
GUIDONIS
PANCIROLLI
Rerum Memorabilium ſive
Deperditarum
PARS PRIOR
Commentariis illuſtrata, et locis prope innumeris poſtremum aucta, Ab
HENRICO SALMUTH.
Ambergenſium Syndico Emerito.
FRANCOFURTI Sumptibus Godefridi
Schönwetteri 1646.

JOACHIMUS CAMERARIUS
HENRICO SALMUTH S. D.

AUdivi nuper tuam Matrem hac cum aliis transiisse, proficiscentem ad vos Ambergam: atque ægre tuli ipsius adventum mihi non fuisse indicatum: cum propter veterem amicitiam cum vestra familia, ξενικὰ officia debita lubenter ei præstitissem, quod in posterum quoque studiose sum facturus. Te quoque ante aliquot menses ad Serenissimum Electorem, adversa valetudine, ut nosti, conflictantem, me conferens, propter occupationes aulicas salutare, ut constitueram, non potui, quod fiet alio tempore commodiore. Interea scito, tuum Guazzium mihi esse valde acceptum, eumque totum cum magna voluptate me perlegisse. Illique Authori gratulatus sum, quod in tam idoneum interpretem inciderit, qui antea à Coloniensi nescio quo, ita misere fuit tractatus. Quod si tibi à publico tuo munere tantum esset otii, ut ejusmodi versionibus, horis subsecivis interdū vacare posses ac velles ad te brevi missurus essem Italicum commentarium, in quo describendo aliquid sumptum feci; nondum editum Guidonis Pancirolli, quem conscripsit in gratiam Ducis Pedemontani defuncti: in quo accurate, meo judicio, agit de multis rebus alicujus momenti, quarū cognitio apud veteres fuit omnibus obvia, nunc vero plane modus parandi intercidit; & contrà plurima exponit nobis jam usitata, quæ olim plane fuerunt incognita. Liber sane dignus esset, qui abs te in Latinam linguam verteretur, & ea forma qua tuus Guazzius est excusus, apud vos imprimeretur. De quo si intellexero tuam voluntatem, præ aliis exemplar meum manuscriptum tecū communicabitur. Volui ipsemet suasu amicorum hanc provinciam subire: sed ingravescens ætas, & multitudo negotiorum hoc impediunt. Exspecto itaque de hoc tuum responsum. Bene vale, & saluta tuum fratrem, & honestissimam matronam Matrem tuam, si adhuc vobiscum est. Norimbergæ 12. Decemb. Anno 1596.

AD

HENRICVM SALMVTHVM

V. Clarissimum.

TRans ferre linguas ore ab uno in alterum,
SALMUTHE, tanto plus meretur gloriæ
Laudisque, quanto cultiusque & purius
Interpres ipsa rimari studet
Auctoris, in queis navet æquandis fidem
Operamque dignam. Plurimos pol cernere est
Hodie elegantes ac disertos admodum,
Quos Fama cœlo tollit. Inter hos nisi
Numerere, curru confidens eborneo
Ad astra vectus, nescio certe, dehinc
Cui debeantur dona fidi interpretis.
Nam grande PANCIROLUS Italiæ decus,
Quo delicatiusque & enucleatius
Sermonis usus est stylo vernaculo;
Hoc eloquutus illud est Latinius;
SALMUTHE, magna lux futura Teutonum.
Utriusque certar invicem elegantia.

PAULUS MELISSUS *Franc. Com. Palat. & Eques, civis Rom.*

EPOS

CONRADI RITTERSHUSII,

I.U. Doctor. & Professoris Norici,

IN BIPARTITVM OPVS Rerum Memorabilium

Guid. Pancirolli, & Henr. Salmuthi,

CL. VV.

ΑΝτωπὸν μακάρεσσι βροτῶν γένος ἐςὶν ἀληθῶς,
παντοίων τεχνῶν μελετήμασ᾽, ἀμήχανον ὐδὲν
ὡς σφίσιν ἐςὶ καμεῖν, ἠμὲν κατὰ μητέρα γαῖαν
ἠδὲ κατ᾽ αἰθέρα μακρὸν, ὁμῶς ςονόεντ᾽ ἀνὰ πόντον,
ἀνδρομέη σοφίη πάντ᾽ ἐςὶν ὑπήκοα πάντη.
Τέχναι δ᾽ ὐ πᾶσαι θάλλυσ᾽ αἰῶνι ἑκάςῳ,
ἀλλ᾽ ἑτέρῳ ἕτεραι. γλυκερὴ δέ τις ἐςὶν ἀμοιβὴ,
ὡς τὰς μὲν καταδῦν, τὰς δ᾽ ἀναδῦναι ἐςαῦθις,
καὶ περιδινεῖσθαι ἅπερ δὴ ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ.
Σαλμῦθος κατὰ μοῖραν ἐπιςαμένως τάδ᾽ ἔδειξε.
διπτύχῳ ἐν τεύχει, κεχαραγμένῳ ἴχνει ὁμαρτῶν
τῦ νομικῆς φάεος Παγκιρολίδυ μακαρίτυ.
Ὅςις ταῦτ᾽ ἀναγνὺς ἔσση, φίλε, εὐχαρις ἀμφοῖν
ἴσθι, μὴ ἄτιςος, Παγκιρολίδη τ᾽ ἐρατεινῷ,
Σαλμύθῳ τ᾽ ἀγαθῷ. μᾶλλον δ᾽ ἀραμείζονα τῷδεν
νοῦ κατ᾽ ἐμὸν πανίως χάριν εἰ δέναι ἐςὶν ἐοικὸς
ὐδὲ χ᾽ ἂν ὐδεμί᾽ ἦν θησαυρῦ κρυπτῦ ὄνησις.

Eadem Sententia

LATINIS VERSIBUS AB

eodem reddita:

CVm Superis mortale genus certare videtur,
Artibus omnimodis mira ratione repertis.
Nec quicquam ingenio humano natura negavit;
Omnia se prona huic potius substernere jussit.
Et quæ se matris Telluris viscera porgunt,
Et quaqua tractu spacioso funditur aer,
Et gemebunda sinus quaqua explicat Amphitirte.
Non autem quævis artes in quolibet ævo
Ex æquo florere solent; aliæq; aliis sunt
Temporibus. Nunc occidis hæc, nunc incipit illa.
Et grata quadam cycli vertigine cernas
Omnia perpetuo volvi hic quoq; circumagique.
Talia Salmuthus magna docet arte bimembri
Hoc opere exponens, vestigia clara secutus,
Quæ Pancirolides signaverat ille beatus.
Illustris Legum vertex & gloria Iuris.
Horum quisquis eris Lector studiosus, utriq;
Gratum animum præstare velis Pancirolidæq;
Salmuthoq; simul. Sed & huic fors gratia major,
Iudico siquidego, debetur. Namq; sine ipso
Occulti utilitas thesauri non foret ulla.

Altorfii Noricor. XXIII. Febr. Anno M DC.II.

ODE

IN GVIDONIS PANCIROLLI

vetera PERDITA & nova reperta

A CL. V.

HENRICO SALMVTHO IC. Ambergensium Syndico Doctiss. commentarijs illustrata, & ultimâ manu admota.

DIvinitatis semina pluria
Excogitandis artibus emicant
In pectore humano, & resurgit
Læta seges dociles in annos;
Quamvis nec æquâ fruge Tot artium
Gratarum ab ævo nos facies latet
Vetusto & inquisita doctis
Quamlibet ingenijs, inerti

Sepul-

Sepulta virtus usque manet situs:
Natura an auctorum invidiâ? an magis
Nostrapte culpâ, proniorum
In studium novitatis? hisce.
Sed flent in avum post venient sua
Antiquitati tot decora artium
Inventionis, sive cultus,
Seu rationis inexplicata;
Miremur altos Pyramidum situs
Ægyptiarum, atque igniferam Pharon;
Superba Mausolea Regum;
Ductilis artificemque vitri.
Miremur hortos aere pensiles;
Et mortuorum corpora ab improbis
Defensa blattis, in sepulchris
Perpetuumque oleum, atque flammam;
Miremur aquor verrere, & aurea
Furto Argonautas prendere vellera;
Pisasque cexisse atque Rhenum
Ponte nives superasse aceto;
An derogemus temporibus novis
Patrum aut avorum gloriam, & inclitam
Laudem ex Repertis, qua profundâ
In veterum latuere abysso?
Quaque haud minoris sint pretij, aut minus
Illustre nomen sacula in altera,
Decusq; possint sempiternum
Iure suo merito pacisci?
Iam me ordientem chalcographos typos;
Et subruendis missilia urbibus,
Et Machinarum monstrat terris
Insidiosa & humi cavernis;
Cælo minantes terrigenûm domos;
Et filiorum notitiam Æoli;
Magnetis usum; audaci cursu
Velivolum Oceanum in Decembri
Terrasque apertas undique, dicere
Phœbus coercet. Nam prius Italum
Hac PANCIROLLVM *condidisse*
Egregiáque operâ eruditum
Linguas & artes omne genus, penu
Dotasse SALMUTHUM; *Esse nihil super,*
Actumve me acturum Lyristen
Ingenio & numeris minorem

Ioannes Vlricus IC. & Com Pal.

AD EVNDEM.

DIvitias alius Crassi mereatur, & auri
Mida nocentem copiam.
Meneq; Cambysæ tantū, neq; flumina Crœsi,
Tagique arena divitis,
Natura quantum afficiunt mirabilia, terras
Quæ permeant, & æquora,
Aëris & tractus & cœli templa superni,
Totamque mundi machinam.

Hæc, PANCIROLLI nobis cum fercula promas
HENRICE, promptuarios
Structurasque operū priscas, habitusq; virorū,
Novaque artium molimina:
Dignus es, interpres bone, quē meliore legētes
Remunerentur munere;
Qui jam comitis quo custodē Lenæus alumnus.
Donasse narratur sui.

Gregorius Bersmanus.

AD EVNDEM.

SI te nescirem terrâ Germanide natum,
SALMVTHE *Aeniiglori a summa iugi.*
Crediderim scriptis tot doctis qualia vertis,
Tempore Ausonii feminis esse virum.
Dè patria constat, quam tu super athera tollis:
Quam pariter Fratres picta sub astra vehunt,
Plus, quam materno, peregrino idiomate prastas,
Rari animi, & rari navitres ingenii.
Invidus haud iniquâ gravium monumēta laborū
Extremum gaudes participare salum;
Gens PANCIROLLO *multum Itala debet alumno:*
Sed plus SALMVTHO *Teutonis ora suo.*
Ante mihi latas metire, Geometra, terras:
Mensuram illius dic mihi deinde Viri.

MARTINUS Geilinger / Farricollinus, Philosophiæ & I. U D.

IN EVNDEM.

EDidit Euganeo facundus multa Lyceo
GVIDO polito pectore.
In quibus etiam dederat prædivite rerum
Partus refertos copia.
Quas partim Natura creat, pars mente sagaci
Inventa sunt mortalium.
Hæc quanquam Aonius essent depromta viretis
Phœbi & Minervæ calculo:
Promta fuere tamen solis, quos forte loquelæ
Fines coarctant Italæ.
Tam bona Pieridū, tā bellaq; munera (quamuis
Hæc Caprimulgus despuat)
Cultor Thespiadū Henric⁹, sacræq; Themistos,
Carus Minervæ & Cynthio,
Indignum ratus à dignis vsque abditu' linguæ
Palla iacere exoticæ;
Antiqui Latii genuino exponit amictu
Et prompta reddit omnibus,
Quiqui Romanis impendunt otia Musis,
Europa quam latet:
Qui legis hæc igitur, fruct⁹ metis atq; Camœnū
Dignos amœnis hortulis:
Dic PANCIROLLO debemus multa;
Sed Pancirollum interpreti.

JOH. LADISLAUS

Ad

AD HENRICUM SALMUTHUM AMICUM CANDIDUM.

Desunum quaeso, Salmuthe, ex arte libellū,
Amplius & fama carbasa pande tua.
Nunc primo emisso crevit tua gloria multum:
Plus opere hoc crescet gloria magna novo.
Caesar, Rex, Princeps, Comes, & Baro, & omnis avita
Exspectat cupide Nobilitatis Eques.
Nec tantum expectant: Cuncti debere fatentur
Dotibus ingenii se bona multa tui.
Hoc vere est jugi cum nomine vivere terris.
Iam construxerunt celsa quoque astra locum.

MARTINUS Gen linger/
Farticollinus, Philosophiae
& J. U. D.

AD HENRICVM SALMVTH V. CL. Anacreon.

HENRICE, Gratiarum
Cor, Hyantidum medulla,
Inter virosque doctos.
Inter gravesque Vates,
Inter bonosque Cives,
Sydus, corona, lampas.
TEIUM udulum jocosum,
Petuleulumque Tejum
Puto amare te Pelasgum.
Sed dic juvenculumne
Tyronem & inficetum,
Rus qui sapit paternum
Dic Bojum amasne Tejum?
Tute annuis. pol ipsius
Trepido. Sed hâ favorem
Periclitabor istum.
DEPERDITA invenire
JAM OLIM, GUIDONIANA,
Feliciterque quibas,
Per-ampliter quibas.
INVENTA, tamdiuquei,
Quei quaeritas RECENTSE?
SALMUTHO PANCIROLLA,
INVENTA prome, prome!
Portò invidebis Orbi?
Te prodo! namque partem
Doctamque & expolitam,
Te non vidente, vidi,
RICHO exhibente furtim,
Faventiore RICHO
Dicto Poetae ab Istro.
PORCELLURANAM amatam,
Preciosulam, tenellam.
Pictoris arte pulcram,
Tralucidam, nitentem,
Et toxicon fugantem,
Vidi his ocellulisque
Tenui hacce dexteraque
Hoc osculatus ore.
STILLANS ibi insuper eque
Vidi optimos liquores,
Panaceios liquores,
Messem ut Sabaeam odoros,
Colante eos petitè
SALMUTHINA Camoenâ.
NOLAS dein rotundas,
Fusoris arte scitas,
Resonas, graves ab aere,
Pulsare clanculum mî
Furtiva erat lubido.
AD CLEPSYDRAM fluentem
Metirierque porrò
Unam alteramque lucem,
Horas citas diei
Inibi fuit voluptas.
Nimisimne AMICE, vidi?
Celare dein laborem,
Novem puellularum,
Helliconium laborem
Aganippidum Sororum,
Non quibus AUCTOR istum.
Expunge, tarde, nomen,
Expunge, quid moratis?
MAISOMUS hoc fatigat,
Instigat & RASELUS,
Latus fodit subinde
RICHUS, cupiscit Ordo
Turbae omnis id novenae.
ISTRINUS hos & inter
(Tibi Tejus ille Bojus
Adamatus usque & usque
Laudatus ille tantum)
Ambit, procatur, ardet,
Ex parte visa, lecta,
INVENTA, habere gestit
Integra, JAM RECENTER,
Adaucta luculenter,
Perculta tam potenter,
Oratione purâ,
Severiore curâ,
Genialibus, Canoris
SALMUTHINIS camoenis.
Dic nunc, juvenculúmne,
Tyronem & inficetum,

Rus

Rus qui sapit paternum,
Dic, Bojum amásne Tejum?
INVENTA comprobabunt
Deprompta veritatem.
Tibi juro verus augur,
Tibi certus ajo Vates,
Exin quòd inclutus Tu
Fulgebis undiquaque,
HENRICE Gratiarum
Cor, Hyantidum medulla,
Inter virosque doctos,
Inter gravesque Vates,
Inter bonosque Cives,
Sydus, corona, lampas.

M. Christoph. Donaverus Ratisp. Ecclesiastes Patria. P. C.

IN ALTERAM COMMENTARII Guidonis Pancirolli patem, Notis illustratam ab Henrico Salmuth.

Altera nunc predit soboles ornata Guidonis,
Quigemina pridem gestiit esse comes.
Illa docet Priscorum inventa: sed ista Minorum,
Atque alia, eximum qua didicisse decet.
Veraque nata quidem jungi: tamen exiit illa,
Abdita delituit hactenus ista domi,
In lucem prodire verens, externus amictus
Namque erat, It alico vox peregrina sono.

Non tulit hanc speciem Clarissima fama Camœni
SALMUTHUS, sed qua dexteritate prius
Germanam eduxit decoratam veste Latinâ
Addens & decem, quò mage culta foret:
Sic etiam, quam nunc cernis, decoravit & auxit,
Ex gemina Aonia reddidit arte parem.
Ite pares donis jam nunc docta ite Sorores,
Magnaque Pierio commoda ferte gregi.
Quærenti, unde decor vobis speciesque vel ipse
Castalidum qualis vix nitor esse solet:
Dicite, SALMUTHUS fert talia munera, Phœbi,
Pieridum, Themidis, gratia, fama, decus.

JOH. LADISLAUS.

AD CL. V.
DN. HENRICUM SALMUTH, &c.

Pierio ut Primum filo deducere avebas
Versus, & dixe dedere cor Themidi:
Numina desubitò Musarum, Helicone relicto,
Ecce! tuū penitus se in gremiū abdiderant.
Si quis nūc igitur Músas, Phœbūmve requirat:
Si te adeat, juro, ni te apud inveniat.

Paulus à Gubice. Poeta coronat. Cæsareus.

IN LOLLUM.

Lolle, Theoninoqui me petis, imprebe, dente?
Si bonus es, lauda qua bena, carpe mala.
Sed bona fortè malis sunt plura, hinc ringeris? Obī:
Iam satis est, nunc vel ringere & emorere.

TITVLORVM QVI IN HOC PRIMO LIBRO TRACTANTUR, ELENCHUS.

33 De

TITVLORVM SECVNDO HOC LIBRO EXPLICATORVM

INDEX.

PRO-

PROOEMIUM.

INter egregia illa colloquia, quæ assidue & frequenter habet Serenissima Celsitudo Tua, quæsitum ex me memini de iis rebus, quæ apud veteres quidē in usu fuerūt; hodie vero ivere in desuetudinem: & rursum, de iis, quæ post Imperium Romanum primum sunt adinventæ. Equidē, qui perpetuo desiderio, quo ad inserviendum Ipsi ducor, semper id studeo, quod gratū Illi possit accidere; collectionem quādam feci, ab iis, quæ Natura produxit, & quorū nulla hodie est notitia, exorsum faciens: ac deinde ad ædificia, & alios Veterum habitus ac mores, qui in præsentiarū plane exstincti sunt, descendens. Postea eodem ordine exposui, ecquid rerum & artiū ætate jam proxime præterita noviter fuerit repertum: ut ad Plutarchi exemplum, quasi parallelos sibi constituere, & hæc cum illis cōparare invicem, necnon perpendere secum possit Celsitudo Tua, utrum plus damni, an lucri fecerimus: non secus, ac Mercatoribus usuvenire solet, qui in altera quidē pagina quod expensum; in altera vero, quod acceptum est, consignant: ut scilicet expensi & accepti subducta ratione sciant tādem, utrum creditores sint, an debitores. *Argumentum libri.* Sane mutationes istas Dei Opt. Max. voluntate fieri credo. Nam cum ita ordinarit, ut omnia Lunæ globo subjacentia moriantur quidem, alia vero rursum subnascātur: voluit profecto, Species & artes nonnullas amplius nō reperiri: attamen alias de novo in lucem produci: idq; ideo, ut præter alias admonitiones complures, etiam hac ratione finem præsentis vitæ contemplemur, & maiori cum diligentia ad æternam illam adspiremus.

Ego quasi catalogum quendam conscripsi, non quidem omnium (quod factu mihi erat impossibile) sed q̄ notatu videbantur digniora, quorum maximam partem sum prosequutus, ea quæ vel Religionem, vel Leges concernunt, consultò omittens, quandoquidē illa apud Ve-

teres superstitione nō carebant: hæc vero etiam peculiarem librum omnino desiderant. Hic intuebitur Celsitudo Tua non Urbis Romæ tātum, sed ipsius etiam Mundi maiestatem & magnitudinem: ac ea simul intelliget secreta, quæ ei non displicebunt, opinor. Iis itaque horis, quibus à gravibus suis occupationibus liberā se sentiet Celsitudo Tua, lectione dignetur opellam hanc meam, quam Ipsi dedico, & quæ instar recreationis erit eorum laborum & fatigationum, quæs Ipsa singulis momentis subit, ut magno illi oneri, Dominatus ratione sibi incumbenti ferendo sit. Quam diuturna pace & gloria florentem, à Deo cōservari opto; & eidem debita cum reverentia ac humillima subjectione me commendando.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Ioachimus Camerarius. IN manuscripto illo exemplari Italico, quod Vir clarissimus *Ioachimus*, Magni illius *Ioachimi Camerarii*, patris optimi plane consimilis Filius mihi utendū dedit, & quod in tralatione hac sequutus sum, atq; nuper etiamnū deprehēdi apud strenuum & Nobilissimum virum *Iohannem Reiboldū*, *Ioh. Reiboldus.* præter eximiam iuris tam divini quam humani scientiam Græce & latine (quæ rara hodie nobilitatis dos est) impense doctum, & exinde Serenissimi Marchionis Brandeburgici Consiliarium intimum, & Dicasterij Culmbacensis Præsidem meritissimum, nulla fuit ἐπιγραφή. Idem tamen me monuit, Libellum istum à *Guidone Pancirolo*. *Guido Pancirolus I.C. libri huius author.* JCto præstantissimo, in gratiam Ducis Pedemontani fuisse cōscriptum. quod ad Lectorem, in ipso mox libri hujus frontispicio dissimulandum non putavi. Cæterum cum ipsius Panciroli, quem anno 1587. & 88. Patavij, in celeberrima illa Antenoris Urbe, frequentissimo Auditorio summa cum voluptate & utilitate docentem audivi; tum vero etiam Joachimi Camerarij & commemorati modo *Præsidis* excellentem doctrinam, & multijugam rerum pulcherrimarum cognitionem atque usum, egregias præterea virtutes, & ex his humanitatem singularem, si prout res est, commemorare digne satis velim; vereor, ne cum Plauto, & face & viatico mihi opus sit futurum, ad tam longæ narrationis iter. Non possum tamen mihi non gratulari, veterem illam amicitiam, quæ parentib. meis cum clarissima *Camerariorum* familia sanctè intercessit, mihi factam esse hæreditariam.

Qui in altera tabula) Rationum enim libri, Tabulæ accepti & expensi appellari solent. In quibus si quis pares-paginas habuerit, hoc est, tantum acceperit, quantum expendit *paria facere* dicitur. *Paria facere.* *L. Sticho 40. §. ult. ff. de stat. liberis.* Hinc Plinius de Fortuna: *Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta: & in tota ratione mortalium Sola utramque paginam facit.* Sic Scævola, cum cohæredibus parem rationem facere dixit, *in l. ult. §. ult. ff. de dol. except.* Et Affricanus parem rationem adscribere

scribere *in l. qui filium ff. de manum, testam.* Nec infrequens erat, ut qui nomina plurium per tabulas accepti & expensi faciebant, utrinq; testes adhiberent, & *Pararios*, hoc est, Librarios (quos cum Plauto *Actuarios* fortasse dixeris) interponerent, qui tabulas, quibus solemnia Interrogationis & Responsionis continerentur, certis verbis, & certis quibusdam formulis transcribebant, adiectis loco, die & consule *l. 1. §. editiones, vers. nationem tamen. ff. de edend. iuncta l. si Librarius 93. d. R. Iur.* Id quod pulchre explicat Iacob. Rævardus *lib 3. var. cap. 1.* Iam si abunde satisfactum esset creditori, *Pariari dicebatur obligatio.* manifesti enim iuris est, inquiunt Impp. tam alio pro debitore soluente, quam rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli pariatam obligationem *l. 17. C. de solut.* Sic enim pro *paratam* legendum esse *Pariatam*, idem Rævardus censuit *d. lib. 3. cap. 9.* Ad id genus pariationis siue tabularum allusisse videtur Plautinus adolescens de suo & amicæ amore mutuo & pari attestans in *Mostellar. act. 1. sc 3.*

Pararii.

Actuarii.

Emendata L. 17. C. de solut.

Bene igitur ratio accepti atq; expensi inter nos conuenit.

Tu me amas, & ego te amo.

Et solebat in pariationibus hujusmodi pactum adscribi: ex hoc contractu nullam inter se controuersiam esse, sicut ex *l. ult. §. idem quæsiit. ff. de condict. indeb.* colligit Barna. Brisson. *de Formul. & solemn. lib. 6. f. 539.* Inde *Pariatores*, qui ejusmodi rationes administrant. *l. Iulius 81. de condit. & demonst. Alciatus libro 1. parer. cap. 24.* & quos *Reliquatorib.* opponi idem Brissonius scribit *in verb. paria facere.* De quibus quidem Relliquatoribus Themistius author est in *orat. 1.* Athenis (quas omnes nouimus ocellum Hellados, arcem Pallados, Idæam reipublicæ viguisse, toga sagaque præstantissimæ) lege sancitum fuisse, ut ærarii debitores, donec rationes reddiderint, & relliqua exsoluerit, à Reipu. administratione arcerentur. Eaque Atheniensium lex ad Romanos translata, sub Antonini Augusti nomine expressa habetur *in l. 1. C. de debitor. civitat. lib. 10.* ubi, non prius ait Imp. debitorem Reipubl. honorem in Republ. subire, quam id, quod debere constiterit, conuentus exsoluerit. Idque Vlpianus I. C. hisce expressis verbis: debitores Rerumpubl. ad honores inuitari non posse certum est, *in l. rescripto 6. §. debitores. ff. de muner. & honor.* Hinc cum pars administrationis sit legatione fungi; vetantur Reipubl. debitores legati esse, autore Martiano *in l. sciendum 4. in pr. ff. de legation.* quod Cl. Iurisconsultus Georgius Remus diligenter obseruauit. in elucubratissimis notis ad Themist. *orat. 1. fol. 125.* Illis autem rationum libris *Aduersaria* opponuntur: quæ sunt tumultuariæ quædam tabulæ, aut libelli sive commentarioli & chartæ: quæ idcircò summatim conscribuntur, ne res memoria excidant; sed ut ex his postea tabulæ justæ & æternæ fiant. Indeque Aduersaria dicta videntur, quod animum & memoriam nostram aduertant. *Ioh. Coras. 1. Miscella. cap. 18. nu. 3.* quanquam non Aduersaria, sed *Auersaria* legendum esse contendat Anto. Gouean. *lib. 2. lect. var. cap. 14.* ut sint Auersaria tabulæ menstruæ negligenter & sine ordine confectæ. Quo sensu per auersionem vel auersione fieri dicimus id, quod negligenter neque satis considerate fit: quasi oculi auertantur ab eo, quod dagitur. Atque

Pariatores.

Reliquatores.

Ab honoribus exclusi.

Aduersaria.

Auersaria.

ita intelligendum putat, ext. *in l. si quis vina. §. aversione. ff. de pericul. & commod. rei vend. l. ul. ad L. Rhod. de jactu. l. opus. Locat. l. 2. §. exercitorem de exercitor. act. l. qui officii. de contrah. emt.* qua de re quid statuendum sit, videri poterunt Cujac. *lib. 8. observat. cap. 15.* & Francisc. Connan. *lib. 7. comm. iur civ. cap. 10.* Inprimis vero Oswal. Hilliger in doctissimis notis ad Hugon. Donell. *lib. 13. cap. 9. lit. E. & lib. 23. cap. 4. lit. A.* Illud utique constat, solere Mercatores rationes suas chartulis quibusdam summatim inscribere, quas & inducunt & circumscribunt; deinde diligentius æstimato calculo in libros rationum referunt. *Alciat. lib. 2. disjunct. cap. ult.* Unde Cicero in Orat. pro Roscio. „ Quid est, inquit, quod „ negligenter scribamus Adversaria? quid „ est, quod diligenter conficiamus tabulas? „ qua de caussa? quia hæc sunt menstrua; illæ „ æternæ: hæc delentur statim; illæ servan„ tur sanctè: hæc parvi têporis memoriam; illæ perpetuæ existimationis fidem & religionem amplectuntur: hæc sunt disjecta; illæ in ordinem confectæ. Itaque Adversaria in judicium protulit nemo: codicem protulit. De hisce Adversariis Alciatus etiam Ulpiani respôsum accipit *in l. 1. § edere. ff. de edendo.* Eum quoque edere, Labeo ait, qui producat Adversarium suum ad album, & demonstret, quod dicturus est, vel id dicendo, quo uti velit, ut sit sensus, Eum quoque edere, qui *Adversarium suum*, hoc est, tabulas tumultuarias rationum suarum profert & edit; ut ex eis ostendat, quam actionem dictare, aut qua summa cum Reo jure velit consistere. Id enim verbum etiam unitatis numero recte usurpari putat Petr. Costalius *ad d. l. 1. in pr. ff. de edend.* nec improbat Oswald. Hillig. ad Donell. *lib. 23. cap. 4. lit. A.* Nec obstat, quod Adversaria hujusmodi nemo edere cōpellitur; cum receptissimum sit, schedulas, quas domi & secretò quis pro sua instructione retinet, exhibendas non esse. Abbas & Modern. *in c. 1. de prob. & l. 1. C. de edendo.* Ut enim verum sit, neminem ad Adversaria edenda cogi: non ideo consequens est, si ipse ea in judicium proferat, quin edere dicatur. tametsi etiam putaverit Alciatus *lib. 8. parerg. cap. 7.* eum cogi ad ea edenda posse, cum adhuc in Codicem rationum ea non retulit: ut doclaret, quomodo sit relaturus. Nec enim quicquam referre, an Codicem suum edat, an ei etiam Ephemeridas hasce adjungat: dum tamen declaret, quomodo Codici singula capita sit adscripturus. Sed magis est, ut in illo Ulpiani responso, per *Adversarium* intelligamus partem adversam sive Reum, quem ad album deducit Actor, ut ei digito ostēdat, qua parte edicti, seu qua formula adversus ipsum sit acturus. Franc. Duarenus *lib. 1. Anniversar. disputat. cap. 13.*

Intellectus l. 1. §. edere. ff. de edendo.

Rerum omnium conversio, & mutabilitas.

Nam cum ita ordinarit) De hac rerum omnium conversione scitè & præclare, prout est ingenium viri docti & historiarum scientissimi, disputat Ioh. Bodinus *in Methodo historiarum cap. 7.* ubi nemini dubium esse posse ait in eam rem penitus intuenti, quin inventa nostrorum cum Majorum inventis conferri; pleraque debeant anteferri. Quia vero, ex Comici sententia, rerum omnium vicissitudo est: non abs re dicitur, quod Natura novas cotidie deproperet edere formas *libr. 2. Feudor. tit. 24. Quæ fuit prima cau. benef. amit. § prædictis modis.* & nihil in ea sit, quod stare perpetuo possit, *l. 2. §. sed quia divina,*

18. C. de vet. iur. enucle. ac ne fieri quidem queat; ut quidquam in hoc mundo nisi per surrogationem sit perpetuum, arg. l. cum debere. 32. de servit. urban. præd. quando, ut poëta dicebat.

—nihil est, quod toto perstet in orbe.

Et egregie probat Acacius Enenckel. in tract. de privil. iuris civil. lib. 3. cap. 1. num. 1. 2. Nam & quæ olim magnæ erant urbes, earum permultæ factæ sunt parvæ: rursus, quæ mea memoria (ait Herodotus) magnæ fuerunt, prius erant parvæ. Adeo verum est, humanam felicitatem, nunquam in eodem tenore perstare l. lib. 1. cap. 5. Et fieri solet, ut cum temporum vicibus etiam mores vertantur: sicuti res mundanæ omnes, velut orbe jactatæ volvuntur. Hadr. Iunius in sua Batavia ca. 16. fol. 224.

Vidi ego, quod fuerat quondam solidissima tellus,

Esse fretum: vidi factas ex æquore terras.

idem canit Ovidius. Cui recte accommodari poterit illud Anaximenis Apophthegma de Thessaliæ montibus: eos, quandoque mare futuros, nisi tempus defecerit. *Anaximenes.* Sicut è contra Democritus putavit, fore, ut aliquando mare totum inarescat, eo quod olim tota terra aquis operta fuit. *Democritus.* Cælius Rhodig. lib. 2. lect. antiq. cap. 14. Nec obscura esse potest mutabilitatis istius ratio: quia qualia sunt principia, talia etiam sunt principiata. Bald. in l. 1. in fin. C. si quis omiss. cau. testam. Sed principiū, h.e. quatuor elementa, ex quibus omnia gignuntur, sunt convertibilia. Nam terra in aquam, aqua in aërem, aër in ignem & vicissim convertuntur. Ergo necesse est corpora inde nascentia similiter esse cōvertibilia, ut argumentatur Vasquius libr. 2. illustr. contr. cap. 56. n. 12. quæ refert & sequitur Johan. Gryphiander in doctiss. tractatu de insulis cap. 29. n. 19. & seq. Sed & nulla Juris sanctio, quantumcunque perpenso digesta consilio, ad humanæ naturæ varietatem sufficit, ut est in proœm. Clement. in pr. quid enim erit tam stabile inter homines, & ita immobile, ut nullam patiatur mutationem? cum omnis noster status sub perpetuo motu consistat. cap. 2. in pr. Auth. de non alien. reb. Eccles. Quæ mutabilitas & inconstantia in caussa est, quòd Ulpiani definitionem, qua Justitiam dixit constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi, l. 10 ff de Iustit. & iure. quidam propterea rident, quod Justus non semper continueq; rectè & justè agat: sed quandoque labatur; imò septies in die cadat. Proverb. 24. vers. 16. *Examinata aliter Iustitiæ definitio.* Quod si igitur Justus inconstans fuerit, certe nec ipsam etiam Justitiam constantem finiri posse voluntatem: siquidem à Conjugatis rectè formetur argumentatio. Sed animadvertere debuerant, non finiri ab Ulpiano Justitiam, ut homini eam exercenti particulariter inhæret; sed in propriâ, perfectaq; specie consideratam, qualiter scilicet homini justitiam profitenti inesse debet. Johan. Corasius de Arte juris part 1. cap. 22. Quæ interpretatio quantumvis vera est: non contemnenda tamen videtur eorum opinio, qui eo loci non Justitiam virtutem; sed justitiam Deam definiri autumant: Albert. Bologne. in tr. de Iure & I. L. Hugo Donellus lib 1. Comment. juris civil. cap. 4 circ. fin. *Iustitia Dea.* Fuisse autem Justitiam Romanis & aliis pro Dea cultam, nemo est, qui nesciat. Eaque sententia jam ante & doctissimo Hotomanno placuit in pr. Instit. de Iustit. & iure. quæ non parum juvatur Ulpiani auctoritate in l. 1. d. t. ubi Jureconsulti

consulti & Justitiam colere, & Justitiæ sacerdotes dicuntur; vel ideò quòd cum responsa sua consulentibus reddunt, ipsius Justitiæ oracula mortalibus prodere videantur: & exploratum sit, cultum & sacerdotium quàm propriissime Diis Deabusvè, non verò etiam humanis virtutibus deberi. Sed & Vacon. à Vacuna justitiam Ictus coluisse scribit, ejusque sacra administrasse, diuidentes æquum ab iniquo: ideoque sacerdotes justitiæ nuncupatos. *lib.* 1. *declarat jur. cap.* 31. Nec dissentit Herman. Vultejus *in Instit. ad hunc tit.* & in Idæa juris *pag.* 10. & Anton. Faber *lib.* 1. *Iurispr. Illat.* 2. Laudatus ab Oswald. Hilig. in eruditissimis notis ad Donell. *lib.* 1. *c.* 4. *lit. I.* ut nihil causę fuerit, cur sententiam hanc tot auctoritatibus munitam, id & postea impetiuerit *lib.* 1. *cap.* 1. *lit. C.* Eorum tamen opinionem rectè improbans, qui de *divina justitia* definitionem istam intelligunt, à quibus ego nunquam steti: nec de *divina vel salvifica* justitia, sed de *justitia Dea* eam accipi posse scripsi. Quam distinctionem rectè animadvertit Clariss. juris Antecessor in Academia Aldorffiana Dn. Erasm. Vngepauer *Exercit. Iustin.* 1. *Thes.* 7.

DE PURPURA. TIT I.

Purpura descriptio.

EArum rerum, quæ hodie nō reperiuntur, inprimis notatu digna est Purpura, primum inter colores locum obtinens & quasi Rex eorū exsistens. Eâ ipsâ olim Regum, magistratuum & Senatorum vestes tingebantur. Originem igitur hujus expositurì, dicimus Purpuram fuisse ex Conchyliorum genere, quod intrinsecus animatam continebat carnem, & in mediis faucibus candidissimam habebat venam: quâ exsectâ, preciosus ille promanabat cruor, quo lana & purpurea serica ad vestes inde contexendas tingebantur. Crediderim, Conchylium istud etiamnum hodie inveniri quidem, quandoquidem Species planè non intereunt, nullum tamē ipsius usum futurum: cum nemo sit, qui vena illius eximendæ modū sciat. Coquebatur sanguis iste una cū vena prius aperta, in vasis plumbeis, adjectâ tamen aqua modico vapore, & longinqua fornacis cuniculo.* Inde splendidus ille, & quasi intermedius inter rubrum & nigrum eliciebatur color, qui gariophylli est: nec enim ullum alium similiorem huic puto. Erat & alia coloris species quem puniceum sive hyacinthinum dicebant. Amissæ autem Purpuræ caussam hanc esse opinor, quod Syria & alia quoque loca, in quibus illa deprahendebatur, in Turcarum, barbarorum & incultorum hominum manus devenêre.

Purpurei coloris confectio.
* *Plinius lib. 9. cap. 38.*
Purpura amissa.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Murex.

Ex conchyliorum genere non *Purpura* tantum est, sed & *Murex*: qui licet ab illa diversus sit, non secus tamen ac Purpura verno tempore congregatur, mutuoque

tuoque attritu lentorem quendam veluti ceræ emittit, ac circa Canis ortum latet. Hujus cruor gravis in succo est, color austerus in glauco, & irascenti similis mari. *Ostrum. Conchylia.* Idemque & Ostrum appellatur, si Vitruvio credimus. Ea Conchylia, ait Vitruvius *lib. 7. de Architectura cap. 13.* cum sunt lecta, ferramentis circa scinduntur: è quibus plagis purpurea sanies, uti lachruma profluens, excussa in mortariis, terendo comparatur: & quod ex concharum marinarum testis (quas Plinius *lib. 9. cap. 11.* integumenta; & *lib. 11. cap. 37.* operimenta testacea vocat) eximitur, id Ostrũ est vocitatum. Hinc apud Virg. *lib. 1. Æneid.*

Arte laborata vestes, Ostroq; superbo.

Et lib. 5.

---*ostro Perfusa vestis.*

Et Ostrina tunica apud Propertium. Copiosè autem excipiuntur Conchylia illa in Africa, Sidone & Tyro. Sed Tyria purpura omnium optima perhibetur, & piscatui ipsa proxima est, & cætera omnia, quæ ad inficiendas vestes pertinent, abunde habet, ut Strabo prodidit *lib. 16.* *Purpura consideratio.* Lingua Purpuræ est longitudine digitali, acutie & duritia tanta, ut eâ & conchulas & quascunque sui generis testas pforare possit. Unde in gulosos & edaces vulgatum hoc emanavit diverbium: *Purpura voracior*: ut Athenæus meminit *lib. 3. Dipnosoph. cap. 7.* Eaque Purpuræ voracitas, potissima suæ ipsius capturæ caussa est. Piscatores siquidem, cum Purpuram nôrint Concharum pastionem avidius appetere, has in nassas magno numero conjectas in mare demittunt, oblongo fune ad nassas alligato. Sentit optatam escam Purpura, porrectâque intra nassarum juncos linguâ, conchas invadit. At hæ aculeo exstimulatæ, & incolumitati suæ consulturæ contrahunt sese, corticibusq; clausis morsu perquam acri linguam infestam comprimunt, pertinacissimeque detentam haudquaquam amittunt. Quo fit, ut quum aviditate sua capta, atque eo quem dixi modo, pendẽs tollatur Purpura, per Conchylium illud nassæ per linguam applicitum, Hieroglyphicè denotetur is, qui de gula mulctatus est. *Purpura hieroglyphicon.* *Sic enim in captivum* ob gulam elegans extat Alciati Emblema:

Regnator que penus, mensæque arrosor herilis
Ostrea mus summis vidit hiulca labris:
Queis teneram opponens barbam falsa ossa momordit.
Ast ea clauserunt tacta repente domum.
Deprensum & tetro tenuerunt carcere furem,
Semet in obscurum qui dederat tumulum:

Sed & maledicum per Purpuram exserta lingua depictam: sicuti Johannes Pierius *lib. 18. Hieroglyph.* doctè annotavit. Porrò majoribus Purpuris nobilem illum succum, quem omnes in mediis faucibus, & in candida habent venâ, detractâ conchâ auferunt: Minores uno ictu saxo collidũt Tyrij: indeque subitarium rorem sive sanguinem excipiunt: quanquam aliis quoq; in locis id fiat. Quod si ictu fefellerit, neque purpura statim exanimata fuerit, frustra hunc repeti dicunt: quia præ dolore sanguis in universum corpus diffusum evanescat. Hinc Virgilius eos, qui valido aliquo vulnere peremti fuerũt, purpuream animam vomere dicit *lib. 9. Æneid.* *Anima & Mors cur purpurea dicta.* Homerum scilicet imitatus, qui purpurea eos morte sublatos toties scripserat. *Nam &* *Ælianus* auctor est, ictu tantum uno à Porphyricis, id est, purpurariis viventem conteri purpuram, ut inde præstantius pro-

profluat βάμμα. Estque dignum scitu: quod de purpurario traditum infectore legimus: qui visus fraude agere in tingendi ratione, cum eo nomine, ut tum res erat, ad ultimum duceretur supplicium, iocis etiamnum superesse locum arbitratus, ad Homericum illud

τὸν δὲ
ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος, καὶ μοῖρα κραταιή.

h. e. cepit vero hunc purpurea mors, & parca fortis, potissimum adjecit animum. de quo videatur Cæl. Rhodig. *lib.* 8. *lect. antq. c.* 11. Hujus vero cruoris color (quem Plinius *lib.* 9. *cap.* 36. nigrantis rosæ colore sublucentem; *& cap.* 38. nigricantem adspectu, eundemq; suspectu refulgentem Plato rubrum alboque permixtum *in Timæo* dicit) ab ipsa matre vocatur Purpura: sicuti Conchylio ac Murici usu venit. Virg. in 4.

Purpura color.

——Tyrioq; ardebat murice læna.

Et Juvenalis:

Horum ego non fugiam Conchylia?

hoc est, luxuriosas vestes, & murice vel conchylio infectas. hinc cōchyliata tapetia, apud Platum pseud. *act.* 1. *scen.* 2. à conchyliato colore, qui è cæruleo est & rubro, qualis Martiæ violæ. Qui color & purpureus dicitur, & ostrinus, & Sarranus. Vnde Ostrinus thorus apud Propertium *lib.* 1. *El.* 14. &: Sarrano dormiat Ostro *apud Virg.* 2. *Georg.* ad quod Servius, *id est Tyrio.* Tyrus enim *sacra* dicta est à pisce *Sar*, unde Sarranæ violæ Columellæ sunt purpureæ, quas Itali *pavonazzi* dicunt, & Tyriæ vestes apud Ovidium, quæ Sarranæ apud Juvenalem, vt post Scaligerum doctissimus Christianus Becmanus notavit *in Originibus.* Hinc Palmatam (de qua infra dicetur) Sarranis ebriam succis appellat Sidonius Apollinar. *lib.* 8. *Epl.* 6. quam concha purpura imbuens venenavit, ut idem lib. 9. epist. 13. scribit in carmine: & ebriam bis tinctam intelligit, & dilapsam ut Martialis:

Ebria Sidonia cùm sint de sanguine concha.

Atque idem Sidonius *Carm.* 15.

Ebria non solum spirat Conchylia Sandix.

Quod clarius expressit Tibullus illo versu

Vellera dat succis bis madefacta Tyros.

Nec dubium est, Purpuram, Muricem & Conchylium in jure nostro promiscuè usurpari. Quam enim Purpuram Imperatores dixerant *in l.* 1. C. *quæ res ven. non poss.* eandem mox Muricis vellus appellant: & alibi, pallia ejusmodi, conchylio tincta, & cōchylii cruore infecta dicūtur Theodosio *in l. temperent.* 4. C. *de vestib. holoser. lib.* 11. Similiter purpuream Imperialium rescriptorum subscriptionem Leo hanc esse declarat, quæ cocti muricis & conchylii ardore fuerit signata. *l. sacri affatus.* C. *de diversf. rescript.* Etsi autem Purpura, quam Regiæ dignitatis insigne Tertullianus *de Idolatr. mihi fol.* 460. vocat & qua Imperatores totos olim vestitos fuisse Leo asserit. *constit.* 18. privatis planè interdicta fuit, ut non tantum fucandæ & distrahendæ illius facultatem non habuerint: *l.* 1. C. *quæ res ven. non poss.* & *l. temperent.* 4. sed nec segmenta aut frustula illius, quę neque vendenti, neque ementi usum inconvenientem præberent, in mercimoniis esse potuerint: Quia tamen frusta & segmenta illa Imperatoriæ Majestatis eminentiæ non adversari videbantur; & subditis tamen magni-

Purpura, Murex Conchylium, promiscue usurpantur.

Purpura privatis interdicta.

magnificentiæ speciem, aliùmve nõ prohibitum usum præbere poterant: constitutum à Leone est, ut ea tam divẽdi, quàm emi possent. Decere enim Imperatoriam Majestatem, quũ aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem Magnificentiæ non invidere: ut gravis est Imperatoris Leonis sententia *d. const.* 80. Segmentorum autem etiam apud Ovidium 3. *de Arte* fit mentio:

Segmenta.

Quid de veste loquar? non jam segmenta requiro,

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

ubi per segmenta, haud dubiè vel purpuræ, vel aurei panni virgas intelligit. Nam & segmenta virgas quasdam aureas esse & zonas, quæ velut instita quædam & limbi vesti inserantur, ad ornamentum, ut hæc iis versicolor reddatur, Turnebus probat *lib. 4. Adversar. cap.* 23. Eaque segmenta aurea Senatus Romanus permisit mulieribus, in gratiam Volumniæ, quæ Coriolanum patriæ imminentem represserat, ut Domitius Calderinus ad Martialem annotavit. Sic Livius *lib.* 11. relatus à Cujacio *lib.* 12. *observat. cap.* 24.

Mulieribus cur permissa.

„ Non in viderunt, in-
„ quit, laudes suas mulieribus viri Romani,
„ adeo sine obtrectatione alienæ gloriæ vi-
„ vebatur. Tunc enim primum sancitum
„ fuit ut Mulieribus de via cederetur, ut in-
„ auribus aureis, ut purpurea veste, ut aureis
„ segmentis, ut novo vitæ discrimine ute-
rentur.

Segmentata vestis.

Atque ejusmodi vestis Isidoro *lib.* 19. *cap.* 24. Segmentata dicitur, zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Hinc *Segmentatus* apud Aratorem de Pontificis habitu:

Qui segmentatus mediis altaribus adstat.

Franciscus Juretus *in Not. ad Symmach. lib.* 3. *Epl.* 11. Erant autem segmenta clavi & institæ auro intextæ, quæ vestibus adsuebantur: quæ Sidon. Apollin. crepitantia vocat *lib.* 8. *Ep.* 6. quod auro essent intexta. Unde Statius I. *Thebaid.*

—pars Ostro tenues auroq; sonantes

Emunire thoros.

Vetus interpres Juvenalis *Satyr.* 6. vittas pendentes de vestibus intextas auro, segmenta aurea.

Purpura pro Imperio.

Regum, Magistratuum & Senatorum vestes.) Hinc Purpura pro summo Magistratu ponitur à Plinio *libr.* 10. *cap.* 21. Et ideo Imperio Romano ad Monarchiam deducto, principes ipsi, qui etiam, ut olim, Imperatores dicebant (quoniam Regium nomen Romæ infaustum invisumque erat) Purpuram pro insigni Imperatorio servaverunt: ut auctor est Capitolinus in Maximinis & Gordia. & refert Budæus de Asse & eius partibus *lib.* 2. *mihi fol.* 43. Quam ob caussam & Alexius Comnenus Imperator, cum Johannem F. natu maximum, quem maxime diligebat, Imperio destinaret, & Imperatorem appellare curaret; *purpureos* calceos ei dedisse scribitur à Niceta Choniata. Indeq; est, quod purpurati Sidonio Appollinari dicantur Imperatores Romani, in concione *lib.* 7. *& lib.* 1. *Epist.* 7. illis verbis. post purpuratum principem. h.e. Anthemium. & *lib.* 2. *epist.* 13. Qui videbatur in iugulum purpurati (id est Imperatoris) iamiam ruiturus. Et *lib.* 1. *epist.* 5. Sero cognoscunt, posse reũ Majestatis pronunciari etiam eum, qui non adfectasset habitum purpuratorum. Ex quo loco natat. Joh. Savaro. Imperatorum vel Regum habitum adfectare, crimen esse læsæ Majestatis. Adducit illud Ammiani Marcellini *lib.* 16. sua-

Purpurati

profluat *βάμμα*. Estque dignum scitu: quod de purpurario traditum infectore legimus: qui visus fraude agere intingendi ratione, cum eo nomine, ut tum res erat, ad ultimum duceretur supplicium, iocis etiamnum superesse locum arbitratus, ad Homericum illud

τὸν δ' ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος, καὶ μοῖρα κραταιή.

h. e. cepit vero hunc purpurea mors, & parca fortis, potissimum adjecit animum. de quo videatur Cæl. Rhodig. *lib.* 8. *lect. antq. c.* 11. Hujusvero cruoris color (quem Plinius *lib.* 9. *cap.* 36. nigrantis rosæ colore sublucentem; *& cap.* 38. nigricantem adspectu, eundemq; suspectu refulgentem Plato rubrum alboque permixtum *in Timæo* dicit) ab ipsa matre vocatur Purpura: sicuti Conchylio ac Murici usuvenit. Virg. in 4. *Purpura color.*

—*Tyrioq; ardebat murice lena.*

Et Juvenalis:

Horum ego non fugiam Conchylia?

hoc est, luxuriosas vestes, & murice vel conchylio infectas. hinc cōchyliata tapetia, apud Platum pseud. *act.* 1. *scen.* 2. à conchyliato colore, qui è cæruleo est & rubro, qualis Martiæ violæ. Qui color & purpureus dicitur, & ostrinus, & Sarranus. Vnde Ostrinus thorus apud Propertium *lib.* 1. *El.* 14. &: Sarrano dormiat Ostro *apud Virg.* 2. *Georg.* ad quod Servius, *id est Tyrio.* Tyrus enim *sacra* dicta est à pisce *Sar*, unde Sarranæ violæ Columellæ sunt purpureæ, quas Itali *pavonazzi* dicunt, & Tyriæ vestes apud Ovidium, quæ Sarranæ apud Juvenalem, vt póstScaligerum doctissimus Christianus Becmanus notavit *in Originibus.* Hinc Palmatam (de qua infra dicetur) Sarranis ebriam succis appellat Sidonius Apollinar. *lib.* 8. *Epl.* 6. quam concha purpura imbuens venenavit, ut idem lib. 9. epist. 13. scribit in carmine: & ebriam bis tinctam intelligit, & dilapsam ut Martialis:

Ebria Sidonia cùm sint de sanguine concha.

Atque idem Sidonius *Carm.* 15.

Ebria non solum spirat Conchylia Sandix.

Quod clarius expressit Tibullus illo versu

Vellera dat succis bis madefacta Tyros.

Nec dubium est, Purpuram, Muricem & Conchylium in jure nostro promiscuè usurpari. Quam enim Purpuram Imperatores dixerant *in l.* 1. *C. quæ res ven. non poss.* eandem mox Muricis vellus appellant: & alibi, pallia ejusmodi, conchylio tincta, & cōchylii cruore infecta dicūtur Theodosio *in l. temperent.* 4. *C. de vestib. holoser. lib.* 11. Similiter purpuream Imperialium rescriptorum subscriptionem Leo hanc esse declarat, quæ cocti muricis & conchylii ardore fuerit signata. *l. sacri affatus. C. de diversf. rescript.* Etsi autem Purpura, quam Regiæ dignitatis insigne Tertullianus *de Idolatr. mihi fol.* 460. vocat & qua Imperatores totos olim vestitos fuisse Leo asserit. *constit.* 18. privatis planè interdicta fuit, ut non tantum fucandæ & distrahendæ illius facultatem non habuerint: *l.* 1. *C. quæ res ven. non poss.* & *l. temperent.* 4. sed nec segmenta aut frustula illius, quę neque vendenti, neque ementi usum inconvenientem præberent, in mercimoniis esse potuerint: Quia tamen frusta & segmenta illa Imperatoriæ Majestatis eminentiæ non adversari videbantur; & subditis tamen magni-

Purpura, Murex, Conchylium, promiscue usurpantur.

Purpura privatis interdicta.

magnificentiæ speciem, aliúmve nō prohibitum usum præbere poterant: constitutum à Leone est, ut ea tam divēdi, quàm emi possent. Decere enim Imperatoriam Majestatem, quū aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem Magnificentiæ non invidere: ut gravis est Imperatoris Leonis sententia *d. const.* 80. Segmentorum autem etiam apud Ovidium 3. *de Arte* fit mentio:

Segmenta. *Quid de veste loquar? non jam segmenta requiro,*

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

ubi per segmenta, haud dubiè vel purpuræ, vel aurei panni virgas intelligit. Nam & segmenta virgas quasdam aureas esse & zonas, quæ velut instita quædam & limbi vesti inserantur, ad ornamentum, ut hæc iis versicolor reddatur, Turnebus probat *lib.* 4. *Adversar. cap.* 23. Eaque segmenta aurea Senatus Romanus permisit mulieribus, in gratiam Volumniæ, quæ Coriolanum patriæ imminentem represserat, ut Domitius Calderinus ad Martialem annotavit. Sic Livius *lib.* 11. relatus à Cujacio *lib.* 12. *observat. cap.* 24. Non inviderunt, inquit, laudes suas mulieribus viri Romani, adeo sine obtrectatione alienæ gloriæ vivebatur. Tunc enim primum sancitum fuit ut Mulieribus de via cederetur, ut in auribus aureis, ut purpurea veste, ut aureis segmentis, ut novo vitæ discrimine uterentur.

Mulieribus cur permissa.

Segmentata vestis. Atque ejusmodi vestis Isidoro *lib.* 19. *cap.* 24. Segmentata dicitur, zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Hinc *Segmentatus* apud Aratorem de Pontificis habitu:

Qui segmentatus mediis altaribus adstat.

Franciscus Juretus *in Not. ad Symmach. lib.* 3. *Epl.* 11. Erant autem segmenta clavi & institæ auro intextæ, quæ vestibus adsuebantur: quæ Sidon. Apollin. crepitantia vocat *lib.* 8. *Ep.* 6. quod auro essent intexta. Unde Statius 1. *Thebaid.*

—pars Ostro tenues auroq; sonantes

Emunire thoros.

Vetus interpres Juvenalis *Satyr.* 6. vittas pendentes de vestibus intextas auro, segmenta aurea.

Purpura pro Imperio. *Regum, Magistratuum & Senatorum vestes.*) Hinc Purpura pro summo Magistratu ponitur à Plinio *libr.* 10. *cap.* 21. Et ideo Imperio Romano ad Monarchiam deducto, principes ipsi, qui etiam, ut olim, Imperatores dicebant (quoniam Regium nomen Romæ infaustum invisúmque erat) Purpuram pro insigni Imperatorio servaverunt: ut auctor est Capitolinus in Maximinis & Gordia. & refert Budæus de Asse & eius partibus *lib.* 2. *mihi fol.* 43. Quam ob caussam & Alexius Comnenus Imperator, cum JohannemF. natu maximum, quem maxime diligebat, Imperio destinaret, & Imperatorem appellare curaret; *purpureos* calceos ei dedisse scribitur à Niceta Choniata. Indeq; est, quod purpurati Sidonio Appollinari dicantur Imperatores Romani, in concione *lib.* 7. & *lib.* 1. *Epist.* 7. illis verbis. post purpuratum principem. h.e. Anthemium. & *lib.* 2. *epist.* 13. Qui videbatur in iugulum purpurati (id est Imperatoris) iamiam ruiturus. Et *lib.* 1. *epist.* 5. Sero cognoscunt, posse reū Majestatis pronunciari etiam eum, qui non adfectasset habitum purpuratorum. Ex quo loco natat. Joh. Savaro. Imperatorum vel Regum habitum adfectare, crimen esse læsæ Majestatis. Adducit illud Ammiani Marcellini *lib.* 16. sua-

Purpurati

sitque consarcinatos mendaciis, l. esæ majestatis arcessere maritum insontem & fingere, quod velamen purpureum à Diocletiani sepulchro furatus, quibusdam consciis occultabat. Et Petrus Archiepiscopus Ravennas *S rmon.* 140. dixit: Tyrannus est, Tyranni habitum qui præsumit.

DE ENCAUSTO TIT. II.

Encaustũ solis Impp. usurpatũ.

EX Purpura, atramenti genus conficiebatur, quod Encaustum nominabatur. Hoc soli Imperatores, privilegiis & literis subscribendis utebantur: aliis omnibus sub pœna rebellionis id erat prohibitum: eo videlicet post publicationem bonorum omnium, capitali non immeritò pœna plectendo, qui eo fuisset usus. Id ipsum & Nicetas primo libro de vita Manuelis confirmat, dum ait; Eũ in ipso Imperii
„ sui initio Constantinopolim misisse literas, rubro aureoq; sigillo, & serico filo mu-
„ nitas, & conchæ sive purpuræ sanguine pictas. Et libro sexto ait, Sultanum Persiæ
„ Regem, Imperatori Constantinopolitano inanes magnorũ munerum pollicitatio-
„ nes, quæ rubricatis quidem literis inscriberentur, sed exigua præberẽtur, obiecisse. Ex quo apparet, Imperatorem non alio, quam isthoc atramento scribere solitum. Quod si in pupillari ætate Imperator adhuc esset constitutus: tum virides literas Tutor ipsius exarabat: quemadmodum de Alexio Protosebasto, Alexij Comneni tutore, idem Nicetas testatur. Audivi Serenissimã Celsitudinem Tuam, privilegiũ habere Michaelis Palæologi, cum Encausto subscriptum & non ita pridem aliquos, qui mihi id referendo quæsierunt, quã nam ex materia subnotatio sive subscriptio ista, quæ forsitan ex integro non esset Encausto, provenisset; admonui, Encaustum ita præparari solitum. Terebatur in pulverem conchylium Purpuræ, & adiiciebatur nonnihil de cocto ex ipsa colore, ac simul liquabatur reductaque inde materia liquida & densitate sua scriptioni apta, dicebatur Encaustum; *ut in Lege quadam expressum exstat.* * *quæ, mea quidem opinione, unica in toto hoc universo est, quæ & confectionem Encausti doceat & nomen etiam eidẽ imponat. Vnde &* Inchiostro, *hoc est atramenti corruptum vocabulum postea derivatũ credo. atque hinc est* Encaustica *illa pictura, de qua Plinius* * *differit, quod scilicet cum Encausto fieri consueverit. Et haud scio, an quisquam præterea hoc ita fuerit interpretatus. Cæterum Encaustum cum Purpura ivit in desuetudinem.*

Encausti confectio.

* *L. sacri. C. de div. rescr.*

Encausti ca pictura.

* *Plin. lib. 35. c. 11.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Principes rescriptis manu sua

IUris est non ignoti, rescriptis edictisq; suis Principes manu sua subscripsisse, ut collectu facile est ex *l. 3. C. de div. rescr.* adeo ut ea tantummodo fas esse proferri & dici rescripta Leo Imp. cõstituerit, quæ in chartis sive mẽbranis subnotatio suæ subscriptio-

subscripserunt.

scriptionis impressisset: & quidem singulari quodam *Encausti genere*, ex trito murice, vel tincto conchylio confecti. Disertè etenim vetuit Leo, sacra Rescripta alio colore, quam purpurea inscriptione lustrari, coctique muricis & triti conchylii ardore signare praecepit: nec ejus sacri encausti confectionem habere privatis licere voluit *l. 6. C. d. t.* Unde patet, Imperialia Rescripta miniatis literis & encausto sive Encauto muriceo consignari consvevisse. Idque ideo, ne ita facile atque in proclivi esset, dolum vel falsum in principum literis committere: Et ut testatum fieret, illa in specie parva re, omnia debere in principe esse alia & majora, quâm in privatis ut Joh. Sichardus interpretatur *in rubr. C. quæ res vend. non poss. nu. 6.* quod & Constantionopolitanos Impp. servasse præter exempla a Pancirolo nostro commemorata, etiam Constantinus Manasses *in Annalibus* testatur his verbis, ita latine redditis. Nam si quis, *ait*, ei chartam offerret, rubris in ea literis nomen Imperatorium subscribebat. *Et mox*: Imperator precibus sororis annuit, mox calamum prehendit manu, & exaratis purpurei coloris literis, chartam confirmat. Et Bald. *in d. rubr. C. quæ res vend. non poss.* testatur, se instrumentum vidisse privilegii cujusdam, totũ encausto muricis conscriptũ, quod præbuerit diversissimam speciem, modo nigri, modo rubri, aliquando etiã aurei coloris, prout quisque verrisset id instrumentum. Sic Palæologus Imperator Constantinopolitanus Romæ, in æde Spiritus sancti, Ecclesiæ Romanæ subjectionem jurans, syngrapham conchylii sanguine à se subscriptam testatum reliquit: ut est in Epitome Chronicorum Uverueronis

Et quidem literis miniatis.

Leodiensis Monachi apud Brissonium. Qui etiam certas subscribendi formulas recenset, iisq; singulares illas literas E. T. M. D. (quod est *manu divina*) præpositas fuisse docet, *lib. 3. de formul. & solemn. Pop. Rom. verbis* Atque ea Imperatoris subscriptio modo Divina dicebatur Adnotatio, *l. 2. C. de quibus muneribus lib. 10.* modo sacra *l. ult. C. si contr. jus vel util. publ. l. un. C. de monopol. l. 2. circa fin. C. de petit. bonor. sublat. lib. 10. l. quicunque 7. C. de omni agr. desert. lib. 11. l. omnes. 8. C. de fund. patrimon. & l. quicquid. 10. C. de vectigal.* & locis aliis pene infinitis: Quibus manifestum fit Roman. Impp. consilio inconsulto divinos sibi honores arrogasse. Nam omnia quæcunque gererent, pro sacris habere voluerunt. Itaque passim legimus dici, sacras aures Principis: Sacra oracula: Sacros affatus divinæ sanctionis: divinas subnotationes: sacrum Numinis consistorium: sacras literas: cœlestia statuta, sacra scrinia: sacrũ ærarium. Sacra quoque dicitur vestis Imperatoria *l. 3. C. de Castrens. & Minist. lib. 12.* & sacrum dominium *l. 3. C. ne rei dominicæ vel tempor.* patrimonium imo sacratissimum. *l. 2. C. de quadrien. præscript.* domus divina *l. fin. C. d. tit.* ædes consecratæ *l. un. C. de palat. & domibus domin. lib. 11.* oraculum ejus sacrum *l. eis legibus. 5. C. si contr. jus vel util. publ.* oraculum cœleste. *l. jubemus. 10. C. de SS. Eccl.* Respõsum cœleste. *l. nemo 3. §. 1. C. de re mil. lib. 12.* responsum divinum *l. ult. C. de div. rescr.* ad cujus observantiam ICti religiose moveantur. *l. Divi 17. ff. de iur. patron.* & expeditionem sui Numinis dicit fœlicissimam, *in l. neminem. 10. C. de SS. Eccles.* quia est in terris Imperator, quod Deus in cœlis. *auth. de instrum. caut. in pr. & auth. constitutio quæ de dignitat. §.* illud

Imperatores divinos affectarunt honores.

illud in fin. ubi nihil intereſt, utrum bonum à Deo acquiratur hominibus, an ab Imperio ſequente Deum. Unde & lex ejus, ſanctio divina dicitur *l. 2. C. de quadrien. præſcript.* & beneficium ejus cælitus h. e. divinitus impetratum *l. 2. C. de Caſtr. & miniſter. lib. 12.* cum ſexcentis aliis. Sacrum etiam nomen Impp. dicebatur, ut de Antoninorum nomine ſcribit Capitolinus *in Opilio Macrino* & Lampridus *in Alexandro Severo.* Hunc tamen morem aversabatur Tiberius Cæſar: qui quendam dicentem *ſacras occupationes ejus*, verba mutare juſſit, & pro *ſacris, laborioſas* dicere coëgit ut refert Tranquillus *in Tiber. c. 25.* & diligenter collegit Franciſc. Juretus in Not. ad Symmachum *Epiſt. 54. lib. 4.* Sed redeo ad principum ſubnotationem illam: ad quam ſæpenumero plus juſto propenſiores illi ſolent eſſe & faciliores. A qua tamen facilitate cohiberi poterant eo, quod de *Theodoſio* juniore, Arcadii filio memoriæ proditum eſt. Is enim pro *Pulcheriæ* ſororis ſtudio & diligentia eruditus & ad Imperii gubernacula inſtructus ac emendatus potiſſimum fertur in iis, in quibus inconſulta ætas, aut indolis facilitas peccatum ac perniciem ſolet inducere: maxime in ſubſcriptione libellorum quos Theodoſius non perlectos ſocorditer ad mittebat. Propoſitionem hāc ut cohiberet Pulcheria, ſyngrapham compoſuit qua Eudocia Auguſta non magno precio veniret, ſubſcribente mox Theodoſio conjugis Eudociæ doctiſſimæ amantiſſimo. Qui poſt detectum negotium, & honeſtam ſororis calliditatem, deſiit cauſſa incognita libellis ac literis ſubſcribere, quorum nec cauſſas nec merita perdendiſſet. Stephannus Forcatulus

Tiberio hoc improbatum.

Subſcriptionis facilitas notata.

In Theodoſio.

lib. 7. de Imp. & Philoſoph. Gallor. fol. 959. Tale quid eſt quod de *Jacobo*, tum Scotiæ Rege ad eloquentiſſimum oratorem *Dn. ge. Andream Dudithium* Metellus Sequanus Vir Cl. ſcripſit: Georgius Buchananus, ait, natura ſalſus & mirè urbanus, cum videret Regē omnibus omnia, quæ peteret, cōcedere, ut Regem, cujus erat Præceptor, hac parte emendaret, cum adiit eum duobus libellis ſupplicibus, in quibus quæ ſtatuerat, petiit. In quorum uno ſupplex poſcebat, Regē ſe permiſſu Regis Scotiæ, cum libera Regni adminiſtratione, ad quindecim dies fore. Rex cum ille verbis non exponeret, ſed quæ in libellis continebantur, poſceret petenti annuit, & utrique libello manu ꝓpria ſubſcripſit. Buchananus egreſſus, cum à quodam Procerum, nomine ſolito, ſalutaretur, faciem ab eo avertit: *ſum Rex*, ait, magnamq; ac Regiam Majeſtatem præ ſe tulit. Idem toto quindecin dierum tempore, *ſe Regem eſſe*, omnibus affirmavit. Quo exacto ad Regem rediit, & ſe quoque Regem eſſe confirmavit. Rex admiratus: *Tu*, inquit, *mihi Scotiæ Regnum donaſti.* Rex cum magis admiratus, cum hoc negaret, & forte putaret illum eſſe mēte motū: En, inquit Buchananus literas, manu tua, de regno mihi abs te donato, ſubſcriptas. Eumque cœpit tanquam diſcipulum Præceptor graviter reprehendere, quod quæ peterentur, non perpenſa concederet, tum quanta ei inde damna evenirent. Inpoſterum igitur ne quid cuiquam indulgeret, niſi prius illud, quidnam eſſet, probè noſſet, & cui beneficium conferret. Id quod principibus etiam atq; etiam notandum & obſervandum cenſeo. Encauſti autem confectionem Leo Imp. docuit *in l. ſacri affatus*

& Iacobo Scotiæ Re.

affatus.6.C.de diverſ.reſcript. & cur Encauſtum, libarium dicatur atramentum, Cœlius Rhodignus indicat. lib. 7: cap. 13. Ab hoc nomon ſortita ſunt publica illa monumenta, quæ *Encauta* vocantur *in. l. un. §. quod autem C. de collegiat. lib. 11.* Ita enim locum illum Cujacius ὁ μέγας τῆς νομικῆς ἀρχηγὸς nuncupatus à Georg. Remo *in Not. ad Temiſt. orat. prim. fol. 125.* emendat non obſtante Accurſii & Lucæ de Penna, hominum cætera ingenioſorum & ſagacium, elegantioris doctrinæ cognitione non admodum probè imbutorum, interpretatione: quorum ille *In cautis brevibus*, hoc eſt, Brevibus cum cautela ſcriptis; hic *in chartis brevibus* legendum putat. Uterque tamen malè: præterquam enim quod Lucæ de Penna lectioni cum veteres, tum recentiores Codices reclamant, nulla etiam Lege juvari ea poſſe videtur, niſi fortè allectum eum fuiſſe putes per textum *in l. C. de conven. fiſci debitor. lib. 10.* ubi Chartularum & Brevis quidem fit mentio: Sed animadvertere debuit, *Brevem* ibi abſolutè ac ſubſtantivè, & quidem maſculo genere, ac Unitatis numero fuiſſe poſitum, ut cum *Chartulis* (quod verbum & genere, & numero, caſu diverſum eſt) nequaquam poſſit conjungi. Sed nec Accurſii probanda videtur lectio. Etſi enim *Brevia & Breves*, quorum appellatione etiam *Pittacia authentica* comprehendantur *l. actuarii. 5. cum l. excellentia 19. C. de erogat. militar. annon. lib. 12.* (de quibus apud Menochium *recuperanda poſſeſſ. remed. 15. n. 420. & ſeq.*) recto quid m ſenſu, & ſubſtantivè ab ipſo accepta ſint, quemadmodum in multis Juris noſtri locis, præſertim vero *in d. l. ult & l. 1. C. de exactor. tribut. lib. 10. l. 1. verſ. hac etiam. C. d. apochis. eod. lib. & l. ult. C. de offic. Magiſtri offic. Novell.* 105. c. 2. §. 4. & alibi paſſim legitur: Vix tamen eſt, ut *Cautos Breves*, pro Brevibus cum cautela ſcriptis à claſſico ſcriptore ullo uſurpatos invenias. Proclivius igitur eſt, ut cum Cujacio pro *Incautis* legamus *Encautis*: quæ Encauta etiam *Encauteria* dicuntur *in l. immunitates 9. C. de agricol. lib. 11.* nec quicquam aliud ſunt, quam monumenta Civitatis, ſive chartæ publicæ, ut Cujacius definit. quanquam Alciatus non *Encauteris*, ſed *Eucteria* legendum cenſet, quæ vox non Græcis tantum, ſed & Latinis uſitata, grammatophylacium ſive locum denotat, in quo orationes actaque provinciarum continentur: ut hac lege non ſolum eæ revocatæ cenſeantur immunitates, quæ in libris & monumentis publicis continebantur, quæ Cujacio Encauta & Encauteria dici oſtendimus: ſed &, ſi quæ in libros nondum relatæ erant, ſtabant tamen in grammatophylacio eucteriòve. Grammatophylaciū etiam Budæus definit locum, ubi Tabulæ & Inſtrumenta publica, monumentaque rerum geſtarum actorumque aſſervantur: quod *Tab'inum* latine appellatur, Cic. *Tabularium* dixit *lib. 3. de. Nat. Deor.* ut Budæus notavit *ad l. Moris. 9.* verbo Archivo forte vel grammatophylacio *ff. de pœnis mihi fol.* 342. Nec diſſimulandum hic eſt, *Cauta* pro ſyngraphis ſeu chirographis uſurpaſſe Chorippū hiſtoricum & Poetam *lib. 2. de Iuſtino Minore prope finem*: Cautis autem opponuntur *Recauta*: quorū mentio fit à Juſtiniano *Nov. 130. cap. 1. & 3* Eſtque Recautum (quod alibi & *Deſuſceptum* vocatur *in l. 4. C. de collat. fundor. patrimon. libr. 11.*) Species quædam Apochæ quâ cautum ſive cautio diſſolvitur. Cautio

Encauta. Agitur de lectione §. quod autem. l. un C de collegiat. contra Acc. & Luc. d. Penna.

Brevia Breves

Encauteria.

L. immunitates 9 C de agr col. li 11.

Eucteria.

Grammatophylacium.

Cauta.

Recauta

ita intelligendum putat. ext. *in l. si quis vina. §. aversione. ff. de pericul. & commod. rei vend. l. ul. ad L. Rhod. de iactu. l. opus. Locat. l. 2. §. exercitorem de exercitor. act. l. qui officiu. de contrah. emt:* qua de re quid statuendum sit, videri poterunt Cujac. *lib.* 8. *observat. cap.* 15. & Francisc. Connan. *lib.* 7. *comm. iur civ. cap* 10. Inprimis vero Oswal. Hilliger in doctissimis notis ad Hugon. Donell. *lib.* 13. *cap.* 9. *lit E. & lib.* 23. *cap.* 4. *lit. A.* Illud utique constat, solere Mercatores rationes suas chartulis quibusdam summatim inscribere, quas & inducunt & circumscribunt; deinde diligentius aestimato calculo in libros rationum referunt. *Alciat. lib. 2. dispunct. cap. ult.* Unde Cicero in Orat. pro Roscio „ Quid est, inquit, quod „ negligenter scribamus Adversaria? quid „ est, quod diligenter conficiamus tabulas? „ qua de caussa? quia haec sunt menstrua; illae „ aeternae: haec delentur statim; illae servan- „ tur sancte: haec parvi tēporis memoriam; illae perpetuae existimationis fidem & religionem amplectuntur: haec sunt disjecta; illae in ordinem confectae. Itaque Adversaria in judicium protulit nemo: codicem protulit. De hisce Adversariis Alciatus etiam Ulpiani respōsum accipit *in l.* 1. §. *edere. ff. de edendo.* Eum quoque edere, Labeo ait, qui producat Adversarium suum ad album, & demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo uti velit. ut sit sensus, Eum quoque edere, qui *Adversarium suum*, hoc est, tabulas tumultuarias rationum suarum profert & edit; ut ex eis ostendat, quam actionem dictare, aut qua summa cum Reo jure velit consistere. Id enim verbum etiam unitatis numero recte usurpari putat Petr. Costalius *ad d. l. 1. in pr. ff. de edend.* nec improbat Oswald.

Intellectus l. 1. §. edere. ff. de edendo.

Hillig. ad Donell. *lib.* 23. *cap.* 4. *lit. A.* Nec obstat, quod Adversaria hujusmodi nemo edere cōpellitur; cum receptissimum sit, schedulas, quas domi & secreto quis pro sua instructione retinet, exhibendas non esse. Abbas & Modern. *in c.* 1. *de prob. & l. 1. C. de edendo.* Ut enim verum sit, neminem ad Adversaria edenda cogi: non ideo consequens est, si ipse ea in judicium proferat, quin edere dicatur. tametsi etiam putaverit Alciatus *lib.* 8. *parerg. cap.* 7. eum cogi ad ea edenda posse, cum adhuc in Codicem rationum ea non retulit: ut declaret, quomodo sit relaturus. Nec enim quicquam referre, an Codicem suum edat, an ei etiam Ephemeridas hasce adjungat: dum tamen declaret, quomodo Codici singula capita sit adscripturus. Sed magis est, ut in illo Ulpiani responso, per *Adversarium* intelligamus partem adversam sive Reum, quem ad album deducit Actor, ut ei digito ostēdat, qua parte edicti, seu qua formula adversus ipsum sit acturus. Franc. Duarenus *lib.* 1. *Anniversar. disputat. cap.* 13.

Nam cum ita ordinarit) De hac rerum omnium conversione scitè & praeclarè, prout est ingenium viri docti & historiarum scientissimi, disputat Ioh. Bodinus *in Methodo historiarum cap.* 7. ubi nemini dubium esse posse ait in eam rem penitus intuenti, quin inventa nostrorum cum Majorum inventis conferri; pleraque debeant anteferri. Quia vero, ex Comici sententia, rerum omnium vicissitudo est: non abs re dicitur, quod Natura novas cotidiè deproperet edere formas *libr.* 2. *Feudor. tit.* 24. *Quae fuit prima cau. benef. amit. § praedictis modis.* & nihil in ea sit, quod stare perpetuo possit, *l.* 2. §. *sed quia divina,*

Rerum omnium conversio & mutabilitas.

18. C.

18. C. *de vet. jur. enucle.* ac ne fieri quidem queat, ut quidquam in hoc mundo nisi per surrogationem sit perpetuum, *arg. l. cum debere. 32. de servit. urban. præd.* quando, ut poëta dicebat,

—nihil est, quod toto perstet in orbe.

Et egregie probat Acacius Enenckel. *in tract. de privil. iuris civil. lib. 3. cap. 1. num. 1. 2.* Nam & quæ olim magnæ erant urbes, earum permultæ factæ sunt parvæ: rursus, quæ mea memoria (ait Herodotus) magnæ fuerunt, prius erant parvæ. Adeo verum est, humanam felicitatem, nunquam in eodem tenore perstare! *lib. 1. cap. 5.* Et fieri solet, ut cum temporum vicibus etiam mores vertantur: sicuti res mundanæ omnes, velut orbe jactatæ volvuntur. Hadr. Iunius in sua Batavia *ca. 16. fol. 224.*

Vidi ego, quod fuerat quondam solidissima tellus,
Esse fretum: vidi factas ex æquore terras.

idem canit Ovidius. Cui recte accommodari poterit illud *Anaximenis* Apophthegma de Thessaliæ montibus: eos, quandoque mare futuros, nisi tempus defecerit. Sicut è contra Democritus putavit, fore, ut aliquando mare totum marcescat, eo quod olim tota terra aquis operta fuit. Cælius Rhodig. *lib. 2. lect. antiq. cap. 14.* Nec obscura esse potest mutabilitatis istius ratio: quia qualia sunt principia, talia etiam sunt principiata. Bald. *in l. 1. in fin. C. si quis omiss. cau. testam.* Sed principiū, h. e. quatuor elementa, ex quibus omnia gignuntur, sunt convertibilia. Nam terra in aquam, aqua in aërem, aër in ignem & vicissim convertuntur. Ergo necesse est corpora inde nascentia similiter esse cōvertibilia, ut argumentatur Vasquius *libr. 2. illustr. contr. cap. 56. n. 12.* quæ refert & sequitur Johan. Gryphiander in doctiss. tractatu de insulis *cap. 19. n. 19. & seq.* Sed & nulla Juris sanctio, quantumcunque perpenso digesta consilio, ad humanæ naturæ varietatem sufficit, ut est *in proœm. Clement. in pr.* quid enim erit tam stabile inter homines, & ita immobile, ut nullam patiatur mutationem? cum omnis noster status sub perpetuo motu consistat. *cap. 2. in pr. Auth. de non alien. reb. Eccles.* Quæ mutabilitas & inconstantia in caussa est, quòd Ulpiani definitionem, qua Justitiam dixit constantem & perpetuam voluntatem jus suum cuique tribuendi, *l. 10. ff de Iustit. & iure.* quidam propterea rident, quod Justus non semper continueq; recte & juste agat: sed quandoque labatur; imò septies in die cadat. *Proverb. 24. vers. 16.* Quod si igitur Justus inconstans fuerit, certe nec ipsam etiam Justitiam constantem finiri posse voluntatem: siquidem à Conjugatis recte formetur argumentatio. Sed animadvertere debuerant, non finiri ab Ulpiano Justitiam, ut homini eam exercenti particulariter inhæret; sed in propria, perfectaq; specie consideratam, qualiter scilicet homini justitiam profitenti inesse debet. Johan. Corasius *de Arte juris part. 1. cap. 22.* Quæ interpretatio quantumvis vera est: non contemnendi tamen videtur eorum opinio, qui eo loci non Justitiam virtutem, sed justitiam Deam definiri autumant: Albert. Bologne. *in tr. de Iure & L. L.* Hugo Donellus *lib. 1. Comment. juris civil. cap. 4. circ. fin.* Fuisse autem Justitiam Romanis & aliis pro Dea cultam, nemo est, qui nesciat. Eaque sententia jam ante & doctissimo Hotomanno placuit *in pr. Inst. de Iustit. & iure.* quæ non parum juvatur Ulpiani auctoritate *in l. 1. d. t.* ubi Jureconsulti

Anaxim. es. Democritus.

Examinata obiter Iustitia definitio.

Iustitia Dea.

consulti & Justitiam colere, & Justitiæ sacerdotes dicuntur; vel ideò quòd cum responsa sua consulentibus reddunt, ipsius Justitiæ oracula mortalibus prodere videantur: & exploratum sit, cultum & sacerdotium quàm propriissime Diis Deabusvè, non verò etiam humanis virtutibus deberi. Sed & Vacon. à Vacuna justitiam Ictus coluisse scribit, ejusque sacra administrasse, diuidentes æquum ab iniquo: ideoque sacerdotes justitiæ nuncupatos. *lib.* 1. *declarat jur. cap.* 31. Nec dissentit Herman. Vultejus *in Instit. ad hunc tit.* & in Idæa juris *pag.* 10. & Anton. Faber *lib.* 1. *Jurispr. Illat.* 2. Laudatus ab Oswald. Hilig. in eruditissimis notis ad Donel. *lib.* 1. *c.* 4. *lit. I.* ut nihil causę fuerit, cur sententiam hanc tot auctoritatibus munitam, id & postea impetiuerit *lib.* 1. *cap.* 1. *lit. C.* Eorum tamen opinionem rectè improbans, qui de *divina justitia* definitionem istam intelligunt, à quibus ego nunquam steti: nec de *divina vel salvifica* justitia, sed de *justitia Dea* eam accipi posse scripsi. Quam distinctionem rectè animadvertit Clariss. juris Antecessor in Academia Aldorffiana Dn. Erasm. Vngepauer *Exercit. Iustin.* 1. *Thes.* 7.

DE PURPURA. TIT I.

Earum rerum, quæ hodie nõ reperiuntur, inprimis notatu digna est Purpura, *primum inter colores locum obtinens & quasi Rex eorũ exsistens. Eâ ipsâ olim Regum, magistratuum & Senatorum vestes tingebantur. Originem igitur hujus exposituri, dicimus Purpuram fuisse ex Conchyliorum genere, quod intrinsecus animatam continebat carnem, & in mediis faucibus candidissimam habebat venam: quâ exsectâ, preciosus ille promanabat cruor, quo lana & purpurea serica ad vestes inde contexendas tingebantur. Crediderim, Conchylium istud etiamnum hodie invenri quidem, quandoquidem Species planè non intereunt, nullum tamẽ ipsius usum futurum: cum nemo sit, qui vena illius eximenda modũ sciat. Coquebatur sanguis iste una cũ vena prius aperta, in vasis plumbeis, adjecta tamen aqua modico vapore, & longinqua farnacis cuniculo.* Inde splendidus ille, & quasi intermedius inter rubrum & nigrum eliciebatur color, qui gariophylli est: nec enim ullum alium similiorem huic puto. Erat & alia coloris species quem puniceum sive hyacinthinum dicebant. Amissæ autem Purpuræ caussam hanc esse opinor, quod Syria & alia quoque loca, in quibus illa depræhendebatur, in Turcarum, barbarorum & incultorum hominum manus devenêre.*

Purpura descriptio.

Purpurei coloris confectio.

** Plinius lib. 9 cap. 38.*

Purpura amissa.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Ex conchyliorum genere non *Purpura* tantum est; sed & *Murex*: qui licet ab illa diversus sit, non secus tamen ac Purpura verno tempore congregatur, mutuoque

Murex.

tuoque attritu lentorem quendam veluti ceræ emittit, ac circa Canis ortum latet. Hujus cruor gravis in succo est, color austerus in glauco, & irascenti similis mari. *Ostrum. Conchylia.* Idemque & Ostrum appellatur, si Vitruvio credimus. Ea Conchylia, ait Vitruvius ***lib. 7. de Architectura cap. 13.*** cum sunt lecta, ferramentis circa scinduntur: è quibus plagis purpurea sanies, uti lachryma profluens, excussa in mortariis, terendo comparatur: & quod ex concharum marinarum testis (quas Plinius ***lib. 9. cap. 11.*** integumenta; & ***lib. 11. cap. 37.*** operimenta testacea vocat) eximitur, id Ostrū est vocitatum. Hinc apud Virg. ***lib. 1. Æneid.***

Arte laboratæ vestes, Ostroq; superbo.

Et lib. 5.

---ostro Perfusæ vestes.

Et Ostrina tunica apud Propertium. Copiosè autem excipiuntur Conchylia illa in Africa, Sidone & Tyro. Sed Tyria purpura omnium optima perhibetur, & piscatui ipsa proxima est, & cætera omnia, quæ ad inficiendas vestes pertinent, abunde habet, ut Strabo prodidit ***lib. 16.*** *Purpuræ consideratio.* Lingua Purpuræ est longitudine digitali, acutie & duritia tanta, ut eâ & conchulas & quascunque sui generis testas pforare possit. Unde in gulosos & edaces vulgatum hoc emanavit diverbium: ***Purpura voracior***: ut Athenæus meminit ***lib. 3. Dipnosoph. cap. 7.*** Eaque Purpuræ voracitas, potissima suæ ipsius capturæ caussa est. Piscatores siquidem, cum Purpuram nôrint Concharum pastionem avidius appetere, has in nassas magno numero conjectas in mare demittunt, oblongo fune ad nassas alligato. Sentit optatam escam Purpura, porrectâque intra nassarum juncos linguâ, conchas invadit. At hæ aculeo exstimulatæ, & incolumitati suæ consulturæ contrahunt sese, corticibusq; clausis morsu perquam acri linguam infestam comprimunt, pertinacissimeque detentam haudquaquam amittunt. Quo fit, ut quum aviditate sua capta, atque eo quem dixi modo, pendēs tollatur Purpura, per Conchylium illud nassæ per linguam applicitum, Hieroglyphicè denotetur is, qui de gula mulctatus est. *Purpura hieroglyphicon.* ***Sic enim in captivum*** ob gulam elegans extat Alciati Emblema:

Regnatorque penus, mensaque arrosor herilis
Ostrea mus summis vidit hiulca labris.
Queis teneram opponens barbam falsa ossa momordit.
Ast ea clauserunt tacta repente domum.
Deprensum & tetro tenuerunt carcere furem,
Semet in obscurum qui dederat tumulum.

Sed & maledicum per Purpuram exserta lingua depictam: sicuti Johannes Pierius ***lib. 28. Hieroglyph.*** doctè annotavit. Porrò majoribus Purpuris nobilem illum succum, quem omnes in mediis faucibus, & in candida habent venâ, detractâ conchâ auferunt: Minores uno ictu saxo collidūt Tyrij: indeque subitarium rorem sive sanguinem excipiunt: quanquam aliis quoq; in locis id fiat. Quod si ictu fefellerit, neque purpura statim exanimata fuerit, frustra hunc reperi dicunt: quia præ dolore sanguis in universum corpus diffusum evanescat. Hinc Virgilius eos, qui valido aliquo vulnere perempti fuerūt, purpuream animam vomere dicit. ***lib. 9. Æneid.*** Homerum scilicet imitatus, qui purpurea eos morte sublatos toties scripserat. *Anima & Mors cur purpurea dicta.* ***Nam & Ælianus*** auctor est, ictu tantum uno à Porphyricis, id est, purpurariis viventem conteri purpuram, ut inde præstantius pro-

profluat *βάμμα*. Estque dignum scitu: quod de purpurario traditum infectore legimus: qui visus fraude agere in tingendi ratione, cum eo nomine, ut tum res erat, ad ultimum duceretur supplicium, iocis etiamnum superesse locum arbitratus, ad Homericum illud

τὸν δὲ
ἔλαβε πορφύρεος θάνατος, καὶ μοῖρα κρα-ταιή.

h. e. cepit vero hunc purpurea mors, & parca fortis, potissimum adjecit animum. de quo videatur Cæl. Rhodig. *lib.* 8. *lect.*

Purpura color.

antq. c. 11. Hujus vero cruoris color (quem Plinius *lib.* 9. *cap.* 36. nigrantis rosæ colore sublucentem; *& cap.* 38. nigricantem adspectu, eundemq; suspectu refulgentem Plato rubrum alboque permixtum *in Timæo* dicit) ab ipsa matre vocatur Purpura: sicuti Conchylio ac Murici usu venit. Virg. in 4.

—*Tyrioq; ardebat murice læna.*

Et Juvenalis:

Horum ego non fugiam Conchylia?

hoc est, luxuriosas vestes, & murice vel conchylio infectas. hinc cōchyliata tapetia, apud Platum pseud. *act.* 1. *scen.* 2. à conchyliato colore, qui è cæruleo est & rubro, qualis Martiæ violæ. Qui color & purpureus dicitur, & ostrinus, & Sarranus. Vnde Ostrinus thorus apud Propertium *lib.* 1. *El.* 14. &: Sarrano dormiat Ostro *apud Virg.* 2. *Georg.* ad quod Servius, *id est Tyrio.* Tyrus enim *sacra* dicta est à pisce *Sar*, unde Sarranæ violæ Columellæ sunt purpureæ, quas Itali *pavonazzi* dicunt, & Tyriæ vestes apud Ovidium; quæ Sarranæ apud Juvenalem, vt post Scaligerum doctissimus Christianus Becmanus notavit *in Originibus.* Hinc Palmatam (de qua infra dicetur) Sarranis ebriam succis appellat Sidonius Apollinar. *lib.* 8. *Epl.* 6. quam concha purpura imbuens venenauit, ut idem lib. 9. epist. 13. scribit in carmine: & ebriam bis tinctam intelligit, & dilapsam ut Martialis:

Ebria Sidonia cùm sint de sanguine concha.

Atque idem Sidonius *Carm.* 15.

Ebria non solum spirat Conchylia Sandix.

Quod clarius expressit Tibullus illo versu

Vellera dat succis bis madefacta Tyros.

Purpuram, M rex Conchylium, promiscue accipiuntur.

Nec dubium est, Purpuram, Muricem & Conchylium in jure nostro promiscuè usurpari. Quam enim Purpuram Imperatores dixerant *in l.* 1. *C. quæ res ven. non poss.* eandem mox Muricis vellus appellant: & alibi, pallia ejusmodi, conchylio tincta, & cōchylii cruore infecta dicūtur Theodosio *in l. temperent.* 4. *C. de vestib. holóser. lib.* 11. Similiter purpuream Imperialium rescriptorum subscriptionem Leo hanc esse declarat, quæ cocti muricis & conchylii ardore fuerit signata. *l. sacri affatus. C. de diversf. rescript.* Etsi autem Purpura, quam Regiæ dignitatis insigne Tertullianus *de Idolatr. mihi fol.* 460. vocat & qua Imperatores totos ólim vestitos fuisse Leo asserit. *constit.* 18. privatis planè interdicta fuit, ut non tantum fucandæ & distrahendæ illius facultatem non habuerint; *l.* 1. *C. quæ res ven. non poss. d. l. temperent.* 4. sed nec segmenta aut frustula illius, quę neque vendenti, neque ementi usum inconvenientem præberent, in mercimoniis esse potuerint: Quia tamen frusta & segmenta illa Imperatoriæ Majestatis eminentiæ non adversari videbantur; & subditis tamen magni-

Purpura privatis interdicta.

magnificenti æ speciem, aliúmve nō prohibitum usum præbere poterant: constitutum à Leone est, ut ea tam divēdi, quàm emi possent. Decere enim Imperatoriam Majestatem, quū aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem Magnificentiæ non invidere: ut gravis est Imperatoris Leonis sententia *d. const.* 80. Segmentorum autem etiam apud Ovidium 3. *de Arte* fit mentio:

Segmenta.

Quid de veste loquar? non jam segmenta requiro,

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

ubi per segmenta, haud dubiè vel purpuræ, vel aurei panni virgas intelligit. Nam & segmenta virgas quasdam aureas esse & zonas, quæ velut instita quædam & limbi vesti inserantur, ad ornamentum, ut hæc iis versicolor reddatur, Turnebus probat *lib. 4. Adversar. cap.* 25. Eaque segmenta aurea Senatus Romanus permisit mulieribus, in gratiam Volumniæ, quæ Coriolanum patriæ imminentem represserat, ut Domitius Calderinus ad Martialem annotavit. Sic Livius *lib.*11. relatus à Cujacio *lib.*12. *observat. cap.* 24. Non invidere, inquit, laudes suas mulieribus viri Romani, adeo sine obtrectatione alienæ gloriæ vivebatur. Tunc enim primum sancitum fuit ut Mulieribus de via cederetur, ut inauribus aureis, ut purpurea veste, ut aureis segmentis, ut novo vitæ discrimine uterentur.

Mulieribus cur permissa.

Atque ejusmodi vestis Isidoro *lib.* 19. *cap.* 24. Segmentata dicitur, zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Hinc *Segmentatus* apud Aratorem de Pontificis habitu:

Segmentata vestis.

Qui segmentatus mediis altaribus adstat.

Franciscus Juretus *in Not. ad Symmach. lib.* 3. *Epl.* 11. Erant autem segmenta clavi & institæ auro intextæ, quæ vestibus adsuebantur: quæ Sidon. Apollin. crepitantia vocat *lib.* 8. *Ep.* 6. quod auro essent intexta. Unde Statius 1. *Thebaid.*

—pars Ostro tenues auroq; sonantes

Emunire thoros.

Vetus interpres Juvenalis *Satyr.* 6. vittas pendentes de vestibus intextas auro, segmenta aurea.

Regum, Magistratuum & Senatorum vestes.) Hinc Purpura pro summo Magistratu ponitur à Plinio *libr.* 10. *cap.* 21. Et ideo Imperio Romano ad Monarchiam deducto, principes ipsi, qui etiam, ut olim, Imperatores dicebant (quoniam Regium nomen Romæ infaustum invisúmque erat) Purpuram pro insigni Imperatorio servaverunt: ut auctor est Capitolinus in Maximinis & Gordia. & refert Budæus de Asse & eius partibus *lib.* 2. *mihi fol.* 43. Quam ob caussam & Alexius Comnenus Imperator, cum Johannem F. natu maximum, quem maxime diligebat, Imperio destinaret, & Imperatorem appellare curaret; *purpureos* calceos ei dedisse scribitur à Niceta Choniata. Indeq; est, quod purpurati Sidonio Appollinari dicantur Imperatores Romani, in concione *lib.* 7. *& lib.* 1. *Epist.* 7. illis verbis. post purpuratum principem. h. e. Anthemium. & *lib.* 2. *epist.* 13. Qui videbatur in iugulum purpurati (id est Imperatoris) iamiam ruiturus. Et *lib.* 1. *epist.* 5. Sero cognoscunt, posse reū Majestatis pronunciari etiam eum, qui non adfectasset habitum purpuratorum. Ex quo loco natat. Joh. Savaro. Imperatorum vel Regum habitum adfectare, crimen esse læsæ Majestatis. Adducit illud Ammiani Marcellini *lib.* 16. suasitque

Purpura pro Imperio.

Purpurati.

B sitque

sitque consarcinatos mendaciis, læsæ majestatis arcessere maritum insontem & fingere, quod velamen purpureum à Diocletiani sepulchro furatus, quibusdam conscriis occultabat. Et Petrus Archiepiscopus Ravennas *Sermon.* 140. dixit: Tyrannus est, Tyranni habitum qui præsumit.

DE ENCAUSTO TIT. II.

Encaustũ solis Impp. usurpatũ.

EX Purpura, atramenti genus conficiebatur, quod Encaustum nominabatur. Hoc soli Imperatores, privilegiis & literis subscribendis utebantur: aliis omnibus sub pœna rebellionis id erat prohibitum: eo videlicet post publicationem bonorum omnium, capitali non immeritò pœna plectendo, qui eo fuisset usus. Idipsum & Nicetas primo libro de vita Manuelis confirmat, dum ait; Eũ in ipso Imperii
„ sui initio Constantinopolim misisse literas, rubro aureoq; sigillo, & serico filo mu-
„ nitas, & conchæ sive purpuræ sanguine pictas. Et libro sexto ait, Sultanum Persiæ
„ Regem, Imperatori Constantinopolitano inanes magnorũ munerum pollicitatio-
„ nes, quæ rubricatis quidem literis inscriberentur, sed exigua præberẽtur, obiecisse. Ex quo apparet, Imperatorem non alio, quam isthoc atramento scribere solitum. Quod si in pupillari ætate Imperator adhuc esset constitutus: tum virides literas Tutor ipsius exarabat: quemadmodum de Alexio Protosebasto, Alexij Comneni tutore, idem Nicetas testatur. Audivi Serenissimã Celsitudinem Tuam, privilegiũ habere Michaelis Palæologi, cum Encausto subscriptum & non ita pridem aliquos, qui mihi id referendo quæsierunt, quà nam ex materia subnotatio sive sub-

Encausti confectio.

scriptio ista, quæ forsitan ex integro non esset Encausto, provenisset; admonui, Encaustum ita præparari solitum. Terebatur in pulverem conchylium Purpuræ, & adiiciebatur nonnihil de cocto ex ipsa colore, ac simul liquabatur reductaque inde materia liquida & densitate sua scriptioni apta, dicebatur Encaustum; *ut in*

** L. sacri. C. de diver. rescr.*

Lege quadam expressum exstat. quæ, mea quidem opinione, unica in toto hoc universo est, quæ & confectionem Encausti doceat & nomen etiam eidẽ imponat. Vnde &* Inchiostro, *hoc est atramenti corruptum vocabulum postea derivatũ*

Encaustica pictura.
** Plin. lib. 35. c. 12.*

credo. atque hinc est Encaustica *illa pictura; de qua Plinius * differit, quod scilicet cum Encausto fieri consueverit. Et haud scio, an quisquam præterea hoc ita fuerit interpretatus. Cæterum Encaustum cum Purpura ivit in desuetudinem.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Principes rescriptis manu sua

IUris est non ignoti, rescriptis edictisq; suis Principes manu sua subscripsisse, ut collectu facile est *ex l. 3. C. de div. rescr.* adeo ut ea tantummodo fas esse proferri & dici rescripta Leo Imp. cõstituerit, quæ in chartis sive mẽbranis subnotatio suæ subscriptio-

subscripserunt.

scriptionis impressisset: & quidem singulari quodam *Encausti genere*, ex trito murice, vel tincto conchylio confecti. Disertè etenim vetuit Leo, sacra Rescripta alio colore, quam purpurea inscriptione lustrari, coctique muricis & triti conchylii ardore signare praecepit: nec ejus sacri encausti confectionem habere privatis licere voluit *l. 6. C. d. t.* Unde patet, Imperialia Rescripta miniatis literis & encausto sive Encauto muriceo consignari consveviſſe. Idque ideo, ne ita facile atque in proclivi esset, dolum vel falsum in principum literis committere: Et ut testatum fieret, illa in specie parva re, omnia debere in principe esse alia & majora, quàm in privatis ut Joh. Sichardus interpretatur *in rubr. C. quae res vend. non poss. nu. 6.* quod & Constantionopolitanos Impp. servasse praeter exempla à Pancirolo nostro commemorata, etiam Constantinus Manasses *in Annalibus* testatur his verbis, ita latine redditis. Nam si quis, *ait*, ei chartam offerret, rubris in ea literis nomen Imperatorium subscribebat. *Et mox:* Imperator precibus sororis annuit, mox calamum prehendit manu, & exaratis purpurei coloris literis, chartam confirmat. Et Bald. *in d. rubr. C. quae res vend. non poss.* testatur, se instrumentum vidisse privilegii cujusdam, totũ encausto muricis conscriptũ, quod praebuerit diversissimam speciem, modo nigri, modo rubri, aliquando etiã aurei coloris, prout quisque vertisset id instrumentum. Sic Palaeologus Imperator Constantinopolitanus Romae, in aede Spiritus sancti, Ecclesiae Romanae subjectionem jurans, syngrapham conchylii sanguine à se subscriptam testatum reliquit: ut est in Epitome Chronicorum Uverueronis Leodiensis Monachi aqud Brissonium. Qui etiam certas subscribendi formulas recenset, iisq; singulares illas literas E. T. M. D. (quod est *manu divina*) praepositas fuisse docet, *lib. 3. de formul & solemn. Pop. Rom. verbis* Atque ea Imperatoris subscriptio modo Divina dicebatur Adnotatio, *l. 2. C. de quibus muneribus lib. 10.* modo sacra *l. ult. C. si contr. jus vel util. publ. l. un. C. de monopol. l. 2. circa fin. C. de petit. bonor. sublat. lib. 10. l. quicunque 7. C. de omni agr. desert. lib. 11. l. omnes. 8. C. de fund. patrimon. & l. quicquid. 10. C. de vectigal.* & locis aliis pene infinitis: Quibus manifestum fit Roman. Impp. consilio inconsulto divinos sibi honores arrogasse. Nam omnia quaecunque gererent, pro sacris habere voluerunt. Itaque passim legimus dici, sacras aures Principis: Sacra oracula: Sacros affatus divinae sanctionis: divinas subnotationes: sacrum Numinis consistorium: sacras literas: coelestia statuta, sacra scrinia: sacrũ aerarium. Sacra quoque dicitur vestis Imperatoria *l. 3. C. de Castrens. & Minist. lib. 12.* & sacrum dominium *l. 3. C. ne rei dominica vel tempor.* patrimonium imo sacratissimum. *l. 2. C. de quadrien. praescript.* domus divina *l. fin. C. d. tit.* aedes consecratae *l. un. C. de palat. & domibus domin. lib. 11.* oraculum ejus sacrum *l. etsi legibus. 5. C. si contr. jus vel util. publ.* oraculum coeleste. *l. jubemus. 10. C. de SS. Eccl.* Respõsum coeleste. *l. nemo 3. §. 1. C. de re mil. lib. 12.* responsum divinum *l. ult. C. de div. rescr.* ad cujus observantiam ICti religiose moveantur. *l. Divi 17. ff. de iur. patron.* & expeditionem sui Numinis dicit foelicissimam, *in l. neminem. 10. C. de SS. Eccles.* quia est in terris Imperator, quod Deus in coelis. *auth. de instrum. caut. in pr. & auth. constitutio qua de dignitat. §.* illud

Et quidem literis miniatis.

Imperatores divinos affectarunt honores.

illud in fin. ubi nihil intereſt, utrum bonum à Deo acquiratur hominibus, an ab Imperio ſequente Deum. Unde & lex ejus, ſanctio divina dicitur *l.* 2. *C. de quadrien. præſcript*. & beneficium ejus cælitus h. e. divinitus impetratum *l.* 2. *C. de Caſtr. & miniſter. lib.* 12. cum ſexcentis aliis. Sacrum etiam nomen Impp. dicebatur, ut de Antoninorum nomine ſcribit Capitolinus in *Opilio Macrino* & Lampridus *in Alexandro Severo*. Hunc tamen morem aversabatur Tiberius Cæſar: qui quendam dicentem *ſacras occupationes ejus*, verba mutare juſſit, & pro *ſacris*, *laborioſas* dicere coëgit ut refert Tranquillus *in Tiber. c.* 25. & diligenter collegit Franciſc. Juretus in Not. ad Symmachum *Epiſt.* 54. *lib.* 4. Sed redeo ad principum ſubnotationem illam: ad quam ſæpenumero plus juſto propenſiores illi ſolent eſſe & faciliores. A qua tamen facilitate cohiberi poterant eo, quod de *Theodoſio* juniore, Arcadii filio memoriæ proditum eſt. Is enim pro *Pulcheria* ſororis ſtudio & diligentia eruditus & ad Imperii gubernacula inſtructus ac emendatus potiſſimum fertur in iis, in quibus inconſulta ætas, aut indolis facilitas peccatum ac perniciem ſolet inducere: maxime in ſubſcriptione libellorum quos Theodoſius non perlectos ſocorditer ad mittebat. Propoſitionem hãc ut cohiberet Pulcheria, ſyngrapham compoſuit qua Eudocia Auguſta non magno precio veniret, ſubſcribente mox Theodoſio conjugis Eudociæ doctiſſimæ amantiſſimo. Qui poſt detectum negotium, & honeſtam ſororis calliditatem, deſiit cauſſâ incognita libellis ac literis ſubſcribere, quorum nec cauſſas nec merita perdendiſſet. Stephannus Forcatulus *lib.* 7. *de Imp. & Philoſoph. Gallor. fol.* 959. Tale quid eſt quod de *Jacobo*, tum Scotiæ Rege ad eloquentiſſimum oratorem *Dn. Andream Dulithium* Metellus Sequanus Vir Cl. ſcripſit: Georgius Buchananus, ait, natura ſalſus & mirè urbanus, cum videret Regẽ omnibus omnia, quæ peterẽt, cõcedere, ut Regem, cujus erat Præceptor, hac parte emendaret, eum adiit cum duobus libellis ſupplicibus, in quibus quæ ſtatuerat, petiit. In quorum uno ſupplex poſcebat, Regẽ ſe permiſſu Regis Scotiæ, cum libera Regni adminiſtratione, ad quindecim dies fore. Rex cum ille verbis non exponeret, ſed quæ in libellis continebantur, poſceret petenti annuit, & utrique libello manu ꝓpria ſubſcripſit. Buchananus egreſſus, cum à quodam Procerum, nomine ſolito, ſalutaretur, faciem ab eo avertit: *ſum Rex*, ait, magnamq; ac Regiam Majeſtatem præ ſe tulit. Idem toto quindecin dierum tempore, *ſe Regem eſſe*, omnibus affirmavit. Quo exacto ad Regem rediit, & ſe quoque Regem eſſe confirmavit. Rex admiratus: *Tu*, inquit, *mihi Scotiæ Regnum donaſti*. Rex eum magis admiratus, cum hoc negaret, & forte putaret illum eſſe mẽte motũ: En, inquit Buchananus literas, manu tua, de regno mihi abs te donato, ſubſcriptas. Eumque cœpit tanquam diſcipulum Præceptor graviter reprehendere, quod quæ peterentur, non perpenſa concederet, tum quanta ei inde damna evenirent. Inpoſterum igitur ne quid cuiquam indulgeret, niſi prius illud, quidnam eſſet, probè noſſet, & cui beneficium conferret. Id quod principibus etiam atq; etiam notandum & obſervandum cenſeo. Encauſti autem confectionem Leo Imp. docuit *in l. ſacri*

affatus

Tiberio hoc improbatum.

Subſcriptionis facilitas notata.

In Theodoſio.

& Iacobo Scotiæ Rege.

affatus.6.C.de diverſ.reſcript. & cur Encauſtum, libarium dicatur atramentum, Cœlius Rhodignus indicat. *lib. 7: cap. 13.* Ab hoc nomon ſortita ſunt publica illa monumenta, quæ *Encauta* vocantur *in. l. un. §. quod autem C. de collegiat. lib. 11.* Ita enim locum illum Cujacius ὁ μέγας τῆς νομικῆς ἀρχιερεὺς nuncupatus à Georg. Remo *in Not. ad Teniſt.orat. prim. fol. 125.* emendat non obſtante Accurſii & Lucæ de Penna, hominum cætera ingenioſorum & ſagacium, elegantioris doctrinæ cognitione non admodum probè imbutorum, interpretatione: quorum ille *In cautis brevibus*, hoc eſt, Brevibus cum cautela ſcriptis; hic *in chartis brevibus* legendum putat. Uterque tamen malè: præterquam enim quod Lucæ de Penna lectioni cum veteres, tum recentiores Codices reclamant, nulla etiam Lege juvari ea poſſe videtur, niſi fortè allectum eum fuiſſe putes per textum *in l. C. de conven. fiſci debitor. lib. 10.* ubi Chartularum & Brevis quidem fit mentio: Sed animadvertere debuit, *Brevem* ibi abſolutè ac ſubſtantivè, & quidem maſculo genere, ac Unitatis numero fuiſſe poſitum, ut cum *Chartulis* (quod verbum & genere, & numero, caſu diverſum eſt) nequaquam poſſit conjungi. Sed nec Accurſii probanda videtur lectio. Etſi enim *Brevia & Breves*, quorum appellatione etiam *Pittacia authentica* comprehendantur *l. actuarii. 5. cum l. excellentia 19. C. de erogat. militar. annon. lib. 12.* (de quibus apud Menochium *recuperandæ poſſeſſ. remed. 15. n. 420. & ſeq.*) recto quid m ſenſu, & ſubſtantivè ab ipſo accepta ſunt, quemadmodum in multis Juris noſtri locis, præſertim vero *in d. l. ult & l. 1. C. de exactor. tribut. lib. 10. l. 1. verſ. hac etiam. C. d. apochis. eod. lib. & l. ult. C. de offic. Magiſtri offic. Novell. 105. c. 2. §. 4.* & alibi paſſim legitur: Vix tamen eſt, ut *Cautos Breves*, pro Brevibus cum cautela ſcriptis à claſſico ſcriptore ullo uſurpatos invenias. Proclivius igitur eſt, ut cum Cujacio pro *Incautis* legamus *Encautis*: quæ Encauta etiam *Encauteria* dicuntur *in l. immunitates 9. C. de agricol. lib. 11.* nec quicquam aliud ſunt, quam monumenta Civitatis, ſive chartæ publicæ, ut Cujacius definit. quanquam Alciatus non *Encauteria*, ſed *Eucteria* legendum cenſet, quæ vox non Græcis tantum; ſed & Latinis uſitata, grammatophylacium ſive locum denotat, in quo orationes actaque provinciarum continentur: ut hac lege non ſolum eæ revocatæ cenſeantur immunitates, quæ in libris & monumentis publicis continebantur, quæ Cujacio Encauta & Encauteria dici oſtendimus: ſed &, ſi quæ in libros nondum relatæ erant, ſtabant tamen in grammatophylacio eucteriόve, Grammatophylaciũ etiam Budæus definit locum, ubi Tabulæ & Inſtrumenta publica, monumentaque rerum geſtarum actorumque aſſervantur: quod *Tablinum* latine appellatur, Cic. *Tabularium* dixit *lib. 3. de. Nat. Deor.* ut Budæus notavit *ad l. Moris. 9.* verbo Archivo forte vel grammatophylacio *ff. de pœnis mihi fol. 342.* Nec diſſimulandum hic eſt, *Cauta* pro ſyngraphis ſeu chirographis uſurpaſſe Chorippũ hiſtoricum & Poetam *lib. 2. de Iuſtino Minore prope finem.* Cautis autem opponuntur *Recauta*: quorũ mentio fit à Juſtinano *Nov. 130. cap. 1. & 3* Eſtque Recautum (quod alibi & *Deſuſceptum* vocatur *in l. 4. C. de collat fundor. patrimon. libr. 11.*) Species quædam Apochæ quâ cautum ſive cautio diſſolvitur. Cautio

Encauta. Agitur de lectione §. quod autem. l. un C. de collegiat. contra Accur. & Luc. d. Penna.

Brevia Breves

Encauteria.

L immunitates. 9. C de agricol. li 11.

Eucteria.

Grammatophylacium.

Cauta.

Recauta.

tio quippe obligatio est, Recautio Cautionis dissolutio; eodem modo sic dicta, quo pignorare & repignorare, id est, Pignus dissolvere se luere. Conrad. Rittershus. *ad Nov. Iustin. part. 14. cap. 6. n. 4.* & ante eum Alciat. *l. 8. parerg. cap. 17.* Sane ab Encausto nomen traxit *Encaustica pictura*; (*Cujus artem Pamphylus* Appellis præceptor primum docuisse traditur.) quæ in cera, tabulis, eboréve fieri solebat, cestro primum, id est, viriculo (Turnebus *vericulo* legit apud Plinium *lib. 35. cap. 11.* Perotus *Vriculo*, quod ab urendo sic dictum sit) cavatâ materiâ: procedente vero tempore setis inducta supra tabulas, iterumque admotis gallæ carbonibus adusta ad sudorem usque. Deinde linteis puris, ita ut quasi marmora nitescerent, quæ pictura in navibus, nec Sole, nec salo ventisque corrumpitur. Hinc *Encaustes* dicitur, qui Encausticè pictus est; coloribus scilicet inustis, & resolutis igni ceris: quem Inustum recte dixeris. Unde Martialis lib. 4. Epigramm.

Encaustica pictura.

Encaustes.

Encaustes Phaethon tabula tibi pictus in hac est.
Quid tibi vis? dipyron qui Phaethonta facis.

quasi dicat: Inique facere pictorem; qui cum semel fuerit combustus Phaëthon, iterum eum comburat Quo significatu Mœcianus respondit, Pictoris instrumẽto legato, ceras, colores, similiaq; horum, item peniculos, *& cauteria*, & conchas legato cedere. *l. item pictoris. 17. ff. de fund. instr.* Sunt enim *Cauteria*; quibus pictores olim ceris pingentes, picturam tabularum inurebant. *Turneb. lib. 8. Adversar. cap. 9.* De quo picturæ genere accipiendum est illud Ovidii hemistichion:

Cauteria.

——tabulas q; coloribus urit.

Chirurgorum quoque instrumenta sive ferramenta, quibus ignitis & candentibus putridæ uruntur carnes & ulcera, Cauteria dicuntur. Unde Firmicus *Mathes. 3.* vulnera ipsa (quidam legunt *ulcera*) facit ignita cauteriorum adustione curari. Quæ quidem cauterisatio (teste Avicenna *cap. 29. fen. 4. primi*) perutile medicamentum est, Iuvamentum in ea præcipuum, ne serpat vitium. Quod corruptum est, ac in membro retentum, resolvit; sanguinis fluxionem inhibet: ob læsas partes refovet leniter. Cauterium, si aureum fuerit, censetur præstantissimum. Cujus ratio est, quoniam aurum urit mitius; quin urendo fovet leniter insita virtute: vulnus quod inde fit, celeriter coit: porrò minus terroris affert aurum, quàm candens ferrum. Etsi autẽ artis est medicinæ (*ait Hieronymus*) aliquoties ignibus, ferro curare; quandoquidem vel optimus quoque Medicus ferro & igne opus habet, si leni remedio nihil profecerit, ut ait Chrysost. *serm. 4. de. Provid. & Fato*, adeo ut haud sapientis aut periti Medici esse putet Sophocles *In Ajace Lorar.* incantationes seu Epodas accinere, ubi sectionenem requirit vulnus, quod *τομῶν πῆμα* appellat, quasi tu secturiens malum dicas: talem tamen Medicum, qui nihil, nisi ustiones sectionesque spiret, & quem propterea *ἀπότομον* Nazianz. vocat, nemo non odio habuerit; qualis fuit *Archagathus ille Poloponnesius*, Lysaniæ filius: qui Romam venisse A. V. C. DXXXV. & jure Quiritium donatus esse scribitur Plinio *lib. 19 cap. 1.* Hujus enim adventum initio mirè gratum, eumq; *vulnerarium* fuisse vocatum accepimus: mox à sævi-

Cauterisatio.

Cauterium aureum.

Archagathus vulnerarius.

à sævitia secandi, urendique transiisse nomen *in Carnificem*, & in tædium Artem, omnesque Medicos. Conrad. Rittersh. *ad Salvian. fol. 251.* A cauteriis porrò & *cauteriata conscientia* apud Apostolum, quasi cauterio notata: qualis est in Hypocritis, ut Beroaldus apud Apulejum *lib. 7. Milesiacarum* interpretatur. Et in Moralibus Plutarchus scribit, Cyrenensium tyrannum Nicocratem, ne quisquam civium sævitiam suam aufugeret, portis custodes apposuisse, qui etiam mortuos, dum efferrentur, pugiunculis vel cauterio scrutarentur. Cui non absimile est, quod Tertullianus ait *in Apologetico*: Risimus & inter ludieras meridianorum crudelitates, Mercurium mortuos cauterio examinantem: Pro *Cauterio* enim, quod nullo sensu, aut certè inepto erat positum, *Canterio* legendum Alciatus monet. In peragendis quippe fabulis, si cædes intercedebat, destinabantur in eam rem damnati, ut non ex ingenio; sed ex rebus ipsis populo vera exhiberentur. Si igitur Mercurii persona esset repræsentanda, præsto erant cadavera gladiatorum, ut personatus ille Mercurius candenti cauterio mortuos prætentaret.

Tertullianus emendatus.

Virides literas) Scribit Nicetas *lib. 7. in vita Alexii Comneni, Manuelis F.* Alexium Sebastocratorem, Imperium affectantem, edictum impetrasse, quo continebatur, Ea quibus manus Imperatoris (hoc est, Alexii Comneni, ferè impuberis adhuc & pueri, qui pædagogi & nutricis opera, defuncto patre, non satis commode careret) subscripsisset; non aliter rata fore, nisi prius Alexius ea vidisset, & colore viridi subscripsisset, RATA SUNT. Cæteroquin *Primicerii*, quem hodie *Cancellarium* vocamus, hoc erat munus atque officium, ut literis principis, quibus aut donum aliquod, aut honorem Magistratumq; concedebat, cereum illius sigillum adponeret. Atque sic in omnes judices aliquam authoritatem habuit. Ut videri possit, fuisse etiam ejus potestatis cognoscere, qua fide, qua integritate & justitia inferiores judices in officio versarentur: ut ex Cassiodoro *in formula Comitis Sacrar. Largitionum* notat. Franc. Connanus *lib. 4. Comm. jur. civ. cap. 14. n. 6. fol. 426.* ubi etiam proceres chartarum appellari putat, quos hodie *secretarios* Regis vocamus.

Viridis subscriptio.

Primicerius; cancellarius.

DE OBSIDIANIS. TIT. III.

Obsidiani lapides.

Obsidiani, sunt lapides quidam nigri, at splendidissimi: ex quibus etiam Specula conficiuntur, nascuntur in litoribus Arabiæ felicis. Hodie amplius non apparent, quantumcunq; etiam, qui in Indias Orientales navigat, reperisse se glorientur: Ait Plinius multos solere Obsidianos ejusmodi, tanquā lapidem preciosum anulis inserere: & in eorum aliquo sculptam fuisse solidam imaginem Divi Augusti: qui materia hac captus, quatuor Obsidianos Elephantes fieri curavit. [*]

[*] Plin. lib. 36. c. 26.

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Obsidianum vitrum.

Obsidianus lapis (quem Isidorus *lib* 16. *cap*. 4. Obsium; Ulpianus ex Servio *in l. cum aurum* 9. §. *gemma. ff. de auro & arg. leg.* Obsianum vocat) ab Obsidio, qui cum in Æthiopia primum invenit, nomen est cõsecutus. Nigerrimi coloris est, aliquando & translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente. Ab hoc lapide vitrum quoque ejusdem coloris, Obsidianum est vocatum: de quo plura apud Plinium *lib.* 36. *cap*. 26. Ex quo & illud constat, obsidianum etiam vitri genus, quod Natura gignit, idque ad lapides magis, quam metalla spectat, omnia patitur: sicuti cæteri lapides. Nam & sculpi, excavari, perforari cælarique percommode potest. Quæcunque suscipit simulacra: Estq; pellucidum: transmittit formas sicut & vitrum gignitur apud Macrobios, fiuntque ex illo præcipua Magnatum sepulchra. Excisam enim ingentem molem excavant, includuntque cadavera; occlusaque non modo servantur, verum etiam spectantur, veluti occlusa vitro, neq; atrum sive tetrum odorem olent, quemadmodum ex Herodoto & Diodoro retulit Simon Majol. *dier. Canic. part.* 1. *colloq*: 19. *fol*. 590.

Obsidiana simulachra. *Sepulchra.*

DE LINO VIVO AUT ASBESTINO TIT. IV.

Asbestinũ Linum vivum. Vrendu corporibus aptum. **lib. 19. c. 1.* *Ejus raritas & precium.*

Erat antiquitus species quædam Lini, quod Græci Asbestinum; *Latini* Linum vivum *appellabant. Ex hoc tela contexebatur, & tunica quæ igni non tantũ non absumebantur: sed in illum conjecta, sordibus exustis, splendescebant magis, quam possent aquis. Regum quoque funera in eiusmodi adurebantur tunicis, ne corporis favillia cum reliquo misceretur cinere. Linum hoc, cui principatus in toto orbe est. Plinius tradit,* rarum inventu, difficile textu esse propter brevitatem: inventum, æquare precia excellentium margaritarum. Neronem mantile inde habuisse ferunt, hodie non invenitur.*

NOTÆ SIVE COMMENTARII.

Asbestinũ, unde dictũ. Igni non absumi.

Linum hoc Græcis Asbestinum dicitur, ob calcis similitudinem, quæ igni purificatur. *Calcem* enim Græci ἄσβεστον vocant. Asbestinum autem igni non absumi: sed nitescere & mundari, Plinius probat *lib*. 19 *cap* 1. Sed Asbesto cum Varro dicit, *lib. 4. de ling. lat.* lintea ex eo facta intelligit, atque adeo vestimenta, ut Adrianus Turnebus interpretatur *lib.* 23. *Adversar. cap*. 1. à quo tamen Joseph. Scaliger dissentit, negans id Lini genus inter vestimenta numerandum: cum potius ex eo mappæ conficerentur, quam vestes. A Turnebo tamen stat Cælius Calcagninus *lib*. 3. *Ep*. 1. Asbestinas vestes dici asserens ex lino vivo, lapidi Carystio simillimo: quibus mortui reges cremabantur, ut iis cinis colligeretur. Nomen ex eo adeptæ sunt, quod igni non absumerentur. Quas & mortuales non ineptè fortassis cum Nævio poëta dixeris, ita ei appellatas, quibus cadavera induebantur. His consentanea esse via dentur,

Linum Creticum. dentur, quæ de *Cretico* lino scripsit Strabo *lib.* 10. Id enim petram esse ait, quam attritam capillamentis tantum remanentibus, excussa terrea materia; pectinibus aptari, contextamq; inde telam peroptime confici. Eam autem igne non uri; sed sordidatam in ignem projectam emundari. Ipseque adeo *Podocattarus* Cyprius Eques, qui nostro hoc seculo de rebus Cypriis Anno ∞ D LXVI. historiam prodidit, *Linum Cyprium* penes se habitum Veneriis ostendit, in ignem id iniiciens, at illæsum ac perpurgatum mundatissimumque inde recipiens. Verum illud magno est miraculo, quod hujusmodi contexta tela non quidem ab herbis originem ducat, sed à *lapide amianto*: qui in Cypro Insula repertus, malleo contunditur, contusus excussa terrea superfluitate, capillamentis suis lini speciem retinet, ac contexitur in telam. Id visum in Podocattari ædibus coram eximiæ virtutis viris non paucis testatur Porcachius *tabula* 2. *Funeralium.* Propterea ex hoc amianto linum confectum, & incombustibile, ut perpetuo lampadibus arderet in Baptisterio suo Romæ Constantinus Imperator statuerat, referente Dasamo *In Sylvestro Papa.* Quin & Ludov. Vives in scholio *ad D. August. lib.* 21. *de civit. Dei cap.* 6. testatur se Lychnia Parisiis permulta vidisse, quæ lucernis semper ardentibus nunquam absumerentur. Mantile quoque Lovanii medio convivio igni datum, redditumque domino mundius splendidiusque, quam possit aquis aut smegmatis quibuslibet, prout literis hoc consignavit Simon Majol. *part.* 1. *dierum Canicul colloq.* 20. *fol.* 633. *& seq.* His non absimilis, si non idem plane fuerit, lapis ille ad Carystum nascens, quem incolę pectunt, nent, texunt. Inde mantilia conficiuntur egregie cōtexta. Ea ubi sordescunt, in flammas projecta, non secus emendantur, quam si maculas aqua elueris. Mentionē hujus facit Matthæus Raderus (quē dum notas hasce meas recenseo, primum vidi) *in commentar. ad Martial. lib.* 9. *Epigr.* 77. Meminit Cælius Rhodigin. & Ellychnij, lino Carpasio constantis, & in ignibus nullum omnino jus fuisse, scribit *lib.* 13 *lect. antiq cap* 18. *circa finem.* Refert quoque Plinius, huic lino principatum in toto orbe esse: & Linteo eo circumdatam arborem, fur dis ictibus, qui non exaudiantur, cædi.

Podocattarus.

Ex Lino illo Lychnia.

Et mantilia.

Lapis Carystius.

* * *

DE BYSSO. TIT. V.

Byssus quoq; erat linum subtilissimum, in Gracia natum: ex quo pulcherrimè texebantur vestes. Tanti verò æstimabatur pretij, ut quaternis denariis scripula eius permutaretur. * *Sed nec eius quoque hodie est cognitio. Quod & Carbaso evenit, qua tamen tela erat subtilissima ex Indiis advecta, ut & ex Marciano Iureconsulto,** *& Virgilio lib.* 6. *colligitur:*

—cui tenuis glauco velabat amictu Carbasus.

Byssus. Eius pretium. * *Plin. lib.* 19 *cap.* 1. *Carbasus.* * *l. ul.* §. *species ff. de public. & vectig.*

NOTÆ SIVE COMMENTARII.

PRoximam ab Asbestino dignitatem obtinet Byssus, sive Byssinum, lini genus pretiosi: quod circa Elin in Achaja gigni solebat, mulierum delitiis maximè conveniens, ut Plinius ait *lib.* 19. *c.* 1. Id prǣcādidum & mollissimū esse, Isidorus asserit *lib.* 19. *cap.* 27. Alij Byssum appellant lanam illam, quæ *Pinna* (concharum id genus est) adhæret, colore luteo ac perlucido. Unde *Byssina vestes*, ex lana illa mollissima

firma, colore luteo, nigricante, ac splendorem auri reddente contextæ: quas Marcianus JCtus per Byssicum opus intelligere videtur *in l fin. §. species. ff. de public. & vectigal.* Nascitur autem Pinna in limosis subrecta semper, nec unquam sine comite, quem Pinnoterem vocant; alij Pinnophylacem. Is est *Squilla parva*, alibi *Cancer*, dapis affectator. Aperit se Pinna, atq; orbum luminibus corpus minutis pisciculis præbet. Assultant illi protinus, & ubi per licentiam audacia crevit, implent Pinnam. Hoc temporis speculatus Cancer index, levi morsu significat. Illa, ore compresso, vel clausis testis saluti suæ consultura, quicquid inclusit, exanimat, partemque socio præbet, ut idem Plinius *lib. 9. cap. 42.* scriptum reliquit. Meminit Plinius alterius quoque lini cujusdam, quod ipse *lib. 19. cap. 1.* Xylon; Ulpianus ἐριόξυλον appellat, quasi lanam ligneam, seu ligno decerptam dicas, *l. si cui lana 70. §. lana legata. ff. de legat. 3* quæ lanugo quædam est, ex pomo fruticis cujusdam apud Arabas & eos, qui sub Cynosura sunt, depexa, qui frutex parvulus est, similemque barbatæ nuci, aut mali cotonei defert fructum, unde & Cotoneum quidam dicunt. Lina & lintea inde facta, magno vulgi errore Bombycina vocantur, ut Alciatus ostendit *lib. 6. parerg. cap. 25.* cum vel Plinio teste, Xylina; vel ad Peroti mentem, gossipina, seu gossampina dicantur rectius. Huic lini generi nullum candore, mollitiéve præferendum; vestesque inde confectas, Ægypti sacerdotibus gratissimas fuisse Plinius testatur. Id quod non de indutu duntaxat & amictu ipsorum; sed & de operitu quoque in rebus sacris peragundis usurpato Beroaldus intelligit ad Apulejum *lib. 11. Milesiar.* ubi laneum vestitum in rebus divinis ut prophanum impiumque, ex Ægyptiorum, itemque Orphei & Pythagoræ disciplina ideo vituperatum fuisse tradit, quòd ab animato lana decerperetur, & ex eo quidem animali, quod inter cætera esset mitissimum: contra vero lineam vestem propterea puram habitam, quoniam linum ex terra oriretur. Omnia autem terrâ prognata, munda & pura judicari. Hinc Isiacos, hoc est, Isidis sacerdotes, cũ linea veste prope peculiariter uterentur, à Poëtis perpetuo epitheto Linigeros videas cognominari. Sic enim Ovidius:

Pinna consideratio.

Xylon. Lana lignea.

Linea vestis, cur Ægypti sacerdotibus grata: Lanea non item.

Nunc Dea linigerâ colitur celeberrima turbâ.

Sic Martialis:

Linigeri fugiunt calvi sistrataque turba.

Et Juvenalis:

Qui grege linigero circumdatus, & grege calvo.

Nec enim lineam tantum gerebant vestem, ut præter ea, quæ modo cõmemoravimus, etiam ex Tertulliani *de corona militis* libro colligitur, ubi linteum, qua Christus constringebatur, propriam Osiridis (iidem autem Osiridis, qui & Isidis Sacerdotes erant) vestem appellat: Sed &, ut Herodotus in Euterpe cap. 37. auctor est, totum corpus solebant eradere, & tertio quoque die tondere, ne pilorum sordibus inter sacrificandum piaculum committerent, néve inter Deorum cultum quidquam pediculorum, aut alterius excrementitiæ sordis ipsos pollueret. Unde Lactantius *lib. 1. Instit.* deglabra à corpore ipsorum pectora appellat. Eodemq; sensu Martialis, sacrificulorum istam turbam, pilatam cohortem vocat, *lib. 10.*

Isiaci sacerdotes linigeri.

Calvi & rasi.

Nunciat octavam Pharia sua turba juvẽca.
Ecce pilata redit iamque subitque cohors.

Martialis emendatus.

Ita enim locum istum emendandum censeo, cum passim *Et pilata*, priore syllaba producta, legatur. Intelligit enim poëta cohortẽ pilatam, hoc est, calvam vel glabram, cui omnes undiq; pili erant exstirpati. Eam autem verbi illius vim esse, ex eodem Martiali *lib. 6.* probatur:

Ex-

Exstirpa, mihi crede, pilos de corpore toto:
Teq; vilare tuas testificare nates.

Hinc *Expilatores*, qui finiente Asconio in Verrina 2. ne pilum quidem in corpore spoliatorum relinquunt, de quibus in Pandectis. *de Effractoribus & expilatoribus* Inde etiam expilatæ hæreditatis crimen, *de quo ff. & C. eod. tit.* Atque hanc emendationem ipsi etiam Scaligero probatam fuisse, postea animadverti.

Sacrificuli cur caput radant. Ex hoc ritu promanavit opinor nostræ ætatis sacrificulorũ superstitio: qui jubentur caput in modum sphæræ radere, & comam nutrire prohibentur. *can. prohibete. 23. d. st.* quandoquidem capitis rasio & corona, vel ipsi etiam Hieronymo temporalium omnium depositionem denotat. *can. duo sunt genera. 12. q. 1.* Capilli verò qui remanent, aliqua Sacerdotibus ad sustentationem retinenda designant, ut est glossographi interpretamentum. *Isidis simulachrum.* Isidis porrò simulachrum, (ut & hoc obiter moneam) muliebre erat, bubulis præditum cornibus, quemadmodum id Græci describunt. Ideoque Ægyptiis, qui boves mares eosdemq; mundos ac vetulos immolant, fœminas immolare non licet, utpote Isidi consecratas, quas ex omnibus pecudibus venerantur longe plurimum: Sicut ab Herodoto proditum est *lib. 2. cap. 41.*

Sistratam verò turbam Martialis *Isiacos* appellat *sacerdotes*, à gestamine sistrorum:

Sistrum. Erat autem *Sistrum* instrumentum Ægyptium à metallo arguto, ab agitatione nomen habens. Nam agitatum & concussum tinnitus argutos edebat; ob hoc, *Sonabile Sistrum* à poëtis dictum & ærisonum: quippe quod ex ære, argento, quandoque etiam auro conflaretur: ut ex illo Apuleii *libr. 2. transform.* apparet, *areis & argenteis, imo verò aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes.* *Ejus descriptio.* Crepitaculi istius per angustam laminam in modum Balthei recurvatam trajectæ; medio paucæ ungulæ, crispante brachio tergeminos ictus, reddebant argutum sonum: ut in marmoribus antiquis videre licet; vel, ut Adr. Turneb. *lib. 26. Adversar. cap. 33.* describit, species ejus ovalis erat, & manubriata in ora undique tintinnabula habens, ut agitatum tinnitum redderet maximum, & quæ pulsarentur. Rectè, *agitatum* dixit: quoniam non spiritu, sed motu concussum æneum illud crepitaculum, sive sistrũ personabat. *Alexand. ab Alexandr. lib. 7. genial. dier. cap. 8* Hinc Tibullus *libr. 1. Eleg. 3.*

Quid tua nũc Isis tibi Delia? quid mihi prosunt
Illa tuã toties æra repulsa manu?

Ubi tamen *Mihi*, non tibi, ex veteri scriptura legendum monet Scaliger. Nam liquet, Deliam Tibulli amicam in castro Isidis fuisse: de quo apud Propertium *lib. 2. Eleg. Tristia iam redeunt, &c.* Cæterùm de cæremoniis in sacris Isidis adhibitis habes apud Apulejum passim, & apud Alexandr. *d. lib. 7. c. 8.* Atq; in hinc lucem accipiunt illi de Cleopatra versus Propertii *lib. 4.*

Ausa jovi nostro latrantem opponere Anubin, *Cleopatra*
Et Tyberim Nili cogere ferre minas; *Isidis habi-*
Romanamque tubam crepitanti pellere sistro. *tũ affectãs.*

Innuit enim Cleopatram, quæ tantum sibi assumserat, ut se Isin voluerit videri, ideoq; sistrum in dextera gesserit, Imperium in Romanos affectasse. Idcirco ut Cleopatram sibi commentitiam Isidis potestatem arrogasse, solida subtilitate aperiret Virgilius *lib. 6 AEn.* ita canit.

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Quem locum ex Lupo Ferrariensi Episcopo ita interpretatur Joh. Savaro ad Sidon. Apollin *carm. 5. ver. 460.* venerabiles autem & quasi sacros fuisse sistrum pulsantes Joh. Bernartius in scholiis ad Statium Papin. *lib. 1. Thebaid.* ex illo Ovidii *lib. 1. de Ponto* colligit.

Ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
Iactantem Pharia tinnula sistra manu?

Quam stultitiam sive ineptias graphicè

depingit, & ridet Seneca *lib. un. de vit. beata. cap.* 27.

Byssina verba. Porrò de Bysso, cui hoc caput destinatum est potissimum, multa præclare traduntur à Lud. Cœlio Rhodig. *lib.* 23. *lect. antiq. cap.* 8 quibus accensendum omnino est, quod ille de Byssinis verbis *eodem libro capite præcedente* scripserat: Parysatin Cyri & Artaxerxis matrem, altissimi sensus mulierem dicere solitam: *Regem qui promtè, nec animo timidiore concionaturus foret, debere byssinis uti verbis*, per quæ ea intelligantur quæ sublimitatem habeant ac magnificentiam, nitoremque & authoritatem: quandoquidem hæc pars sit, quæ popularem exprimere fragorem possit, ac efficere ut dicentes, laus prosequatur, insolita: quod hic annotare operæ-pretium duxi.

Carbasus. *Quod & Carbaso*) Carbasus lini genus tenuissimi est Plinio *lib.* 19, *cap.* 1. quod Pausanias igne consumi negat. A Carbaso, Carbaseæ dicuntur vestes, & Carbasina lintea. Apulejus *lib.* 8. *Milesiacar.* Graphyce prodeunt mitellis & crocotis: & Carbasinis linteis. Ubi mitellas fœminarum *Mitella.* illa ornamenta intelligit, ex quibus redimicula religabantur. *Virg. in* 9.

— & habent redimicula mitræ. Et alibi:

Copa Syrisca caput Graja redimita mitellâ.

Crocota. Crocota verò dicuntur, quæ croceo infecta sunt colore. Virgilius croco pictas vestes appellat:

Vobis picta croco, & splendenti murice vestis.

Ea vestis, quā & delicatam & fœmineam, viris autem nequaquam convenientem Turnebus ostendit *lib.* 29. *cap.* 25. & *lib.* 21. *cap.* 15. Plauto Crocotula dicitur: ut & Crocotilum, id quod valde exile est, referente Festo. Carbasina autem lintea Apu- *Carbasina lintea.* lejus significat, quæ ex illo lini genere, quod Carbasum ex Plinio diximus, sūt cōtexta. Hęc quia mira erant tenuitate, quovis ventulo impulsa, facilè colligebantur in sinus, quos Maro vocat Carbaseos *lib.* 11.

— croceam chlamidemque, sinusque crepantes

Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro.

tametsi Carbasum flaminis indumentum proprium fuisse dicat Alexander ab Alexandr. *lib.* 6 *genial. dier. cap.* 12.

Carbasi porrò nomen ad nautica quoque vela fuit productum: quæ quoniam *Carbasa vela.* ex Carbaso primum in Hispania reperta esse Plinius testatur, Carbasa etiamnum dicuntur. Sunt autem velorum, ut Julius *Velorum tria genera.* Pollux auctor est, tria genera. Acatium, Dolon, & Epidromes. *Dolones*, quæ vela minora sunt, super *Acatia*, hoc est, maxima in navi vela, celeritatis caussa solent erigi. Unde Livius: Polyxenides, ut virtute militum superari se vidit, sublatis Doloni- *Dolon, teli genus.* bus effusè fugere intendit. *Epidromes* in puppi panditur. Alioquin *Dolones* dicuntur virgæ sive conti, in quibus, tanquam in vagina, ferrum acutum sive pugiones latent: à fallendo, sive etiam lædendo (δόλος enim utrumque Græcis denotat) sic appellati: ut sint tela quædam, quibus dolosè aliquem petimus: quando quidem hæc ferrum abditum habeant, quamvis solius ligni speciem præseferant. *Virg in* 7.

Pila manu, sævosque gerunt in bella Dolones.

Ubi Servius Dolonem interpretatur flagellum intra cujus virgam latet pugio. Sic Claudio Cæsari à duobus Equestris ordinis in publico, cum dolone ac venatorio cultro præstolantibus insidias fuisse structas; altero quidem, ut egressum theatro; altero, ut sacrificantē apud Martis ædem adoriretur, Suetonius scribit in vita Tiberij Claudij *cap.* 13. Atque de hoc ligni vel fustis genere, in quo ferrum acuta cuspide latens, haud secus quam gladius aut pugio vulnera ingerebat, exaudiendum est Alfeni responsum *in l. si ex plagis.* 52. §. 1. *ff. ad l. Aquil.* ubi quidam flagello, in quo *Emendatur §. 1. l. si ex plagis. ad l. Aquil.* dolon inerat, tabernarium verberarat. quemadmodum locum istum rectè interpretatur Alexan. ab Alex. *lib.* 4. *genial. dier. cap.* 15.

cap. 15. Cui non absimile est, quod Ulpianus respondit *in l.* 1. §. *& generaliter. ff. si quadr. paup. fec. dic.* ubi Equus dolone concitatus calce aliquem petierat. Utroque enim in loco pro *Dolore*, quod verbi in vulgatis codicibus mendosè erat positum, *Dolone* erit legendum, quod & Hotoman. adnotavit *ad.* §. 1. *verb. qua contra naturam. Instit. si quadr. pauper. fecisse dic.*

L. 1. §. *& generaliter. si quadri paup. fec. dic.*

DE SPECULARIBUS. TIT. VI.

Specularia seu speculares lapides materia quadã lucidã erant ut S. Basilius scribit, & instar aeris transparens. Hanc veteres fenestris imponebant ut nos vitrum. De his specularibus apud Plinium extat, & in jure civili. † Nero sacellum sive templum Fortunæ ex specularibus construxit: in quo qui erat, extrinsecus absque ullo obstaculo conspiciebatur: ac, ut Plinius scriptum reliquit, portis etiã clausis, Lux ibi inclusa, non transmissa videbatur. Speculares hodie non reperiuntur. Deposita apud me quondam fuit crystallus ex simili materia alterior digitos duos; adeo translucens, ut aer quodammodo videretur, extremis solùm partibus visui expositis: Continebat in se Chelydrum qui ore aperto agnellum quasi deglutiturus erat: sed ab hoc ei Crux opponebatur. Erat affabrè effigiata. Acceperam à Domino Martino Gerstman, nunc quidem Episcopo Vratislaviensi, atque etiamnum me habere credo.*

Specularia: vel speculares lapides.

* *Plin. lib.* 36 *c.* 22.

† *L. quæsitum* 12. §. *si domus* 6. & §. *specularia* 25. *ff. de instr. fundo.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Specularem Lapidem Plinius ex quorundam sententia, humorem esse ait terræ, & Chrystalli modo glaciari, atque in lapidem concrescere & vitri modo perlucidum, facile in quamlibet tenues crustas findi. *lib.* 36. *cap.* 22. qui quidem lapis peculiarem eamque purissimam transparentiam adeptus (verba sunt Basilii *in Hexam. Homil.* 3.) si juxta suam naturam sincerus & absolutus fuerit repertus, & neque putredine aliqua exesus, neque segmenta ac stirias in altum productas habeat; ferè aëri luciditate similis existit. Ita enim illum Basilii locũ adducit Simon Majolus *lib.* 1. *canicul. dier. colloq.* 18. *mihi fol.* 57. Ab hoc Specularia dicebantur, quibus Lumen & Sol in ædes admittebatur: ut hodie per vitreamina & chartacea. Sic appellata, quod ex speculari lapide essent confecta, & de his specularibus, quibus fenestrarum hiatus obstruebantur ad transmittendam lucem, quæ tamen exemptibilia erant, ut cum liberet, auferrentur, intelligendum erit Ulpiani responsum de specularibus mentionem facientis *in l. sed si quid* 15. §. *de quibus plane dubitatur. ff. de usufr.* Si vera est Budæi interpretatio ad *l. ex sylva cædua* 10. *ff. de tit.* qui tamen ibidem non negat, posse eundem locum de iis accipi specularibus (varium enim ea præstabant usum) quibus pars quædam domus, aut etiã ambulationes in horto, veluti in tegumentis quibusdam ad voluptatem operiebantur. Quale fortasse fuit Horatii ad res venereas, ut perhibetur, intemperantioris speculatum illud cubiculum: in quo scorta dicitur habuisse disposita, ut quocunque respexisset, ibi ei imago coitus referretur. Sic enim in ejus vita, Suetonio passim attributa, scriptum video. Quod autem Ulpianus *in l. quæsitum* 12. §. *si domus. ff. de fund. instr.* ex Pegasi auctoritate, instrumento domus

Specularium usus.

Specularia exemptibilia.

Examinata L. quæsitum. de fund. instr.

domus legato, negat deberi Specularia & vela, quæ voluptatis caussa in domo sunt, frigoris fortè aut umbræ arcessendæ caussa: Id verò pugnare videtur cum eo, quod ex Cassii sententia idem mox subjungit, Cilicia vela legata deberi, quòd ideò parari soleant, ne ædificia vento vel pluvia laborent. Quid enim vetat, quo minus & de Specularibus hoc dicamus, quę in eundem usum parari constat? Jacob. Cujacius *lib. 13. Observat. cap. 11.* Nam ut Plinius *lib.*
» *2. Epistol. 17.* scriptum reliquit, Cœnatio-
» nes egregium sunt adversus tempestates
» receptaculum: nam Specularibus, & mul-
» tò magis imminentibus tectis muniuntur. Et, si Martiali credimus,

Hibernis objecta Notis Specularia puros
Admittunt soles, & sine Sole diem.

Specularibus nempe muniebantur hyeme Cœnationes & diætæ, adversus ventorum imbriumque vim: atque ita venti his excludebantur, ut tamen lumen habitantibus transfunderent. Nec satis tuta videtur Accursii responsio, locum istum de Specularibus nō adfixis accipientis. Nam si affixa fuerit, tum magis putat, ea domus partem esse, ideoque legato cedere. *§. Specularia 25. d. l. quæsitum.* Cur enim hac distinctione non in velis quoque usus est ICtus; sed ea simpliciter deberi asserit? cum tamen constet, rarò aut ferè nūquam hæc ita adfigi, ut pro domus parte habeantur. Porrò qui fenestris Specularia ad arcendum hyeme frigus componunt, *Specularii* jure nostro dicuntur. *l. 1. C. de excusa. artif. lib. 10. & l. ult. ff. de jur. immunit.* idque ad tit. C. & Alciatus adnotavit *nu.* 8. & Cœl. Rhodig. *lib. 15. lect. antiq. cap 13. in fin.* & quanquam ex recentioribus fuêre, qui specularia existimarunt esse tabulas clatris cancellisve spissioribus distinctas quæ fenestris apponuntur ne virgines à prætereuntibus conspici possint, Italis vulgò *gelosiæ* dictæ: eorum tamen sententiam illo ex Martiali adducto Epigrammate confutari, rectè censuit Alciatus *ad L. Malum. 241. § structuram ff. de verb. sig.* De Crystallo autem (ad cujus naturam proxime accedunt specularia) & de chrystallinis poculis dixi *lib. 2. tit. 2. de procell.* quibus adde Johan. Bruyerinum *lib. 3. dipnosoph. cap 9.* & Guilh. Stuckium *lib. 3. antiq. conviv. cap 12. §. vitreis simillima sunt chrystallina.* & Simon. Majol. *lib. 1. Canicul. dier. colloq. 18.* Esto; cumprimis notandum quod de chrystalli generatione scribit Seneca *lib. 3. nat. quæst. cap. 5.* Quis non gravissimas aquas esse credat, quæ in chrystallū coeunt? Contra autem est. Tenuissimis hoc enim evenit, quas frigus ab ipsa tenuitate facillimè gelat. Aqua enim cœlestis nimium in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis, donec omni aëre excluso, in se tota compressa est. Quæ etsi concors est omnium ferè sententia: ab ea tamen non parum discessit Diodorus, qui chrystallum esse lapidem scribit, ex aqua concretum pura, non tamen frigore, sed divini caloris vi. Cujus item potestate rerum evarient colores saporesq;. Constipat siquidem calor; comprimit siccitas: splēdor illuminat: Quod Lud. Cœl. Rhodig. ita retulit *lib. 1. lect. antiq. cap. 10 circa fin.* His Mantissæ loco accedat, inter chrystallinos lapides Alectorium quoq; connumerari: qui chrystallina specie fabæ in modum, gallinaceorum in ventriculis reperiatur. Esse enim gemmam tradit Plin. *l. 47* & de eo plenius agit *eodem libro c. 13.* & Solin. *cap. 3.* dicitur excitare venerem, gratiam facere, & constantem, ac victorem discretum, & oratorem, amicos itidem reformare, & reprimere in ore sitim,

Quod ad Solin. *cap. 3.* Georg. Draudius notavit.

* * *

Contra Accursiū.

Specularii.

Cancelli sive gelosiæ.

Chrystalli generatio Senecæ.

Quæ Diodori

Lapis Alectorius.

DE

DE MURRHINO ET ALIQUIBUS GEMMIS TIT. VII.

Murrhinum. *MUrrhinum, materia quæ à candida erat, purpureis maculis rubeſcens, quæ ſub terra inveniebatur, ſub qua humorem calore denſari putabāt. Non tralucebat Murrhinum, ſed erat nitidum & odoriferum, ex quo vaſa conficiebātur potui & eſculentis accōmoda. Erat in precio ob colorum varietatē; gilvi ſcilicet, hiacynthini, candidi & aliorum. Pompeius Magnus poſtquam de Aſia & Ponto triumphavit. pocula inde tranſtulit, & alveum luſorium ex duabus gemmis, quæ & aperiri & claudi poterant. latū pedes tres, longum pedes quatuor: Itemq; teſſeras & orbiculos, quibus cum ludebatur, ſimiliter gemmeos, quemadmodū Plinius refert.* * *Noſtra hac tempeſtate non reperitur Murrhinum, nec etiam notabiles illa gemma: Sicuti nec uniones, ſimiles illis duobus, quos Cleopatra Ægypti Regina poſſedit: quibus per omne ævum in univerſo hoc mundo pares non inveniuntur. Eos illa æſtimaverat ducenties ſeſtertium: quæ ſumma hodie quingenta millia aureorum noſtrorum exæquaret.* * Lib. 37. c. 2.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Murrhini conſideratio. MUrrhina vaſa ex Murrha gemma nomen habent; quam humorem eſſe putat Plinius *lib. 37. cap. 2.* calore ſub terra denſatum: cui ſplendor ſine viribus, nitorque potius, quàm ſplendor. Sed in pretio fuit colorum varietas, circumagentibus ſe ſubinde maculis in purpuram, candoremque, & tertium, qui fiebat ex utroque. *Murrhea vaſa.* Vaſa illa Jabolenus Murrhea appellat *in l. vaſa 11. ff. de ſupell. legat.* ut & Propertius lib. 4.

Murrheaq; in Parthis pocula cocta focis.

Plinii & Propertii diſſenſus. quo verſu Murrhina pocula Propertio videntur eſſe fictilia, cum in Partorum caminis coqui ea ſcribat: diſſentiēte Plinio, qui ut dixi, humorem putat ſub terra concreſcere, denſarique calore, eumque lapidem erui, & in vaſa celari: ut tam [illegible] nobiliſſimorum ſcriptorum in re frequentiſſima diſſenſionem, annotatione dignam exiſtimârit Turnebus *lib. 8 cap. 2.* Hic amplius, vaſa illa Papinius ſimpliciter Murrhas dicit: ſicuti & Martialis *lib. 14.*

Si calidum potas, ardenti Murrha falerno
Convenit, & melior fit ſapor ille mero.

Jocatur Poëta, à colore Murrhini ejuſmodi poculi incaleſcere poſſe vinum, eò quod maculæ ejus purpurâ & lactis colore igneſcant. Unde maculoſam hanc vocat *lib. 10.*

Plorat Eros, quoties maculoſa pocula Murrhæ
Inſpicit.

Saporem quoq; meliorem inde pollicetur, quoniam odor in Murrhinis ſoleat commendari, ſed diſſidium illud commodiſſimè componi poſſe crediderim, ſi cum Scaligero dicamus, videri Myrrhæ vocem antiquitus pro gemma uſurpari ſolitā. *Myrrha pro gemma.* Nam & prima verſiculi illius pars,

Et gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro,

haud dubiè de Myrrhâ intelligenda eſt: Et clarius hoc innuit Seneca *lib. 7. de Benefic. cap. 9.* his verbis; video Myrrhina pocula, parum ſcilicet luxuria magno fuerat, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Quemadmodum igitur chryſtallus & vitrū vocatur gemma Martiali & aliis; ita & Myrrhina, gemmea dicuntur.

cuntur. Sanè Cassius ICtus vasa Myrrhina in gemmis esse negat *l. cum aurum 19. circ. fin. ff. de aur. & arg. leg.* & ipsum quoque Ulpianum dubitasse constat, an Murrhina vasa, propter eximium usum & pretium supellectili essent adnumeranda? cum tamen pelves argenteas, & aquimanilia (ita enim doctissimus Scaliger legit apud Festum, in dictione *Manalem lapidem*) argentea, & lectos inargentatos vel inauratos, atque gemmatos in supellectili esse non dubitet: usque adeo, ut idem juris sit, & si tota argentea vel aurea sint: Sed Murrhina quoq; supellectili adnumeranda esse concludit *in l. 3. §. vitrea, & §. de Murrhinis. ff. de supell. legat.* præsertim si ad usum edendi, & bibendi causa essent parata; ut Javolenus respondit *l. vasa 11. ff. d. t.* Ut ut sit: Mirrhina certè vasa ex pretiosa materia solita fuisse fieri, ipsemet etiam Accursius notavit *in d. l. cum aurum 19. verbo Myrrhina. ff. de auro & arg. legat.* & Myrrhinorum frusta atque membra Paulum Jovium: omnium antiquitatum studiosissimum & peritissimum, ostendisse sibi Joh. Bruyerinus testatur eo anno, quo Clemens VII. Pontif. Max. in Galliam trajecit *lib. 3. d. dipnosoph. c. 8. mihi fol. 155.* Nec dissimulare hic possum, *Myrrhinam* quoque dici potionem illam divinam, quæ à Græcis *Nectar* appellatur, Hadr. Turneb. *libr. 28. advers. cap. 6.* Hanc mulieres vocabant *Myrrhiolam*, quidam *murratum vinum*; quidam id dici putant ex uvæ genere: murrinæ nomine. Plinius *lib. 14. cap. 13.* non inter vina modo, sed etiam inter dulcia vina, odore miro pretiosisq; aromatibus condita, myrrhinum refert: & ait Scævolam & Lælium, & Atheium Capitonem (legem fortè decemviralem interpretantes) in eadem sententia fuisse. Hieron. tamen Mercurialis, Myrrhinam, factitiæ illud potionis genus, inter dulcia potiùs, quàm vina reponendum censuit,

Myrrhina potio.

non ob miram aliquam suavitatem, sed quia hisce dulcibus frequenter utebantur, quod nequaquam ebrietatem inducant *lib. 5. cap. 1.* Verum quocunque modo res se habeat, *Myrrhata* certè *potione* usos antiquos (ait Festus) indicio est, quod etiam nunc ædiles per supplicationes diis addunt ad pulvinaria, & quod XII. Tabb. cavetur, ne mortuo indatur, ut ait Varro *antiq. lib. 1.* quem locum Jacob. Rævardus eleganter explicat *lib. sing. ad LL. 12. tabb. cap. 15.* Cum hæc relegerem, incidi in doctissimum Matth. Raderi commentarium; qui ad Martialis *Epigramma 113. lib. 14.* luculenter explicat, unde Murrhina vel Myrrhina dicantur, quæ illorum materia, & an sint ex onyche; itemque de eorum usu & precio, quem sciendi cupidus Lector adire poterit.

Ac quoniam Pancirollus hoc loco etiam *alvei lusorii atque tesserarum sive orbiculorum* meminit; libuit & hoc annotare, quod ludi alearum vel tesserarum inventorem quidam ipsum Palamedem faciunt in exercitu Græcorum contra Trojanos: ne scilicet otio torperent milites. Ideoque aleatum lusum rem antiquam & extra operas pugnatorias concessam vocat Justinianus *in l. C. de aleator.* Sicuti ex Paride de Puteo *in tra de ludo n. 5.* & Caccialupo *n. 7.* scribit Prosp. Farin. *de var. ac divers. delict. q. 09. n. 8.* Alii tesserarum & aleæ lusum Lydos excogitasse autumant referente Lud. Cœl. Rhod. *l. 20. antiq. lect. cap. 14.* de quo ludendi genere extant inter alia antiquitus usitata ænigmata, illud valde vulgatum apud Diomedem: *Vidi carnem humanam in campo ligneo, ossibus ludentem, ubi erat mare concretum*: quo significabatur tesserarum lusor (quod genus hominum tantum ab aleatoribus differre putat Gothofredus *ad l. 1. C. de aleat.* quantum fures à latronibus) in alveolum sibi tabellam cubos jaciens: quo loco & salinum

Alvei. Alea ludus.

Ejus inventor.

Ænigma de alea lusu.

silinum adstabat, ut interpretatur Cœlius Cal gn. *lib.* 11. *Epist.* 10. At tesseraria porro tabella illa, super qua tesseris siue latrunculis luditur, & quæ per Pauli ICti *Magidem* intelligitur *in l. servus* 41. *al.* 36. *ff. de condict. in lib.* Si vera est Accursii ad eum locum interpretatio, ductum est verbum Græcum ταβλίζειν, quod à Latinis acceptum est *Tabissare*, id est ad tabulas ludere. Ex quo Palladæ illud in scholasticum aleatorem, præ *Calliope Tabliopa* deditum & addictum, elegans sane distichon ex græco ita latine redditum ab Alciato *lib.* 8 *parerg.* c. 16.

Magis pro Alea.

Calliope studiis Dea præsidet, atq; poetis:

Sed tibi quam celebras, Tabliope est potior.

Ex quo facile intellecta est, cur inter alios lusus, etiam aleæ lusus censeatur esse prohibitus: non quia fortuna in eo dominatur (si enim in fortuna fundaretur dicta prohibitio nunquam & ne pro parvula quidem summa liceret alea ludere: cujusmodi tamen lusum pro re modica & convivii jura videmus permittere. *l. quod in convivio ff. de Aleator.*) sed habito respectu ad frequentiam & assiduitatem ludendi: quandoquidem aleam frequentantibus, sive aleæ deservientibus (quos voce eleganti & antiqua atque vix nota vel doctissimis ipsis *Aleones* dixeris cum Sallustio ex Hieronymi Groslotii epistola 68. *inter philol. gicar. epist. cent.* 1. relata) usuvenire solet, ut perdentes in hoc ludo non blasphement solummodo, sed & omnes suas opes brevi tempore consumant & ad inopiam redigantur, ut ex ipsis rescripti verbis patet *in l. ult. C. de religios. & sumtib. fun.* Ideoque censendum est, aliam non esse prohibitam, quia per se mala: sed malam factam, quia prohita. Prohibitam vero, propter genium blasphemiæ & decoctionis periculum. prout argumentatur Ang. de Clavasio *in sua summa verb. ludus n.* 4. *in fin.* Et Sylvester *n.* 2. laudatus à

Alea lusus cur prohibitus.

Aleones.

Martino Del-Rio *Magicar. disquisit. tom.* 2. *lib.* 4. *cap.* 4. *q.* 2 *fol.* 216.

Quos Cleopatra) Cleopatra, cum Antonio edixisset, una se cœna centies sestertiũ absumturam; idq; fieri posse nequaquam putaret Antonius: sponsionibus factis, postero die magnificam cœnam, sed quotidianam Antonio apposuit, qui cum eam irrideret, computationemque expostularet, corolarium id esse Cleopatta dixit, consumturamque se in ea, quantum promiserat, confirmavit. Inferri itaque secundam mensam confestim jussit. Cumque ex præcepto ejus Ministri unum dantaxat vasculum aceti ante eam posuissent, spectante Antonio, quidnam agere vellet, detractum ex auribus alterum unionem in vasculum mersit, ac mox liquefactum (solet enim aceti asperitas usque in tabem margaritas resolvere) absorbuit. Injecerat alteri manum, ut idem faceret. Sed nequaquam id passus est sponsionis ejus judex L. Plancus, victumq; Antonium pronunciavit. Is postea unio, qui superr fuit, dissectus in duas partes, in utrisque Veneris auribus Romæ in Pantheo fuit positus. Ita ex Plinio *lib.* 9. *c.* 35. & Macrob. *lib.* 3. *Saturnal. cap.* 17. Perotus retulit. quibus adde luculentam cœnæ illius descriptionem Athenæi *lib.* 4. *dipnosophist.* relatam etiam à doctissimo Budæo *lib.* 3. *de Asse.* ex cujus supputatione unionum istorum hęc produit æstimatio. Sic enim scribit: Hic est ille M. Antonius, qui Cleopatræ ultimæ Ægypti Reginæ Phœniciam, Syriam, Cyprum, & Ciliciæ bonam partem, Judæam balsamiferam, & Nabathæorum Atabiam in stupri meteedem dedit: qui Antigonum Regem securi percussit: qui expeditionem in Parthos cum centum millibus peditum equitumque suscepit: cui deniq; nobilis illa cœna portentosi luxus condicta est à Cleopatra: in qua centies sestertiũ, id est, ducenta quinquaginta millia

Cleopatra Antonio condicta cœna.

Uniones Cleopatræ.

D aureo-

aureorum, uno ferculo secundæ mensæ consumta sunt: Loquitur autem Budæus de alterutro tantum unione. Geminum igitur ad eam, cujus auctor meminit, æstimationem accedere liquet. Sed & Valer. Maximus *lib. 9. cap. 1.* memoriæ prodidit, Clodium Æsopi Tragœdi F. aceto liquatos magnæ summæ uniones potionib. aspergere solitum. In quem ideò & Horatius invehitur *lib. 2. Satyr. 3.*

Filius Æsopi detractum ex aure Metelli
Scilicet ut decies solidum exsorberet, aceto
Diluit insignem baccam: qui sanior, ac si
Illud idem in rapidum flumen jaceretve cloacam.

His etiam Cajum Cæsarem adjungit Joh. Bruyerinus *lib. 3. de re cibar. cap. 2 fol.* 141. his verbis: Tres fuisse comperio, qui experti sunt, quid in gloria palati saperent margaritæ. Æsopi Tragœdi filius, deinde meretrix Regina, Tertius Cajus Cæsar Romanus Imperator. Ad eandem hanc unionis liquationem respexisse videtur Marcellus *in l. Seja. 6. ff. de auro & arg. lega.* Seja unionem cum hiacynthis legavit: postea unionem solvit: nec ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. Quæsitum est, an hæres æstimationem rei, quæ in hæreditate non est, præstare debeat? Et negat Accursius, æstimationem deberi: eò quòd à testatrice, dum viveret, legatario uniones jam præstiti solutique fuerint. Ita enim verbum hoc, Soluit, ibi interpretatur. Sed malè, cum non tam de præstatione sive solutione, quàm de dilutione vel liquefactione id sit accipiendum. ut sensus sit, unionem illum vi & asperitate aceti dilutum vel dissolutum, atque ita legatum, sui ipsius interitu, nulla hæredis culpa interveniente, exstinctum fuisse. *arg. l. non solum. 26. §. 1. & l. Titia. 36. in fi. ff. de legat. 1.* Ita autem dissolvi uniones posse, modò ostendimus, & ex Vitruvio *libr. 8. cap. 3.* liquidò probatur. Quanquam etiam solutum unionem intelligere possumus eũ, qui de linea demtus sit & detractus: quem propterea exemtilem Ulpianus appellat *in l. argumento. 25. §. margarita. eod. tit.* ut scilicet Rei legatæ à suo principali facta separatio, ipsum legatum annihilet, & exstinguat, quæ tamen interpretatio, non minus ac prima Ofwald. Hilligero displicet, mediam comprobanti in doctiss. Notis ad Donell. *lib. 8. cap. 17. lit. E.*

Intellectus L. Seia 6. de aur. & arg. leg. 1. — 2. — 3.

* * *

DE AURICHALCO. TIT. VIII.

Aurichalcum. *Aurichalcum erat metallum ex ære, quod auri simile. Ex quo genere Toreumata fuerunt opinor, quæ veteres Corinthia putabant: sed falsò. Corinthiũ enim mixtum erat ex ære & auro. At Toreumata ista destructa aut soluta, nibil habebant auri aut argenti: & ideo ex Orichalco fuisse credo.*

Istud metallum, Plinius auctor est, longo jam tempore non reperiri, effœta tellure, hoc est, sterili effecta terra. Sed constat, postea Iureconsultum Martianum, qui tempore Alexandri Imperatoris vixit, Anno 225. mentionem illius fecisse, ac si sua quoque ætate id exstitisset.** Lattone *sive Orichalcum istud, quo nos utimur, Aurichalcum non est: sed æs, quod pulveribus quibusdam adspersum, splendorem illius accepit, ut infrà dicemus.*

* *Lib. 34. c. 2.*
* *L. Labeo. 45. ff. de contrah. emt.*

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Orichalci notatio. QUod Græcis ὀρείχαλκον est, id Latinè multi Aurichalcum pronunciant, facta instar hybridis cujusdam, verbi hujus ex Latina & Græca voce, compositione: quòd putarent id ex auro & ære conflari. Quod quidē fieri posse (ut de Corinthio ære, de quo alibi à nobis dicetur, prodiderunt veteres) ne ipsemet quidem negat Scaliger ad Festum: Sed id ὀρείχαλκον esse, id vero pernegat. Proclivius igitur est, ut verbum istud ex uno & eodem genere deducamus, ex dandi casu scil'cet ὀρεῖ τῷ ὄρος, εος, monte, & χαλκῷ ære, ut si æs mōtosum, in quod Cadmea terra adjiciebatur: non quidem ex auro & ære mixtum; sed æs, quod auri colorem & splendorem haberet, quodve auro simile esset. Id quod longo jam tempore non reperiri, effœta tellure Plinius ait *libr. 34. cap. 2.* sed ex eo scilicet restabant tamen species aut massæ & fragmenta plura.

Orichalci precium. Tanti verò hoc fuit apud veteres, ut cū nusquam esset: tamen quasi esset, etiam auro excellentius haberetur. Unde Plautus in Milite: *Ego istos mores Orichalco comparem.* Et in *Pseudolo*: Dii immortales! Orichalco contrà non carum fuit meum mendacium. *Orichalco contrà*, ut & *Auro contrà*, nota & familiaris Plauto phrasis. quasi dicat, plus mihi mea Sycophantia, quàm ingens auri pondus profuit: vel non venire aut venale esse potuit meum commentum numis ex Orichalco cusis, sed pluris fuit illis. Ita enim locum hunc Petrus Gualtherius interpretatur, ex Orichalco olim numos cusos fuisse concludens. Planè quod Horatius etiam Instrumenta musica ex Orichalco facta innuit, cum *lib. 2. epist. 3.* ita scribit:

Tibia, non ut nunc, Orichalco vincta, tubæque Æmula.

Id non de Orichalco isto jam olim deperdito; sed de vulgari nostro Orichalco, quod vulgo *Letonum* vocari Scaliger notat, erit accipiendum. sit dictum, quod à montibus incendio purgatis fluxerit. eoque ære atque Aurichalco (quod Poetæ propter versum orichalcum sæpius vocār, Cyprum abundare Steph. Forcat. scribit *lib. 3. de Imperio & philosoph. Gallor. fol. 450.* Nec desunt, qui Tibiam junctam Orichalco interpretantur, Orichalco tāquam aurea bractea ornatam, ut inde esset elegantior. Alii tibiam Orichalco junctam putant, quòd duo essent ligna ipso devincta, ut longior redderetur tibia. Mihi ingeniosior videtur *Ioh. n. Baptistæ Pineæ* interpretatio, rem altius petentis. Verisimile esse ait, urbium theatra initio fuisse parva; & propterea scenam habuisse tibias tenues ac simplices: *Tenues* hoc est, solas absque aliis musicis instrumentis: *Simplices*, quia earum foramina essent quatuor tantùm. Posteà verò aucto populo, aucta quoque fuisse theatra; & primo additum lituum; deinde etiam tubam. Ut sit sensus, Tibiam junctam fuisse Orichalco, id est, adsociatam lituo ex Orichalco confecto: neque tantùm Musicam ex tibiis, & lituis; sed etiam ex tubis constitutam. Ergò tibiam factam turbæ æmulam: quia tuba commixta cum ipsa sonum suum non amiserit: quanquam ita acutus hic fuerit, ut tubæ strepitum imitaretur. *Haratius explicatius* Quod autem diximus, *Aurichalcum ex auro & ære mixtum non esse*, id Marciani quoque auctoritate confirmatur, negantis eā valere venditionem, qua Aurichalcum h. e. æs illud, quod scilicet auro sit simile, pro auro esset venditum. *l. Labeo 45. & ibi Accurs. ff. de emt. contrah empt.* In materia enim, sive ipsa rei substantia esse erratum. *l. in venditionibus. 9. ff. d. t.* At si quid auri admixtum illud haberet, tum venditionem omnino consistere Ulpianus respondit. Idque exemplo viriolæ, quæ ex gemmis contextis auro

L. Labeo. 45. l quid tamen 14. & L. cum Labeo 41. ff. de contr. celiata.

vel argento, aliave materia componi solet. *l. ult. §. mulier. ff. de auro & arg. leg.* Hæc si aurea dicatur & vendatur; etsi magna ex parte inventa fuerit ærea: placuit tamen valere venditionem, maximè si aliqua ex parte saltem aurea sit, qualis dicebatur; atque ita auri quid admixtum habeat. *l. quid tamen 14. ff. de contrah. emt.* quantumvis etiam aurum illud esset deterius, quàm emtor existimaret. *l. alter. 10. d. t.* cum etsi inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, venditio tamen subsistat *d. l. quid tamen. 14.* Nec mutat hanc sententiam, quod nullam esse emtionem Julianus ait, si quis mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendiderit imprudens *l. cum ab eo. 41. d. t.* non enim ideò mensa argentum admixtum habet, si est argento cooperta. Operimentum mensæ, seu lamina illa, quæ mensam operit, non est pars materiæ, hoc est, mensæ quam argenteam, non autem argento coopertam, vel operimento argenteæ laminæ vestitam; sed argentum cum ipsa mensæ materia confusum præstari convenit. De horum tamen responsorum conciliatione sanè quàm difficili, plura videri poterunt apud Jacob. Cujacium *lib. 2. observ. cap. 4.* Gabriel. Mudæum *in l. in venditionibus. 9. de contrah. emt.* & Hugonem Donellum *in l. id quod aurum. 22. de verbor. oblig. num: 5.* Inprimis verò Oswaldum Hilligerum, variis Doctorum collatis sententiis, optimè de hoc disserentem ad eundem Donellum *lib. 12. comment. iur. civil. cap. 7. lit. C.* Modum vero inaurandi vel adulterandi æris, ut formam auri induat, Zasius tradit ex Plinio *lib 33. cap. & 6* Incendunt, ait, æs igni, ut ardeat: deinde exstinguunt aceto & alumine: postea inducunt bracteolas auri, & istas bracteolas æs sic præparatum recipit in se, ut strictissimè hæreant: & si æs palleat sub bracteolis, tunc illinitur liquore ovi, qui demit colorem æris, *Æris inaurandi ratio.*

Zasius in d. l. si id quod 22. de verb. oblig.

DE CINNAMOMO TIT IX.

SCribit *Galenus* lib. 1. Antidot. *Cinnamomum rarum inventu fuisse, præterquam in armariis Imperatorum. Plinius auctor est, precium Cinnamomi quondam fuisse in libras denariûm mille:* * *cui summæ, 150. aurei nostrates adæquarentur. Atq; id ipsum postea ad auctum, Arabiæ & Indiæ sylvis incensis. Quam vero Casiam ligneam Latini dicunt ea pessimo adsimilatur Cinnamomo; & ab Italis* Canne la *vocatur. Veri enim Cinnamomi nulla nobis est notitia: sicuti nec Xylocinnamomi: quod ipsum arboris tantum lignum est. at verò Cinnamomum exterior eiusdem cortex.* *Cinnamomum.* * *Plin. lib. 12. cap. 19.* *Xylocinnamomû.*

NOTÆ SIVE COMMENTARII.

CInnamomi, quod & Cinnamum dicitur, luculenta exstat descriptio apud Plinium *lib. 12. cap. 19.* Eam veluti in Epitomen contrahens Solinus, Frutetum id, ait, situ brevi nascitur, ramo humili & represso, nunquam ultra duas ulnas altitudinis. quod gracilius provenerit, eximium magis dicitur: quod in crassitudinem extuberatur despectius est. Verum legitur per sacerdotes, hostiis primum cæsis, quas cum litaverint, observatur, ut messis nec ortum Solis anticipet, nec egrediatur occasum. Quisquis principatum tenet, Sarmentorum acervos hasta dividit, quæ sacrata est in hoc ministeriû. Atque ita portio manipulorum Soli dicatur: *Cinnamomi descriptio.*

tur: quæ si justè divisa est, radiis inflagrata incendium sponte cõcipit. Hactenus Solinus *in descript. Africa cap. 39. & 42.* Cinnamomi porro etiam Rex Sapientissimus Salomon meminit *Proverb. 7. v. 17.* & Marcianus JCtus *in l. Cæsar 16. §. species. ff. de public. & vectig.* ubi vim fruticis ejus in cortice positam esse, ex Plinio & Dioscoride notat: & rarissimum fuisse suo tempore Galenus scribit, nec alibi conditum, quàm in scriniis Imperatoris. Ex eo unguentum fit, Cinnaminum dictum, inter cætera crassissimum: Cujus summa est cõmendatio, quod transeuntem fœminam odor invitet, etiam aliud agentem. Sicut Philipp. Beroaldus ad Apulejum *lib. 2. Milesiac.* annotavit. *Cinnamiinum unguentum.*

* *
*

DE FOLIO BARBARICO; ET ALIIS ODORAMENTIS. TIT. X.

INter species preciosas, quæ ex Indiis Alexandriam advehebantur, Marcianus Iureconsultus Folium Barbaricum recenset. Id erat odoramentum quoddam ex radice odoratissima, quam* Bacchar ** dicebant item que nardo, myrrha, balsamo, costo, & aliis compositum plantis: de quibus apud Plinium:* ubi aliorũ quoque complurium odoramentorum fit mentio, quæ quoniam hodie non exstant, brevitatis studio omitto. Istius autem memini, quod famosum erat ac celebre, & ab ipsis usque Indiis adportatum indeque barbaricum dictum.*

Folium barbarum. * *L. ult. §. species ff. de public. & vectig.* * *Plin. lib. 21. cap 6.* * *Plin. lib. 12.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

FOlij Barbarici mentionem facit Marcianus JCtus *in l. ult. §. species. ff. de publican. & vectigal.* Sunt, qui de hoc folio intelligendum quoque dicant *text. in l. plenum 12. §. 1. ff. de usu & habit.* Ubi Nerva negat eum, cui fundi usus concessus est, foliis etiam (barbaricis putà & Indicis) uti posse. Alij foliorum nomine Unguentum ex foliis confectum intelligunt: quod magni erat precij, & Foliatum nuncupabatur. Martial. *lib. 11.* *Intellectus L plenum, § 1 de usu & habit.*

Ar mea me libram Foliati poscat amica.

Et Juvenalis Satyr. 6. *Mœchis foliata parantur.* Spicata quippe unguenta & foliata inter Romanorum delitias latina appellatione dici, *Terapeutices* 8. Galenus scribit, referente Cœl. Rhodigin. *lib. 27. lect. antiq. cap. 26.* Utraque mehercules interpretatio nimis longè petita, & ad rem minus videtur idonea. Agitur enim ibi de Usu fundi, atque adeò de iis, quæ fundus ipse fert: cum quibus nihil plane commune habent exotica ista unguenta & folia, ex locis tam longinquis asportata. Propius igitur est, ut textum hunc cum Accursio de vulgaribus foliis intelligamus, quibus alendo pecori, hyberno præsertim tempore uti solemus: ut ita horum quoque usum Usuario concessum esse Ulpianus cum Sabino & Cassio, Labeone & Proculo concludat: licet Nerva id negaverit, à cujus sententia eos secessionem fecisse, & contextus satis docet, & Francisc. Hotomannus, non advertisse id Tribonianum, miratur *in pr. Inst. de usu & habitat.* Nam quod Cujacius eo in loco, ut & *lib. 9 Observ. cap 37.* pro foliis, oleis legendum censet: parum tutum videtur ex eo, quod Græci expresse legunt φύλλοις, hoc est foliis 16. *Ecloga.* §. 4. quo fit, ut à vulgata & recepta lectione minimè recedendum putem: cum tralatitium sit, textuum emendationem, quantum fieri possit, evitandam esse.

DE AMOMO ET COSTO, MALOBATHRO, ET casia odorata, Aromate Indico & Lasere. TIT. XI.

Amomum & Costus. *AMomum & Costus plantæ sunt nobilissimæ juxta & odoratissimæ. Unde odores olim conficiebantur maximi precii. Hodie non habentur. Sed horum vice aliis utuntur myropolæ & aromatarii; verbi caussa Pseudocosto, quod falsum sive adulterinum costum est. Ex duabus istis plantis præparabatur quoque Odoramentum, cui* Costamomo *nomen erat, & similiter ex Indiis Orientalibus adferebatur: cujus à Marciano quoque fit mentio, tanquam rei preciosæ. Sed neque hoc in præsentiarum habetur. Quod &* Malobathro *evenit &* Casiæ *odoratæ, quum aliqui Nardum esse contendunt. Plantæ istæ erant odoratissimæ, ex quibus suavissimum oleum exprimebatur. De Malobathro Marcianus similiter loco superius allegato loquitur: cui &* Aroma Indicum *adjungit, quod erat spuma odoratissima ex Inda Cannis promanans. Invenitur &* Laser, *succus suavissimus, ex planta, cui* Laserpitio *nomen de quo Plinius differit.* *

Costamomum. Malobathrum. Casia. Aroma Indicum. Laser. *Lib. 19. c. 3.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

AMomi, Costi, Costamomi, Malobathri, Casiæ, Aromatis Indici, & Laseris similiter fit mentio à Marciano JCto *in l. ultim. §. species ff. de publican. & vectig.* quorum naturam, vim & potestatem ex Dioscoride, Plinio, & aliis operæ precium erit cognoscere. Interim de odoramentis hæc adnotare libuit, veteres elegantioris cultus, & delicatioris studiosos caput perfudisse unguentis odoratis. Rectè odoratis, coctis enim odoribus unguenta fieri Pomponius docet *in l. quicquid 27. de acquiren. rer. dom.* Hinc. *Odores cocti.*

——mixtos in corpore odores
concoctosq;-

vocat Lucretius. & quidem vasis plumbeis in umbra coquebantur, ut docet Plinius *lib 13. cap. 2.* Indeque officinæ odores coquentium apud Senecam epist. 90. Quò pertinet illud Horatii *lib. 1. od. 5.* *Inde unguenta.*

Quis multa gracilis te puer in rosa
Perfusus liquidis urget odoribus?

Sunt enim qui odores ibi interpretantur de unguentis Venerem excitantibus, & cæterum membrorum halitum depellentibus: quibus non modo corpora scortantium, sed lecti etiam perungebantur, ut apud Catul.

——cubile clamat
Sertis ac Syrio fragrans odore.

Hinc illæ phrases poëtis passim usitatæ: unguentis liquidis perfundi, ablui, inungi caput & corpus, delibutum esse. Unde & Catullus de Quintilii Vari scorto: *Tam liquida.*

Cur quisquam caput unctius referret?

Et in specie de unguento ex Malobathro, sive folio Indico expresse Hora. *lib. 2. od 7.*

——Coronatus nitentes
Malobathro Syrio capillos.

Quanquam & sicca dicuntur unguenta Plinio, ex odoribus siccantibus: quæ diapasmata vocantur, & valent ad emendationem fœtentis animæ, gravisque halitus de corpore universè expirantis: ideoque solent præcipuè illini feminibus, alis & inguinibus graveolentium, ut est apud Gualtherium in comment. *ad Horat. lib. 1. od. 5.* Qua contemplatione dictum videri potest, unguentis legatis non tantum ea legata contineri, quibus ungimur, voluptatis *Quæ sicca.*

ptatis

ptatis caussa, sed & valetudinis *l. in argento 21. §. 1. ff. de auro & arg. leg.* Sed hæc quæ valetudinis caussa fiunt, mundo muliebri contineri Paulus negat *l. argum. 25. in fin ff. d. tit* Mos autem utendi unguentis è Græcia Romam deductus est: cujus tantus dicitur brevi luxus fuisse, ut τὸ κήρωμα h. e. unguentum ex cera oleo subacta, quo luctaturi illinebantur, venderetur octingentis sestertiis. Sed ut olere est hominis delicatuli ac molliusculi (unde unguentum & odores mollitiem & nequitiam olere passim legimus) sic hircum olere spurci & immundi: Qualem fuisse opinamur *Mavium* quem Horat. olentum vocat *in Epod.* 10. cujus, ut idem alibi loquitur

Eorum luxus.

Olere hircum.

—gravis hirsutis cubat hircus in alis:

Cum sit hircus teter alarum odor, de quo Catullus:

Est quæ te lædit mala fabula, qua tibi fertur
Valle sub a'arum trux habitare caper.

Quem Sidon. specum hircosum, Virg. *lib.* 7. specum horrendum vocat:

Hic specus horrendum & savi spiracula ditis
Pestiferas aperit fauces.

Pestem etiam Catullus dixit

——Nasorum interfice pestem.

De unguentorum porro auctore, genere, caussa, bonitate, modo, legat, qui vult Athenæum *lib. 3 cap. 14. & seq.* Præter sicca autem illa, de quibus modo diximus, unguenta quædam *valde liquida* fuisse, dubium non est, cum cibis, aquæ vinoq; miscerentur, & non solum caput iis inungeretur, sed guttur etiam proluerctur: imò etiam biberent ea luxuriosi. Videatur Guilh. Stuckius *lib. 3. convív. quæst. cap. 15. & lib. 13. cap. 3.* Crediderim tamen plerisque unguentis aliquid olei immixtum: quod eo unguenta servarentur, ut docet Plinius *lib. 3. cap. 2.* & Virg.

Rursum & liquidis.

Nec Casia liquidi corrumpitur usus olivi.

Matthæus Raderus in comment. ad Martial. *lib. 3. Epig.* 11. Quibus accedat, quod *Malobathra'os* Sidonius Apollin. Malobathro pingues & unctos vocat *lib. 8. epist.* 4. & Malobathrinum oleum Cælius Aurelius *lib. 3. acut. mor. cap.* 3. Hinc *Malobathrarii* h. e. unguentarij, qui Malobathrū, quod est ἰνδικὸν φύλλον h. e. folium Indicum, sive oleum inde expressum vēdunt, interprete Taubmā. *In Plauti Aulul. act. 3. sc.* 5. His adjungatur & *Nucarium* unguentum, quo ex nuce confecto, formæ studiosæ mulieres olim utebantur, ad prohibendam alopeciam. de quo Plin. *lib. 23. cap.* 4. Cupressinum oleum eosdem effectus habet, quos Myrteum. E nuce vero juglande, quod Carymum appellamus, alopeciis utile est. Alopecia autem (ut hoc obiter moneam) quæ & ἀλωπεκίασις dicitur, morbus est pilos decutiens, ex proprietate urinæ animalis istius, vulpis nimirum sic dictus. Ubi enim lotium id fuerit effusum, è vestigio infructuosus efficitur locus, arescentibus herbis, nec succrescentibus novis, ut Lud. Cæl. Rhodig. explicat *lib. 19. lect. antiq cap.* 8. Tingebant quoque comam viridi cortice nucis. Tibull. *lib.* 1.

Malobathrati.

Malobathrarii.

Alopecia.

Tum studium formæ est, coma tum mutatur, ut annos
Dissimulet viridi cortice tecta nucis.

Hoc autem faciebāt, ut nigra fieret, quod sequens subindicat versus:

Tollere tunc cura est albos à stirpe capillos.

Nigram enim comam mulieres istas affectasse, notum est ex multis poëtarum locis, quibus onerare lectorem, non opus esse censet Johan. Meursius in Mantissa ad librum *de luxu Roman. cap.* 21.

DE

DE MYRRHA, STACTE, BDELLIO, ET BALSAMO. TIT. XII.

Myrrha. Stacte. Bdellium. Balsamũ.

Myrrha, gutta sive lachruma est, ex arbore Arabiæ felicis destillans; felicis inquam denominatæ, quòd omne ferè odoriferum producat. Stacte, *est Myrrhæ gutta, quæ ab illa extracta, pretiosiorem exhibet liquorem.* Bdelliũ *similiter arboris cujusdam, apud Bactrianos nata, lachruma est.* Balsamum *celebre magis, quàm notum, plantæ cujusdam, instar vitis, in Iudæa in valle Iericho succrescentis succus est. Ejus generis plantæ iam non habentur, nisi adulteratæ. Turca dicitur aliquas in Ægypto obtinere, ex quibus annuatim pauca saltem guttæ excipiantur. Alioquin sub nulla mundi plaga reperiũtur. Etenim cum Turcæ cuius vis politiæ & elegantiæ hostes, omnes Hierichuntis vineas vastârint: dictu non absurdum est, etiam plantas istas amplius non exsistere; & ideò Balsamum in Europam non deferri, aut certè adeò rarum & pauxillum, ut pro nullo haberi meritò possit.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Myrrhæ Metamorphosis.

DE Myrrhæ cum patre Cinyra nefando congressu, & conversione in arborem sui nominis, multa fabulatus est Ovidius *libr. 10. Metamorph.* Fingitur autem Myrrha exoptasse, ut in arborem, hoc est, eam converteretur formam, quæ neq; inter mortuos esset, neque inter vivos: ob incestuosum scilicet & nefarium illum coitum, hominum conspectum devitare cupiens. Quo ipso & flagitiorum ac libidinum individua comes pœna designatur, quantopere vel metu vel pudore antea actorum scelerum & vel sola conscientia scelerati exstimulentur. Usque adeò cognatum, imò innatum omni sceleri sceleris supplicium! nec crimen quisquam in pectore gestat, qui non idem Nemesin in tergo: ut gravis est & aurea Justi Lipsii sententia in opere vere aureo De Constantia *lib. 2. cap. 13. & 14.* Cui planè congruit, quod tanquam ex Pythio tripode pronunciavit Horatius, Od. 2. lib. 3. carm.

Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

est enim pœna injustitiæ comes, ut Plato dicebat *lib 5. de LL.* quod si suspensa vel dilata ea quandoq; fuerit, meminerimus bracteati illius apud Valerium Max. *lib. 1. cap. 2.* Lento gradu ad vindictam sui divina procedit ira: tarditatemque pœnæ supplicii gravitate compensat; suadente idipsum Nemesi: cujus quidem simulachrũ Romæ in Capitolio quondam fuisse scribit Plinius, at nomen ejus latinum esse negat *lib. 28 cap. 2.* Ut & Ausonius *Idyll. 3.* Nemesis.

—Latia Nemesis non cognita lingua.

Eam Ammianus Marcellinus, scriptor lectu omnium jucundissimus & fide historicâ nulli secundus, uti à Georg. Remo deprædicatur *in Notis ad Themist. orat. 4. fol. 183.* veluti ultricem facinorum impiorum, præmiatricemque bonorum appellat *lib. 14.* atque his verbis ferè depingit, ac verè ob oculos ponit: Adrastia, *inquiens*, facinorum impiorum, bonorumque præmiatrix, jus est quoddam sublime Numinis efficacis: quam veteres Theologi fingentes *justitiæ filiam*, ex abdita quadam æternitate tradunt omnia despectare, nunc erectas mentium cervices opprimit & enervat, nunc bonos ab imo suscitans, ad benè vivendum extollit. Quæ & Adrastia.

Sed

Vota nostra quàm dubia Sed & monemur ea fabula, quæ tam sint mortalium vota, cum quid parum honestum à Diis impetrare contendimus. Nam qui votorum compotes facti sunt aliquando, tum demum intelligunt, quàm absurda vel turpia cupierint: quæ antequam consequerentur, infelices se & miseros exclamabant, ut est apud Natalem Comitem *in Mythologic.* Constat autem Myrrham in Arabia laudatissimam progigni. Hæc antequam incidatur, sponte sudat guttam, à στάζω, quod est stillo, *Stacten* *Stacte.* nominatam, qua dictione gutta sive lachruma liquoris significatur, quo capilli deliciarum caussâ ungebantur. Ovidius in Sappho:

Non Arabum noster rore capillus olet.

Intelligit enim Myrrham Arabicam, cujus stacte, id est, gutta Myrrhæ ad crines ungendos erat potissima: ut ocellus eruditorum *Gregorius Bersmanus* rectè interpretatur. quanquam non ad Myrrham solùm pertinet *Stacte*; verum ad liquores alios item, lachrymasque ex arboribus stillatim promanantes, ut Lud. Cœl. Rhodig. observavit *lib.* 14. *lect. antiq. cap.* 27.

De Bdellio videatur Plinius *lib.* 12. *c.* 19. *Balsamū.* ut & de Balsamo *cap.* 25. quod est arbuscula quædam uni terrarum Judææ quondam concessâ, & in duobus tantum hortis, utroque regio. Viti similior est, quàm myrto, Seritur malleolis, ut vitis; & colles implet, vinearum modo, sustinens sese sine adminiculis: intra tertium annum fructifera. Proceritas intra bina cubita subsistit. *Vnguentorum primum.* Inter unguenta, bonitatis palmam dant Balsamo, quod omnibus odoribus *Opobalsamum.* præfertur. Succum Balsami *Opobalsamum* vocant. Juvenalis:

—— hirsuto spirant Opobalsama collo.

Xylobalsamum. *Xylobalsamum*, lignum dicunt, surculumque balsami: quod & ipsum pro succo substituerunt officinæ. Præcipua gratia est lachrumæ, secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Summa balsami probatio est, ut lac coagulet, & in veste maculas nô faciat. Succum porrò illum quem opobalsamum vocari diximus, Theophrast. & *Opobalsami hauriendi modus.* Dioscorid. hunc in modum hauriri ajunt. Arborem ipsam ferreis unguibus scalpi seu incidi solitam, quod & Claudian. *in epithal. Palla* iij innuit:

Gemmatis alij per totum Balsama tectum
Effudere cadis, duro quæ saucius ungue
Nabathæus pingui desudat vulnere cortex.

Plinius, Solinus, Tacitus vitro, lapide, ossisve cultellis, testâ vel fragmine lapidis, venas aperiri volunt. Pavere enim hanc arborem, imò emori protinus, si vim ferri adhibeas. Quod aliqui existimant tum fieri, cum detracto jam cortice ipsa nuda arbor ferro violatur, & in hanc sentētiam accipienda esse verba Plinij, Solini, Taciti: Theophrastum & Dioscoridem de cortice abradendo intelligendos. Atque hoc modo dissidentiam opinionem conciliandam putat Matth. Rader. in notis *ad Martial. Epigr.* 59. *lib.* 14. Balsamum denique Judææ solùm etiam Strabo attribuit *lib.* 16. *Geograph.* neque aliud ingerit dictio *Balsamū soli Iudeæ tributum,* *Balsamum*, Arabibus *Balsamin*. h. e. dominus aut Princeps olei. Quippe ut legimus *Exod.* 30. *vers.* 23. Aromatum præstantissimū. Quod dominus Becmanus monuit. Sed & Justinus Trogi Epitomator *lib.* 36. *de opobalsamo* ita scribit: opes (genti Judæorum) ex vectigalibus opobalsami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur. Est namque vallis, quæ continuis montibus velut muro quodam ad instar castrorum clauditur. Spatium loci ducenta jugera, nomine *Arcus* dicitur. In ea sylva est, & ubertate & amœnitate insignis: siquidem palmeto & opobalsamo distinguitur. Arbores opobalsami, formā similem piceis arboribus habent, nisi quod sunt humiles magis, & in vinearum morem excoluntur. Hæc certo anni tempore

E balsa-

DE MYRRHA, STACTE, BDELLIO, ET BALSAMO. Tit. XII.

Myrrha. Stacte. Bdellium. Balsamū.

Myrrha, gutta sive lachruma est, ex arbore Arabia felicis destillans; felicis inquam denominata, quòd omne ferè odoriferum producat. Stacte, *est Myrrha gutta, qua ab illa extracta, preciosiorem exhibet liquorem.* Bdelliū *similiter arboris cujusdam, apud Bactrianos nata, lachruma est.* Balsamum *celebre magis, quàm notum, planta cujusdam, instar vitis, in Iudaa in valle Iericho succrescentis succus est. Ejus generis planta iam non habentur, nisi adulterata. Turca dicitur aliquas in Ægypto obtinere, ex quibus annuatim pauca saltem gutta excipiantur. Alioquin sub nulla mundi plaga reperiūtur. Etenim cum Turca cuius vis politia & elegantia hostes, omnes Hierichuntis vineas vastârint: dictu non absurdum est, etiam plantas istas amplius non exsistere; & ideò Balsamum in Europam non deferri, aut certè adeò rarum & pauxillum, ut pro nullo haberi meritò possit.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Myrrha Metamorphosis.

DE Myrrhæ cum patre Cinyra nefando congressu, & conversione in arborem sui nominis, multa fabulatus est Ovidius **lib. 10. Metamorph.** Fingitur autem Myrrha exoptasse, ut in arborem, hoc est, eam converteretur formam, quæ neq; inter mortuos esset, neque inter vivos: ob incestuosum scilicet & nefarium illum coitum, hominum conspectum devitare cupiens. Quo ipso & flagitiorum ac libidinum individua comes pœna designatur, quantopere vel metu vel pudore antea actorum scelerum & vel sola conscientia scelerati exstimulentur. Usque adeò cognatum, imò innatum omni sceleri sceleris supplicium! nec crimen quisquam in pectore gestat, qui non idem Nemesin in tergo: ut gravis est & aurea Justi Lipsii sententia in opere vere aureo De Constantia **lib. 2. cap. 13. & 14.** Cui planè congruit, quod tanquam ex Pythio tripode pronunciavit Horatius, Od. 2. lib. 3. carm.

Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

est enim pœna injustitiæ comes, ut Plato dicebat **lib 5. de LL.** quod si suspensa vel dilata ea quandoq; fuerit, meminerimus bracteati illius apud Valerium Max. **lib. 1. cap. 2.** Lento gradu ad vindictam sui divina procedit ira: tarditatemque pœnæ supplicii gravitate compensat; suadente idipsum Nemosi: cujus quidem simulachrū Romæ in Capitolio quondam fuisse scribit Plinius, at nomen ejus latinum esse negat **lib. 28 cap. 2.** Ut & Ausonius **Idyll. 3.** *Nemesis.*

—Latia Nemesis non cognita lingua.

Eam Ammianus Marcellinus, scriptor lectu omnium jucundissimus & fide historicâ nulli secundus, uti à Georg. Remo deprædicatur **in Notis ad Themist. orat. 4. fol. 183.** veluti ultricem facinorum impiorum, præmiatricemque bonorum appellat **lib. 14.** atque his verbis ferè depingit, ac verè ob oculos ponit: Adrastia, *inquiens,* facinorum impiorum, bonorumque præmiatrix, jus est quoddam sublime Numinis efficacis: quam veteres Theologi fingentes ***justitia filiam***, ex abdita quadam æternitate tradunt omnia despectare, nunc erectas mentium cervices opprimit & enervat, nunc bonos ab imo suscitans, ad benè vivendum extollit. *Qua & Adrastia.*

Sed

Vota nostra quàm dubiat Sed & moneamur ea fabula, quænam sint mortalium vota, cum quid parùm honestum à Diis impetrare contendimus. Nam qui votorum compotes facti sunt aliquando, tum demum intelligunt, quàm absurda vel turpia cupierint: quæ antequam consequerentur, infelices se & miseros exclamabant, ut est apud Natalem Comitem *in Mythologic.* Constat autem Myrrham in Arabia laudatissimam progigni. Hæc antequam incidatur, sponte sudat guttam, à στάζω, quod est stillo, *Stacten* nominatam, qua dictione gutta sive lachruma liquoris significatur, quo capilli deliciarum caussa ungebantur. Ovidius in Sappho: *Stacte.*

Non Arabum noster rore capillus olet.

Intelligit enim Myrrham Arabicam, cujus stacte, id est, gutta Myrrhæ ad crines ungendos erat potissima: ut ocellus eruditorum *Gregorius Bersmanus* rectè interpretatur. quanquam non ad Myrrham solùm pertinet *Stacte*; verum ad liquores alios item, lachrymasque ex arboribus stillatim promanantes, ut Lud. Cœl. Rhodig. observavit *lib. 24. lect. antiq. cap. 27.*

Balsamũ. De Bdellio videatur Plinius *lib. 12. c. 19.* ut & de Balsamo *cap. 25.* quod est arbuscula quædam uni terrarum Judææ quondam concessa, & in duobus tantum hortis, utroque regio. Viti similior est, quàm myrto; Seritur malleolis, ut vitis; & colles implet, vinearum modo, sustinens sese sine adminiculis: intra tertium annum fructifera. Proceritas intra bina cubita subsistit. Inter unguenta, bonitatis palmam dant Balsamo, quod omnibus odoribus præfertur. Succum Balsami *Opobalsamum* vocant. Juvenalis: *Vnguentorum primum.* *Opobalsamum.*

——hirsuto spirant Opobalsama collo.

Xylobalsamum. *Xylobalsamum*, lignum dicunt, surculumque balsami: quod & ipsum pro succo substituerunt officinæ. Præcipua gratia est lachrumæ, secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Summa balsami probatio est, ut lac coagulet, & in veste maculas nõ faciat. Succum porrò illum quem opobalsamum vocari diximus, Theophrast. & Dioscorid. hunc in modum hauriri ajunt. Arborem ipsam ferreis unguibus scalpi seu incidi solitam, quod & Claudian. *in epithal. Palla* ij innuit: *Opobalsami hauriendi modus.*

Gemmatis alij per totum Balsama tectum
Effudere cadis, duro quæ saucius ungue
Niliacus pingui desudat vulnere cortex.

Plinius, Solinus, Tacitus vitro, lapide, osseisve cultellis, testâ vel fragmine lapidis, venas aperiri volunt. Pavere enim hanc arborem, immò emori protinus, si vim ferri adhibeas. Quod aliqui existimant tum fieri, cum detracto jam cortice ipsa nuda arbor ferro violatur, & in hanc sententiam accipienda esse verba Plinij, Solini, Taciti: Theophrastum & Dioscoridem de cortice abradendo intelligendos. Atque hoc modo dissidentiam opinionem conciliandam putat Matth. Rader. in notis *ad Martial. Epigr. 59. lib. 14.* Balsamum denique Judææ solùm etiam Strabo attribuit *lib. 16. Geograph.* neque aliud ingerit dictio *Balsamum*, Arabibus *Balsamin.* h. e. dominus aut Princeps olei. Quippe ut legimus *Exod. 30. vers. 23.* Aromatum præstantissimũ. Quod dominus Becmanus monuit. *Balsamũ solo Judeæ tributum.*

Sed & Justinus Trogi Epitomator *lib. 36. de opobalsamo* ita scribit: opes (genti Judæorum) ex vectigalibus opobalsami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur. Est namque vallis, quæ continuis montibus velut muro quodam ad instar castrorum clauditur. Spatium loci ducenta jugera, nomine *Arcus* dicitur. In ea sylva est, & ubertate & amœnitate insignis: siquidem palmeto & opobalsamo distinguitur. Arbores opobalsami, formã similem piceis arboribus habent, nisi quod sunt humiles magis, & in vinearum morem excoluntur. Hæc certo anni tempore

balsamum sudant. Sed non minor loci ejus opacitatis quàm ubertatis admiratio est: quippe cum toto orbe regionis ejus ardentissimus sol sit, ibi tepidi aëris naturalis quædam ac perpetua inest opacitas.

DE AZZALO INDICO TIT. XIII.

Azzalum ferrum.

ERat ferri quodam genus Azzalum quod Indicum appellabant: sed revera in Serum regione nascebatur, quam nunc quidem Chinam *dicimus. Id autem omnium censebatur nobilissimum. de quo Plinius* lib. 34. cap. 14. *& Marcianus loco suprà citato atque adeo bonæ temperaturæ erat casura & acies ejus, ut quodlibet ferrum incideret. Id genus ferri nos non habemus. Cæterùm excellentissimum id reputabatur.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

AZzalùm Indicum esse puto, quod Marcianus ferrum Indicum *in l. ulti. §. species. ff. de publican. & vectigal.* Plinius ferrum sericum appellat, cui ex omnibus ferri generibus palmam deberi contendit *lib. 34. cap. 14.* Est autem ferri usus, diversis mortalium rebus gravioribus donandis, maxime necessarius. Hoc enim cæteræ artes omnes suum munus ex convenienti ad incidendi firmitatem, & ad tundendi soliditatem, temperatione exsequuntur. Hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus juvenescere. Hoc exstruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios usus utimur, quam ob rem ferri materies *venerabilis* dicta videri potest *in l. 1. C. de Fabric. lib. 11.* Quanquam Lucas de Penna ibid. pro venerabilis, *benebabilis* legendum putet; Gothofredus *vena nobilis*: eo sensu, ut Fabricensibus ea præbenda sit ferri materies, quam vena nobilis produxit. Qua nobilitate præ multis insignitam dixeris *Ambergam nostram*, Electoralis Bavariæ metropolim, ab ipso etiam *Friderico Barbarossa*, ante annos quadringentos, & quod excurrit, privilegiis liberaliter ornatam, & à *Ludovico Bavaro* Imperatore amplificatam, atque Xenodochio insuper etiamnum percelebri adauctam, quæ mihi veluti altera obtigit, & merito colenda est patria, totos quippe triginta quatuor annos inhabitata. Cujus temporis trientem unum Serenissimo Electori Palatino *Friderico IV.* impendi, Secretarii & Feudorum præpositi munere functus: reliquos annos viginti quatuor Amplissimo civitatis Senatui inservii, Advocati & Syndici personam atque officium conditione satis honesta, sustinendo. Quid post futurum, desino quærere: quando, ut cum Horatio dicam *lib. 2. carm. od. 16.*

Ferri usus.

Amberga.

Lætus in præsens animus, quod ultra est
Oderit curare; & amara lento
Temperet risu——

Nec enim decet mortales arcanum Dei acrius scrutari judicium, & de futuro rerum, si unquam antea, jam certè turbulentissimarum eventu plus justo esse sollicitos: sed præsentia potius æquo animo ferre; cætera in divinam reiicientes Providentiam & moderationem paternam, à qua toti pendemus. Nam ut divine, ultra hominum certe captum idem prodidit Horatius *lib. 3. od. 29.*

Prudens, futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus;
Ridet que, si mortalis ultra
Fas trepidat——

Hæc

Ab ærifodinis celebrem. Hæc igitur ita sunto: Cæterum ob Ærifodinas illas, quarum Principatum *Amberga nostra* passim tribui notius est, quàm ut dici debeat; non possum non adscribere, viri doctissimi *Michaelis Sonleitneri*, Scholæ Martinianæ Rectoris quondam solertissimi versus sanè quam elegantes, & eruditos: quibus ille Ambergam ita inter alia introducit loquentem.

Præterea jacet in campis Thesaurus apertis
Moles illa mihi fulvo congesta metallo,
Quam latus ad dextrum exoriens Sol adspicit, imis
Eruta visceribus terræ, ... latebris.
Hæ mihi divitiæ: tantarum hinc gloria rerum
Parta mihi. Centum namque are hinc inde caminos
Instruo, ubi in liquidā massam rapido igne subactam
Fit ferrum, multos belliq; & pacis ad usus.
Quas terra miratur opes vicinia latè,
Assurgitq; mihi. Nec vis aut gloria major
Ullius est ferri, quam quod meus excoquit ignis.

Abusus. Sed redeo ad ferrum, ejusque usum & abusum quoque, ferro enim ad bella, cædes, latrocinia, non cominus solum, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato abutimur, quam sceleratissimam humani ingenii fraudem Plinius lib. 7. cap. 56. arbitratur: siquidem ut ocius Mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, *Mors pennata.* pennasque ferro dedimus: ut optimum sit ferrum, idemque pessimum vitæ mortalium. *Christoph. Milæus in histor. Universit. rerum lib. 2. mihi fol* 125. quanquam culpa ista non tam ferri ipsius naturæ, quam pravo hominum ingenio accepta erit ferenda. Rectè enim Tibullus:

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus, & verè ferreus ille fuit?
Tunc cædes hominum generi, tunc prælia nata.
Tum brevior diræ mortis aperta via est.
At nihil ille miser meruit. Nos ad mala nostra
Vertimus, in sævas quod dedit ille feras.

Armaque olim. Ante usum ferri, pugnis, calcibus, morsibus, corporumque luctatione certabatur: ut ex illo Lucretii *lib.* 3. colligitur,

Arma antiqua, manus, ungues, dentesq; fuerunt.

nondum fabrefactis scilicet armis, quæ Vulcanus nondum monstraverat, ut Plinius loquitur *lib. 16. cap.* 15. Sed & æs pro *Æs pro ferro.* ferro usurpatum fuisse memorant, temporibus præsertim Heroicis, quibus ferrum insolens fuisse testatur Hesiodus. Atque eo modo accipiendum illud Virgilii 2. *Æn.* —— *telis & luce coruscus ahenâ,* h. e. fulgore armorum æneorum, ex interpretatione Taubmanni. Ferrum autem Ammianus Marcellinus inquit, per *Chalybes* primitus erutum. At *Dactylos* Idæos id primitus excudere adortos scribit Diodorus *in Biblio. hec. lib.* 17. à deorum matre *Ferri inventores.* artem illam edoctas. Ejus verò fundendi rationem primum excogitasse, ac inde statuas conflasse *Theodorum Samium*, memoriæ proditum est, teste Ludov. Cælio Rhodigino *lib.* 18. *lect. antiq. cap.* 5. Sacra tamen historia *Tubalcainum* facit authorem ferrariæ & opificii fabrilis *Genes.* 4. quod qnidem certe fuit inventum dignum prole fratricidæ Caini, ait Gualtherius in Notis *ad Horat. Satyr.* 3. Neque vero semper solvitur ferrum, ut æs, quod & solvi & fluere dicitur; sed mollescit, quo sensu Virgilius dixit *Æneid.* 8. *ver.* 446.

Vulnificusq; chalybs vasta fornace liquescit.

Estque notandum, eos qui emollire ferrum cupiunt oleo id tingere; at, qui obdurefacere, in aquam immersare, quod ab eodem Cælio relatum est *lib. 6. cap.* 6. Porrò ferrum apud classicos Latinæ linguæ auctores pro gladio usurpatur. Virg. *in* 6. *Ferrū pro gladio.*

Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.

Et Propertius.

Tu mihi vel ferro pectus, vel tunde veneno. quo sensu & Paulus ait: Carceri præpositum officio judicis puniendum, qui precio corruptus ferrum venenumve inferri passus sit. *l. carceri 8. ff. de custod. reor.* & Abigeorum admissum ideo graviter puniri solere Macer respondit, quoniam plerunque ferro utantur abigei. *l. 2. ff. de abigeis.* quos Ulpianus bestiis objiciendos pronunciârat, si cum gladio abegissent. *l. 1. §. quanquam. d. t.* Unde & qui ad gladiatoriũ ludum condemnati sunt, ad ferrum damnati Cajo dicuntur. *l. ejus qui. 8. §. fin. ff. qui test. fac. poss.* Suetonio ad ferrum exhibiti;(Sic enim in Nerone scribit: Exhibuit ad ferrum etiam 400. Senatores, sexcentosq; Equites Romanos) Ulpiano ad gladium damnati. *l. si quis filio 6. §. sed & si quis. 6. ff. de inius. rupt. & irrit. fac. test. l. si quis mihi. 25 §. si quis planè. de acq. hær.* quod scil. supplicii capitis feriendi sint gladio ultore prostrati, ut Imp. loquitur *in l. nemo. 5. C. de malefic. & mathemat. & in l. si quis. 20. C. de his qui accus. non poss.* adversus quos ut & alios insurgere jubet leges & armari jura gladio ultore. *l. cum vir. 31 C. ad L. Iul. de adulter.* Atque hoc modo allegatam *L. 8. ff. qui testam. fac. poss* etiam Alciatus accipit *lib. 1. parer. cap. 23.* Ubi simul & *l. ult. C. de plagiar.* cujus principium à fine differre putat, ita invicem conciliat, ut principium illius, quod plagiariis pœnam minatur, de iis videatur accipiendum, qui civitatis Romanæ jus habent: finis verò, ingenuum quidem hominem pro plagii crimine gladio consumens; servum verò vel libertum bestiis subjiciens, de quibusvis aliis, qui civitatis Rom. jus non habent, sit intelligendus. Quæ interpretatio cum Accursii sententia, quam & Baldus amplectitur, satis convenit: qua *principium* de Nobilibus; *finem* de Ignobilibus exaudiendum putavit: ita tamen, ut tum demùm Nobiles ob plagium in metallum damnentur, si prius

Varii intellectus L. ult. C. de plagiar.

1. Intellectus.

fuerint verberati. Id enim hæc Legis istius verba innuere: *cum cæteris ante cognitis suppliciis.* Sed ab hac interpretatione tanquam divinatoria & non satis munita ipsemet deflectit Accursius, atque alium comminiscitur, inter raritatem & frequentiam criminis hujus distinguens: ut si quis in plagii crimine committendo frequẽs non fuerit, in metallum damnandus; sin frequenter id committere consueverit, tum vel bestiis objiciendus, vel gladio sit consumendus.

2. Intellectus.

Quæ sententia, quam & Baldus & Salicetus probant, etsi hisce textus verbis non parum juvari videtur (*postquam super crimine claruerit.* hoc est, celebris & famosus plagiarius fuerit) & Juris alioquin constitutissimi sit, frequentiam & reiterrationem delictum aggravare. *l. nemo. 3. & ibi gl. C. de Episcop. audient. l. 4. C. de serv. fugitiv. Chassan. in consuet. Burgund. rub. 1. §. 5. verb. simple Larrecin. nu. 16. Iacob. Menochius de arbit. judic. quæst. lib. 2. casu 295. n. 18. 19.* Eam tamen Legis menti minus congruere putat Steph. Forcatulus *in Necyomantia dial. 27. nu. 3.* Ideoque principium textus illius ita interpretatur, ut plagiarius non tantum pœna metalli damnandus sit, sed etiam cæteris ante cognitis suppliciis. In fine autem declarari ait, quænam illa sint ante cognita supplicia: In homine libero scilicet gladium; in servo vel liberto, objectionem ad bestias. Esse itaque penes judicem, utrum gladio, an bestiis objiciendo plagiarium puniendum, re perspectâ & expensa arbitretur. Arguta sanè & non inepta videri posset hæc interpretatio, si contextus cohærentiâ juvaretur. Sed quia per Adversativam orationem posterior Legis pars à priore planè separatur & secernitur: vix est, ut quę primum in genere posita fuerunt supplicia, ea posteà in ultima parte speciatim expressa credam. Proinde omnem hâc difficultatem unius

3. Intellectus.

4. Intellectus.

literæ

literæ adjectione tolli posse autumo: Si pro *teneantur* legerimus *tenebantur*: hoc sensu, ut priori Legis parte vetus in plagiarios pœna cõstituta referatur: deinde verò hac immutatâ, in posteriori parte aliud supplicii genus in eosdem sanciatur. Ita verò, ut dixi, legendum esse, cum ex veteribus Manuscriptis, tum ex C. Theodosiano *Lib.* 9. *l.* 1. unde hæc Constantini constitutio desumpta est, liquido probatur. Nec possum hoc loco non meminisse ensis sive gladii illius Martii, quo tantopere delectatum & confisum fuisse legimus *Attilam* Hunnorum omnium Dominum, & penè totius Scythiæ Getium (cum Jornande loquor) solum in Mundo Regnatorem, qui erat famosa inter omnes gentes claritate mirabilis, Vir in concussionem gentis natus in mundo, terrarum omnium metus: qui nescio qua sorte terrebat cuncta, formidabili de se opinione vulgata. Neque verò illi, ut *Priscus* historicus *in Ecloga legationum pag.* 50. scribit, parva potentiæ accessio contigerat ex eo, quod *Martius ensis* erat detectus. Hic namque sacer, à Deo bellorum præside dedicatus; à Scytharum Regibus olim colebatur, & multis seculis non visus, bovis ministerio fuerat tunc temporis erutus. Quã rem laudatus modo Jornandes *de rebus Geticis* ex eodem Prisco (apud quem tamen locum istum à Jornande ita adductum, nunc quidem nõ exstare Fridericus Lindebrogius notat) sic explicat: Quum pastor, inquiens, quidam gregis unam buculam conspiceret claudicãtem, nec causam tanti vulneris inveniret; sollicitus vestigia cruoris insequitur, tandemque venit ad gladium, quem depascens herbas bucula incaute calcaverat, effossumq; ad Attilam protinus defert. Quo illi munere gratulatus, ut erat magnanimus, arbitratur, se totius mundi Principem constitutum, & per Martis gladium potestatem sibi concessam esse bellorum. Nec enim ignorabat, aut augurabatur certè gladiis quibusdam fatales & occultas inesse vincendi rationes. Quod ipsum hoc Martis gladio probat Stephanus Forcatulus *lib.* 7. *de Imper. & philosoph. Gallorum fol.* 1062. Et de eodem hoc Martis sive Martio gladio, ut & aliis non minus celebrib. varia congessit Philippus Camerarius *Oper. succisivarum cap.* 29. *centur.* 2. à quo etiam illud Senecæ laudatur: qui gladium bonum esse dicit, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis acies & mucro munimentum omne rupturus. *Epist.* 76. *ad Lucilium.*

Attila Hunnorũ Rex.

Martis gladius.

Quomodo inventus.

Attila oblatus.

Gladii bonitas.

DE AMMONIACO TIT. XIV.

Ammoniaci consideratio.

***A**mmoniacum salem, qui sub terra Cyrenaica effodiebatur, Matthiolus censet hodiè non haberi. Nam qui à Seplasiariis nobis ostenditur, fictitium esse.*

Ammoniacus sal.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

SAl Ammoniacus, qui & Hammoniacus scribitur, Plinio *lib.* 31. *cap.* 7. & Dioscoridi *lib.* 5. terræ salsugo est, in Lybiæ arenis crescente Luna effervescens, alumini scissili, quod *Schiston* vocant; non dissimilis, venisque in longitudinem rectis, neq; perlucidis. Ipse ingratus sapore, sed medicinæ utilis. Invenitur potissimum in Cyrenaico tractu juxta Jovis Ammonis templum: unde & nomen habet. quanquam etiã ab arenis, in quibus reperitur, ita potuit indigitari. A[illegible] enim Græci ἄμμους appellant. Sunt q[illegible] Ammoniacum Salem, Metopii arboris lachrumam, quæ & ipsa Ammoniaca dicitur, interpretentur, homonymia verbi decepti; cum tamen res

 sint

sint diversissimæ ut ex Plinio *lib. 12. cap. 23.* & Dioscoride *lib. 3.* manifesto colligitur. Etsi autem Ægyptii olim Sal omne ita aversabantur, ut ne pane quidem salito vescerentur: quippe cum vivendi puritatem inprimis adamarent, omnia nequitiæ irritamenta submovenda censebant: Sal autem libidinem propter calorem excitare, seminalemq; vim expergefacere & acuere. Inde salacitatem petulantiæ nomen: inde Venerem mari vel Salo natam fingi, illique salacitatis ergo fanum ad portum maris aruspices poni jussisse. Inde marinos Deos omnes lasciviores fœcundioresque habitos à Poëtis. Inde & illa Cœli virilia Saturni falce recisa, & in mare prolapsa, Venerem procreasse. Etsi (inquam) hæc ita se habeant: Negari tamen non potest, maximam ubique ferè semper Salis auctoritatem fuisse; in sacrificiis præsertim. Quæ Heraclitus Philosophus inter veteres non incelebris, medicamenta solebat nuncupare: quoniam præpotentis pharmaci vice à morbis animum expurgent, in hac generatione concretis, ut Ludo. Cælius Rhodig. retulit *lib. 12. lect. antiq. cap. 2.* & quæ æternus ille Legislator non nisi cum Sale peragi voluit. Quicquid obtuleris (*ait Levit. 2.*) sacrificii, sale condies: nec auferes Sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo: In omni oblatione offeres Sal. quem locum Joh. Pierius *lib. 31. Hieroglyphicon* eruditè explicat, & ex illo universo mandato Immanuel Tremellius & Franc. Iunius censent, admonere nos Sospitatorem & salutis nostræ auctorem Christum, *Marc. 9. v. 49.* ut ad æternam & incorruptam fœderis observationem sanctitatemque comparemur; oblationum exemplo, quæ sine sale ingratę erant, quasi dicat Legislator: in te ipso semper habeto fœdus meum, quo veluti sale conditus sis. Oblationes hominum alienorum à fœdere abominationi sunt mihi;

Ægyptii, cur Sal aversati.

Salis auctoritas in sacrificiis.

quibus junge quæ ad illum Marci locum notavit doctissimus *Beza.* Sed & apud Ethnicos quoque nulla sacra, sine mola salsa conficiebantur. Sic enim nominabant far tostum, sale conspersum: quòd eo molito hostiæ adspergerentur. Virgil. in pharmaceut.

Mola salsa.

Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.

Et Horatius *Satyr. 3. lib. 2.*

Tu, cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargisque molâ caput, improbe, salsâ.

Quam enim Virgilius Molam sale conspersam; eam Horatius salsam dicit, qua Dii supplicātibus placatiores sperabātur.

Hinc Plautus in Amphitruone: *Prodigiali Iovi aut molâ salsâ hodie, aut thure mascùlo comprecatum oportuit.* Molæ adspergendæ rationē ex ritu olim adhibito lubet cognoscere. Mola etenim ista ex farre tosto, sale & thure sic præparata, imponebatur capiti victimæ; quæ tū mactata credebatur & immolata, deinde vinum vel mustum eidē affundebatur, prius ab auspice degustatum, & à circumstantibus leviter delibatum. qui ritus dicebatur Libatio. Posteà extispicium fiebat: epulæ celebrabantur: chori agitabantur, & pedibus complodebatur, ut Petrus Gualterius *ad Horat. Satyr. 3. lib. 2.* adnotavit, à quo non longè abit Taubmannus in Notis *ad Virg. Eclog 8. fol. 86.* De victimis autem sive sacrificiis illis probè expēdendum est, quod Porph. Philos. singularis *lib. 2. de sacrificiis & diis atque dæmonibus*, Sapienti esse notissimum scribit, malos quidem Dæmonas animalium oblectari victimis inque iis futura portendere: Deum autem id genus sacrificio haud quaquam egere: qui sanè adorantium perpendit mores, id præcipuum maximeque omnium sibi gratum sacrificium existimans, rectum inconcussumque de ipso judicium & rebus aliis.

Ritus circa molam adspergendam.

Apud

Sacrificiũ quod Deo gratum. Apud cœlestem divinamq; naturam eximia oblatio est *Mens pura*, & à perturbationibus sejunctus disparatusque animus: ne, quod Aristoteles inquit, illis convulsis lancinatisque carmen proferamus Empedoclis, inscitia adobruti, & nil ad modum percipientes Scenicorum more. Hinc Plato: addecere *bonum virum*, ait, rem divinam obire, atque interesse sacris: in quibus rursum Malos inaniter laborare testatur, idem Lud. Cælius Rhodig. *lib.* 13 *lect. antiq. cap.* 23. quod utinam etiam atque etiam cogitent, qui in opere illo operato, spem atque fiduciam habent repositam! *Sal amicitiæ symbolum.* Fuit alioquin Sal & amicitiæ symbolum, durationis gratia. Corpora enim solidiora facit, & diutissimè conservat. Unde hospitibus ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perseverantia significaretur. *Hospitibus appositum Sal in mensa pr. fundi ominosum. In vino contrà* quare plerique ominosum habent, si Sal in mensam profundi contigerit: contrà verò faustum, si vinum, atque id merum effusum sit: Vel quia velut ex aquis Sal multis & fusilibus in unum quoddam & solidum coit; ita ex diverso convenientes in unum animi coalescant, fiatq; Platonicum illud μία ψυχή: quemadmodum Pierius loco modo citato interpretatur. *Salis religio.* Constat etiam Salis olim in mensa quandam fuisse religionem: ut in profanis habitum fuerit, mensam carere salino. contrà appositus Sal mensam consecrare videretur, quemadmodum ex illo Macrobii deprehenditur: *Sacras facite mensas salinorum appositu, & simulachris Deorum.* Sed & Valer. *lib.* 1. scribit, C. Fabritio & Q. Æmilio Pappo fuisse patellam Deorum, & salinum in Mensa, in tutelam convivarum. Unde illud hemistichion Statij: *casta Genius tutelaq; mensæ.* Hinc est, quod ἱερὸς ἅλας Græci dicunt: & Horatius *Satyra* 3. *lib.* 1. Salem purum vocat:

— modo sit mihi mensa tripes, &
Concha Salis puri.

Persius salinum purum, & sine labe. *Sat.* 3.

—— Sed rure paterno
Est tibi far modicum, purum & sine labe salinum.

Id quod tam ad naturam Solis, quam Plutarchus *lib.* 5. *Sympos. problem. cap.* 10. describit, rationes afferens, quare Homerus Salem dixerit divinum; quam ad mundam victus tenuitatem poterit referri. quo sensu illud Horatij exaudio *libr.* 2. *Od.* 16.

Vivitur parvo benè, cui paternum
Splendet in mensa tenui salinum.

Significat enim tenuem & parcum, pauperemque victum hominum, pro obsonio Salem lingentium, quod pauperes factitasse, Adrianus Turnebus *lib.* 10. *Adversar. cap.* 22. ex Persio *Satyr.* 5. probat:

Vare, regustatum digito terebrante salinum
Contentus perages.

Ubi terebrare salinum, est pauperem esse: quod tales nimirum essent, qui isto opere vitam tolerarent, interprete Meursio in Mantissa *ad lib. de luxu Roman. cap.* 2. Salis porrò, utpote rei tam necessariæ nomen ad voluptatem quoque transiit, ut quicquid in omni genere gratũ est, id salsum; *Salis gratia Sales.* atque adeò animi quoq; solatia, Sales dicamus, Lucanus:

At soluti lusere sales.

Sed & cum dictis facetis & mordacibus aliquem perstringimus, Sale eum defricare dicimur. Horatius *lib.* 1. *Satyra* 10.

— Sale multo Urbem defricuit.

quem tropũ Persius imitatus, *Satyra* 1. *ait:*

—— Secuit Lucilius Urbem.

Notat enim facetias & Urbanos sales Lucilianæ Satyræ; quibus Lucilius depravatos civium Romanorum mores taxavit. de quo Plinius in præfatione historiæ Naturalis, ad Vespasianum: *Lucilius*, ait, *primus condidit styli nasum*, hoc est, poëma sine nomine vitia hominum exagitans. Sal igitur eo sensu argutiam quandam leporemque

removêre notat: quæ est sinceritas quædam cum mordacitate conjuncta. *Afranius*: *quicquid loquitur Sal merum est.* Sic Terentius: *Qui habet Sale quod in te est.* Ita enim Muretus legit. Et quis adeò in Latina lingua hospes est, qui sales pro jocis, facetiis & dicteriis ab optimis auctoribus usurpari ignoret? E diverso insulsa oratio, carmē, est illepidum, invenustum, neptū & insulsus homo; cui ut cum Catullo dicā, *Nulla in tam magno est corpore mica salis.*

Insulsi.

Salaria. A Sale quoque originem habent Salaria: quibus non tantum annona cuique destinata & assignata intelligitur *l. cum hi. §. si in annos. 23. ff. de transact. l. ult. ff. de in rem verso. l. ult. in fin. de obligat. & act.* Sed & mercedes ac stipendia iis significari, Adrian. Turnebus probat *lib.* 18. *cap.* 20. Hinc Salariorum, quæ & solatia dicuntur. *l. matriculam C. de agent. in rebus l. si quis in sacris. C. de proxim. sacr. scrin. lib.* 12. ut putà ob liberalem artem, aut medicinam, vel aliam caussam legitimam constitutorum toties in jure nostro fit mentio. *l. ambitiosa.* 4. §. *sed & si ff. de decret. ab ordin. fac. l. alimenta.* 16. §. 1. *ff. de aliment. legat l. un. C. de prab. salar.* An & quando autem Salarium ad hæredes transmittatur, id luculenter pertractatum habes à Dd. præsertim vero Andr. Alciato, Hier. Cagnolo, & Petro Calefato *in l. diem functo. ff. de offic. Assessor.* Luca de Penna *in d. l. matriculam, & d. l. si quis in sacris.* & Stephano Forcatulo *in sua Necyomantia. dialog.* 62.

Salarium an ad hæredes transmittatur.

A Seplasiariis) Seplasiarii, Pantapolæ & Dardanarii, Cujacio *lib.* 10. *Observat. c.* 19. promiscuè usurpantur. quo genere hominum nihil est fraudulentius, nihil iniquius in oneranda annona mercium quarumlibet. Unde & Stelliones dicti sunt, translato nomine ab animalculo ejusdem nominis ad hominem vafrum, & decipiendi peritum. Est enim Stellio lacerta minor, ore maculoso in morem stellarum distinctus: qui ut Ovid. canit lib. 5. Metamorph.

Stellio.

—*Latebramq́, petit aptumque colori*
Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.

Nullum animal stellione fraudulentius homini invidere, Plinius tradit *lib.* 30. *c.* 10. Solet enim *stellio*, anguis modo, senectutem exsuere. Quoniam itaque præsagit & præscit eas exuvias usui hominum futuras, ad epilepsiæ morbum propulsandum, malignè eas devorat, ne prosint, ut Scipio Gentilis notavit *ad Apuleii apologiā n.* 542. Indeque Stellionum nomen in maledictum translatum. Quocircà & Venus irata, Cupidinem filium probroso & maledico nomine *Stellionem* vocat, apud Apulejum *lib.* 5. *Milesiacar.* Hinc Stellionatus crimen extraordinarium. Sic enim Ulpianum *in l.* 3. §. *pœna. ff. de crim stellion.* interpretor: ubi crimen hoc legitimum esse negat, hoc est, ordinarium: sicuti nec pœnam ejus legitimam; sed extra ordinem id plecti solere ait. quo nomine omnis fallacia, impostura, dissimulatio, & quidquid turpiter fit in fraudem alterius, quod proprii criminis nomen non habet, continetur: Incurret igitur Stellionatum, qui res alii jam obligatas, alii vendiderit, aut permutārit; qui merces adulteraverit, aut supposuerit, putà pro auro Orichalcum; pro gemmis veris vitreas subjecerit. *d. l.* 3. §. *sed & si quu. de crim. stelli. Steph. Forcatul. in Necyomant. dialog.* 28. Nam & subjicere aliud pro alio, est imposturam facere: ut ex facetia illa illusione, de qua apud Trebellium Pollionem in Gallienis liquet. Cum enim quidam gemmas vitreas vendidisset pro veris, subripi quasi ad Leonem, venditorem jussit; deinde caveâ Caponem emitti, & per Curionem edici: Imposturam fecit, & passus est. quem locum ex Capitolino etiam Lipsius adducit *lib. de Amphitheatro cap.* 9.

Ejus invidia.

Stellionatus crimē extraordinarium.

A quo committatur.

Sed an famosum sit Stellionatus crimen, non immerito dubites. Famosum enim

An sit famosum.

enim hoc esse Ulpianus negat in l. 2. ff. d. t. Contrà, esse id famosum, vel infamiam irrogare damnato: idem affirmat in l. quid ergò. 13. §. ult. ff. de his qui not. i-f. Julius Pacius centur. 1. ἐναντιοφανῶν cap. 27. ex Martini & Bulgari glossatorum opinione inter infamiā quæ à lege, & infamiam quæ à judice irrogatur, distinguit: ut scilicet Stellionatus crimen non inferat pœnam legitimam, hoc est, per se non infamet, licet aliquis eo crimine condemnatus fuerit; sed afficiat deliquentem infamia judiciali, hoc est, ut condemnatus fiat infamis, si judex eum infamem esse jusserit. Mihi potior videtur Joannis glossatoris sentētia, rem omnem ex concursus differentia dirimendam censentis: ut si concurrat cum hoc crimine civilis actio famosa; ipsum etiam crimen sit famosum: Si concurrat non famosa; non famosum quoque sit Stellionatus crimen. Verbi caussa, Merces, quas mihi debebas ex stipulatu, aut deposito, dolo malo corrupisti, & sic tradidisti: teneris civilis actione de dolo & depositi. Harum utraque famosa est. Erit igitur hoc casu etiam Stellionatus crimen famosum: cum absurdum sit, civilem actionem esse famosam, criminalem famosam non esse. quo sensu exaudiendum erit Ulpiani responsum in d. l. 13. §. ult. ff. de his qui not. infa. Contrà, rem uni obligatam, alii sciens dolo malo pignori obligasti: teneris contraria actione pignoratitia, quæ non est famosa. Ergò non erit quoque ex ea caussa famosum criminale Stellionatus judicium. atque ita l. 2. ff. de crim. stellionat. erit accipienda. Quæ conciliatio cum & doctissimo probetur Cujacio lib. 10. Observat. ca. 16. & JCti auctoritate quàm maximè juvetur: l. infamem :: ff. de public. judic. præ superiore illa meritò erit amplectenda. Eamque & Oswaldus Hilligerus defendit, Antonii Fabri & aliorū contra nitentium argumentis probè confutatis, in Notis ad Donell. lib. 18. commentar. juris civ. cap. 8. lit. R. Nec abludit Jacobus Schultes in additio. ad Modest. Pist. q. 153. Plura de hoc crimine videantur apud Anton. Gomezium lib. 3. Resol. cap. 7. Prosper. Farinac. in praxi criminali lib. 1 tit. 3. cap. 9. n. 33. cum mult. seqq & in Fragment. criminalib. verb. creditor petens debitum. n. 725. cum seqq.

Conciliat. L. 2. de cri. Stellion. & L. 13. § ult. de his qui not. inf.

1. *Conciliatio.*

* * *

DE MARMORIBUS TIT. XV.

Marmor.

VEnas nobilium Marmorum, ut sunt Porphyrites, Serpentinum sive Ophites, Serpentinum adulteratum, marmor Parium Græcum, & alia excellentia, hodiè quidem etiamnum esse credo. Sed quia in Turcarum manus venæ illæ devenerunt; Serpentinum *& alia quæ habemus, vetera planè sint oportet; in antiquis inventa ædificiis; tātæ duriciei, ut cælari aut scalpi nequeant. Duritiem enim hanc adepta sunt ob temporis diuturnitatem; non verò, quòd primitus cœlo ita temperari nequiverint, ut sculpturæ apta efficerentur.*

Marmora igitur ista tanquam pro derelictis aut perditis haberi poterunt, quandoquidem venæ ipsorum amplius non exscinduntur. Et constat sanè maximam ipsorum partem in Insula Paro cæsam. Parium *marmor candidissimum in Carysto; Donysa, Naxo & aliis Cycladibus invenitur. Sed & in Ægypto marmora cæduntur.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Marmor Parium. Lacedæmonium.

DE Marmorum generibus habes apud Plinium *lib. 36. cap. 6. cum seq.* & Isidorum *lib. 16. cap. 5.* Inter hæc, ut Parium candore; ita Lacedæmonium viriditate cunctis hilarius. Lacedæmonium Martialis intelligit, cum *lib. 1 Epig. 84.* ita canit:

Quisquam picta colit Spartani frigora saxi?

hoc est, potētiorū domos Laconico marmore cultas. Lacedæmonios enim Spartiatas sive Spartanos fuisse nominatos, notum est, & historicam huic rei fidem facit Perotus ad istum Martialis locum. Ac quia Lacedæmonium sive Spartanum istud marmor diversis quasi squammarum coloribus erat variegatum: non immeritò pictum id appellat. Idq; à Serpentum maculis Ophites quoq; nominatur, ut idem Perotus alibi innuit.

Marmoris appellatio, unde veniat.

Marmoris autem appellatione rudem tantum materiam contineri Paulus ait *in l. quæsitum. 8. §. illud. de legat. 3.* Nō continebitur ergò illud, quod in crustas sectum & expolitum fuerit: quod παρὰ τὸ μαρμαίρειν, splendescere, & quasi scintillis micare dicitur: cum hoc ita elaboratum; vel, ut cum Accursio loquar, specificatum talis naturæ sit, ut ad suum redigi nequeat initium: secus atque in argento; quo legato, etiam factum argentum comprehendi idem Paulus asserit. Idq; ideo: quoniam quæ talis naturæ sunt, ut sæpius in sua redigi possint initia, ea materiæ potentiâ victa, nunquam vires ejus effugiunt.

Eius secandi ratio.

Secandi autem marmoris rationem quisquis primum invenit, hunc importuni ingenii fuisse Plinius autumat *lib. 36. cap. 6.* Fit autem arenâ, licet ferro videatur fieri, ferrâ quod instrumentum Perdix Dædali filia invenisse dicitur; uti & circinum, referente Taubmanno ad *Virg. lib. 1. Georg.* in prętenui lineâ prementearenas, versandoq; tractu ipso secante. *Circinum.* quemadmodum in Italia passim, Romæ verè inprimis ad D. Petri Basilicam sæpius vidi. Atque hujus etiam Horatius meminit *lib. 2. carmin. 18.* his verbis:

Tu secanda marmora

Locas sub ipsum funus.

hoc est in ipso jam mortis limine cōstitutus, mercede conducis sectores marmoris, & redemptores marmoreæ sculpturæ. Et lapidum serrâ sectorum intrinsecus & extrinsecus in regia illa structura Salomonis fit mentio *1. Reg. cap. 7. versu 9.* Eam verò secandi atque expoliendi marmoris artē qui callent, hos Marmorarios in jure appellari puto *l. 1. §. ult. C. de excusat. artif. lib. 10.* *Marmorarii.* & varia marmorum genera enumerata & doctè explicata habes apud Matth. Raderum in eruditissimis Commentariis *ad Martial. lib. 6. Epig. 42 & lib. 9. Epigram. 77.* quorum quidem marmorum & species, & colores varios Sidonius pulcrè mihi exprimere videtur *in Epithalamio Ruricii.* *Marmorum genera.*

Hic lapis est, de quinque locis dans quinque colores:

Æthiopus, Phrygius, Parius, Panus, Lacedæmon,

Purpureus, viridis, maculosus, eburnus, & albus.

Hinc rupium variatarum crustæ, apud eūdem Sidonium *lib. 2. ep. 2.* Crustæ autem propriè sunt marmorum Petronio, Senecæ, aliis. *Crusta.* Inde crustæ marmoreæ apud Ulpian. *l. fundo 17. §. qui tabulis ff. de act. emt.*

DE LAPIDIBUS PRECIOSIS TIT. XVI.

GEmmæ & Lapides preciosi veterum magna ex parte noti sunt: in primis verò ii, qui pristinum retinuerunt nomen. Id quod quā plurimis usu venit: verbi caussa,

causa Adamanti, Smaragdo, Chrysolito Topazio, Sapphyro, & similibus. Reliqui, ut sunt Lapis Phrygius, Thracicus, Arabicus, Memphites & alii planè ignorantur. 1.

Alabastrum in quo odorifera unguenta conservabantur, hodie non haberi multi opinantur. Istud enim nostrũ, ex quo multi fuga vasa, pelluvia, & candelabra. Alabastrum.
stella Gemma, quæ Italis Agata *est Latinis* Achates *Pyrrhi Epirotarum Regis* 2.
dicitur, aliquid commemorare. Gemmæ enim isti vena inerat, quæ Apollinem in Achates.
medio novem Musarum choro cum insignibus suis, cithara canentem repræsentabat, ut à Plinio relatum est. Etsi autem Gemma ista unica in Mundo exstitit: non tamen inter vetera illa pono, quæ hodie desiderantur. Nec verò pro falso habendum est, quod de Lapide eo commemoratur. Nam & Ravennæ ad S. Vitalem, Marmor quoddam conspicitur, quod Presbyterum Missæ sacrificio accinctum & sanctissimam hostiam elevantem exhibet. Hostiam illam Paulus III. Pontifex cum cultello rasit, ita eam depictam esse arbitratus: Sed venas naturales fuisse deprehendit, à summi Dei majestate ita profectas.* 3. *Lib. 37. c. 1. Sit fides penes auctorem.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

INter ea, quæ terræ visceribus perinde ac nativi fœtus continentur, non postremum merentur locum nitentes & pellucidæ, raræ ac parvæ diversi generis gemmæ: quæ ex puriore quodammodò terrâ secretâ, ac puriter in se contretâ fiunt, & variòs habent effectus, atque vires incredibiles: quarum varietas & decus ex colorum dissimilitudine atque pondere, mortalibus est in deliciis: quemadmodum Milleus scriptum reliquit *lib. 1. Histor. universſ.* & pluribus explicat sollertissimus Piccartus *Observat. Historiocopolit. decat. 15. ca. 6.* Etsi autẽ Ulpian. ex Sabini sententia gemmas & lapillos à margaritis distinguit, eò quod concha apud rubrum mare & crescit, & coalescit. *l. cum aurum 19. §. margaritas. 18. ff. de aur. arg. leg.* hoc est, quia margarita conchæ pars est potiùs, quàm gemmæ aut lapilli, vt Cujacius interpretatur *lib. 10. Observat. cap. 18.* vel partus conchæ, ut Plinius voluit *lib. 9. cap. 35.* Usu tamen rectè & Latinè loquentium receptum est, ut & Margaritarum & Gemmarum atque lapillorum nomen promiscuè usurpetur. Quas enim margaritas rubri maris grana Hieronymus vocat; eæ Martiali *Erythæi lapilli, & gemmæ Erythææ eruta vadis* dicuntur. Ac cum Curtius scribit: Pendebant ex auribus insignes candore & magnitudine lapilli: Et Horatius,

Gemmæ & Lapilli à Margaritis an differant.

Nec magis huic inter niveos, viridesq́ lapillos: certè Margaritas & Smaragdos intelligunt. Sed & ipsemet etiam Solinus, Margaritas in Lapillorum genere habet, cum ait: Conchæ sunt, in quibus hoc genus lapidum requiritur, quæ certo anni tempore, luxuriante conceptu, sitiunt rorem veluti maritum, cujus desiderio hiant: & cum lunares maxini liquuntur aspergines, oscitatione quadam hauriunt humorem concupitum. Sic concipiunt, gravidæque fiunt: & de saginæ qualitate reddunt halitus unionem. Sane Tertullianus *lib. de Habitu muliebri*, inter lapillos sive gemmas, & Margaritas non dissimulanter distinxisse videtur. Nam cum de *lapillis*, quos terræ minutalia sive minutias appellat, disseruisset; mox de *Margaritis* subjungit: Si quid " de mari Britannico aut Indico ambitio "

F 2 piscatur,

" piscatur, Conchæ genus est, non dico, cōchylio aut ostreo, sed nec peloride gratius de sapore. Ad hoc enim Conchas noverim maris poma. Quod si concha illa aliquid intrinsecus postulat, vitium ejus magis debet esse, quàm gloria. Et licet Margaritum vocetur: non aliud tamē intelligendum, quàm concha illius aliqua dura & rotunda verruca, *Maris poma* appellat conchas, quòd non ad fastum, sed ad saporem & esum sint ordinatæ; veluti poma quædam maris, quibus assimilantur: ut Beatus Rhenanus rectè interpretatur. In profundo maris enim jacentia ab urinatoribus colliguntur, velut.

Margarita cur maris poma Tertulliano.

Strata jacent paßim sua quæque sub arbore poma.

Cur Concha verruca.

Margarita verò sive margaritas pustulantem conchæ verrucam vocat; quia, ut Plinius scribit, sani concharum partus multiplici cute constant, ut non impropriè callum corporis existimari possint: ideoq; purgari soleant à peritis. Ita enim in ipsa Ostrei carne nascuntur, quemadmodum grando solēt in suilla. *Athenæus lib. 3. Dipnosoph. cap. 8.* Eæque margaritæ ita purgatæ & mundatæ, Ulpiano extricatæ videntur appellari *in l. si servus servum. 27. §. si cum maritus. 30. ff. ad L. Aquil.* quem textum ad hoc allegat Lud. Cælius Rhodigin. *lib. 5. lection. antiquar. cap. ultim.* ut ostendat nimirum, solitas fuisse mulieres margaritis pertusis, sive perforatis in linia uti. Lino enim eæ inserebantur, ut ex Tertulliano & Hieronymo docet Brissonius. Inde lineę margaritarum toties in jure mentio: *ut in l. si quis uxori. 52. §. si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est numerus. ff. de furtis.* Cujusmodi numerum, margaritarum nempe triginta quinque expressum videmus *in l. lineam. 26. ff. ad L. Falcid.* Et mulier illa decedens, volebat inter alia ornamenta sepulturæ suæ inferri etiam lineas duas ex margaritis *l. ult. ff. de auro &*

Margarita pertusa, Linea.

argento legat. Videmus tamen & JCtis quandoque lapillos & margaritas ita distingui: quod *Gemmæ* sint pellucidæ materiæ ut sunt Smaragdi, Chrysolithi, Amethisti: *Lapilli* verò non sunt translucentes, ut Obsidiani & Veietani. At *margarita*, nec lapides nec gemmæ sunt, sed conchæ vel uniones, quæ in rubro mari crescant & coalescant. Ita probant Sabinus & Ulpianus *in l. cum aurum. 19. §. gemmæ. ff. de auro & argent. leg.* quos ita interpretatur Mynsingerus *in §. item lapilli. Instit. de rerum divis. n. 5.* ubi gemmam quoque dictam esse censet, quasi geminam, propter trans lucentem naturam. Meminit & Zonaras *lib. 3. Annal.* margaritę sive unionis cujusdam, quē Perozes Persarum Rex in expeditione ad vers⁹ albos Hunnos suscepta, extremo in periculo constitutus à dextra aure detractum abjecit, ne quis eum post se gestaret, aut ipsum Regem agnosceret. Eum unionem postea repertum Justinianus Magnus 100. auri libris redimere à Barbaris voluit. Sed recusārunt Barbari, asservantes eum in signum Persicæ stoliditatis.

Ingens unionis precium.

Sed & Egnatius in Itinerario Insulæ Chinæ *cap. 19.* prodidit in Regno *Bisnaga* repertum fuisse lapidem tanti precii, ut eum Rex cuidam vicino Regi suo, cui *Odialcam* nomen, decies centenis millibus aureūm vendiderit. Apud Chinas autem, Margaritas magno sanè numero, quamvis rotunditate minus conspicuas reperiri, ut annua ex his pensio, vicies sexies centena millia numūm; vectigal verò gemmarum, quæ pluribus locis toto regno effodiuntur, quaterdecies cētena septuaginta millia efficiat: si verum est, quod Johannes Gonzales Hispanus in descriptione Chinæ *lib. 3. cap. 4.* commemorat. quem libellum ex instructissima bibliotheca sua mihi utendum dedit Vir Clarissimus *VVolffgangus Zündelinus*, Serenissimi Electoris Palatini Consiliarius, cui, ob egregias animi do-

Margaritarum copia apud Chinas.

VVolffgangus Zündelinus.

sacerdotes, & eximiam cum regionum, tum linguarum exoticarum cognitionem, eruditionemque singularem; maximum praeterea rerum plurimarum usum; & quam exteris quoque nationibus, potentissimorum Principum legationibus laudabiliter fungens satis probavit, plusquam Tullianam facundiam; haud dubiè,

De meliore luto finxit praecordia Titan.

Eum ego non aegrè laturum confido si hîc loci non dignam satis, prout ingenium & virtus viri doctissimi merebatur, mentionem sui factam; & ad laudis suae fastigium, styli mei humilitatem non potuisse pertingere conspexerit. Sed ut eò, unde digressus eram, deveniam; maximam quoq; Unionum copiã Christophorus Columbus tertia in Americam navigatione, anno 1498. Hispaniae intulit, ex Insula Cubagua; quam ipse *Perlarum* ex re vocavit. Ubi tanta erat eorum vilitas, (quippe cotidiè eos piscabantur) ut Indicae mulieres in vulgaribus ornamentis, ac quidem simpliciter uniones haberent. siquidem pro catino fictili, & eo quidem fracto, quem Indicae mulieri natura Hispanus dabat: ea illum contrà quatuor unionum seu margaritarum lineis munerata est: ut refert Hieronymus Benzo Mediolanensis, historiae Occidentalis Indiae *lib.* 1. *cap.* 11. Ut scilicet inferre hinc liceat, non integrum posthac futurum soli mari rubro de his opibus gloriari. Jacob. Rickius *de Unione prolium cap.* 1. *num.* 7. De gemmarum porro, Lapidum preciosorum, & Unionum generibus videatur Plinius *lib.* 37. *c.* 1. *cum seqq.* & Isidor. libr. 16. cap. 6. cum multis seqq. & Athenaeus *libr.* 3. *Dipnosoph. cap.* 8. Quibus pro capitis hujus coronide non ineptè videtur addi posse inprimis notatu dignus Tertulliani locus: de quo de operosa lapillorum cura differens, nostras miseratur ineptias, qui tam anxiè in re adeò inani occupemur. Is libro singulari, de

Tertulliani de lapidibus preciosis sententia.

Habitu muliebri, quem modò adduximus, in haec verba prorumpit: Sed & lapillos istos, qui cum auro superbiam jungunt, quid aliud interpreter, quam lapillos & calculos, ejusdem terrae minutalia? nec tamen aut fundamentis demandandis, aut parietibus moliendis, aut fastigiis sustinendis, aut tectis densandis necessaria? Solum hunc mulierum stuporem aedificare noverunt, quia tardè teruntur, ut niteant: sub dole substruuntur, ut floreant: anxiè forantur, ut pendeant: & auro lenocinium mutuum praestant. Species verò lapillorum pretiosorum, quibus Regum diademata insignita esse decet, commemorãdo eleganter explicat Luc. de Penn. *ad rubr. C. de auro coronar. libr.* 10. quẽ vide.

1. *Alabastrũ*) Unguenta optimè servari in alabastris; odores in oleo, Plinius docet *lib.* 13. *cap.* 2. Hinc Cicero in Academicis: Quibus etiam Alabaster plenus unguenti putere videtur. Hieronymus Alabastrum pro genere marmoris accipit *cap.* 26. *in Matthaeum.* Graeci lapideum vas intelligunt unguentarium, μὴ ἔχον λαβάς h. e. citra ansas, vel quia ob levorem capi aut teneri vix possit. Unde conciliatum nomen lapidi *Alabastrita*, ex quo fierent aptissimè soliditatis causa & frigoris. Inde & *Alabastrotheca*, pro myrothecis, apud Demosthenem. Quod Ludov. Caelius Rhod. observavit *lib.* 24. *lection. antiquar. cap.* 25. & *lib.* 27. *c.* 27.

2. *Latinis Achates*) Isidorus *lib.* 16. *c.* 11. Achaten, nigram esse gemmam ait, in medio circulos nigros & albos, junctos & variatos habentem; similemque Haemathiti. Ejus praeterea suffitu Magos tempestates evertere & flumina sistere. Hinc Mardobanus de Gagate sive Achate.

2. *Achates.*

Idem Daemonibus contrarius esse putatur.
Vincit praestigia, & carmina dira resolvit.

Atque auctor est Guiliel. Parisiensis *part. ult. de univers. cap.* 22. Solitum in Britannia

redactum in pollinem tenuem Achatem in potu præberi: quem qui, quæve sumsit, nisi virgo sit, statim cogatur evomere. Martin. del Rio *lib. 4. Disquisition. Magicar. cap. 2. q. 7. sect. 1. fol. 179.* Luculenta hujus lapidis descriptio extat apud Langium.

Achatis sive Gagatis descriptio.

Est namque Gagates, *inquit*, lapis niger, ex
" sulphureo bitumine in ostiis Gatis fluvii
" Lyciæ, ubi sese in mare exonerat, concre-
" tus: crustaceus: incensus nidorem bitumi-
" nis spirat, nullius ferè ponderis, fossilis ta-
" men, carbonibus ex terra ampeletide cō-
" cretis similimus: qui ob id indurati & po-
" liti in ejus censu habentur, cujus ergò Ga-
" lenus Lyciam peragravit: quem in ea non
" repertum tandem in orientali Coelesyries
" collis vertice, qui mare mortuum circum-
" dat, & ubi *Asphaltus* nascitur, copiose re-
" perit, qui accensus Asphaltum redolebat.
" Quare nil mirum, ejus malè olenti odore
" & suffitu Epilepticos deprehendi: cum et-
" iam aromatum odor & exhalatio caput
" repleat, & Cephalalgiam excitet. Hactenus Langius *lib. 1. epist. Medicinal. 75.*

Virtutes.

Huntingdon.

Congruit cum Langio, quod in descriptione Britanniæ Henricus Hunotingdonius Anglicanarum histor. *lib. 1. in pr.* de ipso hoc lapide, quem plurimum ibi optimumque gigni ait, memoriæ prodidit. Est autem Gagates nigro gemmeus & ardens: igne accensus serpentes fugat, attritu calefactus applicita detinet æquè ut succinum. Ejus plenior descriptio extat apud Plinium *lib. 36. cap 19.* ubi inter alia quoque ait, suffitu ejus fonticum morbum & virginitatem deprehendi. Et quidem per *morbum fonticum* ibi cōmitialem intelligi dubium non est ex illo Apuleii *in Apologia*: ubi Achatis sive gagatis odore etiam in venalitiis, vulgò sanitatem aut morbum Medicos experiri ait. Agere autem ibi Apuleium *de morbo comitiali*, ipse contextus docet. & verbis porrò illis: *hoc lapide nimirum morbum vel sanitatem explorari solitum*, Scipio Gentilis notat *n. 482.* ad juris dictionem ædilium Curulium pertinere ejus rei cognitionem. Nec redhibitioni locum fuisse censet, si Medicus de mancupio consultus (ut mos fuit teste Claudiano *in Eutropium lib. 1.*) id morbi nō indicasset aut deprehēdisset. Ab hac gemma, fidum illum Æneæ Achaten nomen habuisse multi opinantur: alii tamen ab ἄχος & ἔθος, id est, à consuetudine dolendi deducunt, ut est apud Turneb. *libr. 27. Adversar. cap. 21.*

3. *Apollinem in medio Musarum choro*) De hoc Pyrrhi Regis, qui adversus Romanos bella gessit, annulo, cujus gemma Achates erat, in quo novem Musæ cum imaginibus suis singulæ, & Apollo tenens Cytharam videbantur; non impressis figuris, sed ingenitis, præter Plinium *lib. 37. cap. 1.* etiam Solinus scribit *cap. 11.* & Alexander ab Alexandro *lib. 2. genial. dierum cap. 18.* & Simon Majolus *canicul. dier. colloq. 18. f. 577.* de quo Mardebanus sic canit:

3. Apollo cum Musis. Pyrrhi annulus.

Rex Pyrrhus digito gessisse refertur Achaten,
Cujus plena novem signabat pagina Musas,
Et stans in medio cytharam tangebat Apollo
——non artis opus, mirabile dictu.

Quos versus Matth. Raderus recenset in Comment. *ad Martial. lib. 4. Epigr. 12.* ubi & Stellam poëtam annulum gessisse auguratur, qui decem puellas insculptas habuerit. Cur autem Musæ cum Apolline conversari fingantur, eleganter & argutè explicat Joh. Pierius *lib. 47. Hierogl yph* Apollinem autem μουσηγέτην quasi ducem & principem Musarum vocari, quibus cœlestes denotantur orbes, Macrobius tradit *lib. 2. in Somn. Scipion. cap. 5.*

Stella poëta.

DE

DE FRUCTIBUS TIT. XVII.

Quanquam ex fructibus quibus veteres gaudebant, non raros etiam nos habemus: facit tamen specierum diversitas, ut quinã illi fuerint, non satis exploratum nobis sit, paucis tantùm exceptis, qui pristinum obtinuêre nomen: ut sunt poma Cotonea, Apiana, Roscida, Nana, Melimela alias *dicta. Aliorum nulla est notitia. Idem & pyris obtigit. Præter enim* Apianum, Moscharulum, *quod* Pyrum superbum *dicitur & alia pauca, reliquorũ nulla ferè est cognitio.* Crustumium *multi volunt id fuisse, quod hodiè* ghiaccivolo: *Ego verò vocabulum istud corruptum, & idem illud Pyrum fuisse putârim, quod nobis etiamnũ in usu est,* pero buon Christiano *appellatur: quasi dicas,* Pyrum Crustumianum. *Huius, ut & aliorum duorum nomina simul unico versiculo expressit Virlius, cum ait:* Poma. Pyra.

Crustumiis, Syriisq; Pyris, gravibusq; volemis.

Nec aliarum Pyri specierum meminit, ut Plinius notat. De triplici pomorũ sorte idẽ auctor diversis in locis disseruit: verbi caussa de pomo roscido, Cotoneo, *quod malum aureum;* & Naranzo, *quod malum felix appellat. Similiter & uvis evenit, ut nulla earum sit cognitio, nisi paucis quibusdam exceptis, quæ in veteris nomenclaturæ possessione manserũt: ut* Rhetica, Bumasta, Purpurea, Precia, Apiana, *quæ hodie est* Muscatella, à Muscarum telis, *quibus impetebatur, nõ verò à* moscho *sic cognominata. Veteres etiam* Apianam *dicebant, quòd Apes eam libenter admodum invaderent.* Vinum Falernum, *tantoperè scilicet celebratum, est vinum Græcum è Vesuvio advectum; &, prout alii volunt,* Magna guerra *nuncupatum. De reliquis non constat. Et quidem multas fructuum species interiisse, & alias rursum de novo emersisse puto.* Uva. Vinum.

NOTÆ SIVE COMMENTARII.

Pomi in generale fructuum nomen. De variis fructuum generibus Varro tractat *de re Rustica* & Macrobius *lib. 3. Saturnal.* Omnium autem fructuum, qui ex arbore esui apti proveniunt, sive molles, sive duri sint, generale nomen est Pomum. Ita enim *l. 8. ff. de servitut.* generaliter accipio: cum & *Pomarium*, pro omni horto, in quo fructus arborum quilibet nascuntur, sumatur: & *Pomona Dea* omnibus hortis præsidere dicatur Ovidio *libr. 14. Metamorph.* Rursus Pomum in duas diducitur species: in Malum, & Nucem. *Malum* est, quicquid herba & fructu virens lignoso operculo caret, extra habens, quod esui aptum est, licet durum quandoque etiam intus contineat, cujusmodi Persica sunt, aut acinos, cujusmodi sunt punica mala. Ita enim hęc ex Macrob. *lib. 3. cap. 19.* supplenda sunt, ut Peroti reprehensio evitetur. Nux verò est omne pomum, quod foris duro operculo tegitur, & intus habet, quod esui aptum, ut idem Macrobius definit. Nec enim infrequens est, ut Pomi appellatione etiam Nux comprehendatur: *l. qui fundum. 205. de verbor. sign.* cum & Cato Prænestinas, & Martialis Pineas nuces poma dixerit *lib. 13. Epigr. 25.*

Pomi duæ species. Malum. *Et Nux.*

Poma

Poma summus Cybeles: procul hinc discede viator.

Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Casellii responsum de Nuce, an pomum esset.

Hinc traditum est, quod cum Vatinius gladiatorium munus editurus esset, vereretur que, ne quod aliquando sibi contigerat, rursus fieret; ut scilicet propter nimiam crudelitatem à populo saxis impeteretur; impetravit ab Ædilibus, ut edictum proponerent, ne quis quicquam in arenam mitteret, præter Pomum. Quo tempore Casellius JCtus à quodam interrogatus, *An Nux pinea pomum esset?* respondit: *Si in Vatinium missurus es, pomum est.* Erat autem odio Vatinius plerisque: optabatque Casellius, ut tali Nuce ille ceu lapide feriretur. ut post Macrob. *lib. 2. c. 6.* Alciatus *lib. 6. Parerg. cap. 2.* memoriæ prodidit. De pomorum autem & pyrorum cùm hic, tum alibi commemoratorum generibus; sicut & de uvarum speciebus variis, & inde expressis vinis, aliis atque aliis præstantioribus consulat æquus lector, quæ *ad Virgil. lib. 2. Georg.* doctè & eruditè commentati sunt Dn. Georgius Bersmanus, Ludov. de la Cerda, Frideric. Taubmannus, alii, quibus nihil addi potest explicatius.

DE ÆDIFICIIS IN GENERE, TUM DE AMPHITHEATRIS ET THEATRIS. TIT. XVIII.

Posteaquam de Rebus, quas Natura produxit, disseruimus; ad artificiosas nunc deveniamus. & primùm quidem ad ædificia. Modus & eleganter & cōmodè ædificandi planè intercidisset, nisi quædam etiamnum vestigia exstarent: & ex antiquis illis fabricis aliquæ essent conservatæ: quæ tamen non tantùm ad magnificentiā & venustatem illam non accedent, sed etiam ejusmodi ædificia sunt, quorum usus amplius non est. ut sunt Theatra & Amphitheatra: quorum unicum duntaxat ferè integrum in Italia conspicitur, Arena videlicet Veronensis. quo in loco Leones & aliæ feræ conficiebantur, & homines quandoque cum illis commissi pugnabāt. Amphitheatri *forma talis erat. Cingebatur quaqua versum lapideis gradibus, ita ut unus in alium atq; item alium largius sese extendens, latior subinde adsurgeret; & populo consident i venationum contemplandarum copiam faceret. Sustentabatur altissimis porticibus, & inferius multis pervium erat portis; ut cuilibet absque alterius incommodo & molestatione, integra esset egrediūdi facultas. Opus mehercule admiratione plenum, & quod aliquot centum annis neglectum stetit, atque ipsis etiam Meretricib. locum & receptaculum præbuit: usquedum populus Veronensis apertis oculis expurgatum id custodire occepit. Habet adhuc muri partē, quo olim undiq; circūdabatur. Sed hodie fere totus ille est dirutus.*

Amphitheatrum Veronense. Eius descriptio.

Muri ipsius cui usui? Amphith. à quo exstructum.

Nullum vero alium hic præbebat usum, quàm ut ex eo velorum tegmen, arcendo æstui ac soli superduceretur. Exstructum fuit Amphitheatrum hoc à privato quodam, ut ex inscriptione colligitur. Nostro hoc seculo vel Rex satis haberet, quod ageret, ædificio eiusmodi erigendo. Extra Taurinum in via, quæ Pinarolum ducit ad Monturuccios, quasi agger quidā in gyrum deductus cōspicitur. Ibi quondam Amphitheatrum steterat cujus etiamnum videntur fundamenta lapidea: ex quibus scalares illi gradus ab imo orientes, magis diffundebantur in altū. Eo in loco

loco castrametatum fuisse credunt Hannibalem: nec tamen considerant, vix ducentorum militum exercitũ ibi collocari potuisse. Romanorum ibi fuit colonia.qui novam aliquam inhabitaturi Urbem, ædificia ejusmodi exstruebant, ut Varro asserit. Hinc Verona non modò integrum ferè adhuc Amphitheatrum, sed & Campi Martii vestigia conspiciuntur: ut & in Rhegio, Vicentia, & aliis in Urbibus. Ideoq; etiam Taurini Amphitheatrum, & id genus ædificia, quæ iam diruta iacent fuerant erecta. Theatrum, *dimidiatum erat Amphitheatrum, ex quo populus Comœdias spectabat, & Tragœdias. In hoc scenæ erant magnificentissimæ: quarum aliquæ marmoreis innitebantur columnis. Nam, ut Plinius* * *scriptum reliquit, M. Scaurus, Syllæ gener tercentarum sexaginta columnarum exstruxit Theatrũ, scena triplici, alijs alia imminẽte.* Ima *erat ex marmoreis columnis duodequadragenûm pedũ:* Media *è vitro* Summa *tabulis inauratis habebat columnas. Inter quas tria millia collocata erant signa ænea. Theatrum sive cavea ipsa hominũ capiebat millia octoginta. Sed & reliquus apparatus totus è pretiosis erat tapetis & picturis. M. Curio*, *qui postea bello civili inter Cæsarem & Pompeium flagrante obijt, ingeniosius quid adinvenit. Funebri enim patris munere, duo theatra fecit è ligno ferreis cardinis versatili suspensa libramento. In quibus inter se aversis, ante meridiano tempore diversæ recitabantur fabulæ, ita ut qui huic insidebant, alteri inhærentes theatro ne cernerent, nec audirent. postea utrisque theatris unà cum populo circumactis, & cornibus inter se coëuntibus, Amphitheatrũ repræsentabatur. in quo omnes simul edita spectacula & venationes videbant. Res mehercule miraculosa, quæ nostris temporibus vix à potentissimo aliquo Rege posset exhiberi. quamquam inventum istud plus reprehensionis, quàm laudis etiam in Ethnico, nedum Christiano homine meretur. Ideoq; Plinius, magnificentiam illius exponens, graviter id reprehendit. Romæ quatuor erant Theatra, Amphitheatra duo. Sed tamen & aliud quoddam Theatri genus usurpabatur,* Odeum *nominatum, eò quòd cantui esset destinatum, ut Pausanias* lib. I *declarat, & Vitruvius* lib. 5. c. 9. *ut & Suidas, qui tale quoddam Athenis Pisistratũ ædificasse ait. Ac Dion quoq; auctor est, Traianum etiam Romæ Odeum eiusmodi fabricasse, operâ Apollodori architecti: quem Adrianus invidia & æmulatione stimulatus primùm exsilio, postea morte mulctavit. Hujus quoque Odei Tertullianus mentionem facit, de Resurrectione carnis.*

Theatrum Ejus magnificat structura.
* *Lib. 36. cap. 15.*
Capacitas.
* *Plinius hunc Curionem, Caium appellat. Amphitheatr. ex duobus theatris.*
1. Odeum.
Apollodorus insignis architectus

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

1. Lipsius. DE Amphitheatris, quæ sæpè Caveæ, sæpè Arenæ dicuntur, ita doctè, luculẽter, & perspicuè scripsit Lipsius, ut nihil addi, nihil demi posse jure videatur. De hoc nihil hîc loci attinet dicere magnificentius: quandoquidem celeberrimum scriptorem commendare, hoc esset planè laudare, quem nemo vituperat: ut de Festo dicebat Scaliger. Amphitheatrum autem illud, quod laudibus tantoperè prosequutus est Martialis, & cujus lacera quãtumvis forma etiamnum Romæ conspicitur,

Amphitheatrum Romæ à quo structũ

citur, ab Augusto destinatum, Vespasianus exstruxit, Titus Filius dedicavit, ex J. Cæsaris Scaligeri sententia *lib.* 1. *poetices*, c. 21. Justus Lipsius paulò clariùs à Vespasiano opus id structum, non exstructum; cœptum, non absolutū ait. At Titum Filium summam manum imposuisse, atq; id dedicasse. *Cur Tito auctore gaudeat.* Ideò verò Tito à vulgo & fama hoc adjudicari, quod Romanorum ritu receptum esset, opera censeri à dedicante, *lib.* 1. *de Amphith. cap.* 6. Martialis Domitiano id attribuit: sed adulatoriè & falsò. *Cur Domitiano.* nisi forte poëta; quæcunque vel à Vespasiano, vel Tito gesta sunt, referenda putavit ad Domitianum, cujus & ipsum etiam quodammodò fuerit imperium: quod ipse, ex quo puer Capitolium unà cum patruo defendit, accepisse videbatur: atque adeò imperantibus patre & fratre non desiterat Imperii principem se gerere, sive ra est Domitii Calderini interpretatio. *Veronense Amphitheatrum.* Veronense verò, quod & è marmore totum & omnium, quæ in Italia vidi, integerrimum habetur, quonam structore gaudeat, sanè ignoratur. Lipsius utique, etsi certus est, nihil in hac re esse certi, tamen ante Augusti tempora id exstructum suspicatur, *in libell. de Amphitheatr. extra Romam. cap.* 2. Cæterùm Amphitheatrum ex duobus Theatris videtur esse compositum. *Amphitheatr. ex duobus theatris. Theatri figura.* Theatri enim figura fuit semicirculi in cornua producti. Quod si igitur duorum thatrorum cornua coirent in circulum, Amphitheatrum cōstituebant. *Theatrum*, primum fuit temporarium: postea M. Scaurus triginta diebus duraturum exstruxit: tandem Pompejus Magnus perpetuò mansurum Romæ primus erexit: propter quod Cornel. Tacitus incusatum eū fuisse à Senatoribus scribit, quod mansuram theatri sedem posuisset, cum antea subitariis gradibus, & scena in tempus structa foret. Sed parsimoniæ consultum, quod perpetua sedes theatro locata esset potius, quam immenso sumtu singulos per annos consurgeret ac strueretur. *Magnitudo.* Id verò opus maximum omnium, quęunquam ferè humana manu facta, Plinius asserit *lib.* 36. *cap.* 15. Ideoque Nero Princeps Nobilibus Germanis populi Rom. magnitudinem ostēsurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit, ut ex Peroto & aliis, Chassaneus retulit in Catalogo gloriæ mundi, *part.* 11. *consid.* 66. *Theatri finis & usus.* Id theatrum postea alia, atque itidem alia exceperunt. quæ etsi primitus ad hoc exstructa fuerunt, ut roboris, & celeritatis spectacula (unde & à spectando nomen sortia sunt) in iis ederentur: posteà tamen Scenicis ludis locum præbuerunt, ex quo populo Comœdias aut Tragœdias commodè spectandi potestas esset. Comœdiæ verò & Tragœdiæ originem, partes & species Jul. Cæsar Scaliger eruditè, ut omnia, expressit *lib.* 1. *Poetices*. In utravis recitanda, qui operam suam locârant, *Histriones* dicebantur. *Histriones.* *Qui latis risum salibus misisse faceti*: ut Claudian. canit *panagyr. Theodorici*, quorum alii *Pantomimi*, hoc est effictores & imitatores aliarum omnium personarum in scenis quorum & Julianus meminit *in l. si libertus artem. ff. de oper. lib.* & Paulus *in. l. Titius.* 45. *inst. de act. emt.* *Pantomimi.* Alii *Chironomi*, qui taciti veluti prescriptis motibus & nutibus, cum manuum gesticulatione saltabant. *Chironomi.* Unde & *Chironomia*, saltatio gesticulatrix. à quo scenicorum grege nequaquam segregandi *Thymelici*: *Tymelici.* quorum etiam apud Ulpianum mentio *in l. Athletas.* 4. *ff. de his qui not. infam.* quales sunt Cythar œdi, Cytharistæ, Psaltæ, Lyristæ, tibicines in scena dispositi, ut spectatorum aures demulcerent; à Thymele muliere saltante, & histrionicam exercente, sic dicti. *Mulieres Mimæ.* Mulieres enim Mimas in scenicis ludis fuisse àdhibitas, cū ex illo Mart.

Quæ Thymelem spectas, derisoremque Latinum;
Illa fronte precor carmina nostra legas:

tum

rum ex Cicerone passim colligitur. Sic enim *in Philip.* 2. Inter quos, inquit, apertâ lecticâ Mima portabatur, & paulò post: Venisti Brundusium, in sinum quidem & complexum tuæ Mimulæ. Et *Philippica* 13. Antonio tales objicit delicias: Quum in gremiis Mimarum mentum & mentem deponeres, Græci *μιμαλλόνας* vocant, quam vocem & Ovidius, forma tamen patronymica usurpavit *lib. 1 de Arte:*

Ecce Mimallonides sparsis in terga lacertis:

Ecce leves Satyri prævia turba Dei.

ubi poëta describit comitatum Bacchi proficiscentis ad Cnossidem amicam, talibus Mimis stipati, ut Gualtherius interpretatur apud Horat. *Satyr.* 20. *lib.* 1. quo mulierum genere apud Italos nihil frequentius; quas sua lingua *Comedianti* vocant, easque à maritis adulterij accusari posse negat Hieronym. de Cævallos *in speculo commun. opinion. contra commun. qu.* 106. *n.* 6. illis quippe in hæc ipsarum crimina conniventibus, & tantum non passim earum formam venalem exhibentibus & meretricio more prostitutam habentib', ut ait text. in *l. si ea qua.* 22. *C. ad l. Iul. de adult.* cujusmodi mulieres promercale corpus habere dicimus, & ideo *mercales uxores* rectè vocare possumus cum Imperat. *in l. mercalem.* 5. *C. de condict. ob turp. caus.*

Mimæ adulterii accusari nequeunt.

Tales olim erant & *Psaltriæ sive Lyristæ*, quæ præter Lyræ pulsum ad molles corporis gesticulationes effractæ erant. Quas olim symposiis intromitti solenne erat: usque adeò, ut nec emendatioris vitæ philosophi abstinerent, Seneca *epist.* 84. & Macrobius *lib.* 2. *Saturn. cap.* 1. Quia sub illorum supercilio non defuit, qui psaltriã intromitti peteret: ut puella ex industria super naturã mollior, canora dulcedine, & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes. de his Juvenalis *Satyr.* 2.

Psaltriæ Lyristæ.

Forsitan expectes, ut Gaditana canoro

Incipiant prurire choro——

ubi vetus interpres: quæ suo motu faciant barbatos pati pruriginem, id est, philosophos. Adversus quas D. Hieronym. *Ep. ad Furiam:* Fidicinas, inquit, & psaltrias, & istiusmodi chorũ diaboli; quasi mortifera Syrenarum carmina, proturba ex ædibus tuis. Proturbavit eas & *lex* 10. *C. Theod. de scenicis.* his verbis: Fidicinas nulli licet vel emere vel docere, vel vendere, vel conviviis aut spectaculis adhibere: quem text. adducit Savaro ad *Sidon. Apollin. ep.* 2. *lib.* 1. Per *Thymelen* porrò alii pulpitum, alii aram significari volunt, ut Joh. Corasius annotavit *lib. miscellan. cap.* 24. *num.* 15. & Cœl. Rhodigin. *lib.* 11. *cap.* 51. Erat autem pulpitum istud vel ara in Orchestra chori, hoc est, loco saltantium honoratiore, qui in ima parte theatri erat, quo loco Senatores & alii viri amplissimi sedebant, ut omnium agentium gestus spectari possent. Ea verò seddilia adportari & reportari consuevisse Juvenalis docet,

Thymele.

Pulpitum Orchestra.

Quæque reportandis posita est Orchestra cathedris:

Orchestra.

sic dicta, quòd in ea saltationes per scenicos fiebant. ὀρχῶμαι enim Græcis idem est, quod tripudio & salto. Alciatus rectè proscenium interpretatur *in l. si qua* 4 *C. de spectacul. lib.* 11. quod est locus ante scenam porrectus, in quo pulpitum erat ludicris exercendis accommodatum. Quo sensu opus proscenii legimus *in l. de pollicitationibus* 10. *ff. de pollicit.* & theatri proscenia *in d. l.* 4. ut & apud Virgilium:

Proscenium.

——Veteres ineunt proscenia ludi.

Sed an Histriones pro Infamibus habeantur, meritò dubites. Eos enim Imperatores *in d. l si qua* 4. *C. de spectacul. lib.* 11. & viles & inhonestos appellant, quos in loco honesto adnotare sive collocare non liceat. Ulpianus contrà hos ignominiosos haberi negat *in l athletas.* 4. *ff. de his qui not. infam.* Sed verius est, *in d. l. si qua.* inhonestas personas non pro infamibus, sed pro

Histriones an infames.

Concilliatur L. 4. C. de spectac. lib. 11. cũ lib. 4. ff. de his qui not. infam.

vilibus & abjectis accipiendas esse, quæ inter consecratas Imperatorum imagines non sint collocandæ. quo sensu & Tertullianus *in lib. de spectaculis* scribit, *Artem non artificem notari.* quod ita interpretor. nisi operas suas certa mercede locaverint, atque ita quæstus caussa & ob præmium in scenam prodierint Histriones. Hos enim famosos esse, Pegasus & Nerva responderunt, *l. 2. § fin. ff. de his qui not. infa.* Quid ergò, si quis operas suas locârit, ut prodiret artis ludicræ caussa; nec prodierit tamen? Et negat Cajus, hunc notari: quòd ea res adeò turpis non sit, ut etiam consilium puniri debeat *l. 3. d. t.* licet is, qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret locavit; etiamsi non pugnârit, nihilominus tamen infamis fiat. *l. 1 § removet. ff. de postul.* Cur tam variè? quia scilicet in arte ludicra factum ipsum requiritur, non etiam propositum duntaxat. In eo autem qui cum bestiis pugnat, non tam factum, quàm propositum intuemur. Cum bestiis enim pugnant Imperatores & milites, suæ virtutis specimen præbentes. Proinde, qui quæstus, non virtutis caussâ vitam suam prostituit, & in summum discrimen adducit, quamvis cum bestiis non pugnârit; nihilo tamen minus ob propositum turpe infamis efficitur. Jacob. Rævardus *lib. 3. Variorum cap 11. n. 3.* Cæterùm hanc totam artem Histrionicam, ipsi etiam Tiberio ita displicuisse scribit Dio lib. 57. ut Româ Pantomimos exegerit. Quod & à Trajano factum Plinius in panegyrico laudat. Mimicam istam gesticulationem, effœminatas artes & indecora seculo studia appellans. Molles enim erant, & ut cum Hieronymo dicam, infracti in fœminâ. Hinc Seneca *Histrionem* quendam, quod obscenitatis usque in Scenam productus fuerit exsecratur *lib. 1. Natural. quæst. ca. 16.* & Juvenalis.

—Chironimon Ledam molli saltante Bathyllo

exagitat. Scipio Gentilis in Notis doctiss. *ad Apulei Apologiam n. 727. & seq.*

Conciliata L. 3. de his infa. cum l. 1 §. removet de postul.

Histriones Roma exacti.

1. *Odeum*) Odei vox apud Ciceronem, & in historiis frequens. In Odeo Attici theatri vestibulo (quòd ᾠδῆς τῆς ᾠδῆς quasi *Cantilenarium* dicas.) Ægyptiorum Regum statuas fuisse, Pausanias scripsit *lib. 1. in Atticis* Extra theatrum quoque loca dicata Musis, eodem dicta nomine Scaliger asserit *lib 1. Poetices cap. 21.* quale Athenis fuit illud à Percle destinatum Musicis certaminibus. Cujus interior descriptio multa habuit sedilia, multasque columnas: tectum autem subvexum fuit & acclive, in unum adsurgens fastigium, ut est apud Plutarchum in vita Periclis. Cujus & Vitruvius meminit *lib. 5. Architect. 9.* Atque hic fortè fuerit ille imagine theatri locus (ut cum Cœlio Rhodigino loquar *lib. 28 lection. antiq. cap 12.*) in quem deferebantur carmina priusquam in theatro recitarentur. Quidam odeum intelligunt pusillum theatrum, unde musica certamina spectabantur, & observavit Philoander ad Vitruvium, quatuor Romæ fuisse odea. *Primum* in Auentino; *Secundum* inter Palatinum & Cœlium montes. *Tertium* propè theatrum Pompeii. *Quartum* Domitiani: ut refert Conrad. Rittershusius in Comment. *ad Salvianum fol. 189.* De Odeo Trajani, & cur Apollodorum architectum ejusdem, Adrianus interfici jusserit; habes apud Xiphilinum in Adriano Dionis.

Odeum.

Atheniense.

Odea quatuor.

Trajani.

DE CIRCO MAXIMO, BASILICIS, TABERNIS ET NYMPHEIS TIT. XIX.

Circus Maximus.

PRæter theatra erat etiam Circus Maximus: *cui septem metæ in medio: in circuitu, portæ duodecim. in hoc bigis aut quadrigis currebatur, quæ circũ metas acta*

actæ septem totidem hebdomadis dies significabât. mox per duodecim portas immissæ, duodecim illos ludos in Solis honorem institutos denotabant, ut Cassiodorus pluribus recenset. Circumquaque verò populus in scalaribus illis gradibus, non secus atque in Amphitheatro sedebat. Romæ circi maximi erant octo, hodiè nusquam conspiciuntur. Sed hujus ludi vice, Equorum cursus ad milliare unum solet institui: qui tamen parum habere videtur gratiæ. Qui enim initiū illius perspicit, neque medium, neque finem illius visu poterit contingere. Atque hunc ipsum ludum, Ad pallium currere, indigitarunt: quandoquidem victori, certi generis linteamenta conferebantur ad pallium conficiendum. Sed & 1. Basilicæ ibi erāt, quarum nullum hodiè usum videmus: quanquam olim in omnibus habebantur civitatibus attestante id Suetonio in vita Augusti, his verbis: Corpus Decuriones municipiorum & coloniarum, à Nola Bovillos usque deportaverunt noctib. propter anni tempus: quum interdiu in Basilica cuiusque oppidi vel in Ædium sacrarum maxima reponeretur. Romæ XXI erant quamvis P. Victor XIX. duntaxat recenseat: siquidem duæ jam tum interciderant. Inter alias tamen omnes primum obtinebat locum, quæ à Iulio Cæsare fuerat erecta, Basilica Iulia ex eo dicta. Hæc ad formam templorum nostrorum erat exstructa & fulcita 100 columnis in quatuor ordines, quorum quilibet viginti quinque tenebat, divisis. Et centū quidem istæ columnæ duas utrinque porticus constituebant: ipsum vero his superpositum corpus intermedium, subdialem præbebat in ambulationē, ut Vitruvius describit. quinimò ex Theodosij & Valentiniani descriptione, Basilica ista planè inaurata erat & marmoribus decorata. Sed & Virgilius lib. 17. huius mentionem facit. Etsi enim Regi Latino eam attribuit. verè tamen Iuliam hanc Basilicam denotat. Id quod ipsi frequens & familiare est: cum & Liviæ vestes Augusto faciat, & Romanorum maiestatem, aliis sub personis & locis repræsentet. De Basilica igitur ista scribit: *Equorum cursus.* *Basilica.* *Basilica Iulia.* *Eius descriptio.*

Tectum augustum ingens, centum sublime columnis.
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici.
Hic sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis Curia templum.

Quibus versibus non tantùm describitur Basilica: sed & ratio exponitur, cur ita dicta, & in quem usum fuerit instituta. Basilica, græca dictio est, Latinis Regiam denotans, hoc est, sedem Regum Romanorum. Solebant enim ibi Regalia insignia suscipere: verbi caussa, sceptrum, fasces cum securibus. Item trabeam, quæ toga erat ex purpura contexta. de quibus infrà erit dicendum. Ibidem & audientiam faciebant Legatis: quemadmodum Virgilius Regem Latinum Troianos eo in loco dicētes audivisse fingit. Ibidē & ius dicebatur. Nam ut Quinctilianus prodidit, XIII. ibi erant tribunalia, cum totidem Prætoribus. 2. Estq. advertendum Christianos ad Basilicarū imitationem templa sua exædificasse, ita ut columnis in me- *Notatio.* *Usus.*

vel Prasina, vel Albata; *Factionarius* appellabatur, ex Adriani Turnebi conjectura *lib.* 11. *Adversar. cap.* 11. Agitatoribus à Prætore, qui ludis præerat, præmium proponebatur. *Præmiũ.* Mappa. *Alciatus in l.* 2. *C. de spectacul. lib.* 11. quamprimùm ostendebat, non sine magno Aurigarum applausu & gaudio celebrationem futuram significans. Deinde in spectaculis Mappam Aurigæ victori pro præmio dabat; ut Joh. Corasius *lib.* 4. *Miscellan cap.* 24. ex Juvenalis Satyra 11. colligit:

Interea Megalesiacæ spectacula mappa
Idæum solenne colunt, similisque triumpho
Præda caballorum Prætor sedet &c.

Hoc autem ἱππομανίας sive equitationis studio, *Factionariorum istorum zelus.* factiones istæ Albatorum, Russatorum, Venetorum & Prasinorum sic captæ olim fuerunt: iique maximè, qui Venetæ ac Prasinæ factionis erat, ut ad dignascendum equi habitum, olfacerent ipsius stercus. Unde nobilitatem aut ignobilitatem illius facilè dijudicabant. Si illam; nulli rei parcebant ad emtionem & tractationem. *Galen. lib* 7. *Method.* Sed ad hunc usum præcipuè nutriebantur ac formabantur Equæ. *Equæ in cursus certamen maximè curatæ.* Unde *Georgic.* 1. dicitur Epirus Eliadum equarum palmas mittere. Ac illæ multo in precio habebantur senio confectæ & mortuæ, ut Plutarchus refert in vita M. Catonis, & Gualtherius *ad Horat. Ode* 1. Circumactionem istam quadrigarum circa metas septem fieri solitam, *Quadrigarum circumactio.* Propertius indicat.

Aut prius infecto deposcit præmia cursu
Septima, quam metam triverit ante rota.

Et Ausonius in Epitaph.

Phosphore, clamosi spatiosa per æquora Circi
Septenas solitus victor obire vias.

Domitianus tamen septem illa curricula seu spatia ad quinque corripuit seu contraxit, ut missus centum perficere posset. Quod ex Tranquillo *in vita Domitiani cap.* 4. notat Raderus *ad Martial. Epigr.* 11. *lib.* 8. ubi egregiam Circi Maximi videre licet descriptionem. Cum Agitatoribus Ulpianus, & eos conjungit, qui aquam equis spargebant. *d. l. Athletas.* 4. *Aqua equis sparsa.* Quibus verbis haud dubiè intelligit eos, qui in stadio dispositi, & Circensibus deservientes, Equis cursum calefcentibus frigidam suffundebant, ut paulùm refocillati alacriùs cursum repeterent: quemadmodum post Accursium Alexander *lib.* 3. *Genial. dier.* Johan. Corasius *loco jam allegato*, & Barrab. Brissonius *lib.* 1. *selectar. antiquit. cap.* 10. rectè interpretatur. Quò pertinet, quod Sextus Pompejus scriptum reliquit, *Nassiterna.* Nassiternam genus esse vasis aquarii & patentis: quale est, quo Equi perfundi solent. Quo tamen in loco post Turnebum *lib.* 7. *Adversar. cap.* 27. Josephus Scaliger pro *Nassiterna*, *Nasiternam* legendum censet, quasi aquarium illud vas inde nomen invenerit quod tres nasos, hoc est, ansas habuerit. Cum qua interpretatione planè convenit illud Satyrici:

Tu Beneventani sutoris nomen habentem
Siccabis calicem nasorum quattuor, &c.

à Vatinio sic dictum: qui & sutor erat, & nasum habebat magnum atque prominentem: ad cujus similitudinem conficiebantur calices nasis prominentibus: quos tamen Vatinii nasus superabat. de quo Martial. *lib.* 14. *ep.* 96.

Vilia sutoris calicem monumenta Vatini
Accipe. Sed nasus longior ille fuit.

Cujus sententiam hanc esse putat Lipsius, cum quatuor nasos haberet ille Vatinianus calix, tamen longiorem fuisse nasum Vatinii notat eum scilicet Martialis callidè ut acrem & sagacem inquisitorem criminatoremque, qualis à Xiphilino describitur. Cæterum Agitatores sive ministri illi, de quibus mòdò diximus, curules equos, non tantum aquam illis spargendo aut suffundendo, sed & notis vocibus adhortando ad cursum excitabant, ipso et-

tam

iam Plinio tradente, quod equi illi in Circo ad currus juncti non dubiè intellectû adhortationis & gloriæ fateantur *lib. 8. cap. 42.* Inde Lucanus lib. 1.

——— clamore juvatur
Eleus sonipes, quamvis jam carcere clauso
Immineat foribus, pronusq; repagula laxet.

Impatiens scilicet moræ, & ipsum jam anhelans cursum.

Stare adeò miserum est! pereunt vestigia mille
Ante fugam, absentemque ferit gravis ungula campum.

Ut canit Statius *lib. 6.* usque dum emittendis quadrigis buccinâ signum daretur in Circo

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora, prosiliere suis ———

Ut est apud Virgil. 5. *Aeneid.* & loco huic accommodat Savaro in Notis ad Sidonii Apollinaris *carmen* 23.

Basilica. 1 *Sed & Basilica*) Basilicæ loca fuerunt publica, spaciosa & ampla: in quibus negotiationes privatæ, consilia & judicia exercebantur. Hæc foris adjuncta, quàm calidissimis partibus oportere constitui Vitruvius docet *lib. 5. de Architect. cap. 1.* ut per hyemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negotiatores possint. Privatas enim negotiationes in Basilicis fuisse exercitas, planum facit Asconius: qui in Miloniana testatur, inibi librorum quoque tabernas fuisse. Et Paulus *in l. pediculu. 32. §. idem cum quæreretur, ff. de aur. & arg. leg.* mentionem facit argenti cujusdam, quod negotiatrix in Basilica negotiandi caussa venale habebat propositum. Judicia certè in his peragi solita, Plinius Nepos in Epistola quadam indicat. "Descenderam, inquit, in Basilicam Juliam, auditurus, quibus proxima comperendinatione respondere debeam. Sanè Basilicam principio locum fuisse constat, quo sub tectum & ante vestibulum ædium principes ad jus dicendum conveniebant: cui dignitatis gratiâ tribunal postea additum est, tanquam plus inesset auctoritatis, quòd judicia publica ante domos darentur. Ac, deinde, quò Basilica laxior esset, primariis tectis non sufficientibus, porticus intrinsecus hinc atque hinc additæ sunt: ut Corasius *libr. 6. Miscellan. cap. 18.* scriptum reliquit. Etsi autem Plinius *lib. 36. c. 15.* quatuor duntaxat Basilicas recenset: plures tamen Romæ fuisse, ex Plinii junioris epistolis, Cornelio Nepote *de viris illustribus*, Suetonio, & aliis colligitur.

Basilica cujus olim usus.

Porticibus ampliata.

Basilicam porrò, utpote rem usibus publicis in perpetuum relictam; quemadmodum & *rem sacram* vel *religiosam*, aut *hominem liberum* inutiliter nos stipulari, ut ne tum quidem valeat stipulatio, cum res sacra profana effecta; & usibus publicis relicta, in privatos usus reversa; vel liber homo ad servitutem fuerit redactus: Paulus quinq; rationibus evidenter probat *in l. inter stipulantem. 83. §. sacram. & ibi* Zasius *ff. de verbor. oblig.*

Basilicam in stipulationem venire nequit.

2. *Estque advertendum*) Basilicarum appellatio postea ad templa fuit extensa: ut videre est *in can. omnes. de consecrat. dist. 1. & c. ult. de Eccles. edif.* atque ita exstruebantur Basilicæ sive sacræ ædes ut orientem spectarent. Sic enim Higinius *de limitibus*: posteris placuit, omnem religionem eo convertere, ex qua parte Cœli terra illuminatur: Firmat hoc Tertullianus *in Apologia dist. 84.* sed & plerique vestrûm in affectione aliquando ut cœlestia adorandi ad Solis ortum labia vibratis. Et hoc, quia solem adorabant antiquitus,

Basilica Ecclesia.

Versus ortū exstructa.

Esse Deum solem recta non mente putantes.

Ut Corripus canit *libr. 1.* qui ritus postea Ecclesiastica traditione receptus est; sed alia de causa: quia scilicet oriens est Servator & Sospitator *Christus*, qui mortis chirographum purpureo sui sanguinis cruore penitus interlevit & erasit. Quæ egregia

gia est Savari sententia *ad Apollinar. ep. 10. lib. 2.* ubi illud Zachariæ: visitavit nos oriens ex alto, de Christo rectè & piè interpretatur. Idcircò versus orientem supplices convertimur: & innotuisse ait Tertullianus *distinct.* 84. nos ad orientis regionem precari: Idque consuetudine ita observari tradit Augustinus. Quæ enim literarum figura orientem versus orare nos docuit? *can. Ecclesiasticarum* 11. *dist.* Sane ipsius etiam Salomonis templum Sol æquinoctialis illustrabat, ait Josephus, & ex eo Eucherius *lib. 3. Regum cap. 8. & 10.*

Et eo preces directa.

Taberna appellatione quid veniat.

3. *Taberna mercimoniorum*) Etsi Tabernæ appellatione Ulpianus omne utile ad habitandum ædificium complectitur. *l. taberna.* 183. *de verbor. sign.* Usu tamen communi tabernas intelligimus, quæ mercium causa paratæ sunt. Harum varias species Brechæus & Gœddeus *in d. l. tabernæ.* recensent. Sed potissimæ tamen omnium habitæ fuerunt Argentariæ: quas circa forum fuisse dispositas Vitruvius *lib. 5. cap. 1.* indicat, & Livius *l. b.* 26. his verbis innuit: Inventum Romæ emtorem, ut extemplò vocato præcone tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, jusserit venire. Quod & inde manifestum satis fit, quòd qui Argentariâ cedebant, foro cedere dicebantur. *l. si hominem* 7. §. *quoties foro. ff. depositi. l. ult. ff. de Curator. bon. dand.* Brissonius *lib. 2. selectar. antiquitat. cap.* 12. Tabernis illis qui præerant, Argentarii, ut & argentariæ mensæ exercitores dicebantur *l. 4. ff. de edendo.* quorum officium erat dati acceptique ratones tam ad se, quàm ad alios pertinentes conficere. Scribebant enim negotiationes ultrò citroque dandi, accipiendi, credendi solvendique pecuniam fœnoris caussa. quorum libris sive codicibus plurimum habebatur fidei; ad quos probationis ergò decurrebatur. *l. 6. 8. & 9. §. nihil interest, d. t.* Quò pertinet illud Plauti in Asinaria:

Argentaria.

Argentaria sive foro cedere.

Argentarii. Horum officium.

Quadriduum hoc unum modò foro operam dedi, dum reperiam, qui quæritet argentum in fœnus. Et in Gurgulione: *In foro infimo boni homines atque dites ambulant sub Veteribus, ibi sunt qui dant, quique accipiunt fœnore; Pone Castoris, ibi sunt, quibus credas malè.* Sic Terentius in Phormione: Transi fodes ad forum, atque illud mihihi argentum rursus jube rescribi Phormio, hoc est, per mensæ scripturam reddi, vulgò *Reconfirmare* dicunt. Nihil autem frequentius erat, quàm pecuniam ab Argentariis fœnori sive sub Usura accipere. Quod cum contra naturæ regulam fieret, quæ ex nihilo nihil gigni docet: omni lege, universa fœnerandi ratio profligata est, ut Plutarchus tradidit in libello. *Quod non oporteat fœnori.* Et nominatim Lucius Genutius Trib. plebis Romæ ad populum tulit, *Ne quoquo modo fœnerari liceret.* Deinde ab Ædilibus mulctatos fœneratores; ex eorumque mulctatitia pecunia in Capitolio posita fuisse ænea limina. Livius scribit. Proinde M. Varro interrogatus, Nunquid fœnerare utile foret? Quid hominem, inquit, occidere? Et *lib. 1. de Re rustica* idem refert, usque adeò exosum fuisse hoc hominum genus, ut cum furem dupli tantum pœna affecerint; fœneratorem quadrupli condemnârint. Quanto pejorem, inquit, civem fœneratorem putarint, quàm furem; hinc licet existimare. Quæ omnia sapienter constituta, & summa ex ratione profecta esse nemo negaverit: ne scilicet homines, qui necessitate impulsi pecunias sub quacunq; lege à fœneratoribus accipiebant, Usurâ multiplici omnia arrodente obruerentur, tandemque ad summã rerum inopiam redigerentur. Cũ enim Usura sortis sit accessio, propter pecuniæ mutuò datæ usum plerunque exacta: evenire sæpè veteres videbant, ut cum non nisi egentes sub fœnore pecunias acciperent: cogerenturque hi etiam

Usura quare prohibita.

Usurariorum pœna.

eo tempore, quo nullos rerum suarum fructus perceperant, gravem aliquando accessionem præstare; miseri & infelices ad extremam paupertatem deducerentur. Hinc est, quod usura, quæ ut Hirudo

Non m ssura cutem, nisi plena cruoris,

Usura cur Hebræis morsus. & quam Hebræi apposite *morsum* appellant, non modò debitorum opes exhaurire; sed etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exsugere; & vel ipsi deniq; paupertati unicum ejus solatium, nempe animi securitatem auferre dicatur: quòd qui sub Usuris pecuniam accipiunt, vorsuram ex vorsura facientes; nunquam se extricant. *Iure civili permissa.* Jure tamen civili Usuræ permissæ quidem illæ sunt, sed ad certum saltem modum. *l. eos. 26. & t.t. C. de Usuris.* non quod per se bonæ sint; sed ut gravius malum, nempè furtum & rapina evitetur. Quia verò civiles constitutiones ita de Usuris disponenetes, tanquam divinis præceptis contrarias Pontifex irritas pronunciat. *Contra Legem divinam, & Evangelicam.* *clem. un. §. fina. de Usuris t. t. Ext. & in VI. eod & 14. q. 3.* & prætereà Imp. nos in ea Religione versari jubet, quam Petrus Romanis tradidit. *cunctos. C. de summ. Trinit. & fide Cathol.* Sub Usuris autem dare non lege tantum veteri, sed & Evangelica, nobis ad Apostolis tradita prohibitum sit. *Exod. 22. Levit. 25. Deuter. 23. Psalm. 15. Ezech. 18. Nehem. 5. Luca 6.* cum sexcentis aliis Juris divini textibus: Idcircò sciẽdum, citra culpam hodiè Usuras exigi non posse, nisi nomine ejus quod interest: vel ob damnum emergens, *l. socius qui. ff. pro soc.* vel etiam ob lucrum cessans, ut in eo, qui solitus est negotiari. *leg. 3. §. fin. & ibi Castr. de eo quod cert. loc.* *Argentariorum mensa à Domino non damnata.* Quod autem hæc Juris civilis sancita, à superiore putâ divino Legis latore cassata non sint, ex eo apparet, quòd negotiationes & commercia, Trapezitarumque seu Numulariorum mensas, ad civilem hominum societatem necessarias Dominus non condemnârit, *Matth. 25.* Planè si immoderatam & pravam nocendi intentionem tollas; Usura beneficium, non onus erit: & vel bonæ fidei debitor, in partem lucri te sponte vocaturus est. Quanquam si divinas pressius intuearis Leges, tam disertè iis omnia fœnorum genera prohibita invenies, ut nemo eas in dubium vocare debeat, nisi apertè inanibus argutiis oracula divina fallere se posse putet. Tutius igitur esse Bodinus *lib. 5. de Repub. cap. 2.* contendit, Usurarum non modò radices, sed etiam fibras omnes amputare: neque has Reipublicæ, nec Corporibus ullis aut Collegiis, ulla utilitatis specie permittere. *Usura nullo etiam prætextu toleranda.* Quis enim, quod publicè utile ac honestum videatur, privatim turpe putet? Qua de re tamen plura videantur apud Bodinum *d. loco*: Carol. Molineum, Joh. Borcholten, & Conradum Paulum in tract. de Usuris, Matth. Colerum *de processib. executiv. lib. 1. cap. 10. num. 29. cum mult. seqq.* Vacon. à Vacuna *lib. 1. declarat. juris cap. 14.* Joh. Corasium libro singulari Epistolicar. quæst. *cap. 10. & lib. 3. Miscellan. cap. 21.* Didacum Covarruv. *lib. 3. variar. Resolut. cap. 1. 2. 3. & 4.* Gothofredum *in l. Mora 32. de Usuris*, & Anton. Guibertum Costanum, *quæstion. juris, cap. 1.* Jam, ut ad Tabernas redeamus: *Taberna locum notat, non negotiationem.* sciendum est, Tabernam nomen loci esse, non negotiationis, quo fit, ut vendita aut legata taberna, merces in dubio non contineantur, *l. taberna, 13. ff. de instr. vel. instrum. leg.* *Taberna vendita, legata vel oppignorata an & quando merces veniant.* quanquam obligatâ tabernâ, merces quoq; obsignatas teneri responsum sit *l. cum tabernam. 34. ff. de pign.* quòd ob modicum scilicet præjudicium in pignore quidem; non verò etiam in venditione aut legato receptum esse Bartolus ibi tradidit. Nam & generali pignore bona etiam futura comprehenduntur *l. ult. C. quæ res pign. obl. poss.* quod tamen in generali venditione vel publicatione non admittimus. *l. si mandavero. 22. §. is cujus. ff. Man-*

ff. Mandati. & c. ult. §. verùm. de pœn. in VI. uti nec in legato l. ul. §. 1. de legat. 2. l. si ita 7. de auro & arg. leg. Petr. Costalius in l. qui tabernas. 32. ff. de contrah. emt. Inter alias autem Tabernarum species non postremum locum obtinuit Taberna casearia: ex qua negat Ulpianus in ædificium alienum, quod superius est, fumum jure immitti, nisi fuerit nominatim constituta servitus: alioquin vicino Negatoriam actionem competere. l. ficus 8. §. Aristo. ff si servit. vend. Quo in loco Tabernam Caseariam, non quidem in qua Casei fiunt & venduntur accipimus; sed in qua fumigari solent: ubi scilicet casei reponebantur, & fumos bibere instituebantur. Moris enim fuit veteribus Romæ, ac in plerisque Italiæ locis colorandi siccandique casei gratia fumum aut ex culmis, aut ex malignis viridibusq; lignis facere. Docet hoc Plinius lib. 11. c. 42. illis verbis. Et caprarum gregibus sua laus est Agrigenti maxima; eam augente gratiam fumo, qualis in ipsa urbe efficitur cunctis præferendus. Et Columella lib. 7. cap. 8. de casei faciendi ratione docens: Est etiam, inquit, non ingrati saporis muria perduratus, atque ita maligni ligni vel culmi fumo perduratus. Quibus authoritatibus innititur Franc. Duarenus lib. 1. Anniversar. disput. cap. 24. & eò spectat Martialis distichon 32. in Xeniis.

Taberna casearia.

Casei fumigati.

Non quemcunque focum, nec fumum caseus omnem;
Sed Velabrensem qui bibit, ille sapit.

Velabrum. quasi dicat: ille caseus tantum est gratus, non qui qualemcunque fumum bibit aut haurit; sed qui Valebrensem; vel qui Valebro infumatur. Fuit autem inter Aventinum, Valebrum, sic dictum, quod cum locus esset paludosus, volentes transire in Aventinum, ferrentur cymbula, & solverent stipem. Pecunia autem quæ solvebatur nautis velatura dicebatur. Unde velabrum, à vehendo; & velaturam facere dicuntur Varroni, qui id mercede faciunt. Propertius:

Vt quà Velabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per vada linter aquâ.

præter Ovidium, à Matth. Radero adductum in Comment. ad dictum Martialis distichon.

4. *Nymphea*) Eodem planè modo & Cujacius Nymphea interpretatur ædes publicas & capaces: in quibus nuptias celebrabant, qui ædibus carebant. Quam sententiam tamen & Alciatus damnat in l. si quis per divinam. C. de Aqua ductu. l. br 11. & Beroaldus ad Apulejum lib. 11. fœdissimè has labi, & cæcutientes hallucinari asserit, qui per Nymphea genialem thorum, aut cubicula nuptialia significari putant. Proinde Nymphea pro lavacris & thermis, quæ posteritatis caussà à Principibus exstruebantur, accipiunt. Unde Jul. Capitolinus: *Opera Gordiani*, inquit, *nulla extant, præter quædam Nymphea & balneas.* Ut ita Nymphea lavacra quidem & balnea fuerint, tepidam aquam habentia; at non valetudinis, sed voluptatis caussa, quemadmodum ex Strabone & Pindaro probat Forcatulus 10. Cupid. 2. quanquam non video, quid absurdi inde consequuturum sit, si cum Auctore nostro dicamus, Gordianum Nympheis jam exstructis etiam lavacra adjecisse, ut non absurdum nec à veritate alienum sit, si per Nymphea tam loca lavandis mulieribus destinata, quàm etiam cubicula nuptialia intelligamus. Nam & Nymphicus h. e. sponsalis lectus fuit, qui parabystus vocabatur, quasi tu absconditum & latentem dicas ἀπὸ τοῦ βύω quod est claudo. Nec desunt qui Nymphas dici sponsas interpretantur, ἀπὸ τοῦ νῦν πρῶτως φαίνεσθαι, quia nunc primū visendas se præbeant, cum antea prodierint obtectæ. Sed & matrimonia ipsa Græci vocarunt Nymphea: quoniam pietas & religio, à Nymphis, ut creditum est, per

Nymphea, nuptiis celebrandis destinata.

Imò lavacris.

Voluptatis caussa instituta.

Mortales fuerunt propagatæ. Argumento esse potest, quòd citra Nympharum mentionem nullū obibant sacrum: quando & Nympharum una *Melissa* inventum monstravit favum, & aquam melle temperavit: vel quod præsides aquarum Deas propriè Naiades dicunt. Ac quoniam Naiades Nymphæ sunt in corpora tendentes, factum inde, ut sobolis propagandæ causa Nuptæ puellæ vocentur Nymphæ: quando & aquis perfundi consueverant, ex fonte perenni aut flumine petitis. Et Nymphis quoque antea dicare ob affatim destillātes aquas effluentesque, ignotum non est ex Lud. Cœlio Rhodigin. *lib.* 28. *lect. Antiquar. cap.* 24. & 27.

DE FORO TIT. XX.

Forum. Græcum. *FOra nos admodum diversa à veteribus, & minori quoque cum elegantia constituimus. Græci in quadrato perfecto, duplicibus circumquaque porticibus ea efformabant, suprà Ambulationes in contignationibus faciebant, quas columnis* *Romanū.* *& marmoreis epistyliis adornabant. Romani in quadrato longo fora ita efformabant, ut longitudo tertia parte latitudinem exsuperaret. His porticus quoq; circa erant, sed simplices, quanquam magnæ in quibus Argentarij suas habebant tabernas. Superioribus verò coaxationibus podia & 1. mæniana collocabātur, ad gladiatorum spectacula, quæ in foro quondam edebantur accōmodata, ut Vitruvius* * *testatur. Atque hæc fori forma venusta erat, & elegans, & cum ad pluvias, tum Solis æstum fugiendum satis apta, quæ qualis olim re ipsa exstiterit, animo iā saltem cogitationeque nobis liceat effingere.*

* *Lib. 5. de Architect. cap. 1.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

FOrū variis modis accipi, Festus tradit, & Isidorus: cujus verba Pontifices descripserunt *in c. forum. de verb. signif. in Antiq.* *Fori notatio.* Generaliter forum à ferendo dicitur: eo quòd Coloni, quibus est demandata agrorum cultura, certis diebus constitutis frequentes in foro conveniunt, & omnem Agriculturæ opulentiam adferentes venalem exponunt. *Christoph. Milæus lib. 2. Histor. Universal.* *Forum cui rei.* Cæteroquin Forum non tantum nundinationis & negotiationis; sed & juris dicendi locus erat. Inde forum Flaminii, forum Julij, forum Licinij, de eorum nominibus, qui ea fora constituenda curārunt. Fora itaque, quorum in universum XVII. enumerant descriptores urbis, in duo potissimum dispesci potuerunt genera. *Forum civile. Venale.* Erant enim civilia: erant & venalia: *illa* in quibus res & lites agebantur; hæc in quibus merces aut species certæ venales: ut Suarium forum, Pistorium, Boarium, Olitorium, Piscatorium. Plautus Curculione *act.* 3 *scen.* 1.

——quique stipulari solent
Symbolarum collectores apud forum piscarium.

In utrisque & cœtus & circuli & sermones hominum erant, ut solet in vacuis. Sed magis in civilibus illis: quæ scito olim fuisse tria potissimùm; *Romanum*, *Iulicum*, *Augustum*, quibus dein alia accessēre, monente Lipsio *de magnitud. urbis Rom. lib.* 3. *cap.* 7. Et plura de foris tradiderunt Alexander ab Alexandro *lib.* 2. *Genial. dier. c.* 12. Et Ludov. Cœl. Rhodigin. *lib.* 28. *lectio. antiquar. cap.* 9. 10. 11. quos vide.

1. *Meniana*) Menianorūm frequens in jure nostro est mentio *l.* 20. *de servit. urban. præd. l.* 2. §. *cum quidam. Ne quid in loc. publ. l. malum.* 242. §. 1. *de verbor. signif.* & *l.* 1. *C. de ædif. priv.* Ea Accursius à mœnibus

bus nomen sumsisse autumat. Cui tamen doctissimi quique & inter hos etiam Alciatus refragatur, aliam ex historia Notationem verbi istius adducens. Fuisse enim, ait, Menium quendam Romanum: qui cum patrimonium abliguriisset, domum vendidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitq; sibi unam columnam, ex qua projecit tigna, quò amplius podium efficeret, unde gladiatorios ludos consp iceret; hincque exterius porrecta ædificia appellari cœpta Meniana. De Menio isto sensisse videtur Horatius *lib. 1. Epist. 15.* ubi ita scribit::

Menius scurra.

Menius ut rebus maternis atque paternis
Fortiter absumtis, urbanus cœpit haberi
Scurra vagus, non qui certum præsepe teneret;
Impransus non qui civem dignosceret hoste:
Quælibet in quemvis opprobria fingere sævus,
Pernities & tempestas, barathrumque macelli,
Quicquid quæsierat ventri donabat avaro.

Hujus uxor.

Hic luxu ad extremum deductus erat assem, ut etiam Uxor ipsius, vile mendicimonium, ad ustrinas sepulchrorum, è funebri cœna sive silicernio cibum peteret, de qua Catullus:

Uxorne Menii sæpè quam in sepulchretis
Vidistis ipso rapere de rogo cœnam?

Alii tamen Meniana, non à Scurra illo; sed à C. Menio, Crassi Collega, nomen mutuasse tradunt. Hunc enim ideò domum, Catone & Flacco Coss. vendidisse, ut ibi Basilica exstrueretur; jure tamen unius columnæ supra quam tectum projiceret, & tigna immitteret, sibi excepto; quo superiora latius paterent, & ipse ac posteri gladiatorum munus, quod etiam tum in foro dabatur, spectaret, Plin. *lib. 34. cap. 6.* Ascon. *in Act. contra Verrem.* Alexander ab Alexand. *lib. 5. genial. dier. cap. 11.* & Joh. Coras. *lib. 3. Miscellaneor. cap. 25.* de Meniano autem sive projecto illo, quod tectum erat, & ad spectandum habile, qui prospiciebant, spectare de Podio dicuntur Sidonio Apollin. *lib. 8. cap. 9. in fin.* sic & Juvenal. *Satyr.*

Menius Crassi colloga.

Omnibus ad Podium spectantibus ——

De cujus structura videatur Vitruvius *lib. 5. Architect. cap. 7.*

DE VIIS TIT. XXI.

Via strata.

VIa antiquitus lateribus strata habebantur tam intra, quam extra Romam per totum Imperium. Nam & in Regno Neapolitano ejusmodi lateres cōpacti, longo satis spacio conspiciuntur. Et viæ quidem illæ, Appia, Æmilia, Flaminia, *nominantur, quod ab Appio, Æmilio, Flaminio lapidibus stratæ, compactæ, & exornatæ. Plutarchus refert, Caium Gracchum non modo lapidibus viā stravisse, sed & curasse quoque, ut lapidibus certa mensura positis, & columellis quibusdam notarentur millia passuum; & aliis quoque propinquioribus lapidibus effecisse, ut qui equo veherentur, possent in eum facilè ascendere sine instrumento illo, quo huic rei facto utebantur, eum imponi in equum vellet. Nondum enim tunc stapedum usus erat, ut infra dicetur. præcipiunt etiam Leges civiles, vias per Imperium Romanum stratas habere. Id quod à nobis non observatur. quo fit, ut nec hyeme lutum, nec æstate pulvis unquam deficiat. Munditie igitur & elegantiā veteribus longè inferiores sumus. Romæ viæ Regiæ & publicæ erant XXXI. cæterarum, CCCCXXIV.*

Lapides milliar. indices.

Stapedum usum præstantes.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Refert Andreas Palladius *de antiquitatibus Vrbis Romæ*, fuisse ibi vias principales viginti novem; sed harum tres celeberrimas, quarum & Auctor noster meminit. Electos autem olim quosdam fuisse penes quos Viarum cura esset, cum ex aliis multis, tum verò inprimis *ex l. munerum.* 18. §. *si aliquis.* 15. *ff. de vacat. & excusa. munerum* colligitur: ubi JCtus personale munus interpretatur, si quis electus, ut eos, qui prope viam publicam possident: sternere viam compellat. Atque hi Viarum Curatores, quorum Paulus *lib. 5. Sentent. tit. 6.* meminit, composito nomine Viocuri dicebantur. quo verbo & Varro usus est *lib. 4. de lingua Latina.* Ita enim legit Brissonius *lib. 4. Selectar. Interpretat. c.* 12. & Turnebus *lib. 22. Adversar. cap.* 17. Dio sanè *lib.* 58. & Suetonius in Vespasiano *cap.* 5. narrat, Caii Caligulæ jussu, Flavii Vespasiani ædilitatem gerentis vestem luto oppletam ac resperſam, propter curam verrendis viis non adhibitam: quarum ad eum ex officio purgatio pertinebat. ædilium enim aliquando hanc curam fuisse, colligitur ex *l. 2. ff. ne quid in loco publ.* Fuit quandoque & *censorum* ea functio & munus, florente Repub. ut in urbe vias sternendas silice; glarea extra urbem substruendas marginandasque locarent. Ut videre est apud Livium *lib.* 14. Quandoq; & *Collegio Quæstorum* structura viarum commissa est, teste Suetonio *in Claudio cap.* 24. Ipse etiam *Augustus* eandem hanc curam perhibetur non fuisse dedignatus: qui, cùm jam viarum curator esset constitutus, etiam viros prætorios viis reficiendis designavit, eosque binis lictoribus uti voluit. Dio Nicæus *lib.* 53. Sic quoque Imperator Antoninus istis viarum curatoribus coercitionis potestatem concessit, ut punirent, quos videretur: aut certè puniendos ad Præfectum Urbi remitterent. Capitolin. *in M. Antonino Philosopho.* Et Plinius Cornutum Tertullū multis laudibus commendat, quod ei, cum consularis esset, demandata fuerit cura viæ Æmiliæ *lib. 5. epist.* 15. Adeò opus illud Regium; & cura principe, ac principibus in civitate viris dignissima fuit visa, id curare sedulo, ut subditi commodè & tutè commeare possint. *l.* 1. §. *summa. ff. de his qui dejecerit vel effuderit. & c. 1. quæ sint Regal.* Indeque est quod viarum refectiones & instructiones publicis sumtibus, & communi omnium pecunia fieri debere legibus fuerit constitutum: quibus scilicet communem usum & utilitatem respiciant, ut est text. *in l. 1. §. vicinalis. Ne quid in loco publ.* ideoq; Rogationem illam de muniendis & struendis viis Cœlius Ciceroni rescribens legem viariam appellat. *l. 8. ep. ad Fam.* Nec mirum, tantam viarum curam veteres subiisse, cum earum tutelam etiam ipsis Diis commendarint: qui, Dii Viæ, θεοὶ ἐνόδιοι dicebantur; à Plauto *Lares viales* nuncupati in Mercatore *act. 5. scen.* 2. & notat Hadrian. Turneb. *lib.* 7. ad *Adversar. cap.* 15. quo sensu & Apollo à Pausania *viarum præses* appellatur *libr. 2. in Corinthiac. & lib. 8. in Arcad.* Et sacrificabatur olim *Deæ Vibiliæ*, quæ ab erroribus viarum mortales liberabat. Arnobius *lib.* 4. atque à Nicephoro Gregora fit mentio. Dei genitricis τῆς ὁδηγητρίας *lib. 8. histor. Roman. pag.* 135. Et compitales Lares Augustus ornare bis anno instituit, vernis floribus & æstivis, apud Sueton. *cap.* 31. Exstatque etiamnum inscriptio vetus

FORTVNÆ REDVCI
LARI VIALI
ROMÆ ÆTERNÆ
Q. AXIVS ÆLIAN.

Hinc Arnobius; possumus, si videtur, summatim aliquid & de Laribus dicere: quos arbitratur vulgus viarum atque itinerum Deos

Viarum Curatores. Viocuri.

Viarum cura ad quos spectarit.

Via publica struenda.

Dii Viæ.

Vibilia.

Deos esse, ex eo quod Græci vicos cognominant Lauros *lib. 3. adverʃ. gent.* ubi hoc notat Clarissimus & doctissimus Elmenhorstius. Hinc tantæ dignationis viarum instructiones fuerunt habitæ; ut earum causam omnibus privilegiis potiorem cẽsere debeamus. Viarum namque instructiones sive munitiones, ait Callistratus, non personarum sed locorum munera sunt *l. honor. 14. juncta l. 1. §. personalia. & l. cum muneris, in fin. ff. de muner. & honor.*

à viarum refectione nemo immunis. Rectè itaque constitutum est, in hac viæ muniendæ causa, omnes immunitatis & æquitatis privilegia, quocunq; titulo concessæ sint, cessare debere. Ad instructiones itinerum (*inquit Imperator*) etiam divinas domos & venerabiles Ecclesias tam laudabili titulo lubenter adscribimus *l. ad instructiones C. de SS. Eccl.* quæ quidem constitutio alio in loco iisdem ferè verbis repetitur. Ad instructiones reparationes que itinerum nullum genus hominũ, nulliusque dignitatis ac venerationis meritis cessare oportet. *l. absit. C. de privileg. dom. August. lib. 11.* Cum iis, quæ adversus Ecclesiasticos à viarum refectione nequaquam immunes adduxit, & in caussa obtinuit Amianus Robertus *lib. 2. rerum judicat. cap. 3.* Ac quia de Viis jam nobis sermo: sciendum est, quantum quidem ad pedagia vel vectigalia attinet, semper sequendam esse viam publicam, qua communiter utuntur omnes. Si quis enim extra hanc reperiatur; tum malam adversus ipsum gigni suspicionem, ac si vectigalia fraudare voluerit. *l. præsidibus. §. sed nec per aliam viam eundi quisquam habeat facultatem, nisi per quam cursus publicus stare dignoscitur. C. de cursu publ. lib. 12. & in l. qui fiscales. ibi. si de via sectatus, & rectas vias avertendo, &c. C. de navicul. lib. 11.*

Via publica, vel regia sequẽda.

Vectigal defraudans. atque eo quidem casu jure constitutum est, ut gabellos, sive vectigalia defraudans, omnes merces, atq; omne id, quod vehit, si vectigal de eo non solverit, perdat, & quidem ipso iure *l. fraudati vectigalis. commissa. l. fin. §. divi. ff. de publican. l. cum proponas. C. de naut. fœn. l. qui fiscalis. C. de navicular. lib. 11.* Joan. Schneid *w. in epit. feudali par. 2. n. 114.* Etsi enim text. *in l. ex præstatione. C. de vectigal.* tantum de octava parte fisco commissa loquatur: & gl. ac Bartolus ibidem inter eos, qui merces publicano intimant, & eos, qui absque intimatione fiscum defraudant, distinguendum censeat; priori casu octavam mercium partem, posteriore mercem totam commissam esse, existimantes: distinctionis tamen illius nullâ ratione habita, merces omnes per defraudantem committi, Lud. Fachsius respondit, & nomine juridicæ facultatis Lipsiensis approbavit Modestin. Pistoris *cons. 48. n. 15. vol. 2* ad quod *d. l. ex præstatione.* non loquatur de pœna defraudantis, sed de quantitate vectigalis, ut Johan. Köppenius interpretatur *decis. 59. nu. 5. 6. 7. part. 1.* Quod tamen cum hoc temperamento recipiendum est: nisi inusitatum illud iter ex justa & legitima caussa fuisset susceptum: verbi caussa, si usitata & solita via ab aquis inundata, vel ab hostibus aut latrunculis esset obsessa; ut Matth. Colerus luculenter probat *in tract. de processibus Executivis, part. 1. cap. 3. n. 83.* quibus addi poterant, quæ de viis publicis eruditè scripsit Regner. Sixtin. *de Regalibus.* & Henricus Bocerus *lib. 1 cap. 2. n. 49. cum mult. seqq.* *Viarum huic tractationi accedat* quæ Romæ in via Flaminia supra fontem visitur inscriptio:

L. ex præstatione C. de vectigal intellectus.

SI HVMANO INGENIO PERPETVO
VIATORIBVS PARARI VINA
POTVISSENT, NON AMOENVM,
QVEM CERNITIS FONTEM
AQVARVM, C. LEPIDVS MAGNA
IMPENSA ADDVXISSET
POTA FELIX.

Quæ quidem fontis inscriptio in memoriam mihi revocat venustum Epigramma illud.

: illud quod Ocricoli ad fontem oppido illi vicinum conspicitur.

Monte sub hoc triplici cunctis fluit unda salebris

Qua levet arentem, si cupis, apta sitim.

Siste gradum, repara vires, hoc fonte, viator,

Dic precor, ut vireat mons simul iste diu.

DE LIBRARIIS SIVE BIBLIOTHECIS TIT. XXII.

Bibliotheca.

Constituerant etiā loca publica, in quibus Bibliothecas habebant reconditas. quas legendi gratia intrare cuilibet permittebant. Romæ, ut P. Victor scribit, XXIX. erant Librariæ publicæ: inter quas Palatina & Vlpia *primas tenebant. Hodiè commoditate hac destituimur. Tres enim duntaxat in Italia exstant:* Vaticana *Romæ*; Medicea, *Florentiæ*; *&* Veneta *ad D. Marcum, quæ à Cardinali Bessarione Reipubl. isti testamento fuit relicta. Has non licitum est cuivis pro libitu ingredi. In Monasteriis quoq. aliquæ habentur, ut* Bononiæ *ad D. Dominicum*; Venetiis *ad D. Antonium; & alibi aliæ, quibus tamen uti, quandocunq. volueris, non possis: sed certo quodammodo, & licentia prius impetrata. Idemq. de* Dionisiana *Bibliotheca in Gallia erit judicandum. Primus copiosam Bibliothecam instruxit Theophrastus: cui Aristoteles libros suos unà cum schola; hic Neleo discipulo suo moriens reliquit. quo mortuo, hæredes parvam bibliotheca curam primùm quidem habuerunt. Sed cum intelligerent posteà, Eumenem Atthaliæ Regem diligenter de libris illis inquirere, ut Pergamum transferret; sub terra eos absconderunt: ubi magna ex parte à vermibus fuerunt corrupti. Longo verò tempore iam exacto, ingente pecunia divenditi fuerunt Apelliconi: qui ita corruptos eos describi curavit, ut pleni errorum restiterint. Mortuo Apellicone L. Sylla postquam Athenas cepisset, libros illos Romam portari curavit, ut Strabo recitat* lib. 13. *Primus ibi Librariam dedicavit Asinius Pollio, ut Plinius scribit* lib. 25. cap. 2. *In Ægypto Ptolemæus Philadelphus Bibliothecam fundavit* 700000 *librorum, quæ posteà, Cæsare cum Alexandrinis confligente, arsit.* Constantinopolitana 12000. *habebat libros: Inter quos etiam Ilias & Odyssea Homeri continebatur, aureis literis in intestino Draconis descripta. Hac tempore Basilisci Imperatoris incendio fuit absumta, ut Zonaras tradidit. quod tanquam notatu dignum referre hic loci placuit.*

Bibliotheca quis primus instruxerit. Theophrastus. Eumenes.

Apellico. Sylla.

Asinius Pollio. Ptolemæus Philadelphus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Bibliotheca à summis semper viris condita.

Fuit hoc vetustissimis quoque temporibus sapientissimorum Regum & Principum singulare studium ac opus, ut Bibliothecas conderent, tanquam castella quædam & armamentaria Sapientiæ. In quibus non solùm ex auro argentove, aut certè ex ære (ut Plinius eleganter & summa cum amœnitate prodidit, *lib. 35. cap. 2.*) dicantur illi, quorum immortales animæ in iisdem locis ibi loquuntur: quinimò etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus: sicut Homero evenit, quo majus, ut equidē arbitror, nullum est felicitatis specimen, quàm semper

per

per omnes scire cupere, qualis fuerit aliquis. Moris quippe fuit ut Bibliothecæ statuis doctorum virorum, aut Musarum & Apollinis exornarentur: Sic enim Plinius junior *de Silio*: Multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur. Et Cicero *lib. 4. ad Attic. Ep. 9.* Ego hic posui Bibliothecam Fausti. & mox: maloque in illa tua sedecula, quã habes, sub imagine Aristotelis, sed etc, quam in istorum sella curuli. Ubi Cicero *sedecula* diminutè dicit, à sede: sicuti Symmachus *Bibliothecula lib. 4. ep. 18.* & Plautus *speculum* à spe *in Casin. act 2. scen. 4.* etiam specula in sorte restat mihi. Eadem flexione *Bibliothecula* dicuntur *in l. 29. C. Theodos. de petit.* & Marcedula *in l. 32. C. Theod. de Navicular.* & de statuis in Bibliothecis collocatis plura congessit Raderus in commentar. *ad Martia præfat. lib. 9.* Ac si certaminum victores magnos honores meruerunt, ut in conventu stantes, sicuti Virtruvius ait, palma & corona donarentur, & redeuntes in propriam patriam, quasi victoria triumphantes quadrigis inveherentur, adhæc veste publica, perpetuoque victu alerentur: quantò magis efferendi sunt viri illi, qui doctissimorum hominum scripta maximis impensis, & sumtibus prorsum incredibilibus anxiè ac solicitius undiq; conquirunt, quò Rempublicam iis præsidiis communiant, quæ posteris seculis profutura sint, & undè omnis vis lepor humanitas quę pendeat? In quibus nemo palmam præripuerit Ptolemæo illi Philadelpho: à quo non tantum ingens librorum numerus, ad millia fermè voluminum septingenta vel conquisitus, vel cõfectus fuit, ut Gellius scriptum reliquit *lib. 6. cap. 17.* sed & Atheniensibus annonę penuriâ pressis non prius alimenta concessa, quàm sibi Tragœdiarum Sophoclis, Euripidis, Æschyli autographorum potestatem fecissent. Pro quibus tamen, prętet vectigalum immunitatem, XV. talenta iisdem oppigneravit: & eadem posteà cum exscriptis exemplaribus illis dono dedit. Quo Prolemæi facto nullum generosius putat Melchior Guilandinus *in tractatu de Papyro. membro 6.* Quando etiam librorum studio arserit Julianus Imperator cætera doctissimus, at Christianorũ, quos per contemtum Galilæos nominabat, hostis acerrimus; id epistolæ illius initium ad Ecdicium Ægypti præfectum perscriptæ satis indicat: *Quidam*, inquit, *equis, alii avibus non nulli feris delectantur. Ergo vero inde usque à pueritia librorum cupiditate arsi.* Quam suam ardentem cupiditatem egregiè manifestavit idem Imperator in eo epistola, qua mandat Porphyrio, ut mittat Antiochiam Georgii episcopi Alexandrini bibliothecam, gravi pœna irrogata, nisi integrè mitteretur. Pari ante hunc studio & cura bibliothecas conquirendi alios quoque ductos fuisse, dubium non est. Nam & *Clearchus* Heracleæ Ponticæ Tyrannus disciplinæ philosophicæ haud equidem rudis (è Platonis enim discipulis unus fuit, & Isocrati Oratori quadriennium operam dedit.) at enim vero crudelem, si quisquam alius. civibus se exhibuit & cruętum, & ad summum usque insolentiæ processit, ut & Jovis se filium nominaret: Bibliothecam tamen sibi comparando tantam consequutus est laudem, ut ea antegressus fuerit alios quo tyrannis famosos reddit, ut est apud Photium in *Memoriis historia cap. 2. fol. 706.* Julius Cæsar certe Bibliothecas Græcas & Latinas, quas maximas posset, publicare destinavit; data M. Varroni curâ comparandarum ac digerendarum, ut Suetonius scripsit, *in vita Cæsaris, cap. 44.* Postea Octavium Augustum in ea parte domus, quam fulmine ictam desiderari à Deo haruspices pronunciârant, templum

Statuis ornata.

Horum præmium.

Bibliotheca, quale præsidium.

Ptolemæus Philadelphus.

Iulianus Apostata.

Clearchus

I. Cæsar.

Octavius.

Apollinis excitasse, addita porticu cum bibliothecis Latinis Græcisque, idem auctor testatur *in Octavio. cap.* 29. quas à manubiis Dalmatarum protinus subactorum exstructas, & à Sororis nomine Octavianas nuncupatas Dio asserit *lib.* 49. Sed & Bibliothecas Romæ incendio absumtas, Domitianum impensissimè reparari curasse, idem Suetonius prodidit *Octav. cap.* 20. exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam, qui describerent, emendarentque. Sed Alexandrina illa Bibliotheca, postea bello priore Alexandrino, dum diripitur ea civitas, non spontè, neque operâ consultâ, sed à militibus fortè auxiliariis incensa simul arsit, *Gellius lib.* 6. *cap* 17. Refert præterea Andreas Palladius, *de Antiquita. Urbis Romæ*, Bibliothecas Romæ fuisse 37. Sed in his præcipuas tamen Augustam sive *Octavianam, Gordianam & Ulpiam*, ab Ulpio Trajano instructam. Luculli quoque bibliothecam insignem, utriusque Linguæ libris refertam, atque omnibus obviam & patentem fuisse, scribit Budæus *de Asse & partib. eius lib.* 2. quibus adde, quæ de aliis quoque Bibliothecis adjecit Chassaneus in Catalogo gloriæ mundi. *part.* 12. *consid.* 73. De Medicea autem seu Florentina Bibliotheca videatur Philip. Melanchthon *libr.* 5. *Chronicor. sub Mahomete Secundo.*

Domitianus.

Alexandrina bibliotheca incendio periit.

Romæ quæ bibliothecæ præcipuæ.

Lucullus.

Injurius verò adversus Principem meum fuerim, si florentissimam illam Bibliothecam Palatinam, quæ Heidelbergæ (heu!) fuit, silentio præteriero. de qua *Iosephus Scaliger*, helluo ille librorum, & dictator literarum, dum vixit verè unicus, *in ultima Epistola*, quæ inter postuma ejus scripta reperitur, scribit, se indicem Bibliothecæ Palatinæ sedulò legisse, & eam locupletiorem, & multo plurium librorum esse, quam Vaticana sit, testatur: In qua (eodem in alia Epistola *pag.* 460. ad Janum Gruterum affirmante) nihil prorsus reperit, quam vulgaria omnia, præter tres aut quatuor Mathematicos, quos etiam alibi extare sciat. Reliqua scribit ejusmodi fuisse, quæ ignorare præstet, quam unius jacturam horæ in illis legendis facere. Et quemadmodum isti aurum, argẽtum, tam factũ infectũ signatumque, quod in Triumpho translatũ fuerat, in ærariũ populi Romani inferebant, spolia verò & arma hostium tanquam populi partem in publicis armamentariis, ut æterna haberent divitiarum gentium signa, condebant. Anton. Voltrin. Societatis Jesu *lib.* 7. *de re milit. Roman. cap.* 18. Ita qui rei summæ ibi præest, hodie pro clero suo hanc Germaniæ prædam Bibliothecæ, non quidem Palatinæ isti, quam olim Augustus juxta Fidei templum in Palatio exstruxit; Martianus *lib.* 3. *urb. Rom. typograph. cap.* sed suæ Vaticanæ infert. Sed amissum hoc Germaniæ decus deplorãdum aliis relinquimus, ait author præfationis ante Hubertum Leodium *de vita Friderici II. Electoris Palatini ad Rhenum.*

Bibliotheca Palatina Heidelberg.

Etiam Vaticana prælata Roma.

Porrò quis Romæ primus Bibliothecam erexerit, dubitationem non habet; quando id præstitisse Asinium Pollionem testatur Plinius *lib.* 35. *cap.* 2. Asinii, inquit, Pollionis hoc Romæ inventum: qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. Rectè, *dicando*: Erant enim Bibliothecæ Musis & Apollini sacra. Hinc veluti templa Musarum dicuntur *dedicata*, & proprium esse verbum *dicare*, cum ad Bibliothecam refertur, probat Raderus in comment. *ad Martial. ep.* 16. *lib.* 7. ex Plinio *lib.* 35 *cap.* 2. Quo in loco tamen ambigit nonnihil, utrum Alexandriæ, & Pergami Regum bibliothecæ prius exstiterint. Addit enim: An priores cœperint Alexandriæ & Pergami Reges, qui Bibliothecas magno certamine instituêre, non facile dixerim. Planè quod Strabo asserit, Aristotelem. Ægypti Reges bibliothecæ Syntaxin

Romæ Bibliothecam primus instituit Asinius Pollio.

An Alexandrinæ bibliotheca instituenda Aristoteles author.

Strabo refutatur.

Syntaxin docuisse, quo scilicet ordine hæ instituendæ essent: id nulla ratione probabile fieri potest. Quomodo namque Aristoteles Ptolemæum secundum ab Alexandro Magno Regem Ægypti, qui primus Bibliothecam Alexandrinam instituit, ejus Bibliothecæ Syntaxin docere potuit, si, antequam Ptolomæus isto cognomento Philadelphus regnum susciperet, Aristoteles jam ante annos prope XL. in humanis esse desierat? Neque fuit res ea tanti momenti, ut propterea Aristoteles à mortuis excitandus, atque sic consulendus fuerit, quemadmodum hanc Strabonis sententiam Melchior Guilandinus, vir multijuga rerum plurimarum cognitione, & eximia doctrina præcellens, in tractatu de Papyro.

Melchior Guilandinus.

Docto (Iupiter!) & laborioso;

solidè confutat: quem adire operæ erit precium. Cæterùm Bibliotheca in jure nostro non tantú armarium sive locum, in quo libri reponuntur *l. quæsitum* 12. §. *instructo.* 34. *ff. de instr. legat.* sed & libros ipsos denotat. *l. Labeo.* 50. *ff. de contrah. emt.* Idque communi usu recto loquentium ita receptum esse Pompejus Festus probat: qui Bibliothecas & apud Græcos & apud Latinos, tam librorum magnum per se numerum, quam locum ipsum, in quo libri collocati sunt, appellari testatur. Legata igitur Bibliothecâ; & armaria & libros deberi quidem; sed in hoc tamen testatoris mentem, Utrum ex his senserit, potissimùm intuendam esse Nerva censuit: & Ulpianus probat *in l. librorum.* 52. §. *sed si bibliothecam. de legat.* 3. Nam si membro adhæreant vel adfixa sint armaria: negat ea legato cedere: cum ædificii portio sint, quo in loco *Membrum* Ulpiano cubiculum significat: ut & in *l. si ita fuerit.* 13. §. 1. *de manum. testam.* & *Foruli* librorum sunt, in quibus veluti capsis certo ordine graduque illi reponuntur. Martialis *nidos* vocat *Epig.* 17. *libr.* 7.

Bibliotheca non tantum locũ, sed & libros complectitur.

Librorum foruli.

Hos nidos licet inferas vel imo,
Septem quos tibi mittimus libellos.

Ubi *in nido* imo, idem est, quod infima statione, infimo ordine. Librorum autem festiva descriptio, & elegans encomium exstat apud Lucam de Penna *in rubr. C. de navicul. seu naucler. publ. libr.* 11. quod in hunc locum transscribere, non abs re putavi. Liber (inquit) est lumen cordis, & speculum corporis, virtutum repertorium, vitiorum confusorium, corona prudentum, diadema sapientum, honorificentia Doctorum, clarificentia Rectorum, comes itineris, domesticus fidelis, socius colloquentis, collega præsidentis, vas plenum sapientiæ, via recta eloquentiæ, hortus plenus fructibus, pratum fluens floribus, mare sine fluctibus, principium intelligentiæ, fundamentum memoriæ, hostis oblivionis, amicus recordationis: Vocatus properat, jussusque festinat, rogatus respondens, fideliter obediens, contra fortunas luctor, atque verus tui ductor; hortus conclusus, & fons signatus, putens aquæ vivæ, Paradisus absq; ruina, ædificans te gnarum si reperit ignarum, nunquam patitur fastidium, etsi graves eum nimium, arcana revelans, obscura clarificans.

Librorum encomium.

Quibus non planè absimile est, quod Aristoteles dicebat. Literas inter secunda & prospera ornamentum esse, & inter adversa refugium. Quo sensu & Plinius *libr.* 9. *epist.* scribit, Omni studioso ex studiis esse solatium. Mihi sanè (inquit Corasius *in epistol. quæstion. cap.* 18.) omne vitæ Solamen, dicam amplius, vivendi desiderium auferret, qui libros, veteres meos amicos mihi adimeret. Quo fit, ut omni solatio studiosi, ne dicam docti homines privari videãtur, quib. custodiâ collocatis, studiis interdicitur. Quod pœnæ genus suadent Tranquilli verba, *in Tiberio cap.* 61. Quibusdam

Literæ in utravis fortuna vel ornamentũ vel refugium.

Studendi solatium

& sermonis usus ademtus. busdam, inquit, custodiæ traditis, non modò studendi solatium ademtum; sed etiam sermonis & colloquii usus. De Librorum autem materia, ex qua olim confecti fuerint, commodior nobis erit dicendi locus *lib. 2. tit. de Charta.* & de singulari librorum privilegio, quippe per quos & ex quibus comparantur laus, gloria, honor & opes sempiternæ, videri poterit Michael Beuther. *lib. 1. consultation. in jure prælation cap. 21.* Ne enim Respub. ex perniciosa librorum privatione aliquid detrimenti capiat, placuit eos studiosis obæratis relinquendos esse, ut not. *gl. in l. Nepos Proculo. verb. dignitate. de verbor. signif.* Ac sicuti in exsecutione judicati, arma non sunt auferenda militibus, neq; ipsorum stipendia, ut notat Angel *in §. item Serviana. num. Inst. de action.* ita nec libri scholaribus. Ut proinde traditum sit, sententia adversus studiosum latâ, executionem tamen rei judicatæ in libros ejus non rectè fieri. Jason. *in d. §. item Serviana nu. 64. 65.* post Bal. in Margarita *in verbo Scholaris.* Hoc amplius, etsi Scholaris bonis cesserit, non poterunt tamen libri à creditoribus ei auferri. Quod idem Baldus eleganter notat *ad rubr. C. qui bonis ced. poss.* & Jason loco jam allegato. Jam si libros Studioso auferre fas non est: qua ratione excusari poterit eorũ combustio? Quæ tamen pœna in *Labienũ* (qui, quòd passim omnes lacerabat, *Rabienus* vocabatur) primum fuit excogitata. Effectum enim est per inimicos, ut omnes ejus libri comburerentur. Quæ res (*ait Cælius Rhodiginus*) insueta fuit, & prorsus mira, supplicium de studiis sumi. Eam contumeliam Labienus non tulit, nec superstes, ut inquit Seneca, ingenio suo esse voluit: sed in monumente majorum suorum se ferri jussit, atque ita includi: veritus, credo, ne ignis, qui Nomini subjectus erat, sibi negaretur: nec tantum finivit ipse se, sed sepelivit. Cassius Servius Labieni amicissimus, cum ex senatus Cto libri ejus cõburerentur, nunc, *inquit*, me vivum uri oportet, qui illos edidici. Rhodig. *lib. 11. lect. antiq. c. 13.* Quam in rem multa præclarè congesta sunt à Michaële Piccarto *Decad 7. observat. Historicopolit. cap. 13.* Quod ille caput magno cum judicio ita concludit: Aboleantur sanè (libri) non pii, in Deum contumeliosi, & stuprandis liberalibus moribus apti: sed vigeant vivantq; & grata mente volvantur libri boni, & quà publicè quà privatim utiles. Judicium autem de libris ferant, quibus oculus mentis nulla suffusione; h. e. præjudicio est vitiatus, non malevoli, aut affectionum mancipia. Istud prætèrea hîc monuerim, Bibliothecas, ex Vitruvii præcepto, ad Orientem spectare debere. Usus enim matutinum postulat lumen: & in hujusmodi bibliothecis libri non putrescent. Nam in his, quæ ad meridiem & occidentem spectant, à tineis & humore vitiantur, quod venti humidi advenientes procreant eas & alunt; infundentesq; humidos spiritus pallore volumina corrumpunt. *Vitruvius lib. 6. Archi-tect. cap. 7.* & ex Sidonio Apollinari colligit Savaro, olim in villis & fundis rusticis Bibliothecas quoque extructas fuisse, ut nullum à studiis tempus vacaret. Docet hoc Paulus *lib. 3. sentent. Tit. 7. de legatis. §. instructo fundo legat.*, libri quoque & Bibliothecæ, quæ in eodem fundo sunt legato continentur. Docet item Martialis *lib. 7. Epigr. 16.*

I librorum privilegiũ.

Librorum combustio.

Bibliotheca Orientẽ versus statuenda.

Ruris Bibliotheca delicati
Vicinam videt unde lector urbem.

Atque eò pertinet illud Horatii *Satyr. 3. lib. 2. sermon.*

Si vacuum tepido cepisset villula tecto,
Quorsum pertinuit stipare Platona Menandro?
Eupolin, Archilochum, comites adducere tantos?

Et

Bibliotheca Doctu instar thesauri.

Et consortii sui agrum thesauris bibliothecalibus largè refertum prædicat idem Sidonius *lib.* 8. *ep.* 4. Rectè ait *thesauris*. Est enim librorum copia doctis hominibus thesaurus, quem propterea & *mysticam gazam* appellat *lib.* 9. *ep.* 9. Themistius uti animam viri cujusq; sapientis sapientiam ipsam esse intelligit: & mentem ac rationem: ita *sepulchra horum* libros & scripta esse ait: in quibus reliquiæ illæ ceu monumentis conditæ jacent. *orat.* 2. ubi doctissimus Remus Bibliothecas ita habendas esse monet, ne *sepulchrorum ritu* perpetuum claudantur.

DE ÆDIFICIIS PRIVATIS TIT. XXIII.

SED nec nostra quoque ædificia cum veteribus formâ aut elegantia comparanda sunt, quantumvis exculta satis atque illustrata sit Architectura. Veteres ante portam magnificarum ædium, Vestibulum *statuebant: quod erat porticula quadam antis sive ostii lateribus obfirmata: in qua, ostio occluso, sub tecto stabatur. Servius secundo Æneidos, ad illum Virgilii versum: Vestibulum ante ipsum, &c. cameram fuisse dicit, duabus sustentatam columnis. Modulum seu formam hujus videre est Romæ,* alla Roronda, *in Pantheo, à M. Agrippa exstructo, ubi pulcherrimæ conspiciuntur columnæ ante portam ex nitidissimo ære solidè conflatam. Posteà per portam amplam ingressus patebat ad atrium, quod ipso ingressu multo erat latius, ad dextram & sinistram se extendens. Extremitates verò illius muris erant occlusæ versus Cavædium: Ibi ad murum appensa habebant arma, & ad alterum latus cibum capiebant. Erat ibi & Pluteus, quem locum Tablinum dicimus, in quo* 1. *Maiorum imagines & res præclarè gesta erant depicta. Ex altera parte Culina* 1.
erat. Inde in porticum deveniebatur: ipsam aulam sive Cavædium circumdantē. Quia enim quadratum erat Cavædium, quatuor concludebatur porticibus, quas Ambulacra rectè dixeris. Intrinsecus habebantur undiq; conclavia: & adversus ostium locus erat collationibus & disputationibus destinatus. Quod si spaciosa & magna essent pallatia: duæ aut tres inibi constitutæ erant Aulæ, porticibus quaquaversus cinctæ: ad eum planè modum, quo Vitruvius describit. Habebantur ibi &* horti *item* 2. Sphæristeria, *in quibus pilæ lusus exercebatur: Item* Balnea *&* Triclinia, *quæ conclavia erant cœnationi accommoda: ut & loca festivitatibus* 2.
idonea: Item Piscinæ, *& id genus alia affabre exstructa, quorū commoditate nos maxima ex parte destituimur. Sed quia in primitiva Ecclesia multi palatia sua Monachis donabant: inde evenit, ut hi etiamnū in Monasteriis exstruendis eūdem obtinuerint modum, ad quem palatia illa erāt ædificata: ut Blondus scriptū reliquit:* 3. *Idem quoque prodidit, Veteres non usos fuisse Caminis, sed aquam inferius calefecisse, & canaliculis quibusdam per medios muros dispositis ita ordinasse, ut in hos ferventis aquæ vapor immissus per certa quadā orificia conclavibus adaptata exhalaret: æstatis tempore per eosdem meatus frigus captatum emitteretur. Verùm ego crediderim. Eos etiam caminos usurpasse, quibus nos utimur:* 4. *cum &* Vaporarii & camini *verbum in hac significatione inveniatur. Conclavia sternebant;*

Antiquorum ædificiorū consideratio.

* *Lib.* 6. *c.* 3. 2. & *seqq.*

Monasteria veterū ædificiorū formā quodammodo repræsentant.

3. *Veteres an Caminus usi*

4.

nebant, 5. Musivo opere, *mormoribus infrusta comminutis. Plinius de quodam scribit, qui hoc pavimentorum genere tam artificiosè minutis quibusdam testulis expresserat cœnarum reliquias, quæ scopis solent everri, ut semper viderentur pavimẽta illa non esse purgata: eaq. quæ in pavimẽto depicta erant, verà viderẽtur ossa putamina, aut alia analecta in terram projecta. Videbantur ibi duæ columbæ ex uno vase bibere, & altera harum aquam umbra capitis infuscare. In ædificiis antiquis, quæ eruuntur, videre est opera ista: quæ* Musiva vel Mosaica *dicuntur. Ea olim appellabantur* Lithostrata, *ut Plinius scribit:* de quibus etiam Evangelium loquitur. Ædes maxima ex parte non erant contiguæ, interjectis in medio Cloacis, aut viis quibusdam angustis. Antè surgebant in acumen, frontispicium constituentes. Unde Architecti recensiores portarum & fenestrarum ornamenta sumserunt. Et illa quidem 6. nominabantur* Insulæ. *Quarum verò stillicidium in viam derivabatur, & quæ testudinis forma ædificata erant, eæ* Domus *appellabantur, & hæ erant magnificẽtiores. Et ideò P. Victor scribit, Arcadii & Honorii temporibus, Roma* 4662. *Insulas, &* 1780. *domos fuisse. Portæ clavis compactæ erant ex ferro lucidissimo, ad eum modũ, quem Latini* Quincuncem *dicunt, iidemq. clavi sæpè fricabantur. Plautus Asinaria:* Jussine in splendorem dari bullas has foribus nostris? *Aperiebantur utroq. latere.* Virgilius 4. *Æneid.*

5. Musivum opus.

* Lib. 36. cap. 25.

6. Insulæ. Domus. Portæ ædium.

Quomodo apertæ.

Concedunt tectis bipatentibus:

ubi Servius; & maxima ex parte occlusæ tenebantur, ut ex Plauto, Terentio, & Plutarcho in Publicola colligitur. Virorum triumphalium portæ extra aperiebantur, 7. janua in publicum rejecta, quæ antequam aperiretur, tintinnabulo pulsabatur, ne præeuntes offenderentur. Plutarchus *in vita Publicolæ, &* Plinius *libr. 36. cap. 15.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Ædificiorum cultus decus Urbium

Architectura.

MAnifestius est quàm ut dici debeat, Ædificiorum cultu decus Urbium acquiri, & ædificantium habitationes Civitatum ornamento adiici. *l. 2. C. de præd. & omnib. reb. navicul. lib. 11.* Sed id absque *Architectura*, quod commune omnibus artificiis nomen est, commodè fieri nequit. Quæ singulari cultu, magnificentia atque nitore non modo urbes, publica privataque ædificia expolire, & concinnè ornare; sed & magno fastu, stupendis impensarum sumptibus, præclara & magnifica illa ædificia septẽ construere docuit; quæ humanæ industriæ miracula mundus admiratur. Itaque nobilissima *Architectura*, in summo collocata fastigio, totius universi ornamentum jure nominatur. Quæ etenim urbs, quod oppidum aut castrum absque architecturæ præsidiis, vel minima nominis celebritate claret? illa ædificiorum magnificentia, populi opes, vasta propugnaculorum mole, murorum & turrium dispositione ac ordine Moderatorum curam ac providentiam spectantibus non obscurè demonstrat. Eam proinde *Daniel Barbarus* omnium artium prin-

principem ac dominam, judicem atque Reginam artificiorum & inventorum optimo jure vocat. Quam & *Vitruvius* scientiam dicit, pluribus disciplinis & variis eruditionibus ornatam. Cujus judicio probantur omnia, quæ à cæteris Artificibus perficiuntur opera. Cujus quidem artis dignitas ex eo maxime elucet, quod ejus nomen à principatu; quē inter omnes artes obtinet, sit derivatum. Quare & Plato Architectum præesse ait, his, qui artibus utuntur. Sed ab hac Architecturæ commendatione illud Gelli me dehortatur; Turpius esse putantis exiguè atque frigidè laudare, quàm insectari & graviter vituperare. Quod pluribus executus est *Georgius Braun* Agrippensis in doctissima præfatione *civitat. orbis terrarum*. Ipsis vero etiam Decemviris curæ fuisse pulchram & decoram Civitatis faciem, vel ex eo planum fit, quod ædificiorum ruinis publicum aspectum deformari noluerunt. Tignum enim (cujus appellatione *in L. 12. tabb.* omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significari Cajus ait *in l. tigni 62. de verb. signif.*) alienum vel furtivum ædibus, vel vineis junctum, Lex XII. tabb. neque solvere, hoc est, eximere permittit, neque vindicare. Quod prudenter Lex effecit, ut Ulpianus ait *in l. 1. ff. de tigno i uncto*, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. Sed in eum, qui convictus est junxisse, induplum dat actionem. Qua de re tamen, & quæ sit domino Tigni repetio: quæ domino ædium facultas ejus eximendi, si velit ejus restitutione dupli aut etiam simpli æstimationem vitare; videndus est Hugo Donellus *lib. 4. Comentar. iur. c. 13.* Verba autem Legis Decemviralis ita nobis restituit ingeniosissimus Scaliger ad Festum: *Tignum ædibus, vineaque concapes ne solvito.* Ubi pro *concapes*, exemplaria quædam habebant *concapu*: quam vocem corruptam esse ipse etiam Balduinus agnoscit. Alii, quos Arnoldus ab Hærsolte sequitur. *tract. de actionibus. part. 7. act. 10.* pro Concapes legunt *& capulo*: qui quasi noluerint decemviri tignum Capulo sive feretro, quo mortui efferebantur, junctum dissolvi: ne funus impediatur, neve justa hominis mortui turbentur. Pia sane interpretatio, sed ad rem minus accommodata. Etsi enim per *Capulum* Festus inter alia etiam id intelligit, quo mortui efferuntur: Capuli tamen, in Tigni explicatione, mentio apud Festum nulla: Nulla quoque apud JCtos, qui Legem istam interpretantes, Ædium quidem & Vineæ crebro; Capuli autem nunquam meminerunt. Pardulphi Prateii emendatio *Concaptum* habet, h. e. conceptum cognitumque; ad viri docti non usquequaque captum. Doctissimus Turnebus *lib. 13 Adversar. cap. 17.* in hoc fluctuat. Nam aut, *Copula ne solvito*: aut, *ne vindicato, ne solvito*: aut, *néve capito, néve solvito*, legendum putat. Quælibet harum tolerabilis lectio; sed ab antiquis libris, qui *Concapes* habent, nimium recedens: quorum tamen non negligendam esse auctoritatem ingenuè fatetur. Propior verò hæc: *Cum capite ne solvito*. quæ in effectu idem, quod Scaligeri Concapes tignum significat: sic dictum, quod habeat caput suum cum capite vineæ vel vitis commissum. Caput enim vineæ, radix est Rei rusticæ scriptoribus, Sic namque Virgilius *2. Georgic.*

——superest deducere terram
Sæpius ad capita.

Ubi Taubmannus ex *Turnebo*: capita vitium, inquit, stirpes sunt & radices, quibus tanquam ore alimentum attrahatur. Quo sensu Plato forte *hominem arborem inversam* dixit. Concapes igitur cum dicunt Decemviri, depactum ac fixum terræ significant, ad vitem vel vineam sustinendam. Ex quibus perspicuum fit, Scaligeri calli-

Nomen.

Tignum quid.

Cur ædibus vineave junctum non eximendum.

Lex 12. tabb. De tigno varie lecta & emendata.

Capulum quid Festo.

Concapes quid?

Caput quid in re rustica.

castigationem omnibus aliis meritò præferendam.

Tigna legari prohibita.

Eandem porrò ob caussam, ne scilicet ædificiis depositis publicus deformetur adspectus *l. 2. C. de ædific. privat.* SCto ea legari prohibentur tigna, quę ædibus juncta sunt *l. cætera. 41. §. 1. de legat. 1.* nisi absq; injuria seu deformatione illarum auferri ea possint *l. autem 21. §. fin. de legat. 3.* & nisi ad opus Reip. faciendum legentur. *d. l. cætera. § sed si quis ad opus.* tum enim à favore publico Urbis ruinis non deformandæ recedemus, propter favorem publicum majorem. Utilitati scilicet publicæ magis favendum, quàm ornatui ædium, nemo negaverit. & oratione generali publicam utilitatem non coërcendam, sed juvandam potius constat. *arg. l. hoc modo. 64. in fin. ff. de condit. & demonstr.* Cæteroquin ædificiorum contemplatione, & ne Urbs ruinis deformetur, placuit eum, qui nullo prohibente, in publico ædificaverit, cogendum non esse ut ædificium illud tollat vel demoliatur. *l. 2. §. si quis nemine. 17. & l. ult. ff. Ne quid in loc. publ.* ut nec ædificium perficere volentem, prohibendum, si satis dederit. cum ad decus Urbium pertineat, ædificia non derelinqui. *l. prætor ait. 20. §. hoc interdictum, 10. ff. de Novi oper. nunciat.* & horum ruinis Urbis aspectum non deformari: adeò ut Magistratus incumbat officio, inspectis ędificiis dominos eorum ad refectionem compellere; & contra detrectantem competenti remedio deformitati auxilium ferre. *l. præses. 7. ff de offic. præsid.* ut & cautionem de damno infecto exigere. *l in stipulatione. ff. de damno inf.* & ne quid ex illis detrahatur, inhibere. *l. cætera. 41. de legat. 1.* Quinimò dirui jubentur omnia, quæ per diversas Urbes vel in foro vel in publico quocunq; loco, contra ornatum & commodam ac decoram civitatis faciem exstructa noscuntur *l. præscriptio. 5. C. de operib. publ.* sicuti autem ædificiorum destructio sive demolitio vetatur *l. 2. & 3. C. de ædif. privat.* ita eorundem restitutio atque reparatio præcipitur. *l. singularum. 8. C. eodem & l. ult. C. de jure Reipub. lib. 1.* in tantum, ut relictum pro cõstructione vel reparatione domus, publicum favorem continere dicatur: ut per notata in *l. si quis pro redemtione. 36. §. eandemque libertatem. C. de donation.* Consultus respondit Tiber. Decian. *Resp. 15. n. 31. 32. vol. 4.* Hinc quamvis jure cautum sit, Eum qui tempore prior est, omnibus aliis creditoribus præferendum esse. *c. qui prior. de Reg. jur. in 6. l. quoties utriusque 99. ff eod. tit. l. qui balneum. 9. ff. qui pot. in pign. hab.* si hujus obligatio vel unius tantum horulæ spacio alios præcesserit. *ut not gl. in l. ex pluribus 89. §. fin. verb. ex usu. ff. de Solut.* Facit tamen singularis ædium & Urbis favor, ut qui ad ædium restitutionem, hoc est reparationem sive refectionem (id enim hoc loco restituere significat. *l. cum duobus. § idem respondit. ff. pro socio.*) pecuniam mutuam credidit; aliis etiam creditoribus, quamvis hypothecam habentibus & tempore prioribus præferatur. *l. refectionis creditor 25. & ibi Donellus. ff. si cert. pet.* eò quod pecunia sic credita salvam fecerit totius pignoris caussam. *l. interdum. & l. seq. ff. qui potior. in pign. hab.* Quod Papinianus non tantùm ad eum pertinere interpretatur, qui domino insulæ vel ædium pecuniam mutuam dedit; sed & qui redemtori operis; domino mandante numos administravit. *l. 1. ff. in quib. causs. pign. tac. contr.* quia nihil interfit, utrum pecuniam domino, an alij, jussu ejus, in eandem caussam dederimus. *l. solutum. §. solutam. de pig. act.* Petrus Loriotus *in d. l. creditor. 25. ff. si cert. pet.* Quid ergò? an & ad navis, aliarumque rerum refectionem hoc erit protendendum? quod Accursius malè putavit. Nam cum SCtum illud, quod Papinianus interpretandum susceperat, de eo factum

Tempore prior.

Restituere est reficere.

Mutuans pecuniam ad ædium refectionẽ aliis præfertur creditoribus.

An & in Navis refectione idem?

Quod negatur contra Accursium.

ctum sit nominatim, qui ad *ædificii* refectioné exstructionemve crediderit: haud dubiè cæteri excluduntur verbis, qui ad refectionem *alterius rei* pecuniam crediderunt. Nec enim eadem caussa est ædificii reficiendi, & navis aut alterius rei conservandæ. In ædificiis tuendis farciendisq; publica versatur utilitas. Agitur enim in eo dignitas Urbis & ornamentum, ut ædificia integra sint & benè composita; non cassa, non ruinosa: ne ruinis, ut supra dictum est, aspectus Urbis deformetur. Horum nihil simile in navi & cæteris rebus; ut proinde dicendum sit, Verbis S Cti cessantibus & sententiâ, pignus in cæteris rebus non contrahi. quæ aut refectæ, aut emptæ ex pecunia nostra fuerint: nisi de eo generaliter aut specialiter convenerit. *l. quamvis.* 17. *C. de pignor.* Idq; Hugo Donellus latius prosequitur. *in tract. de pign. cap.* 5. Quid autem si ampliorem summam crediderit quis, quâ necessaria vel requisita esset ad refectionem, habebitne insolidum prælationis privilegium? Negat hoc Zasius, & beneficium hoc in summa excurrenti cessare tradit *in l. creditor.* 25. *num.* 7. post Jason. *ibid. num.* 3. *ff. si cert. petat.* per textum *in l. idemq; est.* 7. *vers. quod si res non in totum. ff. qui potior. in pign. hab.* & *in l. Lucius* 7. *vers. quare & si in ea caussa fuerit. ff. de exercit.* ait Michael Beuther. Consultat. sive Respons. *de jure probat. lib.* 1. *cap.* 20. *fol.* 35. Sed quoniam ædificandi luxuria, ut fit, in dies latius serpebat: certus posteà modus & forma usitatæ altitudinis fuit præscripta, quam excedere nemini licuit. *l. qui luminibus. ff. de servit. urban. prædior. l.* 1. *C. de ædific. priv.* Barnabas Brissonius *libr.* 1. *selectar. interpretat. cap.* 1. & Joh. Corasius *lib.* 3. *Miscellan. c.* 14. *n.* 6. Prudenter sanè. quandoquidem cum in aliis omnibus, tum verò in ædificiis potissimum placuit, honestum modum servandum esse, non immoderatam cujusque

An in summa refectionē excurrent.

Modus ædificiis posi-tus.

luxuriam subsequendam. *l. ex damni* 40. *ff. de damno inf.* Præterquam enim quod parùm decorum est, superfluas ædificationes aggredi. *can. pulcra.* 86. *distinct.* experientia magistra docemur, Domus in quibuslibet Urbibus non modica impensa sustentari, *can. non liceat.* 12. *q.* 2. adeò ut ex Celso & Proculo Ulpianus notet, plures sumtui impares eò redigi, ut domus aliis cogantur derelinquere. *l. sed an ultrò.* 10. *ff. de negot. gest.* Nam ut Græcum habet elegans epigramma, ita ab Alciato latinè redditum.

Ædificare domos, multorum & pascere ventres

Pauperiem in miseram prompta frequensq; via est.

Alciat ad *l. ædificia* 139. *n.* 4. *ff. de verb. signif. cat.* Ut taceam, quamlibet etiam habitationem ruinæ vel incendio subjectam esse. *l. cum hi.* 8. *§. fin. ff. de transact.* quod enim tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendii, aut terræmotus vim sustinere possit? apud Ulpianum Labeo ait *in l. fluminum.* 24. *§. Servius. de damno inf.* Quo pertinet gravis illa Bernardi ad Nobilem quendam admonitio: Si vis, *ait*, ædificare domum, inducat te necessitas, non voluptas. Cupiditas ædificandi, ædificando non tollitur. Nimia & inordina ædificandi cupiditas exspectat ædificii venditionem. Turris completa & arca evacuata faciunt tardè hominem sapientem. Præterea ornanda est dignitas domo, nó ex domo tota quærenda; nec domo dominus; sed domus domino cohonestāda, ut est apud Tulliū, qué Luc. de Penn. laudat *in l.* 2. *C. de prædiis & omnibus rebus navic. lib.* 11. &, ut ille dicebat, nō lapidib. & picturis, sed inhabitantium virtute domus decoranda. Equidem iis, qui sumtuosas ædes in perpetuam scilicet sui memoriam, extruere tantopere gestiunt (non secus ac *Agrigentini* de quibus

Bernardi præceptum circa ædificationē.

Plato dixisse fertur, eos quasi semper victuros ædificare & comedere quasi semper morituros, ut est apud Ælianum *lib. 12. variar histor.*) illud Johannis Cœlii Megapolitani Epigramma etiam atque etiam inculcandum censeo:

Joh. Cœlius Megapolitanus.

Hic ubi nulla mora est, & mansio nulla perennis,
Æternam tibi vis ædificare domum
Ædificare parum curans, ubi mansio quondam
Æterna est, & non interitura mora.

Nihil enim in hoc universo tam constans & durabile licet cernere, quod mutationi non sit obnoxium, & temporis dentibus corrosum peredatur tandem.

---monimenta fatiscunt.
Mors etiam saxis Nominibusq; venit.

Ædificiorum atates.

Ut Ausonius conqueritur. Nec novum est, ipsis etiam mominentis & ædificiis ætatem quandoque attribui, juventutem nimirum & senium. Sic enim ædificiorum ætates æstimandas sive examinandas esse Ulpianus scribit in *l. domus. 58. ff. de legat. 1.* Quo in loco etsi Cujacius per ætatem intelligit amplitudinem & magnitudinem *lib. 6. observat. cap. 3. & lib. 18.* nihil tamen restat, quo minus in proprio suo sensu id verbum accipiatur. Nam & ædes ætatis senio concuti legimus in *l. 15. C. Theodos. de operib. pub.* & ornamenta urbium & decora marmorum sentire sensum temporis *in l. 6. eod. tit.* & Cassiodorus *lib. 1. varia. ep. 25.* Antiqui principes, scribit, nobis meritò debent suas laudes quorum fabricis dedimus longissimam juventutem ut pristina nativitate reluceant, quæ veternosa iam fuerant senectute fuscata. Et Mamertinus *in Panegyrico Iuliani*, dixit, urbium mœnia renovata ab Imperatore induisse juventutem. Sic ædibus etiam *Canos* tribuit Ovidius. *lib. 1. Amor. eleg. 8.*

Ætatis senio concussa.

Canescunt turpi tecta relicta situ.

Eodemque sensu Ennodius Ticinensis *ad Boetium.* Ædificia ejus, scribit, sub negligentia consenescere, & alibi:

Abjurant priscam, te Præsule, tecta senectam.

Pari quoque forma ætatem Chirographi legimus *in l. 1. C. Theod. si cert. petat.* & ætatem vino accedere, apud Plinium *libr. 23. cap. 1.* Ipse etiam Symmachus papyri senectutem dixit *lib. 43. & ep. 35.* ætatem charitatis de epistolarum tyrocinio non debere æstimari. Prout diligenter hoc annotavit Francisc. Iuretus in Notis ad Symmachum *lib. 1. cap. 4.*

In quo majorum imagines) Solebant Romani, qui nobilitate & majorũ suorũ gloria præstabant, mortuorum imagines ad similitudinem vitæ, totiusque corporis delineationẽ effingere, ut vitæ seriem servantes, & juxta imagines cujusq; propriã virtutem, haberent quos imitarentur. Eodem modo unusquisque è parentibus ejusmodi statuas, & ornamenta habuit, ut ex eorum picturis quisq; intelligat, quantas in repub. dignitates singuli & honores gesserint. Ut notat *Photius ex Diodoro Siculo lib. 31.* Eas defunctorum imagines in celeberrima ædium parte ponebant veteres lignea quadam ædicula circumseptas: easdemq; per solennitates publicas aperiebant, & cum studio exornabant ut videre est apud Polybium *lib. 6. cap. 51.* Quò pertinet illud Sallustii *in Iugurth.* Nam sæpe audivi, (*inquit*,) Quintum Max. Publ. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, *cum majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi*: scilicet non ceram illam, neque figuram, tantam vim in se habere, sed memoriâ rerũ gestarum eum flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. Joh. Corasius *lib. 3. Miscelleaneor. cap. 3 n. 1.* Accedat illud Valerii Maximi de *Manlio Torquato*: Videbat se in eo atrio cõsedisse, in quo illius Imperiosi Torquati se-

ti severitate conspicua imago posita erat: prudentissimoque Viro succurrebat effigies Majorum suorum cum titulis suis, idcirco in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes posteri non solum legerent, sed etiam imitarentur. Nam si legentes intuemur illustrium virorum præclara facinora, quibus æternitatem meruerunt, Nitamur ad honestos labores, & studium immortalitatis: quanto hic amor laudis & gloriæ ambitus animos nostros vehementius percellet, spectantes eorum iconicas imagines, & quasi cominus congredientes cum his, qui sibi illud nomen, eamq; apud posteros nominis celebritatem pepererant? ut egregiè scripsit Cœlius Calcagninus *lib*. 15. *ep*. 8. Quis est enim, quem impetus ad laudem non rapiat, cum imagines virorum, quos sua virtus fecit insignes; velut vivas omnes spectet ac spirantes? aut hoc spectaculo quid potest aliud esse pulchrius?

Sphæristeria. 2. *Sphæristeria*) Sphæristeria Accurs. ridiculè interpretatur loca herbis amœna *in l. si quis* 16. *ff. Mandati*. cum tamen hæc locum inprimis exercitio pilæ deputatum designent. Ut sit sphæristerium locus, ubi *sphæra*, h.e. pilæ vacabant veteres; & sphæræ lusus, pro lusione pilari accipiatur, pila enim sparsiva oblectatos eos fuisse, & inprimis quoq; Sidonium Apollinarem ex ipsius liquet epistolis: ut proinde *Sphæristæ* sint, qui sphæra ludunt: quorum quidem pila ludentium adversa fronte constituta erât paria. Sic enim Sidonius: Et ecce hinc sphæristarum contrastantium paria, inter rotabiles Catastrophorum gyros duplicabantur. *Ep*. 9. *lib*. concurrebant nempe sphæristæ, atque alter alteri pilam subripere conabantur: nec nisi agiles & pede strenui, ludo pilari apti erant. Ex quo natum credo illud proverbium: *Asinus segnis inter sphæristarum ordinem celeri volatu discurrit*. Nec ignota est illa in jure proposita *Pilæ lusu veteres oblectati.*

facti species: cum pila complures luderẽt, quidam ex his servulum, cum pilam præcipere conaretur, impulit: servus cecidit, & crus fregit. Quærebatur an dominus servuli lege Aquilia cum eo, cujus impulsu ceciderat, agere posset? Respõdit Alfenus, non posse: cum casu magis, quam culpa videretur factum *l. si ex plagis* 52. §. *fin ff. ad L. Aquil.* Quo in loco notandum est, non absque impetu vel vehementi motu lusum istum fuisse exercitum. Quod etiam ex *l. item Mela*. 11. *inpr*. colligitur. Et, quia omnes corporis partes æqualiter eò exercentur; minus mirari subit, eum etiam principibus viris fuisse usitatissimum. Idq; ex ultima Platonis epistola ad *Dionysium Iuniorem* Siciliæ tyrannum cõstat: ubi collusores pilæ cum tyranno salvere jubet. Et ei cuivis accedendum est, ut salubris exercitatio sit, corpore bene purgato, & intẽperantiæ cautione: sicuti & in rebus ceteris. De quo consule Galenum *lib de sanit. tuend.* & Hieronym. Mercurial. *lib*. 5. *Gymnast. cap*. 2. sed & pilæ, sive ludi istius genera diligenter explicat Josephus. Quercetanus *in Diætetica polyhisto. sect*. 2. *cap*. 11. *fol*. 241. Sphæristeriis autem plerunque & *Aleatorium* jungebatur: quod erat locus, ubi Aleatores tales ludebant, & in quo pilæ labore fatigati se refocillabãt, viresque integrabant: prout interpretatur Savaro ad Sidon. Apollin. *ep*. 2. *lib*. 2. Quo fit ut Sphæristeria & locum balnei rotundum denotent: in quo Veteres frictiones suas & varia exercitationum genera faciebant. De exercitiis Lampridius *in Alexandro*: post lectionẽ operam palæstræ aut Sphæristerio, aut cursui, aut luctaminibus dabat. De frictionibus verò Suetonius *in Vespasiano, c*. 20. sic scribit: Valetudine prosperrima usus est: quamvis ad tuendam eam nihil amplius, quàm fauces cæteraq; membra sibimet ad numerum in Sphæristerio defricaret. Eodem autem modo, *Aleatoriũ.* *Exercitiis destinata.* *Et frictionibus.*

quo Lampridius pilæ lusum sphæristarium nominavit, Aristot. sphærisin dixit 1. *Rhet.* & Galenus sphæricum, qui pilæ lusu atq; exercitio juvenes imbuit. Ludovic. Cœl. Rhod. *lib.* 25. *lect. antiq. cap.* 2.]

3. *Idem quoque prodidit.*) Hujus loci descriptione Helio caminus denotari videtur: cujus apud Ulpianum mentio *in l. si arborem. ff. de servitut. urban. prædior.* quo loco Budæus Heliocaminum ad verbum *Solarem fornacem* dici posse ait: Quod ut plenius intelligatur, sciendum est, Moris apud Veteres fuisse, ut *Zetam* haberent, hoc est, cubiculum quoddam hibernum, frigori accommodatum, quod igni quandoque calesceret, plerunque sole. Ita enim constructũ erat, ut per vaporarium quoddam solare & apricum, ad quod sol hibernus accedebat, vaporem & calorem acciperet. Locus autem, qui ita calefactus Zetem evaporabat, Heliocaminus appellatus est, quasi Solis vaporarium sive æstuarium dicas. ut Joh. Corasius interqretatur *lib.* 1. *Miscellan. cap.* 14 Sipontinus propius ad Auctoris, nostri mentem accedit, dum Zetas (quæ in usu nostra quidẽ tempestate, non sunt; à veteribus autem frequentissimè habebantur in ædibus) loca fuisse scribit, in variis partibus domus: ad quæ per meatus quosdam intra parietem relictos, qui *Tubuli* dicebantur, ascendentes ex imo Spiritus frigidæ seu calidę atquę in pavimento sparsæ, locum ipsum aut tepefaciebant, aut refrigerabant, pro ut ratio temporum exigere videbatur. Unde Tubulos Proculus definit, per quos flamma torretur paries. *l. quidam Hiberus.* 13. *ff. de servit. urbanor. præd.* Per Zetam Adrianus Turnebus Dietam intelligit *libr.* 24. *Adversar. cap.* 4. utrumque verbum promiscuè usurpans. quo cœnaculum significatur, naturâ vel arte calefactum ut Corasius interpretatur: in quo hyeme ad Solem; æstate ad Vmbram cœnando vivimus & conversamur: à διαιτᾶσθαι, quod vivo & conversor significat, id dictum. & diætis quidem à veteribus varia imposita fuisse nomina, Titus Popma docet *de oper. servorum f.* 63.

Heliocaminus.

Zeta.

Tubuli.

Diæta.

Diætarum meminit & Ulpianus *l. senatus.* 43. §. 1. *de legat.* 1. *l. si cuius* 13. §. *sed si eadem. cum* §. *seq.* ubi eas amœnas vocat *ff. de Vsufr.* præcipuè verò *in l. ligni* 55. §. *lignis. de legat.* 3. ubi ligni appellatione omne id contineri ait, quod comburendi caussa est paratum, sive ad balnei calefactionem, sive diætarũ hypocaustum, vel hypocaustarium. Ita enim legendum monet Philipp. Beroaldus ad Apulejum *lib.* 7. Milesiacar. cum prius *Hypocaustrarum* vitiosè legeretur. Cujus mendosæ dictionis Accursius mendosissimum dedit interpretamẽtum: siquidem Hypocaustras exposuit loca esse, ubi stant ægroti. Latinè *Valetudinarium* dixeris. In cujus Notatione alibi etiam argutus est & festivus. Dictas enim Hypocaustras ait ab *hypo*, sub & *sterõ*. statio: ut sit subterranea statio, in æstate bona *l. si quis* 16. *ff. Mandati.* Verius est Hypocaustarium sive Hypocaustum, locũ esse, in quo ignis succenditur & erumpit, calefaciendis vaporandisque balneis, cubiculis & diætis præparatum. Unde ἀπὸ τοῦ ὑποκαίεσθαι, id est, subtercalefacere ac succendere id nominatum. à Diætis porrò Vlpiano dicuntur Diætarii, *in l. quæsitum.* 12. §. *hostiarii. ff. de instruct. & instrum. legat.* qui sunt Diætis inservientes ministri. Quamvis sint & ea appellatione fures, qui cœnacula furandi gratia penetrant, ut Cœlius Rhodigin. interpretatur *lib.* 12. *lect. antiq. cap.* 18. adductus forrasse illo Vlpiani *in l. saccularii* 7. *ff. de extraordinar. crim.* Vbi directarii appellatur (quidam autem Diætarii legunt) qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo: quod fit, dum malis artibus in ea scandunt aperientes fenestras hamis, uncinis, vel qua alia ratione. Vnde *apertularii*

§ lignis in l. ligni. 55. *de legat.* 3. *emendatur.*

Accursii notatio.

Hypocaustum.

Diætarii.

Apertularii. tularii dicuntur, ut post Cujacium *lib.* 10. *Observat. cap.* 27. notat Oswaldus Hilliger, ad Donellum *lib.* 15. *Comment. iuris civil. cap.* 29. *lit. B.* utramq; certe lectionem tam *Diatarii quam Directarii* probat Turneb. *lib.* 9. *Adversar. cap.* 17. *circ. fin.* Licet diætarii vocem, ut & directarii ibi improbet Petrus Crinitus *lib.* 17. *de honesta discip. cap.* 8. quem cautum hominē magis quàm doctum appellat Forcatulus, eò quod nihil aliud quam aliena transscribat. *in Necyomant. dial.* 28. *n.* 4. *in fin.*

Petrus Crinitus.

Vaporarium.

Caminus. 4. *Cum & vaporarii & camini verbum*) Vaporarii verbo usus est Cicero in Epistol. ad Quintum Fr. Ita erant posita, ut eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, esset subjectum cubibulo. Caminorum verò Papinius meminit:

——cœlove paratum
Fluxit opus, Siculis an conformata caminis
Effigies lassum Steropem, Brontenq; reliquit.

Caminum etiam eleganter expressit Sidonius Apollinaris *ep.* 2. *lib.* 2. cùm ita scribit: Acrypto porticu in hyemale triclinium venitur, quod arcuatili Camino sæpè ignis exanimatus pulla fuliginem fecit, qui vel unicus locus argumento est, in Tricliniis Caminos fuisse. idque suadetur illo Suetonii in Vitellio: nec ante in prætorium rediit, quàm flagrante triclinio ex conceptu Camini. Ut vel hinc confutari possit eorum sententia, qui Caminorum usum veteres ignorasse tradiderunt. Sed Caminum tamen non eundem apud nos esse, qui apud veteres, perspicuum facit Manutius *libr.* 7. *ep.* 10. *ad Famil.* Quæ enim quasi gula adscendentem è foco ignem accipit, & extra tectum educit innocentem, is Caminus à nobis appellatur: illi, modò pro fornace, modò pro hypocausto, interdum pro igne usurpabant. De fornace Virgil. 3. *Æneid.*

Ejus usus an veteribus cognitus.

Diversus tamen à nostris.

——ruptis flammam expirare Caminis.

Et Juvenalis *Satyr.* 14.

Sed crescunt quocunque modo, maioraq; fiunt
Incude assidua, semperque ardente Camino.

De Hypocausto accepisse videtur Galenus *lib.* 5. *de sanit. tuend.* de Camino Cicero *d. ep.* 10. *lib.* 7. Nam in castris, ubi Trebatius erat, & ad quem Cicero scripsit, fornacibus aut hypocaustis milites usos fuisse, verisimile non videtur. Eodem sensu Horatius *Satyr.* 5.

——Neque nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacbrymoso non sine fumo,
Vdis cum foliis ramos urente camino.

Atque hi veterum camini loco & forma differebant à nostris. Non enim ut nunc in excavato pariete, quo simul cum fumo ignis excipitur; sed ut monere videntur exēpla, in medio cubiculo hiberno, quod conclave dicebatur fieri solebant. Propterea dixit Cato *cap.* 18. *de re rustica*: Focum purum circumversum priusquam cubitum eat, habeat. Quomodo enim circumverti focus possit, si fuisset more nostro in excavato pariete? Nostri à lateribus vertuntur, à tergo nec possunt, nec opus est. Et cùm ait Columella *lib.* 11. *cap.* 1. Consuescat rusticus circa Larem Domini focumque familiarem semper epulari: quid aliud significat, nisi larem & focum, circa quem epularetur familia rustica, medium in conclavi locum tenuisse? Fornacem verò quod attinet, exitum ignis caminus antiquus non habebat: itaq; molestia fumi vacare non poterat, nisi vel ligna urerent, quod Cato docuit, amurcâ illitâ, vel apertis fenestris uterentur, quorum alterum impensis non minimis; alterum qui fieri posset, cum per fenestras, hyeme præsertim, frigori & ventis aditus pateret, nequit intelligi. Horatius certè

—— Lacbrymoso non sine fumo

cum dixit, extra caminum caruisse demōstrat. & pluribus hoc adstruit Manutius loco supra citato.

5. *Musivo opere.*) Musivi hujus operis quod *Musivū,*

sive Mosaici opus. quod vulgo Mosaicum appellatur, mentio fit in vita Pescennij Nigri, & apud Augustinum, *de Civitate Dei.* De hoc Musivo sive Mosaico opere Nilum scholasticum *Libr. 4. Antholog.* epigrammate illo Græco sensisse Alciatus censet, quod ipse ita Latinum reddidit.

Sum Satyri falsique petulcique: ast age cur te
Ad nos vertentem lumina, risus habet?
Admiror qua arte ex aliis aliisque lapillis,
Tam cito compositum transierim in Satyrū.

Musearii. Hinc qui artem istam callebant, *Musearii* dicti videntur *in l. 1. C. de excusat. artif. lib. 10.* In subterraneo quoque domicilio illo, quod ostenditur juxta Cumas Italiæ, & quod vulgus fingit fuisse *antrum Sibyllæ*, (quum verisimile sit fuisse speluncam prædonum ac Piratarum) visuntur parietes vario concharum contextu, Musaicum opus imitantes, ut Erasmus Roterodamus retulit *Chiliad. 5. cent. 2. Adag. 20* & ipsemet ego anno 1587. in rem præsentem eundo oculis hisce sui contemplatus.

Insula. 6. *Nominabantur Insulæ.*) Insula non tantum terram significat, in flumine marive, aquis circumfluam, ob spiritum solo erumpere non potentem, enatam, ut auctor est Plinius *lib. 2. natur. histor.* sicque dictam, quod in salo, id est, in mari sit: ut scribit Festus. Sed & domum denotat ab aliis sejunctam, & quæ communibus parietibus cum vicinis non adhæret, ac publico privatorumve circuitu discingitur. Qua significatione Insula ab Ulpiano accipitur *in l. si insulam. de verbor. oblig.* Scævola *in l. non ut ique. §. si quis insulam. ff. de eo quod certo loco.* & Paulo *in l. 3. §. effractura. ff. d officio præfe. vigil.* Et in hoc potissimum *Insula à domo quid differat.* à Domo secernitur, quòd Domus sint habitationum ædificia conjuncta proximis & vicinis domorū parietibus, ut viciniam numerosam & frequenti habitatione stipatam efficiant. Festi finitionem Alciatus ex Cornelio Tacito, *lib. 15. Annalium*, cōfirmat *in l. Urbana. 166. ff. de verb. sig.* Is, propter crebra incendia, cum multi aquæductus in Urbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, ut aqua privatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret; ædificiaque non communione parietum, sed propriis quæque muris ambirentur; canalibus puta eis in parietibus additis, ut reprimendis ignibus aqua facilius decurreret. Hinc Insularum nomen; quæ non modò ab incendiis tutiores; sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant. *Insulæ domibus tutiores.* Ideoque in eis preciosiora quæque reponebantur, ut quæ solius effracturæ periculo subiicerentur. Quod animadvertens Paulus *in d. leg. 3. §. effractura. de offic. præf. ct. vigil.* Effracturæ, inquit, fiunt plerunq; in Insulis horreisque: ubi homines preciosissimam partem fortunatum suarum reponunt. *Insularius.* Ab Insula, *Insularius* dicitur servus, qui insulæ custodiendæ curam gerit: ut & *Saltuarius*, qui saltus vel fundi tuendi magis, quam colendi caussâ paratus est. Interest enim Domini, fines prædii tueri. *l. si ita legatus. 16. §. Dominus. ff. de Usu & habit. leg. cum quæreretur. 60. §. final. de legat. 3.* Ideoque Insularium, Urbanorum mancipiorum numero haberi Pomponius scribit: siquidem custodia propriè civile est officium: nisi ex domini destinatione aliud colligatur. *d l. urbana. §. Insularius. & ibi Brechæus de verbor. signif.* Errant igitur Cœlius Rhodigin. *libr. 7 lection. antiquar. cap. 31. & lib. 25. c. 20.* & Alexander ab Alexandro *lib 3. Genial. dierum c. 25.* dum Insularios interpretantur Servos viles ac pessimos, absque civitate, & in insulas deportatos, sive in publicum opus atque in metallum damnatos. Sanè *Insulares* hi dicerentur rectius, *Insulares.* quam Insularii. Sic enim *Insularum pœnam* legimus, pro ea, qua quis in Insulam deportatus est. Marcell. nec strepente, nec obsistente, *insulari pœna* mulctati sunt.

Nec

Nec desunt, qui servos insularios, sive insulares, putent indicatos in carmine obscœno his versibus:

Ductor ferreus insularis, equi
Laternis videor fricare cornu.

Quod Titus Popma de *operis servorum* autumat *fol.* 100.

Fores olim quomodo aperta. 7. *Porta sive Ianua aperiebantur, ostio in publicum rejecto*) Idem hoc ex Helladio testatum facit Photius in Bibliotheca *Cod.* 279. *fol.* 1595. *his verbis:* Ideò apud comicos, exeuntes pulsant fores, quia non, ut apud nos nũc quidẽ, ostia olim aperiebãtur interius; sed adverso modo. Foras enim trudentes exibant, manu pulsantes prius, ut audirent, si qui ad fores essent & caverent, ne inscii læderentur, foribus repentè in viam protrusis. Huc pertinet, quod de Janua in publico aperta scribit Scævola *in l. ult. §. fin. ff. de servit. urban. præd.* & Duarenus explicat *lib.* 1 *Anniversar. dispu. cap.* 32. itemque Cujacius *lib.* 13. *observ. cap.* 27. & confirmatur illa Isidori notatione sive definitione: qua *Ostium* esse dicit, per quod *Ostium.* ab aliquo arcemur, ab obstando dictum. Et Scholiastes Aristophanis in Pluto itidem docet, Romanenses Jamias vocasse ostia, quod irrumpentes extrudant. Petr. Gualth. ad Horatij *Satyr.* 1 *lib.* 1. Ac ut sibi caverent, qui domum ingredi vellent, inscriptum erat Januæ longis literis. CAVE CANEM. *Eius inscriptio.* Non solum enim vivus canis accubare solebat; sed etiam sculpi vel januæ appingi, cum ista inscriptione. Ita Petronius Arbiter in Trimalcionis domo; ad sinistram intrantibus, non longè ab Ostiarij cella, canis ingens catena vinctus, in pariete erat pictus, superque (quadrata litera) scriptum, CAVE CAVE CANEM. Janus Duz a *in præcidaneis ad Tibull. cap.* 1 *Ianitorum sessio ad ostia.* scitu digna refert de Janitorũ sessione ad ostia, cum inquit: Sciendum est, Janitores & catenatos, & compedites fuisse; in ipso aditu ac vestibulo quasi in præsidio collocatos, ubi servili cella, ac sub custode cane contenti noctu atque interdiu vitam sedentariã exigerent; haud ante pedes quod erat, prospicientes modò, sed post etiam respicientes: credo, ne quis adventor gravior, quam advenisset, discederet. de quo ritu plura Titus Popma *ad Varron.* Casaubonus *ad Theophrastum* & *ad Suetonii Vitellium. cap.* 16. Petrus Faber *semestr. libr.* 2. *cap.* 12. Jan. Gruterus & Lipsius *ad Senecam lib.* 3. *de ira. cap.* 37. Et, cave canem proverbij more usurpatum fuisse Turnebus monet *Adversar. lib.* 16. *cap.* 4.

DE STATVIS EX MVLTIS PARTICVLIS SEV CRUSTIS COMPOSITIS. TIT. XXIV.

Solebant etiam Statuas ex marmorum crustulis coagmentare. tanta compagine & firmitudine, ut ex solido marmore facta viderentur, & pluris etiam æstimarentur. Ægyptij crebrò his utebantur, ut & Theodorus sculptor. At Græci artem hanc ignorarunt, ut auctor est Diodorus Siculus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Crusta. Crustarum cum mentionem fecerit Auctor noster, venit mihi in mentem ejus, quod Proculus tradidit *in l. quidem Hiberus* 13. *circa fin. ff. de servitut. urban. præd.* licitum esse, parietem communem incrustare: sicuti picturas preciosissimas in pariete communi habere licet. Tantum enim abest, ut incrustatione vel paries communis deterior reddatur, ut ex parte ejus qui incrustat, melior etiam fiat & ornatior.

natiot. *l. in fundo.* 38. *ff. de rei vindic.* Incrustatione certè parietem exornari Paulus ait *in l. impensæ.* 79. §. *fin. ff. de verbor. signif.* Est autem Incrustare, parieti, pavimento, aut alteri operi crustam adjungere, inducere & applicare. *Ioh. Corasius libr.* 4. *Miscellan. cap.* 16. Crustæ enim sunt tabulæ marmoris, unde & marmorati parietes & crustati dicuntur. Incrustationes igitur investiunt parietes crustis marmoreis, authore Hadr. Junio, ut murus sive paries ille totus videatur marmoreus, ut cum Barth. Cœpella loquar *de servit. urban. præd. c.* 71. *n.* 3. ubi in pariete communi licere etiam invito vicino incrustationem fieri docet: cum per hoc melior & pulchrior fiat paries, ut notat glo. *in d. l. impensæ.* 79 §. *fin. de verbor. sign* Ejusce modi incrustatione Venetiis exornatum vidi & obstupui Divi Marci ædem: quæ cum penè tota purissimo fulget auro, tum intus extraque circa imum marmoreis tabulis est compacta: ut ex Sabellico in historia Veneta *decad.* 3. *lib.* 6. Philippus Camerarius, Magni illius Joachimi F. Jureconsultus insignis, & inclutæ ac celebratissimæ Noricorum Reipublicæ Consiliarius dignissimus, in præclaro illo opere Operarum succisivarum refert *cap.* 64. cent. 1. & pulchrè describit Georgius

Incrustare.

Templum D. Marci Venetiis.

Philippus Camerarius.

Draudus Commentar. *ad Solini Memorab. cap.* 9. *f.* 385. *& seqq.* Incrustationi proxima est *Loricatio*: quæ & ipsa tegumentum est parietis, sed calce arenata constans h. e. arena mixta; interdum etiam ex Gypso, ut tradit Vitruvius *lib.* 7. *cap.* 1. *& seq.* Quod si ex Gypso effigies & signa fiant, iisque hæc loricatio pingatur atque exornetur, specialius *plastice* appellatur, teste Isidoro *cap.* 14. *lib.* 19. Picturæ autem studio adeò Græci & Romani insaniebant, ut pictoribus eadem, quæ liberalium artium Professoribus atque Magistris concesserint privilegia & immunitates *l. archiatros.* 8. *C. de Metatis & epidimet. lib.* 12. Joann. Goedd. *ad d. l. impensæ.* §. *fin. ff. de verbor. sign.* Cæterum Romæ primum parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cochio monte *Mamerram* Equidem Rom. præfectum fabrum Cæsaris, Plinius tradidit *lib.* 36. auctore Cornelio Nepote. Id non aliud fuit quàm marmor in tenues crustas sectum parieti imponere scite, & pro tectorio ei dare. Lucanus

Nec summis crustata domus sectisque nitebant
Marmoribus——

De Marmoris autem secandi ratione diximus supra *ad Tit.* 15. de marmoribus.

Loricatio.

Pictura Romanis grata.

DE CELLIS TIT. XXV.

Equidem opinor, veteres non habuisse cellas subterraneas, quandoquidem dolia in quibus vina adservabant, sub terram dimittebant: præsertim si hæc essent imbecilla; ut Plinius tradidit. Id verò superfluum & supervacaneum fuisset, si subterranea exstitissent cella. Et quidem nec Plinius eodem in loco, ubi & de vinariis cellis, & quomodo hæ fieri debeant, tractat, sub terra eas fieri meminit: nec etiam Vitruvius ad istum modum eas describit, qui tamen locus adeò utilis & necessarius nequaquam fuisset prætermittendus. Sanè dolia defodi fuisse solita, etiam ex Legibus nostris * colligitur. Ac quia ad Cellas jam devenimus, non fuerit alienum à proposito nostro admonere, veteres non condidisse vina ligneis vasis sive cupis, quales nos habemus; sed in vasis figulinis, iisdemque magnæ capacitatis: quippe quæ carrum sive plaustrum vini capiebant, hoc est, amphoras* 120. *quæ* 1600. *aut secundum quosdam* 1920. *libras conficiunt.*

Veteres an habuerint Cellas.

* *Lib.* 14. *cap.* 21.

Dolia defossa.

* *L. in instrumento* 8. *l. cũ fundus.* 2. *ff. de fundo instr. Vinum in vasis fictilib. conditũ*

Sed

Sed & sub dio exposita habebant vina, quae erant nobilissima, ut Plinius eodem loco testatur. Cupas, quibus nos utimur, veteres non usurpabant, nisi Alpium incolae; sed harum loco habebant dolia, quae ut ex Plinio ostendimus, terrae infodiebant. Vinum hoc modo conficiebant. primum calcabant uvas, & mustum in grande aliquod vas, quod Laccus *vocabatur, mittebant. postcà harum scapos cum folliculis subiiciebant sub prælum, & quod reliqui habebant musti in eundem exprimebant Laccum, ut ex Ulpiano colligitur * & Varrone lib. 1. de re rustica cap. 54. Quidam extrema illa, racemum puta cum pediculis circumcidebant, & denuò premebant. ac 1. expressis acinorum folliculis, aquam addebant, quam pro vino operariis dabant hyeme.*

Sub dio expositum. *Vinum conficiundi ratio.* ** In l. si servus 27. § ult. ff ad L. Aquil.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Auctor est Suidas, in dictione λάκκος, Athenienses & alios Græcos fossas subterraneas excavasse latas, vel rotundas, vel quadrangulas: iisque tectorio inductis, vinum & oleum excepisse. Id verò fossarum genus Laccum fuisse nominatum, satis indicat textus in *leg. si servus 27. §. ult. ff. ad L. Aquil.* Ubi si tectori locaveris laccum vino plenum curandum: & ille eum pertudit, ut vinum sit effusum: Labeo scribit, in factum agendum. Quo loco Budæus pro *Tectori* reposuit *Vectori*: & laccum interpretatus est excipulum musti defluentis è torculari. Malè: cum Laccus Ulpiano idem sit, quod alibi *vini cisterna*, quam in terra defossam tectorio inducere & incrustare intus forisque solebant. *l. vulgaris. 12. §. sed si de navi. ff. de furt.* Tector igitur, qui tectorium cisternæ inducit. Tectorium enim incrustationem esse à tegendo sic dictam, Alciatus docuit *in l. in rutis 241 de verb signif.* & Johan. Corasius *lib. 4 Miscellan cap. 16 num. 10.* ut sensus sit; Teneri tectorem actione in factum locatori, si Laccum quem *curandum*, hoc est, incrustandum conduxerat, pertuderit; quia imperitia scilicet culpæ adnumeratur, ut Cujacius explicat *lib. 10. observat. cap. 9.*

Laccus *Interpretatio l. si servus 27. §. ult. ad. l. Aquil.* *Tector: tectorium.*

Nec verò Laccu tantùm isto sive Cisterna ad hunc finem veteres utebantur; sed & Doliis, etiam fictilibus: quibus terram adgeri solitam Javolenus docet *in l. lia. d. lia. 26. de fundo instruct.* ad vina scilicet conservanda. In hunc enim finem dolia defodi solere Ulpianus innuit *in l. in instrumento 8 d. t.* cui adsentiens Pomponius, fundo legato etiam dolia infixa contineri ait *in l. cum fundus. 21. eod tit.* Rectè *infixa, inædificataque*: cum sint hæc veluti pars fundi, & amoveri nequeant, ut rectè notavit Accursius, & ex eo Jacobus Menochius *lib. 4. præs. 154. n. 23.* Non quævis igitur dolia aut vasa vinaria (quæ in cella defixa quidem sunt, non tamen ita ut solo suo aut lateribus fundo hæreant, sed ut tota, & integra erui inde possint) fūdo legato continebantur *l. Lucius 91. §. collegio. ff. de legat 3.* Verum ea, quibus terra ita adgesta est, vel quæ ita fundo cohærent, ut perpetuo ibi sint & sine ruina ædificii avelli nequeant *l. dolia. 26. ff. de fundo instr.* Oswald. Hilliger in Notis *ad Donell. lib 8. cap. 19. fol. 667.* In qua sententia, rectè advertas ipsemet etiam Connanus fuisse videtur *lib. 7. comment. iuris civil. cap. 7. num. 6.* Doliis illis contentum vinum, *Doliare* Ulpianus appellat *in l. 1. §. si doliare. ff. de perit. & comm. rei vendita.* Doliare sic dictum, ad differentiam diffusi: quod non amplius in doliis, sed in vasis esse Proculus ait *in l. vinum. 15. ff. de trit. vin. & oleo legat.*

Dolia fictilia. *Defossa.* *Doliare vinum.* *Diffusum.*

gat. Diffundi scilicet vinum ex Laccu, sive doliis, vel cupis, in testas; cados & amphoras solebat, ad ætatem diuturniorem, sivo vetustatem, quæ vino maturitatem & suavitatem adfert, ut Adrianus Turnebus interpretatur *lib. 1. adversar. ca. 1.* Unde Horatius *lib. 1, Epist. 5.*

Vina bibes Tauro diffusa.

& Cicero 3. de Finibus: Quibus vinũ diffusum (Turnebus *defusum* legit) è pleno sit œnophoro, pro quo Varro dicit: Ubi dies triginta præterierint, transfundito. Hodiè vinum *transvasare* barbarè dicimus. Amphoras verò sive cados, & vasa fictilia (nam & his vina condebantur) veteres picabant, vel gypso linebant, ne virtus vini aut raritate materiæ, aut poris vasorum occultis evanesceret. Horatius lib. 1. Carmin. Ode 20.

Transvasare. *Amphora cur pice oblita.*

—graca quod ego ipse testâ
Conditum levi.

hoc est, pice vel gypso obstruxi & obduxi, vel incrustavi. Græcam autem testam appellat, quia primum in Samo plastice, id est, figlina inventa est, auctore Plinio *libr. 35. c. 12.* Et quidem *picationis* illius tempus docet Columella *his verbis.* Dolia quoque & serias, cæteraque vasa ante quadragesimum vindemiæ diem picanda sunt *lib. 12. rei rust. cap. 18.* Johan. Bræcheus *in l. vinaria. 206. §. seria n. 3. de verb. sign.* Præterea Notis & titulis signabant amphoras & fictilia illa vasa, quibus vinum erat conditum. Hinc Juvenalis Satyra 5.

Notis & titulis signata.

—cuius patriam titulumq; senectus
Delevit multa veteris fuligine testa.

Unde & proverbium, *De meliore nota*: de quo apud Turneb. *d. cap. 1.* atque hinc interpretationem capit illud Petronii Arbitri, statim allatæ sunt amphoræ vitreæ, ac diligenter Gypsatæ: quarum in cervicibus pittacia erãt affixa cũ hoc titulo: FALERNUM OPIMIANUM, ANNORUM CENTUM. & alibi. Scediũ affixum ampullis; cui inscripta ætas vini. Ubi tamẽ notandum est, quod Petronius scedium & pittacia appellat, id Plautum *literatas fictiles epistolas* vocare, pice signatas quibus nomina (consulum nempe) insint, cubitum longis literis. *In Pœnulo act. 4. scen. 2.* Contra Resignare amphoras vel cados Relinere dicebãtur, cum operculum amphoræ è cortice vel subere picatum vel resinâ obturatum dimoverent. Terentius: Relevi dolia omnia, omnes serias. Horatius *lib. 3. carm. od. 8.*

Resignata.

Corticem adstrictum pice dimovebit
Amphora.

Quo pertinet illud Tibulli:

—Chio solvite vincla cado.

Planè qui Doliare vinum vendidit; nisi in tempore vinum tollatur, id potest effundere: Atque ut sciatur, vino ad mensuram vendito, quantum emtori perierit, qui pro eo, quod admensum fuerit, precium debet; mensuram, ut Jureconsulti veteres tradiderunt, facere per Corbem potest. *l. 1. §. ult. ff. de peric. & comm. rei vendit.* quod facetè à veteribus dictum videtur, ac si per cribrum dixissent: ut sic quod ex dolio diffunditur, quasi in vas aliquod effluat statim & effundatur. Vix est enim, ut Corbis vinum contineat: cũ juxta Varronem *lib. 1. de re rustica c. 21.* fiat ex viminibus, colligendis liquidis inepta; & proprie cogendis fructibus comparata sit. *l. in instrumento. 8. ff. de fundo instruct.* Ac ut maxime ita possit Corbis confertè contexteque fieri; Corbem tamen mensuræ genus esse negat Cujacius *lib. 2. observat. cap. 36.* Ex quo dubia nonnihil redditur Turnebi opinio; qui *lib. 7. adversarior cap. 23. ex d. l. 1. §. ult.* coniicit, Urnas & amphoras sparteas parari solitas ad vinum metiendum: cum, si fictiles essent, tractando sæpè, ut in metiendo fit, frangerentur. Animadvertere enim debuit Vir doctus, Ulpianum eo loco jocosè id dicere, & molesto lectori face-

Mensuram per Corbẽ facere. Intellectus §. ul. l. 1. de peric. & commod. rei vend.

Turnebi coniectura dubia.

rifacetias ac jocos reponere. Superiore namque paragrapho dixerat, Laudandum esse venditorem, si nō effundat, cum possit effundere. Deinde hortatur eū, ut dolia gratis concedat, aut si id nolit, locet. Si ne ista quidem venditori sedeant; ut vinum vendat minimo adversarii detrimēto. Quod si neque hoc placuerit, & ante vindemiam, quo tempore doliorum opera necessaria futura sit, nondum evacuata ea fuerint; integrum esse venditori, ex faceta & jocularia Veterum sententia, *mensuram per Corbem facere*, hoc est, effundere. Quæ Gothofredi approbata interpretatio adeò mihi etiamnum placet, ut nihil cavisse sit; quare per Oswaldi Hilligeri in Notis ad Hogon. Donell. *l. lib. 16. cap. 14. lit. F.* dissentientis argutationem inde abducar. Etsi enim in enumerandis instrumentis quibusdam, quæ cogentis fructibus apta sunt, ab Ulp. Corbes jūgūtur torcularib. in *l. in instrumen*. 8. §. *cogendi. ff. de fund. inst.* Torcularia autē propriè vasa vinaria Alfenus exstimat. *l. vinaria vasa*. 206. non tamen inde consequitur. Ergò quod de Torcularibus pronunciatum est, ut scilicet, sint vasa vinari; idem etiam de corbibus fori constituendum. Hac enim ratione & falces fænariæ, quas torcularibus itidem conjungit Ulpianus, idem enunciaremus. Quod plusquam ridiculum foret. Et ut verum sit Corbibus uvas quoq; cogi aut colligi, quod nemo negaverit: quis tamen inde colliget, etiam vini mensuram fuisse corbes, aut, per eas solitos fuisse veteres vinum admetiri? Cæterum an in vasis vinariis etiam dolia sint; quod Javolenus ait, præsertim si vinum habeant. *l. vinaria* 206. *de verbor. signific.* Trebatius à Proculo reprehensus negat *in l vinum*. 15. *ff. de tritic. vin. & oleo legat.* Cujacius solerter & ingeniosè explicat. *d. lib. 2. Observat. cap.* 36. & post eum Jacobus Menoch. *lib. 4. præsumpt.* 152. Vina porrò vetustate quā

Gothofredi interpretatio defensa.

Dolia an sint in vasis vinariis

Vina vetera optima.

maximè commendantur, & generosa censentur. Nam & Christus Salvator noster: Nemo, inquit, vetus vinum bibens, statim vult novum. Vetus enim est melius. *Luca* 5. Et Salomon in Ecclesiast. Vinum novum inveterascet, & cum suavitate bibes illud. Hinc Plautus in Casina, Sapientes eos putat, qui veteres fabulas spectant libenter: ut & eos, qui vino vetere utuntur. Certè diuturnitate temporis vina meliora fieri, Horatius ostendit:

Si meliora dies, ut vina poemata reddit.

Ideo avitum sibi fundi optat Ovidius:

Qui properant, nova musta bibant, mihi fundat avitum
Consulibus priscis condita testa merum.

Et Tibullus:

Nunc mihi fumosi veteres adferete phalernos
Consulis, & Chio solvite vincla cado.

Ita enim Pierius *Hieroglyphicon lib.* 51. emendat, cum prius ita legeretur.

——fumosos veteris proferte Phal. rnos Consulis

Fumosum enim Consulem poëta appellat, pro, vetustate quadam veluti fuligine coloratum. Romani enim atria sua Majorum illustrium imaginibus complebant, ad excitandam scilicet posteriatem: ut quod sibi imitandum proponerent, adsidue contemplarentur. Unde & Cicero ad Pisonem, Imagines illas, ob vetustatem scilicet & fuliginem, ut jam diximus, fumosas vocat. Obrepsisti, inquit, ad honores, errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile nihil habes, præter colorem. ut legi omninò debeat apud Juvenalem.

Fumosa imagines.

Fumosos equitum cum Dictatore magistros.

Fumosis autem imaginibus illis Plinius opponit *subitas*, pro recenti, & nuper exorta nobilitate, cum ita scribit: Neque ardentius tu pronepotes; quam ego liberos cupio: quibus video è meo tuoque latere pronum ad honores iter, & audita latiùs

 nomina

nomina & non subitas imagines relicturus. Nisi magis placet, subitas interpretari non diu duraturas Fran. Conn. *lib. 2. Comment. juris civ. cap. 12. n. 8.*

Consulum nomina cadis inscripta.

Notem vero est, cados atq; amphoras nominibus Consulum fuisse inscriptas ad tempus ætatemque vini indicandam, jam inde ab ipsius conditione inchoatam. Horatius:

O nata me.um Consule Manlio
Testa, &c.

& passim. Hinc cum L. Opimio Cos. vini bonitatem præcipuam commendet Plinius *lib. 14. ca. 4.* rectè Cicero *Opimianam*; ut & *Antianam* vini notam optimam appellat, ex illorum homium consulatu;

Vinum Consulare.

Factum inde est, ut *Consulare* vinum pro vetustissimo & optimo fuerit usurpatum: sicuti Adr. Turnebus *lib. 25. advers. c. 24.* ex illo Martialis notat:

Potavi modo Consulare vinum.
Quæris, quàm vetus, atque liberale?

Monet tamen Gualtherius ad Horatiũ *lib. 1 epist 15.* nisi ad ætatem vini, laudabile soli ingenium accesserit; tum generositatem illã, quę ex loci bonitate magis, quàm vetustate æstimanda sit, planè defuturam.

Vinum Edentulum.

Vinum enim illud nullam fere vetustatem, & vel tantillo fieri *edentulum*, hoc est, ut ipsemet interpretatur, nullarũ virium, aut certè perexiguarum. quanquam Plautus in Pœnulo, Vinum vetustum, & ob id preciosum, licentiosa quidem, at eleganti locutione, *Edentulum* appellâsse videtur: cui ob ætatem & senium quasi dentes exciderint. quo etiam sensu L. Apuleius *lib. 2. Milesia. ar.* vini cadum in ætate pretiosi à Byrrhena sibi missum ait.

Vinum vetus pro novo cur solvere liceat.

Eadem hæc vini veteris bonitas in causa est, ut debitor pro vino novo vetus creditori solvens, obligationis nexu liberetur. Etsi enim vinum in eadem bonitate, ex ipsius contractus naturâ, reddendum est, etiamsi cautum non fuerit, ut æquè bonum redderetur. *l. cum quid 3. ff. si cert. pet.* quia tamen vetus novo melius est, ipsum quoq; bonum meritò dici debet. *l. ubi autem non apparet. in pr. de verb. oblig.* cùm res, quæ pluris est, utique tanta sit. *l. cum furti. ff. de in lit. jur.* Ideoque creditor, cujus nihil hoc modo interfit, solutionem eam recipere cogi queat. *Paulus. ff. de solut.* cum liberari debitorem placeat, rem meliorem præstando, quantum vis invito creditore. *l. penult. ff. si ex noxali cau. agat.* non obstante Johannis glossatoris sententia, cui Joh. Corasius satis facit *lib. 3. Miscellan. cap. 12. n. 6.*

Vini effectus.

Cæterùm generosi vini vires & effectus varii decantantur à Poëtis. Nam & solicitis animis onus eximit: curas, metum, pauperiem fugat: & spes jubet esse ratas:

——neq;
Mordaces aliter diffugiunt solicitudines.
Quis post vina gravem militiam, aut pauperiem crepat?

ait Horatius *lib. 1. Carm. Od. 18. Et lib. 3. Od. 21.* Amphoram ita alloquitur:

Tu spem reducis mentibus anxiis,
Viresq; & addis cornua pauperi,
Post te, neq; iratos trementi
Regum apices, neq; militum arma.

Quò pertinet etiam illud sapientis, *Proverb. cap. 31. v. 6. 7.* Date siceram mœrentibus, & vinum iis, qui amaro sunt animo. Bibant & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui amplius non recordentur. Nam, ut gravis est Socratis apud Xenophontem sententia: Vinum non aliter mœrori medetur, quàm mandragora hominibus: lætitiamq́ non aliter excitat, quàm oleum inspersum igni flammam adauget. Vinum certè & Deo & hominibus lætitiam dare solere, Joathan pronunciavit, *Iud. cap. 9.* Sed & nullo magis stimulo concitatur Musica, quàm suavis vini gustu. Ovid.

——nec non & carmina, vino
Ingenium faciente, canunt.

Et

Et Tibullus:

Ille liquor docuit voces inflectere cantu
Movit & ad certos nescia membra modos.

Disertos autem Vinum facere, ex vulgato illo constat:

Fœcundi calices, quem non fecere disertum?

cum fomes hoc quidam sit, & incitabulū ingenii virtutisque, ut Cretensis ille apud Gellium jactitabat *lib.* 15. *Noct. Atticar. c.* 2. Vini denique utilitatem vix Deorum potentia æquari posse, Asclepiades pronunciavit, ut est apud Plinium *lib.* 23. *cap.* 1. sed & Horatio *lib.* 1. *Satyr.* 3.

Nulla placere diu, nec vivere carmina possunt,
Quæ scribuntur aqua potoribus.

Ennius vinosus. idque confirmat exemplo cum Homeri tum Ennii:

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.
Ennius ipse pater, nunquam nisi potus ad arma
Prosiliit dicenda.———

Eumque ob id articulari morbo consumtum ferunt, quem ex immodico vini usu contraxerat. Quam rem egregie perdocet Serenus.

Ennius ipse pater dum pocula siccat iniqua
Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.

Quod Ludov. Cœlius prodidit *lib.* 18. *lect. antiq. cap.* 30. *Æschylus item.* Æschylus quoque dicitur vini appetentior, quippe quem apud Lucianum Calistenes dixit in vino Tragœdias scribere: *Alcæus.* quemadmodum & *Alcæus* poëta, cujus memorabilis fertur ebrietas (semper enim potans inventus est) poëmata sua scripsisse ebrius. Quod & de Comico *Aristophane* proditur, *Aristophanes. Epicharmus.* quin & *Epicharmum* in scenam primum vinolentiam induxisse ajunt: in totum ut dixisse liceat, poëtas vel insignes, vinosos fuisse, Joh. Bruyerin. *dipnosophia seu Sitolog. libr.* 6. *cap.* 6. *Et poëtæ ferè omnes, & quare?* Cujus rei rationem Plutarchus in *symposiacis* tradidit: quod vini calor vini inveniendi excitet, quæ in sobriis torpet aliquando; imagines moveat, impetumque & fiduciam ministret. Hinc Bacchum furoris Deum Plato & Aristoteles poëtas amare scribunt. Rectè igitur Joh. Cœlius Megapolitanus *Centur.* 3. *Epigr.* 42. in vini laudes ita lusit.

O vini ambrosias laudes! ego munera vini
Osculor, ipse lubet, qui mihi laudat aquam.
Si vinum desit, nil vena poetica prosit.
Da vinum & venam vatibus, alme Deus.

Et *cent.* 1. *Epigram.* 20.

Aonio fas est ex fonte bibisse poetam
Nobis vina magis quam sitiuntur aquæ.
A meliore posi meliorem spero poetam,
Docte magis scribit, qui meliora bibit.

Unde etiam vetus ille poëta Nicrates vinum *poëtarum equum* appellavit Græco epigrammate: *Vinum poëtarum equus.* quod hanc in rem adduxit Matth. Raderus *in comment. ad Martial. lib.* 11. *Epigr.* 7. sed & Alexis apud Athenæum *lib.* 2. vinum poëtarum equū esse ita canit.

Vinum equus est lepido promtus veloxque poetæ
Potus aqua haud quicquam parturit egregii.

Ex interpretatione Michaëlis Piccarti *lib.* 15. *observat. Historicopol. cap.* 3. *circ. fin.* Bacho autem poëtas curæ & charos fuisse; & Tragœdos inprimis, nemo ignorat. Itaq; ut emeriti milites arma sua Marti; gladiatores rude donati Herculi: pastores fistulam Pani: mulieres vetulæ & effœtæ pectinem vel speculum Venori suspendebant: ita Tragœdicum artem suam desinerent, personas in templo Bachi consecrabant. Joan. Meursius *in Mantissa ad libr. de luxu Roman. cap.* 11. Plura de vini laudibus, ut poteram, adcumulare nolui, ne forsan ipse laudibus arguerer vini vinosus. Laudes tamē ejus pluribus congressit Michaël *Michaël Piccartus.* Piccartus Philosophiæ Professor Altorffinus & Philosophus eximius *decad.* 13. *observat. historicopolit. c.* 6. ubi quidem miserias, sive curas vino diluere, frequens, sed infirmum ad modum remedium esse docet. Itaq; ut lætitiæ huic, quæ ex vino promanat,

manat, modum imponamus: memineri-mus illius, quod Salomon ait: Exultatio animæ & cordis vinum moderatè sumtum, ad jucunditatem enim creatum est, non ad ebrietatem, quæ te vita defraudet. Rectè Anacharsis, primum cratera sanitatis esse dixit, alterum hilaritatis, tertium contumeliæ; quartum insaniæ. Ex immodico scilicet & immoderato vini usu, rerum omnium oblivio est, morsque memoriæ. Vino sapientia obumbratur, vigor animi impeditur, ingenium obruitur: vel, ut Gellii verbis utar, crebris & ingentibus poculis omne ingenium ingurgitatur. A Salomone certè quasi Ilias quædam malorum, quæ dat ebrietas, colligitur; præsertim verò *proverb. cap. 23. v. 29.* ubi ita quæritur: Cui væ? cui dolor? cui rixæ? cui querimoniæ? cui vulnera impune? cui oculorum rubor? postea subjicit: vini sectatoribus, & compotationes rimatum euntibus. Sed & Horatius, cum singula enumerare non posset, damna illa aggravando exclamat:

Vini immodicè sumti effectus.

Quid non ebrietas designat! operta recludit, &c.

Nam, ut ille dicebat:

Arcanum demens detegit ebrietas.

Quod & sapiens confirmat *Proverb. c. 30.* Nullum, ait, secretum est, ubi regnat ebrietas. Dicacitate quippe plurimum Ebrii valent. Cujus garrulitatis ergo Picam Bacho dedicatam Plutarchus affirmat, & refert Pierius *lib. 23. Hieroglyphicôn.* Sed enim & Plato in Legibus, Nullum tormentum ad veritatem eliciendam, vino efficacius adhiberi posse dicebat. Quò respexisse videtur Horatius, *de Arte*:

Vinosi garruli. Pica cur Bacho sacra.

Vinum, tormentû.

Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Est enim urgere culullis, vi poculorum, & largioris meraciorisque potionis elicere, quidquid latet secreti abditum in mente bibentis. Torquendi verbo etiam *in ep. 18. libr. 1.* utitur idem Poëta, cum rationem consuescendi & convivandi cum amicis præscribit:

Arcanum neque tu scrutaberis ullius unquam
Commissumque teges & vino tortus & irâ?

Atque id torquendi sive tormenti genus doctè & eleganter, ut omnia, Michael Piccartus explicat *Observ. Historicopol. decad. 7. c. 2.* Omnem præterea pudoris ignaviam Apuleio restinguere dicitur vinum, sive Liber inuerecundus ille Deus, ex eo sic nominatus, quod inverecundi per vinolentiam homines fiant. *Horat. Epod. 11.*

Simul calentis inverecundus Deus
Fervidiore mero
Arcana promovet loco.

Bachum autem *Liberum* ex eo dictum putant, sive quod liberat servitio animum, asseritq; & audaciorem in omnes conatus facit, ut Seneca existimavit, & supra innuimus; vel, ut alii, ob licentiam linguæ & libertatem loquendi, tanquam ex ebrietate fiant homines linguæ liberioris petulantiorisq;. Quid? quod vinum haud dubiè maximum est libidinis incentivum: ut non immeritò Liberum sive Bachum *hortatorem & armigerum Veneris* Apuleius appellet: siquidem vinum restinguat omnê pudoris ignaviam, & alacrem vigorem libidinis incutiat: atque hac sitarchia (hoc est, annonâ & alimento) navigium Veneris indigeat solâ. Nam, ut est in proverbio; *Sine Cerere & Libero friget Venus.* quod eleganter explicat Erasmus *Chil. 2. cent. 3. ad 97.* inter alia etiam illud Athenæi Dipnosoph. adducens

Bachus cur Liber dictus.

Libidinis incentivũ.

Saturis Venus adest: cæterum infelicibus
Miserisq; nulla adest Venus mortalibus.

Ut non inscitè Aristophanes vinum, *lac Veneris* appellaverit. Hinc tãtopere a Tertulliano laudatur illud Romanæ civitatis institutum, quo Mulieres Romanas, ait olim usque adeò vino abstinere jussas, ut matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos

Mulieribus vinum interdictũ.

culos

culos sui inediâ necârint. Sub Romulo vero, quæ vinum attigerat, impune à Mecennio marito necata sit: Cædis enim accusatum ad Romulum, ex Patrum sententia absolutum esse, Plinius scribit *lib.* 14. *cap.* 13. Mecennium enim & Leges quas uxor violârit; & morem patrium, quem neglexerit: & matrimonium suum ultum esse: quasi eam in adulterio deprehenderit, quæ incitamenta maxima libidinis, furtim, atque nimis avidè sectaretur: ut P. Ærodius refert *lib.* 2. *Decretorum, sive Rerum iudicatar. titul. de extraord. crimin.* Eâdem ratione & Pompilius Faunus Fatuam Faunam virgis myrteis ad mortem usq; cecîdit, quod contra morem decusque Regium, clàm vini ollam ebibisset, & ebria facta esset, *Lactantius lib.* 1. *cap.* 22. At nunc, ô tempora, ô mores! eam sibi impunitâm vini licentiam Mulieres usurpant; ut ab his viros bibendo non provocari dicam, sed & superari, cum perpetuo sexus istius dedecore atque infamia videamus.

Ut & sacerdotibus.

Inprimis verò & sacerdotes vinum & siceră (qua omnis potio, quæ inebriare potest, nuncupatur) bibere prohibentur: ne in crapula & ebritate aggraventur corda eorum. *can. vinolentum* 35. *dist.* 6. Fabulantur nempe Antiqui, filium Liberi & Veneris fuisse Priapum, ducti conjectura verisimili propterea, quod, qui vino indulgent, sint natura ad Venerem propensiores.

Bachi & Veneris filius Priapus.

Venter enim mero æstuans, citò despumat in libidinem. Ubi ebrietas, ibi libido dominatur & furor. *can venter ead. dist.* Luxuriosa quippe res vinum est, & tumultuosa ebrietas. *can. Luxuriosa ibid.* atque adeò omnium vitiorum fomes. *can. ult. ead dist.* Venter & genitalia ait Hieronymus, sibimetipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum, confœderatio intelligatur vitiorum: in tantum ut vini liquor vel in authorem quoque suum lascivire non erubuerit. Istius certè liquoris ardore sopitus Noa pater, eam partem, qua viri dicimur, tegere non potuit. Unde à Chamo filio irrisus, caput ejus diris devovit. quanquam sunt, qui putent, Chamum patri madido, virilia ostentanti, sterilitatem induxisse malefico carmine. Chamum enim Magiæ improbæ opificem, & Zoroastrum, quasi viventem stellam fuisse vocatum, Stephanus Forcatulus retulit *lib.* 1. *de Gallorum Imperio & Philosophia fol.* 12.

Noha cur Chamum filium exsecratus.

Hodiè paucos reperias Invinios. Ita enim Abstemii, & qui absque vino sunt, appellantur ab Apuleio *lib.* 11. *Milesiacar.*

Invinii.

Nec possum jam non meminisse miri cujusdam Hierophantæ (Sycophantæ penè dixeram) aulici: qui, etsi vini libidine, ut cum Gellio dicam, usque ad ludibria ebriosus, tantum non lupanari clarebat infamia; ad imperitum tamen vulgus, & gynæceum inprimis, Religiosæ ac sanctioris vitæ castimoniam, mirum in modum ementiebatur. Eum ego, cum vini tũ chorearum ductu & incalescentia inflammatum atque exstinctum, hoc Epitaphio carmine sum prosequutus:

Epitaphiũ ebriosi & lascivi.

Hæc mea, quicunque es, qui transis busta, Viator,
Busta precor fusis humida redde cadis.
Sparge merum cineri, latentur ut ossa sepultis
Ipsa etiam urgetur (quis putet?) umbra siti.
Atque Dioneam, tumulum prope, consere myrtum.
Nunc quoque apud Manes est mihi grata Venus.
Et cane: Te Veneris juvet & lascivia Bachi,
Qui Bachi & Veneris lætus alumnus eras.
Post hæc plena mero cape pocla, an lente moraris?
Epotis cyathis & tribus, Hospes, abi.

Cæteroquin Antrocydes cũ Alex. M. ab ebrietate deterreret, dixisse fertur: memineris Rex, quoties vinũ biberis, te epotare sanguinẽ terræ. Vinũ nõ abs re *terræ sanguinem*

Vinum terræ sanguis.

nem vocavit naturæ consultissimus, & non medendi solùm sed etiam dicendi peritus: ut vim ac vehementiam vini magis exprimeret & indicaret, sicut in corpore sanguis plurimum pollet, utpote conceptaculum spiritus & animæ vehiculum; ita vinum ad excitandos animos, propellendamque mentem mirificam potestatem habere. Qua causa veteres Bacchum è concremata matre editum dixerunt. Plutarchus quoque in libello *de Iside & Osiride* author est, Ægyptios (qui in sacris indigitamentis vinum *Gigantum sanguinem* vocabant) ad Psametichi usque Regis ætatem neque vinum bibisse, neq; Diis libasse, atque ab eo omnino, ceu parum superis grato abstinuisse: veluti quod eorum sanguinem potarent, qui cum Diis aliquãdo dimicassent, ex quo effuso & terræ admisto vites essent progenitæ. Quare largiter ingurgitantes se mero, ebrietatem & insaniam, furoremque incidere, non secus ac si impiorum bellatorum sanguine se expleant. Inde illud epigramma, cujus sanè quam venusti authorem se profitetur Cœlius Calcagninus *lib.1.ep.q.36.*

Terrigena victi, victor Saturnius, actis
Vndiq; Phlegraeis molibus horror erat.
Mœsta parens tellus in vites ossa redegit
Cæsorum: & vinum est, quod modo sanguis erat?
Ah! ne quis mala vina bibat, de sanguine nata.
Qui biberit, cædes exitiumque bibit.

Noctua Bacho invisa. Illud quoque addidero, Noctuam avem Bacho invisam fuisse, utpote cui vitem denegârit, solamq; à suis racemis abegerit, quòd Mortalibus vinum criminata fuerit. Proinde si infantes Noctuæ ova adsumserint, perpetuò vinum odisse feruntur, & id non modò non bibere; sed & temulentos formidare: ut Philostratus auctor est, & Lilius Gregorius Giraldus retulit, *de Historia Deor. Syntagm.* 8. Contrà *Caper gratus.* verò Caper Bacho gratus & acceptus fingitur, quòd putationem primus doceret, dum vitis, quam Caper præroserat, felicius provenisset, tanquam damno cresceret. *Hyginus lib.1.cap.274.* Hinc Capricornus in signa cœlestia relatus, & Caper Bacho immolari solitus, ut Deo amicum animal, non ut infestum, quemadmodum Græca vanitas existimavit. *Eidemq; immolari solitus.* Nam in more positum erat, ut capitibus vectimarum vinum adspergeretur. Hinc illud Ovidij:

Rode caper vitem: tamen hinc, cum stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Inde Capra Minervæ nunquam, ut nec aliud quidquam caprini generis, quemadmodum Varro loquitur *lib.1. de re rustica cap.* 2. immolabatur; quia olivam vel lambendo sterilem faciat. *Caprinũ genus Minervæ infestum.* Ejus enim salivam esse fructui venenum; ut ex Varrone Stephan. Forcatulus retulit *lib.1. de Gallorum Imperio & philosophia*: licet ab ipsius sententia, quo ad hirci immolationem, nonnihil recedat, vel ideò fortassis, quod mactatum Bacho Caprum existimet, veluti viribus infestum atque nocuum. Cui sententiæ stabiliendæ illud Virgilij

——Bacho dicamus honorem
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram

adducit J. Christoph. Sarbar *in centur. ep. philologicar. ep.25.*

1. *Expressis acinorum folliculis aquam addebant*) Catoni est, *vinaceos lavare*, hoc est, ex vinaceis aqua perfusis Loram facere. *Vinaceos lavare. Lora.* Id enim potionis genus, *Loram* etiam Varro appellat, *de re rustica cap.* 54. de quo videatur Adr. Turnebus *lib.* 25. *cap.* 20. Ulpianus Acinatiũ vocat, & vini nomine contineri respondit in *l. si quis vinum* 9. *ff. de tritico, vino, oleoq; legat.* Quod ipsemet etiam Forcatulus *in penu iuris* existimavit esse *Loram*: quæ fit dilutis aqua & maceratis acinorum folliculis sive vinaceis: quorum mentio *in l. si quis uxori* 52. §. *si quis massam* 14. *ff. de furt.* Ab hoc dissentit eruditissimus

dictissimus Hieronym. Mercurialis, qui *lib. 5. variar. lection. cap. 1.* Acinaticium id, vini genus aromaticum esse dicit, cum Alciato *lib. Praetermiss. in verb. Canum*: Sed hunc toto cœlo errasse censet Jacobus Menochius *lib. 4. praesumt. 152. n. 18.* & accedit Cujacio, qui *lib. 24. observat. cap. 39* ex Cassiodori sententia scripsit, Acinaticium dici vinum, quòd longè post vindemiam hyemali tempore ex uvis diu suspēsis & rigosis conficitur. id quod ante Cujaciū Hermolaus Barbarus ex Cassiodoro animadverterat: dum ex acinis dici vinum existimat. Veronensis agri alumnum, odoris saporisque suavissimi, colore purpureo, ineffabilique dulcedine, tactu quoque densum atque pingue, ut carneus liquor, aut potio esculenta videri possit. Hujus occasione de *vino aqua diluto* dici aliquid poterat. Eo enim modo Cyclops, ut barbarus & temulentus (tales enim Homerus inducit) vinum aqua corrumpi existimabat: cum è diverso sapientum judicio reddatur melius ac salubrius. Unde & Plato admonet, ut Bachum, temulētum Deum, Nymphis sobriis deabusq; temperemus. Idemq; docetur ex Meleagri illo epigrammate Græco: quod Erasmus ita latine reddidit:

Vinum aqua dilutum.

Bachus ut è flammis puer exiliisset, in undis
Tinxerunt Nymphae sordidum adhuc cinere.
Hinc junctus Nymphis est Bachus gratus; at ignem
Ardentem capies hunc nisi miscueris.

Quam tralationem sunt qui ita commendent, ut eam vel cum Petronii Afrani certare posse censeant: quæ de vino lymphato sic habet:

Infantem Nymphae Bachum, quo tēpore ab igne
Prodiit invectum sub cinere abstulerant.
Ex illo Nymphis cum Bacho gratia nulla est,
Sejunctus quod sit ignis & urat adhuc.

Proditum idipsum quoq; veteri illo oraculo, quod & piscatoribus fuit percelebre, *Dionysium scilicet in mare esse immergendum.* Quo significatur, vino marinam aquam affundi opertere: ideo quòd ea res faciat defecatius vinū & firmius ac incorruptius. Quod plurib. explicat Lud. Cœlius Rhodigin. *lib. 26. lect. ant. c. 8.* quanquam vinum largius dilutum, illud habere noxæ creditur, quod in posterum diem gravius doleat caput, qui biberit, quam si merū bibisset. Aristoteles id putat esse in causa, quod vinum per se crassius accessione aquæ factum subtilius, citius penetret angusta capitis foramina, meri noxam, cujus adhuc multam vim obtinet, eodem transmittens; præterea concoctu difficilius sit, Erasm. Roter. *Chiliad. 1. centur. 2. adag. 96.* Sanè si Martial. *lib. 1. Epig. 19.*

Quomodo noxium.

-scelus est jugulare Falernum,

h. e. optimo vino pessimum miscere: quibus modis execranda erit cauponum malignitas, dum vinum (quod alias quoque putrefactam in ligno aquam dicebat Empedocles, teste Aristotele *libr. 4. Topic. cap. 5. in fin.*) nō alio quidem vino tenuare; sed aqua ipsa solent corrumpere, ne perimere dicam & internecioni dare? Non abs re certè Horatius cauponē vocat perfidum *lib. 1. Satyr. 1.* & caupones malignos *Satyr. 5.* In quos elegans extat Martialis epigramma 57. *lib. 1.*

In caupones vina corrumpentes.

Continuis vexata madet vindemia nimbis.
Non potes, ut cupias, vendere caupo, merum.

Eo enim hoc innuitur, cauponem illum capere quidem vinum infuscatum, ut loquitur Plautus, & multa aqua fractum hospitibus exhibere; id autem nō posse propterea, quod vinum illud ex uva madida expressum & aquosa, non patiatur insuper aliam aquam sibi infundi; quæ vera est Turnebi interpretatio *lib. 2. Adversf. ca. 7.* Cæteroquin quam propensi ad fraudes sint caupones, ipsemet etiam Jureconsultus conqueritur: dum in fraudib. ne statuta quidem pœna eos abstinere scribit

Cauponū malignitas.

M l. 1.

l. 1. *ff. Nauta caupon. stabu.* qui titulus *de tribus furibus* communiter agere dicitur. Ex illo certè textu Alexander caupones ex illo genere prædonum esse notat *in l.* 1. *in pr. C. de eden o.* Ideoque prætor curam agere debet, reprimendæ improbitatis hoc genus hominum *l.* 3. §. *mirantur. ff. nautæ. caup. stabul.* Quos Baldus rapaces vocabat *in l.* 2. *n.* 2. *C. Locati.* eò quòd sæpius in exigendo excedant metas, & plus justo exigere soleant ab hospitibus, quàm impenderint. Chassaneus *in catalogo glor. e mundi part.* 11. *consid.* 46. Hinc Angelus dicebat, paucos eorum reperiri divites, ita ut divitiæ ipsorum durent: quia in mendaciis suis non justificabuntur, Angel. *in l.* 1. §. *Caupo autem num.* 4. *ff. Furti advers. naut. caup. stabul.* Matth. Colerus de processib. execut. *part.* 1. *cap.* 2. *n.* 253.

DE PALÆSTRIS ET STADIIS TIT. XXVI.

Palæstra. Stadia

Fabricabant etiam Palæstras, *aut* Stadia: 1. *in quib. adolescentes exercebantur luctando, currendo, saliendo, jaculando, & cum cæstu pugnando. Locus ille quadratus erat, & stadium nominabatur; quia duorum * Stadiorum habebat ambulationis circuitionem: quæ quartam mille passuum continet partem. In hoc tres porticus simplices erant dispositæ; quartaque, quæ ad meridianas regiones erat conversa, duplex; uti cùm tempestates ventosæ essent, non posset aspergo in interiorem partem pervenire. Sub hac aperta erat porta, quæ in aulam ducebat amplissimam, undique sedes habentem in quibus Philosophi & Rhetores sedentes disputabant.* 2. *Eaque dicebatur* Exedra *sive* Ephebeum; *eò quod adolescens, qui & Ephebi dicuntur, ibi erudiebantur. Quia veteribus pauci erant libri: disputando magis, quàm scribendo se exercebant; ut Suidas scribit, verbo Gymnasia. Eratque locus ille instar capituli Monachorum, quod in Monasteriis solet cogi: cuius in locum Scholæ nostræ successerunt. Exedra tertia parte longior erat, quàm lata, ut Vitruvius describit: * & à dextro ac sinistro latere concamerationes habebant, balneorum usui inservientes. Similis huic locus etiamnum Pisis exstat,* Campus sanctus *appellatus qui tamen per omnia ad veterem illum modum non est efformatus. *** Quidam existimant, ibi constituta fuisse* 3. Gymnasia: *quorum tria Athenis habebantur; Academia, Lyceum, & Cynosarges, in quibus iuvenes ante bellum exercebantur, ut Suidas ait, in verbo Lycæum.*

** Verba sunt Vitruvii libr. 6. cap 11.*

2. Exedra. Ephebeum

**lib. 5. c. 11.*

**** In manuscripto Itali. 3. eo paucula quadam, ut vitiosa planè omisi.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Gymnasia. Palæstra notatio.

PAlæstra græca vox ex usu facta est Latina. παλαίω n. Græci luctā dicunt, ἀπὸ τοῦ πάλλεω sive quod totius corporis mēbra luctando concuterentur: sive quod ante luctam Urna moveretur, ut Serv. voluit: quoniam sorte ducti luctabantur. Fuit autem Lucta pars tantū Gymnastices, ut Plutarch. scribit *lib.* 2. *sympos. proble.* 4. siquidem hæc quinq; constabat exercitationib. Cursu, Lucta, Saltu, Jactu, & Pugilatu cum cæstu, de quibus Jul. Cæsar Scaliger, *lib.* 1. *poetices. cap.* 22. Eædemque à Paulo quoq; recensentur *in l.* 2. *de aleat. lusu & aleator.* Ubi SCto cautum esse ait; ut non nisi his ludis tantum

Gymnasii partes.

tantum

Quinquertium.

tantũ in pecuniam ludere liceret. Idemq; Quinquertiu Festo dicuntur, quòd quinque artibus illis id ludi genus constaret:

Pentathlum. *Pancratium.*

ut & Pentathlum. Hermolaus ad Plinium, Pancratium dicit: sicuti & Pancratiasten, qui his omnibus ludis vicisset. qua de re tamẽ videatur Alciat. *ad l. un. C. de Athletis libr.* 10. & Turnebus *lib.* 27. *Advers. c.* 8.

Palæstra etiam locũ denotat.

Usu autem obtinuit, ut Palęstra non tantùm quinque istos ludos denotaret: sed & locum in quo ii exercentur.

De Palæstra. *Palæstrita.*

Ulpianus eleganter *De palæstra* appellat eum, qui palæstræ dat operam. *l. sed si quid. ff. de Usufr* Sic *palæstritæ* dicuntur, qui se pale exercent; magistri luctationis, & omnis palæstricæ exercitationis gnari. Apulejus: *An ignoras, inepte nullum nec à te em palæstritis te spoliari oss*? hoc est, à robustissimis atque exercitatissimisquibusque.

Spartanarum circa Palæstram studium.

Sciendum & illud est, Spartanas virgines nondum adultas, in discorũ jactu, cursu, palæstra exerceri solitas omnes nudas. Id quod ne Plato quidem improbavit: imò censuit, ut non modò puellæ, sed & anus luctarentur cum viris; ut patientes laborum, facilè res arduas subirent. Quo studio Lacones in posterum adeò affecti sunt, ut Gymnasia & Palæstras quibus tota Græcia dedita erat, ita occupasse animos tradant, ut præ fortibus militibus se bonos palæstritas, & athletas dici potius exoptarint. *Alexand. ab Alexandro lib* 2. *Genial. dier. cap.* 25. Cæterum Augustus morem & consuetudinem illam inverecundam, ac turpem deprehendens, spectaculis ejusmodi fœminas ne interesse quidẽ voluit: tantũ abest; ut nudas eis exerceri permiserit cũ nemo non videat, talia ludorum genera, verecundiæ modestiæque fines longè lateque excedere, ut rectè arbitratur Josep. Quercetan. in diætetico polyhist. *sect.* 2. *c.* 11. *fol.* 227.

Palæstra Mercurii filia.

Nec verò silentio prætereundum est, Palæstram à veteribus Mercurii habitam fuisse filiam. de qua Lactantius: Cum aliquando, inquit, Mercurius somnum caperet, quidam dormienti tetẽdit insidias. qui conata peregisset, nisi eum filia Palæstra excitasset, Qui cũ odio terræ migrasset ad cœlum creditus est obiisse: quo facto injuriosam meruit sepulturam. Unde Statius *Lib.* 2. *Thebaid.*

Pollutamq; suo desp. et at Phocida busto.

Luctæ inventrix.

Hanc Mercurii filiam Palæstram, Philostratus in Arcadia luctam invenisse scribit.

Mercurius cum Hercule. coli us in palæstricis.

Et in palæstricis illis exercitiis Mercurium simul cum Hercule cultum fuisse Phurnutus ait: vel ideò, quòd cum ratione fortitudo moderanda sit. Qui enim vi corporis sola nituntur, rationemque, quæ artes in vita invexit, negligunt; his admodum illi quispiam decenter dixerit: Dæmonie, perdette robur tuum. Lilius Greg. Gyraldus *de Histor. Deor. Syntag.* 9.

1. *Stadium.*

1 *Stadium.*) Stadium Latinè curriculum dicas, in quo equi currunt, & athletæ certant, ἀπὸ τῆς στάσεως sive statione nuncupatum: quòd Hercules eo spatio uno spiritu confecto constitisset. de quo Gellius *lib.* 1. *noct. Attic cap.* 1.

Exedra.

2. *Eaque dicebatur Exedra sive Ephebeum*) Exedræ mentionem facit Ulpian. *in l. si verò plures* 5. §. *interdum. ff. de his, qui dejecer. vel effud.* his verbis: oportebat prætorem æquitate motum dare actionem in eum, ex cujus cubiculo vel exedra dejectum est. Ubi Gothofredus *exedram* interpretatur cellam, quales sunt cellæ Monachorum. Alexand. ab Alexand. cubiculum designari putat columnis fultum & epystiliis pluribus, quibus prospectus in viam erat, aliquando sub dio, nonnunquã sub tecto, *lib.* 5. *Genial. dier cap.* 11. Cujus hæc verba sunt: Constituuntur autem in tribus potissimum exedræ spatiosæ habẽtes sedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique, qui studiis delectantur sedentes disputare possint: Sic Cicero se in exedra sedentem disserere asseverat *libr.* 1. *de*

nat. Deor. Et Julius Pollux exedram tradit sessionem esse, ubi viri consident *lib.* 1. *c.* 4. sicut & Buleuticum construxerunt Græci in Theatro, ubi Seniores; & Ephebicum, ubi juniores spectarent, ut sit Buleuticum Theatri pars senioribus assignata; Ephebicum autem ubi spectabant Ephebi, pro Epheborũ & puberũ multitudine. ut post Lud. Cœl. Rhodigin. *lib.* 5. *lect. antiq. cap.* 8. Alexand. ab. Alexandro & ibi Tiraquell. tradidit *lib* 5. *Genial. dier. cap.* 16.

Buleuticũ. Ephebicũ.

Gymnasia.

3 *Gymnasia*) Sic propriè dicebantur loca in quibus gymnici ludi ab athletis nudis, & oleo unctis, ac pulvere aut arena conspersis exercebantur. quod nomen haudquaquam literariis ludis convenire putat J. Cæsar Scaliger *lib.* 1. *Poetices c.* 22. cum nusquam minus, quàm in tam sanctis sodalitatibus nudos agere conveniat. Sed pace tanti viri, inquit doctissimus Becmannus *In originibus*, Sholæ atque Musarum domicilia non à nunditate sic dicta; sed ut inducantur perpetua exercitia, eaq; satis difficilia: qualia fuerunt Athletarum: qui ideò, ut etiamnum operarii solent ac messores, corpora denudabantur aut saltem vestes aliquà detrahebant, quo agiliores fierent & promtiores. Cæterum Athenis tria potissimum fuerunt celebra Gymnasia, quorum & Pancirollus hic meminit; Lyceum scilicet, Cynosarges, & Academia, de quibus apud Alexandrum ab Alexandro *lib*, 3. *genial. dier. cap.* 9. & ibi Tiraquell. Et quantopere à Græcis culta Gymnasia, quanta item in dignatione fuerint, idem Alexander explicat *lib.* 2. *cap.* 25. A Gymnasiis porrò dicebantur *Gymnasiarchi* vel Gymnasiarchæ, qui præfecti erant gymnicis agonibus; Athletarum propositi & Palæstriarum Magistri: Agonothetæ sive Athlotetæ sive Munerarii; itemque Domini ludorum, certaminum præfecti vel præsides, seu editores gladiatorum, Circensium ludorum vel Curulium curatores, (hæ enim illorum appellationes promiscuè apud Classicos usurpantur authores) ad quorum nutum *Palæstritæ & Xistarchi* præsto erant: quos præcedere sive comitari solebant *Mastigophori*, quorum mentio apud Arcadium JCtum *in l. ult.* §. 17. *ff. de muneribus & honor.* h. e. flagriferi: sive ut virginis insolentiam certatorum spectatorumq; coercerent; sive, ut acrius isti pugnarent. *Virgis*, inquam; quia virga Gymnastum insigne erat, quam Gymnasiarchi gestabant exemplo Mercurii, qui colitur & honoratur in palestris, utpote cum palæstricã instituisse putetur. Sicuti hoc sedulo annotavit Johan. Savaro ad Sidon. Apollin. *ep* 2. *lib.* 2. & Gothofred. *ad d. l. ult.* §. 17. ubi inter alia egregia dicta, *illud Tertulliani ad Martyres* adducitur: vos benedictæ, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem virtutemque animi & corporis deputatur: bonum agonem subituræ estis, in quo Agonothetes Deus vivus est, Xistarches Spiritus sanctus corona æternitatis bravium.

Gymnasia Athenis tria.

DE THERMIS AUT BALNEIS TIT. XXVII.

Therma. Antonina & Diocletiana.

Thermæ & Balneæ Romæ adeò fuerunt magnificæ, ut etiam murorum reliquiæ, altitudinem ipsorum intuenti admirationem moveant. Antoninæ & Diocletianæ *thermæ, ubi hodiè Certesinorum templum, ab Angelis cognominatum, exstat, altitudine & latitudine omnia ædificia superabant. Multa hæ habebant conclavia: sed tria præcipuè balneis destinata: In quibus tria ahena, *caldarium scilicet, tepidarium, & frigidarium ita erant collocata, ut ex tepidario in caldarium, quantum aqua calda exisset, influeret: ac de frigidario in*

** Vitruvius lib. 5. cap. 10.*

in tepidarium, ad eundem modum. Veteres frequenter utebantur Balneis, eò quod absq; tibialibus incederent, ut infrà dicetur. Ac quia viæ admodum pulverulentæ erant, crebra lotione indigebant. Unde hodiè quoque in Italia multi lacus appellantur Balnea; ut & Balneola, sive balnea minora. Balnea nunc quidem in usu non sunt præterquam raro, & in paucis quibusdam oppidis: res mehercule vilis & nullius splendoris. P. Victor scribit Romæ DCCCLVI. balnea publica exstitisse. *Thermarum frequens usus.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

THermarum, quæ ab aquarum caliditate nomen sortitæ sunt, quam plurimæ fuerunt Romæ. Inprimis tamen celebres Antoninæ & Diocletianæ. *Thermæ Antoninæ.* Antoninas thermas Andr. Palladius *de Antiquitatibus Urbis Romæ*, ab Alexandro absolutas fuisse ait, admirandæ altitudinis, & cum pulcherrimis marmoribus, tum maximis columnis ornatas. Ad ædificationē vero Diocletianarum, quæ & ipsæ stupendæ altitudinis erant, *Diocletianæ.* Diocletianum centum & quadraginta millia hominū, multis annis conducta habuisse. Thermarum autem diligens descriptio habetur apud Vitruvium *lib. 5. c. 10.* Hæ crescente Principum luxuria, magno sumtu ac splendore ædificabantur: *Thermarum luxus.* ita ut lavacra sæpè instar Urbium viderentur: nec mirum fuerit, ipsos etiam Principes ad frequentem thermarum usum, deliciis ipsarum fuisse allectos: *Et usus etiā apud principes ipsos.* quemadmodum Sipontinus ad Martialem recenset, & cum apud Suetonium, tum alios passim, præsertim verò Alexandrum ab Alexandro videre est, *lib. 4. genialium dierum cap. 20.* Balneum certè Græcis βάλανειον Beroaldus *ad libr. 1. Apulejus* dictum putat, quòd anxietatem pellat ab animo, *Balnei notatio.* *1.* quanquam Alciatus *libr. 1 Prætermissor.* & Brechæus *in l. Carbonum 167. de verb. sign.* *2.* Balneum sive Balineum, imitatione vocabuli Græci βαλανεῖον à Balanis deducit, eò quod Balanis præsertim immitioribus exsiccatis vel etiam glandium βαλανῶν testis & corticibus veteres consuêrint fomentū igni admovere, ut Suidas scriptū reliquit. Sanè balnea, quædam laborum esse remedia, idem Suidas ait: *Balneorū finis.* quamvis non neget, eadē esse certissimam ad delicias viam, & frequenter his utentes effœminare. Urbem, ait ingressus cum esset, quæ lavacra haberet, partim manu & arte facta, partim è terræ gremiis scaturientia, & cum voluptate ad utilitatem & delicias hominum ebullientia prono, quod ajunt, flumine delatus, voluptatis servus evasit. Tertullianus caloris & sanguinis servandi caussa, lavacra instituta asserit. Sic enim *in apologetico*: Non lavor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lavor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem servet, plures verò illorum caussas Clemens Alexandrinus recenset: corporis mundiriem, tepefactionē, sanitatem, & voluptatem. In Balneorum verò, etiā privatorum luxum graviter invehitur Seneca *lib. 13. ep. 87.* Quis est, inquit, qui sic (ut Scipio, ille Carthaginis horror) lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & preciosis orbibus refulserint: nisi Alexādrina marmora Numidicis crustis distincta sint: nisi illis undique operosa, & in picturæ modum variata circumlitio prætexatur: nisi vitro cōdatur Camera: nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculū templo, piscinas nostras circūdederit: in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus: ni-

si aquam argentea epistomia fuderint. Et adhuc plebejas fistulas loquor. quid cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuatum, quantum columnatum est nihil sistinentium; sed in ornamentum positarum impensæ caussa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas, calcare nolimus, &c. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata, cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non in oblectamenta reperta? Loti autem vetores, oleo corpora solebant perungere, præsertim verò Balanino, ex Balani glande unguẽtaria expressa: quod & unguentarium & odoratum erat, & tam ad barbam, quàm ad capillos illinendos accommodatum. Horatius *lib. 3. Carm. Od. 29.*

Loti ungebantur.

Oleo Balanino inprimis.

Pressa tuis Balanus capillis.

Martialis lib. 4. Myrobalsamum appellat:

Myrobalsamo.

Quod nec Virgilius, nec carmine dixit Homerus,

Hoc ex unguento constat, & ex Balano.

Inter Balanos autem tum magnitudine tum pulchritudine præstare eos, quæ *Nicolai* dicuntur, observatum est. de quibus Plinius *lib. 13. cap. 21.* Sicciores, inquit, in hoc genere Nicolai, sed amplitudine præcipue, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Sed cur dicantur *Nicolai* quæsitum est. Id Cœlius Rhodiginus post longam indagationem se comperisse ait, fuisse *Nicolaum* quendam disciplina peripateticum, patria Damascenũ, moribus suavissimis, ac prædulci quadam jucunditate: corpore procero quidem, sed non indecoro: facie paulo pleniore, interlucẽte grato rubore. Benè doctus quoque: nam historiam polybiblum continuavit. Id est centum ac triginta quatuor librorum. Quò cum maximè oblectaretur Imperator Augustus ut scribit Athenæus, eoque afficeretur plurimum, similitudinis argumento Balanos magnitudine præcipua *Nicolaos* dici instituit. Adiiciunt quidam, ex Siria Balanos id genus quibus præcipuè oblectaretur Imperator, Romam assiduè mitti solitos. Hoc Rhod. *l. b. 5. lect. ant. c. 6.*

Balani Nicolai.

Id vero Oleũ in Lecytho continebant: quod vasis genus erat, ventro protuberante, oreq; angustiore. Gellius Guttum vocat *lib. 17. Noct. Atticar. cap. 8.* Loti etiam Strigilibus distringebantur, & mox tergebantur linteis, Plinius *in Epist.* Nam dum distringitur, tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat. ut ita ad balneare instrumentum, etiam Strigiles; ut & Oleum & lintea pertinerent. Apulejus *lib. 1.* Ac simul ex promtuario Oleum unctui, & lintea tersui, & cætera huc eidem usui profer ocyter. Lintea ista Varro *termentaria* appellat, quod corpore terantur. Martialis:

In Lecytho.

Sed & distringebantur.

Balnearia instrumenta.

Non tam sæpè teret lintea fullo tibi.

Ejus generis fuit opinor *Endromis*, vestis hirsuta & villi longioris: qua in balneis & gymnasiis præcipuè uti solebant veteres: sic dicta, quod cursu, hoc est sudori per cursum conciliato abstergẽdo apta foret.

Endromis.

Hujus Tertullianus *libr. de Pallio*, his verbis meminit: Endromidis solocem aliqua multitia synthesi extrusit. quo in loco notandum est, *Solocem* (qua dictione, Lana crassa Festo significatur) substãtivè fuisse positã: licet Gasper Schoppius, Juvenis ingeniosissimus, & præter ætatem doctus, id verbi Adjectivum esse putet *libr. 1. verisim. cap. 1.* Quod ita accipio, si ipsius verbi naturam inspicias; non vero etiam usum: cum non infrequens sit, ut quæ sui natura Adjectiva sunt, ipso usu postea facta fuerint substantiva: quemadmodum *Natalis, Conclavi, Puncta, Cesa, Sponsa, Sperata*, sexcentis aliis usuvenit. Atque hanc sententiam quoq; Johanni Ladislao, singularis eruditionis viro, cum quo, ob eximiam ipsius doctrinam, & cum linguarum tum historiarum cognitionem exquisitam

Solox.

Gasper Schoppius.

Iohan. Ladislaus.

quisitam frequenter conversari soleo, probari animadverti.

Sed ut ad Balnea revertamur: certum est; priscam Romanorum verecundiam non esse passam, ut puberes filii cum parentibus lavarent, aut generi cum soceris. Valer. Maxim. *lib. 2. cap. 1. exempl.* 4. Multo minus igitur promiscua viris cum Mulieribus balnea fuêre: in tantum, ut ex Romuli 1. Romanor. Regis sanctione, criminis capitalis reus haberetur, qui se nudum à fœmina videri passus fuisset. **Plutarchus in vita Romuli.** Sed & Lex infamia notari jubet eos, qui Mulieres in balneis ad vestimenta custodienda habuerint conductas *l. athletas.* 4. §. *ait prætor. de his qui not. infam.* Quanto gravius igitur mulctabuntur, qui communia cum Mulieribus lavacra habuerint? quod in Christiano nequaquam ferêdum, cû, ut Canon ait, etiam apud Gentiles prima hæc sit reprehensio. *can. non oportet.* 81. *dist.* Quinimo non placuerunt Hieronymo lavacra in adulta virgine, quòd etiam sola seipsam debeat erubescere, & nudam videri non posse *insp. ad Lætam de institut. filia.* Et hoc Sidonius ait, propter velanda corporis, quæ nec in balneis detegi debent *ep.* 2 *lib.* 2. Hinc Ambrosius ad Sabinum *ep.* 36. Nonne ipsi nos inspicere nudos plerunque reveremur? Denique idcirco indumentis operiuntur genitalia hominum, ne deformi visu obtutum aciemque perstringant oculorum intuentium. Atq; ita qui lavabant, se plus putabant, quàm nudos, quod pudorem intuentium oculis exponerent, & eum cum interula deponerent. Savaro ad Sidon. Apoll. *d. ep.* 2. *lib.* 2. Unde si Uxor ita luxuriosa sit, ut etiam cum viris voluptatis occasione lavetur: licentia data est viris, mittere eis repudia, & lucrari dotes, atque antenuptiales donationes. **Novella** 22. *de Nupt. cap. si vero etiam,* 16. *& Novella* 117. *Ut liceat. mat. & avia. cap. quia vero plurimas.* 8. *circa fin.* Sicuti & maritus, cum alienis lavans Uxoribus, donatione propter nuptias privatur, *leg. jubemus.* 11. §. *inter culpas. C. de repud.* Nam, ut gravissima est Gyges apud Herodotum sententia: Mulier exsuta tunica, ipsum simul pudorem exsuit. Atqui eam ego, cum Plauto, periisse puto, cui quidem jam periit pudor. ideo virorum & mulierum distincta erant balnea. Varro *lib.* 2. *de Analog.* & Vitruvius *lib.* 5. *cap.* 10. quæ, cum invalescente luxuria communia & promiscua essent, separavit Adrianus autore Spartiano; eademque submovit Antoninus philosophus; Idque Ecclesiastico jure receptum fuit Concilii Carthaginensis *Can.* 30. Photius in Nomocanone *tit.* 9. *c.* 31. *& tit.* 11. *c.* 7. Nulla igitur non turpitudinis labe meritò notandus videtur Tiberius Cæsar: qui Sestio Gallo, libidinoso ac prodigo seni, cœnam ea lege condixit, ne quid ex consuetudine immutaret, aut demeret; utque nudis puellis ministrantibus cœnaretur. **Sueton. in Tiberio. cap.** 42. quanquam hunc præministrandi morem etiam Babylonicis mulierculis in usu fuisse, Q. Curtius testatur *lib.* 5. *de reb. gest. Alexand. Magn.* Harum, inquit, licet in conviviis principio modestus sit habitus: tamen deinde summa quæque amicula exsuunt, paulatimque pudorem profanant. Ad ultimum, ait, ima corporum velamenta projiciunt, nec meretricum hoc dedecus est; sed matronarum, virorumque, apud quos comitas habetur vulgati corporis vilitas. Sed & apud Lacedæmonios Lycurgus virgines omninò nudas proponebat oculis omnium in publicis spectaculis. At Chrysostomus graviter admonet, eos à Dæmonibus impelli, cum virgines denudantes in palæstram producunt, ad spectationem hominum. Certè Euripides, mulieres Laconicas appellat ἀνδρομανεῖς quòd impudica suorû corporum nuditate, multos ad furorem

turpis

Adversus promiscua sexus utriusque balnea.

Pœna uxorum cum aliis viris lavantium.

Et contrà.

Puella in conviviis nuda.

Et in Palæstra.

turpis amoris & libidinis adigerent. *Balduin. in pr. Instit. quibus mod. tutel. finiat.* quibus adde, quæ de verecundiæ in balneis etiam ab Ethnicis ratione habita eleganter scripsit Philippus Camerarius *cap. 31. Operar. succisivarum.* Forma denique in balneo extruendo ea est, quam Imperatores præscribunt *in l. 1. C. de adif. privat.* ut sit balneum concameratum, atq; etiam ædificium, quod balneo superimponitur. Concamerationes enim sunt firmiores, & diturniores, quam contignationes aut coaxationes. Ad hoc cõcamerationes superiores minus onerant inferiora ædificia: & inferiores oneri ferendo aptiores sunt, maximè, sicuti oportet, inferiores, firmiores sint superioribus, ut Vitruvius præcipit *lib. 6. cap. ult.* & ex eo notat Cujacius *ad l. 1. C. de adif. privat.* & Architecti optimi balneorum, aversa ea à septētrione & Aquilone, ad occidentem hybernum versa construebant. ut ex eodem Vitruvio notat Savaro *ad Sidon. Apoll. ep. 2. lib. 2.*

Balneorum forma.

DE ARCUBUS TRIUMPHALIBUS TIT. XXVIII.

Arcus triumphales

Non prætermittam Arcus triumphales è marmore instar trium ingentium portarum, marmorei cuiusdam palatii formam repræsentantium erectos. In his inscribebantur præclara eorum facinora, quorum in honorem exstruebantur. Romæ erant XXXVI. extra Urbem, unus. Atque haud scio, an Ariminii adhunc exstent duo illi sanè magnifici: qui iam quidem perierint, nisi Celsitudo Tua sartum tectumque id præstet quod ab iniuria pluviarum & temporis adhuc est reliquum.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Arcus triumphales in eorum erigebantur honorem: qui exteras civitates, provincias, & nationes, populi Romani imperio subjugassent. Eorum 36. olim Romæ erant: hodiè sex tantum ibi conspiciuntur, quemadmodum & Andr. Palladius refert *de antiquitat. Urbis Romæ.* feruntur in Simarum Urbe Cantaon, plures, quam mille triumphales arcus eximie ædificatos conspici, si Melchioris Nugnez literis inde missis credimus, ex relatione Simonis Majoli Canicular. dierum *tomo 1. colloq. 23. f. 716.* De Triumphis autem infra dicetur Titulo peculiari.

DE COLUMNA TRAIANI ET ANTONINI PII TIT. XXIX.

Traiani & Antonini Columna.

Columna Traiani omnem admirationem exsuperat, alta est pedes CXX. Intus autem testudinea via CLXXXV gradibus ad fastigium usque ducit, ubi ossa Traiani in aurea pila sunt recondita. Extus res ab Imperatore gestæ insculptæ sunt cum figuris circum circum instar præli ascendentibus, tanta cum sculptoris arte, ut omnes illæ figuræ, unius eiusdemque magnitudinis contemplanti appareant. Et revera etiam quantitate non differunt. Alia huic similis erecta est Antonino Pio: quæ & ipsa adhuc in pede est. Hodie eiusmodi opera non fiunt.

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Columnæ cur inventæ.

MOnet Pierius *lib. 49. Hieroglyph.* Romanorum quoque columnas non absq; mystico aliquo intellectu erigi consuevisse: nec dissimiles in hoc Ægyptiorum inventis esse, dum aliæ firmitudinis, aliæ rei præclarè gestæ, famæq; supra mortalium conditionem adusque cœlum attollendæ; aliæ captivitatis, aliæ profligationis, alii opprobrii sint indicia. Earum duæ etiamnum Romæ visuntur, quæ Romanæ potentię atque splendoris testimonium faciunt, Trajano una; altera Antonino Pio erecta: ad quarũ summam altitudinẽ, quæ admodum excelsa est (illa quidem pedum CXXVIII. hæc pedũ CLXI. si Palladio credimus) per interiores gradus, illius quidem CXXIII.; hujus verò CCVII. ut idem Palladius prodidit, cochlitis in modum circumductos commodissimus est ascensus. Illa XLIV. fenestras habet; hæc LVI. Utriusque verò parti exteriori, unius atque alterius res præclarè gestæ insculptæ sunt. Trajanus suam nunquam vidit. Rediens enim ex prælio cum Parthis commisso, Sotæ, quod Saleuciæ oppidum est, diem suum obiit. Ejus ossa in auream collecta urnam, Romam allata; hæc in apicem columnæ fuit posita. Inter alia autem Trajanus vel hoc nomine Optimi Principis laudibus fuit insignitus, quòd Leges, quæ vetustate exolev... excabuerant, renovari jussit: ne cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legem commisisset. Videbat scilicet, jus sæpissimè in errore publico positum esse. *l. 3. ff. de offic. prætor. l. 3. ff. de supell. legat.* nisi tamen quid in naturæ legem peccetur: contra quam probabilis error nullus esse potest: *Iohan. Bodin. de Repub. lib. 3. cap. 4.* Antoninus verò pius vel ob hoc quoque inprimis celebratur, quod omnes Imperio Romano subditos (exceptis tamen servis) civitate Romana donavit, non rescriptis, sed lege populis omnibus lata. *l. in orbe. ff. de statu homin.* ut esset Roma gentium omnium patria *l. Roma. ff. ad Municipal.* quemadmodum ipse Mundi se Dominum fuerat professus. *l. deprecatio. ff. ad L. Rhod. de jactu.* In quo quidem Alexandri Magni exemplum quodammodo visus est imitari: qui Orbem terrarum civitatem communem; sua verò castra, civitatis illius arcem appellabat. *Plutarchus in Alexan.* Antoninus autem cur à Senatu *Pius* fuerit cognominatus; & qui præterea Imperatore hoc nomen usurparint, diligenter explicatum habes apud Jacob. Revardum *lib. 3. Varior. cap. 10.* Antonini quippe singulari virtute & incredibili quadam pietate factum est, ut ad quam plurimos successores nullo licet sanguinis vinculo junctos, nomen illud veluti hæreditarium transiret. Et debent profectò Principes sive Reges præter justitiam & Prudentiam, etiam pietati inprimis studere: ut Tutores status publici nominari mereantur cum Seneca *lib. 1. de clementia cap 4.* sicuti principem Callistratus patrem patriæ appellat *in l. ult. ff. de interdict. & relegat.* Symmachus principes vocat publicos parentes *lib. 10. ep. 22.* & parentes generis humani *ep. 36.* & defensores publicæ salutis. *ep. 28.* quandoquidem salutem Reipubl. tueri nulli magis conveniat, nec alius ei rei sufficiat, quàm Cæsar *l. nam salutem. 3. ff. de off. præf. vigil.* Nec verò de quopiam magis confidere potest Respub. quàm de Principe: quem Romanis rebus antistantem ad bonum publicum natum scribit Symmachus *lib. 3. ep. 34.* quem alibi ad salutem publicam genitum ait *ep. 95.* Hinc vetus illa laudis formula in lapidibus B. P. N. vel B. R. P. N. quod est, *Bono publico, vel Bono reipublicæ natus.* Contraria autem ratione Malo publico nasci vel fieri, dixerunt veteres, ut Seneca *lib. 1. de clementia. cap. 18.*

Trajani & Antonini.

Trajani ossa.

Trajanus leges renovavit.

Antoninus omnes subditos civitate donavit.

Mundi Dominus.

Cur Pius nũcupatus.

Principum bonorum elogia.

Quantò non nasci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos? Et præsagio profectò fuit Domitii patris vox, inter gratulationes amicorū negātis, quidquam ex se & Agrippina nisi detestabile nasci potuisse, ut est apud Sueton. & Xiphilin. *in Nerone.* Rectè igitur *Apollonius Magus* postquā audivisset Agrippinam à Nerone filio interfectā: Iuste, *inquit*, matrē interfecit, quæ tale portentū peperit reipub. Philostratus *lib. 5. cap. 3.* & Stephanus Forcat. *de Gallor. Imper. & philosoph. lib. 1. pag. 21.* Sic Lampridius Commodum Imperatorem *Malum Reipub.* vocat: sicuti Plinius Neronem, *terrarum venenum lib. 22. cap. 21.* Notumque est illud Tranquilli *in Caligula cap. 11.* referentis, Tiberium de ipso dixisse, se *Natricem pop. Romano, & Phaetontem terrarum orbi educare*: prout hæc ex Francisco Jurato, & aliis non indiligenter congessit *Filius* mihi cognominis, in dissertatione sua juridicopolitica *de Natalitio veterum ritu*: qua Regi Bohemiæ gratulatus est, ob multorum conceptum inde gaudium: quod ob subsequutos, proh dolor! eventus ferè hilaritatem fictam, aut gravem & *suppuratam tristitiam* cum Seneca dixeris *lib. 11. ep. 81.*

DE MOLE HADRIANI, ET SEPULTURA CESTI TIT. XXX.

Moles Hadriani. Eius descripto.

Moles Hadriani, qua pro sepultura ipsius fuit posita, tam stupenda erat magnitudinis, ut veluti mundi quoddam miraculum posset videri. Hodiè profectò Arcis habitationem prabet, atque armamentarium inibi habetur, & Castellum sancti Angeli nuncupatur. Circumdabatur columnis multis: quarum 80. aut maxima certè pars D. Pauli templum sustentant: qua ex solido sunt lapide, maxima cum altitudinis, tum gravitatis, Habet ultra DCC. statuas pulcherrimas, ac circumeuntibus ornata erat porticibus. In culmine seu fastigio, Hadriani statua equestris conspiciebatur. Extra portam D. Pauli,

C. Cestii sepultura.

cernitur sepultura C. Cestii, *ad formam integra Pyramidis exstructa: quantumvis, qua iuxta fuerunt adificia, ruinam fuerint passa. Qua omnia etsi vana fuerunt: tantam tamen pra se tulerunt maiestatem, ut vanitates nostra adsequi eam haud possint.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Narses.

QUanta hujus Molis structura fuerit, haud obscurè ex eo colligitur, quod Narses Eunuchus, Justiniani Dux, rebus gerendis accommodatior, quam ferret naturæ conditio, post partam victoriam, quam in Gothos Urbe Româ potitos obtinuit, Urbis clavibus ad Justinum Imperatorem missis, significavit quanta vi hostes extrahi oportuisset, fretos Mole ista

Moles Hadriani pro præsidio.

Hadriani Cæsaris, in præsidii formam redactæ: ad quod pristinæ virtutis immemores, destitutis mœnib. cōfugerant. At ea

Pro sepulchro.

moles sepulchrum fuerat Hadriani, operosè elaboratum summa artificum industria, ex marmore Pario: in cujus fastigio

Eius magnificentia.

area latissima, ponte ad alteram Tyberis ripam pervio itinere, Urbis mœnia respiciebat. Sed in ea oppugnatione egregios Statuariorum labores militum sive imperitia sive improbitas absumpsit: dum projicere mavult ruderum vice dignas Promethei furtivis flammis statuas. Nam &

præci-

præcipites ipsæ eruditis viris angi & lugere tum calamitatem Romanam, tum miras artificum manus videbantur; simul mœrente Narsete antiquitatē venerabundo;& lugubri lætitia victoriam prosequēte,ac verè confitente, Mausolea & monimenta marmorea violētiæ temporis prolixi cedere, solas literas adesse:ut verè lamentatur Steph. Forcatulus *libr. 3. de Gallor. Imperio & philosoph.* & videatur in hanc rem, quod de Mausoleis scripsit Simon Majolus *tomo 1. dier. canicul. colloq. 23. fol. 727. & seq.* Porrò in Molem istam exstat elegans Theodori Bezæ epigramma: quod ob venustatem adscribere placuit:

Theo. Beza.

Cæsareos cineres qua Moles clauserat olim,
Arx est Romano nunc sacra Pontifici.
Quàm benè, qui mortis nunc est mortalibus auctor,
Morti sacratas obtinet iste domos!

C. Cestius. C. Cestius autem, cujus Auctor hic meminit, ex Epulonum fuit Collegio: quod indicendi Epulas Jovi, cæterisque Diis potestatem habebat. Pontifices veteres, ait Cicero. *3. de Oratore*, tres viros Epulones esse voluerunt, à quibus fieret ludorum epulare sacrificium. Mox numerus Epulonum auctus, & præpositus est Rex sacrorum, qui Rex Sacrificulus dicebatur: Additi deinde & alii tres viri, qui sacris libris legendis, carminibusq; Sibyllæ præerant.

Epulonum Collegium.

Hi quoties prodigia magnos aliquos rerum eventus auspicantia emergerent, lectisterniis ad pulvinaria Deorum factis, sacris supplicii sque placabant. qui & *Titii sodales* dicuntur. Lucanus:

Titii sodales.

Et doctus volucres augur servare sinistras,
Septem virq; epulis festus, Titiiq; sodalis:

vel à T. Tatio, à quo etiam Titiensis tribus, & Titia curia vocata est, ut Perotus putavit: vel ut Beroaldo visum est *lib. 2. de Apuleium* à Titiis avibus, quas in auguriis certis observare solebant. Habitabant scilicet Titii sodales extra Urbem, & in tuguriis certa auguria servabant. qua de re etiam Lilius Gregorius Gyraldus scripsit, *Hist. Deor Syntagmate 17.* Sanè magna olim fuit Augurum auctorita,sde qua, ut & Augurum numero; & quomodo Auguria olim captarentur, videatur Alexand. ab Alexandro *lib. 5. Genial. dier. cap. 19.* Ego autem cum Accio nihil credo Auguribus, qui verbis aures divitant alenas, suas ut auro locupletent domos. Cestii porrò, cujus hîc Auctor meminit, Pyramis etiamnū Romę exstat, hac inscriptione: Opus absolutū diebus CXXX. ex testamēto C. Cestii Corn. Tri. pl. septemviri Epulonum. huic Cestius monumento adjungatur, si placet, mirabilis illa *Memnonis* supultura à Josepho descripta *lib. 1. bell. iuda cap. 9.*

Augures. Cestii Pyramis. Memnonis sepultura.

DE OBELISCIS TIT. XXXI.

Erant etiam Romæ obelisci, majores sex; minores, XLII. Maiores ex AEgypto, ubi præparari solebant, advecti fuerunt, vulgo Aguglie *dicti: iidemque in ima parte duplo latiores sunt, quàm in supremitate: quæ ferro quodam æneam infixam habebat pilam. Obeliscus Cæsaris ad horarum distinctionem fuit adinventus. Instar enim gnomonis aut styli horas in terra marmore strata descriptas signabat: & pila apici addita umbram adaugebat, ne evanesceret; ut Plinius recitat* lib. 39. cap. 10. *Atque hoc quidem opus fuit Augusti. Inventi autem fuerunt Obelisci à Regibus AEgypti. Primus omnium fuit* Mitres, *qui Heliopoli* regnabat & somno iussum se dicebat, ut id institueret. Posteà & alii Regum multos erexerunt, XL. LXXX. & XC.*

Obelisci. Obeliscus pro horologio. Obeliscus Ægypti Reges invenere. Mitres. * Plinius Solis urbē appellat. lib. 36. c. 8

1. Ramises. *cubitorum longitudine. Omnium tamen memorabilis maxime fuit ille 1. Ramisis Regis, quo regnante Ilium captum est. Hic enim Obeliscum posuit longitudine undecenis pedibus, per latera cubitis quatuor. Hunc viginti millia hominum erexerunt. Ipse Rex, cum sub vecturus esset, vereretúrq; ne machina ponderi non sufficerent, quò majus periculum curæ artificum denunciaret filium suum adalligavit cacumini, ut salus eius apud molientes prodesset lapidi. Qua admonitione, laborantium diligentium excitavit, qui integrum eum elevarunt. quemadmodum scriptum reliquit Plinius.* Plus laboris fuit in erigendo eo, quam in fabricando Ideoq; in eorum aliquo, qui adhuc Romæ exstant, hoc scriptum habetur distichon, ad demonstrandum scilicet ingenium quod in erectione horum necessariò adhibendum:*

*L.36.c.9

Si lapis est unus; dic qua fuit arte levatus?
Sed si sunt plures: dic ubi congeries?

quasi diceret; Si Obeliscus iste ex integro est lapide, quomodò potuit erigi? Sin ex pluribus; ostendas mihi juncturam. Sed certum est, ex solido eum lapide esse casum.

NOTÆ SIVE COMMENTARII.

Obelisci. Obelisci trabes sunt lapideæ, Pyramidibus minores, deorsum versum specie quadrata, in angustum verticem desinentes, & paulatim gracilescentes. Hos Solis numini consecratos esse Isidorus tradit *lib.* 18.*c.*31. propter quod ad radiorũ similitudinem fiebant: Apud Ægyptios nomen habent à radio. & planè talis est radii forma, dum per fenestram intrat. De horum varietate & præstantia pluribus agit Plinius *lib.* 36.*c.*9.10.11. de forma verò & figura Blondus tractat *lib.* 1. *de Roma instaurata*: ut & de horum primis auctoribus Polyd. Virg. *lib.* 3. *de Inventor. rer. c.* 11. *Soli sacri.*

Ramises rex. 1. *Ramisis Regis*) Ægypti scilicet. Cujus operis admiratione factum est, ut cum Syenem oppidum expugnaret Cambyses Rex, ventumque esset incendio ad crepidines Obelisci, extingui ignem juberet molis reverentia. Sed & Theophrastus auctor est, apud Ægyptios in Jovis delubro Obeliscum fuisse è quatuor Smaragdis, quadraginta cubitorum longitudine; latitudine verò in una parte quatuor, in altera parte duorũ, ut idẽ Plinius refert *lib.* 37.*c.*5. Inter omnes verò Obeliscos Romæ ante ædes Pontificias & S. Petri delubrũ nõ absq; stupore & admiratione spectatur Vaticanus ille integer ex lapide Ophite, D. Julio Cæsari, cujus cineres in summo continuisse fertur fastigio, sacer olim: cujus altitudo est pedũ CLXX. præter basim, quæ continet pedes XXXVII. Obeliscus ille, in inferiore parte latus est pedum XII. in superiori VIII. steterat primo ad sinistrũ tẽpli Vaticani latus in Circo Neronis, sed *Sixti V. Pontificis Max.* iussũ translatus inde est in mediam plateam sive aream, lòco celebriori: opera *Dominici Fontani Architecti Comensis.* Factum id anno 1586. quo ipsemet ego Italiam invisi, & sub sequente anno Romam me cõtuli: ubi integros sex menses hærens, eum obeliscum illum, tum alia urbis monumenta sæpius fui contemplatus. Nec scio utrũ in hoc admirari debeamus Architecti cõfidentiam, an excellentiam artis! qua saxum tãti ponderis suo loco movere, & alio illæsum atq; sine fractura

Obeliscus è Smaragdis.

Obelisci in Vaticano descriptio.

ctura sive ruptura transferre potuit. Solus enim obeliscus ille præter basim superat pondus 956148. librarum: præter vectes, repagula, cingula, & harpagines ferreas, quibus oportuit tantam molem lapideam cingi, ut posset facilius comprehendi, & aliò moveri: quæ omnia decies centena millia, quadraginta duo millia, octingentas & viginti quatuor libras æquabant, ut supputat Georgius Draudius in adnotationibus ad *Solini memorabilia part: 1. folio 1311.*

DE PYRAMIDIBVS ET LABYRINTHIS: SPHINGE. Ægyptia: Thebis: septem Mundi miraculis: & aliis TIT. XXXII.

Exspectant etiam Pyramides *ex eadem AEgypto, ut quid de ipsis dicamus. Harum quatuor fuerunt exstructæ: ex quibus duæ grandiores inter septem memorabilia Mundi spectacula sunt habitæ. Structura autem harum quadrata erat in fundo, ex tabulis marmoreis quaqua versum composita: eoq; sensim in excelsum adsurgens paulatim gracilescebat in acuminatum usque adamanta. Amplissima, octo iugera obtinebat soli; quatuor angulorum paribus intervallis, per octingentos octoginta tres pedes singulorum laterum. Versus Orientem habebat portam; per quam ingresso declivis parumper descensus patebat ad duas Cameras satis amplas, magnam atq; itidē parvam continentes tumbam. Neq; verò alia ædificandæ Pyramidis caussa fuit, quàm vana & stulta ostentatio: ut scilicet nec pecunia ipsa, nec etiam plebs ociosa esset. Nec enim alia huius rei caussa præterea dari potest. Vna ex his à trecentis sexaginta hominum millibus, annorū viginti spicio constructa proditur. Nec desunt, qui in raphanos & allium ac cæpas mille octingenta talenta pro laborantibus erogata fuisse dicunt. quæ summa decies centena millia aureorū excedit. In medio ipsius fundi puteus erat 86. cubitorum. At quilibet meritò magna subire posset admiratio, qua ratione in tantam altitudinē subvehi potuerint cæmenta.* Pyramides. 1. Mundi miraculū. Harum structura. Cur ædificatæ.

1. *In lacu Maridis iidem reges AEgyptii* 2. Labyrinthū *fecêre: in cuius medio, pro numero præfecturarū 37. erāt aulæ: in quibus AEgypti præfecti sepeliebātur. Viæ erant longæ, tortuosæ, & subterraneæ, quæ ad domus illas perfossis cuniculis ducebant: cæterum adeò intricatæ, ut qui has ingressus esset, inexplicabili errore duceretur & exitū invenire nequiret. Ideoq;* Labyrinthū *appellabant. Portā habebat ex Pario marmore candidissimo. Fessus iam eundo cū quis ad viarum finem pervenisset; deferebatur ad porticum columnis de Porphyrite lapide conspicuam; quæ nonagenis gradibus ascendebatur. Inde perveniebatur in aulam sive cœnaculum marmoreum, pulcherrimis simulachris & statuis ornatum. Sed & viæ, seu meatus illi erant marmorei, aut lapide polito fornicibus tecti. Quædam etiam fores adapertæ eiusmodi edebant sonum, ac si tonitruum intus terribile exsisteret. Contigua Labyrintho huic erat Pyramis ampla latitudine quaqua versum quatuor iugera soli obtinens, altitudine octo. In qua Rex ille, qui Labyrinthū istū fecerat, erat sepultus. Hinc* 1. 2. Labyrinthus. Eius descriptio.

Dædalus. utique surrsit Dædalus exemplar ejus Labyrinthi, quem fecit in Creta: sed
* Lib. 36. centesimam tantùm portionem ejus imitatus, ut Herodotus, Plinius* & alij
c. p. 30. tradidere. 3. Porsena quoque Hetruriæ Rex Labyrinthum sepulchri caussâ
3. Porsena. d. cap. 13. sibi fecit, quem tanquam mirabilem Plinius * ex Varrone describit.

4. Sphynx Ægyptia. Sed & Amasis Ægypti Rex 4. Sphyngem, quæ revera, quantum quidem ad formam, nihil aliud est, quàm catus Ægyptius, quem Cercopithecum dicimus, ex unico saxo elaboravit. Huius longitudo erat pedum CXLIII; altitudo à ventre ad summum apicem in capite LXII; capitis ambi-
Amasis Rex. tus, pedes centum & duos colligebat. Amasin Regem in eo conditum volunt. In eadem Ægypto celeberrimum fuit oppidum, 5. Thebæ Ægy-
5. Thebæ. ptiæ: quas Homerus scribit, centum habuisse portas. Id quod de muris tantum, non etiam de templis & aliis ædificiis publicis erit intelligendum. Ambitus XVII. milliaria occupabat: longitudo decem. Extra Vrbem centum e-
6. rant stabula, quorum quodlibet ducentorum Equum capax erat. 6. Intus viæ habebantur subterraneæ, per quas subterducere solebant Reges exercitum, nullo oppidanorum sentiente. Ædes Vrbis illius quatuor aut quinque compositæ erant tabulatis. Templa verò ibi pulcherrima; & inter hæc illud, quod sesquialterum miliare circuitu complectebatur. Murus latus erat pedes XXIV. altus LXX. si Diodoro credimus. Hodiè vix trecentas ibi videre est domos. Hac occasione non prætereo silentio 7. templum Dianæ E-
7. Templum Dianæ. 1. Orbis miraculū. Plinius lib. 36 c. 14 phesiæ, ducentis viginti annis factum à tota Asia. Longitudo eius erat CCCCXXV. pedum; latitudo, ducentorum viginti. Columnæ centum viginti septem à singulis Regibus factæ, sexaginta pedum altitudine; omnes ex integro saxo. Ex iis XXXVI. erant celatæ, ut infinita alia ornamenta taceam. Atque adeò inter septem mundi spectacula, sive miracula fuit reputatum.
8. Mausoleū, 2. Miraculum. Plinius lib. 36. c. 5. Huic adiungam tertium Mundi miraculum, quod est 8. Mausoleum, sepultura caussâ Mausolo Cariæ Regi ab Artemisia Vxore ædificatum: cuius delineationem & effigiem in Numo argenteo Patavii vidi. Erat quadratum & de pulcherrimo marmore: In circuitu pedes quadringentos & undecim habebat: in altitudinem attollebatur XXV. cubitis, & columnis cingabatur triginta sex. Nec ascensus ibi dabatur, nisi gradibus in murorum angulis alarum instar in altitudinem consurgentium constitutis. Quo in loco, ut & in medio, nobilissimæ erant statuæ: In summo verò quadriga marmorea. Quar-
9. Muri Babylonici. 4. Miraculum. to miraculo nomen dederunt 9. Muri Babylonici: quorum circuitus LX. complectebatur miliaria. Ipsi ducenos pedes alti; quinquagenos lati: in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore, quàm Romanorum: quibus
10. Colossus Rhodi. 5 Miraculum. pes XVI. digitos continebat. Quintum, fuit Colossus Rhodi, maximum solis simulachrum, ex ære conflatum; altitudinis septuaginta cubitorum. Huius singuli digiti maiores erant, quàm pleraque statua: pollices verò tanta amplitudinis

plitudinis, ut nemo eos brachiis potuerit amplecti. Duodecim annis tradunt perfectum trecentorum pretio talentorum. qua summa centies octoginta millia aureorum refert. Sextum fuit 11. simulachrum Jovis Olympii *à Phidia calatum; tanta pulchritudinis, ut nemo eam potuerit imitari. Septimum fuit* 12. Capitolium *Romæ, adeò sumtuosum, ut quater centum millia aureorum in fundamentis saltem ponendis fuerint expensa. Et infinitum prope adh bitum fuisse aurum Plutarchus scribit: Alii hujus in locum* ædes Cyri *Medorum Regis substituunt, quæ tabulas marmoreas auro illigatas habebant. Erant quoque Romæ quinque* 13. Naumachiæ, *hoc est, Lacus, in quos aqua derivabatur, navalis prælii committendi gratia. Sed hæ in desuetudinem iverunt.* 14. *Hodie non usurpantur in publico statuæ, nisi perquam paucæ. At Romæ satis multæ spectabantur, æneæ & inaurata: 84. eburneæ: 124. equestres magnæ: viginti tres Colossi ænei. & 37, marmorei. Inter has statuas omnes magnitudine excelluit Colossus ille Rhodius, de quo modò diximus. Sed revera vani fuerunt sumtus illi, nec convenientes homini Christiano. Ideoque iis adnumerari poterunt rebus, quarum vel nullus omninò usus est, vel is saltem, qui ad veterum illam magnificentiam & pulchritudinem minimè esset accessurus.*

Plin. lib. 30. cap. 7. — 11. *Iovis simulachrū 6. Miraculum.* — 12. *Capitoliū 7. Miraculum.* — *Ædes Cyri.* — 13. *Naumachia.* — 14.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Pyramidis descriptio & notatio.

PYramides, moles erant maximæ, sive lapideæ struices ita erectæ, ut è lato in acutum mira altitudine tenderent: dictæ ab ipsa figura, quæ flammam imitatur igneam. Πῦρ enim Græcis ignis est: unde & pyramis. Ignem certè Pyramidis formam habere, Plato testatur: propterea quod cum in imo latus sit circa materiem & fomentum, quo pascitur, in acutam flammam, quæ cœlum spectat, desinit. Nam per basin, materia concreta significatur: per reliquum corpus, materia jam ad formam recipiendam parata, & quasi fermentata: per punctum, ipsa informis & simplicissima substantia, ut est apud Pierium *lib. 60. Hieroglyph.*

Pyramides pro miraculis.

Tam altæ verò in Ægypto Pyramides fuisse traduntur, ut magna omnium admiratio fuerit, qua ratione in tantam altitudinem subvecta sint cæmenta. Ideoque Martialis eas pro miraculis habet:

Barbara Pyramidum sileat miracula Memphis.

Et alibi:

Barbara Pyramidum Cæsar miracula ridet.

A quibus inventa. Et quo fine.

Reges Ægyptii primùm excogitasse id genus ædificii putantur, ad stultam ostentationem in pecuniis erogandis: sive ne pecuniam successoribus præter modum relinquendo, insidiandi sibi causam præberent: sive ne plebs ocio torperet. *Plinius lib. 36. cap. 12. Chassaneus in catalogo gloriæ Mundi part. 11. consid.* 74. quanquam & alia hujus rei possit dari ratio, ut scilicet sub tam regio & admirabili ædificio terrâ cōditi, immortalitatis famam consequerentur. Nam cum viam universæ carnis sibi quoque ingrediendam cernerent, ex magnificis istiusmodi structuris, Nominis immortalitatem sibi pollicedantur, haud ejus memores: quod vetustas nihil inviolatum sinat, atque ipsa etiam marmora Temporis dentibus peredantur. Nam ut Ausonius canit:

monu-

——monumenta fatiscunt:
Mors etiam Saxis Nominibusq; venit.

Sanè Regum sepulturis Pyramides fuisse superpositas, ex illo Lucani colligitur:

Quum Ptolemaeorum manes, seriemq; pudendam
Pyramides claudant.

Nec verò ob temporis duntaxat perpetuitatem, aut nominis immortalitatem, ut diximus; sed vel ideò magnifica Regum atque Heroum sepulchra Ægyptios sub ingentibus Pyramidibus fecisse Johann. Pierius *lib. 60. Hieroglyph.* existimat, ut testarentur, corpore soluto & corrupto, animam superesse: quæ, cum summo Opifici visum esset, h. e. circulo illo triginta sex millium annorum circumacto (hoc enim evoluto spatio omnia in eundem statum redacta iri opinabantur) aliud corpus genitura, ac sibi factura esset. Idq; Geometrica ratione ingeniosè demonstrat. Hinc forsan est, quòd *Zarinæ* Sacarum Reginæ officiosissimæ & invictissimæ, post obitum memores subditi sepulchrum magnificum exstruxêre, triangulari Pyramide, cujus quodlibet latus tribus stadiis protendebatur; Altitudo in arctum sensim desinens, unius fuit stadii. Addita est aurea statua instar Colossi, & heroici honores, beneficiorum acceptorum recordatione. Diodorus Siculus *lib. 2. cap. 9. de Regibus Medis.* (*Zarina Sacarum Regina.*) Sed & inoleverat olim mos, in Montibus insignium virorum, præsertim Regum sepulchra instituendi. (*Sepulchra olim in montibus.*) Nam & Augustinus *libr. 8. de civitate Dei cap. 16.* Asclepii avum, medicinæ repertorem, templum habuisse ait, & tumulum in monte Lybiæ, juxta litus Crocodileum. (*Asclepi.*) Et Josias Rex, superstitionis vanissimæ hostis, sepulchra quæ erant in monte, deturbavit, proiectis ossibus, præterquam Prophetarum, quæ ex elogio & inscriptione cognovit. (*Item aliorum.*) 4 *Reg. 23. v. 5. 17. 18.* Eodem spectat ille infamis Spiritus apud D. Marcum; qui obnoxium habebat hominem, die ac nocte in montibus ac monumentis versantem: quem generis humani sospitator Christus valetudini mentique pristinæ restituit, expulso dæmone multiplici. *Mar. 5.* Indeque natum opinor, ut columnæ & Pyramides tumulis collocarentur: quemadmodum Servius ad illud Virgilii annotavit, *lib. 11.*

——ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggerè bustum.

Illud quoque animadversione dignum, quod ipsemet etiam Nazianzenus minimè respuere videtur eorum opinionem, qui Pyramides in Ægypto celebriores à Josepho Hebræo exædificatas putant, ut frumenti conditoria essent. (*Nazianzeni de Pyramidibus notata sententia.*) Idque nominis conjectura probari ait: quandoquidem πυρὸς triticum; & Pyramides illæ etiam adhuc granaria Pharaonis, ab incolis nominentur: referente Pierio *lib. 39. Hieroglyphica de Meta.* Cui tamen sententiæ vix est, ut tutò quis possit subscribere. Nam ut ex Plinio *lib. 36. cap. 12.* Auctor noster refert, vel una ex celebrioribus illis Pyramidibus (quas Nazian. intelligit) 20. annis integris à trecentis sexaginta hominum millibus; tres verò aliæ, annis 70. & mensibus quatuor fuerũt exstructæ, ut Textor in sua officina prodidit. Atqui prævisa à Josepho, & mox subsecuta illa fertilitas, septennio duntaxat duravit: ut verisimile non sit, tam angusto temporis spacio, tantas illas moles, quarum unius saltem exædificatio 20. annos, ut dixi, desiderabat, ab ipso fuisse erectas.

1. *In Lacu Mœridis*) Lacum Mœridis Plinius fossam grandem vocat *lib. 36. c. 12.* & de lacuum speciebus variis, ac mirabilibus eorum effectis atque operationibus quam plurima compilavit Simon Majolus *tom. 1. dier. can. colloq. 12.*

2. *Labyrinthum*) Labyrinthus Isidoro *lib. 15. c. 2.* est perploxum parietibus ædificium (*Labyrintha.*)

cium. Ovidio *lib.* 8. *Metamorph. fab.* 4. multiplex domus, cœca tecta, & limina flexu ducta

—in errorem variarum ambage viarum.

Virgilio

Labor ille domûs, & inextricabilis error.

Horum quatuor celebrantur ita constructi, ut dissolvere eos nec ulla quidem secula possint. Primus Ægyptius: secundus Creticus: tertius in Lemno; quartus in Italia, de quibus apud Plinium *lib.* 36. *cap.* 13. Isidorum *libr.* 15. *cap.* 2. Chassaneum in Catalogo gloriæ Mundi *part.* 12. *consid.* 75. & latissimè omnium Simonem Majolum *tomo* 1. *dier. Can. Colloq.* 23. quò benevolum lectorem remitto.

Porsena Hetruriæ regis tumulus.

3. *Porsena quoque Hetruriæ Rex*) Hic à senio admonitus humanæ conditionis, sepulchrum sibi mirabile exstruxit, Gallica magnificentia externorum Regum vanitatem longè superante, Labyrinthi specie: è quo, sine lini glomere exitus non dabatur. Moles fuit sub Urbe Clusio, lapide quadrato. Pyramidum in eo sitarum altitudinem M. Varronem puduit adjicere, fastigiatum opus alias describentem, & in summo orbem æneum, ex quo excepta cathenis tintinabula vento agitata lõgè sonitus referebant. *Plin. lib.* 36. *cap.* 13. Atque hic quidem Porsena ille est, qui Tarquinii superbi unà cum filio (qui, dum Ardea obsideretur, Lucretiæ matronæ pudicissimæ Collatini Uxori vim passæ stuprum intulerat) regno expulsi rogatu Romam oppugnare incepit, mox etiam obsidere: ac penè sedendo Urbem in summa frumenti caritate & inopia constitutam capturus videbatur, nisi C. Mutius adolescens Romanus indignum ratus, populum Romanum à Regum jugo liberatum, hostem diutius formidare; audaci facinore, abdito intra vestem ferro transisset Tiberim, & in castra hostium ivisset propè Regium tribunal, densa corona militum circumdatum. Fortè enim his tum stipendium dabatur. Ibi scribam pari cum Rege ornatu sedentem præceps obtruncat. Ilicò per trepidam turbam vadens, cruento mucrone viam quærens, à satellitibus regiis comprehenditur, & retrahitur. Tum Porsenæ infenso simulque conterrito, ipse fortia facere & pati solitus, commento lepido dixit adesse complures Romanos juvenes, qui eosdem animos generent, ac per Hetrusca castra latitarent, opportunitatem cædis opperientes, & unius Regis mortem studiosè captantes. Hæc fatus, dextram accenso ad sacrificium foculo injicit, ne mutato quidem vultu, eam ulciscens, quod purpuratum pro Rege occidisset, quãquam errando pulchrius quiddam præstiterat. Ita terrorem ingeminans, tanquam Regis attoniti manus arderet, perfecit, ut Rex, quem nihil, præter insidiatoris errorem texerat, quique trecentos ejusdem audaciæ conjunctos latêre suspicabatur; Mutium, cui pòst Scævolæ nomen fuit, intactum inviolatumque dimiserit. Livius *lib.* 2. Propensior itaque Porsena Rex iam ad pacis conditiones factus, agro Rom. excessit: nec amplius Tarquinii finitimarum gentium auxilio regnum recuperare frustrà nitentibus opem tulit. Stephan. Forcatul. *de Imper. & Philosoph. Gall. lib.* 4. Qua de re exstat elegantissimum Martialis epigramma 50. *lib.* 1. quod quia historiam hanc omnem planè explicat, adscribendum putavi.

C. Mutius Scævola.

Cum peteret Regem decepta satellite dextra,
Injecit sacris se peritura focis.
Sed tam sæva pius miracula non tulit hostis,
Et raptum flammis iussit abire virum.
Urere quam potuit contemto Mutius igne,
Hanc spectare manum Porsena non potuit.
Maior decepta fama est & gloria dextra.
Si non errasset, fecerat illa minus

O Cæte-

Labyrintho quid significatum. Cæterùm per Labyrinthum veteres nihil aliud significare voluerunt, quàm perplexam, multisque difficultatibus implicatam vitam hominum, cũ ex aliis aliæ semper graviores oriantur; è quibus nemo se explicare possit absque singulari prudentia & fortitudine, quod Ariadnæ filum est, Theseo ex Dædali inventione communicatum. Natalis Comes *lib.* 7. *Mytholog. cap.* 9.

Sphynx. 4. *Sphyngem*) De saxea hac Sphynge Plinius scripsit *lib.* 36. *c.*12. Verres Sphyngem ex ære Corinthio habuit, Reo in provincia ablatam. Hinc Cicero in judicio illo in altercatione, neganti Verri, se ænigma intelligere: *Imò verò*, inquit, *intelligere deberes, quoniam Sphyngem domi habes.* Sphynx etenim quo primum tempore Thebas venit, ænigma prætereuntibus proposuisse fingitur; eo qui non solvisset, peremto, de quo apud Diodor. Sicul. *libr.* 4. *rerum antiquar. cap.* 6. Hinc Thebanum ænigma apud Martial. *lib.* 1. *ep.* 58.

Commenta et dignum Thebano ænigmate monstrum.

Sphyngis descriptio. Id verò Æthiopiæ animal mõstrosum putatur, è Simiarũ genere, fusco pilo, mammis in pectore geminis. Plin. *lib.* 8. *c.* 21. ad hominis speciem accedens, solo pilo, & solitudine feram adsimilans. Poëtę faciem habere virginis fingunt pennas avium, pedes Leonis. Ausonius:

Terruit Aoniam volucris, Leo, virgo triformis:
Sphynx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Sphynge quid significatum. Etsi autem hac fabulâ veteres varia & multâ significarunt, ut Natalis Comes *libr.* 9. *Mytholog. cap.* 18. diligenter expressit: ea tamen inprimis ad ignorantiam submovendam eos usos fuisse Alciatus putavit, illo Emblemate:

Quod monstrum id? Sphynx est. Cur candida virginis ora,
Et volucrum pennas, crura Leonis habet?
Hanc faciem adsumsit rerum Ignorantia: tanti?
Scilicet est triplex causa & origo mali.
Sunt, quos ingenium leve; sunt, quos blanda voluptas,
Sunt, & quos faciunt corda superba rudes.
At quibus est notum, quid Delphica littera possit:
Præcipitis monstri guttura dira secant.
Namq; vir ipse, bipesque tripesque & quadrupes idem est,
Primaque prudentis laurea, nosse virum.

Sed & meretrices Sphyngis effigie hieroglyphicè designati, Pier. *lib.* 1. ostendit, quòd capite humano mansuetudinem præ se ferrent quidem; cæterum corpore reliquo leonino, rapacitatẽ & imperium, quod in Amatores exercent, indicarent. Idemque & Philipp. Camerarius *cap.* 71. *succisivar. horar.* scriptum reliquit: & novissimè Georgius Draudius in annot. ad C. Solini *supplementum cap.* 36. *mihi fol.* 14. *& seqq.* Cui rei non parum inservire videtur ille ex Græco ita redditus versiculus: *Meretrices Sphinga dictæ.*

Par est Leæna & fœmina crudelitas.

Laidis tumulus. Ante Urbem Corinthũ Veneris erat templum, juxtaque Laidis tumulus, cui Leænæ simulachrum appositum videbatur, ariete inter priores pedes apprehẽso: quod nimirum petulantiam eam indicabat, qua præcipuè lasciviunt Arietes. Eam in rem elegans est ejusdem Alciati emblema διαλογιστικὸν. quod adscribo:

Quis tumulus? cuja urna? Ephyrea est Laidis. ah non
Erubuit tantum perdere Parca decus?
Nulla fuit tum forma: illam iam carpserat ætas.
Iam speculum Veneri cauta dicarat anus.
Quid scalptus sibi vult Aries, quem parte Leæna
Unguibus apprensum posteriore tenet?
Non aliter captos quod & ipsa teneret Amantes.
Vir gregis est Aries: clune tenetur Amans.

Fuit

Lais. Fuit autem Lais, meretrix nobilissima Corinthi: unde & Corinthia dicta Gellio *lib. 1. Noct. Atticar. cap.* 8. quanquam patriam habuerit Siciliam, auctoribus Plutarcho, Athenæo & Solino. Hæc ob elegantiam venustatéq; formæ, grandem pecuniam demerebat. Conventusque ad eam ditiorum hominum ex omni Græcia celebres erant: nec admittebatur, nisi qui dabat, quod poposcerat. Poscebat autem illa nimiam quantitatem. Hinc natum illud frequens apud Græcos adagium:

Non cuivis hominum contingit adire Corinthum.

Hæc senio jam confecta, Veneri speculum dicasse fingitur, qua de re festivissimè lusit Ausonius:

Lais anus Veneri speculum dico, digna habeat se
Æterna aeternum forma ministerium.
At mihi nullus in hoc usus: quia cernere talem
Qualis non sum, nolo: qualis eram, nequeo.

Eam porrò Suidas à Thessalis mulieribus zelotypis in templo Veneris interfectam scribit, ex Athenæo.

Thebæ Ægyptia. 5. *Thebæ Ægyptiæ*) Nam & aliæ fuerunt Urbes hujus nominis, ut Perotus ex Plinio & aliis collegit. Ægyptiæ autem Thebæ centum portis nobiles conjecturam miræ amplitudinis reliquerunt universæ posteritati, quarum ambitum centū quadraginta stadiorum fuisse scribit Herodotus: Urbem insignem publicis privatisque ædificiis, & cæterarum omnium Urbium felicissimam. Certè inter clarissimas Ægypti Urbes Pompon. Mela *lib. 1. cap.* 3. numerat, auctoritate Homeri. *Iliad* 9. De centum verò portis etiam Juvenalis meminit:

Atque vetus Thebe, centum jacet obruta portis.

Unde Pontanus centiforem eam urbem appellat:

Hinc ad centiforem Nili subit ostia Theben.

quanquam Pomponius Mela *d. cap.* 3. non portas centum; sed aulas totidem, Principum Ægyptiorum domos interpretatur, solitas singulas, ubi negotium exegerat, dena armatorum millia effundere.

6. *Via subterranea*) Hinc Plinius, totum illud oppidum pensile fuisse scribit *libr.* 36. *cap.* 14.

7. *Templum Dianæ Ephesiæ*) Hoc communiter à Civitatibus Asiæ factum, fama vulgaris ferebat, ut ait Livius *lib. 1. Decad.* 1. Alii maluêre, ab Amazonibus cōditum, ob venandi & sagittandi studium virgineum, cum è Scythia progressæ, Asia potiri cœpissent. Ideoq; Deæ propitiæ ædem dicasse effusis opibus, cedrinis trabibus, simulachro autem Numinis ex ebeno nigerrimo. Jornandes *in rebus Geti.is.* Sed ut ut Auctores illius non usque adeò certi sunt: extra tamen controversiam est, id & admirationis & magnificentiæ fuisse, ac in palustri exstructum loco, ne terræmotibus quateretur. Plinius *lib. 36. cap.* 14. De quo Martialis: *Templum Dianæ Ephesiæ.*

Nec Triviæ templo molles laudentur honores.

ubi *molles honores* Domitius quidem dici putat, quoniam multa in eo erant ornamenta, ad luxum & mollitiē potiùs, quàm ad ædificii solidam laudem spectantia. Sed propiùs est, ut cum Georgio Merula, Molles honores accipiamus in commendationem tum artificum, tum statuarum, quæ in templo magnificētissimo stabant, qua appellatione æra & lapides frequenter commendari solent. Virgil. *Molles honores.*

Excudent alii spirantia mollius æra.

Horatius:

——molles imitabitur ære capillos.

de quo tamen videatur Angelus Politianus in Miscellaneis. *cap.* 51.

Commendatur & templum Jovis Ammonii, insigne & sumtuosum, ab Jarba Getulorum Rege erectum; centum aris nobile. de quo Virgilius: *Templum Iovis Ammonii.*

Templa Iovi centum latis immania regnis

Centum aras posuit, vigilemq; sacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas.
Quo & martialis allusit, eo versu:

Pantheū. *Dissimulatque Deum cornibus Ara frequens.*

Nec celebre minus est *Pantheum* illud, à M. Agrippa Cæsaris Augusti amico & affine exstructum, & Marti ac Veneri, tanquam Populi Romani auctoribus dicatum: tametsi nomen τῶν πάντων θεῶν apertè omnes Deos respiciat. Cuj⁹ rei Dio rationem affert *lib.* 53. *historiar.* non tam quia eo multorum Deorum imagines exstarent, quàm quòd fastigiatum convexa & rotunda forma, cœli similitudinem ostenderet. Hinc à circulari operis ingentis facie *S. Maria rotunda* nominatur; in meditullio Sphæricum foramen habens, ex quo lumen toti templo sine alia fenestra affatim datur: ut Steph. Forcatulus *lib. 1. de Gallor. Imper.* describit: atque ipsemet etiam mirabilem istam machinam non absque stupore sæpius sum contemplatus. Id verò Pantheum Agrippa ære; æs item auro texit: quod ad hęc usque tempora mille ac sexcentos amplius annos æs quidem à rubigine, templum verò ab injuria cœli & à ruina servavit. Ac nisi æs inauratum fuisset, tandem rubigine exesum imbres admisisset, ut Johan. Bodinus *lib. 6 de Republ. cap.* 3. existimat. De Templo illo, in Deorum gentilium cultum quondam erecto, quomodo à Bonifacio IV. in sacrum usum fuerit conversum, præclarè scribit venerabilis Beda *in homiliis æstivalibus. de sanctis Tomo 7.* legimus, inquit, in Ecclesiasticis historiis, q sanctus Bonifacius, qui Quintus à Beato Gregorio Romanæ Urbis Episcopatum tenebat, suis precibus à Phoca Cæsare impetrarat donari Ecclesiæ Christi templum Romæ, quod ab antiquis Pantheum antea vocabatur: quia hoc quasi simulachrū omnium videretur esse Deorum, in quo eliminata omni spurcitia fecit Ecclesiā sanctæ Dei Genitricis atq; omniū Martyrum Christi, ut exclusa multitudine dæmonū, multitudo ibi sanctorū à fidelibus in memoria haberetur, & plebs universa in capite Calendarum Novembrium, sicuti in die Natalis Domini ad Ecclesiā in honorem omnium Sanctorū consecratam conveniret. In cujus rei fidem sic Mantuanus.

à Phoca Ecclesia donatum.

Pantheon hoc templum Phoca donante recepit
Romulidum pastor Bonifacius, atque fugatis
Inde simul cum matre Deis, solenniter omnes
Transtulit ad superos.

Imperatoris auctoritas etiam in sacris.

Ex quo Bedæ loco satis colligitur, veteres Christianos, multa ab horrida illa Ethnicorū antiquitate in usum Ecclesiæ flexisse; sed interveniente tamē Imperatoris autoritate: sine qua vim illa suā retinere nō possent. Quo referri potest Novella Iustiniani 67. *de nō ædificandis novis Ecclesiis aut Monasteriis*; ut intelligatur rerum quoque sacrarum curam ad principē pertinere, ejusque autoritati competere, ut de iis leges ferat, jubeat & vetet. Cui quidem maxime convenit, quod habetur *in tit. ff. de colleg. & corpor.* nimirum extraordinarium crimen esse in eos, qui illicitū collegiū, vel quodcunq; tale corpus celebrent, id est sine autoritate Principis & senatus, quorum vel mandatis, vel SCtis hujusmodi collegia & corpora dissolvuntur. Quod pluribus firmat Gallofrancus *in sua ad Philometum epist.* pro libertate status & Repub. Venetorum, *mihi fol. 8. & 9.* Pāthei porro exactior descriptio extat apud Georgiū Draudium in annotationibus *ad C. Solini memorabilia f. 254.* M. Agrippa, inquit, prope suas thermas construxit templum, architectura & sumtibus admirandum. Nullum in Urbe antiquius, nullum integrius aut splendidius extat hodie. Hoc, quia Diis omnibus sacraverat Agrippa, *Pantheon* vocatū est; hodiè *S. Mariæ Rotund. delubrum.* Estque omne sphæricum seu rotundum: caret fenestris:

Pantheō descriptio.

nestris: lucem admittit ingēti orbe, qui apertus est in summitate fornicis. In medio locus est profundus, & crate ænea tectus ad excipiēdas aquas pluvias. Fuit olim laminis argenteis coopertum: sed *Constantinus Heraclii Nepos* eas abstulit, cum reliquis urbis ornamentis; quarum loco substitutæ sunt plumbeæ à Martino VII. P. M. Aditus olim ad portam patebat gradibus septem, qui tēplum in circuitu cingebant. Nunc undecim ad eam descenditur; Unde apparet, quantum ex ædificiorum ruinis solum urbis adcreverit. Ceterum inter omnia templa magnifica, meritò primas tenere debet id, quod Deo Opt. Max. Salomon, anno Regni sui quarto, incredibili sumtu exstruxit & instruxit. Cujus descriptionem habemus 3. *Reg. 6. & 7.* quibus omnino addendum est, quod ex Josepho & aliis luculenter & exquisitè scriptū reliquit Gulielmus Budæus *lib. 4. de Asse & eius partibus.* & Chassaneus *in Catalogo gloriæ Mundi. part. 12. consid. 62.*

Salomonis templum.

Mausoleum.

8. *Mausoleum*) Ita nominatum fuit Mausoli Cariæ Regis sepulchrum, exstructum ab Artemisia uxore: quæ Mausolum virum adamasse fertur, super omnes amorum fabulas, ultra quę affectionis humanæ fidem. Is Mausolus, ubi fato perfunctus est, & inter lamenta & manus Uxoris funere magnifico sepultus est: Artemisia luctu atque desiderio mariti flagrans, ossa cineremque eius mixta odoribus, contusaque in pulveris faciem, aquæ indidit, ebibitque; multaque alia violenti amoris indicia fecisse dicitur. Molita quoque est ingenti impetu operis conservandæ mariti memoriæ caussa, sepulchrum illud memoratissimum dignatumque numerari inter septem omnium terrarum spectacula. Agona quoque, id est, certamen laudibus ejus dicendis fecit, propositis pecuniæ, aliarumque rerum bonarum præmiis amplissimis, ut est apud Gellium *lib. 10. Noct. Atticar. cap. 18.* Cæterum priusquam opus id absolveretur, fatis concessit Artemisia. Artifices tamen non recesserunt, nisi opere perfecto: ut gloriæ artisque suæ monumentum relinquerent. *Plinius libr. 36. cap. 5.* De hoc Mausoleo accipiendi sunt hi Martialis versus:

Artemisia.

Aere nec vacua pendentia Mausolea
Laudibus immodicis Cares ad astra ferant

& Propertii, *lib. 2.*

Nec Mausolei dives fortuna sepulchri,
Mortis ab extrema conditione vacat.

Ab hoc sepulchro omnia Regum & Imperatorum monumenta preciosiora, *Mausolea* fuerunt nominata. Sic enim Suetonius & alii intelligendi; quoties Mausolei meminerunt. Sunt qui dicant Artemisiam illam, post viri Mausoli mortem, contemtam à Dardano Abydeno, quem non patienter amabat, dormienti adolescenti oculos effodisse. Cum tamen ne hac quidē injuria morbus remitteret, remedium à Leucata petra quæsivisse. Sed frustra. Nam ex eo saltu ipsam periisse, ibidemque fuisse sepultam. Fertur autem petra illa Jovis templo, quod Leucatæ est, vicina: à qua qui saltu se dimitterent, amoris insania liberari credebantur. Nam & Venerem post mortem Adonidis, sedulò cum ubique terrarum perquisivisset: tandem eum Argis in æde Apollinis Erithrii invenisse. Et cum impotētiam amoris sui Apollini patefecisset, ab ipso ad Leucatam petram deductam, jussu Apollinis sese è specula deorsum misisse, quo facto, morbo amoris defunctam fuisse. Cum caussam rei quæreret. Apollinem respondisse sese crebro observasse Jovem, quoties Junonem impotenter deperiret, ibi solitum sedere, & vi mali levari. Quin & Nereum quendam Cotinensem ex amore Atticæ nomine mulieris Athenis

Sepulchra Regum Mausolea dicta.

Artemisiæ interitus.

Leucata petra, amori medetur.

natæ, sese præcipitasse: & non solum amore solutum fuisse: sed etiam vivum incidisse in rete jaculum: in quo simul cum risco auri pleno in terram extractus fuerit. Cũ eo nomine piscatori, qui se extraxerat, litem intenderet, aurum illud ad se pertinere: casu enim sibi obvenisse: noctu ab Apolline admonitum, incepto destitisse. An non satis haberet, quod citra vitæ periculum à morbo amoris liber esset? quare si saperet de alieno auro litem ne moveret. Hæc & alia, cum jucunda, tum nunquam ante hac audita Joseph. Scaliger *libr. 2. Ausonianar. lection. cap. 18.* ex Auctore nondum in vulgus edito Ptolemæo filio Hephæstionis recenset. quæ quoniam in iis & Artemisiæ Mausoli uxoris mentio fieret, non abs re hîc inserenda putavi. Ex oppido autem illo, quod Leucatam diximus, fuit opinor Atacini Varronis, festivissimi poëtæ amica, quam ille peramaverat, & a patria *Leucadiam* dixerat, ut ex illo colligitur disticho: *Leucadia Varronis amica.*

Hæc quoque perfecto ludebat Iasone Varro.
Varro Leucadia maxima flamma suæ.

qua de re videatur Petrus Crinitus *libr. 2. de poetis Latinis.*

9. *Muri Babylonici*) Hos Semiramis, æmulatione Ninæ Urbis à Nino marito exstructæ, post obitum ipsius condidit, aut saltem ruinosos reparavit, coctilibus laterculis, & bitumine ferruminatis: tantæ crassitudinis, ut quadrigæ sibi invicem occurrentes facilè pertransire possent. Propertius *lib. 3.* *Muri Babylonici.*

Persarum statuit Babylona Semiramis urbem,
Vt solitum cocto tolleret aggere opus.
Et duo in adversum misit per mœnia currus,
Ne possent tacto stringere ab axe latus.

Turres Muri isti habebāt 300. plures multò habituri, nisi aliqua ex parte paludes pro mœnibus fuissent. Per ambitum centum portæ stabant æreæ omnes cum cardinibus. Eique portentoso operi adhibita fuerunt ex omni regno terdecies centena hominum millia, teste Diodoro. Quia verò opus illud multis sanè annis fuit exstructum: ideò Martialis assiduum laborem id appellat: *Martialis explicatur.*

Assiduus jactet nec Babylona labor.

quanquam doctissimus Turnebus *lib. 17. c. 2.* Assiduum laborē intelligit, cum quid assidue laudatur; quasi dicat Poëta: Non esse tanto labore, tamque impensè laudandam Babylonem, ut perpetuò in laudatorum ore versetur. Qui autem Plutarchum, Clitarchum & Alexandrum sequuti sunt, scriptum reliquerunt, quolibet anni die stadium Urbis fuisse absolutum. Babylona autem, Mesopotamiæ urbem, Chaldaicarum gentium caput, summam in toto orbe claritatem obtinuisse, Plinius ait, *lib. 6. c. 26.* Cui adde, quæ Sypontinus & Domitius ad Martialem; tum etiam Textor in Officina prodidit. Murorum occasione hac dissimulare non possum, Lacedæmonios *muratas urbes* (quæ apud multas gentes serò condi cœperunt, & rarò extiterũt ad modum) *Gynecæis* h. e. mulierum lustris comparasse: quod intra eas degener & imbellis, suisque diffidēs viribus multitudo latibula quærat. Unde & *Agesilaus* cives ostendens armatos; hæc sunt, *inquit*, Spartæ mœnia. Idem monstranti cuidam murum egregiè structum atque prealtum, sciscitantique, an pulchrũ ei munimentum videretur? pulchrum, *inquit*, si mulieres, non viri sint inhabitaturi. Nimirum veteres in animosa juvenum ac virorum virtute, haud in mœnibus videntur fiduciam omnem posuisse: quod existimarent, nihil juvare turres & muros, ubi deesset animus, *& bello vivida virtus.* Ita ut rectè judicarit Hippocr. felices eos, qui cogitent, *viros esse regionum præsidia ac munimenta; non turres aut lapidea mœnia.* Neque minus scitè *Lycurgus* Legislator dixisse proditur: Non videri viduam mœnibus *Muratæ urbes Spartanis quid.*

nibus urbem, quæ viris non coctilibus laterculis sit cincta. Quare merito custodiendus est memoria Alcei Lyrici versiculus decantatissimus: ἄνδρες πόληως πύργοι ἀρήιοι. quo significat, viros esse Martias urbium turres. Qua de re videatur Hadrianus Junius in Bataviæ historia cap. 17. post Coel. Rhodigin. lib. 26. lect. antiq. cap. 32. Neque defuit majoribus nostris hæc animi magnitudo. Nam de Landgravio Thuringiæ Ludovico Ferreo inter alia præclare facta, hoc etiam referunt historiæ Thuringiacæ: Extruxerat Ludovicus arcem pulcherrimam spectatissimamque quam appellabat Neuenburg (hodie Naumburgum est) cujus fama cum ad Cæsarem Fridericum affinem Ludovici pervenisset, venit ad eum Fridericus (factū id ann. M. C. XXX.) & arcem diligentissime speculatur atque examinat: tandem veluti stupore defixus in hæc prorumpit verba: Huic quidem structuræ, mi affinis, nil nisi murus deest. Cui Ludovicus: de muro, inquit, Domine, non sum sollicitus, utpote quem mira celeritate conficere mihi posse videor. Infit Cæsar: certè murus qui hanc ambiat structuram, tam expeditè fieri non potest: sed ut ego quidem existimare possum, non exiguo temporis tractu. Cui iterum Landgravius: spondere ego ausim, Imperator, intra triduum murum hunc confectum iri, eumque bonum & idoneum. Risit Cæsar: tanquam idquod fieri nulla ratione posset: quin, inquit, si vel omnes Germaniæ murarii convenirent, præstaro intra id tempus, quod tu dicis, non possent. Interim apparatur mensa, dumque Cæsar cibum capit, jubet Landgravius omnes suos comites, dynastas & vasallos nobiles bene armatos cum suis subditis convenire, cumque illi dicto audientes fuissent, ecce collocat eos Landgravius ordine circa arcem armis quemque suis, tanquam si in aciem educendus esset. Ea autem parte, qua putat turrim murum distinguere debere, collocabat comitem aut Baronem cum vexillo. Quibus omnibus tacitè & clam ordinatis, adit iterum Cæsarem & muri; inquit Domine, quos pollicitus fueram, structi nunc sunt: Quod si Majestas tua videre non dedignabitur, magno me sibi obligabit, & novo quidem beneficio. Cui: ludis ne me? ait Cæsar. Minimè gentium, respondit Landgravius, secutumque adeo Cæsarem spectatum muros suos ducit. Cæsar conspicatus non ex lapidibus, sed ex viris fortib. optimeq; armatis pulcherrimè consertum murum, delectatus fertur spectaculo suprà quam dici potest, atque adfirmasse Landgravio, nunquam se in omni vita, concinniorem murum vidisse, multumq; collaudato Landgravio, atque omni oblata Cæsareâ gratiâ ac favore, ad sua tandem revertisse. Quod Michael Piccartus decad. 3. observ. histori: opol: cap. 2. retulit, ubi quæstionem illam: expediatnè urbes muris circumdari, mœnibusque firmari? in utramque partem diligenter examinat. Cæterum Semiramidis, cujus modò mentionem fecimus, varia fortuna fuit. Solent enim non viri tantum, sed & fœminæ splēdidæ, in ipsa mox pueritia magnum & arduum aliquid portendere, maximis exponi periculis, & mirabiliter educari. Hieronem certè Siciliæ Regem, quem Romanis socium fidelissimum exstitisse Siculi apud T. Livium asserunt, Decad. 3. lib. 6. à parte crudeli expositum apes dulciter pavisse feruntur. Steph. Porcat. lib. 4. de Gallor. Imperator. non secus ac Romulus & Remus, Rhea Sylvia vestali & Marte, culpam specie Numinis velante geniti & in profluentem projecti, Lupæ clementia servati dicuntur, ut est apud Livium. Sed & Cyrum, Mandalæ filium à cane fuisse enutritum: Telephum, Agaves, & Herculis F. à Cerva: Pelium, Neptuni & Tyrus F. ab equa: ut & Alopes Pria-

Marginalia: *Ludov. Turingia Landgravius.* — *Murus triduo cō-fectus.* — *Hieron Siciliæ rex.* — *Romulus & Remus.* — *Cyrus. Telephus. Pelius. Alo.*

Priamique filium Alexandrum ab ursa: Ægysthum verò Thyestæ & Pelopis F. à capra, Ælianus prodidit *lib. 12. variar. hist. cap. 42.* Sic Semiramis Dercetæ Deæ Syriacæ filia in solitudine de via à matre infans projecta ab avibus enutrita, coagulato lacte è proximis opilionum mapalibus rapto: deinde Magistro regii pecoris dono data, quoad forma & innati leporis commendatione Nino Assyriorum Regi nuberet. Diodor. Sicul. *lib. 2. rer. antiq. cap. 2. & 3.* Hæc non Babylonem tantùm, ut diximus, cocto latere & bitumine condidit: sed & Æthiopiam regno suo adjecit, Indiæ bellum intulit, ante Alexandrum Magnum victrix: sed regno potita duos & quadraginta annos, filii Nini concubitum petens ab eo interfecta est. Justin. *libr. 1.* Dio verò refert Semiramim marito Regi aliquando perplacuisse, optionemque ab eo retulisse quidvis postulandi. Illam tum petiisse Imperium ad quinque tantummodò dies atque obtinuisse: intra quos potentiam sibi, populo non dissentiente, vendicans, satellitibus Maritum interficiendum mandârit. Steph. Forcat. *libr. 7. de Gallor. Imp.* quanquam rem illam Muretus ex Græcorum, ut ipse ait, Commentariis paulo aliter commemorat *libr. 6. var. lect. cap. 17.* & diurnum solum periisse Imperiū dicit atque impetrasse; astu autem & vafricie ex *diurno* sibi *diuturnum* fecisse. Justinus, speciem vir & sexum mentitam ad Imperium pervenisse scribit. Ejus præterea vesana & stulta ambitio in eo notatur, quod ad montem Mediæ, qui Bagisthenes diceretur, suam in petra effigiem, decem & septem stadiorum insculpi jusserit: quam centum viri donis ac muneribus venerarentur assiduè, ut Sacerdotes, Lilius Girald. *Histor. Deor. Syntagmate 17.* Illud hoc loco non omiserim, Babylonem hodiè Cairum dici. Idque neminem præter Jovium ignorare putat Melchior Guilandinus *in tract. de Papyro membr. 5.* Jovius enim Cairum facit Memphim: quæ tamen in parte Occidentali, ubi Pyramidum miracula, invenitur; Cairo in orientali collocato. Ac quoniam de Muris Babylonicis hactenus nobis sermo fuit: non abs re erit illud admonuisse, quod Varro Muros civitatum sanctos esse docuit: portas autem minimè, eò quod in Urbibus condendis ii, qui Murorum spacia tauro & vacca præscriberent, & quasi delinearent, portarum intervalla metientes, vomerem detraherent, & aratrum transferrent: ut pateret, id tantum sacrum & inviolatum superesse, quod exararetur. Est enim Vrbs, inquit Pomponius, ab Urbo appellata, Urbare autem, aratro definire est. Et Varus ait, Urbum appellari curvaturam aratri, quod in Urbe condenda adhiberi solet. *leg. Pupillus. 239. §. Vrbs. ff. de verbor. significat.* Id verò Hetrusco ritu, religionis caussa & auspicatò fiebat: ut ejus loci penates & genios magis propitios haberent. Unde intra eum circuitum non licebat sepulchra constituere. *leg. mortuorum. C. de religios.* quòd hujusmodi feralibus contaminari sanctum Municipiorum jus, polluique Urbis Genius videbatur. Nam & cum hostes Urbem expugnarent, in primis eos omnes vocabant Deos, ut non offenderentur; & expugnatores sacrilegii nomine exsolverent: quod Jurisconsulti Evocare sacra nominant. *leg. sacra. de rer. divis.* Alciatus *d. §. Vrbs.* Muris igitur non licet egredi; sed portis tantum: quæ & ipsæ quanquam & Cajo *in leg. 1. de rer. divis.* & Hermogeniano *in leg. 2. ff. Ne quid in loco publ.* sanctæ quoque dicuntur: Constat tamen, eas olim sanctas non fuisse: vel quia earum locus solenni more non signabatur ab Urbium conditoribus: vel quia per eas cadavera efferebantur, at, quod funestum erat, sanctum esse non poterat. Unde, si quis muros, ait Pomponius, violaverit; ca-

Semiramis · *Ejus ambitio.* · *Babylon hodiè Cairus.* · *Muri cur sancti* · *Vrbis notatio.* · *Portæ, an sanctæ.*

rit, capite puniatur, sicuti, si quis transcendar, scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Cives enim Romanos aliâ, quam per portas egredi non licet: cum illud hostile & abominandum sit. *l. ultim. de rer. div.* Certè vel ideò Muros sanctos dici, Justinianus putat, quia pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò enim & Legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra Leges fecerint, sanctiones vocari. *§. Sanctæ quoque. Insti. de rer. divis.* Accedit, quod sancire firmare est. Murorum autem munimentis firmamur, & in tuto sumus. Sancti igitur erunt muri: cum id, quod ab injuria hominum defensum atq; munitum est, Marciano sanctum dicatur. *leg. sanctum. ff. d. t.* Quæ constitutio Romuli Romæ fundatoris & primi Regis, Vrbem novam inaudita victima fraterni sanguinis consecrantis, parricidium bellissimè excusavit cum fratrem Remum, regni consortem à Celere occidi curavit, prætextu mœnium, saltu alacri violatorum. Hinc illud Poëtæ:

Romuli parricidiũ.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Sanè etsi justa cæteroquin videri potest capitalis pœna in civitatis muros delinquentiũ: quos nisi aliqua severitate tuearis, non præstabunt, quam debent, Reipublicæ securitatem: nec poterunt Cives iis fidere, parum tuti adversus imperiosam hostium vel grassatorum vim: Judicavit tamen Cicero 3. *Officior.* Romulum hac in re adversus pietatem & humanitatem peccasse: & quam is opposuit speciem honestatis, non putavit fuisse probabilem, vel idoneam adversus fratrem, Regni consortem, anteà à Lupa servatum, & à pastore Faustulo: cujus

Vmbra vagantes.

Vmbra cruenta Remi visa est assistere lecto:

Solere enim injustè interfectorum manes sive Umbras circumvagari, prisca commenta est superstitio. Vnde & Dido Virgiliana Æneæ, à quo mortis caussa sibi erat præbita, ita minatur:

Et cum frigida Mors animæ subduxerit artus,

Omnibus Vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.

10. *Colossus Rhodi*) Rhodiorum Colossus æneus in Solis honorem à Charete (ita eum Plinius appellat: at à Cedrino apud Zonaram *lib. 3. Annal.* Laches nominatur, ut mox subjiciam) Lyndio Lysippi discipulo conflatus: quem, ob magnitudinem Suidas formidabilem quidem; at non amabilem fuisse scribit: post quinquagesimum sextum annum terræ motu prostratus, etiam jacens fuit miraculo, ut Plinius testatur *lib. 34. cap. 7.* Sed eum postea rursum erectum fuisse oportet. Nam & Zonaras scribit, Agarenos insula Rhodo subacta, Colossum istum demolitos fuisse atque æs ejus Judæum quendam mercatum, 900. Camelis id asportasse. Altum eum fuisse cubitos 80. Cedrinus loco citato adserit, ex hac inscriptione:

Colossus Rhodius.

Qui stat Rhodi Colossus, octies decem
Fecit Laches hunc altum cubitos Lyndius.

Nero quoque Colossum à Zenodoro sibi fieri fecit, centum & viginti pedum longitudine: qui postea, damnatis sceleribus & sævitia ejus principis, venerationi Solis fuit dicatus.

Colossus Neronis.

Eum sidereum appellat Martialis:

Hic ubi sidereus propius videt astra Colossus:

quod & Soli dicatus erat, & radiatus: non secus ac ille Rhodius. Unde idem Poëta *ep. 38.*

Cur sidereus & radiatus dictus.

Nec te decipiat miri radiata Colossi,
Quæ Rhodium moles vincere gaudet opus.

Sed & innuit idem Martialis, Colossum istum in atrio domus Neronianæ fuisse collocatum.

Invidiosa feri radiabant atria Regis,
Vnaque jam tota stabat in Vrbe domus.

Invidiosam vel odiosam Neronis domum appel-

Neronis domus cur invidiosa.

appellat, quia totam ferè Vrbem occupare videbatur. Ad domum quippe istam ædificandam, & ut spacia quædam circa eam haberet, Vrbem Nero incenderat, *Nero Romam incendit.* Caussatus scilicet Vrbis deformitatem, ædilem Vulcanum ipsum constituit, ut eæ septem continuis diebus ac noctibus arserit, non parcente flamma monumentis Clarissimorum Ducum, vel sacrarum ædium. Quin etiam horrea quædam propinqua, quòd saxeo muro constructa erant, bellicis machinis apertè fuit demolitus. Atq; hanc cladem ipse è turri Mecœnatiana prospectans, hilari vultu prohibuit cives frivola sua legere, & ex incendio eripere. Priamum quoque fortunatum dicebat, quod Trojam suam incensam, & simul cum regno perditam vidisset. Lætusque flammæ, ut dicebat, pulchritudine, è sublimi citharam pulsans, scenico ornatu, ἅλωσιν Ilii simulatam cecinit, & veram Romæ calamitatem: ut est apud Tranquillum & Xiphilinum *in Nerone.*

Colossus Domitiani Erat præterea in Vrbe Colossus Domitiani: quem equestri habitu ipsemet sibi post victoriam Germanicam, supra ingentem molem Columnarum, pulcherrimis marmoribus constructam dicavit in foro. De quo Papinius:

Qua superimposito mo'es gemmata Colosso
Stat Latium complexa forum.

Et Martialis:

Inde sacro veneranda petes palatia clivo,
Plurima qua summi fulget imago Ducis.

Plura de aliis Colossis videantur apud Plinium, Colossos inter alia, statuarum moles turribus pares appellantem. *lib.* 34. *c.* 7.

11. *Simulachrũ Iovis.* 11. *Simulachrum Iovis Olympii*) Phidias id ex ebore fecit. Vnde Jupiter Phidiacus, & signum eburnum Propertio dicitur *lib.* 3. *Eleg. Mœcenas.*

Phidiacus signo se Iuppiter ornat eburno.

12. *Capitoliũ.* 12. *Capitolium*) Dictum Capitolium Varro *lib.* 4. *de Ling. Lat.* putat, ut & montem Capitolinum, quòd hîc cum fundamenta foderentur ædis Jovis, quam Tarquinius ex voto parentis in monte Tarpejo ædificaturus erat, caput humanum, quod etiam tum sanguis nondum destituerat, inventum dicitur. *à capite sic dictum.* Id Romani ad Tyrrhenum vatem perferri curarunt, cunctaturi, quid portenderet? At ille, id signum in Tyrrheniam translaturus, certum in terra spacium designavit: in eoque Romæ situ & Tarpejo monte incluso, legatos rogavit, an ea Roma esset? an is mõs esset? an caput ibi inventum esset? ut illis nihil suspicantibus, & Ita esse affirmantibus, illius portenti vis in eundem locum, in quò descriptio facta esset, transferretur. Sed Legati ab illius filio fraudẽ priùs edocti, cum rogarentur Non hîc, inquiunt, Roma colitur, sed in palatio: & mons Romæ est: & caput in monte illo inventum est. Vatis calliditate hac ratione elusa, omnem veritatem didicerunt, & civibus suis renunciarunt, eos fore potentissimos, & plurimis imperaturos. Igitur hæc quoque res fiduciam illorum auxit, & mons ex eo Capitolium est appellatus ut Zonaras scribit *lib.* 2. *Annalium.* Cæterum Capitolinus ille mons antè Tarpejus fuit dictus à Virgine Vestali Tarpeja, quæ ibi à Sabinis necata armis & sepulta. Ejus nominis monumentum relictum, quod etiam nunc ejus rupes, Tarpejum appellatur saxum. Olim etiam monti.

——*Saturnius illi*
Nomen erat, de quo latè Saturnia terra.

Ita enim corruptum Ennii versum apud Varronem restituit Scaliger. Capitolium igitur L. Tarquinius Romanorum Rex, ex præda Apiolarum (Latinorum id fuit oppidum) inchoavit. *Capitoliũ à quibus exstructũ.* Plinius *lib.* 3. *cap.* 5. M. Horatius Pulvillus, Consulatu suo absolvit: Q. Catulus Jovi Capitolino dedicavit. *idem* Plinius *lib.* 19. *cap.* 1. *cir. fi.* & ut Palladius prodidit, laminis æreis, auro obductis

ctis operuit. Ab hoc, situm versus, centum gradibus descendebatur. Erant ibi aureæ & argenteæ statuæ, ut & vasa aurea & crystallina: præterea tria millia tabularum ærearum, quibus Leges continebantur insculptæ. Sueton. *in Vespasiano cap. 8.* Ejus ornamenta etiam Plinius descrbit *lib. 33. cap. 3. circa fi.* & substructiones ipsius insanas, senibus admirabiles fuisse ait: *lib. 36. cap 15.* Capitolium porrò summamque in eo rem Manlium Capitolinum à Gallis obsessum servasse, idem Plinius testatur *lib. 7. cap. 28.* quanquam id anserum quoq; vigili cura defensum adserat *lib. 10. cap. 22.* Gallorum in Capitolium adscensu deprehenso *lib. 29. cap. 3. in fin.* Certè in summo tum periculo Capitolium fuisse,

à Gallis obsessum.

Anserum clangore servatur.

Quà Galli furtim nocta, summa arcis adorti
Mœnia, concubia vigilesq; repente cruentant;

ex Ennio refert Macrobius *lib. 1. Saturn. c. 4.* Notarant enim vestigium, qua Nuncius à Veiis ægrè nunc pronus, nunc supinus arrepserat: tantoque silentio innixi alterni sublevantesq; invicem in summum evaserant, ut non solùm custodes, sed etiam canes, alioquin nocturno strepitu solicitos fallerent. Actum erat de Arce, nisi Anseres, qui in æde Junonis alebantur, cum naturâ sensus excitatos habeant, & ad quemvis strepitum expavescant, celeriter Gallorum adventu animadverso, cum turbulento strepitu fugientes, vigiles cæterosque omnes atque inter hos & Manlium excitassent. Sic Romani iis, qui ascenderant, partim occisis, partim de petra dejectis, periculū istud evitârunt quidem: at Manlium, triennio ante Consulem, demum affectati regni & perduellionis Reum, jam senio gravem è Saxo Tarpejo dejecerunt, Tribunis jubentibus, adjecta mortuo notâ deletæ domus, in Capitolio sitæ & consecratæ. Quâ de re Ovidius *6. Fastor.*

Manlius è Saxo Tarpeio dejectus.

Arce quoque ex summa Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta, Camille, tuo.
Antè domus Manli fuerat: qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Iove.

Verum non satis verisimile fit Stephano Forcatulo *lib. 1. de Gallorum Imperio*; id Junoni (quam Æneadum posteritati implacabilem scribit Virgilius) curæ fuisse, ut stertentes Romanos excitaret. Ideoque verius multò esse censet, Juvenem è Gallis selectum, qui cautè & alacriter in arcem irrepserat, panem secum attulisse, pacandis canibus inedia pressis, & hos ita obticuisse: contrà friabili pane anseres exclamasse, quippe quorum est natura, semper, dum comedunt, garrire & perstrepere. Sed hac de re etiam videatur Zonaras *lib. 1. Annal.* & Philippus Camerarius *Operar. succisiv. cap. 80.* Quater autem arsit Capi- 1.
tolium. Primùm, quadringentesimo, decimo quinto anno à fundatione sua. De- 2.
inde, temporibus Syllæ. Inter omnes enim convenit, *Sibyllam* (quæ simulac è materna alvo prodiit, de fabrica Universitatis rerum disseruisse fertur. Nicet. *lib. 3. Annal.*) ad Tarquinium Superbum tres libros attulisse: (Gellius novem librorum meminit *lib. 1. Noct. Atticar. c. 19.*) Ex quibus igni duo cremati ab ipsa: tertius cum Capitolio, Syllanis temporibus, Plinius *lib. 13. cap. 13.* & cum Capitolio, ædes quoque Capitolina, *lib. 33. cap. 1. circa med.* cui exornandæ Sylla Athenis exemplo Jovis Olympii columnas advexerat. *lib. 36. c. 6.*
Tertiò Vitellij tempore conflagravit, à Vi- 3.
tellianis incensum. *Idem* Plinius *lib. 34. c.*
7. Xiphilinus *in Vitellio Neronis.* Quartò, 4.
imperante Commodo, ut Palladius *de antiquitate Vrb. Rom.* scriptum reliquit. Domitiani autem tempore Capitolium de cœlo tactum Suetonius in Domitiano refert *cap. 15.* Quoties tamen incensum, toties in melius refectum fuit Capitolium, & aureo etiam fastigio exornatum. Vespasianum

Capitoliū quoties arserit.

Sibylla.

Capitol. cœlo tactum.

Magnificè refectum.

à Vespasiano instruitur. sianum certè avidissimè id refecisse constat: ita ut ipsemet terram & rudera egereret, ut cæteris exéplo esset: & in exstruendo atq; exornando eo amplius bis millies insumserit. Bodin. *de Repub. lib. 6. c. 3.* Imò nulli vel sumtui, vel operæ pepercit, frugalis alioquin & parcus. Xiphilin. & Sueton. *in Vespasiano.* Planè pauperis olim cultus fuisse Capitolium, conjecturâ improbabile non est: cum ipsammet Romuli regiam Ovidius stramineam appellet *lib. 3. Fastor.* ubi Martem ita loquentem introducit: *Romuli regia.*

Quæ fuerit nostri, si quæris, Regia nati,
Aspice; de canna straminibusq; fuit.
In stipula placidi capiebat munera somni,
Et tamen ex illo venit in astra thoro.

ut non absque cachinno mirati olim fuerint Galli, ex tam humili casa, culmo & stramentis compacta: potuisse Romulum uno saltu in cœlum scadere: Deinde, subdita face dixerint, se paupertatem tanti Regis, imò Dei Quirini, tegere, & expiare flammis parricidium, Remo prætextu muri violati peremto admissum. Stephan. Forcat. *de Gall. Imper. lib. 2.*

Capitolia etiam extra Romã. Cæterum non Romæ tantum, sed & Capuæ, Narbonæ, Pompeiis & alibi, Capitolia, Romanorum imitatione exstructa fuisse, Adrianus Turneb. putat *libr. 11. Advers. cap. 2.* & ante ipsum, Alexander ab Alexand. monuit *lib. 6. Genial. dier. cap. 11.* Capuani disertè meminit Suetonius in vita Tiberii *cap. 40.* & in vita Caligulæ *cap. 57.* A Capitolio porrò, Capitolinorum collegium nuncupatum, hoc est, eorum, qui Capitolium & arcem incolebant, ludosq; Capitolinos exercerent. Ita enim Turnebus *lib. 5. cap. 28.* ex Livii *libr. 5.* id planum facit, his verbis: Ludi Capitolini fierent; quod Jupiter Opt. Maxim. suam sedem atque arcem populi Roman. in re trepida tutatus esset: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex his, qui in Capitolio atque arce habitarét. *Capitolinorum collegium.*

13. *Naumachia*) Naumachiam, sive navale prælium non effosso tantum & circumstructo juxta Tiberim lacu, sed in Amphitheatro ipso Domitianum commisisse, Suetonius in ipsius vita testatur *cap. 4.* Idque & ab Octaviano factitatum ait, cavata circa Tiberim solo. *in vita Augusti cap. 43.* Sed & in Cæsare *cap. 39.* ait, Navali prælio in minore Codeta (agrum trans Tiberim ita nominari Festus auctor est) defosso lacu, biremes ac triremes, quadriremesque, Tyriæ & Ægyptiæ classes, magno pugnatorũ numero conflixerunt. Et in Nerone *cap. 12.* Ipsam Naumachiam exhibuisse, ait, marina aqua innantibus beluis. De Tiberio Claudio verò, in vita ejusdem *cap. 21.* ita scribit: Quin & emissurus Fucinum lacum, Naumachiam ante commisit. Sed cum proclamantibus Naumachiariis; AVE IMPERATOR, MORITURI TE SALUTANT: respondisset, AVETE vos: neque post hanc vocem, quasi venia data, quisquam dimicare vellet: diu cunctatus, an omnes igni ferroque absumerer, tandem è sede sua prosiliit: ac per ambitum lacus, non sine fœda vacillatione discurrens, partim minando, partim hortãdo ad pugnam compulit. Quod ipsum, iisdem penè verbis à Dione refertur *Romanar. historiar. lib. 60.* Planè Amphitheatri sive Arenæ faciem variè ab ambitiosis Editoribus, & modo in sylvæ, modò in Maris formam fuisse immutatam, ut studia spectantium allicerentur lenocinio quodam novitatis, Justus Lipsius *De Amphitheatr. cap. 10.* luculenter ostendit. Et varias Naumachiarum species explicatas invenies apud Matth. Raderum in comment. *ad Martial. Epig. 24. 26. & 28. lib. 1.* Naumachiam porrò etiam Sidonius Apollinaris *Ep. 2. lib. 2.* intelligit, cum *circ. fi.* Moris fuisse scribit senioribus nostris agonem Drepanitanum, Trojanæ superstitionis

Naumachia. *Codeta.* *Naumachiarum species.* *Agon Drepanitanus.*

tionis imitari. Verba enim illa hunc habent sensum: solitos fuisse majores nostros in lacu navalem, sive nauticum agonem, id est, Naumachiam celebrare: qualem olim Trojugenis in honorem Anchisæ, sepulti juxta *Drepanum* Siciliæ urbem quotannis exsequebantur: de qua eleganter Virgil. *lib.* 5. *Æneid.* & Ovid. *l. b.* 2. *Fast.* Quem agonem Drepanitanum vocat à Drepano civitate, ut dixi Siciliæ. De qua idem Virgil. *in fin. libr.* 3. & quò ipse etiam Ausonius respexisse videtur *in Mosella*:

—*pugnasque jacentes*
Naumachiæ: Siculo quales spectante Peloro,
Cæruleus viridi reparat sub imagine Pontus.

Navalis agon. De quo plura diligenter colligit Savaro *ad Apollin. d. ep.* 2. *lib.* 2. ubi etiam navalem illum agonem ait, solennitatem iucundam vocari, & in medio lacus prominuisse, sive projectam fuisse, aut protuberasse metam, ad quam se Nautici, veluti in circo agitatores exercere solebant. Quod Alexand. ab Alexandro ita exponit: in circo maximo, *inquit*, immisso Euripo, naves metis appositis, ne illas contingerent, cursu præcipiti concurrebant. *lib.* 5. *genia. dieri cap.* 8. *circ. fin.*

Statuarū usus. 14. *Hodie non usurpantur statuæ*) Rarum fuisse olim Statuarum usum, Livius fidem facit. Nam cum C. Menenio supra columnam statua dicata fuisset, quod Latinos priscos dejecerat unà cum Camillo collega: Ea res, inquit Livius, rara illa ætate fuit. Nulla verò harum ponendarum ratio fuit alia, quàm ut cujus nomini dicatæ essent, ejus gloria supra cæteros mortales attolleretur. Sic enim Pierius *lib.* 49. *Hieroglyph.* illa Ennij de Scipione verba accipit: Quantam statuam faciet populus „ Romanus, quantam columnam, quæ res „ tuas gestas loquatur? Posteà crescente ho„ minum ambitione, in immensum quoq; „ adcrevit Statuarum numerus; Jure etiam Asyli ad Principum statuas producto, ut mox dicemus. Vetustissimum autem Asyli usum esse, meritò creditur. *Asylum.* Nam & Cadmum cum Thebas conderet, primum ferunt Asylum instituisse: quo perfugientes, sive servi, sive liberi, ab omni pœna tuti essent, indeque per vim extrahi non possent. quanquam Servius Herculis prognatis Asyli primordium sive inventum adscribat, adducens eum Statii locum:

Fama est, defessos acie post busta paterni
Numinis, Herculeos sedem fundasse Nepotes
Sic sacrasse loco, commune animantibus ægris
Confugium.

Hos alii postea subinde sunt imitati. Nam & Thesei sepulchrum Athenis: Plutarch. *in vita Thesei*; ibidemque & σεμνῶν θεῶν, id est, verecundarum & castarum Dearum phanum ab Epimenide constructum, Laërtius *lib.* 1. *in Epimeni.* Dianæ templum, Ephesi; Diony. Halicarn. *lib.* 4. & Romæ, sacer quidam lucus inter collem & Capitolium, Asyli loco fuit. Livius *lib.* 1. *ab Urbe cond.* Unde Virgil. in 8.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Et Ovidius 4. *Fastor.*

Quilibet huc, inquit, confuge: tutus eris.

Id posteà etiam ad Aras & ædem sacram fuit protensum, quemadmodum *ex. ap.* 21. *Exod. & t. t. C. de his qui ad Eccles. confug.* liquidò apparet. *Asylum etiam in aris & æde sacra.* Quo in loco placuit, ut præsidium & immunitatem Ecclesiæ tribuant Confugis (Ita enim hi appellantur *in l. si qua per calumniam* 21. *C. de Episc. & Cleric.*) *Confuga.* hoc est iis, qui ad eas confugerint, vexationis evitandæ caussa, sive ob reatum, sive ob debita publica vel privata, ita ut inde temerè abduci nequeant: sed loci reverentia & intercessione defendantur. *d. t. C. de his qui ad Ecclesias conf. & can. Eos Ecclesia qui* 87. *dist.* Quæ tamen conclusio cū hoc *quomodo*

Immunitatem præbeant confugis. moderamine accipienda est. Aut enim confugæ isti servi sunt: aut liberi. Si servi: tum aut ob suam, aut ob Domini culpam confugiunt. *Servis.* Si ob suam culpam putà metu pœnæ ob suum admissum: siquidem admissum illud gravius sit, vel cum armis confugiant; extrahendi sunt, & Domino simpliciter reddendi. *leg. si servus quatuor. C.d.t.* Aut, si levius delictum id fuerit, non aliter erunt reddendi, quàm ipsimet Domino, Pontificis opera ad lenitatem traducto, præstitoque jurejurando, Eam fugam servo fraudi non esse futuram. *leg. præsenti 6. §. fi. C.d.t. c. inter alia Ext. de Immunit. Eccles.* Sin ob Domini culpam, metu scilicet dominicæ sævitiæ; & durius, quam æquum est habiti, vel infami injuria adfecti, vim injustam declinantes fugerint: tantum abest, ut reddendi Domino sint, ut cogatur hic etiam, siquidem res ita se habuerit, bonis conditionibus servos vendere. *l. 2. ff. de his qui sunt sui vel al. jur.* *Liberis.* Quod si Liber homo ad Aram ædemve confugerit: rursum subsisto. Aut enim ob leve aliquod delictum, vel æs alienum, sive aliã ob caussam eò confugit, & constat, Eum inde adduci aut extrahi citra læsæ Majestatis crimen non posse. *leg. 2. C. de his qui ad Ecclesias.* quanquam cautionem Judicio sisti Confuga præstare cogitur: alioquin contra eum procedetur Missione in bonorum possessionem *d. l. præsenti 6. §. cum autem C. eod.* Aut verò ob delictum aliquod gravius confuga sibi consultum voluit: & placuit, Eum qui spe ad ædem sacram confugiendi deliquerit, jure Asyli non adjuvari: eo quod patratum facinus præviso commodo indignum Reum reddit. *Asylum ex proposito delinquenti nullum.* *c. ult. Ex. de immunitat. Eccl.* Alciat. *de Singulari certam. cap. 6. num. 7.* cum tralatitium sit, Malitiis hominum indulgendum non esse, *leg. in fundo. de rei vendicat.* sed exspectare debere facinorosum, quod fecit. *l. 3. C. de Episc. audient.* Graviter profecto Justinianus: Neque homicidis, inquit, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus terminorum custodies cautelam: sed etiam inde extrahes, & supplicium eis inferes. Non enim talia delinquentibus parcere competit, sed hæc patientibus. Et templorum cautela non nocentibus; sed læsis datur à lege: nec erit possibile, utrumque tueri cautela locorum, & lędentem & lęsum. *Novella 17. de Mandat. princ. §. neque autem 7.* Quod ipsum cum divina quoque Lege congruit. Si quis per industriam (ait summus Legislator) hoc est, ex propositi facinoris consilio occiderit proximum suum, & per insidias: ab altari meo avelles eum, ut moriatur. *Exod. 21. vers. 14. & c. 1. Ex. de homicid.* Nec enim dubitandum est, quin gratum sit Domino sacrificium, cum Magistratus gladio, quem ab eo accepit, virum sanguineum & dolosum mactat: ut non minùs pia, quàm vera est Johannis Corasij sententia *libr. 5. Miscellan. cap. 23.* Viderint ergò Pontificii, quo jure defendi possit illa Canonistarum sententia, qua *Contra Canonistas.* Liberum hominem, quantumcunq; gravia maleficia perpetraverit, violenter ab Ecclesia extrahendum esse negant, *cap. inter alia. Ex. de Immunit. Eccles.* cum tamen ab iisdem alibi pronunciatum sit, Frustrà legis auxilium implorari ab eo, qui in legem committit: nec debere immunitatis privilegio gaudere eum, qui se eo indignum fecit. *c. ult. d. tit.* sed hoc diligenter & doctè examinat Didacus Corvarr. *lib. 2. Variar. Resol. cap. 20.* quem vide. Et adde Francisc. Hotoman. *in §. 3. verb ad ædem sacram Instit. de his qui sunt sui vel al. iur.* Henr. Stephan. in fontib. & rivis juris civilis *tit. de homicidarum asylis seu profug.*

Principū statuis & imaginibus, quanta auctoritas. Fecit autem divinorum honorum aviditas sive affectatio, ut Principes Romani non minorem suis imaginibus & statuis tribuerint majestatẽ. Eas certè in militaribus

ribus signis, ut præsentia Numina; Arasq; in castris poni eis solitas ex Tacito *lib.* 4. *Annal.* constat. In Urbe vero tantæ religioni ac venerationi habitas æquè constat, ut ne conflare quidem eas ac vendere sine capitis periculo, & citra Majestatis crimen liceret. *l. qui statuas. ff. ad ad L. Iul. Majestatis.* Hoc ita: nisi vel consecrata nondum imago fuisset: vel non quidem specialiter & per se; sed unà cum domo, horto aut prædio, cui accederet, statua vel imago venisset. Neutrum enim contra Majestatem fieri placuit. *l. non contrah. in fi. ff. d. t. in modicis. de contrah. emt.* Barnab. Brissonius *lib. 4. selectar. Antiquit. cap.* 11. Planè imperante Tiberio in judicium quendam adductum, Majestatisq; accusatum Suetonius *in vita eiusdem cap.* 58. scribit, qui statuæ Augusti caput demserat, ut alterius imponeret. Damnato Reo, paulatim hoc genus calumniæ eò processisse, ut hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulachra servum cecidisse: vestimēta mutasse: numo vel anulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisse. Unde & Senator quidam, ut est apud Senecam *lib.* 5. *de Beneficiis.* Majestatis postulatus, ob id veniam petiit à Tiberio, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expressam Tiberii imaginē præ se ferebat, digito detraxisset. Johan. Bondin. *lib. 1. de Rep. cap.* 5. Hoc amplius, etiam adorationis cultum statuis & Imaginibus principum fuisse exhibitum, ex Plinio 10. *epist.* 97. non obscurè colligitur. Sic enim ad Trajanum scribit: Propositus est libellus sine authore, multorum nomina continens, qui negarēt, se esse Christianos, aut fuisse: quum, præeunte me, Deos appellarent, & Imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulachris Numinum efferri, thure ac vino supplicarent: præterea maledicerēt Christo; quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re-

Tam bello, Quàm pace.

Principis imago an vendilitua.

Imaginibus, etiam adorationis cultus.

vera Christiani. *Et mox* Omnes & imaginem tuam, Deorumque simulachra venerati sunt. Cui nō absimile est illud Horatii:

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasq; tuum per nomen ponimus aras.

Expressit idem perspicuè satis Gregorius Nazianzenus *in Iulian. orat.* 1. *pag.* 290. Est hoc in regio more positum *ait*, haud quidem scio an apud alios quoque homines, qui imperio subsunt, cæterum apud Romanos studiosissimè observatum, ut publicis statuis Imperatores ornentur. Nec enim coronæ ac diademata, aut purpuræ nitor, & numerosæ leges, & tributa, & subditorum multitudo, ad cōstruendum ipsis imperium sufficiunt: verùm adjurationem quoque accedere oportet, per quam augustiores appareant. Parumque habent ipsi adorari, nisi idem suis quoque imaginibus picturisq; præstentur, quo cumulatior ipsis perfectiorq; veneratio reddatur. Qua de re videri poterunt Friderici Lindenbrogii observationes *in Ammianum Marcellin. lib.* 21. 22. Non mirum itaque, etiam Asyli jus statuis fuisse attributum: quæ perinde atque Ecclesiæ, suam confugis immunitatem præberent *l.* 2. *ff. de his qui sunt sui vel al. iur. l.* 1. §. 1. *de Offic. præf. Vrbi. l. quid sit fugitivus.* 17. §. *apud Labeonem.* 12. *de ædil. edict.* Certè C. Caligula, hominum quos unquam Sol vidit, flagitiosissimus; & præ quo Tiberius mediocriter malus credi possit; non contentus maximo terrarum imperio, etiam cœlites pulsare & excludere tentavit, dum Hierosolymitanum templum jure Asyli in se transcribere non erubuit, titulo Novi Jovis Illustris Caii. ut mirum nihil omnino sit, eum etiam Jovi fulguranti ausum fuisse obstrepere, Homericum illud usurpantē: ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ, id est, Aut tu me aufer, aut ego te. Philo Judæus *lib. de Legatione ad Cajum, &* Zonaras *lib.* 2. *Annal.*

Quemadmodum & asylum.

Caligulæ insolentia.

Verùm enim verò cum improbi passim homi-

Imaginū abusus. homines Imperatorum imaginibus sine caussa prælatis, statuisque apprehensis, invidiam adversariis concitarent; Senatusconsulto prohibitum fuit, ne quis in alterius injuriam ad statuas Principum confugeret, imaginesve eorum portaret. qui secus faceret, in vincula publica mitteretur. *L. Senatus consulto. 38. de injur. l. capitalium 28. §. ad statuas ff. de pœn.* C. Cestius igitur, cum diu multumq; in Senatu contenderet, ut ea vis & auctoritas imaginum aboleretur; Principes quidem instar Deorum esse, dixit: sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri: neq; quenquam in Capitolium, aliave Urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges, & funditus versas, ubi in foro, in limine Curiæ ab Anna Rufilla, quam fraudis sub indice damnavisset, probra sibi & minæ intendantur; neque ipse audeat jure experiri, ob effigiem Imperatoris oppositam. Ea oratio effecit, ut Rufilla accita convictaque, publica custodia attineretur; ut est apud Tacitum *lib. 3. Annal.* Multo magis igitur ipsum quoque adorationis fastigium Statuis & Imaginibus fuit adimendum, *ut l. 2. C de stat. & imagin.* cum solerent olim, ut Ambrosius ait, sola ære fusa Principum capita, & ducti vultus de marmore vel ære adorari. Digna mehercule notatu est Tiberii sententia: qui auctore Suetonio, Statuas & imagines inter ornamenta domorum; non inter simulachra Deorum poni voluit. Et quidem ipsemet quoque Caligula (cujus ego Naturam parentem puduisse suspicor, ob scelerum & flagitiorum fœditatem) à Chærea & Sabino, connivente familia, sublatus tantem se mortalem agnovit, & falsum Dei imitatorē: ad quem referendum viva imagine, non Phidia statuario, non Polycleto opus est, nec fragore fulminis; sed justitia & mãsuetudine erga mortales: ut gravis est Stephani Forcatuli sententia *lib. 3. de Gallor. Imper.*

Senatusconsulto inhibitus. *C. Cestius contra Imagines.* *Tiberius.* *Caligula.*

DE PYROPO. TIT. XXXIII.

Posteaquam de Ædificiis & statuis diximus: progrediamur nunc ad alias artes. Et primùm quidem de Pyropo dicamus. Pyropus *ad hæc usque tempora ex lapidum pretiosorum genere, quos* Rubinos *sive* Carbunculos *vocant, vulgò fuit habitus. Sed falsò. Erat enim, ut Plinius* lib. 34. cap. 8. *scribit, æs quoddam Cyprium: cujus in uncias seni addebantur scrupuli auri; atque ita in prætenuem id tractum bracteam, Pyramidum pilis, aut turrium summitati adaptabatur. Quod cum solaribus radiis tangeretur, non secus atq; ignis micabat. Ideoque Pyropum fuit nuncupatum, quod ignis fulgorem repræsentaret. Verùm ars ista penitus est exstincta. Idem &* Electro *evenit: quod quidem ex auro est, sed quinta tamen argenti parte addita. Unde & ab auro iderat splendidius: & ut plurimum hoc tabulata veteres exornabant, sicuti Homerus prodidit.*

Pyropus. 1. 2. *Electrum.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Pyropus. PYropus vulgò gemma esse putatur, è Carbunculorum genere. Sed Plinius Pyropum æris ductilis & coronarii speciem esse scribit. 34. *cap. 8. in extremo,* cum ait: Coronarium tenuatur in laminas, taurorumque felle tinctum, speciem auri in coronis histrionum præbet. Idemque in Uncias additis auri scrupulis senis, prætenui

Æs coronarium.

prætenui Pyropi bractea ignescit. Eadem Isidorus tradit *lib.16.cap.19.* ex Plinio sublecta his verbis: Coronarium ex ductili ære tenuatur in laminas, taurorumq; felle tinctum speciem auri coronis histrionum præbet: unde & appellatum. Pyropum igneus color vocavit. Namque in singulas uncias æris, additis auri scrupulis senis prætenui bracteâ ignescit, flammasq; imitatur. Unde & Pyropum dicitur. Hinc illud Ovidii:

—flammas imitante Pyropo.

Propertius interpretatus. Eidemque sententiæ & Propertius videtur accedere, cum *lib.4.* ita canit:

Picta nec inducto fulgebat parma Pyropo.

Nam quod dicit, *inducto*, laminam non obscurè innuit: ex eo, quod *Induco* obtegendi & operiendi notionem habet. Parietes inducuntur tectorio: scuta pellibus: rebus inaurandis bracteæ. Quod autem Lexicorū thesauri Isidoro tribuunt, quasi scripserit, Pyropum esse metalli genus ex dimidia parte auri, ex dupla argenti: id ex hoc quidem loco nō apparet. Porrò quod uterq; dixit, Taurorum felle tinctum speciem auri præbere id Aristoteles Elenchis Sophisticis videtur sua lingua reddere Χολοβάφινον. Ita enim locum huc in privata collatione nostra, ut fit, *Iohan. Ladislaus* interpretabatur, Vir mehercule utriusque literaturæ scientissimus, & politiorum sive humaniorum, quas vocant, artium oppido quam gnarus. *Iohan. Ladislaus.*

Electrum. *Idem & electro evenit)* Electrum Isidorus *lib.16. cap.23.* dictum putat, quòd ad radium solis clarius auro argentoq; reluceat. Sol enim plurimis poëtis vocitatus est Elector, ut Plinius asserit *lib.37.c.2.* Hujus tria sunt genera. Unum quod defluente medulla ex arborib. pinei generis, quasi gummi ex cerasis, nascitur: densaturq; rigore, vel tepore, aut mari: & cum intumescēs æstus ex insulis rapuit, in litora expellitur, ita volubile, ut pendere videatur, & per vadū deferri. Veteres id succinum appellarunt, quòd ex arboris succu destillante congelasceret. In qua sententia ipse etiam fuit Aristoteles, succinum lachrymam esse dicens, licet non definiat, cujus sit arboris. Dioscorides, è populis lachrymam juxta Padum flumen effusam concrescere, & inde genus electri fieri scribit *lib.1.c.114.* Virgulti lachrumam Ambrosius nominat. Sic enim Hexameron *lib.2.c.15.* scribit: Quid autem tibi referam, quod Electrū lachruma virgulti sit, & in tantæ materiæ soliditatem lachruma durescat? Nec levibus id asseritur testimoniis, quando folia & minutissimæ surculorum portiones, aut exigua quædam animantium genera, in Electro sæpè reperiantur, quæ videtur gutta, cum adhuc esset mollior, recepisse, & solidata tenuisse. Quam in rem de Ape electro inclusa exstat elegans Martialis Epigramma, quod est 32. lib.4. *Et ejus species. 1.* *Animalcula electro inclusa.*

Et latet, & lucet Phaetontide condita gutta,
Vt videatur Apis nectare clausa suo.
Dignum tantorum pretium tulit illa laborum,
Credibile est ipsam sic voluisse mori.

Quo haud scio an minus venustum sit illud de Vipera epigr.59. eod. libro:

Flentibus Heliadum ramis dum Vipera serpit,
Fluxit in obstantem succina gemma feram.
Quæ dum miratur pingui se rore teneri,
Concreto riguit vincta repentè gelu.
Ne tibi regali placeas, Cleopatra, sepulchro,
Vipera si tumulo nobiliore iacet.

Quorum utroque ad illam Poëtarum fabulam alludit, qua Phaëtonta Solis filium patris currum regere, quàm ipsius consilio regi maluisse fingunt: dumque incautè aurigaretur, è curru fulmine deturbatum in Padum sive Eridanum fluvium: atque eo ita præcipitato, Heliades sorores continuas fudisse lachrumas, quoad in Populos arbores mutarentur: ex quibus Electrum in Padum proximum destillaret. *Phaëtontis fabula.*

Vnde fluunt lachrymæ stillataq; sole rigescunt

Q de

de ramis electra novis.

Et quæ sequuntur *apud Ovidium 2. metamorph.* 4. Quo alludit Avienus:

Hic prius Eridani propter nemorosa fluenta
Fleverunt liquida lapsum Phaetonta sorores,
Mutataque manu planxerunt pectora ramis.

Et Priscianus in *periegesi*, iis versibus:

Hic electra legunt alius stillantia Celta
Succina quæ memorant mellis vinique colore,
Quæ paleas rapiunt tractu, frondesque caducas.

Quæ etsi ut fabulosa ridet Plin. *lib.* 37. *c.* 2. Sicuti & Sidon. Apollinaris Electrũ illud *commentitias arbores metalli lachrumas* vocat *libr.* 1. *ep.* 5. dictum Phaëtontis in Eridanum præcipitati fabulâ à calore solis, fluvii inundationes exsiccantis ut Natalis Comes interpretatur *lib.* 6. *Mytholog.* 1. & Cœl. Rhodigin. *lib.* 24. *lectio. antiq. cap.* 12. non tamen negat frequens fuisse Padi accolis succinum: quandoquidem agrestes mulieres Padum circumcolentes, monilia de succino, aurifacti æmulatione, ornatu eximio gerere solerent. Sicuti hodie in Prutenorum litore, maris Balthici accolæ uberem ex succini piscatione quæstum faciunt quotannis, æstivo potissimũ tempore, spirante Aquilone, & cum mari luctante. Idque in Insulis septentrionalibus Oceani fluctibus advectum, gigni; indeque ad alias regiones transmitti, post Plinium testatur Joh. Gryphiander *in tr. de Insulis cap.* 22. *n.* 164.

2. Alterum Electri genus est Metallum, quod naturaliter in scrobibus inveniri, & in precio haberi Isidorus quem Servianæ Commentationis furem indigitat Gualtherius in comment. *ad Horat Od.* 3. *lib.* 2. *carm.* tradit, ex Plinio fortassis *lib.* 33. *cap.* 4. *Isidorus.*

3. Tertium est, quod cura sit, quinta argenti parte auro addita. Quod si quintam portionem excesserit, incudibus non resistit: ut Plinius ibidem tradidit, quanquam Electrum quoque ex auro fieri, Suidas refert, cum vitrea quadam & lapidea confusione. Idque illustri nitore splendere ait: ut est apud Balduinũ *in §. si duorum. Inst. de acquir. rer. dom.* Magna porrò fuit Electro auctoritas, Homero teste: qui Menelai regiam auro, electro, argento, ebore fulgere tradit. *Electri auctoritas.* Minervæ templum habuit Lindos insula Rhodiorum: in quo Helena sacravit calicem ex Electro, mammæ suæ mensura. Trebellius Polli & Pompon. Sabin. Inde & Electrina vasa *in l. pediculis.* 32. §. *Neratius. de auro & argent. legat.* *Electrina vasa.* & ex electro olim non tantum nummos; sed & annulos cusos fuisse electrinos, monet Savaro *in Notis ad Apollinar. carm* 24. Electri natura est, ad lucernarum lumina clarius splendere. *Natura.* Venena etiam, quod est nativum, deprehendit gemina ratione. Nam & discurrunt in calicibus arcus cœlestibus similes, & igneũ stridorem edunt: sicuti Plinius præallegato loco testatur. Quia igitur Electrum, ut diximus, ex auro & argento mixtum est, & tertiam quandam speciem constituit: rectè ab Ulpiano responsum est, Auri appellatione Electrum non contineri. *l.* 4. *ff. de legat.* 1. *Electrum tertia inter aurum & argentum species.* Quia enim ab auri & argenti habitu recessit: ideò nec auri potest, nec argenti nomine comprehendi. Id quod optimè declarat Tertullianus adversus Hermogenem. Nam testam, inquit, licet ex argilla confectam, jam non argillam vocabo, sed testam: & Electrum, licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen, nec aurum appellabo: sed Electrum, à cujus habitu quod divertit, pariter & à vocatu ejus recedit appellatione, sicut & conditionis proprietate. Sed utrum argentum Electro, an Electrum argento cedat: id ex adspectu vasorum facilius intelligi posse, Paulus ex Proculi & Neratii sententia respondit, quod si in obscuro sit, inspiciendum esse, in utro numero ea vasa is, qui testamentum facit, habuerit. *l. pediculis.* 32. §. *Neratius.* 5. *ff. de auro & argent. legato.* *Argentum utrum Electro cedat, an contra.*

DE

DE CORINTHIO ÆRE TIT. XXXIV.

Anno DCVIII ab Vrbe condita Mumius capta Corintho, nobili Civitate, in Isthmo Græciæ sita, Vrbem incendit. Eaque flagrante, casu factum est ut aurum, argentum, & æs liquefacta miscerentur. Ac cum pulchra videretur mixtura ista post incendium inventa: fusa inde fuerunt vasa & candelabra affabrè sculpta. Eaque Corinthia dicebantur vasa, eò quòd mixtura ista Corinthi primùm esset adinventa: Eius tria erant genera. Candidum, cui plus inerat argenti: Alterum, in quo auri materia prævalebat: Tertium, in quo æqualis omnium temperies fuit, ut Plinius recitat. * *Metallum hoc planè extinctum est, ut & usus portarum æneararum, quæ templis adponebantur. Et auctor est idem Plinius* * *Sp. Carvilium Quæstorem, inter crimina obiecisse Camillo, quod ærata ostia haberet in domo. Et addit: Solita etiam ærata fieri triclinia, abacosque & monopodia: ut & capitula columnarum: quemadmodum Romæ videre est in columnis Panthei, quod est* à la rotonda. *Habebant quoque in templis lucernas æneas, instar arboris poma proferentis factas: & ut tandem finiam, innumerabiles statuæ ex hac materia fuerunt conflatæ.*

Æs Corinthium. — *Eius genera.* — * L. 34. c. 2. — * L. 34. ca. 3. — *Porta ærea.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Corinthia vasa.

Corinthia vasa (quæ & Ephyreja dicuntur Virgilio, eò quod Corinthus olim Ephyra nuncupabatur) quanto in precio fuerint, Perotus ex variis historicorum monumentis collegit. Horum pretia in immensum exarsisse, Suetonius in Tiberio *c.* 31. scribit: notatumque ait Augustum, ut pretiosæ supellectilis Corinthiorumq; præcupidum. Nam & proscriptionis tempore ad statuam ejus adscriptum esse:

Pater argentarius, ego Corinthiarius:

cum existimaretur, quosdam propter vasa Corinthia inter proscriptos curasse referendos: ut est *in vita Augusti cap.* 70. Sed an auro legato, etiam æs Corinthium veniat, dubites? cum ex auro & ære mixtum sit. Et idem quod de Electro, respondendum putârim: eò quod Corinthium istud æs, non auri, sed æris nomen obtineat *arg. leg. 4. de legat. 1. & l. hæres. 200. § pen. de legat. 3.* Æs etenim cum auro semel mixtum, deduci, hoc est, separari olim non poterat: ideoque communicabatur *l. item Pomponius. §. sed si plumbum. ff. de rei vindic.* Hodiè autem, cum Aurifices, Chrisulcæ aquæ vi (de qua lib. 2. cap. de Alchumia dicetur) æs ab auro, & quodvis metallum ab altero separare possint, ut Alciatus tradit *lib. 6. parerg. cap.* 11. non communicaretur illud: sed deduceretur, & suum cuique redderetur: non secus ac plumbum cum argento mixtum *d. §. sed si plumbum*, quem superioribus refragari Accursius putavit, non animadvertens, separari olim id potuisse: ut & æs mixtum argento. *l. lacus. 12. §. si are meo. ff. de acquir. rer. dom.* Stephan. Forcatul. in Necyomant. *dial.* 38. cui addendum est, quod de confusione istiusmodi Hugo Donellus scriptum reliquit in comment. juris civil *lib. 4. cap.* 31. Et ad eum locum doctissimè commentatus est Oswald. Hilliger *lit. C.*

Ære Corinthio an etiam aurum contineatur. — *Æs auro mixtum olim deduci non poterat.* — *Secus si argento esset mixtum.*

Oleum incõbustibile. Sepulchrũ Tulliæ Ciceronis F.

DE OLEO INCOMBUSTIBILI TIT. XXXV.

Præparabant etiam veteres Oleum incombustibile, quod nunquam consumebatur. Id nostra quoque ætate, sedente Paulo III. visum fuit, invento scilicet sepulchro Tulliæ filiæ Ciceronis: in quo lucerna fuit etiam tum ardens; sed admisso aëre, exstincta. Arserat autem annos plus minus 1550.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Oleum vivum. Incombustibile hoc Oleum rectius videtur appellari posse Vivum. Statius:

Vulcano condicta domus, quam subter eunti
Stagna sedent venis oleoque madentia vivo.

Lucerna subterranea perpetua. Sed & Hermolaus Barbarus *l. Corollarior. 5.* & Franciscus Maturantius in epistola ad Alphenum amicum, jamdudum testati sunt, Inveniri alicubi in subterraneis Italiæ monumentis lucernas perpetuo fulgore lucentes, qualis fuerit illa *Maximi Olybii* in agro Patavino, juxta oppidum Atheste eruta: quam arsisse supra mille & quingentos annos tradit *lib. 1. Antiquitat. Patavinar. in fine.* Bernardinus Scard eo: quem laudat Melchior Guilandinus in communtario de Papyro. *membro 6.* Olei autem sive Ignis istius perpetui dilucida extat descriptio apud Hieronymum Ruscelli, in egregio ipsius opere, cui titulus est *Le impresse illustri*: quem locum aliquando ex Italico Latinè reddidimus. Nec multũ absimilis fortassis naturæ fuerit Naphtha: quam circa Babyloniam, bituminis liquidi modo profluere, ait Plinius *libr. 2. c. 105.* Cum quo Xiphilinus apud Dionem *lib. 35* cõsentit. *Naphtha.* Est autem Naphtha, inquit, ex genere bituminis, asque adeò ardens, ut omnia, quibus adhærescit, prorsus exurat, nec ulla re humida facilè exstinguatur. Huic, ait Plinius magna cognatio ignium, transiliuntque protinus in eam undecunque visam. *Medea pellicē Naphtha ulciscitur.* Ita ferũt à Medea pellicem crematam, postquam sacrificatura ad Aras accesserat, corona igne rapta. Jason enim captus amore *Glaucæ* (quæ fuit Creontis Regis Corinthiorum filia) Medeam deseruit: & hæc, ut ulcisceretur Glaucam, velum & coronam ipsius imbuit liquore Naphthæ, quò celerius incenderetur illa; ut est *in vita Alexandri Magni* apud Plutarchum. Quò allusit Horatius. *Epod. 3.*

Hoc delibutis ulta donis pellicem
Serpente fugit alite.

quanquam ibi coronam illam non Naphthâ; sed allio, quod exsecrabatur, imbutam fuisse jocatur: ut Adrian. Turnebus notat *lib. 6. Adversar. cap. 9.* Consimilem fabulam de veste Nessi Centauri sanguine infecta: quam à Deianira missam cum induisset Hercules, incensus igne sacro periit, Erasmus recitat *Chiliad. 2. centur. 10. adag. 98.* quem vide. Cæteroquin isti Medeæ pharmaca, quod sulphure atque asphalto humectiore constabat, eatenus ignita vis fuit, ut cuicunque admoveretur, id perureret, nec ab humectis restingueretur facile. *Naphthæ quanta vis.* De quo videatur Martin. Del-Rio *libr. 3. Disquisit. Magicar. part. 1. quæst. 4. sect. 10.* scribit tamen Diodorus, radicis cujusdam potestate, quam edocuisset Circe pellicem illam Jasonis à Medea concrematam, referente Cœlio Rhodigino *libr. 15. lectio. antiq. cap. 13.* *Medea quomodo juventutē repararit.* Ex ea autem quod Medea hominibus juventutem restituisse, & in robustiorem eos ætatem retraxisse fingitur, non rectè quis concluserit, eam *veneficam* fuisse: sed ut Diogenes interpretatur, fœminam potius prudentem, quæ exercitiis gymnasticis molles & effœminatos ocioque corruptos ad integram sanitatem traduxerit, & laboribus in locis calidis firmaverit.

maverit. Eam enim ob causam fabulæ occasio data, quasi homines coquendo in: juventutem restituerit. videatur Natalis Comes *lib. 6. Mytholog. cap. 7.*

DE VITRO DVCTILI TIT. XXXVI.

*Fertur, Tiberio principe, excogitatum vitri temperamentum, ut ductile seu flexibile id, instar chartæ fieret: atque inventorem hujus morti propterea deditum, quod cum magnificentissimum Romæ erexisset palatium, quod ruinam minabatur; & Tiberius, precio exulto mandasset, suum ad obrutum posthac ne perveniret; ille postea flectendi vitri ratione inventa, Tiberio hinc monstratum venisset, præmium inde exspectans scilicet; ut Dio scribit: At Plinius *refert, Totam Officinam artificis eius fuisse abolitam: ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur. Sunt, qui velint, malignitate id factum esse Tiberii, qui viros ingeniosos & virtute præstantes odio habuerit.*

Vitrum ductile.

* Libr. 36. cap. 26.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

QUod de Artifice isto Auctor noster commemorat id Dio *lib. 57 Historiar.* ita recenset: Eodem tempore, inquit, cum porticus maxima Romæ in alterum latus inclinasset, mirum in modum erecta est. Architectus quidam (cujus ne nomē quidem notum est, quod invidens miri artificii Tiberius in libros id referri probibuit) firmatis undiquaque fundamentis ejus, ne moveri possent, reliqua omnia velleribus & centonibus circumdedit, ac porticum laqueis ab omni parte alligatā, multorum hominum ac machinarum impulsu in pristinum positum restituit. Hoc & miratus est Tiberius: & invidit: ideoq; pecunia hominem donatum Urbe ejecit. Atqui is rursum ad Principem accedens, supplexque factus, vitreum poculum consultò abjecit, fractumque manibus rursum refecit, sperans, eo se veniam impetraturum. Verum necari ob id jussus est. Atque ea quidem res, quoniam miraculo affinis digna æstimata fuit Petronio, ut convivialibus Trimalcionis sui festivitatibus interponeret. Eam denique præter Dionem etiam Plinii & aliorum auctoritatibus ita corroborat Janus Duza, *in suis ad Petronium præcidaneis, cap. 9:* ut in posterum de rei veritate nequaquam sit dubitandum. Præstat autem ipsiusmet Petronii verba hic adscribere. Fabrum fuisse inquit, qui vitrea vasa fecerit tantæ tenacitatis, ut non magis quam aurea vel argentea frangerentur. Quia ergo phialam hujusmodi de vitro purissimo & solo, ut putabat, dignam Cæsare (*Tiberium intelligit*) fabricasset; cum munere suo Cæsarem aditens, admissus est. Laudata est species muneris: commendata manus artificis: accepta devotio donantis. Faber, ut admirationem intuentium verteret in stuporem, & sibi plenius gratiam conciliaret Imperatoris, positam de manu Cæsaris phialam recepit, eamque validus projecit in pavimentum tanto impetu, ut nec solidissima & constantissima æris materia maneret illæsa. Cæsar autem ad hoc non magis stupuit, quàm expavit. At ille de terra sustulit phialam: quæ quidem non fracta erat, sed collisa, ac si æris substantia vitri speciem induisset. Deinde Martiolum de sinu proferens, vitrum correxit aptissime, & tanquā collisum vas æneum crebris ictib. reparavit. Quo facto se coelū

Vitrum refectum.

Jovis tenere, arbitratus est, eò quòd familiaritatem Cæsaris & admirationem omniũ se promeruisse credebat. Sed secus accidit. Quæsivit enim Cæsar an alius sciret hanc condituram vitrorum? Quod cũ negaret, eum decollari præcepit Imperator, dicens, quia si hoc artificium innotesceret, aurum & argentũ vilescerent, quasi lutum. Recenset eandem hãc historiam, quanquam strictè Lud. Cœlius Rhodigin. *lib. 20. lect. antiq. c. 30.* ubi vanitatem istam Tiberii taxat, qui callido & insidioso erat ingenio, simulans ea se velle, quæ nollet; his quasi infensus, quibus consultum cupiebat, his verò, quos oderat, quasi benevolus apparens, ut Suetonius scribit *in ipsius vita*; & variis exemplis demonstrat Gregorius Richter *axiomat. Polit. 96. & 235.* Invidia verò in eo fuit tanta, ut ingeniosiorem ferre potuerit neminem, id quod vel Architecti istius internecione comprobavit: qui dum novo istius vitri flexilis sive ductilis invento promeriturum se Cęsaris gratiam sperabat, offensionem ipsius etiam majorem incurrit. Nec

Tiberii ingenium.

Invidia.

potuit tamen insignis ille artifex non facere, quin ingenium exercendo suum, aliud subinde atque aliud excogitaret: adeo inveniendi desiderium veluti fomes est ac incitabulum ingeniorum! Quod idem Rodiginus pulchrè explicat *lib. 29. cap. 16.* Sed *rara ingeniorum præmia, rara item merces!* De quo etiam ipse Eumolpus apud Petronium conqueritur. " Quare tam malè vestitus es? propter hoc ipsum: " *Amor ingenii neminem unquam divitem fecit.* " Et mox: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas.* Quæ Apulejo *in Apolog. philosophia vernacula*: idque & literatis valde familiare esse, D. Hieronymus testatur *his verbis*: literæ marsupium non sequuntur; laboris comites sunt & sudoris. Adeo verum est tritum illud omnium sermone proverbium *probitas laudatur & alget.*

Inveniendi desiderium.

Rara ingeniorum præmia.

Paupertas philosophia vernacula.

Ne pretia detraherentur) Usus enim vitri ad potandum, argenti metalla & auri pepulit. Unde Galienus Imperator aspernatus est calices vitreos; Nihil vitro communius esse, dicens.

DE PAPYRO TIT. XXXVII.

Papyrus.

Ivit quoque in desuetudinem Charta Papyri, postquam minori cum sumtu, & majori cum commodo nostra illa reperta est, facta ex linteolis laceris & contritis. Papyrus *tunci seu fruticis cuiusdam species est: quæ acu extractis filis quibusdam instar cartilaginis in subtiles dividebatur phyluras. Et hæc quidem veterum* Charta erat, *in Ægypto primùm inventa Alexandri Magni tempore, & à Regionis illius nomine Charta nuncupata. Sed & Navigia ex Papyro texebantur, ut Plinius refert.*

Charta. Lib. 13. cap. 11.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

De Papyro & charta cõmodior nobis dicẽdi locus erit *in lib. 2. tit. de Charta.*

DE NAVIBUS QUADRIREMIBUS ET QUINQUEREMIBUS TIT. XXXVIII

Navis Ptolemæi Philopatoris.

Posteaquam Navium mentionem iam fecimus: non inconveniens erit, de ea differere Navi, quæ similem nunquam habuit. Nam hanc quadraginta ordinum

num Ptolemæus Philopator fabricatus est, ducentorum octoginta cubitorum longitudine; altitudine autem ab imo usque ad transtra duodequinquaginta: Nautis extra remiges quadringentis instructam, Remigum quatuor millibus: Adhæc milites armatos capiebat in foris & tabulato paulò minus tria millia, ut Plutarchus refert in vita Demetrii. *Videbatur quasi Urbs quædam per Mare incedere: † præterea etiam hortus erat instructa. Similem hodie fieri non crediderim: cum ne quadriremes quidem, nedum quinqueremes fabricari possint, ut agiles sint ad movendum, & multum nobis inserviant. Ideoque iis non utimur. At veteres & rectè eas componebant, & ingenti hostium cum damno usurpabant. Sed & eiusmodi faciebant Naves; quæ & remis & velis propellebantur, quantumvis altæ essent: ut à multis proditum est Auctoribus, inprimis verò Virgilio* 1. 3. & 5. Æneid. *Nostra velificatione duntaxat propelluntur: at cum maris est tranquillitas, moveri nequeunt. Vidi etiam effigiem Navium quarundam, quas Liburnas dicunt: quæ ab utroque latere extrinsecus tres habebant rotas, aquam attingentes: quarum qualibet octo constabat radiis, manus palmo è rota prominentibus: intrinsecus verò sex boves machinam quandam circumagendo, rotas illas incitabant: & radii aquam retrorsum pellentes, Liburnam tanto impetu ad cursum propellebant, ut nulla triremis ei posset resistere. Nominat & Vitruvius Carri quoddam genus, quo singulis horis monstrabatur, quot miliaria essent confecta. Agebatur autem (quemadmodum hodiè Horologia) rotis quibusdam, quæ exacta hora lapidem in pelvim dejiciendo mittebant. Cæterum Horologiorum usus inventionem istam reddidit superfluam: quemadmodum & muralia ac manuaria tormenta celeberrimas veterum machinas & instrumenta bellica obscurarunt. De quibus, tanquam non necessariis, & quorum nullus hodiè usus est, nihil hîc attinet dicere.*

Margin: 1. — *Liburnæ.* — *Carri, tro Horologiis.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Triremis notatio. Triremes vulgò *Galeræ* vocantur, à corbita in summo malo galeri instar in navigiis prominente: vel, quòd Sagæ populi, apud quos Janus navigio salvus evasisset, ratem Galerim dicerent: ut est in libro, qui Xenophontis fertur de Æquivocis. De Triremi autem accipiamus oportet illos Virgilii versus:

—— triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt; terno consurgunt ordine remi.

cum tamen constet, nullam belli Trojani tempore triremem fuisse: sed ex historia notum sit, Aminoclem Corinthium multis post seculis Triremes primùm ædificasse, sed Poëtæ non perinde Historiæ fidem exsequi solent: & apud eos crebri sunt ἀναχρονισμοὶ, ut Adrianus Turnebus notat *lib. 4. Adversar. cap. 4.* Cæterum de immensæ molis ac vastissimæ amplitudinis navibus, plurimis remorum ordinibus instructis, cum Ptolemæi Philadelphi & Philopatoris, tum etiam Hieronis multa & incredibilia penè prodidit Athenæus *lib. 5. Dipnosoph. c. 5. 6. 7.* quibus adde, quæ ex Herodoto, Plinio, Plutarcho & aliis, more suo doctè & eleganter recenset Budæus.

dæus de Asse & ejus partibus *lib.* 5. Inprimis verò etiam nobile prædicatur Navigium illud, quo M. Antonius cum Cleopatra ad Actium Equi opidum, deinde Nicopolim pervenerat. Id enim velo purpureo & tabulato inaurato insigne fuisse fertur: adeò ut post naufragium factum, aurum & purpura in litus removerentur, & Arabibus ac Sabæis prædæ essent; & Regina spectaretur Dux fugæ, cum puppi aurea mox capta. Plinius *lib.* 19. *c.* 1. Florus 4. *Epitom. cap.* 1. De Cleopatræ porrò & M. Antonii sponsione, uter alterum luxu in comessatione posset vincere, supra diximus. Impensissimè verò hunc à Cleopatra fuisse adamatum, vel inde quoque liquet. Nam cum moris esset, compotationibus indulgentes lilio, rosa, myrto, & lauro, non sine violis coronari; Cleopatra in summa hilaritate, extremis coronæ foliis veneno illitis invitavit Antonium, ut coronas biberent. Annuente illo, detractam capiti coronam in scyphum conjecit, & haurire incipiēti opposuit manum, testata occasionem non deesse occidendi, si absque illo potuisset vivere: Steph. Forcat. *lib.* 4. *de Gallor. Imper.* proinde etiam post mortem ipsius nō leve amoris sui indicium fecit. Cum enim triumvir in Ægypto per Octavium superatus esset & mortuus, regaliter ei parentavit. Ac quoniam, quod res erat, suspicabatur se Ægyptiæ Reginam in triumphum ductam iri; generosa mulier aureo in lecto jacens, brachio sinistro Aspidem admovit, cujus morsu dulciter periret. Serpens enim ille ictu oculis caliginem inducens, cum nonnulla voluptate perimere dicitur, & absque labore, Dioscorid. *lib.* 6. *cap.* 38. Re comperta Octavius Augustus Psyllos, quorum ad sugenda venena ingens vis exsistere putatur, sedulò accersivit, jubens venenum exsugere: sed irrito conatu, cum illa jam amore proprio & dolore non minùs quàm Aspidis veneno expirâsset. Nihilominus Augustus imaginem ejus in triumphum tulit, aspide mordicus affixa, qua de re etiam Dio videri poterit. psyllorum autem (ut hoc obiter moneam) etiam Plutarchus meminit, *in Catone Uticensi fol.* 295. Psyllos homines reperiri scribens, qui morsibus serpentum medeantur, ore trahentes venenum, & ipsos serpentes cantibus mitigantes. Id verò Psyllis etiam cum Marsis commune esse Plinius scribit, utrosque cōjungens *lib.* 28. *cap.* 3. Ubi Psylli Marsiq; & qui Ophigenes vocantur, in insula Cypro ponuntur in genere eorum, qui sunt terrori serpentibus, & tactu ipso levant perculsos, & suctu modico. Idem *lib.* 21. *c.* 13. Illa domina rerum omnium hanc dedit repugnātiam opibus, sicut contra serpentes psyllos Marsosque inter homines. De iisdem Lucilius apud Nonium *in colubra*:

Iam disrumpetur medius: iam ut Marsu' colubres
Disrumpit cantu, venas cum extenderit omnes.

Populos verò illos Italiæ esse ferunt finitimos Picentibus & Samnitibus, & è Marso Circes filio profectos, ideoque peritos incantandi, & venenis resistendi, ac vi eorum nocendi. Quod ex Herodoto etiam Gellius retulit *lib.* 16. *noct. Attic. c.* 11. & Simon Majolus *tomo* 1. *dier. canicul. colloq.* 4. *fol.* 168.

1. *Præterea etiam hortis erat instructa*) Sic Caligula autore Suetonio in ipsius vita, *cap.* 37. de cedris Liburnicas fabricavit, gemmatisque puppibus, versicoloribus velis, magna thermarum & porticum, & tricliniorum laxitate, magnaque etiam vitium & pomiferarum arborum varietate: quibus discumbens de die inter choros ac Symphonias, litora Cāpaniæ peragraret. quanquam Adrianus Turnebus eo in loco non *de cedris*, sed *deceres* Liburnicas legendum

Navigiū Cleopatra. *Cleopatra comessatio.* *Amor in Antoniū.* *Interitus.* *Psylli.* *Psyllorum descriptio.* *Psylli & Marsi unde.* *Caligula naves Liburnica.* *Suetonius emendatus Deceres.*

gendum censet; vel si Græcè malis *διήρεις*, id est, dециremes: quibus ingentis magnitudinis Naves intelligi ait *lib. 22. cap. 3.* Liburnæ autem sive Liburnicæ Naves, à Liburnia regione, inter Illyriam & Dalmatiam sita, nomen sunt sortitæ: quas Suidas non ad formam triremium constructas fuisse ait; sed ad prædandum æreo rostro armatas, & validas, & tectas munitasque; atque incredibilem ipsarum fuisse celeritatem. Liburnas Prudentius etiam turritas appellat:

Liburnica.

Fluctibus Actiacis signum Symphonia belli
Ægypto dederat: clangebat buccina contrà
Instanteran tenues cymba fragilesque phaseli,
Inter turritas, Memphitica rostra, Liburnas.

Id verò genus turrium Servius ait Agrippam primum invenisse, ut de tabulatis subitò erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improvisæ. Sic enim illud Virgilii accipiendum putat.

Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Liburnum vehiculũ. Ad Liburnæ navis similitudinem vehiculum quoque Liburnum fuit constructum, quo Principes Romani vehi solebant. Hinc Juvenalis *Satyra 3.*

—turba ceden e vehetur
Dives, & ingenti curret super ora Liburno.

Navis quibusdam currus. Hinc est quod navis etiam currus quibusdam dicatur. Sic enim navim vel Concham, qua Neptunus vehebatur *currum* Apollonius appellat *lib. 4.*

—quam mobilis Amphitrite
Neptuni celerem currum apto tempore solvet.

Et Orpheus in Hymno Neptuni:

Quadriiugum impellens currum.

Tractum scilicet à quatuor equis, aut vitulis marinis, aut balænis, ut poëtæ fingunt Mythographi. De illo ab equis tracto eleganter Virgil. *lib. 5 Æneid.*

—Iungit equos genitor spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnes effundit habenas.

Cæterum preciosas illas naves, quarum modò meminimus, Seneca lusorias, & regum ludibria appellat. Sic enim *libr. 7. de Ben. sc. c. 20* scribit: Cui triremes & ceratas non mitterem; lusorias & cubiculatas, & alia ludibria Regũ in mari lascivientium mittam? Ex quo Senecæ loco Turnebus notat, *lusorias* dici naves, quod ludicræ triremibus & æratis comparatæ viderentur, & tanquam ad lusum haberentur. Quinetiam eo nomine interpretari quoque possumus Naves quas in Danubio adversus Barbaros Romani in excubiis habebant. Nam *ludere navis* dicitur, quæ huc & illuc velut lascivia quadã currit. Inde Seneca eo ipso, quem dixi, loco: *ubi naves luserunt; hauriuntur.* Turneb. *libr. 24. adversar. cap. 25 circ. fin.* Monet etiam, Navis bonitatem non in pretio, sed in firmitate cõsistere: Navis (ait) bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum, nec cujus tutela ebore cœlata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis & firma, juncturis aquam claudentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox & consentiens vento. *lib. 10. epist. 77.* Sed & Navigiorum originem exprimit, & exemplum à piscibus natantibus petitum docet *lib. 14. epist. 91.* Hominis (inquit) non sapientis inventa sunt Navigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum Navigii torqueant: & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & levi ejus in utrumque momento velocitatem suam flectunt. De Navigationis porrò incommodis nihil hîc attinet dicere: Satius est, eos qui Equo ligneo (ut Plauti verbis utar) per cæruleas vias vehuntur, experiri scilicet, quàm periculosum sit, salutem fluctibus committere, & vocare in sese

Navis bonitas.

Navigii origo.

Navigationis periculum.

sese fata cessantia: ac si ad mortem terra parùm latè pateat: siquidem, ut Aratus *in Phænomenis* dicebat, modicum lignum mortem prohibeat. Non injuria igitur in Navigantes invehitur Socrates, miseros eos appellans, quibus neque Dæmon, neque Deorum aliquis unquam divitiarum dignā tribuerit gratiam. Quandoquidem hi levibus freti ventis, lōgas navigationes magno cum periculo semper adeant; homines perditi: propter quas aut lucrentur, aut pereant. Quanto rectius, felicem prædicat Euripides eū, qui bona fortuna fruens domi manet, & merces in terra habet, nec denuò navigat? Imò ter felix ille, & inter paucos valdè beatus habetur Callimachò quicūq; remotus à Navigatione vivit: siquidem ex Antiphanis sententia, præstet in terra pauperem esse, quā divitem navigare. Ad periculum verò illud declinandum veteres tutelare quoddam numen in navibus habere solebant. Sic enim apud Virgilium *lib.* 10. *Æneid. vers.* 172.

Et detestatio.

Navium insignia.

— aurato fulgebat Apolline puppis.

Et navi illi Alexādrinæ, qua D. Paulus Romam devehebatur, insigne erat Castor & Pollux *Act.* 28. *ver.* 11. Nec infrequens erat è naufragio servatis, ut vestes suas una cū tabula suspenderent ex voto. Horat. *Od.* 5.

Naufragium tabula.

— me tabula sacer
Votiva paries indicat humida:
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

Eædemque tabulæ ante fana in oleastris plerunque affixæ suspendebantur. illius enim arboris vivacitas tanta putatur, ut si multis configatur clavis; nihil tamē lædatur. Adrian. Turneb. *lib.* 8. *adver. c.* 16. Porrò, qui primus navium usus, & quæ prima earum forma à priscis probata fuerit; quæ item earum nomina, & quis gubernandi adminicula primus invenerit: id expositum habes apud Robert. Valturium *lib.* 11. *de re milit ar. cap.* 5.

DE MVSICA TIT. XXXIX.

Expositis artibus Mechanicis, ad Liberales deveniam, quarum nullum hodiè exstat vestigium. Vna ex his est Musica, veram antiquitus scientiam & practicam continens. Incredibili enim delectatione auscultantes adficiebat, ut ex scriptoribus deprehenditur: siquidem unà cum Melodiâ integra percipiebantur verba. Quæ cum si recens hac nostra conferatur, barbara omninò meritò erit habenda: siquidem in hac non nisi voces & clamores absque verbis audiuntur. Vnde aures tantummodò parumper pascit, absque aliqua intellectus delectatione. Recentiores autem Musicæ Notulæ, quas vocant, originem trahunt ex hymno Divo Iohanni sacro: quem Monachus quidam in Officiolo suo ad hunc modum habebant consignatum.

Musica vetus.

Nova.

Notularū origo.

VT queant laxis
REsonare fibris
MIra gestorum
FAmuli tuorum,
SOLve polluti
LAbii reatum,
Sancte Joannes.

Ex hoc hymno Religiosus iste, prima cuiuslibet versus syllabas, quæ sunt:

VT, RE, MI, FA, SOL, LA, pro primis Notis cantus posuit: & Cantuisto in manus collocato, cantare incepit, ac Voces cum Notis, quas in Lineas posuerat, in concordiam redigere. Atque ita ex hac praxi, & vocum harmonia sive concentu, theoria quadam postea fuit hausta: qua tamen neque scientia est, neque vetus illa Mathematica, qua septem constabat vocibus, ut ex illo Virgilii versu deprehenditur:

Obloquitur numeris septem discrimine vocum.

Cardinalis Ferrariensis circa hanc indagandam satis multum sudavit; sed frustra. Ars itaque ista planè est exstincta. Nam qui libros de vera hac Musica conscriptos legunt, ad praxin & usum converterere nesciunt.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Musica origo cœlestis. INfinitus sim, si singulas Musicæ laudes, quibus bonorum auctorum libri referti sunt, recensere velim. Possit pro multis vel unicum hoc satisfacere, si originem ipsius cœlestem esse dicamus. Nam & gravissimi rerum æstimatores, totius mundi fabricā Musica proportione cōsistere putarūt, & motu, atq; impulsu orbium impariū, acuta cum gravibus temperante, cœlestē illū concentū & sonum dulcissimum elici. Nec enim cum silētio cœli stelliferi cursus, vel reliquorum globorum distinctā intervallis conversionem fieri posse: quā doctri homines nervis imitati septē, ac cantibus suavitate plenis, ad cœlū sibi reditū aperuerint. Animam quippe nostram harmoniā esse, & proinde sese erigere atq; vim suam recognoscere, quoties Musicam tanquam naturam sui similem persenserit. Ipsum quoque Apollinem, cū boves Admeti custodiret, ocii pertæsum fabulantur Musicā invenisse, ad mortales derivâsse. Ovidius:

Musica lac animæ & laborum lenimentū. *——per me concordant carmina nervis.*

Data scilicet est Musica hominibus tanquam lac animæ, & gratissimum solicitudinis lenimentū, & laborum solatium, atq; remediū ad inducendam humanarū calamitatū oblivionē, quibus vita hæc nostra undiq; septa deprehenditur. Nam & Plato *lib. 2. de LL.* refert, Deos laboriosam hominū vitam miseratos, remissiones laborum constituisse: Musas quoq;, & Apollinē Musarum Ducem, & Bacchū concelebratores adhibuisse, qui cum voluptate tripudia & saltationes nobis ducāt. Quo circa Salomon: Vinū & Musica, inquit, lætificant cor: & super utraq; dilectio sapientię. *Eccl. 40.* Hoc amplius, abalienatos quoq; sensus Musica revocat, & malos Genios, qui furiosos sæpissimè cruciāt, divina harmonia fugat. *Dæmones pellit.* Sic enim Saulē furentē malus Genius pulsatâ lyrâ deseruisse dicitur. Et Elisæus coram Judææ ac Samariæ Regibus oraculum editurus, citharistam acciri jussit: simul enim cum suavitate concentus Numen hausit. Ac cum Saul à Samuele iniciatus esset, non priùs Prophetarum chorus ei cum cithara occurrit, quàm Numine afflari ac vaticinari cœpit. Bodin. *de Republ. lib. 5. cap. 1.* *Numine afflat.* In tantum enim honoris culmen apud Ethnicos quoq; Musica processit, ut non in conviviis duntaxat, & Magistratuum epulis; sed & in sacris & Deorum pulvinaribus ea adhiberetur, ut *Sacris adhibita.* Athenæus Dipnosoph. *lib. 14. cap. 11.* & Macrobius *lib. 2. in somnium Scipion.* testantur. & rationem ejus adsignat Natalis Comes *Et quare?* *lib. 9. Mythologiæ c. 7.* non solum, quia compositos animos sacrificantium, & ad Aras Deorum accedentium esse oportere significa-

gnificabant: cùm metro compositæ preces domo essent ad altaria afferendæ: Sed etiam, quia cum Deos corpora cœlestia esse arbitrarentur, è numeris & harmonicis proportionibus Deos ipsos constare putarent. Sic igitur per hymnorum & instrumentorum, & saltationum rythmum Deorum naturam imitabantur, atque oblectabantur sacrificantes; & dies festos agentes, conviviis ac Genio indulgentes; Deorumq; ipsorum felicitatē aliquo pacto imitantes, pro viribus proximè ad Deorum immortalium naturam accedebant. Non mirum igitur, moris apud Græcos fuisse, ut post cœnam lyra circumferretur: quam cum recusasset Themistocles, indoctior est habitus; Cimonque & Epaminundas, quod fidibus scirent, antelati fuerunt: teste Tullio *in Thusculan.* & Alexandro ab Alexand. *lib. 2. Genial. dier. cap. 25. circa fin.* Nam ut Aristophanes auctor est, per citharæ callentem, Veteribus homo sapiens, & Gratiis omnibus ornatus fuit indicatus: cum è contrà, qui nullum Musices sensum aut gustum haberet; cundem vel insensatum esse, vel spiritus discordes & invicem repugnantes habere judicarent. Rectè igitur Clemens Alexandrinus Musicam à Musis nomen habere dicit. Quis enim nescit, à veteribus dictos *ἀμύσους*, quod non modo à Musicę, verum ab omni Musarum commercio alieni qui essent, hoc nomine tanquam probro notarentur? Quem locum cum aliis Juretus adducit in *Notis ad Symmach. Ep. 74. lib. 3.* Hinc facile collectu est, quanta fuerit AnteiScytharum regis stupiditas: qui jure jurandó affirmavit, se aliquando suavius Equum hinnientem audisse, quàm Ismeniam tibicinem, ad cujus concentum cæteri plaudebant. adeò habebat ille aures à Musis abhorrentes; & animam in præsepiis Equi, imò asinis audiendis aptiorem! Stephan. Forcat. *lib. 6. de Gallor. Imper.* Musicā certè suavem morū cōcinnitatem gignere, dubium non est. Nam & ipsum etiam Socratem, cum in summa sever tate consenesceret, lyræ ediscendæ navasse operam Athenæus scribit *lib. 14. cap. 11.* & moximam semper fuisse harmoniæ in Republica vim ac potestatem post Platonem Aristoteles censuit *lib. 7. & 8. politic.* Etenim cum mirum omnibus visum esset, quamobrem ex omnibus Arcadibus soli Cynethenses tam feroces ac barbari essent: primus omnium Polybius, propter desertum Musicæ studium id illis accidisse animadvertit: cum sanctissimis Majorum legibus accuratè caveretur, ut omnes cives ad annum usque trigesimum in ea studia diligenter incumberent, qua quidem ratione primi Legumlatores sapienter Arcadiæ populos feroces ac barbaros, ut qui montes accolunt, ad humaniorem & mitiorem vitæ cultum pertraxerunt. Bodinus *lib. 4. de Repub. cap. 2.* Hinc Orpheo & Amphioni id attributum legimus à Poëtis, quod suavissimæ testudinis concentu, hoc est, placidis & aptè compositis verbis fera hominum corda mitigârint, agrestes mores expoliverint, & dispersos vagosq; mortales in cœtum unum congregârint. De Orpheo enim (quem Virgilius *lib. 4. Georgicon*, deprædicat

Mulcentem Tigres, & agentem carmine quercus) Horatius ita canit:

—— Vocalem temerè insequutæ
Orphea sylvæ.
Arte materna rapidos morantem
Fluminum lapsus, celeresq; ventos,
Blandum & auritas fidibus canoris
Ducere quercus.

Et *epist. 3.* ad Pisones, sive de Arte:

Sylvestres homines sacer interpresq; Deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus.
Dictus ob hoc lenire Tigres, rabidosq; leones.

Mox de Amphione addit

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis

Saxa

Etiam conviviis. *Musicus pro sapiente.* *ἄμυσοι.* *Musica à Musis.* *Anteus Scytharū Rex.* *Musica emollit mores.* *Socrates.* *Cynethenses Arcadiæ.* *Orpheus & Amphion cur feras sylvas, & saxa attraxisse fingantur.*

Saxa movere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet.

non quòd vel hic vel ille flumina cantu stiterit, animalia ratione carentia, sylvas, vel ipsa etiã saxa lyrâ attraxerit: nec quòd ex Deucalionis & Pyrrhæ jactu lapidum, post orbis terrem diluvio inductam, lapideũ emollitum ferit hominum genus, cujus labes vix omnibus undis cœlo proximis potuit aboleri, ut est apud Ovidium 1. *Metamor.* sed quod affatus suavitate homines rupium incolas, & incultis moribus rudes & gentes vel sine rationis cultu barbaras, vel saxi instar immobiles ad sensum voluptatis canendo traxerint, & ad obsequii civilis pellexerint disciplinam: ne gavo cõcubitu polluerentur, sed in eadem mœnia coacti, cœlestis so originis esse cognoscerent, potius quàm ferarum more in unam conjecti caveam, invicem discerperentur, quemadmodum Solinus Polyhistor. *c.* 13. Macrobius *præallegato loco.* & Steph. Forcat. *de Gallor. Imp. lib.* 1. rectè interpretantur: ut non inconvenienter hoc loco ad Musices vim & potestatem accommodari possit, quod de humaniorum artium disciplina Ovidius tanquam ex sacro tripode edidit. *Emollit mores, nec sinit esse feros.*

Diogenis dicteriũ in Musicos. Hinc est, quòd Diogenes Cynicus carpere solebat Musicos: qui cum Lyræ chordas congruenter temperarent, animi mores inconcinnos haberent. Similique mordacitate *Isidori in Neronem.* Isidorus Cynicus Neronem transeuntem in publico clara voce corripuit, quod Nauplii mala benè cantitaret; sua bona malè disponeret: neque ullum, in vitæ tenorem, temperamentum adhiberet. *Nero citharœdus.* Fuit enim Nero fidibus oblectatus, ad insaniam usque; & in theatris Musica decertavit, non sine Majestatis Imperatoriæ dedecore atque ignominia. Unde & Numos Lyræ nota percussit; & statuas sibi citharœdico habitu posuit. Johan. Pierius *lib.* 47. *Hieroglyph.* Suetonius quoque *cap.* 21. Neronem scribit nomen suum in albo Cytharœdorum profitentium adscripsisse, sortitulaque cum cæteris demissa in urnam, intrasse ordine suo. Rectè: *ordine suo.* Certis enim ordinibus ludi, itemque spectacula edebantur; quod fiebat sortium beneficio; prætore, qui ludis præerat, ex urna Quadrigatum & Agitatorum nomina sorte educente. Mortis ejusmodi meminit Sidon. Apoll. *Carm.* 23. *v.* 315.

Et jam te urna petit, cietq; rauca
Acclamatio sibi laus corona.

Ubi Savaro in doctissimis notis hanc in sententiam & Symmachum adducit *libr.* 10. *ep.* 22. & Tertullianum *de spectaculis c.* 16. & Gellium *lib.* 5. *Noct. Attic. cap.* 9. quæ addi poterunt iis, quæ de sortitione diximus hoc eodem libro *tit. de fibula.* verb. cum illa sit sortitio. Nec minus scitè adscriptum columnis fuit, *Neronem cantando Gallos excitasse*, postquam Galli atrocem ipsius mollitiem fastidientes, defecissent, ut quos puderet citharœdo, & quidem malo, obedire, nactos jam nimirum publicæ libertatis assertorem Julium Vindicem, præsagio Romæ habito, paulò ante Nerone in Capitolio JOVI VINDICI pugionem dicante, quo se peritum comminiscebatur; ut est apud Tacitum *libr.* 15. *in fin.* Usque adeò verò omnis habitus animæ harmonico concentu gubernatur, ut & ad bellum progressui, & item receptui canatur, cantu & excitante, & rursus sedante virtutem. *Musica usus etiam in bellis.* Et quod mirere magis, Lacedæmonii etiam ad Lyram cytharæq; sonum acies instruebant, ad eamque modulationem pugnam solebant inire, quo ipso significatum fuit, eos sedatiore animo prælium aggredi consuevisse. Nam & Homerus strepitum & tumultum in congressu primo Barbaris dedit: cum Græcos sensim & taciturnos progredi dixerit. *Achilles.* Achillem certè inter arma pulsasse lyram ferunt manibus Hectorem occisuris, atque

Alexander.

inter classica horrentia. Et Alexander Magnus, Antigenide tibicine modulante, usque adeò velut lymphatico impetu incitatus exarsisse dicitur, ut cōcussis armis prosiliens è mediis epulis, manus in astantes intenderet, illectus sono bellico, & verum esse ostendens illud Laconicum: *Urget enim ferrum scitè fidibus canere*: Nec ita multò post, molliori sono & mitiori cithararum ictu ab armis ad epulas fuerit revocatus. Plutarchus *lib. 2. de Fortuna Alex.* Sed & Pythagoram animi perturbationes lyra composuisse Seneca scribit *lib. 3. de Ira c. 9.* ad sedandos, mulcendosq; & consopiendos spiritus nimia vigilia perturbatos, singularem vim habet harmonia. Mecœnas enim uxoris suæ *Terentiæ*, quam Augustus deperibat, illicitum Amorem nimis molestè ferens, & divortium ejus deflens, cū nec mero, nec aquarum fragoribus somnum sibi cōciliare posset, sed toto ferè triennio noctes insomnes duxisset, tādē per symphoniarū cantum ex lōginquo lene sonātium sopitus est, referente Seneca & ex eo Joseph. Quercetano *in diatæ. polyhist. sect. 2. c. 19. f. 199.* Sanè laborū quoddam solatiū, ut initio, diximus, & lenimentum esse Musicam ecquis est, qui inficias ire possit? Nā &, ut ad minora accedamus, ipsi etiā agricolæ rudes & callosi, æstivo Sole intolerabiles alioquin labores, sylvestri Musa & cantu attenuant: & rustica anus, quæ vel antelucanis horis nere aut lanam ducere nunquam cessat, cantando omnia leviora facit. Ipsa etiam Musica post imbres & turbulentissimas tempestates fluctuantibus Nautis portus; peregrinātibus & fessis meta ac requies, vinctis ac carcere conclusis, pro libertate est. Sed & ipsis etiam infantibus Musices usum à natura insitū videas, cum horum vagitum ad Nutricis cantum sedari certum sit. quem quidem cantum Lucretius *lib. 5.* Nutricis blandam & infractam loquelam vocat iis versibus.

Pythagoras Harmonia vis.

Mecœnas Terentiam deperiit Augustus.

Nutricis cantus.

Nec crepitacula eis opus sunt, nec cuiquam adhibenda est

Alma nutricis blanda atque infracta loquela.

Ex quo loco & illud discimus, præter cantum etiam crepitacula fuisse adhibita; & quidem nō ad fletum modo compescendum ut ex illo Arnobii *lib. 3.* patet: ut fletū poneret ineptissimè tractum, crepitaculis obticuit auditis; sed & somnum cōciliandum. Tunc crepitacula (ait Mart. Capella *lib. 1. pag. 4.* tinnitusque, quîs infanti somnium duceret, adhibebat. De Musicæ vero utilitate, excellētia & laudibus plura videri poterunt apud Athenæum & Macrobium locis allegatis, & Chassanæum in Catalogo gloriæ Mundi *Parte 10. consid. 51.* Philipp. Camerarium *Opera. succisivar. cap. 18.* & Baldass. Castilionium in suo Aulico *lib. 1.* quibus omninò adde, quæ de Musica, in quo ejus cum re Militari sit commercium, Robertus Valturius tradidit *lib. 2. de re militari. cap. 4.*

DE MVSICA MVTA: ET ET HYDRAVLICA
TIT. XL.

Musica muta.

Erat & alia Musicæ species, quam Mutam *nominabant: quod aqua sono, solis manuum, vultus, pedum gestibus exercebatur iidemque & intelligebantur, & mirabiliter populum oblectabant, actibus in scena intermediis. Qui verò hanc exercebant, Mimi & Pantomimi dicebantur: ut ex multis Auctoribus, singulariter verò Cassiodoro deprehenditur, qui* lib. 1 Variar *ad Albinum scribens, in fine ait. Istam Musicæ partem veteres nominarunt Mutam: quæ quibusdam gestibus facit intelligi, quod lingua aut scriptura melius exprimi haud*

haud posset, Hac quoque Ars ivit in fumum: & nec ullum eius exstat vestigiũ. Id quod magni faciendum non est: siquidem nullum alium fructum, praeter quã delectationem adferebat quae sane homini Christiano non magnopere curãda.

† Ctesibius Barbarus, *tempore Ptolomaei, qui cognomento Evergetes usurpatur, in Alexandria AEgypti reperit Organũ ex aqua cõmotione sonum edẽs. Erat arae rotundae simile, & canales sive fistulas in aqua tenebat: quae per puerum motã, illae anima seu spiritu replebantur, nervulorum quorundam seu lingularum inclusarum medio: atque ita suavissimũ edebant sonum, ut tradit Athenaeus,* de eo etiam Plinius disserit, * & Vitruvius.* Tertullianus lib. de anima cap. 5. ait: Inventorem huius fuisse* Archimedem *Syracusanum, summum Mathematicum: & addidit, Organum id multas habuisse tibiarũ acies, & per earum unam Spiritũ recepisse, ad instar Organorum nostratium. Instrumentum hoc appellabatur Hydraulicum quod à Graeco descendit. Graecis enim* ὕδωρ *aqua est, &* αὐλὸς *sono. Qui hoc utebantur,* Hydraulae *nominabantur, ut in l. hydraulae. 4. C. de excus. mun. lib. 10. ubi Graeci Hydraulas interpretantur Musicos, qui cantabant organis, à folliculis quidem inflatis, sed ab aqua tamen artificiosè mota. Tiburti, quod prope Romam est, itidem fons conspicitur, simili cum arte sonum movens. Sed haud crebo, eum ita suavem esse, ut de veteri illo Hydraulico instrumento memoria est proditum.*

Ctesibius Hydrauli inventor. Hydraulici organi descriptio. * *Lib. 4. c. 24.* * *Lib. 7. c. 37.* * *Lib. 10. c. 13.* *Archimedes Hydraulici.* *notatio. Hydraulae.*

NOTAE, SIVE COMMENTARII.

Musica muta.

VErba Cassiodori, quem Auctor noster adducit, *lib. 1. Variar.* sunt haec: Hanc partem Musicae disciplinae Mutam nominavere Majores: scilicet quae ore clauso manibus loquitur, & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua aut scripturae textura possit agnosci. Qui verò hanc artem callerent, eos Pantomimos appellari ait *libr. 4. variar. Epist. ult.* Nos in tit. *de Amphitheatris* Chironomos eos & propriè & distinctè magis appellatos fuisse docuimus. Sic autem scribit *lib. 4.* Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomen est, cum primam in scenam plausibus invitatus advenerit, adsistunt consoni chori diversis organis eruditi: tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita quasi quibusdam literis edocet intuentis adspectum: in illaque leguntur apices rerum, & non scribendo facit, quod scriptura declaravit. Neronis quoq; tempore, Demetrius Cynicus cum Mimum spectaret, adulterium Martis & Veneris saltantem, ita exclamasse fertur, permultum admiratus: Audio, inquit, ô homo, quae facis, nec modò video: sed & mihi videris manibus ipsis loqui. &, quod mirere magis, vel ab unoquoque Chironomo saltatione illa plures saepe repraesentabantur personae. Sic enim Lucianus *lib. de saltatio.* introducit quendã admiratem: qui, cũ quinq; Personas ad saltationẽ cõparatas videret, & eas omnes ab unico sustineri, ita eum allocutus: celaveras, vir optime, te quidem constare uno corpore isto, sed multis animis praeditũ esse. Legimus etiam alicubi Regem Ponti petiisse à Nerone, ut sibi Mimũ daret, quo uteretur apud exteros interprete. Mimus is ita gestibus omnia exprimebat, eaq; dexteritate se movebat, ut facilè & citò ab omnibus intelligi

Pantomimi. Chironomi. *Demetrius.* *Chironomus vel unus plures repraesentabat.*

intelligi posset: quemadmodum Claudius Minos refert *ad Audomari Talai præcepta Rhetor.* Cæterum Mutæ hujus Musicæ mentionem quoque facit Lucas de Penna *in l. si qua in publicu. 4. C. de spectaculis lib. 11.*

Ctesibius Hydraulica inventor.

1. *Ctesibius*) Hic passim laudatur ab historicis, pneumatica ratione & hydraulicis organis repertis: quorum accuratissima descriptio exstat apud Vitruvium & Athenæum *locis supra allegatis*, & Adrian. Turneb. *lib. 2. Adversar. cap. 21.* quibus ex locis Hydraulus valde similis fuisse colligitur ei, quod nunc communi omnium instrumentorum genere, *Organum* appellamus: nisi quod in nostro nullus est aquæ usus. Hydrauli sono præcipuè moveri Delphinum, hominis amicum animal, Plinius *lib. 5. cap. 8.* scribit. Hinc Organarii, qui hydraulos sive hydraulica ista instrumenta tractabant, *Hydraula* fuerunt dicti *l. hydraula. 4. C. de ex usat. muner. lib. 10.* quos, ut alios Musicos civilium munerum immunitatem non habere, ex textu illo satis probatur: & Cujacius rectè annotavit in *l. 6. §. 1. ff. de excusat. tutor.* alio planè sensu, quàm Accursius: qui per hydraulas eos ridiculè intelligit, qui aquam in aulam principis deferãt, aut Imperialis aquæ ductus custodiam habeant: quos Hydrophylacas Zeno appellat *in l. decernimus. 10. C. de Aquaduct. lib. 11.* Organa porro illa Hydraulica Suetonius *in Nerone cap. 41.* novi & ignoti generis appellat, de quibus Tertullianus *lib. 1. de anima*: Portentissimam Archimedis munificentiam, organum Hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot cõpagines, tot itinera vocum, tot compendia sonora, tot commercia modorum, tot acies tibiarum, & una moles erant omnia: ubi quidem Tertullianus *Archimedi* inventionem huius organi tribuit. Sed prævaluit, eam Ctesibio accepto ferendum esse, idque autoritate Athenæi, Vitruvii, Plinii: quos Pancirollus noster laudat. Ejus elegans descriptio extat apud Claudianum *in fine Panegyrici Theodori.*

Hydraulo Delphini moventur.

Hydraula.

Accursius.

Et qui magna levi detrudens murmura tactu,
Innumeras voces segetis moderatur Ahenæ.
Intonat erranti digito, penitusque trabali
Veste, laborantes in carmina concitat undas.

Non negaverim sanè, Hydraulas quoque nominari, qui organis & machinis quibusdam, quarum descriptio similiter à Vitruvio expressa est *lib. 19. cap. 4.* aquas deducunt. Forcatulus *in penu juris. cap. 14.* Sed Græci omnes, quos & Auctor noster, & Cujacius sequitur, *dictam l. 4.* de Musicis accipiunt. quæ sententia haud dubiè vera est. Illud præterea universim de organis illis Musicis sciendum, quod vetus quidam poëta venustè ea vocaverit *arma pruriginis*: Seneca *somnum non virilem*: Justinus *instrumenta luxuriæ*. Unde illa Musicæ tam vocalis quàm instrumentalis insectatio apud Ammianum Marcellinũ, *de Constantii temporibus lib. 34.* Paucæ domus studiorum seriis cultibus antea celebratæ, nunc ludibriis ignavia torrentes exundant, perflabili sono, vocali tinnitu fidiũ resultantes. Deniq; pro Philosopho Cantor, & in locum oratoris Doctor artium Ludicrarum accitur, & Bibliothecis sepulchrorum ritu in perpetuum clausis, organa fabricantur hydraulica, & lyræ ad spatium carpentorum ingentes, tibiæq; & histrionici gestus instrumenta non levia. Quem locum adduxit Michael Piccartus *Decad. 4. observat. Historicopolit. cap. 5.*

Organorum Musicorum epitheta.

DE ACTIONE TIT. XLI.

Actio sive pronunciatio

Alia quoque Ars insignis, & fundamentum ac basis omnis gratiæ in exilium ire jussa, atque ita proscripta est ut nemo eam hodiè teneat, aut etiam tenere investiget.

investiget. Atque haud scio, an hac postea usquam magis viguerit. Eaque est Actio, *sive commotio vultus & manuum. Omnes quidem cum loquimur, manus elevamus, & caput ac digitos movemus dicendi vehementia impulsi: sed absque ratione. Veteres addiscendæ hujus gratia scholam consultò & data opera accedebant: quemadmodum Ciceronem præceptoribus hac in parte usum fuisse legimus* † *Roscio & aliis: qui gestus verbis adaptantes, bis, ter,vè dicebant, usque dum verba Actioni consociata imprimerentur. Recitata itaque ab Æschine Oratore, tum cum Athenis exsularet, oratione aliqua Demosthenis adversarii sui; eaque ab omnibus collaudata: Quid exclamavit Æschines, dicturi essetis si ipsummet audivissetis dicentem? Quo ipso inferre voluit, Orationem legere nihil aliud esse, quam eam mortuam videre: at vivam hanc veluti exstituram, si dum recitatur, pulchra & idonea actio fuerit adhibita. Hujus tanta vis est & efficacia, ut inter omnia primas teneat. Demosthenes igitur interrogatus: Quænam potissima & prima Oratoris pars esset? Pronunciatio, Respondit. Quæ secunda? itidem Pronunciatio. Quæ tertia? similiter Pronunciatio, dixit: inferre inde volens, Omne Oratoris munus, in dicendi gratia consistere. Equidem hac in parte sudavi nonnihil: & reperisse me actiones aliquas credo, quæ cum verbis suavissime conjungantur. Singulas verò ut invenirem, factu mihi impossibile videbatur, habenti præsertim aliud, quod agam. In hac Actione Oratores omne suum studium, in scena inprimis ponebant: & ab Auditoribus diligenter observabantur. Unde Quintilianus infert, quòd cum scenicus quidam,* O cœlum! *dicens, oculos in terram dejecisset: postea verò exclamans,* O terra! *cælum fuisset intuitus; universus populus satis eum derisum, & ut fatuum de scena non absque sannis deturbârit. Ars ista est deperdita: Nec enim literarum monumentis potuit comprehendi, ut nec ipsa pronunciatio. Ac tot numero annis à tanta barbarorum multitudine vexatâ Italia, adsequi eam non potuit, & nec etiamnum adsequitur. Ideoque quasi emarcuit, & ut dixi, amissa est. Debebat hæc à Concionatoribus potissimùm excoli, qui & ocio abundant, & satis se movent, quamquam multum quandoque intempestive: siquidem motio ista non in brachii aut digiti, prout appetitus fert, sublatione consistit: sed gestus illos verbis convenienter adaptare oportet: non secus atque is, qui choreas agit, sono sese accommodat, quod qui non observat, ineptus est. Atque hæc quidem de Actione sufficiant. Nunc ad Ritus, habitus & mores progrediamur, à Literis initum facientes.*

Cicero. 1.

Æschines.

Demosthenes.

Scenicus irrisus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Actio: Chironomia.

Actio, quæ Chironomia Quintiliano *lib. 11. c. 3.* dicitur, & ab heroicis usq; te-

S poribus

poribus repetita, ab ipso etiam Socrate probata, & à Platone quoque in parte civilium posita virtutum perhibetur; efficaciæ multò majoris est, quàm ulla vox esse possit. In iis enim omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data, quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est: sententiæ sæpè acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant. At Actio, quæ per se motum animi fert, omnes movet, iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in seipsi judicant. Non abs re igitur Cicero *Oratorio tertio*: Actio inquit, in dicendo una dominatur, sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris hac instructus, summos sæpè superavit. Hujus partes singulas accuratè exsequutus est Audomarus Talæus *in preceptis Rhetoricis*. quibus adde, quæ de decenti hac gestus conformatione scripsit Christophorus Milæus *lib. 4. univers. hist.*

Actionis præstantia.

1. *Roscio & aliis*) Cicero non minus quàm Demosthenes in agendo elaboravit. Itaque dedit operam Roscio Comœdo, & Æsopo Tragœdo histrionibus: quibus tam familiariter usus est, ut res rationesque eorum sua solertia tueretur. Nam & in Oratione quadam, populum Roma. objurgavit, quod Roscio gestum agente tumultuaverit. Et satis constat, contendere eum cum ipso histrione solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret; an ipse per eloquentiæ copiam sermone diverso pronunciaret. Macrobius *lib. 3. Saturn. cap.* 14. Qua exercitatione tantum gratiæ est adeptus, ut ipsum facundiæ, Latiarumque literarum parentem Dictator Cæsar appellârit, referente Plin. *lib. 7. cap.* 30. Illo enim eloquii sui flore Rempublicam ab indagine & plagis Catilinæ extricavit: M. Antonium Triumvirum proscripsit: Octavium Cæsarem adolescentulum ad diuturni Imperii fastigium evexit, primus in toga triumphum linguæque lauream meritus omnium maximam, quantò plus est ingenii Romani terminos promovisse, quam Imperii: & post mortem ab hoste teterrimo Antonio illatam, præciso gutture ac sanguine atro fluente, ex quo nitidus fluxerat eloquentiæ rivus, adhuc incolumi fama vivere scriptis intelligitur, utique nunquam morituris. Sephan. Forcatul. *libr. 6. de Gallor. Imperio.* Nec minor fuit Demosthenis in hoc exercitii genere diligentia. Is enim speculum grande intuens, componebat actionem & gestum corporis: & quamvis fulgor ille sinistras imagines redderet: suis tamẽ oculis, quod efficeret: credidit. Quin etiam Satyrum histrionem ad eas artes magistrum adhibuit: à quo ut Plutarchus scribit, de oratoria facultate penè desperans, utpote qui minimè placere posset ob vitiosam in dicendo actionem, non parum fuit confirmatus, recitatis aliquot versibus Euripidis aut Sophoclis, tanta dignitate vocis, ut alii planè ipsi Demostheni viderentur. Itaque jam inde putavit, nihil esse in Oratione laudis, nihilque gratiæ; nisi ea commoda pronunciatione cõformaretur. Verùm quemadmodum in omnibus artibus nimis magnum studium ipsas exornandi obest: Ita hoc inprimis Oratoribus quibusdam usuvenire Cicero *lib. 3. de Oratore* ostendit: qui cum intelligant gestus corporis magnoperè adjuvare motus animi, ac debere eos, qui persuadere volunt & efficere quod student, exprimere affectus omnes, tanta cura incumbunt in eam rem, ut meritò posteà reprehendantur, & pro Oratoribus, histriones fiant: videanturque in scena versari, non in foro, amisso omni decore ac personæ suæ dignitate, qua de re videatur P. Victor

Ciceronis exercitiũ.

Macrobius.

Demosthenis exercitatio.

Nimietas reprehensa.

Victor *lib. 31. Variar. lection. c. 13.* His probe congruit, quod Quintilianus Afer venustè Manlium Suram multum in agendo discurrentem, salientem, manus jactantem, togam dejicientem & reponentem, non agere dixit, sed satagare. Quod genus oratorum rectè cum Seneca *Satageos* vocaveris *Ep. 99* Sic enim illum Senecæ locum intelligit Alciatus *lib. 8. parerg. cap. 25.* & eò alludit Cœlius Rhodigin. *lib. 19 lect. antiq. cap. 17.* Cæterum ut discurrentes sive *satagei* illi meritò reprehenduntur: ita & eos damnat Fabius, qui nunquam commoventur inter agendum, semperq; *manum*, quod ajunt, *habent sub pallio.* Quapropter, inquit, mihi falli multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes: sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. De quo apud Erasmum *Chiliad. 2. centur. 10. Adag. 31.*

Oratores Satagei.

DE CHARACTERIBUS LITERARUM TIT. XLII.

*Veteres scribendo majusculis duntaxat utebantur Characteribus, ut videre est in Marmoribus & Numis: in quibus minuscula literæ reperiuntur nunquam. Sed hæ tamen posteà, celerius scribendi gratia fuerunt adinventæ. † Idem & de Numeris judicandum est: quos illi quidem notis grandioribus signabant: verbi caussa I. V. X. L. C. posteà numeri & characteres novi sunt reperti, veluti 1. 5. 10. 50. 100. quos Arabum lingua, à quibus eos originem ducere opinor, Algorismos appellant. Scribebant etiam veteres non quidem foliis dissectis, & in quaterniones, quos dicimus, consertis; sed in altera tantum paginarum facie, perpetuo ad extremum usque folium ductu: in quo, firmitudinis ergò † bacillum ex cedro, ebore, aut ebeno adglutinabant: cujus capita argento & auro, quandoque etiam gemmis, ornatus caussa, præmuniebant, posteà paginas instar spiræ convolutas complicabant: indeq; volumen dicebant à volvendo, ut probat Iohan. Pierius lib. 34. tit. de Vmbilico. Notat etiam Suetonius, Iulium Cæsarem, non quidem ut † Consules aut Duces Romanos, transversa Charta scriptas ad Senatum misisse epistolas, de quo modo jam diximus; sed paginam ad instar nostratis cujusdam libelli, quo utimur, complicasse: seu, ut ipse loquitur, epistolas ad paginas & formam memorialis libelli convertisse. Qui tenuioris erant conditionis folia scribendo invertebant. Variè enim affectum se ait Cicero Tyronis sui literis, valdè priore pagina perturbatum, paulum altera recreatum. Solebant etiam Inscriptionem & titulum operis † Minio illustrare, & chartam cedreo oleo subtiliter facere: ut à carie immunem, & odoriferam eam redderent: teste Vitruvio * de Architectura. Quo tamen in loco succum illum non quidem ex* Cedro *arbore, quam Latini* Citrum *dicunt, & ex qua Citrea nascuntur mala; sed ex* Cedro *quæ in monte Libano nascitur, & Iunipero similis est, extractum intelligit. Huius multi mentionem faciunt, & inter alios quoque Ovidius 1.* Trist. *ita canit:*

Literæ majusculæ. Minusculæ 1. Numeri. Verus scribendi mos. 2. Volumen. Cæsar. 3. Titulus miniatus. 4. Charta Cedreo Oleo illita. * Libr. 2. cap. 9. Il Cedro in Italica lingua & Cedrũ & Citrũ...

Nec titulis minio, nec cedro charta notetur,

At cum quis doctè scripsisset, dicebatur

5. †——cedro digna locutus:

*quasi ea protulisset, quæ digna essent ut ad æternam diuturnitatem permanerent: siquidem res cedreo oleo perunctæ à tineis & carie soleant æternum adservari. Estque hic advertendum, Veteres ut plurimum in altero tantum Chartæ latere scripsisse: rarò autem in utroque. Nam & Plinius Nepos * ad Macrum scribit, Avunculum suum, inter alia opera, Electorum commentarios centum sexaginta reliquisse † Opistographos, hoc est, utroque latere intus & à tergo scriptos. Id quod dictu fuisset superfluum, si quilibet hunc scribendi morem observasset. Et Juvenalis Tragœdia cujusdam longa mentionem facit, quæ ab utraque parte esset scripta: Ipseque adeo Martialis de libro suo disserens, Chartam utroque latere scriptam ait. Quod ideò dicit, quia communis usus erat in contrarium. Nec verò ratione carebat scriptura illa. Eo enim, quo diximus, modo scribentes, folia voluminis instar torquebant. Posset hoc aliisquoque rationibus comprobari: sed brevitatis caussa omitto.*

* Libr. 3. epist. 1.

6. Opistho-graphi.

Epistola inscriptio.

Diversa etiam à nostra erat Literarum inscriptio. In illa enim nomen ponebatur & ejus qui scribebat, & ad quem scribebatur. Noster modus plus securitatis habet, eius tantum nomine, ad quem scribitur, expresso. Poterat & de aliis quibusdam minutiis dici. Sed hæ non admodum magni momenti sunt.

Recitationes poëtarum.

* Libr. 1. epist. 19.

7. Virgilii.

*Nec præteribo silentio, Poëtis in more positum fuisse, poemata sua recitare invitatis ad audiendum amicis ut Plinius * innuit, dum Toto mense Aprili nullum ferè diem fuisse ait, quo non recitaret aliquis poetarum. † Recitavit & Virgilius aliquos suos libros, tanta cum gratia, ut quidam ex Auditoribus exclamaret, Optare se illi os surripere. Quum recitasset Sextum, & ad illum devenisset versum,*

——si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

tanto cum adfectu dixit, ut Octavia mater Marcelli defecerit quodammodo, & animi deliquium passa fuerit: postea denis sestertiis pro singulis versibus eum donarit. Superiori ætate Bojardus poema suum Ferrariæ recitavit & quia distinctum erat in Cantus, qui recitando cantabantur, ideo Cantuum nomine fuit insignitum. Fertur Asinius Pollio primus hunc morem introduxisse: qui hodie cessat.

Bojardi.

Asinius Pollio.

Studendi tempus.

8.

Incipiebant etiam, vindemiis iam finitis, † media de nocte ad studia accedere: ut ex illo Iuvenalis colligitur.

Post finem Autumni media de nocte supinum
Clamosus juvenem pater excitat: Accipe ceras.
Surge puer, vigila.

*Plinius à Vulcanibus, quæ 13. Augusti erat lucubrare incipiebat, sicuti Nepos * ipsius in Epistola ad Macrum * scriptum reliquit. Nunc ad veterum habitus & vestes nos conferamus.* Libr 3 Epist. 5.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Literarum inventores Phœnices

DE Literarum inventoribus satis controversum est à scriptoribus. Communiter creditum est, à Phœnicibus primùm has fuisse inventas, ut Antonius Thylesius Consentinus refert *lib. de Coloribus cap.* 13. Idque non obscurè innuere videtur Lucanus *lib.* 3. ubi ita canit.

Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Plinius quoque Syriphœnicibus quinque hæc eximia videtur accepta ferre: nempe Literas, Siderum cognitionem, Navigandi industriam, Militiæ disciplinam, & frequentem Urbium exstructionem. *libr.* 5. *cap.* 11. *&* 19. Nec verò negari potest viros ex Syria vel Phœnicia, non secus atque ex æquo Trojano prodisse undiquaque præstantissimos. Nam ut Janum, eruditissimum & justissimum Heroëm taceam, Syrus quoque fuit Pherecydes Pythagoræ magister. Fuit & Zeno ille, Stoicæ Philosophiæ princeps & fundator eximius, quem ærea imagine, aurea corona insigni decorârunt Athenienses, auctore Laërtio & Plinio *lib.* 34. *cap.* 8. *in fine.* Cujus auditor Zenodotus aliquando: Si patria, dixerat, est Phœnix, quid tum? nam & Cadmus ejusdem fuit originis, cui Græcia libros accepto refert.

Janus Pherecydes. Zeno.

Alexander Severus.

Phœnicius quoque fuit Alexander Sever. Imper.

Quem Syrum sua detulit propago;

ut quidam poëta de illo scripsit: qui Jureconsultos à Consiliis habuit Pomponium, Julium Paulum, Alphenum, Callistratum, legum peritissimos, splendidissimi Papiniani auditores: Sed præ omnibus Jurisprudentibus honorificè dilexit Domitium Ulpianum Phœniciæ Syriæ Urbe natum, ut ipsemet de se scribit *in l.* 1. *ff. de censib.* Hunc Alexander pro tutore habuit; primùm repugnante matre, deinde gratias agente, quem sæpè à militum ira, objectu purpuræ suæ defendit, ut Lampridius tradidit. Itaque non tantùm eum jam tum sacrorum scriniorum Magistrum, & Papiniani præfecti prætorii assessorem ad præfecturam prætorii evexit; sed & amici *l.* 4. *C. de contrahen. stipula:* imò parentis nomine fuit dignatus. *l.* 4. *C. de locato.* Eundemque & Diocletianus prudentissimum *l. Divo Marco. C. de quæstion.* Justinianus disertissimum *l. ultim. C. de instit. & substit* & summi ingenii virum *l. un.* §. *ne autem. C de cad. toll.* Modestinus præstantissimum, & cum Paulo ac Scævola Jureconsultorum Coryphæum ac principem appellat. *l. scire oportet* 15. §. *Sed etsi. ff. de excusat. tutor.* Xiphilinus auctor est, non modò præfecturam prætorianorum ei ab Alexandro datam, sed & cætera, quæ ad Imperii administrationem pertinerent simul fuisse permissa. Cum autem Ulpianus, quæ non rectè à Sardanapalo facta erant, emendasset; ipsum non multò post à Prætorianis, qui de nocte eum invaserant, interfectum esse: quanquam in palatium ad Imperatorem, ejusque matrem confugisset, dissertissimus edicti prætorii interpres, ac verè Phœnix, scripturæ æternitate reviviscens ac perpetuò victura. Atque ita malè periit vir ille dignus meliore animo atque exitu. Nam cum 10. libr. de officio proconsulis scriberet, impia jura contra pietatem sinceram

Dom. Ul. pianus.

Ulpiani interitus.

Impietas

ceram collegit & libris septem rescripta principum nefaria contraxit, non quidem ad historiæ cognitionem, sed ad suppliciorum acerbitatem: ut doceret nimirum, quibus pœnis affici oporteret eos, qui se Christi cultores profiterentur. Lactantius *lib.5.cap.11.* Steph. Forcatul. *libr.1. de Imper. Gallor.* Bodin. *in Method. historica cap.4.* quorum sanctissimam fidem non erubuit Judaicam superstitionem quandoque nominare. *l.generaliter. §. fin. ff. de decurion.* Sed ut eò, unde digressi sumus, revertamur, communiter placuit, Phœnices, ut optimarum artium & disciplinarum quarumcunque; ita etiam Literarum inventores esse. Scribit tamen Alexander ab Alexandro, Phœnices animalium figuras literarum loco insculpsisse lapidibus: per easdemque & Ægyptios mentis suæ sensus effinxisse primum; & antiquissima monumenta mandasse literis. Quò etiam allusisse videtur Lucanus *lib.3.* illis versibus

Ægyptii.

Nondum si mineas Memphis contexere biblos
Noverat, & saxis tantum volucresque feraque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.

Alij Assyrios: nonnulli Jones: alij alios earum auctores faciunt, ut videre est apud Alexandr. *lib 2. Genial. dierum cap.30.* Nec indigni relatu videntur illi de literarum inventoribus versus antiqui, quos ex vetusto codice *Bibliotheca Septimiana* publicavit Pet. Crinitus *lib.17. de honesta discipl. cap.1.*

Moyses primum Hebraicas exaravit literas:
Mente Phœnices sagaci condiderunt Atticas.
Quas Latini scriptitamus edidit Nicostrata:
Abraham Syras, & idem repperit Chaldaicas
Isis arte non minore protulit Ægyptias.
Gulfila promisit Getarum quas videmus ultimas.

Quorum versuum ultimo sciendum est, *Gulfilam* illum, quem Jornandes *de rebus Geticis* Ulphilam nominat, Gothorum ipse Episcopum, & quidem Arrianum: qui literas Gothicas primũ adinvenit, & scripturas sacras in eandem linguam convertit. ut est apud Isidor. *in Chronico Gothico.* Et de Ægyptiis quidem vel ideò dubitandum est minus, cum & hominum eos sapientissimos dicat Herodotus, & qui multarum rerum cognitione ceteris antecellant *lib.2.cap.121.& 160.* Unde Aristoteles Astrologiæ inventum Ægyptiis acceptum ferre videtur: qui teste Herodoto primi annum excogitarunt & in menses duodecim distribuerunt *d. lib.2.cap.4.* iidemque hos amplius excogitarũt, quis mẽsis diesvè cujus Deorũ sit, & quo quis die genitus, qualia sortiretur, & quam mortẽ obibit, & qualis existet *d. lib 2 cap.82.* vel, ut cum Manilio loquar *lib.1. Astron.*

Gulfila.
Ulphila.

Astrologia inventum.

Nascendi quæcuique dies, quæ vita fuisset,
In quas fortuna leges quæque hora valeret.

Quare autem Ægyptii (qui superstitiosorũ omniũ semper mortalium superstitiosissimi habiti fuere sub sole, testibus historiis, quà sacris quà profanis, ut ait Georg. Remus *ad Themistii orat.2.pag.28.* plurimũ illis disciplinis valuerint, Ptolemæus & ipse homo Ægyptius causam adfert: A qua nõ abludit Manilius, qui Mercurium Astronomiæ scientiam mortales docuisse palam profitetur. Et Ægyptios hanc didicisse docente Mercurio, omnes libri loquuntur: Cui propterea Ægyptii divinos honores habuerunt, & primum mensem *Thet* cognominem Mercurio fecerunt. Nam *Thet* seu *Tat*, est Mercurius. Adjuvat hanc sententiam & Firmicus his verbis: Mundi itaq; genituram hanc esse voluerunt, sicuti Æsculapium & Anubium, quibus potentissimum Mercurii numen istius scientiæ secreta commisit. Prout locum istum adducit Joseph. Scaliger ad *lib.1. Manil.* Cujus elegãtissimi hi sunt versus:

Tu Princeps auctorque sacri Cyllenie, tanti,
Per te iam cælum in terris, jam sidera nota.

Et

Astronomia elogia. Et quæ sequuntur. Divinæ istius scientiæ contemplatores ipse etiam Ovidius *Felices* appellat *animas*, Manilius *Regales animos*; Plinius *viros ingentes, supraque mortalium naturam*, tantorum Numinum lege deprehensa. Et paulò post. *Cœli interpretes rerumque naturæ capaces*, argumenti repertores, quo homines Deosq; vicerunt. Ab Ægyptiis porrò *Eudoxus* astronomiam primus in populares suos Græcos deduxit. *Eudoxus.* *Berosum* autem à popularibus suis Chaldæis Genethliologiam in Græcos; cui ob divinas prædictiones statuã inaurata lingua ab Atheniensibus publicè dedicatam Plinius scribit, referente idipsum eodem Scaligero *ad lib. 1. Manil. pag. 2. vers. 24.* Illud sanè cõstat apud Ægyptios antequam mores ipsorum pollutionum cõtagie contaminarentur, & à pristina caderent disciplina, primariam nobilitatem dignationemq; eorum fuisse, qui literas callerent: *Literati Ægyptiis cura.* cum Literis non nisi locupletes operam darent. Quem morem & Athenienses ab Ægyptiis acceptum aliquãdiu servavere, *Etiam Atheniensibus.* ut is primas in Republ. partes obtineret, qui & eruditione & sapientia maximè præstaret. Hinc artes honestiores omnes, & quę literarum opera comparantur, Romani Liberales appellaverunt: quòd earum doctrina ad Ingenuos spectaret. *Artes cur Liberales.* Johan. Pierius *lib. 38. Hieroglyph.* At hodiè eò deventum est, ut Nobilium natio indecoram esse Literarum cognitionem claris penatibus ortis existimet: dum res consentaneæ & mutua ope nexæ, Generis claritas & Literarum peritia collidi inter se & dissidere putantur. *Literæ Nobilibus quoddammodo exosæ.* quo errore factum, ut disciplinæ olim ingenuę appellatę, ad plebem jam diu transierint, non tantùm à Nobilibus, sed etiam (ô mores perditos!) à sacricolis repudiatæ: ne non satis generosus esse ordo Antistitum & præsulum putaretur: ut Budæus conqueritur *lib. 1. de Asse & eius partibus. mihi fol.* 14. Indeq; est, quòd artes hoc tempore penè damnosas esse autumat; olim non modò Romæ, sed etiam in Asia quæstuosas vel locupletatrices: quod multis docet auctoritatibus *lib. 2. mihi fol.* 45. Tantum verò abesse, ut Equestrem dignitatem dedeceat Literarum cognitio, ut hac etiam exornetur illa magis & stabiliatur, Guazzus noster eleganter ostendit *lib. 2. de civili conversatione.*

1. *Idem & de Numeris, &c.*) De Notis numerorum videatur Guilielmus Budæus *Notulæ.* *lib. 3. de Asse & eius partib. mihi fol.* 56. ubi Notularum hanc scribendi rationem, à veteribus exarandi conpendia sectantibus excogitatam, valdè lubricam fuisse multis conjecturis probat. Ab his longè diversæ fuerunt Notæ illæ, per quas dubium non est, multos maximosque Interpretes, vitio Librariorum per eas scribentium, corruptis Codicibus, infœdissimos errores prolapsos, ut Alciatus conqueritur, *in proœm. lib. 3. dispunction.* Ac nisi ita esset, haudquaquam opus fuisset Justiniani lege prohibente, ne jus civile per Notas traderetur. qua de re *in lib. 2 tit. de Notis* commodiùs dicemus.

2. *Bacillum adglutinabant* ad latitudinis modum scilicet, quo membrana præcisa erat. Eundemque appellabant Umbilicum: cujus quidẽ capita volmine complicato hinc & inde prostarent. *Umbilicus libri.* Solebantque ea ex argento, vel auto, vel etiamnum gemmis ad ornatum præmuniri. Atque ea sunt, quæ Cornnua nonnulli vocitarunt. *Cornua.* Sic enim Ovidius *in Tristibus, elegia* 1. librum alloquitur:

Candida nec nigra cornua fronte geras.

hoc est, neque ebore, neque argento, aut nitida ulla gemma. Umbilici capita præmuniantur, cujus facies atrata luctum præ se ferat. Martialis *lib. 11.*

Explicitum nobis usque ad sua cornua librum.

quo sensu alibi ad Umbilicum se pervenisse ait: *lib. 3.*

Obe iam satis est, ohe libelle.

Iam pervenimus usque ad Umbilicum.

Horatius carmen ad Umbilicum deductum appellat. *Epod.* 14.

Deus Deus nam me vetat

Inceptos, olim promissum carmen, Iambos

Ad Umbilicum ducere.

quibus in locis Umbilicus pro fine ponitur: quia principium libri est, ubi à titulo incipit explicari, finis, ubi totâ revolutâ paginâ perventum est ad Umbilicum: quemadmodum Pierius rectè interpretatur *lib.* 34. *Hieroglyphicon.* Cui consentanea planè scripsit Paulus Manutius *in comment. ad ep.* 7. *lib.* 3. *Famil. f.* 329. *& seq.* & Matth. Raderus *in comment. ad Martial. lib.* 2 *Epig.* 7. *& lib.* 3. *ep.* 2.

Litera laureata. 3. *Duces Romanos*) Solebant etiam Imperatores Romani, re benè gesta, literas lauro revinctas mittere, victoriarum & lætitiæ nuncias: quas Marcellinus Laureatas vocat.

Sensit id Plinius, cum dixit: Laurus Romanis præcipuè lætitiæ victoriarumque nuncia, additur literis, militum lanceis pilisque. Idque ideò ut ipso adspectu earum bonum omen portenderetur. Luzius *lib.* 2. *de Rep. Rom. cap.* 4. *& in præfat.* Quò & Ovidius respexit, cum ita cecinit:

Non ego victrices Lauro redimire tabellas,

Nec Veneris media ponere in æde morer.

Rubrica titulorum. 4. *Minio illustrare*) Hinc, Rubricæ nomen apud Nostros, pro epigraphe sive tituli inscriptione. quo verbo & Paulus JCtus utitur *in l.* 2. *§. pen. ff. de interdict.* Veteres enim titulorum inscriptiones, vel capita Legũ minio, vel alio colore rubro (quem Phœniceum nominat Antonius Thylesius *lib. de Color. cap.* 13.) distinctionis facilioris caussa, qua memoria commodè juvatur, & inveniendi, quæ annotavimus probetur facultas, consignare solebant. *Huius usus.* De Rubrica Persius *Satyr.* 5.

Excepto si quid Masur rubrica vetavit.

Et in Legibus notandis, id quod diximus, observatum fuisse, Juven. innuit *Satyr.* 14.

——perlege rubras Maiorum Leges.

Tradit idipsum Petrus Georgius Tholosanus in præludiis optimi Jureconsulti *lib.* 2. *cap.* 23. *n.* 11. & Rainald. Corsus *libr.* 3. *Indagation. Iuris* (*cap.* 2. quanquam etiam videri possint Veteres propterea Legum rubricis usi, ut Majestas Legibus accresceret, capitibus earum sinopide aut cinabari notatis & insignitis; & sanguineum quiddam ac cruentum fortasse etiam minantibus. Itaque à Prudentio contra Symmachum *lib.* 2. ita scriptum est:

——dicant, cur candida sit Lex

Bis sex in tabulis? aut cur Rubrica minetur.

Quæ prohibet peccare Reos? quod ferrea fata

Cogunt ad facinus.

Qua de re videatur Adrianus Turnebus *lib.* 4. *Adversar. cap.* 2.

5. *Cedro digna locutus*) Proverbialis hæc est locutio, de eo usurpata, cujus oratio propter verborum nitorem, ac gravitatem sententiarum promeretur immortalitatem; ac ejusmodi judicatur, ut ad posteritatem debeat transmitti. Quò haud dubiè Horatius allusit, *de Arte*, cum ita canit: *Cedro digna.*

Animos ærugo & cura peculi

Cum semel imbuerit, speremus carmina fingi

Posse linenda cedro, & levi servanda cupresso?

Negat poëta, posse animos avaritia imbutos ad fingenda digna carmina se convertere. Digna autẽ ea censeri, quæ conscribenda sunt chartis illinendis oleo cedrino, & contegendis utraque cupressi tabella, ut diutius serventur, quemadmodum Joh. Baptista Pignea rectè interpretatur. Hinc Numæ libri tot infossi duraverunt annis, quòd & cedri succo obducti, & cedrinis candelis essent obvoluti, ut ex Plinio colligitur: ne vel à tineis blattisve attingerentur, vel ab aëre ambiente læderentur, corrumperenturve. Curaverat scilicet *Numæ libri diu incorrupti servati.*

licet Numa; antequam ex hac vita migraret, libros, qui secum humandi infodiendique erant, duplici munimento, cedri nempe succo, quod Cedrium est; & candelis ex eadem materia confectis circumdari. Cedrio quidem: quo commodum & utile corruptioni interius genitæ remedium pararet. Candelis autem; quibus exterius advenienti obviam iret. *Cedrii vis.* Cedrium enim cum ob insignem sui amaritudinē, tum ob excellentem quam habet siccandi facultatem, non solum valet caussam corruptricem interiorem ad breve tempus compescere; verùm etiam rem semel sibi creditam in immensum tueri ac conservare. Testantur id medicata in Ægypto cadavera ante annos propè ter mille, Platoni jam olim in Phædone celebrata, quæ ad hunc usque diem non sine magno inspicientium stupore incorrupta perdurant: *Mumia.* vulgus Mumias appellat. de quibus videri poterit Philipp. Camerarius *cent. 2. operar. succisivar. cap.* 70. Verùm ea funera consuesse farciri seu medicari cedri succo, Melchior Guilandinus in egregio suo tractatu De papyro *membro* 24. ex Dioscoride & Galeno probat: qui cedrium à quibusdam vocari tradunt custodiam mortuorum corporum, sive particularum emortuarum. Id ipsum & Plinius confirmat *lib.* 16. *cap.* 11. ubi Cedrii tantam vim esse scribit, ut in Ægypto corpora hominum defunctorum eo perfusa serventur. Et *lib.* 24. *c.* 5. ait: Cedri succus defuncta corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit: mira differentia, cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit. Numa itaque libros, ut diximus, Cedri succo illevit, quò humiditati interius putrescenti, & in nativum calorem grassanti, eundemque sensim exstinguenti utile remedium pararet, & chartas à tineis blattisque vindicaret, atque tutas redderet. Cæterum candelis Cedrinis ideò obduxit, ne aëri, qui adventitia, & exterior corruptionis caussa censetur, facilis ad interiora via pateret: sed ipsa quodammodò candelarum undique arctè circumjacentium pinguitudo obstaculum esset, quo minus substantia chartarum ab ambiente contingeretur, atque ejus injuriæ obnoxia fieret. Quod pluribus & evidentibus argumentis exsequitur doctissimus Guilandinus loco jam allegato.

6. *Opistographos*) Opistographi quoque *Opistographum.* mentionem facit Ulpian. *in l. charta* 4. *ff. de bonor. poss. sec. tab.* quod Accursius ligneam *Accursius notatus.* interpretatur tabulam, in qua scripta erāt debita: ab opibus & grapha, quasi scripturam opum tuarum dicas, sic appellatum: Notatione planè inepta & ridicula: cum potius is in Opistographo testatus Ulpiano dicatur, qui tam à facie, quàm à tergo scripta exaravit, quemadmodum & Opisthographa charta ea intelligenda, quæ utrinque, atque ita etiam in tergo fuisset scripta ab ὄπισθεν, hoc est, post sive retrò, & γραφὴ scriptura. Veteres sanè in adversa *Veterum communis scribendi mos.* tantum chartæ facie scripsisse legimus: vel propter chartæ vitium. Tradit enim Plinius *lib.* 13. *c.* 12. de charta augusta, nimiam ejus tenuitatem non suffecisse calamis, ad hoc transmittentem literas, liturę metum attulisse adversis, id est, iis quæ in adversa parte essent exarata: quo sensu Apollinaris *lib.* 2. *ep.* 9. erubescere se ait Epistolæ tergum madidis sordidare calamis: Vel ut è regione adjicere, quæ opus forent, liceret. Aversa enim pagina folii prioris, & adversa sequentis contra se positæ facilem & unum quasi intuitum exhibent eorum, quæ utrobique scripta sunt. Cum igitur, quod fiebat contra consuetudinem, in aversa quoque chartæ pagina scriberetur, hoc genus librorum, Gręco nomine, Opisthographos appellarunt, quasi dicas, in tergo scriptos. Quæ ratio scriptionis, quia de usu communi deflectebat, poëtis an-

Juvenalis explicatus. sam præbuit, Opisthographa, ceu scripta odiosa verbositate prolixa exagitandi. Sic Juvenalis suæ tempestatis poetas notans, Eos ait longitudine poematum & Opisthographis suis tædium & molestiam auscultatoribus attulisse. *Satyr.* 1. in prin.

—— summi plena iam margine libri
Scriptus & in tergo, nec tum finitus Orestes.

Quibus verbis Tragici cujuspiam fabulam prolixa & verbosam carpit, quippe cui nec Chartarum margo, nec terga, hoc est, paginæ aversæ, quibus Opisthographum notat, fuerint satis. Et Martialis *lib.* 8. Picentem quendam festivè irridet, quasi & ipsum epigrammata in Opisthographis, puta longa aut multa, eaque malè nata pangentem: *Martialis.*

Scribit in aversa Picens epigrammata charta,
Et dolet, averso quòd facit illa Deo.

Hinc igitur Veterũ libros in adversa duntaxat & interiore chartæ pagellæ scribi solitos intelligimus. Unde & volumina dicta, quod sic convolverentur, ut scripturam interiorem pars vacua & exterior inclusam contegeret. In aversa autem parte si quid nonnunquam exaratum esset, id præter morem factum, & in usu sæpè viliore habebatur, ut involucrorum & cucullorum. Itaque Horatius casus libro suo imminẽtes quasi præsagiens canit: Eum, cum vilescere cœperit, aut in exilium missum iri, aut Opisthographum, hoc est, integumentum literarum, quæ peregrè mitterẽtur, futurum. Literas enim, ut annotat doctissimus Interpres chartâ aliâ plerunque interius scripta, foris & in tergo vacuâ operire, inque ea parte titulum exarare ostendentem quò pertinerent; deinde lino vinctas obsignare consueverant, atq; ita charta, qua literæ operiebantur, fiebat Opisthographum. Sic igitur ille librum suum alloquitur:

Opisthographa plerunque viliora.

Pro literarum integumento.

Contrectatus ubi manibus sordescere vulgi
Cœperis, aut tineas pasces taciturnus inertes,
Aut fugies Uticam, aut vinctus mitteris Ilerdam.

Idem propemodum suo ominatur libro Martialis *lib.* 4. nisi docto Apollinaris judicio probetur:

Nec ronchos metues malignos,
Nec scombris tunicas dabis molestas.
Si damnaverit, ad salariorum
Curras scrinia protinus licebit.
Inversa pueris arande charta.

Plinius tamẽ junior, tacita quadam commẽdatione Opisthographos nominat *lib.* 3. *Epist. ad Macrum.* Ubi scribit ab avunculo sibi relictos Electorum commentarios centum sexaginta, & eos quidem Opisthographos literis minutissimis exaratos, &c. Quam scribendi rationẽ videtur secutus vir ille πολυγραφώτατος, necessitate quadam adductus, ut nimis excrescẽtem alioqui numerum Voluminum Opisthographis contraheret. Diaria tamen & rationes excepti & expensi à tergo scribebantur, sic enim illud Juvenalis *Satyr.* 6. *Et tamen Plinius commendat.*

—longi relegit transversa diurni

Vetus interpres de *Ratiocinio* diurno accipit in transversa parte scripto, ut notat Savaro *ad Sidon. Apoll. d. Ep.* 9 *lib.* 2. His addantur, si placet, quæ ab hoc loco non aliena scripta reliquerunt, Alexander ab Alexan. *lib.* 2. *Genialium dierum. c.* 30. & Johan. Corasius *lib.* 1. *Miscellaneor. cap.* 18.

7. *Recitavit & Virgilius*) Servius Grammaticus auctor est, Virgilium poëtam tres libros Æneidis suæ Augusto recitasse; secundum, quartum & sextum. Sed sextum maximè ob Octaviam Augusti sororem, Marcelli matrem: quẽ Marcellum Augustus sibi adoptaverat, qui periit anno decimo octavo, valetudine correptus. Hæc igitur Octavia cũ recitationi interesset, & Virgilius ad carmina illa venisset, circa finem sexti libri, quæ Marcelli luctum describunt; defecisse illa dicitur, cum ad illud ventum est: *Virgilius.*

Heu

Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

Ab Octavia donatus. Ægrè autem refocillata Octavia, silentium Virgilio imperasse fertur, & dena sestertia pro singulis versibus dari jussisse: qui numero sunt unus & viginti. Quod si est verum, Virgilius paucis versibus supra quinque millia aureorum meruit: ex supputatione Budæi *lib. 3. de Asse & eius partib.* Cæterùm de hoc recitandi sive declamandi studio, habes apud Quintilianum *in Inst. Orator.* inprimis verò apud L. Annæum Senecam *in Controversiarum & Declamationum libris.* Quibus nō incommodè adjungi poterit, quod de Agone Capitolino scriptum reliquit eruditissimus ille, & ad Polìcleti normam planè efformatus Josephus Scaliger *lib. 1. Auson lection. ca. 10.*

Agon Capitolinus. Agonem enim istum Capitolinum institutum ait à Domitiano, ut die duodecimo ejus & Sergii Cornelii Dolabellæ cōsulatu cum poëtæ, tum histriones, scenici, & omnogenus artifices in eo, ludorū Olympicorum exemplo certarent. *Victores querna corona donati.* In quo qui vicissent quercu coronabantur: quam Juvenalis Capitolinam vocat.

An Capitolinam speraret Pollio quercum?

Martialis Tarpejam, eodem planè sensu:

O cui Tarpeias licuit contingere quercus!

Qua & Olympia. Ausonius Olympiam vocat, quòd ut dixi ludorum Olympicorum exemplo Agon iste esset institutus: In eo quoniam Atticus Tyro Delphidius vixdum pubes quernam sive Capitolinam hanc coronam meruerat, hoc est, poëta coronatus fuerat.; ita eum compellat:

Sertum coronæ præferens Olympiæ
Puer celebrasti Iovem.

Statius. Statium quoque poëtam idem Scaliger scribit in eo agone post incredibilem totius Urbis exspectationem, tandem Thebaidem suam recitasse; Sed ut Juvenalis utamur verbis, *fregisse subsellia versu*, hoc est, recitantem non stetisse, sed & excidisse: hoc est, non placuisse: atq; alios contra ipsum fuisse coronatos. *Recitationes.* Recitationes autem originem & genus scripti, itemq; locum, modum, tempus, tum auditores, finem & fructum ex optimis quibusq; auctoribus diligenter collegit Matth. Raderus *in comment. ad Mart. lib. 10. Ep. 71.* Atq; ea cōsuetudo, inquit, utinam hodiè vigeat inter doctos! emendatiores sæpe doctioresq; libros evolveremus. Ex Capitolino porrò agone isto, in quo poëtæ, Rhetores, aliarumq; professionū homines coronabantur ab ipso Imperatore; promanasse putat idem Scaliger laureatorum poëtarum morem. *Laurea poetarum.* de cujus concessionis liberalitate, ne facilitate dicam, forsan non injustè Justus Lipsius jam olim conquestus fuit in Satyra Menippea.

8. *Media de nocte ad studia accedebant.*) *Vigilātia.* Pertinet enim ad diligentiam, somnū discutere. Quod si in ulla alia certè in Legali disciplina quàm maximè requiritur: cum proditum sit, Vigilantibus & non dormientibus jura subvenire. *l. pupillus. ff. quæ in fraud. creditor.* quæ vel ideò maximis cum vigiliis addiscere par est, cum nō nisi multis cum vigiliis facta sint & constituta. *§. quorum utramque in proœm. Instit. l. si quando. C. de inoff. testam.* Testatur enim Justinianus, se fuligines lucubrationum ebibisse, & pro dei luce intempestam noctem sæpissimè usurpasse, ut juxta id, quod *Iustiniani vigiliæ.* maximè societati hominum & justitiæ expediret, jura promulgaret, & sibi quodammodò vitam produceret *§. 1. Authen. Ut iudic. sine quoquo suffrag.* quoniam prudentissimi vigiliam, vitam dixere; & somnum, mortis fratrē; imò mortis imaginem, ut est apud Ovidium. *Somni descriptio.*

Stulte, quid est Somnus, gelidæ nisi Mortis imago?

cum nihil sit, quod propius ad similitudinem

nem mortis accedat, quodq; illam magis repræsentet, quam *somnus*, cujus lectus sepulcrum est. Inde idem Ovidius arcem sive Palatium somni definiens, in hæc verba erumpit *Muta quies habitat, saxo tamen exit ab imo*

Rivus aquæ lethes.

Et paulò pòst addit

Ante fores antri fœcunda papavera florent

Eò quod omnia oblivioni tradantur tam in somno, quam in morte. Papaver namq; inducit somnum & stupefacit. Josephus Quercetanus *in diæt. polyhist. sect.* 2. c 10. *fol.* 202. Atque his suis vigiliis id se effecisse idem Justinianus meritò gloriatur, quod superfluis antiquorũ sanctionibus & præceptionibus explosis, preciosissima & optima quæque segregarit, elegerit, vulgarit, & talem prorsus fecerit permutationem, qualem apud Homerum omnis virtutis parentem sapiens Diomedes, aurea arma pro æreis à Glauco Trojano accipiens, fecit. §. *ultim. in proœm. ff.* Ipsum etiam Aristotelem ferunt, cum se ad quietem componeret, æream sphæram manu tenuisse eo consilio, ut cum diducta dextera dormientis excuteretur, in subjectam pelvim caderet, & sono ipsũ excitaret. Diog. Laërtius *libr.* 5. *de vita phi los.* Aristotelem præceptorem egregiè in hoc imitatus fuit *Alexand. Magnus*, qui cum dormitaret brachio extra cubile protenso, pilam tenuit argenteam, supposita pelvi: ut cum nervorum rigorem sopore laxasset, pilæ elapsæ tinnitus somnum abrumperet. *Ammian. Marcellin. lib.* 16. Vigilavit itaq; uterque tam pro literis quam armis; dispari quidem fine, eodem tamen imitaturis exemplo. quod & à *Iuliano* diligenter factum fuisse, Joseph. Quercetan. docet *in diæt. polyhistor. sect.* 2. *fol.* 206. Ideo Raphaël Fulgosius in Scholares invehitur, quid ad scholas mittebant libros per famulos, ipsi autem in lecto jacerent. *in l. qui sub prætextu. C. de SS. Eccl.* quos etiam Johannes Andreæ & Odofredus detestantur *in c.* 1. *de summa Trinit.* & Guilhel. Benedic. *in cap. Raynut. verbo Adiecta impub. n.* 39. *de Testam.* atque hos rectius facturos, si parentes inanibus sumtibus non vexarent, Hostiensis putavit *in c.* 1. *de Offic. test. primicer.* Sed & Romani, præclarissimo alioquin viro Scipioni somnulentiam exprobabant, ut est apud Plutarchum *in problem.* cum non oporteat consultorem vel principem dormire totam noctem, ut Homerus prodidit: qui sæpè Agamemnonem vigilantem & insomnem inducit, noctuque cum Principibus consultantem. Sic Euripides in *Iphigenia*, inducit senem cum Rege noctu consultantem, propter silentium & solitudinem, eo tempore ad considerandum & consultandum de rebus gravibus idoneo. Et apud Plutarchum *in Symphoniacis*, Olim nocturnus cõventus gravissimorum virorum solennis fuisse dicitur. Ipse etiam Aristophanes fingit, Lysistratam noctu mulierum conventum cõvocasse Athenis, ut deliberarent de pace cum Lacedæmoniis componenda. Hinc Noctem poëtæ *Euphronim*, id est, sapientem nominarunt: quia in ea multum sapimus, ex Epicharmi sentẽtia. Si quid docti inquiris, ait, fac noctu ejus investigationi vaces. Omnia præclara noctu, quam die melius reperiuntur. qua de re videatur elegans Piccarti dissertatio *decad.* 7. *observat. Historicop cap.* 9. Hinc Scopelianus celebris philosophus & Sophista, ille inter mortales omnes somni parcissimus, uti à Philostrato appellatur, singulis noctibus studiorum, quibus invigilabat, absoluto penso interambulandum subinde repetere solebat. *bnox!tu quidem sapientia divina obtines plurimum.* Narratur hîc sæpe à vespera in diluculũ lucubrationem protulisse. Quod nomine scitissimum inde promi adagium possit, ut *Scopeliano more* dica-

Aristotelis vigilantia.

Et Alexander.

Scholares somnolenti.

Scipioni somnulentia objecta.

Consultatio nocturna.

Scopelianus somni parcissimus.

dicamus eos libris invigilare, qui summè lucernarum fuligines hauriunt & inexplebiliter ac minus justo valetudinem cum somno computant. Ut Ludov. Cœlius Rhod. scriptum reliquit *lib. 20. lect. antiq. cap. 11.* Hinc *lucernam olere* usurpamus de re meditata, multoque studio elucubrata: eò quod studiosi ad lucernam vigilantes, soleant elaborare, si quid accuratius velint excutere. Inde *Aristophanis & Cleanthis* lucerna propter insignem studii diligentiam ivit in proverbium: ut is ad Aristophanis aut Cleanthis lucernam dicatur lucubrare librum, qui summo studio exquisitaque cura, singula pensitat. Neq; fama caruit Epicteti lucernulâ, quæ post illius mortem magno ære redemta est, ut Erasm. Roder. tradidit *Chil. 1. cent. 7. a.* 72. Et verò falsè ac festivè Samosatenus ridet eû, qui lucerna *Epicteti* Stoici fictili, ter mille drachmis h. e. trecẽtis coronatis emtâ, sperabat sibi noctu ad eam legenti, per quietem obviam iri sapientiam; futurumque, ut similis admirabili illi seni evaderet. Simon Stenius *in orat. de Philip. Rege Macedoniæ.*

Olere lucernam.

Lucerna Aristoph. & Cleanthis.

Epicteti.

E contra *Epimenidæum somnum* dormire, de somno nimium deditis usurpare solemus, ab Epimenide Cretensi, qui legitur perpetuo somno dormiisse, quadraginta septem annos; aut, si Laërtio credimus, quinquaginta septem, neque paucos postea supervixisse. Eum D. Paulus *Prophetam* appellat: quod non de futuris quidem, quæ sciri non possent, sed de præteritis, verum occultis vaticinari solebat. Quod ipsum divinandi quoddam genus esse, Erasmus Roder. existimat *a lag. Chiliad. 4. cent. 8 proverb. 50. & cent. 2. proverb. 76.* Ad redarguẽdam verò somnolentiam scitum est, quod de dormiente profertur judice, qui cum à præside excitaretur ut sententiam diceret, semisomnis dixit: *decolletur.* At, agitur de prato, respondit præses. Ergò *defalcetur*, dixit judex. Ventura de Valentiis *in Parthenio litigioso. lib. 1. c. 11. n. 24.*

Somnus Epimenideus.

Epimenides Propheta.

Iudicis somnolenti judicium.

Sed utra noctis pars ad vigilandum sit commodior; matutina an vespertina, dubitari possit. Et manè potiùs surgendum, quàm noctu vigilandum, Marsilius Ficinus quinque rationibus concludit *lib. de Vita San. c. 7.* quibus & hæc addatur: quòd cum spiritus fatigatione diuturna, maximè subtilissimi quique resolvantur; nocte pauci crassique supersint, studiis ineptissimi. Somno contra recreati spiritus, & membra corroborata, cerebro serviant Petr. Gregor. *de Iuris arte c. 44.* Sanè Gallum ideò attributum Mercurio legimus, quod literati & negotiantes vigilare habeant necesse,

Surgendi mane.

Gallus cur Mercurio sacer.

Nec totam fas sit somno consumere noctem.

ut est apud Lilium Gregorium Gyraldum *Syntagmate 15. histor. Deor.* frequens tamen fuit antiquis, ut *meridiarent*; hoc est, medio die dormirent, & hoc levi somno & horario diem diffinderent, levandi animi caussa, qui matutinis operis & operibus defatigatus erat. Hinc Varro: *si non insititio somno diem diffinderem, non viverem.* Et Seneca: brevissimo somno utor, & quasi interjungo *lib. 12. ep. 84.* ibi enim pro *intervigilo*, legendum esse *interjungo* monet Savaro, varia meridiantium exempla recensens *in Not. ad Sidon. Apollinar. Epist. 2. lib. 1. & Ep. 9. libr. 2.* Eaque in stratis fiebat meridiatio, qualis erat *Grabbatus*, per quẽ Scævola lectulum intelligit meridiando idoneum *l. Seja 2. §. instrumentis legatis. ff. de instruct. & instrum. legat.* Quiescebant meridiè & operarii, ut hodiè Rustici, qui agris colendis exercentur. Inde *merenda* Isidoro dicitur, quod pueri operarii meridient *lib. 20. cap. 3.* idque jumentis & equis familiare est: quod veteres eleganti verbo *interjungere* dicebant; quod est pausam interponere, interquiescere; à curru ducta metaphorâ, in cujus rotis bacillus interji-

Meridiare

Interjungere.

Grabbatus

Merenda.

citur, ne circumvolvantur. Martial. *lib.* 3. *Ep.* 66.

Exarsitq; dies, & hora lassos
Interjunxit equos meridiana.

Sed & qui operas locarunt, invito conductore interjungere h. e. meridianis horis adquiescere, & meridiari posse notat Gothofredus *ad l. Medicis, 26. ff. de oper. libert.* illis verbis: ut adquiescere eos meridiano tempore, & valetudinis & honestatis suæ rationem habere sineret. In omnibus enim operis præcipuè observandum est, ut temporis spacia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur; ait Cajus in *l. cum Patronus* 22. §. *fin. d. ti.* & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda monet Neratius in *l. pen. in fi. ff. eod.* Illud quoq; hic monendum putavi, fuisse olim ante scholæ auditorium, locum *Proscholii* nomine ab auditorio ipso, velo tanquã intergerino pariete dissептũ. Ibi pueros convenisse ejus loci præfectum, quem *Proscholum* vocabant (Ausonius *Subdoctorem* reddit) à quo admonerentur officii, ut omni gestu, incessu & vestitu se componerent, antequam ad Magistrum reducto velo accederent. vide Joseph. Scaligerum *lect. Ausonia. lib.* 1. *c.* 15.

Proscholii. *Proscholus.*

DE HABITIBVS ET VESTIMENTIS VETERUM TIT. XLIII.

1. *Iocalia sive crepundia.* † *Infantes in collo gestabant Iocalia quædam aurea & argentea, quæ* Crepundia *dicebant à Crepando hoc est, tinniendo sic nominata. Eiusmodi n Crepitaculis infantes maximè gaudent, & exhilarantur. Hæc pro cuiuslibet inventione & arbitrio variè effigiabantur. Plautus in Rudente, infantulæ cuiusdam crepundia describens,* Ensiculum *aureum fuisse ait, securiculam item auream: in quibus patris & matris nomen fuerit insculptum, ut deperdita olim filia parentes suos scire posset. Item duas connexas maniculas, & seculam argenteam.*

2. *Chlamys.* *Pueri usq; ad decimum tertium annum pallium gerebant, quod* † Aliculam Chlamydem *vocabant, ut ex Vlpiano colligitur,* * *Exacta ætate hac,* prætextam *sumebant: quæ toga genus erat, cuius ora & circuitus purpurâ prætexebatur, & quæ supra humerum dextrum fibula adstringebatur, totumq; latus sinistrum obtegebat, ut posteà de virili toga dicemus.*

* *l. vestu 23. §. 1. de aur & arg. legat. Prætexta.*

3. *Bulla.* *Vt plurimum etiam auream & argenteam de collo ad pectus* † *propendentem* Bullam, *& cordis formam repræsentantem gerebant, ut scilicet cor se habere meminissent, sicuti Macrobius testatur lib.* 1. *Saturn. c.* 6. *Fuit hoc institutum Tarquinii Prisci, Quinti Romanor. Regis. qui cum de Rabinis egisset triumphum, filium suum annos quatuordecim natum, quod eo bello hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & prætexta ac bulla aurea donavit, quem habitum omnes posteà adolescentuli induerunt.*

4. *Toga virilis.* *Postea cum ad annum decimum sextum pervenissent deposita prætexta* † *virilem sumebant* togam, *à tegendo sic dictam: quæ, ut diximus, totum tegebat corpus, & in dextro humero fibula connectebatur aurea aut argentea, prout cuiusque facultates ferebant. Atque hanc quidem magna cum pompa & solennitate sumebant, invitatis ad eum actum Concilio civitatis, amicis & cognatis: ac quilibet unum*

aut

aut duos largiebatur denarios: quod tanquam regium quoddam habebatur munus, ut Plinius Nepos narrat in epistola quadam ad Traianum scripta. Sed & Oratio ipsorum gratia habebatur, & dies ille Tyrocinii dicebatur, eò quod Tyro novitium designet militem, ut Seneca in Declamationibus censet. Ideoque Augustus duodecimum & decimumtertium Consulatum ultrò petiit, ut C. & Lucium filios, amplissimo praeditos magistratu, suo quenq; tyrocinio deduceret in forum. Eo die Equites parmâ & hastâ aureâ eos donarunt. quae postea ipsis mortuis in curia fuerunt suspensa, referente Dione lib 55. Ideoq; in Numis aeneis togati conspiciuntur, cum duobus scutis, & lanceis, atq; hac inscriptione C. L. PRINCIPVM IVVENTVTIS TYROCINIVM. Idem & alio quodam Domitiani Numo significatur, in quo toga duabus hastis sustentata conspicitur, hoc titulo: PRINCEPS IVVENTVTIS. Ipse quoq; Nero, virilem sumens togam, deductus in forum Tyro, populo congiarium, militi donativum proposuit: indictaq; decursione praetorianis, scutum sua manu praetulit: exinde patri gratias in Senatu egit. Togam communiter portabant caeruleam, aut alterius coloris: nunquam verò atram vel pullam, nisi in funeribus: Albam autem tum inprimis, cum ad spectacula accederent. quo colore & Senatores utebantur. Unde & Ordo candidatus dicitur: * & Gellius ait, P. Scipionem judicio postulatum veste candida, quae senatoria erat, uti non desiisse. Nunc de fibula dicemus, qua Toga adstringebatur.

Tyrocinii. *Toga cujus coloris.* * *Lib. 1. C. Theodos de habit quo intr. Urb. uti opor.*

NOTAE, SIVE COMMENTARII.

Crepundia 1. INfantes in collo gestabant) Crepundia pueros in collo gestasse, vel Plauti docet Cario: qui Militi illi glorioso eam corporis partem, qua Viri dicimur; abscissurus; Jamdudū, ait, gestio moecho hoc abdomen adimere, ut faciam quasi puero in collo pendeant crepundia. Haec & Crepitacula dicta fuerūt, à crepādo sc. quod ob frequentem crepitū in deliciis puerorum essent, & ad fletum sedandum plurimū facerent. Mart. garrula sistra appellat, *lib. 14.*

Si quis plorator, collo tibi vernula pendet,
Haec quatiat tenerâ garrula sistra manu.

Variè effigiata. Variè autem effigiabantur Crepundia: & in his parentum quoque nomina inscribebantur, ut amissis forsan liberis cognosci possent. Plautus *Rudente:*

PA. *Sunt crepundia.* DAE. *Ecca video.* GR. *perii in primo praelio.*
DAE. *Mane. ne ostenderis: quae facie sunt? responde ex ordine.*
PA. *Ensiculus est aureolus primum literatus.*
DAE. *dicedum.*
In eo ensiculo literarum quid est? P. *mei nomen patris.*
Post altrinsecus est, securicula ancipes, item aurea,
Literata. ibi matris nomen in securicula est.
Et mox: *Post in sicilicula argenteola, & duae connexae manicula.*
Et sucula. GR. *quin tu i directa cum sucula & cum porculis.*

2. *Aliculam Chlamydem*) Ait Ulpianus: Puerilia vestimenta sunt, quae ad nullum alium usum pertinent, nisi puerilem: veluti togae praetextae, aliculae chlamides, pallia, quae filiis nostris comparamus. *l. vestis 23. §. puerilia. ff. de auro & arg. leg* et Praetextae.

Prætexta. texta igitur, toga puerorum erat. Unde puerilem ætatem passim videas prætextatam nominari. Unde & prætextatorum nomen apud Gellium *lib. 1. c.* 26. & Macrobium *lib. 1. Saturnal. cap.* 8. Solebat autem prætexta etiam purpurâ circumdari: ita tamen, ut plebeja purpura à patricia esset distincta. Erat enim fusca & obsoleta, non murice & cocco; sed herbarum succis infecta. At vera purpura illis prætexebatur, quorum patres Magistratus civiles, & insignes gesserant honores, ut est apud Alexand. ab Alex. *lib. 5. genial. dierum cap.* 18. *Cur purpurea.* Ideò verò purpurei coloris Prætextam fuisse Macrobius docet *lib. 1. Saturnal cap. 6.* ut ex Purpuræ rubore, Ingenuitatis pudore regerentur, & admonerentur pueri, verecundiam in dictis factisque omnibus adamandam. Quod si nuptiarum solennitatibus, de quibus apud Catullum, adhiberentur ad aliqua petulantius dicenda; Prætextam in id tempus deponebant, ut scilicet prætextæ jure minimè violato, Fescennia locutione, hoc est lascivo sermone atque licentioso uti ipsis liceret. Johan. Pierius *lib.* 40. *Hierglyph.* Porrò ut puerorum Prætexta purpura circumdabatur: *Tyronum vestis alba.* Ita Tyronum vestis pura, candida, sine ulla erat purpura. Unde Papinius:

Nec saltem teneris ostrum juvenile lacertis
Exsuit, albentique humeros induxit amictu,

Alicula Chlamides. L vestis 23 §. puerilia ff de aur & arg. leg. Aliculæ autem Chlamides quæ dicantur, non usque quaque expeditum est: Sunt, qui eo in loco *alicubi* legant; alii *caliga*, sive *caligula*: alii aliter. Probatissima omniū est Florentina lectio, quæ habet, *aliculæ chlamides*: quas Cujacius *lib.* 10. *Observat. cap.* 18. interpretatur Togas breves, ex Martialis auctoritate: qui quam Brumæ diebus Aliculam missam dicebat ab Umbro, eandem alicubi brevem togam appellat lib. 10. ep. 14.

—brevis gelidæ missa est toga tempore brumæ.

In Umbrum autem festivissimo lusit Epigrammate 83. lib. 12.

Brumæ diebus, feriisq. Saturni
Mittebat Umber aliculam mihi pauper,
Nunc mittit alicam: factus est enim dives.

Taxat poëta Umbri avaritiam: qui olim, cum pauperioris esset conditionis, *Aliculam* in Saturnalibus solebat mittere: nunc vero postea quam ad pingiorem pervenerit fortunam, mittat *Alicam*. *Martialis explicatus.* *Alicula.* Alicula, vestimenti vel togæ genus majoris quidem pretii erat, quam Alica: quam ex tritico confici, & Zeam appellari Perotus monet in Cornucop. *libr. 1. ad Martial. epigr.* 105. Et tamen, quia ab Alica dicta videbatur Alicula; ideò existimari poterat, hanc, illâ minoris faciendam.

3. *Propendentem Bullam*) Puerile gestamen fuisse Bullam, Persii versus ad Cornutum ostendunt: *Bulla.*

Cum primùm pavido custos mihi purpura cessit
Bullaq; succinctis Laribus donata pependit.

Apertius autem Cicero *in Verrinis*: bulla, inquit, in toga prætexta erat ornamentum pueritiæ, indicium atque insigne fortunæ. Ingenuis enim Bulla in collo suspendebatur aurea, quandoque etiam argentea; libertinis verò & plebeiis scortea. Unde Juvenalis

—signum de paupere loro

nominat. Ideò verò Bullam Macrobius ex quorundam sententia in cordis figuram pueris ante pectus annexam fuisse credit, *Cur cordis figuram repræsentabat.* ut hanc inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. 1. Alij vocis secuti significatum ἀπὸ τῆς βουλῆς, id est, à Consilio Bullam dici voluerunt; 2. ideoque datam pueris gestandam, quòd ætas ea alterius consilio sit regenda. Joan. Pierius *lib.* 41. *Hieroglyphic.* Perotus insaniæ hoc plenum existimans, 3. Bullam ad similitudinem ejus, quæ Spiritu in aqua excitatur, præcipuè dum bullit, pueris appensam

pensam censet: ut admonerentur illius, quod dici solet: HOMO BULLA. Nec ulla fieri potuit verior comparatio ad vitæ humanæ fragilitatem ostendendam. Etsi autem Auctor noster Tarquinij Prisci Filium, primum omnium ea ætatula Bulla donatum fuisse ait: proditum tamen est, etiam Hersiliæ filium adhuc infantulum, ab ipso etiam Romulo, gestaminae eo fuisse decoratum. Spoponderat scilicet Romulus, cùm Sabinas raptas consolatũ venisset, se ejus infanti, quæ prima sibi civem Romanum esset enixa, illustre munus daturum, ut est apud Macrobium. Nec dissimulandum hoc loco est, quod Scaliger ad illa Varronis verba: *Quod pueru turpicula quadam res in collo suspenditur*, notet: Fascinus vel Fascinum dicitur Verettum. Horat. *Epod.* 8.

Hæc primum quis donatus.

Fascinum.

Minuve languet fascinum.

Ita dictum quod depelleret fascinationes: itaque pro amuleto è collo pueris suspendebatur. Cujus rei rationem ex historia eliciendam censet Cœlius Rhodig. *libr.* 4. *lect. antiq. c.* 6. & meminit Gualtherius in comment. *add. Epod.* 8. *Horat.* Minus obscænum autẽ & honestius multo est amuletum illud, quod inter alia Joan. Langius Medicus eruditissimus recenset & prærogativam habere scribit *lib.* 2. *epist. Medicin.* 36. Corallium scilicet rubrũ collo infantium vel puerorum appensum, aut armillis insertum in brachioque gestatum. *Alyssum* quoque herbam domi ad lacunaria suspensam, salutare refert Dioscorides esse contra fascinationes, hominum quadrupedumq; generi: Sed & *bacharem* herbam bene olentem Virgilii poëtæ freti testimonio, contra fascinum pollere ajunt singulari vi cum *in Bucolicis* ita canit,

Cur pueris appensum.

Amuletũ Langii.

—Bacchare frontem

Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

At illud quod Aristoteles de Rosa tradit, quam comestam fascini ait obtundere vives ob rationem quam reddit, plus fidei mereretur *sect.* 20. *problem.* 34. sed ut ad Bullas puerorum revertar, solebant illi virilem sumentes togam, Penatibus & Laribus bullam consecrare: sicuti gladiatores gladios; pugiles cestus; servi catenas; nautæ naufraga navigia; equites lanceas & equites cataphractos. Virgines nupturæ puppas suas dicabant Veneri. Et qui erepti fuerant ex aliquo ingenti periculo, vel labore, vel metu defuncti, indumenta sua tanquam anathemata & donaria Servatori Deo in ipsius templo vel alibi consecrabant, ut ex illis Virgilii versib. *Æneid.* 12. colligitur:

Bulla Laribus consecrata.

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti Divo & notas suspendere vestes.

quos versus ad hoc inducit Gualtherius ad Horatii *Oden.* 5 *lib* 1. *carm*:

4. *Virilem sumebant togam*) Deposita puerili prætexta sic dicta, quod purpura prætexebatur, virilis induebatur Toga: quam puberes jam effecti ut plurimum accipiebant, & in forum, indeque in Capitolium à patre proximisque ducebantur. Unde Seneca: Tenes utique memoria, quantum senseris gaudii, cum Prætextâ posita sumsisti virilem togam, & in forum deductus es. Prætexta enim ingenuorum puerorum erat, antequam puram togam inducrent, quo tempore si quid peccassent, non pecuniam solvebant, sed anguillarum tergoribus molle mulctabantur. Cœl. Calcagnin. *Ep.* 1. *lib.* 3. Atque ii, qui in forum ita deducebantur, Tyrones, quemadmodum & dies, quo deductio fiebat, Tyrocinium dicebatur. Adrian. Turnebus *libr.* 11. *Adversar. cap.* 6. Nullum autem certum sumendæ ejus tẽpus erat constitutum: dummodò post pubertatem id fieret, quippe Octavius Augu-

Toga virilis.

Tyrones.

Quo tempore sumta toga.

stus annorum sedecim; & Cajus Cæsar in undevigesimo; Nero autem vix pubescens togam virilem sumpsit, quo maturior Imperio videretur. Divus quoq; Antoninus Philosophus, & ex Cæsaribus complures in quintodecimo virilem sumsere togam, tunc cum præceps & lubrica Juvenum ætas videbatur, ut est apud Suetonium, Dionem & alios; itemq; Alexandrum ab Alexand. *lib.* 5. *Genial. dier. cap.* 18. Sed & Tarquinius Victor de Sabinis filiū annorum quatuordecim, qui hostem percusserat, prætexta & bulla aurea donavit: ut idem docet Cœlius Calcagnin. *Ep.* 1. *lib.* 3. Alioquin Servium Tullium Regem populi Rom. juvenes annorum septendecim, quod inde ab eo tempore idoneos jam esse Reipub. arbitraretur, milites scripsisse, testatur Gellius *lib.* 18. *Noct. Attic. cap.* 28. & hoc Servii institutum *Grachiana lege* cōfirmatum esse Livius testatur *lib.* 25. & Plutarchus *in Graccho*. At constitutio *legis prima. C. Theodos. de Tyronib.* decimum nouum annum in eligendo Tyrone requirit. Singulariter verò notandum est, non infrequens esse, ut Heroum & principum liberi etiamnum adolescentuli ardua & consulta negotia feliciter explevisse legantur. Sunt quippe occulta quædam virtutum semina Regibus ingenita: quæ, si adolescere sinantur, repente fructum ferunt industriæ & gloriæ, supra aliorum mortalium facultatem, & ante tempus Naturæ legibus præstitutum, quasi præcoci fruge. Sic enim Achilles vix dum sex annos natus, feroces leones sagitta trucidavit & apros: adeò ut Dianæ & Minervæ mirabilis esset, feras sine retibus & canibus, pedum velocitate, & manuum robore conficiens, & se Peleo Rege dignum exhibens, si Pindaro credimus *in Nemeis Ode* 3. Alexandrum quoque cui posteà ex rebus gestis Magno cognomentum fuit, juvenili adhuc ætate Macedoniæ regno

Heroum liberi præcocis sunt frugis.

Achilles.

Alexander.

successisse, facilè ex eo constiterit, quòd cum magnas eluctatus itineris difficultates ad delubrum Ægyptii Ammonis pervenisset, Sacerdos eum puerum seu filiolum salutavit tam humanè, quam audacter Demosthenes appellare solebat adolescentulum: Contrà Alexander; pro Atheniensium muris (respondit) me virum præbebo. Johan. Monach. *in vita Alexan.* Sed Ethnica ista mittamus, & ad sacram nos convertamus paginam. An non Salomon parvulus tum puer Sapientiam prudenter petit à Deo, ut justè imperare posset? & immolatis mille hostiis sensisse litasse, & feliciter exorasse. Hunc Ignatius Martyr scribit *lib Epist. cap.* 5. vix duodecimo ætatis anno regno potitum, terribile illud, & dijudicatu difficile de duabus mulieribus pro filio diffidentibus judicium determinasse, & sententia non minus arguta, quàm æqua Controversiam valdè ambiguam diremisse. *lib.* 3. *Regum cap.* 3. *c. afferte mihi gladium. Ex. de præsum.* Josias certè octennis regnare cœpit, neq; pedem à Justitiæ & veræ Religionis via recessit: Deorum vanissimos ritus & Sacerdotes exterminavit: altaria & Equos Soli consecratos subvertit, & lucos succidit, in quibus verus cultus impia superstitione profanabatur, ut populus Deum verum, cœli & solis, & mundi totius auctorem cognosceret ac coleret. 4. *Reg.* 22. & 23. Sed & Romanorum quoq; Imperium in Octavium Augustum, satis adhuc juvenem, translatum fuisse, ex M. Tullii, qui conatibus ipsius valdè faverat, epistolâ quadam, qua facti se pœnitere testatur, non obscurè cōstat. Ego, inquit, Rempu. « fefelli: Ego ipse Senatum sibi manus afferre « coëgi, cum te Junonium puerum, & « matris tuæ partum aureum esse dixi. At te « fata patriæ Paridem futurum prædica- « bant, qui vastares Ubem incendio, Ita- « liam bello: qui castra in templis Deorum « immor-

Salomon.

Iosias.

Augustus.

" immortalium; Senatum in castris habiturus esse: ut ex Vell. Paterculo *lib. 2. Histor.* retulit Stephan. Forcatulus *lib. 1. de Gallor. Imper. & Philosoph.* Augustum antem Cicero Junoniū puerum dixit, tanquam Junone procreatum, quemadmodum & Plautus Militem suum gloriosum (ridiculè quanquam & jocùlariter) *Venereum nepotulum* indigitavit. Nam & doctissimus M. Varro utile regnis& civitatibus dixit, ut proceres, viri fortissimi, animi & corporis viribus præcellentes, se Diis genitos suaderent & crederent: ut ita homana mens cœlestis stirpis fiducia res magnas moliretur, & ardentius conficeret. Quo respexisse videtur Plato, dum in Cratylo censet Heroas omnes ex Deorum amore erga Mulieres, vel virorum erga Deas fuisse genitos, & nomen accepisse ἀπὸ τοῦ ἔρωτος, ab Amore. Hinc Æneas ille Trojanus Veneris filius lepido commento habetur: Romulus, Martis & Rheæ Sylviæ Vestalis proles. Et filii Dei, Mose attestante, connubia mortalium mulierum elegerunt, quę perpulchræ erant. Unde geniti fuerunt viri potentes & famosi *Genes.* 6. Sed eò tamen excrevit Alexandri Macedonis insolentia & ambitio, ut non satis esse putans, se & virum esse, & Regem, & Magni nomen ubtinere; nihil non egerit, ut Ammonis Jovis filius haberetur. De quo ut est apud Gellium *lib.* 13. *Noct. Atticar. cap.* 4. questa est sæpiusculè Olympia mater, quia se Junonis pellicem insimulari doleret à filio, victoriis ingentib. & assentatorum blandimentis supra fidem elato, qua Alexandrum partu edente Dianæ Ephesiæ templum conflagrasse fingitur, quòd scilicet Diana cum in partu adesse voluisset Olympiæ, absfuisset domo, referente Tullio *lib. 1. de Natur. Deor.* Verum divinitatem hanc ipsius Philosophus quidam ridens, cum Medicum videret ægrotanti ipsi jusculum quoddam præparare; Deus noster, inquit, salutis suæ spem in jusculo habet repositā, q; eleganter recenset *Guazzus noster*, in egregio suo tractatu, *De conversatione civili*, *lib.* 1. quem ex Italico Latinū fecimus, quanquā non desunt, qui insimulatā hanc divinitatis affectationem non improbabiliter excusent: Nam quod illi toties exprobratur, q; Deus videri voluerit; id apertè respōso ejus verissimo leniri dicunt: ut qui in Ægypto Jovis filius ab Ammonis sacerdote appellatus; Nihil mirandum, respondent: Jovem enim omnium naturā patrem esse, & optimum quemque sibi adoptare. Plutarch. *in Apophthegm. Alexandri.* A qua sententia non abhorruisse videtur Apostolus, Aratum vatem de Jove loquentem imitatus: Ipsius enim, inquit, genus sumus. *Acto.* 17. *v.* 28. Sed & cum assentator quidem divinitatem illi tribuisset valdè tunc saucio; Rex protinus digito ostendens: Hoc (inquit) sanguis est, non autem

Ille cruor. Divis qualis solet esse beatis.

quanquam id Anaxarcho quidam adscribunt, ut est apud Laërtium *in Anaxarcho.* Sic Antigonus ex gravissima ægritudine sanitati restitutus, Hodie, *inquit*, didici ex morbo meo me esse mortalem, Joseph. Quercetan. *in Diætetico polyhist. sect* 1. *c.* 8. *fol.* 75. Et Cambyses, cum Apim confoderet, morique cerneret, Deū esse ideo negavit, quia vulneribus & corruptioni obnoxius esset. quod *idololatris* etiam atque etiam inculcandum censeo, ut cogitent; Deum omni labe superiorem esse: qui aciei ferri, vel etiam arrosioni murium non subjaceat. Sed impudentior tamen multò, & nequaquam ferenda fuit illius Monstri hominum C. Caligulæ affectatio, qui præterquam quod ægerrimè tulit, quod *Juvenis Augustus* acclamaretur; non fortunas suas laudari inquiens, quòd Juvenis id Imperium obtineret sed reprehendi se, qui ea ætate tantum principatum gereret: non

Junonius puer.

Heroum origo cur ad Deos relata.

Alexander Jovis filius.

Olympia.

Alexander excusatus.

C. Caligula.

non tantum Deum se vocari passus est, sed & cum Luna se coire, & à Victoria coronatum esse videre voluit: mox Jovem se fingebat: sæpè Juno, Diana, Venusque fiebat, mutato cum nomine etiam omni habitu, deniq; compositione vestitus & ornatu imposito sibi ac circumjecto mirificè variabatur, quidvis potius quàm homo videri cupiens, ut est apud Dionem *lib. 59. hist. Rom.* A quo & hoc relatū video, quod adstante aliquando Vitellio, cum jactitaret Caligula, se cum Luna coire, & amplexibus ejus frui, interrogaretque Vitellium, an Deam secum coeuntem videret? Ille non minus adulatoriè, quàm festivè respondit; Minimè Domine: *tantummodo enim vobis Diis licet inter vos videre.* Ridiculæ quoque istiusmodi stultitiæ exemplum præbuit famosissimus ille Persarum Rex, dum, Plutarcho teste, non tantum mari stigmata & verbera ingessit, sed & ad montem Atho ejusmodi misit Epistolam: Atho, divine, cœlum tangens vertice, noli meis operibus lapides facere magnos & intractabiles: alioquin te excisum in mare deturbabo. Id genus vecordiæ atque dementiæ plura congesta videri poterunt apud Michaël. Piccartum *decad. 2. Observat. Historicopol. cap 1.*

Porrò quoniam virilem Togam à puberibus potissimùm sumi diximus: non alienum forsan à proposito nostro videri debebit, si de pubertate quædam hic loci disseruero. Hanc non uno eodemque modo æstimatam fuisse à veteribus; Ulpianus in fragmentis docet *Instit. tit. 11. §. ult.* Aliam enim Cassianorum hac de re fuisse sententiam: aliam Proculejorum: aliam item Prisci. Puberem, ait Ulpianus, *Cassiani* eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, hoc est, qui generare potest. *Proculeji* autem eum dicebant esse puberem, qui quatuordecim annos expleverat. Verum *Priscus*; in quem utrumque concurrit, & habitus corporis, & annorum numerum puberem definivit. Ac licet Ulpianus non exprimat, quænam ex his obtinuerit sententia: prævaluisse tamen Proculejos, non obscurè innuit Tertullianus *lib. de virgin. veland.* Tempus, *inquit*, etiam Ethnici observant, ut ex lege « naturæ jura sua ætatibus reddant. Nam « fœminas quidem à duodecim annis, ma- « sculos verò à duobus amplius, ad negotia « mittunt: pubertatem annis, non sponsa- « libus aut nuptiis decernentes: hoc est, ex « annorum numero, non habitu corporis « puberem judicantes. Idipsum & Macro- « bius confirmat *lib. 7. Saturnal. cap. 7.* Nam & secundum jura publica, inquit, duodecimus annus in fœmina, & quartus decimus in puero definivit pubertatis ætatem. Ubi & rationem addit, cur tempus fœmellis, duobus annis minus, quàm masculis sit constitutum: vel ut ipsemet loquitur *libr. 1. in Somnio Scipionis*, fœmellæ maturius biennio liberentur: ob votorum scilicet festinationem, vel grande desiderium, ac prævenientem naturæ vim. Celerius namque fœminas augeri atque pubescere, quàm mares, quod naturâ humidiore solutioreque sint, etiam Theophrastus tradidit *libr. 1. de causis plantarum.* Nam quòd citò admoventur generationi fœminæ, non nimii caloris, sed naturæ infirmioris est: sicuti exilia poma celerius maturescunt, robusta serius, ut post Aristotelem *libr. 4. de generat. animalium cap. 6.* idem Macrobius prodidit *dict. cap. 7.* quibus adde Didacum Covarruviam *de sponsalib. part. 2. cap. 5.* Antonium Guibertum Costanum *tractatu de Sponsalibus & Matrimoniis, titulo de his qui nuptias contrahere poss. num. 16.* Sed quod ad Corporis habitum attinet, quem Cassius solum; Priscus unà cum annorum numero spectandum putavit: id Accursius de obscœna & impudica ipsius pubis, & earum

Iureconsultorum circa pubertatem diversa sententia.

Fœminæ citius pubescant.

Corporis habitus an pubis inspectione I Ctis significet.

rum partium, quæ deformem habent adspectum indagatione interpretatur. Quæ sententia planè juvatur Justiniani auctoritate, qui non tantùm castitate temporum suorum indignum existimavit, quod in feminis etiam antiquis impudicum visum est, hoc est, inspectionem habitudinis corporis, etiam ad masculos extendere. §. 1. *Instit. quib. mod. tutel. finiat.* Sed & indecoram hanc observationem in examinanda marium pubertate resecandem censuit *in l. ul. C. quando tutor vel curat. esse desin.* Præterea, si minor Majorem se esse dixerit, ex adspectu id probandum esse Diocletianus & Maximinianus voluere *in l. 3. C. si Minor se Maior.* & quidem necessariæ partis, ut Cujacius interpretatur: ut scilicet sciri inde possit, Utrum vigoris emetserint vestigia: quemadmodum iidem Impp. loquuntur in *l. si fratter. 4. C. qui testam. fac. poss.* Ipsemet etiam Plato *lib. 11. de LL.* jubet ætatem ad Nuptias idoneam inspectione nudi corporis æstimari. Quo sensu ille apud Quintilianum, nudari filium, atque in conspectu Judicis constitui cogit *declamat.* 279. Eaq; sententia etiam Pontificibus placuit: quorum decretali epistola receptum est, Puberē (à pube scilicet, hoc est, pudētia corporis ita nuncupatum) eum esse, qui ex habitu corporis pubertatem ostēdat, & generare jam possit. *c. puberes 3. Ex. de desponsat. impu:* qua de re pluribus disputat Antonius Hotomanus *in Dialogo de Barba.* Quod etsi ita se habeat: tamen Jacobus Rævardus nullis rationibus persuaderi sibi posse putavit, tātam improbitatem Romanos unquam vel conniventibus oculis in sua Republica tolerasse *lib. 4 Varior. cap.* 10. Ideoq; Justinianum cum suo Triboniano tanquam omnino bordos & stupidos in reprehensionem vocat, atq; ita rem interpretatur, ut per habitum Corporis non inhonestā & inverecundam illam corporis indaga-

Rævardi sententia pia magis & aquior.

tionem aut inspectionem; sed potius universi corporis dispositionem, formam & figuram, sive aliquam ipsius ad liberorum procreationem natura prorsus idoneam commoditatem intelligat. Quæ interpretatio & pia est, & non parùm juvatur eo, quod Tullius *lib. 1. Officior.* prodidit: Omnes qui sana mente sunt, ea, quæ natura occultavit, removere ab oculis, & quàm occultissimè dare operam ipsi necessitati. Quinimò prisca Romanorum verecūdia non est passa, ut puberes filii cum parentibus irent in balneum. Et ubi secretior aliqua necessitas cogit pudendas corporis partes detegi; Leges Romanæ jubēt, ut id quā honestissimè fiat: nec nisi à matronis probatæ fidei & honestatis inspiciātur verenda mulierum. Unde cum quidam Rutilius Severus postulasset, custodes apponi Uxori, quæ ab eo diverterat, & negabat se prægnantē: Divi fratres rescripserunt, Cōmodissimū esse eligi honestissimæ fœminæ domum, in quam Rutilii Vxor Domitia veniat: & ibi tres obstetrices probatæ & artis & fidei eam inspiciant. *l. 1. ff. de ventre inspic.* Ut taceā, humani corporis structuram, fabricam esse & opificium summæ Trinitatis: ipsâ etiam divina scriptura disertè pronunciante, Corpora fidelium esse membra Christi, & templa Spiritus sancti, qui in eis habitet. Non ergò scurriliter, sed graviter, ut juris & justitiæ sacerdotes decet, de his philosophandum: ut gravis est celeberrimi JCti. Johan. Dauth. præceptoris quondam mei sententia, in luculento illo tractatu, *De Testam. tit. Qui testam: fac. pos. n.* 146: Planè masculos anno 14. etiamsi generare nō possent, ipso tamē facto puberes olim fuisse declaratos, vel ex eo constat, quod his ad 14. usq; annum comæ quidem nutritæ; at pubertatis tempore, hoc est, statim elapso decimo quarto anno fuerint præcisæ. Sic enim Acron illud Horatii *lib. 4. Ode* 10. interpretatur:

Romanorum verecundia.

Impuberibus coma nutrita.

Insperata tuæ cum veniet pluma superbiæ,
Et quæ nunc humeris involitant, deciderint
Comæ.

Unde capil. lati dicti. Impuberes igitur Martialis *Capillatos* vocat:

Et pædagogo non jubente, lascivi
Parere gaudent villico Capillati.

Persius indetonsam Juventutem:

—quiqu indetonsa Iuventus
Invigilat siliquis, & grandi pasta polenta.

Persarum mos circa pubescentes liberos. Refert autem Plato in Alcibiad. I. Persarum regibus pubescentibus, quatuor sapientissimos viros, Regios pædagogos datos: quorum primus Magicam Zoroastris doceret, Deorum cultus & instituta regia: Secundus, ut omni in vita Rex verax esset: Tertius, ne ulla cupiditate superaretur, atq; ita liber viveret: Quartus, ut impavidus & securus viveret. *Hercules pubescens.* Herculem quoq; pubescentem (quod tempus à natura ad deligendum quam quisque vivendi viam sit ingressurus, datum est) Cicero in solitudines exisse scribit, atque ibi sedentem diu secum multúque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis; Utram ingredi melius esset. *In bivio sedens.* Is igitur in bivio ita constitutus, amœnam primò ac flosculis confestim perituris, voluptatis viam neglexit; & alteram clivosam atque asperam prima fronte elegit, quia ad mirificas delicias & perennes perduceret. Quod etsi Cicero de Hercule illo intelligit, quem Jupiter per adulterium ex Alcumena sustulisse fingitur: Id ipsum tamen de Ægyptio sive Gallico Hercule, Osiride parente sato accipiendum esse, conjecturâ probabile facit Steph. Forcatulus *lib. I. de Gallor. Imp. & Philosoph.*

Pubertati proximus. Cæterùm quis pubertati proximus dicatur, id variè definitum videas à Juris nostri Interpretibus. Aliter enim atque item aliter hac de re disputavit Menochius *libr. 2. de arbitrar. judic. quæst. casu* 57. Johan. Corasius *lib. 6. Miscellan. cap.* 13. Antonius Gomezius *lib. 3. Variar. resolut. cap. I. n.* 57. Viglius Zuichæmius *in §. testes autem Inst. de Testament. n.* 11. Didacus Covarruvias *in Clement. si furiosus. in init. 3. part. n. 5. de Homicid. & lib. 4. Decretal. part. 2. c. 5. num.* 5. Mihi ut simplicior, ita & verior videtur eorum opinio, qui rem omnem determinantes, Impuberum seu pupillaris ætatis *Pupillaris ætatis tres partes.* tres esse partes dicunt: Infantiam; & eam, quæ Infantiæ proxima est; & eã, quæ proxima est pubertati. Infantiam definiunt septennio. Reliquum tempus, quod Infantiam sequitur usque ad Pubertatem, rursum in duas æquales partes distinguũt: ut qui intra priorem consistat, hic Infantiæ sit proximus: qui hanc egressus consistat intra posteriorem, is incipiat verè dici proximus pubertati: quia revera huic sit propior quàm Infantiæ. Itaque pupillum Infantiæ proximum dicemus, qui septem annis major consistat adhuc intra annum decimum & dimidium: pubertati proximum, qui id tempus excessit. Similiter Pupillam Infantiæ proximam definiemus, quæ Infantiam egressa consistat intra annum nonum & dimidium: pubertati proximam, quæ excessit. Idque Accursio placuit *in §. pupillos. Instit. de inutil. stipulat.* & Bartolus probat *in l. I. ff. de Novation.* quos Hugo Donellus laudat *in l. si pupillus* 127. *de verb. oblig. n.* 10. Sed ut ad Togam revertamur; *Toga antiquissimus usus.* Usum ejus antiquissimum esse constat: cum ipsemet etiam Romulus ea usus fuerit, ut Plutarchus scribit. Ejus variæ fuerunt species. *Species.* Nam & *Prætexta* toga puerilis erat, & Toga *virilis*, qua de utraq; hactenus diximus: Erat & *pura*, quam à Tyronibus sumi, & albentem amictum Papinio nominari ostendimus:

— albentique humeros induxit amictu,

postremò & Toga *picta* erat summorum *Toga civiū Ro. propria.* Magistratuum. Usque adeò verò Toga Romanorum fuit propria (quemadmodum

dum Græcorum pallium) ut qui jure civitatis Romanæ donarentur, Togati esse inciperent. Per togam siquidē civis Romanus indicabatur. Quò pertinet illud Marciani, quo eos, qui ut cives Romani agere volebant *usum togæ* accepisse scribit *l. 32. ff. de iure fisc.* Unde Virgilius,

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam,

appellat. Deportatis contrà, & quibus Aqua & Igni interdictum erat, Togam fuisse ademtam ex Plinio colligitur. Is enim *lib. 4. Epistol.* scribens ad Cornelium Minutianum, refert: Valerium Lucinium, qui
" inter summos caussarum actores habitus
" fuerit; ob incesti crimen exsulem, cum in
" Sicilia literas profiteretur, Græco pallio a-
" mictum fuisse. Carent enim, inquit, togæ
" jure, quibus aquâ & igni interdictum est.
" hos rectè extogatos dixeris cum Plauto in *Curcul.* cui *extogatus est*, qui causarum patronus amplius non est. Sicuti *Togatos* pro *Advocatis* idem ibi accipit. quo modo & *Forenses toga honorem* causidicis rectè tribuit Symmachus *Ep. 39. libr. 5.* quia Advocati à toga dicuntur Togati *in l. 3. 5. 9. & l. 11. §. filios. C. de advocat. divers. judicior.* & Fori toga eodem sensu usurpatur *in l. 7. & 8. C. eodem tit.* Sic Cyprianus *Ep. ad Donatum.* Sævit, ait, invicem discordantium rabies & inter togas, pace rupta, forum litibus mugit insanum. Atque idem Symmachus *libr. 9. Ep. 28.* ait, Carterium togæ amicum esse, togæ nomine *advocatos* intelligens. Cujus advocationis usum è contrà tollit *toga interdictio.* Nam idem

Togati pro causidicis.

Symmachus eadem ad Carterium Epistola scribit, Epictetum, de quo ibi agitur, foro caruisse, & inconsultæ linguæ precium tulisse. Ideoque rogatur ut Epicteto munus orandi postliminio restituatur. Advocationis autem interdictio, pœna erat solennis qua silentium irrogabatur Advocatis qui quid deliquissent. *l. 1. circ. fin. ff. de offic. præsid. l. 1. C. de postul. & l. moris. 9. ff. de pœn.* Francisc. Juretus ad Symmach. *ep. 39. lib. 5.* & Johan. Savaro *ad Sidon. Apoll. epist. 13. lib. 2. & ep. 4. lib. 6.*

Togæ vel advocationis interdictio.

Illud quoque memorabile est, Veteres olim Christianos pallio magis, quod erat simplex & frugale, quam togâ uti solitos. Tertullianus igitur, cum notaretur: quòd indumenta Romana fastidiret, pallioque potius Vir tātus uteretur; homo minimè ambitiosus causam tuetur suam, Evitareque se eo habitu & impensam & incommodum respondet: cùm toga, vestis sit admodum onerosa. Ait enim: Conscientiam denique tuam perrogabo, quid te priùs in toga sentias indutum, anne onustum? habere vestem, an bajulare? Sed & qui anteà togati erant, cum Religioni Christi nomen darent, togâ relictâ, pallium induebant. Inde natum illud dicterium: *A toga ad pallium.* de quo vide Tertullianum *lib. de Pallio.* Pallium autem Græcorum fuit, quibus nunc *Cassiacam* vestem tribuimus, quam à monte Cassio dictam putat Hermolaus referente Cœlio Calcagnino *lib. 4. Ep. 1. fol. 83.*

DE FIBULA TIT. XLIV.

Et notatu & consideratione digna est Fibula; quæ Veteres togam subnectebant & quandoque etiam cingulum. Fibula enim superius annexa in sinum fundebat togam, instar veli vento inflati. Inferius & in extrema parte grandiorem habebat acum, cum æreo aut aureo filo: quo efficiebatur, ut illa absque ulla difficultate quasi fluctuans vagaretur, ipsius præsertim acus cuspide in canalicula, quæ in altera Fibulæ parte erat, impressa. Facta erat potissimum in eum.

Fibula. Eius descriptio & usus.

in eum finem, ut togam supra dextrum humerum connecteret: in quo duæ illius partes subiectam acum in dicta canalicula stringebant. Nec enim adsuta panno erat Fibula, sed duas togæ partes adstringendo, non verò transfigendo subnectebat. Quapropter supra Fibulam nodus quidam conspiciebatur ex toga, qui cum venustate & elegantia dilatabatur. Eodem modo & Chlamydem connodabat, vestem militarem. Dimicaturi enim, ad pectus eam cum Fibula adstrictam subnectebant, ut Plutarchus scribit in vita Coriolani. Quod ipsum & Virgilius intelligit, cum ita canit:

Aurea purpuream subnectit fibula vestem

Non ait, Transfigit: *quia connectebat tantum & stringebat. Quandoq; etiam Cingulum aut Baltheum connodabant: inprimis verò cum pharetram sagittis plenam alligarent. Quod Virgilius significat in 5. ubi ita ait:*

-- -lato quam circumplectitur auro

Baltheus & tereti subnectit fibula gemma.

quo ipso innuit, Cincturam illam qua pharetra erat ligata, amiculum habuisse, lato vel multo auro ornatum: idque connexum fuisse fibulâ, ex tereti sive rotunda gemma, Subnectere enim propriè aggroppare *est. Et Ovid. lib. 8. Metamorph. dixit:*

Rasilis huic summam mordebat fibula vestem.

quia nimirum vestem mordere videbatur.

Varia ex materia. *Fibulam Nobiles & divites ex auro conficiebant, ut ex versibus modò allegatis apparet. Mediocres ex argento. Infimi, ex ære aut ferro. Milites argentea utebantur. Aurelianus tamen primùm illis auream concessit; teste Vopisco. Imperatores acum, & interdum etiam fibulam ipsam, gemmeam usurpabant; cujusmodi illa fuit à Virgilio modò descripta, quæ Augusti fuisse creditur, cum sæpenumero Regios ipsius habitus describere ille soleat. Multo verò melius ex Leonis Imperatoris Lege quadam id colligitur: Ubi Militibus earum quidem fibularum usus conceditur, quæ solo auro & arte pretiosæ; non verò etiam quæ geminis sint exornatæ, quandoquidem hæ ad solius Imperatoris cultum & ornamentum pertineant. Atque inibi contravenienti quinquaginta librarum auri mulcta imponitur: quæ summa, quinquies mille & quingentos aureos nostrates conficit. Solebant quoque Duces Militibus, qui generosò & virili animo pugnâssent, inter alia præmia, & auream fibulam donare, ut Livius crebrò meminit. In veteri quodam sepulchro aurea reperta fuit fibula togam quandam subnectens: sed Toga illa in cinerem fuit redacta; auro, quod incorruptibile est, integro manente. Ad ejus exemplum & similitudinem hæc fuit effigiata, quam Serenissimæ Celsitudini Tuæ offero, Eandemque, ut solita hanc benignitate, non tam muneris exiguitatem, quàm animum ad gratificandum ipsi & inserviendum promptissimum spectans,*

L. un. C. nulli liceat in fren. & equest. sell.

ctans, dignetur suscipere, submisse rogo, & manibus humillissima cum subjectione & reverentia exosculatis Ei me commendo.

Sub Toga omnes gestabant tunicam breviorem, cuiusmodi Diaconi & Subdiaconi utuntur: & olim à Græcis quoque & Hebræis usurpabatur. Eamq; cingebant omnes † exceptis Senatoribus, qui purpuream gerebant tunicam, Latum clavum dictam. Eius enim latera globulis aureis connectebantur, quos Latini latos claves dicunt. Ideoque non cingebant tunicam. Atque hoc vestimenti genus insigne erat Senatorium. Sub tunica habebant Indusium ex lana textum, quod † Subucula dicebatur. Vnde Horatius: 1. Latusclavus.

---rides, si fortè Subucula pexæ 2. Subucula.
Trita subest tunicæ.

† *Amiciebantur etiam Capitio: ut plurimum verò Indusiis laneis, si frigus instaret: ac subtus quoque fasciis ligabantur, quas Subligacula aut Perizomata dicebant.* 3. Capitium. Subligaculum.

Sub Togis urgente præsertim frigore, induebantur Lacerna: quod pallij genus erat fimbriati, quo Equites utebantur, ut Isidorus tradit: & Martialis lib. 14. Lacerna.

Amphitheatrales nos commendamur ad usus,
Cum tegit algentes nostra Lacerna togas.

† *Pluvio tempore, pro Pallio Penulam supra tunicam sumebant, ex corio ac pellibus confutam, ut Martialis eodem in loco denotat. Ingrediebantur absque Tibialibus, ut in statuis videre est. Ideoque, cum pulvere inquinati essent, cotidiè lavabant. Idem & Quintilianus asserit. Plutarchus scribit, Ciceronem propterea toga usum fuisse oblonga, ut varicosos pedes tegeret. Sed & Pompeius tuberculum in crure exsistentem fascia occultavit: ut per iocum quidam dixerit, Eum diadema illud in pede gerere, quod reges gestarent in capite. Exstat etiam in Codice Theodosiano Lex quædam, prohibens, Ne quis Romæ brachas portaret. Cum infirmi autem erant valetudine, Tibialibus induebantur lineis: quæ in ima quoque parte perforata erant, & fasciis constricta, quemadmodum in marmoreis quibusdam statuis vides.* † *Eæque fasciæ,* Crurules *dicebantur: eò quòd crura tegebant. L. argumento 25. §. fascia crurules, de auro & argent. legato. Pedites tibialibus utebantur, quæ Latinis* † Caligæ *dicuntur. Vnde & Milites* caligati *dicti.* * *Itidem &* Sagum *gerebant, & Chlamydem, quam sub mento subnectebant quidem; at dimicaturi in utrumq; humerum coniiciebant, & ut ad pugnam expeditiores essent, cingebant, quemadmodum Plutarchus recitat, & in antiquis monumentis cernitur. Quo igitur nos utimur habitu, quasi cum peditum Romanorũ caligis, Sago & pallio sive chlamyde communis est. Nobiles & Equites* peronibus *induebantur coreacis, ad genua usque adsurgentibus. Inde ferro armabantur.*

4. Penula. Veteres absque tibialibus.
5. Fascia crurules.
6. Caligæ.
* L. à caligato. C. de Nuptiis.
Sagum. Perones.

7. *Calcei.* † Calceis *utebantur ferè ad exemplum fratrum, qui Capuccini dicuntur:*
nisi quod hi calceos resti ligant: illi verò laneo cum funiculo adstringebant, ut
in multis statuis marmoreis conspicitur. Senatores Lunæ imaginem è purpu-
Mullei sub Lunæ figura. *ra calceis adsuebant, quos* Mulleos *appellabant: Caussam hujus rei Plutar-*
chus in problematis hanc fuisse tradit, ut admonerentur varietatis Fortunæ:
1. *quæ nunc quidem clara esset, mox obscura: jam media, modo plena. Alii ideo*
2. *hoc usurpatum dicunt, quo dimidiata Luna centenarium numerum repræ-*
Veteres utrum calceati necne. *sentet. Centum autem Senatores initiò fuissent creati. Dio refert, Senatores*
olim discalceatos fuisse, præterquam si publicè convenissent. Multò magis igi-
tur & alii absq; calceis incesserunt. De quo vel propterea dubitandum minus,
8. *quod ipsum etiam † Salvatorem Nostrum maximam vitæ suæ partem discal-*
ceatum fuisse constat. Indeq; est, quòd ingresso ipsi Simonis leprosi ædes Mag-
9. *dalena pedes cum lachrumis lavit, & capillis siccavit siquidem Simon † lotio-*
nem istam omiserat, quæ tamen administrari solebat hospitibus: qui, quoniam
Pallium Græcorum. Hebræorum. *absq; calceis ingrediebantur, lotione ea quàm maximè indigebant, Græci pal-*
lio utebantur, quod quasi Chlamys quædam erat; collari tamen carens. Vte-
bantur pallio & Hebræi, sed quod in summitate erat quadratum ut apud E-
saiam, & in aliis Scripturæ locis legitur. Lactantius Firmianus scribit, Sal-
vatoris Nostri vestem, quam milites inter se partiti sunt, pallium fuisse. Tu-
Tunica Christi *nicam autem inconsutilem, quæ adhuc* Francofurti adservatur, *integram*
10. *remansisse ei, cui sorte obtigerat. Sorte, inquam, non verò talorum aut aleæ*
jactu ut vulgus opinatur: †cum alia sit Sortitio, alius talorum vel aleæ lusus.

11. *Veteres utrum capite tecti, necne.* † *Hic magna nascitur dubitatio, Utrum veteres capitis tegmine, nec ne usi*
fuerint: quandoquidem neq; in æreis Numis, neque etiam in Statuis illud cer-
nitur. Certè pileo, qui dimidium ovi corticem repræsentabat, non utebantur,
ut in æneis videre est Numis. Dabatur enim hic iis, qui à Servitute erant
I. Cæsar calvus. *manumissi, ut alibi à me dictum est. Præterea Suetonius refert, Iulium Cæsa-*
rem calvitiei deformitatem Obtrectatorum iocis obnoxiam expertum, defi-
cientem capillum revocare à vertice adsuevisse. Sed cum neque hoc modo te-
gere calvitiem satis posset, ius laureæ coronæ perpetuò gestandæ usurpasse. Qua
cura supervacanea fuisset, si capitis tegmen fuisset in usu. E diverso idem Sue-
Augustus petasatus. *tonius auctor est, Augustum ne hyberni quidem solis patientem, domi quo-*
que non nisi petasatum sub dio spaciari solitum. Scribit etiam Plutarchus
12. *Draco.* *quòd cum † Draco rigidissimas suas Leges recitaret, quibus etiam eum, qui*
vel olera tantùm surripuisset, capite plecti voluerat; populus iratus, petasis &
tunicis in ipsum coniectis aufugerit. Hic dici poterit, populo adversus Solem,
petasorum usum fuisse. Idem quoque Plutarchus scriptum reliquit, Syllam ne-
mini ad ventanti adsurrexisse, neque etiam caput denudasse, nisi cum Pompe-
ius venisset. Adde, quod & Varro asserit, more Maiorum institutum fuisse,

ut re-

rat veniente Magistratu quilibet caput aperiret. Idq; magis sanitatis quàm honoris caussa. Equidem controversiam istam nunc quidem non determino: sed aliis campum hunc, in quo se exerceant, relinquo. Illud constat, quòd anno Biretiusus *1170. & ulterius* Bireti *usus fuerit: quod tegminis genus nigrum erat & acutum, ad instar, Pyramidis. Nicetas enim in vita Alexii Comneni, circa finem scribit: quod cum Imperator creatus esset Andronicus Comnenus, pileolo, quem habuerat pullum & acutum ad formam pyramidis, detracto; ejus in locum purpurea sive rubra capiti ipsius mitra fuerit imposita: Postea verò Imperio deturbatus, pristinum illud tegmen receperit, quod ille Barbaricum appellat. Idem Nicetas refert, Balduinum & Richardum exercitus Latini Duces captos, & ad Isaacum Angelum Constantinopolitanum Imperatorum ductos, detractis biretis, qua pilei dicebantur honorem Imperatori habuisse. Imperatores quoque ipsi, ut diximus, capitis tegmine utebantur.* Romani an rasi.

13.

† *Romani omnes radebantur, & capillos gerebant altos digitos duos, &* Barbam *variis annulis intortos. Idq; ad Adriani usque tempora, qui primus barbam* Adrianus primus aluit. *aluit, ut sub mento posset recolligi. quod & alii postea sunt imitati, ut Dio refert. Ideoque omnes Imperatores ad Adrianum usque rasi; Reliqui verò bar*- Idque & alii imitati. *bati conspiciuntur. Anni plus minus quinquaginta sunt: cum barba alicœpta. Antea enim omnes radebantur, & cæsariem seu comam nutriebant, ut* In luctu *me vidisse memini. Cum in luctu versarentur barbam & capillos demitte*- præsertim. *bant, ut ex Vlpiano colligitur.* * *Et Livius decad. 1. lib. 6. ait: Conjecto in car*- * L. item apud Labeonem. §. *cerem Manlio Capitolino, magnam partem plebis vestem mutasse, & capillum* generaliter 27. ff. de Injur. *ac barbam promisisse. Gellius quoque scribit Scipionem Africanum, aliquando accusatum, capillum & barbam non promisisse, nec etiam candidam exsuisse togam, Quod & D. Hieron. ad septimum Ieremiæ caput adfirmavit.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Fibula. MAgnus & frequens fuit Fibulæ, rei putà quàm maximè necessariæ usus. Vnde & magnus quoque ipso usu luxus. Vetusto tamen more in Romanis legionibus, solis Tribunis aureas habere fibulas; gregario verò aut manipulari baltheos aut phaleras argento decoratas ferre permittitur. At moribus luxuriâ corruptis, Julius Cæsar, post magnam victoriam, milites tam cultos habere, ut etiam auro & argento politis armis ornarit: atque omnem insuper lasciviendi licentiam passim eis permiserit, jactare solitus, Milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse. *Tranquill. in vita Iulii Cæsaris.* **Cæsaris milites.** Aurelianus certè gregariis militibus, ut per omne tempus militiæ, fibulas haberet aureas, privilegium dedit. *Aureliani.* Idemque Leo Imperator militibus generatim concessit, ut in Chlamydibus uterentur fibulis, quæ tamen solo auro & arte pretiosæ essent. *l. un. C. Nulli licere in fre. lib. 11.* *Leonis.* Hoc amplius de Antiocho proditum est. Eum tam prodigæ luxuriæ Exercitum duxisse, ut præter frena & monilia, phaleras & armillas, atq; ephippia, galeas & arma (quæ militum membra Cicero nominabat 1. *Tusculan.*) etiam clavos *Antiochi.*

aureos, crepidis subjectos, & argentea vasa ad spurcissimos usus; reliquamque supellectilem ex argento auroque intertextam, militibus ferre permiserit. Longè aliter Spartacus ille, qui cum contra Romanos moliretur arma, omnem auri argentique usum militibus interdixit. Et Fabricius Censor summos quoque Duces plusquam pateram & Salinum ex argento in castris habere, edicto inhibuit. Pescennius verò Niger, omni etiam argento summoto, in vasis ligneis milites vesci jussit: simul etiam vetuit, ne Zonam ad bellum, item aureos vel argenteos numos portarent, ne ad hostem aliquid prædæ perveniret: sed Uxoribus & liberis servari volebat, ut est apud Spartianum *in vita Pescennii*. Ut proinde mirum non sit, Brutum in Philippis fibulas aureas Tribunis ut probrum objecisse, referente Alexandro ab Alexand. *lib. 2. genial. dier. cap. 29.* Nec enim Militum ornamenta in auro & pictura atque lapidibus pretiosis consistunt: sed in scuto divulso, fracta galea, gladio hebete, facie vulnerata, & hujusmodi, ut est apud Vegetium, & rectè quidem *facie vulnerata*, quoniam vulnera adverso corpore excepta (quæ Ulysses *ipso pulchra loco* docet apud Ovidium) laudem potius quam dedecus afferre solent, teste Saxone Grammatico *lib. 7. H flor. Danic. f.* 22. Quocirca commendatur gregarii illius militis continentia, qui cùm Maximiani Cæsaris ætate, post Persarum bellum sacculum Parthicum margaritis gemmisque plenum reperisset, abjecisse eum fertur, ac solo pellis nitore contentus abiisse. Nec verò turpe sibi putabat Polystratus ille Macedo è Centurionibus Alexandri, ut cum Darium persequeretur, è fonte siti pene exstinctus aquam hauriret, ac biberet in galea. Q. Curtius *lib.* 5. Atqui Juliani Imperatoris tempestate Militum mores immutatos fuisse Ammianus Marcellinus conquæritur *lib.* 22. Armato, inquit, saxum nō erat cubile, sed pluma, & flexibiles lecti, & graviora gladiis pocula: Testâ enim bibere pudebat, tunc domos ac ædes marmoreas requirebant: cum tamen scriptum sit in Antiquitatibus, Spartanum militem acriter reprehensum, quod procinctus aliquando ausus sit videri sub tecto. Nec tamen ab omni honesti cultus cura Militibus propterea abstinendum putârim: cū Alexandri Severi institutum laudari videam apud Spartianum in ipsius vita, quòd in Parthica expeditione milites ipsius honestè fuerint vestiti, calceati ad decorē, armati nobiliter, equis instructi, & ephippiis, ac frenis decentibus prorsus ut Romanam Rempub. intelligerent, quicunque Alexandri viderent exercitum. Hinc Cajum Gracchum legimus primum Romæ legem tulisse, de vestibus publicè militibus dandis, sine stipendiorum diminutione, ut Plutarchus asserit *in vita Grachorum*. Indeque multo pôst tempore Imperatores Arcadius & Honorius singulis militibus pro chlamydibus suis singulos solidos dari præceperunt, *l. fortissimis. 3. C. de militari veste lib.* 12. ubi per chlamydem, non puerilis illa vestis, ut apud Ulpianum *in l. vestis. ff. de auro & argen. leg.* sed militaris intelligitur, *ut in can. si quis. 51. distinct.* Exigebatur autem antiquitus pro militaribus vestimentis publicum salarium, hoc scilicet modo. In Thracia per tricena hominum capita vestis una militaris solvebatur: Idem in Scythia & Mysia. In Ægypto & Oriente per tricena tria: Idem in Asia & Ponto. Provinciæ autem orientales anno, quo aurum comparativum conferebant, cogi non poterant ad vestem militarem: exceptis Osdroëna & Isauria, quæ aurum non debebant. *l. 2. C. d. t. de militari veste.* Militares autem vestes illæ ut ex publico solvebantur; ita & ex publico confici eas & sarciri solitas ex eo conjicimus,

Spartaci disciplina militaris.

Fabricii.

Pescenni.

Bruti.

Vera militum ornamenta.

Polystratus

Iuliani licentia.

Alexandri Severi exercitus.

Militibus vestes ex publico collata.

Militum vestes ex publico.

mus, quòd Honorius & Theosius voluerunt, quinque partes ejus, quòd collatum esset, militibus erogati: sextam verò partem pro confectione ac textura Gynęciariis, absque ulla vel ipsorum vel publica incommoditate præberi *l. ult. C. eod. tit.* ubi per *Gynaciarios* Claudius Coteræus rectè intelligit eos, qui pannos curabant, vel rudes adhuc tergebant, vel forfice incidebant: opus quidem, quod ferè à Mulieribus fieri solebat. Unde & Gynæceum appellatus fuit locus, in quo opus illud fiebat. Claudius Coteræus *lib. 1. de Iure Militari cap. 33.*

Gynaciarii.

Sed ut ad Fibulam revertamur; constat eam etiam Cāpestria sive perizomata significare; quibus Juvenes, qui nudi exercebantur in campo, uti consueverunt, pudendis cooperiendis. At qui hoc cinctu ita tegebantur, *Cincluti* videntur appellati fuisse. *Luperci* certe, qui nudi Lupercalibus per Urbem currebant, subligaculis subcincti quòd essent, nomine hoc insigniti fuerunt ab Ovidio *lib 5. Fastor.*

Cāpestria. *Cincluti.*

Semicaper coleris cinclutis, Faune, Lupercis.

Quos verò Ovidius *Cinclutos*; eos Papinius *Succinctos* nominat:

Succincti.

Verbera succincti formidavere Luperci.

quanquam non tam ad pudenda velanda, quàm ad Venereum coitum reprimendū Fibula adponebatur: ne qui ad Musicam educabantur Citharœdi, itemq; Comœdi & histriones, Veneri operam dantes raucedinem contraherent. Quam in rem exstat Martialis Epigramma, *lib. 14.*

Dic mihi simpliciter, Comœdis & Citharœdis

Fibula, quid præstas? Charius ut futuant.

Mulieres enim in rem negatam pronæ, magno preio coitum ab histrione conducebant.

Senatores. 1. *Exceptis Senatoribus.*) Senatores Ulpiano speciosæ & clarissimæ personæ dicuntur *in l. speciosas. 100. ff. de verborum significat.* ubi quæ Senatoria ornamenta vocat; alibi Magistratus insignis appellat. *l. 1. §. casum. ff. de postulan.* negans cœcum utrisque luminibus orbatum postulare posse, eò quòd insignia Magistratus videre & revereri non possit. Insignia hæc breviter à Prudentio collecta sunt his versibus:

Horum insignia.

——nonne sursum transeant

Fasces, secures, sella, pratextæ, toga,

Lictor, tribunal, & trecenta insignia

Quibus tumetis?

Sub Toga (de aliis enim alibi, prout occasio feret, dicemus) tunicam habebant Senatores, quæ Latus clavus nominabatur. Nam & Augusto sumenti virilem togam, cum tunica Lati-clavi resuta ex utraque parte ad peds decidisset, ominis loco quosdam interpretatos Suetonius tradit, futurum, ut is Ordo, cujus id insigne esset, ei quandoque subjiceretur. Habebat autem Clavus Senatorius latiorem purpuram: & eo Senatores ab equestri ordine, cui Angustus-clavus conveniebat, distinguebantur: ut Plinius scriptum reliquit *lib. 33. cap. 1. & lib. 9. cap. 36.* Discrimen hoc manifestè nobis ostendit Cajus *in l. nuper. ff. de dona. int. vir. & uxor.* Valere dicens eam donationem, quę honoris caussa fiat: verbi caussa, si uxor marito Laticlavii petendi gratia, vel ut equestris ordinis fiat, donat. Etsi enim inter Virum & Uxorem prohibita erat donatio, ne mutuo & tam honesto amore invicem se spoliarent Cōjuges, donationibus non temperantes; sed profusa erga se facillitate abutentes. *l. 1. d. t.* quippe cum Majores conjugalem amorem solis animis æstimârint, & famæ etiam conjunctorum consuluerint, ne concordia precio, quemadmodum meretricii amores, conciliari videretur; neve melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. *l. 3 ff eodem.* siquidem gratuitum & spontaneū ut esset totum hoc amare & redamare, non autem mercena-

Latus-clavus. *Angustus-clavus.* *Senatores ab Equitibus Lato clavo distincti Donatt. inter Conjuges cur prohibita.*

 rium

rium, veteres voluerunt: quibus etiam absurdum visum est; propter individuam Societatem quidquam inter Conjuges reperiri, quod commune non esset, ut est apud Plutarchum *in Problematis*: Etsi, inquam, ob hanc caussam Conjugalis prohibita erat donatio: Tamen, ut Cajus ait, Nuper ex indulgentia Principis Antonini recepta est alia caussa donationis, quam dicimus honoris caussa: ut ecce si Uxor Viro *Laticlavii petendi* gratia donet, vel ut Equestris ordinis fiat. Idipsum, ante Cajum etiam Ulpianus tradidit *tit. 7. Institution.* ubi principalibus constitutionibus concessum esse ait Mulieri in hoc donare Viro suo, ut is ab Imperatore Latoclavo, vel Equo publico honoretur. Quibus in locis Senatorius ordo ab Equestri per Latum-clavum manifestò distinguitur. Unde etiam Laticlavii Senatores Suetonio dicuntur *in vita August. cap. 38.* & Alexandro Imperatori in *l. si Rufinus. 4. C. de testam. milit.* Sed & Martialis per Latumclavum intelligit Senatorium ordinem, cum Gelliam, quæ nobilitatem suam jactans Equitem contemnebat, & non nisi Senatori nubere se posse gloriabatur, ita irridet:

Quandoque tamen permissa.

Laticlavii

Dum proavos atavosque refers, & nomina magna.
Dum tibi noster Eques sordida conditio est:
Dum te posse negas nisi Lato, Gellia, clavo
Nubere; nupsisti, Gellia cistifero.

Nupsisti cistifero, hoc est, contemtissimo & despicatissimo homini, ut Turnebus interpretatur *lib. 3. Adversf. c. 21. & lib. 15. c. 4.* Senatores autem inprimis, ut etiam viros illustres sive Magistratus præcipuè vestitus decet elegantia. Sic enim Plinius *Ep. 32. libr. 6.* Cui ratio civilium officiorum necessitatem quandam nitoris imponit: debet secundum conditionem mariti veste, comitatu augeri. Quibus quidem non augetur dignitas; ornatur tamen & instruitur. Et vestiri in foro honestè, mos erat, domi, quod satis erat, inquit Cato apud Gellium *lib. 11. c. 2.* debet verò munificentiam quanto potest opere comitari magnificentia, quod illud Symmachi nobis suggerit: Scis enim pro tua sapientia, magnæ urbis magistratibus angustos animos non convenire. Hoc etiam Tullius tuus præcepit, luxum in privatis negotiis arguens, in publicis magnificentiam probans *lib. 4. ep. 60.*

Vestitus elegantia.

2. *Subucula*) Ita vestis appellabatur interior; quæ plerunque solet esse vilior tunicâ superimpositâ: quam preciosiorem esse constat. Unde Horatius Subuculam Tunicæ opponit, hanc *pexam* nominans; illam verò *tritam*. Quomodo & Martialis ait *lib. 2.*

Subucula.

Pexatus pulchrè rides mea, Zoile, trita.

Videtur tamen Hieronymus pexam tunicam accipere pro lacerata & vili, cùm adversus Jovinianum ita scribit: Tunc pexa tunica & nigra subula vestiebaris, sordidatus & pallidus. Sed hunc ipsius errorem rectè notavit Philipp. Beroaldus ad Apulejum *lib. 2. Milesiac.*

3. *Amiciebantur etiam Capitio*) Capitium Nonius pro capitis tegmine accipit: cum id pectori tegendo sit Varroni, ab eo scilicet dictum, quòd capiat pectus, id est, ut antiqui dicebant, induitu comprehendat. *libr. 4. ling. Latin.* Idque ex eodem Varrone *lib. 4. de vita Pop. Roman.* probatur his verbis: Neque id ab orbita Matrumfamilias instituti: quod eæ pectore ac lacertis erant apertis, nec Capita habebant. Visæ quippe fuerunt ad vinciendum pectus Strophiis & fasciis. His non virginalis solummodò tumor papillarum cohibebatur, ut est apud Martialem:

Capitium.

Strophia, & fascia pectoralis.

Fascia crescentes Domina compesce papillas;

& apud Turpilium: Me miseram, quid agam? inter vias epistola excidit mihi: Infe- " "
lix

lis inter tuniculam ac strophium collocâ-
" ram, & apud Catullum:
" *Non tereti strophio lactentes vincta papillas.*
Unde in mammosam quandam Mammillare illud indumentum pelliceum apud Martialem:

Taurino poteras pectus constringere tergo:
Nam pellis mammas non capit ista tuas.

Sed humerorum quoque iis castigabatur superfluus & quasi luxurians habitus. Quo sensu etiam accipiendum est illud Terentii, de puellis, quas Matres student esse,

Demissis humeris, vincto pectore, ut graciles fiant.
Si qua est habitior paulò, pugilem esse ajunt, deducunt cibum.

Fasciis enim illis, ut dixi, ἱμᾶλὰς & æquos humeros reddebant: cùm contrà in pugilibus sint torosi, quas Ovidius propterea Amelerides, vel ut doctissimus legit Scaliger ad Varronem, Omeletides vocat: *Omeletides.*
Conveniunt humeris tenues Omeletides altis.
quanquam *Vincto pectore* esse is quoque dici potest, qui pectore est gracili & castigato. Unde & Festus Pompejus *lib.* 19. ait: Vinciæ dicebantur continentes: credo, quod tales gracilioris & tenuioris sunt abdominis, quam incontinentes, quibus propendet aqualiculus. Turneb. *libr.* 12. *Adversar. c.* 11.

4. *Pluvio tempore penulam sumebant*) Hinc Martialis: *Ingrediare viam cælo licet usq; sereno,*
Ad subitas nusquam scortea desit aquas.

Penula. Scortea. Scortum. Penulam eam rectè appellat Scorteam, quasi ex corio ac pellibus factam. *Pellem* enim antiqui *Scortum* dicebant. Inde in aliquot sacris ac sacellis scriptum haberi
" Varro testatur *libr. 6. de Ling. Latin.* Ne
" quid scorteum adhibeatur, ne morticinum quid adsit. Quò respiciens Ovidius
" ita canit:

Scortea non ulli fas est inferre sacello;
Ne violent puros exanimata Deos.

A Scorteis istis pestibus Meretrices quoque Scorta fuerunt appellatæ, & pelles. *Meretrices cur scorta dicta.* Nam & in Atellanis licet animadvertere, Rusticos dicere, se adduxisse pro scorto pelliculam, teste Varrone, *loco jam allegato.* Et illud *Levit.* 15. Vestem & pellem, "
" quam habuerit, lavabit aquâ; Hesychius "
Hierosolymitanus de Meretricibus interpretatur: vel, quòd pellibus scorteis pro lecto utebantur. Pierius *libr.* 34. *Hieroglyphicon, de pelle*: vel, quòd ut pelliculæ subigantur, ut est apud Festum. Undè 1. 2.
Scortum scorteum Apulejo *libr.* 1. *Metaficar.* pro meretrice annosa, & instar pelliculæ ac corii rugosa, quæ propterea & *Scortum Scorteum.*
Stricipella nominari poterat, quòd cutem stringat, & rugas in facie extendat, Tentipellio ad hoc usa. Sic enim Titinnius: *Strictipella meretrix.*

—tentipellium
Inducis: rugæ in ore extenduntur tua.

Id genus Meretrices *Strancia*, sive *Stractia* dicuntur; vel, ut apud Festum & Nonium legitur, *Scrapta*, hoc est, nugatoriæ ac despiciendæ mulieres: ductâ ab iis Metaphorâ, quæ quis exscreare solet, quatenus id faciendo se purgaret. Titinnius in Prilla: *Strancia Stractia. Scrapta.*

Rectius mecastor Piculeta Postumæ
Lectum hodiè stratum vidi, Scrapta mulieri.

quanquam *Scrantiam* mulierem Scaliger *ad Varronem*, siccam intelligit, quæ tussiendo & exscreando exhausta sit. Nam cum siccæ sunt & arentes fauces, magno & difficili strepitu & roncho velut trocleâ screatum trahimus. Turnebus *lib.* 23. *Advers. cap.* 18. quam ariditatem in mulierum corporibus etiam Plautus notat *in Curcul.*

Tibi qui screanti, siccæ, semisomnæ adferat potionem.

Et in Epigrammate ita habetur:

Quæ succo caret, ut putrisque pumex:
Nemo viderit hanc ut exscreantem.

Eadem

Eædem ob ariditatem & duritiem membrorum, etiam *Scrupedæ* dicuntur Plauto, apud Varronem, quasi quæ duris & ligneis essent pedibus: ex doctissimi Scaligeri interpretatione. Et quis singula ad despicatum harum exogitata nomina commemoret? Plautus certè vilissimas illas meretriculas & prostantes, contemtim appellat Prostibula: *in Sticho*:

Scrupedæ.

Prostibuli est, stantem stanti suavium dare.

Prostibula.

quæ quoniam vilissima mercede, duobus jam à obolis conducebantur, eidem dicuntur *in Pœnulo*:

Servulorum sordidulorum scorta diobolaria.

quo verbo & Pacuvius usus fuerat apud Placiadem:

Diobolares Meretricula.

——non ego ita fui,
Vti nunc sunt Meretrices diobolares, suam
Quæ numi caussa parvipendunt gratiam.

Rectè, *Numi caussa*, dixit, quia meretricia basia nihil aliud, quam numo poscunt. Ut de Apulejus decenti & eleganti phrasi Meretricum illa in lupanari jactata basiola, *Poscinumia* vocat *lib.* 10. ut non immeritò, suavis illa suaviatio inter Deos Amatori damnosissimos enumeretur à Plauto *in Bacchidibus*: quando quidem eodem teste, istarum

Basia poscinumia.

Qui in amore præcipitat, pejus perit, quàm si saxo saliat.

Hinc propudiosissimam illam ancillam cui fetorum juvenis quidam consuetudine obscœna addixerat, Sydonius Apollinaris *domesticam Charybdim*; nomine satis apto & convenienti indigitat *lib. 9. ep. 6.* & quod bona illius juvenis omni, Charybdis instar abligurierat & absorpserat, more & ingenio meretricum quæ pudicitiæ prodactæ prodigunt omnia. Qua mente Archilochus Numos sæpe vel minutiis hinc inde corrasis, nec sine sudore comparatos, frequenter in prostitutarum interanea delabi dicebat, referente Ludov. Cœlio Rhodigin. *lib. 19. antiq lect. cap. 27. in fin.* Vnde *Lupæ* veteribus dictæ, à rapacitate; & igni quandoque assimilatæ. Sic enim illud Terentii: *accede ad ignem hunc*, Donatus de meretrice interpretatur, quia avida & avara sit ut ignis alimentorum. Quandoq; *Gallinæ* apud Plautum *in Pseudulo*: quoniam, ut Gallinæ spargant & perdant omnia: interdum & *limaces* nuncupare, ut apud Plautum in *Nuvolo*. Quippe, ut ejusdem Plauti verbis utar *in Bacchidib. act. 3. sce. 1.* Quæ hominum sorbent sanguinem. Sicut enim Limax folia plantarum & olera arrodit: ita meretrices miseros amantes κατεφαγῶσι. Quãdoque etiam *Sirenum nomine* commemoratæ. quo in Mythologicis Meretrices intelliguntur, quæ in Acta Siculi maris merebant, cellis earum in Acta literis collocatis. Vnde expositis Romani Imperii auctoribus in Tiberino litore, meretrix ubera admovit, quæ *Lupa* dicta est. Aqua & *lupanaria* quæ in litore erant posita. Lactant. *libr. 1. cap.* 20. etiam Neronis adhuc tempore. De quo Suetonius *in ejus vita cap.* 27. Quoties Hostiam Tyberi deflueret, aut Bajarum sinum præternavigaret, dispositæ per litora & ripas diversoriæ tabernæ parabantur, & insignes ganeæ matronarum institorias operas imitantium atque hinc inde orantium, ut appelleret. Hinc *Ambubaiæ* dicebantur mulieres impudicæ, quæ circa amœnissimam Bajarum regionem & calida lavacra versabantur. Inde Scortorum totius urbis Ambubajarumq; ministeria dicuntur eidem Suetonio *in Nerone cap.* 27. Adversus quæ meretricii blandimenta naufragii, (ut rursum Apollinaris verba usurpem, & quibus blandimentis Plautus etiam oramenta cætera meretricia adjungit *Trucul. act. 2. scen. 2. in fin.* quæ ab exorando *Exorabula* nominaverat) rectè Ammianus Marcellinus *lib.* 29. monet; Navigantibus aures esse Ulyssis occludendas ceris, quasi scopulos Si-

Variæ Meretricum appellationes.

Charybdis.

Lupa.

Gallinæ.

Limaces.

Sirenes.

Ambubaja.

Oramenta.

Aures obturandæ.

renios

renios transgressuris. Sanè, si ex Plauti sententia hominom servum suos

Domitos habere oportet oculos & manus

Orationemque. Milit. Glor. act. 2. Scen. 6.

Cur non & aures simul? Quas ad flagitiosa & obscæna verba obturandas vir quisq; bonus verè existimabit. *Virginibus* certe moris olim fuisse aures obturare, obcerare vel obserare, ut obscœnis verbis occluderēt aditū & auditum, Joh. Savaro notat *ad Apollin. d. Ep. 6. lib. 9.* Diobolaria autem sive vulgaria illa scorta etiam *Bustuaria mœchæ* Martiali dicuntur *lib. 3. Epig. 51.*

Virginibus inprimis.

Bustuaria Mœcha.

Admittat inter bustuarias mœchas.

Eo enim versu non quidem *præficas* illas mulieres ad funus deplorandum conductas, sed scortilla potius inter busta atque monimenta pene in propatulo prostantia intelligi, Hadr. Turneb. arbitratur *l. br. 13. adversar. c. 19.* motus ejusdem poëtæ versu *lib. 1. Epigr. 9* 1. *abscondant spurcas & monumenta Lupas.* Quo sensu *Semitarij mœchi* Catullo pro scortatoribus vilissimis in agrorum semitis sub dio scortilla subigentibus dicuntur. Quæ ob id etiam Chamælypeia, quòd humi decumbentia inscendantur, cum Ludov. Cœlio Rhodigin. eleganter vocaveris *libr. 28. lect. antiq. c. 24.* Contrà *Devium scortum*, non prostitutum in propatulo omnium libidini; sed honestius minusque vulgare ab Horatio *Od. 11. lib. 2.* appellari creditur. Quemadmodum generatim etiam Meretrices, quantumvis & ipsæ quæstuariæ, honestioris tamen loci erant, quàm prostibula: cum illa tantum nocte (hinc noctes passim pro concubitu & furto venereo) sui copiam facerent: hæc vero se etiam die publicè & ubivis prostituebant, uti ex Colero retulit Taubmannus ad *Plauti Stichum act. 5. scen. 6. verbo prostibuli.* Ita quidem dicta Nonio, quod ante stabulum stent, quæstus diurni ac nocturni gratia. *Stabulum* enim & meritorium est, quod inibi consistant, ut & *statio à stare*, rectè de Lupis. Inde Horatius

Chamælypeia.

Prostibula.

——Nullam nisi olenti in fornice stantem.

Et Seneca: Meretrix es: in communi loco stetisti. Stetisti puella in lupanari. Eleganter verò Tertullianus *Lupanar* nominat consistorium libidinum publicarum *lib. 3. ad uxorem.* Nec enim perpetuo stabant meretrices: interdum etiam Sellis insidebant. Inde *Sellaria* dictæ, & *sessibile merum* apud Plaut. *Pœnul. act. 1. scen. 7.* Juvenal. Satyr. 3.

Lupanar.

Sellaria.

Et dubitas alta Chionen deducere sella?

Sed ut à Scortis ad Scorteam penulam revertamur, docuit Martialis adversus pluvias eam usurpari solitam. quem usum & *Patavinæ tunicæ* ob crassitiem præstitisse videntur: quæ multa lana, & quidem triplici licio contextæ in tantam complebantur crassitudinem, ut perinde ac tabulæ secari posse viderentur. Sic enim illud Martialis intelligo:

Patavina tunica.

Vellera cum sumant Patavina multa trilices,

Et pingues tunicas serra secare potest.

Patavij quoque, ex regionis illius Lanis, Penulæ texebantur *Gausapinæ*: quæ etsi villosæ essent, & hyberno tempori destinatæ: tamen & æstate oblectare poterant. Martialis:

Gausapina.

Mense vel Augusto sumere gausapinas.

Et alibi:

Is mihi candor in est, villorum gratia tanta,

Vt me vel media sumere messe velis.

Ex hoc villorum genere etiam tapeta sive cubicularia Stragula texebantur, ut idem testatur Martialis:

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Quid prodest, si te congelat Vxor anus?

quasi dicat, Gausapina illa stragula, licet villosa sint; nihil tamen tibi proderunt ad calorem, adversus vetulæ & frigidæ Uxoris tuæ gelu.

5. *Eaque fascia crurules*) Fasciis in calceatu usos fuisse priscos, monet Plinius *lib. 8.* scri-

Fascia Crurales.

scribens, Mures arrosisse Carboni Imperatori fascias, quibus in calceatu utebatur: Idq; dirum fuisse ostentum. Tales fascias eleganti vocabulo Crurules Pedulesque vocat Ulpianus *arg. l. 25. § fasciæ. ff. de auro & argent. legat.* à cruribus scilicet & pedibus vestiendis sic dictas. Eodemq; in loco & Odonum sive Udonum fit mẽtio: quos usum calceamentorum præstitisse idem Ulpianus ait. Per *Udones* autem non tam laneos, quam pelliceos calceos intelligi, ex hircinis puta pellibus confectos, Adrianus Turnebus *lib. 1. Advers. cap. 13.* ex illo Martialis probat *lib 14.*

Pedules.

Udones.

Non hos lana dedit, sed olentis barba mariti. quæ interpretatio ipsi etiam Cujacio *lib. 10. Observat. cap. 17* non displicet, adducenti ejusdem Poëtæ, in Phœbum calvum epigramma:

Hædina tibi pelle contegenti
Nuda tempora verticemq; calva,
Festivè tibi, Phœbe, dixit ille,
Qui dixit caput esse calceatum.

Stephanus quoque Forcatulus memoriæ prodidit, Edovardum III. Anglorum Regem, sex & viginti Equitum præstantissimorum perpetuũ instituisse Collegium, ita ut in unius defuncti locum alius sufficeretur, existente Rege Principe Collegij cœruleo colore palliati. Caput verò illius fuisse, ut singuli Equites ligaculo aureo, gemmis refulgent, crus sinistrum infra poplitem fibulâ vincirent: sub hac inscriptione: IGNOMINIA DIGNUM QUICUNQUE MALE COGITET. Latere enim in nexu cruris honestissimam cohortationem, ne fugiendo prodigerent decus in constantia & magnanimitate situm. Traditum quoque esse, equitatum hunc cingulo regi insignem, originem suã debere fasciolæ Heroidis Salberinæ, casu illi è tibia decidentis, atque protinus à Rege peramante collectæ. Sed & exigui hujus cinguli usum fuisse veteribus princi-

Cruris ligaculum.

pibus compertum se habere dicit, & quidem usque ad luxum auri & serici. Idque in Carolo Magno observatum fuisse, & in altero Magno, sed Romano Pompejo. Cui dum Gn. Lentulus Marcellinus Cos. pro concione nimiam potentiam objectaret assensu populi: invidiosæ querelæ præstò fuit Favonius, animadvertens eximij Ducis crus candida fascia alligatum: Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. Atque ea cavillatione regias vires ei exprobravit. Valer. Maxim. *lib. 6. cap. 2.* Stephan. Forcatul. *l. b. 7. de Gallor. Imper.*

Pompejo fascia cruralis objecta.

6. ***Latini Caligas vocant***) Caligæ istæ, quæ multiplicibus clavis munitæ erant, vulgare fuit vel infimi ordinis militum calceamentum. Inter hos infimę notæ milites, quia enutritus, & adsiduè versatus erat C. Cæsar, qui Tiberio successit in Imperio, ab eo calceamenti genere, quo ad concilianda vulgi studia utebatur, *Caligulæ* nomen accepit; Vitellium scilicet imitatus: quem ob hoc laudatum ab Antiquis video, quòd tota vita caligatum quemque militem obvium exoscularetur, infimi ordinis militibus familiarem se præbens, ac benevolum, ut Tacitus, Dio, & Suetonius prodiderunt. Ab hoc porrò calceamenti genere, ut Caligata militia *in l. 10. de excusat. tutor.* Ita & Caligati milites, pro manipularibus, gregariis & vilioribus militibus fuerunt dicti. Nam Theodosius & Valentinus, Basso Præfecto prætorio scribentes, dum omnibus militibus liberam cum ingenuis mulieribus contrahendi conjugij permitterent facultatem, dixêre; à caligato milite usque ad Protectoris personam id concedi: quasi dicerent, ab infimis militibus ad Majores usq; *l. à calígat. C. de secund. nupt.* Ubi tamen pro *Protectoris*, legendum esse, *præfecti cohortis*, Pratejus putat, per context. *l. 2. ff. de his qui not. infam.* Idemq; & ex *l. de militib. 9. ff. de custod. reor. & l. omne*

Caligæ militares.

C. Cæsar cur Caligula dictus.

Vitellius.

Caligati milites.

& L omne. 6. §. sed & caligatus. ff de re milit. haud obscurè colligitur. Justinianus certè incunctanter id asserit *in auth. quibus mod natur. effic. legit. c. illud quoque melius 4. in fi.* Ubi Caligatos milites interpretatur viliores & obscuriores. quanquam posteà commune omnium qui in castris versabantur, id calceamentum esse cœperit. Unde à Dione στρατιωτικὸν ὑπόδημα; à Tertulliano speculatoria caliga appellatur, *de Corona Militis*. Et Julianum Centurionem caligas crebèrrimis atque acutis clavis, cæterorum militum more, fixas gestantem, dum strato saxeis crustis solo curreret, lapsum Josippus refert *libr. 7. de Bello Iudaico cap. 3.* Milites sanè discinctos, veluti Ignavos, & militiæ minimè aptos; præcinctos verò, fortes & strenuos judicatos fuisse, Alexander ab Alexandro indicat *lib. 1. Genial. dierum cap. 20.* Unde *Caligatum* Juvenalis pro audace usurpat.

Caligæ omnibus posteà militibus communes.

Præcincti.

Adjutor gelidos veniam Caligatus in agros. id est, velut audax miles, adjutor Satyrarum veniam nisi illas me pudet auxilii, ut Turnebus interpretatur *lib. 10. Adversf. cap. 27.* Sanè qui inter Milites recipiebantur, hos cingi consuevisse satis colligitur *ex l. filius familias. 43. ff de testam. milit.* ubi scriptum est, Militia exornatos confestim cingi debere. Qui mos ex eo fluxit, quòd qui militabant, omnes cingebantur. Erat quippe cingulum, primum armorum insigne, ac militiæ ornamentum: quo quamprimum cinctus quis fuerat, jure militari testabatur: nondum cinctus, eo jure testari nō poterat. *l. Titius. 25. l. quod dicitur. 38. §. miles. ff. eod. tit.* Iniquum scil. putabatur, Militum privilegiis eum gaudere, qui non omnibus, nedum primo militiæ signo, ac monimento esset ornatus. Cingulum igitur istud militi non tantùm id tribuebat, ut militari jure testaretur: unde in procinctu facta testamenta, quæ, Festo interprete, milites pugnaturi; vel, ut Plutarchus explicat præsentibus cōmilitonibus nuncupabāt; qua de re exstat *t. t. ff. C. de testam. milit.* Sed præter id, fori quoq; affer ebat præscriptionem, si eo iam non suo judice in jus vocaretur. *l. si quis. C. de pact.* Eundem tamen, si quid illicitè impetrasset, quamvis cingulo militiæ, quavis etiam dignitate esset ornat⁹; impetratis carere debere placuit. *l. si quis. C. de Offic. Rector prov.* Cumque Militi Cingulum unum satis esse Imperator perspexisset, scitè admodum prohibuit, ne quis duas plures ve militias affectet, nevè quis dignitatem aliquam cingulo alterius militiæ conjungat, nisi conjunctæ sint, ac sociali nexæ consortio. *l. his quidem. C. qui milit. non poss libr. 12.* Claud. Coteræus *de Iure Milit. lib. 1. cap. 4.*

Cingulum militiæ ornamentum & insigne.

Cinguli privilegia.

Usque adeò verò Cinctos oportebat esse milites, ut nemo quisquam in castris discinctus sine nota, versaretur. quin imò militaris ignominiæ genus erat, discinctum vel stare, vel opus facere militem. Qua ignominia plerumq; Milites suos adfecisse Augustum, Suetonius narrat. Sed & qui exauctorabantur, discingi solebant. ut est apud Herodia. *l. b. 2.* Idq; pluribus ostēdit Barrab. Brissonius *lib. 2. Selectar. interpret c 7.* Dices: si omnes passim cincti, vel etiam caligati fuerunt Milites; quæ igitur gregariorū & clariorum differentia? Scito, ex caligarum ornatu hanc facilè potuisse elucere. Clavis enim caligæ figebātur: iisq; vel ferreis, vel argēteis, vel aureis, ut quisq; luxu atque opibus diffluebat. Id quod Historicorum probatissimorum auctoritate probat idem Brissonius *lib. 2 select. interpr. c 5.* Planè cùm Caligæ illæ Militum clavulis, ut dixi, essent confixæ; evenit inde, ut publicus cursus militibus concessus, *Clavularis* vocaretur. Ita enim Turnebus illud Marcellini interpretatur: Cum familiis eos ad Orientem proficisci præcepit, Clavularis cursus facultate permissa *libr. 26. Adversarior. cap.* 7.

Discincti ignominiosi.

Ut & exauctorati.

Caligarū distinctio.

Cursus clavularis.

7. Cal

7. *Calceis utebantur*) Calceis usos fuisse Romanos, vel ex Tertulliano liquet: qui Togæ termentum proprium Calceos fuisse contendit, *lib 6. de Pallio*, his verbis: Calceos nihil dico, proprium togæ termentum, immundissimam pedum tutelam. Quo in loco pro *Tormento*, quod inepte omnibus passim obrepserat exemplaribus, legendum esse *Termentum*, ubi scilicet Toga terminatur, vir doctissimus Joh. Ladislaus me monuit. Sed calceis ii utebantur vel puris, vel mulleolis: utrisque tamen ad medium usque crus vestibiam adsurgentibus. Sic enim Titinius:

Tertulliani locus emendatus.

Calcei vel puri vel mullei.

— jam cum mulleis

Te ostendisti, quos tibiatim calceas.

Tibiatim, hoc est, ad mediam usq; tibiam. De utroque verò calceamento ita Tertullianus: Impuro, inquit, cruri purum aut mulleolum inducit calceum. Ubi per Mulleolum, haud dubiè lunulatum intelligit calceum: per purum verò, Eum qui ex puro corio sine lunula erat factus, quod posterius calceamenti genus Perones appellabat. Mulleis verò, quos Festus à Mullando, id est, Suendo; Turnebus à rubro mulli colore dictos putat *lib 9. c. 24.* Reges Albanorum primi, deinde Patricii usi sunt. Unde patricii calcei nominantur in ea inscriptione: ÆDEM. HONORI. ET. VIRTUTI. FECIT. VESTE. TRIUMPHALI. CALCEIS. PATRICIIS. ut & patricia Luna apud Papinium:

Puri qui & perones. Mullei, Patricii dicti.

— Patricia clausit vestigia Luna.

quia scilicet Lunæ figura his erat adsuta. Juvenalis:

Lunam habebant adsutam.

Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ:

vel fibula eburnea corniculans, instar Lunæ, ut Alexander ab Alexandro *libr. 5. Genial. dierum cap. 18.* interpretatur: sive ad commonendam Fortunæ varietatem & incôstantiam, quemadmodū Auctor noster prodidit: sive ad indicandam ordinis Romanorū vetustatem ab Evandro & Arcadibus, qui stolidè se venditabant προσελήνους, id est, Lunâ antiquiores sicut Eustatius putavit: quam in rem est illud Senecæ Tragici dicterium, in Hippolyto:

Et quare? 1.

2.

Sidus post veteres Arcades editum,

Currus non poterit flectere candidos.

Vel, quod probabilius est, ad centenarii numeri notam, hoc est, C. literam hujus numeri primariam significandam; quòd initio patricii Senatores centum fuerunt, ex Romuli institutione. Isidor. *lib. 19. c. 34.* Brisson. *lib. 3. select ar. interpret. c. 17.* Quod igitur Ulpianus ait, calceatum debere præfectum vigilum coerrare. *l. nam salutem 3. §. sciendum. de Offic. præfect. vigil.* id cum Tertulliano ad puros calceos sive perones; non autem ad Mulleolos trahendum videtur, ex vera interpretatione Jacobi Rævardi *lib. 1. Variar. cap.* 8. tum quòd præfectus ille Magistratus curulis non sit, qui solus inter reliquos Magistratus mulleis uti solebat, ut ex hisce Catonis verbis à Festo relatis probatur: Qui magistratum curulem cœpisset, calceos mulleos aluticinatos (*hoc est ex aluta factos;*) cæteri perones (*supple, gerebant*) tum quòd etiam intempesta nocte per nives, per glaciem & imbres præfectus coerraret. Mulleoli autem ex alutis, hoc est, mollioribus pellibus facti, lunulatique, nulla ratione convenirent Vigilum præfecto,

3.

Intell. L. 3. §. sciendum de Offic præf. vigil.

—quem non pudat alto

Per glaciem perone tegi.

ut illud Juvenalis *Satyra* 14. hîc usurpem. Quòd si quæsieris, quid inter Magistratuum & civium privatorum perones fuerit discriminis? dixerim cum Rævardo, Magistratuum perones fortasse lapillis quibusdam, gemmisque pretiosis fuisse exornatos. Cui rei haud dubiam fidem facit Tertullianus, de habitu Virginis: Latent, inquit, in cingulis Smaragdi, & cylindros vaginæ suæ solus gladius sub sinu novit & in peronibus uniones emergere de

Magistratuum & privatorum discrimen in peronibus.

luto

fiero cupiunt. Putarim etiā Magistratuum calceos cæteris fuisse altiores: quos & Talares vocat Isidorus *lib. 9. cap. ult.* quia talos contingebant & contegebant medio crure tenus Horat. *lib.* 1. *Satyr.* 6.

——nigris medium impedit crus pellibus.——

Ex quo divinus Scaliger illum Tybimii locum apud Festum *lib.* 16. ita restituit: jam cum mulleis te ostendisti, ***quos tibiatim calceos***, hoc est, ut supra quoque monui, ad mediam usque tibiam; ad suram usque suratim, monente Savarone in Notis *ad Sidon. Apoll. Ep.* 20. *lib.* 4. Id calceamenti genus valde idoneum fuit præfectis vigilum, sive nocturnis Magistratibus, qui de effractoribus, furibus, raptoribus & receptatoribus cognoscebant; ab eo quod per noctem vigilarent, à Græcis Nyctoparchi hoc est, præfecti noctis dicti. *Novell.* 13. & Nyctostrategi *in l. ut §.* 1. *de muner. & honore* & nocturni advocati Petronio *in Satyr.* Quo (scilicet magistratu) securus summis vigilanti capiebatur, quique in pace positus sumebat de nocturno fure supplicium. eleganter ait Cassiodorus *lib.* 7. *c.* 8. Recte *nocturno fure*: quem glossæ veteres *dormitatorem* appellant; qui Sidonio dormitat verius quam dormit. Noctem enim appetunt, tenebras quærunt fures. Hinc illa Adriani Aug. Et Epicteti altercatio: Quid est nox? Laboráti requies, grassanti lucrum. Per obscuras enim noctes atque atras facilius furantur. Hi *præmiatores* sunt Nævio, *vespere suo vivunt* Plauto*, *Nocturni grassatores* Petronio & Gellio *libr.* 2. *Noct. Attic. cap.* 1. & lege XII. tabb. gravius puniuntur quam fures *interdiarii*: quia noctu major delinquendi facultas & facilitas. Ideo & pœna indici debet severior: Jacob. Cujacius *lib.* 6. *observ. ca.* 8. & Savaro in Notis *ad Apoll. ep.* 8. *lib.* 1.

Vigilum præfecti.

Fures nocturni.

Cothurnus.

Nec verò prætereunda silentio sunt duo illa calceamenti genera; *Cothurnus*, & *Soccus*. Cothurno Tragœdi utebantur, alto scilicet, ut ejus accessione Heroū, quas mira fuisse proceritate Philostratus asserit, magnitudinem æquatam proderent. Soccus humilior erat, & Comœdis in usu primum; posteà & Viris & mulieribus communis passim fieri cœptus. De Viris manifestum exemplum habes apud Terētium, ubi Menedemus ex rure sibi redeunti soccos à servis detrahi accuratè dixit. Sed & fidem huic rei facit Seneca *lib.* 2. *de Benefic. cap.* 12. C. Cæsar, inquit, vitam dedit Pompejo Pœno: agenti gratias osculandū porrexit sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ caussâ factum. Ajunt, socculum auratum, imo aureum destinatis margaritis ostendere voluisse. Parum fœdè ait furioseque insolens fuerat, qui de capite Consularis Viri soccatus audiebat, nisi in os Senatoris impegisset pigros suos, (hoc est, *lentes pedes*, vel ut alii legunt, *pictos soccos*.) Mulieres verò soccos quoque usurpasse, testis est Suetonius in Vitellio: petiit, inquit, à Messalina, ut sibi pedes præberet excalceandos, detractumque socculum dextrum inter togam tunicamque gestavit. Vidi etiam Italas, & inprimis Venetas mulieres altissimis soccis usas: quamvis eos diminutiva & sua voce *Zocculi*, sive socculos dicāt. Qua de re Jul. Cæsar Scaliger perfacetum patris sui dictum refert *lib.* 1. *poetices cap.* 13 Ejusmodi nempe Uxorum dimidio tantùm in lectis frui maritos, altero dimidio cum Soccis deposito. Quas ideò & Juvenalis irridere videtur Satyra 14. v. 504.

Soccus.

Tam à viris usur. patus.

Quàm Mulieribus.

Zoccoli.

Scaligerii patris jocus.

——breviorq; videtur

Virgine Pygmæa nullis adjuncta cothurnis.

Parvam enim puellæ staturam exprimit, dum eam Cothurnis adjunctam ait: sicut Cicero de genero suo: Quis meum generum alligavit gladio? ut eruditissimus Juvenis Gasper Schoppius rectè explicat *lib.* 4. *Verisimilium cap.* 10.

Apostoli cur discalceati.

8. *Salvatorem nostrum discalceatum fuisse.*) Idemque & Apostolis præcepit Christus, ne calceamentum pedibus inducerent, quod ita interpretatur Adamantius, ut ipsorum pedes, qui ad annunciandam felicissimæ vitæ perpetuitatem properabant, omni carerent mortalitatis indicio. Nam & Moses cū exiret Ægypto, calceamenta ex mortuis pellibus induxerat: quibus veluti quadam mortalitate constrictus erat. Cùm verò cœpit per virtutem proficere, & ad montem Dei conscendere, ibiq, immortalibus ministrare mysteriis: tunc ei præcipitur, ut lora calceamenti solvat: quia locus, in quo consisteret, Sanctus esset: hoc est, ut indicia mortalitatis, quæ in pelliceis calceis designatur, abjiceret. Johan. Pierius *lib. 15 Hieroglyph.*

Aquam manibus.

9. *Lotionem omisit, qua præstari solebat hospitibus.*) Admonendi hîc sumus, quòd cum aquam pedibus vel manibus poscerent hospites aut convivæ; simpliciter, & nullo adjecto verbo discere solerent: *Aquam pedibus, quam manibus.* Quod loquendi genus imprimis commendat Turnebus *lib. 1. Advers. cap.* 14. quandoquidem vetustatis quodam aucupio & lenocinio illiciat, capiatque eos, qui orationis nitidæ & elegantis studiosi sunt.

Sors: Sortitio.

10. *Cum alta sit Sortitio.*) Sortis & Sortitionis cum hîc fiat mētio, operæpretium me facturum arbitror, si quæ à Nostris variè & confusè de Sortitione fuerunt prodita; quasi in fasciculum quendam breviter, prout instituti nostri ratio exposcit, collegero; celebrem hanc & diversimodè agitatam quæstioné explicaturus scilicet, An & quādo ad judicium Sortis liceat recurrere: Qua in re sciendum est, communi Dd. calculo receptum esse, Non cuivis hoc integrum esse passim, & indistinctè licere; sed tum demum cùm dubium de jure vertitur; factum autem certum est. Accurs. *in l. 1. verb. prohibebit. C. Uti possidet.* Jason *in l. si duobus. 3. C. com. de legat.* Nam si de ipso quoq; facto dubitaretur, ad Sortis arbitrium ideò deveniendum negant, quòd facta legitimè plenè per eū probari debeant, qui intentionem suam in his habet fundatam. *l. ei qui. ff. de probat. l. actor. C. eodem tit.* Jason. *in l. hujusmodi.* 86. *§. si is cui. de legat. 1. n.* 17. Ang. Arer. *in §. Optionis. Institut. de Legat. n.* 2. quod Zasius diligenter & pulchrè explicat *in l. 2. §. ex his. ff. de verb. oblig. n.* 12. Sed & de præjudicio tertii non agatur oportet, si Sorti locus esse debeat, ut Ang. Aretinus concludit *in § sed si ex testamento. Inst. de Satisdat. tutor. num.* 4. quem Sylvester Aldobrandinus ibidem sequitur. *nu.* 24. Casus quoq; istos, in quibus Sortem adhibere velis, à jure expressos esse oprtere, Baldus affirmat *in l. meminimus. C. quando & quibus quarta pars. lib.* 10. cui Alciatus *in l. g Gallus.* 29 *ff. de lib. & posth. nu.* 65. & Aldobrandinus *d. §. sed si ex testamento. num.* 28. subscribunt. Sorte igitur res dirimetur, si plures, quibus optio legata est, discordes sint in eligendo. *d. §. optionis. Institutio. de legatis. l. si duobus. 3. in pr. C. comm. de legat.* idem erit, si de deponendis apud aliquem instrumentis agatur. *l. si quæ 5. in fi. ff. famil hercisc.* aut dubitetur, quinam prior caussam dicere debeat. *l. sed cum ambo* 14 *ff. de jud.* Item, si de servis manumittendis quæstio sit. *leg. generaliter* 24. *§. quid ergò.* 17. *ff. de fideicommiss. l. bertat.* aut de liberis dividendis. *Novell.* 162. *cap.* 3. aut de divisione bonorum inter cohæredes facienda contro vertatur. *leg. 2. C. quando & quibus quarta par. deb. lib.* 10. Quòd si itaque Sortis judicium adhibitum fuerit: standum ei omninò erit, nec ulla inde dabitur provocatio: cum, ut Baldus dicebat *in d. l. meminimus.* Fortuna vel Sors superiorem in hoc mundo non habeat. Antonius Gomezius *ad l. 38. Tauri. n.* 7. Rainald. Corsus *lib. 3. Indagation. juris c.* 11. in tantū, ut etsi per Sortitionem hanc etiam

Sorte quando uti liceat.

A Sortis judicio cur non appelletur.

Ne quidē à læso ultra dimidium. etiam ultra dimidium precij læsus quis fuerit: læsio tamen illa reformari, aut ad æqualitatem reduci nequeat. Johannes Sichardus *l. majoribus. 3. C. Comm. utriusque judicij:* licet Baldus ibi. & Alciatus *in l. si eenum 117. de verbor. obligat. nu. 5.* & Cagnolus *in l. 2. C. d: rescind. vend. num. 60.* contrà senserint, quibus haud scio, an non hoc reponi possit, quod ubi par conventio, & par fortuna est, nemo lædi intelligatur. *arg. l: de fideicommisso: 11. C. de transact.* Potuit autem ob eventus incertitudinem adversarius tuus, Sorte ita ferente, æquè ac tu lædi. At Eventus damni restitutionem non indulget, ut ab Ulpiano graviter responsum exstat *in l. verum. 11. §. sciendum ff. de Minorib.* Id tamen hoc temperamentum recipit, si utraque pars consenserit, ut Sortis judicio controversia dirimatur. Alterutrâ enim dissentiente, nihil agi; Tiraquellus probat *de Iure primigen. q. 17. Op. prima n. 94.* & Jacob. Menochius *de arbit. jud. c. q. lib. 2. cent. 5. casu 442. n. 11.*

In Ecclesiasticis sortiri non licet. Planè in Ecclesiasticis beneficiis Sortis usus perpetuò est prohibitus. *cap. ultim. Ex. de Sortileg. in fi.* Sortitione igitur eligi non poterit Episcopus. *l. sacris. 47. C. de Episcop. & cleric.* Multò minùs igitur Papa. Quia enim in his eligēdis certa à jure præscripta est forma. *c. quia propter 42. Ex. de elect.* nemini integrum erit ab ea recedere, ut Jason cōcludit *in d. l. huiusmodi. 86. §. si is cui. de legat. 1. n. 15.* de quo tamen pluribus disputatum est à Goffredo & Hostiense in summa Decretal. *tit. de Sortilegiis.* Nec mirum est, Sortem ex causis quibusdam prohiberi; præsertim si ad occulta quasi miraculosè detegenda & revelanda usurpetur. Quod enim Deus sibi reservavit, id homini absque sacrilegij impietate scrutari non licet. quemadmodum ex Thoma de Aquino Fernandus Vasquius refert *lib. 1. Illustr. Controversiarum c. 49. n 19.* Etsi enim, finiente Augustino, Sors (in sui natura & per *Sors per se non mala.* se considerata) aliquid mali non est; sed in humana dubietate divinam indicans voluntatem. *can. Sors, 26. q. 2.* Tamen quia ob assiduum & frequentem ipsius usum, homines in Idololatriam facilè labuntur: Goffred. *in d. Summa.* factum inde est, ut variæ & graves pœnæ in Sortilegos sint constitutæ: de quibus *26. q. 2. 3. 4. 5. & tit. t. Ex. de Sortilegiis.* & apud Lucam de Penna *in l. meminimus. C. quan. & quib. quart. pars. lib 10.* De forma verò Sortitionis nihil hîc attinet dicere. Memorabile tamen inprimis videtur illud Sortitionis genus, quo Athletæ olim ad pugnandum ducebantur. Nam calculis in urnam conjectis, binæ compares literæ inscribebantur: quique eductis sortibus pares sortiti erant, invicem committebantur. *Sortitio Athlethaorum.* Veneti hodiè, si quid agendum est, ita sortitionem efficiunt. *Venetorū.* Veluti si fingamus in Senatu de ratione belli agendum esse, neque inter Senatores convenire, ad cujus Urbis expugnationem primùm debeat deduci exercitus (quod accidit temporibus Michaelis Trigesimi quinti Venetorum Ducis. Hadrian. Barlan. *de Ducib. Venet.*) ad divinas Sortes recurrendum censet. Nomina quidem expugnandarū Urbium in urnulam coniiciuntur: ea rudis quispiam pucrulus manu miscet: inde unam è chartulis, quæ singulæ singularum Urbium nomina continent; ad Principes defert, ab eaq; oppugnanda bellum inchoari debet: ut scriptum reliquit Claudius Coteræus, *de Iure Militum lib. 3. cap. 8.* quibus adde, quę de sortitionibus itidem ferme ex Cusano *de concord: Cathol Ep 38.* eleganter tradidit Ventura de Valentiis *in Parthenio Litigioso lib. 2. cap. 5. n. 10. & 11.*

Bireto seu pileo an veteres usi fuerint? 11. *Hic magna nascitur dubitatio*) Anceps est quæstio, An veteres vulgari hoc capitis tegmine, quod Biretum seu pileum vocamus, fuerint usi? Semel dicam, Eos hoc non usos: sed vel nudo capite fuisse, vel

Negatur. vel caput veste velasse. Itaque nulli in veteribus Romanorum statuis; nulli in æneis quoque numis pilei visuntur. Nulla quoq; pilei vel causiæ, ne apud Homerum quidem mentio: ut ita nudi capitis consuetudo à prisca Græcia, cui capitis operimenta usitata non fuêre, ducta videatur Turnebo *lib.* 8. *Adversar. cap.* 4. Idque Eustatius Homeri interpres disertè scribit. Sed missis Græcis, ad Romanos nos convertamus. Tranquillus certè de Julio Cæsare prodidit, Eum, calvitii deformitatem iniquissimè tulisse: ideoque deficientem capillum revocare à vertice assuevisse, & ex omnibus decretis sibi à Senatu populoq; honoribus non aliud aut recepisse, aut usurpasse libentius, quàm jus Laureæ coronæ perpetuò gestandæ. Idq; ad calvitium celandum. At verò minimè hanc tantoperè expetiisset, si Biretum aut pileus in usu fuisset; longè scilicet aptior & fidelior ad dissimulandum calvitium, quàm corona.

Distinctum tamen. Qua in re tamen inter Tempora & Homines distinguendum, quibus jus & usus capitis tegendi. Temporibus Lipsius adnumerat Sacra, Ludos, Saturnalia, Peregrinationem, & Militiam. Sacrificia velato capite peracta fuisse, prisco quodam &

Ejus enim usus. *1. In Sacris.* obvio ritu, omnibus notum est. Unde & Flamen Dialis, qui inter reliquos Flamines maximæ dignationis erat, nomen videtur sortitus: quòd in Latio capite velato erat, & caput filo lanæ præcinctũ habeat: à quo Flamines, quasi *filamines* appellabantur.

1. Diales verò; sive à *Diove*, quod est juvans Deus, ut ex Varrone *lib.* 2. *Rer. divinar.* Andreas Dominicus Floccus interpretatur *lib.* 1. *de potestatib. Romanor. cap.* 5.

2. Sive *à Dio*, à quo vita dari putabatur hominibus. Robert. Valturius *de Re militari lib.* 8. *fol.* 158.

3. Sive quòd sub dio absque apice his esse non liceret. Gellius *lib* 10. *Noctium Atticar. cap.* 15. Quibus mirabiliter convenit textus *in can. Cleros,* §. *Sacerdos* 21. *dist.* Sacerdotes gentilium (inquit Canon) in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid, quod cum propter æstum ferre non possent, filo tantùm capita religare cœperunt. Flamines igitur dicti, vel à gestatione pileorum, quasi *pileamines*, vel à filo illo, quasi *filaminei*; vel ab *infulis*, quas flammas appellabant, vel à *flammeis*, notissimo velaminis genere. Illud autem gestaminis genus etiam Apex dicebatur, Sic enim Juvenalis: *Apex.*

Et tollens Apicem generoso vertice Flamen.

Et Valerius Maximus. Sulpitio inter sacrificandum Apicem prolapsum scribit. de quo videatur Lilius Gregorius Gyrald. *Histor. Deor. Syntagm.* 27. quanquam Numa Pompilius de Pontificalibus scribens; *Titulum* fuisse ait pallium, quo Sacerdotes caput tectabant, cum ad sacrificium accessissent: de quo Virgilius: *Titulus.*

Et caput ante aras Phrygio velatus amictu.

quod & à Roberto Valturio relatum est *lib.* 8. *de re militari. fol.* 159. Planè festis diebus Sacerdotes filo deposito, pileum imponebãt, pro sacerdotii eminentia, ut disertè asserit textus *in d. Can. Cleros.* 21. *dist.* aut ut Varro scriptũ reliquit, album gerebant galerum: vel ideò, quòd Jovi immolari alba hostia opus esset, ut idem Valturius explicat. Cui adde, quod Petrus Crinitus scriptum reliquit *libr.* 25. *de honesta discipl. cap.* 5.

In Lunis quoque, Saturnalibus præsertim, hoc est liberrimæ vitæ diebus Pileus admittebatur, signum scilicet Libertatis. quo sensu Martialis Romam pileatam appellat: *2. In Ludis.*

Permittis puto, pileata Roma.

Eam verò Saturnalium festivitatem festivè describit L. Accius, antiquissimus poëta, cujus lepidissimos versus ex Annalibus ipsius hîc adscribo: *Saturnalia.*

Maxima,

Maxima pars Graium Saturno, & maximè Athenæ,
Conficiunt sacra, quæ Chronica esse iterantur ab illis,
Cumque diem celebrant per agros, Vrbesque ferè omnes
Exercent epulis læti, famulosque procurant
Quisque suos, nostri itidem: & mos traditus illinc,
Iste, ut cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

quibus adde, quæ in hanc rem copiosè scripta sunt à Macrobio & Lipsio *in Saturnalibus.*

3. In peregrinatione. Petasus. Sed & PEREGRINATIO capitis tegmê sibi vendicabat. quod erat Petasus, qui ad umbram faciendam marginatus erat, & adversus pluvias, æstus, ac ventos inprimis idoneus. Plautus certè peregrè euntibus aut venientibus petasum ubiq; aptat. Sic enim iturientem describit Militem: Opus est Chlamyde, & Machærâ & Petaso. Et Cicero: Tabellarios petasatos venire ait, & comiter exspectare ad portam. Et Augustus. Sic enim hyberni quidem patiens, *domi quoque* non nisi petasatus sub dio spaciabatur, teste Suetonio. *in vita August.* Ubi verba illa, *Domi quoque* singularem habent Emphasin: quasi novum & insolens fuerit, ut alibi, quam per vim petasatus quis incederet. *Cur Mercurio attributus.* Petasus autê Mercurio à poëtis & aliis semper fuit adsignatus, & quidem pinnulis utrinque adfixis. Plaut° sub Mercurij persona: Ergo has habebo usq; in petaso pinnulas. Et Apulejus *in Apologia* Mercurium describens: En vide, ut in capite crispatus capillus sub pilei umbraculo appareat, quam lepidè super tempora pares pinnulæ emineant: quàm autem festivè circa humeros vestis substrictà sit, &c. *Item pinna.* Nec verò in petaso tantùm sive galero; sed & in talaribus pinnas habebat Mercurius, quia scilicet sermo, cujus ille putabatur Deus, & quem per aera ferre credebatur, velocissimus esse soleat. Ideoque & Nuncius dictus: quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur, ut Augustinus 7. *de Civit. Dei* prodidit, & Lilius Gregorius Gyraldus *Syntagm. 9. Histo. Deor.* Deniq; in MILITIA quoque pileorum usum fuisse, suadet Vegetius: *4. In Militia.* Usq; ad præsentem, inquit, ætatem consuetudo permansit, ut omnes Milites pileis, quos Pannonicos vocant, ex pellibus uterentur. Hinc pilea Castori & Polluci antiquos dedisse Festus credit, *Pileus cur Castori & Polluci.* quia Lacones fuerunt; quib. pileatis pugnare, in more positum: quò indomitum animum adversus barbaros Reges & tyrannos significatione libertatis ostentarent: ut Pierius interpretatur *lib. 40. Hieroglyph. c.* Auctor tamen est Suetonius, Julium Cæsarem armorum & equitandi peritissimum, & laboris ultra fidem patientem, *Iul. Cæsar.* in agmine nonnunquam equo, sæpius pedibus anteisse; Capite detecto, seu sol, seu imber esset. Atque hæc Temporibus, quæ à communi more excipi diximus. Excipiuntur & *Pileum gerebant Liberti novi.* Homines certi: & ex his Liberti novi. Moris enim erat Servis, simulatq; manumissi essent, capillos radere, & capiti calvo pileum imponere: ut eo quasi symbolo tempestatem servitutis viderentur effugisse; ut naufragio liberati solent. De Naufragis ita Juvenalis:

——gaudent ibi vertice raso
Garrula securi narrare pericula Nautæ.

At manumissus ille apud Plautum ita ait: *Ego hodie raso capite calvus capiam pileum.* *Ad pileum vocati.* Hinc ad pileum vocati servi dicuntur Livio passim, & Senecæ *lib. 6. epistol. 47.* quibus promissa concessave libertas erit. *Pilei impositio.* Eodemq; sensu etiã pilei impositione libertos constitui legimus *in l. directis. 10. C. de testamentar. manum.* Vbi haud dubiè intelliguntur Servi, qui pileati funus defuncti *Pileati.* ducebant; vel, ut habetur *in l. un. §. sed & qui. 5. C. de Lat. libert. toll.* qui Domini funus pilea-

pileati antecedebant, vel in ipso lectulo stantes cadaver ventilare videbantur. Hos enim libertatem consequutos fuisse, & ex locis jam allegatis patet; & ipsemet etiam Dionysius Halycarnasseus testatur, se Romæ complures de istis importunis & intempestivis liberalitatibus querimonias audisse. Scio equidem, inquit, nonnullos libertatē universæ familiæ suæ post mortem suam legasse, ut mortui liberalitatis & humanitatis laudem adipiscerentur, & lectos, in quibus mortui deferrentur, magna pileatorum turba sequeretur. quibus in funerum pompis nonnulli erant (id quod ab iis, qui explorabant, audire licebat) qui paucis ante diebus carcere emissi fuerant, scelerati, sexcentas mortes commeriti. Istiusmodi nefarios pileos cum in civitate permulti aspiciunt; discruciantur, atque istam consuetudinem vehementer damnant: quasi civitate rerum domina, terrarumque Imperium sibi vendicante, indignum sit istiusmodi cives facere. Ob crebram hanc sceleratorum quoque servorum, per pilei impositionem, concessam manumissionem factum opinor, ut qui insigniter improbus venderetur Servus, ab imposito pileo, Pileatus diceretur. Eo ipso enim, quòd imposito pileo venū iret, non tantum improbus esse & nequā, servus iste innuebatur: sed & venditor Dominus testatum faciebat, Nihil de sup eo polliceri velle quod posteà ad pstandum cogi posset: atque ita omni se vinculo exsolvebat, quo alioqui ad Redhibitionem trahi poterat. de quo videatur Gellius *lib. 7. Noct. Atticar. c. 4.* Fuisse autem pileum libertatis insigne, non Persius tantum docet illo versu:

2. Servi nequam, dum vendebantur.

Pileus Libertatis insigne.

Hac mera Libertas: hac nobis pilea donant. sed & veteres Numi. Nam in numo Tib. Claudii Cæsaris videre est sigillum, quod dextra pileum tenet; Lævam, quàm latè potest, discalpedinatam exporrigit, cum inscriptione: LIBERTAS Cos. IV. ut est apud Pierium in Hieroglyph. *lib. 35. & 40.* Brutos quoq; Libertatis indicem monetam cudisse legimus, cum pileo duobus pugionibus imposito Lilius Greg. Cyrald: *Historia Deor. Syntag. 1.* quanquā idipsum à Cæsaris interfectionib. antea quoq; hoc signo indicatū fuit: dum protulerūt hastâ per mediam urbem pileum, quasi morte tyranni restituta libertate, ut refert Appianus *lib. 1. belli civilis.* Idem *in bello Mithridat.* scribit, Perseo Macedonum Rege capto, Prusiam Bithyniæ Regem venisse Romam toga & calceis indutum, cæterum capite raso & pileato professum, se populi Romani libertū, à quo Persei dominio esset liberatus: quod & Livius ex Polybio refert *in fin. lib. 5. decad. 5.* Is enim erat habitus libertorum recentium, quod statim quidem omnia liberi hominis ornamenta usurparent, excepto, quod pilus nondum renatus ostendebat adhuc indicia servitutis. Francisc. Connanus *libr. 2. Comment juris civil. cap 6. n. 6.*

Libertorū habitus.

A communi porrò more capitis apertè gerendi excipiuntur etiam Ægri: quibus capitis firmandi gratiâ pileo uti licuit. Sic enim Ovidius amantem suum de morbo & pallore fingendo instruens, pileolum ei inter signa tribuit:

3. Ægri.

Arguat & macies animum, nec turpe putâris
Pileolum nitidis imposuisse comis.

Idem & Senibus licuisse, Nicephorus Gregoras ostendit *libr. 10.* Ubi morem eum cum Rom. Imperio Byzantium etiā translatō docens; De capitis tegmine, ait, moris apud superiores fuisse, ut ætate provectiores Aulici pileis turbinatis uterentur, serico textis: Juniores autē omnes prorsus nudis essent capitibus.

4. Senes.

Denique convivas quoque pileolos usurpasse, ex Athenæo, quanquam fluctuans nonnihil probat Lipsius *lib. de Amphitheatro*

5. Convivæ.

theatro cap. 19. Extra memoratas ergo has personas, omnes nudo & aperto erant capite. Nec me movet Plinii, Plutarchi, Sallustii, Senecæ & aliorum auctoritas: qui viris dignitate præditis & honore dignis, si quo casu occurrerent, obvios caput aperire consuevisse, prodiderunt. Aut enim de iis intelligi hoc potest, qui operto capite aliqua ex caussa incederent, ut Milites casside, Sacerdotes flamine, Servi pileo, & omnes pluvio tempore galero; aut sub Sole; petaso & umbella, quemadmodum Alciatus respondet *lib. 8. parerg. c. 10.* Aut verò capitis illa tectio & apertio, non tam de pileo, quàm de Togæ lacinia erit accipienda. Laciniam enim istam in caput sæpè rejiciebant, contra ventum, aut æstum: eamque detrahebant, in honorati alicujus occursu, quod ex Plutarcho satis docuit Lipsius *de Ampbith. cap. 20*

Objectionis propteles usu adsolutio. 1. 2.

Quanquam neq; hoc dissimulandum est, capite palliolato incedere, hominum fuisse delicatorum & mollium. Sic enim Plautus Græcorum mollitiem taxat *in Curculione, Scena,* Date viam.

Capite palliolato esse, pro mollitie habebatur.

Tum isti Græci palliati, capite operto qui ambulant.

Sic Seneca de Mæcenate scribens; Hunc esse ait, qui in tribunali, in Rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaret caput, exclusis utrinque auribus, non aliter quàm in Mimo divite fugitivi solent. *lib 20 Epist. 115.* Illud planè singulare est, quòd pilei umbellâ Hippocratis imaginem togi solitam tradunt, ut inde admonerentur homines, eam partem maximè curandam custodiendamque, in qua tanquam certa sede animus conquiesceret, & mentis Pontificium esset repositum: ut idem Alciatus interpretatur. Sic & μηνίσκοι, quos umbellas lunatas Latinè dixeris, statuis olim impositi, ne ab avibus conspurcarentur. Quò spectat illa Horatiani Priapi imprecatio:

Hippocratis caput cur pilei umbratenum.

—merdisq; coinquiner albis Corvorum.

Hi μηνίσκοι adhuc hodieque in templis Christianorum imponuntur capitibus statuarum. Cujus tamen rei causam ignorantes pictores, dum putant, honoris caussa imponi debere non solum non omnibus statuis imponunt: sed & imaginibus quoque pictis adhibuerunt: quæ tamen illis opus non habent, ut statuæ: prout Joseph. Scaliger notat *in suis ad Catalecta Virgilii commentariis. fol.* 475. Huc etiam pertinet, quòd Agathius Francos expolivisse crinem, unguentisque variis perfudisse ait, non odoris modò boni caussâ; sed quoniam mentis sedes in capite sit, quæ suavi fragrantiâ rapitur, & altissima quæque cerebro odoribus delibuto reducit. Quocircâ nec Christus cùm esset Bethaniæ, repulit comminuto alabastro, nardum puram effundi sibi in caput à muliere, & ita totam domum odore impleri, perfusâ cœlestis Regis comâ decorâ, & Solis radiis pretiosiore. *Marci 14.* Steph. Forcat. *de Gallor. Imper. & Philos. lib. 5.*

Christus nardo perfusus.

Antiquam porrò pilei formam Lucianus in Dipsade, fuisse ait dimidium corticis alicujus ovi. Nam apud Garamantas ex Struthiorum ovis singulis in æquas partes dissectis, bini fiunt pilei. Tanta ibi est ejus ovi magnitudo: eoque capitis tegumento populi illi sibi plurimum applaudunt: si verum est, quod Joh. Pierius prodidit *lib. 4. Hieroglyphicôn.* In hoc igitur à petaso distinctus pileus: quod ille ad umbram faciendam marginatus; hic absque margine fuerit, quales dormitorii aut nautici pilei.

Pilei forma.

12. *Draco rigidiss. mas suas leges*) Tam asper enim in puniendo fuit Draco legislator Atheniensium: ut atroces ipsius Leges, sanguine magis, quam atramēto scriptas, Demades; Herodicus vero non hominis, sed Draconis esse dicere solitus fuerit, ut Aristoteles *in Rhetoricis* meminit. Illis tam se verè quondam in fures fuit animadver-

Draconis Leges.

 sum

sum, ut qui olera, aut etiam bubulum stercus, caussâ stercorandi surripuisset, capitis pœnæ subjaceret. Cujusmodi quoque pœna in eum erat constituta, qui tantulam ex alicno ficum sustulisset. Unde *Sycophantæ* appellati, qui fures istiusmodi observarent, aut deferrent & natū inde proverbiale convicium *Sycophanta*, in calumniatores, & de quacūq; vel minim' acausa litem moventes. Joh. Corasius *lib: 1. de arte iuris c.3.* Qua severitate Draco tātum contraxit invidiæ, ut in theatro apud Æginam, populari tumultu omnium conspiratione, injectu multæ vestis præfocaretur: & ejus leges, quæ videbantur impendio acerbiores, nō decreto jussóq; sed tacito illiteratoque consensu Atheniensium obliteratę sint. Gellius *lib. 11. Noct. Atticar. c.18.* Nec quidem injuriâ: cum in legibus ferendis, ipsius etiam possibilitatis, & facultatis rationem habere deceat. Oportet enim, inquit Plutarchus *in vita Solonis*, ea quæ jubentur, fieri posse facilè. Quo præcepto Salvator noster Pharisæorum traditiones & dogmata improbavit. Alligant, inquit, onera gravia & importabilia humeris hominum: Ipsi autem digito movere nolunt *Matt. 23.* Et cū ageretur de circumcisione inter Apostolos, in Synodo prima; qui præerat, Nolite, dicebat, imponere jugum super vos, quod nec patres nostri portare potuerunt. *Act. 15.* Quocirca ut in omnibus puta contractibus, pactis, & judiciis; ita etiam quidem maximè in jure, respondendo nimirum, constituendo & reddendo æquitatem, sectandam esse Paulus voluit. *l. in omnib. 90.* & ibi nobilis JCtus Hippolytus à Collibus. *ff. de reg. iur.* quo in loco jus ęquitati Paulus opponit, ut & Cicero *pro Cæcinna & in Bruto*: hoc est, rigorem juris, æquitati; jus summum & strictum humanitati; subtilitatem benignitati, ut in *l. 2. §. quanquā. ff. de Aqua & aq. pluv. arcend.* Hoc æquitas, ait, suggerit, licet jure deficiamur. Spectanda igitur erit æquitas, non ut hujus specie jus tollatur; sed ut, dum jus manebit, hinc interpretationem & modum accipiat: ne jus propter verba, etiam in quibus caussis iniquum est, præfractè retineatur. Ideo Celsus leges benignius interpretādas ait, quò earum voluntas conservetur. *l. benignius. 18. de LL.* Benignitate adhibitâ Leges non tollendas esse dicit; sed interpretandas; hoc est, ęquitate naturalis juris, quod semper æquum & bonum est, moderandas & temperandas. *l. non fine. C. de bon quæ lib.* ubi hæc idem valent, Æquitas & moderamen naturalis juris: benignè temperare, & æquitate seu naturalis juris moderamine temperare. Hinc placuit in omnibus rebus præcipuam (hoc est potiorem, ut Antonius Augustinus interpretatur *libr. 4. Emendation. c. 8.*) esse justitiæ æquitatisque, quam stricti juris rationem. *l. placuit. 8. C. de iud.* Id hanc habet sententiam, ut si jus generalibus verbis scriptū, in quibusdam caussis æquum non sit; ut servetur; utpote quod à justitia & æquitate dissideat: sequamur potius, quod justum & æquū, quàm quod strictum est: quia strictum jus, quod nihil habet Auctoris, præter verba, efficit, ut sit maximè contra ejus sententiam & voluntatem. At verò sententia non verbis adstringenda est: sed verba potiùs sententiæ atq; aliò æquitati servire debent, quam servari est ex mēte legis Hugo Donellus *libr. Commentar. Iuris civil. cap. 13.* Verbi causa: Lex est, ut si quis muros transcenderit, capite puniatur, cujus Legis primus violatur Remus à Romulo fratre interemptus est. *l. ultima. ff. de rer. divis.* Finge igitur, Hostes civitatem cum oppugnarent & murum ascendissent: Civem muros transcendentem, strenuè eos depulisse. Si ex præscripto legis petatur ad supplicium, nonne ex bono & æquo defendetur? cùm servandæ patriæ aut civi-

Sycophantæ.

Leges debent esse possibiles.

Et æqua.

Æquitas stricto iuri quomodo præferenda.

tatis

Statutum Bononiense.

tatis caussa muros transcendere vetitum intelligi non debeat. Sic quamvis lege Bononiensi cautum sit, ut qui sanguinem in palatio fuderit, vita mulctetur: non tamen hac comprehendetur Chirurgus, qui cucurbitula, vel secta vena ægrum in palatio juvit. Quis enim existimet, medicam manum, quæ potius præmio invitanda erat, ulla penitus pœna afficiendam? & eam legem non interpretetur ex subjecta materia, ut de ea sanguinis fusione intelligatur, quæ in speciem delicti cadat? Andr. Alciatus *lib 1. de verb. signif. num.* 14. sequitur Salycetum & Alexand. *in l. omnes populi. de instit. & iure.* Boni igitur & æqui viri erit, legis mentem, non verba sequi Bald. *in l. si defunctus. C. de suis & legit.* Etsi enim verborum in omni controversia & caussæ examine prima habetur ratio, quando ea clara sunt & perspicua: *l. Labeo. 7. § id Tubero. ff. de supellect. legat.* ut in universum Paulus responderit, Non admittendam esse voluntatis quæstionem, cum in verbis nulla est ambiguitas. *ille aut ille. 25. de legat. 3.* Nec aliter ex Marcelli sententia à verborum significatione recedi oporteat, quàm cum manifestum est aliud voluisse loquentem. *l non aliter. 69 d. t.* quia tamen jura non vocabulis, sed vocabula iuri subjiciuntur explicanda. *l. omne verbum. 2. in fi. C. com. de lega.* quibus constat hominum vel loquentium vel scribentium injuriam nõ infrequẽter abuti: discreti erit JCti diligẽter perpensis omnibus circumstantiis non minorem, imò majorem quandoque voluntatis, quàm verborum rationem habere. Etsi maximè, ait Modestinus, verba legis hunc habent intellectum: tamen mens Legislatoris aliud vult. *l. scire oportet. 13. vers. aliud ff de excusat. tutor.* Justum autem esse, voluntatem magis, quam conceptionem verborum inspicere, Justinianus monuit. *l. ult. C. quæ res pign. dar. poss.* quod latiùs prosequutus sum in explicatione *L. 2. part. 1. C. de in ius vocan.* Nam ut eleganter Cicero *pro Cæcinna* ait: scriptum sequi, calumniatoris est: boni autem judicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. Id verò non in civilibus duntaxat caussis: sed etiam in delictis & quidem quàm maximè erit observãdum, ut scilicet humaniorem sentẽtiam sequamur. In pœnalibus certè caussis, ut Paulus ait, benignius erit interpretandum. *l. factum, 155. §. ult. de Reg. jur.* Et interpretatione legum pœnæ molliendæ potius, quam asperandæ; sicuti Hermogenianus respondit. *l. penult. ff. de pœn.* Quod non ita accipiendum est, ut cùm de delicto constat, benignius habeantur malefactores: cum Reip. intersit, ut suppliciorum acerbitate & exemplo minuatur facinorum frequentia. *l aut facta. de pœn. l. ita vulneratus. 15. §. 2. vers. quod si quis ad l. Aquil. l. 3. C. de Episc. aud.* Sed ita, ut si vel de crimine, vel criminis specie, nõ satis aperta sit probatio, jam tum potiùs vel nullum delictũ, vel quod inter plura minus infame sit, cõmissum interpretemur. *l hæ quidem. de susp. tut.* Quo sensu exaudio id quod Trajanus Assiduo Severo rescripsit: Satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentẽ damnare. *l. absentem. 5. ff de pœn.* non quod nulla adversus facinorosos pœna constituta sit exsequenda: cùm & malũ è medio tollere æternus Legislator suadeat; & Reip. inter sit provinciã malis hominibus purgari, adeò ut etiam contaminari animadversum sit gaudia lætitiamq; communem, si focinorosi impunes dimittãtur *l. 3. C. de Episc. aud* siquidẽ facilitas veniæ incentivũ tribuat delinquẽdi. *can. est iniusta. 23. q. 4.* Sed quod in dubio, & cũ liquidò de delicto non constat, vel ut est in antiqua formula, NON PARET; proniores esse debeamus ad absolvendũ, quã condemnandũ. Quò pertinet, quod ex notabili Abbatis decisione *in c. Estote, Ex. de reg. iur.* Vdal. Zasius

Legis mẽs, non verba sequenda.

Humanior sententia.

In pœnalibus præsertim.

Intellectus L. 5. ff. de pæn.

retulit *cens. 16. in. fi.* quòd cum facta referri ad delictũ, & non delictum possint; debeant in eam trahi partẽ; quæ delicto caret: cum & quilibet præsumatur bonus, donec contrarium probetur. *c. dudum. de præsumt.* & generaliter alioquin ab Ulpiano responsum sit: In ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi nos oportere. *l. si fuerit.* 10. §. 1. *de reb. dub.* Cum quo planè convenit, quod idem Ulp. alibi prodidit: semper in obscuris, quod minimũ est sequimur. *l. semper.* 9. *de R. I.* & Cajus: semper in dubiis benigniora præferenda sunt. *l. 56. d. t.* vel ut Paulus loquitur, id agendum est, ut quàm tutissimo loco res sit. *l. ubi est.* 21. *ff. de reb. dub.* Hinc Æquitatem Cyprianus justitiam definit illam quidem; sed dulcore misericordiæ temperatam: ut ex Archidiacono *in can. ius generale.* 1. *distin.* refert. Lucas de Penna *l. in sacris duodecima. C. de proxim sacror. scrin.* qua de re plura à me dicta sunt *in l. semper* 9. *ff. de Reg. Iur.* quibus adde, quæ de Clementia eleganter & copiosè scripta reliquit Lucas de Penna in *l. placet.* 8. *C. de excusat. muner. libr.* 10. *l. duos.* 13. *C. de suscept. præpos. & arcar. eod. lib. in l. hi quidem.* 5. *C. qui militar. poss. vel non. lib.* 12. Viderint igitur Draconistæ illi (sic enim rigidos judices, qui propemodum expertes omnis humanitatis, nimisque indulgentes affectibus nil nisi sanguinem, cædes, gladios, & ignem spirare videntur, Henricus Steph. appellat in præfatione libelli, cui titulum fecit: *Iuris civilis fontes & rivi*) ne, dum ad consilia adhibentur, affectione malâ vel assentatione Cæci, insontes pro nocentibus damnet magis quàm absolvant: quandoquidẽ in eam plerumq; propensiores esse soleant sententiam in quam Principis animum vident esse proclivem. Meminerint potius, tutius esse „ propter misericordiam reddere ratio- „ nem, quam propter crudelitatem: atque „ insuper sibi quoque dictum putent à Regio propheta; Viri sanguinarii & dolosi, ne dimidium quidem tempus ætatis suæ vivendo complebunt: cujus rei varia exempla recent Philipp. Camerarius, divini humanique juris, ac historiarum callentissimus, *cap. ult. Operar. Succisivar.* Quid multa? Rem paucis sic habe. Judex neque rigorosior, neque legibus ipsis benignior esto. Vera namque justitia inter se veritatem & lenitatem consistit. Docet hoc Marcianus, dum perspiciendum esse ait: judicanti, ne quid aut durius, aut remissius statuatur, quàm caussa deposcit. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat statuendum. *l. 11. ff. de pœnis.* docet id ipsum Callistratus *in l. observandum* 10. §. sed & in congnoscendo usque excandescere adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum illachrymari oportet. Id enim non est constantis & recti judicis, cujus animi motum veluti detegit. *ff. de offic. præsid.* Cogitet Magistratus bonus, se subditis tanquam liberis præesse ut patrem, cui pro peccato magno parum supplicii satis est, ut ait Terentius *in Heautont.* Cogitet item princeps bonus, quomodo amorẽ apud populares & timorem apud hostes sibi conciliet: quod Tacitus monuit *lib. 11. Annal.* Etenim non præmiorum tantum exportatione, sed & pœnarum metu Boni, in Repub. boni cives efficiendi sunt, suadente Cicerone *pro Milone.* Neque judices statim piaculares & nefarii vocandi, qui supplicia irrogant: quando quidem *testante D. Hieronymo,* non crudelis est, qui crudeles jugulat; sed ideò crudelis habetur judex, quod patientibus crudelis vocatur. Quippe cum sanctissima & justissima sit severitas, per quam Reipub. consulitur *l. 1. §. 1. ff. de incend. ruin. naufrag.* & ut iterum dicam, mediam sibi viam judex sequendam censeat, inter severitatem & lenitatem

Draconistæ.

Philippus Camerarius.

Iudicis vera descriptio.

Iudices piaculares.

Severitas sancta.

tem

tem, semper respiciendo ad *d.l. 11. ff. de pœnis*, quam uti sapientissimam & æquissimam post alios commendat Ventura de Valentiis *in Parthenio litigioso lib. 2. cap. 11. num. 14.*

Leges olim cur literis non mandata. Istud quoque ob legum auctoritatem dissimulandum non est, quod Cæsar *lib. 6. de bello Gallico* prodidit, Druidas Leges & disciplinas serias literis mandare, nefas putasse: Idque duabus de caussis: quod neque in vulgus disciplinam efferri voluerunt; neque eos, qui discunt, literis confisos, minus memoriæ studere. q; ferè videmus plerisque accidere, ut præsidio literarum freti, diligentiâ in perdiscendo, memoriamque remittant. *Lacedæmonij.* Cui non absimile forsan fuit Lacedæmoniorum institutum, ut Leges sine scripto hominum memoriæ deponerent. *§. ex non scripto. Inst. de Iur. nat. gent. & civ.* *Romani.* Sed nec Romani Leges permiserunt passim vagari terique: sed apud Pontificum Collegium eas, earumque actiones, quæ circa fori solennia versarentur, esse decreverunt, tam scientiâ, quàm interpretatione: nec nisi certas & solennes, imò anxiè graves edi palam *Legum auctoritas.* passim sunt: ne populus, ut ait Pōponius, prout vellet, institueret. *l. 2. ff. de orig. jur.* Populo enim Legem terrori & miraculo penè esse, utilissimum est habitum: cum Lex omnis sit inventum ac munus Dei, decretum prudentum hominum, &c. *l. 2. ff. de legib.* & ut Pindarus dicebat, *Regina omnium & domina*: cui omnes mortales obsequi par est perinde ac Deo. Impossibile namq; est, ut *Plato* sapientissimè scribit, illam Rempubl. bene gubernari posse, in qua Lex non imperat. Hinc apud Livium adolescentuli more Regio & solutiore vivere assueti, queruntur, Leges rem surdam & inexorabilem esse; salubriorem melioremque inopi quam potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris. Unde si quis per potentiam sive Ambitum, vel metu adversarij, non invenire se advocatum dicit, oportebit proconsulem dare advocatū. Opprimi enim aliquem per adversarij sui potentiam non oportet. Ut Ulpian. ait in *l. nec quicquam 9. § advocatus ff. de offic. procons. & l. 1. §. aut prætor. 4. ff. de postul.* Omnibus enim tam infimis, quam summatibus par libertas esse debet, & æquum jus. *Leges telis araneariū similes.* At profectò, ut olim dixit sapiens ille Philosophus, leges interdum similes sunt *telis aranearum atque cassibus*; quibus infirmæ bestiolæ implicantur, validiores transmittuntur. Leges capiunt & mulctant imbecilles ac miseros, quas opulenti perrumpunt, eisque suspendium mandant, cum illo apud Apulejum *lib. 9. mihi fol. 449.* Cui nihil addimus, præter illud Senecæ *Ep. 94.* Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut divinitus emissa vox sit. Rectè ait: *divinitus emissa.* Nam quò magis humanis mentibus Leges figerentur, & plus dignitatis ac venerationis haberent; Reges prudētissimi, & *Divina origo.* alij primæ notæ Legumlatores, ad Deum aliquem eas retulerunt. *Minos.* Sic enim Minos Cretensium Rex colloquio Jovis frui se asserebat, & Leges ex illius responso dare: *Lycurgus.* quas Lycurgus, postquam in Creta didicisset, domum reversus, ab Apolline acceptas finxit. *Moses.* Moses certè Tabulas duas Legum sacrarum à Deo Opt. Maxim. sibi in monte Sinai traditas testatur. Cujus facies, ex divino colloquio, cornuta (radiatā dixeris veriùs) apparuisse putatur, emissis radiis magno terrore spectantium, ita ut velamine injectò populum alloqueretur. *Cornu quid in sacris.* *Exod. 3.* Conu enim auctoritatis & excellentiæ notam esse, liquidò constat. Imo pro Rege ipso id in divinis literis positum inveniri, Pierius asserit *lib. 14. Hieroglyph.* Sic enim David à Saulis & aliorum inimicorum manu liberatus, pæana canit Deo, cumque vocat clypeum & asylum suum, & cor-

sanctæ res abstrudi, & à communi intelligentia semoveri. Hinc Decemvirales tabulæ dicendi genus exoletum & auctoritate venerandum usurparunt, ut ex Cicerone *lib. 3. de L.* L. refert Steph. Forcatulus *libr. 7. de Gallorum Imper. & Philosoph.* ut properâ omninò faciat, qui, ut est in proverbio, Eleusina sacra in vulgus proferūt; sive, ut Christi verbis utar, margaritas ante porcos abjiciunt. Prometheus certè ob id in Caucaso monte prægelidis rupibus alligatus pœnas pendere fingitur, quòd cœlestem ignem Diis immortalibus furto surreptum cum mortalibus communicârit. Quare illi redivivum pectus

Prometheus.

Tristi advolatu, a luncus lacerans unguibus Jovis satelles, pastu delaniat fero:

ut Cicero *lib. 3. Tuscul.* ex Æschilo redditur. Planè in divina quoque lege quædam occulta esse voluisse æternum Legislatorem, non dubitavit Gregorius Nazianzenus affirmare *lib. 1. Theologiæ.* Vult, inquit, Legem tabulis solidis lapideisque utrinq; inscribi, propter manifestum ejus atq; occultum: hoc quidem multis, & humi repentibus hominibus; illud verò paucis, & in sublime evadentibus. Id ipsum non auctor modò quarti libri Esdræ *c. 14.* sed & Hilarius *super Psal. 2.* & Origenes *homilia 4. in Nu.* non obscurè testantur, dum Mosem dicunt non legem solùm, sed secretiorem legis enarrationem in monte divinitus accepisse. Præceptum autem ei à Deo, ut Legem quidem populo scriberet; Legis autem occulta mysteria ipse ministro suo Josuæ: hic deinceps succedentibus Sacerdotum primorib. magna silentii religione revelaret. Enarravi ei, inquit Esdra, mirabilia multa, & ostendi ei tempora secreta, & finem: & præcepi ei dicens: Hæc in palàm facies verba: & hæc abscondes. Et *paulò post*: Ea ubi perfecta fuerin, alia palàm facies, alia clam trades sapientibus, de quo videri poterit Melchior Guilandinus *in tract. de papyro. membro 3.* Post Petrum Crinitum *libr. 25. de honesta discip. cap. 3.*

Etiam in divina Lege quadam occulta.

13. *Romani omnes barbam radebant, & capillos gerebant.*) De Barba & Capillitio videantur, quę ex variis historicorum hortulis decerpsit, & veluti in penum quandam reposuit Philip. Camerarius *Operar. succisivar. cap. 36.* Fuit autem civium Romanorum ac Principum consuetudo, ut mentum raderent. Qui mos ad Adriani usque tempora (qui primus barbam nutrivit, teste Xiphilino Dionis Epitomatore, in Trajano) invaluit; solo *luctus* vel *reatus* tempore excepto: quo barbam solebant demittere, & capillum submittere. De luctu fidem facit Seneca: quia Cajum principem barbam & capillum submisisse refert, audita Sororis morte *in Epistola ad Polybium.* Et de eodem Suetonius loquens; Rediit, inquit, barba capilloq; promisso. Ulpianus certè inter luctus censet indicia, si quis veste utatur lugubri aut squalida: si barbam demittat: vel capillos summittat: *l. item apud Labeonem. 15. § generaliter. 17. ff. de injur.* Stephan. Forcat. *Necyomant. dial. 58. num. 3.* Idem erat, si quis in Reatu esset, hoc est, inter Reos relatus: quod tum fiebat, quando Judex rejectis exceptionibus dilatoriis declinatoriisque pronunciabat, ad ulteriora procedendum. Post hujusmodi enim interlocutionem, quæ vim cujusdam litis contestationis habebat: qui accusatus erat, incipiebat in Reatu esse, hoc est, statu & conditione, in qua Rei sunt, antequam vel absolvantur, vel condemnentur. Reorum autem olim certum statum fuisse, vel Plinius *in Epistola ad Suram* testatur: ubi Moris ait Reis fuisse, submittere capillum, quem non antè fas fuit rescindere, quam omnium sententiis absolverentur. Erant igitur Rei squalore & illuvie confecti, promissa barba, habitu sordido, pannoso,

Romani mentum radebant.

Nisi cum in luctu essent.

Aut Reatu

Reorum status.

Cultus, fortunæ accomodandus.

& ut Budæus inquit, misericordiæ aucupatore. Neque id sine ratione: cum par omnino sit, ut ad fortunæ suæ statum, quilibet habitum & orationem attemperet. Hinc apud Plautum meretricula Sileniũ, cum à Gymnasio monita esset, ut temperaret affectui, & se mundaret; alienum id esse à fortunæ suæ statu, regerit.

——immundas fortunæ æquum squalorẽ sequi.

Et Horatius, qui fabulas vitæ humanæ characteres & imitamenta esse probè noverat, præcipit *in arte*:

——Tristia mæstum
Vultum verba decent: & mox:
Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitũ, juvat aut impellit ad iram.
Aut ad humum mœrore gravi deducit, &
angit.

Hinc Mithridatem, Regem quondam potissimum Tacitus laudat, quod cum victũ se bello, superatumq; armis Romanis videret, cultum vultumq; quàm maximè ad fortunam præsentem comparasset. Sic apud *Guntherum in Ligurino* in obsidione Terdonæ unus è Clero, qui urbe exierat Cæsari supplicaturus:

——pallenti squalidus ore,
Voce satis mæstâ, fortunæ verba coaptans
Facundo sermone tamen.

Id exequitur *lib. 3. vers. 29.* Contra, qui in calamitate prioris fortunæ retinens esse vult, illi ut plurimum res malè cedet. Præclarè in hanc rem Symmachus: Quid fortunam meam deceat, agnosco: Cum qua nimis contumaciter agit, qui accepto vulnere, statim miser esse dissimulat. Quod pluribus adductis pulchrè exornat Michaël Piccartus, Philosophus eximius *Observat. historicopol. decat. 15. cap. 7.* Status autem ille Reatus dicebatur, quæ vox Ciceroni & aliis Antiquis inusitata, primumque à M. Messala conficta est, ut Quintilian. *lib. Orator. Instit.* prodidit. ea tamen & Martialis usus est:

Si det iniqua tibi tristem fortuna Reatum,
Squalidus hærebo pallidiorq; Reo.

Intellect. l. si diutino. 26. ff. de pœnis.

& Modestinus *in l. si diutino. 26. ff. de pœn.* Si diutino, inquit, tempore aliquis in Reatu fuerit, aliquatenus pœna ejus sublevanda erit. quod ita Nostrates interpretantur, ut qui in commisso delicto diu impunè egit; vel, qui post longum tempus, puta decem vel viginti annos alicujus facinoris accusatus est; mitiùs puniri debeat, quàm qui recens crimen patravit. Quam quidẽ sententiam, tametsi non omnino improbandam putet Alciatus in *c. cum non ab homine. Ex. de judiciis. n. 38.* & Rochus Curtius *in c. ult. de consuetu. in 1. notab.* Rolandus à Valle *cons. 63. num. 1. volum. 3.* & Ant. Gom. *ad l. 76. Tauri num. 6.* sive quod lex divinæ patientiæ æmula abstineat à puniendo eum, quem Deus per tot tempora benignè tulit: sive quod tempus ipsum pars pœnæ fuerit, aut certè oblivionem aliquam induxerit ejus criminis, quod in exemplum vindicandum erat, ad alios ab eo pœnæ cognitæ metu deterrendos: siquidem oblivione illa ita inducta, nihil sit, cur Lex aut Magistratus admodum laboret in deterrendo homines à simili delicto, cujus jam amplius non meminerunt, ut Reinald. Corsus argumentatur *lib. 1. Indagation. Iuris cap. 9.* Eam tamen, quam dixi sententiam, ex illo jure consulti responso perperam deduci ait Didac. Covarruv. *lib. 2. variar. Resolut. cap. 9. post num. 2 vers. primum poss.* Imò eam ratione carere idem Alciatus existimat. Cùm satis Reo esse debeat, tanto tempore impunè egisse: & ideò tarditas vindictæ, supplicii gravitate compensanda sit, ut ex Val. Maximo Alciatus respondet *lib. 2. Parerg. cap. 10.* Nec enim per Reatum Modestinus crimen ipsum intelligit: sed statum & habitum illum Reorum, de quo modò diximus: ut sit sensus, Pœnam ejus temperandam nonnihil, qui diu fuit in Reatu, hoc

est,

est, in cultu solito Reorum, in conspicua & miseranda illa calamitate, in qua Rei olim erant, capillo videlicet submisso, promissa barba, habitu pannoso, sordibus & illuvie confecti (Unde & *Sordidati* nuncupati) donec vel absolverentur, vel condemnarentur: Veteribus enim, nec injuria, visum est, conspicuam hanc & diuturnam calamitatem debere criminis pœnam minuere. Joh. Corasius *lib. 2. Miscell. c. 20. & lib. 4. de arte juris c. 28.* Quæ sententia juvatur quoq; Ulpiani responso *in l. 3. §. quod pater. ff. de mun. & hon.* Ubi Reatus à crimine disertè distinguitur. Quòd pater (inquit Ulpianus) in reatu criminis alicujus est, filiis impedimento ad honores esse nō debet: quemadmodum nec crimē ipsum, sive patris delictum, innocenti filio pœna est. *l. 2. §. nullum. ff. de decurio.* Sed & qui in reatu decedit, integri status decedit. *l. ul. ff. ad l. Iul. maie.* & ideò nec sibi, nec hæredib. præjudicat, nisi mortem, nulla præcedente caussa, sibi consciverit. *l. fin. §. ult. ff. de bo. eor. qui ante sent.* Sed nec Reos ipsos duntaxat; verum etiam affines eorum & cognatos, libertos & familiares omnes vestē mutare, capillumque submittere consuevisse. Manlii Capitolini exēplo, quod Auctor noster ex Livio adducit, satis probatur. Eum tamen morem postea coarctatū nonnihil fuisse, Vernulejus indicat. *l. vestē 39. ff. de iniur.* Vestem sordidam, ait, Rei nomine in publico habere, capillumve submittere nulli licet: nisi ita conjunctus sit affinitate, ut invitus in Reum testimonium dicere cogi non possit. Non obscurè enim innuit, cuivis non esse permittendum, Rei nomine sordidam vestem (quā Valerius *lib. 6. c. 4.* obsoletam; Ulpianus squalidam appellat *in l. 13. §. 27. de iniur.*) in publico habere, capillumve submittere, nisi cognatis tantùm & affinib. iisq; proximioribus: cùm id anteà libertis, & cuivis ex populo sine fraude liceret: queadmodum ex Livio & Plinio probat Jacob. Revardus *lib. 3. Variar. c. 6.* Solum tamen P. Scipionem Africanum legimus, cùm Reus esset, eique à Claudio Asello Tribuno plebis dies dicta esset, ad populum neq; barbam radere, neq; candidâ veste uti desiisse; minimeq; fuisse cultu solito Reorum: ut est apud Gellium *lib. 3. Noct. Atticar. c. 4.*

Sordidati.

Etiā Reorū cognati. Sordidatā usurpabāt vestem.

Id tamen postea limitatum.

Scipio.

Fertur quoque Rullius, quo truculentior esset, capillatior & barba majore fuisse. Ad terrorem certè hostib. incutiendū, Indi & Arabes in prælia ituri, ex proprio capillo cornua & cincinnos sibi nectere dicūtur; formidabiliores scilicet inde apparituri. Sed & Philosophos barbam prolixiorem & capillis longiorem gestare solitos, sapientiæ argumentū & insigne, plus quàm manifestum est. Inde enim Horat. Barbam sapientem appellat *lib. 2. Satyr. 3.*

Rullius.

Indi & Arabes.

Philosophi barba cur prolixa.

Barba sapiens.

——tempore, quo me
Solatus jussit sapientem pascere barbam.

quam Juvenalis *Satyr. 10.* gravem dixit. Hinc Philosophos Persius barbatos appellat *Sat. 4.*

Rem populi tractas? barbatum hoc crede Magistrum
Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutæ.

ubi Domitium Neronē minus idoneum ostendit populi Rectorem & Pastorem: qui nihil unquam studio percepisset, audisset, didicisset. Ob id Juvenalis *Satyr. 4.* docet, Liberos molli educatione, indulgentia & pravis parentum moribus perdi, ut vix ac ne vix quidem inde ad meliorem frugem possint revocari.

Barbatos licet admoveas mille inde Magistros.

Quanquam ut nec habitus Monachum, nec cathedra Sacerdotem facit, & nec locus aut habitus sanctificat hominem, sed homo locum & habitum: *can. ult. 40. dist.* Ita etiam neq; promissior barba, nec vestis pertrita Philosophum facit. Hinc enim illud è Græco conversum epigramma:

Si prolixa facit sapientem barba: quid obstat,
Barbatus fiat quin Caper ipse Plato?

Barba non facit philosophum. Quapropter cùm ad Herodem Atticum consularem virum, ingenioque amœno & Græca facundia celebrem, palliatus quispiam & crinitus, barbaque prope ad pubem usq; porrecta adiisset, ac perisset æs sibi dari εἰς ἄρτους emendos scilicet: atque Herodes interrogasset, quisnam esset? Tum ille vultu sonituque vocis objurgatorio, Philosophum se esse dixit: & mirari quoque, addidit, cur querendum putasset, quod videret. At Herodes: Video, inquit, barbam & pallium: Philosophum non video, ut est apud Gellium *lib. 9. Noct. Atticar. ca. 2.* Sentiebat nimirum Atticus, Non fucum sed mores & scientiam genuinum Philosophum ostentare, Joh. Coras. *Epist. quæst. cap. 24. nu. 4. & 5.* ut meritò de isthoc hominum genere Pacuvius dixerit:

Ego odi homines ignavâ operâ philosophâ sententiâ.

Quem versum Macedo Philosophus vir bonus scribi censebat debere pro foribus omnium templorum. Nihil enim fieri posse indignius, neque intolerantius dicebat, quàm quod homines ignavi ac desides, operti barba & pallio, mores & emolumenta philosophiæ in linguæ verborumque artes converterent, & vitia facundissimè accusarent, intercutibus ipsi vitiis madentes, ut est apud Gellium *lib. 13. cap. 18.*

Pera & clava philosophorũ. Præter barbam autem & pallium (unde palliatus Pythagoras Valerio Maximo *lib. 3. cap. 1.* & palliata mendicabula Polycrati *lib. 8. cap. 28.*) etiam perâ utebantur philosophi, & baculo sive clava: exẽplo Herculis clavam gestantis. De quo Apulejus *libr. 4. Florid. Philosophus iste Hercules fuit: semi nudus & ipse, & clava insignis.* ad cujus imitationem philosophi clavam, hoc est, nodosum baculum tenebant. Idem Apulejus *lib. 11. Metamorph.* peram & baculum tu-philosopho exprobrares? & paulo post de Hercule: *Neque ulla pelle vestitior fuit, neque uno baculo comitatior.* Nec abs re tamen Sidonius Apoll. Faustum commendat, quia non pasceret cæsariem, neque pallio aut clavâ, veluti sophisticis insignibus gloriaretur, aut affectaret de vestium discretione superbiam, de nitore pompam, de squalore jactantiam. *Ep. 9. libr. 9.* Ubi omnium ferè philosophorum habitum depictum invenias. Quos tamen non ineptè fortassis cum Tertulliano, *alicujus sapientiæ animalia* vocaveris. vel cum Musonio *animalia spurca & probra*, dum nomen usurpant sanctissimum & Philosophi nominantur, teste Gellio *lib. 9. cap. 2.* Hi cum maximam in victu ac corporis habitu severitatem & continentiam præ se ferrent, & nescio quid sublimius populo sapientes, pecuniæ & gloriæ & voluptatibus odium indixisse; & ut Impp. loquuntur *in l. 8. C. de professor.* etiam fortunæ vim ferre, ipsamque adeò mortem contemnere posse viderentur, imo etiam plusquam homines & supra homines se esse jactarent: si propius inspiceres, vincebantur avaritia & rapacitate: philosophiam rem sanctissimam numario pretio dehonestãtes: quod sophistarum est, uti eleganter Themistius disserit. *orat. 3.* adeò ut paucissimi verè philosophantes invenirentur: ut inter Cynicos quidem, de quibus Petronius Arbiter. *Philosophorum affectatio.* *Avaritia.*

Ipsi qui Cynica traducunt tempora vita,
Nonnunquam verbis vendere verba solent.

Quos versus in hanc rem adducit Marquard. Freher. *lib. 1. parerg. cap. 1.* cum illo Senecæ *lib. 2. de benefic. cap. 15.* Intolerabilis res est poscere numos & contemnere: indixti pecuniæ odium, hoc professus es, hanc personam induisti, agenda est. Iniquissimum est, pecuniam sub egestatis gloria adquirere. Iure igitur Gellius Græcas istorum præstigias ridet, philosophari sese dicentium, umbrasque verborum inanes

anes fingentium: qui se nihil habere, & nihil tamen egere, ac nihil cupere dicunt: quum & habendo, & egendo & cupiendo ardeant. *lib.* 13. *Noct. Attic. cap.* 22. adeò

——philosophia.

Exilium patitur, & philopecunia regnat!

Philopecunia. quam constat esse violentissimum disciplinæ textum, ut *Richardus de Buri*, Eduardi III. Anglorum Regis quondam Cancellarius censuit *in philobibl. cap.* 9. quinimò ex ipsa philosophia conquiri divitias monemur illo Lucillii Epigrammate:

Hermodoti hoc dogma est: quisquis miser indiget are,

Philosophi adsumat pallia, dives erit.

Seneca opes immensa. Et qua mente fuisse dicas Senecam? qui cum de divitiarum contemtu multa scripserit, adeo tamen studiosus parandæ rei fuit, ut termillies sestertium quadriennio cumulaverit? Tacito teste: Quæ summa valet centies quinquagies centena millia Caroleorum; seu, ut vulgo computamus, ἐν πλάτει donnas auri centum quinquaginta: ex supputatione doctissimi Conradi Rittershusii *in Notis ad Guntheri Ligurin. lib.* 3. *cap.* 3. *num.* 2. quem laudat & sequitur Clarissimus Taubmannus *in Virgil. Culice fol.* 32. Nec desunt, quibus Petronius modò commemorato illo disticho, non obliquè videtur Senecam carpere: cujus suspectum in gubernatione Cæsaris Neronis Regimen, tanquam venale, & ambitioni pervium: ut videre est in *prolegomenis ipsius Petronii cap.* 3. At in opibus congerendis perpetuo méti hærere debet bracteatum illud Ausonii *Eidyll.* 3.

Cui nullius finis cupiendi, nullus habendi est,

Ille opibus modus est, quem statuas animo.

Cæteroquin ita fere comparatum atque usu approbatum est, ut vero verius experiamur, quod ille dixit: *Opes facilius inveniri qui vituperet, quam contemnat*: Cujus & Lipsius meminit *centur.* 1. *Epistol. ad Belgas Ep.* 13.

Osiris Peregrinantes comam alunt. Osirim quoque, cum totum orbem terrarum peragraturus esset, decrevisse dicunt, crines non tondere antequam in patriam rediisset. Indeq; promanasse hanc consuetudinem, ut peregrinantes capillos nutrirent, donec domum reverterentur. Natalis Comes *libr.* 5. *Mytholog. c.* 13.

Mulierũ cura in alenda coma. Singularia isthæc sunt quibusdã forsitan viris. At fœminis in universum hoc familiare est, ut circa Comarum nutritionem quam maximè occupentur: Nec injuriâ fortassis, quandoquidem Capillamenti decorum adeò fœminas decere A-*Capillamenti muliebris laus.* pulejus putavit, ut si vel ipsa Venus calva foret, & comę honestaméto viduata haudquaquam placeret, sed imò inamabilis fieret. Si cujus libet, inquit, eximiæ pulcherrimæque fœminæ caput capillo spoliaveris, & faciem nativa specie nudaveris; licet illa cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata; licet inquam Venus ipsa fuerit; licet omni Gratiarum choro stipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo suo cincta cinnama fragrans, & balsama rorans, calva processerit; placere nõ poterit, nec Vulcano suo. Et paulò pòst: Tanta denique est Capillamenti dignitas, ut quantvis auro, veste, gemmis, omnique cetero mundo exornata mulier incedat: tamen nisi capillum distrinxerit, ornata *Capillorum color.* non possit videri. Ejus verò varii colores ibidem paulò ante commendantur. Inter quos Galenus capillos flavos & rubentes, crispósque bonam corporis constitutionem significare putavit. Cujusmodi fortassis fuerunt Poppeæ capilli, quos Domi-*Poppea capilli.* tius Imperator à succini colore, qui in melle cognoscitur, succinos appellavit. Apulejus noster, aurum coruscantes in mellis lenem deprimi umbram eleganter dixit. quanquam nigricantis quoque coloris capillus non parum expeti videatur à matronis, nigritia illa satis venustate faciem candicantem. atque ad id usas fuisse

unguento nucario, è nucis cortice expresso, indicatur illo Tibulli:

Tum studium formæ est, coma tum mutatur, ut annos
Dissimulet viridi cortice tincta nucis.

Morbus ex nimia capillorũ curatione.

Quod ex Johanne Meursio supra *Titul. de Amomo*, annotavimus. Idem Galen. scriptũ reliquit, vidisse se mulieres complusculas immodicâ capillitii curiositate defunctas eò quòd caput pharmacis & medicamentis hujusmodi lethifera frigiditate vexârint: immemores sc. quòd capillus interdũ inordinatus incõpositusque; & ut cũ Terentio dicam, *circa caput rejectus negligenter*, in formoso corpore decentior est, & gratior, quàm operosus, hoc est, multa opera cõcinnatus: quemadmodũ in simili,

Pulchra fœmina nuda, quàm purpurata pulchrior:

Fœmina nuda pulchrior.

ut Plautus rectè putavit Mostellar. act. 1. Sc. 3. quem Apulejus noster sequutus; Pleræque mulieres, inquit, indolem gratiasq; suas probaturæ, lacinias omnes exsuunt, amicula dimovent, nudam pulchritudinem suam præbere gestiunt, magis de cutis roseo rubore, quàm de vestis aureo colore placituræ. Cæteroquin fœminas capillos nutrire, ipsa Lex jubet, ad caput videlicet velandum, & in memoriam subjectionis: intantum, ut si comam sibi amputaverit mulier, anathemate feriatur. *can. quacunque distinct.* 30. & *can. mulier* 33. *q.* 5. eo quòd jus subjectionis hoc modo conetur resolvere. *d. can. quacunque.* ad quod tamen erat adstricta: quando quidem subditas fœminas viris, & penè famulas Lex esse voluerit uxores. *can. satis.* 33. *q.* 5. ut non immeritò Justinianus rescripserit; & corpore, & substantia, & omni Uxoris vitra maritum fungi. *l. assiduis. C. qui potior. in pign. hab.* qua de re prolixius à me dictum est *in l. ultim. C. de in jus vocan.* Illud mirêre magis, etiam à viris cum affectatione quadam & cura Capillos studiosè fuisse cultos, & ad lenocinia decoris permissos. Hos Seneca dicebat solicitiores esse de capitis sui decore; quàm de salute: quippe qui inter speculum pectinemque occupati sint: qui concinniores esse malint, quàm honestiores: qui Rempublicam suam turbari minùs curent, quàm comam: si scilicet

Mulier comam nutrire debet.

In subjectionis signum.

Capilli etiam à viris culti.

Effœminatis.

Unus de toto peccaverit orbe comarum
Annulus, incerta vix benè fixus acu.

sicuti de molli & effeminato quodã Martialis lusit: quo hominũ genere nihil quicquam aut nequius, aut turpius esse, Cicero rectè pronunciavit. 3. *Tuscul.* Hinc Archesilaum Philosophũ Plutarchus refert, vehementi verbo usum esse, de quodam nimis delicato divite, qui incorruptus tamen & perinteger dicebatur. Nam cùm vocem ejus infractam, capillumq; arte cõpositum, & oculos ludibundos, atq; illecebræ voluptatisq; plenos videret: Nihil interest, inquit, quibus membris Cinœdi sitis, posterioribus an prioribus quod Gellius refert *lib.* 3. *Noct. Atticar cap.* 5. In more tamen positum fuit Francis sive Gallis, ut comam alerent eleganter, & cæsariem insignẽ ac copiosam lubenter ostentarent:

Archesilai in effœminatos dicterium.

Franci aluerunt comam.

——tum flava repexo
Gallia crine ferox, evinctaque torque decoro.

ut Claudianus *in* 2. *Panegyrico canit*: & doctè explicat Ludov. Cœlius Rhodigin. *lib.* 15. *lect. antiquar. cap.* 8. *fol.* 533. vel ideo fortassis, quod Franci quasi Liberi potissimũm nominarentur. Liberorum autem sive ingenuorum est, comatos esse: cùm è contra coacta detonsio jugum servile innuat. Ex quo manavit vetus illa apud Suidam paræmia. δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις, hoc est, Servus cùm sis, comam habes. Indeq; antiquissimum Celticæ gentis morem fuisse, Antonius scribit *lib.* 1. *de gest. Francor. c.* 20. ut cujus barbam comiter tangerent, eũ haberẽt parentis loco, adoptionis propè imagine. Cujus moris ignarus M. Papyrius Romanus, Gallo promissam ejus barbam

Coma ingenuorũ.

Galli barbam demulcent. M. Papyrius.

bam permulcenti, scipionem eburneum in caput victoris incussit. ut hinc quoque probabile quodammodo fiat, etiam tum temporis Romanos barba usos fuisse prolixiore. Sed magno stetit Papyrio isthæc percussio. Inde enim cædis initium à Gallis factum; patribus miserè & sine cæde trucidatis, ac Senatu penitus exstincto: sicuti ex Livio Stephanus Forcatulus retulit *lib. 2. de Gallor. Imper. & Philosoph.*

Mulieres non calvescant. Etsi autem proditum est, Mulieres regulariter non calvescere: eò quòd natura harum similis sit puerorum naturæ, ut principi Medicorum placuit Hippocrati: Negari tamen non potest, etiam fœminis quandoque capillos defluere: non quòd natura harum immutata sit, sed vita, & victus ille temperatior, ut Beroald. *ad Apuleium* annotavit. Estq; dignũ relatu, quod *Ægyptii raro calvi.* Herodotus scripsit, ex omnibus hominibus paucissimos videri calvos Ægyptios, eosdemque *capita habere durissima*: Cujus rei hãc ait esse causam, quòd statim à pueris radere capita incipiant. Inde enim os capitis ad solem reddi compactum, adeò *Persarum capita fragilia.* ut vix lapidis ictu id illidas. Persis autem, quod à principio assuefiant operire capita gestantes pilea & tiaras, adeò fragilia esse, ut si ferire velis, vel solo talitro perforare possis. *Herod. lib. 3. cap. 12.* Hos nemo aptos fuisse dixerit illi apud Græcos *Hieromenia, ludus.* usitato ludo, quem *Hieromeniam* vocabant. In quo vir nudo glabroque capite Arieti reciproci cornu occursabat: sæpiusq; eadem de re ad tonstrinam se recipiebat, ut obarmaret loricaretq; caput ferventi pice. Quod si minime Arieti cessisset, & firmiter arietasset, certo prœmio donabatur. de quo apud Cœlium Calcagni. *lib. 1. Epist. quæstion. 12.* Planè calvam quo- *Venus calva.* que Venerem à Romanis cultam fuisse constat: & quidem ab eventu. Nam Urbe à Gallis occupata, obsessi in Capitolio Ro- *Ex mulie-* mani, cùm mulierum capillis tormenta *rum comis tormenta.* fecissent, ædem Veneri calvæ, in matronarum honorem consecrârunt: quemadmodũ ex Vegetio & Lactantio Lilius Giraldus retulit *Hist. Deor. Syntagm. 13.* & Johan. Nevizan. *in sylva Nuptiali lib. 4. n. 19.* Romanis tamen mulierib. istis forsan non inferiores judicandæ erũt Massilienses fœminæ, quæ Martis ad classis instructionem *Item funes.* comas suas cõferebant, quia funes deficerent. Maluerũt enim pudicæ fœminæ, deformato ad tẽpus capite reparare exarmata navigia, & libere vivere, quàm venusta te integrâ hostibus cedere, hisq; servitum ire. Front. *lib. 1. Stratag. c. 7.* Veget. *lib. 4. c. 9.*

Occasio calva. Occasionem quoq; calvam fuisse fictam invenio. Eam Græci masculo nomine *καιρὸν* nuncupabant. De hoc Pytthacus Mitylenus, unus ille ex septem Græciæ sa- *Græcis masculα.* pientib. illud usurpabat *γνῶθι καιρὸν*, hoc est, Nosce tempestivitatẽ sive occasionẽ, quæ rerum omnium potissima est; & si semel præterfugerit, ampliùs apprehẽdi nõ poterit. Rectè enim Livius: Si in Occasionis momẽto, ait, cuj⁹ prætervolat opportunitas, cunctatus paulum fueris; nequicquam mox omissam queraris. Ideo enim calva posteriori parte fingitur Occasio, & *Metanœa.* ei Comes additur *Metanœa*, id est, Pœnitentia, Quod & Posidippus & Ausonius lepidissimis versiculis expresserunt: quo- *Carus Posidippi.* rum ille quidem *καιρὸν sive Carum* quem natu minimum filiorum Jovis fingit Johan. Chius in hymno *καιροῦ* concinnato. prout de hoc ut & Ara ejus extat apud Rhodigin. *lib. 13. lect. antiq. cap. 17.* masculo nomine, Græcorum scilicet more; hic *Occasionem*; ex Latinorum superstitione, fœminei sexus Deam descripsit. Eleganter mehercule uterque. Posidippi igitur de Cæro Deo Epigramma à Lilio Gyraldo è Græco conversum ita habet.

Unde hic est plastes? Sicyonius. Ede age nomen.
Lysippus. Tu quis? Carus ego, omnia domans.

Car.

Cur summis instas pedibus semper rotae. Alas
Cur plantis gestas? ut levis aura feror.
Cur dextra est inserta novacula? Signum homini hoc est,
Vis conferri acie quod mihi nulla potest.
Cur coma fronte iacet? venientem ut prendere possis.
Parte est cur calvum posteriore caput?
Quod postquam levibus praeceps effugero pennis,
Ne valeat, tergo qui revocare queat.
Talem vos propter, me plastes finxerat Hospes,
Praeforibus positus qui documenta darem.

Occasio Alciat. Id ipsum & Alciatus non minori cum gratia, dicam, an felicicitate in hunc modum expressit.

Lysippi hoc opus est, Sycion cui patria. Tu quis?
Cuncta domans capti temporis articulus.
Cur pinnis stas? Usque rotor. Talaria plantis
Cur retines? passim me levis aura rapit.
In dextra est tenuis dic unde novacula? Acutum
Omni acie hoc signum me magis esse docet.
Cur in fronte coma? Occurrens ut prendar. At heus tu
Dic cur pars calva est posterior capitis?
Me semel alipedem si quis permittat abire,
Ne possim apprenso postmodò crine capi.
Tali opifex nos arte, tui caussa, edidit Hospes:
Utque omnes moneam, pergula aperta tenet.

Ausonii. Occasionem denique Ausonius, carmine satis venusto & docto depinxit: Id verò placuit similiter hîc adscribere.

Cuius opus? Phidiae, qui signum Pallados, eius
Quique Iovem fecit tertia palma ego sum.
Sum Dea, quae rara & paucis Occasio nota.
Quid rotulae insistis? Stare loco nequeo.
Quid talaria habes? volucris sum. Mercurius quae
Fortunare solet, tardo ego, cum volui.
Crine tegis faciem. Cognosci nolo sed heus tu,
Occipiti calvo es. Ne tenear fugiens.
Quae tibi iuncta comes? Dicat tibi. Dic rogo, quae sis.
Sum Dea, cui nomen nec Cicero ipse dedit.
Tu modò dic, quid agat tecum. Si quando volavi,
Haec manet; hanc retinent, quos ego praeterii.
Tu quoque dum rogitas, dum percunctando moraris,
Elapsam dices me tibi de manibus.

Tale est illud *Hippocratis*. Brevem esse occasionem ac veluti momentaneam monentis atque in acie novaculis consistentem admonentis. Atque eò referendum est *Alexandri* illius verè magni responsum. Interrogatus enim, qua ratione paucos intra annos totum terrarum orbem leges suas ferre coegisset? subjecisse memoratur rotundo certè & arguto elogio *μηδὲν ἀναβαλλόμενος*, hoc est, *nihil procrastinando*. Nimirũ in omnes benè gerendae rei occasiones imminebat insatiabilis ille animus, absque eo victorias frequenter corrupturus. Hinc illa illustrium militiae artibus Imperatorum cognomina, *Aquila & ferrum*. Hoc Pyrrhi; illud Seleuci; quibus haud dubiè illorum pernicitas, qua praecipuè in expeditionibus opus est ostendebatur. *Imperatorum cognomina à pernicitate.* Pulchrè monet quidam non esse amittendam è manibus occasionem, pigri agricolae instar, qui fructus suos per inertia perire sinit. Ut est in exegesi *Hadriani Iunii* Medici & poetae optimi, Epigrammatis illius, quod in symbolum & insignia *Posthii* idem ille concinnavit: *Posthii insignia.*

Quid volat admissus passu celerante veredus,
Sessorem & rapiens ilia pulsa trahit?
Tolle moram, loquitur, nil quicquam in crastina differ.
Nam trahit offensam noxia saepe mora.

Quam quidem moram tollendam esse, *Iulius* quoque *Caesar* monuit apud Lucanum: quippe, quae

——semper nocuit differre paratis.

Proin-

Proinde Vegetius, in rebus bellicis celeritatem amplius prodesse solere dicebat, quam virtutem. Nam exspectare, dū hostium copiæ augeantur, equitatusq; revertatur, summæ dementiæ est, eidem Cæsari. Et scitum est illud Accii: apud Nonium *Multa plerumque amitti tarditate & socordia.*

Coma detonsio Longobardis pro pœna.

Cæterùm quàm ignominiosum olim fuerit calvitium, Longobardis præsertim, qui comam & barbam alebāt; vel inde liquet, quod pœnæ genus ipsis fuerit Comæ detonsio, in vilipendium scil. atq; opprobriū delinquentis constituta. Alvarotus *in §. si quis quinque. De pace tenend. in usib. feudor.* Eo quippe jure sancitum legimus, ut forcipe & scopis in damnatos animadvertatur, hoc est, ut tonsi virgis cædātur. Si quis enim minus quinque solidis fuerit furatus, scopis excoriatur (hoc est, ut ego interpretor, virgis cæditur) & forcipe tondetur. *d. §. si quis quinque.* Quo sensu etiam accipio constitutionem Juris Saxonici: ut si quis in villa interdiu furtum, quod tamē tres solidos non excedat commiserit; eo ipso die puniri possit in cute & crinibus. *Specul. Sax. lib. 2. c. 13.* vel ut articulus vigesimus octavus loquitur, ejus crines & cutis tormentis subjiciantur: hoc est, virgis cæsus tondeatur. Sic, qui literas Imperiales despexerit, Longobardico jure nudus ad palatium vapulet, & capilli ejus tondeantur. *l. 1. si quis lit. nost. despexerit.* Et si servus ignem in sylva cōminarit, Dominus eum ad flagellandum, & caput tondēdum tradat. *l. ult. De damno in via dato.* Sic mulieres, quæ rixam, & super alios aggressionē fecerint, tondeantur ac per vicos civitatis verberentur. *l. relatum. de aggression. in via fact.* quam pœnā etiam adulterii damnatæ Mulieres apud Germanos luebant. Ita enim Tacitus de Moribus Germanorum scribit: Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. Ut mirū non

Adulterii quomodo à Germanis punitum.

sit, quod feudali jure proditum legimus: Non pro levi, imò majori injuria æstimādum esse, si quis alteri crines aut barbam expilasset, quàm si pugno vel manu eum percussisset. *§. si quis aliquem. De pace tenenda §. eim. in usib. feudor.* Hinc docuit Baldus *in l. Reos. C. de accusat. n. 6.* barbam in homine membrum esse: & ob id, incidentem barbam teneri pœnâ, qua plecti solet, qui membrum alicui abscidit, Jacobus Meñochius *libr. 2. de arbitr. iudic. cent. 4. casu 392. n. 32.* Inter Philosophos tamen, quos barbam & comam nutriisse modò diximus, soli Stoici vel ad cutem usq; tondebantur. De quibus accipiendum est illud Juvenalis *Satyra 2.*

Crinium aut barbæ expilatio. Barba pro membro.

Atque supercilio brevior coma.

qua ratione Persius sectæ istius asseclas Detonsam juventutem appellat *Satyr. 3.*

——insomnis quibus & detonsa juventus.

Ita enim pro Indetonsa legendum putat Adrianus Turnebus *lib. 31. Advers. cap. 23.* Alexandri sanè temporibus inventum fuisse apud Græcos, ut mentum raderetur, cum prius non raderētur, Chrysippus testatur. Cum itaque quendam mentum ita habere vidisset Diogenes; Nunquid naturam accusas, dixit, quia te virum, non autem mulierem fecerit? ut est apud Athenæum *lib. 13. Dipnosoph c. 6.*

Diogenis dictum in barbam radentem.

Tonsuræ autem toties cum jam facta sit mentio, hoc quoq; addendum putavi: Tonsores nimirum à Plutarcho garrulitatis non obscurè insimulari, dum Tonsorum genus benè loquax esse pronunciat. Solebant enim in Tonstrinas, quæ Tonsorum Officinæ sunt, spermologi nullius rei, nisi rumorē mutuò colligendi, ac posteà differendi studio ducti, confluere. Terentius *Phormione*: Tonstrina erat quædam, hîc solebamus plerunq; eum operiri, dum inde iret domum. Intereà dum sedemus, &c. ubi Donatus *Tonstrinam esse sedem otiosis aptam annotat*: quemadmodum &

Tonsores cur garruli.

Scholiastes Aristophanis *in Pluto*: Tonstrinæ, inquit, officinæ sunt, in quibus, qui volebant, capillos capitis ac barbæ tōsos, id in ipso discessus puncto, ubi diutius quā deceret, commorati essent, & ociosi diem consumsissent, faciundum curabant. Ex multo igitur illo in Tonstrinis desidentiū sermone, Tonsorum loquacitas, quibus tamen hac in parte non multum fortassis concedunt Lippi: qui cum ob oculorum imbecillitatem plurimum à rebus gerendis habeant ocii; rumoribus audiendis & dissipandis se solent dedere. Inde istud proverbium apud Horat. *lib.* 1. *Satyr.* 7.

Omnibus & lippis notum, & tonsoribus.

Quærunt nonnulli, an Barbitonsor, principis lateri adhærens, nobilis efficiatur? Et post Angelum, ipsum etiam Jasonem concludere video *in l. omnium. C. de Testam. nu.* 1. eo ipso quem nobilitari, quòd Principis lateri adhæret: *arg. l.* 1. *C. de prepos. labor. lib.* 12. ibi, quos nostri lateris comitatus illustrat. Ubi *illustrare* pro nobilitare, vel nobilem efficere accipitur; quemadmodū & si quis circa latus principis militaverit: *l. ul. C. de excus. tut.* aut etiam Principis purpuram contingere dignus fuerit existimatus. *l.* 1. *C. de domest. & protector. lib.* 12. Vide tamen Jacob. Menochium *lib.* 2. *de Arbitra. Iudic. cent.* 1. *casu* 68. *n.* 58. *Barbitonsor Princi-pis.*

DE HABITU IMPERATORUM TIT. XLV.

1. *Paragauda Balmata.* *Imperatores Romani* † Paragauda Palmata *utebantur: quæ Toga erat purpurea auro & margaritis intertexta. His ut plurimū quoq; insertæ erant cum propria tum Majorum imagines, ut Ausonius Gallus tradit in panegyrico ad Gratianum: ubi palmatæ mentionem facit, cui* † *Constantii Principis imago fuerit intexta. Erat hæc quoque vestis triumphantium. Nam & Plutarchus Paulum AEmilium in ejusmodi veste triumphasse scribit. In libro,* de Notitia dignitatis Imperii Romani, in insigni Militum, *qui* Felices Valentiniani *dicuntur, sub Magistro peditum cernitur Imperator veste purpurea, qua anteriori quoque parte operta est, & ad media usque crura pertingit ac maniculata est. Ac quantum comprehendi potest, effigies illa Valentinianum Imperatorem repræsentat. Gladios portabant inauratos, & in eburnea vagina abditos, teste Virgilio:*

2.

Imperatorū gladii.

—humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburnea.

Et in principio lib. 11. *idem ait:*

—ensem collo suspendit eburneum.

ubi Servius. Media vagina inscribant stellas ex Iaspide, ut ex eodem probatur Virgilio, lib. 4.

—illi stellatus Iaspide fulva
Ensis erat.

3. 4. *Imperatrices.* † *Imperatrices simili* † *veste induebantur. Virgilius enim* lib. 1. Æneid. *Liviæ vestem describens, appellat:*

—pallam signis auroq; rigentem.

Mulieres

Mulieres regulariter togis utebantur & palliis, ac insuper veste longa induebantur quam Pallam dicebant. Sed ut ad Imperatores redeam; Constantinopolitani calceos gerebant purpureos, authore Niceta in vita Alexii Comneni; Ubi Andronicum Comnenum Imperatorem creatum, in solio inaurato, in quo Imperatores sedere consueverant, collocatum; & purpureum biretum ei impositum; Idque eum Imperio dejectum unà cum purpureis calceis deposuisse refert. Imperatores Græci pallio utebantur purpureo, gemmis ornato: quemadmodum Valentiniani Imperatoris galeam fuisse scribit Ammianus Marcellinus. Zonaras in vita Iustiniani, consuetudine introductum fuisse dicit, ut ad Imperatorem & Augustam accessuri, † in terram honoris caussa 5 prociderent: Idque à Gelimero *Gothorum Rege factitatum, deducto ad Iustinianum † à Belisario generali Duce ipsius: qui Gothis devictis magnam 6 Italiæ partem recuperârat. †* Trabea *quoque toga erat, tota ex purpura contexta, qua Consules amiciebantur.* Prætexta *autem Proconsulum erat & 7 Prætorum, ut alibi diximus: quod tadii vitandi gratiâ non repeto. Hodiè unà cum Magistatibus omnia vestimenta in desuetudinem iverunt.*

Imperatorum calcei. Pallium. Imperatores qua solennitate accedebantur. Trabea. Prætexta.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Paragauda.

1. P*aragauda aut palmata utebantur.*) Paragaudas, vestes fuisse auratas & sericas auro intertextas; omnibus & quidem viris in primis prohibitas (nisi quibus hæ propter imperiale ministerium concessæ fuerunt) & soli principi, ejusque domui dedicatas, disertè colligitur ex *l. 1. 2. & 4. de vestib. holober. lib. 11.* Scribit tamen Vopiscus, Aurelianum Imperatorum primum paragaudas vestes militibus dedisse: cùm antea non nisi rectas purpureas accepissent. Et quidem Paragaudæ illæ pro lororum sive filorum aureorum intextorum nnmero, *Monolores, dilores, trilores, usque ad pentalores* dicuntur eidem Vopisco in Aureliano à loris fortasse, quorum latitudinem fasciæ illæ æquarent, & simularent speciem. Etsi enim Paragaudæ vestes quoque ipsas denotabant: Sic enim Vopiscus paragaudæ vesti purpuream rectam opponit, quæ nec clavata erat, nec prætexta: eas tamen Turnebus putat propriè fascias fuisse vel aureas vel sericas, auro ornatas, quæ vestibus intexerentur. Idq; verbi ex Græco & Latino ei videtur compositum, ut quoddam ornamentum & gaudium vestis intelligatur: vel quòd limbo Paraganda & margini esset vicina, velut παρὰ caudam, id est juxta caudã & extremitate, & oram vestis. Turneb. *lib. 9. advers. c. 11.*

Paraganda & vestem denotat & fascias. Paragauda notatio.

Palmata autem, quæ & Triumphantium vestis erat, palmam habebat intextam. & quidem filis quandoq; aureis. Inde *palmatæ aureæ* Julio Firmico *lib. 4 c. 15.* Tũc enim coronas aureas, tunc prætextas decernit, aureasq; consularium, sive pro cõsularium *palmatas.* Erat nempe & consularis vestis, ut præter Firmicum etiã Symmachus testatur *Ep. 41. lib. 6.* & triumphãtium, ut modo dixi. Tertullianus *de Corona Militis:* Hic est habitus victoriæ nostræ: hæc palmata vestis. Palma enim victoriæ Symbolum in certaminibus habebatur. Cujus rationem Plutarchus *in 8. sympofiac.* ita explicat: Si (inquit) supra palmę arboris lignum magna pondera imponas, ac tam graviter urgeas oneresque, ut oneris magnitudo sustineri non queat: non deor-

Palmata. Palma victoria symbolũ.

sum palma cedit, nec in terra flectitur; sed adversus pondus resurgit, & sursum nititur, recurvaturq; quale est Victoris ingenium, quod urgentibus opprimentibusq; non cedit, ut est apud Gellium *lib. 3. Noct. Atticar. cap. 6.* Nam & victoriam Græci

Victoria Notatio.

inde dici putant *νικᾶν παρὰ τὸ μὴ εἴκειν* à nõ cedendo. Alii vero, quod sit palma inter arbores cunctas macrobia maximi, id est longioris ævi, sicut Nicephororũ (sic enim victores dicunt) gloriam addecet esse perpetuam, nec unquam consenescere. Lud. Cœl. Rhodig. *lib 5. lect. ant. ca. 6.* Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditum est. Unde Victoriam Apulejus palmarem Deam *lib. 2. Milesia.* nominat: qua favente & propitia Augustinus ait, gentes omnes subditas futuras, etiam Jove feriato. Quod Beroaldus ibi retulit, & palmam vocat victricem *lib. 11.* Ubi Lunæ sive Isidis calceos ex palmæ foliis cõtextos adserẽs; Pedes, inquit, ambrosios tegebãt soleæ, palmæ victricis foliis intextæ. Plinius tamen non meminit, palmarum folia

Palmarum folia.

in usu calceorum fuisse: qui ea tantũ scribit in usu esse ad funes, vitiliumq; (hoc est eorum, quæ ad vinciendum ligandumque accommodata sunt) nexus, & capitũ umbracula. Veteres tamen palmarum foliis scriptitasse, ex Plinio probari videtur *libr. 13. c. 11.* Unde *Φοινίκια γράμματα.* Phœniciæ dicebantur literæ. *φοῖνιξ* enim Græcis

Phœnicia littera.

palma est. quanquam Phœniciæ illæ literæ non à Phœnice, sed à Phœnicæa dictæ videri poterant. quæ etsi à multis, præsertim verò Matthiolo, nominũ similitudine decepto confunduntur, dum communiter perhibent, Phœnicẽ à Plinio Phœnicæam dici: eas tamen ex diametro distare, Melchior Guilandinus *in suo de Papyro tractatu* ex effectu & contraria ipsarum vi probat: Siquidem Phœnicæa trita ex vino pota præclarè menses cieat, quos fluentes Phœnix strenuè etiam supprimat, si Dioscoridi credimus. Proinde apud Plinium

Plinius emendatus.

in *Palmarum* locum, vocem *Malvarum* substituendam censet: ut sensus sit, in Malvarum foliis primò scriptitatum fuisse. Cur non ergo & in palmarum foliis? Ejus

In palmarum foliis scriptum olim an fuerit

verò varias rationes ibi recẽset: tum quod apud neminem Varrone (quem Plinius citat) antiquiorem comperErit, palmarum folia ad usum scribendi aliquãdo accommodata fuisse: tum quòd vel Suetonio teste naturâ asperiora dorioraq; sint, quàm ut commodè in eum usum recipi queant: tum quòd arundinea passim obvia subrogari præstabat: tum quòd Malvarum folia rectius opponantur arborum libris, quàm folia Palmarum, quæ & ipsæ arbores sunt: tum quòd Cinna antiquus poëta, cujus

Cinna poeta.

Catullus & Servius meminẽre, in Malvarum foliis scriptitatum indicet iis versibus qui ab Isidoro referuntur *lib. 6. Etym. c. 12.*

Hæc tibi Arateis, multum invigilata lucernis
Carmina. queis ignes novimus aëreos,
Levis in aridulo malvæ descripta libello,
Prusiaca vexi munera navicula.

Ut suspicari liceat, huc respexisse Pythagoram, qui *μαλάχης*, id est, Malvæ folium sanctissimum esse dicebat, ut refert Ælianus *lib. 4 variar. histor. c. 17.* Cæterùm Pa-

Paragauda & palmata cur purpurea.

ragaudam sive Palmatam vestem illam Auctor noster purpuream fuisse autumat. Idque non obscurè probari videtur *ex l. temperent. 4 C. de vestib. holober. lib. 11.* Purpurata quippe vestis, ornamentum fuit regium, & Majestatis insigne; hoc rubicundo colore insinuans sanguinis imperium, & necis inferendæ potestatem. Quo fortassis sensu Horatius Tyrannos appel-

Tyranni purpurei.

lat purpureos. 1. Od. 35.

Purpurei metuunt Tyranni,
Iniurioso ne pede proruas
Stantem columnam.——

Et ob hanc Majestatem Deus haud dubiè

Sacerdotis vestis purpurea.

Sacerdotis vestem fieri jussit purpuream. *Exod. 39.* Sed & unicus salutis nostræ instaurator

Item Christi.

ſtaurator Chriſtus, cum à profligatis militibus per ludibrium Rex ſalutaretur, purpurea veſte indutus fuiſſe legitur, ut rectè Lactantius purpuram inſigni regiæ dignitatis aſſumtæ fuiſſe ſcribat. *lib. 4. de vera ſapient. c. 7.* Inventum autem hoc lanæ purpurâ inficiendæ Julius Pollux non tam ad Hetruſcos, quàm ad Tyrios refert: dum ab Hercule primùm, Lanâ hoc colore intinctâ affirmat, canis admonitione, qui Purpuras in litore maris cum ediſſet, labra purpurarũ cruore intincta habuerit, quibus adde, quæ de Purpura, *ſupra c. 1.* à me copioſius dicta ſunt. Habitum autem Imperatoriũ egregiè expreſſum habes apud Themiſt. *orat. 1. fol. 20.* his verbis. Tiara utique Regem non facit, neq; candys, neque purpurea penula, acinacesve aureus, vel torques vel armillæ faciũt: neq; ſtipatores ſceptrũ vel *aureum pomum* præferentes, aut innumerabilis immortaliũ numer⁹. Quo in loco notandum cenſet clariſſimus Remus, etiamnũ hũc uſq; in diem Imperatori Cæſari Romano *pomum ſeu globum* aureũ in ſignum terrarũ orbis imperii præferri, quaſi eſſent, qui dicuntur *κοσμοκράτορες*. Qualia poma etiã in nummis geſtare manibus viſuntur. Idque munus ſphæræ aureæ Cæſari Rom. præferendæ demandarũ eſt Sereniſſ. *Palat. ad Rhenũ*, ſeptemvirum primario, *ex aurea Caroli IV. lege c. 22.* Qua de re Marq. Freh. in originibus Palatinis *c. 15.* Quid verò ſibi velit, & quando natum ſit, quod Imperatores ita videamus pingi, ut ſiniſtra manu teneant ſphærã quæ orbem terrarum deſignet, eiq; impoſitã crucem, id ita explicat Joh. Meurſius: Per crucem nempe ſignificari fidei in crucifixũ Deum beneficio illos terrarum orbis Imperium adeptos eſſe: Primusq; ita ſe effingi Juſtinianus curavit, poſt ædificatum Sophiæ templũ; & ab illo mox reliqui Imperatores. Meurſius *in Mantiſſa ad librum de luxu Rom. c. 8.* Sed ſacræ literæ id potius adſcribent Majeſtati Dei conditoris, & ſummi principis atq; Monarchæ; quẽ nõ ſolũ terrã uno digito verſare, ſed & universũ mũdum tanquam pugno comprehenſum librare ajunt. Et coram quo mundus totus vix ſit tanquã una gutta roris, quod & Fraciſc. Balduin. retulit *lib. 2. de Hiſt. fol. 756.*

Purpurea tinctura origo.

Pomum Imperatori prælatum.

à Palatino Rhenii.

Qui mos unde natus

Conſtantius.

2. *Conſtantii Principis imago)* Sic enim Auſonius in Panegyrico Gratianum loquentem introducit: Palmatam tibi miſi: in qua Divus Conſtantius parens noſter intextus eſt. Poſtea ſubdit: Geminum in uno habitu radiat nomen Auguſti. Conſtantius in argumento veſtis intexitur: Gratianus in muneris honore ſentitur.

Uxores fulgent honore mariti.

3. *Imperatrices ſimili veſte induebantur)* Splendent enim honore mariti Uxores. *l. fœmina. 8. ff. de Senator. l. mulieres. 13. C. de dignit. lib. 2.* Et cum duo ſint in carne una, *c. debitum. Ex. de bigam. can. admonere. 33. q. 2.* ſociique divini & humani juris dicantur. *l. adverſus. C. de crim. expil. hæredit. l. 1. ff de rit. nupt. l. 1. Rer. amot. l. 1. §. ſi vir. ad SC. Syllan.* indignum Lex, æſtimavit, Marito in altiſſimo dignitatis gradu conſtituto, Uxoris dignitatem pariter non concreſcere. *l. ſi liberarum. C. de nupt.* præſertim cum nihil tam humanum ſit, quam fortuitis caſibus, proſperis vel adverſis cõjugis participem Cõjugem fieri *l. ſi cum dotem, §. ſi maritus. ff. ſol. matr.* Weſenbec. *conſ. 43. n. 148.* Quo fit, ut quamvis Auguſta Legibus ſoluta non ſit, ſed ut reliquum hominum genus iis obſtringatur, ceſſantibus quippe in Auguſta rationibus, quæ tantum dederunt principi auctoritatem cõdendæ præſertim Legis, quæ in ſolo principe locum habet. *l. fin. C. de LL.* aliis autem omnibus denegata eſt; Mulierib. maximè, quæ Legibus condendis ne quidẽ intereſſe poſſunt. *l. 1. ff. d. tit.* Johan. Coraſ. *lib. 2. Miſcellan. c. 25. n. 6.* Princeps tamẽ eadem illi privilegia tribuat, quæ & ipſe habet. *l. princeps. ff. de legibus. l. fiſcus. §. fin. de iure fiſci.* Unde

Auguſta Legib. non ſoluta.

Principis tamen privilegiis quibus, dum gaudet.

quemadmodum Princeps ab omnium vectigalium præstatione immunis est, *l. licitat. 0. §. fi. ff. de publ.* & donatio ab ea procedens, vel in eam collata insinuatione non eget. *l. sancimus. cum auth. seq. C. de donat.* ita & facta inter Augustum & Augustam donatio constante matrimonio, rata est. *l. donationes quas Divus. C. de donat. int. vir. & uxor.* ac quibus donantur cubicularii Principis privilegiis; donati quoque intelligi debent, qui apud Augustam eodem munere funguntur. *l. cubicularios 3. C. de prapos. sacr. cubicul. lib. 12.* Johan. Coras. *lib. 2. Miscellan. cap. 25. n. 8.* quibus adde, quæ Lucas de Penna scripsit *ad Mulieres. 13. C. de dignitat. libr. 12.* Nec mirum Augustis uxoribus sua quandoque privilegia Imperatores indulisse; & ex his *Iustinianum* inprimis. Qui quod *Theodora* suæ esset obsequentior, *uxorius* audiri cœpit. Fœmina ea fuit insolens, avara & domina non mariti modo, sed & Imperii Romani; adeò ut vulgò tunc jactaretur, *non unius, sed duorum esse Imperium.* Vitia tamen ista facilè obtegebant cùm egregia ipsius forma, qua tam præstanti fuisse Procopius scribit, nullus ut eam pictor pro dignitate imitari & exprimere potuerit *lib. 1. de ædif. Iust.* tum singularis ipsius prudentia, ab eodem tantopere celebrata Procopio *libr. 1. de bello Persico*: tum verò animi excelsi magnitudo, qua gravi in urbe orta seditione, quũ Hypatius & Pompejus tyrannidem invaderent, aliis jam metu consternatis, atque adeò cum eis Justiniano fugam meditante, Theodora in medium prosiliens, acri eos oratione castigatos à fugæ consilio revocavit, milites pristinam ad virtutem & fortitudinem excitando, & identidem hoc eis inculcando: *honestè dimicando mori esse satius, quàm turpiter fugiendo vivere.* ut est apud Hotomannum *in vita Iustiniani.* Ejus orationis extrema hæc fuisse fertur clausula: mihi vetus illud placet, *præclarum, in elogio sepulchri Imperatorum adscribi*: quasi diceret, vitam potius quàm Imperatoriam dignitatem alteri concedendam. Et fieri sanè potuit, ut inter cætera muliebris illa lenitas ad æquitatem & moderationem principis consilia flexerit. Nam & olim *Celtis*, quàm maximè masculis hominibus dedecori non fuit, eodẽ fine ad judicia, quæ ipsi armati peragebant, fœminas adhibere, ut si quid durius statuissent, mulierum id leniret moderatio. *In consiliis enim non unde veniant, sed quo tendant, considerandum est.* quæ gravis est censura juridicæ facultatis Francofortiensis *in præfat. Novell. Rittershusii.* Atque illis quidem virtutibus, prudentiam dico, & magnanimitatem cum pulchritudine conjunctam facile maritum in sui amorem & obsequium attraxit Theodora. In tantum ut non solum consilii eam participem fecerit *§. hæc autem omnia. Auth. ut judic. sine quoquo suffrag. collat. 2.* sed & passus quandoque fuerit, ut in publicis quoque monumentis Theodoræ nomen suo adjungeretur. Judicio esse potest mensa illa sacra sive mystica, quam novam & admirabilem donavit Ecclesiæ *Sophiæ*, ornatam auro, argento, omnique lapillorum genere, donarium inæstimabile; quod non modo omnes admiratione oblectaret: sed & oculos velut clarissimo lumine perstringeret. Ei igitur aræ in orbem hęc verba inscribenda curavit, si Cedreno hac in re fides habenda:

Iustiniani Theodora.

Ejus forma

Prudentia.

Magnanimitas.

Mulieres à Celtis in consilium adhibitæ.

Ara sive mensa Sophiæ.

Tua de Tuis offerimus Tibi famuli Tui, Christe,
Iustinianus & Theodora. Ea benignè suscipe, Fili & sermo Dei, qui incarnatus & crucifixus
Es pro nobis, atque in orthodoxa nos fide tuere:
Remp. quoque à Te nobis creditam & commissam, in propriam tui gloriam auge
Et conserva, & quæ sequuntur.

Sed & in jurejurando, quod iis deferebatur,

tur, qui Reipubl. procurationem aliquam inibant, hoc præscriptum erat, ut Theodoræ Imperatoris conjugi ac potentiæ obsequium, fidem, concientiamq; suam probarent. Quod Hotomannus retulit. Theodoræ quoque in gratiam Imperator patriam ejus in Cypro sitam, non minore splendore, quam suam exornavit, teste Nicephoro *lib.* 16. videturq; ipsius auctoritate & suasu inductus, multa, quæ populi Roman. legibus minus ad mulierum gratiam accommodatè constituta erant, correxisse, sicque sexui omnibus in juris civilis partibus gratificatus esse. Quarum in constitutionum numero sunt *l. cum multa.* 20. *C. de don. ante nup. l. ubi adhuc* 29. *& l. in rebus.* 30. *C. de jure dot. l.* 1. *C. de rei ux. act. l. donationes* 26. *C. de don. int. vir. & uxo. l. maximum vitium.* 4. *C. de liber. preterit. l. assiduis* 12. *C. qui potior. in pign. hab.* Breviter: *Theodora* fuit Justiniani, ut *Livia* Imperatoris Octaviani, & Claudii *Agrippina*, *Tanaquil* altera. Sic enim locum hunc cum Huberto Gyphanio lubet concludere, *in oratione sive commen. de Imperatore Iustiniano.*

Theodoræ patria.

Ac insuper veste longa induebantur, quam Pallam dicebant) Palla Varroni inde dicitur, quòd palàm & foris exstet, ad vestigia usque demissa. Prælongam eam fuisse Virgilius innuit *lib.* 11. *Aneid.*

Palla.

——pro crinali auro, pro longa tegmine pallæ;
Tigridis exsuviæ per dorsum à vertice pendent.

Hinc *pallam trahere* eidem Varroni dicuntur Citharœdi, qui spaciosam vestem longo syrmate terram verrentem gerere solebant. Turneb. *lib.* 30. *cap.* 9. Etsi autem hæc Citharœdis etiam quandoque in usu fuit: propriam tamen fœminarum fuisse testatur Nonius *cap.* 14. ubi pallam honestæ mulieris vestimentum esse adserit, hoc est, tunicæ pallium. Ei gemmas in ordinem ad fixas fuisse Isidorus scribit. Ideoq; & pallam dictam ἀπὸ τῆς παλλεῖν, id est, à mobilitate, quæ est circa finem hujusmodi indumenti, sive quòd rugis vibrantibus sinuata crispetur. *lib.* 19. *cap.* 25. Similiter Ulpianus inter muliebria vestimenta etiam pallam enumerat. *in l. vestis* 23. §. *muliebria. ff. de auro & argent. legat.* Ibi enim pro *pallia*, pallæ legendum putat P. Faber, *libr.* 1. *semestr. cap.* 15. Idem quoque Ulpianus inter Mundum & ornatum muliebrem distinguit *in l. argumento.* 25. §. *ornamenta. d. t.* quòd hoc Mulier ornetur; illo verò mundior fiat. Potest autem, inquit, Mulier esse munda; quæ tamen ornata nõ sit: ut solet contingere in his; quæ se emundaverint lotæ in balneo, neque se ornaverint; & contrà, est aliqua ex somno statim ornata, nec tamen commundata. Inter mundum porrò muliebrem speculũ quoque & conchas contineri, Paulus disertè scribit *lib.* 3. *sentent. tit.* 7. *de legatis.* §. *Mundo muliebri legato ea cedent per quæ mundior mulier lautiorq; efficitur: veluti speculum, conchæ &c.* Conchæ autem vocabantur quælibet vasa in conchæ formam ficta: quarum figuram eleganter expressam habes apud Sidon. Apoll. *lib.* 4. *ep.* 8. Talibus in conchis aquæ fundebantur, quibus mulieres vultus elegantias & ornatum quærerent & eluerent faciem. De concha ejusmodi Claudianus lepido lusit epigrammate:

Pallam trahere.

Palla notatio.

Mundi & ornatus muliebris distinctio.

Conchæ.

Transferat huc liquidos fontes Heliconia Nais
Et patulo conchæ divitis ore fluat.
Namque latex doctæ qui laverit ora Serenæ,
Ultra Pegaseum nomen habebit aquæ.

Sed an mundus atque ornamenta illa, quæ corporis ornandi caussa parata à Marito habet Uxor, præcipua Uxoris fiant; an verò à Mariti defuncti heredibus repeti possint? meritò dubites. Et quidem, si vivente adhuc marito revocata ea non fuerint: crediderim, Mulieri ea cedere: quandoquidem non solùm, quæ Maritus Uxoris gratiâ

Mundum & ornamenta an Mulier habeat præcipua.

gratia emerit, aut quovis modo compararit; sed & quæ eidem donaverit, morte confirmari rectè dicantur, si expresse non fuerint revocata. *l. cum hic status §. 1. de donat. int. vir. & uxor. l. sequens quæstio. 68. ff. de legat.* 2. Luc. de Penna *in l. mulieres. 9. C. de incol. & ubi quis domic. hab. vid. lib. 10.* Idq; beneficio affectionis & pietatis, quâ Mariti debent Uxoribus. *l. Uxorem 41. de legat.* 3. Quod si Sacerdotibus convenire dicitur Dei templum, cui scilicet desponsati sunt, honore congruo ornare, ut cultû aula Dei resplendeat: *can. pulchra 86. dist.* non absurdum erit dictu, ipsis etiam Uxoribus de cultu & ornamentis à Marito esse prospiciendum. Siquidem qui Uxorem ornat, ipsum se ornare; & qui hanc diligit, semet diligere dicitur, *ad Ephes. 5.* Itaque si maritus Uxori pecuniam in unguenta dederit, ut his ea cultior fieret: vix est, ut ullam ejus repetitionem habeat. *l. quod autem. 7. §. 1. de donat. int. vir. & uxor.* Unde & matrimonialia ornamenta ipsis Mulieribus à lege concessa esse legimus *l. nulli liceat. C. Nulli liceere in fren. lib. 11.* Qua tamē in re placuit Bartoli & sequacium opinio, inter ornamenta, sive jocalia, ut vocant magni ac parvi precii distiguentium, ut hæc quidem Uxori cedant; illa non item. Bart. *in l. pen. §. 1. n. 3. v. tertia opinio. ff. solut. matrim.* quippe cum hæc quidem incotidianum usum Uxori donata; illa verò non tam Uxoris, quàm mariti contemplatione, ut ipsius honoris gratiâ cultior & ornatior incedat fœmina; atque ita utenda duntaxat data censeantur Joh. Sichar. *in l. cum te 9. C. de don. ante nupt.* quod enim tradentis gratiâ datur, non tam donationem sapit, quam commodatum. *l. si ut certo 5. §. interdum p'ante. ff. commod.* Atque ab hac sententia in praxi nequaquam discedendum esse Jul. Clarus monet, hoc præsertim tempore, quo infelices Mariti obsequentes Uxorum ambitioni, plus expendunt in earum ornamentis, quàm pro dote recipiant Clar. *lib. 4. sententiar. § donatio. q. 10. v. successor.* Sed quæ preciosæ dicantur vestes aut ornamenta, id sapiens judex pro personarum conditione & qualitate rectè considerabit. Jac. Menochius *de arbitrar. judic. quæstion. lib. 2. cent. 3. casu. 218.* Ac quoniam fœminas & imbecillitas mētis, & graviorum operum negata affectatio omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre, ut Valer. Maximus scriptum reliquit *lib. 9. cap. 1.* Ideò ruenti harum luxuriæ in ipso mox introitu obsistendum. Cæteroquin futurum, ut insoliti sive insolentis cœtus pertinax studium quotidiè aliquid novitatis sumtuosius sit adjecturum. Quocirca solis Maritis permissæ sunt fœminæ ornari, secundum veniam, non secundum Imperium. Sic enim habet Canon: *Fucari pigmentis, quo vel rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallacia est*: quo non dubito etiam ipsos Maritos se nolle decipi: quibus solis permittendæ sunt fœminæ ornari, secundum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus, maximè Christianorum & Christianarum, non tantùm nullus fucus mendax; verùm ne auri quidem vestisque, sed mores boni sunt. Execranda autem superstitio ligaturarum (in quibus etiam inaures virorum, in summis ex ima parte auriculis suspensæ deputantur) non ad placendum hominibus; sed ad serviendum Dæmonibus adhibetur. *can. fucari. dist. 85.* Adhibenda igitur est mundicia, ut Cicero dicebat, non odiosa, neq; exquisita nimis, ut nō quærātur colores fictitii, aut fucati. Nam ut gravis est Innocentii exhortatio: Absit, ut alterius color comparabilis sit nativo. quinimo cum facies adulterino colore fucatur, os abominabili fœtore corrumpitur. Unde vanitas, omnis homo vivens. quid enim vanius, quā crines pectere, planare cæsariem,

Temperamentum.

Vestium preciositas in judicis arbitrio.

Mulieres circa cultum curiosa.

cæsariem, tingere genas, ungere faciem, producere supercilia? quandoquidem fallax sit gloria, & vana sit pulchritudo. Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus, quasi flos agri. Sed ad hanc tamen luxuriam ardere & insanire studia matronarum Hieronymus *ad Demetriadem* conqueritur. Et *in vita B. Marcellæ* ita de Romanis matronis disserit: illæ solent purpurisso & cerussa ora depingere, sericis nitere vestibus, splendere gemmis, aurum portare cervicibus, & auribus perforatis rubri maris preciosissima grana suspendere, fragrare musco mure, maritos ita plangere, ut tandem dominatu eorum se caruisse lætentur. De hisce inauribus loquitur Seneca, cùm cujusdam locupletis domus censum auribus gestari scribit *in libr. de vita beata. & libr. 7. cap. 9. de Beneficiis.* in sericarum vestium subtilitatem tenerrimam ita invehitur: Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil, quo defendi aut corpus, aut pudor denique possit: quibus sumtis mulier parum liquidò nudam se non esse jurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium accersuntur, ut matronæ nostræ ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quàm in publico ostendant. Intelligit nimirum sericas illas vestes, in Coo insula è filo subtilissimo, tenuissimo ac delicatissimo textas, ut instar vitri pellucerent, atque ita corporis partes sub aspectum facilè subjicerent. Hinc Horatius *libr. 1. Satyr.* 2. Cois ait, hoc est, tenuissimis illis in vestibus

Inaures.

Sericarum vestium tenuitas.

——penè videre est
Vt nudam, ne crure malo, ne sit pede turpi:
Metiri possis oculis latus. An tibi mavis
Insidias fieri, preciumq; avelli ante.
Quam mercem ostendi?

Indeque Varro, vestes illas, *vitreas appellat togas*, id est, oculatas vel ocellatas. Suidas *tuniculas interlucentes* dicit, & visu facilè penetrabiles. Cujusmodi ornamenta Esajas *cap. 3.* Mulierum impudicarum esse innuit. At Christianarum mulierum verus ornatus graphicè à Tertulliano ita describitur, *libro de Cultu Fœminar.* Prodite vos jam medicamentis & ornamentis exstructæ, Apostolorum sumentes de simplicitate candorem, de pudicitiâ ruborem, depictæ oculos verecundiâ, & Spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, annectentes cervicibus jugum Christi. Caput maritis subiicite, & satis ornatæ eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plusquam in auro placebuntur. Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpurâ pudicitiæ. Taliter pigmentatæ, Deum habebitis amatorem.

Verus Mulierum ornatus.

Planè Muliebribus vestimentis virum sine vituperio uti non posse, non tantùm Ulpianus prodidit *l. vestis. § 1. ff. de auro & argent. leg* sed & divina sanctione id inhibitũ legimus *Deut. 22.* Non inducetur Mulier, inquit Dominus, veste virili: nec vir utetur veste fœminea. Abominabilis n. est apud Deum, qui faciat hoc. Et in Gangrensi Concilio, Mulier anathemate feritur, quæ virilibus utitur vestimentis. *can. si qua mulier. 30. dist.* Unde notatus fuit C. Caligula, quod inverecundissimè muliebres stolas indueretur, concinnaretq; capillos anulis & cincinnis, aliaq; multa faceret, quæ ad ornatum cultumque muliebrem pertinerent. Suet. *in Caligula.* Cumque talis esset, audebat nihilominus aliis fœmineos cultus exprobrare. Joseph. *lib. 19. Antiq. Iudaic.* scelestorũ hominum more, qui quò callidiùs sua tegãt facinora; vitiorum quib. ipsi scatent, acerrimi sunt reprehensores: & plerũque, ut Cicero dicebat *Philip.* 1. Severitate judiciorũ, vitæ sordes eluere tentant. Johan. Corasius *Epist. quæst. c.* 24. Intelligebat nimirum Principẽ veluti speculum esse publicum, in quod adversum se vulgus prospicat. Ideoque

Muliebri veste vir non utatur. & contrà.

Caligula.

Princeps instar speculi.

prorsus nitidum ac tersum id esse debere, ut integram viri optimi & circumspecti perfectè reddat imaginem. Steph. Forcat. *lib. 3. de Gallor. Imper. & Philosoph.* Exemplo enim longè pejus peccat, quicquid peccat princeps: eo quod ad ejus similitudinem, subditorum sive popularium ferè mores conformantur. Et qualis ipse fuerit, tales plerunq; esse solent civitates. Neque verum est, justitiam semper adsidere Principi Deorum Jovi, ut faveat Regum delictis, & justum omne defendat, quicquid illi commiserint; ut Anaxarchus ille Alexandro ob interfectum Clitum discruciati se respondisse fertur, dignus profectò, qui tantam istam, quam Alexandro attribuebat potentiam, in se expireretur. Cum ideò potius adstare Jovi dicatur justitia, ut nullum sit impunitum hominum facinus; sed Regum præcipuè, quorum scelera etiam in populis, qui nihil deliquerunt, solebat vindicare, ut eleganter scribit Hesiodus, Græcè ille quidē, at à Connano ita latinè redditus *lib. 1.* commen. juris civil. *cap. 16. n. 9.*

Ad quod efferantur subditi.

Iustitia quomodo Iovi adsideat.

Iustitia est virgo, Iove nata, verendaque divis
Omnibus: hanc si quis læsit deplebe, parentem
orat, ut authorem sceleris sua pœna sequatur.
Sin Rex peccârit, populi ut plectantur & ipsi,
Postulat, injusti tanta est iniuria Regis!

Cæterum non dissimili mollitie amictus muliebris & delicati Sulpitium Gallum notavit P. Africanus Pauli F. quòd manuleata tunica & ad pedes usque promissa uteretur. Qui in conviviis, inquit, adolescentulus cum amatore, cum chirodota tunica inferior accubuerit: qui non modò vinosus, sed virosus quoque sit: Eumne quisquam dubitet, quin idē fecerit, quod Cinœdi facere solent: ut Gellius refert *lib. 7. cap. 12.* Pertenues certè vestes illas, quas Coas nominari diximus, Plinius conqueritur, non puduisse etiam viros usurpare, levitatem, propter æstivam: intantum à lorica gerenda discessere mores, ut oneri sint etiam vestes Plin. *lib. 11. c. 23.*

Sulpitius à Scipione notatus.

Viri, molles mulierum vestes usurpantes.

Longè autem dissimile fuit *Euclidis* Socratici institutū; qui cotidiē sub noctem, priusquam advesperasceret, è domo sua Megaris Athenas ad Socratem audiendum commeabat, tunica longa muliebri indutus, & pallio versiculore amictus, & caput & ora velatus, ut vel noctis aliquo tempore consiliorum sermonumque ejus fieret particeps: Rursusq; sub lucem millia passuum amplius viginti, eadem veste tectus redibat, quoniam decreto Attico cautum fuerat, ut qui Megaris civis esset, si intulisse Athenas pedem prehensus esset, ea res ei homini capitalis esset. Gellius *lib. 6. Noct. Atticarum capit.* 10. A quo non multum discrepat *Agnodice* illa Attica, quæ *Hierophilo* medico se in disciplinam dedit, sexum mutans. Nam cum edixissent Athenienses; Ne servus, neve mulier medicinam disceret, aut faceret: Agnodice autem, postquam sedulò & multum profecisset studiis, mulieres ægras clàm curaret sexum illis detegens suum: Evenit, ut Medici (juxta Hesiodi proverbium) medico invidentes, Agnodicen tanquam Juvenem glabrum & imberbem corruptorem insimularent coram Areopagitis. A quibus propè fuit, ut damnaretur Agnodice, nisi suum sexum & alienam calumniam patefecisset, & caussa cognita obtinuisset, ut in posterum ingenuæ fœminæ aliis impunè medicarentur. Jul. Hygin. *Augusti libertus libr. 1. cap.* 174. Jam quid dicam de rara utique & auditu jucunda versutia, famæ & scriptorum testimonio jam pridem ventilata Johannis VIII. Pontificis Roman.? Is Anglicus cognomento, sed revera & domo Moguntinus sexum mentitus in adolescentia Athenas profectus est una cum docto viro: cui fœmina pro mercede disciplinæ pudicitiam permutasse putatur, ac brevi perfecisse

Euclides, muliebri veste usus.

Agnodice, veste virili.

Iohan. VII. Pon. Rom.

cisse, ut antiquo Urbis splendori jam cladibus infuscato doctrinæ excellentia responderit: Ita ut Romam reversa omnium in se oculos converterit, præsertim sacrarum literarum notitiâ & explanatione: quæ non parum ei profuit, ut Leone IV. defuncto: pro Mare habita ex ingenio, cultu, & vestitu, Pontifex crearetur, anno

Mulier Papa.

Christi 854. Imperante Lothario Ludovici Filio. Platina *in Iohanne VIII.* Cœl. Rhodign. *lib. 14. lection. antiquar. cap. 1.* Qui sanè dolus & versutia laudanda fortassis fuerat, nisi malè desiisset, ipso scilicet Pontifice, post adeptum Pontificatus honrem biennio mense uno, & diebus quatuor elapsis, puerperii seu abortus doloribus, qualis esset, revelante, & moriente. Inde factum ajunt, nemini liceat esse Pontifici Romæ, priusquam in Lateranensi Basilica sexus fides explorata fuerit; vel ad hoc, ut se hominem sacer Pontifex meminerit pro castimonia adversus naturæ stimulos luctaturum. Quanquam autem de audaci illo & plusquam muliebri facinore concors est multorum satis Auctorum traditio, ne ipsis quidem id inficiantibus Pontificiis; & ex his quidem Martino Polono, Richardo Monacho Cluniacensi, Sigeberto Gallo Abbate Gemlacensi, Martiano Scoto Monacho Benedictino, & aliis, unde Platina desumsit: non desunt tamen, qui hoc quadamtenus excusare fuerint conati. Inter quos præter Simonem Majolum *tom. 1. dier. canicul. colloq. 3. fol. 90. & seqq.* miror ipsum etiam Stephanum Forc. Jure cõsultum sanè, ut Historicum ac Philologum eximium reperiri. Is enim *lib. 7. de Gallor. Imperior & philosoph.* Johanni isti accidere fortè potuisse suspicatur, ut sexum mutârit: quemadmodum aliquibus cùm mulieribus, tum veris obtigisse, ex Livio, Plinio, & Ausonio probat. quibus & effœminantem Salmacis undam poterat addere, ut est apud Ovidium *libr. 4. metamorph.* quanquam, quod Strabo *lib. 14.* de Salmacis fonte scribit, *μαλακίζουσα τοὺς πίνοντας* ex eo bibẽtes malacisari; id Martinus del-Rio non tã ad mutationem in Hermaphroditos, quam ad emasculationem, & ut Varro loquitur (alio tamen sensu) mulierationem retulerit. Hæc enim hominibus illis ait, à Christi lege & fide alienis quasi necessaria consecutio (nefas!) videbatur, ut quæ agere nequiret, pati inciperet. *lib. 3. disquis. magicar part. 1. quæst. 3. sect. 9.* Subjungit posteà Forcatulus, Lothi uxorem in salem versam, nec oblitum Deum mira facere: quippe, qui fœminis quibusdam Spiritus viriles, imò divinos potiùs incluserit. Quæ qualia sint, sapiens æstimabit Lector. Ipse quidem, qui ea partim fabulosa, partim vera quidem, sed ad rem minùs accommodata, atque insuper etiam scio, de Dei potentia ad voluntatem ipsius, quemadmodum & à singularibus exemplis quibusdam temerè & indistinctè argumentandum non esse; tanti facienda non arbitror, ut eorum sua alioquin sponte corruentium refutationi pluribus sit insistendum.

Pontificiæ puerperii excusatio.

Salmacis unda.

Sed quoniam circa vestes etiamnum occupamur, nequaquam silentio prætereundum videtur, quòd in benè constitutis Rebuspublicis semper impudicæ mulieres habitu & ornamentis distinctæ fuerint à Matronis & aliis honestis fœminis. Ideoque inter matronas atque prostibula nullum esse discrimen in habitu, Tertullianus conqueritur *in Apologetico.* Nec obscurè id ex *l. Mima, 5. C. de Episcop. audient.* colligitur, ut ab Interpretibus ibi est adnotatum. Fuit autem meretricia vestis apud Athenienses florida, hoc est, ut Suidas opinatur, varia aut ornata & nitida. Apud Romanos impudicæ mulieres flavo crine, veste variegata, eaque subductiore à cæteris mulieribus discriminabãtur. Hieron. *in Helvidium.* Thamar quoque à Ju-

Meretrices ab honestis mulieribus habitu distinctæ.

Et quo illos

da pro meretrice ex habitu dijudicata est. *Genes.* 38. Id quod Tertullianus *de Cultu fœminar.* ita explicat: Thamar illa, inquit, quia se expinxerat & ornaverat, idcirco Judæ suspicioni visa est quæstui sedere: adeò quia sub velamento latebat habitus qualitate quæstuariam mentiente, & fecit ut quæstuariam & voluit, & compellavit, & pactus est. Et mox: Cur nō mores meos habitus pronunciat, ne spiritus per aures ab impudentia vulneretur? Liceat videri pudicam: certè impudicam non licet. Sapienter itaq; à JCto pronnunciatum legimus: Si quis virgines appellasset, hoc est, blanda oratione pudicitiam earum attentasset; Si quidem meretricia veste fœminę, non matrum familiarum vestitæ fuissent; minùs hoc casu peccari atq; adeò cessare Injuriarum actionem. *l. item apud Labeonem.* 15. §. *si quis virgines. ff. de Injur.* Nec enim contemnit pudicitiæ Leges, qui eam, quam impudicam ex habitu credebat, vel certè pudicā probabiliter ignorabat conpellaverit: quando quidē talis quis judicari soleat qualis extrinsecus videtur. *l. si ignorans* 50. *ff. Locati* & sibi id imputare debeat mulier, quæ meretricia veste fuerit usa. *arg. l. si mulier.* 21. *ff quod met. causs.* ut rectè Quintilianus scripsisse videatur, Justi erroris excusatione crimē posse deprecari, qui in lupanari, cum aliena Uxore fuerit deprehensus. Sed nec habitu tantùm; verùm etiā loco & habitatione, Meretrices ab honestis Mulieribus olim jure fuerunt separatæ: ne scilicet Meretricum turpitudo pudicitiam probarum inficeret: ne ve illarum contagio in castas serperet. Rectè enim Hermione apud Euripidem *in Andromach.* ita conqueritur:

Item loco & habitatione.

Malarum mulierum me consuetudo perdidit,
Quæ me verbis captantes, hujus modi inspiraverunt.

Et rursum:

Sed nunquam, nunquam (*nec enim semel dico*)
Oportet mente preditos, quibus est Uxor
Domi, pati ad eas commeare sæpè
Mulieres. Ipsæ enim sunt malorum artifices
& preceptrices.
Quarum illa quidem lucrum captans, violat thorum:
Hæc autem repudiata alias secum corrumpi desiderat.

Quo fit, ut è vicinia expelli, & in Lupanaria relegari debeant Meretrices. Luc. de Penna *in l. qua in publicis. C. de spect. lib.* 11. imò ipsa Urbe ac civitate exterminari, non secus atq; Lenones ipsi: quos tāquam pestiferos & communes castitatis vastatores, extra Civitatem ferri Justinianus seriò mandavit. *auth. de Lenonib.* §. *sancimus.* quādoquidem horum, ut & Meretricum, non aliter atque cloacarum purgatio ad salubritatem civitatum & tutelam pertinet: cum ècontra cœlum pestilens minentur earum immunditiæ *l.* 1. §. *curavit. ff. de Cloacis.* hinc meretrices passim *lutulentæ & immundæ* dicūtur Plauto, qui etiā lupanar, lutulentum cœnum appellat *Bachidib. est.* 3. *scen.* 1, & Catullus lutum *epig.* 3. *ò lutum, lupanar!* quanquam Janus Gulielm. apud eundem Plautum pro *lutulento luculentum* legit, & acutè dictum putat *luculentū cœnum*, pro meretricum amœnitatibus & blanditiis: quæ in speciē luculentæ & splēdidæ, sed vitam & famam; si in iis volutêre, collutulant. Hoc amplius, etiam locator nondū finito locationis tempore inquilinum ex ædibus poterit expellere, si meretricem hic induxerit: siquidem malè hoc casu in ædibus conductis versari dicatur. *arg. l. æde. C. Locati.* Quod Menochius verum arbitratur, inspectā quidē vicini, non etiam persona locatoris, qui inquilini cōditionem scivit. Menoch. *lib.* 2. *de arbit. judic. q. lib.* 2. *casu* 78. *n.* 9. & 10. Quid enim si Scholaris fuerit ædium conductor? Et ob hoc, quòd Meretricem in conclavi habuerit, eum expelli posse negat Bolognetus *in auth.*

Meretrices è vicinia expellenda.

Cloacis cōparata.

Meretricum epitheta.

auth. habitu. C. ne fil. pro patre. Præcogitare enim locator debuerat, Scholares luxuriosos esse, & naturâ suâ affectare Mulieres. Bald. *in l. desiderium. C. depositi.* quandoquidem contractus intelligantur secundũ qualitates personarum. *l. plenum. §. Equitii: ff. de Usu & habit.* Unde si fœminæ alicujus domũ Scholaris frequentârit, Meretricem eam præsumi Baldus putavit, pro Italorum & gentis suæ genio atque ingenio ita fortassis concludens *in l. neque natales. C. unde legitimi.* Cùm non sit verisimile, quòd dicat *Pater noster:* Quò pertinet illud à glossâ usurpatum *in l. si verò non remunerandi. § si tibi. ff. Mandati.*

Scholares Mulieres affectant.

A juvene & cupido credatur reddita virgo?

Clericus mulierem amplexãte.

Sed hanc tamen præsumtionem cessare putant in Clerico Mulierem amplexante. Id enim benedictionis gratia fieri, glossa interpretatur *in can. absit. 11. q. 3.* Ridiculè: tum haud sciam, utrum hoc hominum genere quidquam soleat esse luxuriosius dicam, an libidinosius? & ipse met etiam Canon cùm complexum, tum confabulationem clerici in deteriorem interpretetur partem *can. nec aliqua. 72. q. 1.* & in tantum incontinentiæ vitio quosdam clericorum laborare fateatur *c. clericorum. Ex. de vita & honest. cleric.* ut vix à matre, amitâ, aut sorore ita sibi temperare possint, quin & in illis scelus perpetratum reperiatur. *c. 1. Ex. de cohabit. cleric. & mulier.* Ut rectè dixerit Angelus: Ab ista Clericorum benedictione libera nos Domine. *in tract. malefic. in verb. Che mi hai adulterato la mia donna.* Alciatus *in c. cùm non ab homine. Ex de iudiciis. nu. 25. circ. fin.* Joseph. Mascârd. *Concl. 59. n. 16.*

Clericorũ in continentia.

Lupanaria apud Romanos.

Negari tamen non potest, antiquissimo, sed depravato more Romanorum prostibula & lupanaria permissa fuisse, ut innuit Tacitus, ita *in Annal.* scribẽs: Vistilia familia prætoria genita licentiam stupri apud ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto: qui satis pœnarum adversus impudicas, in ipsa professione credebant flagitii. Et Cicero *pro M. Cœlio*: Verùm, inquit, si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum Juventuti putet, est ille quidem valdè severus, &c. Quocirca Ulpianus tradit, etiam in prædiis multorum honestorum virorum lupanaria exerceri. *l. ancillarum 27. ff. de heredit. petit.* Suetonius etiam narrat, C. Cæsarem Caligulam, illud humani generis portentum, vectigal ex capturis prostitutarum accepisse, quantum uno concubitu quæque mereret: additumq; ad caput Legis, ut tenerentur publico, & qui meretricium, & qui lenocinium fecissent. *in Caligul. ca. 40.* Et paulò pòst *cap. 41.* de eodem ita scribit: Ac ne quod non manubiarum genus experiretur, lupanar in palatio constituit: distinctisque & instructis pro loci dignitate compluribus cellis, in quibus matronę ingenuique starent; misit circum fora & basilicas Nomenclatores ad invitandas in libidinem juvenes senesque: præbita advenientibus pecunia fœnebris, appositique qui nomina palam subnotarent, quasi adjuvantium Cæsaris reditus. Omitto coit⁹ certamina, ab ipsa etiã Augusta Messalina, Claudii Cæsaris Uxore instituta: quæ regium putabat in eo vincere. De hac enim Plinius *lib. 10. cap. 36.* ita scribit: « Messalina Claudii Cæsaris conjux, hoc regalem existimans palmam, elegit in id certamen nobilissimam è prostitutis ancillam mercenariæ stipis, eamque die ac nocte superavit quinto ac vicesimo concubitu. Piget etiam referre, Romanos rerum dominos, illum gentium victorem populum, & totius dominatorem orbis, cui fœdera, leges & sacra exteris dare nationibus imperium fuit, *Floralia sacra*; in Floræ nobilis illius scorti honorem instituere nõ erubuisse: In quibus fœminas, quæ vulgato corpore quæstum faciebant, necessum

C. Caligula.

Messalina Augusta.

Floralia.

sum erat denudari, & pudendis obscœnisque invelatis, per luxum & lasciviam currere, & impudicos jocos agere, quibus etiam (ô tempora, ô mores!) Ædiles cicer, fabas & missilia plebi spargere assuêrant, leporesque & capreas; aliaque mitia animalia ludis admittere, quos in vico patritio aut proximo celebrabant: noctuque accensis facibus cum multa obscuritate verborum per Urbem vadere, & ad turbæ sonitum convenire solebant: ut Alexander ab Alexandro retulit *lib. 6. Genial. dier. cap.* 8. Flora autem illa, cum magnas opes ex arte meretricia quæsivisset, Populum Rom. scripserat hæredem, certamque pecuniam reliquerat, cujus ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos (ut dixi) *Florales sive Floralia* appellabant. Quod quia Senatui flagitiosum videbatur, ab ipso nomine argumentum sumi placuit, atque ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, Floram finxerunt esse Deam, quæ floribus præesset; eamq; oportere placari, ut fruges cum arboribus, aut vitibus benè prospereque florescerent: ut ex Lactantio refert Lilius Gyrald. *Histor. Deor. Syntagm.* 1. & historiam hanc copiosiùs explicat Valerius Maximus *lib.* 2. Floralia autem ista quarto Calen. Maij celebrabantur, & Calendis ipsis. Unde institutum adhuc viget ubique ferè gentium, ut eo Calendarum die floribus & frondibus Majumas celebrent. Nam, ut Suidas auctor est, *Majuma* erat festivitas quædam, quæ Romæ Majo mense fiebat. Romani enim Hostiam maritimam Urbem adeuntes, inter aquas voluptatibus & deliciis vacabant, atque alii alios in marinas aquas conjicientes invicem se invadebant. Quæ solennitas postea sublata fuit propter elationem provincialium, ut ait gl. *in l. un. C. de Majuma. lib.* 11. quo quidem in loco Impp. Arcadius & Honorius statuut, ut ipsis provincialibus Majumæ lætitia reddatur: ita tamen, ut servetur honestas, & verecundia castis moribus perseveret.

Flora meretrix.

Flora, Dea

Floralia quando celebrata.

Majuma.

Honestas in ludis servanda.

Neque enim ita generati à natura sumus, ut ad ludum & ocium facti esse videamur: sed ad severitatem potiùs, & ad quæcunque studia graviora atque majora. Ludo autem & joco uti quidem illo licet, sed sicut somno & quietibus cæteris, tum cum gravibus seriisque rebus satis fecerimus. Ipsumque genus jocandi non profusum, nec immodestum; sed ingenuũ & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem ludendi licentiã damus; sed eam, quæ ab honestis actionibus non sit aliena: Sic in ipso joco aliquod probi ingenii lumen eluceat, quod Tullius *in Officiis* pluribus prosequitur. Ac notissima est illa de Catone historia, qui cùm theatrum, in quo ludi in honorem Floræ Deæ à meretricibus nudis celebrarentur, ingressus fuisset; ac Mulieres tanti viri gravitate & authoritate permotæ nudare se noluissent: monitus fuit à Favonio, ut discederet. Id ipsum disertè tradit Seneca, *lib. 6. epist.* 98. ubi Catone sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales jocos nudandarum meretricum. Eodemq; respexit Martialis *lib. 1. Epigram.* dum in epistola libro illi præfixa ita scribit: Epigrammata illis scribuntur, qui solent spectare Florales. Non intret Cato theatrum nostrum: aut, si intraverit, spectet. Hinc illi hoc natum Epigramma:

Cato Floralia spectaturus.

Nosses jocosæ dulce cum sacrum Floræ,
Festosq; lusus, & licentiam vulgi:
Cur in theatrum, Cato severe, venisti?
An ideò tantùm veneras ut exires?

Idem verò theatrum illud, idem & prostibulum Isiodorus putavit, eoq; post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur. *lib.* 18. ut Tertullianus non absque ratione eas tanquam publicæ libidinis hostias in scena proferri dicat. *lib. de spectacul. cap.* 10.

Tanta

Tanta porrò animorum insipientia fuit, & tam præceps libido imperiũ vulgi, ut omnes ferè mortales in tẽplis coire, & nefandis libidinibus immisceri, ac pudendis genitalibus sacrum facere, quòd procreationis seminarium forent, nefas non putarent: ita ut Britannis longo tẽpore mos inoleverit, Conjuges & Nurus nudas, & succo herbarum delibutas ad templa ducere, & ita supplicare, ac captivorum sanguine Diis litare: Et Corinthi super mille prostitutas in templo Veneris assiduò degere, & inflammatâ libidine quæstui meretricio operam dare, & veluti sacrorum ministras Deæ famulari, quemadmodum idem Alexander scriptum reliquit *lib. 6. ca. ult.* quibus commodè addi poterunt, quæ præterea congessit Philipp. Camerarius *cent. 2. operar. succisiv. cap.* 41. Prostitutas autem sive Meretrices (quas Lucas de Pēna inde dictas arbitratur, quòd merendo terantur) eas intelligimus, quæ quæstus caussa, vel etiam sine quæstu, passim, hoc est, sine delectu se prostituunt. *l. palam.* 43. *de rit. nuptiar.* vel ut Canon loquitur, quarum turpitudo publicè venalis est. *can. meretrices.* 32 *q.* 4. & quæ multorum libidini patent. *can. vidua* 34. *distinct.* quod Glossa ibi pro clericali forsan honestate & sanctimonia, de ea ridiculè ac nugatoriè interpretatur, quæ plures, quà 23000. hominum; vel quæ 40. absque tamẽ mercede admiserit. Honestiùs multò Abbas *in c. cum decorem. Ex. de vit. & honest. cleric.* etiam, quæ vel duos tantùm, nec plures, quæstus tamen caussa admittit, Meretricem esse existimat. Cujus tamen sentẽtia, Ulpiani auctoritate, qua ille nititur, disertè refutatur *d. l. palam.* 43. Item, ait Ulpianus, quæ cum uno & altero se, pecunia accepta, commiscuit, nõ videtur palàm corpore questum facere. Minùs ergo defendi jure poterit Lucæ de Penna *in Consti. Neapolitan. tit.* 43. *lib.* 3. sententia existimantis

Meretrix quæ dicatur.

Iureconsulto.

Glossa.

Abbati.

Luca de Penna.

vel eam quoque fœminam pro meretrice habendam, quæ etiam unicum tantùm, quæstus caussa admiserit. Idque probari putat *per text. in l. mariti. §. quæsitum. ff. ad l. Iul. de adulter.* qui tamen textus in marito lenocinium committente, & quæstum ex hoc faciente loquitur: quo casu sat est, vel semel quæstum accepisse. qua de re videatur Didac. Covarruvias *de Sponsal. & Matrimon. part. 2. cap. 8. §. 11. nu. 5.* Meretricem planè Suidas Græcis πόρνην dictã putat, quòd coitum vendat, vel quòd mẽtem excæcatam habeat. Non mirum igitur, ipsamet excæcata cũ sit, quod omnia amatoribus suis bona, prout Antisthenes dicebat, præter unam mentem atq; prudentiam comprecetur. Eo præterea esse ingenio Suidæ dicitur, ut Amatores, cum non habet, alliciat; eos, quos habet, abjiciat. Quininò inter multos se dividit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: quemadmodum Seneca scriptum reliquit *lib. 1. de beneficiis. c.* 14. erant denique Romæ meretrices, ut plurimum libertinæ conditionis. Sic enim Livius *libr.* 39. Scortum nobile appellat Libertinam *Hispalam.* & Plautus *Cistellar. act.* 1. *scen.* 1.

Suidas.

Meretrices libertinæ.

——eunt depressum, quia nos sumus
Libertinæ: ut eg & mater tua amba meretrices
fuimus.

ex quibus pendet interpretatio versuum Horatii. *qui lib. 1. sermon. Satyr.* 2. notat Salustium in libertarum amore insanisse, nõ minùs, quàm qui mœcharetur. Franc. Juretus *in notis ad Symmachum ep. 66. libr.* 5. Tales fuerunt tres illæ meretrices nobiles, vel Ciceronis quoque tempore celebratæ: *Cytheris, origo & Arbuscula.* Cytheris Volumnii fuit Liberta & amica honestiore ob id nomine Volumnia dicta; amata postea à Cornelio Gallo poëta, & hoc relicto, à M. Antonio, quem in castra fuit secuta. qua de re insolubiliter dolentem.

Cytheris.

item Gallum Virgilius consolatur *Ecloga* 10. de ipsius nomine,——

—— tua, Galle Lycoris

Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.

Origo meretrix. Ibi enim Cytheris, ficto nomine Lycoris vocatur, ait Servius, *Originis* meretricis mentionē facit Hora. *Sat. 2. lib. 1.* iis versib.

Ut quondam Marsaus amator Originis, ille
Qui patrium Mimæ donat fundumq́, Laremq́,

Idem quoque *Arbuscula* meminit alibi.

——Satis est equitem mihi plaudere, ut audax
Contemtis aliis, explosa Arbuscula dixit.

Et Cicero *lib. 4. ad Attic. ep. 15.* Quæris nunc *Arbuscula* de Arbuscula? Valde placuit. Videatur Manutius *in ep. ult. ad Fam. l. lib. 9.*

5. *In terram prociderunt*) Idem etiam *Magi Persarum.* Magos Persarum factitasse, sacra prodit pagina. Hi enim unicum salutis nostræ instauratorem Jesum Christum, Deum ac Hominem, & Regem omnium Regum salutaturi, non prociderunt tantum, sed & triplici munere cohonestarunt, offerentes illi, ut Juvencus ait,

Aurum, thus, myrrham, Regique Deoq́, Hominique.

Persæ non adeant Regem absq́ munere. Est quippe hæc Persarum disciplina, ut nemo Regem absque munere adire audeat: adeò ut Sinætas rusticus obviam factus Artaxerxi cui cognomen Mnemon, metu legis aquam utraque vola è Cyro flumine protinus haustam obtulerit, jucundissimus tenui officio, donoque phiola aurea excepto: ut Ælianus *lib. 1. Var. Histor.* scriptum reliquit.

Belisarius Justiniani Dux. 6. *A Belisario, generali Justiniani Duce*) Belisarium fortissimum Ducem, non ipsemet tantùm Justinianus Imperator; sed & historici quàm plurimi dignis virtute ipsius laudibus prædicarunt. Præterquàm enim quòd militaris disciplinæ peritissimus commendatur; tanta quoq; comitate fuisse perhibetur, quantâ dux ætatis illius nullus. Exegit hic à Militibus severè abstinentiam, ut ne ex humili quidem plebe pateretur violari quenquam, nec militaribus viis & arboribus fruges pomave decerpi. Sic enim de eo scribit Suidas: Belisarius Dux corporis cum pulchritudine, tum proceritate ac faciei formositate facilè omnes superabat; facilem & accessibilē unicuiq́; se præbens allocuturo: adeò ut pauperi & inglorio cuiq; similes esset. Amor ejus in milites & agricolas inexpugnabilis: in Milites quidē omniū maxima sui temporis dona largiebatur (unde omniū mortaliū in milites beneficētissimus fuisse eidem Suidæ dicitur, siquidem eorum, qui infeliciter pugnaverant, vulnera multis pecuniis solabatur: & qui prosperè; eis armillas & torques prēmia donabat.) In agricolas tanta parcimonia ac providentia utebatur, ut bellāte Belisario, nullum unquam violari contigerit. Vendebantur enim ab ipsis omnia venalia juxta sententiam, segetibus verò florentibus diligenter cavebat, ne alicujus præteriens jumentum eas depasceretur. Fructus autē in arboribus maturos existentes nulli omninò tangere licebat. Taceo de singulari ipsius prudentia & fortitudine; cujus non leve argumentum atq; exemplum fuerit, quod octo circiter Græcorum millia, ejus ductu, ducenta ferè Gotthorū millia ex Italiæ possessione propemodum dejecerunt, quinimò Belisarii magnitudine & laboribus totam Africam à Vandalis recuperatam, & limites ipsius in antiquum statum reductos fuisse, ipsemet quoque Justinianus fatetur in egregia illa ad Belisariū Militum magistrum per Orientē epistola, quæ habetur *in l. 2. C. de off. præfecti Urbi.* Prudentiæ quoque ipsius & magnanimitatis non vulgare indicium est gravis illa, quantumvis brevis, & concisa verbis epistola, quam ad Totilam Gotthorū Regē de Urbe Roma evertenda cogitantem scripsit, ut eum à tam nefando consilio averteret. Si hoc *Belisarii ad Totilā epistola.*

bello

bello (inquit) victoria ad te declinabit,
" Romamque deleveris; rem haud sane alionam, sed tuam perditum ibis. Sin victus eris: servatâ Urbe, gratias immortales; deleta verò, humanitatem nullam à victore expectare debes. Quam quidem epistolam refert Procopius. Totilam sæpe perlegisse, æquoque animo ejus admonitionem accepisse, & ab incepto diruendæ Urbis opere destitisse. Talis tantusque cùm esset Belisarius: constat tamen, eum post multas victorias & peractos triumphos, exitum tandē habuisse magnis plerunq; viris, & optimè de Republ. meritis communem. Ferunt enim, Eum Justiniani jussu, sive Triboniani ejus Cancellarii, cujus prima apud ipsum principem erat auctoritas, odio & invidiâ, adde etiam, calumniâ affectati Imperii, satellitio & stipatoribus ademtis mulctatum, & domi custodiri jussum: ejusque mortui opes fisco addictas. Zonaras *tom. 3. Annal. in Iustin.* Alij scribunt, Eum luminibus privatum, & tam gravi tamq; iniqua oppressum fortuna, tuguriolum sibi propè viam constitui fecisse, in quo reliquum vitæ transigeret, victum quæritans, & hoc subinde prætereuntib. dictitans: Date stipem Belisario, quem rerum prosperè gestarum magnitudo extulit, & nec error, sed livor, & inimicorum invidentia excæcavit. Procopius & Crinitus *de Honest. discipl. libr. 9. c. 6.* Id tamen nec credibile, nec tam generoso Duci conveniens putat Steph. Forcatulus, ut nimis humile: Sicut illud Oedipi nimis acerbum, qui in Tragœdia Senecæ

Belisarii exitus.

——attollit caput,
Cavúq; lustrans orbibus cœli plagas,
Noctem experitur, quicquid effossis malè
Dependet oculis, rumpit, & victor Deos
Conclamat omnes.

ideoque illud, quod de Belisario jam sene stipem quærente Petrus Crinitus cōmentus est, pro fabula habet, & eruditè refellit Alciatus *lib. 4. parerg. c. 24.* atq; ejus quidem fabulæ nec volam, ut dicitur, aut vestigium in ullo vetere scriptore extare putat Hubertus Giphan. *in comment. de Imper. Iustin.* Si quid verò est, quod colorem addat Justiniani Belisarium plectentis severitati, id unum erit præcipuè, quòd Vitige Gotthorum Rege superato; Urajas ejus ex sorore Nepos, calculis omnium electus, quanta potuit modestia, repulit principatum. Similiter Theudibaldus Vigotus, qui parêre, quam de summa rerū periclitari maluerat, suasit ut Belisarium potius Regem, sicut victorem ferrent & amplecterentur. Cui Ravennæ agenti Legati protinus rem omnem detegunt, hortanturque ne voluntarius servus magis, quàm Hesperiæ rex esse velit. Tum ille ex tempore respondit, Nunquam se cōmissurum, ut vivente Justiniano Rex appellaretur: ut ex Procopio, qui sub Belisario militaverat, Zonar. refert *li. 3. Annal. mihi fol. 95.* Id responsum malevoli apud Justinianum cavillati fuerunt scilicet, ac si ipso mortuo Belisarius haudquaquam regium munus recusaturus, atque interim procliviùs mortem Justiniani captaturus esset, festinatione regnandi: cùm tamen etiam de privatorum viventium hæreditatibus pactionem iniri, tanquam periculosi eventus plenissimam, Leges non permittant. *l. quidam 19. §. ultim. ff. de donat.* & ipsemet quoque Justinianus prohibeat *in l. ultim. C. de pactis.* Suo itaque experimento Belisarius, fallaciter vel certè incautè loquutus, docuit, In linguæ manibus mortem sæpè versari: & nihil nimium cupere, ex Chilonis Philosophi Lacedæmonii præcepto, partem esse sapientiæ non minimam; & secundis in rebus servare modum, nec efferre seipsum, futuræ fortis initium. Steph. Forcat. *lib. 3. de Gall. Imper. & Philos.* Post Belisarium Exercitui

Per Crinitus notatur.

Belisarius in suspicionem venit regni affectati.

Mors in lingua manibus.

Narses. præfectus fuit Narses Eunuchus ille quidem, cæterùm vir strenuus, & rei militaris probè gnarus, atque iis, qui rerum potiebantur, familiaris, ut à Zonara commendatur. *Iocus in Narsetem.* De hoc Narsete dictum legitur per jocum: Mirum videri, *Gallū contra Gallos* tam vehementer belligerare: tracto scilicet joco à Gallis Cybeles sacerdotibus Enuchis; qualis Narses ferebatur. *Cybeles sacerdotes Galli.* Cybeles enim sacerdotes virilia sibi amputasse; & ob id Gallos atq; semiviros fuisse nuncupatos, passim ex poëtis constat. Sic enim Picus in hymno ad virginem:

Semiviri iam non ululata ad Dindima Galli
Nec Cybeles gemini coeunt ad frena leones.

De his ita Lactantius: Ab hoc, inquit, genere sacrorum, non minoris insaniæ judicanda sunt publica illa sacra: quorum alia sunt matris Deûm: in quibus homines suis ipsi virilibus litant. Amputato enim sexu, non viros se, nec fœminas faciunt. Quòd respexit Tibullus, cum ita cecinit:

Idææ currus ille sequatur Opis.
Et ter centenas erroribus impleat Vrbes,
Et secet ad Phrygios vilia membra modos.

Id quod iisdem pene verbis expressit Ovidius, cum ait:

Cedunt iactatis vilia membra comis.

Rectè, jactatis comis: quia capitis jactatione, & afflatu furoris bachabundi vaticinabantur. Unde & à furore illo Cybele, cui semiviri isti Galli inserviebant, Enthea quandoque fuit appellata. Martialis:

Cum sectus ululat matris Enthea Gallus.

Scripsit tamen Claudius Coteræus *lib.* 1. *de iure milit. cap.* 13. *Narses.* Narsetem non tam Eunuchum, quàm Spadonem fuisse. *Spado militare potest.* Posse autem Spadonem militare, dubium non est: cum & matrimonium possit contrahere. *leg. si serva.* 19. §. *fin. ff. de iur. dot* & matrimonii caussa manumittere, *leg. alumnos.* 14. *in fi. ff de manum. vind.* & adoptare, *l.* 2. *ff. de adopt.* & posthumum hæredem scribere. *l. sed est quæsitum* 6. *ff. de lib. & posth.*

& id genus alia, à quibus omnibus castrati atque Enunchi arcentur: præsertim verò à militia. *Non item Eunuchus.* Nam sic exsectis membris auferatur ab aliquo viriditas illa, quæ homini naturaliter insita est: quantum virium vel roboris in bello habitum censes Eunuchum? Quomodo autem lacertis, ac viribus pugnabit, cum testes, à quibus diffunditur eliciturque virilis pars hominis, ablati sunt? Eam ob rem Domitianus & Nerva Impp. sapienter legem tulêre, ne ullo pacto mares castrarentur. *Pœna in Castratores.* Tranq. *in vita Domitian.* & Dio *in vita Nervæ.* Voluitque Constantinus ut si quis in orbe Romano Eunuchos fecisset, capite puniretur. *l.* 1. *C. de Eunuchis.* quanquam supplicium istud in alias pœnas postea videatur immutatum à Justiniano *in authent. de his qui Eunuch. fac.* & à Leone *in Const* 60. *Quæ pœna Castrator. affici deb.* Planè, in Rhetoris quoque officium eligi posse Eunuchos, Lucianus negat. Et Suidas refert, Antiocho Præposito edictum propositum esse per Theodosium Imperator, ne inter Patritios essent Eunuchi. Quid ergo, si quis uno tantùm testiculo natus sit, vel alterutrum amiserit? *Vnitestes.* Jure hic militabit, secundum Divi Trajani rescriptum. Nam & Duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ. *l. qui cum.* 4. *ff. de re milit.* Atque illum quidem neque morbosum esse, neque vitiosum debere censeri, non magis atque spadonem ipsum Ulpianus ex Pomponii sententia respondit in *l. Pomponius.* 6 *in fin. ff. de ædil. ed.* Porrò de spadonum speciebus, ut sunt Thlasiæ & Thlibiæ, videatur Alciatus, Brechæus & alii *in l. Spadonum.* 128. *ff. de verb. signif.*

7. *Trabea quoque*) Trabea triplicis fuit generis. *Trabea.* Unum Diis consecratū, sola purpura intexebatur: Aliud regium ex purpura, immixto albo; quam Reges Cōsulésve induebant. Tertia Auguralis fuit, quæ ex purpura & cocco fiebat: quo genere

nere Augures uti assuêrant, dum auguria captabant. Alex. ab Alexandr. *lib.* 5. *cap.* 18. *Romulus trabeatus.* Primus autem Romulus trabeâ usus fuit. Unde & Trabeatus dicitur Ovidio, illo hemistichio:

—trabeati cura Quirini.

ubi *Cura Quirini*, pro Quirino sive Romulo ponitur: ut *sententia Catonis*, pro Catone, apud Horatium; *sententia Democriti*, apud Lucretium, pro Democrito ipso: & *tumor custodum*, apud Propertium, pro custodibus tumidis & superbis: ut pluribus exemplis demonstratum est à Gaspare Schoppio *lib.* 4 *Verisimil. cap* 6.

QVOMODO SALVTATI FVERINT IMPERATORES TIT. XLVI.

Qui Imperatores salutabant, non exosculabantur illis genua, ut hodie usurpatur; nec etiam manus: Sed congenulati, aut genubus flexis purpuream ipsorum vestem tangebant. Atque hi sacram dicebantur purpuram adorare l. 1. C. de Apparit. praefect. Praetor. lib 12 & l. si quis servum. 7. C. qui milit. poss. eod. libr. Quidam hodiè quorumlibet vestes exosculantur, quibus insignem aliquem honorem haberi volunt. *Sacram purpuram adorare.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Salutare: adorare. Salutare veteribus idem fuit, quod adorare. Adorare autē propriè est, ad os admovere. Observatum hoc in Deorum salutatione. Multi enim eminus stantes, quod Deos ore profano tangere verebantur, manum porrigebant, eamque ad os suum relatam suaviabantur. ut Lipsius admonuit *lib.* 2. *Elector. cap.* 6. & *Muretus Variar. lection. lib.* 10. *cap.* 1. Cum quibus facere videtur Adrianus Turnebus *lib.* 18. *Adversar. cap.* 6. & *lib.* 25. *cap.* 1. Ubi veteres solitos scribit in portis Urbium aliqua Deorum simulachra statuere: quę, qui Urbes inibant, aut inde exibant, ritu quodam religionis, tacta dextera manu salutare consueverant, moxque manum ad osculum referre. Lucretius:

— tum portas propter, ahena
Signa manus dextras ostendunt attenuari,
Sæpe salutantum tactu praeterq; meantum.

Hinc Salutare Deos, pro, Adorare, Plautus usurpat *in Sticho. Scena, ita me Dii amēt.*

Deos salutatum devortor.

Item, pro Ori admovere, argutè & festiviter posuit *in Amphitr. Scena* 10.

Nec Bacchum salutem hodiè, nec Cererem, ni purgari jusseras
Vasa, ut rem divinam faceres.

quasi diceret: precor ut nec potum, nec *Salutare Bacchum.* panem ori hodiè meo admoveam, ni purgari jusseras vasa, &c. ut Schoppius rectè interpretatur *lib.* 1. *Verisim cap.* 8. Hinc, qui Principem salutabant, sacram ipsius *Sacram purpuram adorare.* purpuram adorare dicebantur: quia scilicet dextram manum, quamprimum hac purpuream ipsius vestem attigissent, ad os admovebant & suaviabātur: quemadmodum Auctor noster ex adductis juris nostri locis ostendit. & notat Accursius *in l.* 4. *C. de consulib. lib.* 12. ubi adorare pro salutare esse monet, ut & reverenter vel cum reverentia adire *in l.* 2. *C. de fabricen. lib.* 11. Eum tamen loquendi modum, quo Imperatoris æternitatem adorare dicimur, Alciatus *Hyperbolum* appellat *libr.* 4. *de verb. signif. num.* 13. ab Ammiano Marcellino irrisam *lib.* 5. Unde Plinius: In adorādo, inquit, dextram ad osculum porrigimus. *lib.* 28. *Histor. natural. cap.* 2. Atq; hinc promanavit, opinor, ut iis, qui salutabantur, simul etiam oscula darentur. Quæ *Osculatio summi honoris.* salutationis & exosculationis potestas,

etsi

etsi quandoque summi honoris loco fuit habita, in tantum, ut solummodò Domestici & protectores principis salutantes vicarios & præfectum, ipsos osculari potuerint; sicuti ab Impp. Valentiniano & Valente rescriptum exstat *in l. 1. C. de domestic. & protect. lib. 12.* Constat tamen, etiam Tiberii tempore adeò frequentia & familiaria fuisse oscula, ut edicto ea prohibuerit; quippe quæ passim darentur à primis quibusque occurrentibus, quanquam parum eo edicto profecisse Tiberium legamus apud Suetonium *in Tib. cap. 34.* Ejusmodi autem oscula ori, genis, & ipsis etiam oculis imprimebantur, quos cum osculamur, ait Plinius *libr. 11. cap. 37.* animum ipsum videmur attingere. Sic Cicero Tyroni: Ego tuos oculos in medio foro dissuaviabor. Porrò ex prisco illo adorationis ritu fluxisse etiam credo Manus basiandæ sive exosculandæ consuetudinem, Italis etiamnum inprimis familiarem, quanquam cum honorem solis potentioribus, tanquam demissionis notam, & propriè ferè dominis à servis delatum constat. Nec falluntur, qui à Candidatis magistratum ambientibus istud natum autumant. Formam verò ejus Plinius *lib. 11. cap. 25.* exprimit his verbis; Dextra osculis aversa appetitur, in fide porrigitur. Et Suetonius scribit, C. Caligulam Chæreæ agenti gratias osculandam manum obtulisse, sed formatam commotamque in obscœnum modum *in Calig. cap. 56.* Idemque prodidit, Domitianum Cœnidi patris concubinæ, osculū (ut assueverat) offerenti, manum (aversam scilicet) præbuisse, *in Domitia. cap. 12.* Neque verò hisce terminis quasi conclusa stetit Osculandi ratio; sed potentiorum insolentiâ etiam ad genua, imò ad ipsos usque pedes fuit protensa, vilissimo mehercle & plusquam servili ritu. De genibus ita Ammianus docet *lib. 28.* Ex his quidem, cum

Primum tamen valdè frequentia

Et non ori tantum, genu atq; oculu impressa.

Sed & manibus.

Imò genibus, & pedibus etiam ipsis.

salutari pectoribus oppositis cœperunt, osculanda capita in modum taurorum minacium obliquantes, adulatoribus offerunt genua suavianda, & manus. De pedibus luculenter attestatur Dio, cum ita scribit: Pomponius secundus tunc Consul, pedes Caligulæ adsidens, identidem se inclinans, eos osculabatur. Seneca quoq; C. Cæsarem ait Pompejo absoluto & gratias agenti porrexisse osculandū sinistrum pedem, *libr. 2. de Benefic. cap. 12.* Id imitati forsan Pontifices Romani, vetustissimo more, quasi per manus tradito, receptum habent, ut pro genuina scilicet sedis Apostolicæ servis servorum Dei conveniente humilitate, & plusquam paterna erga dilectos filios charitate, pedes salutantibus osculandos præbeant.

Papa humilitas.

Osculorum autem tria potissimum genera statuta esse video. Aut enim officiosa sunt: aut Charitativa: aut Luxuriosa. De *Officioso* osculo dictum est hactenus. De *Charitativo*, quod & pudicorum est affectuum, & propriè Basium dicitur Grammaticis; etiam illud Apostoli accipio: quo jubet, ut alii alios osculo sancto salutemus. *1. Cor. 16. v. 20. & 2. Cor. 13. v. 12.* Rectè ait, *Sancto*: nec enim lascivum id, quod libidinis est incentivum. *can. nec aliqua. 27. q. 1.* sed caritatis esse debet, & justæ dilectionis, quale est id, quod à patre filio infigitur. *can. non osculatur. 5. q. 5.* De quo ita Ambrosius: Quid loquar de osculo oris, quod pietatis & charitatis est signum? Osculantur se & columbæ, sed quid ad humani osculi venustatem? in quo amicitiæ insigne humanitatisque præfulget: in quo plenæ charitatis exprimitur affectus. Unde per osculum caro carni, & spiritus spiritui cōjungi dicitur. ut ex Archidiacono *in can. pacem igitur. de consecrat. dist. 2.* refert Lucas de Penna *in l. 1. C de domestic. & protector. libr. 12.* *Luxuriosum* verò osculum, libidinum vel amorū est, & à Grammatico-

Osculorum tria genera.

1. Officiosum.

2. Charitativum.

3. Luxuriosum.

maticorum grege *Suavium* nuncupatur. quod non absq; suavitate & gratia Amator amicæ ardenter infigit: quod labellis labellis ferruminantur: quod Venus

quinta parte sui Nectaris imbuit:

quod libidinis est suscitabulum, atq; subantis antiludium. *Beroald. ad Apulejum lib.* 2. Id verò quandoque etiam non absque molli labellorum morsu infigi solitum, ex poëtis abundè colligitur: qui in Veneris deliciis id quoque numerant, labella inter suaviandum teneris morsiunculis leniter stringere. Catullus:

Quem basiabis? cui labella mordebis?

Horatius: —— *Sive puer furens*

Impressit memorem dente labris notam:

Et Plautus, *Pseudolo:*

Ioci, ludus, sermo suavis, suaviatio;

Compressiones arctæ amantum compares,

Teneris labellis molles morsiunculæ, &c

Flora. Itaque Flora meretrix, cui cum Cn. Pompejo stupri consuetudo fuerat, ita eũ commendabat, quòd nunquam potuisset ab eo non morsa discedere. De hoc osculi genere forsan exaudiri debet Canon, quod Monachis quos purissimos esse docet, omninò interdictum legimus, ne fœminas osculentur. *c. Monachi. de consecrat. d. st.* 4,

Monachis oscula interdicta.

4 Proditorium osculum. Hisce addo quartum osculandi genus, *proditorium* illud & hypocriticum: quale fuit Joabi Amasam sub osculationis specie trucidantis, 2. *Reg.* 20. Item Judæ Ischariotis Christum magistrum suum nefariè prodentis. qua de re exstat *in Historia Evangelica.*

Osculo an dos amittatur. De eo quoque non parum controversum est, An, sicut propter adulterium Mulier amittit dotem; Ita etiam ob osculum amittere hanc debeat? Et putavit hoc Baldus *in c. tuæ de procurator.* quandoquidem inter adulterii proœmia, etiam Oscula enumerentur vulgari illo versiculo:

Osculum adulterii proœmium.

Visus & alloquium, tactus, post oscula factum: qui versus ab Accursio refertur *in l. quod ait. 25. ff. ad Legem Iuliam de adulter.* Sicuti enim percussio, præparatorium est homicidii: Ita & colloquium, & amplexus, & oscula; libidinis quasi quædam anticœnia esse Angelus putavit *in l. 2. col. fin. ff. de priv. delict.* Unde rythmus ille ab Hostiensi usurpatus in summa Decretal. *Tit. De eo qui cogn. consang. Vxor. suæ* §. 1.

Nisi fugitas tactus, vix evitabitur actus.

Unde P. Mænius filiæ mandabat, ut non tantùm virginitatem illibatam marito; sed & oscula ad virum sincera perferret. Joh. Næviz. *in Sylva nuptiali lib.* 4. *nu.* 76. 77. 78. non tamen novam nuptam illam imitata: quæ os quidem, quo ipso nuptiarum die fidem integritatis & pudicitiæ nequaquam violandæ sponso promiserat, ab osculo sollicitantis amici illibatum esse servandum existimabat, nihil peccatura scilicet, quantum vis cæterarum corporis partium sive membrorum copiam Amanti facere, ut est apud Stephanum Guazzum *de convers. civil. lib.* 4. Osculo enim pudicitiam mulierum delibari, veteres crediderunt. Hinc Ovidius:

Oscula qui sumsit, si non & cætera sumsit,
Hac quoque quæ data sunt, perdere dignus erat.

ut ita ex hisce præparatoriis arguatur præparatum, & inferatur adulterium. Sed hanc tamen Baldi sententiam improbari video Decio *in rubr. Ex. de Iudiciis.* quem & alii postea secuti sunt. Nec enim pœna, quam delicto consummato Lex imponit, ad attentationem producenda est: quandoquidem Consilium alicujus rei habuisse non nocet, nisi & factum sequutum sit *l. sæpe* 53. *in fi. ff. de Verbor. significat.* & possit osculum etiam citra stupri desiderium concedi. Sic enim elegans illa puella apud Theocritum, osculo accepto, insidiantem sibi amatorem affatur:

Baldi sententia à Decio improbata.

Ne Satyrisce tume, nam ajunt esse oscula inania.

Et facie ablata tolluntur & oscula fruto.

Lexque eam tantùm dote mulctet, quæ adulterii caussâ interdicta attentaverit. *l. consensu. 8. §. vir quoque. junct a l. ult. §. fin. C. de repudiis.* ubi præter caussas ibi enumeratas, nihil ad dotis amissionem validum esse debere Justinianus disertè ait. Cùm itaq; in relatis constitutionibus osculum, tanquam legitima caussa dotis amittendæ non reperiatur: consequens nimirum erit, pro legitima id nequaquã esse censendum, quod potissimum est Menochii argumentum *lib. 2 de arbitr. jud. cent. 3. casu 28. n. 8.* Proinde etiam Hieronymo Cagnolo dubia videtur hæc Baldi conclusio, *in rubr. C. de Edendo. num. 31. cum sequentib.* Et Didacus Covarruvias non aliter eam admittit, quàm ut osculationem istam interpreteretur indicium & argumentum adulterii: ex quo suspecta quidem uxor valde fiat & gravis ducatur adulterii suspicio: non tamen ut hinc de adulterio convinci queat fœmina, etiam ad hunc effectum, ut dote privetur. Covarruv. *libr. 4. De retal. part. 2. cap. 7. §. 6. n. 3.* Nec enim verè adulterii rea dici potest fœmina ex sola suspicione: sed alia & quidem urgentia indicia accedant oportet: adeo ut quandoque etiam Lex velit, Uxorem cum adultero in ipsa turpitudine; vel ut Pomponius ait, in ipsis rebus Venereis; & ut Solon ac Draco dicebant ἐν ἔργῳ. fuisse deprehensam. *l. quod ait lex. 23. ff de adult.*

Adulterii ex sola suspicione nõ convincitur.

Baldi sententia locũ habet.

Locum itaque Baldi sententiæ fore Alciatus putavit *lib. 4. parerg. c. 0.* si ex aliis conjecturis adulterium convinceretur, & ex qualitate loci, temporis, personæ, haudquaquam præsumeretur mulier intra fines osculi stetisse: cujusmodi circumstantiæ suspicionis violentiæ & certæ exprimuntur *in cap. literis 12. Extra. de præsumt.* add. Mynsinger. *Resp 1 n. 20. cum seqq. Decad. 1.* Qua tamen in re integrum erit Mulieri probare, se intra osculi fines stetisse, neq; ultra fuisse progressam, ut Decius rectè concludit *in rubr. Extr. de judic. col. 1.* Ad quod ostendendum, vel iis in locis admitteretur magis, ubi

Perque vias dantur basia, perque domos,

(ut Petrus Lotichius Secundus, nulli poëtarum Germaniæ secundus, eleganter cecinit) atque ubi constantiores sunt fœminæ, quæ passim amicos & hospites osculo excipiunt. Noti enim sunt humanissimi Gallorum mores, qui passim oscula tanto studio colunt, ut honori sibi ducãt, quod adveniens hospes Uxorem, sorores, filias etiamnum virgines, osculo adhibito salutaverit, & in amplexum acceperit, & in gremium sibi adsidere jusserit, de quibus attestatur Johan. Pierius *lib. 2. Hieroglyph.* Sed & tum quoque Baldi conclusionem probabilem censet Alciatus, cùm criminis cõjectura ex eo suavii genere intenderetur, quod Græci, & ex his Aristophanes, ob mutuam fortassis & alternatam linguarum insertionem, καταγλώττισμα; Latini, Columbarum osculum nominarunt, de quo sub tertia Osculi specie diximus. Id enim justam maritis Zelotypis repudii caussam daturum esset. Quæ tamen assertio dubia nonnihil reddi posse videtur eo, quod ex Menochio, Osculum dotis amittendæ legitimam caussam esse negante, modò adduximus.

Gallorum mos.

Illud expeditum est, Beneficiarium clientem sive vasallum beneficio aut feudo privari, si Domini Uxorem per lasciviam ausus fuerit osculari. Lex enim privari vasallum feudo ait, si graves & inhonestas injurias Domino intulerit. *c. 1. §. porrò si Dominum. Quæ fuit pri. cau. benef amit.* Item si Dominum cucurbitaverit, hoc est, cum Uxore ejus concubuerit, vel concumbere se exercuerit: aut cum ea turpiter luserit. *cap. 1. Quib. mod. feud. amitt.* ubi per cucurbitationem, stupri illationem intelligi satis apparet. Et quidem legibus Longobardicis

Cucurbitam. *Turpis lusus.*

dicis *Corbita* pro stupro vel infamia usurpatur. Unde *Cucurbitam* dicebant, Uxoris adulterio infamē, ut Hotomannus docet *in explicatione verb. feud.* Turpem autē lusum, quem alium intelligemus, quam pudicitiæ attentationem. *l. attentari. 10. ff. de injur.* vel alienarum nuptiarum sollicitationem? *ut in l. 1. ff de extraor. crim.* quod fit (ut cum Longobardica lege loquar) vel cū manus in sinum, aut ad pectus ejus mittitur, vel ad alium locum, unde turpe esse potest. *l. si quis à modo. T. t. qualit. f. quis defend. Iure Longobard. lib. 2.* vel cum impudicum & luxuriosum illud osculum, quod libidinis incentivum dixi, infigitur. Nam & hoc modo vasallus turpiter cum Domini uxore lusisse; & gravē atq; inhonestam injuriam Domino intulisse putabitur, ut Alciatus concludit *d. lib. 4. parerg. c. 10.* quē Menoch. laudat. & sequitur *lib. de arb. jud. cent. 3. casu 277. n. 1.*

Osculans alienam mulierem.

Quid ergò, si quis alius Uxorē alienam, aut fœminam quamcunque turpiter osculatus fuerit? Et quamvis Bossius *tit. de extraord. crim. n 3.* referat, in Gallia quendam securi fuisse percussum, quòd nuptam mulierem, per vim fuisset osculatus: putavit tamen Jul. Clarus, pro osculo sive violento, sive absq; vi illato, pœnam mortis nequaquam irrogandam; sed rem omnē pro facti & personarū qualitate, Judicis arbitrio esse committedam. *lib. 5. Sent. §. fin. q. 83. vers Osculum inferens.* Cui sententiæ & Menochius multis eam auctoritatibus confirmans, subscribit. *lib. 2. de arbitrar. Iud. casu 287. in pr.*

Sponsus osculans sponsam.

Planè si Sponsus sponsæ suæ osculum intulerit, & vel morte, vel qua alia causa, absq; tamen alterutrius culpa matrimonium nō fuerit subsequutū: placuit, cum dimidium ejus quod Sponsæ donaverat, perdere: qui tamen integrū esset repetiturus, si ab osculo sibi temperasset: quemadmodum & sponsam omne id, quod sponso donavit (quāquam raro hoc fit, ob innatā Mulieribus avarissimo hominum generi tenacitatem *gl. in. l. sed si ergo. 4 in fin. ff. ad SC. Vellejan.*) recidere constat, nulla etiam osculi, utrum id intervenerit nec ne, ratione habita, *l. si à sponso, C. de don. ante nup.* Cur ita? quia sponsa, cui osculum infigitur, sponsi affectui & cupiditati obsecundans, atq; hāc gratiam faciens, dare id videtur; sponsus verò accipere. Non mirum igitur, si vicissim sponsus, pro accepto osculo, aliquid etiam doni, dimidiam scilicet partem rependat: quam rationem Johan. Sichardus ibi adsignat.

Oscula apud veteres rara.

Osculi nempe veteres erant religiosissimi: ut etiam pleræq; nationes. Nec cuiquam temerè dabatur osculū, ne sponso quidem; sed semel tantum, confirmandorum sponsaliorum caussâ. Sic enim Alexander *Novel. de spons.* ait Cōfirmari sponsalia datâ arrhâ & osculo. Proinde jus osculi, quod erat argumentū magnū pudicitiæ veterum, jus augebat spōsaliorum. Et quæ prębuerat osculū, erat quasi uxor vel plusquam sponsa. Imò uxorē aut maritū osculo tātùm putari, Quintilianus dicebat *declamat. 370.* & ex eo rectè notavit Cujac. *in Recitat. solennibus ad Tit. C. si Rector provinciæ vel adeum pertinentes.*

Amoris vehementia an ab osculo excuset.

Illud quoque extra omnem ferè est cōtroversiam, quòd si Juvenis, præ nimio amore, osculū puellæ dederit, tum si non ab omni pœna immunis esse, saltem mitiùs puniri debeat. Amor enim quidam quasi furor est, si Aristoteli credimus *7. Eth. c. 7.* quem cohibere perfectæ philosophiæ esse ipsemet etiam Justinianus putavit *§. illud auth. Quib. mod natur. effic. sui.* Cui accedit, quòd Amori, qui terræ mariq; præest, omnia subjaceant. unde altera manu flores, altera piscem tenere fingitur; sicuti Alciatus Emblemate hoc eleganter expressit:

Nudus amor viden' ut ridet, placidumq; tuetur:
Nec faculas, nec qua cornua flectat, habet?
Altera sed manuum flores gerit, altera piscem:
Scilicet ut terra iura det atq; mari.

Sit

Si quis igitur Amoris vi & imperio cogente, tale quid commiserit, meritò erit excusandus: siquidem culpa carere dicatur, qui superioris mandato obtemperat. *l. is damnum dat. §. 1. ff. de Reg. Iur.* Jac. Menoch. *lib. 2. de Arbitr. Iudic. casu* 328. Atque ejus rei egregium exemplum est apud Valer. Max. *lib. 5. c. 1.* Ubi Pisistratus Atheniensium tyrannus, cùm adolescens quidam amore filiæ ejus virginis accensus, in publico obviam sibi factam osculatus esset hortante uxore, ut ab eo capitale supplicium sumeret, „ respondit: Si eos, qui nos amant, interfici„ mus, quid his faciemus, quibus odio su„ mus: Cui non absimile est, quod de Mundo adolescente, Paulinam Romanam in templo Isidis, præ amoris violentia corrumpente ex Josepho *lib. 18. Antiquit. c. 6.* Johan. Borcholten refert in tractatu de Feudis *cap.* 18 *n.* 101. Eam ego historiam, quoniam & lectu jucunda, & ob sacrificulorum fraudem atq; avaritiam notatu digna, & præsenti negotio planè accommodata est, ita ut apud Zonaram habetur, hîc loci inserendam putavi. Romæ (ait) Paulina quædam, & generis splendore, & morum integritate præstans, & opib. abundans, vultu ad hoc venusto, & ætate integra, ac modestia ornata, nupta erat Saturnino, viro nullo bonorum genere ipsa inferiori. Hujus amore captus Decius Mundus, inter Equites dignitate præstãs, mulieris pudicitiam muneribus sollicitabat, 200. millia drachmarum Atticarum pro uno concubitu pollicens; eaque recusante, magis inflammabatur, adeò ut abstinentia ciborum necem sibi consciscere instituerit. Habebat autem paternam libertam nomine Iden, omnis generis malorum peritam. Ea adolescentem sic affectum verbis confirmat, & pollicitationibus refocillat, ac sibi duntaxat quinquagies mille drachmis opus esse dicit ad rem conficiendam: quibus acceptis, cùm illam pecuniâ non expugnari posse cerneret, sed cultui Isidis (ea tum à Rom. pro Dea colebatur) esse deditissimam: quosdam falsæ illius Deæ Sacerdotes convenit, pecuniam offert, ut Paulinam quibus possint dolis circumventam, Mundo sui copiam facere cogant. Illi pecuniâ deliniti, facinus aggrediuntur: eorum natu maximus Paulinam seorsim convenit, se ab Anubide, ipsius amore capto, missum esse profitetur, ut eam accerseret. Mulieri ea verba optatissima acciderunt, si à Deo amaretur: & nuncium illum cum marito communicat, qui gnarus modestiæ conjugis, eam abire sinit. Cum in lucum venisset sub somni tempus, mulieri in ipsa æde lectus paratur, lucernæ exstinguuntur. Mundus jam antea ibi abditus, per totam noctẽ sub Anubidis nomine libidine sui expleta, discedit. Illa reversa, Anubidis apparitionem marito narrat, apud familiares de congressu Dei gloriatur. Sed tertio post id facinus die, Mundus ei obviam factus; Paulina, inquit, & ducenta millia habeo, & tu mihi gratis gessisti morem: Tua verò erga Mundum injuria me non attigit, qui Anubidis nomen ipse mihi fecerim. E quibus verbis mulier intellecto facinore, vestibus laceratis, marito insidias indicat. Is apud Tiberium conqueritur: Imperator, facinore comperto, Sacerdotes & Iden in cruces tollit, Ædem diruit, Isidis simulachrum in Tiberim demergit, Mundum in exilium agit, pœnam graviorem ob amoris vim clementiâ moderatus. Zonaras *Annal. tom.* 1. Atq; hinc liquidò constare potest, pœnam ob vehementem Amoris affectum, mitigari solitam. Idque & ab Areopagitis, gravissimis alioquin delictorum censoribus observatum fuisse, Aristoteles testatur *libr.* 1. *Magnorum Moralium cap.* 16. cujus verba in hunc sensum Alciatus refert *lib.* 7. *parerg. cap.* 25. Ferunt, inquit, olim quandam mulierem

Pisistratus.

Mundus & Paulina.

lierem poculum cuidam amatorium dedisse, qua potione mortuus ille fuerit; Eamque mulierem hoc crimine in Areopagum pertractam, judicium sentētiis absolutam fuisse, câ ratione, quod id futurum minimè prævideret: Amoris siquidē cupidine occæcata id fecerat, nō eâ mente, ut hominem perderet, sed ut sibi soli servaret. Ubi ergo animus delinquendi non est, ibi nec pœnam aut supplicium esse debere: cùm ea duntaxat crimina puniantur, quæ sint voluntaria. Sed huic argumento satisfacit Paulus JCtus *in leg. si quis aliquid. 38. §. qui abortionis. ff. de pœn.* ubi non quidem negat in suppliciis irrogandis ipsius delinquentis voluntatem & intentionem cumprimis inspiciendam esse: Sed ideò tamen extra considerationem omnem nequaquam ponendum, quòd amatorii poculi propinatio res mali sit exempli: quippe cum hoc Lucretius poëta à Lucilia uxore in furorem pertractus, suâ sibi manu mortem consciverit. Petr. Crinitus *de poet. Latin. cap.* 19. & ipse etiam Lucullus poculo itidem amatorio assumto vitam finiverit. Plinius *lib. 25. Histor. natur. capit. 3. in fin.* Malum autem exemplum in caussa esse solet, ut graviùs delictum puniatur. *can. præcipuè. 11. quæst. 3. gl. in can. nemo. 32. q. 3.* Siquidem plus quandoque exemplo, quàm peccato noceatur, ut Tullius ait *libr. 3. de Legib.* Ideoque, qui abortionis (ait Paulus) aut amatoriū poculum dant; etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum; honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quòd si eo Mulier aut Homo perierit, summo supplicio adficiuntur. *dict. §. qui abortionis. l. 38. ff. de pœn.* Ex quo tamen textu minimè efficitur id, quod ab omnibus ferè colligi inde video: ac si per disjunctam istam orationem, *Mulier aut Homo*, Jureconsultus ita inter Mulierem ac Hominem distinguat, ut

Areopagitæ.

Poculum amatori[um].

Mulier an homo.

Hominis appellatione masculum sexum duntaxat, non verò etiam fœmineum cōtineri velit. Quam interpretationem falsissimam esse, tam perspicuè, nisi vehementer fallor, ostendam, quàm certum est, Solem hunc nobis lucidissimam lucere lucem. Agit ibi Paulus de pœna illi infligenda, qui abortionis aut amatorium poculum propinavit: Et quidem, si eo Mulier aut Homo perierit, propinantem summo supplicio afficiendum esse ait. Abortionis poculum, quod datur, ut partus conceptus abigatur, soli mulieri propinatur: cujus uti proprium est concipere; ita & conceptum tueri, ut abortus evitetur. *l. quaeritur. 14. de adi. edict.* Ut conceptio; ita & abortio in nullos viros, sed solas cadit fœminas, utpote quibus familiare & frequens olim fuit, abortionis poculum sumere (ut Seneca *ad Helvidiam* testatur) ad solum formæ detrimentum, ventrisque rugas vitandas, vel ut cum Ovidio loquar

——ut careat rugarum crimine venter.

Quo fine Plutarchus memorat, plerasque mulieres ob solam libidinem hoc genere usas, ut vacuæ factæ statim rursus implerētur, perpetuæq; Veneris facultatem haberent, *in lib. de tumid. valetud.* Solis ergò his abortionis poculū datur. At amatorium poculum, ut ad excitandum amorem vel viri vel fœminæ conficitur: ita tamen viro, quam fœminæ propinari potest. Utrunque igitur poculum Paulus in proposita quæstione conjugens, distinctionis fœdere utitur, & negotium illud ita decidit, nō quidem ut Mulierem & Hominem invicem opponat; sed ut singulis poculis singulos per relationē subjiciat: poculo scilicet abortionis Mulierem, quam solam abortire posse cōstat; poculo amatorio Hominē, utrumq; sexum comprehendentē: cum certum sit, utrique sexui hoc propinari posse. Tantum igitur abest, ut Hominis appellatione Mulier non veniat, ut

Intellect. §. qui abortionis l. 38. ff de pœn.

Abortus olim familiaris.

Ee con-

contrarium indubitanter Cajus asseruerit *in l. hominis. 152. de verbor. sign.* & generaliter à Juliano pronunciatum sit, semper sexum masculinum etiam fœmininum continere: *l. qui duos: 62. in fin. de legat.* 3. non quidem extensivæ interpretationis beneficio, ut post Albericum de Rosate *in l. quicunque. col.* 3. *in fi. C. de serv. fugit.* Bartolum *in l. si quis in tantam. C. unde vi.* & Baldum *in l. ult. col. 6. vers. Item impropria. C. de hæred. instit.* Jason. voluit *in l. qui filiabus n.* 18. *&* 21. *de hæredib. instit. & l. si quis.* 7. *de Iurisd. omn. iud.* & Sylvest. Adolbrandin. *in § ult. Inst. qui testam. tut. dar poss.* Sed maximè vi & proprietate sermonis, quod pluribus exsequutus sum *in l. 2. part. 1. C. de in ius vocando.*

Salutatoria cubicula. Salutationis porrò illius occasione, qua Principes exceptos fuisse diximus, venit mihi in mentē *Salutatoriorum Cubiculorum* apud Plinium: per quæ haud dubie intelliguntur *Lararia* illa, quorum duo veteres principes domi habuisse proditum est: in altero Deos immortales Diis penatibus progenitos; in altero homines in Deorum collegia cooptatos, quos scilicet merita in cœlum vocaverunt, salutabant: Utrisque thure ac flosculis, sed victimis interdum sacrum faciebant. Ab illis prioribus; & quasi majorum gentium, salutem fortunasque precabantur: ab iis rectam mentem, & virtutis splendorem optabant. Hoc est, quod Alexandrum Imperatorem Mammeæ filium legimus non promiscue, sed quoties cum uxore non cubuisset, matutinis horis in Lario, in quo Divos Principes animosque sanctiores, & inter eos *Apollinem, & Christum, & Abraham, & Orpheum* habebat, religiose coluisse: si fidem merentur, quæ scripta sunt à Cœlio Calcagnino *libr. 15. ep. 8. in pr.* & Stephano Forcatulo *lib. 5. de Gallor. Imp. & philosoph. in fin.* De Hadriano quoque tradit Lampridius *in Alexandro*

Lararia.

Lararium Alexandri

Hadriani in Christū pietas.

Severo cogitasse cum aliquando Christo templum facere, & in multis civitatibus templa sine simulacris posuisse: tamen pergere vetitum ab iis, qui sacra consulentes repererant, si id optato evenisset, omnes futuros Christianos. Sed quam sedulus & diligens cæteroquin in colendis Diis suis & sacris Hadrianus fuerit: constat utique ex versiculis ipsius, quos moriens composuisse fertur, quam perplexus ac dubius animi fuerit, & omni præterea Religionis ac fidei fundamento destitutus: Versiculi illi sic habent.

Animula, vagula, blandula,
Hospes, comesq; corporis;
Quo nunc abibis in loca?
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut soles, dabis jocos?

Ita ex Ælio Spartiano eos recitat Simon Majolus *tomo 1. dier. canicul. colloq. 1. fol. 82.*

Porro ad salutationem Imperatorum pertinet etiam mos ille poetarum, quo advenientibus vel prætervectis epigrammata sua offerebant. Id quod ex Macrobio animadvertere licet *libr. 2. Saturnal. cap. 4.* Solebat descendenti, inquit, à Palatio Cæsari honorificum aliquod epigrāma porrigere Græculus. Id cum frustra sæpe fecisset, rursusque id facturum vidisset Augustus, breve manu sua in charta exaravit Græcum Epidramma, pergenti deinde ad se obviam misit. Ille legendo, laudare, mirari, tam voce, quam vultu. Cumque accessisset ad Sellam, demissa in fundum pauperem manu, paucos denarios protulit, quos principi daret, Adjectus hic sermo. *Non secundum fortunam tuam. Auguste: si plus haberem, plus darem.* Secuto omnium risu, dispensatorem vocavit Cæsar & H.S. millia Græculo numerari jussit, quæ summa duo millia & quingentos Philippæos conficit, si vera est Matthæi Raderi supputatio ad *Martial. epigram. 76. lib. 8.* Lararia denique illa, de quibus

Poetarum mos salutatorius.

spra.

supra diximus, in memoriam mihi redigunt, quod Augustinus *lib. 9. de civitat. Dei* scripsit, Animas mortuorum Dæmonas esse, & ex hominibus familiares Lares fieri, si domi illæ sunt tranquillæ & quietæ. Sin omnia commiscent terroribus atq; turbis, sunt larvæ sive lemures. De quibus apud Lactantium *lib. 1. cap. 20.* & Macrobiũ *lib. 1. Saturnal.* Hos Domesticos Deos, veteres vocabant Patrios: non quia essent patriæ aut Urbis; sed quia familiæ ac generis præsides: ut Virgilius

Lares.

Lemures.

Di patrij, servate domum, servate Nepotem.

Suos enim cuique civi ac patrifamil. Deos fuisse in aliqua parte domus, quos ipse omnisq; familia privatim colerent, ex Servio & aliis constat. De quo cultu intelligendum est illud Horatii: *placare Deos: mollire penates.* Id quod Terentius *in Phormione act. 2. Scen. 1.* salutandi verbo ita enunciat: *atque ego Deos penates hinc salutatum domum devortar.* Unde Ciceroni *de Natura Deor. Penates* dicuntur, à penu; aut ex eo, quod penitus insideant: & inde etiam vocantur *penetrales.* Eaque fuit antiquorum superstitiosa pietas, ut non tantum de Cœna Laribus sive Renatibus libarent; sed & primitias quoque fructuũ eisdem offerrent. Ideoque & ara & focus eis erat consecratus. Inde *pro Aris & focis pugnare* dicuntur, qui pro charissimis quibusque rebus pugnant: de quibus sic Cicero pro *domo sua*: Quid est sanctius? quid omni religione munitius quam domus unius cujusque civium. Hic aræ sunt, hic foci, hic Dii penates: hic sacræ religionis ceremoniæ continentur. Hic perfugiũ ita sanctum omnibus, ut inde eripi tanquam ex asylo neminem fas sit. Quæ posteriora verba pertinent ad interpretationem *legis plerique. 18. ff. de in jus voc. & l. n. mo de domo 13. de Reg. juris.*

Penates.

Eorum cultus.

DE DIADEMATE TIT. XLVII.

Diadema erat pileolus instar dimidiatæ pilæ lusoriæ & grandioris: qui capiti impositus, candida ligabatur fascia, ut ab Hieronymo *ad Fabiolam describitur. Eo utebantur Reges in capite, ornatus gratiâ, quemadmodum & Imperatores. Cui non assimiles sunt nostrates coronæ, quas in toreumatibus & Numis expressas videmus: de quibus infra dicemus. Sed Diadema quoque ivit in desuetudinem.* *Diadema.*

Cingulum ensis Imperatores gemma quadam adstringebant, ipso etiam cingulo gemmis ornato: sicut à Chirino factum legimus, qui etiam calceis gemmas adsuit. Maximinus Iunior thorace indutus fuit argentea & aurea: qualis primùm & à Ptolomæis fuit usurpata. Aureos quoque & argenteos fecit enses: ut & galeas gemmis distinctas, quemadmodum Capitolinus *recitat. Idem quoque Galienus factitavit.* Herodianus *lib. 5. prodidit, Macrinum primum fuisse ex Imperatoribus, qui aureo & gemmato cingulo uteretur, lib. 8. scribit: Ante Imperatores portatum fuisse ignem, & fasces laureos, praeeuntibus hominibus proceris & magnæ staturæ.* *Cingulum. Thorax. Enses. Galea. Ignis: Fasces.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Diadema. Diadema Suidæ regale est gestamentum, cujus inventionem Plinius Libero patri adscribit *lib. 7. cap. 56.* Id propria notatione valet redimiculũ à διαδέω, quod est circumligo. Erat enim fascia cãdida, quæ capiti Regis sive Reginæ circumliga-

cumligabatur. Hinc celebrata vox illius, qui dixit: *Fasciam solve; quantum mali sub illa latet*, ubi Fascia nihil aliud significare potest, quàm diadema & insigne illud, quo regis caput cingebatur: quod & *Anadema* dicitur Lucretio, *lib.* 4.

Fascia.

Anadema.

Et benè parta patrum fiunt Anademata mitræ.

quale etiam fuit Cidaris, illud Persarum Regum insigne, de quo videatur Philipp. Camerarius *Operarum succisivar. cap.* 61. Sanè Fascia Romanos pro diademate usos fuisse vel inde liquet, quod Pompejum Magnum, ut suprà quoque attigi, affectati imperii insimulatum videam ex eo, quòd ulceris in crure exsistentis tegendi gratiâ crus colligatum haberet: quandoquidem nihil interesset, in qua corporis parte diadema gereretur. Qua de re Marcellinus „ *lib.*17. ita scribit: Nec non etiam in Pompe„ jum obtrectatores iniqui multa scrutan„ tes, quum nihil, unde vituperari deberet, „ inveniretur, duo hæc observaverunt ludi„ briosa & irrita, quòd genuino quodã mo„ re caput digito uno scalpebat: quodque a„ liquandiu tegendi ulceris causâ defomis; „ fasciolâ candidâ crus colligabat: quorum „ alterum factitare, ut dissolutum: alterum, „ ut novarum rerum cupidum asserebant; „ nihil interesse oblatrantes, argumento „ subfrigido, quam partem corporis redi„ miret Regiæ majestatis insigni. Quo in loco Fascica pertinet ad suspicionẽ affectati regni: Scalpere autem caput uno digitulo, spectat ad hominis mollitiem, quam cum Pompejus omni corporis habitu ac incessu præ se ferret; factum est ut in puerilis amoris venerit suspicionem. Unde & à Cinna poëta hoc nomine ita fuit perstrictus:

Caput scalpere.

Pompejus.

Fasciolâ qui crura tegit, digito caput uno
Scalpit: quid credas hunc sibi velle? virum.

Nam & pueri muliebris patientiæ, & Pædicones illi, qui molles victu, incessu, ore & aliis; dicebantur Virum quærere: ut doctissimus Scaliger explicat *lib.* 1. *Ausonian. lect. cap.* 27. Cujus nefandi criminis ipse etiam Jul. Cæsar non dissimulanter insimulatus fuit à Catullo, acri & virulento isto Epigrammate: cujus initium,

Virum quærere.

Quis hoc potest videre? quis potest pati?

quo etsi perpetua sibi stigmata imposita non dissimulaverat Cæsar: tam leni tamen ingenio eũ fuisse Sueton. scribit *in ipsius vita c.* 73. ut Catullum satis facientem sibi (hoc est, ut Muretus interpretatur, testibus præsentibus affirmantẽ, pœnitere se, quòd ea scripsisset) eâdem die adhibuerit cœnæ; hospitioque patris ejus, sicuti consueverat, uti perseverâverit. Id genus Nebulonum, perversa & postica Venere utẽtium, Ausonius eleganti locutione Feles pullarias appellat; quemadmodũ & Plautus Lenonem, Felem virginalem indigitavit, *In Rudente: Scena, Exi è phano:*

Felis pullaria.

Tune fele, hic virginalis, liberos
Parentibus sublectos habebis?

Feles enim scimus esse furaces & rapaces. Proinde felis vel feles virginalis apposité nũcupatur Leno, quod virgines surripiat: sicuti Pædico, felis pullaria, à puerorum surreptione, Pueros enim Veteres pullos dicebant. Sic enim & Caligulam, illud humani generis portentum, pullum & puppum fuisse nuncupatum Beroaldus asserit *ad Apulej libr.* 8. Hinc & pullaria manus Plauto, à tentandis palpandisq; pullis, id est pueris: qualis erat Pædiconum protervorum manus, qui pullariam facere dicebãtur. Turneb. *lib.* 2 *cap.* 11. Eaq; pugna Osculana est Festo, hos Titinii versus citanti:

Pullus.

Pullaria manus.

Osculana pugna.

Hæc quidam quasi Osculana pugna est, non secus.
Quia, hinc qui fugere impulsi, spolia colligunt.

Ita enim versus istos doctissimus Scaliger restituit. Ausonii autem in Marcum pullariam felem Epigramma tale est:

Pythagora Euphorbi, reparas qui semina rerum,
Corporibusque novis das reduces animas:

Dic, quid erit Marcus jam fata novissima functus,
Si redeat vitam rursus in aëream?
Quis Marcus? Felis nuper pullaria dictus:
Corrupit totum qui puerile decus:
Perversæ Veneris postico vulnere fossor:
Lucili vatis subulo, pullipremo.
Non Taurus, non Mulus erit, non Hippocamelus,
Non Caper, aut Aries: sed Scarabæus erit.

Alloquitur poëta Pythagoram, eundemque Euphorbum appellat, eò quòd hujus animam in corpus suum transiisse Pythagoras asseruerat. Fuit autem Euphorbus Panthi & Phrontidis filius, quem Menelaus interfecit. *Iliad.* 17. Pythagoras igitur, qui cum animarum immortalitatem doceret, eas prioribus mortuis corporibus in alia commigrare dicebat, teste Ovidio 15. *Metam.* & Diogene Laërtio: Euphorbum illum Trojano bello se fuisse asserebat: quo mortuo, animam ipsius in Hermotini corpus transiisse: ab illo in Pyrrhū Delium piscatorem: à Pyrrho, in Pythagoram. Constat autem, Pythagoram, desultoriam hanc animorum migrationem non nisi tertiam statuisse. Nam si perenni serie animas in alia atque item alia corpora transscripsisset; quis locus fuisset Elysiis campis, aut cœli sedibus? Vnde Pindarus: Quicunque, inquit, ter in utraque vita à vitiis alieni fuerunt, viam sibi à Jove destinatam adiêre ad Saturni Urbem: Vbi beatorum insulam Oceanides auræ circumflant, & flores aurei fulgent. *in Olymp. Ode* 2. Id verò dogma longè ante Pythagoram ipsimet etiam Druidæ quodammodo amplexi videntur: non tamen ut illam animæ vitam spirantis transmissionem statuerint; sed spiritus nihil nisi cœleste & divinum sapientis: qui, velut novus hospes, nutu Dei in alios atque alios transferatur homines: sicuti Eliæ spiritus in Elisæum fuit translatus, & in eo quievit. 4. *Reg.* 2. & à Mose manus imponente Spiritus migravit in Josuam. *Deut.* 34. v. 9. quod pluribus exsequitur Steph. Forcatulus *lib.* 1. *de Gallor. Imper. & Philosoph.* Sed ut ad poëtam nostrum redeam: negat Ausonius, Marcum illum pædiconem, postquam fatis jam concesserit, in Taurum, aut Mulum, aut Hippocamelum, aut Caprum, aut Arietem transmigraturum; sed Scarabæum tandè futurum; siquidem id genus animalis fimo & stercore, in quo delicias quærit, gaudeat. Cæterùm quam detestandum & abominabile sit crimen istud, argumento esse possunt Sodomiticæ illæ civitates, igni & sulphure à Deo subversæ. *Gen.* 19. Unde & in eos, qui impiæ hujus actionis, quam ne in brutis quidē animantibus admissam reperire est, cœno inquinati sunt, pœnam mortis constitutam videmus. *auth. Vt non luxurientur contra natur. & authen. de his qui luxur. contra natur.* Quo pertinet Lex Scantinia, quæ puerorum amplexus impios, & præposteram atque abominandam Catamitorum sustulit Venerem, concubitorib. gravi supplicio imposito, ut ait Lætus *in Legibus Romanis.* Atq; in hos Constantinus etiam & Constans Impp. gladium distringi jubent, cum in hęc verba rescribunt: Cū vir nubit in fœminam viris porrecturam (ita enim legendum esse potiùs quàm *viros parituram*, Gothofredus rectè monet: siquidem porrigere fœminarum est proprium, uti Arrigere masculorum) quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum? ubi scelus est, id quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quæritur, nec videatur? Jubemus insurgere leges, armari jura gladio ultore, ut exquisitis pœnis subdantur infames, qui sunt vel futuri sunt rei. *l. cum vir.* 11. *C. ad L. Iul. de adult.* Nec minuitur hæc supplicii irrogatio, etiamsi ex utriusque, tam concubitoris, quam pathici cinædi consilio atque animo delinquatur. Nam & Ca-

Pythagora μετεμψύχωσις.

Druidæ.

Pœna in Sodomitas.

Fascia. cumligabatur. Hinc celebrata vox illius, qui dixit: *Fasciam solve; quantum mali sub illa latet*, ubi Fascia nihil aliud significare potest, quàm diadema & insigne illud, quo regis caput cingebatur: quod & *Anadema* dicitur Lucretio, *lib.* 4. *Anadema.*

Et benè parta patrum fiunt Anademata mitræ.

quale etiam fuit Cidaris, illud Persarum Regum insigne, de quo videatur Philipp. Camerarius *Operarum succisivar. cap.* 61. Sanè Fascia Romanos pro diademate usos fuisse vel inde liquet, quod Pompejum Magnum, ut suprà quoque attigi, affectati imperii insimulatum videam ex eo, quòd ulceris in crure exsistentis tegendi gratiâ crus colligatum haberet: quandoquidem nihil interesset, in qua corporis parte diadema gereretur. Qua de re Marcellinus

„ *lib.* 17. ita scribit: Nec non etiam in Pompe-
„ jum obtrectatores iniqui multa scrutan-
„ tes, quum nihil, unde vituperari deberet,
„ inveniretur, duo hæc observaverunt ludi-
„ briosa & irrita, quòd genuino quodã mo-
„ re caput digito uno scalpebat: quodque a-
„ liquandiu tegendi ulceris causâ defomis;
„ fasciolâ candidâ crus colligabat: quorum
„ alterum factitare, ut dissolutum: alterum,
„ ut novarum rerum cupidum asserebant;
„ nihil interesse oblatrantes, argumento
„ subfrigido, quam partem corporis redi-
„ miret Regiæ majestatis insigni. Quo in lo-

co Fascia pertinet ad suspicionẽ affectati regni: Scalpere autem caput uno digitulo, spectat ad hominis mollitiem, quam cum Pompejus omni corporis habitu ac incessu præ se ferret; factum est ut in puerilis amoris venerit suspicionem. Unde & à Cinna poëta hoc nomine ita fuit perstrictus: *Caput scalpere.* *Pompejus.*

Fasciolâ qui crura tegit, digito caput uno

Scalpit: quid credas hunc sibi velle? virum.

Nam & pueri muliebris patientiæ, & Pædicones illi, qui molles victu, incessu, ore & aliis; dicebantur Virum quærere: ut doctissimus Scaliger explicat *lib.* 1. *Ausonian.* *Virum quærere.* *lect. cap.* 27. Cujus nefandi criminis ipse etiam Jul. Cæsar non dissimulanter insimulatus fuit à Catullo, acri & virulento isto Epigrammate: cujus initium,

Quis hoc potest videre? quis potest pati?

quo etsi perpetua sibi stigmata imposita non dissimulaverat Cæsar: tam leni tamen ingenio eũ fuisse Sueton. scribit *in ipsius vita c.* 73. ut Catullum satis facientem sibi (hoc est, ut Muretus interpretatur, testibus præsentibus affirmantẽ, pœnitere se, quòd ea scripsisset) eâdem die adhibuerit cœnæ; hospitioque patris ejus, sicuti consueverat, uti perseveraverit. Id genus Nebulonum, perversa & postica Venere utẽtium, Ausonius eleganti locutione Feles pullarias appellat; quemadmodũ & Plautus Lenonem, Felem virginalem indigitavit, *In Rudente: Scena, Exi è phano:* *Felis pullaria.*

Tune fele, bic virginalis, liberos

Parentibus sublectos habebis?

Feles enim scimus esse furaces & rapaces. Proinde felis vel feles virginalis apposite nũcupatur Leno, quod virgines surripiat: sicuti Pædico, felis pullaria, à puerorum surreptione, Pueros enim Veteres pullos dicebant. Sic enim & Caligulam, illud humani generis portentum, pullum & puppum fuisse nuncupatum Beroaldus asserit *ad Apulej libr.* 8. Hinc & pullaria manus Plauto, à tentandis palpandisq; pullis, id est pueris: qualis erat Pædiconum protervorum manus, qui pullariam facere dicebãtur. Turneb. *lib.* 2 *cap.* 11. Eaq; pugna Osculana est Festo, hos Titinii versus citanti: *Pullus.* *Pullaria manus.* *Osculana pugna.*

Hæc quidam quasi Osculana pugna est, non secus.

Quia, hinc qui fugere impulsi, spolia colligunt.

Ita enim versus istos doctissimus Scaliger restituit. Ausonii autem in Marcum pullariam felem Epigramma tale est:

Pythagora Euphorbi, reparas qui semina rerum,

Corporibusque novis das reduces animas:

Dic,

Dic, quid erit Marcus jam fata novissima functus,
Si redeat vitam rursus in aeream?
Quis Marcus? Felis nuper pullaria dictus:
Corrupit totum qui puerile decus:
Perversæ Veneris postico vulnere fossor:
Lucili vatis subulo, pullipremo.
Non Taurus, non Mulus erit, non Hippocamelus,
Non Caper, aut Aries: sed Scarabæus erit.

Alloquitur poëta Pythagoram, eundemque Euphorbum appellat, eò quòd hujus animam in corpus suum transiisse Pythagoras asseruerat. Fuit autem Euphorbus Panthi & Phrontidis filius, quem Menelaus interfecit. *Iliad.* 17. Pythagoras igitur, qui cum animarum immortalitatem doceret, eas prioribus mortuis corporibus in alia commigrare dicebat, teste Ovidio 15. *Metam.* & Diogene Laërtio: Euphorbum illum Trojano bello se fuisse asserebat: quo mortuo, animam ipsius in Hermotini corpus transiisse: ab illo in Pyrrhū Delium piscatorem: à Pyrrho, in Pythagoram. Constat autem, Pythagoram, desultoriam hanc animorum migrationem non nisi tertiam statuisse. Nam si perenni serie animas in alia atque item alia corpora transscripsisset; quis locus fuisset Elysiis campis, aut cœli sedibus? Vnde Pindarus: Quicunque, inquit, ter in utraque vita à vitiis alieni fuerunt, viam sibi à Jove destinatam adiêre ad Saturni Urbem: Vbi beatorum insulam Oceanides auræ circumflant, & flores aurei fulgent. *in Olymp. Ode* 2. Id verò dogma longè ante Pythagoram ipsimet etiam Druidæ quodammodo amplexi videntur: non tamen ut illam animæ vitam spirantis transmissionem statuerint; sed spiritus nihil nisi cœleste & divinum sapientis: qui, velut novus hospes, nutu Dei in alios atque alios transferatur homines: sicuti Eliæ spiritus in Elisæum fuit translatus, & in eo quievit. 4. *Reg.* 2. & à Mose manus imponente Spiritus migravit in Josuam. *Deut.* 34. *v.* 9. quod pluribus exsequitur Steph. Forcatulus *lib.* 1. *de Gallor. Imper. & Philosoph.* Sed ut ad poëtam nostrum redeam: negat Ausonius, Marcum illum pædiconem, postquam fatis jam concesserit, in Taurum, aut Mulum, aut Hippocamelum, aut Caprum, aut Arietem transmigraturum; sed Scarabæum tandē futurum; siquidem id genus animalis fimo & stercore, in quo delicias quærit, gaudeat. Cæterùm quam detestandum & abominabile sit crimen istud, argumento esse possunt Sodomiticæ illæ civitates, igni & sulphure à Deo subversæ. *Gen.* 19. Unde & in eos, qui impiæ hujus actionis, quam ne in brutis quidē animantibus admissam reperire est, cœno inquinati sunt, pœnam mortis constitutam videmus. *auth. Vt non luxurientur contra natur. & auth. hor. de his qui luxur. contra natur.* Quo pertinet Lex Scantinia, quæ puerorum amplexus impios, & præposteram atque abominandam Catamitorum sustulit Venerem, concubitorib. gravi supplicio imposito, ut ait Lætus *in Legibus Romanis.* Atq; in hos Constantinus etiam & Constans Impp. gladium distringi jubent, cum in hęc verba rescribunt: Cū vir nubit in fœminam viris porrecturam (ita enim legendum esse potiùs quàm *vir osparituram*, Gothofredus rectè monet: siquidem porrigere fœminarum est proprium, uti Arrigore masculorum) quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum? ubi scelus est, id quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quæritur, nec videatur? Jubemus insurgere leges, armari jura gladio ultore, ut exquisitis pœnis subdantur infames, qui sunt vel futuri sunt rei. *l. cum vir.* 11. *C. ad L. Iul. de adult.* Nec minuitur hæc supplicii irrogatio, etiamsi ex utriusque, tam concubitoris, quam pathici cinædi consilio atque animo delinquatur. Nam & Cajus

Pythagoræ μετεμψύχωσις.

Druidæ.

Pœna in Sodomitas.

jus Fescennius Triumvir C. Cornelium fortissimæ militiæ stipendia emeritum, virtutisque nomine quater honore Primipili ab imperatoribus donatum: quòd cum ingenuo adolescentulo stupri commercium habuisset, publicis vinculis oneravit. A quo appellati Tribuni, cum de stupro nihil negaret, sed sponsionem se facere paratum esse diceret; SI NON ADOLESCENS ILLE PALAM ET APERTE CORPORE QUÆSTUM FACTITASSET: intercessionem suam interponere noluerunt. Itaque Cornelius in carcere mori coactus est. Rectissimè enim placuit, nulla ex caussa hoc masculosum nefas excusari posse: quia quod natura, legibus & moribus sit prohibitum, nequedum in volentem cōmitti oporteat. Sed & M. Lectorio Mergo Tribuno militari Cominus Tribunus plebis diem ad Populum dixit, quod Cornicularium suum stupri causa appellasset. Is judicium non sustinuit: & sibi mortē attulit. C. Marius quoq; Imperator Clusum sororis suæ filium Tribunum militum, à Plocio jure cæsum pronunciavit, quia eum de stupro compellare ausus erat, ut ex Val. Maximo *libr. 6 cap. 1.* Petrus Ærodius recenset *lib. 2. Decretorum. tit. 46.* Planè qui muliebria passus fuit, eum à prætore à subselliis removeri Ulpianus testatur *in l. 1. §. removet. ff. de postulando.* tantaque hujus rei turpitudo est, tantum dedecus, ut mortem potius eligendam, quàm tale quid patiendum, Paulus respondeat *in l.* *Sodomia detestatio.* *isti quidem 8. ff. de eo quod metus caussa.* De quo infando crimine, propter quod ira Dei venit in filios diffidentiæ, *ad Ephes. 5. ad. Coloss. 5. cap. ut Clericorum Ex. de vita & honestate clericor. cap. Clerici. Ex. de excess. præslator.* & quo ipsa societas, quæ cum Deo nobis esse debet, violatur: cum eadem natura, cujus ipse auctor est, libidinis perversitate polluitur, *can. flagitia. 32. q. 7.* nihil dicam amplius: cum vel solum ipsius nomen chartas quodammodò inficiat. Videri tamen poterit Jul. Clarus *lib. 5. Sentent. §. Sodomia.* & Jac. Menoch. *lib. 2. de arbitr. judic. cent. 3. casu* 286. Josephus Mascardus *de probation. conclus.* 1310. Anton. Gomezius *ad L. Tauri 90. num. 32.* cum aliis à Prospero Farinacio citatis *de delictis carnis q. 148. num. 5. 6.* apud quos in abominandi criminis hujus detestationem multa collecta invenies. Quæ tamen non deterruerunt in Italia (ô tempora, o mores!) *Ioh. de la Casa Episcop. Sodomiæ assertor.* Episcopum quendam Nucerinum *Iohan. de la Casa*, quin Sodomiæ laudes nefario libro fuerit complexus, uti Conradus Rittershusius conqueritur *in Novell. lection. part. 12. cap. 9. n 7.* Parem quoq; Castimoniam, & Episcopali scilicet dignitati convenientem gravitatem sapit Episcopi Imbraninensis, ad Gravalonum mostrupatorem epigramma, quod longè fœdius & putidius puto, quam ut Commentariis hisce sit inserendum. Ideoq; in id merito insurgit Georgius Erhardus *in symbolis ad Petronium pag. 96.* & ego nebulonibus istis cum P. Guirando Alosiano in quadam *ad Andream Arnaudum Epistola*, qua suum de Petronio Arbitro exponit arbitrium, ita imprecer. *At tu,*

Flamine qui terras terres, & fulmine torres,

Fulmine fac subito talia monstra peti.

Fasces laureatos) Inter insignia Magistratus etiam fasces numerantur & securis. *Fasces.* *Novella 25. cap. 5.* De quibus ita Plutarchus *in Romaicis quæsti. 82.* Cur Prætorum fasces colligati fuerunt appensis securibus? An id signo est: iram Magistratus non debere esse in proclivi & solutam? an solutio *Cur colligati?* fascium, quæ paulatim fit, moram aliquam iræ injicit & cunctationem, & nonnunquam fecit, ut sententia de supplicio exigēdo mutaretur? Sic enim & Theodosius legem tulit, ut post rescripta sua differantur supplicia capitalia dies triginta, ne Rei *Pœna differenda.* injusta ira rebus non satis inquisitis interficeren-

ficerentur. Si vindicari, *inquit*, in aliquos severius contra nostram consuetudinem, pro caussæ intuitu, jusserimus; nolumus statim eos aut subire pœnam, aut excipere sententiam: sed per dies triginta super statu eorum sors & fortuna suspensa sit. *l. si vindicari.* 20. *C. de pœnis.* Quam constitutioné suasit Ambrosius Theodosio in Ecclesiæ sinũ rursum recepto, unde eũ prius excluserat, quod non inquisitis sontibus promiscua cæde sævitum ab ipso in turbam innocentem & sontes. Rapuerat enim Auriga gubernator ludorum Circensium adolescentem ad stuprum, hunc aurigam præfectus vir honestus incluserat carceri. Quia verò populus industriâ hujus Aurigæ delectabatur, poscit, ut impunitus dimittatur, quod cùm denegaret Præfectus per seditionem occisus est. Imperator igitur rei hujus indignitate motus, septem millia hominum per cohortes interficit: qua de re prolixius disserit Dn. Philippus Melanchthon *in Chronc. libr.* 3. Cui probè convenit illud Senecæ *lib.* 2. *dè Ira cap.* 23. In suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata; non potest exacta revocari. Istos tamen triginta dies, etiam ante *d. l. si vindicari.* 20. justos fuisse damnatis, non improbabiliter ostendit Savaro *ad Sidon. Apoll. ep* 7. *circ. fin.* 1. Cur autem fascibus insertæ fuerint Secures: id idem Plutarchus ita explicat. Jam cum vitiorum, *inquit*, alia sint sanabilia, alia insanabilia, virgis corrigebantur, quæ emendari poterant: Securibus secabant immedicabilia. Fasces autem illi prius fuerunt Hetruscorum Regum insignia: quum duodecim lictores sibi præire juberent duodecim fascibus virgarum, & totidem securibus illis involutis septos: ut si quis rei capitalis damnatus esset, primum spoliatus cæderetur virgis, deinde securi percuteretur. Sed Tullius Hostilius Quintus Romanorum Rex eos, ut & sellam Curulem, Togam & prætextam ab Hetruscis ad Romanos transtulit: sicuti Gualtherius adnotavit *ad Horat. lib.* 1. *Ode* 12. Fasces illos ex Betulla arbore gallica, quæ mirabili candore atque tenuitate fuerit, Plinius desumi solitos scribit *lib.* 6 *c.* 18. atque etiam lauro fuisse decoratos. Plin. *lib.* 15. *cap. ult.* Etsi autem Consules Romæ XII. fruebantur fascibus, lictoribus totidem prægradientibus: Proconsules tamen nõ amplius, quàm sex fascibus usos fuisse Ulpianus testatur *in leg proconsules.* 14. *ff. de offic. proconsul.* Ubi Accursius *sex fascibus*, pro *sex mensibus* ineptè exponit, ac si Proconsulatus esset semestris Magistratus: cùm tamen magistra lectione doceamur, proconsulare Imperium fuisse annuum: quod interdum ad secundum & tertium annum propagabatur: Sicuti Beroaldus rectè notavit apud Apulejum *lib.* 10. *Milesiacar.* quibus adde quæ apposité ad hanc rem scripsit Justus Lipsius *lib.* 1. *Electorum. c.* 23.

L. 20. C. de pœnis.

Fascibus cur securres inserta.

Fasces Hetruscorum.

Consulares XII.

Proconsulares VI.

DE EQUIS TIT. XLVIII.

Equi etiam melius ornabantur, & splendidius, quam hodiè. Etsi enim Sellas & Stapedes non habebant veteres: nihilominus tamen Equos tapetis, purpura, auro & aliis coloribus intertextis insternebant. Unde Virgilius in 7.

Instratos ostro alipedes, pictisq; tapetis
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.

Equorum ornatus.

Præter tapeta ait, eos habuisse monilia, ut erant rosæ, tintinnabula, & alia ornamenta aurea. Atque is erat Equorum Augusti ornatus, quem ibi describit; licet Regis Latini Equis eum attribuat: quo tamen tempore satis erat si

Tapeta.

corio.

Phaleræ. *corio probè essent ornati. Habebant & Phaleras, quæ vel scuta erant minora, vel rosæ aureæ, quibus tam in fronte, quam aliis corporis partibus Equi adornabantur. Eademque adeò venusta erant, ut verbum hoc etiam ad orationes elegantes, quas phaleratas dicebant, fuerit translatum. Vt plurimum etiam aureum conficiebant frenum, ut Virgilius loco anteà allegato innuit, his verbis.*

Frenum aureum.

Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ac de frenis, & aureis illis ornamentis equestribus idem Virgilius lib. 8. *disserit.*

Frenaq; bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.

*De iisdem ornamentis intelligendum quoque est ICti responsum. * Nec prætereo hîc loci silentio: Sabinam Poppæam Neronis uxorem dilectissimam. & mulas quibus agebatur, habuisse aureis funibus subligatas. ut* Xiphilinus *tradit in Vita Neronis; & delicatioribus jumentis suis soleas ex auro quoque induere solitam. ut* Plinius *meminit lib. 33. c. 11.*

** l. adiles. 38. in pr. & §. vendendiss de adili. edict.*

Mula Poppæa.

Solea aurea.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Germanorum equi.

CORnel. Tacitus *libro de Situ, Moribus & populis Germanorum*, memoriæ prodidit, Germanorum equos non forma, non velocitate conspicuos, sed nec variari gyros in Romanorum morem doceri: At in rectum, aut uno flexu dextros agi, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. quibus verbis haud obscurè innuit, cõtrarium hunc morem fuisse Romanis, ut in utrumq; latus, sive in utranque buccam suos equos in conversionibus flectere cõsuevetint. Hodiè haud facilè dijudices, Vtrum Italis equitandi, & equos vel dextrâ vel sinistrâ tantum flectendi, quemadmodum & in circulum vel orbem agendi, aut etiam in rectum cursum dirigendi peritiâ Germani nostri quidquam cedant. Apud quos etiamnum consuetudo equestris invaluit, qua equi peculiari quadam industria eriguntur, tanquam in adversum nitentes, & in orbem quam brevissimum, uno quasi saltu circumaguntur. Sed & ita Equos ab ipsis eruditos videas, ut in ipso quantumvis concitatissimo cursu, ad levissimum sessoris frenorum lora moderantis nutum subitò consistant, ac ne latum, quod dicitur, unguem, ulterius nitantur, Michael Beutherus *in suo ad Tacit. de Morib. Germanor. comment.* Suam enim Equis etiam docilitatem esse, & ipsa rerũ magistra docet experientia; & probatissimorum Autorum monumentis est proditum. Dio certè scripsit, Parthos Trajano Imperatori Equum, inter cætera munera adduxisse, ita edoctum, ut Regem adoraret. Nam pedes anteriores in morem supplicantis flexit, caputque pedibus ejus, qui proximus esset, subjecit. Cujus & Julius Cæsar Scaliger meminit *De subtilitat. advers. Cardanum* Exercit. 209. Sed & Sybaritas eò delitiarum venisse legimus, ut Equos in convivia introducerent, ita institutos, ut audito tibiæ cantu, statim se tollerent erectos, & pedibus ipsis prioribus vice manuum gestus quosdam Chironomiæ, motusque ederent ad numerum saltatorios. Accidit autem, ut tibicen ibi quispiam contumeliâ affectus transfugeret ad Crotoniatas hostes, paulò antè prælio superatos à Sybaritis, & quod è Repub. foret

Equitandi peritia.

Equorum docilitas.

Equus principem adoratus.

Equi Sybaritici saltantes.

foret eorum, polliceretur (si fidem modò haberent) sua opera Sybaritarum cunctorum equites in ipsorum venturos potestatem. Credita res, & belli Dux creatus à Crotoniatis tibicē, cōvocat omnes, quotquot ejusdē forēt in Urbe artificii; modulamentumq; iis indicat, atq; ubi visum tēpestivum procedere in hostem jubet. Sed enim Sybaritæ fastu præturgidi, quòd Equitatu superabāt, eunt contrà, prœliumq; conserunt. Hîc autem repentè dato signo tibicines universi cōspirant. Ecce igitur confestim modulamine agnito, cantuque illo vernaculo, tollunt eriguntque sese in pedes equi Sybaritæ, sessoribus excussis; & quod tripudium domi didicerant, etiam in acie exhibent. Ita capti omnes Equites, sed humi jacentes: omnes equi, sed tripudiantes, quemadmodum Ang. Politianus refert *in Miscellan. cap. 15.* ex Athenæo *lib. 12. Dipnosoph. cap. 6.* Nec memorabile minùs est, quod Johannes Lopez Hispanus, quem Nicolaus Boërius citat *decis. 318. num. 2.* à fide digno homine audivisse se refert, qui suis id viderit oculis, quòd generosissimus Equus propter incestū cum matre sua commissum, ad quem committendum arte & unguentis pellectus fuerat, cognito crimine, morsu sibi ipsi genitalia, magna cum admiratione adstāntiū, absciderit. Quid dicam de Bucephalo Alexandri Magni equo? Is sive ab adspectu torvo, sive ab insigni taurini capitis armo impressi sic dictus, cùm ornatus erat armatusque ad prælium, dorso suo insidere nullum alium patiebatur: Regem verò, cùm vellet adscendere, sponte sua genua submittens excipiebat, credebaturq; sentire, quem veheret: ut Quintus Curtius scriptum reliquit *lib. 6. de gest. Alex. Mag.* Id etiam de isto equo memoratū est: quod cum in eo insidens Alexander bello Indico, & facinora faciens fortia, in hostiū cuneum, non satis sibi providens immisisset, conjectisq; undiq; in Alexandrum telis, vulneribus altis in cervice atq; in latere equus perfossus est: Moribundus tamen ac propè jā exanguis, è mediis hostibus Regem vivacissimo cursu retulit: atq; ubi cū extra tela extulerat, ilicò concidit: & Domini jam superstitis securus, quasi cū sensus humani solatio animam exspiravit. Tū Rex Alexander parta ejus belli victoria, oppidum in iisdem locis condidit: atq; ob Equi honores Bucephalon appellavit, ut Gellius refert *lib. 5 Noct. Attic. c. 2.* Ubi etiam emtum Bucephalum Cares scrisit talentis XIII. & Regi Philippo donatum: æris nostri ea summa est, inquit, HS. CCCXII. de qua supputatione, cum Plinii præsertim æstimatione conciliata videatur Budæus *lib. 3 de Ass. & partibus ejus.*

Equus ductus pœnitentia incestus.

Bucephalus Alexandri.

Et oppidū exstructū.

Ejus æstimatio.

Diomedem Thracem quoq; Diodorus & poëtæ tradunt Equos habuisse feritate notabiles, quos carnibus humanis pascere solebat. Erant equorum præsepia ænea, ferreis ipsi cathenis vinciebantur: caro hospitalis erat pro pabulo. hos Hercules ex Thracia Argos perduxit. occiso Diomede, quē suo ipsius exemplo equis mandendum apposuit: non secus atq; Phalaris Siculus tyrannus Perillum tauro suo æneo inclusit. Perillus enim ut Phalaridis crudelitatem aleret, æneum fecerat taurum, in quo pariter sontibus atq; insontibus impositis, igneq; supposito, ex clamore & sonitu vocis, mugitus pecudis, non hominis gemitus esse appareret. Itaque vel ab iniquissimo atq; injustissimo tyranno extorsit hic Perilli nō hominis, sed bruti sævior animus justiorē sævitiam. Etenim Phalaris invētorem ipsum & artificem cruciatum experiri jussit: ut est apud Plin. *libr. 34. c. 8.*

Equi Diomedis.

Perilli taurus æneus.

——nec enim Lex justior ulla est
Quam necis artificem fraude perire sua.

Hinc Diomedis illos Equos Apulejus ferinos appellat *libr. 7. Miles.* ubi ita scribit: Sic apud historiam de Rege Thraciō legeram,

» râ, qui miseros hospites ferinis equis suis » lacerandos devorandosque porrigbat. » Adeò præpotens ille tyrannus sic parcus » ordei fuit, ut edacium jumentorum famen corporum humanorum largitione » sedaret. Atque ex eo Equorum genere fimigeratum illum Equum Sejanum progenitum fuisse, Beroaldus ibidem notavit.

Equus Sejanus.

Pegasus.

Illud planè fabulosum est, quod de Pegaso equo alato, qui ex Medusæ sive Gorgonis capite amputato à Perseo fingitur procreatus, poëtæ comminiscuntur. Unde & à Plinio inter fabulas refertur *lib.* 10. *cap.* 49. Eo adjutus Bellerophon præclara patrasse facinora, atque adeò ipsam etiam Chimæram, triformeillud monstrũ, quod & Leonem, & Capram, & Draconem repræsentabat, interemisse dicitur. quamquam Solinus Chimæram montem esse scribit in Lycia, unde noctu fumidus ignis exhalat. Atque hunc montem Monstro isti triformi nomen dedisse, ipsemet etiam Servius assentitur ad illum Virgilii versum, *Æneid.* 6.

Chimæra.

Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra.

Est, inquit; Chimæra mons Lyciæ, cujus hodieq; ardet cacumen, juxta quod sunt Leones: Media autem pascua sunt: ima verò serpentibus plena. Hunc quia Bellerophon habitabilem fecit, Chimæram dicitur occidisse. Sed memorabile tamen inprimis, & adversus temeritatem notandum est, quod de Bellerophonte ex Pegaso equo decidente fertur. Pegasum enim œstro stimulatum fingunt, Bellerophontem sessorem in cœlum subvolare conantem excussisse ex aëre in terram: in qua solùm equitare debuerat; non verò etiam in cœlum ferri, quod tot victoriarum obtentu, & tot monstris domitis videbatur affectare. Unde Horat *lib.* 4. *Od.* 11.

Bellerophon.

Terret ambustus Phaethon avaras
Spes: & exemplum grave præbet ales
Pegasus, terrenum Equitem gravatus Bellerophontem.

Hippocentaurus.

Forsan eo haud minus falsum est Hippocentauri figmentum. Hunc enim in rerum natura non esse, ac ne quidem esse posse Claud. Galenus non obscurè significat, dum *libr. de usu partium* 3. in Pindarum invehitur, qui ex hominibus & Magnesiis equis Hippocentauros nasci posse finxerat, inferna quidem parte matri, superna verò patri similes: atque ideo eos esse ferocissimos. Id verò fieri posse Galenus rectè negat: cum quidem Lupi, Canes, Vulpes, quandoque per Venerem cõmisceantur, & pariant Vulpicanes ac Lyciscos: at ut ex homine prægnans reddatur Equa, id verò esse impossibile. Proinde & Celsus JCtus: Si ita (inquit) stipulatus « fuero, se sisti? & nisi steteris, Hippocẽtau- « rum dari? perinde erit, atque si te sisti so- « lummodò stipulatus essem. *l. si ita stipula-* « *tus.* 97. *de verb. obligat.* Inutilem enim pœnalem illam stipulationem futuram, ejus præsertim rei adjectione, quæ in rerum natura non esset; non secus ac si homo mortuus in stipulationem fuisset deductus. §. 1. *Inst. de inutilib. stipulat. l.* 1. §. *si id quod. ff. de oblig. & act.* Cui sententiæ & Cicero adstipulans; Quis Hippocentaurum, ait, aut Chimæram fuisse putat? Et Lucretius:

Sed neque Centauri fuerant, neque tempore in ullo
Esse queant, duplici natura, & corpore bino:
Ex alienigenis membris compacta potestas?

Sed hoc esse contra fidem historiæ asseverat Johan. Corasius *libr.* 5. *Miscellan. ca.* 2. eo quòd Plinius Claudium Cæsarem scribat memoriæ prodidisse, Hippocentaurum, hoc est, semihominem & semiequum in Thessalia natum, eodem die interisse. Et nos, addit Plinius, principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus *lib.* 7. *c.* 3. Divus quoque Hieronymus refert, ejusmodi

ejusmodi animal alicubi ab Antonio Eremita visum: cujus hac de re historica narratio recensetur à Didaco Covarruvia *lib. 4. Variar. resolut. c. 2.* Et cur Hippocentauros, ut Coralius, ex equo & homine commixtos fuisse negabimus? cùm Satyros, quales poëtæ & pictores fingunt, ex capra videlicet & homine permixtos fuisse, Plinius *d. lib. 7. c. 2. & 6. c. 30. & lib. 8. c. 54.* & Plutarchus in Sylla scribant: talē aliquem ad Apolloniam captum, & ad Syllam productum memorantes; referente etiam Lud. Cœlio Rhodig. *lib. 19. lect. antiq. c. 25.* & Nauclero *Generat. 62. in fol.* atque adeò Constantini tempore in Urbem Alexandriam perductum Satyrum, ejusque cadaver deinde sale conditum, & in Antiochiam fuisse allatum, ut ab Imperatore videretur; memoriæ sit proditum, Philipp. Camer. *Operar. succisivar. c. 71.* Ac quia Satyros ex capra & homine permixtos esse Plinius dixit, rectè eos & humana facie esse scribit. & poëtis alio nomine *Capripedes* dicuntur; feruntur que ad Venerem valde esse proclives. Nam & Capra nihil salaci⁹ est: & arguit hoc Satyri nomen quod è *penis sa'a itate*, & Veneris cupiditate censetur esse deductum. *Sathe* enim inflammatus est impetus in libidinem, qualis inesse dicitur Satyris, qui ab amoribus abstinere nequeunt; dici à *Sathe*, quod est membrū genitale viri, ut est apud Scholiastē Theocriti *Idyll. 4.* Hinc Satyri convenienti & appositissimo etymo vocantur *protervi.* Horat. *in ep ad Pisones.*

Satyri. Satyrorū forma. Libido. Sathe.

Intererit Satyris paulum pudibunda protervis.

Protervus enim propriè, qui circa libidinem temperare sibi nequit. de qua libidine Syrus *in Heautont. act. 4. scen. 6.* apud Clitiphonem queritur. *Quam penè tua me perdidit protervitas?* id est, pruritus tuæ libidinis coram amica gestiens. quali Horatius dixit se affici à Glycere *Od. 19. lib. 1.*

Urit grata protervitas.

Quod doctè explicat Gualtherius ad Horat. *Satyr. 1. lib. 1.* & alibi, *ad Oden. scilicet 4. libr. 1.* ex Aristotele tradit, Faunos, Panes, Nymphas, & hujusmodi tantum mille annos vivere nec unquam capi solitos, nisi senio confectos. quotusquisque igitur erit, qui unquam Satyrum conspexerit vivum? Memoriæ tamen est proditum (*ait Plutarchus*) somno pressum Satyrum fuisse captum, qualem poëtæ & pictores effingunt. Is perductus ad Syllam complures per interpretes, quisnam esset interrogatus, nihil quod posset intelligi, vix vociferatus est. At vocem asperam equi præsertim hinnitu & hirci balatu permistā edens, cū Syllam obstupefecisset, datis comitib. dimissus est. Plut. *in Sylla.* Idē in *vita Alexādri Magni* scribit, de viso & capto Satyro cum Tyrum Phœniciæ urbem ille oppugnaret. Inde enim Vates prædixerunt fore, ut Tyro potiretur, interpretantes *σὰ τύρος, tua est Tyrus.* Satyros certè hodie & videri & audiri confirmat Julius Cæsar Scaliger adversus Cardan. *Exercitat. 355.* referente Martino del-Rio *disquisit. Magicar. lib. 2. q. 27. sect. 2.* Quæ etsi vera, non autem pro falsis aut fabulosis, ut post Alciatum *lib. 9. Parerg. c. 13.* Covarruvias rectè putavit, habenda essent: censuit tamen Hotomannus *in §. 1. Inst. de inutil.* vel ideò, inutilem futuram Hippocentauri stipulationem, quòd ejus generis portentorum atq; monstrorum, veluti naturæ quodam peccato genitorū, ratio sit habenda nulla. Propius vero est, fabulæ huic caussam dedisse centauros prope Pelium Thessaliæ montem habitantes: qui primum Equos aut subegerint, aut ad equitandum domuerint. quod non dissimulanter innuit Natalis Comes *Mytholog. lib. 6. cap. 16. & lib. 7. cap. 4.* ubi Tauros agrestes in Thessaliam venientes, fruges devastasse scribit; Ideoque juvenes fortes equos ascendentes in tauros impetum fecisse; ac stimulis pupu-

De Satyro capto. Rursum de Hippocentauro.

pupugisse. Cum verò agrestes sive rustici hos procul fuissent conspicati, existimasse, eos supernâ parte homines infernâ equos esse: quia nemo ante id tempus Equû conscendisset. Et quia tauros illos pungentes viderant, Centauros; indeq; Hippocentauros appellasse, ἀπὸ τοῦ κεντᾶν τοὺς ταύρους, à pungendis & stimulandis tauris. Cui sententiæ & Didacus Covarruvias accedit *lib. 4. Variar. resolut. c. 2.* ductus auctoritate Diodori Siculi *libr. 5* & Palephati *lib. 1. Incredibilium, vel de non credend. poetar. fabulis.* Legimus tamen apud Lucanû, *dialogo, qui Zeuxis inscribitur*, Zeuxin Hippocentauros plures, matrem, infantes, maritû, humana & equina forma, summa arte atque diligentia pinxisse. Atque annotasse se in Græcis auctoribus, Alciatus scribit, à Chirone Centauro Achillem, aliosq; Regios filios eruditos fingi, quòd soleant Doctores consultoresq; Principum naturâ quidem feri esse, & promptum ad asperiora ingenium habere; humanitatem verò in speciem tantum præ se ferre. Alciat. *libr. 9. pereg. cap. 15.* Cujus etiam in Consiliarios principum tale exstat Emblema:

Chiron Centaurus Achillis præceptor.

Heroum genitos, & magnum fertur Achillem
In stabulis Chiron erudiisse suis.
Semiferum Doctorem, & semivirum Centaurum,
Adsideat quisquis Regibus, esse decet.
Est fera, dum violat socios, dum protegit hostes.
Estq; homo, dum simulat se populo esse pium.

Fuit enim magnis principibus familiare admodum, filiis suis addidisse statim sapientes monitores. Sic enim apud Valerium Flaccum Chiron Achilli additur

Veteres liberis præceptores statim adhibuisse.

——monitus qui tradat ut acres,
Magnorumq; illum qui laudibus urat avorum.

de quo more etiam ipse Plautus testatur *Mostellaria: ad Legionem cum itant, adminiculum ei danunt cognatum suum.* Et Pallanta filium Evander ita Æneæ commendat apud Virgil. 8. *Æneid.*

Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri
Pallanta adiungam, sub te tolerare Magistro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Adsuescat, primis & te miretur ab annis.

Eleganter enim Seneca ait qui in Sole ambulant, quanquam in hoc non ambulant, colorari tamẽ eos necesse est; ita qui prudentum consuetudine delectatur, eaque utitur, non potest non etiam prudentia imbui. Idq; pluribus exornat Piccartus *decad. 1. observ. Historicopol. cap. 5.* Hinc igitur haud dubiè apparet, falsum esse illud de Hippocentauris, biformi animali excogitatum figmentû: non secus ac falsam opinor Actæonis in cervum, & Lycaonis in lupum commutationem, quanquam hâc non omninò fabulosam Pausanias putavit *in Arcadicis seu lib. 8.* cum & alii ex hominibus Lupi facti sint in Jovis Lycei sacris, qui decimo tandem anno, si humana carne abstinuissent interim, figuram hominis recuperârint: alioquin vescentes eâ lupi perpetuo futuri, quod & Divus Augustin. referre non dubitavit, nescio an credere. Marcum enim Varronem laudat authorẽ, hujusmodi præstigias de Arcadibus scribentem. Nam & nos, *inquit*, cum essemus in Italia, audiebamus mulieres quasdam imbutas malis artibus, in caseo dare solere nonnihil videlicet maleficum, quo viatores illicò in jumentum verterentur, servata mente humana, & sarcinas portarent, rursus ad se redirent, opera perfuncti. *libr. 18. de civit. Dei, c. 17. & 18.* Nec desunt, qui Nabuchodonosorem Regẽ Babylonium revera Bovem factum putent: quorum in numero est Dorotheus Tyri Episcopus *in Synopsi de Prophetis*, qui capite bubulo eum effingit posteriore parte corporis leonina, tum ob voracitatem, tum ob violentiam: quibus expiatis formæ suæ redderetur, Josephus contrà nihil accidisse Regi existimat, præter septennem Imperii privationem,

Actæon. Lycaon.

Nabuchodonosor in Bovem.

vationem, quæ illum ab augusto Majestatis gradu dejectum ac miserum bruto exæquarit. Nam cum brutis eum pabulantem & rore cœli conspersum iri, & fœnum ut Bovem comesturum, quoad resipisceret, ac Regem cœlestem cognosceret omnium excellentissimum; ac tum demum pristinam faciem sive auctoritatem cum recepturum, Daniel prædixerat *cap.* 4. At ubi quis potentum non sit, qui fuerit; tum quidvis eum potius, quàm hominē vitalem haberi solere; post Josephum *lib.* 10. *Antiq. c.* 11. Steph. Forcatulus rectè censuit *lib.* 5. *de Gallor. Imper. & Philos.* & memoriæ prodidit potentissimus Angliæ Rex Jacobus *lib.* 3. *Dæmonolog. cap.* 1. *circa fin.*

Hippona. Jam cū ex Galeno supra ostensum fuerit, ex homine & equo generari nihil posse: falsum utiq; erit, quod de Hippona & Onoscelia memoriæ est proditum. Narratur enim de Fulvio quodam, quod Equæ amore captus, cum ea rē habuerit. Unde nata sit puella formosissima, quam ex re Hipponam cognominarint, quo nomine etiam Equorū & stabuli Deam à prisca superstitione cultam fuisse Tertull. docet *in Apologetico*, & Luci⁹ Apulei. *lib.* 3. *de Asino aureo, sive Milesia.* Atque hæc etiam Hippo à Juvenali videtur appellari, cum ita scribit:

—— *Iurat*
Solam Hippo & facies olida ad præsepia pictas.

Onoscelia. Onosceliam verò quod spectat, dicunt, Nobilem quendam juvenem Ephesium, cum muliebrem sexum esset exosus, noctu ad paterna armenta profectum cum asina fuisse congressum, atq; ex ea puellam procreâsse pulcherrimam, Onosceliam ob id nuncupatam. ut ex Stobæo & aliis retulit Lilius Gregor. Gyraldus *Historiæ Deor. Syntagm.* 1. Parum hoc videri posset, nisi & ursum, immane illam bestiā, puellæ amore correptū, & ex ea filiū *Thrugillum*, cognomine *Sprageleg* generasse legeremus apud Saxonem Grammaticum *lib.* 10. *Hist. Danica f.* 174. *& seq.* cujus verba, quoniam res fide superare videtur, hic placuit inserere. Cujusdam patris-familiâs, *inquit*, in agro Suetico filiam liberalis formæ cū ancillis lusum egressam, eximiæ granditatis ursus deturbatis comitibus, complexus rapuit, exceptamque unguibus præ se leniter ferens; ad notam memoris latebram deportavit. Cujus egregios artus novo genere cupiditatis aggressus, amplectendi magis quam absumendi studium egit, petitamque laniatui prædam in usum nefariæ libidinis vertit. Continuo enim ex raptore Amator effectus, famem concubitu solvit, ardoremque gulæ Veneris satietate pensavit. Quoque eam indulgentius aleret, crebris incursationibus vicinum acrius incessebat armentum, nec nisi lautioribus ante vesci solitam, spartis sanguine dapibus adsuefecit. Adeo enim captivæ species efferatam raptoris sævitiam fregit, ut quem sanguinis sui cupidum extimescebat, amoris avidum experiretur, pastumque ab eo perciperet, cui se fore protinus alimoniam metuebat. Quo non penetrat, ut quid non excavat amor? Cujus ductu etiam apud efferatam libidinem belluarum rabiem gulæ irritamentum libidinis imperio cedit. Tandem gregis possessor exhausti pecoris inopia provocatus, observatione adhibita circumventam canibus beluam cursu ac clamore vehementius urgere perstitit, fugacemq; sectatus, eò forte loci, quo puella servabatur, accessit. Siquidem domiciliū ejus invius paludibus clausum perplexa ramorum series cōtinentifrondium umbraculo texerat. Ubi mox fera à Retiariis circumventa ac venabulis occupata confoditur. Ut ergò duplicis materię benigna artifex natura nuptiarum deformitatem seminis aptitudine coloraret, generationis mōstrum usitato partu edidit, sylvestremque sanguinem humani cor-

Ursi amor erga puellam.

poris lineamentis excepit. Nato itaq; filio paternum à necessariis nomen imponitur. Qui tandem agnita suæ veritate propaginis, à patris interfectoribus funesta supplicia exegit: Cujus filius Thrugillus cognomine Sprageleg: à quo Ulvo genitus, originem ingenio declaravit avitū animo sanguinem repræsentans. *Hæc Saxo.* Sanè ex Asino & Equa; ac rursum ex Equo & Asina Mulos generari, extra controversiam est. Atque illos quidem propriè Mulos, hos verò Hinnulos appellari Varro tradit *l.* 2. *de re rustica.* Proditum & illud est, ex Onagro, qui asinus sylvestris est, mansuefacto, & equa, mulas generari veloces in cursu, duritia eximia pedum: Onagro & Asina genitum Mulum, omnes antecedere. Mulas autem ad progenerandum ineptas ob id auctores tradunt, quod animalia quæcunque tertii sunt generis, diversis quippe generibus prognata non gignant. Hinc Mularum partus in Annalibus aliquando observati, ostenti loco fuerunt habiti. Bonum verò an malum portenderent, in ambiguo esse facit eventorum varietas: Siquidem C. Valerio M. Herennio Coss. cùm mula in Apulia peperisset, totum annum domi forisq; tranquillum fuisse comperimus; sinistra tamen quædam obnunciata. Sed quod omnium perniciosissimum Rom. Reip. fuit, inter Cæsarem & Pompejum exorta bella mulæ partu edito, L. Paulo, M. Marcello Coss. multi prodiderunt. Cumq; alia Romæ ad XII. portas peperisset, M. Lepido, Munatio Planco Coss. subsequutæ sunt nonnullæ sociorum direptiones, dum Bella per Brut. & Cass. in provinciis gererentur. At nihil quicquā tale evenit L. Scip. C. Lælio Coss. cum identidem mula Reate peperisset: ut à Johanne Pierio adnotatū est *libr.* 12. *Hieroglyph.* Eadem Mularum sterilitas in causa est, ut Voluptaria illa Venus, qua homines lascivi non ad prolem, sed ad voluptatem tantùm atque spurcitiem utuntur, per Mulum qui Equam salit et, vel Mulam surrectâ caudâ prurientem, Hieroglyphicè designaretur. Huic enim generi, quamvis ad progenerandum inepto, genitalia tamen ad voluptatem natura concessit: quemadmodum idem Pierius docuit adversus eos, qui animalia rationis expertia, nullo neque voluptatis, neque irascentiæ, neque cupiditatis sensu affici contendunt, moveriq; ad hujusmodi incitationes naturæ quodam impulsu, ut vel se sospitent, vel species propagentur. Neque quidem dicendum asserunt, Leonem audentē, animosumq; esse, neque quidem Cervum pavidū; sed quodammodo pavidum, illumq; quodammodo animosum: perinde ac si dicerent, animalia hæc neque cernere, neque audire, sed quodammodo cernere, audireque quodammodo: neque vociferari, sed quodammodo vociferari: atque ut semel dicam, ea non omnino vivere, sed quodammodo vivere. Nec abs re puto hic quoq; de Mulis Marianis pauca disserere: de quibus ita apud Frontinum legimus *lib.* 4. *Stratagemat.* C. Marius (inquit) recidendorum impedimentorū gratiâ, quibus maximè exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus, & facilis requies esset. Unde & in proverbium tractum est, *Muli Mariani.* Aliam hujusce proverbii causam refert Plutarchus *in Mario:* qui id quoque memorat, quod scilicet Marius Imperator eadem ferebat obibatque onera in re militari, quæcunque militibus imperabat, quare post hæc cùm labores & jussa Imperatoris milites libenter subirent, *Muli Mariani* vocabantur. Vulgus hodieque hinc ut Beroaldus *ad libr.* 1. *Apuleji* opinatur, ducta origine, *Caballos Marianos* appellat homines, qui pedibus suis ambulantes, se in equo sedere & vehi mentiuntur

Muli.

Cur steriles.

Mularum partus portentosi.

Mularum voluptuaria Venus.

Muli Mariani.

Caballi Mariani.

tur in ludicro spectaculo. Illud planè ridiculum est & joculare, quod Ausonius machinarios equos appellat *Tripedes caballos*, illis versibus:

Tripedes Caballi.

Cui subjugabo de molarum ambagibus,
Qui machinali saxa voluunt pondere,
Tripedes caballos, terga ruptos verbere.

Machinarios enim equos intelligit; qui quoniā malè semper accipiūtur, & omniū jumentorum ærumnosissimi sunt, proptereà vocat terga ruptos verbere, item Tripedes. Contingit enim sæpè ut crus unum illis frangatur: vel, ut claudicantes & inutiles Equi, pistrino dedantur. ut Joseph. Scaliger contra Angelum Politianū rectè explicat *lib. 2. Ausonian. lection. cap.* 8. Ac quoniam hoc loco frenorum quoque mentionem Pancirollus facit: poterit curiosus lector singulas eorum patres succinctè at eleganter descriptas videre apud Lud. Cœl. Rhodigin. *lib. 12. lect antiq. c.* 18.

Frenorum ornamenta.

Ornamenta autem Frenorum quod attinet, non potest eorum luxus esse obscurus: Cùm & Gellius *lib. 5. Noct. Atticar. c.* 5. equitatus meminerit frenis, ephippiis, monilibus, Phaleris præfulgentis: Et satis hoc expresserit Apulejus *de Deo Socratis*: Nec enim, *inquit*, in emendis equis phaleras consideramus & balthei polimina conspicimus, & ornatissimæ cervicis divitias contemplamur, si ex argento & auro & gemmis monilia variæ gazæ dependēt: si plura ornamenta artis capiti & collo circum jacent: si fræna cælata, si Ephippia fucata, cingula aurata sunt, &c.

Claudianus *in IV. Consulatu Honorii.*

Turbantur phalera spumosis morsibus aurum
Fumat, anhelantes exsudant sanguine gemmæ.

Idē, epigrammate de phaleris equi Regii.

Dumque auro phaleræ, gemmis dum frena renident.

Et de quo Honorii:

——crine superbus
Erecto virides spumis perfunde smaragdos.

Luxurunt tumido gemmata monilia collo
Nobilis auratos iam purpura vestiat armos.

Atque intantum excrevit hæc res, ut peculiari constitutione fuerit coercenda. *l. un. C. Nulli licere in frenis & equestribus sellis & in baltheis Margaritas & Smaragdos & Hyacinthos aptare. li.* 11. ne quod in cultu ornatuque imperatorio sacrum & adoptabile est, id facere temeritas privata audeat. Illa itaque opera quæ solis imperatoribus permittuntur, quorumque usus magnificentior Imperatoriæ Majestatis, ejusque necessitatibus destinatus est, prohibenda judicavit Imperator Leo *Novella constitut.* 81. His adde, quæ cumulatè ad hoc congessit Michael Piccartus *Decad.* 15. *observat. Historicopol. cap.* 6. Interim hoc quoque de frenis non indictum relinquero: quod *frenum mordere*, aliud Ciceroni sit, aliud Papinio. Siquidem Ciceroni, qui mordicus frenum arripuit, ille insessori reluctatur, nec facile mores patitur. Contrà Papinio translatio est ab indomitis pullis, qui tum domino tergum substernunt & imperio audientes sunt, cum frenum admiserunt. Cœl. Calcag. *libr. 4. ep.* 4.

Frenum mordere.

Poppea luxus.

Sabinam Poppeam) De hujus luxu Plinius *lib.* 31. ita scribit: Vasa coquinaria calvus orator fieri queritur: at nos carrucos ex argento cælare invenimus. Nostrâque quoque ætate Poppea conjunx Neronis principis delicatioribus jumentis suis soleas ex auro quoque induere solebat. Eas verò soleas, ex Plauto, etiam sola appellare possis: Qui auro (inquit) habet suppactum solum, h. e. infimum pedis calcaneum, & calceamenti soleam, Lucretius:

Avia Pieridum peragro sola, nullius ante Trita solo.

At Neronis soleas mulis impactas, argenteas fuisse tradit Suetonius *in ipsius vita*: Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur, soleis mularum argenteis caminisatis mulionibus: juncturas verò au-

Vehicula eborata. reas fuisse, docet Capitolinus *in Vero*, data & vehicula, cum mulabus ac mulionibus cum juncturis aureis. Illaq; vehicula, prius ærata, mox eborata effecit crescens luxus. Sic enim eboratorum vehiculorũ fit mẽtio apud Plautum *in Aulularia*. *Argentata.* Deinde argentata habuerunt, teste Plinio, *libr. 33. c. 3.* Ne scarrucas ex argento cælari invenimus. Et tanta quidem harum frequentia, ut coercere Severus necesse putaverit, eorum jure solis senatoribus relicto. Lampridius *in eius vita*. Carrucas Romæ & Rhedas senatoribus omnibus, ut argentatas haberent permisit: interesse Romanæ dignitatis putans, ut his tantæ urbis Senatores vectarentur. Postea argenteea quoq; fuerunt: primusq; ea dedit Aurelianus, *Imo & aurata & gemmata.* teste Vopisco: quinimò etiam aurata & gemmata. Ita enim de Heliogabulo Lampridius: habuit gemmata vehicula, & aurata, contemtis argenteis & eboratis, & æratis. Quod pluribus exsequitur Iohan. Meursius *lib. singulari de luxu Roman. cap 11.* De Poppea porrò ita scribit Plinius *libr. 11.* Poppea certè Domitij Neronis conjunx asinas quingentas fœtas per omnia secum trahens, balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens. De qua etiam illud ejusdem Plinij *lib. 22.* acceptio: cum ita ait: Periti rerum adstruxerunt, non ferre thuris tantum annuo fœtu Arabiam, quantum Nero Princeps novissimo pompæ suæ die concremavit. Ibi enim pro *pompa*, legendum esse *Poppea*, Guilhelmus Budæus rectè monuit *libr. 4. de Asse & ejus part.* *Obitus.* Loquitur enim de funebri sumtu in Poppeæ mortuæ justis & exsequiis. De cujus morte Tacitus *lib. 16.* Post finem ludicri, ait, Poppea morte obiit, fortuita mariti iracũdia, à quo gravida ictu calcis afflicta est. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed Regum externorum consuetudine differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur, ductæ tamen publicæ exsequiæ.

Equorum docilitas. Cæterum, ut hunc titulum de Equis tandem concludamus, videri poterunt, quæ de Equorum ingenio, docilitate & virtutibus aliis accuratè congessit & expressit Justus Lipsius *cent. 3. Ep. 56.* & Philippus Camerarius *cent. 3. horar. subcisiv. cap. 91. & seq.* & novissimè Georgius Draudius in adnotationibus *ad Solin. memorabil. c. 53.* E quibus non possum non excerpere elegantissimum illud equorum elogium, quod authorem habet Georgium Buchananum.

Cætera rerum opifex animalia finxit ad usus
Quæque suos: equus ad cunctos se accommodat usus.
Plaustra trahit, fert clitellas, fert esseda, terram
Vomere proscindit, Dominum fert, sive natatu
Flumina, seu fossam saltu, seu vincere cursu.
Est salebras opus aut canibus circumdare saltus
Aut molles glomerare gradus, aut vertere gyros,
Libera seu vacuis ludit lascivia campis.
Quod si bella vocant, tremulos vigor acer in artus
It, domino & socius vomit ore & naribus iras,
Vulneribusque offert generosum pectus, & una
Hasta mucronem sumit ponitque vicissim
Dum Domino fortem fit officiosus in omnem
Ut veteres nobis tam certo fœdere junctum
Crediderint mixta coalescere posse figura,
Inq; Peletbroniis Centauros edere sylvis.

DE TESTUDINE TIT. XLIX.

Testudo. *Testudo, de qua in præsentia loquimur (de noto enim nobis Testudinum genere nunc non agitur) est anguis quædam putamine sive cortice operta candidissima & parva, quæ in Lydo Arabico reperiebatur, & corticem habebat candidissi-*

didissimam simul & splendidissimam, instar nitidæ alicuius margaritæ. Hanc in laminas secabant, iisdemque mensas & lectos, non secus atque oleâ & ebore vestiebant. Hodiè videre hanc non contingit, nisi quòd in Indicas Orientales navigantes reperisse se eam dicunt. Testudineorum tamen huiusmodi operum fit mentio in multis Legibus, præsertim verò in L. Labeo. 7. ff. de supell. legata. & in l. hæres. 100. ff. de legat. 3.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

DIgnum notatu est JCti Celsi responsum, quod & veterum laudat parsimoniam; & contrà crescentem tacitè perstringit luxuriam *in l. Labeo. 7. §. 1. ff. de supellect. leg.* Nec mirum est, ait, moribus civitatis, & usu rerum, appellationē supellectilis mutatam esse. Nam fictili, aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili veteres utebantur: nunc ex ebore, atque testudine, & argento, jam ex auro etiam atque gemmis suppellectili utuntur. Quo in loco per Testudinem haud dubiè intelligit suppellectilē testudineis laminis vestitam: Hinc testudinea legata: & testudinei lecti apud Javolenum *in l. heres. 100. §. fin. ff. de legat. 3.* Primus autem Carvilius Pollio testudines secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire instituit, ut Plinius refert *lib. 33. cap. 11.* atque illum Testudinum laminis ornandi morem Seneca exponit *lib. 7. de benefic. cap. 9.* Video elaboratam scrupulosâ distinctione Testudinem & fœdissimorū pigerrimorumq; animalium testas, ingentibus pretiis emtas: in quibus ipsis illa, quæ placet, varietas, subditis medicamentis in similitudinem veri coloratur, & quæ sequuntur. Tantā autem testudinum terrestrium molem propè Insulam Mauricium reperiri, ut super una quatuor homines facilè ad incessum ejus promoverentur, & in testa unius decem epulati sint. Thuanus scripsit *lib. 124. histor.* & inter mirabilia insularum retulit Gryphiander *in tract. de insulis cap. 32. n. 113.* Sed & testudinum, quarum carne vescentes Chelenophagi dicti populi tantam magnitudinem esse memorat Beroaldus, ut singularum superficie habitabiles illi casas integant, & his navigent cymbis. ad Luc. Apulejum *lib. 1. Milesiar. mihi folio 100.*

Testudinea supellex.

Testudinum moles.

DE ARGENTEA SUPELLECTILI TIT. L.

† *Argenteam supellectilem habebant, ut & nos, sed instructiorem, & in hoc à nostra differentem; quòd veteres quidem & sua & Majorum suorum insignia & egregia facta inibi insculpebant, ut* Virgilius 1. *ÆEneid. demonstrat, ubi Didonis vasa argentea commemorat, Augusti supellectilem per ea intelligendo:*

Ingens argentum mensis cælataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum
Per tot ducta viros, primaque ab origine gentis.

Antequam Romani ad tantam pervenere majestatem, pauca habebant vasa argentea. Cornelium enim Rufinum duobus Consulatibus, & Dictaturâ spe- *Argentea vasa Romæ olim.*

cio-

pauca. Corn. Rufinus. *ciosissimè functum, ideò in Senatorio ordine retentum non fuisse*, Valerius Maximus *lib. 2. cap. 9. prodidit, quod decem pondo vasa argentea comparasset.* Plinius *quinque pondo meminit. Primus argentea vasa pondo mille habuit Scipio Allobricus, ob Allobroges subactos, qui hodiè Sabaudi sunt, ita nominatus, frater alioquin Africani. Eaque decem millia aureorum referebant.*

Scipio Allobricus.

Lances argentea. *Tandem in tantam Roma prolapsa est luxuriam, ut quingentæ lances, quarum qualibet centenis libris constaret, fuerint facta: quæ summa quinquies centena millia aureûm conficit: Et addit* Plinius, *multos ob eas proscriptos, dolo concupiscentium quod &* Tertullianus *tradit libr. De pallio. Hinc conjecturâ adsequi non difficile est, quot numero Lances, pelves, orbes, & alia vasa minoris precii, quàm centenarum librarum ibi fuerint. Erant haud dubiè innumerabilia, & ad multa centena millia aureorum accedentia.* Cur adeò capaces. *Nostro sanè seculo raras è centenis argenteis libris lances reperias. Ideo autem Lances istas adeò amplas & capaces faciebant, ut iis minores quoque patinæ continerentur. Sed nihili hac facienda sunt, si cum aliis conferas. Claudii enim principatu, servus ejus Drusillanus nomine Rotundus, quingenariam lancem habuit, quæ quinque millibus aureorum fuit æstimata. Atque huic fabricandæ peculiarem officinâ prius ædificavit: & comites eius (quarum octingentæ fuerunt) singulas octo quinquaginta librarum. Illud non omittam, quòd capta Carthagine in tota illa Vrbe plus argenti repertum non fuerit, quàm quater millies CCCCLXX. M. pondo. Vtebantur etiam poculis argenteis, quibus imagunculæ quædam, & gemmæ erant insertæ. ut ex* Virgilio *lib. 5. deprehenditur.*

Drusillani Rotundi lanx quingenaria.

Pocula argentea.

Cymbiaq; argento perfecta, atq; aspera signis.

2. † *Pocula enim ista Navis formâ erant effigiata, quam Latini cymbam dicunt. Et Signa nominat imagines, ut in illo loco:*

Cratera impressum signis

Idque ex multis Iuris civilis legibus colligitur. Quòd verò gemmas habuerint insertas, ex eodem auctore lib. 1. manifestum fit:

Hic Regina gravem gemm s auroque poposcit,
Implevitque mero pateram.

3. *Imò habebat † pocula in totum gemmea, ut ex L. 1. & 3. ff. de supell. legat. liquet. Eius generis pocula non nisi apud paucissimos hodiè reperias. Id quod laudem vel ideò meretur, quoniam modestiæ & temperantiæ præbet argumentum.*

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Rarò olim Auri mentio.

1. A*Rgenteam supellectilem*) Rectè ait argenteam. Raram enim auri mentionem apud Antiquos reperias, non modò pro eo, quantæ priscæ ætatis opes celebrantur ab Auctoribus; sed rariorem etiam, quàm pro nostri temporis opulentia, & contrà quàm hodiè mos inolevit. Quotus enim quisq; in commemorandis opibus, hodie præsertim ingentibus, argenti mentionem facit? Nam in votis temerariis, quibus surdum numen Fortunam identidem fatigamus, primo quoque verbo aurum nuncupari solet: tametsi in rationibus publicis ac privatis, argenteis summis omnia transiguntur, alioquin & sponsionibus factitandis, & pignoribus deponendis, & circularibus fabulamentis aurum plerumque per ora hominum fertur. At verò apud Antiquos argentum hominum celebratius sermone fuit; quemadmodum Budæus observavit *lib. 3. de Asse & partib. ejus.* Ubi & Lances argenteas memorabili pretio recenset; & magnificam cælaturæ æstimatricem ætatem eam fuisse cõcludit, qua L. Crassi vasa cælata in singulas libras senis sestertiis fuerint æstimata, id est, centenis & quinquagenis aureis sive coronatis: adeò ut ipsemet etiam Crassus confessus fuerit, nunquam se iis uti propter verecundiam ausum, si Plinio credimus *lib. 33. cap. 11.* Nullum tamen omnino aureorum vasorum usum fuisse veteribus Romanis, nemo dixerit; sed rariorem. At apud Medos & Persas nihil auro frequentius: cum scriptum sit, Cyri domum in Ecbatanis Urbe præcipua Mediæ à Memnone lapidibus candidis & variis, vel auro etiam vinctis fuisse exstructam. Sed & auream vitem in cubiculo Persarum Regum stare solitam perhibent, lapillis preciosis ornatam: quam scribit Amyntas racemos ex pretiosissimis calculis confectos habuisse: & non longè craterem aureum, opus Theodori Samii, Julius Higinus *libr. de interpretat. fabular. capit. 223.* Athenæus *libr. 12. Dipnosoph. cap. 3.* & Philipp. Camerarius *Operar. succisivar. cap. 20.* Fuit autem hic Cyrus, qui Crœsum, à quo bello impetebatur, prælio victum pyræ imposuit. Sed cum hic rogo ita impositus Solonem exclamando atque ingeminando ingemisceret crebriùs; atque Cyrus rei hujus caussam per Interpretes fuisset edoctus, se quoque hominem, & fortunæ telis similiter expositum reputans, solvi ac deponi de arsura lignorum strue Crœsum jussit. Addunt prætereà, pluviam repentè ad extinguendum rogum decidisse, qui miseri Regis lacrumis poterat utcunq; sisti anteà felicis, ut sibi quidem videbatur, & prædivitis: adeò ut *Crœsi Lydi opes* proverbio nostræ sint. Steph. Forcat. *lib. 4. de Gall. Imp.* Monuerat autem Solon Crœsum divitias & Potentiam suam ostentantem, atq; adeò Mortalium omnium beatissimum se deprædicantem; *Neminem ante obitum Beatum dici posse*, quam sententiam elegantissimè expressit Ovidius, cum ita canit:

Calaturæ æstimatio. L. Crassus.

Auri frequens usus apud Medos. Cyri domus aurea. Vitis aurea

Crater aureus.

Crœsus rogo impositus.

Soloñ. inclamans solvitur.

——Sed scilicet ultima semper
Exspectanda dies homini est dicique Beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

Sed Cyri domum istam longè superavit Assaveri sive Artaxerxis Regia, qui ab India ad Æthiopiam viginti septem provinciis jura dãs, & Susis in Persidis metropoli delectum virginum elegantium habens, cunctis eò Medorum & Persarum heroinis edicto regio vocatis, Esther Hebræam genere, parentibus ac fortunis orbatam, Mardochæi patrui alumnam, sed formæ ac morum candore, nec non pudicitia singulari mirificè excellentem, omnibus aliis prætulit, atque uxorem duxit Vasthi ob contumaciam repudiatã. *Esth. c. 1. & 2.* In ejus igitur Regia videres aulæa hyacinthinæ

Assaveri regia.

Esther.

thina & byssina arcubus argenteis impendentia, & pavimenta varii emblematis ornatu distincta ex lapide Pario & vasa ex auro facta, quæ vel esurientem aurum hominem satiare quirent. Rectiùs multo Salomon, qui immensos ejusmodi sumtus divino Numini consecravit, magnificentissima æde exstructa. Idque & ab Ethnicis multis factitatum legimus; qui & ipsi Divos in ære suo habuerunt, templis lucutentè ædificatis atque adeò splendidè, ut Cœlitum nemo Cœli desiderio tangeretur, cùm illic coleretur magnificè. Longè aliter Xerxes: qui Magis Persarum auctoribus templa Græciæ inflammavit: quia includi Deos parietibus nefas putarent, quibus omnia essent libera & patentia, & quibus mundus totus domus esset, quod utinam ii perpenderent, qui sacrosanctum Christi corpus, quod supra omnes cœlos evectū, & ad dexteram Dei omnipotentis collocatum, præeunte verbo divino rectè credimus: & cujus inde è cœlis reditum ad extremum judicium læti atque erecto capite præstolamur, Eucharistico pani, vi & efficaciâ obmurmuratæ consecrationis suæ, quam vocant, includi posse, cum sibi; tum aliis nugatoriè & impiè persuadent. Ipsum illum Deum, quem ex pane sibi fingunt, nefariè & non absque piaculo deglutientes; & ad saxa atque ligna insuper, saxis atque lignis stupidiores ipsi, procumbentes, quod & mirabile maximè, & ridiculum esse ait Simon Stenius *in orat. de vita & rebus gestis Philippi Macedonum Regis.*

Xerxes Deorum templa incendit.

Deus panarius.

Auri verus usus. Cœlestinus.

Verum porrò aureorum vasorum, & aliarum rerum preciosarum usum nos Cœlestinus docuit, qui aurum gemmasque in ædium Sacrarum ornamenta transscripsit ille quidem, sed tanquam in arcam communem pauperum, si quando annonæ caritas ea suaderet venundari. Quo nomine & Exuperius Episcopus, quo nemo in famelicos & egentes largior fuit aut humanior domesticis opibus erogatis, donaria templorum, & vasa aurea atque argentea sacrificiis destinata, pro alimonia pauperum in summa annonæ caritate distraxit: ne viva Dei vascula pro inanimis intercciderent. Cumque aureus Pontifex calice vitreo aut ligneo rem divinam faceret, Deo plausibilior, quàm qui vitreo aut ligneo pectore in auro sacrificant. Rogatus, quonam sacras divitias amandasset, *Apud pauperes se deposuisse* respondit: magno Reipublicæ commodo id factum ostendens, & juxta Christi voluntatem, quibus illos atque inopes tantoperè commēdavit centuplum redditurus ad fidem mensæ cœlestis, ubi thesaurus & ærarium nulli furi pervium; præterquam quod humi etiam liberales & misericordes fortunat, ita ut id potissimum habeant, quod piè donaverint. Largæ sanè compensationis istius illustre exstat exemplum in Tyberio Byzantino Imperatore, qui Justino Illyrico successit. Hic enim, cum inopiam populi beneficentiâ incredibili sublevasset, atque eo pacto contigisset fiscum exinaniri, & illum ab uxore Anastasia frequenter increpari: tandem cogitabundus in palatio ambulans, demissa facie, vidit inter tessellas pavimenti vermiculati tabulam marmoream Crucis sculptæ notâ insignem: & qui vetitum noverat Theodosii & Valentiniani Augustorum constitutione, venerandam crucem vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpi vel pingi; sed, quodcunque reperiretur ejusmodi signum, tolli, gravissima pœna mulctando eo, qui contrarium tentasset. *leg. un. Cod. Nemini licere signum Salvator. Christi, &c.* Jussit sedulò tabulam revelli, & rursus aliam atq; aliā similī signo claram, donec tribus sublatis magnā vim auri reperit, exercitui alendo, nedū pauperib. abunde suffecturi. Adeò illi Christus

Exuperius.

Tyberius Byzantin. Imp.

Christus expensum sanctissimè multa cū fœnoris accessione rependit! ut post Gregor. Turonensem Stephan. Forcatulus refert *lib. 6 de Gallor. Imperio & Philosoph.* Et quis ociosarum istiusmodi divitiarum usus esse potest? forte ut hostes & insidiatores alliciant veriùs, quàm arceant? cum ne ab iis ipsis quidem perpetuò tutæ sint, quorum custodiæ, fidei ac silentio creduntur: ut testificatur Ægyptium ærarium Rhamnsiti; qui Proteo successerat in regno, & mirâm pecuniæ vim in eo condiderat, ædificium molitus lapideum inaccessibile: præterquamquod structor callidè lapidem unum forinsecus exemtilem posuerat, duobusque liberis suis id commētum indicârat qui patre mortuo multum pecuniæ abstulerunt, repetito frequenter peculatu, donec ad Regis notitiam veniret. Tandem alterum è furibus laqueo contigit innodari potiùs, quàm cognosci: cum frater ei caput amputaverit, ne detegeretur, & lepidiorem expilationem posteà peregerit, quam Herodotus tradit *in Euterpe.* Taceo thesaurū Venetum, quem in D. Marci æde festis diebus publicè expositum non absque stupore semel atque iterum vidi, & cujus similem in Europa non reperiri, multi opinantur. Eum enim Stematus quidam, ut natione, ita & astutia Græcus, per noctem in æde illa latitans invasit, subtractâ è scærario, in quo thesaurus erat conditus, marmoreâ tabulâ: Unde tantum auri abstulit, quanto vix exportando sufficeret, qua de re videatur Sabellicus *Histor. Venet. decad. 3. lib. 6.* Philip. Camerar. *Operar. succisiv. cap. 64.* Ob varias ejusmodi insidias thesauris structas, interrogatus Diogenes cur Aurum pallens esset? respondit: quia multos haberet insidiatores. Hinc forsan est, quòd nulli apud Turcas sint Quæstores ac Præfecti ærario, nisi virilibus omninò exsectis: more Persarum ac veterum Græcorum, ut Plutarchus *in Demetrio* prodidit. Prudenter id quidem: nam qui nec liberos habent, nec ullis blādissimarum dominarum illecebris capi possunt, minimè verendum est; ut publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Johannes Bodinus *libr. 6. de Republica cap. 2.* Est quidem nervus rerum benè gerendarum pecunia, sed sine viribus, consilio & exercitatione enervis: ut satis commendari non possit Gratiani sententia, Melius à privatis possideri divitias, quàm intra unum fisci claustrum servari. Nec verò animus mihi est, aut propositum, de Æruscatoribus illis quicquam hîc dicere, quibus nulla religio est, vel omnem hominem natum, ut Archilochus dicebat, decoriare; principis saltem sui, cui placere hoc pacto student, fiscum ut adaugeant; & nec minùs tamen prædam in sinū suum conferant, ut est apud Lampridium. Et tamen hi in precio habentur, qui potiùs novis illis tormētorum, hoc est, tributorum, vectigalium, portoriorum, quibus misera plebs dilaniatur, excogitatis generibus digni erant, ut Perilli taurum æneum experirentur. P. Ærod. *libr. 2. rerum judicat. tit. de extraordin. crimin.* Quos ego Morboniam abire optem: Eum enim in locum Lavernìones & Grypos istos, vel ipsis etiam felibus rapaciores ablegari video à Lipsio *lib. 4. de Repub cap. 11.*

Thesaurorum insidiatores. — *Ærarium Ægyptiũ.* — *Venetum.* — *Aurum pallens.* — *Quæstores Turcici intestabiles.* — *Æruscatores.*

2. *Pocula ista Navis formâ erant effigiata)* Tale etiam fuit illud, quod Hercules ex Jovis & Alcumenæ adulterio procreatus, à Sole donatum accepit, tantæ capacitatis, ut in eo tam navigare, quàm etiam bibere ex eo posset: dignus tali munere vel propterea, quòd Lepreum Pyrgei filium in voracitatis certamen provocans, vel ut est apud Pausaniam in Eliacis, à Lepreo lacessitus verbis & crapulæ ostentatione, bovem epulaturus occiderat. Isti porrò poculorum generi nō absimiles fuisse viden-

Poculum Herculis.

Trulla. tur Trullæ, quarum & Scævola meminit *in l. Seja. ff. de aur. & arg. leg.* Eas enim pateras vinarias interpretatur Alciatus, quæ profundiores fuerint & oblongiores ac naviculæ instar, Alciat. *lib. 7. parerg. c. 3* Atque has etiam ex auro fieri solitas, Juvenalis monet,

—— laudare paratus

Si Trulla inverso crepitum dedit aurea fundo.

quo & adulatorem perstringit, & bibacitatem divitis exprimit Trullam exhaurientis, & labellorum crepitu id testantis.

Ptolemai luxus. Fertur præterea *Ptolomaus* olim mille convivas totidem aureis poculis saginasse, immutans vasa cum ferculis. Et Messala Orator prodidit, *Antonium triumvirum* aureis quoque usum vasis in omnibus obscœnis desideriis. Quod Beroaldus retulit *lib. 2. ad Apulejum.*

Item Antonii.

3. *Pocula in totum gemmea*) Hinc Seneca *lib. 7. de Benefic. cap. 9*, Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas precium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso, quo eos fugare debet, periculo crescit. Video Murrhina pocula, parùm scilicet luxuria magno fuerit, nisi, quod vomant, *capacibus inter se gemmis* propinarent. Tale quid apud *Drepanium in Panegyrico*: Nisi æstivam in gemmis capacibus glaciem falerna fregissent. Intelligit enim pateras capaciores & quidē gemmeas. Gemmę enim in pocula formabantur. Apulejus *lib. 2. Metamor.* pueri calamistrati pulchrè indusiati gēmas formatas in pocula vini vetusti frequēter offerre, &c. Hinc Gemma bibere, h. e. poculo ex gemma, Virg. *2. Georg. Ut gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.* Et Lucan. *lib. 10.*

Gemmæ in pocula formatæ.

—— gemmisq; capaces

Excepere merum.

Ovid. 8. *Metam. In gemma posuere merum.*

Et Juvenalis *Satyr. 6.*

Cum perfusa mero spumant unguenta falerno

cum bibitur concha.

Ad quem modum Ca. Sollius Apollinaris, spumarēt falerno gemmæ capaces *lib. 2 ep. 13.* dixit, pro pateris gemmeis. Eoq; fit, ut gemmis legatis, etiam gemmea vasa contineri JCtus responderit *in l. cum aurum. 19. circ. fi verſ. cum legat. de auro & arg. leg.*

DE CIBI CAPIENDI MODO VETERIBUS USITATO TIT. LI

Controversum non parum est, utrum veteres bis singulis diebus cibum, necne, ceperint, quandoquidem cœnæ *quidem semper*; prandii *verò nunquam fiat mentio. Affirmativè tandem concludendum est: cum* Cicero *Tuscu-lanarum q. 5. Platonem, cum in Italiam venisset, admiratum dicat, quòd Itali bis die mandacarent. Et celebris est Alexandri Magni sententia, qua Modicum prandium Cœnæ dixit obsonium. Controvertitur quoque apud Medicos, utrum melius sit cœnare an prandere parum. Ut manifestum hinc sit, bis eos comedere solitos, aliter tamen, quam nos. Matutino enim tempore nihil quidquam coquebant; & nec qui in iisdem alioquin commorabantur ædibus, simul manducabant, sed quo cuilibet libitum erat tempore atque eovictitabant, quod in penu erat repositum. Satis enim vel in integrum sibi annum prospicientes, non modò caseos, olivas & salsamenta; verùm etiam varia reponebant condimenta, Varias quippe herbarum species* Collumella *enumerat, quas conficiebant, & in penu condebant. Vesperi autem*

Veteres an pransi etiam fuerint.

Penu.

tem Cœne apparatum instituebant. Est enim Cœna, *Græca dictio, id quod commune est significans.* Plinius *Nepos avunculum suum interdiu cibum levem & facilem, veterum more sumsisse scribit:† vesperi cænasse melius. Cœna hora erat Nona, hoc est, vigesima prima, cùm dies Nocti æqualis esset. Vnde* Martialis. 1. *Cœna horæ*

Imperat exstructos frangere Nona thoros.

Hyeme circa primam horam Noctis cænabant, ut ex Plinij Nepotis ad Macrum epistolis colligitur. Matutino tempore quilibet manducabat, quandocunque appetitu alliciebatur. Nec enim usquam legitur, quemquam ad prandium etiam invitasse alterum, sed ad cœnam duntaxat.

Difficile quoque intellectu est, quomodo discumbendo Mensæ se accommodarint: ac nisi ex tricliniis marmori insculptis id deprehenderetur, minimè posset intelligi opinor. Comedebant ad mensam rotundam, cujus dimidietatem † tres lectuli, tribus aliis fulcris exilibus, & auro, argento, testudine, atque aliis ornamentis splendidis sustentati occupabant. Atque his stragula purpurea, & tapeta pretiosa insternebant iisdemque lectulis insidebant, pedibus quidem pro lecti longitudine extensis, corpore verò sive thorace ad mensam, quæ satis ampla erat erecta. Quilibet lectus duos commodè capiebat, alterum quidem cubantem, quod virorum; & sedentem alterum, quod fæminarum erat: ut ex Val. Max. *deprehenditur. * Quia verò ad quamlibet Mensam tres solummodò lecti strati erant; ideò locus ille* Triclinium *nominabatur. quod enim Græcis κλίνη, id Latinis Lectus est. Ac monet Martialis novem duntaxat uni mensæ potuisse adsistere, quæ literam C. quod Sigma Græcum dicitur, repræsentabat. Quilibet orbe suo in gremium posito, manducabat. Nec ad aliũ usum destinata erat mensa, quàm ut cibus & potus in ea collocaretur.* *Mensæ accubitus.* 2. *Lectulis* *Lib. 5. cap. 1. *Triclinia.*

Mensæ istæ maximo comparabantur precio. Scribit enim Plinius * *M. Ciceroni emtam fuisse mensam XI. libris auri, hoc est, mille ducentis aureis. At* Tertullianus *libro de Pallio scribit, DM. HS. minoribus; qui forent quinque millia aureor. Tanti & Asinii Pollionis mensa constitit. † Mensæ illæ rotundæ erant, & citriæ. Sunt, qui eo has comparârint precio, quo latifundia & amplissima prædia mercari potuissent. Nos Servatorem nostrum sequuti, more Hebræorum manducamus sedentes. Honoratior Mensæ sedes erat ad parietem. Primo enim* Regum *cap. 20. legitur, quòd cathedra Regis Saul fuerit juxta parietem, è conspectu verò Sedes Ionathæ, primogeniti Regis: posteà aliorum ordine subsequentium. Patinæ sive scutellæ, quæ mensæ imponebantur, alia quoque vasa, quibus sustinerentur, subsc habebant. Nam &* Iavolenus *tradidit, Vasis Corinthiis legatis, Bases quoque collocandorum istorum caussa paratas, simul legatas censeri. * Et ab* Ulpiano *responsum est: Si cui vasa sint legata, non solum ea contineri, quæ aliquid.* *Mensarum precium.* * *Lib. 13. c. 15. Ciceronis.* 3. *Asinii Pollionis.* *Hebræorũ cœnandi mos.* *Patinæ.* *Bases.* * *L. bases. 100. § Corinthia de legat. 3.*

aliquid in se recipiant edendi bibendique caussa paratum: Sed & qua aliquid sustineant. * *Cœnabant januis apertis, in Atrio, de quo suprà dixi, quod locus quidam erat satis spatiosus, mox post ingressum patens, antequam ad ambulacra seu porticus deveniretur. Unde* Virgilius:

—Vocemq; per alta volutant

Atria &c.

Idemque & Macrobius *refert, ut scilicet* † *prætereuntes Censores animadvertere possent, utrum sumtu Legibus concesso, aut eas excedente victitarent. Quibus inter alia sancitum erat, Ne quid volucrum mensæ apponeretur, præter unam Gallinam, quæ non esset altilis, ut* Plinius *recenset.* * *Item, Ne quis in singulas cœnas* † *plusquam centenos æris insumat. Lex deinde Licinia rogata est, quæ singulis diebus statuit, æris quidem Numos tricenos; carnis verò aridæ & salsamenti certa pondera. Idque ideo, ut esset, unde publicis necessitatibus subveniri posset: sicuti post* Gellium Macrobius *prolixè disserit. Cæterum Leges istas pauci observârunt.* † *Clodius enim Æsopus, tragicus histrio, cùm opimos fecisset quæstus, convivium exhibuit, in quo ingens avium copia humanam vocem instar Psittaci imitantium, & magno emtarum precio devoraretur: Insumsit in has, secundùm* Tertullianum *lib. de Pallio, aureos mille; secundùm* Plinium, *quatuordecim millia. Hujus filius hæres luxuriæ paternæ Cœnam dedit, in qua post cibum jam sumtum Corollarii loco cuilibet Convivarũ margaritam aceto solutam, sorbillandam præbuit. Hortensius Orator Pavonem cibi gratiâ primus occidit: Saginare primus instituit M. Aufidius Lurco: exque eo quæstu reditus Sestertium sexaginta. M. habuit. Sed vereor, ne veterum istam luxuriam nostra hæc etiam excedat. Honoratior mediũ in mensa occupabat locum: quod* Virgilius *innuit, cum ait;*

—aulæis tum se Regina superbis

Aurea composuit sponda, mediamq; locavit.

Id quod & ex Salustio, *quem* Servius *laudat, deprehenditur. Ait enim, Consulem in media sedisse mensa: reliquos verò utraque ex parte ordine fuisse subsequutos. Dabatur etiam aqua manuum lavandarum gratia: & panis simul adferebatur in canistris, quod idem ostendit* Virgil.

—stratoq; super discumbitur ostro.

Dant famuli lymphas manibus, Cereremque canistris

Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis.

Postea dapes adponebantur. Estque notandum, Mantilia ipsorum pilosa fuisse, non secus ac holosericum villosum: Idque ideò ab ipsis factitatum, ut manus eò melius siccarentur. Primo loco duo Ova recentia sorbillanda propinabantur. † *Unde natum proverbium: Ab ovo usque ad mala: quia scilicet*

mala

Margin notes: * *L. cum acrum 19. §. sed cui vasa. 10. de auro & arg. legat. Atajum. 4.* — *Leges sumtuariæ.* — * *Lib. 10. c. 10. 5. Licinia.* — *Lib. 2. c. 23. Cl. Æsopus.* 6 — *Huius filius.* — *Hortensius.* — *Locus mensæ honoratior.* — *Mantilia villosa.* — *Ova.* 7

mala sive poma ultimo dabantur loco. Cum ovis autem cuilibet apponebatur † Lactuca: quam primùm quidem sub Cœnæ finem solebant comedere: postea verò sub ipso initio hanc manducabant. Unde Martialis: 8. *Lactuca.*

Claudere quæ quondam Lactuca solebat avorum,
Dic mihi, cur nostras inchoet illa Dapes?

Cum lactuca adferebantur ternæ cuilibet Cochleæ. quod Plinius *in epistola ad Septicium his verbis innuit: Paratæ erant lactucæ singulæ, cochleæ ternæ, ova bina, alica cum mulso & nive. Alica potius genus erat (ut Cerevisia) ex zea factum: quod cum † vino ex melle confecto, & à nive, cui in mensa vini & † mulsi v sa immittebantur, † refrigerato bibebant.* Athenæus *scribit; Romæ tabernas prostitisse, quibus Nix per integrum adservabatur annum. Sub terram ea mittebatur in paleam, & cuilibet vendebatur: eaque vinum reddebatur frigidissimum: quo refrigerandi modo & Græci utebantur, quanquam stomacho noxium dicit* Macrobius. *Vinum in ipsam ponebant mensam. quemadmodum etiamnum Venetiis usu venit. Atque hac quæ jam dixi, ante ipsam fiebant cœnam. Pòst, varia carminum genera adferebantur, pro cuiuslibet convictu & facultate.* Plinius *loco suprà citato Ostrea. & vulvas porcarum appositas ait, quæ in magnis habebātur deliciis.* Macrobius *lib.* 3. *Saturnal. c.* 13 *memorabilem describens Cœnam: Quo die*, inquit, *Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, tria lectis eburneis strata fuerunt triclinia. Ante cœnam Echinos apposuerunt, ostreas crudas, quantum quisque vellet, peloridas (quæ erat conchæ marinæ species) turdum: Subtus, gallinam altilem, alteram patinam ostrearum, balanos nigros & albos; glycomaridas (quod dulce quoddam erat edulium hodiè penitus incognitum) ficedulas, lumbos, murices & purpuras. In ipsa Cœna, sumina, sinciput, aprugnum, patinam piscium patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, & panes Picentes. Additque idem* Macrobius, *Cincium populo obiecisse, quod porcum Troianum mensis inferat. quo significare voluit, quemadmodum ex Equo Troiano multi egressi fuerunt, qui Troiam destruxerint: ita Romanos mensis inferre porcum tot inclusis animalibus gravidum, quæ ipsos internecioni sint datura. Vera namque est* Senecæ *sententia quæ habet; Plures interire crapulâ, quam gladio.*

Cochleæ. Alica. 9. 10. 11. *Nivariæ tabernæ. Ostrea. Vulvæ porcarum. Porcus Troianus.*

Apparabant Veteres duas mensas, ut & nos: alteram ex carnibus, & fructibus alteram. Expeditis enim cibariis sive eduliis, primam mensam removebant; & secundam adornabant. Ita enim illum Virgilii *locum quidam interpretantur.* *Duplices Mensæ.*

Postquam prima quies epulis, mensæq; remotæ.

In hac altera sive secunda mensa, uti diximus, adponebant poma, uvas, ficus & nuces, Sic enim Horatius *2. sermon. Satyra 2.* *Mensa secunda.*

---tum pensilis uva secundas

Et nux ornabat mensas cum duplice ficu.

Vva purpurea. Duracina. *Vva, quibus in Mensis secundis utebantur, erant purpureæ, Lombardi* Rossate *dicunt, suntque dulcissimi saporis. Vtebantur & Duracinis, quæ solidam habent carnem, humorem exiguum: eaq; in perticis suspendebantur, ut mensæ possent appani. teste* Galeno *lib 2. de aliment. compos. In mensa enim Vvas comedi fuisse solitas;* ICtus Paulus *testatur in L. qui fundum 205. ff. de verborum significatione. Vbi pomi appellatione etiam Nuces, ficus, & uvas duntaxat duracinas & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini caussa haberemus; quas Græci τρώξιμας hoc est, comestibiles vocarēt; recepta videri ait.*

Bumasta. *Vvæ quoque Bumasta in secundis adhibebantur mensis teste* Virgilio *Georgicorum 2.*

Non ego te Diis, & mensis accepta secundis

Transierim Rhodia, & tumidis Bumasta racemis.

Græci hoc Vvæ genus ideò βούμαστον dicunt, quòd instar bovillæ mammæ intumescat: βοῦς enim bovem ipsis significat, μαστὸς mammam. Manducabant & Rhodiam, quæ tamen hodiè ignoratur: nisi ea forsitan fuit quam zibebam *dicimus. Porrò cum uvis simul omne fructuum genus in secundis apponebatur mensis: & hoc amplius quoque Scriblita. Hinc* Martia. is:

Rhodia. Scriblita.

---mensis Scriblita secundis.

Athenæus *scribit, In conviviis magnis additos fuisse & lepores, & turdos cum opsoniis, mustelis, & oliva. Olivis in principio & fine Cœnæ utebantur. Sic enim* Martialis:

Oliva.

Inchoat, atq; eadem finit oliva dapes.

Tertullianus *libr. De Anima scribit, Eos æstatis tempore cœnam finiisse assaturâ quod alibi non reperio.*

Omnia ista edulia, de quibus diximus non quidem confusè, sed singulis singula lactuca, ova bina, & quatuor olivæ apponebantur, ut annis plus minus 50. *fuerat observatum. Honoratioribus plus cæteris propinabatur. Nam ut* Homerus *commentus est, Achilles Agamemnonis mensæ accumbens, duplo plus cibi in orbe suo habuit, quàm alii. Idem & Hebræi primogenitis largiebantur. Advertendum quoque est, Eos qui ovis aut cochleis vescebantur, Cochlearibus fuisse usos. unde* Martialis *de Cochleari loquens:*

Honoratioribus plus cibi.

Cochleare.

Sum cochleis habilis, sed nec minus utilis ovis;

Nunquid scis, potiùs cur Cochleare vocer?

Adhibebant & aliam vanitatem, quæ preciosiores dapes mensis inferentes, solenni quadam pompâ tibicinibus utebantur. Ita enim cœnante Severo Imperatore observatum fuisse Macrobius *scribit, * ut cum inter alios cibos lautos*

Tibicines ante dapes. * lib. 3. Saturnal. c. 16.

lautos & pretiosos † Acipenser *piscis apponendus esset, non nisi à coronatis ministris, cum tibicinis cantu inferretur. Ac quoniam in Imperatores sermo iam noster incidit, non omittam hoc loco commemorare, ipsos suis manibus corticem pomis exemisse.* Nicetas *enim lib. 6. memoriæ prodidit, quòd cùm* Manueli Comneno *Imperatori cibum capturo, & malum Persicum cultello purganti nunciaretur, Persas in frumentatores fecisse impetum; ipse pomo abiecto, & armis properè sumtis, Equo conscenso fuerit egressus. Nec præteribo silentio, Nobilem illum liquorem, à veteribus tantoperè celebratum: cuius hodiè ipsum etiam nomen ignoratur. Erat autem* † *liquamen ex piscis Gari primum, postea etiam Scombri intestinis sale maceratis productum, Vnde liquor promanabat, quo illa toto anno incorrupta asservabantur, & tanquam preciosum condimentum sive edulium apponebatur mensæ.* Plinius *tradit, Nullum liquorem penè, præter unguenta, maiore in precio esse cœpisse, adeò ut suo tempore singulis millibus numum (hoc est decem aureis) congij penè duo fuerint permutati. Constabat autem Congius XII. pondo. Erat & alius quidam liquor, isti non absimilis, quem Muriam nominabant. Hic ex thynno sale macerato eliquaabtur, & quantivis censebatur pretij. Vtriusque usus erat, ut his panis intinctus comederetur melius: quemadmodum Vlpianus declarat in Lege tertia, in pr. ff. de penu legat. Esse enim ait quosdam liquores, qui esui potuique non sint; sed in quibus esse, hoc est, edere solemus: ut oleum, garum, muriam, mel. Horum vicem alia liquamina,* Bottarghe & Cavario *appellata, iam supplent, ut posteà dicemus. In conviviis solennibus solebant vel* † Lyristam *vel* Comœdum *sub finem cœnæ intro ducere, à quibus oblectarentur invitati: ut ex* Plinii *Nepotis ad Septitium Clarum Epistola colligitur.*

12. *Acipenser.*

13. *Liquamen ἀνώνυμον.*

Muria.

Bottarghe & Cavario.

14.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Conviviorum tria genera.

Convivia quidam ex Athenæo *Dipnosoph. lib. 8. cap. 12.* & Eustathio *in 1. Odyss.* ita dispertiuntur, ut Elapinem statuant, quod splendorem apparatusque magnificentiam habeat. Gamon, in quod pecuniarum plusculum erogetur. Et Eranon, quod pluribus differtim accumbentibus fiat; sed ita, ut ferat sibi unusquisque quod edat. Quæ res Hesiodo poëtæ arrisisse videtur, quòd impendii parum, jucunditatis multum inesset, singulis quippe afferentibus, quod ederent, aut biberent. Atque hic mos non hodiè tantum apud Gallos; sed & olim quoque apud Romanos viguit: quibus etiam probrosum censebatur alienis vesci. Hinc tollendæ ignominiæ caussa Romulus, quòd enutritus foret & educatus à Laurentia, Brumalia instituit, quibus cōvivio excipiebatur Senatus: cùm necessarium diceret, ab Rege suo ali Senatum hyeme nullius obstrepentib. bellis. Ad ejusmodi collationem etiam Scævola allusisse videtur *in l. creditor. 10. ff. de solution.* Ubi qui oblatam à debitore pecuniam, ut alia die accepturus, distulit, ideò

Eranon: collativum convivii.

Brumalia.

Intell. l. creditor. de solut. 1.

ideò non agnoſcit ejus pecuniæ periculum, ſi poſteà quaſi *Eranos* juſſu præſidis ſublata ſit. Quo in loco Alciatus *lib. 2. Diſpunct. cap. 25.* Eranon intelligit collationem, vice cujuſdam tributi indictam: ut ſit ſenſus, periculum Creditoris tunc non eſſe, cum in uſum Reipublicæ numerata eſt. Nam & tantundem debitor erat exſoluturus, quoniam vice tributi ejus pecuniæ collatio indicta fuerat. Sanè verbi illius hoc ſignificatum eſſe, ex Trajani quoque epiſtola ad Plinium ſecundum ita ſcribentis colligitur: Amaſenis (ait) conceſſum eſt Eranos habere, ſi tali collatione non ad turbas, nec illicitos cœtus, ſed ad ſuſtinendam tenuiorum inopiam utantur.

2. Sed magis eſt, ut in illo Scævolæ reſponſo, pro *Eranos*, legimus *Ærosa*: eo ſcilicet ſenſu, quòd ſi pecuniam oblatam Creditor, juſta ex cauſſa, cùm non offerretur opportuno & commodo tempore, diſtulerit; eaque poſteà quaſi ærosa, cujus uſus è Republica ſublatus erat, à Magiſtratu reprobata fuerit; non debeat ea Creditoris periculo ſive damno perire.

Ærosa pecunia. Eſt autem, *Ærosa pecunia*, quæ ſubærata eſt: quæ aurea vel argentea videtur, & habet in ſe æris plurimum, quemadmodum & Feſtus *ærosam Cyprum* dixit, quod in ea plurimum æris naſcatur. Quæ vera eſt Johannis Coraſii ſententia *libr. 1. Miſcellan. cap. 9. num. 5.* quam & Cujacio probari video *ad Africanum tract. 8. mihi fol. 569. ad l. ſi ſoluturus 39. ff. de ſolution.* & Oſwaldus Helliger *in notis ad Donell. lib. 16. cap 9. lit. M.* Eſtque hoc loco ex Pancirollo noſtro obſervandum frugalitatem veterum prandia non noſſe: ſic enim Servius *libr. 4. Æneid. In uſu non erant prandia*, quam cùm

Prandia veteribus ignota. inſolentiæ poſtulent Bodinus in Oppianum *lib. 1. de venat.* Cœl. Rhodigin. *libr. 4. lect. antiquar. cap. 54.* Philander in Vitruvium *lib. 6. c. 5.* & alii nonnulli: Lubet ejus cauſſam ſuſcipere, & aliorum fulcire auctoritatibus. In Servii igitur ſententiam deſcendunt Caſſiod. *Pſalmo 14.* Majores noſtri tabernas, *air*, domus pauperum appellaverunt, & quod ibi habitabant, & cœnabant (ſicut antiquis mos erat *ſemel cibum ſumere*) ex duobus nominibus traditur unum factum eſſe vocabulum ſcilicet tabernaculum. Iſidorus *lib. 2. cap. 20.* Eſt autem cœna veſpertinus cibus, quam veſpertinam antiqui dicebant. In uſu enim non erant prandia. Haymo *Dominica. 2. poſt Trinitat.* & dicitur cœna à communione veſcentium: quia antiqui ſemel in die comedebant, hora videlicet nona. Idem *Dominic. ultima poſt Trinitat.* Antiqui enim in die ſolummodo una vice comedebant videlicet hora die nona. Pomponius Sabinus: antiqui non prandebant, ut in vita Galeni traditur. Seneca *Ep. 122.* cotidiè ſobrius prodit, ſic cœnas tanquam Ephemeridem patri approbaturus. Unde *ſolidus dies.* Horatio, & Senecæ *Ep. 83.* Id eſt, integerâ cibo, quo ad veſperam immorſi manebant. *Dies ſolidus.* Idque in *jejuniis* obſervabatur cum primis; quæ ante veſperam h. e. ante horam diei nonam non licebat ſolvere. *Jejunium.* Salvianus *libr. 1. de providentia:* Nunquid parcam illam tunc agreſtemque vitam cum gemitu & dolore tolerabant, cum viles & ruſticos cibos, ante ipſos, quibus coxerant, focos ſumerent, eoſque ipſos capere niſi ad veſperam non liceret? Expreſſit hoc Prudentius in hymno SS. *Fructuoſi & Augurii.*

Ieiunamus, ait: recuſo potum
Nondum nona diem reſignat hora.

Ideoque commodum ſatis & utile hora nona refectionis tempus indultum eſt, ait Caſſianus *collat. 7. cap. 26.* quemadmodum doctè hoc colligit Johan. Savaro *ad C. Sollium Apollinar. libr. 6. ep. 12. & libr. 7. Ep. 14.*

1. Veſperi cœnabant melius) Sed & largius quoque veſperi potabatur. Nam ut Plinius

Plinius dicebat, dimidia periculi pars est noctu, hoc est, spe somni bibentibus: Somnus siquidem ad despumandam discutiendamque vinolentiam adjumento est. Et solet alioquin etiam in symposiis meridianis celerius temulentia homines corripere, quàm si eadem in cœnam differantur. Etsi autem parcius prandendum esse, consentiens habet Medicorum schola: cùm ut Alexander Magnus dicebat, Modicum prandium quasi Cœnæ sit obsonium: non consultum tamen putatur, diu & quidem in prandium usque jejunum persistere: tum quòd ita jejunantibus appetentia evanescat, calore vel flaccido, vel tantùm non exstincto: tum quòd collapsis occlusisque meatibus, per quos deferri alimentum debet, in mediis spatiis hæreat, seriusque in venas rapiatur: tum denique quòd propter diutinam inediam stomachus noxiis humoribus, quos ex vicinis partibus allicit, oppletus cibum respuat, citoque satietur: ut Levinus Lemnius docuit *libr. 2. de Miraculis occul. Natur. cap. 21.* huic vicina est illa quæstio: utrum famis an sitis facilior sit toleranda? quam eleganter explicat Joh. Bruyerin. *libr. 16. de re cibaria c. 5.* Nam & extitisse quosdam, qui annos permultos potus sitisque expertes vitam traduxerint; alios item nusquam bibisse, quod fortasse lectori incredibile videbitur, ut idem commemorat *libr. 16. cap. 6.*

In prandio citius inebriamur, quam in cœna.

Non diu jejunandum.

Fames an sitis tolerabilior.

2. *Tres lectuli*) A tribus illis lectis dictum fuit Triclinium: quo verbo & Paulus utitur *in l. fistulam. 19. ff. de servit. urba. prædior.* & Ulpianus *in l. si ut certo. 5. §. si de mo. ff. Commodati.* Eoque locus & conclave significatur, in quo convivio accepti discumbebant cœnando. Nam Veteres, qui jacendo cœnabant (ut & Turcæ hodiè etiamnum facere commemorantur) tres mensas convivio adhibebant, & totidem lectos, quos inter se contiguos sternere solebant. Johan. Corasius *libr. 6. Miscell. cap. 10. n. 4. & 5.* Lectos cum dico, non Cubicularios illos intelligo, in quibus dormiebant & cubabant: sed discubitorios, qui à numero in ipsis accubantium, etiam Triclinares dicuntur, in quibus discumbebant cœnantes. De utroque genere ita Lampridius: Hic solido argento habuit Lectos & Triclinares & Cubicularios. In singulis porrò lectis discubitoriis, terni videntur accubuisse, quod planum facit Salustius, cum ita scribit: Igitur discubuêre, Sertorius inferior: in medio super eum L. Fabius Hispaniensis Senator: Ex proscriptis, in summo Antonius, & infrà scriba Sertorii Versius, & alter scriba, Mecœnas in imo, medius inter Tarquinium & Deatium. Ubi hæ voces *Summus* vel *super* & *infrà*, includunt Medium: ut & in Nasideni cœna, quam Horatius *lib. 2. Satyr. 8.* describit: Ubi itidem novem convivæ commemorantur. Hinc M. Varro in Satyra Menippæa, quæ incipit: *Nescis quid serus vesper vehat*: de apto convivarum numero disserens; dicit convivarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi ad Musarum, id est, proficisci à tribus, & consistere in novem: ut cùm paucissimi convivæ sunt, non pauciores sint, quàm tres: cùm plurimi, non plures, quàm novem. Nam multos, inquit, esse non convenit, quòd turba plerumque est turbulenta. Et Romæ quidem id constat: sed & Athenis. Nusquam autem plures cubabant, ut Gellius refert *lib. 13. Noctium Atticar. cap. 11.* Sanè priscis olim temporibus hunc accumbendi morem in usu non fuisse, multis testimoniis confirmari potest. Nam & Homerus ait *Odyss. 10.*

Triclinium.

Lecti cubiculares & discubitorii.

Convivarum numerus.

Accumbendi mos an olim in usu.

Sedebamus sumentes multas carnes, & vinum suave.

Et Athenæus *libr. 8. Dipnosoph.* scribit: Neque mos erat antiquorum, ut reclinato corpore recumberent; sed ut sedentes

comederent. Et Servius ad illum Virgilii locum,

——hic ariete caeso

Perpetuis soliti patres considere mensis:

Majores enim nostri, ait, sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus, ut Varro docet *libr. de pop. Ro.* Sed ad hanc morum dissensionem conciliandam, duae erunt Majorum aetates constituendae: & in priore dicemus, summam fuisse continentiam vitae, summam duritiem, & severitatem, quae qualibet sessione facilè contenta erat ad parcè duriterque vivendum: In altera verò maximam luxuriam, mollitiem & ingeneris elicias, ut quaesita est haec mollis accubatio post balnea ad delicatiùs molliusque epulandum. Gualtherius *ad Hora. lib.* 1. *Satyr.* 4. Fiebat autem haec Accubatio ita, ut truncus corporis paululum inflexus in cubitum incuberet, & crura jacerent aut porrecta, leviter inflexa. Unde Horatius *lib.* 1. *Ode* 27. *Accubatio qualis.*

Et cubito remanete presso.

Et alibi:

Languidus in cubitum jam se Conviva reponet.

Ejus verò typum atque formam graphicè depinxit, & oculis subjecit Lipsius *libr.* 1. *Saturnal. sermon. cap.* 6. Ab illo autem accubationis modo convivae non ineptè *cōcumbentes* vocabantur: ut notavit gloss. vet. quos Tertullianus *condegentes* dixit. *de testim. animae*; Nonius *concibos*, *combibones*, *compotores*; Lucilius apud Festum ad Tapullam legem, *concenas* quasi tu *συνδείπνους* dicas. *Convivarum appellationes.*

Tapulam rident legem Concenae opimi.

de quo videatur Savaro *ad Apoll. ep.* 9. *libr.* 2. Non solum verò, antequā accumbebāt, manus lavabant veteres, ut ex illo Petronii *in Satyra* liquet: Tandem ergò discubuimus, pueris Alexandrinis aquā in manus nivatam infundentibus; & illo Apulei *libr.* 9. ipso momento, quo nos lauti coenam petebamus: non solum, *inquam*, ante pro mulsidem & antecaenium; sed etiā per singulos missus abluebant manus, praesertim in Imperatoriis cōviviis, teste Athenaeo *lib.* 4. *c.* 1. & Lampridio *In Heliogabalo*. Inde *lautia*, epularū magnificentia à lavatione dicta Festo. Quod quo pacto fieret, habes apud Sidon. Apollinar. *lib.* 1. *Ep.* 9. & quod ibi notavit idem Savaro. Retrorsum enim convertebantur, & se avertebant à mensa convivae, ut manus lavarēt aquā poscentes. *Manuum lotio.* *Per singulos missus.* *Lautia.*

3. *Mensae rotundae erant, & Citreae*) Mensis citreis nihil preciosius fuisse Plinius scribit; in tantum, ut Cethegus olim mensam citream permutaverit fundi taxatione: eandemque auro praetulerit Martialis *in Apophoret.* *Mensa Citrea.*

Accipe felices, Atlantica munera, Sylvas:
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

citream enim mensam Cicero *duodecim millibus & quinquaginta Philippaeis* emisse dicitur. Asinius Pollio *viginti millibus*. Seneca unam citream *Senatoris censu* emtam ait: video istic mensas & aestimatum lignum Senatoris censu, eò preciosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit. Erat autem Senatorius census 30. millia coronatorum: sicut equitū decem millia. Triginta verò aureorum millia cōflata in massam, mēsam utiq; magnam efficerent, inquit Raderus ad Martialem *ep.* 89. *lib.* 14. Mensae igitur illae ligno citreo, sive ex arbore citro, quod praeter Ciceronem *in Verrina.* 6. itemq; Plinium & Martialem, etiam ex illo Petronii Arbitri Satyrico: *Ecce Afris eruta terris Citrea mensa* colligitur. Et citrearum mēsarum mentio quoq; fit à Paulo JCto *in l. si sterilis.* §. 1. *in fi. ff de act. em.* Nihil tamē vetat, quo minus & è cedro arbore *mensas cedrinas* rectè appellari posse putemus, cum Johan. Roberto *lib.* 1. *animadvers. cap.* 4. quarum, ob precium, insaniam viris margaritas exprobran- *Citreae mensae precium.* *Tamen citro arbore.* *Quam ex cedro.*

probrantibus fœminas regere solitas, testatur Plinius *lib.* 13. *c.* 15 Quod caput cum de *cedrinis* mensis sit inscriptum, & de *cedro* arbore, ex qua mensæ illæ fiebant, nominatim loquatur: nec in eo varient exemplaria ulla; non video, cur Cujacii *pro cedro & cedrinis curum & citreis*, contra exemplarium fidem, substituentis emendationem existimemus sequendam: Quātumvis mordicus eam tueri contendat Antonius Mercator *libr.* 1. *Notator. cap.* 4. attestante præsertim ipso etiam Guilandino, viro undequaque doctissimo, *& cui cedri ac citri* natura probè fuit cognita; à Maronitis gente Christiana ante annos non ita multos, succisam è monte Libano cedrum unam, in gratiam amplissimi, nec unquam satis laudati senatus Veneti: ex qua ille confici curaverit valvas, quibus augustissimi decemvirum Collegii Curia clauderetur, in luculento illo tractatu *de papyro membr.* 24, *num.* 15. Citreæ mensæ præcipua dos fuit in vina crispæ: quam Tigrinam & Pantherinam vocari idem Plinius notat. Unde Martialis mensam Acernam, quæ preciositate ad Citream proxime accedebat, ita introducit loquentem:

Cujacius notatur.

Melchior Guilandinus.

Acerna.

Non sum crispa quidem, nec sylva filia Mauræ:
Sed norunt lautas & mea ligna dapes.

Citrearum istarum sive cedrinarum mensarum pedes ex Ebore fiebant, ob id dixit Plinius: Eodem ebore Numinum ora spectari, & mensarum pedes. Hinc Apulejus *libr.* 2. *Milesiac.* pretiosam descripturus mensam, nominat opiparos citro & ebore nitentes lectos aureis vestibus intectos. Martialis:

Pedes eburnei.

Tu Lybicos Indis suspendis dentibus orbes.

Dentibus Indis, hoc est, Elephantinis, quale est ebur. Orbes verò cùm dicit, orbicularem sive rotundam mensarum formam innuit; ut & Juvenalis:

——latos nisi sustinet orbes
Grande ebur.

Alia quoq; vasa, quibus sustinerentur, &c.) Hinc ab Ulpiano responsum legimus: Si cui vasa sint legata, non solùm ea contineri, quæ aliquid in se recipiant, edendi bibendique caussa paratum: sed &, quæ aliquid sustineant, & ideò scutellas, vel promulsidaria contineri. Repositoria quoq; (ait) continebuntur. *l. cum aurum.* 19. §. *sed cui vasa.* 10. *ff. de auro & arg. leg* Quo in loco per Repositoria intelligit fulcra, sive bases illas, quas vasorum collocandorum gratia paratas Javolenus ait *in l. hæres.* 100. §. *cui Corinthia. de legat.* 3. Solebant enim super antiquorum mensas repositoria poni, ad fercula collocanda: quæ subinde cum ipsis repositoriis afferebantur & auferebantur. Sed ea, bibente conviva, auferri, ominosum fuisse Plinius scribit *libr.* 28. *c.* 2. Bibente conviva, inquit, mensam vel repositorium tolli, inauspicatissimum judicatur. Atque ea testudinum quoque laminis quandoque vestita fuisse, idem retulit *libr.* 19. *cap.* 10. his verbis: Testudinum putamina secare in laminas lectosque & repositoria his vestire Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenii.

Repositoria in mensis

4. *Ut prætereuntes Censores animadvertere possent*) Pertinebat enim ad Censorum officium, luxuriātium sumtum cohibere. Unde C. Fabricius Lucinus, & Q. Æmilius Papus Censores, Pub. Cornelium Rufinum, qui II. Cos. & DICTATOR fuerat; Senatu moverunt, caussamque isti notæ subscripsêre, quod eum comperissent argenti facti cœnæ gratia decem pondo habere. Gellius *libr.* 17. *Noct. Atticar. cap.* 21. Censores autem Varro ideò dictos putat, quòd ad illorum censionem, id est, arbitrium populus censeretur: vel, ut Festo placuit, quòd rem suam tanti quisque solitus sit æstimare, quantum illi censuerint.

Censores.

Nec

Nec enim liberum olim fuit Negotiatoribus tanti res suas æstimare, quanti vellent: sed quantum Magistratus ille censuerat. Eaque Censio, hoc est æstimatio, *annona fori* de iis rebus dicebatur, quæ ad annonam pertinebant, quod multis probat Jacobus Rævardus *lib. Varior. cap.* 17. De Censorum porrò numero, de potestate, atque auctoritate, de tempore gerendi hujus Magistratus, Cicero 3 *de LL.* hæc ex Legibus 12. tabb. commemorat:

Annona fori.

Censores populi ævitates, soboles, familias, pecuniasq́; censento.

Urbis templa, vias, aquas, ærarium vectigalia tuentor, populiq́; partes in tribus distribuunto.

Exin pecunias civitatis ordine partiunto.

Equitum peditumq́; prolem describunto.

Cælibes esse prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne relinquunto.

Bini sunto.

Magistratum quinquennium habento.

Reliqui magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto.

Censorum potestas.

Ex quibus perspicuum fit, Censores non de censu modò, neque de rebus civium vel singulorum, vel ad Remp. pertinentium agitasse: sed in singulis etiam civium ordinibus, in singulos cives jus animadversionis habuisse. Propterea Asconius *in divinat. Ciceron.* regendis moribus Civitatis scribit Censores quinto quoque anno creari solere, & Cives sic notare, ut qui Senator esset, Senatu moveretur: qui Eques Romanus, equum publicum perderet: qui plebejus in Ceritum tabulas referretur, & Ærarius fieret. Est autem in tabulas Ceritum referri idem, quod esse sine lege; & sine ullo suffragio. Cerites enim populi à Romanis victi conditionem hanc subire coacti sunt, ut nunquam Leges conderent, nec unquam leges haberent: id quod ignominiosum valde fuit, ut Claud. Prevotius *in commentar. de Magistratib. popul. Rom.* docuit ex Gellio fortassis, qui primos ait Municipes, sine suffragii jure, Cerites esse factos; concessumque illis, ut Civitatis Romanæ honorem quidem caperent; sed negotiis tamen atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis custoditisque. Hinc tabulæ Cerites (inquit) appellatæ versa vice, in quas Censores referri jubebant, quos notæ caussa suffragiis privabant *lib.* 16. *Noct. Atticar. cap.* 1. Plebejus ergo sic affectus à Censoribus ex albo suæ Centuriæ eximebatur, ut jam Civis non esset, verùm *Ærarius*, hoc est, pro capite suo tributi nomine Æra penderet. Poterāt præterea Censores Ordinib. notas ignominię inurere, ut testatur Livius *li.* 20. Patrū (*inquit*) memoria institutum fertur, ut Censores moris à Senatu adscriberent notas. Id verò cum sæpe leves ob caussas fieret; locum obtinuit in proverbio, *Censoria gravitas & severitas*: ut rectè Cicero *in oration. pro A. Cluentio*, Censores moribus dicat esse præfectos, magistros veteris disciplinæ & severitatis. Livius *Decad.* 3. Q. Cæcilium Metellum ita concionantem introducit: Non obliti sumus, Censores, vos paulò antè ab universo populo Romano moribus nostris præpositos esse; & nos à vobis admoneri, & regi; non vos à nobis debere. Exactam verò & plus nimio accuratam diligentiam Censores in Personarum ac rerum censionibus adhibere plerumque solitos fuisse, plurima apud Gellium & alios exempla demonstrant: quale fuit Equitis, qui pinguis & obesus strigosum nimis & malè habitum equum habebat. Is propterea, quod Censoribus parum reverenter respondisset, quærentibus, *Cur ipse esset, quàm Equus, curatior? Quoniam*, inquit, *ego me curo; Equum Statius servus*: non impunè evasit, sed relatus fuit in Ærarios. Is quoque, qui ad Censores ab amico advocatus erat, & in jure

In tabulas Ceritum referri. Cerites.

Ærarius.

Censores Moribus præfecti.

Censorum severitas.

in jure stans, clarè nimis ac sonore oscitaverat, propè fuit, ut plecteretur: tanquā illud indicium vagi animi foret & hallucinantis, & fluxæ atque apertæ securitatis. Sed cum ille dejerasset, invitissimum sese ac repugnantem oscitatione victum, tenerique eo vitio, quod Oscedo appellatur, tum notæ jam destinatæ fuit exemtus, ut Gellius memoriæ prodidit *libr. 4. Noct. Atticar. cap. 20.* Et alibi scribit, nimis pingui & corpulento Censores equum adimere solitos; scilicet minùs idoneum ratos esse cum tanti corporis pondere, ad faciendum Equitis munus. Præterea non omninò inculpatum, neq; indesidem videri posse cujus corpus in tam immodicum modum luxuriasset exuberassetque *lib. 6 cap. 21.* sed & eos quoque à Censoribus fuisse notatos qui præsentibus ipsis intempestiviter lasciviissent, idem Gellius tradidit *lib. 4. cap. 20.* his verbis: Censor agebat de Uxoribus sollenne jusiurandum. Verba erant ita concepta: ET TU EX ANIMI TUI SENTENTIA UXOREM HABES? Qui jurabat, cavillator quidam, & canicula, & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi joci dicendi ratus, cùm ita, uti mos erat, Censor dixisset: Et tu ex animi tui sententia uxorem habes? *Habeo equidem*, inquit, *uxorem: sed non herc'è ex animi tui sententia*. Tum Censor eum quod imtēpestivè lasciviisset, in Ærarios retulit, caussamque hanc joci scurrilis apud se dicti subscripsit. Atque hoc quidem Catoni censori à L. Portio Nasica obtigisse Cicero *lib. 2. de Orator.* disertè scribit. Solenne autem juramētum Gellius appellat, quod annis singulis, à maritatis civibus Romanis singulis, de Uxoribus, earumq; moribus exigebatur. Docet id Tacitus, *lib. 16. Annalium*, ita de Thrasea scribens: Quin & illa (inquit) objectabat, principio anni vitare Thraseam solenne jusiurandum, nuncupationibus votorum non adesse,

Solenne juramentum.

quamvis Quindecim virali sacerdotio præditum. Eoque visus est respexisse Paulus, qui de pacto dotali differens, ait conveniri non posse, ne de Moribus agatur: ne publica coërcito privatâ pactione tollatur. *leg. illud. 5. ff. de pact. dotal.* ubi per publicam coërcitionem, haud dubiè censorium judicum intelligit. Nam cum solenne istud juramentum exigebatur, tunc si ex animi sententia uxorem se non habere; aut uxori jussisse, propter ejus mores pravos, *Res suas sibi habere*, Censorib. responderet Maritus: videtur ad judicium censorium etiam pertinuisse, de moribus Uxoris inquirere, cognoscere, & si res ita postulare videretur, pronunciare, imò etiam uxores coercere. Sed nec de uxorum tantùm, verùm etiam Maritorum moribus olim apud Censores litigari consuevisse, dubium nō est. De mutua certè morum accusatione, ita Papinianus: Viro (inquit) atque uxore mores invicem accusantibus, caussam repudii dedisse utrumque pronunciatum est *leg. viro. 39. ff. solut. matrim.* Pronunciabant ergo & Censores Censorio illo Morum judicio. At quo effectu? Id verò Ulpianus optimè explicat *in fragment. tit. sexto.* Morum (ait) nomine, graviorum quidem sextæ retinentur; leviorum autem octavæ. Graviores mores sunt adulteria: leviores omnes reliqui. Eóque referri potest *l. cum mulier. 47. ff. solut. matrim. & leg. miles. 11. §. fin. ff. ad L. Iul. de adulter.* Igitur si moribus uxoris divortium factum esse à Censoribus pronunciaretur; tunc Maritus sextā aut octavam dotis partem retinebat, tanquam discidii pœnam. Ita enim hanc Paulus appellat, *in leg. non ut 8. in fin. ff. de capti. postlimin. revers.* Sin contrà Mariti moribus accidisset, ut à Marito diverteret ad amicos uxor: nihil caussæ fuisse puto, quò minùs pari ratione rerum propter nuptias donatarum certam aliquam partem & Uxor conse-

L. 5. ff de pact. dotal.

Iudicium de moribus tam uxoris.

Quam Mariti.

Ejus effectus.

Discidii pœna.

quaeretur. Si autem viro & uxore mores invicem accusantibus, utrumque caussam dedisse repudii, pronunciarent Censores: eo casu, neque ex mariti bonis uxor, neque ex bonis uxoris Maritus quicquam capiebat: cùm soleant paria delicta, mutuâ compensatione dissolvi. *leg. viro. 39. sol. matr.* & non possit Maritus uxoris improbare mores, quos ipse aut antè corrupit, aut posteà probavit. *l. cum mulier. 47. d. t.* Eaque vera est *d. l. 39.* interpretatio, factaà Jacobo Raevardo *libr. 4. Variar. cap. 13.* Caeterùm non Romani tantùm, verùm etiam Graeci sua habuêre Censoria judicia. Athenis enim celeberrimum hoc fuit institutum, à Solone (ut Herodotus ait) traductum ex Aegyptiorum moribus, ut otium & inertia in judicium vocarentur; singulisque annis omnes omninò cives adesse coram Magistratu tenerentur, responsuri qua arte, quibus opibus ipsi suique vitam transigerent. Atque Areopagitarum haec inprimis cura ac solicitudo fuit, qui Morum atque disciplinae publicae custodes tum meritò ab Isocrate appellari potuerunt. Eos Cleanthem, Menedemum & Asclepiadem novos Philosophos, & qui in nullis erant facultatibus, evocasse atq; interrogasse memoriae traditur; Qui fieri posset, cùm toto die operam Philosophiae navarent, ac nihil penitus possiderent, eorum corpora nihilominus tam bene se haberent? Atqui Philosophos jussisse adduci molitorem quendam, & alium item hortulanum, victus sui optimos testes; qui dicerent, uti apud se singulis noctibus, aquam nunc haurienda, nunc volutatione rotae, atq; pistrini, pro opera duas drachmas lucrifacerent. Itaque magnoperè admiratos Areopagitas, non solum Cleanthem, Menedemum & Asclepiadem innoxios dimisisse; sed & ducentarum drachmarum munere donavisse. Cleanthes accipere noluit. Narratur & apud Corinthios hunc morē fuisse, ut si quem cernerent splendidius obsonari, hunc interrogarent, Unde ille sumptus ei competeret, quidve ageret? Quod si huic vitae generi sumtus suppeterent, frui sinebant: sin autem sumptus facultates excederent, jubebant in posterum moderatiùs uti: ni parerent, mulctam imponebant, quod si, nihil cum haberet, attamen ita splendidè, & opiparè viveret, necandum carnifici tradebant: quia aut hunc furem esse, aut noctibus spoliare, aut cum furibus participare, aut falsa testari, aut accusare necesse esset. Idque P. Aerodius ita retulit Decretorum sive Rerum judicat. *libr. 2. tit. 1.* ex Athenaeo *lib. 4. capit. 20. & lib. 5. cap. 2.* & ex Diogene Laërtio *libr. 7.* Hactenus de Personarum censionibus. Sed & in Rerum quoque animadversionibus Censores accuratae diligentiae fuisse perhibentur: Verbi caussa, si quis agrum passus fuisset sordescere, quem indiligenter curaverat, ac neque araverat, neque purgaverat: sive arborem suam, vineamque habuerat derelictam: non is sine poena fuit: sed erat opus censorium, Censoresque Aerarium faciebant. Item si quis Eques Romanus equum habere gracilentum, aut parùm nitidum visus erat; impolitiae, hoc est, ut Gellius *lib. 4. cap. 12.* interpretatur, incuriae notabatur. Sed nihilo tamen minus è diverso nimiam quoq; lauticiam veteribus crimini fuisse, multa passim obvia docent exempla. Nam M. Aemilium Porcinam à L. Cassio accusatum crimine nimis sublimè exstructae villae in Alliensi agro, gravi mulcta Populus Roman. affecit. Videlicet his antiquae probitatis ac frugalitatis hominibus placebat, unumquemque non solum publicè, sed etiam privatim continentem, frugi, parcum; ac non modò civem bonum, sed & patremfamiliâs optimum esse oportere. Ex privata luxurie, abundantia, atq; nimio splendore

Etiam Graecis Censoria judicia.

Corinthiorum mos.

Impolitia.

Luxuria M. Aemilii Porcinae.

dore æstimari, quæ publica esset, cujusque de cæterorum civium vita, bonis ac fortunis administratio, quia vita nimiùm splendida & copiosa, nunquam à bonis alienis abstineat: sed & perpetuò tyrannicum aliquid præ se gerat. Etenim in ea civitate maximè, quæ Populi suffragiis aut paucorum arbitrio regitur, alium alii civi, fortunis & opibus magis, quàm virtute antecellere, nunquam suspicione caruisse. Ideoq; Valerio Publicolæ domum in Palatio constructam, crimen affectatæ tyrannidis attulisse: & apud Græcos populos exilium id, quod *Ostracismum* appellabant, idcirco institutum. Denique Reipublic. interesse, neminem re sua malè uti: non ad superbiam & prodigalitatem. Itaque Rutilium Rufum, modum ædificiis attulisse: Lycurgum Lacedæmone, ut tecta domus non alio instrumento, quàm securi; tabulata, quàm dentato perficerentur. Hinc & Leges Oppias, sumtuarias, vestiarias, de minuendis dotibus, de sumtibus funerum, aliaque innumera hujusmodi, quæ hominum libido, potentiorum atque primariorum exemplum in omni Republ. semper abrogavit, qua de re videri poterunt Val. Maximus *lib. 8. cap. 1.* Suetonius *in Augusto*, Plutarchus *in Sylla*, Plinius secundus *lib. 8. cap. 45.* P. AErodius *lib. 2. Decret. tit. 4.*

Val. Publicola.

Ædificiorum modus.

Nota Censoria auctoritas.

At verò tametsi gravis esset nota Censorum: judicii tamen vim nullam habebat: animadversionesque illas censorias præjudicia tantum fuisse constat, non judicia. Nam qui à Censoribus notati aut præteriti fuerant: posteà postulari ad subsellia poterant: ubi nisi damnarentur, pro nihilo erat Censoria animadversio: Ignominiosa nihilominus erat. Cicero *libr. 4. de Republ.* Censoris (inquit) judicium nihil ferè damnato affert præter ruborem. Itaque quòd omnis ea judicatio versatur tantummodò in nomine, animadversio illa *Ignominia* dicta est. Brechæus *in l. censere 111. de verbor. significat.* Ignominiam autem certum est plurimum distare ab Infamia, quæ non nisi Magistratuum sententiis ac judiciis, & quidem iis infertur, quibus ex Lege irrogatur, *l. infamem, 7. ff. de publ. jud.* Nam si esset ignominia idem quod Infamia, frustra Prætor edictis perpetuis infamiâ notasset eos, qui ab Imperatore cum ignominiâ dimissi essent. *l. de bu. ff. qui not. infam.* De iis qui à censoribus notarentur, nihil edicto comprehēsum est. Non igitur infames sunt ignominiosi, ut infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Johan. Bodinus *lib. 6. de Republ. cap. 1.*

Notati à Censoribus num infames?

Creati sunt primùm Censores ex patribus: sed posteà indifferenter ex omni ordine. Quòd si eorum alter moreretur, nefas erat in demortui locū sufficere alium. Sed qui superstes erat, abdicare se magistratu cogebatur, ut duo censores ex integro crearentur. Hujus instituti causa fuit, quòd quo anno Galli Romam ceperunt, altero ex Censoribus mortuo, alter in mortui locum fuerit substitutus. Itaque ominosum id fuit, & pro lege, ne id amplius fieret, observatum est.

Censorum creatio.

Solebant Censores quinto quoque anno populum lustrare, hoc est, purgare. Idque ex Servii instituto, qui primus instructum exercitum *suovetaurilibus* lustravit, id est, ad lustrandum populum Suem, Ovem, Taurum immolavit. quod posteà Censores exsequuti sunt. Inde & Lustrum nominatur, & ejus appellatione Quinquennii spacium significatum, quod, ut dixi, quinto quoque anno, Lustratio illa peragеretur. Lustrare autem agrum ita oportere, M. Cato *de re rustica* docet: Imperans Solitaurilia (*ita & Festus legit: pro ea tamen dictione non ineptè forsan substituere posis Suovitaurilia*) circumagi cum Divis volentibus,

Lustratio.

Suovetaurilia sacra.

 quod-

quodque benè eveniat, mando tibi Mani, ut illa Solitaurilia, fundum, agrum, terramq; meam quota ex parte sive circumagi, sive circumferenda censeas, uti curtes lustrare; &c.

Acta Censoria. Censores denique peracto Magistratu suo in tabulis publicis acta Censoria describebant, quæ in æde Nympharum servabantur. Unde Cicero *pro Milone*, de Clodio loquens: Eum, *inquit*, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam incensis tabulis publicis impressam aboleret, &c. Sanè Censorium hunc Magistratum rectè institutis Rebuspublicis perquàm esse necessarium, nemo probæ mentis & judicii ibit inficias. *Censorum necessitas.* Idq; Joh. Bodinus satis evidenter docet *lib. 6. de Repub. cap. 1.* & in *methodo historica fol. 248.* censuræ munus tam gravæ, tanquam necessarium in Republ. fuisse ait, ut nulla re magis floruisse Romani videantur, quod intellectum est, sublata censura. Nam eo ipso tempore Reip. splendor & Majestas una cum virtute majorum interiit, ut mirum sit, nusquā eū Magistratum hodiè inveniri: cū ea quæ ad avaritiam pecuniarūque æruscationē pertinent officia, mirū in modum coaluerint, ubique laqueos tendentibus Satrapis, hallucinantibus Theologis, adulantibus Jurisconsultis, persuadentibusque omnia Principibus licere, summamque eorum & liberam esse potestatem, quæ gravis est Alciati querela in *l. censere. 111. ff. de verbor. signification.* Contra verò apud Genevates, si quid unquam gētium Rempub. efficit, si non opibus, & imperii magnitudine, certè virtutibus ac pietate florentem Bodinus inprimis laudabilem censet illam Pontificum (per quos *Presbyterium* intelligit) censuram; qua nihil majus, ac divinius cogitari possit ad coercendas hominum cupiditates, & ea vitia, quæ legibus humanis ac judiciis emendari nullo modo possunt. *Presbyterii commendatio.* Hæc tamen coercitio, *inquit*, ad Christi normam dirigitur, latenter primum & amice; deinde paulò acerbius, tum, nisi pareas, sequitur interdictio sacrorum gravis & efficax: Interdictionem animadversio Magistratuum. Ridiculum est enim, ut ait Seneca, ad legem bonum esse, ita fit, ut quæ legibus nusquam vindicantur, illic sine vi ac tumultu coerceantur ab iis censoribus, qui summam virtutis opinionem de se ipsi excitarunt. *Forma.* Igitur nulla meretricia, nullæ ebrietates, nullæ saltationes, nulli mendici, nulli ociosi in ea civitate reperiuntur, *In methodo h. stor. cap. 6. mihi fol. 245. & seq.* Exercetur autem presbyterium merè Ecclesiastico & spirituali judicio, ita ut nihil prorsus de civili potestate ac jurisdictione delibetur, *Finis.* ut *eruditissimus Beza* tradit, presbyterium graphicè describens *Epist. Theologicarum 20. fol. 128. & seq.* & disciplinæ Ecclesiasticæ formam, ac summa ejus capita expressit orthodoxorum antesignanus *Dn. Calvinus Ep. 55. 167. & 302.* quam & nervum Ecclesiæ vocat *ep. 341.* & unicum ejus retinendæ vinculum, *ep. 303.* *Beza.* *Calvinus.*

5. *Plus quàm centenos æris insumat*) Intelligit auctor Fanniam legem, à C. Fannio latam: qua quidem commentatiorum in Lucilium scriptores putaverunt, perpetuos in omne dierum genus centenos æris statutos. *Lex Fannia.* Sed in hoc eos errasse Gellius docet *lib. 2. cap. 24.* quandoquidem centum æris Fannius constituit, festis quibusdam diebus, puta ludis Romanis, item ludis plebeiis, & Saturnalibus, &c. Aliorum autem dierum omniū in singulos dies sumtus inclusit intra æris aliâs tricenos, aliâs denos, ut Gellius interpretatur. De hac Lege Samnonicus Serenus ita refert: Lex Fannia sanctissimi Augusti ingenti omniū ordinum consensu pervenit ad populum. Neque enim Prætores aut Tribuni, ut plerasque alias, sed ex omnium bonorum consilio & sententia ipsi Consules pertulêre:

lere: cum Respublica ex luxuria conviviorū majora, quàm credi potest, detrimenta pateretur. Siquidem eò res redierat, ut gulâ illecti plerique ingenui pueri pudicitiam & libertatem venditarent: pleriq; ex plebe Romana vino madidi in comitiū venirent, & ebrij de Reipublicæ salute consulerent.

Q. Remmius Fannius Palæmon.

Fannii autem fuere plurimi. Inter quos etiam emicuit Q. Remmius Fannius Palæmon, celeber Grammaticus: quē Tranquillus *in libello de illustribus Grammaticis* scribit, officinas promercalium chartarum vestiumque exercuisse. Ita namq; locum illum legendum arbitratur Melchior Guilandinus; non quemadmodum Volaterranus *libri* 18. *Vrbanor. Commentarior. principio*, Carnium vestiumque. Idem Tranquillus Vicentinum fuisse, ait, mulieris quidem vernam, sed manumissum docuisse Romæ, ac principem locum inter Grammaticos tenuisse: quamquam infamem omnibus vitiis, palamq; & Tiberio, & mox Claudio dicentibus, Nemini minùs institutionem puerorum vel juvenū committendam. Arrogantia fuit tanta, ut M. Varronem *porcum* appellaret: *secum & natas & morituras literas* jactaret. *Nomen suū in Bucolicis non temerè positum; sed præsagiente Virgilio fore quandoq; omnium Poetarum ac Poematum Palæmonem iudicem.* Gloriabatur etiam, latrones quondam sibi propter nominis celebritatem parsisse. Luxuriæ ita indulsit, ut sæpius in die lavaretur: nec sufficeret sumtibus, quamquam ex schola quadragena annua caperet, ac non multò minus ex re familiari, cujus diligentissimus erat: Sed maximè flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris: dictoque non infaceto notatum ferunt cujusdam, qui cum in turba osculum sibi ingerentem, quanquam refugiens, devitare non posset: *Vis tu*, inquit, *Magister, quoties festinantem aliquem vides, abligurire?* Exstat adhuc de multis ingenii sui monumentis fragmentum quoddam imperfecti carminis, de Ponderibus & Mensuris: quod aliquandiu sine titulo prostitit inter Prisciani scripta. Unde ejusdem Prisciani opus esse multi putârunt. Guilandin. *in tract. de Papyro membro* 13.

Eius arrogantia.

Luxuria.

6. ***Clodius enim AEsopus***) Hujus filium non solum perditæ, sed etiam furiosæ luxuriæ Juvenem Valer. Maximus appellat: quem constat cantu commendabiles aviculas, immanibus emtas preciis, in cœna dro ficedulis ponere solitum *libr. 9. cap. 1.* Patrem scilicet imitatum; de quo ita Plinius *lib. 10. cap. 15.* Maximè insignis est, inquit in hac memoria, Clodii Æsopi Tragici histrionis patina, sexcentis H-S. taxata: in qua posuit aves cantu aliquo, aut humano sermone vocales, millibus sex (ita enim pro *numis* Budæus legendum esse probat *libr. 2 de Asse*) singulas coëmtas: nulla alia inductus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæstus quidem suos reveritus illos opimos & voce meritos. Dignus prorsùs filio, à quo devoratas diximus margaritas; tanquam amaram aliquam sarcinam quā celerrimè abiicere cupiente, ut ex Valerio hūc Plinii locum ita suppleamus. Hanc verò Æsopi patinam longè etiam exsuperavit luxus Vitellii: quod idem Plinius docet *libr. 35. cap. 12.* Nam nos (ait) cùm unam Æsopi Tragœdiarum histrionis in natura Avium diceremus sestertiis DC. stetisse; non dubito indignatos legentes. At hercules Vitellius in principatu suo decies sestertiûm condidit patinam: cui faciendæ fornax in campis exædificata erat: quoniam eò pervenit luxuria, ut etiam fictilia pluris constent, quàm Murrhina. Quo in loco primùm pro *C. Sestertiis*, ut perperam ibi erat positum, legendum esse DC. & rursum pro *CC sestertiis Decies sestertiûm*, doctissimus Budæus evidenter docet: ut scilicet

Cl. Æsopi patris & filij luxuria.

Patina.

Vitellii luxus.

Patina.

Vitellii patina quadringenta sestertia, hoc est, aureorum decem millia ad patinam Æsopi addat. Bud. *libr.* 4. *de Asse*. Sed & de Vitellii hujus patina, & luxuria, quam accusare aliquanto facilius esse, quam vituperare Valerius Maximus putabat, satis etiam attestatur Suetonius; qui Vitellium ait luxuriæ sævitiæque deditum, epulas trifariam semper, interdum etiam quadrifariam dispartitum fuisse: in Jentacula, & Prandia, & Cœnas, Comessationesque, facilè omnibus sufficientem, vomitandi consuetudine. Indicebat autem (inquit) aliud alii eadem die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummûm constiterunt. Famosissima super cæteras fuit Cœna ei data adventitia à fratre: in qua duo millia lectissimorum piscium, septem avium apposita traduntur. Hanc quoque exsuperavit ipse dedicatione patinæ; quam ob immensam magnitudinem *Clypeum Minervæ* dictitabat. In hac Scarorum jecinora, phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, Murenarum lactes à Carpathio usq; fretoque Hispaniæ, per Navarchos ac triremes petitarũ commiscuit: Suet. *in Vitellio num.* 13. Equidem hujus prodigentiam patinę conjicere possumus ex preciosis cibariis. Jam enim Varronis tempore, pavones quinquagenis denariis singuli venundari solebant, hoc est, quinis aureis nostris: quorũ cerebella Clypeus ille continebat: quæ innumera fuisse nemo ambigit, tanta amplitudine paludis. Porrò *Scaro*, ævo illo principatus dabatur, teste Plinio; Hic enim ex alieno penè orbe in Italiæ litora advectus, incola novus cœpit esse Tiberii Claudii Principatu. Quamobrem tum ob raritatem, tum novitatem (quæ solent pretia rerum incendere) sumptus jecinorum providere possumus. Adde, quod ex Mulli insano pretio (unum enim

Clypeus Minervæ.

Prodigentia Patinæ Vitellii.

Scarus.

——mullum sex millibus emit

Æquantem sanè paribus sestertia libris

ait Juvenalis: Macrobius septem millibus ab Asinio Celere viro consulari mercatum meminit; Plinius octo emtum millibus, quæ æstimatione nostra ducentos faciunt aureos) Scarus quoque censeri potest, qui primas in epulis tunc obtinuit: Adde itidem, quod *Phasianos* haud frequentes in Italia fuisse satis constat, & navigandum fuisse ad Phasin, ubi hæc ales frequens alitur, indeque nomen traxit. Quis enim in Italia tantum illatum proventum invenerit, ut pars grandissimæ patinæ earum cerebellis instrueretur? Sed & *Phœnicopterum* linguas quis non miretur? Rarissima enim avis erat, & primum Apicii portentissimæ gulæ mensis cognita. Atque sola lingua, quam præcipui esse saporis, altissimus ille ganeæ gurges docuit. Præterea mirari quoque possumus *Murenarum lactes*: Nam etsi in piscinis & vivariis illis luculentissimis atque amplissimis Romæ educarentur copiosissime & in ipso Italico mari frequentes reperirentur: nihilominus ab exteris litoribus petitæ gratiores videbantur. Quæ omnia ad illustrandum illum Suetonii locum hic apponere libuit, ex Johanne Bruyerino *libr.* 3. *de re cibaria. cap.* 2. *fol.* 139. *& lib.* 19. *cap.* 2. *fol.* 778. Tantam autem luxuriam isthac sua invidiam sibi conciliavit Vitellius, ut eam non nisi morte cõtumeliosissima expiare potuerit. Per viam enim sacram, ut noxii solent, reducta coma à capite, ut visendam præberet faciem, cœno oblitus, inter convitia distractus, apud Gemonias minutis ictibus dilaceratus & confectus, unco tractus est in Tiberim: Sueton. *ibid num.* 17. parum felicior Heliogabalo, qui à scurris per cleacas tractus, similiter in Tiberim fuit demissus: quanquam ad preciosam etiam mortem se comparaverat. prævidens enim

Phasiani.

Phœnicopteres.

Murena.

Vitellii interitus.

Heliogabali interitus.

nim se Imperatorem Romano populo invisum, intortos serico & cocco parârat funes: quibus, si necesse esset, vitam finiret; & gladios aureos, quibus se occideret; & venena in smaragdis & hiacynthis; mortem etiam suam preciosam esse oportere dicens: ut est apud Lamprid. *in Heliogabalo.*

Ab ovo ad mala. 7. *Vnde natum proverbium: ab ovo ad mala*) Proverbii hujus meminit Cic. *lib.* 9. *ep.* 20. innuens, ovum fuisse cœnarum initium: mala autem sive poma, finem. Quo allusit Horatius *lib.* 1. *Satyr.* 3.

——Si collibuisset ab ovo
Vsque ad mala citaret.

quem locum ex illo Ciceronis ita interpretatur Gualtherius. & *libr.* 2. *Satyr.* 4. in disquisitionem vocat, utra ovi forma, oblonga ne, an rotunda præstet saporis gratiâ, succiq; ac facultate ad mares excludendos: asserente nimirum Aristotele, oblonga & gratioris saporis esse, & *fœmellas* excludere; Plinio contrà & Columella existimantibus, *Mares*, ut rotunda *fœmellas*, tandem tamen concludit Gualtherius, vim istam sive Marem, sive fœminam excludendi, non à figura ovi, sed à conditione seminis dependere. Id quod accuratius examinat Lud. Cœlius Rhodigin. *libr.* 27. *lection. antiq. cap.* 17. ubi ova etiam expiationibus apta docet illo Juvenalis——

[Ovi] forma [obl]onga an rotunda gratior.

——nisi se centum lustraverit ovis.

Ova expiationibus apta.

Nam & Ovidius, *de Arte*, ova hæc lustratia indicat illis versibus.

Et veniat, quæ lustret anus lectumque locumque,
Proferat & tremula sulphur & ova manu.

Superstitio quorundã in asservãdis ovis. Ridiculum verò est, reperiri quosdam, qui gallinæ ova die parasceves edita, toto asservant anno, existimantes ea vim habere ad exstinguenda incendia, si in ignem projiciantur. Quam superstitionem explodit Martin. Del-Rio *libr.* 3. *disq. Magicar. part.* 2. *q.* 4. *sect.* 6. *fol.* 94. ubi & eorum, qui comestis ovis, testas eorum non nisi ter cultro perfossas in catinũ projecerunt, rati neglectum id veneficis nocẽdi occasionem præbere; observatum vero nocendi potestatem præcludere. *lib.* 6. *cap.* 2. *sect.* 1. *q.* 1 *fol.* 146.

Lactuca post cœnã. 8. *Lactucam sub Cœna finem manducabant*) Quod ipsos non citra rationem factitasse censet Lemnius. Cùm enim Lactuca frigidæ humentisque sit naturæ; à cœna assumta efficaciùs somnum conciliat, viniq; fervorem reprimit, atq; ebrietati obsistit inducta cerebro humiditate. Nostra verò ætas salubrius existimat, ab ejus esu Cœnam auspicari. Siquidem cum ex prolixiori prandio exigua ferè esse soleat ad cibum aviditas, mos inolevit, ut in ipso statim accubitu fastidienti stomacho lactucis oleo acetoque conditis appetentia excitetur, quin & illum usum Lactuca præbet, ut ante omnem cibum in venas delata sanguinis fervorem reprimat, atque epatis cordisque calidam intemperiem mitiget: adeò ut immodicus ejus usus Venerem coërceat, ac concumbendi desiderium exstinguat, qua de re videatur Lævinus Lemnius *de Miraculis occultis Naturæ. libr.* 2. *cap.* 42. Cui omnino addenda sunt, quæ hac de re ad partes arguẽdo doctè ac eleganter prodidit Scipio Mercurius, philosophus, Medicus, & civis Romanus in egregio illo tractatu, cui titulum fecit *de gli errore populari d'Italia lib.* 7. *cap.* 10. *f.* 219. *& seq.* Plin. certè Lactucam æstate gratã, stomachoq; fastidium auferre, & cibi appetentiam facere scripsit *lib.* 19. *c.* 8. quæ ex hoc cognoscitur nacta nomen suũ, ab ubertate superflui lactis, ut Gualther. ostendit in Notis *ad Hor. Sat.* 4. *lib.* 2. Ferũt, Romanos ante Antoniũ Musam, ob religionem eas minimè commanducasse: cujus caussã aliqui voluerint, quoniã Venus *Adonim* ab Apro interemtũ, sub lactuca cõdiderit, q anteà id olus quoque.

Ante cœnã sumta.

Lactucæ commoditas.

Sub Lactuca Adonis à Venere conditus.

Augustus hospes interrogasset, quanam ratione maxime vigorem illũ animi corporisque custodisset: ille respondit: *intus mulso, foris oleo.* Quod Beroaldus *ad Apul. lib. 3. & 10. Milesiar.* Mulsi laudes diligenter prædicando retulit.

10. *Vino ex melle confecto*) Vinum illud ex melle confectum interpretor. *Vinum mellitum*, hoc est, dulcissimum, & melle temperatum: quale veteribus fuit Oenomeli sive Mulsum illud, de quo modò diximus, & cujus etiam Ulpianus meminit *in l. si quis 9. ff de tritic. vino vel oleo legat.* licet ibidem Oenomelià Mulso videatur distinguere, illud quidem vini appellatione contineri asserens, hoc verò non item: contra Dioscoridem & Plinium, quibus Mulsum & Oenomeli sunt eadem de quo videatur Alciatus *lib. 9. pareng. cap. 2.*

Oenomeli.

11. *Vino nive refrigerato*) Solebant Veteres cribella argentea habere foraminulenta, unde nivem colare possent, quam æstatis tempore diligenter servatam refrigerandis vinis, cùm potaturi erãt, immitterent. Plinius *libr. 19. cap. 4.* Hi nives, illi glaciem potant, pœnasq; montium in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus Nix algeat, &c. Id vasculum *Colum nivarium* appellabatur: quod ad præparationem bibendi comparari solitum Pomponius docet *in leg in argento. 21. ff de aur. & argent. leg.* In argento potorio (inquit) utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit, an etiam id, quod ad præparationem bibendi comparatum est; veluti colum nivarium; & Urceoli; dubitari potest. Sed propius est, ut hæc quoque insint. Quo in loco Accursius *Columnarium* legit, & Anglesteriam, sive ut Alciatus legit, Engasteriam exponit, quæ instar columnæ collum habeat. Malè: cum hujusmodi potorium vas potius ad bibendum, quam ad præparationem bibendi pertineret. Magis igitur est, ut Haloandri & antiquorum Codicum lectionem secuti *Colum nivarium* legamus, & cribella illa, de quibus diximus, ad vini refrigerandi præparationem idonea, cum Alciato intelligamus *libr. 8. pareng. cap. 4.* Pauperiores non argento ad hanc rem: sed lineo sacco utebantur. Martialis *de Colo Nivario.*

Columnivarium.

L. 21. de auro & arg. leg.

Setinos monco nostrâ nive frange trientes:

Pauperiore mero tingere lina potes.

quibus versibus non obscurè significat Poëta, cola, per quæ Nives vini refrigerandi & diluendi gratia colabantur, lautioribus servire solita, & majoris, quàm lineos saccos precii fuisse. Unde idem *de sacco Nivario:*

Saccus nivarius.

Attenuare Nives nôrunt & lintea nostra:

Frigidior colo non salit unda tuo.

Sed & ipsa quoque vina sacco transmittebant Veteres, ut defecata meracius biberentur. Idque saccare dicebant. Martialis:

Saccare vinum.

Cæcuba saccentur, quæq; annus coxit Opimi,

Condantur parco fusa falerna cado.

ubi pro *Siccentur*, legendum esse *Saccentur*, rectè observavit Turnebus *lib. 17. c. 18. & libr. 23. cap. 25.* Hinc per similitudinem non inamœnam, in re tamen parum honesta, factũ est, ut cùm vesica coli vinarii vel sacci speciem habeat, urina liquoris transmissi; Lotium saccatum diceretur. Illud enim Samnonici,

Quod facit ex asino saccatus corporis humor,

idem Turnebus lutum ex asini lotio factum interpretatur *libr. 13. c. 14.* siquidem vesica lotium transmittebat, non aliter atque saccus vinarius vinum.

Etsi autem potionis ex Nivis colatione caussata refrigeratio non veteribus tantùm in usu fuit; verùm etiamnum hodiè à multis usurpatur: Eam tamen noxiam inprimis esse, concors est Medicorum sententia: asserente præsertim principe horum Hippocrate, Frigidum inimicum esse ossibus, dentibus, nervis, cere-

Potus refrigeratio an commoda.

bro, spinali medullæ, &c. Ex cujus alicubi disciplina, Frigida, qualis Nix & glacies, pectori inimica tusses movent, & sanguinem & destillationes: quas, & longè deteriores affectus sequi consueverunt. Nam & Phrenesin, & Anginam, & Febres acutas, & Phthisin, itemque Dysenteriam & Hydropisin, cum aliis morbis propè infinitus ex frigidæ potione scaturire, firmissimis argumentis probat Antonius Persius, in docto & eleganti tractatu, quem sua, id est, Italica lingua conscripsit, ***Del bever caldo costumato da gli antichi Romani***, ***cap.*** 12. & 13. de pessimo illo vini glacie refrigerandi more, audi Senecam ***ep.*** 79. o infelicem ægrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie.&c. Atque idem graviter in nivis & glaciei delitias invehitur 4. ***Natur. quæst. cap. ult.*** Causam autem hujus desiderii confert in præcordia luxu corrupta: quibus nullum, quo interquiescant, intervallum datur. ***Quid sentire possent***, exclamat, ***emortuæ fauces! & occallata cibis ardentibus.*** Ardentes boletos raptim condimento mersatos demittunt penè fumantes, quos deinde restinguunt nivatis potionibus. At Dii boni, quam facile est exstinguere sitim sanam? Huic spectat illud Martialis ***apophor.*** 117:

Vini nive refrigerati incommoda.

Non potare nivem, sed aquam potare rigentem
De nive commenta est ingeniosa sitis.

Cum aliis quæ adnotavit Clariss. Remus ***ad Them stii orationem*** 1. ***pag.*** 26. Calidæ potionem contrà longè utiliorem & commodiorem esse, evidentibus similiter rationibus idem Pierius demonstrat. ***cap.*** 14. & 15. Et quidem non apud Romanos tantùm veteres, sed & Græcos quoque ipsos Calidum potum in usu, atque adeò etiam in deliciis fuisse, si probatissimorum scriptorum auctoritatibus comprobavero, non omnem me operam frustrà collocasse puto. Apud Græcos sanè morem hunc viguisse, ut Calida biberetur aqua, Plistonicus suæ ætatis Medicus satis celebris, apud Athenæum ***lib.*** 1. ***c.*** 2. liquidò ostendit: dum inter alia præcepta ad commodam stomachi dispositionem facientia suadet, ut Aqua bibatur, tanquam utilissima; Hyeme quidem, & verè calida; Æstate autem frigida. Et ***libr.*** 3. ***cap.*** 1. quærit Heclides Tarentinus in Symposio; Nunquid post ficus calida, an frigida aqua sit bibenda? Atque eam quæstionem in utramque disputans partem, haud obscurè innuit, Utriusque potionem in usu fuisse. De quo clariùs etiam attestatur idem Athenæus ***eod. lib. cap.*** 21. Ubi Veteres calidam aquam usurpasse probat ex Eupolide ***in Populis***:

Ostenditur. Calidā potionem tā Græcis q. ā Romanis in usu fuisse.

Ahenum calefacere nobis aliquem, & aquam
Iube decoquere, visceribus ut auxiliemur.

quo loci advertendum est, Aquam uti in aheno coctam; etiam actualiter calidam, non verò etiam frigefactam (ut quidam locum illum cavillando interpretantur) potatam fuisse: siquidem refrigerata vel frigefacta ista aqua plus etiam damni, quàm utilitatis, ventriculo & intestinis fuisset allatura. Lucianus quoque ***in Asino***; prope lectum ait mensam stetisse, atque in ea poculum & aquam tam frigidam, quàm calidam fuisse collocatam. Atque in hunc quoque modũ à doctis exauditur ille L. Apuleji locus ***lib.*** 2. ***Metamorph.*** Et calices bini jam infuso latice semipleni, solam temperiem sustinentes. Pro ***boni*** enim, quod ineptè ibi erat positum, Lipsius & Colvius ***bini*** rectè & emendatè legunt: ut duo intelligantur calices: quorum uno calida; altero frigida aqua ministraretur. Eandem verò & Romanorum fuisse consuetudinem, ut Calidum biberent, fidem faciunt multi probi auctores. Varro certè ***lib.*** 4. ***de Lingua Latina***, Calicis, quod perpetuum, & quotidianum bibendi instrumentum est, Etymologiam assignans; Ca-

lix,

lix, *inquit*, à caldo: quòd in eo calda puls (Turnebus *plus* legit) apponebatur, & calidum eo bibebant. Paulus JCtus quoque inter Cacabum (quod eidem Varroni vas est, in quo cibus coquebatur) & Ahenum, in quo Aqua bibendi gratiâ calefiebat, distinguens nonnihil: Nec multum (ait) refert inter cacabos & ahenum, quod supra focum pendet. Hoc enim aqua ad potandum calefit: in illis pultarium sive pulmentarium coquitur. *leg. cum de lanionis.* 81. §. *Item Chabos. ff. de instructo & instrum. leg.* quia enim instrumenta hæc diversis usibus erant destinata; diversa quoque nomina habebant, & diversas figuras. Sed & Jul. Pollux *lib.* 9. Ahenum appellat vas illud, in quo aqua calida præparabatur ad bibendum. Seneca etiam *lib.* 1. *de Ira ca.* 12. calidæ aquę, cujus tum temporis usus fuerit, mentionem facit. Irascuntur, ait, boni viri pro suis injuriis. Sed idem faciunt, si calida non benè præbeatur, si vitrum fractum, si calceus luto sparsus est. Et *libr.* 2. *cap.* 25. scribit; Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentiùs posita: ad ista concitari insania est. Quibus ex locis colligitur, non tepidam, sed benè calidam aquam in conviviis fuisse postulatam. Quod & Lucrio, Plautinus ille puer *in Milite Glorioso*, innuit, dum negat se ob caliditatem nimiam bibere potuisse, sed obsorbuisse tantùm.

PA. Neq; tu bibisti ? LV. Dii me perdant si bibi,
Si bibere potui. PA. Qui jam ? LV. quia enim absorbui.
Nam nimis calebat: amburebat gutturem.

Calidissimam quoque potionem istum fuisse, ex Plinio *lib.* 7. *c.* 53. colligitur, dum M. Ofilium Hilarum, Comœdiarum histrionem admonitum fuisse scribit, ut biberet, antequam potio tepesceret. Verba illius hæc sunt: Is cum populo admodum placuisset Natali die suo, conviviumque haberet: edita cœna calidam in pultario poposcit: simulque personam ejus diei acceptam intuens, coronam è capite suo in eam transtulit, tali habitu rigẽs nullo sentiente, donec accubantium proximus tepescere potionem admoneret. Docet id ipsum etiam Martialis, dum in Cæcilianum invehitur, quòd nimis properanter calidam poposcisset potionem, cum nondum satis ea esset præparata:

Caldam poscis aquam: sed nondum frigida venit.
Alget adhuc nudo clausa culina foco.

Aquam enim duplicem in Mensæ initio statim poni mos erat, Calidam & Frigidam. Unde Juvenalis: *Duplex aqua in Mensa.*

——quando ad te pervenit ille?
Quando vocatus adest calidæ gelidæq; minister?

Et Martialis Urceolos ministratorios, sive vasa illa, tam frigidam quàm calidam aquam ministrantia, in hunc modum introducit *lib. ult. cui Apophoreta nomen inditum.*

Frigida non deerit, non deerit calda petenti:
Sed tu morosa ludere parce siti

Duplicis hujus Aquæ in mensa propinari solitæ illustre testimonium exstat apud Corn. Tacitum *lib.* 13. *Annal.* Neronis parricidium in Britannicum fratrem, quem veneno in frigida dato interemerat, ita describentem: *Neronis parricidiũ in Britannicum fr.* Mos habebatur, inquit, principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci in adspectu propinquorum, propria & parciore mensa. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus dilectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac præcalida, & libata gustu potio traditur Britannico. Dein postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua affunditur

venenum; quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter & spiritus ejus raperentur: Etsi autem incertum putat Lipsius *lib.1. Elector. cap.* 4. Utrum calida illa potio, cujus jam meminimus, mera & solitaria, an verò cum vino mixta fuerit: Mixtam tamen eam fuisse, non improbabiliter, nec absque ratione concludit Antonius Persius, quem proximè laudavi. Sanè mixtam illam, hoc est, calidam aquā vino infusam Gulonibus maximè expetitam & laudatam fuisse, ipsemet etiam agnoscit Lipsius. Unde Martialis de suo libro loquens:

Me conviva leget, misto quincunce: sed ante
Incipiat positus quàm tepuisse calix.

Vult enim librum suum à conviva legi; sed eo, qui vinum cum aqua etiam tum calida mixtum biberit. Quo nomine solicitus etiam Horatius *lib.2. Odar.* ait:

Quo Chium precio cadum
Mercemur? quis aquam temperet ignibus?

Et Martialis Sextilianum, strenuum potatorem notat, quòd adeò se potu ingurgitârit, ut, nisi solitarium sive merum bibisset merum, ipsa alioquin Calida aqua Ministros eam adportātes fuisset defectura.

Iam defecisset portantes Calda ministros,
Si non potares, Sextiliane, merum

quibus versibus mixtionem disertè probari constat. Sed clariùs multò id attestatur L. Apulejus *lib.2. Milesiac.* Et ecce Fotis mea jam domina cubitum reddita, jacta proxima rosa serta, & rosa soluta in sinu tuberāte, ac me pressim deosculato, & corollis revincto, ac flore prosperso, arripit poculū, ac desuper aqua calida injecta porrigit ut bibam, &c. Ex quo loco præter calidæ aquæ cum vino mixtionem, observare etiam licet, in deliciis olim potionem ejusmodi fuisse. Nam & apud Athenæum *lib.8.* Stratonicus Cytharista Rhodios deliciis exsolutos, & calidum bibētes contemplatus, albos Cyreneos nuncupavit; Rhodumq; oppidum civitatē procorum: Rhodios quidem à Cyreneis colore diversos autumans, at ob luxus similitudinem, & proclivitatem eandem in voluptates cum procis Urbem illorum comparans. Et Philo *in vita Theoretica sive contemplativa*; iis duntaxat, qui lautè viverent, calidam apportatam fuisse scribit. Ammianus quoque inprimis expetitam fuisse calidam aquam docet; dum gravius ob hanc tardiùs allatam succensuisse servo herum scribit, quàm si homicidium ille perpetrasset. Sic enim *lib.28.* Ita autem pauci inter eos severi vindices delictorum, ut, si aquam calidam tardiùs attulerit servus, trecentis adfligi verberibus jubeatur: Si hominem occiderit, dominus hactenus exclamet: *Quid faciat maniosus & nequam?* Hinc apud Plautum Thermopolii mentio, cum hilarior invitatio describitur aut solutior luxus. In *Curculione* enim ita de Græculis ebriosis:

Olim in deliciis.

Thermopolium.

Quos semper videas libentes esse in thermopolio.
Ubi quid surripuere, operta capitulo calidum bibunt,
Tristes atque ebrioli incedunt.

Et in *Trinummo* Stasimus dolet, quòd calida potione guttur plus justo calefaciens, anuli in caupona oblitus fuerit. Sic igitur apud se:

Ecce hominem, Stasime, nihili? Satin' in Thermopolio
Condalium es oblitus, postquam thermopotasti gutturem?

Et in *Rudente* Neptunum incusat, quòd neque Balneatorem, neque Cauponem bonum agat, frigidam & falsam potionem exhibendo:

AEdepol, Neptune, es balneator frigidus,
Cum vestimentis posteaquam abs te abii, algeo:
Nec thermopolium quidem ullum ille instruit,
Ita salsam præbet potionem, & frigidam.

Quibus in locis Thermopolia nihil aliud sunt, quàm Cauponæ, in quibus Calida hæc

hæc potio veniret. Nam quòd Turnebus *lib. 20. Adversa. c. 10.* per Thermopolia, tabernas putat intelligi; in quibus non quidē calida ista pura puta, de qua hactenus diximus; sed potiones nescio quæ dulces & confectæ vendebantur: id & Lipsio rectè displicet *lib. 1. Elector. c. 4.* & ab Antonio Persio solidè cōfutatur *in d. tr. de Bever caldo, &c. cap. 4.* Hinc est, quod Thermopolia Romæ sustulit Claudius, & calidam in cauponis prostare seriò interdixit. Ita n. de hoc scribit Dio *l. br. 60.* Sustulit tabernas potorias, & voluit, ut nullibi venderetur caro cocta, aut aqua calida: & aliquos, qui non obtemperabant, propterea castigavit. Idq; Ampelius præfectus apud Ammianum Marcellinum *lib. 28.* imitatus, statuit, Ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neque aquam vulgariam calefaceret quisquam. Ea re Cajus Caligula Cauponem quendam interfecit, quòd per dies funeris Drusillæ calidam vendidisset; quasi hominem impium, & lasciviæ administrum in publico luctu: ut est apud Dionē *lib. 59.* Quin etiam *lib. 57.* Drusum, Tiberii filium, adeò ebrietati deditum fuisse scribit, ut aliquando cum Prætorianis ad ignem restinguendum è convivio excitatus, Aquam illis poscentibus, calidam infundi jusserit: nimirum quasi convivii res esset, non incendii. Eandemq; ob caussam de Tiberio Suetonius scriptum reliquit, quòd in castris Tyro etiam tum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio *Biberius*, pro Claudio *Caldius*, pro Nerone *Mero* fuerit vocatus. Caldius scilic. à frequenti calidæ potu. Instrumentum autem illud, sive vas, in quo aqua ista, bibēdi gratia, calefiebat; Miliarium quoq; fuit appellatum. Sic enim Ulpianus: Certè si cacabos argenteos habebat, vel Miliarium argenteum, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum: qubitari poterit, an Escario contineantur. & hæc magis cocinatorii instrumenti sunt. *l. cum aurum. 19. §. fi. cui. 12. ff. de auro & arg. legato.* quo loco Accursius, Beroaldus, alii Miliariū, ridiculè exponunt vas, in quod Milium coquebatur: immemores illius Senecæ, qui *lib. 3. quæst. natural.* ita scribit: Facere solemus Dracones & Miliaria, & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus per declive circumdatas: ut sæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spacii, quantum efficiendo calori sat est: frigida namque intrat, effluit calida. Ejus verò formam diligenter descripsit Antonius Persius, *cap. 10.*

Claudius

Ampelius.

C. Caligula.

Drusus.

Nero.

Miliariū vas aqua coquenda.

12. *Acipenser apponendus esset*) De hac solennitate prolixè scribit Macrobius *lib. 3. Saturnal. cap. 16.* Et ex Plinio *l. 9. cap. 71.* colligere promtū est, Acipenserem quondam magno in precio fuisse: sed nullo in honore, Plinii ætate. Quod tamen dubiū quodammodo reddit Martialis, æqualis ejus, ut volunt nonnulli, *libr. 13. Epigram.*

Ad Palatinas Acipenserem mittite mensas:
Ambrosias ornent munera rara dapes.

ubi à poëta vides luxum ætatis suæ objurgari, & tacitè reprehendi, transferentis piscem tam pretiosum in privatos usus, quē mensæ Divorum & Imperatorum requirerēt. Eamq; ob rem dictus est ἱερὸς ἰχθὺς, *sacer piscis.* Sed & de Acipēsere paucorum hominum exstat apud Ciceronem *de Fato in fragment.* ut ita luxuriæ precium sit, si cibi precio placeant, non arte: frugalitatis & parsimoniæ contra, si arte placeant, non precio. Quod ex Sidon. Apollin. colligitur *libr. 1. ep. 2.* Quam in rem vera est illa Senecæ conquestio *libr. 4. Natural. quæst cap. ult.* dum vilia quoque ingeniosa luxuria redigit ait ad precium: adeò nihil potest illi placere, nisi carum. Et ventris mancipium *Heliogabalus*, amabat sibi precia rerum majora dici carum, quæ mensæ parabantur, orexim convivio hanc esse asserens, ut est *apud Lampridium*

Cariora gratiora.

Acipenserem hunc Romanum Athenæus
Mustella lib. 8. putat τὸν γαλεὸν mustellam esse.
Lampreta quam nos hodiè *Lampretam* dicimus;
Murana. veteres *Murænam*, adeò ipsorum expetitam mensis, ut C. Cæsar etiam triumphalibus cœnis eam dederit, teste Varrone *lib. 3. de re rustic.* Fenestella quoque primum in mensa locum Murænis tribuit. Nam & accersebantur ad Romanas piscinas ab
Siculo. usque freto Siculo, quod ipsæ essent omnium optimæ. Unde & pretiosiores erant, ut & Juvenalis innuit.

Virroni Muræna datur, quæ maxima venit
Gurgite de Sicula.

Et quidem gravida. Et commendabantur inprimis *gravidæ* captæ. Eo enim tempore caro earum melior & delicatior habebatur. Quod ex illo Horatij *Satyr.* 8. *lib.* 2. colligitur.

Affertur squillas inter Muræna natantes
In patina porrecta: sub hoc, Herus, hæc gravida inquit
Capta est deterior post partum carne futura.

Fluta. Dictæ autē fuerunt Murenæ Græcè πλωταί: Latinè Flutæ: quod in summo supernatantes, ut ait Macrobius tortæ factæ Sole, curvare se, & in aquam mergere non
Manu capta. possent. Ideoq; in Sicilia etiam manu flutas illas capi posse; idem scribit: quod hic in summa aqua præ pinguedine fluitent. Quam ob pinguedinem nimiam, liberaliorem earum esum nauseam parere Joseph. Quercetan. tradit in *diætet. polyhistor.*
Carnivora. *sect.* 3. *cap.* 7. Carnivoras esse Murænas, sævitia equitis Roman. Vedii Pollionis satis docuit, qui vivariis earum damnata mancipia immergebat, ut hominem distrahi spectaret. Traduntur & alia, quæ Murænis
à serpentibus impragnata. abdicari cibis suadeant. Concipere enim eas è serpentibus non dilutæ veritatis auctores affirmarunt, quorum opinionem Aristoteles, & Andreas quidam ab Athenæo nominatus confutarunt teste Manutio ad *Ep.* 26. *Ciceronis libr.* 7. Eandem tamen illam asserit Oppianus *lib.* 1. mutuum serpentis & Murænæ amorem & coitum versibus describens, quos Michaël Piccartus eleganter ita latinè reddidit

Vere novo serpens, tumidi cui plena veneni
Spuma stat, & variæ crudelis gloria gentis
Terga solo anfractu multo sinuosa retorquet,
Dum tandē alterutro consistit in aggere ripæ, &
Fervidus in Venerem Murænam operitur amatam.

Non itaq; mirum, quod Murænā aliquid habere noxium ex quorundam opinione putat Ambrosius *libr.* 8. *Hexamer.* Nam & *Venenatam nonnihil.* piscatores ferunt persuasum sibi habere, Murænarum dentib. venenatam vim inesse: quare vivam manibus non attingunt, sed forcipe, ut Johan. Bruyerin. prodidit *lib.* 19. *de re cibaria. c.* 17: Sed Appion Grammaticus apud eundem Athenæum *libr.* 7. & Gellius *lib.* 7. *c.* 16. videntur τὴν ἔλλοπα Ῥόδιον similem facere Romano Acipienseri, quanquam τὸ ἔλλωψ epitheton est omnium piscium commune. Hesiodus:

Ἀδύρεσι Δελφῖνες ἐθοίνων ἔλλοπας ἰχθῦς.
Splendidi Delphines vorabant mutos pisces.

Cujus vocis rationem reddit Gualtherius *in* 2. *Satyr. libr.* 2. ex Plutarcho *Sympos.* *Pisces cur muti.*
lib. 8. *probl.* 8. quo in loco dicebat, taciturnitatis hoc præmium esse, pisces vocare mutos; quasi vinctam vocem & impeditam habentes. Inde & diverbium. Pisce magis mutus. Quamvis autem Lucianus *in Halcyone* scribit; quæ in aqua degunt animalia, muta esse, cujus silentii rationem affert Aristoteles, privationem instrumētorum vocalium, pulmonem scilicet, arteriæ & gutturis: excipit tamen idem philosophus *Scarum* & *Percam fluviatilem*: *Extra Scarum & Percam.*
sicuti Mnaseas Patrensis apud Athenæum *libr.* 8. *Dipnosoph.* pisces amnis Clitorii in Arcadia, & Philostephanus Averni fluminis: Sed credendum magis est, vocem horum esse *stridorem quendam* ex attritu branchiarum, vel partium circa ventrem. de quo videatur Erasmus in proverb. *Ma-*

gis

gis mutus quam piscis. Chiliad. 1. cent. 5. adag. 29. Ac licet ipse etiam Plinius multis argumentis evincere conetur, pisces re- *Pisces an respirent.* spirare etiam *lib. 9. Natural. histor. cap.* 7. opus tamen hic erit illo distinctionis temperamento, ut quamvis pisces cor & sanguinem propriè dictum habere concedamus: quia tamen plumonibus carent, non respirare eos dicamus, nisi ἀναλόγως. quod *An audiant & olfaciant.* & doctissimus notavit Becmanus, De auditu autem & odoratu piscium non improbabiliter forsan dubites: cum auditus nec membra habeant, nec foramina, ut Plinius scribit *lib.* 10. *cap.* 70. Sed utrumq; tamen, id est, auditum & odoratum piscibus esse incunctanter idem affirmat *lib.* 9. *cap.* 7. adeò, ut miretur, quosdam existimasse, aquatilibus nullum inesse sensum, *d. libr.* 9. *cap.* 42. cum tamen certum sit, in piscinis Cæsaris genera piscium ad nomen venire; quosdam singulos *libr.* 10. *cap.* 70. (quo pertinet illud Martialis

—natat ad Magistrum
delicata Murana.)

Et Hierapoli (inquit) Syriæ in lacu Veneris, æditurorum vocibus parent vocati: exornati auro veniunt: adulantes scalpuntur: ora hiantia manibus inserendis præbent, *lib.* 32. *cap.* 2. Ex hominis enim manu vesci pisces etiam *lib.* 9. *cap.* 8. docet, exem- *Delphinus.* plo Delphini, qui è pauperis cujusdam pueri, ex Bajano Puteolos in ludum literarium itantis manupastus, dorsum præbebat ascensuro, pinnæ aculeos velut vagina condens: receptumque Puteolos per magnum æquor in ludum ferebat, simili modo revehens pluribus annis: donec morbo exstincto puero, subinde ad consuetum locum ventitans, tristis & mœrenti similis, ipse quoque (quod nemo dubitaret) expiravit.

13. *Liquamen ex piscis Gari & Scombri intestinis*) De Garo, Muria, & aliis liquaminibus, commodius dicemus *lib.* 2. *cap. ult.*

14. *Solebant vel lyristen, vel comœdum introducere*) Receptum hoc ab antiquo fuit, ut delicatiorum conviviis varia adhiberentur oblectamenta, ut Cantorum, ludionum, & id genus. Martialis *Oblectamenta in veterum conviviis.*

Ille dabit cantus inter convivia lætus.

Seneca *de vita beata cap.* 11. de Nomentani & Apicii luxu: vides hos è suis lectis spectantes popinam suam; aures vocum sono; spectaculis oculos oblectantes *& in ep.* ait idē Sapiens: in conviviis nostris plus cantorum est, quàm in theatris spectatorum. Sic in Trimalcionis convivio *apud Petronium*, nihil nisi symphonia strepente agitur. *Ludionum* verò varia admittebantur genera: de quibus Capitolinus *in Vero*: *Ludiones.* adduxerat secum & fidicines & tibicines, histriones, scurrasque numarias, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera. quorum & à nobis commemorata quædam sunt *Tit. de Amphitheatr.* Nec solam in hoc veterum luxus stetit: imo etiam fercula ad symphoniam inferre mos erat. *Petronius*: subito signum symphoniæ datur, *Fercula ad symphoniam illata.* & gustatoria pariter à choro cantante rapiuntur. Ammianus *lib.* 30. cumque apponerentur exquisitæ cupediæ & ædes amplæ nervorum articulato statilique (quid si flatili legas) sonitu resultarent Sed & obsonii scindendi magister (quem Petronius *scissorem & carpum*: Juvenalis *carptorem*: Apulejus *distributorem* vocat) manum *Carptorem ad symphoniam cibos scindebat.* doctam per edulia circumferebat, atque ad symphoniam discerpebat. *Petronius*: præcessit statim scissor, & ad symphoniam ita gesticulatus laceravit obsoniū. Quod ad eum locum adnotarunt *Iohan. à Wouvveren*, *Georgius Erhardus*, alii. Sed istiusmodi ludiones, quantopere etiam olim in deliciis fuerint, postea facessere jussi sunt. Jure itaq; *Theodo. Rex* à Sidonio laudatur, *Theodoricus R. Ludionibus infensus.* quod Tympanistrias, Lyristas præcipueq; psaltrias (tanquam prodigia, uti apud Plin. appellantur *libr.* 8. *Ep.* 17.) procul à convivio

vio suo abdicarit *lib. 1. ep. 2.* quo nomine & Trajanus commendatur à Plinio in Panegyr. Neque enim aut peregrinæ superstitionis mysteria, aut obscœna petulantia mensis principis oberrat; sed benigna invitatio, & liberales joci, & studiorum honor. Rectè *liberales joci*: quos Sidonius Apollin. *d. loco mimices sales* appellat, & ita, quanquàm rarò, inter cœnandum intromissos scribit, ut nullus conviva mordacis linguæ felle feriatur. Regiè profectò & ingenuè. Scommatis enim asperis atque mordacibus, in epulis omninò abstinendum esse, lex convivalis edicit, de qua Lucanus, Macrobius, alii à Savarone citati *ad Sidon. Apollin. ep. 2. lib. 1.* Proponebant etiam gryphum aut ænigma: quod qui solverat, pro præmio carnes auferebat. Ausonius ad Theonem:

Et Trajanus.

Scommata à conviviis facessant.

Ænigmata in conviviis.

Tostam trado tibi, simulque & agnam.

qui versus dupliciter potest interpretari: vel ut per *tostam & agnam* intelligamus *tostam agninam*: quemadmodum illud Virgilii,

——pateris libamus & auro:

pro pateris aureis. Velut *Tostam* simpliciter interpretemur carnem, aut carnium tostarum portionem, quæ dabatur Gryphi enodatori: *Agnam* autem, quia hæc poëtarum erat præmium: Unde & ἄγραφοι dicebantur. Joseph. Scaliger *Ausonianar. lection. lib. 2. cap. 28.*

Item Larvæ.

Solebant etiam veteres in convivium medium Larvas sive personas projicere, quæ sic aptæ & coagmentatæ erant, ut articuli earum vertibulæque, quibus commissæ erant in omnem partem flecterentur, & figuras omne genus exprimerent. Ex illis igitur larvis eas figuras convivii Rex exprimebat, ut mutationis & brevitatis vitæ Convivas commonefaceret; & propterea bibendum esse diceret, ut nihil de fructu hujus vitæ pereat. Docet hoc Petronius Arbiter in convivio Trimalcionis; Potantibus ergò, & accuratissimè lauticias nobis admirantibus, larvam argenteam attulit nobis servus, sic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cum super mensam semel iterumq; abjecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adjecit:

Heu, heu nos miseros: quàm totus homuncio nil est!

* * *

Sic erimus cuncti, postquàm nos auferet Orcus.
Ergò vivamus, dum licet esse bene.

quæ Petronii verba, ab ipso etiam Lipsio usurpata *lib. 1. Saturnal. cap. ultim.* Joseph. Scaliger primus edidit, ut ipsemet attestatur *lib. 2. Ausonian. lection. cap. 26.* Quod si Larvæ istiusmodi copia non erat, cranium sive caput hominis mortui vel in mensa apponebant, & manibus versabant; vel è triclinio seu stibadio suspendebant: ut eo uterentur, mutuò se cohortantes, *Vivendum* esse: nam vitam properare, mortem imminere. Quod non ineleganter expressisse videtur optimus Germaniæ poëtarum Petrus Lotichius Secundus, cum ita canit:

Et cranii sive caput hominis mortui.

Vivendum

Vivamus, dum fata sinunt, & amœnus amici.
Quis scit, an hæc unquam sit reditura dies?

Id verò ab Ægyptio ritu promanasse putatur, quo σκελετὸν ipsum mortui convivio inferri solebat, cum monitione: *Ita brevi omnes futuros.* Propterea tanquam jam morituri bibebant, & tanquam nunquam id amplius facturi. Plautus *in Sticho*:

Volo nos pro summo bibere, nulli releverimus postea.

quam in rem multa congesta sunt à Clarissimo Taubmanno in eruditissimis notis *ad Plauti Stichum act. 5. scen. 4. verb. pro summo.* Nos aliter imbui mortis memoria non quidem ad luxum & voluptatem duci: sed ab iis potius absterreri debemus. Lætandum tamen in tempore, nec subtrahen-

Mortis memoria in conviviis.

trahendæ corpori penitus omnes deliciæ, sed temperandæ: edendum, bibendum, ludendum; sed intra continentiæ sanctissimæ fines. Puteanus *in Genialib. Sermon.* Ac cum Deus scientiam futuri hominibus occultarit, non erit de eo sollicitè & plus justo laborandum, sed præsens potius æquo animo curandum.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.
Ridetque si mortalis ultra
Fas trepidat——

ait Horatius *lib.* 3. *carm. od.* 29.

Larva, seu cranium in tholo suspensum. Ejusmodi porrò Larvam sive cranium in ipso tholo sive Cœnatione aut stibadio Domitiani Cæsaris verisimile fuit pependisse, quod mortis admoneret. Sic enim Martialis:

Mica vocor, quæ sim, cernis. Cœnatio parva.
Ex me Cæsareum suspicis inde tholum.
Frange thoros, pete vina, rosas cape, tingere nardo.
Ipse jubet mortis te meminisse Deus.

Cœnatio. Quo loco parvam illam Cœnationem, ob exiguitatem, *Micam* appellat. Cœnationi autem non multum fortè dissimile fuit

Cœnaculũ. Cœnaculum: quod erat Conclave in superiori contignatione domus Nobilium, quod inquilinis elocabatur, nec aliunde ad id, quam per scalas extra domum positas ascensus dabatur. Ita namque apud Livium, Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quò Hispala immigraret. Cœnaculum supra ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, adituque in ædes verso, &c. Inde est, quòd Cœnacula quandoque *scalæ* fuerint appellata. *Scala.* Sic enim illud Justiniani *in Novella* 159. erit accipiendum, ubi legatum legitur fuisse Hierio suburbium cum omnibus prætoriis, & omnibus scalis. *Prætoria* quæ dicantur: Ulpianus explicat *in l. Vrbana.* 198. *ff. de verb. signif.* At per *Scalas*, Cœnacula intelligi, vel ipse etiam Juvenalis docet, *Satyr.* 7.

——*quo tibi lapso*
Figantur virides, scalarum gloria, palmæ.

Habitabant enim Causidici & Oratores in Cœnaculis propter paupertatem, ut ipse ibi conqueritur; ut & de se Martialis scribit:

Et Scalis habito tribus, sed altis.

Quam in rem exstat jocosum Lucilii epigramma, ita ab Alciato latinè redditum.

Hesternâ ad cœnam fuerim cum luce vocatus,
Cœnacli ad summum demum hodiè applicui.
Longum adeò in Scalis iter est: nec scandere quissem
Denique nunc, asini me nisi cauda trahat.

Scalarum forma à cochleis. dicebantur verò scalæ, quoniam in cochleæ formam effingebantur, & figura orbiculata rotundebantur, quas etiam *cochlides* dixeris, quia per circuitum scandebantur: sicuti torcularia ad cochleæ similitudinem substructa, *cochleas* nominamus, ut Ludo. Cœlius Rhodig. explicat *lib.* 6. *lect. antiq. cap.* 12. *circ. fin.* Porrò qui Cœnacula ista elocabant, ii & *Cœnaculariam facere*, & *Cœnacularii* in jure nostro dicuntur. *Cœnaculariam facere.* *l. si verò.* 5. §. 1. *ff. de his qui deiec. vel effud. l. solutum.* 11. §. *solutam. ff. de pignor. act.* *Cœnacularii.* Quod nomen iis quoque accommodari poterit, qui Scholasticis conclavia dant, & insuper eis curant obsonia coqui, ligna & sal præbentes: quomodo Parochi Magistratibus iter facientibus, sicuti illud Horatii,

——*& Parochi quæ debent ligna salemque.*

Alciatus interpretatur *lib.* 4. *parerg. cap.* 12. Et ea quidem, quæ Magistratibus Reipub. causa peregrè proficiscentibus necessaria parochi lege ita suppetitabant, græcis uno nomine vocabantur παροχή, quod Gellius *prabenda* vertit *libr.* 15. *Noct. Atticar. cap.* 4. de quo videatur Gualtherius *ad Horat. Satyr.* 5. *lib.* 1. *Præbenda.*

LI DE

DE IIS, QVI OLEVM, VINVM, ET ALIA LIQUAMINA AD MENSURAM VENDEBANT. TIT. LII.

Vendebant Romani oleum, vinum, acetum, mel, & alios liquores ad mensuram, in cornu quodam, unam, duas, aut tres libras continente. Idque foris circumeunte signabant lineâ, qua libram denotabat. In medio verò Vncias mensuræ, & nō ponderis signabant. Metiebantur enim liquamina, nō vero librâ aut unciatenus ponderabant: ut Galenus *tradit lib.* II. *de Composit. medicam. secund. spec. istud in tota Vrbe Roma ita usurpatum fuisse dicens. Quo pertinet illud* Horatii *lib.* 2. *Ser. Satyr.* I.

---Cornu ipse bilibri.
Caulibus instillat veteris non parcus aceti.

ubi Acron.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Cornu bilibri). Intelligit capsulam è cornu factam, & duas libras continentem: vel ut alii volunt, Sextarium. memorabile namque est ex Galeno *libr.* I. *&* 2. *de compos. medic. & libr.* 13. *meth.* veterum quoque Medicorum instrumenta fuisse cornea: Cornibus enim liquores mensurabant: cornibus in scarificatione, pro cucurbitulis (modò ex aurichalco vel etiam vitro conflatis) utebantur: cornibus Clysteria administrabant: cornibus denique, ceu saluberrimis poculis usi fuerunt, ut & Langius adnotavit, *Ep. medicinal.* 29. & Hieron. Mercurialis *libr.* I. *Gymnast. & libr.* I. *variar lection.* Similiter cornu contentum fuit oleum illud, quo Salomonem à Sadoche Sacerdote unctum legimus 3. *Reg. vers.* 39. quemadmodum & Pater ipsius David à Samuele unctus prius fuerat, I. *Reg.* 16. *vers.* 13. & ante hunc quoque ipsemet Saul. I. *Reg.* 10. Atque ejus quidem Olei sancti, quod in tabernaculo adservabatur, præparationem Deus Opt. Maxim. præscripsit *Exod.* 30. *vers.* 23. *& seq.* & nec immeritò id inter sanctissima mysteriorum à Justiniano recensetur *in l. certissimè* 34. §. 3. *C. de episc. audient.* Etsi autem hic inungendi ritus proprius Regibus Judæorum diu perseveravit, ut ait Lactantius *lib. de vera sapient. c.* 7. adeò ut Reges illi omnes Christi, id est, uncti fuerint appellati (ut *Psalm.* 105. Nolite tangere Christos meos) à Christo videlicet, qui Rex Regum est, & Dominus dominantium. *Apocal.* 19. quem Deus unxit oleo lætitiæ abundantius, quàm consortes ipsius: quoniam dilexit justitiam, & odio habuit iniquitatem. *Psal.* 45. Mos tamen iste ad alias quoque gentes postea dimanavit. Nam & Ulyssem reducem ab Eurynome domi suæ primùm lotum, deinde oleo unctum fuisse, priusque perpulchrè vestiretur, Homerus indicat, cum ita canit:

Veterum instrumenta cornea.

Oleum sanctum.

Regibus Iudaeorum ungendis proprium.

Post & ad alios derivatum.

Εὐρυνόμη ταμίη λοῦσεν τε χρῖσέν τ' ἐλαίῳ.

Etenim χρῖσεν, est Unxit. Unde & Chrisma deduxere veteres, soliti à latione salutifera Reges ungere, & tanquam stellarum rore caput linire, sapientiæ sedem oleo dignam, quod Minervæ iidem consecratum, quanquam Unctionis illius etiam alia dari potest ratio, quòd Regem non modo adversus hostes, sed etiā domi contrā scelera & insidias pugnare deceat: ideoque par sit, eum oleo inungi, veluti obluctan-

Reges cur uncti. I. 2.

luctantem & arduum athletam in sacris priscorum ludis, qui Jovi vel alii cuipiam Numini, aut Manibus per inferias edebantur. Unde apud Virgilium:

Exercent patrias oleo labente palestras

Nudati socii.

Stephan. Forcatul. *lib. 6. de Gallor. Imper. & Philosoph.* Ac quoniam de Oleo hîc nobis sermo est: non dissimulandum putavi, quòd licet in stricti juris judiciis Usuræ regulariter non debeantur, nisi & per stipulationem, & sub certa quantitate fuerint promissæ: ne quidem si in continenti interposita fuerit conventio *l. prima & tertia. C. de Usuris. l. si tibi decem. de pactis.* (quæ alioquin in continenti subsequuta actionem parit, *l. Iuris gentium. 7. §. quinimò. d. t.*) cum rei per se odiosæ obligationem sine magna cautione admittendam esse, Veteres non putârint: Oleo tamen, ut & frumento mutuo dato, contrarium videamus constitutum. In his enim rebus in quibus, usura pro usu intervenire potest, ut est oleum, atq; frumentum, graviores, quàm in cæteris, usuras stipulari permittitur: propter incerti pretii rationem istarum rerum, quæ mutuæ dantur. Aliter enim vix fiat, ut non alioquo incommodo afficiatur Creditor, qui pro magni precii rebus cogatur interdum accipere alias minoris multò precii, nisi adversus hoc periculum cautionem majorum usurarum prospiciatur. *l. oleo. C. de usuris.* Sed & omnem in his accessionem ex nudo etjam pacto præstandam esse placuit. *l. frumenti. C. d. titulo.* Favetur enim Creditori frumentum vel oleum mutuanti, si aliquid accedere velit supra sortem, ne damno aliquo afficiatur, dū propter variam commutationem æstimationes earum rerum accidere potest, ut minori æstimatione eas posteà recipiat à debitore, quamvis eâdem mensurâ. At verò rerum earum quàm varia sint precia, non modò per singulas civitates, & regiones; sed etiam iisdē in regionibus, per singula propè momenta, omnibus notum est. Quam obrem etiam in iis Arbitraria actio De eo quod certo loco, inducta. *l. ideo. ff de eo quod certo loco.* Hugo Donellus *tract. de Usuris. cap. 3. & 4.* Illud verò de oleo valdè memorabile putandum, quod pro antidoto & venenorum hoste; seu alexipharmaco fuerit habitum; eò quòd à venenis, omnibusque corruptionibus aliis tueri soleat, sive intro sumatur, sive topicè extra inducatur illitum. Et ideò veteres olim proceres corpus inungebant ad sanitatem fovendam: sicut athletæ ad robur conciliandum. Idcircò enim oleum Anacharsis Scytha *insaniæ pharmacum* esse dicebat, quoniam eo peruncti athletæ invicem magis insanirēt. Estq; scitum illud Democriti: qui interrogatus, qua ratione homo omniū optimè posset perfectè valetudinē tueri, vitamq; diu prorogare? *si* inquit *intus melle, extra oleo utaris.* Joseph. Quercetanus *libr. 2. diætet. polyhistor. c. 8. fol. 353* Sed in eo Democriti pronūciato Lud. Cœlius Rhodig. pro *melle, vinum* reponit: dū Naturæ providentiam liquores duos humanis corporibus gratissimos cōtribuisse scribit, intus vini: foris olei. *lib. 6. lect. ant c. 6.* Ubi de oleo multa lectu digna invenies: sicuti & de ejusdem viribus, natura & usu apud Joan. Bruyerin. *lib. 10. Dipnosoph. c. 18. 19. & 20.*

Oleo mutuo dato graviores usuras licet stipulari.

Et omnis accessio præstatur, etiam ex nudo pacto.

Olei commoditas.

Etsi autem Sextarius, quod mensuræ quoq; genus erat, & cujus initio Naturam hujus capitis memini, non oleo tantum & vino, atq; item aliis quoque liquaminibus dimetiendis conveniebat, ut docet Cœlius Calcagnin. *libr. 14. ep fol. 442. & 445.* Frumenti tamen mensurandi Modium esse proprium cotidianus docet usus. & varias ejus species recenset Volustius Metuanus. At instrumentum illud, quo mensuræ etiamnum radentur, veteres *Hostorium* dicebant, ab hostire, quod æqua-

Sextarius

Modius.

Hostorium. re significat: ut ita Hostorium, pro rutro illo sive radio atque bacillo rotundo accipiendum sit, quo in mensuris frumenti cumuli æquantur. Sicut post Petr. Crinitum *lib. 23. de honest. discipl.* tradit Brecheus *ad l. hostes 118. de verbor. signif. in pr.* Unde proverbium sanè quàm elegans: *fine radio cumulare*, *seu absque hostorio*: quod est affluenter, & ultra mensuram congerere. Plautus:

Dii deaq. omnes tantam nobis lætitiam
Tot gaudia, sine radio cumuletis.

Lud. Cœl. Rhodigin. *libr. 10. lection. antiq. cap. 4.*

DE MORIBUS IN BELLO VSVRPATIS TIT. LIII.

1\. *Vexillum Equitum cæruleum.* *In expeditione exercitus, Veteres duo duntaxat habebant vexilla: alterum pro † Equitibus, coloris † cærulei, quo in Neptuni, Maris Dei, honorem utebantur: eò quòd † Athenis nomen impositurus, Equorum usum mortalibus incognitũ introduxerit. Ideoque eo tinxerunt colore, qui maris undæ quàm simillimus esset. Alterum, † quod Peditum erat † vexillum, roseum repræsentabat colorem, ut* Servius *docet ad principium libr.* 8 *Æneid. quia scilicet Rosa in terra nasceretur, & odorifera esset. Vexilla ista non eam habebant formam, quam nostra signa militaria: sed erant quadrata: quoniam † in quatuor Legionibus peditum senis millibus plus minus constitutis, ut* Plutarchus *refert, in vita Romuli. Atque hoc vexillum erat argenteum: quanquam Dio ex auro fuisse scribit. Idque operiebant quandoque in ligneam immittentes ædiculam, ne à nimbo offenderetur. Cæteroquin in hastæ summitate ad Crucis nostræ formam facta, id gerebant. quod Legionis Christianæ signum est militare. Inventum id fuit à C. Mario primùm: posteà pro armis sive insignibus Imperii usurpatum. Cuiuslibet Legionis decem erant cohortes: harum singulæ, 555. Peditum: prima tamen excepta, quæ 1105. peditibus constabat. Vnde &* Millenaria, *vel, ut alij legunt, Militaria dicta. Aquila in hac ferebatur cohorte: & qui hanc ferebat,* Aquilifer *dicebatur, quem nos corrupto verbo* Alfiero *nũcupamus. Reliquæ cohortes militaria habebant signa ad similitudinem Lychnuchorũ sive Ceroferariorum; qui cereos ferentes crucem comitantur: (Candelas enim Cruci superimponimus, militantem Christi Ecclesiam denotantes) & hostis illis* Dracones *ex argentea tela texto habebãt impositos: qui vento à tela cõcepto, quasi moveri videbantur. Quædam* Leonis, Vrsi, *aut alterius cuiusdam animalis caput habebant insertũ: quædam dexteras mutuò coniunctas, quæ concordiã exercitus significabant. Nostri ex coloribus & insignibus vexilla excogitarũt. Nec enim militaria ista signa amplius in usu sunt, nisi quòd in templis vestigia horum conspiciantur. Imperator* Labaro *utebatur, quod vexillum militare quadratum erat, undique contextum; & hastæ alligatum, ante Imperatorem gestari solebat. Quemadmodum enim hodiè cornicinibus conspectis,*

Margin notes: 2. 3. *Peditum roseum.* — 4 *Vtrumque quadratum.* — *Ligno opertum. Crux.* — *Legionis cohortes. Millenaria cohors. Aquila. Alfiero.* — *Draco.* — *Leo: Vrsus. Dextra coniuncta.* — *Labarum.*

Ejus ita tum temporis Labaro viso, non procul abesse Imperatorem, conjiciebatur.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

1. **N**Eptunus *Athenis nomen impositurus, Equorum usum introduxit.*) Sic Servius ad Virgili. 1. *Georgic.* Litem ait fuisse inter Neptunum & Minervam, de nomine Atheniensium Urbi imponendo. Itaq; Diis duodecim præsentibus Jove medio, Neptunum tridente saxa percussisse: indeque exsiliisse equum. Pallada posteà sua quoque cuspide terram percussisse; atque inde olivam cum baccis prodiisse: quæ quoniam utilior Diis visa esset, Minervam Deorum judicio Civitatem suo nomine nuncupasse Athenas. *Minervam* enim Græcis *Athenam* dici. At Servium reprehendit Baptista Pius, gravissimè eos labi asserens, qui in contentione illa Equum enatum putant: cum non Athenis, sed in Thessalia, aut in terra Thracia Neptunus (ut Lactantius scribit) cum ignotus esset Equorum usus mortalibus, & horum animalium naturâ egeret terra, tridente terram percusserit, equique duo subitò prosilierint, Scyphus & Arion. Atque eo respexisse Virgilium, credendum est, cum Neptunum ita invocat:

Neptuni & Minerva concertatio.

——tuq; o cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridente,
Neptune.

In quam sententiam etiam concessisse videtur Lucanus *lib. 6. de bello civili:*

Primus ab aquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes, bellis feralibus omen
Exiliit, primus Chalybem, frenosque momordit,
Spumavitque novis Lapitha domitoris habenis,

Neptunus Equûm domitor.

Sanè Neptunum equos domuisse, artemque equitãdi ab eo traditam, ex quo *Hippicos* fit appellatus, Diodorus Siculus prodidit *lib. 6.* At quòd in sua illa cum Minerva contentione Equum produxerit Neptunus, id verò pernegat Baptista Pius; lacum salsum contrà ab ipso in Arcem immissum scribens. Emanante (inquit in Athenarum arce aquarum scaturigine, eodemque forte loco enatâ olivâ arbore, certi fuerunt à Cecrope Rege missi homines, Apollinis oraculum sciscitaturi, ut si quid illo ostento Dii minitarentur, rationem edìscerent. Quibus responsum est: nõ ad alicujus calamitatis significationem factum ostentum; sed Deorum duorum inter se certantium, uter eorum Athenis nomen imponeret. per undam enim, Neptunum; per oleum, Minervam significari. Quare liberum & integrum esse Atheniensibus; utrius Dei nomine nuncupandam vellent civitatem, decernere. Quæ cum à Legatis Cecropi renunciata essent; & mares & fœminas (nam tum & mulieres publicis consultationibus intererant) ad ferenda super hoc suffragia convocavit. Maribus igitur pro Neptuno; fœminis pro Minerva in suffragia euntibus, cum plures essent fœminæ vicerunt: Et quod usu venire videmus, vicit meliorem partem numerosior, qua de re indignatum Neptunum, tantam aquarum vim effudisse ferunt, ut Atheniensium terram omnem occuparit maris facies. quem ut placarent, triplici mulieres sunt affectæ supplicio: primùm, ut ne quis Athenas eas vocaret: tum deinde, ut nulla fœminarum posthac ferret suffragia: denique, ut nullus nascentium materno nomine censeretur. Aquarum illam scaturiginem significasse quoque videtur Ovidius 6. *Metamorph.* illis versibus:

Mulierũ triplex supplicium.

Stare Deum pelagi, longoque ferire tridente
Aspera saxa facit, medioque è vulnere saxi

Exiliisse fretum, quo pignore vindicet urbem. Nam pro *fero*, quòd depravatè & corruptè ibi erat positum, *fretum* legendum esse, Joh. Corasius rectè observavit *libr. 1. Miscellan. c. 15. n. 4.* ut eo significetur, Neptunum lacu salso in Arce edito, possessionem suam vindicasse. Cæterùm quod hanc nominis impositionem attinet, non debet alicui mirum videri, quòd Divæ nomen Urbi adscriptum fuerit: cum Herodotus historiæ parens, tripartiti orbis nomina à totidē fœminis sumta tradiderit. Asiam ab Uxore Promethei: Europam, à Tyria puella Jovi grata: Libiam, à muliere indigena Ad hæc Eurotas Myletis filius, fluvio in justum alveum coacto, Laconum Urbi Spartæ nomen indidit, à Spartes filiæ similitudine. Pausan. *in Lacon.* Sed & ipsam quoque Romam à nobili captiva Romana, quæ Romæ diceretur, nūcupatam fuisse quidam asserunt; aut ab Æneæ nepte, Ascanii filia: quemadmodum & Lavinium, ab Æneæ conjuge Lavinia nomen acceperat. Idque aliis quoque Urbibus posteà obtigisse, Stephanus Forcatulus ostendit *libr. 2. de Gallor. Imperio & Philosoph.*

Urbibus mulierum nomina imposita.

2. *Equitum, Peditum*) Tot enim militiæ partes sunt, Equitatus scilicet & Peditatus. Nam & equitum & peditum Magistri, generaliter Magistri militum dicuntur. *leg. 1. C. de Offic. Magistr. milit.* & qui apud Magistros equitum ac peditum militiam sunt sortiti, eos ordinis militaris esse legimus *in l. 1. & 2. C. de Appar. Magistror. mil. lib. 12.* Sumtum id fuit à Romuli instituto: qui tres Equitum centurias conscribēs, eas à suo nomine *Ramnēses*; à Tito Tatio, *Tatienses*; & à Luci communione, *Luceres* appellavit. Equites item armatos trecētos, qui *Celeres* vocarentur, tum pace, tum bello ad sui corporis custodiā ordinavit: & Tribunum, qui his præerat, nuncupavit. Reliqua multitudo Regem in bellum euntem sequebatur pedes, Universos autem *Milites* appellabat: ut ex Livio satis colligitur *lib. 1. Decad. 1.* Notat tamen Adrianus Turnebus, quaslibet centurias illas geminatas fuisse. Erant enim (inquit) Luceres primi, secundique: ac sic quoque Tatienses & Ramnenses geminati erant, quibus qui præerant, *Seviri* Equitum Romanorum vocabantur. Idque ex veterum monumentorum inscriptionibus probat *libr. 11. Adversar. cap. 9.* Horum autem Equitum bona pars, si Æliano credimus, *de instruend. acieb.* in Romanorum exercitu armis tota obsepta erat, & hinc *Cataphractorum* nomen, qui non sua tantùm corpora, sed & equos ferro sive lorica undique muniebāt. Partis verò non cataphractæ alii *Hastati* erant, qui manus conserebant, & cominus hasta decertabant: alii *Ferentarii*, qui eminus solebant dimicare: quorum alii jaculis, alii arcu utebantur. Ferentarios certè Varro *lib. 6. Ling. Latin.* eos putat dictos, qui ea modò habebant arma, quæ ferrentur; ut Jaculum, cujusmodi equites pictos se vidisse ait in Æsculapii æde vetere, & Ferētarios adscriptos. De Hastatis verò videatur Turnebus *libr. 30. Advers. c. 33.*

Militis verbum & Equiti & Pediti commune.

Equitum centuria Romuli.

Trigemini

Seviri.

Cataphracti.

Hastati.

Equitum porrò multis jam seculis, imò quamprimum Equum in bellum ituri de publico acceperunt, ob utilitatem summam, summa semper fuit auctoritas, & ut cum Livio dicam, præcipua gloria: quippe quos in Sabinensi prælio utrinq; à cornibus positos, pulsa jam media peditum suorum acie, ita incurrisse ait à lateribus, ut non sisterent modò Sabinas regiones ferociter instantes cedentibus, sed subitò averterent. Julio Cæsari quoque Equites tam firmo fuēre præsidio, ut inprimis Equitatui studuisse commemoretur. *libr. 7. de bello Gallico.* sed & *Carthaginensibus* ad victoriam parandam maximo semper usui fuit copia ingens equitatus. Quum quidē

Equitum gloria.

Etiā Carthaginensibus.

clarum

clarum posteris documentum est traditū, præstare belli tẽpore, ut dimidiam peditum hostis partem habẽs, equitatu omnino prævaleas, potius quàm ut paria cum illo habens in aciem descendas. ut bene monet Polybius *lib.* 3. *cap.* 117. Nec enim dubium est, Equites tum hominis prudẽtia manibusque, tum equorum velocitate & viribus, si velint, uti posse: ut nulli planè animalium, quàm Hippocentauris (si modò uspiam fuerint) rectiùs eos comparare queas, qui nũc equitis, nunc peditis vicem sustineant, ubiq; strenuè dimicãtes. Nihil itaq; mirum, quod Equitibus, etiam si filiifamiliâs adhuc, & in patris potestate sint cõstituti, hoc à Jure concessum videamus, ut ubi primùm equestri militia exornati fuerint, & in comitatu principum retenti, & cingi confestim jussi, testamentum de castrensi peculio facere possint. *l. filius familias.* 43. *ff. de testam. milit.* Sed & Equites constat, cũ Equestri militia mitterentur, in Equestrem ordinem dignitatemq; fuisse assumptos: atq; ita hos Senatorio ordini, inter quem & plebem, medii erant constituti dignitate quàm proximos exstitisse, Ex Equestri quippe ordine ad Senatorium fuit transitus. Unde Alexander Romanorum Imperator dicere solebat, *Seminarium Senatorum* equestrem locũ esse, quinimò tanta affinitate uterq; ordo fuit conjunctus, ut C. Grachus Tiberii frater, & non multò pòst Livius Drusus Tribu. plebis utrumq; confundere decreverint. Nec alia causa est cur Equites fuerint *Iudices* vocati, quam quod ex Equestri ordine Judicum decuriæ deligerentur, ut Budæus annotavit *ad l. ult. ff. de Senator.* Quo etiam sensu Varro scribit, Equites quosdam appellatos fuisse Pedarios *in Satyra Menippea*: quibus eos significare videtur, qui nondũ à Censoribus in Senatum lecti, Senatores quidẽ non erant; sed quia honoribus populi usi erant, in senatũ veniebant, & sententiæ jus habebant. Hinc apud Ciceronem ad Atticum *libr.* 1. *epistol. ultim.* Raptim in eam sententiam Pedarii ierunt. Et notæ sunt locutiones illæ: In sententiam ire, In sententiam pedibus ire. de quibus videatur Gellius *libr.* 3. *Noct. Atticar. cap.* 18. Nec tamen omnes, qui Equites Romani erant, judicabant; sed qui ex equestri ordine condecuriabantur, ut Budæus doctè explicat *ad l. ult. ff. de Muneribus & honor.* Tradit tamen Polybius, Thessalorum equitum impetum, quando *turmatim*, aut justa acie pugnant, sustineri non posse: ad pugnandum extra aciem pro loco & tempore *viritim* inhabiles esse ac lentos *libr.* 4. *cap.* 8.

Equites Hippocentauris assimilati.

Senatoribus proximi.

Equites, cur Iudices dicti.

Pedarii

Thessalorum equites.

Sed ab Equitibus ad Pedites nos convertamus: qui etsi dignitate & ordine Equitibus pares non sunt, ut ex illa Ducis ad Equites apud Livium facta cohortatione colligitur: *Agite juvenes, præstate virtute peditem, ut honore atque ordine præstatis*: Negari tamen non potest, ita Peditatum adjunctum esse Equitatui, ut alter ab altero separari nequeat. Quam in rem celebris est Iphicratis, nobilis illius Atheniensium ducis sententia: qui Pedites manibus similes esse dicebat; Equites pedibus; ipsam aciem pectori; capiti autẽ Imperatorem. Planè quòd equites peditibus præstare diximus, id & Lipsius *de pugna* nõ nimis negat: negat de *bello* universo: in quo peditatum præponit. Nam ad oppida propugnanda aut expugnãda quis equitũ magnis usus? quis etiam in montanis locis aut impeditis? Ex quo intelligitur, magis necessarios Reip. pedites, qui possunt ubique prodesse, ait Vegetius *lib.* 2. *c.* 1. Laudatus à Lipsio *lib.* 5. *politic. cap.* 7. quem vide. Peditatus autem, auctore Æliano de *instruend. acieb.* in tres ordines distribuebatur in Armatos, Velites & Peltatos. *Armati* gravissimis armis utebantur: scutum amplissimum, & rotundum gerebant, & hastam

Pedites.

Peditatus & equitatus quando præstet.

Armati.

Peltati.

hastam longiorem. *Velites* omnium levissimè armabantur, non loricam induti, nō ocreâ muniti; non clypeum, aut scutum grave gerentes: telis tantum, aut sagittis utebantur, jaculis, lapide aut ex funda, aut ex manu. Iidemque velites, *tyrones* erant, & minimam in exercitu operam præbebant: neque sua vexilla neque suos centuriones habebant: Livius hastas, gladium parmamque iis tribuit *lib.* 31. *& lib.* 38. cùm tamen jacula non hastas, quo primum tempore sunt instituti, septena habuissent, ut idem Livius *lib.* 36. ostendit, solebantque ii, tanquam aliâs parum utiles, sarcinis in itinere onerari, ut notat Paulus Manutius *ad Ciceron. ep.* 20. *libr.* 9. *Peltati* locum inter Armatos & Velites tenebant: armaturæ genus levius, quàm Armati; & gravius, quàm Velitis. Pelta enim scutum parvum & leve erat: conti eorum longè sarissis breviores. Reliquas verò species, sive peditum, sive equitum hîc ut recenseam, instituti mei ratio non postulat, exstante præsertim non indiligenti harum descriptione apud Robertum Valturium *lib.* 8. *de Re Militari, &* Guilielmum Choul, quem ex Gallico latinum fecit Ludovicus Camerarius. Eos, præter Lipsium accuratè quoque de his disserentem Lector adire poterit. Illud hic loci dissimulandum non putavi, quòd aliâ in Equites delinquentes pœna; aliâ item in pedites videā animadversum. Illi enim *Gradus deiectione*; hi *Militiæ mutatione* plectebantur. Gradu dejicitur, qui ex loco digniore in minus dignum trāscribitur. Ecce enim Claudius Imperator Equestres militias ita ordinaverat, ut post Cohortem, Alam; post Alā, Tribunatum Legionis daret. Suetonius *in ipsius vita*. Eos ego militiæ gradus ita accipio, ut qui cohorti præerat, minor esset eo, qui Legioni: atq; ita, qui à præfectura Legionis in Cohortem traducebatur, gradu dejectus dici poterat. Gradus enim honorem impartitur. Isto planè modò latum est Romæ ex Appii Claudii sententia senatusconsultum, quo omnes, qui à Pyrrho Rege Epirotarum capti, & postea ab eo ultro remissi erant; ii quidem, qui Equo meruissent, Peditum numero militarent: qui Pedites, Funditorum auxiliis adscriberentur. Sic à Modestino responsum legimus. Eum qui stationis munus dereliquit, pro modo delicti aut castigandum, aut gradu militiæ dejiciendum. *l. desertorem.* 3. §. *qui stationis. ff. de re mil.* qui aliena arma subripuit, gradu militiæ pellendum. *d. l.* 3. §. *qui alt.* Ita & Arrius Menander respondit; Equitem qui in pace deseruit, gradu disturbandum esse. *l. non omnes.* 5. §. 1. *ff. d. t.* si plures deseruerint, deinde intra certum tempus reversi fuerint, gradu pulsos in diversa loca distribui debere: sed tyronibus tamen in hoc parcendum, qui si iteratò hoc admiserint, pœna competenti adficiuntur. *d. l.* 3. § *si plures.* Rectè autem dixit, *Qui in pace deseruit*: Nam in bello idem admissum capite erit puniendum *d. l.* 5. §. 1. nisi Desertor ille à patre fuerit oblatus. Hunc enim Divus Pius in deteriorem militiam dari jussit; ne videatur pater ad supplicium filium obtulisse. *leg. milites.* 13. §. *fin. ff. eod.* Idemque & de eo filio Menander interpretatur, quem pater militiæ, belli tempore, subtraxit. Nam & hunc, si à patre posteà fuerit exhibitus, in deteriorem militiam dandum esse pronunciavit *in l. qui cum uno.* 4. §. *qui filium. ff. d. t.* Quibus ex locis Dd. communiter colligunt, paternum illum affectum, & singularem amorem, quem erga liberos pater gerit, inter alia etiam hoc operari, ut si filium pœnæ mortis ex delicto obnoxium pater Judici offerat, non debeat filio ordinaria mortis pœna, sed mitior aliqua irrogari, quod multis Doctorum auctoritatibus confirmat Arius Pinellus *ad rub. C. de Bonis matern. part.* 2. *num.* 32. 33. quinimò concudit

Velites.

Tyrones.

Pater filii judici exhibens.

cludit Aymo Cravetta, Filium ejusmodi nulla omnino pœna esse afficiendum. *consil.309.n.3.* A cujus tamen sententia meritò discessit Menoch. *lib.3.de arb jud. cent.4. casu 347.* Cæterum de variis Desertorum pœnis videatur Claudius Coteræus *lib.3. de iure Militum c.3.* Nunc de Militiæ mutatione dicamus. Quæ etsi gradus dejectioni nō plane absimilis est: at gravius tamen aliquantò punitur, qui militiā mutare cogitur, quàm qui gradu deiicitur. Coteræus *d.l.3.c.16.* Ideoque si quis capite plecti meruerit, ac judex cū eo humanè velit agere, militiam tantū mutabit. verbi caussa, qui agmē excessit, capite punitur: at si ex caussa, vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet. *d.l.desertorem.3 §. i bello. ff. de re mil.* Sic qui in bello arma amisit, vel alienavit miles, capite plectitur: humanè militiā mutat. *d l.§. miles.* Idem erit, si pedes in pace deseruerit. *l.non omnes.5.§.1.ff. eo.* Sed & per vinū aut lasciviam lapsis capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda. *l.omne delictum.6. §. per vinum.ff.d.t.*

Militiæ mutatio.

Ebrietas an pœnam mitiget.

At cur militis lapsum vino cōmissum tam severè punitum putem? cum tamen Imperiali rescripto is, qui temulentiā turbulentus Imperatori maledixerit, non tantùm nulli pœnæ subjugetur, verùm etiā miseratione dignissimus judicetur. *l. un. Cod. si quis Imper. maledixer.* & alioquin etiam ebrietatem cōstet veniæ facilitatem indulgere: siquidem per ebrietatem delinquēs nō tam proposito, quā impetu deliquisse videatur. *l.perspiciendum.11.§. delinquitur. ff. de pœnis.* non secus ac furiosus *l. infans. §. sanè.ff.ad L.Cornel.de sicar.l.illud. §. sanè. de iniuriis,* qui non intelligit, quod agit. *§.furiosus. Inst.de inutilib. stip.* & cujus nulla voluntas est *l.furiosi.de reg. iur.* ut non immerito damnum ab eo datum non aliter æstimandū sit, ac si quadrupes id fecisset. *l.sed & si. §.1.ff.ad l. Aquil.* aut casu aliquo absq; facto personæ cōtigisset. *l.ult.in fi. ff. de ad-minist. tutor.* quod pluribus disputat Ferdinandus Vasquius *lib.3.Illustr.controvers.c.96.n 31.* Julius Clarus *libr.5.sent.§.fi.v præterea quæro.* Ant. Gom. *lib. 3. variar. resolut. c.1.n.73.* Didacus Covarr. *in Clem. si furiosus.de homic.part.1.n 3.& 4.* Jacob. Menochius *de arbitr.jud.lib.2 cent.4.casu 316.* Equidem hoc in bello & militia singulariter ita constitutum credo: ut cū ebrietas eo tempore quàm maximè necessaria sit, Ebrietatem jura nequaquam impunitā esse voluerint: cotidianā præsertim plusquam satis, & quidem non absq; summo Reip. incommodo attestante experientia; Eos qui meracius & amplius biberint, & audacius loqui, & castrensia secreta facilius reserare: ut verè Theognis dixerit, Aurum igne, hominis ingenium vino detegi ac deprehendi. Quibus adde, quæ suprà à me commemorata sunt, Tit. de Cellis fol. 80. Hinc Carthaginensium lege cautum fuisse, Plato scribit *lib.2.de Legib.* ut nemo militum in castris gustare vinum auderet; sed tantùm aquam expeditionis tempore biberet. Hoc ipsum & Pescennius Niger Imperator edixit, Ne quis miles in expeditione vino uteretur: sed omnes aceto contenti essent. Idem pistores sequi militiā prohibuit, buccellatum panem (quem hodiè vulgò *Biscotto* sive biscoctū dicimus) existimans satis esse. *Spartian.in vita Pescennii.* Liberalior hoc paulò fuisse videtur Constātinus Imperator, qui milites suos ab antiquo consuevisse ait percipere duobus dieb. frumentū buccellatū, tertio die panem; uno die vinū, altero acetum; uno die lardum, aliis duobus carnem vervecinam. *l.1.C.de erogat.mil.annon.lib.12.* Ubi buccellatum haud dubiè intelligitur id, quod ad usus diuturnitatē excoctum est, à bucca, quod frustulū panis denotat, sic dictū. Idq; , ut modo memini, et *Biscottū* appellamus. Bis n. coquitur, ut perduret, minusque sitū sentiat. Fermēto nullo hunc retineri, sunt

Vinum militibus interdictum.

Pescennius Niger.

Constantinus.

Buccellatum.

Biscottum.

neri, sunt qui existimēt. Ejus generis quoque est panis **Nauticus**, Plauto *rubidus*, vel ut alii legunt, *ruvidus* dictus *in casina. act. 2. scen. 5.* Qua præcipuè utuntur vincti, atque ad Scalmum adacti in triremibus. Quin etiam in longis navigationibus co coguntur vesci nautæ, militesque navigiis impositi; cibo mehercule ingratissimo, infi iis, qui famelici sunt, vel meliorum inopia premuntur. ut Johan. Bruyerin. asserit *l.b.6. de re cibaria, cap.* 10. Divus quoq; Adrianus fertur inter Manipulares vitam militarem egisse, ac cibis castrensibus in propatulo libenter usus, hoc est; larido, caseo & posca: exemplo Scipionis Æmiliani, & Metelli, itemque auctoris sui Trajani; ut idem Spartianus in vita ipsius prodidit: cui **Posca** potus erat aceto & aquâ permixtus: quo maximè remiges utuntur. Tantum igitur abest, ut accurationes cōviviorum & apparatus Militibus permissi fuerint, ut ipsimet etiam nobilissimi Duces tenuissimè victitârint. Nam & Scipionem & Alexandrum simplici pane in itinere cum amicis cōtentos fuisse tradunt: & Masinissam Pop. Rom. amicum, centesimum vitæ annum agentem, stantem vel ambulantem meridie ante tabernaculum solidum cibos sumere novimus. Pompejus verò cum adversa valetudine laboraret, & ut turdo vesceretur Medicus suaderet, illumq; Sui frustrà quærerent (erat enim præter anni tempus) ac diceret quigam, fore ut apud Lucullum penes quem integrum annum alerent, turdi invenirentur: Ergo, inquit, ni Lucullus studeret deliciis, vivere Pompejus non posset? ac dimisso medico paratu, facilimis vilibusq; cibus usus est. Pompejum in hoc quoque vicisse videtur Jul. Cæsar: cui tanta circa victum fuit facilitas, ut cùm appositis asparagis pro oleo unguentum instillaretur, quam primum id animad vertisset, facilè commanducarit, atq; eum increpuerit, qui molestè tulisset. Robertus Valturius *de re militari. lib. 7. cap. 17.* Frugalitatis verò maximè illustre exemplum exhibuit Synesius in Carino, Romanorum duce adversus Arsacidam contumeliosum in Romanos belligerante: qui cū Armeniam superasset; priusquam adoriretur regionem hostilem, cibi eum capiendi cupiditas incessisse dicitur. Advenisse tum tradunt Legatos hostium: atque hos arbitratos fuisse, adventum primum suum delatum iri in congressum eorum, qui plurimùm apud Imperatorem valerent; atque adeò occursuros se clientibus & interpretibus horū aliquibus, ut Legatis post multos vix dies responsum daturus esset Imperator. Incidisse autem eos in ipsum fortè Imperatorem epulantem. Nondum enim (ait Synesius) tantum ab reliqua expeditione seiunctum erat satellitium, quidam exercitus eximius, juvenes universi, universi grandes, flavo & prolixo capillo, ***Atque caput nitidi semper, faciemque venusti,*** gestantes clypeos argento, & hastas auro insignes. Quos quoties cernimus, signum nobis datur, adesse Imperatorem: quemadmodum, ut videtur, splendore antecedente, solis ortus significatur. Sed cum omnes ordines suo officio fungentes, satellitium erat & Imperatoris & Imperii. Illorumque Imperatorum simplex erat habitus, qui non ornatu, sed animo se esse Imperatores declarabant, & à multitudine bonis differebant interioribus. Externa autem similitudinem cum gregariis præ se ferebant. Quo habitu & Carinum à Legatis illis conspectum fuisse perhibent. Tunica erat punicea: ipse super gramine accumbebat: dapes erant pulmentum futile pisi, inq; hoc frustra salsamenti carnis suilæ, vetustatis valde consciì, Imperatorem autem Legatos conspicatum, neque exsiliisse, neque commutasse quicquam ferunt: accersitisque illis dixisse, ita ut assederat,

Panis Nauticus. *Adrianus.* *Posca.* *Veterum in victu militari facilitas.* *Scipionis & Alexandri.* *Masinissæ.* *Pompeji.* *Cæsaris.* *Carini.*

federat, scire se, quòd se convenire vellent, seque Carinum esse nunciarent adolescenti Regi suo, illo die ni frugi esse vellet, expectandum ipsi, ut aspiceret cuncta nemora, cunctosque campos una nocte læviores factos, quàm esset Carini caput; interque hæc verba simul exhibuisse caput, detracto pileo, in quo nihilo plus pilorum esset, quam in galea apposita. Quod si esurirent, concedere ipsis, ut unà secum manum in ollam injicerent: sin hoc ipsis opus non esset, jubere se eo ut momento discederent, & extra Romanum vallum se reciperent, cum jam perfuncti essent Legatione. Atque his relatis ad multitudinem hostium & Ductorem ipsum, quæq; vidissent, quæque audiissent, horrorem & formidinem invasisse universos accepimus: Dimicandum esse cum talibus, quorum Imperator is esset, qui & Imperator & Calvus non vereretur apposita olla cõvivas invitare. Et tertium illum gloriosum Regem, cum tiara & ornatu Persico advenisse tum ajunt, paratum facere omnia quæ imperasset ille in vilis lanæ tunica cum pileo. Quæ ex Synesii oratione *ad Arcadium Theod fil filium, de Regno, id est, officio Imperatoris sive Regis*, quam ocellus Eruditorum, & Germaniæ nostræ lumen Joachimus Camerarius pater ex Græco in Latinum traduxit sermonem; *Ioach. Camerarius.* huc adscribenda putavi, quod veteris illius continentiæ & frugalitatis verum exemplum & fructum simul repræsentare videbantur. *Militaris disciplina laxata.* Quibus non absimilia ut adjungerem plura, in proclivi quidem erat, ni vererer, ne ob profligatam hodiè & à castris exsulantem militarem disciplinam parum momenti essent habitura; obrepente præsertim, & velut succidanea substitutâ libidine atque omnis generis luxu, præsentissima Militiæ peste: quæ omnium ferè animos ita occupavit, ut nulla prope ope, nulla vi rursum exstirpari posse videatur. Lubet tamen doctissimi Germanorum poëtæ Epigramma adscribere, *Lotichii.* quo ille Militum hujus seculi perditissimos mores graphicè depinxit, & detestatus est:

Pudor Deorum, opprobriumque seculi,
Pestis, luesque militaris ordinis,
Qui percitis furore mentis ebria,
Licentiaq; perditorum temporum,
Abominandis involui vestibus.
Fas omne rumpunt, eruunt Rempublicam,
Heu dira imago! heu barbarum spectaculum.

3. *Vexillum caruleum & roseum*) Desumta hæc sunt ex Servio, qui ad Virg. *libr.* 8. *AEneid.* tria olim fuisse tradit militiæ genera: Sacramentum, Tumultum, & Evocationem. *Militia triagenera* Sacramentum, legitima erat militia, cum singuli milites jurabant. *Sacramentum.* Tumultus erat, verbi caussa, bellum Italicum vel Gallicum: *Tumultus.* in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: & quoniam singulos interrogare non vocabat, qui convenerant, simul jurabant: & dicebatur ista militia Conjuratio. Qui enim ducturus erat exercitum, ibat ad Capitolium; & exinde proferens duo vexilla, (unum *Roseum*, quod pedites evocabat; & unum *Caruleum*, quod erat Equitum) dicebat: Qui Rempublicam vult salvam esse, me sequatur. Erat & Evocatio: cum ad diversa loca diversi cogebantur exercitus. *Evocatio.* Servium laudat & explicat Guilielmus Budæus *ad l.1.§.1.ff.Depositi.* quem vide.

4. *In quatuor Legiones exercitum dividebant*) Imo sub Julio Cæsare triginta Legiones fuisse videntur in Romana Republica: *Legio.* quarum diversa signa expressit eleganter ex Numismatibus antiquissimis Hubertus Goltzius, in eo libro, quem de C. Julio Cæsare fecit. Quælibet autem Legio decem habebat cohortes. Primam cohortem *Miliariam* fuisse testatur Vegetius, *Miliaria cohors.* in quam censu, genere, literis, forma, virtute pollentes milites mittebantur. Reliquæ cohortes, inquit idem Vegetius

tius, prout Principi placuisset, à Tribunis vel à Præpositis regebantur. In prima autem cohorte singularum Legionum Aquila constituebatur. Quot igitur Legiones, tot Aquilæ. Unde manavit Ciceronis jocus post pugnam Pharsalicam cum jam Pompejus fugisset. Nonio enim quod dicente, superesse adhuc *novem Aquilas* (hoc est, totidem Legiones) hortanteque ut bono animo esset: Benè, inquit Cicero, moneres, si nobis bellum foret cum graculis, Plutarch. *in problem.* Sed & A. Hirtius, cum Pompeii acies tredecim Aquilis constitutas scribit; tredecim Legiones intelligit. Nam ut Josephus *lib.* 3. prodidit, Aquila omni legioni apud Romanos præest, quòd & universarum avium regnum habeat, & sit valentissima. Unde etiam imperii signum ipsis est, & velut omen victoriæ in quoscunque eunt. Adeò autem Aquilæ Romanis in usu fuêre, ut has notas, & propria Romanorum signa dicat Lucanus:

Huius signum, Aquila. In qualibet Legione.

Aquila an Rom. an. propria.

Ut nota fulsêre Aquilæ Romanaque signa:

Sive quòd ipsimet Aquilæ, ut & Lupi, Minotauri, Equi, Apri (cujusmodi rapacia animalia in pugnas aut raptum nata bello conveniunt) effigies, de quibus postea dicemus, & primi in signa adsumserint & prætulerint: sive quod vicinorum exemplo id fuerint imitati. A primordio namque Orbis (ut rem altius paulò repetam) convenientes simul homines ex sylvestri vita, primum carnibus humanis vescebantur, belligerabanturque invicem, eo cui plus virium inerat superante: tum injuriis potentiorum imbecilles urgête necessitate edocti, acie facta signû animalis sibi ex his, quæ postea consecrata fuerint, præposuêre aliquod; postmodum cógregati infirmiores adversus aliorum injurias se tuebantur, quo factum est, ut animali, quod salutis caussa fuisse putabatur, honores tribuerentur. Sic Ægyptios veteres, apud quos nulla militaris erat disciplina, quum à vicinis sæpius bello vexarentur, excogitasse ferunt aliquod insigne, quod Milites sequerentur. Figuras igitur animalium, quæ nunc colunt tabulis fictas, Duces eorum in bello tulisse: eaque ex re cognito servatoque sub quo quisque militaret ordine, victoriam consequutos. Rober. Valturius *de re milit. ari li.* 10. Sunt, qui ipsum etiam Jovem scribant Aquilam militiæ insigne habuisse. Nam & Cæsar in Arato refert, Aglaosthem dicere, Jovem, cum ex insula Naxo adversus Titanas proficisceretur, & sacrificium faceret in litore, Aquilam ei in auspicium advolasse, quam victor bono omine acceptam tutelæ subjugârit. Et Diodorus auctor est, Thebæos Aquilam inprimis honorare, tû quòd Regia videatur avis, tum quod Jove digna putetur. Stephanus Forcatulus Aquilæ Castrensis inventum Cyro Persarum Regi incunctanter attribuendû censet; utpote qui pro signo potissimo eam auream in longa hasta extensam habuerit: & sua ætate in Perside talem à se visam in magnis expeditionibus Xenophon commemorat *lib.* 7. *de Cyripædia.* Forcatul. *lib.* 6. *de Gall. Imp. & Philosoph.* Quod loco notandum est, Aquilam illam Cyri aurei fuisse Xenophonti: ut & Romanorum, Arriano in Dissertationibus Epicteti: Signa feloсti exercitus (id est, Legionum, ut Lipsius interpretatur) Aquilæ imagines principum, vexilla omnia aurea, extensa in hastis argentatis, quanquã negari non potest, eadẽ etiam quandoq; ex argento fuisse. Sic enim Portius Latro *in declamatione contra Catilinam*: Aquilam, *inquit*, argenteam præferri continuò jussisti, præclaram auspicem ac gubernatricem furoris tui: Et argentea quidem signa veteribus usitatiora fuisse Plinius ex eo ostendit, quod calor argento clarior esset magisque diei similis: & ideò (inquit) militaribus signis familia-

Aquila Iovi usurpata.

Thebais in honore.

Cyro etiã pro signo.

Aquila aurea.

Item argentea.

Pelta sive hasta insidens. familiarior, quoniam is longius fulget. Aquila igitur illa sive aurea, sive argentea, summę hastæ insistebat, pinnas extendenti similis, ut Curtius describit *lib.* 3. Quandoque etiam ædiculâ sive sacello occulebatur, ut Auctor noster monuit, ex Dione fortassis, qui *lib.* 40. de Crassi expeditione disserens: Aquila, inquit, exigua quædam est sacelli effigies: inque ea Aquila aurea est collocata. Qui locus etsi dubium nonnihil & fluctuantem facit Pipsium *lib.* 4 *de Milit. Roman. ca.* 5. putat tamen aut mutatam fuisse Aquilæ formam, infimo illo Dionis ævo: aut aquilam, cum in hybernis esset, in sacello fuisse repositam, atque inde motam cum educenda. Quam sanè signorum repositionem in usu fuisse consentientibus multorũ auctoritatibus confirmat. Hastam verò illam in castris terra figi solitam, idem Dio monet his verbis: Eam aquilam hastæ impositam unus quidam vir portat: cujus hastæ pars ima præacuta est, ut in solum defigi possit. Inprimis verò ominosum putabatur, si difficulter ea è terra refigeretur. Id quod Crasso obvenisse idem Dio prodidit: cum quo una ex Aquilis Euphratem transire noluit; sed perinde ac si terræ adnata esset, ita infixa hæsit, donec tandem à multis circumstantibus vi evulsa fuit invitaque comitata est suos. Præter Aquilam, Romanos etiam Lupos, Minotauros, Equos itemque Apros pro signis usurpasse, Plinius docet *lib.* 10. *cap.* 4. De quibus singulis videamus.

In ædicula.

Terra quoque infigebatur.

Lupus. Et quidem Lupi effigiem inter signa militaria ppterea extitisse putatur, sive quòd lupæ lacte Martis pueri nutriti sunt, ut est apud Livium: sive quod in tutela Martis id animal fuerat, eique dedicatum. Etenim Lupus, rapax animal, vorax, suapte naturâ ablata consumens, maximeque id tempus aptũ rapiendo pecori, quod milites in diripiendis urbibus solent, observans; quod est antelucanum. Reddunt & aliam caussam animalis hujus Ægyptii fabulosiorem tamen. Nam cum Isis vnà cum filio Oro cõtra Typhonem esset bello dimicatura, ferunt Osiridem lupi forma ab inferis auxilio uxori & filio venisse. Victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animanti impendisse, cujus interventu subsidioq; victoria parta esset. Nec desunt, qui agros Ægyptiorũ incursantes Æthiopes dicant, à lupis facta acie usq; ad civitatem Elephantiam repulsos: qua ex re sit & locus ille dictus Lycopolis, & eis belluis honos à posteris habitus. Delphis quoq; cultũ fuisse lupum vel ideò tradunt, quòd aurũ sacrum è fano lectum ablatumque, & in monte Parnasso defossum, indicio suo detexerat, dum fortè terra vesceretur, Ælian. *libr. de anima lib.* 12. *cap.* 40. quòd illi crebrò accidere in summa fame Plinius asserit *libr.* 8. *cap.* 22. Præsertim verò Lupocer vario, qualẽ è Gallia deductum Pompejus Magnus in Arena plausibiliter exhibuit, arduam feram, & Marti consecratam. Quid, quod & Athenienses Lupum in Apollinis gratiam coluisse feruntur, & damnationis lege promulgata sanxisse, ut qui fortè animal id interfecisset ea pararet, quæ ei funerando forent necessaria: ut ita Magistratus, quòd sui juris esset, officium executi viderentur, & religione Respublica solveretur. Eam hujusce cultus caussam nõnulli memorant, quòd Latona prægnans per duodecim dies in lupum transmutata, Delum se contulerit, ubi illi facultas pariundi fuit, quapropter Lupas certa anni dimensione omnes intra dierum XII. spacium parere, ut Ioann. Pierius prodidit, *libr. Hieroglyph.* forsan, ut tot pariundi, quot coeundi dies iis constitutos intelligamus. Siquidem Plin. dies Lupis, quibus coeant, toto anno nõ amplius XII. esse scribit *d. l.* 8. *c.* 12. quo loci tamen monet, Homines in lupos verti, rursumque restitui sibi, falsum esse,

confidenter existimare nos debere, aut credere omnia, quæ fabulosa tot seculis comperimus. quanquam *nullum tam impudens mendacium est, ut teste careat.* Et poterunt hanc in rem videri, quæ suprà *ad Tit. de Equis*, diximus. Atque hæc quidem de Lupis. *Minotaurus.* Minotaurum verò quod attinet: sciendum est ejus effigiem tunc efferri solitam, cum secretò & tacitè rem gerendam admonerentur. Ostendebat enim Hieroglyphicum id, consilia Ducum non minus occulta esse debere, quàm fuerit Minotauri sedes, quippe Labyrinthus: quæ ratio à Festo adsignatur, *dictione Minotaurus*. Hinc ille sapiens eorum Imperator Q. Cæcilius Metellus Macedonicus percunctantibus Tribunis, quonam Exercitum huc illuc agitaret? Si putarem, inquit, tunicam meam meorum esse consiliorum consciam, eam actutum abscinderem, combureremque. Tutissimũ enim, ait Vegetius, in expeditionibus creditur, facienda nesciri, quod Joh. Pierius retulit *lib. 3 Hierogly.* Quæ quidem bellè dici putat Lipsius; sed unde rusticulis illis Romanis Minotaurus, & fabella hæc innotuerit, dubitat. *Pro Minotauro Taurus.* Unde veretur, ne non *Minotaurus*, sed *Taurus* fuerit, robustum ac ferox animal, atque aptum pugnæ & bellicosis viris maximè congruũ, propter ingenium dimicationem amplectens. Sparsa siquidem in altum arena, eoque stimulo ardescens de Imperio certat, cornibus in procinctu manentibus, dum adversarius accinctus duello, ut Stephan. Forcatulus explicat *libr. 6. de Gallor. Imper. & Philos.* *Equus.* Superest ut de Equo & Apro dicamus. Equi igitur effigiem in signis prætulisse Romanos arbitror, quòd per hujusmodi animantis speciem, cum bello intersit, plurimumque valeat, Martis commoditatem designare voluerint: tum quia præsagit hoc animal pugnam, & gloriæ atq; victoriæ cupidum est: tum quia armatos vehit: tum quia velox nonnunquam est, ut Martem decet, ac impetu ac furore maximè plenum. Marti autem sacrum inprimis esse Equum, ex eo constat, quod Decembr. Idibus illi Equus; qui à dextera victor fuisset, immolabatur. Dextera enim masculina censeri, alibi traditur, & mares animos Marti passim videmus attributos. Unde apud Horatium:

Tyrtæusque mares animos in Martia bella
Versibus exacuit.

Decet enim eos, qui Marti se consecrarunt, masculum & virilem animum gerere, neque muliebriter quicquam meditari aut facere. Apri denique, ut Plinius scribit, vel, ut Festus, Porci effigies inter militaria signa locum obtinebat: *Aper. Porcus.* quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæsâ porcâ fœdus firmari solebat: à quo qui resiliret, non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta, necaretur. Unde & instructæ aciei rationem figuramque quandam, *Porcinam frontem* appellabant, ut Joh. Pierius prodidit *lib. 9. Hierogly.* Sed quatuor ista, signa, Lupos scilicet, Minotauros, Equos, & Apros, C. Marius in totum abdicavit, sola Aquila retenta, quam Romanis Legionibus in secundo consulatu suo propriè dicavit, ut Plinius scribit *lib. 10. cap. 4.* Legimus tamen Romulum etiam fœni manipulos repentino tumultu excitatum hastis illigasse, & pro signis habuisse: reque benè gesta boni inde ominis caussâ Manipulos instituisse. *Manipulus fœni.* Docet hoc Ovidius, cum ita canit:

Illa quidem fœnum: sed erat reverentia fœno.
Quantam nunc Aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos.
Unde Maniplaris nomina miles habet.

Monet etiam auctor noster, quandoque dexteras mutuò conjunctas in exercitu pro signis fuisse habitas, atque eas exercitus concordiam denotasse. *Dextera manus.* Nam & prisci mortales morem hunc induxerunt, ut firmandæ

Dextera juncta firmandæ fidei.

mandæ fidei copularent dexteras: quo perfectus numerus, hoc est denarius perficeretur, quinis scilicet utrinque junctis. Dextram autem Fidei sacram, ex trivio notum: & fœdera dexteris peractis feriri solita non ignorant, qui vel extremis labris antiquitatem degustarunt. Sic veteribus in numis frequentes duæ dextræ junctæ: cum epigraphe illa: Fides publica, Fides exercituum: Fides provinciarum. & in ipso Fidei simulacro, quod marmoreũ hodieque Romæ exstat, duæ sunt personæ dexteras jungentes, in medio Amor. Georgius Remus in Notis *Themistii orat.* 2. Nec dubium est, semper in rebus magni momenti, tutelis, pactionibus transactionibus, sponsalibus dextras jungi solitas, tanquam evidens symbolum ac signum perfecti consensus, perfectæ pactionis, perfectæ concordiæ & majoris fidei per text. *in capti.* 1. *in fin. extra de sponsa duor. gl. in c. fundamẽta. verb. dexteras. de electione in* 6. Tiber. Decian. Responsf. *n.* 14. *vol.* 3. Alexand. ab Alexand. *libr.* 2. *Genial. dierum cap.* 19. *& lib.* 5. *cap.* 3. Quo spectat illud Ovidii 6. *Metam.*

Vt signum fidei dextras utrasq; poposcit,
Inter seq; datas junxit.

In eo tamen typo, quem Iustus Lipsius, & ante hunc Gulielmus Choul exhibuit, non quidem conjunctas manus, sed dexteram explicatam video: quo ipso fœdus significatum fuisse puto, ut in illo Pythagorico; *Non esse unicuique dexteram porrigendam*, hoc est, non temerè quempiam in amicitiæ familiaritatisque fœdus admittendum. Id enim symbolum in hanc sententiam Plutarchus citat in commentario, quod de multorum amicitia conscripsit, & Solonis dictum illud in primis fertur: *Amicos ne citò compares: quos autem acquisiveris, ne reucias contemnasve.* Quia verò fides in fœderibus quàm maximè expetitur, receptum inde est, ut per dexteram & fides significaretur. Ita enim apud Virgilium Dido exclamat:

—en dextra fidesq;,
Quem secum patrios aiunt portare penates, &c.

Atq; hoc est, quod Achimenidi Anchises,

Dat dextram, atq; animum præsenti pignore firmat.

quanquam in militaribus quoque allocutionibus, sublata manus, consensus & approbationis Hieroglyphicum esse Johan. Pierius docuit *libr.* 35. Cur autem ora manusque, & dextræ potius quam sinistræ conjungantur, ex Livio & Xenoph. explicat Cœl. Rhodigin. *lib.* 1. *lect. antiq. cap.* 39. Atq; hic mihi venit in mentem illud Gorgiæ Rhetoris, qui cum pulcherrimum librum de concordia, Græcis inter se dissidentibus, recitasset Olympiæ; Respondit Melantius inimicus: *Hic nobis de concordia præcipit, qui se, uxorem, & ancillulam, tres in una domo concordare non potuit*: ut ex Johanne Saris. 6 *lib. de Nugis Curial. capit.* 11. recenset. Ventura de Valentiis *in Parthenio litigioso lib.* 3. *cap.* 4. *in fin.* Sed hæc quidem de Peditum signis dicta sint. Nunc ad vexilla devenio: quæ & Flamulæ dicuntur, & propriè Equitum fuerunt. Erant autem modica quædam vela, & quadra, ad hastam expansa. Docet id Georgius Cedrenus his verbis: *Vexilla passim panni seu vela è purpura & auro, in quadratam formam effecta. Has adaptantes longis hastis, circum Principes in orbem euntes eos tegunt. Sint autem illa, quæ nunc Flamulæ dicuntur, & c.* Tale etiam fuisse videtur Draconis signum: quod purpureum Ammianus Marcellinus vocat, & summitati hastæ longioris aptatum fuisse scribit, velut senectutis pendentis exuvias. Et pompam describens, quam Constantius Imperator Urbem ingrediens duxit; Erant (inquit) & Dracones hastarum aureis gemmatisque summitatibus illigati; hiatu vasto perflabiles; (alii legunt perflatiles) & iidem velut ira-

Cur ut dextra, non etiam & sinistra juncta.

Vexilla Equitum.

Dracones.

ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum. Hinc Claudianus *in Panegyrico III. Consulatus Honorii* ita canit:

Hi volucres tollunt Aquilas: hi picta Draconum
Colla levant: multusque tumet per nubila serpens
Iratus, stimulante Noto.

Et *in VI. consulatu ejusdem* dubitat

——quid fissa Draconum
Ora velint, fluitent ventis, an vera minentur
Sibila, suspensum rapturi dentibus hostem.

ubi pro *fixa*, *fissa* etiam Alciatus legit *libr. 5. parergon. cap. 13.* Picti igitur in velis ferebantur Dracones: quorum rotundum & inane corpus erat, ita textum, ut vento per oris hiatū & guttur admisso turgesceret. Id pulchrè explicat & veluti oculis subjicit Sidonius, illis versibus:

——jam textilis anguis
Discurrit per utramque aciem, cui guttur adactis
Turgescit Zephyris, patulo mentitur hiatu
Iratam pictura famem; pannoque furorem
Aura facit, quoties crassatur vertile tergum
Flatibus, & nimium jam non capit alvus inane.

De origine autem & caussa, ex qua Dracones in militaribus vexillis haberi cœperunt, variè disputant Robertus Valturius *lib. 10. de re militar.* & Just. Lipsius *lib. 4. de Milit. Romana. cap. 5.* quos vide. Sanè non in signis tantùm Dracones sive serpentes militibus usui fuisse constat; sed & vivos etiam pugnatoribus sociis auxilium non contemtibile præstitisse. Legimus enim Annibalem monstrasse Antiocho navali prælio pugnaturo, ut in hostium classem vascula jacularentur viperis plena, quarum metu perterriti hostes à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur. Idem cùm Brusias, jam cedēte classe sua, fecisset, victor evasisse dicitur. Joh. Pierius *libr. 15. Hieroglyph. sub Serpente.* Sed ad vexilla revertamur. In his igitur præcipuum Romanis, inferioris tamen seculi signum fuisse dico *Labarum*: quod Imperatorem præcessisse, & à militibus adorari consuetum, Sozomenus auctor est *libr. 1. histor. Eccles. cap. 3. & 4.* idque Constantini Magni jussu gemmis ad Crucis effigiem decoratum, simul atque ipsi contra Maxentium bellaturo in somnis de cœlo Crucis signum affulsisset, voce simul auditā, victoriam pollicente. Niceph. *lib 7. c. 29.* quanquam signum illud non crucis, sed nominis Christi fuisse *Becmanus* contendat; Nam ut scribit Eusebius *αὐτόπτης de vita Constantini lib. 1. cap. 22.* figuram retulit hastilis erecti, cujus fastigio affixa corona & quasi cornu mediū hastilis obliquè (χιαζομένου τ̃ ρ κατὰ τὸ μεσαίτατον; quæ verba, erat litera ρ. inserta in medio literæ χ. perperam ab interpretibus versa, occasionem dederunt pingendi signum aliter, quam descripsit Eusebius) intersecabat: adeò ut duas Græcas literas exprimerent χ. & ρ. quæ cum primæ essent nominis Christi literæ, nomen Christi signo illo Constantino significatum est. Addit Eusebius, se audisse à Constantino dejerante, paulò post meridiem visum sibi idem trophæum in cœlo latè splendore circumdatum: eo fretum cunctationem exuisse, & cum Maxentio Herculii filio conflixisse ad pontem Milvium: quo Deo permittente, repentè soluto, mersus toto flumine, eodemque sepultus, sævus justitiæ & pii Cæsaris hostis intercidit. Forcatulus *libr. 6. de Gallor. Imper. & Philosoph.* Labari etiam apud Prudentium mentio *libr. 1. contra Symachum*, hoc versu:

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat Labarum.

Eodemque verbo & Ambrosius utitur: & Septimius Florens in Apologetico *c. 16.* ita scribit: *Sipara illa vexillorum & Labarorum*

Serpentum usus in bello. Labarum.

rorum stolæ Crucium sunt. Et Arnobius: & signa ipsa (ait) & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud, quàm inauratæ Cruces sunt & ornatæ? quo tamen loco pro *cantabra* legendum esse vel *contabra* à conto sic dicta, vel potius *Labara*, Adrianus Turnebus non improbabiliter conjicit *lib. 15. Adverſ. c. 16.* Vexilli autē varius fuit usus. Nam & pugnandi signum eo dabatur, & in repentino tumultu prælii inopinati, ad arma concurrendi. Sic apud Cæsarem *lib. 2. de Bello Gallico*: Cæsari omnia uno tempore erant agenda, vexillum proponendum, quod erat insigne, cùm ad arma concurri opotreret, signum tuba dandum. Tollebat & signum, quod vexillum erat, qui rapidè celeriterque milites contrahebat. Virg. *lib. 8.*

Vexillum tollere.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit.

Sed & ad præsidium cōparandum, & spem ostendendam, confirmandosque animos signum tolli, Cicero pro Marcello innuit his verbis: Et his omnibus, ait, ad bene de omni Republica sperādum, quasi signum aliquod sustulisti. Illud quoque à veteribus constitutum video, ut ex Donativo, quod milites consequebantur, dimidia pars apud signa sequestraretur, ibidemq; militibus servaretur, ne à contubernalibus per luxum absumi posset, inaniumq; rerum comparationem, & ut interim annona publica sustentati, eorum fieret locupletius castrense peculium: scientesque fortunarum suarū partem apud signa sua depositam, de deserendo nihil cogitarēt; sed magis diligerent signa & pro illis in acie fortiter dimicarēt, more humani ingenii, ut pro illis habeant maximam curam, in quibus suam vident esse positā substantiam. Denique decem folles, hoc est, decem facci, per cohortes singulas exponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur enim saccus undecimus, in-

Sequestratio apud signa.

quem tota legio particulam aliquā conferebat, sepulturæ scilicet caussa. Et ideò signiferi nō solùm fideles, sed etiam literati homines legebantur, qui & servarent deposita, & scirēt singuli reddere rationem. quæ ex Vegetio *lib. 2. c. 20.* Budæus refert *in l. ult. ff de Iure immun.* Quemadmodum autem annonæ illius miltaris, ut & armorum, equorùm, vestium curam ad Præfectum Legionis pertinuisse idem Vegetius testatur: Ita & militaris æris cura ad Primipilarem spectabat, simulatq; pecuniæ publicæ, & stipendiorum militum: ut ea pro cujusque meritis Primipilaris (quem cùm Veteranus miles ad id munus semper eligeretur, verisimile fuit singulorū militum virtutem perspicuè novisse) distribueret. Horum omnium rationē reddere eū Imperatori oportebat: ex qua si debitor Reipublicæ supererat; voluit Lex publicis favens necessitatibus, *l. 1. C. de condict. ex leg.* ob recepta militum stipendia & æs militare (quod omne apud se Primipilarē habuisse, ambigendum non est) ob noxia esse in subsidium, non dotalia tātùm uxoris bona, *l. satis notum. 4. C. in quib. cau. pignus tacit. contr.* quæ tamē quodammodo ipsius mariti sunt: *l. doce ancillam. C. de rei vend.* sed & liberorum quoq; facultates; etiamsi heredes patris non exstiterint, pro illis fisco teneri. *l. 4. C. de Primipilo li. 12.* cū tamen alioqui nec filius pro patre, nec uxor pro marito conveniatur, *t. t. C. ne filius pro patr. & ne uxor. pro mari.* At hoc casu ideo: quoniam fraudatio hæc Primipilaris ad totius Reip; eversionē quodāmodò spectare videtur, privatis suis stipendiis militib. quorum operâ Resp. defenditur, permanet, & conservatur, Johan. Coras. *lib. 5. Miscellan. cap. 4.* cum exploratum sit, solere Primipilaris neglectum aut interversionē vel minimā, maximas interdū in Militibus corporum & animorum remissiones facere, ut non immeritò Primipilaris cura & admini-

Signiferi literati.

Primipilaris.

Vxoris & Liberorū bona fisco pro Primipilari obligata.

Et quare.

ministratio omnibus rebus potior & antiquior esse debeat. Hugo Donellus *in tr. de pignorib. cap.* 5. Atque ex his non obscurè deprehenditur, quantæ auctoritatis signa olim fuerint: quippe apud quę magna stipendiorum, & potissima æris militaris pars (ut dixit) fuerit deposita, & in quę tanquam sacrosancta Milites juraverint. Non leve igitur crimen fuit ejus, qui signa deseruisset. Antiqui certè Romani fustuarium mereri dicebant eos, qui signa reliquissent. Livius *lib.* 5. *Decad.* 1. Et anno ab Urbe condita 283. Centurionibus, quorum Manipuli fugerant, & Antesignanorum quicunque signa amisissent, securibus colla abscissa sunt: & alii fustibus percussi periêre & decimus quisq; quem sors poposcisset, coram aliis moriebatur. Ea enim erat Romanis in Desertores aciei, signave abjicientes patria punitio. *Dionys. Halicarnass. lib.* 9. *Antiquit.* Marcellus contra Annibalem pugnans, cùm turbata tota acies prorsus fusa esset, Centuriones Manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & Cohortibus, quæ signa muliebriter amiserant; hordeum dari jussit. Livius 7. *Decad.* 3. At Appius Caudius in Volscos populos missus, signiferos, qui signa amiserant, & Ordines reliquerant, virgis cæsos securi percuti jussit: idem Livius *libr.* 2. *Decad.* 1. Cur igitur vel signa reliquisse (quod durius est) vel arma perdidisse (quod tolerabilius) gravissima non sint crimina? cum Paulus JCtus decidat, grave admodum crimen esse, si quis arma alienaverit: in quo minor culpa inesse videtur. Verum ea Desertioni exæquata est. Et si non tota alienaverit, sed partē eorum, idem est. *l. qui commeatus.* §. *arma ff. de re militari.* quinimò jure cautum legimus, Militem, qui arma amiserit vel deseruerit, capite puniendum: quanquam si humaniùs cum eo agatur, militiam mutabit. *l. desertorem.* §. *miles. ff. d. t.* Hinc non immeritò Spartani Archilochum poëtam civitate expulerunt; quòd melius esse scripsisset, Arma abiicere, quàm mori. Versus Archilochi sic habent:

Signa deserere.

Arma perdere, vel alienare.

Archilochus.

At caruisse armis, quàm mortem occumbere: præstat:
Ægide projecta mox melior dabitur.

De quo Plutarch. *in Apophtheg.* & Claud. Coteræus *de iure militum. libr.* 3. *cap.* 9. Et Erasm. Rhoterod. *Chil.* 2. *cent.* 2. *adag.* 97. ubi Archilochi illud distichon ab Aristophante relatum ita explicat.

Scuto aliquis gaudet Saius! ego, quod benè pulchrum:
Deserui nolens inter opaca rubi.

Notat enim interpres, Sajos esse Thraciæ populos adversus quos bellans Archilochus, fugerit abjecto Clypeo, cujus exemplū postea secutus est Demosthenes, ad dicendum quam pugnandum instructior. Fuit quidem *Archilochus*, quem ipse etiam Plato sapientissimum vocat *libr.* 2. *de Repub.* excellens poëta, si quis auferat obscænitatem & verborum virulentiam. Quàm ob virulentiam ingenii, & dicacitatem solam libris ejus à Lacedæmoniis urbe sua interdictum legimus; ne illorum lectione quippiam de veneno honestis illorum moribus instillaretur, quando ad benedicendum natus homo est, non ad infigendum atrocis linguæ vibrantem aculeum optimo cuique; non ad inspergendam factis alienis labem: dum ore servit rabido, viperinis orbibus, ac tincta facie, pumicatis dentibus insitum spargens venenum. Sicut amarulentiam illam detestatur Lud. Coelius Rhodig. *libr.* 15. *c.* 25. *juncto cap.* 14. *lib.* 11. *lect. antiq.* Eundem tamen Archilochum *Musis amicum* appellatum fuisse testatur Eusebius: eidemque fatis jam concedenti, per Musas bene volentiæ testimonium præbuisse Apollinem ferunt; non secus ac Pindaro inter vivos etiam-

Ejus virulentia.

Commendatio.

Pindarus

etiammum existenti: quem ita adamasse Apollo fertur, ut illi oblatorum portiunculam impertiretur: quin à Sacerdote ad cœnam cum Deo in sacrificiis subinde vocaretur: ut idem Rhodig. commemorat *lib. 15. cap. 11.* *Ab Apolline quam ſ factus*

DE MORIBVS EXERCITVS TIT. LIV.

Exercitus † *cornua tubasque aneas inflabant, ut ait* Vegetius, *&* Virgilius:

Æreaq; assensu conspirant cornua rauco.

Vsurpabant etiam Buccinas, circa orificium quidem, per quod vox immittebatur, angustas, in ima verò parte, ex qua sonus egrediebatur, latas. Erantq. oblongæ ad similitudinem Buccini, *quod purpuræ genus est. Vnde & caussa nomini. Nostri* tympanis *utuntur: quæ & Galis in usu erant, & in sacrificiis Bacchi frequentabantur. Vltima ætate Imperii Romani cohortes egregiũ quoddã dictum* † Scutis *habebant inscriptum: de quo in libro de Magistratibus imperii Romani prolixè disserui. Antiquitus etiam Ducum nomina inscribebantur. Nam ut* Zonaras *ait, præsidiarii Cleopatræ nomen ipsius scutis suis inscripserant. Idemque & hastis inscriptum fuisse* Plutarchus *in vita C. Marii tradit,* Thoraces *quoque ex lino, vino acri macerato & coacto faciebant, ut ab omni ictu immunes essent, quemadmodum* Nicetas *in vita Angeli Isaaci Imperatoris Græci scribit. Horum & magna utilitas; & nec ita graves, neque etiam impedimento illis erant, ut ferret. Sed hi quoque in desuetudinem iverunt. Gestabant autem eos tantùm muniendi pectoris ergo. Ideoque thoraca dicebant: qui Græcis pectus significat, Servio illum* Virgilii *locum lib. 11. Æneid. ita interpretante:* 1. Buccina. Tympana. 2. Scuta. Thorax.

----thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis

Conficiebant verò hos, duobus aut tribus anuletis, quos inaurabant, filo connexis: subtus verò unam atque alteram pellem taurinam gerebant. Vnde Virgilius *in 5.*

----Quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit.

De Arietibus, Catapultis, Pluteis, Vineis, & Balistis *fulminantibus nihil dicam, quandoquidem, tanquam res minus necessaria, non amplius in usu sunt, substitutis harum in locum* Bombardis, *& tormentis bellicis. Sed nec* Currus falcati *hodie fabricantur, dum commodiores his creduntur æneæ illæ cannæ & sclopeti, quibus procul ferire possis.* Machinæ bellicæ.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

1. *Cornua, tubas, buccinas, &c.*) Horum singulorum, ut & lituorum forma graphicè à Lipsio describitur, & eorum simul differentia indicatur *libr. 4. de Milit. Rom. c. 10.* Inter classica autem illa instrumenta primas tenuit Buccina; quippe quę in semetipsam æneo circulo flexa, ornamētum erat (ut Vegetius ait) totius legionis ingressu conflictus, & ejus reditu. Hinc tralatione eleganti Buccinator usurpatur pro Laudatore, ac præcone. Sic enim Cicero filius ad Tyronem patris libertum: Quod polliceris, te buccinatorē fore ex- " istimationis meæ, firmo id constantiá; à- " nimo facias licet. Poëtæ buccinatorem " Neptuni fingunt Tritona, buccino (quod Conchæ genus est Plinio *lib. 9. cap. 36.*) canentem, & immani tubæ clangore aquas increpantem, Virgilius in *Ætna*:

Buccina.

Triton Neptuni buccinator.

Nam veluti resonante diu Tritone canoro
Pellit opes collectus aqua, victusq; movetur
Spiritus, ut longas emugit buccina voces.

Quod & Ovidius imitatus, ita exprimit, *Metam.*

Cæruleum Tritona vocat, conchaq; sonanti
Inspirare jubet, fluctusque & flumina signo
Iam revocare dato.

Quo tamen in loco pro concha *sonanti*, legendum esse *sonaci*, Phil. Beroald. notat: idque elegantius, tersius, nitidius esse ait, qua dictione & L. Apulejum usum esse video *libr. 4. Transformation.* ubi ita scribit: Jam passim maria persulcantes Tritonum catervæ, hic concha sonaci leniter buccinat; ille serico tegmine flagrantię solis obsistit inimici; alius sub oculis Dominæ speculum prægerit, currus bijuges alii subnatant. Tubæ autem sive buccinæ illius forma apud eundem habetur Ovidium:

——cava buccina sumitur illi
Tortilis in latum quæ turbine crescit ab imo.

Concham enim illam curiosè contemplantibus, figura apparet turbinatiore. Tiberio principi nunciavit Olyssiponensium legatio, visum auditumque in quodam specu concha canentem Tritonem qua nascitur forma: cujus

Tritonis forma.

Frōs hominē præfert, in pistrin desinit alvus.

Romani in Saturniæ ædis fastigio Tritonas tubicines imponebant, caudis abditis & absconditis; id scilicet eo hieroglyphico significantes, quòd historia gestarum rerum ab Saturni commemoratione ad nostram usq; ætatē in obliteranda celebritate, nota, clara, & quasi vocalis esset: quę verò ante Saturnum gesta fuerint, obscura & incognita in tenebris delitescere. Johan. Pierius *lib. 47. Hieroglyph. sub Tuba.* Marti autem classica illa instrumenta consecrata fuisse mirum non est; cum perpetuus hic quasi mos fuerit in acie,

Hieroglyphicum.

Ære ciere viros Martemque accendere cantu.

Cantus enim ille modulis suis & numeris, non tantùm institutio erat ad ingenuos animi mores ratione moderādos: sed & stimulus quidam ad eum concitandum, & ad impetum quasi furētem atq; strenuum inducendum. Non improbaliter enim creditū est, audientium animos ad quoslibet Musicorum cōcentuum modos disponi: alios quidem compositè & mediocriter, ut ad *Doricum*, quem fatentur omnes constantem ac firmum esse, moremq; continere virilem prudentiæ ac castitatis auctorem: ad alios violenter, ut ad eum qui *Phrygius* est, qui & ita excitat, distrahit, rapitq; animū ad pugnas, votumq; furoris inflammat, ut vix apud sese videatur: quemadmodum de Pythagora scriptum est, qui violentos ac debachātes adolescentes sub hujusmodi sono incitatos, Spondæo succinente, ad compositæ mentis tranquillitatem redegerit. Nā cum mulieris cujuspiam dilectę domū vellent amburere, foresq; perfringere: ubi Pythagoras intellexit tibiarum Phrygiiq; modi sono ado-

Musici concentus quanta vis.

Pythagoras.

no adolescentes raptos furere, & multorũ persuasionib. cœptis nolle desistere, mutari modũ præcepit, atq; ita tarditate modorum furentẽ illorum petulantiam consedasse. Quod pluribus exemplis demonstrat Robertus Valturius *libr. 2. de re milit. c. 4.* & à nobis quoq; ostensum fuit in Tit. de Musica fol. 130. Cæterũ Tympanorum usum Romanis fuisse nullum, Auctor noster rectè monuit, & Lipsius probat *d. li. 4. cap. 10.* Horum descriptio apud Suidam exstat: qui Tubarum loco Indos flagellis uti ait, quibus aërem & tympana verberantes, horribilem quendam bombum edunt. Et in verbo *Tympana* scribit: Indi Tubæ loco flagella quatiebant, habebant & tympana horribilẽ quendam bombum edentia: quæ sic confecta erant. In abietis (Lipsius, *palmæ arboris*, interpretatur,) stipitem excavatum nolas sive tintinnabula ex orichalco inserebant, & os deinde vasis taurino corio obtegebant, atque ita tympanum id in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tum quæ in eo erant tintinnabula, & multa & magna, atque intus in operto sonantia, obscurum & inconditum edebant sonũ, mugitui non absimilem. Fuit ergo tympanum illud infra rotundum, suprà planum, atque ibi corio obductum, quod bacillis pulsabatur: qualia sunt hodiè equestria nostra tympana. quanquam etiam ligno cavo ex utraque parte pellem obductam fuisse scribat Isidorus, id tamen instrumenti genus non tam tympanum, quàm *Symphoniam* appellâs. Illud nõ inmeritò mirari possis, quòd si altera pars tympani lupinâ, altera ovillâ pelle obducta fuerit; tum pulso tympano ilico rumpatur ovilla, & quod magis est, si duo fuerint tympana, alterum lupino corio, & ovillo itidẽ alterũ obtectum. Lupino enim illo separatim percusso, ovillum planè obmutescere, Alciatus putavit, in eleganti illo Emblemate, quod adscribo:

Tympana.

Symphonia.

Antipathia inter Lupum & Ovem.

Cætera mutescent, coriumq; silebit ovillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent:
Hanc membrana oviũ sic exhorrescit, ut hostẽ,
Exanimis quamvis, non ferat exanimem.
Sic cute detracta Ciscas in tympana versus,
Bohemos potuit vincere Pontifices.

Tanta quippe inter utrumque istud animal est antipathia, ut ne morte quidem finiatur; sed vel tum quoq; Lupus Ovi formidolosus exsistat. Ideoque Lupinas fides si jungas agninis, illas dissilire scribit Martinus del-Rio *libr. 1. Disquisit. Magic. c. 4. q. 4. fol. 20.*

Ne morte quidẽ finitur.

2. *Scutis habebant inscriptum.* Scuta à Clypeis distincta fuisse vel Livius docet *lib. 8.* his verbis: Clypeis autem Romani usi sunt: deinde postquã facti sunt stipendiarii, Scuta ꝓ clypeis fecêre. Quo ex loco nisi quis manifestam utriusq; differentiam deprehenderit, necessum fuerit, cum ab ipso sensu aberrare. Erat autẽ Clypeus rotundus, ut Virgilio auctore colligi potest, qui 3. *AEneid.* prægrandem Cyclopis oculum Clypeo Argolico comparat:

Scuta à Clypeis diversa.

Clypei rotundi.

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.

Oculi autem figuram rotundam esse, ecquis inficiabitur? Scutum contrà formæ oblongæ erat, & majus clypeo: quippe quod & clypei & loricæ loco esset, & totũ corpus protegeret. Unde idem Poëta *li. 8.*

Scuta oblongiora.

——Scutis protecti corpora longis.

& Scutum Græci θυρεὸν vocant, quod referat similitudinem foriũ, quæ longiores solent esse, quàm latiores. Turneb. *libr. 11. Advers. c. 27.* Apud Majores fortiũ virorũ picta erant scuta: econtrà inertium & tyronum pura erant. Hinc ille apud Virgilium:

Quandoq; picta.

——parmaque inglorius alba.

id est, non picta. Scutis etiam, qualibus apud Trojam pugnatum est, cõtinebantur imagines: unde & nomen habuere Clypeorum; non ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, à cluendo. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Plinius

 lib. 35.

libr. 35. Clypeorum autem sive scutorum facturam etiam ex materia commendari videas. Pœni enim ex auro factitavere. M. Aufidius docuit, majores suos argenteos clypeos habuisse. Alexander Judæorum Rex octo millia pugnatorum Ptolomæo opposuit, quos Hecatomachos appellabat, quasi contra centum pugnantes, eò quòd clypeis æneis uterentur. Numidæ è coriis elephantorum, scuta fecisse traduntur, impenetrabilia quidem jaculis: sed quæ casu tamen inutilia fierent, quandoquidem corii ea natura sit, ut imbrem spôgiæ modo ebibat: quo pondere pressa circumferri nequeant. Commendantur & lignea scuta. Sed iis faciendis præstare dicuntur ligna frigida, aquis innutrita, ac levia: quorum plaga contrahit se, protinusque claudit suum vulnus, & ob id contumaciùs transmittit ferrum. Robert. Valtur. *libr.* 10. *de re militar. cap.* 3. Planè tantæ olim dignationis Scutum fuit habitum, ut qui id alienasset, non tantùm grave commisisse crimen, sed & Desertori similis judicaretur. *l. qui commeatus.* §. *arma. ff. de re militari.* Sic & Græcorum Leges mulcta damnabant militem, non tam qui ensem aut lanceam; quàm qui clypeum amittebat: cum oporteat Militem magis curare, ut non accipiat, quàm ut det incommodum, Plutarch. *in vita Pelopid.* Videas etiam passim ignominiosè notatos milites, qui plus salutis & spei in clypeo, quàm in gladio posuissent. Et notum est Scipionis dicterium, cum militem, qui clypeum eleganti*u*s ornaverat, ita allocutus fertur: Non miror, quòd clypeum tanta ornâris cura, in quo plus præsidii statuas, quàm in gladio. Exprobrat ei scilicet, quòd potiorem clypei integrè servandi, quàm gladii adversus hostem fortiter stringendi curam habuerit. Lacædemonii sanè populorum omnium bellicosissimi ac strenuissimi, ex Lycurgi sui legibus pueros in scutis aluisse dicuntur, & turpissimum existimasse, si quis clypeum in prælio amisisset. Hinc Lacedæmonia illa mater filium, in bellum euntem, clypeo tradito ita fertur allocuta: τέκνον ἢ ταν, ἢ ἐπὶ τᾶς, id est, Fili, aut clypeum hunc è pugna referto, aut in eo tibi salvo ipse refertor, morte pro patria fortiter oppetita. Id quod Ausonius eleganter expressit isto Epigrammate:

E x materia varia.

Scutum plurimi factum.

Lacedæmones.

Mater Lacæna clypeo obarmans filium,
Cum hoc, inquit, aut in hoc redi.

Magnanimitatis verò & Laconicæ fortitudinis egregium nobis exemplum præbet Thrasibuli pater, filii mortem constantissimè ferens; quod idem Ausonius Epigrammate isto celebravit:

Excipis adverso quòd pectore vulnera septem,
Arma super veheris quòd Thrasybule tua.
Non dolor hic patris: Pitana sed gloria major.
Rarum, tam pulchro funere posse frui.
Quem postquam mœsto socii posuere feretra,
Talia magnanimus edidit orsa Pater.
Flete alios: natus lachrumis non indiget ullis,
Et meus, & talis, & Lacedæmonius.

Thoraces quoque) Thorax munimentum erat pectoris: in quo defendendo & muniendo non immeritò laborârunt veteres, qui sapientiæ sedem in eo scirent collocatam, quia igitur thorax universum corpus ambiens, vitalia defendit; rectè pro munimento & invictis usurpatur armis. Possunt quidem ensis & clypeus excuti atque amitti: at pectoris sive sapientiæ arma firma sunt & stabilia, eaq; in militibus potissimum spectanda. Nam qui animos suorum, non numerum metiri velit, is certè plus fiduciæ ex eorum paucitate, quàm metus ex hostium multitudine conceperit. Nec enim ignotum est, quoties exigua manus ingens victoria decus acquisiverit. E diverso eam aciem contemni potiùs, quàm metui debere, dux belli strenuus noverit, quàm non militum robur, sed vulgus inerme construxerit, ut est

Thorax.

Sapientia sedes in pectore.

apud

apud Saxon. Grammaticum *lib. 14. histor. Dan. fol. 251.* virtute scilicet non numero bella gerere oportere, ut idem monet historicus *lib. 8. fol. 134.* eaque non mendaciis; sed armis meditanda *lib. 14. fol. 284.* Adeò autem in pectore sedem habet sapientia, ut pro hac pectus ipsum aliquando ponatur. Sic enim Horatium intelligo, de Tibullo ita scribentem:

Virtute non numero.

Non tu corpus eras sine pectore.

Lorica.

Thoraci non absimilis fuit Lorica, quam Midas Messenus reperisse dicitur: quæ propriè erat tegmen de loro factum; quo Majores dolo uti consueverant. Varroni *lib. 4. de lingua latina*, dicitur Lorica à loris, quo de corio crudo pectoralia faciebant, posteà succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex anulis ferream tunicam. Hæc tantùm pectora primùm, posteà universum corpus regebat. Hinc apud poëtā:

——triplici servantur pectora ferro.

& alibi: *Nam tergo tunc nullus erat metus.* Et Lucanus *lib. 7.* ita canit:

Quærit iter, qua torta graves lorica cathenas Opposuit toque latet sub tegmine pectus.

Loricæ autem pro divitiis, materia vel opere preciosæ erant: ut Maximiani adolescentis: & prolomæorum Regum aureæ: quædam æneæ; communes, ferreæ.

Machinæ bellicæ.

De Arietibus, Catapultis, &c.) De Machinis, tormentis bellicis & telis, exstat doctissimus commentarius ad historiarum lucem editus à Justo Lipsio, quam Poliorceticωv nomine indigitavit. Scripsit eadem de re & Robertus Valturius *lib. 10. de re militari c. 4.* Eos si Antiquitatis studiosus lector perlegerit, non exiguum operæ faciet precium. De Bombardis vero & Selopetis noviter excogitatis *lib. 2.* à me dicetur.

DE CORONIS QUÆ DABANTUR MILITIBUS. TIT. LV.

Strenuis Militibus variæ dabantur Coronæ. Prima & nobilissima erat Civica; *seu querna: quæ ei dabatur, qui è manibus hostium vitam civis eripuisset. Fiebat ea ex quercu Iovis sacra, & glandes proferente, quibus veteres victitasse fama est.* Murali *corona, quæ aurea erat, donabatur, qui primus murum subierat, inque opidum hostium per vim ascenderat. Idcirco quasi muri pinnis decorabatur.* Vallari *s, itidem aurea, ei dabatur, qui primus hostium vallum fuisset ingressus.* Rostrata, *similiter aurea, ei qui primus hostium Naves conscendisset, conferebatur: eaque Rostri navis formam repræsentabat. Qui horum aliqua coronatus erat, perpetuò ea uti poterat. Ludos ineunti semper adsurgi, etiam ab Senatu, in more erat: ut & sedendi jus in proximo Senatui: Vacatio denique munerum omnium, ut* Plinius *recitat lib.* 19. *cap. 4.*

Corona civica. *Muralis.* *Vallaris.* *Rostrata.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Præmia & pœna in bello.

Nemini dubium esse debet, ad robur & virtutem militū excitandam, præmia & pœnas plurimum posse. Romani in hoc mirifici! de quibus Polybius peritus in omni re bellica & civili scriptor *lib. 6. c. 37.* qui & pœnas & præmia militaria tanta cura ac studio dispensant, merito quoties bella suscipiunt, lecto atque illustri fine ea terminant. Et de pœnis quidem veluti gradus dejectione, & militiæ mutatione supra *tit. 53. de morib. in bello usurpatis*, aliquid commemoravimus. Nunc de præ-

miis

miis nonnihil lubet adjicere: cùm constet Romanos, non solum altiores ordines militibus assignasse à virtute: sed & publicè laudes eorum cumulasse & honores: donasseque pro concione hastas, phaleras, coronas. Hac autem stimulatione, *ait Polybius*, non eos tantum qui præsentes audierunt, ad pericula certatim & cum æmulatione adeunda excitabant: sed eos etiam, qui domi erant. Nam qui domi hoc genus donabantur, præter gloriam, qua fruebantur inter legiones, & famâ, quam domi statim cōsequebantur; hoc amplius, reversi in patriam, festorum ludorumque solemnia insignes cultu agitabant. Nam ejusmodi ornamenta gestare solis licebat iis, qui virtutis causâ ab Imperatore fuerant iis honestati: iidem spolia desigebant in maximè conspicuis etiam suarum locis, ut essent monumenta ac testimonia suæ virtutis. Verissimum utique est, quod Saxo Grammaticus prodidit: plerunque virtus aut præmiis, aut laudibus excitatur *lib. 2. Histo. Danic. fol. 27.* Nam quis impotentem Martis hedera redimivit, præmiis victricibus decoravit? *Virtuti non ignavia palma tribuitur*: Gloriâ infelicitas caret. Illam quippe triumphus laudis; hanc aut finis iners, aut vita deformis insequitur. Ut idem Saxo præclarè *libr. 3. fol. 43.* Ac quoniam Pancirollus peculiari hoc titulo de coronis disserit; nostrum quoque erit, de iis sigillatim dispicere, quas inter primum se offert *civica corona* quam etiam quernam dici video: quòd ex quercu fieri solebat. Cujus instituti plures enumerantur caussæ. Alii Arcadibus honorem hunc attributum dicunt, quos Oracula solita sint ob vetustatis honorem glandiphagos appellare. Alii ea de caussâ, quòd facilem & promtuarium cibum Quercus militibus adferre consueverit. Alii, quia Jovi sacra sit, in cujus tutela sunt Civitates; congruensque haberi, ut qui civem servasset, ea coronaretur fronde, quæ civitatum omnium tutelari Deo dicata esset. Nec verò temerè dabatur civica; sed his demum legibus: ut Civis, qui servatus esset, servatum se esse fateretur: aliter testes in eo negotio nihil proderant: neq; si quempiam alium quàm Romanum civem servasset, quantumvis Regem. Ciceronem civica donandum L. Gellius censuit, quod ejus operâ esset atrocissima Catilinæ conjuratio detecta vindicataque; atque ita non civis unus, sed universa Romana civitas servata: meritoque, ut ait ille;

Corona civica.

Quomodo data.

Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et quidem singulari commemoratione vel ob hoc dignus judicari debet Antoninus Pius, qui, ut Capitolinus auctor est, Scipionis recolendam sententiam crebrò usurpabat, dictitans, se malle unum civem servare, quàm mille hostes occidere. Hanc verò consuetudinem cives coronâ decorandi Athenienses introduxerunt, honorem illum, quod ubertimum virtutis alimentum est, Pericli primum conferentes, quem dignum censuerunt, à quo talis muneris dandi posteritas potissimum initium caperet. Valer. Maxim. *lib. 2. cap. 6. num. 5.*

Muralis, *Vallaris & Rostrata* coronæ desciptionem Auctor noster desumsit ex Gellio: qui tamen Vallarem etiā Castrensem vocat: quod hac eum Imperator donabat, qui primus hostium castra pugnās introierat. Ea corona insigne valli habebat. Rostratam autem Gellius Navalem appellat, quod ea donari soleret, qui maritimo prælio primus in hostium navem vi armatus transilerat. Erat & *Obsidionalis* corona, quam ii, qui liberantur obsidione, ei Duci dabant, qui liberaverat. Et corona graminea erat; observariq; solitum, ut fieret è gramine, quod in eo loco generatum esset, intra quem clausi erant, qui obsidebantur. Hanc S.P.Q.R. Fabio Maximo

Muralis. Vallaris, sive Castrensis.

Rostrata, quæ & Navalis.

Obsidionalis.

Cur graminea.

ximo

ximo dedit bello Pœnorum secundo, quòd Urbem Romam obsidione liberasset. Plinius *lib. 22. cap. 4.* rationem adfert, cur Graminea corona nulli à Senatu decerneretur; sed ab universo Exercitu suprema desperatione servato. Cæteras Imperatores dabant: hanc solam Imperatori milites, viridi è gramine decerpto inde, ubi obsessos servasset aliquis. Namque, inquit, summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice humo, & humatione etiam cedere. quem morem etiam tum apud Germanos durasse fatetur. Ipse etiam Pompejus Festus notat, Herbam ab eo dari solitam, qui se victum fatetur: quod est, inquit, antiquæ & pastoralis vitæ indicium. Nam qui parato cursu, aut viribus contendebant; cum superati erant, ex eo solo, in quo certamen erat, decerptam herbam adversario tradebant. Nemo enim poterat dici victor, nisi priùs is, quem vicisset, se victum fateretur, & victorem agnosceret. Unde Ennius, ut est in fragmentis Servii:

Herbam porrigere.

Qui vicit, non est victor, nisi victus fatetur.

Hederacea. Erat denique & *Hederacea* corona (nam de Triumphali & Ovali posteà commodiùs dicetur, *Tit. de Triumphis*) quæ poëtis conferebatur, non secus atque querna in Agone illo Olympico: de quo suprà diximus, ita tamen ut hedera unà cum lauro coronam istam perficeret. Cujus rei caussa fuit, non tam perpetuus utriusq; viror, qui diuturna poëtarum opera significaret; quàm ut ostenderetur, eos qui digni hederis evasissent, Laureamque meruissent, & ingenio & arte præcelluisse. Per Laurum enim insitam utrinsque vim, ac venæ fecunditatem Apollinis irradiatione locupletem intelligebant: per hederam verò artem & industriam pervigili labore partam. Cujus rei id est indicium, quod

Cur Lauro conjuncta.

hedera suapte vi admodum imbecilla humi semper reperet, neque se unquam attolleret: pertinaci tamen labore, artificioso; conatu pervincit, ut vel arborib. vel parietibus adhærescens, paulatim irrepens supra omnium fastigia victrix evadat & supremo in vertice dominetur. Utroque enim opus est, si quis velit excellere: nisi verò excelluerit, nihil quicquam proficiet: quia

—— Mediocribus esse poetis
Non homines, non Dii, non concessere columnæ.

Quare sapienter ait Horatius,

—— ego quid studium sine divite vena
Nec rude quid possit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amicè.

Quibus planè congruit, quod Poëtæ non fieri, sed nasci quidem dicantur: quod si tamen ad naturam ars & exercitatio accesserit, tum nescio quid præclarum, imò divinum soleat provenire, qua de re videatur Cicero *in Oratione pro Archia poeta.* Inque hanc sententiam Pindarus hymnorum suavitatem & elegantiam per mel candido lacte commixtum intelligi voluit in Nemeis: ubi Lac, quod à natura est, genium & venam indicat: Mel verò artem & diligentiam, quoniam hoc non absque magno Apum labore conficiatur. Unde ipsemet de se testatur Horatius, quòd

Mel lacti commixtū.

—— Apis matinæ more modoque,

scribundis versibus laborem & diligentiam soleat adhibere. E contra reprehendendum esse ait carmen illud,

—— quod non
Multa dies & multa litura coercuit, & quod
Perfectum decies non castigavit ad unguem.

Idque pluribus exsequitur Johan. Pierius *libr. 26. Hieroglyph. sub Ape. & libr. 51. sub Hedera.*

DE ARMAMENTARIIS, QUÆ HODIE ARSENALI DICUNTUR.
TIT. LVI.

Armamentarii. *Habebatur Romæ publica quædam Aula, multijugo armorum genere instructa, ut cùm necessitas ita exigeret, aut tumultui esset occurrendum, populus armari inde posset, teste* Cicerone *in Orat. pro C. Rabirio. Cuius rei caussa Venetiis quoque amplissimum Armentarium exstat, quod vernacula lingua* *Arsenal.* Arsenale *nuncupatur.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

LAudabile fuit Veterum institutũ qui in benè munitis urbibus certum sibi locum elegerunt, in quo cujuslibet generis arma essent disposita: ut si vel in expeditionem adversus hostem progrediundum, vel intra mœnia exorto tumultui occurrendum esset, haberent unde & arma depromere, & ubi; bello atq; tumultu isto sedato, rursum ea possent recondere. Hinc armamentum sunt, qui ita definiri posse autumant, ut sit munimentũ; muris turribusq; contra vim instructũ: inde machinæ, tormenta; si quando usui aut belli necessitas exposcit, proferantur, telà & arma militi atq; sociis, distribuente Tribuno, aut præfecto suppeditētur. Cujus Ichnographiam quandam habes apud Hadr. Junium *in Batavia historia cap.* 10. *fol.* 113. *Arma privatim habere, an utile.* Ut verò domi suæ quilibet arma haberet pro arbitrio; id è re & utilitate Civium esse, nequaquam putārant. Et revera enim unde tot Civium cædes? unde tot oppidorum, urbium, Rerumpublicarum eversiones, nisi ex promiscua armorum libertate atq; licentia? cum præsertim facilius quodammodò sit, vel ipsi Herculi clavã, quam furiosæ plebi semel capta arma extorquere: quæ ut rationis plerumque eget, ita & ratione non facilè gubernatur,

——siquando coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus.
Iamque faces, & tela volant, furor arma ministrat:

ut est apud principem poëtarum Virgilium. Saluberrima itaque sanctio illa putanda est, qua omnibus armorum usu, inscio principe, interdictum legimus. Nulli prorsus (ait Imperator) nobis insciis atque inconsultis, quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur. *leg un. C. ut armor. usus inscio princip. interdict. sit. libr.* 11. Rectè ait, nobis insciis: Solet enim quandoque caussa cognita nobilioribus viris, quorum maximè explorata fides est, armorum usus concedi. *arg. l. ult. C. de Præpos. sacri cubiculi. libr.* 12. quem tamen si cuilibet permiseris, futurum est, ut promtiores sint animi hominum ad bella, ad seditiones, ad cæteras calamitates, quibus vel affliguntur civitates, vel corruunt. Est enim manifestum, nullam tam perniciosam pestem esse, quæ non homini ab homine nascatur. Idcirco sapienter Romani eum lege Julia de vi publica teneri voluerũt, qui arma, telà domi suæ, in agrove, aut villa

villa præter usum venationis, vel itineris, vel navigationis, coëgerit, aut promercii caussa habuerit, hæreditateve ei ob venerint. *l. 1. & 2. ff. ad L. Iul. de vi publ.* Neq; verò antiquatam eam legem putes: ut pote quæ Romæ, Venetiis, ac tota penè Italia tam religiosè observetur, ut nonnunquam videas hujusmodi arma ferentes nunc in carcerem conjici, nunc in quæstionē tolli; nunc auro argentove numeratis pœnam ita redimere, ut summum jus summam esse injuriam perspicias. Quòd si hæc Armorum prohibitio in laicis, quos vocant, incunctanter vera est: multò magis in Clericis obtinebit: quorum arma, non pila ferrea, non alia item munimenta dicuntur: sed dolor, fletus, orationes & lachrymæ. *can. non pila. & can. convenior. 23. quæst.* 8. quo fit, ut Clerici arma portantes excommunicentur. *capit. 2. Extr. de vita & honestate cleric.* & de privilegio clericorum nullum debeant habere subsidium, præsertim, si à prælatis suis tertiò commoniti militaria noluerint arma deponere. *c. audientia. 25. & c. contingit. 45. Ex. de sentent. excommun.* Debent enim Clerici exemplum Christi imitari: qui in Ægyptum ab Herodis metu fugiens, & lapidibus Judæorum cedens non arma armis, sed fugam persequentibus docuit opponi. *23. quæstio. 3. §. 1.* Et decet Ecclesiam, cum à paganorum & incredulorum furore impugnatur, corporalia nescire arma; sed solum Dominum & propugnatorem suum, quando ei placuerit misereri, patienter exspectare. *can. porro. 16. quæst. 3.* Luc. de Penna *ad rubr. C. Vt armor. usus inscio princ. ip. interdict. sit. libr.* 11. Porrò ut non omnibus sine differentia permittunt Leges arma portare: ita etiam non cuivis curam, opusve fabricandorum armorum Justinianus concessit, *in Authentic. de Armis.* Nam ad id operis vel potius artificii eos solos vocari vult, qui publicis, ut dicunt, fabricis alligati erant, quos à fabricandi peritia ac non vulgari industria conficiendorum armorum *Fabricenses* appellat: quorum etiam brachiis notas vel stigmata instigenda Arcadius & Honorius censuerunt *in l. stigmate. 3. C. de Fabricens. lib. 11. & c. si Index 12.* ibi ex stigmate *de sent. excommunic. in sexto* Didacus Covarruvias *de sponsal. & Matrimon part. 2. cap. 7. §. 3. num. in fin.* fortè ut, si cæterorum Artificum esset in Republica confusio, horum tamen aliquod exstaret discrimen, quo periti ab imperitis, industrii à minùs eruditis discernerentur. Nam quis nescit, inter Artifices longam esse differentiam & ingenii, & naturæ, & doctrinæ institutionis? *l. inter artifices. 31. ff. de solution.* tum armorum confectionem, quibus se ipsa tuetur civitas & obfirmat, quis imperito committendam censeat? Quis non Pistiam Atheniensem, quo cum disputasse memoratur Socrates, arma tam solerter fabricantem, eaque inconcinno corpori tam concinnè aptantem, ut nihilominus expeditus miles videretur, etiam si modò curvari, modò erigi esset necesse, imperito cuivis Artifici, aut è vulgari plebe quæsito non præferat? Itaque si Civitatis commoda, si utilitatem, si decus quæsieris: nemini dubium, quin optimos Artifices, quo longius absis à periculo, quo tutior fit Respublica corpusque tuum munitius, præeligas. Xeno. *lib. 3. Memor. factor. & dictor.* Claud. Coteræus *libr. 3. de iure milit. c. 25.* Cæterum ferream fabricam Cyclopes invenisse Plinius scribit *libr. 7. c. 56.* non modò ad belli usum, sed etiam ad agriculturam. Mortales enim ut ait Lucretius,

Clericis armorum usus interdictus.

Armorū fabrica

Fabricenses, stigmate compuncti.

Fabricenses optimi eligendi.

Fabrica ferrea inventores.

Ære prius terras tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus.

Arma ærea, & aurea. Testatur & Homerus passim, ærea fuisse Heroum arma, quanquam potentiores etiam auro se quandoque muniebant, ex eo arma sibi fieri curabant, ut splendidiùs morerentur. Sic enim Turnus ille Virgilianus.

——auro squalentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris. Et alibi:
——rutilum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro.

Ferrum ita prodest, quam obest. Nec verò eruti ferri nomine, quod Natura solers abstruserat, Cyclopes propterea insimulandos putem, quod certissima pestis humano generi inde proveniat. Nã & auro, quod nihil inviolatum sinit, sed omnia penetrat, non corporibus tantùm, sed & animis dira vulnera infligi certum est: nec quisquam ibit inficias, suam etiam ferro utilitatem esse, & tam id prodesse, quàm nocere mortalibus: quibus nihil usque adeò boni Natura elargita est, quod aliquando non sit noxium: ne Sole quidem excepto, dum plantas & segetes nimius exurit, aut tabem & ægritudines ferventes alit. Præter ea sanè, quæ de ferri commoditate & necessitate diximus *sup. in Tit. de Azzalo Indico fol. 34.* constat utique ex Cassiodori sententia *libr. 7. variar.* *Armorum commendatio.* arma in bellis necessaria esse, in pace decora, ac denique imbecilles, fragilesque mortales cunctis belluis efficere fortiores. Et quidem arma benè construere, est salutem hominum velle custodire: quia prima facie ipsis terretur inimicus, & incipit animo cedere: si se cognoscit similia non habere; alias ita fiat, ut non de pugna, sed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponuntur ad Vulnera. Vegetius *libr. 1. de re militar. cap. 20.* Atqui nec nudi decernere, nec inermes inimicis nos debemus exponere. *can. oportet. 3. q. 2. cap. 1. De restitut. spoliator. in 6.* etsi nudos olim pugnasse Gallos accepimus, patefactis artubus, gladiatorio ritu, quasi in palæstra certandum esset, oleo delibutis, non in campis ad cædem patentibus. *Galli nudi pugnarunt* Forcatul. *libr. 3. de Gallor. Imp. & Philosoph.* Quid quòd armis omnia parere, & in armis jus dicitur esse positum? Docent id simulachra armis ornata: à Græcis præsertim, qui Deos omnes in universum ferro accinctos fingere consueverunt, ut auctoritatem atq; vim armorum eo indicarent. Hinc etiã Milites sive *Leges armis, arma legibus cõservantur.* arma propter Leges in tuto collocantur: ipsas tamen Leges armorum præsidio conservari Justinianus putavit, *in epist. de Justinian. Codice confirm.* *Arma sapienter administranda.* quanquam parum proficient arma, quæ per sapientiam non fuerint administrata. Nam stulto præcipitique ingenio Imperatores, quot & quantas cum sibi, tum Reipublicæ calamitates attraxerint, ut alia dissimulem, clades illæ insignes ad Trebiam, ad Thrasimenum, ad Cannas acceptæ, facile ostenderunt. Hinc Pallas armata, aut hastam in manibus gerens, quid aliud, quàm ingenii vim atque promtitudinem innuit? Unde apud Martianum legas:

Hasta etiam vibrans penetrabile monstrat acumen.

Et magnanimiter. Arma absque animo, nulla. Sed & præter sapientiam illam etiam *audacia sive animi magnitudo* adsit oportet. Nisi enim præsens atque ardens adfuerit animus, omnem tunc apparatum bellicum frustratorium & inanem fore, multi rectè putarunt. Idque *per cervum magnis insurgentem cornibus* adumbrari consueverunt. *Cervus.* Naturam enim, inquiunt, Cervo animali admodum degeneri cornua magnitudinis adeò spectandæ, ac asperitatis horrificæ contribuisse, ut argumento esset, eos qui audacia & fiducia ipsi nulla forent, frustrà ullum apparatum & instrumenta bellica comparare. *Antisthenes.* Antisthenes dicere solebat, *Bona omnia à Diis optanda esse hostibus præter unam Fortitudinem.* Illa enim,

nim,

nim, quotquot essent, non esse possidentium; sed eorum qui armis præstarent, & viribus pollerent. Nam nisi ad opes & potentiam præsens acerque animus adjiciatur, facile vel ipsam Fortitudinem infringi. Hinc egregium illud Chabriæ Atheniensium Ducis dictum, quod & Philippus usurpare solitus: *Formidabiliorem esse Cervarum exercitum, Leone duce; quam Leonum, duce Cervo.* Tantùm is animorum vigori, quo Dux ipse polleret, tribuebat: idque multis stratagematum exemplis apud Rerum scriptores passim verũ comperiri Joh. Pierius refert *lib. 7. Hieroglyph. sub. Cervo.* Quibus planè convenit, quod Vegetius *d.c.20.* scriptum reliquit; Necessum esse, ut dimicandi audaciam quoque sumat, qui munito capite & pectore non timet vulnus, *fac. tex. in l. servus. 4. §. sed si armorum fiducia. C. de his qui ad Eccles. confug. Luc. de Penna ad rubr. C. de Fabricensibus lib. 11.*

Chabriæ dictum.

Cæterùm ad Armamẽtarium non modò Peditum Equitumque ad certum numerum tela & arma; itemque tormenta, machinæ, pulvis, & quæ talia juvandis viribus hæc aut prior ætas invenit, referenda sunt: Sed & Naves & instrumentum omne nauticum; si Regio illa maritima & portuosa. Nam subitò ista ægrè parantur: & semel parata non solùm in bellũ valent, sed ne sit bellum. Nemo enim provocare audet aut facere injuriam ei regno aut populo, quem intelligit expeditum atque promptum ad vindictam. Et qui desiderat pacem, præparet bellum, ut est apud Lipsium *libr. 5. Politicor. cap. 6.* Quam ob rem meritò commendari debet Venetorum illud Armamentarium; sive *Arsenale,* ut sua vocant lingua. Præterquam enim quòd ob armãdo terrestri exercitui, quovis armorum & machinarum genere satis est; videas ibi Triremium & aliarum Navium quantumlibet tantum apparatum classicum, ut instructissimum & pulcherrimum totius orbis Navale mecum id rectè æstimaturi sint, quibus ejus perlustrandi facta fuit copia. Nec enim desunt, qui nihil eo in terrarũ orbe nec magnificentius, nec opportunius, nec Christiani nominis hosti formidabilius aut esse, aut excogitari posse scribunt: quippe in quod sexcenta circiter aureorum millia singulis ferè annis impenduntur, pro construendis triremibus, ac cæteris bellicæ armaturæ apparatibus. Ideoque vel solum hoc Venetorũ armamentarium sufficere posse putatur, ad reprimendos Turcicæ classis impetus: quibus nec omnes Christianorum principes satis esse possent, quantumvis arctissimo simul fœdere colligarentur, triremesque omnes etiam Romanas & Hetruscas, & Ligures & Hispanas, Siculas, & Melitenses congregarent. Solus quoq; ibi qui asservatur apparatus bellicus satis esse creditur ad resistendũ cuicũque pedestri exercitui, vel quingentis hominum millibus constanti. Si Hieronymo Vandrameno credimus *in disquisitione Controversiarum inter Paulum V. Pontif. & Venetam Rempubl. vertentium mihi fol. 359.* Inter alia autem videre ibi est prægrandem & amplam, atque vectorum illustrium magnificentiæ convenientem illam Navem, *Bucentaurum* quam vocant. Eam quotannis die festo, qui est Christo in cœlum plausibiliter ascendenti sacer, & ideò magis triumphis idoneus, dux Venetus magno Procerum comitatu stipatus, unà cum Urbis Præsule scandit, & per eam ita apparatu luculento & lætitiâ cumulatam, velut ex composito ventis suaviter spirantibus, in intimum mare delatus, annulum aureum in medias undas projicit, verbisque conceptis eo mutuũ isto mare in manum sibi convenire, justæ sponsæ loco, veteri ritu declarat: cum annulus arrhæ loco sæpè daretur, & vir atque uxor

Arsenale Venetum.

Omnium armamentariis totius orbis præferendum.

Bucentaurus.

Dux Venetus mare sibi despondet.

invicem se coëmerent. Ad quem coëmendi ritum respexisse videtur Virgilius, ita Augustum alloquens, I. *Georgic.*

—tibi serviat ultima Thule,

Teq; sibi generũ Thetis emat omnibus undis.

Sed anniversariam illam annuli jactandi cæremoniam non est, quòd ostentationi, aut fortunæ ludibrio servire putes: qualis fuit Polycratis Samiorum tyranni jactus, qui nihil unquam triste passus, sed assiduo gaudio diffluens, navigio in altum provectus, Annulum mersit Sardonyche gemma inclusa preciosum, quem postea piscis eximiæ magnitudinis, escæ vice raptum ad ostentum fortunæ insidiantis in præcordiis, domino, cujus cœnæ parabatur, retulit: quem beatulum jactatorem annuli Orontes Darii Prætor paulò pòst in crucem egit, & pari cruciatu præteritam lætitiam abundè pensavit. Plin. *lib.* 37. *c.* 1. & Cic. *lib.* 5. *de Finib. bonor. in fin.* quem quidem vitæ exitum vaticinatus ei fuerat Amasis Rex Ægypti, & Filiæ somnium. Videbatur enim sibi cernere, patrem in aëre sublimem esse, qui à Jove quidem lavaretur, à sole autem inungeretur. Quam filiæ visionem suspensus exsolvit Polycrates. Nam à Jove, cum plueret, lavabatur; à sole autem exudante è membris abdomine, ungebatur. Sicut Herodotus interpretatur *in Thalia, sive lib.* 3. *c.* 124. *& seq.* Verùm preciosi istius jactus, quem à Veneto Duce quotannis fieri dixi, & cujus festivam solennitatem ano 87. magnificè peractã, ipsummet me *Gundola* (navicula ea usitatissima est, qua hinc inde commeari solet) tum insidentem coràm inspectasse memini; hanc rationem adsignari posse Forcatulus censet, quòd circularis annuli formam Mare appositè referat, utpotè quo universa terra sit circumdata: quæ nõ minùs, quàm Venetia, insula dici mereretur, undiq; cincta Oceano, Idq; & Homerum innuere, cùm Achillis clypeum describit Oceanum Vulcani artificio in margine habentem. Steph. Forcat. *lib.* 3. *de Gall. Imp. & Philos.* Alij jactum istum annuli, & dominationis esse indicium, & in memoriam censent fieri navalis illius victoriæ qua Veneti, *Duce Sebastiano Ziano*, vicère filium *Friderici Ænobarbi Othonem*, captumque obtulere Alexandro IV. Pontifici, qui Venetias profugerat: Tum enim Ziano Pontificem annulum de manu sua detractum obtulisse, *his ferè verbis*: Auctoritate mea hoc annulo fretus Oceanũ tibi subiicies: & quotannis tibi posterisque eo die quo hanc victoriam pro Ecclesiæ defensione obtinuisti, despondebis mare, uti sciant omnes, maris tibi dominium concessum, quia sedis Apostolicæ tuendæ curam & studium fideliter suscepisti. Sit hoc tibi quasi pignus benedictionis & secundæ sortis in futurum. Sabellic. *Decad.* I. *lib.* 7. & Villamontanus *libr.* I. *peregrin. suæ cap.* 34. Martin. del-Rio *Magic. disquis. tomo* 2. *lib.* 3. *cap.* 2. *quæst.* 6. *sect.* 4. *fol.* 168. Quamvis autem Alexander IV. Pontif. Rom. Venetis aliquando controversiam super hoc mare moverit, titulum curiosè flagitans: argutè tamen legatus Venetus eum elusit, petendo editionem instrumenti super *D. Petri patrimonio*, cui à tergo sit adscripta concessio Maris Hadriatici, Venetis facta, referẽte Philippo Camerario *li.* 1. *subcis. c.* 61. & poterat huic quoq; regerere Legatus, quod Paulus III. quærenti, quo jure tot provincias teneret? Respondit: *ô te hominem ignarum*, qui de jure quæris, quod contra omnium vim tot annos possidemus. Clapmar. *libr.* 2. *de Arcan. Rerumpubl.* 15. Sunt enim Veneti in notoria possessione libertatis, ut Jason docet *in l. ex hoc iure. num.* 26. *& seq. ff. de iust. & iure.* Nec est quod de dominio urbis Venetæ, insulæ imposito quisquam dubitet, cum Veneti sibi hoc ædificationis jure meritò vindicent *l. adeo.* 7. *§. cum in suo.*

Filiæ Polycratis somnium.

Alia interpretatio projecti à Duce annuli.

Patrimonium D. Petri.

Veneti unde Domini dicantur Maris Hadriatici.

suo & l. ergo si insula. 30. §. *fin: ff. de acquir. rer. dom.* quod enim ex meo fit, omni jure meum efficitur. *l. de eo* 12. §. *si quis ad exhib.* maxime cum non tantum jure Magistratus, ut personæ publicæ id fecerint Veneti *l. bona civitatis* 15. *cum* 2. *seqq. ff. de verb. sign.* sed etiam quia ipsius soli alveique, in quo sita est urbs, proprietatem sibi arrogant. Joan. Dauth *in hypothyp. sect.* 3. Unde Venetorum angulum jam dudũ vocavit Livius *lib.* 5. *Decad.* 1. quem hodie *Gulphum de Venetiis* dicũt. Hinc domina maris Hadriatici vocatur Venetia: ita ut jure suo possit omnes per Gulphũ suum navigantes impedire: possit item navigantibus gabellas imponere, mercesq; contra statuta Venetorum conductas confiscare: quod pulchre ostendit Joh. Gryphiander *in tr. de Insulis c.* 20. *n.* 65. *& seqq.* Dicta verò navis illa *Bucentaurus* à *Bu.* quod magnum aliquod significat, & à Centauro; antiquo Navium insigni: alii *Ducentaurum* appellatam putant, quasi ducentorum hominum navigium capax: sive à Duce, quo ille publicè vehitur. Talis autem machina instituta sub *Sebastiano Ziano* principe dicitur, in adventu *Imperatoris Friderici Barbarossæ* an. Domini M.C.LXXVII. cum ille pro componenda pace cum Pontifice & Senatu Venetias accessisset. Alii recentiorem esse navigii ejus structuram asserunt. Sicuti Philipp. Camerarius prodidit *cent.* 2. *operar. subcisiv. cap.* 27.

Bucentauri nominatio.

Exstructio.

De Navali autem bello, & quæ ad nauticum apparatum, ac maritimam expeditionem sunt necessaria, accuratè & diligenter scripsit Robertus Valturius *libr.* 11. *de Re Militari*, quem cupidus Lector adire poterit.

DE TRIVMPHIS TIT. LVII.

Primus triumphasse dicitur Bachus: *Romæ verò* Romulus, *qui missis ante se hostibus, ipsemet eos pedes sequebatur: ipsum verò Exercitus.* Tullus Hostilius *eques triumphavit:* L. Tarquinius Priscus *currum conscendit quadrigis actum.* M. Curius Camillus *quatuor equis albis fuit usus: quod posteà omnes sunt sequuti. Dies ille triumphalis festus per totam agebatur urbem, templis omnibus apertis, & Nobilibus ita Mensas instruentibus, ut de cibo & potu Militibus inde suppeteret. Senatus triumphanti obviam procedebat usque ad portam Capenam, per quam ille ingrediebatur: posteà in Capitolium se conferebant. Sequebantur tubicines & buccinatores, Classicum, ut in conflictu usurpárant, occinentes. Posteà ducebantur Currus spoliis hostium devictorum onusti. Ferebantur & statuæ, & tabulæ aneæ aut eburneæ: item turres & simulacra Vrbium expugnatarum; ipso etiam modo, quo cum hostibus conflictum erat, repræsentato. Dein sequebatur AEs, argentum & aurum hostibus ereptum, unà cũ statuis, mensis, patinis, orbibus, candelabris, pelvibus, & aliis vasis ex auro & argento conflatis: Item Gemmæ, purpura, vestes auratæ & pretiosæ: coronæ aureæ & argenteæ triumphanti donatæ. Tum omne armorum genus hostibus ereptum, verbi caussâ gladii, lanceæ, secures, scuta, thoraces, galeæ, brachialia & id genus alia. Posteà donaria ferebantur, aurũ puta & argentum, ab aliquot hominum millibus collatum. Inde alii tubicines: quos ad sacra facienda quinquaginta aut centum plus minus boves sequebantur.*

Triumphi solennitates.

quebantur, sertis ornati, & cornua inaurati. Hos pueri, argentea & aurea vasa ad sacrificiorum usum portantes comitabantur. Ministri omnes vestibus auro, serico & purpurâ textis erant induti, tum agebantur currus Regum aut Ducum devictorum, armis & diadematibus eorum onusti. Pone sequebantur ipsi Reges aut Duces, cum liberis, uxoribus, fratribus: & aliis cognatis ac familiaribus: itemque alii hostes capti, manibus post terga ligatis; quorum, & quidem nobilium duntaxat & honoratiorum, multa erant millia. Tandem ipse Triumphator aureo insidens curru, instar turris fabricato, quatuor candidis vehebatur equis. Hic purpuream gerebat vestem auro intertextam: dextera manu ramum è Lauro, sinistra sceptrum eburneum tenebat. Hunc antecedebant Lictores purpurati, cum fascibus & securibus. Quaqua versum suaviter canebant Tibicines, & Citharœdi aureas in capite coronas gestantes, & purpura vestiti. quorum in numero quidam aurea ad talos usque indutus veste, scurriles jocos & scommata in hostes coniiciendo, risum populo movebat.

Triumphanti fumigationes fiebant, & suavissimi adurebantur odores: ac servus publicus auream coronam gemmisque ornatam sustinebat, hoc etiam atq; etiam subinde subiiciens: Respice futura, & hominem te esse cogita. *Ideoque in curru isto campanula & flagellũ pendebat, ut meminisset Triũphans, posse scilicet in ea se incidere tempora, quibus & ipse flagellis cædi, aut etiam capite plecti possit. Qui enim decapitandus erat, campanulam gerebat appensam, ne tanquam sacer & contaminatus à quoquam tangeretur. Filij in patris triumphantis curru, ut & fœmellæ quandoque sedebant: proximi verò cognati equis adhærebant, eosdemque interdum quasi triumphaturi conscendebant. Triumphum agente Augusto, Marcellus dextrum conscendit equum, Tiberius sinistrum. Reliqui consanguinei juxta equos incedebant. Soli parentes equis vehebantur: præter hos, alij omnes pedites ingrediebantur. Currum sequebantur Triumphantis ministri & scutiferi: postea omnes Duces cum exercitu ordine incedebant, ramum è Lauro in manu, & Lauream coronam in capite habentes. Si quis verò præmium aliquod, verbi caussa, aureas coronas, armillas, hastas, scuta & id genus alia obtinuerat, tum ea manu præ se ferebant, in Triumphantis laudem pæana canentes, & multa simul ridicula immiscẽtes.*

Postquam hac cum pompa in forum deventum esset, Triumphans potissimum quendam captivorum internecioni dandum, carceri mancipabat. Inde in Capitolium, Senatu & Magistratu universo comitante, adscendebat. Post annunciatâ captivi illius, & in carcerem nuper detrusi morte, tauros sacrificabant, Iovi spolia quædam conferentes: † Exin sub ipsis Capitolij porticibus cœnabant, usque dum advesperasceret. Tum enim tibiis & variis instrumentis

mentis

mentis Musicis Triumphantem domum comitabantur, atque ita festivam istam solennitatem finiebant. Durabat quandoq; duos aut tres dies Triumphus ille, amplis præsertim spoliis reportatis. Idque à T. Flaminio, L. Paulo Cn. Pompejo & Augusto factitatum legimus. † *Nulli triumphandi potestas decernebatur, nisi qui vel millia quinque hostium saltem profligasset & occidisset, atque insuper Imperium quoque Romanum adampliasset. Solennitas & pompa ista ex* Dionysio Halicarnasseo *colligitur lib. 2. & 5.* Valerio Maximo *lib. 2 c. 8.* Iosepho de Bello Iudaico *lib. 7. c. 24.* Plutarcho *in vita Pauli Æmilii,* Appiano Alexand. *de bello Lybico, & aliis.* 2. *Triumphus cui decretus.*

Triumphabant & illi, qui mari victoriam reportârant, præmissis scilicet Navium & Triremium captarum rostris, anchoris, & aliis instrumentis maritimis. Omne istud aurum, argentum & spolia Populi Romani erant, & in Ærarium deponebantur, deductis tamen expensis Triumphi.

Illi, qui hostes fugassent absq; sanguinis effusione, aut etiam inferioris status homines, ut servos, vicissent, ovabant, hoc est, Vrbem Romam equo ingrediebantur, Equitibus, amicis & exercitu comitati: & purpurea toga, auro intertexto vestiebantur: & mactatis ovibus in Capitolio sacrificabant. Atque hic minor appellabatur Triumphus. *Ovatio.*

Numerantur trecenti quinquaginta triumphi & ovationes à Romulo usq; ad Belisarium, qui postremùm sub Iustiniano Imperatore Constantinopoli triumphavit. Cæteroquin paucis sub Imperatoribus triumphandi potestas fuit concessa, quanquã triumphalia ornamenta iis fuerint conservata, verbi caussa, Laurea, Trebea, & Sceptrum eburneum: quibus publicis in locis utebantur. *Triumphalia ornamenta.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

DE triumphandi solenni ritu, jure & privilegiis, diligenter & ordine pertractavit Rob. Valturius *lib. 12. de Re milit.* quem adire, Lector, è re tua fuerit. Interea autem, ne te vacuum planè & inanem hinc dimittam, paucula hæc ad textus nostri explanationem ex optimis Auctoribus captim libata, en accipe. Primus autẽ triũphasse dicitur Bachus, post Indos devictos, multis jam spoliis in patriam reversus. Unde & Θρίαμβος sive triumphator dicitur Diodoro Siculo *lib. 4. rerum antiquar. cap. 2.* ἀπὸ τοῦ θροεῖν, quod accinere sive acclamare est; καὶ ἰαμβίζειν, id est, maledicere: quod in bellicis triumphis conviciantes multis Anapæstis uti consueverant *Syntag. 8. Histor. Deor.* De Acclamatione illa etiam Varro attestatur *lib. 5. de Lingua Latina.* Ubi triumphare appellatum ait, quòd cum Imperatore milites redeuntes clamitarũt per Vrbem in Capitolium eunti, *Io triumphe, Io.* De conviciatione verò fidem facit Zonaras: quanquam à Thriis, quæ ficulna folia sunt, Triumphi nomen factum putat. Priusquam enim personas Scenici excogitassent, ficulnis foliis facies velati dicteria versibus Jambicis proferebant. Eandem (inquit) & Milites in victoriæ festivitate licentiam, eodem ornatu in victores usurpabant: atq; hinc Triumpho nomen esse factum autumant. Alii verò ex eo, quog tribus constet *Bachus primum triumphavit. Triumphi notatio.*

ordinibus, senatu, populo, & militibus unà incedentibus, literarum in Græco vocabulo θρίαμβος nonnulla mutatione facta. Zonaras *tom. 2. Annal.* Etsi autem & Isidorus à tripartito illo judicio, quod solitum erat eum qui triumphans Urbem ingrederetur, ab Exercitu primùm, deinde à Senatu, tum denique à Populo honorari; Triumphum fuisse nominatum, ex Tranquillo censet *lib. 18. c. 2.* Græcam tamen & priorem illam notationem magis sibi placere Gualtherius fatetur *ad Horat. lib. 4. Od. 2.* Et quidem in more fuisse positum constat, ut à militibus & abjectissimis quibusque triumphalem currum sequentibus, diversis Triumphantes conviciis incesserentur: ne prospera illâ fortuna plus justo insolescerent, vel, ut cum Scaligero loquar, ne ex nimia gloria νεμεσῶντο & invidiam paterentur. Ideò servus publicus à tergo ad se redire, & supra hominem nihil sapere admonebat. *In notis ad Seneca. Hippolytum vers.* 820. Hinc enim illud in Cæsarem triumphantem dicterium:

Triumphantes conviciis excipiebantur.

Cæsar.

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem.

Item illud: Urbani servate Uxores, Mœchum calvum adducimus. Sic & Ventidium Bassum, humili quidem loco natum, & comparandis mulis atque vehiculis præbendis Magistratibus, qui sortiti provincias forent, ægrè ac sordidè victum sibi quærentem prius, pòst verò in altissimum dignitatis gradum evectum, & de Parthis, quos tribus jam præliis fuderat fugâratque, triumphantem convicientibus hisce Jambis imperitum fuisse legimus:

Ventidius Bassus.

Concurrite omnes Augures, Aruspices:
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam qui fricabat Mulos Consul factus est.

de quo videatur Gellius *lib. 15. Noct. Atticar. c. 14.* Nec desunt huic rei exempla propè infinita: quibus manifestum fit; præstantissimos quosque viros, quò altiori in gradu fuerint collocati, eò magis quoque Invidorum malevolentiæ fuisse expositos. Ea enim Livoris natura est, ut velut ignis ardua & alta semper petat, ut est apud Petrum Crinitum. Adeò verum est, quod Ovidius cecinit:

Livor.

Summa petit Livor, perflant altißima venti,
Summa petunt dextra fulmina missa Iovis.

Indeq; factum opinor, quod Triumphantes, non secus atque prætextati pueri, Bullam à pectore cordetenus dependentem, & cordis figuram habentem gestarent, tanquam amuletum quoddam Invidiæ. Bulla siquidem ista in se ea continebat remedia, quæ adversus Livoris stimulos & invidiæ morsus arbitrarentur maximè profutura, quanquam satis esse debet præclaris Viris conscientia rectè factorum: & oportet profectò eos, qui ad rerum gubernacula sedent, maximis in rebus & Rerumpub. administrationibus non penitus invidiam reformidare: sed magno animo ad præclarissima quæque admitti, & virtutis ac potentiæ magnitudine invidiam superare, ut est Plutarchi præceptum *in comparatione Nicia & Craßi fol.* 232. cum & Deum multi sugillent, interdum etiam nefariè diffiteantur. Attamen ipse beatus sempiterno & dulci ævo fruitur, nec pro meritis impios ulciscitur, aut gigni prohibet. Quo fit, ut ad Dei culmen quam proximè accedentes Imperatores, facta sibi convicia, & maledicentiam quàm facilimè tulisse legamus. Theodosius certè tantæ erga omnes humanitatis fuit, ut ad Rufinum præfectum prætorio Constitutionem suo & filiorum Cæsarum nomine emiserit: qua ignosceret iis, qui improbo petulantiq; maledicto Imperatorum nomina lacessissent. Quoniam, inquit, si id ex levitate processerit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum: si ab injuria, remittendum. *l. un. C. si quis Imp. maled.* Quod postremum verbum etsi

Livoris amuletũ: Bulla in pectore.

Intellect. l. un. C. si quis Imp. maled.

etsi Accursius ibi, & Aymo Crauetta consil. 6. num. 71. & alii ita accipiunt, ut injuriosus ejusmodi obtrectator ad ipsummet Imperatorem remittendus sit: ne ab ordinario Judice loci, vel pro verbis durius ille plectatur, vel ob pœnam forsan molliorem occasio præbeatur aliis, Imperatoriā majestatem contemnendi: Sed potius, ut ipse qui læsus fuit Imperator, de hoc etiam statuat. Magis tamen est, ut, quod Cujacius & Menochius, duo illa theoriæ & praxis lumina, rectè putârunt, verbum illud REMITTENDUM perinde interpretemur, atque *Condonandum*, vel nullam rationem Maledicentiæ illius habendam esse. Cujacius *in paratit. C. eod.* Menochius *de Arbitrar. quæstion. Iudic. centur. 4. casu 377. num. 9.* Et quidem hanc verbi hujus Remittendi genuinam significationem esse JCtus docet *inl. omne delictum. §. per vinum. ff. de re militari.* & in promtu sunt cùm Imperatorum, tum Regum, Principum, aliorum exempla illustria. Inprimis verò celebre est illud Davidis impunitatem Semei sceleratissimo homini promittentis. *1. Samuel. 19.* Sic Antigonus Asiæ Rex audiens à Militibus convicia in se jactari, qui eum abesse putabant, patefacto virgâ tentorio: Flebitis, inquit, nisi longiùs remoti posthac malè nobis dicetis. Antisthenes quoque Philosophus apud Laërtium ait: Regium esse, malè audire, cū benè feceris, quod tamen dictum etiam Alexandro Magno quidam adscribunt: quemadmodum & patrem ipsius Philippum eodem ferè sensu dixisse ferunt, *Principum esse, bene & malè audire* Sed & Augustum ita Tiberio rescripsisse legimus: Noli ætati tuæ, mi Tiberi, in hac re indulgere & nimium indignari, quēquam esse, qui de me malè loquatur. Satis enim est, sic hac habemus, ne quis nobis malè facere possit. Nec obliteranda, sed potiùs aureis literis consignanda videtur Titi a-

Maledicentia non curata. *Davides.* *Antigonus.* *Antisthenes.* *Alexander M.* *Philippus.* *Augustus.* *Titus.*

pud Xiphilinum sententia: Nemo, inquit, "me injuria adficere, aut insequi contume-"lia potest; propterea quòd nihil ago, quod "reprehendi mereatur: Ea vero, quæ falsò "de me dicuntur, prorsus negligo. Nam ut "Seneca dicebat, Magnanimi est propriū, placidum esse tranquillumque, & injurias atque offensiones semper despicere. Hinc Demetrius, Calumniantium & Imperitorum voces non magis se æstimare jactitabat, quàm crepitum ventris. Nihil enim ferè interesse, utrum sursum an deorsum sonus turpiter emittatur. Quod dictum ego Obtrectatoribus meis velim repositum; inprimis verò nasutis quibusdam Aristarchis, & horum palponi (*Morioni penè dixeram*) cuidam nupero, novitio, musteo musteo: inquam, non tam ætate quidem, quàm eruditione & scientia, quam satis teneram & adhuc in herba ei esse mecum fatebuntur, qui hominem norunt. Ii igitur censoriam sumentes virgulam, qua tamen ob inscitiam rectè uti nequeunt, subsecivos hosce, ut & alios labores meos carpere, & Theonino dente arrodere nimis immaturè, & præcoci sanè ingenio fuerūt aggressi: nulla quidem, ut par erat, subjecta ratione; nulla quoque judicii, quo in hoc studii genere destituuntur, dexteritate adhibita; sed calumniandi potiùs vitio, quo laborant & tantum nō toti sunt inquinati. Quorū tamen nomina non dissimularē, ni vererer ne vel ipsi inde innotescere, vel mea hæc pagina obscurari hoc modo magis posset. Quòd si quis iis, ut *asino illi Æsopico*, Leonis pellem vellet detrahere; nullo ferè labore effecturum eum crediderim, ut Midæ aures illę latitantes illicò in propatulo, & omniū conspectu sint futuræ. Et cur in Midæ familiam eos non transscribam? cum dictus putetur Midas, quasi μηδὲν εἰδώς, hoc est, nihil sciens: quem perperam judicasse ferunt contra Apollinem, sponsione facta

Seneca. *Demetrius.* *In Curiones & Adculeones.* *Midæ aures asininæ.*

cum Marsia de tibiarum melo certantem: Ideoque asininis eum auribus insignitum, quarum tamen notam soli tonsori patefecisse fingitur.

Sic commissa ferens avidus reserare minister,
Fodit humum, Regisq; latentes prodidit aures.
Concepit nam terra sonum, calamique loquentes
Invenere Midam, qualem conceperat index.

quos Petronii Arbitri sanè quàm elegantis poëtæ versus doctissimos invenias apud Fulgentium, *lib. 3. Mytholog. cap. de Apolline.* Omninò, quemadmodum Solon eos demum benè imperare existimabat, qui ipsi serviissent: ita & ii de eruditis rectè pronunciare putandi sunt, qui ipsi vel æquè benè, vel meliùs composuerint. Nam qui nihil aliud, quàm merus Criticus est, is ex Alciati sententia, ut phreneticus meritò insputatur. Alciat. *in proœm. lib. 2. Dispunct.* sed cesso Triumphatoribus istis, si Diis placet, plura occinere. Saltem Anticyras eos navigare velim, ut pectoribus Elleboro purgatis, & deposito crasso illo ignorantiæ atque obtrectationis morbo, ad saniorem tandem Æsculapio favente, mentem redeant. Sicuti ego ad propositam Maledicis pœnam (qua de agendum erat) me nunc converto. Neq; enim est, ut ob singularem Imperatorum ac Regum, quos diximus, facilitatē illam, (cujus exempla quædam illustria etiam à Ludov. Cœlio Rhodigino recensentur *libr. 21 lection. Antiq. cap. 28.*) quisquam maledicæ suæ linguæ in Principes vibratæ impunitatem polliceri sibi debeat. Nam & Theodosius *in d. l. un. C. si quis imper. maled.* non simpliciter ait, crimen illud REMITTENDUM, id est, condonandum esse: sed addit, Unde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus, & utrum prætermitti, an exquiri debeat, censeamus. Quibus ex verbis manifestò colligitur, integrum esse Principi in Maledicos istiusmodi ex arbitrio animadvertere: quantumvis Judici coram tribunali per sententiam non liceat. Atque eam quidem animadversionem nō in ipsorum dūtaxat Principum personis; sed & in Consiliariis, & aliis ordinariis Magistratibus obtinere censent Tib. Decianus *lib. 7. tractat. criminal. cap. 50. num. 36.* Jaco. Menochius *de arbitr. judic. quæstion. libr. 2. centur. 3. casu 265* & Julius Clarus *lib. 5. Sententiar. §. Læsæ Majestatis. num. 5.* Et quidem graves atque prægnantes subsunt caussæ ob quas neq; iis, qui ex proposito & per injuriam, neq; etiam aliis, qui ex levitate & linguæ lubrico Principibus suis, aut etiam præcipuis horū Consiliariis & Magistratui obtrectant, ignoscendū. Præterquam enim, quòd obtrectatio & Maledicētia ista verbo divino expressè est prohibita. *Exod. 22. & Actor. 23. Diis non detrahes, & Principi populi tui non maledices*: constat etiam, Magistratum injurias & maledicta ejusce modi tolerando, duas illas potissimas Imperii habenas, *Amorem scilicet & Timorem* amittere. Nisi enim quis Magistratum odio haberet, benè potiùs, quàm malè de illo loqueretur. Ac si eundem metueret; vereretur utique malè de ipso loqui. Cui consequens est, quòd si Magistratus & Officiales in nulla auctoritate sunt, nullius quoque momenti futura sint ipsa Mandata. Si Mandata flocci fiunt; ipsum etiam imperium haud quaquam poterit consistere, sed omnia pessum eant oportet. Ut taceam, quòd ex hujusmodi contemtu, in dissitis præsertim provinciis, facilè quivis motus & seditiones possint exoriri. Si quis enim cum iis conversetur subditis, qui seditionem alunt in pectore; nulla ei commodior offerri potest occasio, aliorumque animos explorandi & commovendi, quàm si quosdam ex his gravia jactare palàm audierit maledicta. Tum enim animum

Rursum de intellectu l. 2 C. si quis Imp. maled.

Cur Maledicentia in principes impunita esse non debeat.

Amor & Timor habena Imperii.

-mum ipsius hæc subit cogitatio: si licitum huic est, Magistratum suum palàm & absque pœnæ metu maledictis proscindere; audebit hic utiq; maledica & seditiosa sua verba, occasione data in effectum aliquãdò deducere. Sic veniet, ut facilè in suas eũ partes possit attrahere. Proinde ut perniciosissimo huic malò tempestivè occurratur, prudenter monuit Gregor. *homilia quadam in Ezechielem*, his verbis: Hi, quorum vita in exẽplo imitationis est posita, debent si possint, detrahentium verba compescere. Etsi enim lubricum linguæ ad pœnam facilè trahi non debet. *l. famosi. 7. §. hoc tamen. ff. ad L. Iul. Majestat.* quæ tamen ex certa animi destinatione proficiscitur conviciandi temeritas, compescenda omninò est, ut pœna illius aliis terrorem incutiat. *cap. 1. Ext de Maledic.* quibus non ineptè accommodari poterit, quod Leo Imperator rescripsit *constit. 96.* Quæ delicta, ait, sola animi nequitia committuntur, nullaque naturali necessitate excusantur, his neq; venia tribuenda, neque inferendæ pœnæ effugium concedẽdum est. Quocirca otiã sinceriores Theologi factum Davidis, maledico illi Semei impunitatem jurantis, nequaquam probant. Inter alios enim P. Martyr *ad 19. c. 1. Sam.* ita scribit, Promittere homini scelerato, qui legem Domini violavit, impunitatem, non est justum. Quòd ergò juravit David, præstare non debuit. Sunt enim hæc de genere illarum rerum, quæ malum semper exitum habent, quocunq; te vertas. Si non præstas, malè jurasti: si præstas, BIS PECCAS. Mirum igitur nõ est, si posteà monuit Salomonem, ut hoc malum corrigeretur. Sed in delicto tamen hoc puniendo princeps clementiæ & misericordiæ, in verbo divino tantoperè commendatæ, nequaquam obliviscatur. Propè enim est (inquit etiam Seneca) ut nimiquè puniat, qui nimis. Et: Nulli Regi gloria est ex sæva animadversione. Elephantes & Leones transeunt, quæ impulerunt. Ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet Regem sæva nec inexorabilis ira. Item: Excogitare nemo quisquam poterit, quod magis decorum regenti sit, quàm clementia: quocunque modo is, & quocunque jure præpositus sit cæteris. Et æterna sanè commemoratione dignum circumfertur Diocletiani Imperatoris dicterium; qui *Iustitiam sine misericordia crudelem esse dicebat:* Verè enim furentis & sanguinem humanum anhelantis est, præcipitem in supplicia ferri, qua de re videatur, quæ Marius Salomonius prodidit *lib. 3. de Principatu* & quæ à me scripta fuerunt *sub tit. de Fibula. f. 159.* Quibus omninò addendum est, Bracteatum illud, & auro contra non æstimandum Senecæ, quem nunquam sine elogio nominandum censent viri magni. Adhibenda est, *inquit*, moderatio, qua sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat: nec promiscuam habere clementiam oportet, nec abscissam. Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Idque optimè explicat Clariss. & doctiss. Georgius Remus in elucubratissimis Notis *ad Themistii orationem 4. fol. 176. & seq.*

Num David rectè impunitatem Semei promiserit.

Clementia ratio in pœnis habenda.

Diocletianus.

Seneca dictum aureum.

De Romanorum autem moribus in triumphis peragendis adhibitis (nam ex diverticulo tandem in viam nobis redeundum censeo) consentanea Auctor noster scripsit iis, quæ Zonaras *libr. 2. Annalium*, de Triumphi solennitate literis commendavit. Quòd autem Triumphantes purpurea indutos veste ait; id non de simplici purpura, sed palmata intelligo. Palmatam enim, quæ palmam, certissimum victoriæ symbolum, habebat intextam, Triumphantium vestem fuisse ostendi ad Titul. de Habitu Imperatorum. Hanc verò etiam pictam fuisse nuncupatam, ex Plutarcho & Macrobio *libr. 3. Saturnal. cap.*

Triumphantes purpura induti.

Palmata.

Sive picta.

cap. 13. probat Adrian. Turnebus *libr. 5. Advers. cap. 9.* Et consulendus in hoc omninò erit Paulus Manutius *ad Ciceron. Ep. 21. lib. 9.* Addit Auctor, Triumphantem quoq; ramum è lauro manu dextera tenuisse. Sed & laurea eum redimitū fuisse scribit Zonaras. Cujus rei variæ adsignantur rationes: vel quia inter armatos hostes Laurus quietis indicium, Romanis præcipuè lætitiæ victoriarumque nuncia fuerit: vel quia perpetuò vireat: vel quia pacifera: vel quia in gremio Jovis optimi maximique deponeretur, quoties lætitiam nova victoria attulisset: vel, quæ potior videtur ratio, quòd spectatissima in monte Parnasso; ideoque & grata Apollini, adsuetis eò dona mittere jam & Regibus, & Romanis, teste L. Bruto: fortassis etiam in argumentum, quòd ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso: & quia manu-satarum receptarum in domos fulmine sola non jacitur. Nec obscura sunt arboris hujus circa Augustum eventa, digna memoratu: ob quæ etiam triumphis hanc usurpatam crediderìs. Namque Liviæ Drusillæ gallinam conspicui candoris sedenti Aquila ex alto abjecit in gremium illæsam: intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum baccis suis onustum. Asservari hanc alitem & sobolem jussère Aruspices, ramumq; eum seri ac ritè custodiri, quòd factum est in villa Cæsarum fluvio Tiberi imposita, juxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur AD GALLINAS candidas: mireque sylva provenit. Ex ea triumphās postea Cæsar laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit; ac deinde Imperatores Cæsares cuncti: traditusque mos est, ramos, quos tenuerunt, serendi. Et durant sylvæ nominibus suis discretæ, fortassis ideò mutatis triumphalibus. Plinius *libr. 15. cap. 11.* Atque hæc fortassis Gallina ea esse potuit, cui Livia (Plinius Juliam Augustam vocat *lib. 10. cap. 55.*) primâ suâ juventâ Tiberio Cæsare ex Nerone gravida, cùm parere virilem sexum admodum cuperet, ovum incubanti subduxisse fertur, exploratura scilicet, an esset marem paritura. Hoc enim usa dicitur puellari (*quid si pullari legas?*) augurio, Ovum in sinu fovendo, atque cum deponendum haberet, nutrici per sinum tradendo, ne intermitteretur tepor. Nec falsò, ait Plinius, augurata proditur, quanquam pullum illum inde exclusum non tantùm sexum in Tiberio portendisse, quàm etiam salacitatem & procacitatem eam, qua ille mox famosissimus fuit, Joh. Pierius conjecturatur *lib. 24. Hieroglyph. de Gallo.* Quia igitur lauru redimiri solebant Triumphantes; factum inde est, ut laurea illa corona Triumphalis fuerit dicta. De qua Tertullianus *lib. De Corona Milit.* Laurea ista Apollini vel Libero sacrata est: illi, ut Deo telorum; huic, ut Deo Triumphorum. Primum enim triumphasse Bachum sive Liberum, in principio hujus Tituli significavi. Sed de corona hac idem Tertullianus clariùs ibidem disserit, cum ita scribit: "Triumphi laurea foliis struitur: hanc ad verbis lemniscis: inauratur lamnulis, unguentis delibuitur, &c. Quo in loco quid sibi velit verbum *Adverbis*, Beatus Rhenanus ingenuè fatetur, se nescire. Cogitabam, an non *Adumbrat* legi possit. Erant enim Lemnisci fasciolæ, ut Sextus ait, coloriæ, dependentes ex coronis. De quibus Plinius *lib. 21. c. 3.* ubi de coronis loquitur, quæ ex foliis aureis & argenteis constabant: Accesserunt quoque inquit, & Lemnisci, quos adjici ipsarum coronarum honos erat, propter Hetruscas, quibus jungi nisi aurei non debebant. Hinc Lemniscatæ coronæ, & palmæ, quæ in nobiliori victoria Lemniscis ornatæ victoribus dabantur. Ausonius:

Et lauro redimiti.

Gallina cum lauri ramo.

Triumphalis corona laurea.

Lemnisci.

Lemniscata corona, & Et palma.

Et quæ jam dudum tibi palma poëtica pollet,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.

Sed meliùs id Sidonius exprimit, cum ita canit:

Hic mox præcipit æquus Imperator,
Palmis serica, torquibus coronas
Conjungi, & meritum remunerari.

Nam coronis torques, & palmis serica, hoc est sericatos lemniscos, quos ex Festo fasciolas diximus, conjunctos fuisse innuit, ut Scaliger interpretatur *lib. 1. Ausonian. lection. cap. 10.* Diversa à Triumphali corona fuit Ovalis, quæ ex myrto. Veneri sacrâ contexta iis dabatur, qui Urbem intrabant ovantes, quando bellū leviter & sine cruore perfecissent, deditione facta; aut cùm bella non rectè indicta essent, nec cum justo hoste gesta, aut cū hostium nomen humile esset, ut servorum aut piratarum. Myrteam autem fuisse ovalem hanc coronam idem Tertullianus innuit, his verbis: Quanquam ex myrto ait Milites redimiri solere. Veneris enim myrtum

Ovalis corona myrtea.

" matris Æneæ (subaudi *esse*) non laurum,
" etiam aniculæ (*hoc est amasia*) Martis, per
" Iliam & Romulos Romani. Sed ego Ve-
" nerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, quâ pellicis dolor est. Quorum verborum sanè sub obscuriori ... sensus est: Non est mirum, Romanos milites myrto coronari solitos olim, quum hæc arbor Veneri sit consecrata; quæ non solùm Trojana est, propter filium Æneam ex Anchise conceptum; verum etiam Romani Martis amica, qui Romuli & Remi sit pater. Verùm ego, jocans inquit Tertullianus, non arbitror Venerem eatenus esse valde Romanam, sive amare Romam, quatenus pellicis Iliæ dolor est. Fit enim verisimile, Venerem, quæ sola amasio suo Marte potiri cupiebat, non parum offensam Iliæ concubitu, unde Romulus & Remus progeniti conditores Urbis Romæ. Sic enim textum istum rectè emendavit & interpretatus fuit Rhenanus. Neve ... ignorandum est, Ovalem illam Coronam ab ovatione sic appellatam: & hanc ab Ovium mactatione, quæ in ovationis solennitate peragebatur, nomen fuisse sortitam. At in solennibus & majoribus Triumphis Boves immolabantur, cornua inaurata præferentes. Hinc Virgil. 10. Æn.

Ovalis ab ovatione.

Ovatio ubi ovium mactatione.

In triumphis immolabantur Boves.

Et statuam ante aras aurata fronte Iuvencum
Candentem.

Ovidius indutam cornibus aurum victimam appellat.

——blandis induta cornibus aurum
Conciderant icta nivea cervice Iuvencæ:

quas Juvenalis frontem coruscare dixit, propter scilicet cornua aurata. Atque hic mos etiam Græcis fuit usurpatus. Nam & Homericus ille Nestor, Minervæ rem divinam facturus, accersiri jubet Laërcem aurificem, ut Bovis cornibus aurum circumfunderet, priusquam ad solenne epulum iretur. Observatum quoque fuit sacrificantibus, ut quæ

Hostibus à domitis Hostia nomen habet,

adducta sisteretur nihil reluctans: alioquin amovenda, tanquam invito quoque Deo offerretur: si quando scilicet

Non reluctantes.

Discussa fugit ab ara
Taurus.

ut est apud Lucanum. Idque Ammianus diserte docet, cum *lib. 34.* ita scribit: Abundè ratus post hæc Julianus prosperitate similes adventare, complures hostias Marti parabat Ultori: & ex Tauris pulcherrimis decem, ad hoc perductis, nondum aris admoti voluntate sua novem procubuere tristissimi: decimus verò, qui distractis vinculis lapsus, ægre reductus est, mactatus ominosa signa monstravit. In mactandis autem victimis adhibebantur *popæ*, qui velari lino, ut apparet ex illo Virgilii *lib. 12. Æneid.*

Popæ.

——pura in veste Sacerdos.

Et Propertius *lib. 3. Eleg. 3.*

Illa

Illa tibi hornis eadem denunciat agnis

Succinctique calent ad nova sacra Popa.

Victimarius. Quorum qui victimas mactabat, *victimarius* dicebatur; qui verò jugulabat mactatas, *Cultrarius*: qualem sacer ille Caligula occidisse dicitur Suetonio *cap.* 37. Admotâ altaribus victimâ, succinctus poparum habitu, elato alte malleo cultrarium mactavit. Gualtherius *ad Horat. Od.* 20. *libr.* 3. *Cultrarius.*

Lacones Gallum sacrificabant. Aliud tamen in hoc fuit Lacedæmoniorum institutum: qui, dum vi aperta hostem superassent, Marti gallum sacrificabant; dum Imperatoris arte, dolo aut persuasione, Bovem. Etsi enim bellicosissimum genus apud omnes fuerint habiti: ampliora tamen magisque homine digna judicabant: quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine patrabantur. Plutarch. *Institut. Lacon.* Atque eo haud dubiè allusit Atticus Socrates apud Platonem in Phædone, in fin. dum cicutâ epota moriturus, post apertum certamen contra vitæ illecebras & Judicum malignitatem mandavit Critoni, ut Gallum Æsculapio debitum redderet: perinde acsi victorem se innueret ac prædicaret cœlo vitam redintegraturum. Iam enim sanitatem se recuperare putabat, cùm exiret è corpore, à quo omnes animi morbos scatere pullulareque intelligebat. *Socratis gallus.*

Gallus Marti sacer. Cæteroquin Marti sacrum fuisse Gallum, indubitatum est: vel propter militum vigilãtiam:
1\. (solet enim pervigil Gallus surgenti Soli quibusdam quasi hymnis applaudere, & reditum ejus prænunciare: unde & à Sybaritis, gente ad omnes mollitudinis numeros natâ, in urbe esse fuit prohibitus, ne nocturni somni quietem interpellaret:)
2\. vel propter pugnacitatem; cum in confesso sit, Gallum pugnæ amore nulli cedere; sæpe etiam in ea commori: adeò ut de redintegrantibus certamen proverbiali usurpetur sententia: *Gallus insultat*; atque
3\. ideò Martis pullus dicatur ab Aristophane in avibus: vel propter Alectryonis fabulam, Martis satellitis, in eam avem conversi, ut in ejus nominis festivo libello Lucian. scribit, & Auson. Poëta uno ferè versu attigit:

——ter clara instantis Eoi

Signa canit serus deprenso Marte satelles.

vel denique, quod ex pugnace illo animali Gallo, etiam agnostica sibi milites pararent. Nam in illius ventre lapides repertos, in ore aut brachio gestos robur virtutemque pugnantibus addere credebant. Sicuti ex Julio Africano, Pierio & aliis notat Philipp. Camerarius *cent.* 2. *cap.* 89. *in fi.* 4.

Triumphalis cœna. 1. *Exin sub ipsis Capitolii porticibus cœnabant.*) Triumphator quidem ipsos etiam Consules ad hanc cœnam de more invitari faciebat, sed postea rogari, quo minùs venirent: ne celebritatis illius diei majore quispiam imperio fructum sive locum sibi præoccuparet. Aliis autem omnibus domi conviviorum instructi erant apparatus: sicque omnium plausu ultra omnem consuetum honorandi modum; hunc faustum & felicem diem ob Rempubl. auctam, Imperiumque Populi Rom. propagatum, & malorum civilium finem, urbs Romana celebrabat. Illud admiratione dignum, quod non tantum in cœnæ triumphalis unguenta minium additum, sed, & triumphantium corpora eo illita fuerint, ut ætherei coloris viderentur. Sic enim Camillum trumphasse scribit Plinius *lib.* 33. *c.* 7. *Minium.*

Triumphi decernendi conditiones. 2. *Nulli triumphandi potestas, &c.*) Quoniam Triumphus rerum omnium militarium supremus habebatur honos: ideò nõ passim aut indistinctè cuilibet decernebatur; sed iis demum, qui nõ minùs, quàm quinque millia hostium unâ acie superassent, quod si quis super interfectorum numero mentiretur, in hunc pœna à Lege erat constituta. Ideo Triumphantes Urbem ingressi, de Veritate apud Censores jura-

jurabant. Oportebat etiam eum, qui triumphare volebat, vel Dictatorem, vel Prætorem, vel Consulem res gessisse; & non instaurâsse tantum, sed & imperium auxisse; & regionem insuper de qua triumphaturus erat, successori pacatam reliquisse. De quibus conditionibus videre est apud Dionem *libr.* 37. & alibi passim, præsertim verò Chassanæum *in Catalogo Gloriæ Mundi, part.* 1. *consider.* 30. ubi etiam plurimi enumerantur, quibus Triumphus fuerit decretus. Paucis enim hunc sub Imperatoribus præsertim, concessum fuisse, Auctor noster sub finem hujus tituli rectè monuit: Nam cum omnia bella Principis auspiciis gererentur; Legatis, prætoribusque vel Ducibus qui hostes superâssent, Triumphos decerni non poterat: quia alienis auspiciis vicerant. Unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta, quibus in publico uti poterant, iis decernerentur: verbi causa, Laurea, Trabea, Tunica palmata seu picta, sceptrum eburneum, & cætera: de quibus apud Suetonium & alios. *Triumphalia ornamenta.* Concessit tamen Belisario Justinianus, ut de Parthis triumpharet; quamvis non suis auspiciis vicisset. Alciat. *ad l. speciosas.* 100. *in fin. ff. de verb. signif.* Zonaras *lib.* 3. *Annal. fol.* 95 Ex illa autem Triumphantium gloria & honore, multorum animos tanta belligerandi incessit cupiditas, ut spreto aureæ pacis bono, bellum ei longè præferant: & de propriis parum solliciti, aliena impensè adfectent & consectentur. Talis erat *Pyrrhus Epirotarum Rex*: qui plurimum *Pyrrhus.* Macedonibus, plurimum Græcis molestiarum exhibuit; tandem & Romanis satis negotii facessit. Et cùm multos sæpè devicisset populos, nunquam contentus, quæ præsens haberet atque occupasset, in eos, quibus nõ imperaret, solum animum oculosque, novis semper inhians imperiis, conjecit. Igitur bellum è bello serenti, nullaque ratione quiescenti, in medio victoriarum cursu perire jure contigit, ut est apud Themistium *orat.* 5. *de pace.* Inquietissimi certè fuit ingenii. Et pacem, quod Plutarchus ait *in ejus vita*, colere nequit. Bis vicit Romanos: tandem victus, & Italia expulsus, ignobili (ut ille apud Liviũ *lib.* 29. loquitur) atque inhonesta morte, temerè noctu Argos ingressus occubuit. Hinc Argos, non vetere fama magis quam morte Pyrrhi nobilitatos, idem Livius *lib.* 1. prodidit memoriæ. Tegulæ jactu læsum, & ab hostibus deprehensum occisum esse, auctor est *Plutarchus*. Justinus ex *Trogo* 25. Orosius *cap.* 1. *& seqq.* Habent principes unde pacem sectari præ bello, innumerisque triumphis potiorem esse discant. *Pax bello præoptanda.* Finis enim virorum sanguinum, quos sic Psaltes vocat, est pessimus: ut sic à morte ad Generum Cereris vix millesimus descendat. Quod piè monuit Georgius Remus in doctiss. notis ad Themistium *loco s. citato fol.* 109. *circa fin.* Rectè igitur Herodotus nullum adeò inconsideratum esse existimat, qui bellum præ pace eligat *in Chio*. Ideoque pacem justam & nec honestati aut libertati exitiosam, præ bello expetendam monet Polybius *libr.* 4. *cap.* 31. *justam & honestam* signatè dixit: qua nihil præclarius, nihil utilius esse censet: sicut ea, quam vel ignavia, vel servitus infamẽt, nihil neque turpius neque magis noxium. *Justa in primis.* Id quod diligenter considerandum erit in pactione ineunda, à qua pacis nomen est appellatum *l.* 1. *in pr. ff. de pact.* quoties inter se Duces belli quædam paciscuntur *l. conventum.* §. 1. *d. tit.* Pacem autem communem ab omnibus vindicandum esse Imperator sancit *in l.* 2. *C. de off. praef. prætor. Africæ*: siquidem quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiat *l.* 1. *C. de cadne. toll.* *Omnibus vindicanda.* Quo nomine laudatur inprimis Frotho ille Danorum Rex: qui cum patratis latè cædibus, insignes utique victorias edidisset; coram omnibus erogare

constitutis, ut pacis jucunditas, bellorum atrocitati succederet, & cladis finis, salutis initium foret, ut est apud Saxon. Grammat. *libr. 6. Histor. Dan. fol. 86.* Pacis enim indipiscendæ gratia bellum suscipitur & ponitur. Post tranquillo eius nomine excolitur celebrata in civitate justitia, ut Lud. Cœlius Rhodig. dicebat *libr. 17. lect. antiq. cap. 19.* Cujus justitiæ filiam Pindarus effingit pacem *in Pythiis*. Quæ quidem pax & justitia, juxta Regium Psalten, mutuò se osculantur; ut si amicam pacis non ames justitiam, non te vicissim amet ipsa pax, neque ea ad te veniat, ut Augustinus hoc explicat. Ad hanc verò nos exhortatur Euripides elegantissimis hisce versiculis à Polybio *lib. 12. cap. 14* laudatis, atque ita à Casaubono latinè redditis.

Pax justitia filia.

Ejus deprædicatio.

O Pax alma, datrix opum,
O pulcherrima cælitum,
Quàm te mens sitit! ô moram!
Obrepat metuo mihi
Ætas ne mala, Te prius
Suavem ô quam tuear diem
Plausus, undiq; cum strepent,
Cantusq; & chori, amicaq;
Commessatio floribus.

Adhæc similimum ait bellum quidem morbo; pacem autem sanitati per hanc siquidem, & qui ægrotent, refici; per illud etiam sanos interire, & quæ sequuntur. Consideremus præterea dubium illum belli eventum, & ancipitem Fortunæ aleam. Incertã enim semper esse victoriam, ipsemet fatetur Tullius *lib. 6. ep. ad Fam.* Cùm fieri nonnunquam possit, ut & victi vincant. Quoniam ut Marocanit,

Belli eventus anceps.

Quondã etiam victis redit in præcordia virtus.
Ex quo Cato ille Romanus:
Victorem à victo superari videmus.

Taceo, victoria quandoq; nihil esse miserius, quæ etiamsi ad meliores venerit; tamen eos ipsos ferociores, impotentioresque facit, ut idem innuit Sapiens *lib. 6. ep.* 9: Nihil enim successu magis insolentiam nutrit, nec ullum prosperitate efficacius superbiæ incitamẽtum est, ait Saxo Grammaticus *libr. 3. Histor. Danic. fol 43.* Et fit sæpenumero, ut pacis & belli nominibus, tanquam numis utamur, non ad justitiam, sed ad commoditatem; tunc meliores, cum apertè bellum inferre fatemur, quàm cum injuriarum cessationem Amicitiam vocamus. Ut Plutarchus conqueritur *in Pyrrho fol. 177.* Nec enim omnes victoria rectè utuntur: *Scis vincere, Hannibal, sed nescis victoria uti*, dicebat ille apud Livium. Atque victoria benè uti præstat, quàm vincere, ut est apud Polybium *libr. 10. cap. 33.* Et eo quoque insolentiæ Duces belli nonnunquam evadunt, ut victricibus signis prosilire & armorum atrocitatem non in hostes ostendere; sed contra vicinos, & forsitan etiam adversus miseros colonos, quos procurãdos susceperant, convertere audeant. *l. licet 35. C. de locat. & cond.* Quid quod *bellum quasi minimè bellum* vel *belüinum* potius perpetuo appellari videas *lachrymosum*, *impetuosum*, *hominibus perniciosum*, *acerbum & malum*? Bello enim vita periculo exponitur, uxores viduantur, violentæ contributiones inducũtur, commercia impediuntur, subditi ad paupertatem rediguntur: & quis singulas belli incõmoditates enumeret? Quarum tamen aliquot Ventura de Valentiis commemorat *in Parthenio litigioso lib. 1. cap. 6 nu. 23.* & proh dolor! non absque insigni clade & damno hactenus plus satis expertus est *Palatinatus hic noster.* Ideoque votis omnibus contendimus, ut Bellona illa Homero *Urbiperda* cognominata, quam alii matrem, alii sororem Martis autumãt, & ad infantiam homines adigere censent, oris ab his nostris tandem facessat, dirutâ & proticâ, columnâ belli indice, quam ante templum ipsius, quod ante portam Carmentalem fuisse perhibetur,

Victoria quandoq; nihil miserius.

Victoriæ abusus.

Belli detestatio.

Bellona.

ibetur olim collocatam tradit Rhodigin. *lib. 16. lection. antiqu. cap. 25. in fin.* Contra verò

—Pax optima rerum

Quas homini novisse datum est, pax una Innumeris potior, (*triumphis* ut à Silio describitur, nos rursum invisat, & in regione hac nostra perennet!

DE LEGATIS TIT. LVIII.

Veteres Legatis viaticum hoc est, viæ sumptus, & aureum annulum de publico largiebantur. Annulum illum in publico gerebant, eòque posteà deposito, ferreo intra domos utebantur, ut Plinius *memorat lib. 33. cap. 1. Sed hoc primis quidem Reipubl. annis ita fuit observatum: quo tempore nemo præter Legatos, quos diximus, aureos gestavit annulos. Posteà & Senatores gesserunt, à quibus ad Equites; & inde ad omnes Ingenuos, usus hic promanavit. Cum Principem aliquem Legati accederent, ipsis iuxta se potestatem sedendi, honoris caussa faciebat: quemadmodum* Nicetas *refert in vita Angeli Isaaci Imperatoris.*

Legati annulo aureo honorabantur.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Legati sancti.

IN ore ferè est omnium, sanctos & inviolabiles esse Legatos. Id ostensurus Marcianus JCtus, rem altiùs repetit *in l. sanctum 8. ff. de rer. divis.* Sanctum ait dictũ esse à sanguinibus, herbis quibusdam, quas Legati populi Romani ferre sólebãt, ut argumentum essent, eos Legatos esse; itaq; consequerentur jure Legationis, ne quis eos violaret. Quomodo & Cicero *pro Archia poeta* scripsit Ennium jure suo sanctos appellare poëtas: quòd inquit, quasi Deorum aliquo dono atq; munere commendati nobis videantur. Deorum dono, quasi imperio & sanctione? commendati, ut sint nobis inviolabiles. Hugo Donellus *libr. 4. Comment. jur. civil. cap. 1.* Proinde Platonem ajunt, admonuisse, ne quis hominem poëtam sibi faceret inimicum. Et Horatius *genus irritabile vatum* dixit: Quemadmodũ enim si cicadam natura garrulã, ala prehendas, clarius obstrepit; ita si poëtico homini prębeas occasionem simultatis, nõ modo non tacebit, sed clarius obstrepet, & omnem bilem chartis illinet atris. Erasmus Rothero. *Chil. 1. cent. tur. 9. Adag. 18.* Marciani etymologiam confirmat Festus, qui sagmina vocari ait verbenas, id est, herbas puras: quia ex loco sancto arcebantur à Consule, Prætoreve, Legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum, bellumque indicendum. Cum quo planè consentit Servius, qui ad illum Virgilii versum 12. *Æneid.*

Poeta non irritandi.

Sagmina Verbena.

Velati lino & verbenâ tempora cincti.

Verbenam, ait, propriè esse herbam sacram, sumptam de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Feciales & Pater patratus, fœdera facturi, vel bella indicturi. Ex quibus omnibus apparet, sagmina & Verbenas idem significare. Idque ex Nævio Festus probat, his verbis: *Struppos atq; verbenas sagmina sumpserunt.* Quo in loco etsi vulgares Codices habent *Scabos vel scapos*: Melchior tamen Guilandinus vir doctissimus, *Struppos* rectè emendavit, vocabantur enim Struppi, eodẽ Festo auctore, in pulvinaribus fasciculi de verbenis facti, qui pro Deorum capitibus ponebãtur; Plinius quoque Sagmina & verbenas promiscuè usurpat *lib. 22. c. 2.* cum ita scribit: Auctores imperii Romani conditoresque, immensum quiddam & hinc sum-

Struppi.

fere: quoniam non aliunde Sagmina in remediis publicis fuêre, & in sacris Legationibusque verbenæ. Certè utroque nomine idem significatur, hoc est, gramen ex arce cum sua terra evulsum: ac semper & Legati cùm ad hostes, clarigatumque mitterentur, id est, res raptas clarè repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur. Verbenam verò idem etiam *Verbinacam* appellat *libr. 25. cap. 9.* Verbenaca, inquit, est quam Legatos ferre ad hostes indicavimus. Hac Jovis mensa verritur, domus purgantur lustranturque. Sagminum autem sive Verbenarum veterē illum usum, in feriendis præsertim fœderibus, Livius docet *lib. 1. ab Urb. cond.* Jubesne me Rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire? Jubente Rege: Sagmina, inquit, te Rex posco, Rex ait: puram tollito. Ferialis ex arce graminis herbam puram attulit: ita posteà Regem interrogavit: Rex, facisne me tu Regium nuncium, populique Romani Quiritium, vasa comitesque meos? Rex respondit: Quod sine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio, Et *lib. 10. ad finem secundi belli Punici* scribit: Ut privos lapides silices, privasq; verbenas secum ferrent: uti Prætor Romanus his imperaret: ut fœdus ferirent: sibi illi Prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumtum, dari Fecialibus solet, &c. Hinc sagmina illa à sanciēdo quoque, id est confirmando, dicta putat Festus ex Nævio: Jus sacratum Jovis jurandum sagmine. Atqui ex his liquidò constare poterit, cur Legati dicti fuerint sancti; à sagminibus scilicet sive verbenis illis: quibus non herbæ tantùm puræ sive sacræ, ut modò diximus; sed & sacræ frondes, Servio auctore significantur, ut est laurus, oliva, myrtus, &c. Ejusmodi igitur frondes sive virgulas Legati ad hostes ferentes, argumento eo fidem faciebant, se Legationis jure hoc consequutos, ut sacri essent & inviolabiles. Unde sancta Legatorum corpora Varro nominat, *lib. 3. de Lingua Latin. Et sanctum populi per secula nomen* Statius Papinius 2. *Thebaid.* Quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuit ut ait Cæsar *lib. 3 de bello Gall. cap. 9.* & ejusmodi esse debet, quod non modò inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur. Cicero *Verrin. 3.* Cujus hæc quoque esse potest ratio: quia legatorum & literarum missione inter hostes sublata, omne commercium humanitatis sublatum est; omnis via ad pacis conditiones concupiendas interclusa atque intercisa est. Conradus Rittershus. in doctiss. notis *ad Gualther. Ligurinum lib. 9. c. 1. num. 9.* Hinc justa & acerba illa Hannonis querela *apud Livium lib. 21. Legatos ab sociis & pro sociis venientes bonus Imperator vester in castra non admisit: jus gentium sustulit.* Unde & hostium jus Tacitus appellat *libr. 1. Annal.* Hostium quoque jus, *inquit,* & sacra legationis, & fas gentium rupistis Johan. Brantius *ad Cæsar. lib. 3. de bello Gallico cap. 9.* Quòd si quis Legatos pulsasset, contra jus gentium id commisisse existimabatur. Itaque hostibus, quorum illi Legati erant, is dedebatur ex Q. Mutii sententia, quam Pomponius laudat, *in l. ultim. ff. de legation.* Qua se veritate etiam in Manlium & Minutium, pòst & Fabium atq; Semproniū animadversum legimus. Hos enim Romani vinctos hostibus dediderunt, quòd vel minimum Legatos violassent. Qua igitur pœnâ plectendi erunt, qui Legatos non pulsârunt tantùm; sed & nefariè ac crudeliter occiderunt? id quod à Tyriis factitatum constat, dum Alexandri Tyrum obsidentis Legatos ad pacem ineundam ipsos adhortantes, contra jus gentium occisos ex alto præcipitarunt. Q. Curtius. libr. 4. Crudelior tamen his etiam Achillas ille, qui Dioscoridem & Sera-

Verbena etiam Verbenaca.

Sagminū aut Verbenarum usus.

Legati inviolabiles.

Hos violantium pœna.

Violarunt autem Tyrii.

Achillas.

Serapionem Cæsaris Legatos, cùm in cōspectum ejus venissent, priusquam eos audiret, aut cujus rei caussa missi essent, cognosceret, corripi ac interfici jussit. Cæsar *lib.3.Belli civil.* Sed fœditate illa & perfidiâ omnes ferè superavit Helena Russiorum regina: cujus nuptias cum Rex Prutenorum peteret, ipsa Legatos viventes ac spirantes terrâ obrui jussit: ac priusquam ad hostes fama perveniret, digniores Legatos ad se mitti petiit, quod cùm obtinuisset, hostium quinquaginta principes, ac summæ inter ipsos auctoritatis ad se missos, uno cremari & eodem incendio mandavit. Pòst etiam pacta matrimonium, convivii specie, hostium quinque millia, quos inebriari curaverat, trucidari jussit: postremò seipsam aquarum voragine immersit. Joh. Bod. *lib.5.de Rep.c.6.* At quot civitatum eversiones in Legatos cōmissa perfidia, & jurisgentiū violatio pepererit; id verò exemplis numero q̄ multis docent historiæ. Corinthum certè ideò à Romanis eversam, quod Legati Romanorum à Corneliis durius appellati fuissent, Cicero refert *in Orat. pro L. in Manilia*. Idemque eo nomine Romanos hortatur, ut Pompejum eligant adversus Mithridatem, à quo Legati Romani, qui inter hostes incolumes esse debuerant, fuissent occisi. Sed & Illyricis bellum aliquando indictum legimus, propter unum ex Legatis, quem Romani ad eos miserant, occisum. L. Florus *Epit.20.* Taceo, quod Suidas adnotavit, Lacones pestilentiâ conflictatos, quod Xerxis Persarum Regis Legatos, aquam & terram postulantes Urbe expulissent, & civium aliquem, qui Regi parêre suaserat, lapidibus obruissent. Nec verò etiam vulgaris honor iis exhibebatur, qui Legatione obita interiissent. Nam, qui ab hostibus populi Romani occisi erant Legati, iis statuæ in publico erigebantur, ut per interitum in honorem æternum venirent. Sic enim quatuor illorum Legatorum, quos Laërtes Tolumnius Rex Vejentum interemerat, statuas in Rostris longo pòst tempore stetisse, Cicero testatur *in Philip.9.* non secus ac si in acie mortui fuissent, aut pro Republica cecidissent: qui in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur. *§. Filii autem. Inst. de excusat. tutor.* ut adeò verum sit, quod Horatius cecinit,

Helena Russiorum regina.

Rursum de pœna.

Legatis violatis statua erecta.

Pro patria mori.

Dulce & decorum est pro patria mori:

quippe quæ rebus omnibus, imò etiam charitate liberorum parentibus Romanis antiquior fuisse dicatur *in l. postliminium. 19.§. filius. ff. de captiv. & postl. reverf.* cùm ex Platonis sententia non nobis solùm nati simus, sed ortus nostri partem patria vendicet, partem amici. Nec verò absque summa ratione: cùm certum sit, quòd eversa domo, Reip. status manere sæpè soleat; at verò Urbis ruina penates omnes secum trahat. Quam in rem exstat elegans Epigramma Johan. Girardi JCti & poëtæ festivissimi:

Non solùm nobis natos nos, dicimus omnes,
Patria præcipuum vendicat ista locum.
Pro patria facio, quod me fecisse necesse est:
Pro patria vivo: pro patria morior.
Quid dixi morior? Mors hæc clarissima vita est,
A morte æternùm vivere Musa facit.

Sed admonendos tamen Legatos Bodinus censet, ne securitate publica Legationis specie abutantur: neve principum ac populorum majestatem, verborum arrogantiâ violare sibi fas esse putent. Nec enim omnibus fortassis integrum aut impune erit, eam audaciam dicam an temeritatem usurpare, qua Pompilium Romanorum legatum usum fuisse Livius scribit. Is enim ad Antiochum magnum Asiæ Regem, ut Ptolomæum armis lacessere desineret, missus, cum ei populi Romani mandata explicasset; virga locum, in quo

Legatorū officium.

Rex stabat, circũscripsit, ab eoq; responsum, priusquàm pedem inde moveret; exigere nõ dubitavit. Et priùs, inquit, quam hoc circulo excedas, da responsum, Senatui quod referam. Hic Livius; *Obstupefactus est Rex tam violento imperio*. Ne tamen Pop. Ro. cujus anteà potestatem fuerat expertus, offendere videretur; cùm hæsitasset parumper, Faciam, inquit, quod censet Senatus. Livius *Deca.5.li.5.& Val.Max.li.6.c.4.* Nec immeritò videtur Philippus Macedonum Rex, Romanorum legatum liberiùs quàm debebat, se alloquentem increpuisse. Cùm enim Legatus Philippum interrogâsset, Num Abydeni (inquiens) tibi intulerunt arma? insueto vera audire ferocior oratio visa, quàm quæ habenda esset apud Regem. Hic Philippus: Ætas, inquit, & forma, & Romanum nomen te ferociorem facit. Et quidẽ temeritatis ac petulantiæ punitæ exemplũ nobis illustre præbent Legati Persici, ad Amyntam Regem Macedonicum à Dario Aquam & terram petitum missi. Nam cũ Amyntas Persicã potentiam metuens, placidè respondisset, & Persas in cõvivium vocâsset; tum Barbari superbè petierunt, etiam nobiles mulieres adduci, & inter convivas collocari: Iidemque ebrii jam, & basia dabant honestis mulieribus, & attrectabant sinus. Hæc cùm non injuriâ ægrè ferrent pater Amyntas, & filius Alexander; filius patrem hortatur, ut ex convivio discedat dormiturus. Qui cùm abiisset, simulabat hilaritatem Alexander, ac aliquanto pòst hortatur, concedat Mulieribus, ut aliquantisper surgant. Mox enim rediturus ait. Mulieribus itaque dimissis, jubet adolescentes nobiles totidẽ induere earum vestes, & gladios sumere abditos sub vestibus; & cùm Persæ eos attrectarent, ipsos confodere. Atque ita lasciviæ & petulantiæ pœnas Legati justas dederunt. Philippus Melanthon *lib.2. Chronicor. sub Dario*, quibus

Legatorũ temeritas & lascivia punita.

adde, quæ in hanc rem doctè & sapienter scripsit Joh. Bodinus *lib.5. de Repub. cap.6.* Monet etiam Claudius Coteræus in Legationibus illud inprimis animadvertendum esse, ut eos maximè mittamus, qui vel astu, vel multarum rerum cognitione, hostium integumenta & callida consilia possint evolvere. *libr.2. de Iure Militum. c.4.23.* Quibus non dissimilia scribit Nicephorus Gregoras *lib.4. Histor. Roman.* sub Patriarcha Johanne Sozopolitano: ubi Eos, qui Legati ad exteras nationes proficiscuntur, non tantùm oportere ait rerum usum habere; sed & prudẽtiæ doctrinæq; copiâ, tam divinarum quàm humanarum rerum, Græcarumq; literarum cognitione excellere: ut linguis ab omni parte instructi, in quovis disputationum genere palmam obtineant. Sed & Legatorum quoq; dignitas quàm maximè erit inspicienda. Hannibal enim Romanos pace respuere dixit, quòd parum dignitatis in Legatione eorũ conspiceret, eaq, de caussa ipse pacem curiosius appetebat, ut est apud Livium *lib.10. secundi belli Punici*, quinimò Lucas de Penna *in rub C. de legat. libr.* 10. viginti requisita sive virtutes recenset, quibus prædituum vult esse Legatum. 1. ut gratus & acceptus sit ei, ad quem mittitur. 2. ut fidelis vel integræ fidei. 3. ut Orator & prudens. 4. ut justus. 5. ut verax. 6. ut discretus & doctus. 7. ut sobrius. 8. ut ætate provectus. 9. ut fortis & laborum tolerans. 10. ut eloquens & facundus. 11. ut nobilis, vel amplis usus honoribus. 12. ut non indignus eo, ad quem ablegatur. 13. ut in verbis & actionibus circumspectus. 14. ut solicitus & solers. 15. corpore benè compositus. 16. moderatus. 17. plurium linguarum gnarus. 18. moribus gravis. 19. benignus & jucundus. 20. & denique auri non cupidus. Quæ singula diligenter examinavit Lucas de Penna: quem qui volet, consulere poterit.

Legati quales mitti debeant.

Viati-

Viaticum Legativū.

1. *Viaticum, hoc est, via sumptus*) Viaticum id è publico ærario Legatis erogari solebat. Unde & Legativum id dicebatur. *l. ult. §. legati. 12. ff. de mun. & hon.* & iis præsertim adnumerabatur, qui gratuitam susceperant legationem. *l. 1. in fin. ff. de legat.* cujus quidem contemplatione prohibitum non erat, eundem plures simul legationes suscipere & obire, si scilicet viatici sive sumptuū ratio & itineris compendiū hoc fieri suasisset, hoc est, ut Budęus interpretatur, si minore dispendio plures simul obiri legationes, quàm separatim & sigillatim possent. *l. eundem. 16. ff. d. t.* Viatici verò privilegium est, ut si quis in munere legationis, antequam ad patriam revertatur, decesserit, sumptus qui proficiscenti sunt dati, non restituantur, sed ad Legati hæredes transeant, *l. Legatus. 10. in fi. ff. eo. t.*

Verum Legatus sibi donata, Domino teneatur restituere.

Quid autem si quid Legatis dono à Principibus, ad quod mittuntur, datum fuerit; num proprium hoc ipsorum erit, an verò Dominis id cogentur restituere? Et quanquam Legati in Legationis actu non privatas suas personas, sed Dominum à quo mittuntur, repræsentare videntur: unde & his non secus atq; Domino mittenti honor exhiberi solet; non tā legatorum, quàm mittentium ratione habita. *arg. c. postulastis. Ex de conc. ff. præb.* atque ita donatio illa Legationis contemplatione intervenisse putanda est, & exinde Domino restituenda. *arg. l. evicta. ff. de petit. hæred. & l. si forte. ff. de castr. pecul.* Putavit tamen Bartolus *in l. si verò §. item qui quid ff. sol. matr.* id quod Legatus etiam Legationis contemplatione dono cepit, restituere non teneri. Idque satis probari ait *per text. in l. socium. 60. in fin. ff pro socio.* ubi etsi quid donatur socio societatis occasione: quia tamē personæ, & nō societati facta fuit illa natio; responsum est, id quod donatum fuit, soli donatario cedere, non verò etiam societati: sicuti econtrà si socius ejusdem societatis contemplatione damnum fecisset, sibi id soli non verò & societati posset imputare. Ergò nec compendium (ait Pomponius) quod propter societatem ei contigit, in medium venire debet: veluti si propter societatem hæres fuerit institutus aut quid ei donatum sit *d. l. Socium. 60. in fin.* Quę sententia & eo juvatur, quòd Legationis munus personale cùm sit, ab invito etiam quandoque suscipiatur. *l. ult. §. Legati de muneribus & honor.* atque exploratum sit, Legatos interdum sæva incurrere pericula, & vitæ quodammodò renunciare. *l. Principes. C. de Princip. agent. in rebus libr. 12.* quod vel tum quoq; fieri intelligitur, cùm vel navigādum illis est, vel per insidiosa loca eundum, aut etiam ætate fessi sunt. Hæc enim omnia instans periculum demonstrant. *l. 3. 4. 5. 6. ff. de mort. causs. donat. l. si non fuerint. 29. § ita coiri. ff. pro socio.* Ideòq; remuneranda hæc eorum pericula, quinimò & præmiis exhortanda meritò placuit. *l. semper 5. §. Negotiatores. ff. de jure immun.* tantum abest, ut donis illis Legati sint defraudandi; ut potiùs, cū ex una parte gravētur inviti, ex altera in hoc relevandos eos putem, ut quod donatū habent restituere nō cogantur. *arg. l. eum qui 30. in pr. ff. de jurejurando.* Luc. de Penna *in l. 1. C. de castrensi peculio mil l. b. 12.* Sed in hac tamen re ipsius Donātis mens erit inspicienda, utrum donatam rem ipsis Legatis, an verò Domino mittenti præcipuam esse voluerit. Id verò ex qualitate rei donatæ facilè dijudicari posse Panormitanus censuit *in c. postulastis. Ex. de concess. præb.* & Petr. Costalius probat *in l. qui proprio. 46. §. procurator. ff. de procur.* quibus addendū est, quod multis in hanc rem congestis, scriptum reliquit Jacob. Menochius *de præsumpt. lib. 3. præs. 27.* & Joseph. Mascardus de probation. *Conclus. 564 donatio al cujus rei. nu. 8.* Sanè historiarum monumentis laudabiliter prædica-

prædicantur Q. Fabius Gurges, C.N. Fabii Pictores, Q. Ogulnius: qui legati ad Ptolomæum regem missi, munera quæ ab eo privatim acceperant, in ærarium, & quidem prius, quàm ad Senatum Legationem referrent, detulerunt: De publico scilicet ministerio, nihil cuiquam, præter laudem benè administrati officii, accedere debere judicantes. Nam, ut Cicero dicebat, nihil præter laudem bonis innocentibus, neq; ab hostibus, neque à sociis reportandum. *li.3. de legibus.* Et talia quidem exempla virorum illustrium, quæ memoratu & scripturâ digna existimata fuerunt, sunt etiam imitatione dignissima. Quia demum ii penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facilè steterit, ubi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vendicaverit. Nam quò istæ generis humani certissimæ pestes penetraverint, ibi injuria dominatur, infamia flagrat. Sed tamen data sunt Legatis (ait Valerius) quæ in ærarium reposuerant, nō solùm Patrum conscriptorum decreto; sed etiam populi permissu: eaque Legatis Quæstores promptè unicuiq; distribuerunt. Ita in iisdem Ptolomæi liberalitas, Legatorum abstinentia, Senatus ac populi Romani æquitas debitam probabilis facti portionem obtinuit, ut graviter scribit Valerius Maximus, *libr. 4. c. 3. in pr. & nu. 9.* De legatis porrò plura videri poterunt apud Petrum Aerodium *lib. 10. Rerum ab omni antiquit. judicat. tit. 15.* Inprimis verò elegantem illum *Alberti Scipionis de legationibus* Commentarium: quem magno illi Britanniarum Oratori *Philippo Sydnaeo* nuncupavit: utpote in quo uno vivam perfecti legati imaginem & excellentem formam inveniri & ostendi posse confidit. Atque hunc omnia sic habere censuit; quæ ad summum Oratorem constituendum requiruntur, ut cumulatiora etiam habeat & ampliora.

Philippus Sydnaeus.

2. *Aureum annulum*) Annuli originem quidam ad Promethea referunt quem Saturni lege perpetuis vinculis ab Jove damnatum, quòd Parcarum sortem de Thetidis filio, qui patre major & clarior futurus esset, patefecisset, atque ita Jovem ab ejus congressu deterruisset, ne se præstantior filius nasceretur, ea mox conditione liberatum ferunt, ut inde annulum lapide & ferro compactum gestaret, ne omninò exsolutus pœna videretur: inque annulorum usum propagatum. Sed hoc fabulosum videtur Plinio, qui *lib. 33. cap. 1.* Pessimum (inquit) vitæ genus fecit, qui annulum primus induit digitis. Nec hoc quis fecerit, traditur. Nam de Prometheo omnia fabulosa arbitror, quanquam illi quoque ferreum annulum dederit antiquitas; vinculumque id, non gestamen intelligi voluerit. Rectè ait *vinculum*: quandoquidem tota Annuli originatio ab An particula, quæ Circum significat, desumatur: atque ideò Annulus vinculum denotet, aut compedum manicarumve oppressionem. Quo pertinet Pythagoræ symbolum illud, quo nos arctum annulum gestare vetat. Eo ipso enim, ex D. Hieronymi interpretatione, non esse anxiè vivendum admonet: quippe cavendum, ne nos in eam servitutem conjiciamus, quæ dura sit & incommoda. Joan. Pierius *lib. 36. Hieroglyph.* Sed quæcunque sanè annuli origo sit: constat utiq; veteres eo ferreo fuisse usos. Longo sanè tempore, ait Plinius, ne Senatum quidem Romanum habuisse aureos, manifestum est. Docet id Juvenalis illis versibus.

Annulorum origo.

Annulus cur vinculum.

Arctum annulum ne gerito.

Annulus primum ferreus.

—— *ille fruatur*
Vocibus obscenis omniq; libidinis arte.
Qui Lacedamonium pitysmate lubricat orbem.

hoc est, qui lubricat annulum sputo. Per hunc enim ditiorem quendam intelligit,

Per cujus digitos currit levis annulus.

ut Martialis ait. Est scilicet ditiorum mos, dum

dum otiosi sedent, annulos volvere, eosq; sæpè extrahere & reponere; digitosque, ut id factu sit facilius, sputo irrorare. Pytisma autem, ut & pitysma sputum significare, à πτύζειν, quod spuere est, sic dictum, Perottus docet. Lacedæmonium verò orbem cum dicit, ferreum significat annulum: siquidem suo etiam tempore Lacedæmonios ferreo tantum usos fuisse idem Plinius testatur; Quæ quidem interpretatio quanquam non improbanda videbatur doctissimo Christiano Becmanno, viro ob singularem eruditionem mihi lõgè charissimo: idem tamẽ me monuit, ut miram hic lectionum varietatẽ; ita varias interpretum expositiones itidem reperiri: alii enim, dicebat, & multi quidem legunt pitysmate: alii pedemate: alii pede nudo: alii pitylismate; alii popysmate: alii ,pptysmate; alii pygisinate: alii petteumate: oẽs verò suæ sententiæ sive etiam conjecturæ rationes afferunt non negligendas. Videtur, *ait tandem* poeta non abs re saltationem Lacedæmoniorum spectare.

Pytisma.

——pytismate lubricat orbem.

hoc est, ejus triclinii aut stibadii pavimentum preciosis Tænarii Marmoris orbibus refulget: superiori verò interpretationi de annulo ferreo, illud etiam addit Plin. Romæ non fuisse aurum, nisi admodum exiguum, longo tempore: siquidem iis tantùm, qui legati ad exteras gentes ituri essent, Annuli publicè dabantur: credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur. Neque aliis uti mos fuit, quàm qui ex ea causa publicè accepissent: vulgoque sic triumphabant, quanquam hi quoque, qui ob Legationem acceperant aureos, in publico tantùm utebantur eis: intra domos verò ferreis. Mox adeò promiscuum id esse cœpit, ut cum servitiis quoque communicaretur. Constat enim servos non ferreo tantùm, sed & aureo, cui ferreum inesset capitulum, fuisse usos. Idque Annulorum genus Samothracium nuncupant. Sic n. Lucret. *lib. 6.* de Magnete ferrum alliciente disserens ait,

Annulus Legatorum aureus.

Samothracius annulus.

Exultaret etiam Samothracia ferrea vidi.

Samothracia dicebantur à loco. In Samothrace enim id genus inventum, quo ferrum cingebatur auro, ut ferrum loco gemmæ esset. Sed nec auro cingebatur tantùm, verum etiam totum è mero fabricabatur auro. Plinius hoc docet *d. lib. 33. c. 1.* his verbis: Nec non & servitia jam ferrum auro cingunt: alia per sese mero auro decorant: cujus licentiæ origo nomine ipso in Samothrace id institutum esse declarat. E mero autem ferro Samothracia quoque fuisse, ex allegato Lucretii versu satis probat Adrianus Turnebus *lib. 20. Advers. c. 20.* Sed ferreum tamen annulum deponebant servi, aureo assumto, cum ingenuitatis jura consequebantur, quod fiebat; cùm servitute liberati, jus aureorum annulorum ab Imperatore impetrassent. Tunc enim & pro Ingenuis, salvo tamen patronatus jure habebantur, & Equestrem dignitatem, vel beneficium equestri dignitate compar censebantur adepti. Nam cum hos gestare nulli, quàm equestris ordinis hominib. fas olim esset; quippe qui iis pro insigni, quo à plebe distinguerentur, utebantur, ut ex Plinio docet Guilielmus Budæus *ad L. ult. ff. de Senator.* meritò concessa aureorum annulorum usurpatione, ipsam quoque ordinis dignitatem Princeps concessisse videbatur, facit text. *l. fal. a demonstratione, 33. §. sed si cui. ff. de condit. & demonstr.* ubi si quis annulos ab Imperatore acceperit, honorem ejus augeri JC. respondit. Libertinis igitur dato jure annulorum aureorum, Equestris dignitas collata censetur. quæ res efficit, ut in multis juris partibus donati annulis Libertini pro ingenuis habeantur. Tacitus certè, Equestri dignitate donare, & annulis honorare

Aurei annuli concessio Libertis ingenuitatem conferebat.

Vel equestrem dignitatem.

promiscuè usurpat *lib.18. Annal:* Postulante exercitu, inquit, ut libertū suum Asiaticum equestri dignitate donaret, honoravit annulis. Et Lamprid. scribit, Alexandrum Severum Libertinos nunquam in equestrem locum redegisse, id est, nunquam honorasse annulis aureis: ne equestris ordo libertinis commacularetur, ut est apud Suetonium. Idq; Cujacius pluribus exsequitur *lib. 7. observ. c. 14. & ad tit. ff. de iure aureor. annul.* Cæterum de ferrei istius annuli depositione attestatur Papinius *lib. 3*

Atq; idem, in cuneos populos cum duxit equestres,
Mutavitq; genus, lævaq; ignobile ferrum
Exsuit

Annulus cur in sinistra manu. Rectè ait, Lævæ exsuit. Etsi enim annulus olim gestabatur, ut quisque vellet, quacunque manu, quolibet digito: postea tamen, cum usus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis, quæ aureis inserebantur annulis, cœpit insculpere; & certatim hæc omnes imitatio lacessivit, ut de augmento precii, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur: factum inde est, ut usus annulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in lævam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu & officio manus dexteræ, pretiosi lapides frangerentur. Macrob. *li. 7. Saturnal. c. 13.* *& digito, qui minimo proximus.* Eandemque ob causam digitum quoq; sinistræ manus, qui minimo sit proximus, tam veteres Græcos, quàm etiam Romanos elegisse, atque ei annuli gestandi munus (unde & *Annularis* fuit nuncupatus) demandasse ferunt, ne aurum tam facilè obtereretur. Ignavissimum enim esse eum inter omnes digitos; & sine aliorum comitatu exporrigi nō posse certum est. Quo fit, ut cum attritui minùs sit obnoxius, ad auri & gēmarum incolumitatem aptior videatur. Joh. Pier. *lib. 41. Hieroglyph.* Alii hujus rei hanc causam dicunt, quòd in sectis apertisq; humanis corporibus ut mos in Ægypto fuit, quas Græci *ἀνατομὰς* appellāt, repertum est, Nervum quendam tenuissimum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere ac pervenire. Propterea non inscitum visum esse, eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens & quasi connexus esse cum principatu cordis videretur. Gell. *lib. 10. Noct. Att. c. 10.* Macrobius *d. c. 13.* Alciat. *lib. 8. Parerg. c. 16.*

Annulo tantùm unico uti licebat. Porrò non plus quam unicum tantùm annulum habere olim licebat: quamvis laudatissimum illum morem, succrescente postmodum luxu & divitiarum ostentatione, delitiosi populi labes violarit. Scimus enim invidiosum Sergio cuidam, nobili alioquin viro *Orata* cognomen inditum, quod duob. annulis aureis & grandibus uteretur. *Orata.* Vulgus enim aurum pronuntiabat orum, ut Pierius notavit. Sed & observavit Turnebus, eò veterum excrevi[sse l]uxuriam & mollitiem, ut annulos [fec]erint duorum generum; æstivos & hyberos: & hybernos quidem majoris ponderis, levioris autem, æstivos. *Annuli æstivi & hyberni.* Hinc Juvenalis, *Satyr. 1.*

Ventilet æstivum digitis sudantibus aurum:
Nec sufferre queat majoris pondera formæ,

Et *Satyr. 7.* Annulos ejusmodi æstivos, atque hybernos, quos Paris histrio vatibus largiebatur, Semestres vocat:

Semestri vatum digitos circumligat auro.

Turnebus *lib. 2. Adversar. cap. 2.* At verò primitus neque in delitiis, neque ornatus causa; sed tantùm in obsignandi usum Annulus habebatur. *Annulus olim signandi causa habebatur.* Unde & *Signatorius* fuit appellatus: quem Paulus negat inter ornamenta contineri *l. Signatorius 74. ff. de verb. signific.* & Ulpianus *in l. argumento. 25. §. ornamenta. ibi, præter signatorios. ff. de auro & arg. legat.* Moris erat olim, ut res quæq; et minutissimæ annulo signarētur. Unde annulorum usus frequentissimus apud veteres, qui eo res obsignare solebant,

bant, ne furto interciperentur. Alciat. *lib. 8. parerg. c. 21. in f.* idq; testatus est expressè Plin. *lib. 33. c. 1.* his verbis. Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nihil signabatur? at nũc cibi quoq; & potus vindicantur annulo à rapinis. Eoque non dubium est, quin Valer. respexerit *lib. 7. c. 9.* de M. Popilio ita scribens. Unum ẽt de multis qui assidebant, ultimo complexu & osculo dignum judicavit; videlicet ne quid ex hæreditate, quam non erat aditurus, amitteret, quo sensu & illud accipio, quod de clavibus & annulis majori natu filiæ traditis Papinianus scribit *in l. cum pater. 77. §. pater pluribus ff. de legat. 2.*

Signa reb. alienis non imponẽda. Cur autem passi non sint Imperatores, rebus alienis signa imponi *l. 1. C. ut nemini lic. sine jud. auctorit. sign. reb. impon. alien.* Hæc ratio proferri potest, quod signa rebus duntaxat propriis potuerint imponi: quarum numero non posse res litigiosas comprehendi tam palam est, ut hujus rei causa nullius Icti scholam intrandam censeat Jacob. Ravardus *lib. 5. variar. cap. 16.* Cæteroquin constat, Romanos solitos fuisse notas ac symbola quædam imprimere annulis, quæ quidem Ulpianus χαρακτῆρα, hoc est, formam insculptamque signi imaginem vocat *in l. ad testium. 22. §. signum. ff. qui testam. fac. poss.* Justinianus

Signa annulis impressa. sculpturam, *Instit. de testam. ordinandis.* Sic Plinius scribit, se usum fuisse quadriga in annulo *lib. 10. Ep. 78.* memoriæque prodidit Capitolinus *in Clodio Albino,* Commodum signasse literas suas signo Amazonio. Et refert Valer. Max. propinquos è manu ignobilis Scip. Africani filii annulũ detraxisse, in quo caput Africanũ sculptũ erat: Ipseq; Plutar. *in Polit.* auctor est, Syllam cum devicisset Jugurtham, ejus imaginem in annulo, quem gestabat, insculpsisse. Legimus Augustum Sphyngis no-

Annulus Augusti. tam inter initia Imperii annulo signatorio impressam habuisse, donec lepore non infaceto eorum, qui quæ Rescripta & Edicta acciperent, Ænigmata vocabant, eò perductus est, ut Alexandri M. imagine signaret, & consultò opinor, non temerè. Scribit enim Trebellius Pollio, Macrinorum familiam id speciale habuisse, ut Alexandri Magni imaginem Viri in ære &

Alex. M. imago. argento: mulieres in annulis, & omni ornamentorum genere exsculptam haberent: qui dicerentur juvari in omni actu suo, qui Alexand. expressum in ære gestarent vel argento. Francis. Juretus *in Notis ad Symmachum lib. 2. cap. 12.* Conradus Rittershusius *ad Plin. lib. 10. Ep 75.* quibus adde Joh. Kirchman. de annulis ex professo tractantem, & multa notatu dignissima ex antiquitate eruentem. Mecœnas Ranã

Mecœnatis. sculptam sibi habuit: at in publicis annulo regio haud dubiè utebatur. Creditur n.

Mecœnas Augusti Cancellar. Augusti fuisse Cãcellarius ut ejus familiaris Horat. innuit, à frequente amico rogatus, ut apud Mecœnatem suffragaretur:

Imprimat his, cura Mecœnas signa tabellis.
Dixeris Experiar: si vis potes.

Dio Cassius addit, Augustum promiscuè sigillum præcipuum credidisse Mecœnati & Agrippæ; & tantum tribuisse ambobus, ut literas ad Senatum scriptas vel aliò, impunè relegerent & immutarent. *libro 51.* Planè Mecœnate mortuo constat Augustum ægrotantem in XI. Consulatu, deplorata salute, ut credebat, postquam de Republica multa graviter disseruisset, Calphurnio Pisoni Consuli collegæ libellum dedisse, in quo scriptę erant copiæ & reditus civitatis, tradito Agrippæ annulo, tanquam ipsi obsignandorum rescriptorum & libellorum curam injungeret, & Justitiæ solicitum præ cæteris judicaret, *Xiphilin. in August.* adeò magnum habebatur, Regium custodire annulum! id est, post Principem in publica gubernatione prostare: quo nihil potest esse sublimius. Ideoq; Assuerus Rex infensus pro-

Assueri annulus.

tervo Aman, ademit ipsi annulum, transferens in Mardochæum Esther conjugis suæ patruum, anteà ipsi Aman tantoperè invisum, & despicatum. *Esther. cap.* 8. De Cancellariatus autem, quo Mecœnatem functum fuisse diximus, summo honore, & dignitatis excellentia videatur Stephanus Forcatulus *libr.* 7. *de Galler. Imper. & Philosoph.* & quæ ex Forcatulo, Budæo atque aliis non indiligenter collegit Filius *Decad.* 1. *Epigram. Legalium Ep.* 2.

Cancellariatus dignitas.

DE NUPTIIS TIT. LIX.

Nuptiarū augurium Paranymphus. Cajus, Caja.

Longum nimis foret: singulas gentilium ceremonias recensere, in Nuptiis observatas. De præcipuis tamen dicam. Primùm ab avibus prætervolantibus augurium quis sponsi nomine captabat, num ex re ipsius futura esset coniunctio: Isque Paranymphus *dicebatur. Atq; id ab alio quoque sponsa nomine itidem fiebat. Vocabantur Sponsus & Sponsa*, Cajus & Caja; *à C. Cæcilia, celeberrima matrona, quæ in lana facienda & domu curanda parem habuit neminem.*

Aqua & ignis tactio.

Moris quoque erat, ut uterque contrahentium Aquam & Ignem *tangeret: quo ipso significabatur, omnia inter ipsos ita debere esse communia, quemadmodum duobus illis elementis ad vitæ hujus sustentationem necessum haberent. Atque id veluti signum & arrha erat matrimonii contracti, quemadmodum hodiè annulus. Sponsa* Zona *cingebatur Lanea & innodata, quam præter Maritum, nemo poterat solvere. quo denotabatur, ipsos debere coniugatos perpetuo nodo esse connexos. Cùm ad Maritum deduceretur Sponsa, accensa fax præferebatur, ipsam scilicet Vxorem Mariti splendorem esse significans. Ingressuram primùm Mariti ædes sublevabant, ne limine tacto pedibus ipsa impingeret, & malum inde caperet augurium. Vngebant etiam Ianuæ cardines, ne strepitum ederent. Intrante ea Sponsi cubiculum, Nuces spargebant, hoc ipso innuentes, eos sub Iovis tutela esse, cui Nux erat consecrata. Alii ideò eis spargi solitas dicunt, ut admonerentur novi coniuges, se non amplius esse pueros, quibus integrum esset, Nucibus ludere, denique hastâ discriminabant capillos Mariti, docentes hoc modo mortem ipsis subeundam potius, quàm committendum, ut Matrimonium separetur.*

Zona Lanea. Fax accensa. Pedes sublati. Ianua cardines uncti Nuces sparsæ. Capilli hastâ discreti.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Tres nuptiarū dies legitimi. I. Dies Despōsalia.

De Nuptiarum ritu & solennitatibus dicturus, Tres earum dies legitimos considero. Primus à Græcis dicebatur πρoαύλια: Scaliger pater *Desponsalia* reddidit: In eo enim despondebatur Virgo. Veteribus enim stipulari & spondere uxores futuras, moris erat. Hinc à spondendo Sponsi Sponsæque nomen: ut & Sponsalia ipsa, quæ Florentino sunt mutua repromissio (ita enim pro *mentio & promissio* doctissimus Hotomannus legit) nuptiarum futurarum. *leg.* 1. & 2. *ff. de Sponsalibus.* Eaque fiebant auspicatò: optimè à Turture & Cornice, si par inte-

Sponsalia auspicatò fiebant. Turtur. Cornix.

integrè apparuisset: quia utrumque animal adeò sui conjugis sive comparis studiosum, ut eo morte affecto, superstes nullius præterea appetat conjunctionem. quin etiam dum in vivis sunt, mas nullam aliam adit, quam eam unam, qua cum semel conjunctus fuerit: & identidem fœmina suum ipsa marem unum tantùm agnoscit. Quod quidem ex eo majorem affert admirationem, quod nullus adhuc hominum, neq; quidem ipse Paulus, ausus est legem Viduitatis præscribere: & tamen una inveniatur avicula, quæ nos sponte incontinentiæ moribus antecellat. Hinc Basilius: Audiant, inquit, Mulieres ipsæ, ut animalia rationis expertia viduitatis honestatem indecòro iterati cōnubii anteponant; si hæc avicula, recordatione consortis, conjugium alterius abnuit, suâ contenta solitudine. Sic & Tertullianus Columbam vocat avem non innocuam tantùm, verùm & pudicam, quam unam unus masculus novit. *lib. de Monogamia.* Ac quoniam honestæ matronæ & quibus pudicitiæ gloriæ cura erat, semel tantùm viro nubeant: ideò nuptiis quoq; in auspicium & votum singularis matrimonii pronubæ capiebantur. Univiræ: *Festus.* pronubæ adhibebantur, quæ semel nupserunt, causâ auspicii ut singulare perseveret matrimonium. Quæ iterum nupsisset pudicitiæ damnata, attingere pudicitiæ simulachrū prohibebatur. Quod pulchrè tradidit Joh. Meursius *in Mantissa ad lib. de luxu Romano. c.* 10. Veterum autem fuisse consuetudinem, ut Auspices in nuptiis adhiberent, ex illo Valerii *libro* 2. *cap.* 1. plusquam manifestè apparet. Apud antiquos, *ait,* non solùm publicè, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto. quo ex more nuptiis etiam nunc auspices interponuntur, &c. Ad quem morem Cornel. Tacit. alludit *lib.* 15. *Annal.* ubi de Nerone loquens, qui Pythagoræ cuidam in modum solemnium conjugiorum denupsisset: inditum, *ait,* Imperatori flammeum, missi auspices duo & genialis thorus & faces nuptiales. Sed & Symmachus *lib.* 4. *Ep.* 14. Cùm filios nostros, *inquit,* jugali fœdere sociare vellemus, primam super hoc magnificentiam tuam meditatio nostra consuluit, ut cæpti felicis auspicium à parente publico sumeretur. In argumentum autem & pignus contractorum Sponsalium, à sponso sponsæ dabantur arrhæ, ut ex *l. si quis officium.* 38. *ff. de rit. nup. & l.* 3. *C. de sponsa.* colligitur: cujusmodi erat annulus, quem Tertull. propterea pronubum vocat *lib. de cultu fœmin.* Aurum, inquiens, nulla nôrat, præter uno digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo. Inde Pontifex, sponsam per digitum fidei annulo insignitum desponderi ait. Et annulum à sponso sponsę dari Isidorus ait, relatus à Gratiano *in can fœmina.* 30. *q.* 5. vel propter mutuum fidei signum; vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur. Etsi autem annulum istum Tertullianus etiam aureum fuisse innuit: eundem tamen ferreum, & quidem sine gemma sponsæ mitti ætate sua consuevisse, Plinius auctor est *lib.* 33. *cap.* 1. Gemma aberat, ut rei describeret simplicitatem. Materia ad constantiam spectabat. Forma annuli ad perpetuam vinctionem. *Scaliger.* Post auspicia ista, quæ dixi, sacra fiebant Diis Deabusq; pluribus: Sed

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

ut Virgilius canit *lib.* 4. *Æneid.* Hæc enim jungendis & conciliandis matrimoniis præesse censebatur. Hinc Papinius:

—dat Iuno verenda

Vincula, & insigni geminat concordia tæda.

Et Ovidius in Epist. Medeæ;

Conscia sit Iuno, sacris præfecta maritis.

& in Phillidis:

—thoris quæ præsidet alma maritis.

Columba. *Pronubæ univiræ.* *Auspices nuptiis adhibiti.* *Arrhæ.* *Annulus pronubus.* *Ferreus.* *Et absque Gemma.* *Iuno matrimonii præses.*

Unde Hypsipile, apud eundem:

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba Iuno.
Adfuit.

Hostia fel exemptum. In sacris autem istis faciendis, Hostiæ exemptum fel circa aram projici solitum: Ceteræ partes adoleri: quod expectationem faceret futuræ inter conjuges tranquillitatis. Fel enim iracundiæ & bilis putabatur sedes. Virgil. 8. *Æneid.*

Hic verò Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor.

ubi tamen atrum pro subnigrescente poni Gualtherius notavit: quandoquidem atra bilis vix incendatur, sed facile sudet. utrum autem viro bono pauperi, an minus probato diviti elocāda sit filia, si quæsiveris, audias illud Themistoclis, etiam à Tullio celebratum. *Ego, inquit, malo virum qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ viro.* Cui illud Marci Imperatoris apud Herodianum non absimile factum: quod Angelus Politianus ita vertit: Filias cum adolevissent, optimis ex ordine senatorio viris nuptum collocavit; neque enim qui longam generis seriem præferret, ac ostentarent opes nimias: sed qui morum probitate atque modestia, vitæque innocentia præcellerent, eos sibi generos deligendos putabat. Hæc enim sola animi bona certè esse stabiliaque dicebat: uti locum istum concludit Georgius Remus *in notis ad Themist. fol.* 140.

Pauperi & bono nubendum potius quàm diviti & malo.

II. Dies. Decubatio. Secundus dies dicebatur ἀπαυλία: Latinè *Decubationem* non ineptè dixeris. Eo die sponsus in domum Soceri deducebatur à *Paranympho*, quasi Asseclam ejus dicas. Hoc ita: si futura uxor Virgo esset. Sin vidua: deducebatur mulier ad sponsum à *Nymphagogo* seu *Promnestria* quam Latini Pronubam nominant. In limine domus Ignis & Aqua ponebatur. Utrumque sponsus & sponsa manu tangebat: ipsaq; nupta ejusdem aquæ adspersione lustrabatur. Hinc Uxor aqua & igni accepta apud Scævolam *in l. Seia.* 65. §. 1. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* Cujus rei ea 1.
potissima videtur ratio, quod prisci putarent. Aquam rerum omnium elementum esse, Ignem verò formam. Quæ sententia & Varroni placuisse videtur, dum *lib.* 4. *de ling. Latin.* Igitur ait, causa nascendi duplex, Aqua & Ignis, &c. ut ita rerum formas ex aqua per admixtionem Ignis produci Veteres rectè existimârint; & exinde Ignis atque Aquæ sacramento nuptiarum fœdera auspicatissimè sanciri. 2.
Sunt qui ex Aquæ atque ignis tactione Conjugii commoda significari putent, quæ ex uxoria consuetudine & unanimi concordia percipiuntur: cùm nihil ferè sit in rerum natura Igni jucundius, nihil utilius Aqua. quare Aquam Pindarus optimam, Homero etiam comprobante, nuncupavit, Ignem etiam ardorem auri pari elogio persecutus. Joh. Pierius *lib* 46. *Hieroglyph.* Taceo de Elementorum isto- 3.
rum necessitate: quandoquidem sine his vita hæc sustineri nequeat. Inde enim aquâ & igni interdictum fuisse damnatis, Festus notat, quod & Ovid. amplexus est 4. *Fastor.*

An quòd in his vitæ causa est, hæc perdidit exul?
His nova fit Conjunx; hæc duo magna putant?

4.
Quanquam tactu illo etiam participationem & communionem bonorum & fortunarum omnium inter conjuges adumbratam fuisse, non improbabiliter quis dixerit: ut scilicet aliarum rerum omnium, non secus atq; ipsius Aquæ & Ignis usus communis ipsis esse debeat. Videtur id idem Festus quodammodo innuisse, cum ita scribit: Aquâ adspergebatur nova nupta, sive ut pura castaque ad virum veniret: sive ut Ignem & Aquam cum viro communicaret. Justinianus certè Nuptias

Paranymphus.

Nymphagogus.

Promnestria.

Ignis & aqua cur à sponsis tacta.

ptias

prias definit viri & mulieris conjunctionem, individuam vitæ consuetudinem cōtinentem. *Inst. de pat. potest.* Modestinus hoc amplius etiam consortium omnis vitæ & divini ac humani juris communicationem vocat. *l.1.ff. de rit. nupt.* Et Gordianus Uxorem rei humanæ atq; divinæ domus sociam appellat *in l. adversus. 4. C. de crim. expil. heredit.* Et quid enim tam humanum est, quàm fortuitis casibus sive prosperis sive adversis, Mulieris maritum vel Uxorem Mariti participem esse? ut gravis est Ulpiani sententia *in l. si cum dotem 22. §. si maritus. ff. solut. matr.* Indeque opinor est, quòd Uxori facta à conjuge donatio non valet: cum vitæ illa societas hanc Rerum mariti dominam quodammodo faciat. *l. 1. ff. rerum amotar.* quod alibi diligentius sum prosequutus. Et quidem de ritu illo Ignem atq; Aquam tangendi, aliquando in amici cujusdam Nuptiis hoc lusi epigrammate, quod in ipsius gratiam adscribo:

Quærebam nova cur Nupta olim tangere flammam
Ardentem & liquidam jussa fuisset aquam?
Quærenti triplicem senior mihi Scævola causam
Reddidit, attollens triste supercilium.
Igneus humori mixtus calor omnia gignit,
Quæ terra, & pontus, vastus & æther habent.
Tangit Aquam, rutilos Ignes nova Nuptaq; tangit.
Fiat ut auspicio hoc fertile conjugium,
Ignis & ut purus censetur, puraq; Lympha:
Sic purum ingreditor fœmina pura thorum.
Tum, velut usus Aqua nobis communis, & Ignis.
Sic commune bonum fœmina virq; tenent.
Scilicet omne bonum hoc melius, communius est quo.
Id quondam iuris quod docuêre Sophi.
Si tamen invitos nullos Communio cogit,

Cogimur UXORES *cur retinere* MALAS?

Sed cætera videamus, & quidem de sponsæ cultu primum. Hujus comam hastâ discriminabant, quam Festus *Celibarem* vocat, quæ in corpore gladiatoris stetisset abjecti, occisique ut quemadmodum illa conjuncta fuerit cum corpore Gladiatoris; sic ipsa cum viro sit: vel quia Matronæ Junonis Curitis in tutela sint, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ Curis dicta fuit veteribus, teste Ovidio. *1. Fastor.* *Sponsa comebatur hasta cælibari.* *Curis.*

Sive quod hasta Curis priscis est dicta Latinis.

Atq; hunc morē ēt Arnobius perstringit *li. 2. advers. Gentes*; veteres quosdam ritus desuetudine sublatos recensens: Cum in matrimonia, inquit, convenitis, toga sternitis lectulos & maritorum genios advocatis, Nubentium crinem celibari hastâ mulcetis. Quò & Ovid. allusit, ita canens:

Nec tibi, quæ cupida matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.

Post virginis facies velo, quod *flammeum* dicebant, tegebatur. flammeum id *Huguitio* à flamma dicitur; vitta sive infula nuptiarum tenuis & rubra: qua utebantur nubentes ad designandam pudoris læsionem, operientis vultum cum ea. Unde & nuptiæ dictæ: ab obnubendo scilicet, quod velare significat, ut consentiens in unum omnium Grammaticorum fert opinio. & est text. *in can. nec illud 30. q. 5.* Id lutei erat coloris, ut ne virginis pudor proderetur; aut si quid animadverteretur in facie ruboris, is è velo color, non è genis emicare videretur. Hinc Claudianus *lib. 2.* de raptu Proserpinæ: *Velabatur flammeo.* *Lutea.*

—vultibus addunt
Flammea sollicitum prævelatura pudorem,

Et Martianus Capella *lib. 9. de nuptiis Philolog.*

Flammea virginum quæ obnubere suetapudorem,

Regi-

Regina deme pronuba.

Lutei verò coloris flammeum fuisse Lucanus docet *lib.2.*

Non timidum Nupta leviter tectura pudorem

Lutea demissos velarunt flammea vultus.

Isidorus sponsas idcirco flammeo nubi tradit.*lib.2.cap.19.de offic. Eccles.* ut se noverint semper maritis suis subditas esse & humiles.Idq; ex doctrina Apostoli 1.Cor. 14. & ex lege Dei *Genes.3. & can. est ordo. can.manifestum.23 q.5.* Toga novæ nuptæ induebantur rectâ, qualem primum Caja Cæcilia texuit, ut Plinius scribit *lib.8 cap.* 48.Atq; id ex felici textricis, optimæ matrisfamiliâs conjugio in usum venisse dubitandum non est:cum & nomen hujus in nuptialibus ritibus, boni ominis causâ usurpatum fuisse constet: siquidem hæc solennia in nuptiis verba sponsa proferebat: *Vbi tu Cajus,ego Caja.* Et Cajam in omnibus speciebus poni, ubi de Muliere agatur,auctor est Cicer.*in Orat. pro Murena.* Joh.Coras.*lib.5. Miscellan.c.4.n.4.*& Viglius Zuichem.*in §.nominatim.Inst. de exhared.liberor.n.5.*

Induebatur toga recta.

Vbi tu Cajus ego Caja.

Cingebatur insuper nova nupta Cingulo quod & ex lana ovis erat contextum (ut sicuti illa in glomis sublata, conjuncta inter se est,sic vir suus secum vinctus cinctusq; esset,ut Festus interpretatur) & eo nexum nodo qui Herculanus vocabatur: propterea quod Heros ille fœcundissimus ab antiquis creditum sit : quippe cui septuaginta liberi superstites fuissent : quippe qui septem diebus quinquaginta Thestiæ filias è virginibus mulieres fecisset , cum igitur modum vir ominis gratia solvebat in lecto,ut & ipse felix esset in liberis suscipiendis. Erasm. *Chil.1.centur.9.adag.48.*

Cingebatur Nupta cingulo laneo.

Id Herculano nodo nexum.

Exornata hoc modo virgo,ferreū à sponso, ut dixi , accipiebat annulum & trium illorum assium , quorum unum in manu, alterum in pede,tertium in facciperio ferebat ; primum sponso dabat,quasi eum sibi illo precio coemptum esset habitura; alterum in foco Diis Laribus deponebat, quem & igni luculento & corollis sua manu(aliâ non licebat) plexis,ut ait Plautus augebat : tertium in vicino compito fodiebat.Inde convivium & nuptialis cœna apparabatur: mox Hymenæus dicebatur cum choreis , quanquam Thalassionem quoque in nuptiis Romanos non secus, atq; Græcos Hymenæum inclamare consuevisse constat. Atque eum morem inde inolevisse Livius putat , quòd in Sabinarum raptu virgo una longè ante alias specie & pulchritudine insignis, à globo cujusdam Thalassii rapta fuerit : multisque sciscitantibus,cui nam eam ferrent deducendam, ne quis eam violaret; Thalassio ferri clamitatum. Qua de caussa Thalassionis vocem, nuptialem factam,&ad posteros quoq; inde manasse,præter Plutarchum in Romulo,etiam Martialis innuit, iis versibus,

Annulum accipiebat & tres expendebat asses.

Cœna, Hymenæus Thalassio. Chorea.

Quid si me jubeas Thalassionem

Verbis dicere non Thalassionis.

Finita nuptiali illa Cœna, & ubi satis jam esset & cantuum & saltationum,Pronuba sponsæ manu apprehensa ad genialem lectum eam ducebat, genialem inde dictū, quod nuptiis solemnibus olim lectulus in Genii honorem accuratissime sternebatur. Cicer.*pro Cluentio:* lectulum illum Genialem , quem biennio ante filiæ suæ nubenti straverat,in eadem domo sibi ornari & sterni,expulsa & exturbata filia jubet. Juvenal.*Sat.10.*

Sponsa à Pronuba vel pueris ducebatur ad genialē thorum.

Lectus genialis.

——*thorusq; palam genialis in hortis Sternitur*——

Et Lucius Apulejus *lib.10.Metamorph.* Et jam Thorus genialis scil. noster futurus accuratissimè dosternebatur. Alii deductionem illam pueris patrimis & matrimis attribuunt.Nam ut Festus ait,Patrimi & matrimi pueri prætextati tres nubentem

rem deducunt: unus qui facem præferret ex spina alba quia noctu nubebant; duo, qui nubentem tenerent, Unde Catull.

Mitte brachiolum teres,
Prætextate puellula.

Præeuntibus faciferis. Pompam igitur hanc antecedebat prætextatus puer Facifer, facem ex spina (alii pinu legunt) præferent; quæ, si Plinio credimus, nuptiarum facibus auspicatissima fuit habita. Hinc Catullus:

Pelle humum pedibus, manu
Spineam quate tadam.

Spinæ certè arboris eam naturam esse Scaliger ait, ut ignem emittat neutiquam olidum fumiferumq;, quanquam misera admodum flamma inde eliciatur. Verisimile igitur est, plures adhibitas fuisse faces. Suadet hoc Claudiani carmen de Neptiis Honorii & Mar.

——alii funalibus ordine ductis,
Plurima ventura suspendunt lumina nocti.

Et Papinius, Nuptiarum solennitatem quandam describens:

Fronde virent postes, & fervent compita flammis.

Et aliis colum ac fusum praferentibus Sicut & mundum ac paraphernа. Faciferos istos comitabantur alii duo, qui colum cum lana, & fusum ferrent cum stamine; tanquam operis, in quo futura esset, auspicia. Erant & alii, qui Mundum muliebrem & alia, quæ præter dotem dicuntur JCto *in l. donatio. 31. §. 1. ff. de donat.* & parapherna *in l. si ego. 9. §. cæterum. ff. de jure dot.* Quæ autem ad mundum muliebrem pertineant, ea diligenter enumerata sunt ab Ulpiano *in l. argumento. 25. §. ornamenta. ff. de auro & argent. leg.* ubi inter Mundum & muliebria ornamenta eleganter distinctum videas: sicut etiam *Munda & ornata fœmina.* inter ipsam mulierem Mundam & Ornatam. Post enim (inquit Ulpianus) mulier esse munda, non tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se emundaverint lotæ in balneo, neque se ornavarint. Et contrà, est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata. *d. §. ornamenta.* Quam in rem exstat lepidum Joh. Girardi Tetrastichon, quod ob venustatem adscribere placuit.

Quadam non ornata quidem, sed fœmina munda;
Immunda ornata est fœmina quadam alia.
Quaritis, ô Cives, qua gratior? illa. vel illa?
Displicet ut mundus, sic mihi munda placet.

Sponsa à Sponso detecta. Ad hunc igitur modum deducta Sponsa, a Sponso detegebatur: à quo etiam ejus detectionis causâ dona accipiebat, de quibus apud Cujacium in Feudis. Mox Pronuba, accepta una ex facibus, Lucernam cõjugalem pervigilem, pernoctemque futuram accendebat: & cum dicto faces exstinguere mos erat. *Lucerna pervigil & pernox.* Eas verò ne sub lecto conderent, néve servatas ad rogum struendum deferrent, pro auspicatissima lege habebatur. Solebat etiam tum Pronuba sive Promnestria cunctabundæ puellæ zonam sive cingulum illud, quod ex ovis Lana textum diximus, duobus digitis solvere, atque Dianæ, ob id Cinxiæ cognominatæ, dicare. *Pronuba Zonam solvebat.* quanquam cingulum id à Sponso in ipso lecto solutum fuisse, Festus scribit. & Arnobius confirmat *lib. 3. adversus Gentes*: Nisi virginalia (inquit) vincula jam ferventes dissolverent atq; imminentes Mariti. *Imò sponsus ipse.* Citaturq; à Nonio Marcello hic Varronis versus: *Novus maritus is solvebat cingulum.* quod & nos supra ex Erasmo comprobavimus. Hinc mulierculæ illius lamentatio illa apud Ovidium:

Cui mea virginitas avibus libata sinistris
Castaq; fallaci zona recincta manu?

Joh. Borcholt *ad C. Quæ sint Regalia n. 78. in fin.* Ubi omnia discessissent, Sponsus clausa janua disponebat custodes foris, quorum opera mulierculārum importuna vel pietas, vel simulatio à foribus arce- *Custodes foribus additi.*

retur, si qua commoveretur virginis clamore, quum intus vim pateretur. Quemadmodum & in hunc finem nuces à novis maritis jaci & pueris spargi consuevisse putant, quod jactæ illæ quasi tripudium faciant, & earum strepitu virginis gemitus in illa vi obrui posse fuerint creditum. Hinc Virgilius:

Nuces sparsa.

Sparge marite nuces: iam deserit Hesperus Oetam.

Et Catull. in Nuptiis Juliæ & Manlii:

Da nuces pueris, iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus.

Alii hunc morem ideò observatum tradunt, quòd Nuces putamine, cute, testâ, corio medullâ tegunt: uti pari munimento à Conjugibus protegantur fœtus. Plin. *lib.* 15. *cap.* 22. Alii, quos Scaliger sequitur, ea id gratia factum opinantur, ut, se puerilibus omnibus ludis renuntiare, & juvenilia cuncta ludicra relinquere maritus eo indicio testaretur. Proinde Persius per illa verba

——& nucibus facimus quæcunq; relictis
Cùm sapimus patruos:

ostendit è primori ætate egressionem: & omittendas animi Laxationes novaque Oeconomiæ studia auspicanda. Inter hos strepitus versus mollitie ac lascivia diffluentes, impuni licentia occinebantur, etiam à pueris prætextatis, deposita tamen in id tempus prætexta, ut superius annotavi *Titulo de Habit. & vestiment. veter.* Atque hi versus Fescennini vocabantur, sive quòd ex Urbe Fescennina allati essent; sive quòd fascinum arcere putabantur. Catullus:

Fescennini versus.

Ne diu taceat procax
Fecennina locuto.

Seneca in Medea, choro primo:

Hinc illinc, Juvenes, mittite carmina?
Festa dicax fundat convitia Fescinninus.

Hinc apud Horat. *lib.* 2. *Epist.*

Fescennina per hunc inventa licentia morem.

moris istius ea videtur esse ratio, quod virgines omnimodo verbis impudicis abstinebant, illisque aures diligenter obturabant. Plautus Discolo: *Virgo sum, nondum didici verba nupta dicere.* Nupta vero dicebantur ab Antiquis, quæ virginem dicere non licebat. *Festus:* Sic apud *Petronium:* Violari aures meas obscœno sermone dolui, quibus contraria erant *prætexta:* quod prætextatis nefas erat obscœno verbo uti, ut modò diximus. *Varro Agathone:* virgo de convivio abdicatur, ideò quod majores nostri virginis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt. adeò ut essent, quæ filiæ virginis ab omni verbo spurco tuerentur aures. Idque ne verbis improbis virginalis pudor delibari videretur, ut ait Tertullianus *lib de Spectac.* Injuriarumque tenebatur, qui turpibus verbis utebatur apud virgines. *l. item apud Labeonem.* §. *qui turpibus. ff. de iniur.* Savaro *ad Apollinar. Ep* 5. *lib.* 1. Atque hæc de secundo Nuptiarum die. Superest, ut de Tertio & ultimo quoque videamus. EumGræci dicebāt ἐπαύλια: Latini à novis atq; iteratis epulis *Repotia.* Eo namque die sponsi affines convivium instaurabāt: eodemque uxor in domum mariti deducebatur. tanquam in matrimonii domicilium *l. mulierem.* 5 *ff. de ritu nupt.* sive matrimonii Larem *l.* 3. §. *domum & ibi Gothofred. ff. de liber. agnosc.* uxor enim domum domini sui, id est, mariti sequebatur, adeò ut deductione in domum mariti & non uxoris opus esse, Pomponius responderit *d. l.* 5. *de ritu nupt.* & probant text. *in l. Seia* 66. *ff. de donat. inter vir. & uxor. & l. cum inter* 6. *C. de donat. ante nupt.* ubi inter donationem ante vel post deductionem uxori factam, utrū ea valida nec ne sit, manifestè distinguitur. Sed in deductione illa observatum fuit, ut Nupta paternâ domo e-

Verba nupta.

Prætextata.

III. Dies.

Repotia.

Nupta ad Mariti domum deducebatur.

Non tangebat limen.

timo egrediens pedes tolleret, ne limen attingeret. Religioni quippe habebatur, si in transgrediendo Mulier limen contigisset, Unde Catullus;

Transfer omine cum bono
Limen aureolos pedes.

Et apud Lucanum Matrona deducta in domum Mariti;

Translata vitat contingere limina planta.

Quæ ritus hujus ratio. Cujus rei variæ traduntur rationes à Plutarcho, Varrone, Isidoro, aliis. Mihi Scaligeri propior vero videtur, & ad rem quoque accommodatior: ne Magicis pharmacis lædi posset, quæ sub limine ad destruendam Conjugum vel concordiam, vel vim genitalem, defodi solent à veneficis. Hinc fortassis est, quòd Casina suspenso gradu limen admonetur transgredi apud Plautum;

Sensim super attolle limen pedes, nova Nupta:
Sospes iter incipe hoc, ut viro tuo semper sis superstes.

Pedum offensio. Hinc illa Gentilium superstitio, qua pedum offensionem, quamvis sibi divinam iram prætendere contendebant. observatum hoc in *Tib. Gracho* quem eo ipso, quo occisus fuit die domo egredientem ad limen gravissimè pedem offendisse scribit Valer. Max. *lib. 1. c. 4.* & Plutarc. *in Gracchis.* Hoc idem Crasso infausti prælii die accidisse, ait idem Plutarch. *in ipsius vita.* Quò pertinet illud Laodomiæ de marito, apud Ovid. *in Heroid.*

Cum foribus velles ad Troiam exire paternis,
Pes tuus offenso limine signa dedit.
Ut vidi ingemui, tacitoq; in pectore dixi:
Signa reversuri sint precor illa viri.

Nec abludit illud Tibulli *lib 1. Eleg. 3.*

O quoties ingressus iter, mihi tristia dixi
Offensum in porta signa dedisse pedem!

Et rursus illud Ovidii

Omina sunt aliquid: nam cum discedere vellet
Ad limen digitos constitit icta Napè.

Sed superstitionem hanc ridet Martin. del Rio *disquisit. Magic. lib. 3. part. 2. q. 4. fol. 91.* & uberius tractat Beroaldus *ad lib. 9. Apuleii, mihi fol.* 447. & non leviter tangit Joh. Meursius *in Mantissa ad lib. de Luxu Rom. cap. 9.*

Quandoq; & curru eo vehebatur. Ditiores etiam curru nuptiali ad mariti domum vectas fuisse video. Et in eo quidem tres tantùm vectari solitos Pausanias tradit; Sponsam scilicet, quæ sederet in medio, tum sponsum, & deniq; Parochum, quem Paranymphum vocari, suprà ostendi. Ac in more fuit Græcis, ut nuptialis illius currus sive Rhedæ axis pro foribus combureretur, argumento constantiæ atque moderationis: ne conjunctionis alienæ, néve novi conjugii fluctuantem animum occuparet cogitatio: néve hac illac evagandi, quod vitium maximè est fœminis familiare, caperet impetus. *Cujus tamen axis combustus.* Quam obrem non immeritò commendantur apud Saxo. Grammat. Heroinæ illæ, quas à virorum latere nec viæ longinquitas, nec futuri periculi metus divellere poterat, affirmantes, ut plumam hirto, sic se maritis cohæsuras *lib. 5. histor. Dan. fol.* 75. *Munera nuptialia ei offerebantur.* Constitutæ ita in Mariti domo novæ Nuptæ munera à cognatis & propinquis mittebantur: quæ ob id Nuptialia munera dicuntur Jurisconsul. *in l. 1. §. præterea. ff. de Tutel. & ration. distrah. l. tutor. 13. ff. de admin. tut.* Quorum offerendorum pompam describit Erasm. *Chil. 4. cent. 2. adag. 71.* eaque olim sportulæ nominabantur: *Sportulæ.* de quarum divisione, Plin. *lib. 10. c. 120.* Qui virilem ait togam sumunt vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen atq; è plebe non exiguũ numerum vocare, binosq; denarios, vel singulos donare, &c. clarius id patet ex Symmach. *li. 3. ep. 24* his verbis: Nuptialẽ sportulã dedisti, & *l. 4. ep. 4.* effectũ in nuptialib. votis Deus præstitit. Nunc

honor sportulæ suspiciendæ culmini tuo & more & amore solvendus est. Et *lib. 9. Ep. 96.* In duobus solidis ad te misimus sportulam nuptialem. Idque etiam confirmat Apulejus de suo cum Pudentilla matrimonio agens *in Apolog.* Cæteroquin fuit antiquus sanè mos aliquid ob introitum elargiri collegio, curiæ, corpori, ut liquet *ex l. 7. C. de proxim. sacr. scrin. libr. 12.* manifestius verò *ex l. his verbis. 102. §. alumno & §. seq.* Cum notatis Gothofredi *ff. de legat. 3.* ubi aliquid erogari dicitur, pro introitu militiæ. Et pro introitu Ecclesiæ, Presbyteri & Clerici aliquando Xenia conferebant. Sic enim Justinianus *Novell. 56. & Novell. 123.* concesserat in majori Ecclesia Constantinopolitana fieri insinuationes, sive ἐμφανιστικὰ, hoc est, ea quæ pro introitu clerici novi dare veteribus consueverant. Sed & inter latrones morem hunc servatum legimus apud Apulejum *lib. 7. metam.* ubi Hermus Thracius in Latronum numerum cooptandus ita loquitur: En istam sportulam, imò verò dotem vestro collegio lubens, meque vobis ducem fidelissimum, si non recusatis, offero; brevi temporis spatio, lapideam istam domum vestram facturus auream, quod Iuretus adnotavit ad Symmachum *Ep. 55. lib. 4.* Mox & claves novæ dabantur à Marito, vel ut intelligeret, quod jus in mariti familia esset habitura: vel ad significandam partus facilitatem, ut Festus explicat *in d. v. Clavium.* Sanè traditionem clavium custodiam rerum designare, expeditum est *l. cum pater. 77. §. pater pluribus. 12. ff. de legat. 2.* quinimò quandoque non possessionem tantùm transfert Clavium traditio. *l. clavibus. 74. ff. de contrah. empt.* sed & dominium ipsum. Innoc. *in c. 2. de fide instrum.* in iis præsertim contractibus, ex quib. ferè dominium transferri solet, ut Petrus Costalius interpretatur *in d. l. clavibus.* Cui addatur, quod Josephus Mascard. protulit *de probat. concl. 119. Possessionem probari. num. 48, 16.* post. Jacob. Menochium *Retinend. possess. remed. 3. n. 5. 57.* qui existimavit, demum per clavium traditionem acceptari possessionem & dominium; si in conspectu ipsius rei fiat, & per eum, qui ejus rei possessionem habet. Idque latius examinat Didac. Covart. *lib. 3. variar. resolut. c. 16 n. 11.* Quemadmodum autem Clavibus traditis, ipsa quoque rerum domesticarum cura Uxori tradita significabatur: Ita & iis ademptis, adempta quoque illi intelligebatur earundem administratio. Id quod in ipso divortio fieri solebat. Uxori enim divertenti Claves ademptas, vel ab ea depositas fuisse constat. Cicero *Philip. 4.* Ille suas res sibi habere jussit, claves ademit, foras exegit. Quem imitatus Ambrosius *epist. 56.* Mulier (inquit) offensa claves remisit, domum revertit. Rectè ait Cicero: suas res sibi habere jussit: alludens ad veterem illum divertendi morem. In divortiis enim, quæ vel à diversitate mentium dicta sunt; vel quia in diversas eunt qui distrahunt matrimonium; comprobata sunt hæc verba: Tuas res tibi habeto: Item, Tuas res tibi agito. *l. 2. ff. de divort.* Titinius: Aliquis vestrum nunciet Geminæ, ut res suas procuret, ædibus facessat. Apulejus: Tu confestim thoro meo divorte, tibiq; res tuas habeto. Petronius: Quia fidem scelere violasti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum, quem polluas, quære, de quibus præclarè Erasm. *Chil. 2. cent. 3. adag. 4. & chiliad. 4. cent 9. adag. 4.* Sanè Hebræorum divortia quod attinet, existimat Franciscus Connan. Mulieribus quidem nunquam licuisse divortium facere; viris autem semper licuisse etiam nulla de caussa *lib. 8. comment. juris civil. cap. 12 num. 5.* ubi etiam formam libelli Repudii eleganter adjungit. Idemque etiam jure civili maritis

ritis

pro introitu.

& claves.

Clavium traditione quomodo acquiratur possessio.

Claves ademptæ.

Verba in divortiis usurpata.

Divortia Hebræor.

Rom. uxor. tiris erat integrum dummodo communi conjugum consensu divortium illud fieret, absque alia causa, ut colligitur *ex l. si constante. C. de repud.* At invito alterutro eorum, divertere non licebat, nisi justa & legitima subesset causa. Cujusmodi causæ enumerantur *in l. consensu. l. pen. & ult. C. d. tit.* Quod si absque justa causa divertens in corpus suum intra quinquennium peccaverat mulier, poterat ab eo à quo temerè diverterat, stupri accusari jure præcipuo. Quæ sententia est *l. si mulier 31. C. ad Iul. de adult.* quia quæ intra quinquennium non colit temperantiam, sed peccat, non tam videtur odio vel exsecratione mariti sui divertisse, quam appetitione alieni, ut animotenus jam in ipso matrimonio videatur peccasse: ideoque planè possit is, à quo divertit, perinde ac si maritus esset, adulterii eam jure præcipuo accusare. Quam rationem tradidit Cujac. *ad d. l. si mulier.* Nec verò circa hanc divortiorum materiam dissimulandum puto, quod *Antoninus Imperator*, Philosophus dictus, Faustinam suam de adulteriis diffamatam, ideo repudiare noluerit, quia & Dotem simul reddere, hoc est Romanè uti loquamur, se Imperio abdicare debuisset. Noverat enim probè quod juris fuerit constituti, soluto matrimonio dotem reddi, restitui oportere *l. 1. ff. solut. matrimon. dos quem petat.* Ad summum autem Imperium adspirasse occasione nuptiarum nonnullos, historiæ loquuntur. *Nuptiis acquiri Imperium.* Estq; modus acquirendi ἰγάμ☉ iis, quibus est propitior cæteris *Diva potens Cypri.* Georg. Remus *in Notis ad Themistium pag. 55.* quemadmodum & *Hermuthruda* illa se & reginam esse gloriabatur, & quæcunque thoro suo dignata fuerit, Regem *& Regnū.* efficere; atque *ita Regnum secum complexibus dare*, ut est apud Saxonem Grammaticum *hist. Dan. lib. 4. fol. 52.* Sicut contra non rarò accidit, ut Marte quæsita Imperia Veneris fœditate fuerint amissa. quod exemplis testatum facit Steph. Forcatulus *lib. 6. de Gall. Imp. & Ph los. fol. 911.* Plura de Nuptiarum solennitatibus videri poterunt apud Ant. Guibertum Costanum *in tract. de Matrimon.* Jul. Cæsar. Scaligerum *lib. 1. poetices. cap. 101.* Barrabam Brissonium *de Ritu Nuptiarum libro singulari.* quorum ex scriptis fertilissimis, & vel ipsis hortis Alcinoi floridioribus; amœniora hæc pleraque delibavimus.

DE VETERUM LVDIS TIT. LX.

Græci in Arcadia intra Pisam, & Elidem Græciæ oppida, in regione Olympia, Ludos Olympio*, in honorem Iovis instituerunt: quibus & Equi & Currus certatim in stadio decurrebant: & ipsi etiam pugiles seu palæstritæ cum cestibus pugnabant.* *Olympia.* *Erat autem* Cestus *nihil aliud, quàm lorum ex corio bubulo manibus circumvolutum; plumbo insuper etiam adsuto, & ferro addito: hoc enim in altum sublato pugnabant, ut* Virgilius *lib. 5. describit.* *Cestus.* *Certabant etiam* Saltu*; eo victore pronunciato, qui quàm maximè saliisset.* *Saltus.* *Victores & oleâ coronabantur, cuius ferax & fertilis erat regio: & à civilibus oneribus erant exempti: præterea & Salarium ipsis, quo ad viverent, de publico erat constitutum, ut* Tertullianus *eo prodit in libro, quem Scorpiacum indigitavit.* *Victorum præmium.* *His non absimiles ludi in Isthmo & apud Argos exercebant: eaq; exercitia* Isthmia, Nemea, & Pythia *dicebant: & in effectu eadem* *Isthmia. Nemea Pythia.*

erant cum illis, de quibus modò diximus. Quidam jaculis; alii disco exercuisse se illos dicunt. Romani ludos excogitarunt magis horribiles. In amphitheatro enim † homines invicem pugnantes committebant: quod posteà ab Imperatoribus Christianis fuit prohibitum. Voluerunt etiam, ut illi, præsertim verò ad mortem condemnati, cum Leonibus, Ursis, Pardis & aliis bestiis certarent. Atque ad hoc mortis genus multi Christiani nominis, interque hos etiam Ignatius fuit condemnatus. Instituerunt etiam currunm † cursum in circo Maximo, ut suprà dixi: qui circum Metas septem acti, per duodecim immittebantur portas, quemadmodum prolixè Cassiodorus refert: & à me de singulis illis ludis alibi dictum est copiosius. Ideoq; hic non repeto: ne & prolixior sim, & aliis tædium pariam.

1. Gladiator. pugna ad bestias damnati.
2. Cursus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Græcorum ludi quatuor.

FUerunt apud Græcos quatuor certaminum & ludorum genera præ cæteris maximè celebrata & frequentata, Pythagorica distributione à quadruplici eorum fine desumta, ut ex Græco apparet epigrāmate, quod Ausonius ita Latinum fecit:

Quattuor antiquos celebravit Achaia ludos:
Cælicolûm duo sunt, & duo festa hominum.
Sacra Iovis, Phœbique, Palæmonis, Archemorique:
Serta quibus pinus, malus, oliva, apium.

Eorum præmia.

Sed præter ista præmia cuique certamini propriè destinata, omnibus Victoribus etiam palma tribuebatur, & magni prætereà deferebantur honores. Sic enim Vitruvius *lib.* 4. Nobilibus athletis (inquit) qui Olympia, Pythia, Nemea & Isthmia vicissent, Græcorum Majores ita magnos honores instituerant: ut hi non modò in conventu stantes cum palma & corona ferant laudes; sed etiam cum reverterentur in suas civitates cum victoria triumphātes, quadrigis & in mœnia & in patrias invehantur, & vectigalibus, à Republica toto vitæ spatio constitutis fruebantur. Quinimò patrum abfuit, quin victores in Deorum quoq; gentem & familiam trāscriberentur. Eusebius certè *libr. 5 de præparat. Evangel.* scribit, Veteres eò superstitionis atque insaniæ perductos, ut victores, sive pugiles, sive athletas, sive alios concertatores in ordinem Deastrorum retulerint. Unde Horat. *Ode* 1. de Victoribus loquens, eos ait

——metaque fervidis
Evitata rotis, palmaque nobilis
Terrarum Dominos evehit ad Deos.

De singulis autem istis ludorum generib. videantur, quæ ex recondito divinæ eruditionis suæ penu depromsit, & literarum monumentis consignavit Jul. Cæs. Scaliger *libr.* 1. *poetices. cap.* 23. 24. 25. 26. Præmia porrò illa, quæ Athletis, qui sacris certaminibus vicissent, pro coronis deberi diximus, consistebat *in annonis, obsoniis & pensitationibus*, & pro indepta victoria totius vitæ tempore præstabantur eis de publico, exinde quo in civitatē invecti fuissent, non per portam civitatis, sed dejecta parte muri, ut Sueton. scribit *in Nerone cap.* 24. ejusque moris rōm reddit Plutarch. *in Symposiac.* quia existimarint eam civitatem non magnopere muris indigere, quæ tam fortes & strenuos haberet cives, qui in certaminibus sacris victores extitissent. Tales enim urbi defensores sufficere posse sua virtute, etsi mœnia nulla haberet. Atq; eò re-

In quibus constiterit

referendum est illud Trajani ad Plin. *lib. 10. ep. 120.* Opsonia certaminum, quæ Isolastica sunt, Athletis deberi ex die, quo in civitatem suam *εἰσήλασαν*, h.e. invecti sunt post palmam & victoriam. Unde nomen *Isolasticis præmiis* certaminibusque, quod ex die, quo victores, ut dixi, invecti essent in civitatem suam, ex publico tota vita illis opsonia & annona præstaretur. Conrad. Rittershus. *ad d. Ep. 120.* Tantæq; designationis existimata fuerunt præmia illa sive cōmoda, ut quamvis alias spei emptio venditio sit (verbi causa, si quis aleam sive jactum retis emat) *l. 8. §. 1. ff. de contrah. empt. & l. si jactum. 12. de act. empt.* spes tamen illorum, quæ dixi, præmiorum oppignorari minimè possit: adeò, ut ne generali quidem bonorum obligatione ea comprehendantur *l. spem eorum 5. C. quæ res pig. & obl. poss.* Cùm tamen dubium nō sit, quin id quod vendi potest, ēt pignorari queat. At spei emtio venditio est: ergo & pignoratio, ut Cujac. argumentatur *in Recitat. solem. ad d. t. C. quæ res pig. obl poss. & in paratit. n. 2.* Sed sciendum est, privata pactione pignori obligari præmia ista nō posse. At judicis auctoritate condemnato debitore cui sacra præmia debētur, ea jure pignoris in causam judicati capi placuit *l. commodis 40. ff. de re iud.* in subsidium scilicet si alia bona non suppetant, ut notatur *in l. stipendia 4. C. de execut. rei iudic. & l. à divo Pio. §. sic quoque. ff. de re iudic.* Nec prætereundum hoc loco est de Rhodio Diagora celebrata historia, quam Gellius refert *lib. 3. Noct. Attic. c. 15.* Is Diagoras tres filios adolescētes habuit: unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem: eosq; omnes vidit vincere coronarique eodem olympiæ die. Et cùm ibi eum tres adolescentes amplexi coronis suis in caput patris positis suaviarentur; cumque populus gratulabundus flores undiq; in eum jaceret; ibi in stadio, inspectante populo in osculis atq; in manib. filiorum animam efflavit. Illud verò omnium penè fidē superare videtur, quod Pausan. *in Eliacis* refert, *Theogenem* 1040. coronas in sacris certaminib. accepisse. Quod & Gotofredus notavit *ad l. un. de Athletis lib. 10.* Nec vero Græcis tantùm; sed & Persis, Ægyptiis, Gallis, & Hisp. sui fuerunt ludi, quos tamen oēs ita superarūt Romani, ut in hac una re cum reliquis omnib. contendisse merito videri possint. Hinc varia illa apud Plutarch. ludorum genera: plura ēt apud Tacitum, Lampridium, Jul. Capitolinum, Spartianū, alios. Hinc ēt Pentathlum sive Quinquertium istud, quod Cursu, Lucta, Saltu, Jactu & Pugilatu cum Cestu constitisse diximus *Tit. de Palæstris.* Erant a. Cestus lora (*κεστὸν* n. cingulum Græcis est) brevia initio; mox ne excusa exsuerentur in ictibus, tum cubito, tū humero alligabantur. Postremo ferrū plumbumq; assutum est sævissimo spectaculo. Cerebrū n. ac guttur facilimè elidebant. Idcirco aurium munimenta induebant. Tota ars, ictum vitare non fugâ, sed corporis inclinationib. & flexionibus. Tum autem excipere ictū ictu, si sit fortior. Postremò ne inferre ictum frustra: concidebant enim plumbi onere præcipites acti, si impensiùs niterentur verberare. Cestuum illorum luculenta descriptio exstat apud Virgil.

Pramia Isolastica. — *Obligari prohibita.* — *Diagoras.* — *Theogenes.* — *Romani omnes nationes Ludorum generibus ex superarūt.* — *Cestus.*

In medium geminos immani pondere Cestus
Proiecit, quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manū, duroq; intendere brachia tergo.
Obstupuēre animi, tantorum ingētia septem
Terga boum plumbo insuto ferroq; rigebant.

Virgilium imitatus Papinius ita Cestus describit:

——ac dum nigrantia plumbo
Tegmina cruda boum nō mollior ipse lacertis
Induitur---

Cæterùm Romanorum ludos ingeniose & doctè explicat idem Jul. Cæs. Scaliger *lib. 1. Poet. cap. 28. 29. & seqq.* ex cujus, ut & Jose-

Josepi Filii, doctissimorum scriptorum lectione diligenti, magnam studiis tuis, Lector, accessionem feceris. Nec verò dissimulandum est, Justinianum insuper etiam quinque Ludos alios instituisse: Comonovolon, Co modaulomolo, Regindala, Cempon, Reipusara. *l. ut C. de Religiof. & sumptib. funer & alea Lusu & aleatox.* Quæ ludorum genera Alicatus *libr. 1. Prætermissorum* verbo *lusum alea.* nusquam se legisse fatetur, & nec eas quidem voces in aliquo significatu. Proinde salebrosissimum illum locum ita emendandum cōjecturatur: & quidem pro *Comonovolon*, legendum *Corycovolon*, quod jactum pilæ significat, κώρυκον enim pilam esse eruditiores consentiunt: & hoc nomine Follis lusum significari etiam Turnebus putat, de Coryci ludo refertos esse Medicorum libros asserens *lib. 16. Advers. c. 33.* Unde proverbium, Coryco exerceri, de eo qui in cassum fatigatur. Erat enim pila coriacea, instar utriculi, quæ inflata vento plerumque lusorem male afficiebat. Quod sequitur *Comodaulomolo*, pro eo legi posse putat Alciatus *Comodiaulon*: quasi κῶμον δίαυλον, hoc est, lusum cursorium: suadente inprimis Suida, octo esse certaminum genera, inter quę δίαυλον, cū per duo stadia curritur. Rursus *Regindala* intelligit *Basilinda*; cùm ductâ forte aliquis fit Rex, & is aliquid laboriosum ministro, qui sorte pariter obtigerit, imperat. Turnebus *Phrygnda* legit, & eum intelligit ludum, quo testulis levibus & politis inter manus sinistræ digitos positis, dextrâ numerosè testulas pulsabant. Sequitur *Cempos*: pro qua dictione forsan *Catampo* substituendum: quo Festus ludum quidem denotari scribit; sed qualis ille fuerit non explicat. Superest *Reipusara*: Turnebus *Empusa* legit, spectrum interpretatur formas variè mutans, & aliam atque aliam subinde induens: & nihil vetare ait eo nomine Ludum fuisse Alciatus dictionem illam corruptam esse, & ῥίπτειν λιθίσκους scribi debere contendit, à decursu latrunculorum, hoc est, calculorum. Sed hæc omnia tamen, ut dixi, per conjecturam ab Alciato referuntur, nihil, certi se habere ingenuè fatente: atq; ipsomet etiam Turnebo non minùs candide affirmante si quis quid commodiùs excogitaverit, se omnium primum & laudatorem & approbatorem illius futurum. Alciati tamen sententiæ etiam Ant. Contius subscribit. Cæterùm Ludis illis permissis, etiam expensarum erogationem permissam esse constat, in tantum ut & Ludorum artifices multis privilegiis seu prærogativis videamus esse ornatos. *l. un. C. de expensis Ludor. & tot. tit. C de spectac. & scenic. libro 11.* Hinc Arcadium & Honorium ita rescripsisse legimus: ut profanos ritus jam salubri lege submovimus; ita festos conventus Civium, & communem omnium lætitiam non patimur submoveri. Unde absq; ullo sacrificio atq; ulla superstitione damnabili exhiberi populorum voluptates, secundùm veterem consuetudinem, ministrari etiam festa convivia, quando exigunt publica vota, decernimus. *l. ut profanos. 4. C. de paganis.* Illud autem de ludis cujuscunque generis in universum tenendum est, eos neque semper admitti neque omnino prohiberi oportere. Sicut enim ludis prorsum interdicere, duriusculum, & à naturali lege humanitatis alienum fuerit: ita per causam occasioneq; permissi lusus, fenestram vitiis validioribus aperiri proclive erit. Nihil profectò naturæ magis jucundum, quàm labori otium, & huic rursum laborem succedere. Danda est interdum remissio animis. Meliores acrioresq; requieti surgēt, dicebat Seneca *de Tranqu. circ. fi.* Hinc legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necef-

l. ult. C. de relig. &c. — *Corycovolon.* — *Coryco exerceri.* — *Comodiaulon.* — *Basilinda.* — *Phrygindà* — *Catampo.* — *Empusa.* — ῥίπτειν λιθίσκους. — *Ludorum expensa.* — *Ludi quatenus permissi.*

necessarium laborib. interponentes temperamentum. Eranq; ludi illi non ad publicam tantum lætitiam & exercitationem virtutis introducti, verum ad privatam quoque recreationem: quibus etiam prudentes homines indulsisse quandoq; constat: adeò ut non erubuerint *Scipio & Lælius* concharum marinarum collectione se recreando certare; atque ipsum etiam Socratem equitasse in arundine longa cum pueris relatum sit, qua de re differentem videre licet Petrum Heigium *par. 2. illustr. quæst. 10.*

1. *Homines invicem pugnantes*) Intelligit Auctor Gladiatores illos Romanos: de quorum generibus & pugnæ commissione explicatè & doctè scripsit J. Lipsius *in Saturnalibus*, qui sanè liber non tantum lectu dignissimus est, ob historiam, quæ tristi admodum & funesto spectaculo fidem confirmat dicti Synesiani: *Calamitates gentium, epulum esse malorum Dæmonum*; sed & ob plurimos optimorum Auctorum locos rectè intelligendos cum primis utilis, & tantùm non necessarius meritò judicatur. De miserrimo autem illo omnium, qui unquam sub sole fuerunt, hominum genere, verissime aptissimeque usurpari potest Epigram. Palladæ, quod legitur Anthologias sub tit. *εἰς θάνατον lib. 1.* Id Joh. Ladislaus, ab excellenti doctrina & judicii acrimonia laudatissimus, ita Latinum fecit:

Omnes servamur letho, lethoque nutrimur,
Porcorum ut temere Grex iugulate cadis.

Quanti autem facienda sint spectacula illa, Tertullianus docet, universam eorum paraturam ex idololatria constare, & immodestam ipsorum licentiam multum civium moribus obesse scribens: atq; adeò ab ipso etiam Diabolo spectacula ista mutuata adserens, quibus meritò adnumeratur, & cum ad mortem damnati Bestiis

Lipsii Saturnalia. *Gladiator. miseria.* *Ioh. Ladislaus.* *Spectacula gladiatorū* *Damnaci ad bestias.*

objiciuntur: qui ob hoc ad bestias damnati Modestino dicuntur *in l. ad bestias. 31. ff. de pœnis.* Ex quo textu jam olim creditum est, propter summam peritiam artis, sontibus quamvis jam damnatis, pœnam relaxari. Ad bestias damnatos, inquit Modestinus, favore populi Præses dimittere non debet: sed si ejus roboris vel artificii sint, ut digniùs Populo Rom. exhiberi possint; principem consulere debet. Verbum enim illud *Exhiberi*, Oldradus, Albericus & alii interpretantur, *per gratiam relaxari*: atque hinc adnotandum existimarunt, ob excellentem alicujus virtutem favore populi id petentis, Principi pro criminis pœnæq; abolitione esse supplicādum, & interim executionem à Præside suspendendam. Quæ interpretatio etiam Jasoni probatur. *in l. jubemus. C. de judiciis. nu. 15.* ob hominis excellentiam à communi jure recedi affirmanti. *arg l. sed & reprobari. §. hoc amplius.* ibi sanè valdè doctos. *ff de excusat. tutor. & c. de multa. 20. in fin. extr. de præbend.* Ac ipsemet etiam Dynus gloriatur, se ex textu *d. l. ad bestias.* mitiorem veniam impetrasse cuidā fabro, ob artis suæ peritiam: cui alioqui manus ex statuto erat amputanda. Julius Clarus *lib. 5 sententiar. §. ult. q. 60.* Ob idq; etiamnum Bononiæ cōstans fama durat, Azonem magnum Juris nostri interpretē, cujus adeò illustre nomē fuit ut fons legū, Vas electionis, Lucerna juris appellaretur; & qui Legum ænigmata mortalib. aperuisset, obscura retexisset, dubia declarasset: Eum, inquam, Azonē ferunt, cum in disputatione ab Antisophista quodam suo provocatus cultro eum appetiisset; in carcerem protractum, & capitalis criminis damnatum, *Ad bestias, ad bestias*, sæpius exclamasse: significaturum scilicet ex Legis illius principio, se propter excellentem juris peritiam venia dignum. Cæterùm Judices, se ab eo tanquam beluas in-

In d. l. 31. ff de pœn. *Excellent. & peritia damnati an pœnam mitiget.* *Azo.*

Tt simu-

ſimulari credentes; ideoq; iratos non deſtitiſſe, donec Azo ſummo ſupplicio afficeretur. Alciatus *lib. 9. pareg. c. ult.* & Joh. Coraſius *de Arte Iuris part.* 4. c. 18. quanquam, ſi verum amamus, nihil in conſtitutione illa de pœnæ allevatione tractatur, ſed ſolum de Rei damnati tráſductione. Cum enim ad beſtias ex delicto damnati, ſine permiſſu Principis ex provincia in provinciam traduci nō poſſent in ipſiſmet provinciis, ubi judicati erant, beſtiis obiiciebantur, & dilaniabantur: nec ad preces populi exſecutionem Præſes provinciæ morari debebat: niſi tamē ejus roboris eſſent atq; artificii, ut in ſpectaculis, quæ Romæ fiebant, digni eſſent, qui exhiberentur. Quo caſu principem conſulendum JC. monet, An velit eos damnatos Romam mitti, ut in pop. Romani muneribus beſtiis obiiciantur, atq; ita dignius præbeāt ſpectaculum, quæ vera eſt Alciati interpretatio *lib. 2. pareg. c. 28.* quam & Joh. Coraſius ſequitur *d. loco*, & Didacus Covarruv. *lib. 2. variar. reſolut. c. 9. n. 6.* qui tamen exiſtimat, etiam ipſum Judicem poſſe proprio judicio & ſententia, ob perſonæ dignitatem & excellentiam, pœnam Legis ordinariæ minuere, & in mitiorem commutare. Quod ut verum quandoque eſſe haud illubenter largimur: ita ex Modeſtini lege *ad beſtias* 31. id probari nequaquam concedimus. Illud inde colligeris rectius, Eos qui ad beſtias damnati ſunt, etiamſi unam aut alteram beluam ſuperaſſent, non tamen dimiſſos, hoc eſt, pœnā fuiſſe ſolutos. Singulare igitur planè eſt, quod Gellius *lib. 5. cap. 14.* ſcribit, Androdum Conſularis cujuſdam viri ſervum rei capitalis damnatum, cum ad beſtias datus eſſet; & à Leone atrociſſimo ſervatus incolumis, cunctis petentibus dimiſſum fuiſſe, & pœna ſolutum; Leonemq; ei ſuffragiis populi donatum. Regulariter ergò, ſi Androdus pœna ſolutus dimiſſuſq; favore populi non fuiſſet; Leone illo atrociſſimo educto, alia confeſtim belua in conſeptum caveæ immiſſa fuiſſet. Jacobus Rævardus *lib. 2. varior. c. 14.* Non immerito igitur Imperatores ea feratum ſpectacula appellarunt Lachrymoſa *in l. ult. C. de feriis*, & proinde clericis ſive Eccleſiaſticis perſonis ad quodlibet iſtiuſmodi ſpectaculum ſpectandi gratia accedere, interdictum legimus. *Novell. 123. de ſanctiſſimis Episc. c.* 10. quandoquidem etiam gladiatorum ſceleribus non minus cruore perfundatur, qui ſpectat, quam ille qui facit, ut eſt apud Lactant. *in. Epit. c. 6.* Ideo cruēta ſpectacula *ait Conſtantinus* in otio civili & domeſtica quiete non placent. Quapropter omninò gladiatores eſſe prohibemus *l. un. C. de gladiator. penitus tollend. lib.* 11. Hæc quippe ſpectacula (inquit Iſidorus *Etymolog. lib. 18. c. 59.*) crudelitatis & inſpectio vanitatis nō ſolum hominum vitiis ſed etiam Dæmonum juſſis inſtituta ſunt. Proinde nihil debet eſſe Chriſtiano cum Circenſi inſania, cum impudicitia theatri, cum Amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi. Quem locum in ſpectaculorum deteſtationem adducit Lucas de Penna *d. l. un. C. de gladiat. penit. tollend.*

Damnati ad beſtias etiamſi unam ex his ſuperaſſent, non tamen ideò liberabantur.

Androdus.

Spectacula clericis interdicta.

2. *Curſum in Circo maximo*) De hoc dictum fuit ſurà ad Titulum de Circo Maximo. quibus adde, quæ de duodecim portis Circi ſcripſit Joſephus Scaliger *lib. 1. Auſonian. lection. cap. 25. & lib. 2. cap. 23. 24.* Ac quoniam Agitatorum ibi facta à me fuit mentio; non diſſimulandum putavi, in Circenſibus illis ludis ſive ſpectaculis, quæ à Romulo propter felicem Sabinarum raptum antiquitùs erant inſtituta; & in quibus quadrigæ ſeptimo currebant circuitu, atque equos adverſæ partis fregiſſe victoria erat; uſitatum fuiſſe Agitatoribus, dæmoniacis quibusdam imprecationibus adverſariorum equos impe-

Agitatores quidam malefici.

impediisse, & suos ad cursum incitasse, ita ut suis equis velocitatem, adversariorum verò tarditatem adferrent, ut est apud Arnobium *lib. 1.* Hieron. *in vita Hilarionis*, & Cassiodor. *lib. 3. Ep. 51.* quos refert Martin. del Rio *lib. 2. Magicar. disq. fol. mihi 136.* Indeq; est, quod capitis pœnam in Maleficos ejusmodi agitatores videamus constitutam. Nam ut Valentinianus, Theodosius, & Arcadius rescripserunt: Si quis ex Agitatoribus alium quempiam aurigam sive agitatorem maleficiorum labe pollutum audierit, deprehenderit, occupaverit: illico ad publicum pertrahat, & Judicum oculis communis hostem salutis ostendat. Quòd si quisquam contra hoc interdictum venire tentaverit, aut clandestinis suppliciis etiam manifestum Reum maleficæ artis oppresserit; ultimum supplicium non evadat. *l. ult. C. de Malefic. & mathemat.* de quibus videatur Jacob. Rævardus *lib. 5. varior. c. 14.*

DE DAMNATIS IN METALLVM
Tit. LXI.

Moris erat, Delinquentes, quos ultimo supplicio nolebant adficere, ad effodiendum metallum, sulphure & gypsum condemnare. Effodiendum autem ut plurimum iderat in Proconneso, *ut est in Iure civili,* & apud* Nicephorum *lib. 11. Hist. Eccl. Eratq; insula Propontidis, hodiè* Marmora *dicta, & metallorum inprimis ferax. Condemnabantur etiam in insulam Gypsum, mare rubrum & alia loca.* *Damnati in metall.* ** §. quod autem in Auth. de Nuptiis.*

Erat id pœnæ genus admodum miserabile, ut D. Cyprianus *Epistola* 25. *conqueritur. Nunquam enim Solis lumen intuebantur, nec uspiam nisi in terra cubantes dormiebant, ac quasi transformati ferè incognoscibiles evadebant. Multi Christianorum, persequutionem paganorum experti, pœnam hanc subierunt: quæ tamen in usu postea esse desiit. quandoquidem Principes hodiè non amplius in metallum, sed ad* Triremes *condemnant Reos. Id quod Romani nunquam factitârunt, qui servorum remigio uti noluerunt. Emebant quidem Servos ad necessaria sibi munia expediunda: Sed antequam eos remigationi adhiberent, libertate donabant, quemadmodum factum ab ipsis legimus, cum Remigibus adversus Charthaginenses indigerent. Prudenter sanè. Sæpè enim numero Servi & mancipia nostra victoriam hostibus conciliarunt. Est quidem introductus hic usus minoris sumtus faciendi gratiâ; sed non absque ingenti periculo. Ideoq; Veteres Servorum opera nunquam in Triremibus usi fuerunt: tantum abest, ut ad remigandum eos coegerint.* *Damnat. in metall. pœna miserabilis.* *Cui successit damnatio ad Triremes.* *Servi à Romanis Remigio non adhibiti.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Metalli notatio. Metallorum Græca videtur esse denominatio: cum dictum esse possit Metallum, quia μετ' ἄλλα, hoc est, aliud post aliud inveniatur. Id quod Plinius sensisse videtur *lib. 33. cap. 6.* Ubicunque, inquit, una inventa vena est, non pro-

cul invenitur alia: hoc quidem & in omni materia: Unde metalla Græci videntur dixisse. Metalli autem nomine generaliter continetur, quicquid è terra gignitur & eruitur æs, alumen, creta, marmor. *l. sed si pecunia* 3. §. *fin ff. de reb. eorum qui sub tutel.* ibi: Si lapidicinas, vel quæ alia metalla pupillus habuerit, stypteriæ *id est aluminis,* παρὰ τὸ στύφειν, *quòd potentissimè adstringat*) vel cujus alterius materiæ: vel si cretifodinas, vel argentifodinas, vel quid aliud huic simile. Sulphur quoque, quod Apulejus vivax metallum appellat *lib. 9. de Asino aureo*; Ulpianus metallis disertè adnumerat, non secus atque aurum, argentum, æs, ferrum, & cætera: *in l. aquissimum.* §. *proinde. ff. de usufruct.* quemadmodum & Calcem *in l. aut damnum.* 8. §. *in calcarium. ff. de pœn.* In calcariam quoq; (ait) vel sulphurariam damnari solent: sed hæ pœnæ Metalli magis sunt. Quo in loco *Calcaria* (spreta Accursii ridicula interpretatione, existimantis per hanc opus calcandi terram intelligi, ad faciendum murum) Ulpiano locus est, ubi calx coquitur. Sed & lapis preciosus fossilis Plinio Metallum dicitur *libr. 38. cap. 9* cui etiam omnium Metallorum potissimum aurum est: colore autem argento inferius. *lib. 38. c. 3.* quoniam (ait) argentum ad diei colorem magis accedit. Quæ tamen ratio Forcatulo *Necyoman. dial. 6. nu. 5.* displicet: eò quod causa diei sol est, cujus aurum colorem repræsentat. Atqui causa effectu est nobilior. Atq; hanc auri nobilitatem & illud ostendit, quod quanto igni magis excoquitur, tantò magis enitescit & fit purius. Unde & Obryzi, id est, multoties excocti nomen invenit. *l. unica. C. de veteris numism. potestate. lib. 11. & l. un. C. de oblat. votor. libr. 12.* Id enim ita excoctum, omnes splendores ostendit, si Pindaro credimus *in Nemeis, hymno 4.* velut cum Plinio dicam, aurum id igni probatum, simili colore, quo ignis rubet. Quod autem damnatos in metallum attinet, de quib. hoc nostro tractatur titulo: sciendum est, aliud pœnæ genus esse in Metallum damnari: & rursum aliud, in opus Metalli. Inter eos, inquit Ulpianus, qui in metallum; & eos, qui in opus metalli damnantur, differétia in vinculis est: quod q in metallum damnabantur, gravioribus vinculis premuntur: qui in opus metalli, levioribus. *l. aut dam. 8. §. inter eos. ff. de pœnis.* Sed unde hæc vinculorum differentia: Forrean, quia in Metallum damnati, fodinis inhærere cogebantur, metalla effodiétes. quod cum fieret, non erat necessum, ipsos divagari, sed in illo, cui inhærebant loco, operari: Ideoq; absque laboris impedimento gravioribus vinculis onerabantur. At qui in opus Metalli damnabantur, propterea levorib. adstringebantur vinculis, quòd in massam Metalla reducerent, & circa varia exercitia essent occupati: quippe qui non assiduè in fodiendo morabantur, sed modò ad exportandum metallum, modò ad coquendum, reducendum, & alia hujusmodi servitia præstanda adigebantur, in quibus ob graviorum vinculorum onus facilè potuissent impediri. Sylvest. Aldobrandinus *in* §. *Ius autem. Institut. quib. mod. ius patriæ potest. solvat. nu. 68.* Quanquam non in vinculis tantùm, sed & in pœna differentiam istam (quantumvis ea exigua & non diversa admodum Callistrato videatur. *in l. cognitionem. 5. in fin. ff. de variis & extraordinar. cognition.*) consistere certum est. Refugæ enim ex opere Metalli, in Metallum dantur; vel, ut Callistratus loquitur, pœnæ metalli subiiciuntur: At qui ex Metallo fugerint, graviùs, hoc est, morte coercentur. Hanc enim interpretationem Ulpiani responsum *in d. l. aut dam. 8. §. inter eos. ff. de pœnis.* à Callistrato capit. *in d. §. fin. l. 5. de var. & extraor. cognit.* Longè vero mitius etiam

Marginalia: *Eius genera.* — *Stypteria.* — *Sulphur.* — *Calx.* — *Calcaria.* — *Aurum potissimum metallum.* — *Obryzum.* — *l. 2. §. inter eos ff de pœnis.* — *Damnati in metallū.* — *In opus metalli.*

pœnb

pœnæ genus erat eorum, quin in metallicorum, h.e. damnatorū in metallum Ministerium condemnabantur. Quamvis enim hi idem, quod in opus damnati, operarentur; nullis tamen omninò vinculis constringebantur. Et huic quidem Ministerio etiam fœminas quandoque mancipatas fuisse, Ulpianus docet *in d. l. 8. §. in ministerium*.

In Ministerium metallicorum

Cæterùm ista in Metallum, sive in opus Metalli damnatio, commutata hodiè est in damnationem ad Triremes, sive Galeras, ut vocant: quam qui sustinent, eos vivos videntesque dicas esse mortuos. Utris certè eos adnumeres, Vivis an mortuis, non immeritò dubites; cum certum sit, Eos vel mille expositos mortibus, vix tandem mori tamen: ut non absque ratione Vita ipsis supplicium; Mors solatium videri possit. *arg. l. quisquis. 5. §. 1. C. de L. Jul. Majestat.* Rectè tamen hoc loco observavit Auctor noster, Romanos Servis in Remigatione usos non fuisse, quibus etiam indecorum visum est, servum ad Statoris, vel ut alii legunt *Stratoris* munus admittere. Nam ut Ulpianus ait: Nemo pro consulum Statores servos habere potest *l. observare 4. ff. de offic. proconf. & Legati.* Sic enim eo in loco Antonius Goveanus legit, *lib. 1. Varior. lection. cap. 42*, quanquam Jac. Revard. non *Servos*, sed *Suos*, hoc est, domesticos legendum esse contendat. *lib. 2. Varior. cap. 12.* Quam lectionem etsi & Cujacius *lib. 11. observat. cap. 1.* veriorem putat: nihilo tamen minus Suorum nomine non Domesticos tantùm, sed & Servos contineri ait *ut in l. videmus. 11. ff. Locati.* ubi Suis, hoc est propriis & domesticis, sive etiam Servis, Hospites manifestò opponuntur.

Damnatio ad Triremes.

Servi olim non remigabant.

Nec statoris officio fungebantur.

Erant autem Statores, iidem qui *Apparitores*: per quos Budæus intelligit Magistratuum nuntios, sive ministro apparituram Magistratibus facientes; dum iis præstò sunt ad imperia capienda & exsequenda, quasi dixerit Ulpianus: si quò Proconsuli exeundum sit, nullos habebit domesticos Apparitores; sed milites ante eum ambulabunt. Quæ sententia tum quoque erit integra, si pro Statoribus cum Cujacio legas *Stratoribus*. Nam & Stratores dicebantur, qui castra præibant, ut loca accommodatiora ad exercitum traducendum facerent. Atqui ejusmodi actib. Servos immisceri, Veteres noluerunt. *l. generali. 3. C. de tabular. & scrib. lib. 10.* quemadmodum & ab omni militia eos à Marciano videmus prohibitos *in l. ab omni. 11. ff. de re milit.* Cum Servis quoque pari in causa constituit Menander eos, qui de libertate sua litigantes, nec dum sententia lata, militiæ se dederunt. *l. qui de libertate. 29. ff. de liberali caus.* Et Ulpianus scripsit, Eos, qui status controversiam patiuntur, licet revera liberi sint, non debere per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata: sive ex libertate in servitutem, sive contra petantur. Ac nec ii quidem qui ingenui bona fide serviunt. Sed nec, qui ab hostibus redemti sunt, priusquam se luant. *l. qui status. 8. ff. de re milit.* Sed quæ pœna infligebatur servis, qui in militiam se adscribi patiebantur? Et quia grave crimen habetur, dare se militem cui non licet: atque idipsum quoque crimen dignitate, gradu, specie militiæ augetur *l. 2. in fi. ff. d. t.* non mirum, quòd capite id puniendum Marcianus responderit *in d. l. ab om.* Quod ita tamen tēperandum censet Trajanus apud Plinium *lib. 10. Ep. 39.* ut scire referat, utrum servi inter milites reperti, voluntarii se obtulerint, an lecti sint, vel etiam vicarii dati. Lecti si sunt, (inquit) Inquisitor peccavit: Vicarii dati, penes eos culpa est, qui dederunt: Si ipsi, cum haberent conditionis suæ conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit. Neque enim multum interest; quòd non-

Apparitores.

Stratores.

Servi non militabāt.

Militantium servorum pœna

dum per numeros distributi sunt. Illi enim dies, quo primùm probati sunt, veritatem ab his originis suæ exegit. Veruntamen in hoc Belli necessitatem excipio. Nam & M. Antoninus Imp. Servos ad militiam paravit, quos *Voluntarios* exemplo Volonum appellavit, teste Julio Capitolino *in vita Ant.* Atq; ipsum etiam Sextum Cæsarem, cum civilia prælia essent inter Italos & Romanos, civitates adversantes obsedisse, & multos servos militiæ adscripsisse Appianus scribit, *lib. 1. de bellis civil.* Quod tamē ita interpretor, ut antequam militiam sortirentur, Servi illi manumissi, & pro ingenuis fuerint habiti, ut ex Eutropio *li. 3. de gest. Rom.* colligitur, & ex illo Isidori: servos nunquam militasse cōstat, nisi servitute deposita *lib. 10. Etym. c. 4.* firmare videtur Luc. de Penna *in l. super servis 6. C. qui milit poss. vel. non. lib. 12.* Idque vel tum maximè procedebat, cum Dominis scientib. militiæ nomen dederint servi. Eo ipso enim hos ingenuos fieri Justin. voluit: quemadmodum è diverso servos, qui dominis ignorantib. militiam meruerint, spoliatos militia à Dominis in dominiū suum retrahi posse sancivit, *l. super servis. 6. C. qui mil. pos. lib. 12.* Cæteroquin, si culibet servorum integrum fuerit arma capere, & militiæ sese accingere; q̄d aliud Dominis sperandum inde erit, quam perniciosissimę conjurationes, & servilia bella perpetua? quæ quanto olim terrori & formidini fuerint, vel inde conjectura fit probabile, quod ne Romanor. quidem potentia, sine maxima civium clade coerceri ea potuerint. Eodem n. tempore in omnibus Italiæ Civitatib. præter Messanam, servi adversus Resp. conjuraverant. Pòst etiam Spartaco Duce sexaginta circiter millia servorum arma ceperant ac Romanorū tres exercitus fregerāt. *Orosius & Plutarch. in Crasso.* Nam ubiq; servorū numerus decies major fuit, quàm liberorum.

Necessitas tamen servos quandoque admisit.

Bella servilia.

Servi plures quam liberi.

Et quidem Athenis censa fuerunt, uno tēpore, peregrinorum decem millia: Civium viginti: Servorum aūt CCCC. millia Unde cum aliquando in Senatu Rom. ageretur de commutandis servorum vestibus, ut à liberis hominibus notâ quadam secerni possent: Senator aliquis intercessit; ne, si seipsos servi numerare cœpissent, exitium Dominis intentarent, ad q̄ eos alioquin proclives videmus, pręsertim si aut duriùs ab his habiti, aut Syllam aliquem dictatorem fuerint nacti. Syllam enim dicunt libertatem servis Dominos prodentibus, mercedis nomine proposuisse in singula capita eorū, quos ipse proscripsisset. Quo in metu Cives satis, diu fuerūt, quoad cæsis sexaginta Civiū millibus & quodammodo pacata Republica, servus aliquis ad extremum Domini caput ad Syllam detulit: qui pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeja pręcipitem dari jussit. Joh. Bodin. *lib. 1. Repub. c. 5.* Adeò verum id fuit, quod proverbiali circūfertur sententia: DOMI TOT HOSTES ESSE QUOT SERVOS. Ac ne infinitus sim, satis nobis fuerit, vel unicum saltem singularis perfidiæ, qua servus de domino vindictam sumsit, exemplum commemorare. Servus, cùm acerbiùs tractaretur, Domino absente ostia concludit: uxorem domini contumeliosè affectam vinculis constringit; ac tres ejus filios cōprehendit. Ubi dominum videt redeuntem, unum è tribus ex altissimo solario præcipitem dat; deinde secundum: Pater tanta rei atrocitate obstupefactus, precibus & lachrumis servum exorare; ac modis omnibus placare conatur, ut tertium morti eripiat. Servus paciscitur salutem filii ea lege, ut dominis sibi ipsi nares præcidat. Naribus ex pacto amputatis, Servus cùm tantâ clade & contumeliâ Dominum ultus esset, tertium quoque dejecit: ac postremò ultionem de sei-

Servis pro ditoribus Dominorū libertas proposita.

Tot h[ostes] quot servi.

Memorabile exemplum servilis vindictæ.

se ipso quam dominus cogitabat, præcipiti casu cepit. Ita ex Pontano recenset Johannes Bodinus *libr. 1. de Republ. cap. 5.* Cui omninò addendum est, quod de bello civilis exortu, mirabili progressu &c. exitu eleganter scripsit Photius *ex Diodoro Siculo libro 34.*

DE EXEQVIIS MORTVORVM TIT. LXII.

Si quis præcipui nominis diem functus esset, septem dies domi detinebatur, octavo comburebatur, factis exequiis solennibus, quas Virgilius *in 6. describit:.*

> Principio pinguem tædis, & robore secto, &c.

ubi ait, struem lignorum erectam fuisse ex pinu & robore: quæ frondibus ornabatur. Posteà erecta Cupressus splendidis defuncti arma induebatur. Ipsum verò corpus aqua ad ignem calefacta lavabant, & odorifero ungebant oleo. Inde plangebant defunctum, lecto imponebant, & pulcherrimis ac preciosissimis, quæ habuerat, vestimentis amictum, super rogum intrinsecus vacuum & bene compositum ferebant, sparso prius in eum thure & oleo. Immittebant & Canem, Equum, aut servum, quem præ aliis charum habuerat. Postea ardentibus facibus undiquaque rogum aversi incendebant. Die nono cum jam ustum esset Corpus, & ut ait Virgilius:

> Prætereà si nona diem mortalibus almum
> Attulerit:

colligebant ossa, & vino lota in aneam aut fictilem condebant urnam. Dein ramo oleæ in aquam immerso circumstantes adspergebant credentes scilicet, Eos hoc modo purificatos iri. Mortuo verò ultimum illud VALE, & I, LICET, ingeminabant. Qui non urebantur, eos unguentis fricabant, odoriferis & gratis factis suffitibus. * *Nobiles testamento mandabant, ut Liberti monumento assiduam lucernam accenderent, & sepulturam custodirent.* * *Eodem die nono, postquam fatis jam concesserat defunctus, in memoriam ejus ludos edebant, quos Novendiales nuncupabant. Vnde* Horatius,

> Dissipare novendiales pulveres,

dixit. Ludi isti erant, Equorum cursus, Bestiarum occisio sive confectio, & Servorum ac Gladiatorum in Amphitheatro pugna. De quibus superius à nobis dictum est, & Tertullianus *quoque libro De spectaculis, disserit. Sed & illo ipso, quem dixi, nono die Epulum populo in foro dabant, ut videre est apud* Dionem *libro* 40. *&* Ciceronem *in Oratione pro Murena. Quintus Tubero (inquit) cum Epulum Quintus Maximus, Africani patrui sui nomine Populo Romano, daret, rogatus est à Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque*

Pyra.
Cupressus armis induta.
Corpus lotum & unctum.
Rogo impositum.
Cum animalib. quibusdam & servo.
Rogus ab aversis incensus.
Ossa collecta.
Adstantes purificati.
Conclamatum.
**l. & ideò 7. §. illud. ff de in rem verso.*
Lucerna perpetua.
**l. Mavia ff. de manum. test.*
Epulum populo datum.

Atque ille stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia. Has sordes graviter tulit Populus Romanus. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli Nepos, P. Africani, ut dixi, sororis Filius his hædinis pelliculis Pratura dejectus est.

Sepultura. *Quorundam corpora non comburebant sed una cum vestibus, itemq; Lacte & vino adspersis, extra Urbem sepeliebant. Imperatores exquisitis quibusdam solennitatibus sepeliebantur, quas* Herodianus *libro 4. recenset. Inter alias vanitates, & ineptias concavam & quadratam lignorum struem erigebant, singulis lateribus porta addita, per quam defuncti cadaver conspiciebatur. Supra hanc alia item quadrata erat strues, sed strictior: quam ibidem adhuc alia magis stricta excipiebat; & quasi scalaribus gradibus adscendi posse videbatur: ut in Numis & toreumatibus etiamnum conspicitur,* *Aquila avolans.* *Erat ibi & Aquila, resti sive funiculo alligata: quæ funiculo isto unà cum corpore combusto, volabat in altum, & imperatoris animam in cœlum dicebatur evehere. Atque ita in Deûm numero eùm collocantes, Divi nomine indigitabant.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Consentaneum veritati & observantiæ, imò indubitatum est sapientibus, quædam nobis cognata esse semina *Immortalitatis omnes sumus cupidi.* immortalitatis; cujus adeò appetêtes simus, ut & sepulturæ prospiciamus, & nolimus cadaver nostrum malè haberi. Nec enim admittenda est væcordium quorundam sententia, Animam nostram à Corpore solutam interire existimantium; atque idcirco nos esse solicitos ejusmodi diuturnitatis. Sanè harum pecudum animi tam insipidi nunquam vixerunt ipsi cum suis sententiis. Humanum verò ingenium, quod animæ nostræ vis est, cum sesciat immortale; optat illud etiam, ut corpus ipsum quoque & omnes, & domicilium suum, quoad fieri possit, eadem felicitate perfruatur. Atqui jam Cadaver neq; sentit, neq; suum est amplius. At fuit: at nunc sensus est mihi viventi earum commoditatum, quas passurum sit cadaver meum. *Sepultura cura.* Jul. Cæs. Scaliger, *lib. 3. poetices c. 20.* Et quidem quâta vivis nobis sepulturæ cura esse soleat, tum cotidiana rerum experientia, tum etiam vitæ magistri docent historici. Nam & Ægyptiorum Reges ad vitam justam & honestam nihil tam adduxisse legimus, quàm, si secus facerent, Metum atque formidinem denegatæ sepulturæ, Diodor. *lib. 1.* qua **Frotho Danorum Rex** carere etiam voluit cadaverum violatores. Sancivit enim, ut si quis Vespillonum scelesta cupiditate id arotasset, pœnas nô solum sanguine, sed etiam inhonesto cadavere daret, busto & inferiis cariturus. Siquidem par esse credebat, ut alieni corruptor amoris nullo funeris obsequio donaretur, sortemque proprio referret corpore, quam in alieno perpetrasset. Saxo Grammat. *libr. 5. histor. Dan fol. 79.* Et cum virgines Milesiæ, quot tum ferè in ea *Virgines Milesiæ.* civitate essent, repentè sine ulla evidenti causa, sed morbo quodam, qui in hominum animos interdum solet incidere, voluntatem cepissent obeundæ mortis, plurimæque jam suspensæ vitam amisissent: Milesiorum Senatus frequentius id accidere ratus, quàm è re & commodo Reipubli-

publicæ diutius ferri atq; dissimulari posset; Decrevit, ut quæ virgines corporibus suspensis mortuæ deprehenderentur, hæ post hanc Legem, cum eodem Laqueo, quo prævinctæ & alligatæ essent, nudæ tota via publica ad sepulturam efferrentur. Post quod decretum virgines voluntariam mortem non concupisse dicuntur, pudore solo deterritæ tam inhonesti funeris. Sic evenit, ut vel ipsa cogitatione funeris ignominosi vita retineretur amittere volentibus. Gell. *lib.* 15. *Noct. Att*, *cap.* 10. & P. Ærodius *lib.* 2. *Decretor. tit.* 39.

Mezitius. Mezentius quoq; ille apud Virgilium non quidem Mortem deprecans, quippe qui scribat *Nullum in cæde nefas* esse; sed acerbam cadaveris sui tractationem metuens, unicam sepulturam rogat Æneam: *Unum oro*, inquit,

Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc oro defende laborem
Et me consortem Nati concede sepulchro.

Turnus. Iisdemq; communis parentis nostræ, hoc est, Naturæ affectibus etiam Turnum, quamvis tanto robore, tali genere, tot rebus gestis clarum, moveri tamen videas, cùm exanimum corpus suum parentibus reddi rogat:

——seu corpus spoliatum lumine mavis;
Redde meis.

Quod si sepultura tanti æstimata fuit ab illis, qui ne carnis quidem resurrectionem unquam crediderunt: multò minùs profectò nobis erit negligẽda, qui caduci hujus corporis resuscitationem, & felicissimam in beatorum consortio vitam nullis seculorum finibus terminandam præstolamur: siquidem Corporibus nostris impensum ejusmodi officium, est quodammodo ejusdem fidei testimonium. *canon. non æstimamus.* §. *corpori.* 13. *q.* 2. & pignus Resurrectionis. Theodor. Beza *ad* 14. *cap. Matth. v.* 12. Hinc etiam est, quod de sepulchris & monumentis, quæ defunctorum domus Constantius appellat *in l.* 4. *C. de sepulch. viol.* tam providè & religiosè multa in jure nostro sint prodita. *t. t. ff. & C. de Religios. & sumpt. fun. De mortuo infer. & de sepulchr. viol.* Nam & voluntas defuncti Monumentum sibi fieri disponentis, salva conscientia, & citra infamiam negligi nequit. *l. militis.* 5. *C. de relig. & sumt. funer.* uti nec ipsum monumentum obligari. *l.* 2. *C. d. t.* legari. *l. monumenta.* 14. *C. de legat.* permutari. *l.* 12. §. 1. *de religios. & sumt. fun.* aut alienari vel distrahi potest. *l.* 2. & 9. *C. d. t.* Etenim cùm monumenta memoriæ servandæ gratia existant: *l.* 1. §. 6. *ff d. t.* satis inhumanum & durum fuerit, memorias vendere Mortuorum. *can. postquam.* 13. *q.* 2. Quo etiam fit; ut dispositio illa, qua quis monumẽtum sibi adinstar ejus, quod Demetrii aut Damæ fuerat, fieri jussisse, & in nomine errasset; nihilominus tamen valeat: & ideò ob hunc nominis errorem vitiari non debeat *l. in testamẽto.* 27. *de cond. & demon.* quia sc. Religionis interest, Monumenta exstrui & exornari. *l.* 1. §. *interdictum. de Mortuo infer.* & ideò Papinianus asserit, se propter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera jacerent, strictam rationem insuper habere. *l. sunt personæ.* 43. *in fin. ff. de religios. & sumptib. fun.* id est, negligere, ut Cujacius interpretatur. *lib.* 11. *observat. cap.* 11. & *lib.* 3. *cap.* 22. (Quod enim insuper habemus, ejus quod superabundat loco reputamus, at quod abundat, plerunque solemus negligere. Jacob. Rævard. *lib.* 3. *varior. cap.* 3.) cum summa sit ratio, quæ pro Religione facit. *d. l. sunt personæ.* quemadmodum è diverso placuit ineptas defunctorum voluntates circa sepulturam non valere. *l. serv.* 113. *in fin. de legat.* 1. Unde si hæres hac conditione scriptus, *si reliquias testatoris in mare proiecerit*, conditioni non paruerit: Modestinus re-

Sepulchra Sepulchrorum & Monumentorum Religio.

Insuper quid habere.

respondit, Laudandum esse magis quàm accusandum hæredem; qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem projecerit, sed memoriâ humanæ conditionis sepulturæ tradiderit: Ideoque ab hæreditate eum non expellendum. Sed hoc inspiciendum potiùs, ne homo, qui talem conditionem posuit, neque compos mentis satis fuerit. *l. quidam. 27. ff. de condit. institut.* Indeque esse opinor, quod tantos sumptus & impendia in monumentis exstruendis multi fecerint. Cur enim tam operosa Mausolea, tot prodigiosæ magnitudinis & firmitudinis Pyramides quorundam corporibus putem impositas, quàm ut si non universa temporum spacia æquare possent; aliqua tamen quàm maximè longinqua superarēt? Interea autem, quod quis memoriæ causa monumentum sibi posuit, violandum non esse, tralatitium est. *t.t. ff. & C. de sepulchro violat.* Alciatus *libr. 10. parerg. cap. 4.* Menochius *libr. 2. de arbitrar. Iudic. quæst. cent. 4. casu 387.* adeò ut contaminata defunctorum Religio pœnam sacrilegii habere dicatur. *l. pergit audacia. 5. C. de sepulchro violat.* Quo nomine rectè ab Ulpiano responsum legimus: Justæ sepulturæ traditum, id est, terrâ conditum Corpus, inquietandum non esse *l. Divi 39. ff. de Religios. & sumpt. funer.* Videri autem terrâ conditum, & si in arca conditum sit hoc modo, ne alibi transferatur *d. l. Divi.* Solebat scil. non terrâ tantùm, sed etiam in arca Lapidea, *l. is qui. 7. §. 1. ff. d. t.* suprà terram positâ, Corpus perpetuæ sepulturæ tradendum plerunq; recondi. Quæ quidem Arcæ etsi olim plebejum sepulchri genus arguebant, ut ex illo Lucani:

Corpus terra conditū.

& in Arca.

Da vilem Magno plebeii funeris arcam:

probat Cujacius *libr. 11. observ. c. 21.* postea tamen magno in precio habitæ, & à præstantibus quoq; Viris sunt usurpatæ: quippe cùm Arcarum beneficio, ut Theodoricus Rex graviter dicebat, cadavera in supernis humata, sint lugentium non parva consolatio: quoniam Animæ tantùm de mundi conversatione discedunt, Corpora vero dulces quondam superstites nō relinquunt. Cassiodor. *lib. 3. Varior. &* Jac. Ræward. *lib 2. Varior. c. 4.* Ac memini, me ejusmodi Arcas, & quidem marmoreas, cùm Accursii, Odofredi & Roffredi Bononiæ; tum aliorum alibi in Italia passim videre. Quanta autem sit sepulchri violati atrocitas, quæ item pœna: id explicatè tradit Tib. Decian. in praxi criminali *lib. 6. cap. 39. & seqq.* quem adire, Lector, è re tua fuerit. Jam ad Veterum ritus in defunctorum curatione observatos nos conferamus, Et quidem auctor est Servius *libr. 5. Æneid.* apud majores moris fuisse, ut qui mortuus esset, domum suam referretur. Unde illud:

Prisci externquiarum ritus.

Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulchro.

antequam autem id fieret, aqua ablueretur, & per intervalla conclamaretur (cujus rei rationem tradit Plinius: quod interdum spiritus vitalis exclusus putetur, & homines fallat. Unde & dies septem cadavera servabantur, & post ultimam demum conclamationem comburebantur. Inde istud Terentii: *Desine: jam conclamatum est.* Tralatitium quippe est, eos qui deliquium animi patiuntur clamore & voce sonora quasi animari. Deinde cum septem ibi dies fuisset, octavo die rogo daretur sive incenderetur: non sepeliretur: eoque Horatii pertinuisse:

Novendiales dissipare pulveres.

Dum itaque intus positus esset mortuus, forisve ferretur, sine fraude erat, vel ipsi mortuo coronam, quam virtute pepererat, parentibusque ejus imponere. Virtute inquam pepererat, ex Cicerone optimo hujus moris interprete: Jam illa, ait, significatio est, laudis ornamenta ad mor-

Mortuo corona imposita.

mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperisset, & ejus parenti sine fraude esse Lex impositam jubet. Quinimò si quis non virtute, sed pecunia aut pactione coronam acquisiverat; is ejusque pecunia Lege Decemvirali arguebatur. QUI CORONAM FACIT, ait Lex, IPSE PECUNIAQUE EIUS VIRTUTIS ERGO ARGUITOR, ubi virtutis ergò arguitur, qui virtuti fraudem fecit. Ita enim Legem istam apud Plinium *lib.21 cap. 3.* Jacob. Ræevardus emendat, ablutus ita & conclamatus, sive defletus efferebatur; veluti ad sepulturam processurus. Nam, ut Plin. auctor est: ritu naturæ hominem capite gigni mos est; pedibus efferri. Hinc Persianum illud,

In portam rigidas calces extendit——

Elatum autem ex ædibus cadaver eadem Decemviralis Lex erat in Urbe sepeliri aut uri. HOMINEM MORTUUM (ait) *in Urbe* ne sepelito, neve urito. Hoc, propter ignis periculum, ait Cicero: illud, ne sacra Civitatis funestentur, ut Paulus putavit 1. *Sentent.* 21. aut quod perinde duco, ne sanctum municipiorum jus polluatur. *l. Mortuorum.* 12. *C. de Religios. & sumt. funer.* vel, ne Urbanum cœlum fœdo cadaverum odore infectum, pestem civibus, qui spiritum ex eo ducerent, inferret. Itaq; moris fuit, ut pyræ cupresso circumdarentur, propter gravem ustrinæ odorem, ne populi circumstantis corona offenderetur: sicuti Hotomannus rectè adnotavit. Quò pertinet illud Senecæ, Non defunctorum causa, sed vivorum inventam esse sepulturam scribentis: ut corpora & visu & odore fœda amoverentur. *lib. 1. de Remed. fortun.* Ideoque & JCto cautum fuit, ne quis in urbe sepeliretur. Hinc mos invaluit, ut in continentibus urbis humatio fieret. Ovidius

Sepultura & Ustio in Urbe prohibita.

Inq; suburbano membra sepulta solo.

Ac cum SConsultum illud penitus antiquatum esset, Divus Hadrianus id restituit *l. 3. §. Divus Hadrianus. de sep. viol.* Itemque ejus successor Antoninus Pius teste Spartiano, ut videre est apud Paulum *libro 1. sentent. Tit. ultim. §. 2. & §. 3.* sed cum leges illæ conculcarentur, & omnes inter Ecclesias & urbes sepeliri vellent, id Imperatores Christiani vetuerunt *l. 6. C. Theod. de sepulch. violat. & l. mortuorum 12. C. de religios. & sumpt. fun.* quod postea refixit Leo sapiens *Novell. 53.* permittens cuique tam intra civitatem quàm extra mortuos sepelire. Priori aũt loco Lex Sepulturam ponit, tanquam vetustiorem Ustione: quæ tum demum fuit instituta, cùm hostilis immanitas etiam in Mortuos sæviret, cadaveraque eruerentur. Docet id Plinius *libro 7 cap. 54.* his verbis: Ipsum cremari, inquit, apud Romanos non fuit veteris instituti. terrâ condebantur. at postquam longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc institutum. Cæterum in utroque hoc genere Decemviri, sumptus & lamentationes funeris ex Solonis lege minuendos voluerunt: & hoc amplius etiam ita interdixerunt: NE FACITO ROGUM ASCIA, NE POLITO. Vult igitur XII. tabularum Lex, ex incompositis impolitisque lignis, sine arte simul congestis Rogum fieri: Asciam adhiberi non vult: quæ fabrorum materiariorum dolabra est, & instrumenti genus, non solum poliendis lignis, sed etiam construendis connectisque aptum: quo in calcis maceratione Veteres etiam usos fuisse testatur Vitruvius *lib. 7. de Architect. c. 2.* Sed & tribus riciniis, & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus funeris sumptus fuit extenuatus. Nam si Tullio credimus, voluerunt Decemviri, UT MORTUI TRIBUS RICINIIS, ET VINCULIS PURPURÆ DECEMQUE TIBICINIBUS EFFERRENTUR.

Sepultura Ustione antiquior.

Sumptus funeris coercitus.

Ascia.

Rica. Ricinum. Rica Festo erat vestimentum quadratum, fimbriatum, purpureum. Inde Ricinium, quod & ipsum quadratum fuisse ait. quamquam XII. tabb. interpretes virilem dicant togam, qua Mulieres utebantur, prætextam clavo purpureo. Per tria igitur Ricinia, & vincula purpuræ, tres viriles togæ, tribus clavis purpureis prætextæ intelliguntur: quasi noluerint Decemviri plures in funere quàm tres duntaxat fœminas tribus Riciniis esse indutas. Atque ea quidem Ricinia unà cum cadavere licuisse concremari, ex Livio *lib.* 34. Hotomannus collegit, & ex Plutarcho quoq; confirmat, qui Solonem vetuisse scribit, plures tribus illis vestib. in sepulchrum condi cum mortuo. Nec enim infrequens fuit, ut quæcunque defunctus in deliciis habuerat, etiamsi preciosissima forent, in ignem unà cum ipso conjicerentur. quod posteà Lex, in immensum præsertim funeris sumptibus excrescentibus, ad certum quendam modum restrinxit: quemadmodum & Jure civili posteà diligenter cautum videmus, ut sumptus illi pro facultatibus & dignitate defuncti præstituantur: Item ne ornamenta cum corporibus condantur, quod homines (inquit Ulpianus) simpliciores faciunt. *l. si quis* 12. §. 3. *l.* 14. §. 5. *ff. de relig. & sumpt. funer.* Veste *Cadavera veste tegebantur, & honestiore quidem fœcunda.* tamen cadavera tegebantur, ut ex Cicerone 1. *de legib.* constat. Et Matronis quidem fœcundis honoratior quædã vestis, quàm iis quæ nunquam pepererant, in funere concedebatur, ut ex illo Propertii *lib.* 4. *Eleg.* 12.

Et tamen emerui generosos vestis honores.

Rectè colligit Adr. Turneb. *lib.* 10. *Adversar. cap.* 7. vestimenta illa, quibus cadavera defunctorum vestita in sepulchro conduntur, Apulejus *feralia amicula* nominat *lib.* 10. *Milef.* Scribit præterea Plutarchus in problemat. mortui corpus *albis* *vestib. alba. vestibus* fuisse indutum, ob puritatem: quippe color albus, solus sincerus ac purus minimeque infectus est. Sic & defunctus videtur esse factus quiddam simplex & purum, omniq; mixtura secretum. Unde & in luctu mulieres albis vestib. anteibant, ut Beroaldus ad illum Apuleji locum notavit. Hinc etiam est, quòd cùm *Tibicines.* infinito Tibicinum numero funera gravarentur, Decemviri plures in funere Tibicines, quam decem, prohibuerint. Quò respexisse videtur Ovidius. 6. *Fastorum*

Cantabat fanis, cantabat Tibia ludis
Cantabat mœstis tibia funeribus.
Adde quòd Ædilis, pompæ qui funeris irent,
Artifices solos jusserat esse decem.

Atque ii quidem Tibicines idcircò adhibebantur, ut ad funebres eorum tibias (quas Flamini audire nefas erat) næniæ mortui hominis laudandi causa canerentur, auctore Festo. Sed & Præficas quasdam Mulieres, à præficiendo sic dictas, idcò conductas fuisse, ut ante domum Mortui laudes ejus canerent, Varro *libr.* 6. *de ling. Latina* testatus est, citans illud Nævi: Hæc quidem hercle, opinor, præfica est; nam mortuos collaudat. Nec verò ad laudes defuncti duntaxat decantandas; sed ad planctum & fictas lachrumas conducebantur Præficæ: quæ, ut est apud Papinium *in Epiced. patris.* *Præficæ Mulieres.*

—— Pharios ficta pietate dolores,
Mygdoniosque colunt, & non sua funera plorant.

Et his quidem peculiare fuisse carmen, commune omnibus funeribus; quod privatum facerent mutatis nominibus defunctorum, atque familiarum, Jul. Cæsar Scaliger docet *lib.* 1. *poet. c.* 55. Solebant etiam Præficæ mulieres, cùm magnum simularent luctum suis quoque genis rasis sanguinem elicere. Sic enim Servius ad illud Virgilii *lib.* 12. *Lamentatio inhibita*

Et roseas laniata genas.

Moris, inquit, fuerat, ut ante rogos humanus sanguis effunderetur vel captivorum, vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem ut rogis illa imago restitueretur. Sed muliebres illas tragoedias & vi expressas lachrumas ac lamentationes Lex ista sustulit: MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO. Quo loci Radere idem erat, quod unguibus cruentare, digitisvè conterere. Lessum autem Lælius apud Ciceronem interpretatur quasi lugubrem ejulationem. Idque vel eò magis, quòd ejulatum & lamentationem ejusmodi Solonis Lex ibidem vetet. De Solone enim ita scribit Plutarchus: Lacerationes cædentium se, & ejulationes, alienisq; in sepulchris Lamẽtationes sustulit, &c. Et sanè testem huic rei satis idoneũ habemus ipsum Plautũ, quem Latinæ linguæ principem dicebat Gellius. Sic igitur in Truculento scribit: *act.* 4. *sc.* 2.

Genas radere.

Lessum habere.

——stultus es.

Qui facta infecta facere verbis postulas:

Thetis quoque etiam

Lamentandò lessum fecit filio.

Quasi dicat Plautus: *Lamentis, gemituque & fœmineo ululatu, filium deflevit Thetis*; & tamen suis illa lachrumis, quod factum erat, infectum reddere non potuit. Sic enim locum istum accipiendum esse evidenter *in libr. de Anima* docet Tertullianus: Planè, inquit, stygias paludes poeta tradit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Idque & Taubmannus ibi adnotavit. Mirum tamen est, Solonem ipsum, qui Lessum, hoc est, Lamentationem, ejulationem & planctum istum tanto studio inhibuerat, moriturum, jã longè aliter sensisse. Nam ejus, quantumvis sapientis hanc fu[...] orationem, Cic. *libr.* 1. *Tusculanar.* prodidit.

Solon.

Mors mea ne careat lachrumis: linquamus amicis

Mærorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Ennius in hoc longè fortior, qui tale sibi conscripsit Elogium:

Ennius.

Nemo me lachrumis decoret, neque Funera fletum

Faxit. Cur? volito vivu' per ora Virûm.

meritò ille quidem. Si enim felices sunt mortui, injuria fit eorum mortem deflere: si miseri, quid fletus illis prodest? ut ex Cicer. 2. *de legib.* argutatur Stephan. Forcatulus *lib. 6. de Gallor. Imper. & Philosoph. fol.* 932. Ingemiscere nonnunquam (dicebat Cicero *libr.* 2. *Tusculan.*) viro concessum est, idque rarò, ejulare ne mulieri quidem. Hinc

Illa non virilis ejulatio,

apud Horat. *Epod.* 10. Signate autem neque *funera fletum* per se, quod vitiosum antea scriptum erat, neque *funera fletu*, autoritate Scaligeri reposui. Nam facere funera fletu, non est Latinum. At *funera* nominativus est fœminini, pro *muliere funerea*. Funereæ enim olim dictæ, ad quas funus pertinebat, ut mater, filius, soror, socrus, idque ad illud Virgilii

——nec te tua funera mater

Produxi, pressive oculos, nec——

Servius notavit, & ex eo Scaliger ac Becmannos noster *in originibus*, opere elaboratissimo, quos ego in re literaria non Antesignanos dicam, sed duces longe maximos intrepide sui secutus. Eodemq; sensu accipio illud Strozæ patris *libr.* 4. *Erot. Eleg. de amica irata*

Elatumque thoro specula prospectat ab alta,

Cum tristes lachrymas funera turba dabat.

Ibi enim *funera turba*, p *funerea* manifeste ponitur. Quid quòd Justinianus, Muliebrem lessum in funere, convertit in cantum? & præficarum loco Psaltrias substituit?

Iustinianus.

tuit? In *Novell.* 59. enim meminit mulierum feretrum præcedentium & psallentium. In pandectis nulla hujus Romani moris supersunt vestigia: sed marito mortuo, annus ad lugendum Mulieri viduæ solum præscribitur, & antè nubere alteri prohibetur: non tam ob luctum tamen, quam propter periculum turbandi sanguinis. non rectè igitur faciet nec in Domino, *ut cum Apostolo dicam*, nubet vidua, si, antequam eluxerit, alii nubat. Valebit, fateor, matrimonium: sed legis civilis pœnam dabit interea. Idq; quia impune est; multæ ante paratum viro tumulum, alterius sibi thalamum parant, aut potius jam tum illo vivo pararunt. Raro enim absunt à suspicione stupri, aut veneficii festinatæ istæ & nimium properatæ viduarum nuptiæ. Tùm sanguinis conturbatio fuit incertitudoque prolis fugienda: ne alienus filius secundo marito supponeretur. Sic enim fit ut non sui patris non justus sit hæres, & veri patris hæreditas defraudetur, quam ipsi jus naturæ & gentium deferebat. Quæ gravis est Francisci Connani sententia *lib. 8. comment. jur. civil. cap. 7. in fin.* Sed annum istum luctus decem duntaxat mensibus terminari, Jac. Rævardus docet *lib. 1. Variar. c.* 20 De Mulierum autem continentia, & Viduitatis laude eleganter scripsit Joh. Coras. aureos illos Virgilii versus laudans, quibus Didonem ita introducit loquentem.

Annus Luctus.

Nuptiæ accelerata.

Viduitas.

Ille meos primus, qui me sibi junxit, amores
Abstulit, ille habeat secum servetque sepulchro.

Porrò ad cohibendos funeris sumptus & luctum pertinet etiam illa Decemviralis Lex: HOMINI MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT. Vult enim Lex, ut postea quam crematum corpus est, ossa è cineribus legantur statimq; loco proximo in terram condantur. Quod ideo fuit institutum, ne si alium in locum sepeliendi causâ deportarentur, ibiq; justa iterum fierent, & luctus duplicaretur & sumptus. Quanquam hoc sensu hominis potius, quam homini lecta intelligerentur: ex subtili quorundam distinctione quibus hominis mortui ossa legi dicuntur, cum quæ dispersa sunt & non cohærent, simul colliguntur. At Mortuo homini leguntur ossa, cum ejus cadaveri aliqua ossa adimuntur, quod fit, vel cum digitus, quod membrum est duobus aut tribus ossibus constans, alicui abscinditur. Hinc Festus Membrum abscindi mortuo dicebatur, inquit, quum digitus ejus decidebatur, ad quod servatum justa fierent reliquo corpore combusto. Finge aliquem peregre vel in militia mortuum, ei digitum ademptum, & justis funeribus in patria faciendis adservatum; reliquum corpus apud peregrinos combustum fuisse. Lecta illi fuisse ossa, nemo negabit, nec tamen contra Legem id admissum dices. Cicerone enim interprete, Bellica & Peregrina Mors excipitur, ut sensus sit: Homini mortuo ossa legenda non esse, EXTRA QUAM SI MILITIÆ AUT PEREGRE MORTUUS SIT. Hoc igitur casu ossa ei adimi & legi potuerunt, quò pòst funus fiat. Credo, quia molestum esset, ad eum locum amicos exequiarum causa evocare, ubi quis bello occubuisset, vel ubi Civis Rom. inter peregrinos mortem obiisset. Pertinet etiam ad sumptus minuendos alia XII. tabb. Lex: SERVILIS UNCTURA TOLLITOR, OMNISQUE CIRCUMPOTATIO. Sublata igitur est Unctura, sed servilis tantum. Nam & in servorum demortuorum funera impensas factas Ulpianus innuit, *in l. Iulianus 13. §. præterea. 22 ff. de act. empt.* Non sublata autem erit Liberorum Unctura: cùm & in Pandectis eorū sumptuum probatam videamus rationem, qui in unguēto pro Mortui corpore compara-

Ossa legere

Militaris aut Peregrina mors.

Unctura servilis.

parato sunt facti. *l. funeris. 37. ff. de Religios. & sumpt. funer.* Ait Lex: *Omnuq; circumpotatio.* Antiquæ enim consuetudinis erat, ut uncto & delibuto cadavere, potatio circum illud institueretur, ordineque omnes invitarentur. Virgil.

Circumpotatio.

——illi agmine longo
Tandem inter pateras, & levi pocula serpens
Libavitq; dapes.

ubi per Dapes Servius ait Epulum intelligi, quod Silicernium dicebatur, quasi Silicœnium, super silicem scilicet positum. Etsi autem Hotomanus omnem Circumpotationem sublatam putat; probabilius tamen est, ut illa legis verba ob connexitatem de Servili duntaxat epulo seu potatione prohibita cum Rævardo accipiamus. Vetuit etiam Lex: UTI NE SUMPTUOSA RESPERSIO FIERET, NEVE MURRATA POTIO MORTUO INDERETUR: NEVE LONGE CORONÆ, NEVE ACERRÆ ADHIBERENTUR. Solebat enim cadaver & rogus preciosis liquorib. perfundi; & inter hos vino quoque murrato, Murratum igitur vinum tanquam sumtuosam potionem Decemviri prohibent. Cætero vino adspersionem fieri non vetant. Unde Virgil.

Silicerniũ.

Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Relliquias vino, & bibulam lavere favillam,

Per Longas autem Coronas Rævardus intelligit, non quidem lemniscatas illas, quæ & ipsæ rotundæ esse poterant, sed quibus busta, sepulchra, sellæ curules, theatra, & currus triumphales exornari consueverunt. Non vult etiam Lex *Acerras* adhiberi. Id Festus explicat qui Acerram definit Aram, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur, ut ita vetet Lex, Aras, quæ proximè sepulchra fierent, cum thure incensisq; odoribus obiri. Eademque sumtuum constringendorum ratione prohibitum videmus, UTI PLURA FUNERA NE UNIFIERENT, NEVE LECTI PLURES INFERRENTUR. Id enim à quibusdam fuisse factitatum, Syllæ exemplo comprobatur, qui Lectorum sex millia habuisse dicitur. Et Augustus posteà in honorem Marcelli Sororis suæ Octaviæ Filii, sexcentos lectos intrare civitatem jussit. Nam, ut Servius tradit, apud Majores gloriosum fuerat, quam plurimis lectis afferri. Ac tenuis quidem fortunæ homines capulis, sive feretris efferebantur; potentiores autem lectis. Sed in ea Lege additum fuisse Cicero testatur: NEVE AURUM ADDITO: AST QUOD AURO DENTES VINCTI ERUNT, ID CUM ILLO SEPELIRE, URERE VE, SINE FRAUDE ESTO. Negat ergo Lex, aurum, ut & alias res preciosas unà cum Mortuo in rogum iniiciendà esse. Ex quo instituto fluxit fortassis vetus illa consuetudo, qua Morientibus annuli detrahebantur: quam obiter attingit Plinius *lib. 33. cap. 1.* Excipitur tamen Aurum, quo nonnulli dentes sibi eburneos devinciunt: qualis illa fuit Ægle, de qua Martialis:

Longa corona.

Acerra.

Lecti.

Auro dentes vincti.

Sic dentata tibi videtur Ægle
Emptis ossibus, Indicoque cornu

Atq; hinc perspicuũ fit, Romanos in rebus ad sacra & religionem pertinentibus, quales Deorũ Manium fuerunt, mirabiliter anxios & summam superstitionem fuisse, ut ab Hotomanno rectè hoc loco fuit observatum: apud quem, ut & Jacobum Rævardum, plura de Exequiarum ritu & jure poterunt videri. Inde enim pleraq; hæc collegimus. Quib. adde quæ de Purgatione scribit Vaconius de Vacuna, Suffitionem id genus vocatum asserens, *lib. Declarat. c. 18. nu. 7.* De hac illud etiam Virgilii exaudio *lib. 6. Æneid.*

Suffitio.

Idem

Quod Tranquillus adnotavit ad Alexan. ab Alexand. *libr. 2. Genial. dier. cap. 19.* Idem Festus: Honoris ambitus dici cœptus est, inquit, à circumeundo supplicandoque. Est enim Ambire, supplicare. Ambibant autem Romani, aut captantes populi suffragia, aut Judicum implorantes misericordiam. Ideoque tam hi, qui favorem & gratiam Judicum, quàm illi, qui Magistratum captabant, appellari solent ambitiosi. Unde & ambitiosa dicuntur decreta, vel ambitiosi jussus, tam qui gratis, quàm qui accepta mercede contra jus & æquum in alicujus favorem à Judicibus interponuntur. *l. servo invito. 65. §. 2. ff. ad SCons. Trebellian.* Rævard. *libro 5. Varior. capit. 6.*

Ambire. Ambitus.

Et quidem quantum etiam ad Magistratus Ambitum attinet: sciendum est, hunc *in Oratione illa contra Sallustium*, duplicem constitui: Unum popularem, concessum quidem atque etiam laudatum, cum aliquis Magistratum aut Curationem petendo, suam operam offert Reipublicæ; judiciumque de se faciendum populo permittit absque dolo malo. Hoc genus Ambitionis nullis legibus prohibetur, sed approbatum semper, & à maximis præstantissimisque Viris exercitum est. Alterum autem Ambitus genus infame est, & Legum severitate notatum; quod aliquando vi, aliquando dolo committitur, & unde cædes, largitiones, & variæ corruptelæ nascuntur. De hujusmodi crimine variis temporibus variæ Leges latæ sunt. Primùm anno ab Urbe condita 397. Lex Petilia: qua non largitiones, paupere tùm civitate; sed præpostera ambiendi ratio coercebatur: cum novi quidam homines, præter morem nundinas & conciliabula agerent, & favorem hominum sibi conciliantes, suffragia peterent. Livius *lib. 7.* Deinde Lex Calphurnia, anno ab U. C. 687. Republ. jam Imperii dignitate, & opum magnitudine aucta; qua Lege præter alias pœnas, pecuniaria quoq; adjecta fuit, autho. Pediano. Huic successit Lex Tullia, M. Tullio Cos. ex Senatus decreto lata, quando cautum est, præter alia multa, Ne quis prandia vulgo daret: alioquin Legis Calphurniæ reus haberetur. Adjecta etiam asperior pœna, quam anteà, nempe Exilium. nam anteà damnati in Civitate remanebant. Fuit præterea Lex Pompeja de ambitu severissima: quæ Cæsare in Galliis res maximas gerente, tum lata est, cùm Candidatis in Urbe insanientibus, sic Ambitus arderet, ut populus in varia studia scinderetur, ferroque dimicaretur atque igni: & propterea, teste Appiano, octo mensibus Respublica Magistratibus caruerit. In quibus procellis & fluctibus, suadente Catone, solus C. Pompejus III. Consul ab Interrege creatus est: qui Ambitum in Campo Martio, sontibus punitis, non sine magna laude pepulit, quemadmodum ex Plinio refert Cl. Prevotius, *De Magistrat. Roman.* Trajanum quoque lego apud Plinium repressisse Ambitum, Candidatis tertiam patrimonii partem in ea, quæ solo continentur, conferre jussis: ut similiter SCto fœneratores jubentur duas partes patrimonii in solo collocare; & confiscantur, qui dimidiam rei familiaris in pecunia habent, apud Suetonium *in Augusto.* Pòst autem ad instar L. Juliæ Ambitus coerceri cœpit in Municipiis, ubi Duumviri & Sacerdotes provinciarum creantur decreto populi vel Curiæ, & creabantur etiam Episcopi & Presbyteri: *leg. 49. C. Theodos. de decret.* quorum Ambitio coercetur *l. si quemquam. C. de Episcop. & Cleric.* Jacob. Cujac. *ad L. Iul. de Ambitu.* Porrò Legem Juliam de Ambitu hodie in urbe cessare Modestinus ait; quia ad curam Principis Magistratuum creatio pertinet; non ad populi favorem. *l. 1. ff ad L. Iul. de Ambitu.* Quæ Modestini verba ita

Ambitus licitus. *Ambitus illicitus.* *Punitus L. Petilia.* *L. Calphurnia.* *L. Tullia.* *L. Pomp.* *Constitut. Trajani.* *SCto.* *L. 1. de in Cod. Ambitu.*

ex animi benignitate proficiscens, alteri collata & concessa. *l. donari. 39. ff. de donat. l. donari. 82. de Reg. jur.* Davidi verò in absolutum seu merum; & modo quodam factum, hoc est, non merum. Azo *in summa. C. de donat. quæ sub modo.* Illud propriè ac in specie donum: Hoc in aliud nomen transiens, Munus, quasi donum relatum appellari. *l. munus. 18. de verbor. significat.* Nec enim ratum est, ut generis nomen speciei significationem, quasi propriam induat. *§. 3. & ibi Dd. Instit. de adopt.* Propriè & absolutè donum est, quod nullo alio intuitu donatur, quàm propter meram & absolutam liberalitatem ac benignitatem. *arg. l. 1. ff. de donat.* Donum modo quodam factum, quòd rectè Munus vocamus, illud erit, quod donatur respectu alicujus caussæ vel rei: sicut quod relationem habet, nec meram respicit liberalitatem, sed caussam, aut quod conditionem vel modum secum trahit. *d. l. 1. §. 1. de dona.* Quæ divisio planè juvatur Martiani responso *l. munus. 214. de verborum signif.* Munus propriè est, inquit, quod necessariò obimus lege, more, imperiovè ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem propriè sunt, quę nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur: quæ si non præstentur, reprehensio est: & si præstentur: plerunque laus inest. Sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunq; munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur. Doni hujus relati exemplum est in donatione *mortis causa. tot. tit. ff. de mort. causa donation.* & in ordinatione *propter nuptias,* quam Sponsus facit sponsæ in dotis compensationem. *l. penul. & ult. C. de donat. ante nupt. Novell. de Æqualit. dot. & Novella Ut sponsalit. largit.* Ejus etiam generis est Donum nuptalitium, quod Nuptiarum caussa patrono dederit Libertus, & amici novis nuptis in nuptiali festivitate. *l. Julianus. ff. de bonis libertor.* Terentius *in Phormione:*

Donum merum seu absolutũ.

Donum relatum.

Nuptalitium.

Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc corraditur.

Item Natalitium, quod puerperis, dum in lecto jacent, datur. Inde Alciatus *Cimelium* id dictum putat *lib. 9. parerg. c. 7.* adducens in hunc sensum illud Plauti, *in Truculento:*

Natalitium.

Non audes aliquod mihi munus dare Cimelium?
Lucrum herclè videor facere mihi, Voluptas mea.
Ubi quippiam me poscis. PH. At ego, ubi abstuli.

Quanquam Natalitium id quoq; dicatur, quod recens natis infantibus offertur. Terentius *in Phormione:*

Ferietur alio munere, ubi hera pepererit,
Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt: omne hoc Mater auferet:
Puer causa erit mittundi.

& quod patrono, item viro & uxori in die natali aut anni principio mittitur. Etsi enim alioquin donatio inter conjuges est probibita, *t. t. ff. & C. de don. int. vir. & uxor.* ex ea fortassis ratione, quam supra adsignavimus *Tit. de Fabula.* Si tamen vir uxori munus Kal. Martiis, aut Natali die dedisset: valere donationem illam Pompon. respondit. *l. sed si vir. 31. §. si vir uxori. 8. ff. de donat. int. vir. & uxor.* Kal. Martiis ait; quia hæ fœminis solennes erant, in quibus Munera iis missitari solebant. Unde & *fœminea* dictæ Juvenali.

Munera fœmineis tractas secreta Calendis.

Sic apud Plaut. in Milite: Da mihi, quod Kalendis mittam, Martiæ cùm venerint. Sic & Tibullus solicitus est, quondam Neæræ, Speratæ suæ Kal. Martiis, quæ novum inchoabant annum, munus mittat dum ita canit:

Kal. Martia.

Martis Romani festæ venere Calendæ,
Exoriens nostris hic fuit annus avis.

Et vaga nunc certa discurrunt undique pompa
Perque vias Urbis munera, perque domos.
Dicite Pierides, quonam donetur honore
Seu mea, seu fallor cara Neara tamen.

Quo ex loco etiam illud colligitur, primo, anni die, pro feliciori scilicet ipsius auspicio, passim quoque amicis munera fuisse oblata. Hinc Symmachus: Kalendas anni auspices, quibus mensium recursus aperitur, impertiendis Strenis dicavit antiquitas *lib.* 10. *epist.* 20. Strenarum verò originem & notationē idem posteà subjungit *Epistol.* 28. Ab exortu penè Urbis Martiæ, *inquit*, Strenarum usus adolevit, auctoritate Tatii Regis: qui verbenas felicis arboris ex luco Streniæ, anni novi auspices primus accepit. Nomen indicio est, Viris strenuis hęc convenire ob virtutem: atque ideò vobis DD. Imperatores hujusmodi insigne deberi; quorum divinus animus magis testimonium vigilantiæ, quàm omen exspectat. Inscripta autem est epistola illa Valentiniano, Theodosio & Arcadio Imperatoribus: quib. ex multis jam retroactis seculis introducta consuetudine Strenæ, ut & natalitia munera solebant mitti: sicuti ex Suetonio Auctor noster rectè observavit. Non indiligenter cum ex jure nostro, tum ex optimis quibusq; auctoribus explicavit filius *in Dissertat. iuridico-politica de natalit. veterum ritu.* Porrò quemadmodum Martiæ Kalendæ fœminis sacræ; ita & Decembres, quæ alio etiam nomine Saturnales dicebantur, Viris erant dicatæ: atque his Apophoreta iis mittebantur. Inde & Saturnalia hæc munera Martialis vocat.

Strenarum origo.

Kal. Decemb. Saturnales.

Saturnalia divitem Sabellum
Fecerunt, merito tumet Sabellus.

Unde Suetonius in Vespasiano, *cap.* 19. Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta; ita & Kalendis Martiis, fœminis. Quæ autem propriè Apophoreta illa fuerint; ex Domitio Calderino ad Martialem, & Justo Lipsio *lib.* 1. *Saturnalium*, *capite* 16. rectius cognosces.

Apophoreta.

DE HORIS ET CLEPSYDRIS TIT. LXV.

Horæ inæquales.

Diversæ etiam veterum Horæ erant à nostris. Duodecim enim illi diei horas numerabant longas & breves, pro diei & noctis longitudine aut brevitate. Posteaquam verò inventus fuit Campanæ usus, diviserunt Diem & Noctem in horas XXIV. In hunc finem constituta habebant Solaria*: & si nubilum esset cœlum* Clepsydra *utebantur: quod aqueum erat Horologium, ad hunc ferè modum factum. Capiebant vas quoddam vitreum, in cujus fundo angustum foramen erat, auro circumdatum ne ab aqua consumeretur. In altera vasis illius parte linea recta, XII. horas inscriptas habens, erat ducta. Postea vas aqua implebant, qua per exiguum foramen illud guttatim emittebatur: ipsiq; etiam Aquæ suber immittebant, cui hastula seu virgula erat infixa: quæ apice & extremitate sua primam; mox emissa sensim & guttatim aquâ secundam & tertiam, & alias tangendo monstrabat horas. Atque hæc græca voce Clepsydra nominabatur, quasi Aquam eam surreptam dicas.*

Solaria. Clepsydra.

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

SCribit Plinius *lib. 7. c. 60.* & post hunc Censorinus *de die Natal. c. 19.* & Varro *lib. 5. de ling. Lat.* horarum usum nomenque diuturnis temporibus latuisse apud Romanos: & id quidem CCC. & eo amplius annis: nec usquam XII. tabb. Leges de horis fecisse mentionem. At primum quidem Ægyptios, post deinde Græcos Horologia composuisse tradunt: quæ etiam ab Antiquis Solaria dicta sunt & *σκιοθηρικὰ*, & Horaria, & Horographia. Vocaverunt etiam *Hydrologia* & *Clepsydras*, ob id, quòd ex aquæ cōmensuratione aliquādo componerentur, de quarum præparatione hoc titulo ab auctore disseritur. & eruditè id explicat Franciscus Philelphus *Epist. philol. à Melch. Heimsfeldio Goldasto* collectore. Nam & harū quoq; usum Romanis postea esse cœpisse, manifestum est: quamvis antea Dies cōtinua serie numeraretur à nocte media præcedente ad mediam noctem subsequentem: tantùm Lex XII. tabb. has partes non tam diei, quam usuræ lucis, Mane scilicet, Meridiem, Occasum, & supremam tempestatem distinguebat. At postquam Horarum usus ad Romanos, ut dixi, post annos CCC. ab Urbe condita pervenit, tum edocti scilicet Noctem à luce distinguere, duodecim nocti horas, totidemque Luci, quam Diem appellabant, tribuebant. Diurnæ itaque horæ ab ortu solis ad occasum usque: Nocturnæ ab occasu usque ad ejusdem ortum numerabantur. Sic eveniebat, ut inæquales essent horæ illæ, pro diei & noctis nimirum longitudine aut brevitate: ut ab auctore nostro rectè fuit observatum. Eveniebat & illud, ut in Rpubl. Romana duplicis diei esset consideratio; Civilis scilicet & Naturalis. Civilis à Paulo describitur *in l. more. 8. ff. de feriis.* More Romano, *inquit*, dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur. Media nox, prima dicebatur vigilia: deinde erat Gallicinium: post Diluculum sive aurora: deinde Mane, Meridies, Occasus, Vesper, Intempesta nox sive Concubium. Sic ut ergo ab Urbis exordio, & tempore Legis XII. tabb. latæ, moribusque deinde sequentibus, in acie in castris militaribus hæc diei consideratio obtinebat: ita etiam in Urbe, rei militaris imitatione. At Naturalem diem idem Paulus definit *in l. 2. §. 1. ff. de verborum significat* Cujusq; diei, *inquit*, major pars est horarum septem primarum diei non supremarum. Hic enim una cum horarum usu in Republica inventus, XII. constat horis diurnis: quarum septem primæ diei, major illius pars censentur, utilitate præsertim & commoditate laborandi agendique: cùm in confesso sit, Matutino tempore longè nos ad agendum promptiores, sagaciores, velociores esse. Civilis igitur dies noctem complectebatur: Naturalis non item. Illius usus præcipuus erat in negotiis, indifferentibus: hujus in negotiis tantùm diurnis. Illius computatio civilis erat; hujus naturalis, à momento scilicet in momentum. Qua de re plura videntur apud Alciatum, Brechæum, Fornerium, Gœddæum, alios *in l. 2. §. 1 ff. de verb. signif.* quibus adde, quæ de exterarum gentium anni ratione, & cum Romano collatione scripta reliquit Joannes Lalamantius. De ipsis autem Horologiis peculiarem habebimus Titulum *in lib. 2.* ubi commodior de his dicendi erit occasio. Nunc cum Auctore nostro hic abjungo, & ad ea *quæ recens fuerunt inventa,* veteribus autem incognita, accingor. Sic igitur Pancirollus:

Horarum usus Romæ prius incognitus.

Horologia.

Clepsydra.

Dies Civilis.

Naturalis.

Atque hæc quidem mihi nunc occurrerunt, quæ de Artibus & moribus dicerem: qui antiquitus quidem in usu fuerunt, nūc verò vel planè ignorantur, vel in desuetudinem iverunt. In quibus tamen recensendis, nec de veteri paganorum religione, ne rebus tam abominandis & vanis me intricarem; nec etiam de Legibus toties immutatis disserere volui, animadvertens scilicet, Materiæ huius ubertatē peculiarem librum exigere. Nec dubito, quin omissa à me quædam sint, quæ & ipsa consideratione digna fuerint: sed satis fore putavi, si vel præcipua saltem ex his attingerem. Nunc ad Nostratia progrediemur, quæ Veteribus fuerunt incognita. Et primùm quidem de Novo Orbe dicemus.

FINIS LIBRI PRIMI.

LEGUM

LEGVM QVARVNDAM SENSVS HOC TRACTATU OBITER INDICATUS.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM.

A.

Ama-

ita intelligit Budæus, non ut ambitus Legem Romæ abrogatam esse dicat; sed Ambitus judicium exerceri desiisse: quia populus honores mandare desierat sub Principibus tyrannis, aut ad Regum similitudinem omnia arbitratu suo administrantibus; omnibus propemodum vestigiis antiquæ Reipubl. sublatis. Sic Juvenalis, de Pop. Romano.

—nam qui dabat olim
Imperium, Fasces, Legiones, omnia; nunc se
Continet, atq; duas tantum res anxius optat
Panem & Circenses.

Notat autem Domitiani tempora: de quibus loquẽs Fabius *lib.6.* ita inquit, in mentione Orationis pro Murena: Hoc genus nostris temporibus totum penè sublatum est: cùm omnia tutelæ curæque unius innixa periclitari nullo judicii exitu possint. His adde, quæ de ambitu, itemque Legibus, Judicio & Pœnis adversus id crimen constitutis, luculenter scripsit Tiber. Decianus in praxi criminali *l.br.* 8. *cap.* 21. *& sequentib.*

DE DONIS TIT. LXII.

Dona uxorib. collata. *Calendis Martiis dona Mulieribus mittebantur ab Amicis & cognatis: quòd eo die pugnantibus inter se Romanis & Sabinis, Mulieres se inter arma intulerint, & infesta dirempta acie, pacem conciliarint. Ideoq; festus illis habebatur is dies, & maximus tum exhibebatur honos Mulieribus, & ut* Iuvenalis *ait., Vmbella viridis, magna succini copia, & alia dona iis mittebantur. Quò respiciens IC. Pomponius, Si vir Vxori Calendis Martiis, aut natali die munus dedisset; valere donationem ait, dummodò munus id immodicum non fuisset.* * *Natali autem die quoq; Vxoribus à Maritis donatum fuisse,* Iuvenalis *testatur, his versibus:*

**l. sed si vir uxori. 8 ff. de donat inter vir. & ux..* *Natalitia. Dona.*

En cui tu viridem Umbellam, cui succina mittas
Grandia, Natalis quoties redit aut madidum Ver
Incipit, & strata positus longaque cathedra,
Munera fœmineis tractas secreta Calendis.

Saturnalia. Strena. *Festis Saturnalibus dabantur etiam Viris munera. Celebrabantur autem Saturnalia* 11. *Decembris: qui dies solstitialis est, ut* Macrobius *refert lib.* 1. *Saturnal. c.* 2. *Idem & primo anni die, boni augurii causa fiebat. Vnde* Suetonius *scribit, Omnes ordines Kalendis Ianuariis Strenam Augusto etiam absenti in Capitolio contulisse. Sed quia Mos iste in plures protendebatur dies, interdixit Tiberius, ne præter Kalendas Ianuarias strenæ darentur acciperenturve. Et Caligula edicto cavit, ut illo die à quolibet strenam acciperet. Ac Mos iste à veterib. quidem sublatus, nihilominus tamẽ adhuc observatur.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Donum & Munus. Inter Donum & Munus hoc interest Ulpiano, quod inter genus & speciem. Nam genus esse Donum Labeo putat, à donando dictum; Munus speciem. *l. inter donum.* 194. *de ver. signific.* Definiri autem Donum in genere potest, liberalitas, *quid differant.*

exa-

ex animi benignitate proficiscens, alteri collata & concessa. *l. donari. 39. ff. de donat. l. donari. 82. de Reg. jur.* Davidi verò in absolutum seu merum; & modo quodam factum, hoc est, non merum. Azo *in summa. C. de donat. quæ sub modo.* Illud propriè ac in specie donum: Hoc in aliud nomen transiens, Munus, quasi donum relatum appellari. *l. munus. 18. de verbor. significat.* Nec enim rarum est, ut generis nomen speciei significationem, quasi propriam induat. *§. 3. & ibi Dd Instit. de adopt.* Propriè & absolutè donum est, quod nullo alio intuitu donatur, quàm propter meram & absolutam liberalitatem ac benignitatem. *arg. l. 1. ff. de donat.* Donum modo quodam factum, quòd rectè Munus vocamus, illud erit, quod donatur respectu alicujus causæ vel rei: sicut quod relationem habet, nec meram respicit liberalitatem, sed caussam, aut quod conditionem vel modum secum trahit. *d. l. 1. §. 1. de dona.* Quæ divisio planè juvatur Martiani responso *l. munus. 214. de verborum signif.* Munus propriè est, inquit, quod necessariò obimus lege, more, imperiovè ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem propriè sunt, quę nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur: quæ si non præstentur, reprehensio est: & si præstentur: plerunque laus inest. Sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunq; munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur. Doni hujus relati exemplum est in donatione *mortis causa. tot. tit. ff. de mort. causa donation.* & in ordinatione *propter nuptias,* quam Sponsus facit sponsæ in dotis compensationem. *l. penul. & ult. C. de donat. ante nupt. Novell. de Æqualit. dot. & Novella Ut sponsalit. largit.* Ejus etiam generis est Donum nuptalitium, quod Nuptiarum caussa patrono dederit Libertus, & amici novis nuptiis in nuptiali festivitate. *l. Julianus. ff. de bonis libertor.* Terentius *in Phormione:*

Donum merum seu absolutũ.

Donum relatum.

Nuptalitium.

Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc corraditur.

Item Natalitium, quod puerperis, dum in lecto jacent, datur. Inde Alciatus *Cimelium* id dictum putat *lib. 9. parerg. c. 7.* adducens in hunc sensum illud Plauti, *in Truculento:*

Natalitium.

Non audes aliquod mihi munus dare Cimelium?
Lucrum herclè videor facere mihi, Voluptas mea.
Ubi quippiam me poscis. PH. At ego, ubi abstuli.

Quanquam Natalitium id quoq; dicatur, quod recens natis infantibus offertur. Terentius *in Phormione:*

Ferietur alio munere, ubi hera pepererit,
Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt: omne hoc Mater auferet:
Puer causa erit mittundi.

& quod patrono, item viro & uxori in die natali aut anni principio mittitur. Etsi enim alioquin donatio inter conjuges est probibita, *t. t. ff. & C. de don. int. vir. & uxor.* ex ea fortassis ratione, quam supra adsignavimus *Tit. de Fabula.* Si tamen vir uxori munus Kal. Martiis, aut Natali die dedisset: valere donationem illam Pompon. respondit. *l. sed si vir. 31. §. si vir uxori. 8. ff. de donat int. vir. & uxor.* Kal. Martiis ait; quia hæ fœminis solennes erant, in quibus Munera iis missitari solebant. Unde & *fœminea* dictæ Juvenali.

Munera fœmineis tractas secreta Calendis.

Sic apud Plaut. in Milite: Da mihi, quod Kalendis mittam, Martiæ cùm venerint. Sic & Tibullus solicitus est, quondam Neæræ, Speratæ suæ Kal. Martiis, quæ novum inchoabant annum, munus mittat dum ita canit:

Kal. Martia.

Martis Romani festæ venere Calendæ,
Exoriens nostris hinc fuit annus avis.

Et vaga nunc certa discurrunt undique pompa
Perque vias Urbis munera, perque domos.
Dicite Pierides, quonam donetur honore
Seu mea, seu fallor cara Neæra tamen.

Quo ex loco etiam illud colligitur, primo, anni die, pro feliciori scilicet ipsius auspicio, passim quoque amicis munera fuisse oblata. Hinc Symmachus: Kalendas anni auspices, quibus mensium recursus aperitur, impertiendis Strenis dicavit antiquitas *lib.* 10. *epist.* 20. Strenarum verò originem & notationẽ idem posteà subjungit *Epistol.* 28. Ab exortu penè Urbis Martiæ, *inquit*, Strenarum usus adolevit, auctoritate Tatii Regis: qui verbenas felicis arboris ex luco Streniæ, anni novi auspices primus accepit. Nomen indicio est, Viris strenuis hæc convenire ob virtutem: atque ideò vobis DD. Imperatores hujusmodi insigne deberi, quorum divinius animus magis testimonium vigilantiæ, quàm omen exspectat. Inscripta autem est epistola illa Valentiniano, Theodosio & Arcadio Imperatoribus: quib. ex multis jam retroactis seculis introducta consuetudine Strenæ, ut & natalitia munera solebant mitti: sicuti ex Suetonio Auctor noster rectè observavit. Non indiligenter cum ex jure nostro, tum ex optimis quibusq; auctoribus explicavit filius *in Dissertat. iuridico-politica de natalit. veterum ritu.* Porrò quemadmodum Martiæ Kalendæ fœminis sacræ; ita & Decembres, quæ alio etiam nomine Saturnales dicebantur, Viris erant dicatæ: atque his Apophoreta iis mittebantur. Inde & Saturnalia hæc munera Martialis vocat.

Strenarum origo.

Kal. Decemb. Saturnales.

Saturnalia divitem Sabellum
Fecerunt, merito tumet Sabellus.

Unde Suetonius in Vespasiano, *cap.* 19. Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta; ita & Kalendis Martiis, fœminis. Quæ autem propriè Apophoreta illa fuerint; ex Domitio Calderino ad Martialem, & Justo Lipsio *lib.* 1. *Saturnalium, capite* 16. rectius cognosces.

Apophoreta.

DE HORIS ET CLEPSYDRIS TIT. LXV.

Horæ inæquales.

Diversæ etiam veterum Horæ erant à nostris. Duodecim enim illi diei horas numerabant longas & breves, pro diei & noctis longitudine aut brevitate. Posteaquam verò inventus fuit Campanæ usus, diviserunt Diem & Noctem in horas XXIV. In hunc finem constituta habebant Solaria *: & si nubilum esset cælum* Clepsydra *utebantur: quod aqueum erat Horologium, ad hunc ferè modum factum. Capiebant vas quoddam vitreum, in cujus fundo angustum foramen erat, auro circum datum ne ab aqua consumeretur. In altera vasis illius parte linea recta, XII. horas inscriptas habens, erat ducta. Postea vas aqua implebant, quæ per exiguum foramen illud guttatim emittebatur: ipsiq; etiam Aquæ suber immittebant, cui hastula seu virgula erat infixa: quæ apice & extremitate sua primam; mox emissa sensim & guttatim aquâ secundam & tertiam, & alias tangendo monstrabat horas. Atque hæc græca voce Clepsydra nominabatur, quasi Aquam eam surreptam dicas.*

Solaria. Clepsydra.

NOTÆ

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Horarum usus Romæ prius incognitus.

SCribit Plinius *lib. 7. c. 60.* & post hunc Censorinus *de die Natal. c. 19.* & Varro *lib. 5. de ling. Lat.* horarum usum nomenque diuturnis temporibus latuisse apud Romanos: & id quidem CCC. & eò amplius annis: nec usquam XII. tabb. Leges de horis fecisse mentionem. At primum quidem Ægyptios, pòst deinde Græcos Horologia composuisse tradunt: quæ etiam ab Antiquis Solaria dicta sunt & *σκιοθήρια*, & Horaria, & Horographia. Vocaverunt etiam *Hydrologia* & *Clepsydras*, ob id, quòd ex aquæ cõmensuratione aliquãdo componerentur, de quarum præparatione hoc titulo ab auctore differitur. & eruditè id explicat Franciscus Philelphus *Epist. philol. à Melch. Heimsfeldio Goldasto* collectore. Nam & harũ quoq; usum Romanis postea esse cœpisse, manifestum est: quamvis antea Dies cõtinua serie numeraretur à nocte media præcedente ad mediam noctem subsequentem: tantùm Lex XII. tabb. has partes non tam diei, quam usuræ lucis, Mane scilicet, Meridiem, Occasum, & supremam tempestatem distinguebat. At postquam Horarum usus ad Romanos, ut dixi, post annos CCC. ab Urbe condita pervenit; tum edocti scilicet Noctem à luce distinguere, duodecim nocti horas, totidemque Luci, quam Diem appellabant, tribuebant. Diurnæ itaque horæ ab ortu solis ad occasum usque: Nocturnæ ab occasu usque ad ejusdem ortum numerabantur. Sic eveniebat, ut inæquales essent horæ illæ, pro diei & noctis nimirum longitudine aut brevitate: ut ab auctore nostro rectè fuit observatum. Eveniebat & illud, ut in Rpubl. Romana duplicis diei esset consideratio; Civilis scilicet & Naturalis.

Horologia.

Clepsydra.

Dies Civilis.

Civilis à Paulo describitur *in l. more. 8. ff. de feriis.* More Romano, *inquit*, dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur. Media nox, prima dicebatur vigilia: deinde erat Gallicinium: pòst Diluculum sive aurora: deinde Mane, Meridies, Occasus, Vesper, Intempesta nox sive Concubium. Sicut ergo ab Urbis exordio, & tempore Legis XII. tabb. latæ, moribusque deinde sequentibus, in acie in castris militaribus hæc diei consideratio obtinebat: ita etiam in Urbe, rei militaris imitatione. At Naturalem diem idem Paulus definit *in l. 2. §. 1. ff. de verborum significat.* Cujusq; diei, *inquit*, major pars est horarum septem primarum diei non supremarum. Hic enim una cum horarum usu in Republica inventus, XII. constat horis diurnis: quarum septem primæ diei, major illius pars censentur, utilitate præsertim & commoditate laborandi agendique: cùm in confesso sit, Matutino tempore longè nos ad agendum promptiores, sagaciores, velociores esse. Civilis igitur dies noctem complectebatur: Naturalis non item. Illius usus præcipuus erat in negotiis, indifferentibus: hujus in negotiis tantùm diurnis. Illius computatio civilis erat; hujus naturalis, à momento scilicet in momentum. Qua de re plura videntur apud Alciatum, Brechæum, Fornerium, Gœddæum, alios *in l. 2. §. 1 ff. de verb. signif.* quibus adde, quæ de exterarum gentium anni ratione, & cum Romano collatione scripta reliquit Joannes Lalamantius. De ipsis autem Horologiis peculiarem habebimus Titulum *in lib. 2.* ubi commodior de his dicendi erit occasio. Nunc cum Auctore nostro hic abjungo, & ad ea *quæ recens fuerunt inventa*, veteribus autem incognita, accingor. Sic igitur Pancirollus:

Naturalis.

Atque hæc quidem mihi nunc occurrerunt, quæ de Artibus & moribus dicerem: qui antiquitus quidem in usu fuerunt, nūc verò vel planè ignorantur, vel in desuetudinem iverunt. In quibus tamen recensendis, nec de veteri paganorum religione, ne rebus tam abominandis & vanis me intricarem; nec etiam de Legibus toties immutatis disserere volui, animadvertens scilicet, Materiæ huius ubertatē peculiarem librum exigere. Nec dubito, quin omissa à me quædam sint, quæ & ipsa consideratione digna fuerint: sed satis fore putavi, si vel præcipua saltem ex his attingerem. Nunc ad Nostratia progrediemur, quæ Veteribus fuerunt incognita. Et primùm quidem de Novo Orbe dicemus.

FINIS LIBRI PRIMI.

LEGUM

LEGVM QVARVNDAM SENSVS HOC TRACTATU OBITER INDICATUS.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM.

A.

Ama-

Belle-

Colu-

D.

Equi-

Gla-

K.

L.

M.

Nero-

Tituli

V.

F I N I S.

NOVA REPERTA

Sive

RERUM MEMORABILIUM

Recens inventarum, & veteribus planè incognitarum,

GUIDONIS PANCIROLLI J.C.

LIBER SECUNDUS.

DE NOVO ORBE: TIT. I.

INTER *ea quæ Veteribus fuerunt incognita, primum & notatu quàm maxime dignum poni posse credo Novum illum Orbem, anno à Christo nato post Millesimum quadringentesimum nonagesimo secundo, à* Christophoro Columbo *Genuensi repertum. Hujus antea nulla erat notitia: nisi quòd Fortunatæ commemorabantur Insulæ: de quibus fidem fortasse fecerant Navigantes. Et est sanè res illa admirabilis, & inter eas, quas intelligentiâ possumus adsequi, inprimis stupenda: quæ etiam magis me magisq; cogitantem in admirationem sæpius traxit.* **Novi orbis repertio.**

Mundo isto invento, multa ad nos pervenerunt animalia, plantæ, & opera, hactenus nobis planè incognita: verbi causa, 1. Galli & 2. Mures Indici; 3 Guajacum aut lignum sanctum, China, Sarsa-parilla Sassofras, & aliæ plantæ saluberrimæ, & medicinæ inservientes, quarum usus fieri cœpit necessarius, derivato in hanc regionem nostram morbo isto, quem nos Gallicum, alij Neapolitanum dicunt, eò quòd ab Hispanis ex Insula Peru redeuntibus, Neapolim fuerit allatus. **Quæ inde ad nos allata.**

Inde etiam delatæ ad nos 4. Ficus, 5. Nuces, & Canna Indica, itemq; 6. Sericum illud vermiculorum lanificium, & Pictura ex avium pennis consertis adeò naturaliter expressa, ut pictores cum coloribus pulchriores eas repræsentare haud possint. prætereà & texta illa Attalica, quæ prout aëri vel luci fuerint exposita, vel aurea, vel holoserica, vel punicea, vel carmesina, vel alterius coloris videntur. 7. Ex eâdem regione advehuntur & Cultelli lapidei, quidvis secantes. 8. item Crepida ex iunco Indico, & alia innumera; quæ singula recensere longum foret.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Novi orbis denominatio. NOvum Orbem cùm dicimus, non ad novam aliquam mundi constitutionem, aut creationem respicimus; sed ad inventionem duntaxat & detectionem recentem: nec cum Democrito, Epicuro, aut Anaxarcho, cæterisque sapientiæ magistris plures esse Mundos, videamur statuere, quæ tamen opinio, tanquam nullis fulcita rationibus, jamdudum meritò explosa, atq; exsulare jussa est: stante contrà verissimâ & immotâ hac sententiâ, quòd hodiè etiamnum eadem & prorsum talis sit mundi constitutio, qualis ab initio olim erat, cùm cœlum & terram creavit Deus. *Mundi an plures.* Nam & Moses historicorum antiquissimus, cujus singula verba, ut de Euripide dicebat Cicero, singula testimonia verè putanda sunt; & multis post eum seculis Johannes, eo, quem de vita & doctrina Servatoris nostri commentatus est, libro; cùm præcipua opera Dei visibilia recitant, ex quib. ipsius majestas & omnipotentia facilè percipi possit, unius tantùm hujus, non ullius alterius Mundi à à Deo creati meminerunt, qui tamen, si plures scilicet fuissent, nequaquam id silentio obliterassent. *Mundum esse unicum.* Pertinebat enim ea maximè res ad Dei gloriam & potentiam illustrandam: neque ulla hujus tam invidi & periculosi silentii ratio probabilis adferri potest. Quò fit, ut rectè veteres senserint & collegerint, Unum esse Deum, quia unus est Mundus: contraque, Unum esse Mundum, quia unus Deus. Aristoteles certè ex ordinis unitate in rebus existentis, unitatem ait colligi gubernantis Dei. 2. *Metaphysic.* siquidem ordine uno, & ad unum instrui debeant omnia. Sed & exemplaris unitate Mundi unitatem probat Plato, veluti ad exemplum producti, ut est apud Ludo. Cœlium Rhodiginum *lib. 1. Antiquar. lect. c. 7.* Taceo, totam hanc variorum & multorum Mundorum architecturam planè futuram fuisse ineptam. Cur enim plures condidisset Deus, qui unico, & eo quidem latissimo poterat omnia etiam commodius complecti, quæ illis diversis & separatis Mundis fuit comprehensurus? Atqui Deum & Naturam nihil frustrà agere, vulgò & verè dicitur. Jam si plures condidisset Deus, illi mundi numero tantùm, non autem specie differentes & dissimiles inter se essent. Cur igitur ille condidisset sæpius idem? Et, si plures Mundi esse concedantur: eâdem ratione etiam numero infinitus esse fatendum est. Unum igitur hunc Mundum, & non plures creavit Deus: non ἀδυναμίᾳ certè, vel impotentia quadam, quando ipse est Omnipotens: non quòd exhausti in tantæ molis fabrica ipsius sensus, aut defatigatæ jam vires essent: verbo enim solo omnia condidit, *Psalm. 33.* nòn quòd etiam materiæ, ut cèsent Peripatetici, inopiâ & penuriâ id evenerit (asserentibus quippe his, *quod fit ex tota sua materia, nō esse plurificabile*) & tota quæ fuerat præparata materia, in tantæ machinæ corpore consumpta sit, potuit enim, qui hunc tantum mundum ex nihilo primum creavit, ad alios infinitos materiam, si vellet, sibi præparare: Sed ea solùm de causa Mundi plures conditi non sunt, quia Deus ipse noluit. nā quæcunq; voluit, fecit. *Ps. 115. v. 3.* Cur ut e noluerit, ignota nobis ratio esse potest; injusta tamē non potest: ut piè & doctè explicat Lam. Danæus *lib. 1. Phys. Christia. c. 11.* illum Origenis errorem refutans, *Origenis error notatus.* quo plures mundos exstituros senſit, non simul quidem omnes, sed successive, & alium post alium. Ideoque Christum sæpius passurum, ut, quod semel profuit, semper prosit assumtum. Consecutione igitur innumerabiles Deum condidisse mundos arbitratus, veritus opinor, (*verba hæc sunt Bodini*) ne vel Deus iner-

inertia langueret: vel, quod Plato metuit, ne hominum genere prorsus sublato, sacrificiis ac laudationibus careret, sed uterque in maximis erroribus versatur. Alter quod divinam felicitatem mundi existentiâ; alter quod Dei gloriam, hominum sacrificiis ac rebus caducis metitur. Qua de re egregiè disputat Joh Bodin. *in Methodo historica cap. 8. mihi fol. 320* Cui vesaniæ affine quodammodo est & *Osiorum* delirium, qui Mundi pluralitatem ex Christi veri, vivique verbi auctoritate obstinatè adstruebant: qua Christus regnum suum non esse de hoc Mundo, fuerit testatus. Ex quo tamen loco, plures esse mundos, non efficitur. Verè enim Christi regnum non est de hoc mundo, inferiori & perituro scilicet: sed est spirituale & intellectuale, durans in æternum. Plinius certè, cùm audiret quosdam innumerabiles tradere mundos & hujus generis portenta comminisci, exclamasse fertur: *Furor est: profectò furor est.* Sed nos in eandem quoque exlamationem erumpere quid vetat? Quando ille mundum æternum esse prodidit, neq; genitũ neq; interiturum, referente Francisc. Balduino *lib. 2. de histor. universali mihi fol. 720.* Et errorem istum etiam ex nostris Johannis de Imola damnavit *in cap. 1. ext. de sum. trin. & fide cath. n. 9.* Atque sanior est eorum sententia, qui mundum originem habuisse cum Moyse asserunt, ex quo sequitur ejus occasus, si Aristotelis doctrinæ assentiamur. Nam si mundus interitum non senserit, ortum habuisse constat. Verum hoc (& quidem verno æquinoctio, ut in Synodo quadam Cæsariensi definitum est, autoritate Moysis, qui in eo primum mensem, Martio nostro respondentem collocat. Francisc. Balduin. *in lib. 3. de histor. universal. fol. 717.*) Verum igitur & illud erit mundum scilicet interiturum. Eaque sententia ex Jesaia, Esdra & Petro tam

Et Osiorũ.

Mundus Plinio æternus.

sed falso.

manifestè probatur, ut ex eorum verbis de mundi interitu dubitare jam nemo possit. Et in ea sententia fuit quoque *Epicurus*, ut est apud Plutarchum, ejusq; discipulus *Lucretius* his versibus:

Una dies dabit exitio, multosque per annos
Sustentata ruet moles & machina mundi.

Rationem autem mundi corruptibilis & pessum ituri reddit idem Lucretius *lib. 5. de rer. nat.*

Omnia nativo ac mortali corpore constant:
Debet eadem omnis mundi natura putari:
Quippe etenim quorum partes & membra videmus
Corpore nativo mortalibus esse figuris,
Hac eadem fermè mortalia cernimus esse,
Et nativa simul. Quapropter maxima mundi
Cum videam membra & partes consumta regigni
Scire licet cœli quoque idem terraque fuisse
Principiale aliquod tempus, clademque futuram.

Quo in loco cum ait, cœli quoq; principium fuisse, sic futuram cladem, non putandum est, tanto incendio supremo magis periturum cœlum, quàm periit diluvio. Non enim periturum est cœlum Dei Opt. Max. domicilium, nec transibit perenni ruinæ; sed concessis, quæ infra illud sunt, elementis, & omni discussa fece & nube, clarius solito & splendidius nitens renovatum videbitur. Idque & D. Petrus innuit *Ep. 2. cap. 3. v. 10.* & ex Augustino ita interpretatur Steph. Forcatulus *de Imper. & Philos. Gallor. lib. 1. fol. 96.* atque ex eo etiam firmatur magis, quod spe indubitata & certa fiducia præstolamur Christum ultima illa die cum tuba & pompa magnifica de cœlo descensurum, & nos in occursum ejus ituros, raptos in nubibus & obviam progressos in aëra, fidejubente Apostolo 1. *Thess. 4. v. 16. 17.* certè Deum majores nostros Teu-

Mundus quomodo interiturus

tones olim sub principii nomine coluisse *Tanfana* nimirum, quasi tu dicas den Anfang/ sunt qui existimant, eo quod fons sit & principium movendi. Principii autem origo nulla existit, quippe ex quo universa oriantur; ipsum autem principium non aliunde nascatur, nunquam id futurum, si unquam ex re alia gigneretur. Quod si non oritur, ne occidit quidem unquam, ut pulchrè differit *in Phædro* Platonis Socrates & ex eo transcripsit Cicero *in Tuscul.*1. ut Hadrian. Junius retulit *in Batavia histor. cap. 26. fol.* 228. Quanquam, si verum amamus, Novi orbis nomen non adeò novum est apud Classicos scriptores. Nam & Germaniam Ovidius ad Liviam scribens; & Hegesippus Angliam, novi orbis appellatione cohonestant, ut scilicet Americam Novum orbem hodie dicamus: Sicut Augusti Imperio *Germania* Romanorũ armis penetrata novus orbis vocabatur. Sic enim Ovid. *in Ep. ad Liviam.*

Novi orbis nomē olim quoq, usurpatum.

Fluminaque & montes & nomina magna locorum

Et si quid miri vidit in orbe novo.

Quomodo & Anglia seu Britannia orbis Novus censebatur, ut est apud Hadrian. Turneb. *lib.* 23. *adverf. cap.* 11. Hinc

——penitus toto divisos orbe Britannos

Melibæus Virgilianus dicit *Eclog.* 1. eosdemque ultimos orbes vocat Horat. *lib.* 1. *carm. Ode* 35.

Serves iturum Cæsarem in ultimos

Orbis Britannos——

Quo sensu Virgilio 8. *Æneid.* dicuntur

Extremique hominum marini.

Romani enim versus Oceanum Britannicum putarunt ultimos hominum Marinos. Itaque Britannicus videbatur illis orbis alter ultra trajectum Caletũ. Gualterius d. *Ode* 35. Sic Pomponius Mela alicubi alterius Orbis; Lucanus Ignoti orbis meminit *lib.* 5. loquens de Arabibus in Auxilium Pompeji properantibus. Et JCtus Ulpianus Orbis Romani mentionem facit in *leg. in orbe.* 16. *ff. de statu hom.* Ita enim ibi legendum esse, cum alioquin, *in Urbe Romana*, vulgata haberent exemplaria, Alciatus rectè monuit *in d. l. in orbe. & l. potestatis.* 215. *de verb. sign. juncto c.* 21. *lib.* 2. *Dispunct.* quem Petrus Costalius *d. l.* 16. & Joh. Corasius *in l. si testamento. C. de impuber. & aliis substit. num.* 19. Hieronym. Cagnol. *in l.* 2. *de orig. juris. nu.* 129. Sylvester Aldobrandinus *l. fin. de excusat. tutor. in prin. nu.* 19. *in fin.* & Arius Pinellus laudant, *in* 2. *Parte Rubricæ. C. de bon. matern. n.* 11. Nec enim ignotum est Romam communem dictam esse, patriam, ut est text. *in l.* 33 *ff. ad municip.* Seneca ad Helvidiam *cap.* 6. Ab hac civitate discede, quæ veluti patria communis potest dici. Plin. *libr.* 3. *cap.* 5. Breviterque una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. Eandemque totius orbis civitatem vocat Sidonius Apollinaris *lib.* 1. *Ep.* 6. ideo fortassis, quod omnes exerto & pleno ubere Roma susciperet, ut cum Symmacho dicam *lib.* 2. *Ep.* 7. quod elegantibus his versibus expressit corsp. 1.

Roma communis patria.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,

Exerto & nudam gestantem pectore mammam,

Altricem Imperii, ubertatisque parentem.

Claudianus *in Panegyr. Stiliconis*

Hæc est in gremium quæ victos sola recepit,

Humanumque genus communi nomine fovit

Matris, non dominæ ritu, civesque vocavit

Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit.

Et Prudentius *libr.* 2. *contra Symachum:*

Vivitur omnigenis in partibus, haud secus ac si

Cives conveniens concludat mœnibus unis

Urbs patria, atque omnes Lare conciliemur avito.

Unde

Ejusco-gnomina varia. Unde & *arx provinciarum omnium.* *Arx* itē terrarum Roma dicitur Tullio in Catilinam; Symmacho commune imperii caput *lib. 4. Ep. 28.* Imperatori Zenoni caput orbis terrarum *l. 3. C. de consul. lib. 12.* Justiniano caput omnium civitatum, quod necessum sit omnes provincias sequi *§. fi. Inst. de satisd.* Ambrosio principatum & caput obtinere nationum *Can. beati: 2. q. 7.* Hoc amplius, & domicilium & Gymnasium literarum Sidonio dicitur *lib. 1. Ep. 6.* Erat enim Romæ veluti peculiare juridicinæ domicilium, quippe à quo manavit jus, quo utimur, nisi aliter moribus & consuetudine receptum sit *l. 7. C. de feriis.* Claudian.

Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium, primique dedit cunabula juris.

Sed & Symmacho domicilium Latiaris facundiæ nuncupatur *l b. 8. Ep. 68.* Ennodio, liberalis eruditionis Gymnasium; Cassiodoro, eloquentiæ fœcunda mater, virtutumque omnium latissimum templum *lib. 10. Ep. 7.* ut non defuerint, qui literas latinas Romæ, non alibi discendas asseverent; tanquam florentissimo literarum gymnasio, ad quod undecunq; Studiosi confluebant, ut colligitur *ex l. cum filius* 17. ibi: cum studiorum causa Romæ ageret *ff. si cer. pet. l. Titio.* cum studiorū causa Romæ ageret. 36. *ff. ad munic. l. si longius* 18. *§. fin.* ibi: ipse autem Romæ studiorum causa agat. *ff. de judic.* Romam igitur & Galli proficiscebantur: non quod in Galliis non florerent bonarum artium studia, septemque collibus Latiaris eloquentiæ concluderētur; sed ut Gallicanam abundantiam Romano sale siccarent, post decursa in Galliis studia, & ut jus Romanum Romæ discerent. Rutilius Itinerario:

Facundus juvenis, Romanis nuper ab arvis
Missus Romani discere jura fori.

Idque auctoritatibus sat bene multis munit, & summè notandum monet Savaro ad Apollinar. *d. Ep. Gr. lib. 1.*

Novus Orbis veteribus incognitus. Novum autem Orbem istum, de quo Pancirollus primo hoc tractat capite, veteribus planè fuisse incognitum, evidentiore probatione non eget: cùm exstiterint nonnulli, qui ipsam etiam terram ea parte esse negârint: quidam etiam cœlum inde ex rerum natura auferre non dubitârint. Etsi enim Philosophorum doctissimi Cœlum omni ex parte sphæricum atque rotundum, & terram undique ambiens, atque in seipsum volvi tradiderunt: video tamen magni nominis Theologos contrà statuere, Mundum hunc universum domui potiùs similem esse, cui tectū ex una tantum parte, non quaqua versus immineat. *Cœlum an sit sphæricum.* Neque enim rationem pati, ut terræ moles tam gravis in medio aëre suspendatur. Chrysostomus certè eos non semel provocat atque lacessit, qui cœlum sphæricum ponunt: cum scriptura potius tabernaculum à Deo fixum commemoret, *ad Hebr. 8.* Et cùm Psal. 104. legamus; Deum extendisse cœlum, sicuti pellem: ut & *Esaia* 40. *v.* 22. Cœlum, ut telam & cortinam, expansum esse atque diffusum: eo ipso non obscurè significari, Cœlum non tam sphæricum, quàm supernè planum esse: ut Augustinus argumentatur *lib. 2. de Generat. ad l t. cap. 9.* quo etiam loco, non absque stomachatione: *Quid ad me pertinet* (ait) *utrum cœlum sicut sphæra undique concludat terram in media mundi mole libratam; an eam ex una parte veluti discus operiat?* Sed minuenda est hæc opinio.

Cœlum esse sphæricum probatur. Nam ut illa Philosophorum scita omittam: quod perfectissimum corpus deceat figura perfectissima: quòd pulcherrimâ & capacissimâ formâ, quæ sphærica est, ambitum hunc tot tantaq; suo sinu complectentem efformari oportuerit: quòd præcipuæ & tanquam integrales hujus

mundi partes, quæ sunt Cœlum, Aqua & Terra, ipsis sensibus dijudicentur esse circulares & sphæricæ, quibus totum ipsum Mundi ambitum figurâ similem esse credibile sit: quòd mutus in orbem non possit esse æqualis & constans, si in angulos incidat: id quod prorsum necesse est fiat, si Sol & reliqua astra non volverentur omni ex parte, sed inflecterentur alicubi: Profectò evidenti satis argumēto esse potest vel una Luna, quæ tunc tantùm deficit & Eclipsin patitur, cùm globus terræ ex diametro Solis radios intercipit. quod fieri non posset, nisi terræ moles esset in medio, cœlestibus orbibus undique conclusa. Et quid noctem efficit aliud, quàm Solis abscessus ex terræ umbra? Quòd si Sol terram non subit, sed idem est occidere, & ad angulum converti; (quod omninò sequatur necesse est, si cœlum in modum disci terram tantùm operiat, ac non pilæ instar complectatur:) profectò longiores brevioresque noctes, alicubi semper æquales efficere nullo modo posset. Nam quod Augustinus *d. lib. de Generat. addit. cap.* 10. omnes & conversiones, & oppositiones, & depressiones; & aspectus, & quæcunque sunt aliæ sydcrum affectiones, scribit posse servari, etiamsi cœlo ipso immoto astra tantummodò moveantur: planè ad intelligendum non est difficile, si modò fingendi sit licentia, ut Josephus à Costa respondet I. *de Natura novi orbis, cap.* 2. Contrà, de hoc terræ situ & cœli ambitu præter oculatam fidem abundè etiam sacræ testantur literæ. Nam dum Orbem terrarum dicunt, quid aliud intelligunt, quàm quicquid est corporum, cœli ambitu contineri? Unde Ecclesiastes: *Oritur* (inquit) *Sol, & occidit, & ad locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilionem, lustrans universa in circuitu: pergit spiritus, & in circulos suos revertitur.* Ubi Gregorii paraphrasis habet: Sol, totâ terrâ decursâ, ad eundem rursus terminum punctumque circumvolvitur. quod fieri sanè non posset, si terra cœlo aliqua parte esset exclusa. Ipso autem cœli ambitu terram comprehendi, & mediam veluti liberari, ex illo Hiobi *cap* 26. discimus: *Extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.* Suspensa enim videtur in nihilo, cùm terra aquæ commixta in medio aëre stare perhibetur. Rectè, *aqua mixta*: cùm certum sit, Terram elemento aquæ hærere, & plurima ex parte ab illo ita contineri, ut ex duobus istis elementis, unus constituatur globus. Quod Regius Propheta significat, cùm Deum firmasse ait terram super aquas; & rursus orbem terrarum super maria. *Psal.* 23. & 135. Id quod præcipuum quoq; divinæ omnipotentiæ argumentum est. Mirum etenim, & revera quoque super rerum naturam esse videtur, Terram graviorem multò, & minorem aquâ, ab ea non obrui, turgentesq; & elatissimos Maris fluctus, intra certos fines se continere, neq; in totam terram, quæ longo intervallo substare videtur, sesè effundere Unde apud Hiob. *cap.* 38. *vers.* 10. *Circumdedi*, inquit, *Mare terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi: Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Terra & Aqua constituunt globum.

Sed sciendum est, sapientissimum illum architectum fecisse, nō quidem solius terræ globum (hic enim necessariò aut innataret, aut sub aqua totus mergeretur) sed ex terra & aqua globum unicum: cujus centrum, mundi etiam centrum est: non ita, ut ejusdem globi medietas altera, aut pars tertia terræ sit, reliquum aquæ: (ita enim etiam mergeretur terra sub aqua) sed terra & aqua ita se contineant mutuò, ut utriusq; sit idem centrum, quod & totius mundi. Id verò fit, terrâ integrum glo-

globum reddente, non solidum illum quidem, sed maximâ parte interiùs & ad superficiem cavum, amplissimasque illas cavitates, replente aqua: & ita tamen, ut neque absorberetur illa aquæ moles, neque redundans inundaret terram; sed tantum ejus relinqueret detectum, quantum ipsi rerum Opifici visum est, quo fit, ut terræ facies & maris, ejusdem globi sint superficies: & quia utriusq; extremitates ejusdem sphæræ partes sunt, neutra superstet aut substet alteri: quod pluribus disputat Francisc. Vallesius *lib singulari de sacra Philosophia c. 1. & 52.* quem librum non ad opinionem, sed ad veritatem se scripsisse, ipsemet in præfatione testatur. Jam si cum Hiob quæras, super quo bases illius fundatæ sint? dicam, Bases terræ, esse ipsa terræ fundaméta: quæ ut ex nihilo effecta sunt, ita & super nihilo solidata.

Bases terræ.

Nam quod columnas terræ confirmasse se Dominus ait, *Psal. 74. v. 4.* iis non Atlanticæ poëtarum columnæ intelliguntur: sed hæ verbi Dei, virtute suâ omnia portantis: ut tantæ molis pondus divinæ potentiæ manibus sustentari intelligatur. quemadmodum commodè exponit Ambrosius *lib. 1. Hexam. cap. 6.* Et confirmatur illo Esaiæ *cap. 40. vers. 12.* ubi solus Jehova est qui mensus est pugillo suo aquas (sive Oceanum) & cœlos *spithma* expandit: ac complexus est trientali pulverem terræ & pôderavit stateramontes, & colles lancibus Accedit Pictaviens. Epic. *lib. 1. de Trin.* Æterni, *inquiens*, & incorrupti Dei dignus de se auditus est sermo; Qui tenet palmo cœlū & terram pugillo. Universitas cœli palma tenetur, & universitas terræ pugillo concluditur. *Et mox*: conclusum palmo cœlum Dei thronus est, & terra, quæ pugillo cōtinetur: eadé & scabellum pedū ejus. Quibus mirè convenit (siquidem profana licet sacris cōmiscere) quod Socrat. apud Platonem *in Phædone* scitè omnem rem in hæc verba contrahens disserit: Hoc rectum fixumq; in animum induxi meum: primū si ipsa terra in medio est universi à cœlo circumquaq; æquis circum ducta spaciis, nullius quidem illam rei præsidio indigere, neq; aëris, neq; alius cujuspiam necessarii fulcri, uti ne cadat. Verum mox pergit idem Socrates, satis ipsam posse; quandoquidem, & sibiipsi undiq; simile sit cœlum, ipsa autem terra æquilibris. Idq; confirmatur illo Arnobii, *quarto adversus gentes* ita scribêtis. Quicquid teres est atq; ex omni parte rotunditatis solida connexione conclusum, nullū habet initium, nullum finem. Ubi finis, ibi & initium est, & quæ sequuntur. Jam si mundus est rotundus, qui ergo cardines seu fines, extremitatesve ejus? Sicuti recte argumentatur *Georg. Remus*, CJ. poeta & philosophus eximus, inclutæ Noricorum Reipub. Consiliarius, quem nunquam nisi cum veniæ præfatione nominandum mihi censeo, *in doctissimis notis ad Themistii oration. 6. fol 222.*

G. Remus

Terram autem in mundi medio ita sitam, ut ejus centrum, totius quoq; mundi sit; atque ita rotundam, ut omnes extremitatis ejus partes æquè à centro distent, & tota terra æquè ab omnibus cœli lateribus, ac si Mundi opifex à polo ad polum lineam tetendisset, & medio lineæ puncto alligasset terræ mediū, eamque circino quodam rotundam fecisset: Id non Plato tantùm animadvertit, in Timæo ita scribens; *Terram altricem nostram, circa polum per universum extensum circumvolutam, diei noctuque effectricem & custodem esse voluit*: Sed & Hiobum id significasse dubitandum non est, cùm quærit, *quis lineam super terram tetenderit? c. 38. v. 5.* ut ita qui sub Antarctico polo degunt, Christianos nihil necessum sit de reditu in patriam adeò esse solicitos: cùm certum sit, æquè propinquum esse Americæ cœ-

Terra in mundi medio, & rotunda.

mundi partes, quæ sunt Cœlum, Aqua & Terra, ipsis sensibus dijudicentur esse circulares & sphæricæ, quibus totum ipsum Mundi ambitum figurâ similem esse credibile sit; quòd motus in orbem non possit esse æqualis & constans, si in angulos incidat: id quod prorsum necesse est fiat, si Sol & reliqua astra non volverentur omni ex parte, sed inflecterentur alicubi: Profectò evidenti satis argumēto esse potest vel una Luna, quæ tunc tantùm deficit & Eclipsin patitur, cùm globus terræ ex diametro Solis radios intercipit. quod fieri non posset, nisi terræ moles esset in medio, cœlestibus orbibus undique conclusa. Et quid noctem efficit aliud, quàm Solis abscessus ex terræ umbra? Quòd si Sol terram non subit, sed idem est occidere, & ad angulum converti; (quod omninò sequatur necesse est, si cœlum in modum disci terram tantùm operiat, ac non pilæ instar complectatur:) profectò longiores brevioresque noctes, alicubi semper æquales efficere nullo modo posset. Nam quod Augustinus *d. lib. de Generat. addit. cap.* 10. omnes & conversiones, & oppositiones, & depressiones; & aspectus, & quæcunque sunt aliæ sydcrum affectiones, scribit posse servari, etiamsi cœlo ipso immoto astra tantummodò moveantur: planè ad intelligendum non est difficile, si modò fingendi sit licentia, ut Josephus à Costa respondet 1. *de Natura novi orbis, cap.* 2. Contrà, de hoc terræ situ & cœli ambitu præter oculatam fidem abundè etiam sacræ testantur literæ. Nam dum Orbem terrarum dicunt, quid aliud intelligunt, quàm quicquid est corporum, cœli ambitu contineri? Unde Ecclesiastes: *Oritur* (inquit) *Sol, & occidit, & ad locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilionem, lustrans universa in circuitu: pergit spiritus, & in circulos suos revertitur.* Ubi Gregorii paraphrasis habet: Sol, totâ terrâ decursâ, ad eundem rursus terminum punctumque circumvolvitur. quod fieri sanè non posset, si terra cœlo aliqua parte esset exclusa. Ipso autem cœli ambitu terram comprehendi, & mediam veluti liberari, ex illo Hiobi *cap* 26. discimus: *Extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.* Suspensa enim videtur in nihilo, cùm terra aquæ commixta in medio aëre stare perhibetur. Rectè, *aqua mixta*: cùm certum sit, Terram elemento aquæ hætere, & plurima ex parte ab illo ita contineri, ut ex duobus istis elementis, unus constituatur globus. Quod Regius Propheta significat, cùm Deum firmasse ait terram super aquas; & rursus orbem terrarum super maria. *Psal.* 23. & 135. Id quod præcipuum quoq; divinæ omnipotentiæ argumentum est. Mirum etenim, & revera quoque super rerum naturam esse videtur, Terram graviorem multò, & minorem aquâ, ab ea non obrui, turgentesq; & elatissimos Maris fluctus, intra certos fines se continere, neq; in totam terram, quæ longo intervallo substare videtur, sesè effundere Unde apud Hiob. *cap.* 38. *vers.* 10. *Circumdedi,* inquit, *Mare terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi: Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Terra & Aqua constituunt globum.

Sed sciendum est, sapientissimum illum architectum fecisse, nō quidem solius terræ globum (hic enim necessariò aut innataret, aut sub aqua totus mergeretur) sed ex terra & aqua globum unicum: cujus centrum, mundi etiam centrum est: non ita, ut ejusdem globi medietas altera, aut pars tertia terræ sit, reliquum aquæ: (ita enim etiam mergeretur terra sub aqua) sed terra & aqua ita se contineant mutuò, ut utriusq; sit idem centrum, quod & totius mundi. Id verò fit, terrâ integrum glo-

globum reddente, non solidum illum quidem, sed maximâ parte interiùs & ad superficiem cavum, amplissimasque illas cavitates, replente aqua: & ita tamen, ut neque absorbereretur illa aquæ moles, neque redundans inundaret terram; sed tantum ejus relinqueret detectum, quantum ipsi rerum Opifici visum est, quo fit, ut terræ facies & maris, ejusdem globi sint superficies: & quia utriusq; extremitates ejusdem sphæræ partes sunt, neutra superstet aut substet alteri: quod pluribus disputat Francisc. Vallesius *lib singulari de sacra Philosophia c.1. & 52.* quem librum non ad opinionem, sed ad veritatem se scripsisse, ipsemet in præfatione testatur. Jam si cum Hiob quæras, super quo bases illius fundatæ sint? dicam, Bases terræ, esse ipsa terræ fundaměta: quæ ut ex nihilo effecta sunt, ita & super nihilo solidata.

Bases terra.

Nam quod columnas terræ confirmasse se Dominus ait, *Psal. 74. v. 4.* iis non Atlanticæ poëtarum columnæ intelliguntur: sed hæ verbi Dei, virtute suâ omnia portantis: ut tantæ molis pondus divinæ potentiæ manibus sustentari intelligatur. quemadmodum commodè exponit Ambrosius *lib. 1. Hexam. cap. 6.* Et confirmatur illo Esaiæ *cap. 40. vers. 12.* ubi solus Jehova est qui mensus est pugillo suo aquas (sive Oceanum) & cœlos *spithma* expandit: ac complexus est trientali pulvere̅m terræ & pŏderavit stateramontes, & colles lancibus Accedit Pictaviens. Epic. *lib. 1. de Trin.* Æterni, *inquiens*, & incorrupti Dei dignus de se auditus est sermo; Qui tenet palmo cœlū & terram pugillo. Universitas cœli palma tenetur, & universitas terræ pugillo concluditur. *Et mox*: conclusum palmo cœlum Dei thronus est, & terra, quæ pugillo cŏtinetur: eadē & scabellum pedū ejus. Quibus mirè convenit (siquidem profana licet sacris cōmiscere) quod Socrat. apud Platonem *in Phadone* scitè omnem rem in hæc verba contrahens disserit: Hoc rectum fixumq; in animum induxi meum: primū si ipsa terra in medio est universi à cœlo circumquaq; æquis circum ducta spaciis, nullius quidem illam rei præsidio indigere, neq; aëris, neq; alius cujuspiam necessarii fulcri, uti ne cadat. Verum mox pergit idem Socrates, satis ipsam posse; quandoquidem, & sibiipsi undiq; simile sit cœlum, ipsa autem terra æquilibris. Idq; confirmatur illo Arnobii, *quarto adversus gentes* ita scribētis. Quicquid teres est atq; ex omni parte rotunditatis solida connexione conclusum, nullū habet initium, nullum finem. Ubi fini;, ibi & initium est, & quæ sequuntur. Jam si mundus est rotundus, qui ergo cardines seu fines, extremitatesve ejus? Sicuti recte argumentatur *Georg. Remus*, CJ. poeta & philosophus eximus, inclutæ Noricorum Reipub. Consiliarius, quem nunquam nisi cum veniæ præfatione nominandum mihi censeo, *in doctissimis notis ad Themistii oration. 6. fol 222.*

G. Remus

Terram autem in mundi medio ita sitam, ut ejus centrum, totius quoq; mundi sit; atque ita rotundam, ut omnes extremitatis ejus partes æquè à centro distent, & tota terra æquè ab omnibus cœli lateribus, ac si Mundi opifex à polo ad polum lineam tetendisset, & medio lineæ puncto alligasset terræ mediū, eamque circino quodam rotundam fecisset: Id non Plato tantùm animadvertit, in Timæo ita scribens; *Terram altricem nostram, circa polum per universum extensum circumvolutam, diei noctuque effectricem & custodem esse voluit*: Sed & Hiobum id significasse dubitandum non est, cùm quærit, *quis lineam super terram tetenderit? c. 38. v. 5.* ut ita qui sub Antarctico polo degunt, Christianos nihil necessum sit de reditu in patriam adeò esse solicitos: cùm certum sit, æquè propinquum esse Americæ

Terra in mundi medio, & rotunda.

cce-

Cœlum Americæ. cœlum, atque Europæ, Asiæ aut Africæ: dummodo veram sibi patriam in cœlo constitutam credant, cum *Anaxagora* illo Clazomenio: qui cùm Lampsaci *Anaxagoras.* procul à patria aliquãdo objurgaretur, quòd Reipublicæ & patriæ curam negligeret, vir alioquin generis gloriâ & fortunis clarus: *Imo* inquit, digitum in cœlum intendens, *ingens mihi patria cura est*. Namque *Cœlum vera patria.* cœli summi laribus animæ immortalis sedem ponebat: non secus atque *Pherecydes* *Pherecydes animã immortalem statuit.* ille, Pythagoræ magister, qui animos hominum sempiternos, atque immortalem animam in Græcia primus, Servio Tullio Romanis imperante docuit, & præfractè adseveravit è Philosophis. Cujus rei multa reperire licet testimonia *in Phædro* aliisque dialogis Platonis: quorum unum è multis proferre lubet è *Phædone*. Atque dum, ô Socrates, in vita sumus, ita nos, ut decet, debemus parare, ut minimum nobis sic cum corpore cõmercium, nisi summa cogat necessitas, nec ipsius naturam imbibamus: sed puri & integri ab ipso simus, donec Deus hinc nos migrare jusserit: atque ita puri & ab insania corporis liberati, ut consentaneum est, cum talibus, id est, puris & integris versabimur, & per nos ipsos cognoscemus quicquid est sincerum. Nec minus egregium est illud Pythagoræ extremum *Carminum aureorum*. Quod si corpore relicto ad purum æthera perveneris: eris immortalis, divinus, incorruptus, non amplius mortalis. Injurius autem fuerim, si illud Phocylidis præteriero: *Animi manent immortales in mortuis*: Spiritus enim est Dei, res hominibus accommodata, & imago. Corpus autem à terra habemus, & omnes in ipsam soluti, sumus pulvis. Sed cœlum suscipiet spiritum. Ipse etiam Regum sapientissimus *Salomon*, cum de animæ immortalitate videretur hæsitasse aliquantò, & utrum anima hominis sursum ascenderet potius, quam jumenti, ait tandem; Memento creatoris tui, in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, redeatque pulvis in terram, qualis fuit, *& spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Accedit quod cum ad Dei expressam effigiem anima ratione prædita erecta fuerit, nunquam senescet, nunquam desinet; sed æternam juventam sortita cœlo fruetur. Cæterum, & cum ait non habere hominem quicquam præstantius pecore; nominatim præfatus est, se de eo hominum genere sentire, qui se in pecudum sive jumentorum cõditionem deiiciunt, quæ natura cœlum spectare non permisit, sed prona & ventri obedientia finxit. Illi enim bis moriuntur, daturi scelerum pœnas; proinde quadrupedibus deteriores, quibus semel emori licuerit. Sic enim illud Ecclesiast. *c.* 3. *v.* 1. 18. 19. *& cap.* 12. *v.* 7. interpretatur Stephanus Forcatulus *lib.* 1. *de Gallor. Imper. & Philosoph. fol.* 94. Quæ quamvis ita se habeant; non dubitavit tamen *Iohannes XXII. Pontifex* palam asserere, Animas esse mortales, unaque cum *Ioh. XXII. Papa errat de animæ mortalitate.* corporibus interire, usque ad diem resurrectionis. Cui insaniæ tantæ nemo tunc Cardinalium se ausus fuit opponere: sed schola Parisiensis Regem Galliæ impulit, ut ad palinodiam hominem cogeret. Rex ejus communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret. Idque de more publicavit per præconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abjuravit. Hoc exemplum facit, ne verum credendum sit illud Papicolarum theorema: *sedem Romanam, eiusque Pontifices labi in fide non posse*: quia *Papa an erret.* Petro dictum sit, oravi pro te, ne fides tua deficiat. Certè ille tam fœdo lapsus genere à recta fide excidit: ut sit insigne posteris documentum, *non omnes esse Petros, qui Petro in Episcopatum succedunt*: quæ verba sunt doctissimi Theologorum Johannis Calvini *lib.* 4. *Institut. Christian. cap.* 7. *sect.*

sect. 28. Ipsum Johannem Gersonem, qui tunc vivebat in rei fidem allegantis. Eant ergò nunc Pontificii, & videant, quo jure defendi possit, quod in decretis relatum est: In sede Apostolica extra maculam semper est catholica servata Ecclesia. *Can. in sede* 24. *q.* 1. *& in Can. hæc est fides. ibid.* ubi Romana Ecclesia semper immaculata permansisse dicitur. Cujus contrarium tamen tum ex illo Johannis XXXII. errore, tum etiam eo evincitur, quod relatum est *in Canon Anastasius* 19. *distinct. & Can. scire debet* 7. *quæstione* 1. Cum aliis locis penè infinitis, quæ hoc loco excurere, nostri instituti non est. Illud hic ostendisse sufficiat, sententiam istam de animæ immortalitate, jam olim etiam apud Magos, quorum præcepta nobiles quosque Philosophos oblectarunt, in Ægypto & Persia; ut & apud Indos obtinuisse. *Brachmanum* enim, qui Indorum Philosophi sunt, placitum fuisse legimus: Vitam præsentem credi oportere, veluti conceptum vitalem: Mortem verò, egressum ad veram felicemq; iis vitam, qui rectè fuerant Philosophia imbuti. Et *Theopompus* octavo Philippicorum libro, juxta Magorum sententiam scriptum reliquit, Revicturos aliquando homines, immortalesque futuros. Ex quo manâsse arbitror, ut *Democritus* homines suscitatum iri à morte statuerit, nimium falsè, nedum scelestè à Plinio eo nomine derisus, quia nondum ipse revixerit. *lib.* 7. *c.* 55. Sed qui hoc ipsum fide sibi non persuasit, discet experimento, quando Christus judicatum Orbem terrarum venerit, majestate incredibili decorus: ut Steph. Forcatulus piè monet *libr.* 1. *de Imp. & Phil. Gallor.* Interest sane societatis humanæ, interest Reip. benè institutæ, ut animorum perpetuitas sit omnibus persuasa: ut spe præmiorum Boni invitentur ad virtutem; Mali verò supplicii metu à flagitiis deterreantur. Ob id egregiè Democritus dixit, *præmio ac pœna vitam contineri.* Verè namque ita est, ut qui præclaris se actionibus exercet, sperent rectè ante actæ vitæ præmia, ad quæ inter vivos vel nemo, vel pauci adspirare possunt; se aliquādo liberatos ab hac corporis compage consecuturos, veluti relatum est à Cœlio Calcagnino *lib.* 13. *Ep.* 21. *circ. fin.* Et quid ab omnibus sceleribus tam potest animos hominum retrahere, quā si sibi persuaserint, omnibus tum reddendam esse anteactæ vitæ rationem, cum neque mentiri neq; tergiversari licebit; sed omnia quæ fuere in vita nefarie commissa, universis gentibus conspicua, tanquam maculæ, aut putrescentes pustulæ in corporib. apparebunt? Quæ leges civiles, quæ consuetudo, aut statuta civitatum, quæ item judiciorum severitas tantum potest in animis hominum? His enim neglectis, multa flagitia clàm committi possunt. Et reperiuntur nonnulli, qui tormēta parvi faciunt: imò & mortem, si ita res postulet, æquo animo ferunt. At ubi ne tūc quidem finem laborum & calamitatum sibi adesse sentiunt, dici non potest, quantoperè à sceleribus cum ipsa conscientia, tū æternorum suppliciorum metu retrahantur. Simon Majolus *part.* 2. *Dier. Canicul. Colloq.* 1. *fol.* 63. Atque eò haud dubiè allusit divinus Plato (quē *Semideum* instar Herculis & Romuli, Labeo Jureconsultus non est veritus appellare, ut ex Augustino Forcatulus refert *lib.* 1. *de Gallor. Imper. & Philosoph. fol.* 13.) quam de Ero Armenio recitat fabulam *dial.* 10. *de Repub.* Is enim cum occubuisset in prælio, sublatus decimo die cadaveribus jam corruptis, integer domum relatus ut sepeliretur; duodecimo ab obitu die pyræ impositus revixit, & omnia quæ apud inferos viderat recitavit: ut judices inhiatu sedentes, qui justos ad dexteram cœlum scandere juberent: injustos

Brachmanes.

Theopompus.

Democritus à Plinio risus

stos contra ad sinistram dejici, signa eorum, quæ in vita male patraverant, à tergo ferentes. Ipsam vero immortalitatem, cognitione sequestrata, & abjuncta rerum scientia, non rectè vitam dici: sed esse verius tempus quoddã, Cælius Rhodiginus præponendum censuit *libr. 5. lectio. antiquar. cap. 12.* Interminum quidem animum ideo nobis dedit Deus, ut ad omnia, quantum vel brevis ætas permittit, vel ejus conditio patitur, provehatur. Quod si omnia complecti non possumus, danda tamen est opera, ut non animum, non studium, non vitam, sed vires defuisse comprobemus. Quæ verè aurea est Calcagnini sententia *lib. 2. Ep. 5.*

Novus orbis an sit habitabilis, dubitatur.

Cæterum etsi ostensum jam fuit, cœlum quaqua versum devexum, undique terrarum orbem, tanquam pilam in medio constitutam concludere: non continuò tamen inde consequitur, loca illa sub Antarctico sita polo, quæ novi Orbis appellatione nuncupantur, esse habitabilia.
1. Nam & ad polum Antarcticũ mare quaqua versum esse diffusum, neque uspiam terræ locum reliquisse, & ut maxime
2. terram ibi esse concedamus; nullam tamen rationem pati, ut, cùm ex uno Adę semine procreati sint homines, illorum aliqui infinito Oceano trajecto, ad obver-
3. sas terræ partes commeârint, tum etiamsi immensa illa Oceani vastitas non obstaret, Mediam tamen illam regionem, eandemq; maximam & longissimã Zonam, duobus solstitialib. circulis comprehensam, quam *Torridam* vulgò appellamus, ab hominibus incoli non posse, propter æstivos perpetuosq; ardores, ex Solis propinquitate eam omnem regionẽ adurentes, & pabuli aquarumq; impotentem efficientes, denique ridiculum & absurdum esse, Antichthones nobis contraria vestigia obvertere, atq; ita illos pendulos asserere. Quarum opinionum prima & secunda Augustini est; tertia Aristotelis, quã & Virgilius & Plinius amplexi sunt; quarta, Lactantii. Nullam tamen illarum satis firmam esse, paucis ostendemus. Quod igitur Mare illud undique diffusum attinet, quæ prima adversus Novi Orbis incolas, sive assertores horum adferebatur ratio:

Resp. ad 1. dubitat.

Non attendunt, inquit Augustin. *lib. 16. de Civ. Dei, c. 9.* etiamsi figurâ conglobatâ, & rotundâ Mundus esse credatur, sive aliqua ratione monstretur; non tamen esse cõsequens, ut etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra. Rectè prorsus. Non enim illud ex mundi rotunditate consequitur. Sed tamen neq; contrariũ demonstratur ratione, & hoc jam tandem experientia ipsa patefecit. Etsi enim globi istius, quem ex terra & aqua constitui diximus, multò maximam partem Aquæ obtinent: tamen ita vicissim Terræ cedunt, ut non tota hujus congeries hinc, tota illarum inde se teneant: sed mutuis excursionibus sese per omnia complectantur. Unde Dionysius Cosmographus Universam terram esse quidem dicebat insulam, Oceano undique coronatam (quemadmodum & Orpheus Oceanum in ambitu terræ circumductum ajebat, laudans.

Circulum indefessi pulchrè fluentis Oceani: quem *Rerum originem* ausus est Homerus nominare; alii rectius *mundi Baltheum* dixere; Cyrill. *terræ involucrum*, quod complexu suo tellurem contineat. Hadr. Jun. in Bataviæ histor. *c. 15. fol. 203.* sed ejusmodi tamen coronatam Oceano, qui similiter novas subindè pariat insulas: quarum

Oceanus.

aliæ atq; aliæ cùm Majorum nostrorum, tum etiam nostrâ memoriâ fuerunt retectæ: ne non esset verum Senecæ vaticinium, in Medea:

Veniunt annis secula seris,
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet, & ingens pateat tellus
Typhisq; novos detegat orbes

Nec

Nec sit terris ultima Thule,

Quæ quidem verba postrema, Seneca ab illo Virgilii

Thule. *—tibi serviat ultima Thule,*

mutuasse videtur *lib.* 1. *Georg v.* 30. Signaturus scilicet locum quemcunque longinquum & remotum. Eo enim sensu accipiendum illud Ammiani *libr.* 18. *histor.* Eo necessitatem articulo, quo etiamsi apud Thulen moraretur Ursicinus, acciri eum magnitudo rerum ratione probabili flagitabat, id est, etiamsi moraretur in remotissimo quocunq; loco. Indè non tantum *—ratibusque impervia Thule*: sed & *—procul axe remota* dicitur Claudiano: in qua etiamsi nullæ dicantur esse noctes, cancri signi solem transeunt; nullique contra per Brumam dies. Idque senis constitutis mensibus fieri arbitratur Johan. Gryphiander in tractat. *de insulis*, *capit.* 32. *num.* 22.

Resp. ad 2. dubitat. Sed venio ad alterum Augustini argumentum, hoc est, Oceani immensitatem: qua deterritum eum esse video, quò minus humanum genus ad hunc alterum orbem trajicere potuisse existimârit. Sic enim *libr.* 16. *de Civit. Dei, cap.* 9. Quod verò, ait, & Antipodas esse fabulantur, id est, à contraria parte terræ, ubi Sol oritur, quando occidit nobis, adversa pedibus nostris calcare vestigia; nulla ratione credendum est. Et posteà: Nimisque absurdum est, ut dicatur, aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajectâ, navigare & pervenire potuisse, ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur humanum. Tota igitur Augustini difficultas in Oceani immensitate consistit. Sanè, ut ex uno factum esse omne hominum genus, sacris literis edocti indubitanter credimus, *Actor.* 17. Ita quomodo, aut qua via, quove duce gẽs Indorum innumerabilis ex Asia, aut Europa in loca illa penetraverit, meritò & admiramur, & quærimus. Nam neq; alteram Noæ Arcam eò appulisse cogitare possumus; neq; Angelum quempiam, ut olim Abacuc Prophetam ex Palæstina in Babyloniam, suspensos per aëra transvexisse Indiæ gentis progenitores. Non enim quid Deus potuerit, quæritur; sed quid rerum humanarum ratio atq; ordo patiatur. Multò verò minus aut Ganymedis aquilam, aut Persei equum alatum, & quæ prætereà Poëtarum commenta sunt, huc lubet adducere. Verius est, ut uno ex tribus modo genus Indorum ad Americam venisse dicamus. Aut enim terrestri itinere, aut maritimo ventum est: & maritimum quidem vel fortuitò peragi potuit, vel certo consilio & ratione: h. e. aut vi tempestatis & Oceani, præter spem ad alterum orbem appulerunt primi habitatores; aut studio novã quærendi Navigationem eò direxerũt. Qua ratione autem aliquo ex istis modis cùm homines, tùm etiam bestiæ & pecudes ad Novum illum Orbem pervenire potuerint, id doctè & eleganter explicatum habes apud Josephum à Costa *libr.* 1. *de Natura Novi Orbis, c.* 19. 20. & 21.

Resp. ad 3. dubitat. Tertia causa fuit, cur Veterum opinione ad alterum istum orbem non patuerit accessus, quòd præter Oceani vastitatem, cœlum ipsum obstaret Solaris Zonæ implacabili æstu, quo ab eo itinere, vel mari, vel terrâ conficiendo, audacissimum quemque compesceret. Ideo enim torridam illam Zonam, sive regionem mediam Aristoteles 2. *Meteoror. cap.* 5. prorsus inhabitabilem asserit, quod calore exuratur propter Solis vicinitatem, quodque pabulis & aquâ careat. Quam sententiã & Plinius sequutus est, cùm *lib.* 1. *c.* 68 scribit: Lux media terrarum, qua Solis orbita est, exusta flammis, & cremata cominùs vapore torretur. Circa quam duæ tantùm inter exustam & rigentes temperantur, hæque ipsæ

ipse inter se non perviæ propter incendiũ
" sideris. Quò pertinet ille de torrida Zo-
" na Ovidii versiculus, 1. *Metam.*
" *Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu.*

Id quod significantiùs expressit Virgil. *in Georgic.*

Quinque tenent Cœlum Zonæ, quarum una corusco
Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni,
Quam circùm extremæ dextrâ lævâq; trahuntur,
Cæruleâ glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere concessæ Divûm:

Quam universam disputationem, Probus Grammaticus auctor est, Virgilium transtulisse ab Eratosthene Cyrenæo: cujus liber est hexametris versibus scriptus, qui *Hermes*, sive *Mercurius* inscribitur. Eos Eratosthenicos versus Græcos, ex Heraclidis Pontici lib. de Allegoriis Homericis ita, latinè reddidit Hadrianus Junius, Medicus & Philologus clarissimus, *lib 3 Animadvers. c. 5.*

Circùm hunc funduntur zonæ quincumplicis orbes,
Glaucum ex his superant cyanum nigredine bini,
Torrida zona una est, sabulosaq; tota, rubentem
Quam radii flammis feriunt Hyperionis acres
Continuis, recto & subiectam tramite torrent.
At gemina cœlo diducta utrinque reclivi
Imbribus usque madent, glaciali aut frigore torpent.

Ex quibus tandem de ea, quam diximus, Antiquorum ratione constat, cur Mediam illam regionem incultam atque inhabitabilem putârint. Quia enim æstivos calores, etiam longè adhuc à Solstitiali circulo positi, videbant se vix ferre posse: optima ratione concludebant, si tam propinquum haberent Solem, ut directo illius radiis ferirentur, idque per totum propemodum annum; futurum esse omninò, ut summis perpetuisq; ardorib. absumeretur genus omne mortalium. Quam conclusionem & nos non Physicam tantùm, sed & Mathematicam demonstrationem hodiè quoque existimaremus, nisi ab iis, qui novum illum orbem permearunt, contrarium didicissemus. Quam assertionem plurib. velle adstruere, in tanta præsertim ævi hujus luce, ociosi foret hominis, ut Joh. Ludov. de la Corda arbitratur *ad Virgil. Georg. lib. 1. v. 234. n. 3.* Omnem porrò terrarum immensitatem Athlantici maris, sive Oceani ambitu coërceri, insulamque hanc unam esse, cum suis insulis omnibus, etiam Cicero sentire videtur dum 2. *de Nat. Deorum*, nos magnam quandam insulam incolere scribit, quam orbem terrarum vocamus. Et *in somnio Scipionis* omnis terra ait, quæ colitur, parva quædam insulâ est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatur. Hinc Strabo terram, insulam vocat *lib. 1. Geograph.* & Plinius tellurem medio suo ambitu præcinctam circumfluo mari *lib. 2. cap. 66.* Quo spectat illud Ovidii

Terram universam pro insula habere.

Alma tamen tellus ut erat circumdata Ponto.

Inde Neptunus *terra cinctor* dicitur ab Homero: quia undique circumscribit & ambit omnes terras, ut est apud Gellium *lib. 12. noct. Attic. cap. 13.* & apud Catull.

Oceanusque mari, totum qui amplectitur orbem.

Indeque est, quod Neptuni uxor à poetis semper Amphitrite dicitur, de qua Claudianus:

Amphitrite.

etiam

etiam Nereia glauco
Neptunum gremio complectitur Amphitrite.

Nam Amphitrite, mare significat, dicta illa quidem ab ἀμφὶ circum, & τρεῖν terrere. Mare enim circa se navigãtes pereunti terrore insequitur, ex Francisci Philelphi Philos. *Epist.* 3. Namq; ut ab ipsis unanimi consensu relatum video, Novi istius orbis longè maxima pars ac frequẽtissimè habitata, intra utrumq; Tropicum continetur. eadẽ & pabulis, & aqua super omnes orbis terrarum regiones abundat, atq; plurima ex parte temperatissima est: ideoque homines, in eo cõmodissimè, jucundissimeq; tãquam in terrestri paradiso (quem & huc quidam ausi ponere) vitam vivunt: referente Taubmanno ad commemoratos Virgilii versus *fol.* 142. ipsemet certè Josephus Scaliger in commentar. ad Manilium, experiẽtia Lusitanorum edoctus, Zonæ illius torridæ incolas, cum sol ipsis sit perpendicularis, constitutis in æquinoctiali hyeme, tum hyemem eos habere ait. Idque & Joh. Gryphiander sequitur *in tract. de insulis. c.* 32. *nu.* 24. ut gloriari meritò posse videamur, quòd ætatis nostræ felicitate duo hæc miracula fuerint detecta; immensi scilicet Oceani certa trajectio, & torridæ Zonæ suavissima habitatio.

Resp. ad 4. dubitat. Illa verò Lactantii, quæ quarto loco adferebatur opinio, è trivio petita, & viro docto indigna est: qua Philosophos, qui cœlum undique devexum, terramque in medio sicuti pilam conclusam asserebant, irridens scribit, *lib.* 7. *Divinarum institut. c.* 23. Qui esse contrarios vestigiis nostris Antipodas putant, num aliquid loquuntur? aut est quisquam tam ineptus, qui *Antipodes an sint.* credat esse homines, quorum vestigia sint superiora, quàm capita, aut ibi, quæ apud
" nos jacent, pendere? fruges & arbores
" deorsum versus crescere? pluvias, & nives, & grandinem sursum versus cadere "
in terram? Et paulò pòst Antipodas istos *pendulos* appellat. quos etiam *Adversipedes* dici, Conradus Ritters husius ex veteri Glossario ab Henrico Stephano edito observat in notis *ad Gunther. lib.* 3. *c.* 3. *nu.* 11. *circ. fin.* & noctem iis esse eo ipso tempore, quo nobis dies illucescit, & contrà; doctè explicuit Simon Majolus *part.* 1. *dier. canicul. colloq.* 17. *fol.* 535. *& seq.* Sed accidit Lactantio, quod omnibus, qui reprehendendi libidine trahuntur, ut verum non percipiant. *Lactant. notatus.* Quemadmodum enim in animantibus, quamvis aliis aliter situm sit caput, aliis quidem supernè, ut hominibus; aliis obversum, ut quadrupedibus; aliis medium, ut polypo & araneo; in omnibus tamen caput est supremum: Ita & cœlum, ubicunq; sit, supernum est; Terra semper inferna. Idque & Augustinus sibi non nihil contrarius agnoscere videtur, dum *lib. Categoriar. cap.* 10. Veteres ait, undequaque verum asserere, terram esse subter, cœlum super. Nam & Antipodes nostri, inquit, qui nobis dicuntur figere adversa vestigia, cœlum super se habent. Et magistrâ docemur experientiâ, Eos qui contrariam Asiæ incolunt partem, etsi Antipodes sunt, neq; tamen pendulos se cernere, neque vestigia ipsis esse superiora, quam capita: neque etiam fruges & arbores aliorsum crescere: neq; nives aut imbres aliter cadere, quàm in Europa fieri soleat. adeò ut qui olim fabulosi putabãtur Antipodes, nunc mercatorib. navigationibus suis globosam hanc & in medio libratã atq; suspensam ambientib. terram familiares sunt. Sicuti Francis. Balduinus scriptum reliquit *lib.* 2. *de histor. univers. fol.* 731. & pulchrè exponit Scipio Mercurii, Philosophus, Medicus, & civis Roman. *lib.* 3. *de gli errori populari d'Italia cap.* 26. *circ. fin.*

Jam quod ex Paulo suprà adduxit

Cœlum, cur tabernaculum fixum. Chrysostomus, cœlum vocari tabernaculum, quod Deus fixerit, *ad Hebreos* 8. id non hunc habet sensum, ut terram more tentorii una tantùm ex parte, atque in ea immortum id operiat: sed quòd Apostolus, veteris tabernaculi similitudinem pertractans, doceat ibidem, Novi testamenti tabernaculum esse cœlum, in quod summus sacerdos Christus in suo sanguine semel introierit. quod tantum præstet veteri, quantum inter hujus auctorem, Deum, & illius, hominem interest. Neque verò similia, aut parabolas, aut allegorias necessum est omni ex latere quadrare: ut alibi idem Chrysostomus monuit. & notum est *Simile non esse idem.* vulgare illud, quo simile non esse idem dicitur, ut est gloss. perpetuo ad hoc allegata *in l. quod Nerva. verb. dolum. ff. depositi. & in c. capitulum S. Crucis. verb. consimili.* & ibi Joh. de Imol. *ex. de rescript.* Matt. Coler. *de process. exsecut. par.* 1, *c.* 10. *nu.* 182. Et solet similitudo ab effectu dijudicari; licet in verbis dissimilitudo appareat. *l. qui liberis in princ.* ubi Bald. Ang. Alex. alii *ff. de vulg. & pupill. Substit.* Aymo Cravet. *cons.* 563. *nu.* 8 sufficere nempe similitudo dicitur respectu rei, de qua agitur, quantumvis in aliis dissimilitudo appareat. Idem Cravet. *cons.* 92. *num.* 9. & M. Anton. Natta *cons.* 402. *num.* 16. Sic il- *Cur instar pellis extensum.* lud Psalmi 104. *Extendit cœlum sicut pellem*: non tam cœli figuram, quàm facilitatem fabricandi indicat: ut tam facilè Deo fuerit immensum cœlum efficere, quàm facile nobis pellem complicatam extendere. quemadmodum ex Augustino respondet Josephus à Costa *libro* 1. *de Natura novi Orbis*, *capit.* 4. quanquam etiam dici potest, illo Psalmi dicto, (cum quo id quod ex Esaiæ *cap.* 40. *versic.* 22. adduximus, planè convenit) finem cœli explicari: quod propterea ira à Deo terræ superjectum & superextensum dicatur, tùm ut commodiùs sub eo, tanquam sub pulcherrimo & latissimo tecto homines habitarent: tùm etiam, ut hoc quasi velo quodam oculis objecto, homines arceantur, ne in mysteria & arcana illa divina altius & curiosius penetrent atque inquirant: ex doctissima interpretatione Lamb. Danæi, 1. *part. Physic. Christian. c.* 13. Nec verò desunt, qui illud Psalmi: *Extendent cœlum sicut pellem, &c.* cum illo Esaiæ *c.* 34. *v.* 4. Complicabuntur, sic ut liber cœli, conjungendum existimant; quorum utroq; ad similitudinem alludatur ex Hebræorũ more desumtum. Quip- *Hebræor. libri.* pe qui libros sacros in unico folio, sive oblonga membrana scribebãt: & eam instar telæ textoriæ radio circũvolutæ, circa cylindrum vel bacillum ligneum circũvoluebãt ac complicabant. Hinc ergo petita comparatione: sicut quando cœlum creatum primo apparuit, dicitur extensum fuisse, sicuti membraneus hujusmodi liber, quando spectandus evolvitur & exponitur: sicut Propheta agens de Mundi fine ac Cœlorum dissolutione: comparat eam libro illi complicato; sive membranæ circumvolutæ: ut optimè advertit auctor quæst. orthodox. *Resp.* 90. & clare explicuit Joh. in Apocal. *c.* 6. *v.* 14. Cœlum recessit, sicut liber involutus: quo loco Andreas Cæsariensis consuetudinem quoq; illam Hebræorum observavit, referente Martino Del-Rio Jesuita *lib.* 4. *disquisition. Magicarum, cap.* 3 *quæst.* 1. *fol.* 192.

Ostendimus hactenus, cœlum undiq; devexum esse, & Universum terrarum orbem instar pilæ ambitu suo complecti, refutatã cum Augustini & Lactantii, ultra Cancri circulum hominem genus esse negantium; tùm etiam Aristotelis & Plinii sententiã, qua homines, si qui ibi essent, intra mediæ regionis terminos non posse consistere asseruerunt: cum contra Recẽtiorum observationibus depre-

prehensum sit, partes illas Orbis, quas antiqui inhabitabiles judicabant, non solùm esse habitabiles, sed & commodè habitari; muniente Naturâ incolarum corpora adversus caloris vehementiam & frigoris intemperiem: neque rursus omnia pontum aut Oceanum partem vasto maris fluxu atq; refluxu agere aut implere. quandoquidem terrarum longè maxima pars, Asiæ & Africæ objecta lateribus, Hispanorum & Lusitanorum, paupertatis odio nihil invium in mari relinquentium, navigationibus fuerit detecta, quando avorum nostrorum memoria annuis classibus Orientem & Occidentem pervagati, insinuatiq; terris incognitis, pleniorem harum rerum notitiam, vacuumque Antiquorum opinione Occidentem ingentibus terris habitatum retulêrint: jam deinceps Quadripartitò divisâ Universi machinâ Occidentem maximis opulentissimisque populis decoratum nostra ætas conspiciat: Cui tantum ab utroq; Æquatoris latere terrarum obvenit, ut ob immensam & incredibilem magnitudinem, unanimi Geographorum & Hydrographorum nostri temporis cōsensu, America hodiè quarta totius Orbis, imò maxima terrarum pars reputetur: quando in utroque polo incipiat, aut finiatur, & secundùm longitudinem ad ultimum usque Occidentis limitem pertingat, Asiamque intercedentibus tantum Aniani freti angustiis, & interjacente Japonum insulâ contingat: ut videre est apud Cornel. Witfliet, Secretarium Regium in Senatu Brabantiæ, *in Descriptionis Ptolomaicæ Augmento, sive Occidentis Notitia.*

America, quarta orbis pars.

Sed utrum antè nostram ætatem ejus rei, sub alio saltem nomine, notitia extiterit, à multis accuratè quæsitum video. Nam monstri quodammodo simile videri, alterum illum Orbem & tantum esse, & antiquos tot secula latuisse. Sunt igitur, qui incognitas hasce terras à Platone in Timæo, sub nomine *Atlantidis insulæ* tota Asia atque Africa majoris, descriptas esse autumant. Si enim Atlantis illa totâ Asiâ & Lybiâ simul major erat, ut apud Platonem vult Critias: non esse dubium, quin totum penè Atlanticum Oceanum usque ad Insulas Novi Orbis occupârit. Ingenti autem diluvio Atlantidem subversam olim, pelagus illud cœno & scopulis innavigabile reliquisse. tale enim fuisse sua ætate Plato refert. Mox verò tempore procedente, illius Magnæ Insulæ ruinas consedisse, ac navigabilem pontum præbuisse. Ita enim istum Platonis locum etiam Theodorus Zuingerus intelligere videtur, *lib.* 1. *Theatri vitæ humanæ*, dum Atlanticam insulam existimat esse Novum Orbem ab Americo Vespucio inventum, de quo tamen quid statuendum sit, videri poterit Joann. Gryphiander *in tract. de insulis cap.* 4. *num.* 25. *& cap.* 29 *n.* 56. *& seqq.* Nec desunt, qui Phœnices, & Carthaginenses plus minus bis mille annos, ante Vespucium & alios Regum Portugalliæ naucleros, per mare Atlanticum etiam ultra Fortunatas insulas, ad Novum hunc Orbem navigasse dicant. Nam & Plinius memoriæ prodidit Hannonem Carthaginensium ducem à Gadibus ad finem usq; Arabiæ circumvectum; eamque navigationem prodidisse scripto *lib.* 2. *c.* 67. Quod si verum est, quicquid hodiè Lusitani immensa sua navigatione, bis Æquinoctiali superatâ, Oceani conficiunt, Hanno ille emensus sit, necesse est. Et Cornel. Nepos auctor est, Eudoxum quendam, cum Lathyrum Regem fugeret, Arabico sinu egressum Gades usque pervectum, idq; sua ætate. Sed & Aristoteles, *de Mirab. audit.* retulit, In pelago ultra columnas Herculis, repertam à Carthaginēsib. ventorum vi abreptis, novam quan-

Atlantica insula.

Phœnicum & Carthaginensium navigatio.

quandam regionem sive insulam, à Gadibus multorum dierum navigatione distantem, fluminibus navigabilibus irriguam, omnifariis arborum fructibus frugiferam & amœnam. Cumq; ad suos illi reversi, Carthaginensibus cognoscendæ ejus rei studium, quippe fœcunditatis frugum illecebrâ captis excitassent; Majorum decreto investigationem eam fuisse cohibitam, & mortis supplicio accessium ejus veritum: ne novarum rerum occasione Carthaginis gloria & celebritas obfuscaretur: quandoquidem ex custo tandem dominatu rebellionem illic populi vererentur, & metuerent; ne Carthaginis opes collaberentur; loci illius convalesceret, & quæ præterea in hanc rem adducit Simon Majolus *part. 1. dier. canic. coll.* 14. *fol.* 471. *& seqq.* Qua de re pluribus disputat eruditissimus Medicus Joh. Langius Epist. Med. *lib.* 1. *Ep* 63. quæ in postrema quidem editione (prima enim quæ anno 1554. typis vulgata est, inscriptione caret) inscripta est *Michaeli VVirth IC.* quem eundem esse puto, qui *lib.* 5. *Epist.* 3. J. U. D. & Cancellarius Coburgensis indigitatur. Cæterùm genuinam & non adscititiam esse inscriptionem illam.

Michael VVirth IC.

Epistolæ Langianæ inscriptio notata.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur: ut illum Juvenalis *Satyr.* 2. versiculum hic usurpem. Nam & Geraldum quendam Langius Epistola illa 63. aliquoties compellat: & quidem eum, qui sacris Apollineæ, hoc est, Medicæ artis præclare initiatos instituerat tum temporis, quod erat circa annum 1542. proficisci in Calecuth, celeberrimum totius Asiæ & Orientis emporium. Ergò ut nomine, ita & studii genere diversus à Michaële fuit Geraldus. Quid enim commune cum Geraldo habeat Michaël? quid cum Medico Jureconsultus? quid cum peregrinante, & tot exteras ac tam longè dissitas regiones perlustrante, is, quem extra patriam non admodum multarum Campanarum sonum exaudivisse opinor? quanquam ridiculus sum: qui his refellendis immorer longiùs: cum, commentitiam esse inscriptionem illam, vel temporis dictitet ratio. Nam cùm scriberet hanc Epistolam Langius quinquaginta jam anni post Vesputii navigationem in Novas illas Americi orbis insulas intercesserant: quam ipsemet communi omnium consensu ait susceptam fuisse, anno à Christo ex Deipara Virgine nato 1497. Cui annorum numero si quinquaginta illos addas, provenient utique anni 1547. A quo tempore usque ad præsentem hunc annum Millesimum Sexcentesimum secundum, anni intervenerunt quinquagintaquinque: quibus & Jureconsulti & Cancellarii munere functum esse oportet Michaelē nostrum: Quod nec ipsa quidem Pitho mihi, aut alii cordato viro, cui juxta Plautum aceto sit cor acre in pectore, unquam herclè persuaserit, nisi fortè putandum sit, Langium ex divinandi scientia, qua ipsum ob tantopere commendatum Magiæ studium polluisse, verò non est absimile, præsagire potuisse, fore nimirum, ut talibus aliquando honorum titulis insigniretur Michaël: ideoque dubitasse minùs, Eum vel è cunis quoque Cancellarium salutare, quemadmodum & Johan. Baptistam, utero materno etiamnum conclusum, præcursorem Domini appellatum legimus.

Sed missis id genus ambitiosorum ineptiis, institutum repeto. Quæ igitur de Atlantide insula Plato (divinus Ciceroni passim appellatus & princeps ingenii & cujus alioquin in politicis disputationibus sacrosancta ac irrefragabilis prope est auctoritas) scripsit, ea aut fabulosa sunt: cùm præsertim à Critia puero inter cantilenas eam narrationem auditam fateatur: quod enim pelagus (ut alia multa præteream) tan-

Platonis locus de Atlantide explicatus.

tantam terræ molem Asia atq; Africa majorem, & quæ usq; ad Novum hunc Orbem pertingeret, absorbere potuerit? ita ut nulla extent vestigia, ut ne bolidis quidem jactu Nautæ infinitum hodiè fundum inveniant aliquem? Aut certè per picturam & parabolam, ad Civitatis & felicitatem & exitium ostendendum Philosophicè introducta sunt, ut Josephus à Costa putavit. *lib. 1. de Natura novi orbis, c. 22.* Aut si historicè scripsit Plato, probabile profectò est, cum de Atlanticæ submersione loquitur, eum nō de aliqua particularium terrarum inundatione, sed de generali cataclysmo agere: ut rectè & scitò monuit August. Eugubin. *lib. 7. c. 5. perennis Philosophiæ.* Jam quòd Carthaginenses quidam dicūt ante annos bis mille extra Herculeas columnas progressos, ad novas illas terras delatos fuisse: id qua ratione evincant, non video. Etsi enim apud veteres aliquam extitisse Novi orbis notitiam, non inviti largimur: id tamen de Orientali, quā vocant, India, de aurea Chersoneso, de Cori promontorio, de celebrata illa Taprobane, quam hodiè *Sumatram* dicunt, teste Munstero *lib. 6. Cosmograph.* Cū Plinius alterum terrarum orbem appellat *lib. 6. c. 22* accipiendum esse, idem Costa docuit *c. 11.* cum de Occidentali India, qua de agimus, sive America, vix aliquid monumentis antiquorum cōsignatum invenire liceat: & indubitatum sit, Carthaginensium navigationem non ad Occidentem, sed ad Austrum fuisse directam: sicuti scriptum reliquit Cornelius Wytfliet *in Descriptionis Ptolomaicæ augmento, fol. 13.* illud etiam *fol. 96.* adjiciens, Carthaginenses ad has Occidentis sive Americæ terras delatos fuisse, neq; credibile esse, neq; veritatis apparentiam habere: propter viæ longinquitatem, & ingentem procellosi æquoris à Continente distantiam: cum neq; triremibus, neque minoribus navigiis eò transfretari potuisse certum sit. Atqui Veteres sine remis nusquam navigare solitos, quòd oras ferè terrarum legerent, viri docti sentiunt. Id quod & divina scriptura insinuat in longa illa navigatione, à Jona suscepta: ubi ad terram Nautas tempestate compulsos remigasse narrat. Hinc est, quod Salomoniam illam classem, quā Sacrorum librorum annales *Reg. 3. c. 9. & 10.* in Ophir & Tharsis missam, aurum & argentum cum lignis Thyinis, ebore, simiis, & pavis attulisse referunt, non in Occidentalem Indiam sed Orientalem vela intendisse, multis se magnisque argumentis duci Cornelius Wytfliet existimat, *loco pau'o antè citato.* Præterquam enim quòd neque ligna Thyina, neque ebur ex America hactenus allata memorentur; terra Ophir sic dicta perhibetur ab Ophir filio Jectan, cujus *Genesis 10. vers. 29.* fit mentio. qui, ut Josephus *libr. 1. Antiquitatum Iudaicarum cap. 14.* testatur, sedem in Oriente constituit: quam regionem à Syriæ finibus usque ad Cosmum Indiæ fluvium longè lateq; extendi, & auri ditissimam fuisse perhibent. Unde aurum Ophir, sive Opham, sive Ophirizum, quasi dicas Obrisum, celebratur, quòd ad alterius regionis aurum collatum (septem enim apud Hebræos auri sunt genera vel vocabula, quæ recensuit Johan. Drusius *libro 4. Observation cap. 15.*) puritate vincat, & principem locum teneat, sinceri quippe delicatique: utpote quòd igni sæpius candefactum & exustum fuerit, donec nihil omnino alterius metalli supersit admixtū. Plinius *lib. 23. c. 3.* Jacob Aleman. *consult. 8. fol. 430.* Nam cum igne probatur, simili colore quo ignis rubet. ut Gothofred. interpretatur *in l. 3. C. de veter. numismat. potest. lib. 11.* Inde Hebræis *Ophir*, per translationem, quamcunque auriferam regionem designare cœpit, ad similitudinem Jecta-

Margin notes: 2. 3. *Carthaginenses ad Occidentē sive Americam non pervenisse, probatur.* — *Veterum navigatio non absque remis.* — *Salomonis classis an ad novum hūc orbem delata fuerit.* — *Negatur.* — *Aurum Ophir.* — *Aurum obrizatū.* — *Ophir, quacunque aurifera regio.*

Pancirol. lib. 2. c

Jectanæ regionis, quæ puri obrisique auri fertilissima esse traditur. ab oryzo porrò auro illo, solidi obryzari dicuntur, qui ex purissimo auro fuerunt signati *l. universos. 3. C. de vet. numism. potest. lib. 11. & l. unic. C. de oblat. veter. l. b. 12.* Ernest. Cothman. *Resp. 36. nu. 67.* Latini pro obryzo vel obrysso, *obrussam* dixere. ut Seneca *Ep. 13. ad Lucilium*: Hæc, inquit, est ejus obrussa, hoc est, summa bonitas ut Alciatus interpretatur *lib. 5. Pareg. cap. 9.* Qui etiam censet, hinc deduci proverbium *ad obrussam*, hoc est, ad summum perfectionis: quo Cicero *in Bruto* utitur. Expurgandus est sermo & adhibenda est ad obrussam ratio, quæ mutari non potest. Quod pluribus explicat Didac. Covarruv. *in tract. de veter. numismat. collat. c. 3. §. 1. nu. 5.* Verisimilius igitur est, Salomoniam classem ad terram Ophir demissam, ad Taprobanem, Malacham, auream Chersonesum, aliasq; Orientis auriferas terras navigasse. Nam Taprobanem olim auream Chersonesum à quibusdam auctoribus; ab aliis verò Ophir dictam, ex qua Salomon opum suarum magnitudinem implesset, etiam Joh. Linschoten tradidit *in Navigatione Indiæ Oriental. cap. 19.* In Taprobano autem insula, quam Summatrā alii putant; Plinius alterum terrarum orbem appellat *lib. 6. cap. 22.* miram rerum omnium abundantiam esse, & nec fruges à terra nec animalia ad victum & usum humanum deesse, historia proditum est. Sed & nasci in ea fertur arbor *Tristis* dicta, noctu innumeris floribus aspectu læta: qui mox exorto sole marcidi cōcidant. Thuanus *lib. 132. h. stor.* & de ejusmodi Insulæ arbore quadam, cui *Thel* nomen est commemoratur, quod ramis ejus incisis, suavis ad bibendum succus distillet: sicuti in insula Paloam ex Orizi gnis vi destillata, longè validiore sapore, quam quod fit è palma vinum. Jul. Cæsar. Scaliger *adversi. Cardan. exer. 87.* Nec probabile valdè est, ut relicta Orientali India ditissima, ad extremam Occidentalem Salomon per tot spaciorum millia classem mitteret; ad eam præsertim terram, cujus nullam habere notitiam per Continentem potuerit. Nam nostræ navigationis artem & methodum veteribus planè fuisse ignotā, vel unica documento esse potest pyxidicula nautica, nostro hoc seculo adinvēta: de qua peculiari capite erit differendi locus. Sed & ex præallegato *cap. 9. lib. 3. Regum*, apertè convincitur, Salomonias naves in Orientem fuisse destinatas: quando Idumæo in littore, sive Asiogabar maris rubri maritima Civitate, classem hanc adornatam, & stationem habuisse, in eamque Tyrios Sidoniosque nautas, siderum observatione gnaros maris à Rege Hyrā cooptatos, & Salomoni transmissos fuisse, disertè illic referatur. Quòd si in Occidentem navigatio parabatur: nihil opus erat Tyrios Sidoniosq; naucleros per immensa terrarum spacia requirere; sed in Tyrio aut Sidonio litore deduci instruiq; poterat classis, & rectè per fretum Herculeum, flexisque dehinc modicè ad sinistram velis, continuis Orientis flatibus in Hispaniolam, aliasq; circumjacentes aurarias auriferasque terras dirigi. Nec movere quem debet, quòd Josephus, in litore Tharsico Israëliticam hanc classem adornatam fuisse referens, videatur indicare, in Occidentem navigationem factam esse: quia mare Tharsis ad Judæos occiduum latus & Mediterraneum mare vergat: uti clarè demonstratur ex fuga Jonæ Prophetæ, quia anchoram ex portu Joppensi in Occidentem pronto solvens, fugit à facie Domini in Tharsis. Inde enim non efficitur, Occiduum illam mare tenuisse, aut sulcasse. Nam *Tharsis* hîc neque ad Ciliciæ maritimam civitatem refertur (quæ *Tharsus* alioqui propriè dicitur, & sine

Obrussa.

Taprobano.

Jonæ fuga in Tharsis.

Tharsis quid Hebraic denotet.

ſine aſpiratione ſcribitur & profertur) aut alterius cujusvis regionis terrarum partem denotat; ſed Hebræorum effuſo & indefinito loquendi more, pro ratione ſubjecti, aut Mare immenſum, aut procul à noſtro orbe remotas diſſitasque regiones ſignificat; nullâ factâ diſtinctione ad Ortum an ad Occaſum, à Septentrione ad Auſtrum, aut ab Auſtro in Septentrionem vergant: haud aliter atq; noſtris hiſce temporibus disjectas longè à noſtro Climate regiones, Indiarum nomine deſignamus. quo ſenſu verum eſt, Salomonis claſſem in litore Tharſico conſtitiſſe, & in Tharſis & terram Ophir, Orientem verſus navigaſſe: Verum quoque eſt, Jonam Occidẽtem verſus ex Joppe in Tharſis profugiſſe. Nam utroque loco, generico nomine, immenſa maria, & regiones remotæ ſignificantur. Quibus planè conſentanea ſcripſit Joſephus à Coſta *d. lib.1.cap.13.14.& 18.* quibus addenda ſunt, quæ de Tharſi, & Tarſo Ciliciæ civitate, & Jonæ fuga, ſcriptis tradidit J.Druſus *lib.3. Obſervat.cap.13. & lib.6.c.3. & lib.9. c.12.*

Novus orbis quando retectus. Ex his itaque, quæ diximus, rectè concluditur, totum iſtum terræ tractum Occidentalem, quem Novum Orbem vocamus, veteribus incognitum in ſecreto divinæ mentis latuiſſe, & ad annum usque à nato Chriſto Milleſimum quadringenteſimum, nonageſimum ſecundùm reſervatum. quo tempore Chriſtophorus Coloneus (vulgò Columbus dicitur) Genuenſis, de voluntate Portugalliæ Regum è Gadibus ſolvens, & ſe ventis ac fortunæ committens ingentem inſulam Hayti, quam Hiſpaniolam vocavit, primùm detexit; mox ſecunda navigatione Dominicam totumque Antillarum archipelagus; tertia deinde navigatione Pariam & Cubaguam invenit: poſtmodum Fonduram, & Occidentalis Indiæ Iſthmum attigit; celebratiſſimus jam Hiſpaniæ thalaſſiarcha, ſive *Admiralius*, quæ vox & dignitas primùm Gallica fuit, latiſſimè deinde à variis populis uſurpata pro eo illuſtri præfecto cui maris imperium & litorum à Rege concreditum eſt: qui claſſes & navalia curat, uti ſarta tecta ſint, & ut exarmata reparentur, nève remigibus aut cõmeatu egeant, atq; piratæ arceantur, aut fugentur. Nomen ſub divo Auguſto adinventum didicimus, & ab ipſomet approbatum: tametſi novata verba non minùs, quàm ſcopulum marinum ſe refugere prædicaret. Cùm enim ipſi aliquando Legatus is, qui Galliam adminiſtrabat, cui transmarinarum rerum notitia multas ad copiam largitur, ut D. Julius retulit *lib. 6. de bello Gallico*, complures Nereidas in litore exanimes apparuiſſe ſcripſiſſet, obſtupuit, maris portenta demiratus, atque protinus claſſi Gallicæ præfectum *Admirandum* dixit. quanquam ſunt, qui hoc Tiberio ejus ſucceſſori tribuere maluerunt, referente Stephano Forcatulo *lib.2. de Gallor. Imperat. & Philoſoph.* de Admiralio iſto cum adnotarem, venit mihi in mentem deteſtandæ illius Impietatis *in Gallia Admiralium Caſparem Colineum* à Carolo IX. Gallorum Rege & Matre ejus Catharina Medicea, anno à Chriſto nato ∞ IↃLXXII. cum perpetua nominis infamia exercitæ. Nam cum Admiralium illum, virum fortiſſimum extremè odiſſent, per inſidias, ſclopeti ictu, ſicario *Morevillo*, eum vita exigere ſtatuerunt: Cumque res mitius, quàm pro ipſorum opinione cecidiſſet, nec vulnus in manum incidens lethale crederetur; ecce tibi Rex & Regina cum magna & inſolenti pompa, Andino & Alengonio fratribus Regis, Cardinale Borbonio, Mompenſario, Niverino, & aliis comitantibus, decumbentem ex vulnere, & ægrotantem viſitarunt: & Rex quidem ſub triſti & anxio

Margin notes: *Christoph. Columbi navigatio.* 1. 2. 3. 4. — *Admirali vox.* — *Laniena Pariſienſis.*

xio vultu de valetudine eum diligenter interrogavit, illudq; malum summo suo cum dolore contigisse ei, simulare testatus est, adhibitis etiam more suo, maximis diris, pronunciatisque verbis: *Tibi*, inquit, *hoc vulnus inflictum fuit, verum mihi dolor*: verum ego juro, me hanc injuriam tam severè vindicaturum, ut ejus rei memoria nunquam ex animis hominum deleatur. Eadem & Regina mater, Navarro & Condæo conquerentibus respondit: *Non Colinio factam injuriam, sed Regi: eoque tandem evasuram licentiam, ut Regem ipsum aliquando domi aggredi audeant, si facinus hoc impunitum relinquatur.* O Immanem rabiem! & verò Crocodilos tales, qui flent, ut mordeant, aut potius dum mordent, flent! quibus Doctor tam scelesti animi, hoc est, diabolus præmia tandem tam felicium profectuum persolvet. Sicuti locum illum de crocodili lachrymis: concludit Michael Piccartus Philosophus Altorfinus & Philologus eximius *decad.*13. *observat. historicopolit.cap.*1. Ego ad Columbi navigationem redeo.

Hispan. avaritia notata. Christophorum Columbum posteà sequuti sunt Naucleri penè infiniti, stimulante eos, & quidem inprimis Hispanos sacra & insatiabili auri fame. quam ut expleant, annuâ hodiè navigatione ultra anni & solis vias, ad quærendum aurum, vitæ precio commeatur, & in terræ viscera sævitur, dum ad lucernarum lumina per invios montes aguntur cuniculi: ut scitè mehercule Demetrius Phalereus dixerit, Avaritiam vel Plutonem ipsum ex intimis terræ penetralibus se tracturam sperare. A qua tamen deterrere eos debuerat funestum M.Crassi exemplum. *M.Crassus avaritiæ pœnas luit.* qui dum Orodis Parthorum Regis thesauris inhiat, avaritiam suam XI. Legionibus, & proprio capite mulctatam sensit, postquam apud Carras circumfusi undique Equitatus in modum grandinis densas sagittas pariter fuderunt. Ita deleto miserabili strage exercitu, ipse incidit in manus hostium vivus: cujus caput recisum Regi ludibrio fuit, auro liquido in rictum oris infuso; ut qui arserat auri cupiditate, mortuus saltem satiaretur.

Sed inter Navium præfectos illos, post Columbum, primi nominis celebrantur *Americus Vespatius* Florentinus, (quem immortalitate dignum judicat Josephus Scaliger *ad Manilium, lib.* 1.*v*.14.) *& Ferdinan. Magellanus.* *Americus Vespatius.* quorum ille an. 1497. ultra Æquinoctialem navigans, & ad Moluccas transitum quærens, ad ingentem Continentem felici sidere delatus, *Americam* à suo nomine nuncupavit, duraturo, nisi me animus fallit, *vasti dum stabit machina mundi.* *Inde America nomê.* Hic postea anno reparatæ salutis vigesimo secundo supra millesimum quingentesimum, ulterius versus Austrum navigans, primus mortalium angustias illas invenit, aut superavit; *Ferdinandus Magellanus.* novam & compendiariam viam ad Moluccas demonstrans, & de suo nomine fretum *Magellanicum* nominavit. *à quo fretum Magellanicû.* Cujus viri memoria durabit, dum pater Oceanus Borealibus infectus undis Meridionales inviset Nymphas. adeò non totus interiit Magellanus, sed magna ipsius pars effugit Libitinam, cùm ad Moluccas profectus à Mantinensibus in insidias præcipitatus, fortiter pugnans occubuit. Cujus etiam navis, cui nomen *Victoria* erat, *Victoria navis.* meliori successu læta per ipsum Orientem, superato Bonæ spei promontorio in Hispaniam rediit, prima omnium navium, sine controversia; quæ circumnavigato universo Orbe, de ipso Oceano celeberrimum triumphum reportavit. Reliquos, quòd non ita celebres sunt, sciens prudensque prætereo; illud tamen hîc loci nequaquam silentio obliterandum censens,

Columbi modestia. sens, Insignem scilicet Christophori Columbi modestiam non leviter arguere, quòd in tanta terrarum à se detectarum multitudine, nullam urbem aut portum Columborum nomine (ut quidem ab aliis ambitiosè factitatum constat) insignivertit: quanquam hoc illi, citra ullius reprehensionem fuisset integrum: idq; exemplò summorũ etiam Philosophorum, *Philosophi ipsi gloriæ cupidi.* quibus peculiare alioquin fuit famæ & gloriæ contemptum præ se ferre. Ipsi illi Philosophi (ait Cic. *pro Archia*) etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt. In eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemq; despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. Nolunt nimirũ inventa sua ab alio intercipi, & se ea laude fraudari. Qua solicitudine etiam plus quam Philosophi vacare non potuit Thales Milesius magno & *Thales.* sublimi ingenio & de septenario Sapientum numero. Qui, cùm primus reperisset, quam rationem haberet magnitudo solis ad eum circulum, quem sol annuo cursu metitur & conficit, quoque modo id Geometrica subtilitate demonstrari posset; eam rationem cum Prinensi quodam homine & talium curioso & divite communicavit. Qui & acumen Thaletis & inventi pulchritudinẽ admiratus, cùm præmium à se optare eum juberet: Nullum, te, inquit, Thales, aliud præmium posco, *nisi ut ne tibi unquam hujus inventi gloriam arroges*, sed quando ejus alios participes facere volueris, *auctorem me ejus esse perpetuo profitearis*. Marquar. Freher. *lib. 1. Parerg. c. 1.* & quidem nomina sua operibus *Nomina operibus inscripta.* suis inscripsisse nobiles artifices, præter Senecam *lib. 1. de Tranquillitat. vitæ & consolat. ad Albinam*, ostendit Cicero *Tuscul. quæst. 1. de Phidia*: qui cum adscribere *Phidias.* vellet nomen suum Minervæ, quam Atheniensibus ex ebore & auro faciebat; idq; locatores prohiberent, seipsum, hoc est, similem sui speciem inclusit *in Clypeo Minervæ*. Idem Valerius Maximus expressit his verbis. Phidia clypeo Minervæ effigiem suam inclusit: qua convulsa, tota operis colligatio solveretur. Adeò difficile est ingenio excellenti, artem non ostentare suam! Neque ullus ferè est, qui, cum præ cæteris aliquid se scire putet, nolit hoc alios de se scire: quo spectat illud Juvenalis:

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Quod exornat Raderus Jesuita *ad Martial. libro 6. Epig. 14.* Sed virtus sui ipsius pulcherrima merces id, in quo Columbus sibi indulgere noluit, hoc eadem cumulatissimè illi reddidit, quando uno ore grata posteritas, non Isthmi, aut portus alicujus; sed totius Occidui cardinis *Immortalis gloria.* notitiam Columbo multis sese nominibus debere, lubens testetur. Cujus etiam ingenio & operâ effectum est, ut non modò Europa gemmis auroque splendens, aromatibus cibos suos opiparè condiat, odoribus peregrinis fragret, unguenta & nova morborum medicamenta redoleat: Sed, quòd longè pluris æstimandum est meritò, quòd Barbari & atroces in Novis insulis Dæmonum cultores, qui solivagi propè ferarum lustra potiùs, quàm domicilia habebant, cùm in certis sedibus collocati, tum ad pietatem & religionem sinceriorem, suavi Christi jugo suscepto, fuerint reducti; atque ita jam sacrosancti verbi sonus in universo terrarum orbe increbuerit: quod illustrissimus & doctissimus *Mirandula Comes Picus*, festivis & optimis hisce carminibus, decantavit, hymno 2. de Christo:

Quin & Ulysseo nuper de littore solvens
Nauta, per infidum pelagus, per Atlantica regna
Discurrens, Viridiq; jugo post terga relicto,

Arctoi relegens contraria sidera currus,
Pertulit Eoos tua, Rex, vexilla sub Indos:
Et mox, insani qui bruta animalia Divos
Credebant, tetris oculis nunc luce corusca
Purgatis, spectant rubro pendentia ligno
Membra, Deum censent, Hominem, Regemque fatentur.

Sed quoniam ita est ingenium hominum, ut facilia putet, quæ jam facta sunt; nec de salebris cogitet, ubi via strata: nemini certè mirum videri debet, quòd ipsemet quoque Columbus, ob Novi totius orbis retectionem à Malevolorum suggillatione immunis esse nequiverit. Citius enim arcus cœlestis, variis coloribus, sine nube apparebit, quàm multiplex virtus sine invidia: quæ nonnunquam suffocat, nonnunquam vegetat, nutrit & fovet industriorum hominum opera insignia, ut ait Stephan. Forcatulus *lib.* 4. *de Gallor. Imper. & Philosoph fol.* 497. Cujus rei lepida exstat historia, quam hoc loco commemorare minimè pigebit. Cùm enim ea res in magna gloria & simul invidia esset: ita evenit, ut in convivio quodam Hispani proceres hanc laudem ejus delibatum irent & imminutum. Quippe rem pronam eam fuisse, Navigationem sine discrimine: Unum aliquem ex sese potuisse easdem illas terras gentesque reperire, sine Itali hominis ullo nisu. Columbus (aderat enim) cùm tacitus diu audisset, surrexit, & velut agens, ovum attulit à gallina: in mensa reposuit: &, heus sodales, inquit, quis vestrûm ille solers, qui hoc ovum rectum mihi destituat, & in caput? Mussare illi, circumspicere: negare ad extremum omnes id fieri. Ille clementer, Imò fiet, inquit: & simul ovum leviter à capite læsum & quassatum, deposuit erectum. Enimverò hic risus & irrisus, pro se quisque, rem facilem nugatoriamque esse, dicere. Attamen, ait ille renidens, quis vestrûm hoc facilè ante me indicem potuit? Talis inventio mea Novi orbis est: quem inveniendum nemo; omnes inveniăt inventum. Quod ex Benzone fortassis in Nova Novi Orbis historia, *lib.* 1. *c.* 5. ita recenset doctissimus Lipsius *in præfat.* ad Lectorem Operum suorum Critic. aptè hoc dici putans de Emendationibus suis & conjecturis: quas spernant multi repertas, sudent multùm in reperiendis. Nec dissimili responso confutasse Ulyssem Palamedes legitur apud Philostratum, cùm ille in concione Græcorum, prætervolantibus fortè gruibus dixisset: vel Græcis testantib. Grues inventionem literæ, quam tibi attribuis, sibi vindicant. Tunc Palamedes: Ego verò, inquit, literas non inveni, sed ab ipsis inventas fateor. At hæc pridem in penetralibus Musarum reposita, indigebant homine, qui talia aperiret, quæ Dii per sapientes homines patefaciunt.

Invidia stimulus.

Hispanorum erga Columbũ invidia.

Sed hujus moderatio

Ulysses à Palamede confutatus.

Illud quoque non vulgaris prudentiæ, & ingenii solertis in Columbo argumentum est, quod cùm à validioribus militibus, qui tumultuosè per seditionem secessionem fecerant, destitutus, insuper ab Insulanis & hospitio, & cõmeatu excluderetur, ille in tanta rerum consternatione ex casu consilium sumpsit. Prospexerat enim Lunæ (quam Indi summâ veneratione colebant) deliquium brevi futurum. Vocatis igitur ad se Insulanorum primoribus, Lunam elatis manibus restatus est, eam injuriam non æqua mente laturam: quòd se hominem Lunæ amicum & cultorem, à partu, ab hospitio, ab aquis, à commeatu prohiberent. Triduo pòst Luna deserta lumine barbaros, ut erant naturalium caussarum ignari, sic terruit, ut summa voluntate Columbi jussa facerent. Veriti enim ne magnum aliquod malum sibi impendêret, multis lachrymis erratorum veniam poscebant, abundè commeatum & necessaria subministrantes. Ergò

Columbi prudentia.

Ergò quos blanditiis ad humanitatem & hospitalitatis jura Columbus pellicere non poterat: iis Numinis metum injecit. Quæ res in primis animadvertenda est iis, qui Civitates moderantur, ut eas gentes, quæ nec armorum vi, nec dicendi facultate duci volunt, Religionis ope ac Numinis metu cogant: ut Joh. Bodinus prudenter monuit, *lib. 5. de Repub. c. 1.* Nihil enim est, quod apud immanes & barbaros, & diverso numini addictos plus momenti habeat, quam sancta Religionis persuasio. Religione quippe mentes hominum velut illigantur tenenturque præsumpto Numinis metu, ut Hadrianus Junius dicebat in Bataviæ histor. *cap. 26. fol.* 228. Cujus in occasione de Religionis libertate & coactione quæri hoc loco poterat. In quo sciendum est suos esse limites & terminos status Magistratus potestati! præclarè enim Lactantius *de ira, capit.* 8. Leges conscientiam punire non possunt. Refrenat autem plurimum homines cóscientia, si credamus nos in conspectu Dei vivere, si non tantum quæ gerimus, videri desuper, sed etiam quæ cogitamus aut loquimur, audiri a Deo. Jam si danda Cæsari quæ Cæsaris, & Deo, quæ Dei sunt; Cæsar non exiget, quæ danda non sunt. Custos est Princeps utriusq; tabulæ legis divinæ, quo ad exteriorem *ἀταξίαν* seu disciplinam: intus & in corde subjectorum dominari non potest: quia corda trahendi facultatem sibi reservavit Deus: Et spiritus domini, quia verus Deus est, ideò agit liberrimè & spirat cùm vult, convertens convertendos *ἐν ἀληθείᾳ* Nam cum in animo consistat ac voluntate religio, revera cogi nequit. Audi Tertullianum *ad Scap.* Non est, inquit, religionis, religionem cogere velle, cùm sponte suscipi debeat, non vi: cum & hostiæ ab animali labente expostulentur. Cui succinit Arnobius *lib. 2.* Quid est tam injustum, quàm repugnantibus, quam invitis extorquere in contrarium voluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiant animis: prius nocere quam prosis? & priore detracto, in alienum habitum sententiamq; traducere? Tu qui te verti, & vim desideras perpeti, ut id ꝙ nolis efficias atq; excipias coactus: cur respuis assumere voluntate id ꝙ desideras atque immutatus deficere? Rectè Lactantius: Nihil esse tam voluntarium, quàm Religionem. In qua si animus eversus est, jam sublata, jam nulla est. Quid Cassiodorus? Qui *lib. 2. variar.* Principes Christiani, ait, si Judæis potuissent imperare Christianam Religionem, utiq; imperassent. Sed religio imperari non potest: quia nemo cogitur ut credat invitus. Hinc Bernhardus *serm. 66. sup. Cantic.* Fides, inquit, suadenda est non imperanda, *& serm. 64.* Hæretici capiantur potius quã effugentur, capiantur dico, non armis, sed argumentis, quibus refellantur errores eorum. Quod utinam probè expendant Jesuitæ *Lojo'a Socii τῶν ψυχοτυραννίδα* tanto cum zelo & fervore (furore pene dixeram) affectantes! Et cogant sanè horum suasu principes, aliud nihil, præter hypocritas & Epicureos efficient. Refert Eusebius primo vitæ Constantinianæ *cap.* 38. Constantinum M. vices doluisse pro sua clementia eorum, qui mente capti, hoc est, præventi hæresibus essent: quibus pœnas infligere extremæ judicavit dementiæ atque inscitiæ. Homines enim amandi sunt; execrandi autem eorum errores. Nec mutat eundem Imperatorem Paganis templa clausisse, sacrificia fieri vetuisse: ut extat *in l. 1. C. de pagan.* sustulit enim scandala publica, imprimis idola: atque impingentes, hoc est, its adhærentes pœnas tragicas Reipub. attrahebant Gentiles. Religionem Christianam publicè proponi curavit: non fidem, sed fidei modum procuravit. Atqui una est

Religionis vis.

Religio an cogenda.

via ad immortalem beatitudinem, Christus: qui est janua, qui janitor. Qui hoc duce non ingredietur, foris manebit, foris peribit. Una est salutaris religio, una fides, unus Deus. Et uno modo se coli vult Jehovah; non diversis, non contrariis. Revelatus est modus in verbo, certis libris: qui canonem constituunt, conscripto. Cui qui addere, qui demere volet anathema audiet. Hoc facietis quæ ego præcipio vobis. In viis meis ambulabitis: statuta & judicia mea observate; quæque alia sunt in hanc sententiam sexcenta, obvia. Extra verbum Dei nulla est salus: neque ullum preterea scriptum est recipiendum, quod quidem ad salutem petēdam sit necessarium. Qua de re Theologi veteres & recentiores, qui orthodoxiæ patrocinantur, unanimiter consentiunt conspiratque & primitivæ semet Ecclesiæ proximi, quam vocant; ostendunt: ad cujus vestigia quà propius accessimus, eò rectius Ecclesias nostras componimus. Idq; Principi orthodoxo catholico verè pio inprimis incumbere omnes fatentur. Qua de re videre licet Marsilium Patavinum in Pacis defensor. Pro Ludovico Imperatore Bavaro *part: 2. cap.* 8. & Zepperum novissimè de legibus Mosaicis *lib. 4. cap. 3.* alios. Mihi interim ista loco huic inserere placuit ex clarissimi Dn. Remi, juris tam divini, quàm humani consultissimi Notis *ad Themistii Orationem*, *in Ioviani laudem habitam.* Nunc redeo ad id, de quo mihi sermo erat, quantam scilicet vim persuadendi in animis hominum habeat religio. Sic enim Gothi Sacerdotes, Philippi Macedonis validâ manu Mœsiam aggressi, iram mitigarunt, patefactis oppidi portis, cum citharis & candido ornatu, inermes ac modulantes, & paternos Deos obtestati, ut Macedonas armatos pacarent, & ab urbis excidio, ut contigit, educerent & absterrerent. Jornand. *lib. Rerum Geticar.*

Gothorum Sacerdotes Philippum ab instituto flexerūt.

Id quod & Jaddum pontificem Alexandro Magno, post Tyri Gazæque expugnationem elato, & Hierosolymis, quòd imperata facere renuissent, idem minanti obviam factum præstitisse legimus apud Josephum, *lib.* 11. *Antiquitatum Iudaicarum, cap.* 8. Postquam enim è longinquo vidit candidatum populum, & Sacerdotes ante agmen in amictu byssino, Pontificemq; in stola hyacinthina auro distincta, tiaram in capite gestantem, præfixâ aureâ laminâ Dei nomine inscriptâ, vix mentis compos, solus accedens ad Pontificem Alexander, comiter salutans nomen Dei adoravit, quem se in Macedonia vidisse memoravit, dum deliberaret, quo pacto Asiam posset subigere; ejusque hortatu expeditionem suscepisse. Quare & Deo immolavit, salvis ritibus in templum ascēdens. gavisus admodum ostenso sibi lib. Danielis, in quo Græcum quendam Persas debellaturum significabatur. Jornan. *Lib. Rerum Getic.* Similiter & Leo Papa pontificali indutus ornatu, ipsam religionis majestatem conspicuè arguente, ferocissimum Hunnorum Regem Attilam, qui se *Flagellum* Dei nimium veraci titulo appellabat, & adversus Romam cum exercitu movere jam ferè constituerat, flexit, & ne Romam vastatum iret, benignè persuasit. Dum enim animo incerto fluctuaret, obvius ei factus est Leo, demisso vultu ad genua concidens, ut patriam, quam armis tutari non poterat, supplici deprecatione eriperet, demonstratque, fortunæ imputari posse ut vinceret; quòd autem misereretur, virtuti & benignitati, præsertim Romano imperio afflicto, & fermè deplorato Romam jam anum rugosas in cœlum manus complosuram, & vota facturam pro cœptis melioribus principis, qui experiri desierit, quantum sibi in projectos & tristes cives liceat, & potentiæ aciem benignitatis sollius

Iaddus Pontifex Alex. M.

Leo Papa Attilam.

lius præmio haberet, ac temperet. Adstantes mirati sunt, Attilam cicurem & mansuetum repentè factum ex truci & indomito; Sacerdotis orationi annuisse, & dimisisse lætantem. Sed Attila dixisse fertur Hunnis attonitis, non sacram Leonis infulam precemvè tantum habuisse ponderis, ut se armatum & victorem flecteret; sed alium illius comitem, canum & gravem, gestu ac habitu sanctimoniam indicante venerandum, gladio comminantem, si non postulata concederet: ut est apud Platinam *in vita Leonis*, & Paulum Diacon *lib.15.* Sunt scilicet boni quidam Genii, impetum animorum sedantes, & si quid perperam occurrit, inhibentes, qualis fuit Dæmon ille Socratis, qui nihil unquam ipsum facere impulit: sed si quid minus rectè facturus videretur, voce vatici natrici præpedivit: ut monitus præcaveret, ac omitteret cœpta in præsentiarum, quæ tutiùs vel postea capesseret, vel alia via adoriretur. Sic enim Socratis apologiam apud Platonem interpretatur Lucius Apulejus *in libro de Deo Socratis.* Et quid dubitemus Genios bonos, qui Angeli sunt, nonnunquam nos impellere, sæpè revocare, prout nunc salutaria, & nunc perniciosa appeteremus? quandoquidem ut pietatis nostræ auctor (ne ab aliis hoc quæramus) Genios custodiæ nostræ dixerit esse appositos, & Dei patris faciem quotidiè contueri. *Matth.18.* Quare curet unusquisq; sedulò, ne repellat impietate sua Angelum præsentem & auxiliantem, atque adeò paratum pro se pugnare. Ut enim fœtentia atq; fœda & impura cuncta fugiunt apiculæ, sic & Angelica caterva abscedere solet à libidinosa ac pestilenti & turpi hominum vita: sicuti præmonet Philipp. Camerarius *centur.2. oper. subcisivarum, cap.17.* & usum esse Dominum Deum Angelorum ministerio variis modis, sacra docemur pagina: ut in excidio

Genii boni. — *Dæmon Socratis.* — *Angeli.* — *Angeli non fugandi.* — *Eorum ministeria.*

Pancirol. lib.2.

Sodomæ & Gomorrhæ *Gen.19.11.* in Ægypto cùm τὰ πρωτότοκα percuterentur *Exodi 12.29.* In castris Senacheribi *4.Reg.19.v.35.* Quos Angelos Synesius *Ep.57.* paratos & delegatos fuisse scribit, veluti judices seu carnifices ad executionem pœnarum Tragicarum. Etsi enim Cicero *in orat. de Arusp. respons.* nolite, ait, id putare accidere posse quod in fabulis sæpè videtis fieri, ut Deus aliquis delapsus de cœlo cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur: Veterum tamen placitum, è vetustissimæ philosophiæ fontibus haustum, nimis verum videtur Themistio: divinas illas potestates & immortales, ut mortalib. commodent statis temporib. terras colere, è cœlis delapsas non quidem aerem (quod Hesiodus vult) sed nostris similia indutas corpora, vitamq; sua conditione inferiorē simulare, dissimulare; idq; ideò, ut nobiscum familiariter versentur. *Orat 4.* Ad quem locum Dn. Remus notavit, cacodæmones adscititia furtivaque corpora quib. strigibus & magis sese insinuant, & ad libidinem proritant, adsumere solere, cōpertum est ipsorum indicio magorum ac lamiarum. neque dubia cuiquam res tam liquida, sano sapienti rerumque perito, Thomas Erast. *Dialogo de Lamiis.* Johan. Bodin. *de Dæmon. lib.1. cap.2.* Olaus Magnus *de gentibus Septentrion. lib.3. cap. 9.10.11.* Nicolaus Remigius *de dæmonolat. lib.1. cap.6.7.9. & 14.* Sanctis quoq; piis, electis Dei filiis ἐν σώματι cōparuere Angeli, Abrahamo, Isaaco, Jacobo, & Patriarchis, Prophetisque, Mariæ item Virgini Deiparæ & Apostolis, etiam Cornelio Centurioni, homini Romano, prout diligenter ea congessit Dn. Remus ad commemoratum Themistii locum. Nec mirum est, additum nobis augustiorem sanctioremque præsidem, quando non ferè sit aliud homine imbecillius: qui ab cœlesti

Apparitio in forma humana.

lesti tranquillitate semotior, diversisque fortunæ telis objectus, voluptatum perniciosissimis circumfusus delinimentis, quæ assiduè adversus animam stipendia facere sentiuntur, ut inscitiæ malum præteream, quo ab ineunte ætate, tanquam teterrimo cœno obvolutus, & demũ ab hoste vigilantissimo aggeribus, fossâ, valloq; circumdatus, & nulla non hora pulsatus ariete, & paulò minus solo æquatus, clarissimæ illius providentiæ, ab benefico munere nusquam cessantis, opem summa vi ad extrema redactus implorabat, quo adminiculatior pleniorque spei destinatam gentib. metam posset contingere: ut litteris consignavit Cœlius Rhod. *lib. 2. antiq. lect. cap.* 10. Videatur tamen, quid de his statuat potentissimus Angliæ Rex Jacobus, *lib. 3. de Dæmonologia, cap. 2. fol.* 151. 152. Itemque, An & qua parte Angeli res corporeas movere possint, & an Dæmon quantitatem corpoream sic mutare queat ut penetratio partium sequatur, & quæ sunt his cohærentia, doctè & eleganter explicat Martin. del-Rio Jesuita *lib. 2. q.* 16. 17. *& passim.* Visitur quoq; Romæ etiamnum in Genii effigiem elegans tetrastichon, quod adscribo.

Genii effigies.

Quis tu lete puer? Genius. Cui dextera aristas
Lava uvas; vertex curve papaver habet?
Hac tria dona Deum; Cereris, Bacchi atque Saporis.
Namque his mortales vivitis & Genio.

Cæterum de Novi Orbis situ & natura, itemque de incolarum habitu & moribus, ut & de animalibus & fructibus, adire poterit studiosus Lector Petrum Mar. *de Orbe novo*, Hiero. Benzon. *novam Novi orbis historiam; & expeditionem Gallorum in Floridam*, Jo. Lerii *navigationem in Americam*, Thomæ Harioti, & Johan. Petri Maffeii *histor. Indicas*; Hieron. Olorium *de Reb. Emã. Lusita. Regis*; Joseph à Costa, *de Natura Novi Orbis*, Joh. Baptistæ Feru-

Scriptores rerum Indicarum.

schii *histor. Relationem de omnibus Iaponiæ regnis*; *Navigationem* Joh. Hugonis Linschotani *Indiam Orientalem*, Augustini Zarati *histor. regni Peruani*; & Cornelii Wytfliet *augmentum descriptionis Ptolomaicæ, sive Occident. notitiam*, quos libros (ne quid dissimulem) liberaliter mecum, pro ingenio ad promovendã literarum studia nato, communicavit *Theophil. Richius* Consiliarius & Quæstor Palatinus, vir & historiarum, & omnis literaturæ politioris amantissimus. quibus & addi poterit Historia trium navigationum Batavorum in Septentrionem: quæ cum Latinè tum Germanicè prostat typis elegãter excusa. Iis auctorib. omnib. & singulis non vulgaris profectò debetur gratia. q; eorũ beneficio Terræ illæ, quas vel cum vitæ quoq; & rer ũ suarum dispendio patefecerunt, oculis nostris ita sint expositæ, ut domi securis, atq; animo solo peregrinantibus, & Oceanum sine navigio, sine periculo ullo trajicientibus nobis collustrare illarum opulentiam liceat. De qua tamen non injuria fortassis dubitare nonnihil possis, cum eo ingenio comparati simus homines, ut remotissima & distantissima supra fidem semper soleamus efferre: dũ vel nobis nostra non satis placent, vel operæ pretium fecisse volumus videri, qui lõngam profectionem susceperimus: ne, si consuetã loquamur, de nihilò frustraq; pervagati & peregrinati fuisse videamur. quod de tantoperè deprædicatis insulis scriptum reliquit Adrian. Turneb. *lib.* 14. *Adversar. c.* 21. Certè Jul. Cæsar Scaliger apud Indos nihil oriri scribit, quod sine non solùm vitæ dispendio, sed etiam incommodo civili nequeat non sui facere desiderium. Pro Equis, Camelis & Bobus, itemque Asinis, Mulis pulcherrimis, optimis, plurimis; in India Simias reperiri, Cercopithecos, quisquilias, somnia, Ibi pecora; apud nos homines inveniri, pacis, legum,

Theophil. Richius.

legum, morum, virtutum auctores: bellorum ministros: artium dictatores: scientiarum inventores: sapientiæ cōditores. Bulgæ denique matronæ faciem unam longè anteferendam Helenis Indicis universis quod pluribus exsequitur, *Exerc.* 99. adversus Cardanum. Sanè ex cœli & regionum diversitate, etiam diversitatem incolarum nasci, non tantùm quoad corpora, sed & quoad animos & ingenia Levinus docuit *de cōplex. fol.* 18. Quod ipsum Insulani cum continentis incolis commune habēt: quippe quib. tam virtutes q̃ vitia, certæ genti familiaria tribuuntur. De quo apud Plin. *lib.* 7. *c.* 2. Bodinum in methodo histor. *cap.* 6. & Cœl. Rhodig. *lib.* 18. *lectio. antiq. c.* 2. Etsi enim penè similis est omnium hominum natura, ut Justinianus ait *in l. veteris.* 18. *in fin. C. de contrah & commit. stip.* Vel si inter eos considerari solet differentia: intelligendū tamē hoc erit de differentia specifica, non etiam quoad differentiam numericam sive individualem (ut loquuntur) juxta quam eos & ingenio & natura & doctrina & instructione longè differre constat *ex l. inter artifices* 31. *ff. de solut.* Quæ quidem diversitas naturæ ex diversitate cœli augetur. Cœl. Rhodig. *d. lib.* 18. *c.* 18. & Simon Majol. *lib.* 1. *dier. can. colloq.* 2. Eo fit ut natio in ea alteri præstet: & nostra interesse Ulpian. dicat, Satræ alicujus nationem. Præsumptum enim est, quosdā bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdā malos, quia ex natione sunt, quæ magis infamis est. *l. quod si nolit.* §. *qui mancipia ff. de edil. edict.* Hinc proditum est, ex ætate & conditione & natura ingenioq; alicujus statuendum esse, quale artificium doceri debeat *l. Stichus.* 12 *de legat.* 3. & plerunque robur hominis, ætatem temporis opportunam itemque naturalem mutare causam operarum, al'bi responsum est. *l. si non fort. m.* 26. §. *hereditatis de condict. indeb.* Et illam quidem naturæ & ingeniorum diversitatem ex cœli varietate & dispari adspiratione terrarū oriri, variis exemplis demonstrat Jo. Gryphiander *in tract. de Insulis c.* 32. *nu.* 6. *cum mult. seqq.* Cæterum, quæ novi istius orbis incolarum bello subjectarum ratio prætendatur alia, q̃ quod fuerint barbari, sive infideles & idololatræ ad meliorē vitam & fidē redigēdi? Idq; summi beneficii loco habendum, ajunt: & exinde justam Hispanor. contra Indos belligerandi causam defendit Joh. Genesius Sapulveda: Cujus Jac. Aug. Thuan. meminit *lib.* 54 *h ft. in fin.* Eaq; & Alfons. Guevar. *de Specul. Princip. c.* 31. *n.* 5. & alii præterea adstipulantur, ab Hierony. de Cævallos allegati in speculo comm. opin. contra commun *q.* 735. *n.* 28. *& seqq.* Adstipulatur & personatus ille Frideric. Bernhardus, quem nomine Andreæ Erstenbergeri, furti literarii insimulat Frider. Tileman. *in discursu Philologico fol.* 41. E diverso sententiam illam acriter & doctè impugnat Didac. Covarr. & ipse Hispanus, bellum adversus infideles, eo solum quod infideles sunt, etiam auctoritate Imperatoris vel Papæ, justè indici non posse ingenuè asserens, & conclusionem istam esse intrepidè affirmans, *in c. peccatum. de Reg. jur. in* 6. *part.* 2. §. 10. *num.* 1. *vers. nihilominus & nu.* 2. Nec enim infidelitas privat infideles eo dominio, quod in provinciis & regnis jure humano ante fidei reformationē obtinuerunt. argumento ejus, quod de Nabuchdonosere legitur: Cui quanquam infideli, ita tamen à Daniele dicitur: tu Rex Regū es, & Deus cœli, regnum & fortitudinem, & imperium & gloriam dedit tibi, *Dan.* 2. Facit quod Clemens III. Papa rescripsit: Fidem Christi non habere, qui ad eum non spōtaneus, sed invitus cogitur pervenire. *cap. sicut.* 9. *ext. de Iudæis.* & canonicis itidem sancitum est statutis, Neminem ad fidem cogendum esse, *can.* 4. *fidem.* 23. *q.* 5 *& can. licet*

Ingeniorū diversitas ex cœli intemperie.

Indiani cur debellati?

Religio non cogenda.

licet pleriq; Iudæi. & can. de Iudæis, 54. dist. Neque enim quispiam bonus potest esse invitus *can. vide 23. q. 6.* & nova atq; inaudita est ista prædicatio, quæ verberibus exigit fidem. *can. qui autem 45. distin.* Voluntarium enim militem sibi eligit Christus. *can. non est 15. q. 1.* Quos textus etiam Hieronymus de Cævallos adducit *d. quæst. 735. & seq.* Jam quis beneficii loco habebit, aut pietatis nomine deprædicabit tyrannidem illam, in devictos ab Hispanis insulanos exercitam? Cujus detestandam immanitatem ex Narrationibus *Bartholomæi Casæi* Episcopi Cherpenensis, oculati testis, referente Antonio Benbellonio *in suscit ab. princip. lib. 1. cap. ult.* & Thuanus. *lib. 84. histor.* Atque eo alludit quoq; Fernandus Vasquius *libr. 1. Illustr. controvers. cap. 10.* ubi quidem Alfonsi Guerrerii sententiam se nec probare nec improbare ait, non quia non vacet investigare aut scribere; sed quia tutum non erat Hispano, jura sui Regis in dubium vocare, ut [illegible] interpretatur Johann. Gryphiander *in tract. de insulis cap. 22. nu. 42.* Scribit enim manifestè, ditionis & gloriæ ampliandæ libidine fieri, cui honestiorem aliquam causam prætexímus. Sic Alexandro Magno alienis Regionibus bellum inferenti blanditos fuisse adulatores, earum gentium & incolarum ob utilitatem id fieri dicentes, quo magis imposterum cultiorem vitam agerent. Adversus quos invehitur exclamando: O mitis, humana & pia charitas! quæ naturalis inter homines cognationis jura violare non veretur; sed præparat, & præcipiti manu vesana & rabida, omni genere cladium, tormentorum, incendiorum, innumera hominum millia quasi fulminib. ad umbras Cerberi adigere festinat, urbes incédere, populari campos, virgines violare, senes, pueros, fœminarumque genus trucidare! Et isthæc omnia & alia longè pejora magisque nefanda & detestanda non pudet appellare *beneficium!* ut non immeritò usurpari hic possit illud Terentii: *Erras: tui animi si me esse ignarum putas.* Et quod Cicero. 1. *Offic.* prodidit, Totius injustitiæ nulla est capitalior pestis, quam eorum, qui dum maximè fallunt, id agunt, ut boni viri videantur. Apertior in hoc Antigonus ille Macedonum Rex, qui Sophistæ cuidam librum *de justitia* conscriptum sibi offerenti; desipis, inquit, mi homo; qui, cùm me videas alienas urbes armis vexatem, tamen apud me velis de justitia disserere: innuens nimirum, illos, qui bellum inferunt nec posse nec velle justitiæ leges tueri. Ideoque nec ego hic longius immorabor. Vereor enim ne idem responsi auferre possim, quod Paulus III. quærenti, quo jure tot Provincias teneret? O te hominem simplicem, dixit, qui de jure quæris illius, quod contra omnium vim tot jam annos possidemus! Itaque ad Pancirollum redeo. *Pauli III. responsum.* Sed quia infinitum foret, omnia quæ in Novo isto orbe reperta sunt, pagellis hisce meis inserere: ideò ea tantùm referre proposui, quorum à Pancirollo mentionem hîc factam vides, Lector. Quorum è numero primum se offerunt.

1. *Galli, & Mures Indici*) Gallinarum, quas à loco Indas vel Indicas appellamus, magnam in America esse copiam, à Regionis illius traditur Scriptoribus. *Gallinæ Indicæ.* Etsi autem candidas plurimi faciunt Barbari, ut plumis avulsis, rubroque infectis colore exornent se atque vestiant; ab omnium tamen esu plerumque sibi temperant. *Albæ.* In Moscambucqua insula quæ nigris plumis sunt Gallinæ, carne quoque nigra atque ossibus atris esse dicuntur, ita ut coctæ tetro ac fuligineo colore in mensis appareant: cæterùm gustu optimo & ante cæteros præstabili hospites solere recreare. *Nigræ.* Johan. Hugo à Linschoten *in Navigat.*

Americi ova respuunt.

vigat.in Orient.cap.4. Americis quoque nullus ovorum in cibo usus. quippe cùm hæc pro venenatis habeant. Ideoque non obstupescunt tantùm, si quis ova coram illis sorbeat: verùm etiam acriter cum increpant: quòd minimè ferendum sit, ut quis gallinam in ovo comedens pullationem antevertat.

Gallinas non curãt.

Non magis tamen de Gallinis suis sunt soliciti, quàm de avibus, quæ vitam in sylvis agunt. Illas, ubicunque fert impetus, ponere & excludere patiuntur ova. At gallinæ vicissim pullos è dumis & vepribus domum deducũt: ita ut ea molestia careant Americanæ mulieres, qua Nostrates in pullis educandis satis fatigantur. Nec inconveniens huic loco fuerit ea commemorare, quæ de ovorum excludendorum ratione in Ægypto, Scaliger memoriæ prodidit, *Exercitat.6.cap.2.* Nam ad Cairum (inquit) furnos construunt, alii alio multiplice fornice imposito; in quorum tholi supremi medio foramen est: per quod caloris vis, quæ immodica posset officere, subitatq; exhalat. In imo ignem accendunt temperatum. Ovorum multas centurias in fornicum superiore planitie disponũt. Statis diebus erumpit turba: quos illi non numero, sed mensurâ venales habent. Modiolum statuunt sine fundo, quem ut cõplerunt, tollunt. Neque hæc fabula est, ait: sed fabulæ illi ipsi, qui negant. De variis autem avium Americarum generibus videatur Johan. Lerius *in historia navigat. in Brasiliam cap.11.* quibus addendum omninò est, quod de rara & inusitata Avis pulcherrimæ forma, quam Moluccarum incolæ vernacula lingua *Manuco diata*, quasi dicas Avem Dei; Lusitani *Passares de Sol*; Latini *Avem Paradisi* vocant, à pulchritudine plumarum, alias avium plumas decóre exsuperantium.

Avis Paradisi.

Viva non cõspicitur.

Johannes Hugo à Linschoten in Moluccæ insulis Aves illas reperiri scribit: quas tamen nemo vivas viderit. Mortuæ enim duntaxat & exanimes ex alto decidunt, ac inventæ apud istos populos in magna habentur veneratione. Adversus Solem volant continuò in aëre, nullo terræ, dum vivunt, contactu.

Terram non attingit.

Sine alis & pedibus.

Apodes quippe sunt, sine alis capite tantùm & corpore, verùm caudâ maximè constantes, quę longiores pennę in caussa sunt, ut mediocris putentur esse magnitudinis, cùm corporis mole satis sint parvæ. Quibus cum eleganter convenit Johan. Langii descriptio.

Alia istius descriptio.

Sunt (inquit *lib.3. Epist. Medicin.*) aves albicantibus plumis insignes, nuper ex novis insulis ad nos in Europam delatæ, Apodes: quæ, cùm pedibus careant, mutuo amplexu, rostro repando, sese in aëre librant pendulæ; sibi ipsis incubant, defessæ teneriorem arboris surculum amplectentes, oblongioribus caudæ pennis pendulæ quiescunt. Harum duas, marem nempè & fœminam, Dn. Doctori Paludano ad ornatum Musei ipsius obtulisse se ait Linschotanus, & memini me id generis unam non ita pridem videre apud Levinium Hulsium civem Noribergensem. Etsi autem summus ille Aristoteles,

Qui genus humanum ingenio superavit, & omnes
Perstrinxit stellas, exortus uti ætherius Sol,

Aves an reperiãtur ἄποδες.

(illos enim versus à Lucretio *lib.3.* de Epicuro suo scriptos, de Stagyrita Peripateticorum antistite usurpare mihi liceat) in avium genere ullam reperiri negat, quæ pedibus destituta sit: cùm & hirundines ἄποδες sive κύψελοι, secundum eundem pedes habeant, quamvis pilosos, & ita minutos; ut his carere videantur: Contrarium tamen docet ea, de qua agimus, avicula. Sed & traditum est à rerum Indicarum Scriptoribus, in Mexicana regione existere aviculas, *Cinzones* dictas, quæ & ipsæ pedibus careant, & rore tantùm vivant: ex quarum pennis Chinenses artifi-

ciosissimè picturas concinnant. atque hæc quidem cum ea Monocodiatę descriptione conveniunt, quam ex Melchiore Guilandino Simon Majol. retulit *li.*1. *dier. can. colloq.*6.*fol.*201. *& seq.* Sed errorem istum (quo Monocodiatas pedib. currere, ideoque cōtinuo volatu in aëre gyros ducere, creditum fuit hactenus) Batavorū nobis diligentia detexit, à quib. accurata inspectione, pedum vestigia deprehensa sunt. Nec in Moluccis, sed Japona insula, paulò magis ad orientem sita capiuntur. Captis incolæ non pedes tantùm, sed magnam corporis partem præcidunt, ita ut præter caput, collum, & pennas nihil reliqui fiat: cutem deinde & pennas singulari artificio conglutinant, & totum corpus ad solem exponunt, cujus calore exsiccatæ partes omnes ita coëunt, ut à natura ipsa factæ videantur. Ita impostura etiam quandoque miracula fingit, & vel oculatissimis obtrudit, prout Casparus Ems *lib.*5. *Mauritiados fol.*335. meritò conqueritur. Illud de ave ista in confesso est, ex maris dorso fila gemina, nigra, cornuum instar, utrinq; in rectum extensa prodire: quorum usum peritiores rerum Naturalium esse existimāt, ut fœmina, dum ova parit, in eodem dorso cavitatem efformāte, istis vinculis mari alligetur, atque ita in ipso pullos excludat. Ab hac Ave elegans desumsit symbolum doctissimus Joachimus Camerarius, Joachimi F. *Cent.*3. *Emblem.*43. quod in eos optimè congruit, qui rebus terrestribus ac caducis spretis atq; contemptis, ad cœlestia & æterna semper toto animo se convertunt: juxta illud Nazianzeni, ex Græco ita Latinè redditum:

Monocodiatæ an pedibus currant.

Rursus alia avu paradisi descript.o.

Ioach. Camerarius.

Sursum animo specta, terrenaque sperni to cuncta.

Ex quo confectum est Camerarii Emblema, quod sic habet:

Felices nimium! quorum super æthera mentes
Sublata, cuncta hæc infera despiciunt.

Memoratur in Brasilia quoque magna *Avium marinarum* copia esse, quæ prædam è mari pro victu habeant, litora incolentes, ob innumerabilem piscium multitudinem. Hæ adeò sunt cicures, ut supra foros funesque navium, imò etiam humeris ac capitibus Navigantium insideant, & manu capi possint, alatis & volantibus piscibus maximè infensæ. Sunt autem volucres illi pisces haleci valdè similes, paulò tamen & longiores & rotundiores: habentque sub gutture paleolam, alis admodum Vespertilionis toto corpore contextis porrectisque; sapore autem suavissimo & probatissimo. Hi nusquam tutò possunt agere. Nam cùm in mari degunt, *albacoras* prędonesq; alios è piscibus habent inimicissimos. Sin subvolando periculum effugere tentant, præstò sunt Aves illæ marinæ, à quibus gregatim in morem alaudarum sturnorumque advolantibus capti devorantur. Volant autem pisces illi ab aquis ad duas aut tres ulnas elati, sæpè etiam ut volatus ille hastam altitudine æquet; longitudine centum passus: sustentantq; se alis madefactis. Siccatæ enim jam ulteriùs volatum negant: quem tamen repetunt unda mersi. Johan. Lerius *cap.*3. & Linschotanus *cap.*95. Sed hac tamen piscium captura, quæ à Marinariis fit avibus, lōgè jucundior est illa piscium capiendorum ars, quam Chinensibus oblectationis ergò usitatam intelligo. Prægrādes ac domesticos habent corvos, ejusmodi prædæ assuetos. horum colla nodo ita laxo cōstringunt, ut nequaquam interclusa respiratione, cibos tamen trāsmittere ac deglutire non valeant. Ita è caveis dimissi, admirabili solertiâ sese in aquas immergunt: pisciculos minutos ore cōceptos, majores autem rostro comprehensos, domum, unde abière, identidem referunt, quoad solutis omninò faucibus, ad satietatem ipsi quoq; pascantur: ut est apud

Aves marinæ.

Pisces alati & volatiles.

Chinensiū modus capiendorum piscium.

apud Joh. Petrum Maffeium, *histor. Indic. lib.6.*

Porrò volatiles illi pisces faciunt, ut minus mirer, etiam cancros & pisces terrestres reperiri. De Cancris certè ita Lerius *cap 11. in fin.* Habet quoque, inquit, Americana regio Cancros terrestres, qui turmatim ad maris litus & palustria loca conveniunt; si quis ad ea loca accedat, hac illac fugientes videat. In truncos arborum radicesq; sese recipiunt, è quibus extrahi tutò non possunt: digitos quippe & manus comprimentium forcipibus comprimunt. Marinis longè sunt macriores; & quia juniperas redolent radices, palato minimè grati. Pisces verò terrestres, qui & *saxatiles* dicuntur, quod attinet, Aristoteles *libro de Respiratione*, memoriæ prodidit, inveniri pisces fossiles, qui immobiles intra terram degunt. Quem Philosophi locum Interpretes alioqui sicco pede pertranseunt, non animadvertentes, quæ de his piscibus in literas retulit Theophrastus, qui *in libro de Piscibus* tradit, in Paphlagonia effodi pisces gratissimos cibis terrenis altos scrobibus, in his locis, ubi nullæ restagnant aquæ. quemadmodum eum locum expressit Plinius *lib. 9. cap 57.* & Polybius *lib.34. Historiarum*, citante Athenæo *lib.8. principio*, narrat, in ea planitie, quæ est inter Pyrenæos montes, & Narbonem fluvium, copiosè è terra erui pisces, esui suaves. Similiter & Apulejus *in Apologetico* gloriatur, quòd in Getuliæ mediterraneis montibus pisces invenerit. de quibus plura videri poterunt apud Melchiorem Guilandinum, *in tractatu de Papyro, membr. 1. mihi folio. 11.12.*

Cancri terrestres.

Pisces terrestres sive saxatiles.

Aves internuntia.

Illud observatione dignum est, esse in America aves quasdam columbi magnitudine, colore cineritio, lugubri voce, quarum cantum sive gemitum Barbari noctu præsertim intentissimè exaudiant, rati scil. ab amicis & cognatis tanquam nuncias ad se mitti: Lerius *c.11.* non secus atq; Pharomon Francorum Rex aves præpetes pro Deorum habebat internuntiis: ob augurandi, credo ritum veterem & studium, quod præter cæteros Galli inprimis calluêrunt ex illo Sidonii *lib. carmin. cap.5.* colligitur:

Sidera Chaldæus, si Thessalus elicit umbras;
Fulgura si Thuscus novit, si gramina Colchus,
Si Lyciæ sortes sapiunt, si mæsta volatu
Fata loquuntur aves, &c.

Sanè præterea, quæ de columbis ex Amphitheatro domum à Romanis missis eruditè & doctè scribit Lipsius: proditum utique est, illarum ministerio Turcarum Cæsarem ex vagis & spaciosis insulis brevi temporis spacio certiorem reddi de omnibus, quæ per universum geruntur imperium. Per totam enim Turciam aluntur columbæ: quæ annulos pedibus adjunctos habent: hæ Bassorâ ac Aleppo Constantinopolim feruntur: & contrà. Ubi autem negotii ratio postulat, epistola annulo adfigitur, emissa ad volatum columbâ. Illa celere tum pennâ suetos repetit lares, & rerum internuntia epistolam ad destinata loca fert, confectis ita brevi spacio mille milliaribus. Ejusmodi columbam in India se vidisse testatur Johan. Hugo à Linschoten, *in descriptione Insulæ Ormuz cap.6.* Talis fuerit columba Aratullæ à Martiale descripta *Epigram. 32. libr.8.* & tractat Frontinus *lib 3. stratagem.* de columbis per Hircium cum literis ad Brutinum Mutinæ obsessum missis, ubi plura de mittendo & recipiendo nuncio. Mirrhes Ægyptiorum Rex Cornicem nunciam habuit. Ælian. *lib.6. animal. cap.7.* Alex. ab Alexandro *lib.1. Genial. dier. cap.27.* Et Plinius refert Cæcinnam hirundines habuisse victoriæ nuncias. Lipsius *li.2. Saturn. c.6.* Atq; extat in hâc rem ele-

elegans Anacreontis carmen, de columba nuncia, cujus initium *Amabilis columba.* Quò pertinet illud Salomonis *Ecclesiast.*10. In cogitatione tua Regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti, quia & aves cœli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas, annuntiabunt silentium. Indeque est puto, quòd Angelis alæ attribuantur, quamvis corporis sint expertes. Etenim alas habere dicuntur Hieronymo *in comment. Iesa.*6. propter velocitatem, & celerem in cuncta discursum. quæ ratio haud dubiè vera est. Etenim vento alas quoque adfingunt, ob eandem causam: quod docuit, & Scripturæ testimonio confirmavit idem, quem modò nominavi, Hieronymus. Sic enim scribit: Neq; illud quod de ventis dicitur *Psal.*103. *Qui ambulat super pennas ventorum, &c.* verè ventos juxta fabulas poëtarum & pictorum licentiam, pennas habere testatur: sed celerem in cuncta discursum. Et eâdem credo ratione plerisque simulachris Deorum, ut Victoriæ, ut Fidei, ut Famæ, veteres Romani adfingebant alas, ut Deos statim præstò esse indicarent Ennius. *Fides alma apta pinnis.* Sed & alæ, quas poëtæ Mercurio tribuunt, aliud nihil quàm celeritatem ac diligentiam in obeundo munere significant; quemadmodum rectè & eruditè annotavit Joh. Drusus *lib.*4. *observat. cap.*19. Quòd si quis alatorum Angelorum picturâ adeò oblectetur, non ineptè fecerit, si candidam his attribuerit vestem. Nam & in sacris literis Angeli semper apparuisse leguntur candidati: id quod illorum cùm innocentiæ, tùm beatitudinis est argumentum, vel Pythagora quoque auctore, qui ad naturam boni docebat album pertinere, & nigrum ad mali. Quo spectat illud Ovidii 15. *Metamorph.*

Angelis cur alæ attributæ.

Cur item vestis candida?

Mos erat antiquis, niveis atrisq; lapillis,
His damnare Reos, illis absolvere culpa.

Et læta atque auspicata vocari alba, docet Erasmus *Chil.*1. *centur.*1. *adag.*78. Sic, qui gloriosæ Christi resurrectionis primi fuerant testes atque præcones Angeli, albis vestibus induti dicuntur & ornati. Nam & Matthæus Angeli illius ἔνδυμα nivis instar λευκὸν fuisse scribit, *cap.*28. Marcus cùm stola candida amictum perhibet *cap.*16. Joannes duos Angelos candidis vestibus indutos fuisse testatur *cap.*20. Et Christus ipse in monte Thabor vestitu candido, instar lucis, sive nivis, sese discipulis suis conspiciendum præbuit. qui habitus cùm puritatis, tùm victoriæ, atque beatitudinis æternè fuit symbolum. Quo sensu illud *Apocal.*3. exaudio: Ambulabunt mecum in albis, qui digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis: & non delebo nomen ejus de libro vitæ. Et *c.*6. Martyribus dantur albæ stolæ, ceu insignia illorum victoriæ, libertatis atque beatitudinis. quæ victoriæ etiam per equum album, cui eques corona insignitus insidet, inducitur: non secus atque illo Virgilii *Æneid.*3.

Equo albo victoria portenditur.

Quattuor hic primum omen equos in gramine vidi
Tondentes campum latè candore nivali.

Etsi enim Anchises hoc de bello interpretatur: *Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur*: paulò tamen pòst iis pacem candidam significari ait, & victoriam latenter portendi, ut Servius interpretatur, allusione scilicet facta ad quatuor illos equos candidos, triumphalem Currum apud Romanos ducẽtes. Sic certè equi illi albi *Zach.*6.*v.*3. Hieronymo interprete, Maccabæorum sub Antiocho Rege victoriam, aliis Judæorum felicem statum sub Macedonibus; aliis bonos angelos significant. quod & doctè & plenè pertractatum habes apud Johan. Guilielmum Stuckium *lib.* 2. *Antiquit. convivial. cap.*26. ab isto autem albi coloris symbolo, si

lo, sive innocentiæ, pietatis & integritatis argumēto promanavit haud dubiæ, quod candida velamina fidei à veteribus fuerint attributa, Symmachus disertè scribit *libro* 4. *Ep. st.* 41. quod Horatius *lib.* 1. *Ode* 35. Fortunam ita alloquens expresserat.

Fides albo velamine. *Te spes, & albo rara fides colit velata panno.*

Sed & *canam* fidem vocat Virgil. 1. *Aeneid. illo versu*

Cana fides & Vesta Remo cum fratre Quirino.

Quam tamen Antiquam interpretatur Nonius eodem sensu quo idem notat, Varronem appellasse *veritatem Canam Atticæ Philosophiæ alumnam.* Servius verò adjicit, *Fides cana* Canam fidem dici, vel quia in canis hominib. inveniatur; vel quod manu albo panno involutā illi sacrificaretur; ut mirum ostenderetur quodam ænigmate, Fidem secretam esse debere, ideoq; velandam, & ut arcanam, tegendam: sicuti relatum est à Jureto in Notis ad Symmachum *Ep* 41. *lib.* 1. *& Ep.* 34. *eod. lib.* & Gualtherio apud Horatium *lib.* 1. *carm. Ode* 35.

Avibus Indi summè oblectantur. Adeò autem avibus (ut è diverticulo in viam redeamus) oblectari solent Indi, ut harum cantum inter præcipua luxus genera reponant, quæ quidem Indici præsertim Regis luxuria, quam tamen Barbari magnificentiam interpretantur, tanta est, ut gentium reliquarum vitia facilè transcendat. Siquidem ubi visendum se publicè præbet, apparent argenteis thuribulis ministri perplures conspicui. Iter *Regis Indici luxuria.* universum, quo vectatur, odoribus vaporatur. Ipse aurea gestatur lectica, margaritis hinc inde propendentibus. Amictus auro interlucet, ac purpura lecticam obmuniunt corporis custodes, è ramis cantillantibus aviculis, quas ita de more imbuunt; ut inter seria instrepant cantu. *Pancirol. lib.* 2.

Regiam auratæ suffulciunt columnæ, auro vite cælata obambiente. Inter hæc avium, quibus præcipuè oblectantur, argenteæ nitent effigies. Regia nullâ non horâ volentibus patescit, Ubi capitis curæ & ornamento incumbit; tunc admittuntur legationes, & redduntur populis jura. Odoribus perfluunt illi pedes. Si quando in venationem prodire collibuit, feræ leporariis occlusæ inter pellicum vota & cantus transfixæ conficiuntur. Hic illis non contemnendus labor. Si longior incumbat expeditio, curru vectantur, quem instratî auro elephantes ducant, assectantibus agminatim pellicum lecticis. Subsequitur & Regina; sed seorsum, nec minore luxu. Ubi somni tempus apperit, regem vino gravem dormitantemque cubiculo inferunt pellices, noctium Dus patrio ritu advocatis cum cantu. Cœl. Rhodig. *lib.* 8. *antiq. lect. c.* 2.

2. *Muris Indici*) Mures duorum potissimùm sunt generum. Aut enim domestici sunt; aut sylvestres. *Mures domestici.* De domesticis illis bestiolis, penori infestis, omniaque corrodentibus, nihil hîc attinet dicere, eò quòd omnibus plusquàm notæ sunt. præterquam, quòd etiam docilitatem illis inesse legi. Murem enim Albertus pro comperto ponit, in conviviis candelā discumbentibus prætentâ Lychnuchi ministerium præstitisse, ut credere jam possimus, *Horum docilitas.* Simiam olim latrunculis ludere didicisse. quod Castilionius in suo Aulico prodidit; & Elephantem literarum Græcarum ductus in pulvere scriptitasse: cùm & Cynocephalorum quoddam genus literas callere existimârint Ægyptii, seq; illis ob *Vid. Lips. cen.* 1 *ep.* 50. harum cognitionē cognatos esse. Simulac enim Cynocephalus in templum inductus erat, eorum ritu educandus colendusque; sacerdos illi albiolum, calamum, & sepiam adponebat, exploraturus, an ex eo genere esset, quod in cultum recipi deberet:

c

beret: quippe si quid scribendo cognationem suam approbasset: ea de caussâ Mercurio sacer erat, qui literarum omnium auctor habebatur. Pierius *lib. 6. Hieroglyph. in Cynoceph.* Quinimò inter cætera animalia bruta, quæ nimis superstitiosè

Feles Ægyptiis in gratia. colunt Ægyptii, *Æluro sive Feli* tantum tribuere, ut in eos, qui alia quidem animalia sponte volentesque interemerant, decretũ fuerit capitale supplicium. Quod si casu aut certè nolentes fecerunt, scelus præscripta mulcta posse expiari putarint. Sola Felis inter quadrupedes; inter Avitia *Ibis* nominatim excipiuntur. Has nolens volensve qs letho dedisset, crimen nonnisi capite luebatur. Cujus rei tanta religio fuit, ut Diodorus *2. Bibliothecæ*, fidem atq; oculos suos in testimonium adducat. Cũ ætate Ptolomæi inita nuper amicitia cum Romanis, Romanus quidam, præter animi voluntatem Ælurum occidisset, facta impressione Ægyptii agminatim ejus domum obsederunt, eum ad pœnam poscentes: neque magnitudo Romani nominis, neq; amicitiæ recentis necessitudo ei satis præsidio esse poterat, ni Rex Præfectiq; Regii eum magis præsenti periculo subtraxissent, quã deliberassent. Quod si fato aut natura diem obiisset ælurus, universa domus non secus funesta fuit, ac si paterfamilias cecidisset. Neque modò Ægyptii, verum Arabes etiam ælurum, &

Feles Arabibus pro Deo culta. eam quidem auream pro Deo habebant in Rehadita. Nec sanè mirum: cum ritu naturæ numeros Lunæ ostendat, & lunaribus incrementis oculos etiam habeat grandes. Quid? quod Æsopus nobilis ille fabulator, puellam fuisse ælurum scripsit, & quidem ita præstanti forma, ut invidiam in se Veneris concitarit. Qua Venus percita pristinam formam abstulit, novam intulit, nec eam tamen degenerem aut deformem, utpote quæ vegeta atque agilis sit, & Leonis formæ simillima.

Quæ in Æluri sive Felis commendationem literis ita prodidit Cœlius Calcagninus *lib. 1. Ep. 38.* Quem quidẽ Apologum de Fele ipse etiã Erasmus ita recitat, quod sci. Venus eam belle adornatã in pedissequarum ordinem adsciverat, ac satis aptè ἐγυναίκιζε donec mure è cavo quopiam procurrente; declaravit sese nihil aliud esse quàm Felem: non secus ac Simiæ illæ ab Ægyptio Rege ita institutæ, ut saltandi rõm perdiscerẽt. (ut cum nullum animal ad figuram hominis propius accedit; ita nec aliud actus humanos aut melius aut libẽtius imitatur) Artẽ itaq; saltandi protinus edoctæ, saltare cœperunt, insignib. *Simiæ saltrices.* indutæ purpuris ac personatæ. Multoque jam tempore majorem in modum placebat spectaculum, donec à spectatorib. facetus quispiam nuces, quas clãculum in sinu gestabat, in medium abjecit. ibi simiæ, simulatq; nuces vidissent, oblitæ choreæ, id esse cœperunt, quod ante fuerant ac repentè à saltationibus in simias redirent: *in simias reversæ.* contritisq; personis, dilaceratis vestibus, pro nucibus inter se dimicabant non sine maximo spectatorum risu, ut est apud Erasmum *Chil. 1. cen. 7. adag. 11.* Atq; ut cum Calcagnino concludam: Alo ego inquit, ælurum, qui adversus mures soricesq; perpetuos Palladis, ut Homer. scribit. Id est: Musæi ac Bibliothecæ meæ hostes excubet & stipendia faxit, genuinæ sisteret naturæ impetu

Mordaces morsu solitus consumere mures
Invisum & domibus perdere dente genus.

ita enim Catum describit Petronius Afranius; cui non delitias modo, ait Calcag. verum ẽt, si gratus esse volo, dimensum & animæ authoramentũ debeo *d. ep. 38. lib. 1.*

Sylvestres autem Mures intelliguntur *Mures sylvestres.* feræ illę bestiolæ, pellib. tantoperè commendatæ, quo in genere sunt *Martes & Hermelini*, quib. nobiles hyberno tempore pellitas gerunt penulas. Senec. *lib. 14. ep. 91.*

Num

» Nam hodieq; magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac *murium*: quæ tactu mollia & impenetrabilia ventis sunt? & Justi. *lib.* 2. ita de Scythis scribit: Lanæq; usus ac vestium ignotus, & duanquam cõtinuis frigorib. urantur, pellib. tamen ferinis aut *murinis* vestiuntur. Hodiè quoq; è Scythia, frigidissimisq; regionibus lautissimas pelles *Murium* afferri Megistanum hiberno cultui, vel pueri sciunt: & Adria. Turneb. meminit *lib.* 15. *Adversa. c.* 13. Atque pellium istarum usum etiam Chinensibus familiarem esse, Jo. Pet. Maffeius *lib.* 6. *histor. Indic.* testatur, dum Chinenses vestimenta per hiemem preciosis Murium Scytonicorũ pellibus, quas vulgò *Martas vel Zibellinas* vocamus, calore admodum suavi, & ventis impenetrabili densitate suffulcire ait. quibus tamen haud scio an non & cuniculorum pelles in Batavia sua meritò exequandas putârit Hadr. Junius. *c.* 15. *fol.* 209 Sunt qui opinantur, Murum illum peregrinum ab Hieronymo quandoque dici *Muscum*, qui in delicatiorum usum habetur. Mam Muscum, id est, *μῦσχον*, murum parvum indicare. Sed hoc odoris genus Priscis fuisse incognitum, Hermolaus putat. Nec Muscum dici, sed *moschum*, Haberi autem ex arboribus arentes pannos muscoso villo, præstantes odore: quod genus *Bryon* dicunt Græci, nos Muscum. *Moschos* autem apud Aëtium & Paulum capreæ sanies creditur, quam *Dorcada* dicunt, ex umbilico aut vomica. Nam circa umbilicum solet tempore Novilunii huic capreolo, sive capreæ Indicæ (quam Scaliger vult *Gazelam* esse Arabum, *Exercit.* 211. *contra Cardanum*) abscessus quidam protuberare: qui maturus vel sponte rumpitur, vel ob quendam pruritum terræ aut saxo affrictus, saniosum humorem emittit (hinc à quibusdam *pus aromaticum* vocatur) evacuataq; hæc vomicâ rursum sanguinem quasi menstruum colligit, & iterum suo tempore emittit. Existimant autem peritiores, hunc tam pretiosum succum capreolam illam producere, & tanquam liberalitate uberiore compensare quod accepit, propter pascua odoratissima herbarum, quæ in sanginem convertantur, & hunc odorem illi concilient: ut est apud Joachimum Camerarium *Symbolor. centur.* 2. *Emblem.* 45. Sanè in India maximum Moschi proventum esse, inter omnes convenit, cujus historia ita describitur à Scaligero, *Exercit.* 21. In regno Perû (inquit) Gazelæ simile animal album est: cujus ex inferiore mandibula æquè dentes utrinque singuli exseruntur. Sub cujus ventre fit sanguinis collectio in tumorem; quod apostema Græci vocant. Captâ ferâ, eam partem cum corio simul abscindunt. Quæ inter secandum guttæ sanguinis effluunt, caduntque; eæ pro Moscho optimo atque excellentissimo aut excipiuntur, aut colliguntur. Hujus minimæ portiunculæ beneficio ad cæteri cruoris condimentum utuntur. Ubi secuerunt, hirudines admovent, tamq; diu, quo ad earum suctu cruor universus cum ipsa vita detrahatur. Eum sanguinem exsiccatum, atque in pulverem redactum, prioris illius per pauxilla quantitate, viribus verè efficacissimis perficiunt; quippe centesimâ satis esse produnt. Tum illud in folliculos hosce, qui ad nos importantur, inditum servant. Adulterationes aut sinceritatem ita vel deprehendunt vel probant. Sincerum narib. admotũ illico sanguinem elicere, &c. Porrò alia rursus Moschi proventus ratio à Regni Chinẽsis traditur Scriptoribus: quæ sic habet. Bestiolę ibi sunt vulpeculæ, aut catellorum magnitudine atque imagine. Hæ ad necem verberatæ ac plagis mollitæ putrescunt cum carne pariter & sanguine. Tum ex pelle, carne & sanguine incolæ rotundæ

Murum pelles.

Muscus.

Muscus Musco diversus.

Moschi colligendi ratio. I.

Ejus probatio.

2. Moschi colligendi ratio.

uncialesque pilas sive crumenulas conficiunt, quæ filis undique consutæ venduntur. Cæterum optimum ac præstantissimum Moschi genus ex testiculis horum animantium colligitur. Alterum etsi Moschi nomine & ipsum prostet, eandem tamen virtutem non habet. Unde Chinenses, c[...] in re ut sunt elegantissimi, ita & crumenas has rotundas testiculorum formâ effingunt, quò facilius ementibus imponant. Animal ipsum naturali instinctu, cùm pretium testiculorum suorum intelligat, de fuga aliàs desperâs, eosdem dentibus ac morsu avellit, & in lytron veluti libertatis abiicit. Ita occupato collectione testiculorum venatore necem aliquando evadit. Quod ipsum & de Fibro sive Castore proditum accepimus; quem urgentibus venatoribus & canibus sibi ipsi partes genitales amputare, gnarû se propter ipsas peti, cùm Græci, tùm Latini tradiderunt: licet Dioscorides & Sextius quidam apud Plin. & plures etiam recentiorum hoc fieri posse negent, propter testes ipsius spinæ admodum inhærentes, ut exinde dubia reddatur eorum sententia, qui cum illius, tum aliorum quoque animalium invidiâ, qua laborare putantur, id fieri existimant: Sic enim *stellio*, invidens, ajunt, hominum utilitati, deglutit exutam pellem, quæ morbo comitiali laboranti auxiliari dicitur, si Apulejo credimus *in Apologia*, & quæ ibi adnotavit Scipio Gentilis *nu.* 542. Sic *cervus* dexterum cornu defodit, bufonis venena, aliaque multa perutile. *Equa* devorat Hippomanes ex pullis ad nescio quæ utile. *Phoca* capienda, evomit coagulum, quod etiam comitiali morbo medetur. Terrestris *Echinus* pellem urina inquinat & corrumpit. *Lynx* defodit urinam, quæ ad sigilla & alias res prodest. Cæterum animalia hæc per invidiam non facere; sed homines è propria sua opinione hoc crimen illis adfinxisse patet. Unde enim brutis animalibus tanta scienti[a], quam homines multo labore vix discunt. *Phoca* quidem, timore forsan turbata coagulum emittit, & stellio pellem deglutit à Natura, quemadmodum canes & sues & penè omnia quadrupedia. Comedunt enim à partu partus involucra seu membranas. Echinus timore, vel alio quodam naturali adfectu urinam mittit; sed non ut corrumpat pellem. Multa alia fiunt à brutis quorum rationem reddere nô possumus: ut quamobrem gallina cum pepererit paleas circumiicit? quare canes elevato crure urinam mittant? quare capra, cum Eryngium comedit, stet, & alias stare facias? quodque de Lynce & cervo narratum est, eodem modo dijudicandum sicut ex Theophrasto hæc ita decerpsit Photius *in sua Bibliotheca fol.* 1574 *& seq.* Chinenses multâ sanè versutiâ id odoramenti genus quod Moschum vocari diximus, vendût. Jecinora enim boum seu vaccarû siccata & contusa admiscent, quibus Moscho imbutis crumenas impleant. Et fraus cotidiano experimêto agnoscitur. Moschus si tempore corruptus sit, & odoris expers, crumenulis eximitur, ac in mortario tunditur minutis in partes; deinde pueri'li urina adspersus, ac plumbeæ ollæ inclusus, obturato probè ore, pristinâ odoris virtutem si modò aliquis etiam vigor subsit, adipiscitur. Johan. Hugo à Linschoten *ca.* 23. *&* 70.

Chinensiû in Moscho vendendo fucus.

Animalia an invidia laborent.

Item alius adulterandi Moschi modus.

Feles quoque nutrit India, *Zibetum, Algalliam sive Ambarum* ferentes, unde & nomen Catorum Zibethinorum fluxit, qui ad nos etiam vivi deferuntur, & cùm ipsi, tùm pelles eorum in gynæceo summis habentur in deliciis. Nascitur autem Zibethum in posterioribus animalculi crumenulis, loculis scilicet genitalibus exactum, ut Cardanus putavit: quem Scaliger refutat *Exercitat.* 211. *c.* 2. ineptire eos

Zibethum.

eos scribens, qui liquorem illum Catie-jus esse semen arbitrantur. Strigmentum enim est, quod vel argenteo, vel aureo, vel etiam, quod nonnulli magis probent, corneo cochleari eraditur, extergiturq; : non tamen nisi irritatis: quoniam hoc modo & plus materiæ cietatur, & odoratius sit virus illud. Horum tres vidisse se ait Romæ apud Cardinalem *Galeottum*: cui odores, arma, scorta, equi, canes, pro bibliotheca fuerint; quartum Mantuæ. Solet autem Zibethum ob gentis Indicæ artes veteratorias ac fraudulentas, olei acaceæ admixtione ad augendum pondus plerumque adulterari. Nec desunt, qui *Muris peregrini* pelliculam ex illo animali esse suspicantur, unde Zibethum haberi solet. Eam certè bene odoratã Hieronymus innuit, dum in cincinnatulos pueros & calamistratos, & peregrini Muris pellicula olentes invehitur, illud Martialis usurpans:

Zibet adulteratio.

Mus peregrinus, an idem cum Zibetho.

Posthume, non benè olet, qui benè semper olet.

Cui accommodari poterit illud Tullii *ad Attic. libr. 2.* Quanquam illa tua horridula mihi atque incomta visa sunt, sed tamen erant ornata hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant; & ut mulieres, ideo benè olere, quod nil oleant, videbantur.

Nec possum hic non meminisse animalis illius rari, & veteribus incogniti: quod Gesnerus *Simi-vulpem*, vel Græcè πιθηκαλώπεκα, Jul. Cæs. Scaliger ἀλωπεκοπίθηκον vocat, & in regione Indiæ Pariensi reperiri, Vincentius Pinzonius, & Petrus Martyr tradidêre. Refert autem anteriore parte vulpem, posteriore simiam, caudamque habet Cercopitheci, aures fermè vespertilionis, ac subter ventrem usitatũ aliud gestat receptaculũ instar crumenæ latioris, in quod catulos suos recipit, ibidemq; occultat, donec tutò per se hinc inde vagari & sibi victum quærere possit. quod genus animalis cum Scaligero etiam *Crumatum* appellari posset, *Exercit. 206. cap. 10. adversus Cardanum.* Hoc amplius de Cane marino scribit Oppianus *lib. 1. de piscatione*, quòd periculo ingruente suos catulos intra ventrem recipiat, & iterum quasi pariat, ubi omnia videt esse tuta. Idemque de *vitulo marino* refert Basilius Magnus *VII. Hexamer.* & de Delphine Nazianzenus in carmine eruditissimo Nicobuli ad partem. Ex quo parentum erga liberos studio atq; sollicitudine Joachimus Camerarius, Joachimi F. tale concinnavit emblema, quod in centur. 2. symbol. est 58.

Simi-vulpes animal crumenatum.

Canis marinus.

Vitulus marinus. Delphin.

O tutos satu hos cives, populumque beatum!
Queis volut in patrio fas habitare sinu.

Sed ad reliqua à Pancirollo commemorata deveniamus: ex quibus declaranda veniunt:

3. *Guajacum, aut lignum sanctum, China, Sarsaparilla, Sassafras, & aliæ plantæ saluberrimæ, &c.)*

Non indignum Celsitudine tua feceris, *Illustrissime Princeps*, si præeunte Pancirollo in fragrantissimos Americorum hortos, animi caussâ parumper fueris digressus: cum in confesso sit, Reges quoque præstantissimos, & magnanimos, illustresq; Heroas, in ipso etiam armorum strepitu, tumultuque bellico, studiosè olim excoluisse rem herbariam, ac stirpium cognitione cum primis fuisse oblectatos. Cùm enim harum rerum investigatio amœnissima varietate exornata sit, nec minus habeat utilitatis, quàm oblectamenti, non visum est Regum amplitudini, nec Imperatoriæ majestati indecorum, hujusmodi occupationibus distineri: præsertim, ubi ab urgentissimis negotiis ac functionibus publicis respirare, atq; aliquid sibi laxamenti impetrare licuit. Qui

Rei herbariæ cognitio principibus non indigna.

quidem cùm animæ, tùm corporis cultura non minùs celebris facta est illorum memoria, non minùs illustratus nominis splendor & magnificentia, quàm rebus aliis præclarè gestis, aut hostibus vel subjectis, vel ad internecionem deletis; ut rectè putavit Levinus Lemnius, *Explicat. herbar. Biblicar. c.1.* Nam quæ temporis injuria aut diuturnitas obliterare potest *Osiridis* Ægyptiorum Regis memoriam, qui cùm agricolationem, tum hortorum culturam in Ægypto primùm, mox in Syria Palæstina docuit mortales; deinde totum peragravit orbem, ab ortu Solis ad occasum, & à meridie ad ultimum Septentrionem; ut indicavit columna in Nysa Arabiæ ei statuta: cujus meminit Diodor. Sicul. *lib. 6.* De hac ita cecinit Tibullus:

Osiris.

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,
Et teneram ferro sollicitavit humum.
Primus inexpertæ commisit semina terræ.
Pomaque non notis legit ab arboribus.
Hic docuit teneram palis adjungere vitem,
Et viridem dura cedere falce comam.

Augias. Sic Augias Rex, in Græcia, intelligens fimo subesse agrorum luxuriem, jejunia illorum stercoratione saturare, turpe sibi non putavit. Sic enim & Regius ille senex apud Homer. manibus suis humum lætificat: quemadmodum Attalus Rex hortos fodere, & semina terræ mandare non erubuit. Ipsum etiam Achillem legimus cum rei herbariæ cognitione Musices studium conjunxisse, strenuorum equitum præconiis concinendis aptum. Sic enim *Chiron Centaurus*, Achillis præceptor, eum instituerat, qui solebat

Attalus.

Achilles.

Nosse salutiferas dubiis animantibus herbas,
Aut monstrare lyra veteres Heroas alumno.

Achillis cithara. ut scribit Statius Papinius *libr. 1. Achilleidos*; procul dubio ad illud Homeri *Iliad. 9.* respiciens, ubi Achilles Agamemnoni iratus, & otii tædio jamdiu tristis, adleniendam heroicam calamitatē (solet enim Musica, quæ non secus ac vinum cor lætificat, *Ecclef. 40. v. 20.* ad demulcendum animum, & deponendas humanas solicitudines plurimum momenti habere) cithara se oblectasse legitur; quam sibi ostendi poposcit Alexander Magnus, cùm Ilium venisset. Dum enim Troum aliquis ei Paridis lyram exhibendo monstraret: Mallem, inquit, Achillis, nempe virorum fortium sæpius laudes accinentis, nec demulcendis amoribus accommodatam, ut videre est apud Ælianum *libro 9. variar. historiarum cap. 38.* Lysimachus quoque & Gentius Reges, hic *Gentianæ* radices, ille *Lysimachiam* herbam non minore studio quæsiverunt, quàm Euphorbus ille Jubæ Regis Mauritaniæ medicus, qui herbam sui nominis (cujus lacteo succo oculorum caligo illustratur, & virus serpentum obtunditur) non in suburbio indagavit; sed impiger per abruptos scopulos altissimi montis Atlantis cœliferi cacumen conscendit, ut Euphorbum inter saxa natum erueret. Plinius *lib. 25. cap. 2. & lib. 5. cap. 1.* Pulchrum quippe & immortale decus censebant, si eorum nomina tam illustris herbarum nomenclatura ad posteros propagaret, Johan. Langius *Epist. Medicinal. lib. 1. Epist. 63.* Id quod volupe sibi inprimis duxisse credibile est, Mithridatem illum Ponti, atque unde viginti Regnorum Regem: qui propter eximiam herbarum notitiam, & singulare antidoton contra venena, morbosque omnes contagiosos præsentaneum, illius nomine Mithridaticum insignitum, immortale nomen est consecutus. Ejus quippe immortalitatis spe, post tot bello devictas in orbe terrarum gentes; singulari studio arcana morborum remedia conquisivit: deque iisdem commentarios, quos in thesauri sui scrinio reconditos servavit, doctè conscripsit.

Lysimach. *Gentius.* *Euphorbus.* *Mithridates.*

gsit. Hos Pompejus victor, regiâ prædâ potitus, in triumpho populo Romano ostentavit, ac Leneo Pompejo liberto suo negotium dedit, ut hos Mithridatis de re Medica libros latinitate donaret: quo populus Romanus ex tanti Regis thesauro pharmaca haberet, quibus morbis suis mederetur. Adeò Reges, Orbisque terrarum proceres omnem intenderunt curam, ne quid eorum subditis ad conservationem sanitatis deesset! quam nec cum Crœsi divitiis, nec auriferi Tagi & Pactoli arenis sapiens quisq; commutandam putabit, cujus laudes Ariphon Poëta Sicyonius apud Athenæum ita decantat: O beata sanitas! te præsente amœnum Gratiis ver corruscat: absque te nemo beatus. Athen. *lib. ult. circa fin.* Johan. Langius *libro 3. Epist. Medicinal.* Taceo Romanorum Imperatorum plurimos, qui plantarum amœnitate allecti, procul à strepitu & ambitione civili, ruri consenuerunt: ut videre est apud Chassanæum in Catalogo Gloriæ mundi, *parte 11. considerat. 37.* Salomon quoque regum amplissimus, qui præter immensas opes, eam adeptus est à Deo Opt. Max. sapientiam ac rerum cognitionem, ut nullus Regum illi sit comparadnus, in herbarum notitia mirificè excelsus, exacteque versatus legitur, ac disseruisse non solum de piscibus, alitibus, quadrupedibus: sed de arboribus etiam & stirpibus, à Cedro Libani usque ad Hyssopum, qui egreditur è pariete: hoc est, à minutissima herba ad procerissimas celsissimasq; arbores usque, omnia habuisse cognita & explorata. *Sap. 3.* Nec verò existimandum est, hortorum istam, quam diximus culturam, summorum illorum veterum authoritati quidpiam derogasse. Meminisse enim debemus, Nobiles homines etiam quum rusticantur, animos à nobilitate remittere non amittere. Ita condiendam urbanam

Sanitatis laus.

Salomon.

severitatem agrorum amœnitatibus, ut sylvis accedit decor, non ut avorum præsentiæ splendor absit civilitatis. Denique hoc ita censendum est: agros sine urbanis lætitiis feros esse aut sordidos, quæ gravis est Jul. Cæsaris Scaligeri sententia, adducentis illud acerrimi harum rerum judicis Horatii

——Molle atque facetum
Virgiliæ annuerant gaudenti rure Camena.

libr. 6. poetic. mihi fol. 783.

Quod igitur ad exotica illa à Pancirollo commemorata attinet, auctor est Nicolaus Monardus *in libro Simplic. medicament. ex Novo Orbe delator.* tria ex Occidentali India deferri hodiè toto Orbe celebratissima, quorum in Medicina facultates adeò insignes repertæ sint, ut nũquam auditum sit, tam incurabiles morbos, ullis aliis medicamẽtis sanatos fuisse: nempe lignum quod *Guajacum* vocant, *Radix Chinæ & Sarsaparilla*, de quibus singulis erit dispiciendum.

Guajacum ergo nomen est Indicum, sed per universum orbem jam cognitum, quo lignum significatur Guajacum, sive Guajacanum, quod modò *lignum Indicum*, modò *sanctum* appellatur. Id non tantùm in Insula Sancti Dominici nascitur, unde primum ad nos transferri cœpit; sed & in Insula Sanct. Crucis & Sancti Johannis. Animadversum verò est, melius & utilius multò esse, quod Insula S. Johannis mittit, quàm id, quod nascitur in Insula S. Dominici. Nã hoc aridius est, & utentium corpora magis exsiccat. At illud S. Johannis humectat corpora in morbis calidis. Regiones enim quæ subjacent Æquinoctiali, aut non longè distant, nimio Solis ardore inflammantur. Quoniam cùm præcipua caloris causa sit in terra, reflexus radiorum Solis calefaciens infimam aëris regionẽ: ubi radii Solis, ex meridia-

Guaiacũ.

ubi nascitur.

ridiano circulo vel rectè vel parùm obliquè terram feriunt: ibi necessum est vehementem fore reflexum, aëremque infimum maximè fervere. At in Æquinoctiali circulo rectè à meridiano terram feriunt radii Solis. Quare Insula S. Dominici vehementiori Solis ardore peruritur, quàm Insula S. Johannis, quæ octo ferè gradibus minus quàm illa distat ab Æquinoctiali.

Hinc Insula S. Dominici excoquitur, & evaporat in ligno sancto ex nimio æstu succus ille salutaris, fitque lignum aridum nimis & torridum. Contrà Insula D. Johannis cùm minori afficitur vi caloris, tùm verò refrigeratur scatentibus undique aquis. Nam fontes habet undique quamplurimos; fluminibusque rigatur uberrimis. quo fit, ut regio illa sit temperatissima, stirpesque ferat, & ex moderato aëris calore; & ex terræ humiditate omnis generis præstantissima in propria natura. Alphonsus Ferrus Neapolitanus *lib. 1. de ligno, c. 2.*

Guaiaci historia.

Porrò Guajaci arbor sive planta (ut ab iis relatum est, qui eam in sylvis se vidisse testantur) ad fraxini proceritatem, ut quæ duodecim æquet cubitorum altitudinem, & ad hominis mediocris habitus crassitudinem plerumque assurgit. Folia fert quadamtenus plantaginis æmula, dura sive nervea, minora tamen rotundioraque & validiora. Flores ejus produntur lutei: Fructus verò juglandis magnitudine: & vel castaneis proximus, vel, ut alii volunt, olivæ specie, figura tamen trigona, sed una sui parte fissili, dorso acuto, nucleo intus albo, castaneæ aut Coccali sapore tam grato, ut ad se mandendum invitet, & alliciat. Cortex annosus niger; juvenibus verò subrutilus, tendens in fuscum; cui lignum subest foris pallidum, intus nigrum, duri adeò concrementi, ut asciam retundat, ac respuat: gravi pondere: resinosum: odore pingui: gustu suavi, aliquantum amarescente, in potione tamen subacido. Hujus tria ad nos genera adferri Joh. Manardus Ferrariensis annotavit, *lib. 17. Epist. 3.* Primum genus crassiori

Eius genera.

1. vegetiorique mole constat: quo resecto materies apparet interiore parte nigra, exteriore verò subpallida, & veluti perplexis lineis quibusdam ad fuscum tendentibus, per longum intersecta. 2. Secundum caudice minore, nec adeò vegetiore habetur: cujus extremæ partes majore ambitu se diffundunt: intimæ verò, quæ pariter nigricant, minore satis orbe concluduntur. 3. Tertium, quod propriè *Sanctum* appellant, caudice cæteris exiliore visitur, intrinsecusq; & extrinsecus albicans: cujus materies, lineis admodum exilibus in longum actis, perplexè distinguitur. Estque hoc longè cæteris & acrius & odoratius.

à Guaiaco an diversum sit lignum sanctum.

Etsi autem à ligno Guajaco planè diversum facit lignum sanctum Gabriel Fallopius Mutinensis *in tract. de Morbo Gallico, c. 27.* sequutus Consalvum Hisp. *cap. 1. lib. 10. In Indicar. historia*, quam ad Carolum V. Hispano idiomate cōscripsit: Andreas tamen Matthiolus *lib. 1. cap. 111. Comment. in Dioscoridem*, quanquam ligna illa colore, magnitudine & pondere, inter se discrepare fateatur: at idcirco diversarum ea plantarum sive arborum, diversorumque generum esse, id verò pernegat. Nam quod hoc tam intus, quàm extra candicet; illud verò interiore sui parte nigricet: illud non aliunde provenire ait, quàm quòd hoc magis, illud verò minus adoleverit, vel consenuerit. Quippe eò sanè nigrius cernitur lignum Guajacum, quò ad maturiorem ætatem pervenerit arbor, à qua decisum fuerit: & per consequens tantò magis album apparet, quantò minus adoleverit illa: quemadmodum conspicitur in nostris nonnullis arboribus; & præ-

præsertim in Moro, Nuce & Anagyri. Veruntamen illud cuiq; persuasum sit, ætatem uni plus, quàm alteri virium addere ac demere.

Guaiaci lignum quod præstantius. Proinde cum illud, quod planè omni ex parte albicat, odoratius, acrius, & amarius habeatur, cumq; ejus decoctum crassius,
1. & cæterorum decocto pinguius sit, & acrimonia & amarore admodum refertum: nil mirum esse crediderim (ait Matthiolus) si in eo, utpote juniore, vis insit vegetandi præstantior, ac propterea plus in se succi contineat, quin & cæteris viribus præstet. Sed quia tamen hoc, cum exilius sit cæteris, citius ac facilius exarescit, atq; ob humoris redundantiam, velocius cariem sentit atque fracescit: ideo satius quandoq; fuerit, vetustiore recenter cæso uti, quàm juniore, quod multo
2. antè tempore ab arbore sit decisum. Huic itaque illud succedat, quod medium obtinet locum. Siquidem hoc & odoratius est & acrius eo, quod nigrius ac crassius invenitur, neq; illud quidem abs re, quandoquidem id minus est ætate confectum,
3. & majore humoris copia redundat. Postremo illud minus cæteris præstat, viribusque infirmius habetur, quod nigrius, crassius, & annosius reperitur. Nam quælibet consenescens planta (quemadmodùm etiam cunctis animantibus evenit) continuo exarescit, humidoque privatur. Cujus rei certissimum est argumentum, quòd in annosarum arborum truncis major appareat nigredo, quam in aliis, vel junioribus, vel ætate tenellis. Nigredo enim siccitatis indicium est, quin etiam deperditi caloris innati, & humidi naturalis.

Sunt qui illud tantum Guajacum præferunt, quod ex arborum ramis ætatis mediæ desumtum fuerit. Quorum opinio non planè refellenda videtur. Nam quicunq rem naturalibus expenderit rationibus, ramos antiquioris à caudice mediocris ætatis parum differre cognoscet: ité ramos hujus à caudice junioris. Quippe plus humoris ad se trahit ramorum auctrix facultas, quam caudicis. Idcirco non alia de causa plantæ rejuvenescunt, cùm earum rami implantantur, seruntur, & propagantur, nisi quòd illud idem humidum innatum intra se continent, & eodem vigent temperamento, quo qui adolescunt. Etenim surculi atq; rami sunt caudici, perinde atque filii, & propterea animalibus ætate tenellis non absimiles. Id quod maximè confirmat Theophrastus, *lib. 1. de caus. plantarum, cap. 12.*

Præstantissimum igitur (secundum Matthiolum) lignum Guajacum illud erit, quod ex juniore caudice recenter cæsum fuerit, tam exterius quàm interius albicans (Nicolaus Massa vult, lignum ab incisione quidem novum, at vetus ab ejus ortu: Fallopius id quod magnam habeat quantitatem nigri; Aloisius Lobera, quod sit quidem cineritii coloris, at medullam habeat insignem & pernigram) rimis carens, & crassissimum atque densissimum, ita ut inter radendum nulli pori, nulla foramina appareant: cortexq; illius ita crassus sit, & ligno cohærens, ut vix ferro separari possit: minimè cariosum, sed ponderosum valdè: cum unctuositate quadam, ut inter abradendum pingue videatur, & pro pinguedine scobina gliscat: odoratum: gustui subamarum: & quod immersum petat ima aquarum.

Sed an Guajacum veteribus etiam fuerit cognitum, non immeritò dubites: asserente præsertim Nicolao Massa *in lib. de morbo Gallico, tract. 3. cap. 2.* Avicennam de hoc apertè sensisse *in 2. can. in litera K.* ubi mentionem faciens *de Karon*, lignum id esse ait, quod fertur ex India, & confert juncturis & nervis. Sed respondet Alphonsus Perrus. *lib. 1 de ligno sancto, cap. 2.* *Guaiacum an veteribus fuerit cognitum.*

Karon conferre quidem morbis juncturarum factis à causa primitiva, ut fracturis distorsionibus ac luxationibns; sed non nisi extrinsecus appositum. At lignum sanctum medicinam esse antidotariã intus exhibitam, & quidem non contagiosis tantùm, sed & aliis quamplurimis variisq; morbis multiplici remedio subvenire: ideoq; longè aliud esse quam Karon: præsertim cum hoc, ut & alia pleraq; aquę innatent; illud autem ad fundum vergat & subsidat.

An idem sit Ebeno. Plus dubietatis est, an Guajacum sive lignum sanctum idem sit cum Ebeno. Sunt enim, qui hoc ita statuant, moti illo Aristotelis 4. *Meteor* ubi omne lignum in aqua natare, neque subsidere scribit, præter Ebenum. Atqui lignum sanctum minimè natare, sed subsidere dicunt, non aliter, atq; Ebenum. Nihil ergo causæ esse cur non idem quoq; sit, quod Ebenus; aut certè Ebeni species hactenus incognita.

Negatur. Sed ad istam Aristotel. auctoritatem respondet Ferrus, accipiendam eam esse de omnib. quidem lignis, quæ nosse scil. ille potuerit. At Guajacum cùm ipsi, tum aliis ad nostram hanc ætatem fuisse incognitũ. quanq̃ neque hanc responsionem satis tutam, sed illis Philosoph verbis aliquid deesse putat Ant. Gallus, *in opere de ligno S. non permiscent. in præfat.* quia & Buxus, Aristoteli pulchrè exploratus, aquæ injectus, statim it pessum: & Suber detracto cortice sidite vestigio: cortex tamen aquis perpetuò fluitat, neq; demergitur. quam ob causam verriculorum funib. annectitur. Aspalathus item semel immersus sidit: nam pondere mox cedens nunquam exsistit. Hoccinè ignorasse Aristotelem summum virum credimus? Nisi fortè, quod Strabo memorię prodidit, cum fugisse dixeris, in India fluvium esse Siliam (Plinius Sideritim vocat) in quo nihil innatet: quod negare dicit Aristotelem.

Guaiacũ differt ab Ebeno. Verùm etsi pondere cum Ebeno conveniat Guajacum: non paucas tamen inter utrumq; videre est differentias. Differt enim Ebenus à Guajaco, colore, sapore, odore, duritie. 1. *Colore*: primum, quia Ebeni color niger est; Guajaci nõ item, nisi ipsius medulla. *1. Colore.* Deinde Ebenus ad cotem trita flavescit. At lignum Guajacum cote levigatum, lacteo ferè in cæruleum colore pallescit: 2. *Sapore*. Non enim adhuc deprehẽsum est, nec à quoquam literis proditum, Lignum sanctum acri & mordaci sapore esse: sed in gustu cum aliqua adstrictione amarescere, certo cognoscitur experimẽto. *2. Sapore.* At Ebeni sapor est acris & mordax teste Dioscor. *lib.* 1. *c.* 111. 3. *Odore*, quia Ebenus carbonibus vel prunis imposita, jucundo & citra fumi tædium suffitur, juxta Dioscorid. *c.* 100. *3. Odore.* At lignum Guajacum non sine fumi tædio. 4. *Duritie*: non quidem propterea; quòd si Ebenus (ut Ferrus ait) juxta ignem ponatur, flammam statim corripiat. *4. Duritie.* Id quod ligno sancto accidere negat. Negat namq; Fabianus accendi Ebenum; uritur tamen, ut diximus, odore jucundo. Dioscorides Ebenum recentem sua pinguedine succendi scribit, igniq; amotam flammas agere: sed non continuò sequitur, ignem citissimè corripere. Non etiam propterea duritie differt, quòd, ut Ferrus dicebat, non ita maceratur Guajacum in aqua, cæteris paribus, quemadmodum Ebenus: cum tradat Avicennas ex Ebeno collyrium fieri. Quæ ratio, quanti sit momenti, quis non videt? Non ita, inquit, maceratur, &c. Quod nihil aliud est, quàm quòd à Dioscoride *libro.* 1. *cap.* 111. dicitur: Attritâ in cote Ebeno ad oculorum collyria utuntur. Num ad cotem affricari lignum sanctum non poterit? Paratur (inquit idem Dioscorides) Ebenus ad oculorum medicinam, ramentis, scobevé ejus integrum cum sua nocte diem

in

in vino Chio madentibus, tum diligenter concisis, & in collyria confirmatis. Quidni possit similiter in collyrii formâ & Guajacum fingi, si ramenta ejus vino madefacta perlevigarentur? Addit Dioscorides: Ebeni quidam ramenta & scobem antea trita cribrant, & reliqua pariter faciunt: Sunt etiam qui pro aqua & vino utantur. Quid prohibet idem in hoc ligno fieri? Sed ideò duritie ab Ebeno differt Guajacum, tum, quia facilius in aqua maceratur Ebenus, & quidem magna ejus frusta per decem fortè horas: cùm contrà Guajacum ob pinguedinem suam non nisi 24. horarum spacio macerari soleat: Gabriel Fallopius *de Morbo Gallico cap.* 40. tum, quia cæsa Ebenus ponescit in lapidem: adeò ut parte lignum, parte saxum videatur. At Guajacum non ita durum est: quemadmodum Anton. Gallus scriptum reliquit in allegata nuper Operis sui præfatione.

Guajaci usus quomodo nobis innotuerit. Porrò ligni Guajaci usus primùm hac ratione nobis innotuit. Magis doloribus morbi Gallici (est enim in India, præsertim verò *in Insula S. Dominici*, morbus hic tam familiaris, quàm apud nos papulæ, seu morbilli, neque ejus contagium magnoperè quis ibi reformidat) quem ab Inda muliere nactus erat, Hispanus quidam torquebatur: ejus famulus Indus, in provincia ea medicinam faciens, aquam Guajaci ei propinavit, quæ non solùm magnis illis cruciatibus eum liberavit, sed & pristinæ sanitati restituit. Quod exemplum alii quoque Hispani, eodem morbo infecti; cùm sequuti essent, similiter fuerunt curati. Eaque cura Hispali mox evulgata est ab iis, qui ex India redierunt: hinc per totam Hispaniam: & inde per orbem universum, quem hæc scabies occuparat. Sicque DEO visum est, ut unde manavit morbus, inde etiam remedium ejus afferretur: siquidem in hoc curando nullum medicamentum Guajaco reperiatur præstantius aut certius. Nam si ut decet, rectè instituatur, atque procedat curatio, & suo tempore aqua ista propinetur, certissimum est, ei morbo sanitatem perfectam comparari, nec Recidivam eum pati, qui eo laborabat, dummodo in idem cœnum non se provolvat denuò. Nicol. Monard. *in li. simpl. Medicamen. ex Novo Orbe delator.*, *c. de Guajac.* quinimò literis testatus est Alphons. Ferrus *lib. 2. de Morbo Gallico.* Præter luem istam, alios etiam morbos propè infinitos à capite usq; ad pedes per lignum sanctum curari posse: atque illos 29. *capitib.* ab ipso videas comprehensos; ut non immerito magnificam aliquam appellationem ligno huic possimus indere: quemadmodum ab aliis factitatum videmus. Nam & Philon Medicus Alexipharmaca sua, *Deorum manus* appellavit: & hodiè etiamnum Medici magna compositiones suas jactatione vocant *Manus Christi*, *Apostolicon*, *Gratia Dei*, *Antidotum Paulinum*, & id genus superstitiosè inditis vocabulis: *Ambitiosa medicamentorum nomina.* Ulricus de Hutten., Eques Germanus, scriptum reliquit, *libro de Morbo Gallico.*, *capit.* 6. *Ulricus de Hutten.* Certè uno illo ligno Guajaco Portugalliæ Reges plus commodi miseris mortalibus attulisse Johannes Langius putat, quàm omnes illos avaritiæ cuniculos, metallorum auri & argenti fossores. *Ep. Medicin. lib.* 1. *Ep.* 63. *Guajaci utilitas.*

Morbi Hispanici in Europam derivatio. Morbus autem iste in hunc modum fertur propagatus, Rediens ex profectione illa *Christophorus Columbus*, quam conquirendi Novi Orbis causa, ut diximus, susceperat, præter mulieres Indicas, etiam milites Neapolim deduxit, ubi tum rex Catholicus erat, adversus Galliæ Regem Carolum, cognomento Magno capite, belligerans. Milites illi non tàm auro, quàm morbo onusti; quem ex stupri consuetudine cum Indis mulieribus habi-

habita contraxerant (quippe qui iis non minùs familiaris est, quam apud nos scabies:

Illic namque ferunt aeterna labe per omnes
Id morbi regnare urbes, passimque vagari
Perpetuo coeli vitio, atque ignoscere paucis.

ut Syphilidis *libro. 1.* cecinit Hieronymus Fracastorius) partem meretriciis cõmunicarunt, qui in Italicis expeditionibus stipendia faciebant, Tum Hispani milites callidissimi, & non tam armis, quàm arte hostem offendere gnari, noctu egrediebantur: propria relinquentes prædia, & puteos veneno inficiebant. Neque satis hoc illis erat, sed & Italos pistores adversi exercitus precio corrumpebant, ut gypsum pani admiscerent. Denique cum vim contagiosi mali nuper essent experti, & ob annonæ caritatem necessum esset, inutilem & imbellem gentem ab Urbe excludere; clam etiam scorta, & quidem formosissima, cæterùm eadem lue inquinata expulerunt. Galli mulierum pulchritudine ducti, lubẽtissimè eas exceperunt: Sicque evenit, ut luxuriantibus cum eis infrenibus juvenibus, morbus iste non modò totum illum exercitum infecerit, sed & per orbem universum fuerit derivatus. Idque præter Nicolaum Monardis etiam Gabriel Fallopius tradidit, *libro de morbo Gallico*, cap. 1. qui, ut & alii passim, labem hanc consistere putant in contagione unius ad alium. A qua tamen sententia Hieronymus Fracastorius discedit *libr. 2. de morbis contagiof. cap. 12*, Tametsi enim maxima mortalium pars è cõtagione morbum hunc contraxit: observatum tamen est, (inquit) innumeros alios fine ulla contagione per se infectionem eam perpessos fuisse. Impossibile prætera fuisset, tam parvo tempore contagionem quæ per se segnis est, nec concipitur facilè, tantum terrarum peragrasse, ab una classe ad Hispanos primùm delatam: quũ do constat, aut eodem tempore, aut ferè eodem, & in Hispania, & in Gallia, & Italia, & Germania, & tota ferè Scythia visam fuisse. Adde, quòd prædixisse illam Astronomos certis antè annis, non parvum indicium est, aliud subesse illi principium, quàm simpliciter contagionem. Nec etiam mirum videri debet, novos atque insolitos morbos certis temporibus apparere, non quidem delatos ab una regione ad aliam, sed suis causis exortos. quod exemplis quibusdam demonstrat Fracastorius: cujus tanta fuit eruditionis præstantia, ut non tantùm ad Catulli, Plinii, & aliorum civium suorum exemplũ, marmoreã statuã Veronæ publicè erectã cohonestatus; sed & Aris à magno illo Julio Cæs. Scaligero, Josephi patre positis immortalitati fuerit consecratus, quandoquidem has quilibet doctus, non secus atque illos Horatii versus, meritò existimabit. *Hier. Fracastorius.*

——monumentum aere perennius,
Regalique situ Pyramidum altius.
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Quo in loco notandum est, Aquilonem Horatio dictum esse impotentẽ, pro vehementi ac valde potenti. Quo eodem sensu Impotentia Sidonio Apollinari pro nimia potentia usurpatur *Ep. 12. libr. 5.* Et impotens arrogantia Senecæ *de ira cap. 38.* Impotens fortuna Symmacho *Ep. 95. lib. 1.* Quomodo impotentem Reginam rerum omnium eloquentiam dixit Martianus Capella *libr. 5.* & M. Antonium Cicero impotentissimum hominem vocat *Epist. 1. lib. 10. ad famil.* *Impotentia.*

Cliensque comes impotentiam captat.

Apud Petronium, pro valde & ad invidiam usque impotentiam. Nec enim particula In semper negat aut derogat: imò etiam *In non semper negat sed & auget.*

jam auget quandoque, etiam in jure nostro. Sic enim *ingravi morbo* affectio legitur *in l.3. in prin. ff. de senatusc. Syllan.* pro eo qui valde gravi morbo laborat. Et *infrequens* interdictum, pro valde frequente habetur *in l.1. §. 2. ff. migran.* Et, insciente domino, pro bene sciente ponitur *in l. si servis. 54. de usucap.* Sic *increscit* pro valde crescit, positum videmus *in l. 1. §. in summa. in fin. ff. de aqua & aqu. pluv.* & *in l quæsitum. §. sed si fundus de instr. & instrum. legat.* & fatalia damna dicuntur, quæ *imprudentibus*, hoc est, valde prudentibus etiam accidunt *l. cum duobus 52. §. damna. ff. pro socio*; Virg. *in Georg.*

—Nunquam imprudentibus imber Officit.—

Similiter & casum illum *indifficilem* à Scevola pro valde difficili positum putat Accursius *in l. Gallus 29. §. ille casus 13. ff. de liber. & posthum.* & *infractum* Cicero dixit, pro valde fracto, cum aliis multis, in quibus dictio IN augere solet, non imminuere; affirmare, non inficiari. ut diligenter notavit Johan. Jovian. Pontanus *in suo de historia, dialogo, quem Atticum indigitavit fol. 556.* Morbus iste varia sortitus fuit nomina, Hispani à Gallis existimantes venisse contagium, morbum Gallicum nuncuparunt: Galli contrà Neapolitanum vocarunt, quòd Neapoli, unde pretiosam hanc mercem, tanquam partæ victoriæ præmium, in Regiones suas detulerunt, primùm cum eo confligtari cœperint. Germani ex Hispanorum contubernio hanc scabiem ad se manasse videntes, Hispanicam appellârunt. Alii Serpiginem Indicam, & quidem propriissimè: cum inde prima sit hujus mali origo. Sunt quibus hic morbus Patursa dicatur, vel Pua, nomine fortassis Indis proprio & genuino: quod à quibusdam morbus magnus & violētus, ab aliis *turpis passio* interpretatur: quòd generaliter omnes deturpare soleat. Quidam Pudendagram vocant: quod pudenda plerumq; primùm inficiat. Fracastorius Syphilida nominat; quia ex amore & conjunctione Veneris inter hominem ut plurimum suboriatur, atque ita Syphilis, quasi concordiæ atque amicitiæ Venereæ partus sit, ex Fallopii interpretatione. Johan: Almenar Hispanus *de Morbo Gallico cap. 1.* morbum hunc Saturnium vocat: quia à Saturno, propter ejus ingressum in arietem, aliis cœli dispositionib. coadjuvantibus, originem traxit. Cui sentētiæ & Gaspar Toralla subscribit, *in tr. de Pudendagra*; cum ita ait: Dicunt Astrologi (quorum in numerum citra omnem cōtroversiam meritissimò ponendus erit & Fracastorius) hunc morbum evenire à constellatione corporū superiorū: eò quòd effectus universalis in causas universales resolvi debet. Et hoc propter Saturnū existentem in Ariete. Nam in Ariete & Piscib. sunt quædam stellæ habentes virtutem generandi monstra, ut recitat Conciliator *in 29. different.* Licet autem fluxus illi cessârint: non tamen propter hoc & morbum hunc cessare necessum fuit: quoniam plura corpora infecta remanserunt, à quibus & alia inficiantur. quibus omninò addendum est, quod scriptum reliquit Joh. Lang. *lib. 1. ep. 42. & lib. 2. ep. 14.*

Quòd si Hieronymum Capivaccium audire volumus, non debet utique Medicinæ studiosos laborum ac diligentiæ pœnitere, quam in morbo isto tam frequenti, & peræque lucrosissimo cognoscendo adhibuerint. Nam & citra jactantiam dicere se ait, quod è Gallicæ luis curatione ultra octodecim millia coronatorum fuerit lucratus: *libr. de luce Vener. cap. 12. in fin.* ne habeat, quod tantopere gloriari possit Medicus ille, cui Manilius Cornutus legatus Cæsaris in Aquitania, Mentagræ morbo fœdo correptus. H. SCC. se curan-

Morbi hujus curatio quam lucrosa.

Manilius Cornuti & Mentagra

curandum elocavit, tantus erat rei Medicę quæstus, vel viri dignitas! ut est apud Plinium *lib. 26. cap. 1.* Sed quæstus ille tanto etiam major fuisset futurus, si Epilepsiam, sive Herculeum morbum profligare nosset. Tum enim & divinos sibi honores vidisset decretos: quos Menecrates celebris ejus morbi Medicus sibi ademptos noluit, dum nunquam sanè in publicum, nisi suis, quos curaverat, habitu Deorum indutis stipatus, & ipse verò purpurâ vestitus, aureâ coronâ decoratus, crepidatus, sceptrum denique in manibus, velut alter Jupiter gestans, prodire solitus est, ut est apud Athenæum *libro 7. Dipnosoph.* Hunc misisse ferunt ad Philippum Epistolam hujusmodi: Philippo Menecrates Jupiter bene rem gerere. Cui Philippus rescripsit. Philippus Menecrati sanitatem. Consulo tibi, ut cures te disportandum in Anticyram, quo rectè indicabat hominem illum insanire. Cujus stultitiam alio tempore idem Philippus in cõvivio quodam lepide detexit; cum reliquis epulantibus lautissimè, Menecrati & Jovi tantum suffitum mensa seorsim posita fieri mandasset. Adversus quem indies aliquin postulantem idem Philippus Clavicula in jugulo laborans perquam faceto usus perhibetur dicto. Quin tu inquiens, accipis, quantum libet, *cum in tua potestate sit clavis.* Per medicum enim illum, cujus nomen non expressit Plutarchus, *Menecraten* intelligi conjectura probabile facit magnanimus ille & gloriosus Greitseri Jesuitæ triumphator Simon Stenius, Professor quondam Heidelbergensis in oratione *de vita & rebus gestis Philippi Macedon. Regis.* Hic si etiam Apoplexiam fortem curare scivisset, periculum fuisset, ne Jovem cœlo deturbasset, & se in ipsius subsellium constituisset. Johannes Langius *libr. 1. Epist. 23.* Et quo fastu eum proditurum fuisse censes, si, quod de Asclepiade scribit Plinius, hominem è funere retulisset, & servasset? *libr. 7. cap. 37.* aut ut Apollonius puellam ipso nuptiarum die mortuã vitæ reddidisset? ut apud Philostratum legitur, *libr. 4. cap. 16.* Manes certè, Agyrta & circulator nefarius, eò vesaniæ progressus est, ut semetipsum Spiritum Paracletum dicere non sit veritus. Ruffinus *lib. 1. histor. Eccle. c. 22.* quemadmodum & Simonem Magum eò fastigii pervectum legimus, ut multitudine innumerâ fraudibus delinitâ, Romæ inter duos pontes hoc titulo simulachrum publico consequeretur decreto; SIMONI DEO SANCTO, quem etiam Christo æthera ascendenti se æquare non puduit: dum coram Nerone, non minùs stolido, quàm sævo principe, ex Capitolino monte, magicis artibus & Dæmonum ope suffultus, volare cœpit, magnâ cum vulgi admiratione, donec D. Petrus Dæmonas Magum destituere jussit; qui protinus è sublimi deorsum præcipitatus, elisus & exanimatus est. Abdias Babylon. *lib. 1. vitæ Apost.* Niceph. *lib. 2. cap. 36.* atq; ita furoris & impudentiæ condignas luit pœnas; ipso etiam Icaro infelicior, quòd nec nominis sui umbram humi, qua fractus fuerat, dimisit: quando econtra:

Icarus Icariis nomine fecit aquis.

Et cur Æsculapium, quẽ Medicinæ auctorem vetustas stulta credidit, à vindice Deo percussum fulmine & exstinctum putamus; nisi quòd ob artis medicæ prosperum successum, ultra humanum fastigium tumidus, divinos affectârit honores, imò ut Deo sibi thus adoleri voluerit ab iis, quos valetudini restituerat, tanquam ipsi nexu obnoxiis, interposito etiam jurejurando? ut videre apud Hadr. Jun. in Bataviæ historia. *c. 13. fol. 168. 169.* & Joh. Gotopium *lib. 9. Orig. fol. 1010.*

Sed nec Manes inultam tulit detestandam illam ambitionem & impietatem.

Menecrat. fastus.
ab Alexandro occisus.
Simon Stenius.
Asclepiades mortuum vitæ reddidit.
& Apollonius.
Manes.
Simon Magus.
Æsculapius.

Nam

Supplicia de Medicis sumpta. Nam cùm Persarum Regis filium ægrum, quem Manes vel absque Medicis quorum operâ diligenter curabatur, tamen se sanaturum fuerat pollicitus, frustra se instaurare posse asseverasset, cute detractâ, & stipulis refertâ pœnas dedit, referente Epiphanio, & Suida: non dissimili exemplo, quo Alexander Magnus, Hephæstione amico febre in Mediâ absumpto, Medicum in crucem egisse legitur, apud Joh. Monach. *in vita Alexand.* quem videri potest imitari voluisse Petrus Medices, dum Leonem Medicum doctum magis quàm fortunatum, in puteum præcipitavit, quòd Laurentium patrem cum fiducia curandum susceperat, & mentitus illicò Deo expensum ferebat, quòd secus accidisset. Eo tamen crudelior etiamnum censeri potest Austrigildis Guntranni Francorum Tetrarchæ conjunx: quæ lue infestata ac moribunda, maritum jurejurando adegit, ut duos medicos, qui fatum exorare nequiverant, morti addiceret. Stephan. Forcatulus *lib. 4. de Imper. & Philos. Gallor.* Cui exsecrandæ voluntati, legibus improbatæ, Rex paruit, Manes uxoris innoxio sanguine placaturus, pessimo exemplo. Sicuti enim, quod per imperitiam commisit medicus, meritò præstat: prætextu enim humanæ fragilitatis delictum decipiētis in periculo homines, innoxiū esse non debet: ita satis inhumanum fuerit, eventum mortalitatis ei imputari, ut graviter respondit Ulpianus *in leg. illicitas. 6. §. sicuti. ff. de offic. præsid.* quandoquidem ut vulgatis habetur versiculis:

Non est in Medico semper, relevetur ut æger:
Sæpe etiam docta plus valet arte malum.

Xenophon Medicus. Dignior multò exquisitissimis suppliciorum pœnis fuerat Xenophon ille Medicus, ab Agrippina Claudii Cæsaris uxore, pretio conductus, ut porrecto veneno Maritum tolleret. Hic igitur, teste Tacito *libro 2. Annal.* ac sic conatū vomituri: adjuvaret, pinnam veneno illitam faucibus innocuis demisit: ea prorsus fide, qua Sedechias Judæus Medicus Carolum Calvum Franciæ Regem Româ redeuntem, vel suæ vel alienæ malignitati obsequens, toxico sustulit, meditans equidē summa flagitia incipi cum periculo, perfici cum præmio. *Sedechias Judæus.* Quantò melior & ingenuior his fuit Hippoc. Cous? qui ne patriæ quidem hosti venenum, cùm posset, propinare voluit, sed ipsam potiùs medendi opem denegandam censuit. *Hippoc. in patriam pietas.* Nullis enim epistolis, nullo pretio ab Artaxerxe Persarum rege ægro allici potuit, ut vaderet medicatum; quia scilicet Artaxerxes Græcorum hostis esset, quemadmodum nec Themistocles ab eod. Artaxerxe, ad quē è Græcia malevolorum odio pulsus fugerat, adduci se passus est, ut ingratis Græcis Cyprum Ciliciamque jam invadentibus, (ut quidem poterat) occurreret: *& Themistoclis.* sed prioris laudis verecundia ductus, quæ ex servata patria contigerat, peractis sacrificiis, & epoto taurino sanguine, fortè et veneno infuso; in Magnesia, quam illis regionem Persa donaverat, decorum vitæ imposuit finem; magis tum Regi Persico admirandus, ubi mortis modum & causam rescivit, ut est apud Plutarchum *in Themistocle.* Unde Nicias ille apud Aristophanem in Ἱππεῦσι:

Melius est nobis sanguinem taurinum bibere:
Themistoclis mors est sanè eligibilior.

Sed Hippocratem, ob præstitam illam, ut dixi, fidem, & egregia præterea in patriam merita, qui tam fallere, ut ait Macrobius, quam falli nesciebat, & qui ex Medica facultate, quam & Deorum statuebat munus & liberam, nullam unquam corrogavit mercedem, ut ipsemet testatur *in Epistola ad Abderitas.* Eum, inquam,

Hippocrati qui honores habiti. quàm, Hippocratem Athenienses non tantùm Eleusinis sacris initiatum, municipali jure civitatis donarunt: sed & illi atq; posteris in Prytaneo alimenta, & divinos *ut & aliis Medicis.* decreverunt honores. Joh. Langius *lib. 2. epist. 2. & 3.* quod jam antea & Chironi, Machaoni, Podalyrio, aliisq; obtigerat: quos divinis cultos fuisse honorib. compertissimum est: ob artis credo utilitatem & præstantiam cujus quandoq; exercendæ ne ipsum quidem Archangelum Raphaelem puduisse, Hebraica traditum est veritate. *Tob. 6. v. 8. & cap. 12. v. 14.* Et eximia medicæ artis laude extollit Ludovic. Cœl. Rhodig. *lib. 29. lectio, antiq. cap. 11. ut* proinde mirum minus sit, Reges etiamnum præclaros appellationem ejusmodi non reformitasse: cujusmodi fuerunt Sabor & Ginges Medorum, Sabiel Arabum, Mithridates Persarum & Ægyptiorum Hermes, ac Damasceni regis nepos Mesues. Nam & Cordubæ principem quidam putant Avicennam. Et scienter profectò dicitur, sanitatis authorum esse Deum, Dei instrumentum esse Naturam, sed *Qui honorandi.* utriusq; ministrum dici Medicum: quem ob id honorandũ putavit Salomon, quòd altissimus eum creaverit ad sublevandam necessitatem; vel ad sustentandam humanæ fragilitatis indigentiam, ut Cassiodorus scripsit, *lib. 6. Epist.* Quod tamen ne- *Agyrta non item.* quaquam de Agyrtis & circumforaneis illis accipiendum erit Impostoribus: qui citra judicium, & cùm linguarum & artium, tum verò etiam Philosophiæ, quam ne quidem *ut Canis è Nilo bibens*, degustârunt, prorsus ignari, ignota Pharmaca ægrotis propinant, & sæpenumerò etiam caprinum stercus pro pilulis deglutinendum persuadent; hominum vitam suâ ignorantiâ non tantùm in discrimen adducentes, sed etiam certo exitio dantes: nihil magis soliciti, quàm ut ipsi solummodò rem faciant quod genus Medicorum, medicinam fame exercentium (qua- *Diatritarii.* lis fuit & Thessalus) Galenus *Diatritarios* vocat & damnat, referente Hieronymo Mercuriali *lib. 4. variar. lection. cap. ult.* Si- *Æschines Socraticus.* milesque videri possunt Æschini illi Socratico: qui dum paterna prodegisset bona, jam alieno ære & Danistarum fœnore subæratus, ut Trapezitis versuram solveret, μυρεψικῇ id est, unguentorum confectione ditescere voluit. Qui quid faciunt aliud, quã quod imperiti σκυτοτόμοι. Calceolarii solent? qui ut uno calopodio omnium pedes vestiunt: sic hi una hydrargyri unctione aut Cinaberis, argenti vivi sobolis fumo, omnes indiscriminatim morbos curare se posse nugantur, & vel apud Principes quoq; summa cum ostentatione & lucro profitentur; pecunia interim credulos & imperitos emungentes, non secus atq; apud Athenæum Hermeus *Hermeus.* myropola anum illam septuagenariam: cujus rugas cum variis & odoriferis ex marathro, malobathro & nardi spicâ unguentis quotide illineret; anum deliram unà cum marito & liberis ad medicorum inopiam redegit: haud quidquam probior illo apud Æsopum Medico, lippitudinem anus currare professo quidẽ; at dum collyrio oculos ejus delibuto obligaret, indies aliquid de supellectili secum asportante, vel eo compellente ægrum, ut ad avertendum oculorum amittẽdorum periculum adversã medicamenta illatum possessiones ei suas contra fidem bonam venderet. Quod itidem ex Æsopi, fabulatoris illius egregii, quem certatim linguæ utriusque monumenra celebrant, venustatis lepidissimæ & documenti non contemnendi apologo (ut cum Ludov. Cœlio Rhodig. loquar *lib. 29. lect. antiq. c. 9.*) retulisse videtur Ulpianus *in l. 3. ff. de var. & extraord. cognit.* Et quis dubitet, Medi- *Agyrta raedonib. nocentiores.* cos ejusmodi impostores, ipsis etiam prædonibus longè nocentiores esse: cum hi

pecu-

pecuniam tantùm viatoribus, nec impunè tamen, adimant: at illis, cùm vitam & pecuniam ægris eripuerint, etiam merces de gratia refertur, qui, ut cum Sidonio Apollinari loquar, parum docti & satis seduli languidos multos officiosissimè occidunt. *lib. 2. Ep.* 12. Sedulitatem quidem & eruditionem in Medico requirit Cornelius Celsus *lib. 3. cap.* 4. Ast sedulitas sine doctrina magis nocet quàm proficit. Author libelli *de Moribus Medicorum c.* 1.

Ignavi Medici demit Medicina salutem
Dum prodesse putat semper obesse solet.

Ignavi Medici impune occidunt. Atq; ita sedulò & officiosè ignavi Medici ægrotantes occidunt. Hinc Largus Medicus *ad C. Iul. Cæsarem.* Quid possum ultra dicere, nisi genere quodam parricidium eos committere? Plinius *lib. 29. cap.* 1. discunt periculis nostris & experimento per mortes agunt, Medicoque tantum hominem occidisse, summa impunitas est. Hinc inter eos, qui sanguine vivunt, Medicos enumerat Arthemidorus *lib. 1. cap.* 63. Homicidii quippe crimen est, hominis salute peccare, ut est apud Cassiod. *libr. 6. Ep.* 19. Cumq; nulla lex esset, quæ puniret inscitiam capitalem, & medicis impune liceret occidere; pœna tandem capitalis in eos promulgata est, qui imperitia homicidiū admisissent, ut ex Paulo *libr. 5. sentent. tit.* 23. *in fin. & l. illicitas. 6. §. sicuti de offic. præsi.* & aliis locis probat Savaro ad Apollin. *l.* 2. *Ep.* 12. *Ignorantia Arrogantia mixta.* Jam si magna illa ignorātia et arrogātiæ fuerit permixta, tum vero vitium id insolubile existimavit Gal. *lib. 3. Therap. sive Method.* & reperire sane est medicos, qui ita sæpè suis formulis ægrotos alligant, ut ab eorum præscripto superstitiosè pendere pœna sit ipso morbo acerbior. Francisc. Juretus ad Symmach. *Ep.* 39. *lib.* 3. Ut plurimum tamen Arrogantes illos sciolos de remediis suis perpetuò gloriari audias: videas etiam quantopere incessus gravitate, annulorum ostentatione, & vestium fastu ignorantiam suam tegere satagant, quam ut fateantur, tantum abest, ut vel vadimonium deserere minoris æstiment. Quibus rectè cum Favorino dixeris: *pallium & barbam video. Medicum Philosophum non video.* Multi etiam solius urinæ indicio freti, domi ceu Alexandriæ Medici desides in solio, ut Sacerdos Apollinis ex tripode; aut ut anus fatidica ex crystallo, non viso ægro, sed tantum inspecto lotii vitro, bone Deus! quam ambiguè, quam perplexè de ægrotantis morbo, salute & morte pronuntiare, & perfricta fronte ob vile lucrum, quo scortum non mereret, nugari non erubescunt. *Lotii Spectatores.* Adeò Ignorantiâ nihil doctius & audacius! Si quidem quò quis imperitior, eò etiam plus in rebus arduis sibi confidere & arrogare audet. Memorabile autem in primis est, quod à Johanne Langio, Medico doctissimo & festivissimo relatum video: Judæum scilicet pharmacopœum quendam, ante Myropolium statuisse sculptile Morionis idolum, versicolore veste, rubro capitis galero ornatum: qui dextrâ manu exsertâ matulam vitream, diductis labris subridens, ut Moriones assolent, Spectatoribus ostentare videbatur. Rogatum verò pharmacopolam, quid hoc insolens Morionis simulachrum portenderet? respondisse: Se à parente avoque Medicis accepisse, Medicos, qui ex solo fallacis urinæ indicio discernere morbi naturam, & locum affectum conarentur, hos esse Morioni huic similimos, qui temerarium illorum de morborum caussis ex lotio indicium irrideret. *Morionis simulachrum.* Quis verò non indoctos hujus farinæ Medicos & Agyrtas è Civitatibus cum Platone & Hippocrate censebit expellendos? Neque enim impostorum, sed fati ope homines consenescunt; pluresque Medicorum imperitiâ occumbere sæpius nostro malo experimur, quàm valetudini speratæ restitui:

ftitui: ut graviter censuit Leopoldus Dicleius in Oeconomia processus Judicii Ordinarii. *Tit. de Procuratoribus.* quibus adde, quæ de Inscitia & arrogantia Agyrtarum id genus scripta reliquit Joh. Langinus *Epist. Medicin. libr. 1. Epist. 2. 11 32. 37. 72 & lib. 2. Ep. 41. & lib. 3. passim* unde pleraque hæc à nobis desumta minimè diffiteor. His rectè adnumerandi erunt ludiones sive circulatores illi, Italis Ciarlatani dicti, quasi Cerretani, qui à Cereto Umbriæ oppido: cujus incolæ *Ceretani* totum oi bem vano ac turpi superstitionis genere ludificari dicuntur, quorum originem, medendi rationem, instituta, & fraudes, prolixè exponit Scipio Mercurii Philosophus, Medicus & Civis Romanus *lib. 4. de gli errori populari d' Italia cap. 1. & 2. cum seqq.*

Ciarlatani.

Verum de ligni Guajaci qualitate & facultatibus consulendi erunt, Nicol. Monardis *lib. simpl. Medicament. ex Novo Orbe delator. c. de Guajac.* quem librum Carolus Clusius ex Hispanico sermone in latinum transtulit. Andreas Matthiolus *lib. 1. cap. 111. in comment. in Dioscor.* Nicolaus Massa Venetus *in lib. de morbo Gallico, tractat. 3. cap. 2.* Aloysius Lobera Abulanus *cap. 4.* Alphonsus Ferrus Neapolitanus *lib. 1. de ligno sancto non permiscendo, in præfat.* Gabriel Fallopius Mutinensis, *tract. de morbo Gallico, c. 39. 40. 14. 44.* Et Hieronymus Capivaccius *lib. de lue venerea, cap. 8.* Nunc de China, seu radice Chinæ videamus.

Radix China.

Radix Chinæ, à vastissima Chinarum regione, in qua nascitur, ob excellentiam *China* plerumq; dicitur: aliis *Chinna*, quibusdum *Cina*, nonnullis *Echina & Achina*: Indigenis *Lampatan*; in Decan *Lampaos*; in Canarin *Bonsi*: ab Arabibus, Persis & Turcis *Chophchina* nūcupatur. Hæc anno primum 1535. gentibus Indiæ innotuit, anteaignota, quòd tum morbus Gallicus ligno Guajaco curaretur. quo ex Hispaniarum India allato, aurum contrà non carum erat: at racicis hujus successione id eviluit, Johan. Linschoten *in descript. Navigat. in Orientem. cap. 77.* atque usus ejus ex India exsulari cœpit, tanquam Hispanus quidem qui Indigenas fame enecare vellet, ut scripsit Garzias ab Horto *l. b. 1. histor. Aromat. & simplic. Medicament. apud Indos nascent. cap. 38.* Id qua ratione factum sit, mihi quidem indagare non est integrum. Nam quòd China in morbi Gallici curatione vi & potestate Guajacum superare quibusdam putatur, id uti sine ratione dictum, ita & experientiæ minus consonum esse; proindeque illos toto cœlo aberrasse, scripsit Bernhardinus Tomitanus *libr. 2. de morbo Gallico, cap. 16.* Radicis illius plantam trium aut quatuor palmarum altitudine assurgere dicunt, cauliculis tenuibus, qui raris foliis cinguntur (mali Assyrii similitudine) suoque amplexu hederæ modo proximas arbores scandunt. Ideoque qui hanc serere sive plantare velit, commodissimè id eum juxta arbores facturum monent. Radicem ajunt habere palmi longitudine, interdum crassam, interdum tenuem: quæ recens eruta adeò tenella sit, ut cruda aut elixa mandi possit. Chinenses enim hac adhuc tenera cum carne elixa vesci, velut apud nos napis & rapis cum carnibus elixis vescitur vulgus. Hanc partim in paludibus & montibus, atque etiam mediis in sylvis (ubi passim enasci- tur) effodi, Mercatorum, Nautarumque testimoniis comperimus. Quæ in palustribus litoribus, aut quorundam magnorum fluminum in mare illabentium ripis crescit, plerumque undarum impetu proximos margines alluentium è solo eruitur, & in vastum pelagus aquarum vertiginoso lapsu rapitur: tandemque exonerante sese mari è partibus æstuosis in tran-

Quando innotuerit.

Chinæ descriptio.

Ubi nascatur.

tranquill s, id est, ab aquarum vertigine in litora reiicitur. Radix ista non admodum longa est, arundinis majoris radici similis, valdè tamen nodosa, tuberosa, inæqualis, & in varia frusta, quando ad nos pervenit, disrupta, nullius saporis, nec odoris. Quæ in maris litoribus legitur, rubescit magis, & cocta magis quam cruda; quæ è solo eruitur, & illota ad nos transportatur, minùs. Quæ palustrium & uliginosorum locorum est indigena, crassior, fungosa magis, & levior existit: quæ apricorum & montium, ut magis tuberosa, geniculata, compactaque, durior & ponderosior; ita suam integritatem tuetur diutius.

eximi Delectus. Deligenda est autem Radix ponderosa recens, firma, quæ neque teredinem, neque cariem senserit; nec inter secandum pulverulenta: quæ foris subrussa sit, intetuè colore albicanti. Hæc enim ut rubore decoctum plenius tingit, ita & efficientia præcellit. Quòd verò Radix ista vix unquam viribus integris, sed ferè semper emarcida & cariosa, è Chinarum regione ad nos invehitur: (nam è centum radicibus vix quatuor bonas reperiri, Fallopius ait: cùm ea sit Mercatorum versutia, ut ad occultandam cariem & teredinem, Chinam perinde vulgari Officinarum bolo Armeno involvant, ac Zinziber emblasticâ illâ terrâ obduci novimus, quòd rubescens in Officinis, ac potissimum Antuerpianis prostat, ut Matthiolus tradidit:) Ejus inquam rei caussa est, non tam locorum distantia, qua disjungimur, quàm cœli plaga atque tractus torridus: quo Mercatoribus & Nautis non modò navigationibus remigandum, sed sæpè aut commeatus reparandi, aut aquationis gratia, aut ob tempestatem adversam ibi commorandum. Ideoque tolerandus est immensus fervor ejus spatii, quod inter duos Tropicos jacet: Ubi necessum est, quicquid in ea radice humoris restiterit, summo ardore atq; æstu retorreri & exsuccum reddi. Julius Palmarius *lib. 1. de lue Venerea, cap.* 14 Jam cùm duobus his vitiis plerumq; laborare soleat id genus Radicum: 1. quod spongiosæ sint & leves. 2. quod sint exesæ à carie: semper eligenda erit illa, quæ exesa est, dum modo sit ponderosa. Nam ejus, quæ levis est, decoctum putrescit: & nec ullam vim habet, nec quidquam emolumenti ægro confert: ut Fallopius monuit *in tract. de morbo Gallico, cap.* 62. quem etiam Lector, si de vi & potestate Chinæ edoceri cupias, pariterque Nicolaum Monardis, Christoph. à Costa, Hieronymum Capivaccium, Bernhardinum Tomidanum, Julium Palmarium, Andream Matthiolum, (in epist. de Radice Chinæ) & Garziam ab Horto, adire poteris. Illud tamen ex Garzia hîc adjecero: Solere eos, qui Radicis hujus decocto utuntur, mulierum conspectu vehementer ad libidinem accendi: Ideoque consultum videri, ut per curæ tempus nullæ ad ægros mulieres admittantur, quandoquidem ab harum cōmercio, & Venerea præsertim colluctatione, Misellis illis planè tum sit abstinendum, ut Joh. Hugo à Linschoten monuit, *cap.* 77.

Sequitur nunc, ut de Sarsa parilla videamus. Sarsam parillam Medici cum dicunt, semper radicem ejus intelligunt, quandoquidem radix tantùm ad nos perferatur. quo fit, ut plantam illam paucis videre contigerit. Describitur tamen à Nicolao Monardis, quòd sit planta multis radicibus nitens, duos cubitos aut eò amplius longis colore cinereo dilutiore: quæ interdum tam altè demittuntur, ut qui integras volet eruere, ei profunda fossione opus sit; ramis nodosis & lignosis, qui facilè desiccantur. Floresne an fructum proferat, ignoratur. Sunt qui hanc *Sarza parilla.*

Spartam parillam vocent, ut Vesalius, quasi parvum morum dicas: sed manifesto errore: cum nec specie, nec virib. cum parvo moro ullam habeat affinitatem. Alii illam nominant *Salsam parillam*, imperiti nimirum linguæ Hispanicæ: quæ Sarzam parillam eam appellandam esse hortatur. quod nomen, cùm primùm eam Hispani in India conspicati sunt, indiderunt, propter cognationem scilicet, & similitudinem quam cum Smilace aspera, planta spinosa, & hederæ folia ferente habere videtur, & Hispanis Sarza parilla dicitur. quibus *Sarza* dumum sive spinas; *parilla* viticulam significat: ut ita Sarzam parillam idiomate illo spinosam vitem, vel rubum viticulam rectè dixeris. Quæ nomenclaturæ ratio in caussâ est, ut Matthiolus Sarzam parillam dixerit, aut asperam Smilacem esse, aut plantam illi viribus & facie congenerem. Certè Lucas Chinus medicus clarissimus, & rei plantariæ peritissimus, palàm affirmat, se vidisse apud Florentiæ Ducem Sarzæ Parillæ plantam integram ex Hispania allatam; quæ omnibus suis partibus ac notis nihil ab aspera smilace differebat. Imò nihil aliud hanc plantam esse cẽsebat, quàm genuinam smilacem asperam. Id quod paulò pòst experimento deprehendit. Siquidem erutis asperæ smilacis radicibus earum decocto plures curavit morbo Gallico affectos; referente Matthiol *in lib. 1. Dioscoridis cap. 111.* Idque præter Nicolaum Monardis etiam Gabriel Fallopius testatur, quem Melchior Guilandinus non nisi totius Italiæ publico, summoque honore à se nominari ait. Nullum enim unquam Chirurgũ hoc ipso Italiam produxisse omnibus animi ingeniique dotibus absolutiorem: & si ad laudem facit, Hydrocremasto Taurino tanto majore, quanto minùs verecundum est, velle docere, quod non didiceris; ac Spartam, quam sis nactus, impotenter ornare. Is inquam; Fallopius idem testatur *in tract. de morbo Gallico, cap. 63.* ubi experientiâ se cognovisse ait, Radicem Sarzæ esse radicem asperæ smilacis: quia eandem habeat materiam, easdem notas, & eandem efficaciam. Semper enim (ait) cum felici successu est, loco Sarzæ pariglie (ita namque hanc vocant Itali) in lue Gallica usus sum. Nec obstat radicum differentia, quòd Indica non æque spinosa, adeò secundum corticem lenis sit, atque smilacis asperę radix: sed rugosa secundum longum & aspera, ut Alexander Trajanus Petronius scripsit *lib. 5. de morbo Gallico, cap. 1.* quod ipsum & Fallopius agnoscit, dum Indicam habere dicit radices majores, crassiores, carnosiores; Nostram verò breviora capillamenta. quibus accedit, quòd Indica in solo arenoso nascatur; nostra in saxo, & cum non multum alatur, fiat tenuior. Hæc, inquam, radicum differentia, ex Matthioli sententia non obstat: quando quidem, ut Theophrastus autor est, loci à locis differunt: & sæpè climatum, cœli, solique varietate differunt cùm forma, tùm sapore, & odore plantarum radices: quanquam in utraque illa radice eundem saporem, eundem corticẽ, eandem medullam, & facultatem, imò nostram enim vivaciorem esse idem Fallopius affirmet.

…ius deno-minatio.

Lucas Chinus.

An Sarza eadem sit, quæ smilax asperâ.

Gabr. Fallopius.

[illegible]

Translata est hæc radix primùm ex Hispania nova. At multò meliorem & efficaciorem protulit provincia *Honduras* sive Perû quæ à superiore in hoc differt, quòd illa candidior est, ad pallorem tendens, & gracilior; hæc verò cinerea nigrior atque crassior. Nunc ex provincia *Quito* cœpit inferri, copiosè, nascens in vicinis urbi *Guajaquil* locis ad flumen ejusdem nominis maximum, quod ex montibus Peruanis originem sumens, ab Oriente in Occidentem vergit, & in Oceanum (quem

Sarza na-tales.

dat

de l. Sur vocant) circa portum veterem labitur. Guancavilcæ vocatur ejus regionis incolæ, & edentuli sunt: quoniam pro more habent, ut sibi dentes eximant, quos suis idolis offerant, afferentes nimirum optima quæq; eis offerri debere: hominem autem dentibus nihil habere præstantius, nihil magis necessarium.

Guanca-vilcæ e-dentuli.

Fluminis ejus Guajaquilaqua admodum salubris, & multos morbos curare dicicitur: eamq; ob causam plusquam sexcentis miliaribus ad eam concurritur, ab Indis & Hispanis: qui multoties eâ aquâ se abluendo, & magnam ejus quantitatem sæpius hauriendo, mare plurimum urinæ excernunt, & valdè sudant, & consequenter morbis liberantur: eodem ferè modo ejus aquâ utentes, sicuti in balneis Lucensibus, Puteolanis, & fonte illo celebri apud Leodios fieri solet. Sunt qui putant ab hujus fluminis aqua Sarzam parillam Guajaquilanam facultates suas mutuare. Ea est colore ex cinereo nigricante, majoribusq; & crassioribus radicib. constat, quàm ea quæ ex Honduras adfertur: atque interdum tam longis, ut altitudine humana fodiendum sit, antequam erui possint, quod videre est apud Nicol. Monardis.

Sarzæ genera.

Fallopius quoq; duo Radicis hujus genera recenset. Unum, quod habet corticem planum, pinguem & crassum; Alterum, quod habet corticem tenuem & siccatum. Utrumq; bonum est, dummodo non adsit in exteriori superficie præter modum nigredo. Et quanto longiora habet capillamenta, tanto est præstantius: dummodò album sit, non exsiccatum, ut palea.

Descriptio.

Communiter autem Radix ista multas de se fibras, perinde atq; Elleborus, promit, & per terram longè adeo lateq; dispersas, ut sæpè sex cubitorum longitudinem superent; & complicatæ in fasciculum assurgunt, trium quatuor ve librarum pondere: ut est apud Jul. Palmarium. Fasciculum illum Fallopius tuberculum videtur appellare, variis in locis prolatum, ex quo erumpant capillares radices infinitæ, fibrosæ, & longissimæ. Radices autem vel capillamenta aliqua tenuia, aliquando etiam crassa ait exsistere; alba intus percurrente fibrâ nervosâ & durâ, quæ anima vocatur. Cortex durus est, ita ut videatur veluti caro concreta circa medullam. Estque hæc radix cùm odoris expers, tùm in sipida, ita parvum habens amarorem, ut vix sentiatur.

Deligenda est recentior, alba, lenta, & crassa, fractu contumax, quæq; assulatim frangitur. Nam rubra, emarcida, cariosa, squalida, pulverulenta, cùm frangitur, penè inutilis existimatur. Mala etiam est, quæ habet colorem intus sublutenm, & in qua veluti vermium vestigia apparent, & quæ tanquam excesa est. Russa reddit decoctum subrubrum, & Chinæ decocto paulò obscurius ac conturbatius. Alba verò multò limpidius. qua de re, ut & viribus Sarzæ parillæ, videri poterunt Nicolaus Monardis, *in histor. simpl. Medica. ex novo orbe delator.* Andreas Matthiolus *in comment. lib. 1. Dioscorid. c.* 111. Jul. Palmarius Constantinus, Medicus Parisiensis *lib. 1. de lue Venerea, cap.* 15. & Hieronymus Capivaccius, *cap.* 8. Antonius Fracantianus, *lib. de morbo Gallico.* Gabriel Fallopius *c.* 63. *&* 68. Alex Traj. *lib.* 5. *c.* 11. Carolus Clusius *in annotationib. ad Garziam ab Horto, c.* 38.

Delectus.

Reliquum est, ut de *Ligno Sassafras* dicamus. Ejus apud Nicolaum Monardis hæc exstat descriptio: quòd Arbor ea Indis *Pavame*, Gallis (quos & Hispani imitati sunt) *Sassafras* dicatur. Est autem magna pini mediocris magnitudine & forma (tametsi etiam minores inveniantur (unico trunco nudo, ramis in cacumine ex-

Sassafras

Eius descriptio.

pensis, ut pinus repurgata: cortice, quem integit tenuis cinerea quædam pellis, ex cinereo nigricante, gustu, aliquantulum acri, sed aromatico, nonnihil ad fœniculi saporem tendente, odorato, ita ut pauca ejus quantitas cubiculum suo odore impleat: materie trunci & ramorum alba, ad cinereum colorem tendente, non adeò aromatici saporis, ut cortex: folio ficulneo in tres angulos desinente, novello verò folio pyri folium æmulante; sed quod vestigia angulorum habeat, semper virente, hoc est, foliis novellis semper eis, quæ decidunt, succedentibus, colore viridi obscuriore, odorato, præsertim si siccum sit. An florem fructumve ferat, incertum. Radicibus nunc crassis, nunc tenuibus, pro arborum magnitudine, levibus, sed non adeò uti lignum, per summos terræ cespites expansis, ut facilè evelli possint, quod ferè commune est omnibus arboribus Indicis. Imò referunt, Hispanicas arbores cò delatas, steriles fieri, nisi in superficie terræ plantentur. Cortex radici firmiùs inhæret cinereus, ipsiusque arboris cortice magis aromaticus: ideóque radicis decoctum odoratius & præstantius est, & ab Hispanis isthic usurpatur.

Natalis. Nascitur in Florida novi orbis provincia, quæ 25. graduum altitudine polum habet: & quidem in maritimis & locis temperatis, hoc est, neq; nimium siccis, neque nimium humidis, ut in portubus *S. Helenæ, & S. Matthæi.* Nam alibi per universam Floridam haud facilè invenies. Istic verò sunt integræ sylvæ, quæ ob suavissimum, quem spirant, odorem, ab Hispanis primum cò venientibus, arborum canellæ esse existimabantur. Nec immeritò. Nam adeò odoratus & acris hujus arboris, atque Cancellæ cortex, & eosdem effectus præbet ejus decoctum, quos Canella.

Omnium optima est Radix: deinde rami: tertiò truncus: sed cortex omnibus præfertur. Indi etiam recentia folia trita vulneribus imponunt, & sicca in alios medicos usus reservant. *Delectus.*

Commendatus ejus decoctum in omni morborum genere, præsertim verò in obstructionibus & partibus internis roborandis: ad tertianas & febres antiquas. Commodè ex Sacccharo propinatur defluxione laborantibus, asthmate, pectoris vitiis ex frigiditate provenientibus; & consequenter doloribus nephriticis & renum; è quibus calculum ejicit, & flatus discutit, quam etiam ob caussam uterum ad conceptionem præparat, & menses provocat. Vomitus cohibet, concoctionem juvat, alvumque subducit. Illius fragmentum assiduè gestare & odorari maximè prodest, adversus pestis contagia, præsertim non neglectis aliis remediis. Denique ob ingentem siccitatem, & moderatum calorem, est remedium excellés ad omnis generis defluxiones, quoniam eas absumit: Sed iis qui extenuati "
sunt, non convenit. Singulari experimen- "
to probatum est, hujus decoctum propi- "
natum utilissimum iis fuisse, qui pedes & "
manus ex podagra sic contortas habe- "
bant, ut illis uti non possent. Ad luem item veneream non minus utile, quam aqua Gujaci aut Chinæ. Ligni fragmentum præmansum eo dente qui dolet, & istic retentum, dolorem sedat. His addantur, quæ eodem de ligno scriptis prodidit Hieronymus Capivaccius *libro de lue Venerea cap.* 8.

4. Ait Pancirollus: *Ficus & Nuces Indica* (Etsi ficus Indicæ multiplices sunt, modò crassiore, modò tenuiore formâ, diversis præstantiæ notis: eadem tamen omnibus imago, ac color idem, arborq; ipsa eodem modo viri staturam æquat. Folia (in quorum medio crassior, quo di- *Ficus* vidun-

videntur, nervus existit) habet ulnæ magnitudine; tres dodrantes lata. quib. Turcæ pro charta bibula utuntur ad cucullos. Lignum arbor non habet, sed similitudine arundinis truncum. Quod senescente arbore exteriorem corticis partem tegit, in modum cribri ex pilo facti figuratur, aspectu tamen crassius aliquantò. introrsum eadem folia cucullata ac clausa apparent, in medii hominis altitudinem: tum explicant sese, ac per vices excrescunt ita, ut vetera à recentioribus successione quadam expellantur, donec arbor justo incremento steterit, fructumque maturum protulerit. Inter folia ex arbore surgentia flos nascitur, (contra naturam nostratium ficuum: in quibus lac est, quod in aliis arboribus flos. Inde enim ficus Macrobio non florere, sed lactere dicuntur, *libro 3. Saturnal cap. 20.* magnitudine ovi Struthionis, colore purpureo: ex eo longiore incremento ramus prodit, non ligni quidem materiâ, sed caulis brassicæ, ficus coacervatas abundè proferens. primò quidem fabarũ formam habent, cùm adhuc volvulis includuntur magnitudine medii palmi, pollices tres aut quatuor latæ, cucumeris crassitiem nanciscuntur. Ramus hic ferè semper centum ficus habet, plus minusve, quæ ut uvæ in nodum cogũtur. Racemi inde quidam ita magni, ut duorum virorum baculo bajulantium onus impleant. quo fit, ut ficus istæ *centuplices* dici fortasse possint rectiùs, quam duplex illa ficus apud Horat. *lib. 2. Satyr. 2.*

Ficus lactens, non florent.

Et Nux ornabat mensam cum duplice ficu.

Ficus duplex quid Horatio.

quo tamen loco Adrian. Turnebus putat ficum significari majorem, ut quæ *Marisca* vocabatur. Quemadmodum enim Virgil. cùm crassum dorsum dentalis exposcit, *1. Georgic.*

——*duplicis dentalia dorsi,*

scribit: & rursus latam spinam equi demonstraturus, *Georg. 3.* ait:

——*duplex agitur per lumbos spina:*

ita & *duplicem ficum* ab Horatio appellari suspicatur, quæ major est & uberior, quæque formæ amplioris est. Marisca autem ficus erat vilior, & saporis fatui. Unde Martial. *lib. 7. Epig. 24.*

Infanti melimela dato, fatuasque Mariscas,

ut ostendat Horat. vilioribus tum bellariis, in cœna præsertim frugaliori, explicatam fuisse mensam secundam. Turneb. *lib. 13. Advers. c. 1.* Inter bellaria autem et ficus fuisse appositas, Guiliel. Stuckius docuit, *Antiquit. convivial. lib. 2. c. 2. de Mensis secund.* quibus omnino addenda sunt, quæ de Ficuum natura, viribus & usu scriptis prodiderunt, Josephus Quercetanus in Diætetico & Polyhistorico *Sect. 3. c. 3.* & Johannes Bruerinus in Dipnosophia *libr. 11. cap. 37.*

Indicæ ficus fructus nondum plane maturi scinduntur: cùm inter viriditatem & flavedinem etiamnum hærent: tum alibi à trabe suspẽsi, intra quatuor aut quinque dies commodè maturescunt. Arbor sive planta unicum tantùm racemum fert, quæ mox tota detruncatur, ac mensis spatio justis denuò incrementis adolescit, & fructum toto anno ita perpetuum fert, tantâ abundantiâ, ut communiter Indis in cibi usus serviat, gustu sanè bono. Morsu enim farinam & butyrum dulci mixtione repræsentant, panis & lacticinii vicem præstantes, simplici victu, quo corpus hominis absque alio cibo facilè posset sustentari: quemadmodum & in India multi sunt, quibus toto vitæ tempore particularis cibus ex ficu est. Id quod nemini novum videri debet, cùm & vulgaris ficus alimentis adeò idonea fuerit habita, ut non desint, qui eam Cereris donum dictitârint, & pro alimoniæ symbolo susceperint. *Fic. Indic. pro cibo.*

Quantum enim ficus humanæ prosit alimoniæ, vel ex eo manifestum esse potest,

rest, quòd Athletas ficis ficubus pascere moris fuerit, auctore Plinio. Experimento quippe cōpertum est, eo cibo frequentiùs sumpto, corpora & vires mirum in modum adaugeri, ut est apud Joh. Pierium, *lib.* 53 *Hieroglyphicis. de Ficu.* ad quod comprobandum, & ostendendam singularem ficuum nutriendi vim atq; præstantiam, princeps Medicorum Galenus vinearum custodes inducit, quos solo cibatu ficuum & uvarum cum pane, obesiores fieri constat: sed postea cum finis mandendi fuerit, molem illam corporis facilè collabi atq; detumescere dicunt. Ipsemet etiam *Galenus*, quanquam ut salubrem vitam degeret, ab omni fugaci pomo abstinuit; exactè tamen maturis ficubus atque uvis perhibetur usus, ut quæ minus inutilia esse existimaret. Atque horum usu ita oblectatus fuisse memoratur *Plato*, ut & φιλόσυκ© & φιλάμπελ© (quasi ficuū & uvarum amatorem dicas) fuerit cognominatus, ut est apud Joh. Brayerinum *lib.* 11. *de re cibaria cap.* 37. & Joseph. Quercetan. *in diætet. polyhistor. sect.* 3. *c.* 3. Porro Naxii Dionysium μειλίχιον cognominant, quod ficorum poma invenerit ac dederit. μειλίχες enim ficus illi vocant. Unde apud eos Bacchi Dionysii simulachrum ex vite erat; Milesii verò *ficulneum*. Quod rectè etiam *ficulnum* dixeris. Utrumque enim apud Scriptores in usu esse, Beroaldus monet *lib.* 8. *Milef. Apul.* quorum anthoritatem pluris apud se esse dicit, quam prærancidas Grammaticorum observationes. Et ex his ipsum Nicol. Perottum, ignorantia Latinæ linguæ id accidere existimantem se valde refellere posse ait, nisi id consilii jam pridem sibi probaretur, *parcendum esse canina facundia, neque adversus mortuos stilum esse stringendum.* Quandoquidem mortuos vexare idem Platoni visum fuerit, quod more canum lapides impetere *libr.* 5. *de Repub.* & cum mortuis contendere, quid aliud esse censet, quam ut in veteri verbo est, cum larvis luctari? Quanto rectiùs Ovidius

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit.

Tunc suus ex merito quemque tuetur honos.

Ficus & uvæ quam vim nutriant.

Appetita à Galeno.

à Platone.

à Baccho.

Mortui nō lacessendi

Ficuum autem Indicarum in eduliis usurpandarum modos varios videre est apud Johannem Hugonem à Linschoten, *in navigat. in Indiam Oriental. cap.* 55. ubi etiam has in omnibus Indiæ atque Orientis locis reperiri scribit: uti etiam in Arabia, itemque Hierosolymis, Damasci, Cayri, &c. ut persuasum inde quibusdam sit, primum generis nostri parentem Adamū, ex hoc genere fructuum cum peccato gustasse. A qua sententia ne ipse quidem Irenæus atque Tertullianus admodum abhortuisse videtur, si Pierio credimus, in eo, quem jam dixi, libro ita scribenti: Hujus generis (loquitur autem de ficu) fuisse prædicant Adami pomum, contra ipsius Dei præceptum nimis expetitum. Id enim delectationem & voluptatem, quæ sensu percipitur, significasse plerique Theologorum docuerunt. Nihil enim mentem nostram è tranquilla Paradisi statione faciliùs exturbat, quàm nimia voluptatum consectatio. Adamus tamen suæ prævaricationis amaritudine exacerbatus, fici foliis semet velare, pudoremq; obtegere properavit. Ficum enim fuisse, tradit Irenæus. Tertullianus autem ea super re ait: *quod in novo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festinans, ficulneis foliis interim circumdat.* Ad hoc addit Irenæus, non alterius arboris aut herbæ, quæ molliori tractu esset: ad indicandum pœnitentiæ duritiem atque cruciatum, propter scabritiem scilicet & asperitatē, qua folium hujusmodi est præditum. Atq; eò allusit illo in Ficum epigr.

Labe mala in famis, qua tabuit improba primum

Vt fama est, & mox inquinat Era virum.

Adam de pomo, h. e. ficu prohibita comedit.

Vnde

Vnde genus genuit humanum, morte inde suborta
Et genuit æterno cassa juventa die.

Fiora. Baptista Fiora: quem doctum valde, valde accuratum, sed durum vocat Jul. Cæsar Scaliger. *in Hypercrit*

Sanè cùm in testamenti veteris historia legimus, exploratores Terræ sanctæ racemum uvarum retulisse, cui gestando vix duo homines sufficerent: posset aliquem fructus hujus indici recordatio in eam nō immeritò deducere cogitationem; Nam talis ille Racemus exstiterit, qualem eodem more ab Indis ad domum Archiepiscopi cujusdam translatum, haud falsâ illius historiæ imagine, sibi apparuisse Linschotanus scribit.

Nuces Indica. 5. Sed à Ficu ad *Nuces Indicas* manum jam porrigamus: quæ etsi *Palma* etiamnum hodiè dicuntur, ob cognatam fortassis naturam, quàm cum Palma communem habet Nux Indica, dum citra sociam sui generis non frutificat: veræ tamen palmæ non sunt: tum quòd has nusquam in tota India reperiri, sed fructus earum ex Arabia in Indiam deferri Garzias ab Horto scripsit, qui ultra tricesimum annum Medicinam in India continenter fecisse commemoratur: tum quòd experientiâ comprobatum sit, palmam, quæ passim in Asia & Africa gignitur, in India nullibi locorum pullulare; & sicubi in ea provenerit, illicò tamen sterilem & infœcundam exsurgere. Ut proinde quilibet possit cognoscere, per palmas, quas Theophrastus, Arrianus, Strabo, & alii scriptores veteres nasci in India narraverunt, intelligendas esse non propriè dictas; sed quas recentior ætas *Nuces Indicas* cognominat: quarum fructum Indigenæ *Cacao* sive *Coquos* appellant. Est igitur arbor ista proceritatis eximiæ, in altum excurrens, palmi minoris ferè crassitie. Folia non nisi in cacumine generat, quæ se ut in dactylo dila-

Nucis arboris descriptio.

Pancirol. lib. 2.

tant: sub foliis, veluti clypeo fructus latent, juncti inter se decem subinde numero. rarissimè enim unica nux separatim prodit. Singulæ autem ovi Struthionis magnitudinem ferè habent. Radix ipsa tenui spatio porrecta, contra fidem ferè terræ inhæret, ob inusitatam trunci proceritatem, ut ascendens oculos animumque aspicientium nimia altitudine perturbet: Verùn *Canarini*, qui Agricolæ sive hortulani Indorum sunt, arboris corticem veluti in scalarum usum scindunt ac præparant, summaque facilitate ascensu superant, etiam cum desperatione Lusitanorum, quibus id facinus terribile habetur. Tanta verò Palmarum sive Nucum harum ubiq; est copia, ut Hispaniæ ac Lusitaniæ olivas, & Bataviæ salices numero superent. Coluntur que duas ob res præcipuè: Fructuum & Vini gratiâ Fructus penè maturus, aquâ plenus est: potabili illa, dulci ac limpida, & admodum refrigerante, atque ea quidem cum copia, ut vel unica ex nuce dimidius impleatur cantharus. quæ etsi abundanter pota fuerit, nequaquam tamen est noxia, quòd & amœna, & naturæ sit commoda. Eâ tamen, si Nux arbori diu hæreat, in albumen sive nucleum coalescit, isque interior fructus, sapore nuci avellanæ similis est (unde & Guilandino *Avellana Mexicana* dicitur) dulcior tamen aliquantulum. Prior cortex interioris fructus tegumentum) quod postea in lignum durescit, Nuce ad summam maturitatem perductâ) tum mollis ac tenuis suavi gustu cum sale carduos altiles sapore propemodum repræsentat. Eodemque cortice si tecti fuerint *Coqui*, per universum orbem, corruptionis securi, vehi poterunt. fit tamen subindè diuturnitate tēporis, ut aqua illa in pomum subflavum convertatur, sapidum valdè ac suave. Ex nucleo etiam Indi obsonium conficiunt, orizamque cum succo nuclei coquunt.

Avellana Mexicana.

Nucum Indicarū usus.

h

coquunt. Servit quoque ad oleum, quod cisternis expressum, bonitate eximia in cibum, flammam ac medicinam expetitur. Eadem et aqua illa ad Solem mediæ horæ spacio exposita, in acetum vertitur, quo India universa utitur: hinc in vinum igne eliquatum distillatur, quod vini Rhenensis eliquati notas habet optimas: mox ex altera distillatione vinum cōficitur, totius Indiæ unicum, calidum sanè & efficax, quod tamen Indi aquæ instar potitant. Sed & arboris istius lignū utilitatem præbet maximam. Nam ut alia taceantur plurima, etiam integræ ex eis fabricantur Naves, absq; ullo ferreo clavo, filis duntaxat ex iisdem *coqu is* contextæ. Nam & rudentes & funes inde fiunt non aliter, atque apud nos ex sparto & canabi conficiuntur: Sed illi tamen post quatuordecim minimùm dies marinis fluctibus immergendi, atque ita aquâ salsâ conservādi sunt: dulci quippe situm & putredinē contrahunt, quod picis illitu careant. Vela quoque ex foliis illis texuntur: quibus & Canarini tegularum loco utuntur, & Lusitani ad storeas ac tegmina *Pallanquinorum* sive Officialium, adversus Solem. Quin & Galeros inde conficiunt, tegumento capitis, insigni æstimatione tenuitatis expetitos, æstivo præsertim tempore, ob levitatem. Quòd cùm itaq; ex arbore ista, armamenta, merces, & victus abundè haberi possit: nemini sanè dubium esse debet, Palmarum istarum utilitatem longè esse maximam. quod pluribus pertractatum habes apud Joh. Hugon. à Linschoten *cap. 56.* & Joh. Bruerin. de re cibaria *lib. 1. cap. 5.*

Hujus rei occasione, quandoquidem nimirum dictum fuit, Nucem illam Indicam, sive avellanam Mexicanam, quam vulgus etiam Palmam vocat, palmarum instar, citra sociam sui generis non fructificare: non abs re fuerit, si de palmarum natura nonnihil hîc disseruero. Sciendum itaque est, palmas invicem maritali quadam copula conjungi, maresque attrahere ad se fœminas: neque has congressum, quantumcunq; adniti possint, aufugere, sed ultro ramis ab utraque vicissim contra ad osculum quodammodo exporrectis, manifesta dare mutui desiderii signa. quemadmodum eleganter refert Philostratus *in Imaginibus.* & Galenus tangit *libro 6. de locis affectis, cap. 5.* Narrat quoque Ammianus Marcellinus *lib. 24.* non tantùm maritari palmas ipsas; sed & sexus facilè posse discerni. quin & generare fœminas seminibus illitas marium, easque amore mutuo delectari. atque hoc inde clarere, quòd contra se vicissim nutantes ne turgidis quidem flatibus avertantur. Et si ex more fœmina maris non illita fuerit semine, abortus vitio fœtus amitti intempestivos. Addit & illud: si qua fœmina, cujus arboris amore perculsa sit, ignoretur, unguento ipsius infici truncum, & arborem aliam naturaliter odoris dulcedinem concipere, hisque indiciis velut coëundi quandam prodi fidem. Solent itaque caudi palmarii, ne fœminæ aut sterilitatis noxam incurrant, aut fructum, quem aliquando imaginatione libidinis (ut ita dicam) concipere consueverunt: ante maturitatem amittant, ita ordinare utriusque sexus palmas, ut mares eo saltem intervallo à fœminis distent: quo pulvis ventorum flatibus à foliis masculorum sublatus, in fœminarum folia incidat; idque satis ad fœcunditatem, & fructus maturitatem facere compertum est. Sed mirum dictu, quòd si qua procul à mare abstiterit, ut neque pulvis, neque aura, odorve ejus ad eam permeare possit: excogitaverunt coloni funem à mare religatum ad fœminam usque producere, atque ita quasi maritali vinculo copulatam, masculi virtute clanculum funem irrepente, fœcundam fieri,

Palmarum maritalis affectio.

fieri, quæ prius in ea sterilescebat solitudine. Diophanes quoque auctor Græcus Florentinum citat, de palmæ amore *in Georgicis* ita differentem: Palma, inquit, amat, & quidem ardenter alteram palmam: neque priùs desiderium in ea cessat, donec ipsam amasiam cōsociari contingat. Videre est, ipsam arborem incurvatam, & non ferentem proprium pedamentum, neque fructum producentem. Atq; hoc ipsum agricolam non latet, novit enim, quòd amet; quam verò amet, ignorat. Quapropter multas palmas contingens, rursusque ad amantem regrediens, eamque manu attingens, quasi osculum mutuò ministrare videtur. Quam verò ipsa desideret, affectionum, & si ita dicere licet, manuum nutu aliquo modo significat: ad illam enim respicit, & in illam ex toto se amanter injicit, eamque quasi amplectitur. Medela igitur amoris est, ut agricola frequenter masculam contingat; & manus suas amanti admoveat: & maximè ut flores ex spatha masculæ decerpens, in caput amantis imponat, ac veluti experiri concubitus gratiam faciat: hoc namque modo amorem mitigat, & palma ipsa exhilarata de cætero optimum ac pulcherrimum fructum fert. Tale quid est, quod de Palma mare accrescente ob absentiam fœminæ prodiderunt alii. Peritus enim Agricola, deprehenso amore, surculum adimit palmæ fœminæ, atq; in maris cor inserit, statimq; excitatur & revivescit amatæ fœminæ cōplexibus. Quibus accedant, quæ de ejus arboris blanditiis, maritatione, intellectu Veneris inter marem & fœminam scripsit Plinius *lib.* 13. *c.* 14. & de Amoribus itidem atq; generatione palmarum Ammian. *lib.* 24. Sic et vitis connubium & maritationem cum arborib. passim celebrant poëtæ & scriptores rei rusticæ: Inter quos Columell. *lib.* 5. *cap.* 6. cui ulmus pro *Mare* est, vitis *Fœmina*: Ex quo conjugio feracissima proveniat uvarum soboles. Inde Juven. *Satyr.* 8.

Vitis maritatio.

Stratus humi palmes viduas desiderat ulmos.

Quasi vites languidæ sint & minus fructiferæ, si arceantur à complexu ulmorum, quas amant. Quanquā vites in Campano agro, non tam *ulmis*, quàm *populis* nubere dicantur Plinio *lib.* 14. *cap.* 1. Inde *Platanum Calibem* vocat Horat. *libr.* 2. *carm. ode* 15. sive quod umbræ causâ duntaxat colatur, non ut maritetur viti ex Bersmanni interpretatione; sive quod arbor ea nuptiis his inepta sit ex Joh. Ludovici de la Corda Jesuitæ opinione; ideò etiam *viduam* appellari putes à Martiali *libr.* 3. *Epigr.* 57. Cæterùm sine maribus palmis non gignere fœminas, spontè edito nemore, confirmat quoque Plinius *lib.* 13 *cap* 4. imò verò circa singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis. Illum erectis hispidum, afflatu, visuque ipso, & plures etiam reliquas maritare. Hujus arbore excisâ viduas pòst sterilescere fœminas: adeoq; esse Veneris intellectum, uti coitus et excogitatus sit ab homine ex maribus flore & lanugine, interim verò tantùm pulvere insperso fœminis. Quæ ne quis fabulosa suspicetur, istiusmodi amoris atque conjugii exemplum id genus arboris in Italia quoque dedêre. Cujus rei celebris testis est Jovianus Pontanus, Alphonsi Junioris Neapolitani Regis eo tēpore præceptor, & Epistolarū magister, Philosophus, Orator ac Poeta insignis, & quem fabulas pro historia, de re maximè suo tempore omnibus conspicua, scribere puduisset. Hic igitur duas celebrat palmas, marem unum Brundusii, fœminam alteram Hydrunti, quæ diu steriles permanserint, donec scil. paulatim succrescentes, nondùm alteram altera contueri poterat: Ubi verò tantùm adoleverе, ut sese invicem conspicere potuerint,

Platanus calebs.

Jovianus Pontanus.

longo quantumlibet multorum stadiorum tractu dissidentes, fœtificare cœperint. Sed cur non ipsum audiamus Pontanum?

Brundusii latis longè viret ardua terris
Arbor, Idumæis usque petita locis:
Altera Hydruntinis in saltibus æmula Palma,
Illa virum referens, hæc muliebre decus.
Non uno crevere solo, distantibus agris,
Nulla loci facies, nec socialis amor.
Permansit sine prole diu, sine fructibus arbor
Utraque, frondosis & sine fruge comis.
At postquam patulos fuderunt brachia ramos,
Cœpêre & cœlo liberiore frui.
Frondosique apices se conspexêre, viriq;
Illa sui vultus, conjugis ille suæ.
Hausere & blandum venis sitientibus ignem,
Optatos fœtus sponte tulere sua.
Ornarunt ramos gemmis mirabile dictu,
Implevêre suos melle liquente favos.

Quos versus sanè quàm elegantissimos propterea hic recensere dubitavi minùs quod videam historicam his attributam fidem non tantùm à Joh. Pierio *in Hieroglyphicis*, sed & Melchiore Guilandino *in tractatu de Papyro, membro 3.* plura de palmarum natura, cognitu jucundissima & admiranda disserente, atque etiam Platonis, plantas nimirum animalia asserentis, sententiam defendente. Cui rei fidem possit facere ea quæ ex Brasilia provincia primùm subvecta herba est, Lusitanis *Sentida*, Linschotano *Sentiens*, aliis *Viva* nuncupata, quæ ad omnem tactum, jactumve salis aut pulveris, folia claudit, eaque non nisi post discessum jacientis tangentisve reserat, ac denuò contrectata recludit: quinimò ipsum etiam accessum videtur sensu percipere. Appropinquante enim homine, aut animali ramos côstringit; recedentibus pandit: nisi diversa hæc à priore species est, quod tamen ex Guilandino non licet animadvertere. Mirabilior hac planta est, quam qui Magellanicæ navigationi interfuerunt, memorant. In insula quippe *Cimbubon* conspici arborem dicunt, cujus frondes in terram lapsæ reptione quadam se ipsas movent & promovent. Frondibus facies quę Mori. Utrinque habent quasi pedes pusillos binos. Compressæ nullum edunt sanguinem. Tactæ abeunt, aut refugiunt. Ex iis una, dies octo servata in scutella vixit: movitque sese quoties tangeretur, totam scutellæ oram circumeundo. quod præter Guilandinum etiam à Scaligero relatum video *Exercit.* 112. *ad Cardanum*. Super utranque autem, quam dixi fuerit etiam *Bacharas*: quæ radix in Judæa nascitur, colore ut Joseph. *lib. 7. de bello Iudaico* prodidit, flammæ quidem assimilis, circa vesperâ verò veluti jubare fulgurans: quæ accedentem & evellere cupientem tamdiu refugit, nec priùs fugam sistit, quàm urina muliebri, aut menstruo sanguine conspersa fuerit.

Sed exoticis tamen istis, vi & efficacia singulari nequaquam cesserit herba illa *Dutroa*, multis in Indiæ locis ubertim proveniens: ex cujus floribus bulbi quædam species oritur, papaveris bulbo haud absimilis, in quo nuclei, quales Melones habent, continentur. Isti si orizæ, vino, aquæ, aut alterius generis cibo, potionive admixtæ bibantur, cerebrum invadunt, ac stultitiam quandam risu continuo absque alio sensu aut ulla rerum notitia excitant, conciliato etiamnum somno, qui in 24. horarum spatium duraret, nisi pedes aqua frigida abluerentur. Inde herbæ hujus usus Lusitanor. ac Indorū mulierib. frequens est, quam maritis ignaris propinant, ut securè adultero copiam nefandæ libidinis faciant. Ita marito præsente & apertis spectante oculis, verum fatuo risu in mentis abalienationem conjecto, communi proverbio horrenda illa *Cornuna*

Sentida sive Sentiis herba.

Frondes reptiles.

Bacharas herba fulgurans.

Dutroa, maritos efficiens cornutos.

nua instruunt, quibus Conjugem prostituto geniali thoro infamant. Nec is è somno excitatus cujusquam reminiscitur; verùm sopore lévi correptum se fuisse existimat. Et quidem medicamen illud longe præstantius esse crediderim, quàm potionem ad dolores & curas excutiendas ab Hela propinatum, proprio nomine νηπενθὲς ab Homero dictâ, quod Macrobius & Plinius multique cum Græci, tum Latini nominis Conditores affirmarunt, alii *vinum*, alii *orationem*, alii *medicamentum*, alii alia interpretantes. Sunt autem illi Homeri versus ex 4. Odyss. libr. à Cœlio Calcagnino *libro 2. Epist.* 21. ita latinè redditi

Nepenthes.

Afflutum vino medicamen miscuit, unde
Et luctus curasq; graves detergere possunt.
Et simul epotant oblivia longa malorum.

Etsi autem Dutroæ usus ob illam, quam dixi, vim severissimè est prohibitus: fit tamen; ut ipsemet etiam edictis qui cavent, ab uxoribus decepti eandem inscii bibant plurimùm: sexu quippe muliebri in herba illa indaganda quàm maximè occupato, saltem animo ut obscundent suo. Adeò omnium ibi fœminarum mens in struendis Veneriis insidiis, & continuandis amoribus versatur, nullo metu, nullisque reverentiæ legibus coercita, ut mirandum minimè sit, apud Lusitanos & Indos tantum reperiri Cornutorum numerum: qua appellatione ii notantur, quos prostitutæ Uxoris libido infamat in thoro corruptelam, ut à nobis expositum est *lib.* . *tit. de Fibula. fol.* 373. Illud mirere magis, esse in Urbe vel insula *Goa* locum, in quem projecta occisorum cibi gratia boum & aliorum animalium cornua, (Lusitanis & Indis adeò despecta atque exosa) post aliquod tempus ex interiore parte terræ adfixa radices agant, palmi unius, & quod excurrit, longitudine: quemadmodum ipsemet Linschotanus ait, oculis se usurpasse sæpius, radicibus evulsis atque inspectis; singulari sanè excremento: cum nusquam terrarum simile exemplum in Cornibus exstet, quod vel memoriâ sit proditum. Causam rerum naturalium curiosi indagare conati nullam invenêre, cùm adhæc locus ille lapidosus sit, & aliàs infœcundus. Ideò Goæ homines supra omnes Mortales excellentiâ Cornuû præstabiles, diuturnâ ac perpetuâ infamiâ laborant: cum alibi ipsa cornua abscindi queant aut detruncari: ibi autem radices altè agant, & infesta semper, cum desperatione conjugalis pudicitiæ, novis pullulent incrementis, quod festiviter sanè relatum est à Johanne Hugone à Linschoten; *Descript. Navigationis in Indiam Orient. cap.* 61. quanquam ejus, quod cornua Goæ etiam aliquantum erescant, causam referat Physicus ad ἰδιοσυγκρασίαν partim ipsorum cornuum, partim etiam ad congenerem illi terræ indolem. Quia enim ars cornua emollit & variè flectit; quare non eadem quoque natura emolliat. Unde postea subsequitur incrementum. Quæ modo novimus lapides in matrice sua per ἀύξησιν augeri; etiam pilos sua natura siccos, in cadaveribus excrescere? Sicuti *Becmannum* nostrum argumentari memini.

Indicarum mulierum libido.

Lusitani & Indi maximè cornuti.

Goa in India cornua crescunt.

Eius ratio physica.

Illis, quæ de Palmis hactenus diximus, veluti Mantissa accedat, quod apud Plutarchum in libello *de Silentibus Pythiæ oraculis* perhibetur, in Orco (quod ædificium à Cypsello tyranno consecratum fuit) inter templi istius anathemata exstitisse Palmam æneam: ad cujus radices insculptæ videbantur plurimæ Ranæ & Natrices, quos hydros nominant. Quo typo existimat Hadrianus Junius *Emble.* 91 indicari eos, qui invidis linguis & exitiali maledicentiæ veneno armati, probos ac integros vitæ viros nô obliquâ, ut sæpèlieri solet, sed rectâ viâ ac ratione ad honores

Circa Palmam Ranæ & Natrices.

Maledicentium symbolum.

res & dignitates tendentes evertere, & omnibus bonis exsuere tentant. Attamen frustrà. Nam innocentia ac virtute sua freti & muniti, Invidorum morsus & Calumniatorum obtrectationes facilè spernunt atque retundunt, & tantundem curant, quantum latratum Canis, ut est in proverbio. Palma enim ardua primæque nobilitatis arbor frondibus nunquam vidua, homines ad magna tendentes aptissimè exprimit. Ad cujus radices Ranæ plurimæ odiosa sua coaxatione omnib. molestæ, Calumniatores mores optimè repræsentant; & Hydri nullis serpentibus veneno inferiores, si Plinio credimus, virulentos Invidorum sibilos designant. de quo insuper ejusdem Junii versiculi extant sanè quàm eruditi: quos Joachimus Camerarius retulit *Centuria prima Emblematum*:

Calumniatores Ranis & Hydris assimilati.

Palma caput tollit cœlo ardua, cuius ad ima
Rana loquax, stabulantur & Hydri.
Oppugnant proceres, quorum via consona recto est,
Degeneres, atq; invida lingua.

quam sententiam & brevius & concinnius hoc disticho comprehendit *Conradus Rittershusius* Jurisconsultus & Philologus eximius:

Quantum Palma Hydri possunt Ranaq; nocere:
Tantundem invidia virus obesse probis.

Sed reliqua à Pancirollo hîc loci exposita, pertexamus: Inter quæ etiam commemoratum video

Sericum.

6. *Sericum vermiculorum artificium, &c.)*

De Serico dicendum à nobis erit infrà, Titulo peculiari. Quod verò picturas ex Avium pennis confertis attinet: per eas intelligitur opus illud plumatile: cujus generis multa ab extremis Novi Orbis majorum nostrorum memoriâ inventi partibus ad nos allata cernimus, tam indumenta, quàm gestamina, scuta etiam, & diversi generis vasa, psittacorum & phœnicopterum, & aliarum pictarum avium plumulis intertexta opere tam venustè variato, ut nihil delectabilius possit oculis offerri.

Pictura plumatilis.

7. *Ex eadem regione advehuntur & cultelli lapidei.)*

Referunt Novi Orbis Scriptores, Regionum istarum incolas, antequam ab Hispanis & aliis ad vitam cultumq; paulò humaniorem fuerunt perducti, inter alia etiam lapideis usos fuisse cultris: quibus tam facilè & aptè quidvis secare potuerint, quàm nos ferreis. Quæ res facit, ut non possim hoc loco non meminisse Cybeles Sacerdotum: quos traditum est, acuto silice vel samiâ testâ virilia sibi amputasse. Catull. de Aty:

Cultri lapidei.

Devolvit illa acuto sibi pondera silice.

ubi, pondera illa, quæ sine pudore nominari non possunt, cum Juvenali rectè interpreteris carnem super vacuam. Sic enim scribit *Satyr.* 2.

Quid tamen expellant, Phrygio quos tempus erit jam
More, supervacuam cultris abrumpere carnem.

Silice actum vel testâ in abscisione ejus partis usus fuisse Cybeles sive Matris Deum ministros sive sacerdotes, ipse etiam Juvenalis meminit

Circumcisio Silice peracta.

——Ecce furentis
Bellona, Matrisq; Deum chorus intrat & ingens
Semivir obsceno facies reverenda minori
Mollia qui rupta genuit genitalia testâ

Inde eos *semi mares* appellat Ovi. *li.* 4. *Fast.*

Ibant semimares & inania tympana tundunt
Aeraq; tinnitus ære repulsa dabunt.

Qua de re *libr.* 1. *titul. de Bysso* multa dicta sunt.

sunt. Quibus addo, quod Augustin. *lib.* 7. *de civit. Dei* scribit, abscissos Matri Deûm servire, ut significaretur, eos qui semine indigeant, terram sequi oportere, quæ mater Deûm nominatur. Lucretius verò *lib.* 2. Gallos ministerio Cybeles, quæ uti diximus, mater Deum appellatur, ideò dici additos, quoniam qui violant matrem, digni sunt, ut emasculentur, quo minus possint vivam procreare progeniem. de qua Tiraquell. *in Leg. connub. l.* 15. *n.* 121. & ad Alex. ab Alexand. *lib.* 4. *genial. dier. c.* 17.

An & in circumcisione adhibiti.

Nec desunt Theologorum gravissimi, qui in circumcisione lapideum cultrum usurpatum fuisse dicunt. Nam & illud *Exodi* 4. *v.* 25. *Tulitque Zepora acutissimam petram, & circumcidit preputium filii sui, &c.* doctissimus Joh. Calvinus de *Lapide* arrepto simpliciter interpretatur *libr.* 4. *Instit. Christian. cap.* 15. *sect.* 22. quo sensu cùm locum istum, tùm verò illud Josuæ *cap.* 5. *Fac tibi cultros lapideos*; etiam à Lavatero Theologo Tigurino acceptum video: dum cultros lapideos intelligit petrinos, auß scharpffem Schieferstein. Et quidem illic mysterium subesse ait. Christus enim est petra, 1. *Corinth.* 10. atque idem is est, qui circumcidit & purgat corda nostra. Quorum sententiæ etiam Hadr. Junius subscribit, illo in picturam Christi circumcisi tetrasticho:

Saxeus edicto resecabat mucro puellos,
Nec legem egressus patitur sibi Christus acutâ
Truncari glandem testa: preputia duri
Sed lamus cordis, vita ut sit criminis exsors.

Lapidum quorundam acies in India.

& ex Augustino confirmat Simon Majolus *p. r.* 1. *dier. canic. colloq.* 18. *fol.* 581. ostendens simul eam lapidum quorundam in novo orbe esse aciem, ut ferro æquentur; quippe qui securis, gladiorum ac reliquorum instrumentorum fabrilium ministerium præbeant, quæ apud nos è ferro conficiuntur. Nam & novaculas ex lapidib. illis fieri & detrahendis ferarum coriis gladii acuti usum lapides eos præstare memorat. Sed & ingétes arbores ad navigandú vi aciei ipsorú lapidú excavari scribit. Alii tamẽ cultros lapideos intelligunt acutos lapide vel cote redditos. Nam cos ferrum reddit acutum, exsors ipsa secandi: quasi præceperit Dominus, novaculas sive cultros de petra acutos fieri, ut efficiens pro effectu per Metonymiam sit positum; præsertim cum extra controversiam verum sit, cultellum lapideum de circumcisionis necessitate non esse, & modernos etiam Judæos in circumcisione eo non uti, sed Novaculâ potiùs acutâ: ut post Lyranum etiam Munsterus tradidit.

& usus.

Novacula cur in cadavere hebetetur.

In Novaculis autem singulariter hoc observatum est, quòd harum acies in secandis cadaveribus hebetari soleat. Idque propter immensum eorum frigus, ut Plutarchus putavit *libro de Comparat. ignis & aqua* Quod etsi id efficere quandoque Hieronymus Mercurialis fateatur: aliam tamen arbitratur subesse rationem. Experientia enim comprobatum est, pepones, aliosque plurimos fructus, qui vel calidi & humidi sunt, vel saltem non multùm frigidi, cùm cultris incidüntur, eorum aciem obtundere. quem effectum potiùs corpusculis viscidis quibusdam adscribendum putat, quæ adhærendo acutiem ferri remittant. Idque eo comprobari, quoniam prout hujusmodi corpuscula paulatim dissipantur & evanescunt: sic cultris pristina vis restituitur. Mercurial. *libro* 5. *variar. lection. capit.* 12.

8. *Item Crepidæ ex junco Indico.*)

Juncus Indicus.

Juncum istum Indicum eundem esse cum Papyro Ægyptia, dubitandum non est: cum eandem hæc, quam ille, utilitatem præstet.

Papyri & Junci utilitas.

Nam ut Papyrus non tantum calceis con-

conficiendis est commoda, verùm & ad multa utensilia vasorum aptissima: quin & ad navigia texenda, velaque & tegetes nec non vestem stragulam, ad funes è libra conficiendos; & nulla denique herba est, quæ tot & tam variis modis humano consulat usui, & majores pluresq; afferat utilitates, quas Plinius recenset *lib.* 13. *cap.* 11. *cum seqq.* Ita & de Junco illo Indico omnia hæc itidem rectè dixeris. Cujus cùm tanta sit apud Indos utilitas, non minus rectè fortassis antiqua sua origine gloriari hi poterunt, quàm Ægyptii: qui ad demonstrandam progeniei antiquitatem, fasciculum papyraceum solebant pingere, primum scilicet nutrimentum innuentes: cujus, sicut & geniturae non facilè quis initium invenerit: quod ab Oro Apolline *libr.* 1. *Hieroglyphic.* est traditum: ubi tamen Interpres τροφὰς non rectè *educationem* convertit, cùm *alimenta* esset dicendum, quæ Ægyptios ex Papyro assumsisse certum est, & crudam & assum & elixam manducantes, succo tamen tantùm devorato, cùm alioqui manducamẽtum exspuerent. Eandem hanc originis vetustatem, sive nobilitatem generis Athenienses per Cicadam significabant: quos Thucydides propterea τεττιγοφόρους, *hoc est, cicadigerulos* appellat, quòd apud Athenienses institutum erat, Cicadas ex auro capitis ornamento gestare, quæ indigenas & ingenuos ab advenis & servis distinguerent. Caussam nonnulli comminiscuntur, quòd Cicadæ maximè omnium animalium indigenæ videantur. In ea siquidem regione, qua genitæ, vivunt moriunturque: cùm reliqua ferè omnia animalia aliquò migrent, neque sedem ullam firmam habere perseverent. Joh. Pierius *lib* 26. *Hieroglyph.*

Fasciculus papyri.

Cicada Athenienf.

Cæterùm ex junco illo crepidas fieri dubium non est: cùm itidem & ex papyro conficiantur: asserente nimirum Herodoto, Ægyptiorum flaminib. alios quàm biblinos, seu papyraceos gestare, fas non fuisse. De Veterum autem calceis dictum à me est *libr.* 1. *titul. de Fibula. fol.* 342. *usque seqq.* quib. addenda sunt, quæ doctissimè commentatus est Johan. Guilielmus Stuckius *Antiquitat. Convival. lib.* 2. *cap.* 27. Illud certè dissimulandum non putavi, Ægyptiis mulieribus, ex patrio more, calceis uti non licuisse: ut ita domi se continere quodammodò cogerentur. quod Coel. Rhodig. annotavit *lib.* 10. *Antiquar. lectio. cap.* 3. Sic & Plutarchus in præceptis conjugalibus refert, Phidiam Heliorum Venerem ita finxisse, ut testudinem calcaret; tacitè indicantẽ, uxoribus domi manendum esse, silendumque. Hinc in templo *Sancti*, quem Deum hoc nomine cultum apud Romanos, unum è numero duodecim salvatorum, idem Plutarchus ait, Cajæ illius Ceciliæ, mulieris cum eleganti forma, tam probatissimis moribus antiquitus, ad auream ipsius statuam reposita fuisse sandalia, & colum. Quorum illa testabantur, eam domi manentem familiæ curam habuisse; hoc industriam significabat, ꝙ muliebres operas diligenter obierit, lanificii studiosa, referente Erasmo *Chil.* 4. *cent.* 8. *Adag.* 33. Atqui hæc imago haudquaquam placitura sit nostratibus fœminis, per omnia Emporia, deniq; nusquam non terrarum, terra marique volitantibus, ait idem Erasmus *Chil.* 3. *cent.* 3 *adagio* 38. Eademque ratione apud Linschotanum lego, Chinensium puellis à teneris mox unguiculis plantas fasciis cohiberi, incessu in posterum molestissimo, sive quòd minutos pedes elegantiæ caussa affectent: sive quòd existimatum sit, posse hac gressus difficultate prodeundi studium quodammodò imminui. Etenim viri maximè sunt Zelotypi: plurimumq; mulieres ad libidinem & luxum inclinatæ; *Goa* præsertim, ubi nullo sup-

Calcei papyracei.

Ægyptii mulieres discalceatæ.

Venus testudinem calcans.

Sandalia & colus C. Cecilia.

Chinenses.

Goa.

lo supplicii metu à furtiva illa Venere coërceri possunt: quinimò ita mori habent in deliciis, gloriosam necem existimantes, cui amor auctor sit, parentatione optima & optatissima, Joh. Hugo Linschoten, c. 23. & 31. Nullum tamen Mulieribus calceamentorum usum fuisse, nemo dixerit: cùm sandalia his attribui videam, & quidem, ut docet Pollux, elegantissima: interdum etiam aurea; sæpè etiam armorum vicem præstantia. Sic enim illud Persii *Satyr.* 5.

Sandaliũ.

—— Solea puer objurgabere rubrâ,

de sandalio intelligendum putat Turneb. *libr.* 29. *Adversar. cap.* 8. quo & Omphale commitigasse Herculi caput legitur apud Terentium *in Eunucho*, & apud Lucianum *in libello de scrib. histor.* Verisimile est (inquit) te vidisse Herculem pictum Omphalæ servientem, valdè alieno cultu & absurdo: Illam quidem exuvio Leonis ipsius amictam & clavam manu tenentem & Herculem referentem; Eumq; in crocotula è purpurea veste lanam facientem, & ab Omphale vapulantem sandalio. A sandalio autem *Sandaligeruli* dicebantur servi, qui mulierum sandalia gererent, Plaut. *Trinum.*

Omphala sandaliũ.

Vestispica, unctor, auri custos flabelligera Sandaligerula.

Quo flexionis modo & salutigeruli appellantur eidem Plauto *in Aularia*, qui jussu domini hanc illam salutant, suntque nuntii & renuntii: majori haud dubie hericum commodo quam *damnigeruli*, *Fo*-*rasgerones & Bonorum exagoga*: qui ad scortilla infirretissima dominorum bona jussi efferebant. de quibus apud Plautum *in Trucul. act.* 2. *scen.* 7. & Titum Popmam *de operis servorum*, *mihi fol.* 54. Nec indigna relatu est, quæ de Rhodopes calceis narratur fabula. Aquilam enim dicunt, alterum ex calceis ejus dum lavaretur, è manu ancillæ correptũ deportasse Memphim, Ægypti civitatem; & in sublime super Regis verticem jura dantis elatam, calceum in illius gremium demisisse. Qui calcei concinnitate & rei miraculo permotus, per totam regionem misit ad eam inquirendã, quæ hujusmodi calceum ferret. quæ inventa atque reducta Regis uxor facta est. Ita ex calceo cognitum Rhodopes vestigium: eam Ægypti reginam fecit. *Phil. Beroaldus ad Apulej. libr.* 9. Quibus coronidis loco & illud lubet adiicere, quod de Paulo Æmilio Plutarchus prodidit. & ex eo Franciscus Connanus retulit *lib.* 8. *commentar. iur. civil. cap.* 12. *nu.* 4. *in fin. fol.* 941. Is cum Papyriam, gravissimam licet fœminam, post longum connubii tempus, & susceptis quoque ex ea liberis, repudiasset tamen, atque ei ab amicis ægrè hoc ferentib. objiceretur, Papiriam cùm formosam esse & locupletem, tum pudicitiâ insignem, & fœcundam: protenso pede, Et hic quidem inquit, calceus novus est & elegans: sed nemo tamẽ vestrûm propè novit, ubi me premat & urgeat. Quo dicto caput hoc concludo, & ad ulteriora progredior.

Rhodopes calceus.

Æmilii calceus.

DE PORCELLANIS. TIT. II.

Porcellana.

S*Uperioribus seculis nunquam visa fuerunt* Porcellanæ. *Sunt autem massa quædam, ex gypso, ovo trito, putamine locustæ marinæ, & aliis speciebus composita: quæ si probè stipata & densata fuerit, sub terra in locum aliquem secretiorem reconditur, quem pater Liberis suis (alios enim hunc scire non vult) designat. Atq; ibi octoginta annos manet recondita. quo tempore elapso filii vel nepotes eam eruunt, eâq; rursum subactâ, & ad elaborandum idoneâ*

redditâ, pretiosa illa vasa conficiunt, adspectu pulcherrima & tralucentia: nec non formâ, & colore quo Architecti illi volunt, conspicua. Vasorum istorum insignis hæc virtus est, quòd si venenosum quid ipsis immissum fit, illicò rumpantur. Qui massam istam sub terra recondit, nunquam rursus eximit: sed Filiis & Nepotibus, aut aliis hæredibus tanquam thesaurum relinquit: siquidem multum inde lucri capiant. Massa enim illa ipsi etiam auro prævalet: quanquam rarò invenitur vera, sed satis adulterata venditur. Turcici Imperatores, itemque Basciani, Sanchiachi & alii Satrapæ, semper è duplicatis comedunt vasis; argenteo quidem inferiore superiore verò ex Porcellanis composito. Sed Porcellanæ istæ falsæ sunt.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Porcellanarum descriptio. 1. VIdetur Pancirollus noster *Odoardi Barbosa* sequi sententiam: qui libro quodam Italica lingua conscripto, Porcellanas ex Ostreis, & quæ centum annos sub terra latuerint, & aliis hujuscemodi commixtis materiis formari autumat. Sed 2. aliam Porcellanarum descriptionem videre est apud Johannē Consalvum Mendosam: qui vel ideò majorem fidem merebitur, quòd Regis Hispaniarum jussu florentissimum Chinæ regnum, in quo Porcellanas fieri extra controversiam habetur, ipsemet perlustrandò in rem præsentem venerit, & vasorum illorum materiem oculis suis fuerit contemplatus. Is igitur *libro 1. capit. ultim. Historia Chinæ*: Porcellanas (scribit) ex terra dura cretosa fieri: quam contusam & molitam in stagnum aquæ coniiciant, muro saxi vivi probè satis conclusum: Eamque materiam imbibere patiuntur humorem istū, usque dum liquefacta veluti subtilis & levis quædam tela in superficie extendatur. Atque ex hac postea tenerrimas Porcellanas effingi, ait: ex eo autem, quod fundo inhæret, minoris notæ vasa confici: quippe quæ tanto degenerent magis, quanto crassior in imo deterior fex subsiderit. Addit, vasa ista non diversam *Forma.* à nostratibus formam habere: eaque & inaurari, & quo velis colore infici, eodemque indelebili. Simulac verò ita formata fuerint; fornacibus immissa percoqui. Cum Consalvo planè consentit & Joh. Hugo à Linschoten, dum in descriptione Navigationis in Orientem *capite 23.* ita scribit: Porcellanæ ex certa terræ specie, quæ durissima est, conficiuntur; ea in partes mollitur & molâ tunditur, cisternisque injecta maceratur, donec duritie devictâ sæpeq; versatâ (quemadmodum apud nos agricolæ lac in butyrum exercēt) in summitate materiam excernat, ex qua subtilissimum opus fit. Sequitur secunda *Delectus.* crassior soboles, & inde alia atque alia, deterior semper successione. Figuræ ac imagines quælibet pòst appingunt, demum fornacibus impositæ testæ, in eam quam ostendunt formam rediguntur. Etsi autem Porcellanæ illæ ita facili precio comparantur, ut quinquaginta veneant quatuor Realibus, aut octo baciis nostratibus: ex iis tamen pro vectigali in ærarium annuo reditu scribit *lib. 3. cap. 4.* redigi nonaginta millia Taës: quorum quilibet 20. bacios nostrates conficit. & tamen præstantissima atque pulcherrima è Chinarum regno citra capitis periculum non avehi, supra asseruerat *lib. 1. cap. ultim.* Regis scilicet & magistratuum usui dicata. Singularem porrò hanc Porcellanis vir- *Virtus.* tutem Pancirollus adsignat, quòd nullum ad-

admittant venenum, sed eo immisso illicò dissiliant. Quam virtutem & Electro quidam tribuunt. Poculum enim ex Electro naturali conflatum (id auro & argenti quintâ parte constare diximus *lib. 1. tit. de Pyropo & Electro*) arcu in superficie ejus internâ maculoso, quo nitor ingenitus obsolescit, necnon stridore virus infusum prodere fertur ac præmonstrare: si verum est, quod ex Langio refert Antonius Mizaldus *Centur. 4. Memorab. Aphorism. 55.* Longè diversum usum præstiterit fortassis poculum ex Mulæ ungulâ confectum: quo solo, & nec argenteo æreove vase, quin dissiliret & dissiparetur, contineri poterat mortifera illa aqua in Nonacri Arcadiæ regione: quæ à vi sua *στυγὸς ὕδωρ* fuit nuncupata, & ab Antipatro per Jollam filium perlata memoratur ad Alexandrum interficiendum, magna Aristotelis præceptoris in discipulum & Regem tam munificum infamia, qui id veneni pergelidi docuerat. Plinius *lib. 30. cap. 16. in fin.* Plutarchus *in Alexand. in fin.* Etsi autem istam infamiæ notam diligenter & verè (ut opinor) abluit Stephanus Forcatulus *de Gallor. Imperio & Philosophia, libr. 7.* nulli credibile fore existimans, ut insidiarum in Regem conscius fuerit nobilis Philosophus, quamvis exitialem illam aquam detexerit, sciens nihil mali genuisse Naturam sine aliquo bono; nihilque tam præsentis esse veneni, quod vel per seipsum, vel, si salubribus misceatur, ad antidotum non spectet: Constat tamen, Antonini Caracallæ mentem ita invasisse suspicionem illam, ut ob hoc Philosophos, qui Aristotelici sunt nominati, summo odio fuerit prosequutus, & non tantum Aristotelis libros comburere voluerit, sed & sectæ istius hominibus sodalitates, & cætera commoda quæ habebant in Alexandria, sustulerit; criminatus eos, quòd Aristoteles causa mortis Alexandri visus esset. Xiphilin. *in Caracallo.* Erat enim Caracallus erga Alexandrum ita affectus, ut non tantum iisdem armis, poculisque similibus iis, quibus ille usus fuerat, uteretur: sed & Alexandrum *Orientalem Augustum* appellaverit, scripseritque aliquando ad Senatum, Animum Alexandri in corpus Augusti introiisse, ut, quoniam illi fuerit vita brevis, in hoc viveret diutius: quemadmodum idem Xiphilinus prodidit: fortè ut vel inde Divinitatem ipsi conciliaret, quam Alexandrum tantopere affectasse noverat, ut datis ad Græciæ civitates literis, ridiculè satis instituerit, decreto publicitus ipsum statuerent Deum. Adeò, quæ minus ei impertita fuerat natura, ab hominum exspectare institutis non est veritus! Lacedæmonii igitur stupidum hunc Alexandri tumorem coarguentes, Laconicè & patrio more ita decreverunt: Posteaquam esse vult Deus Alexander, esto sanè. Cœl. Rhodigin. *Lection. antiquar. lib. 21. cap. 35.* Callisthenem quoque doctum hominem, ait Cicero, comitem Alexand. M. ab Alexandro necatum, *in orat. pro Rabirio*: eò quòd vivo ipsi divinos honores reddi debere negasset. Hanc enim necis istius rationem reddit Arrian. *l. 4. f. 169.* De Cassan. quoq; referunt, quod cum Barbaros quosdam Alexand. adorare conspicatus esset (quale inter mores educatus Græcæ ses nunquam ante adspexisse consueverat) solutiores effuderit risus. Tum ira stimulatum Alexandrum, utraq; manu comprehensa juvenis Cæsarie, parieti caput allisisse, ut est apud Plutarch. *in Alexandro fol. mihi 267.* Eidemq; etiam Alexandro statuam Jovis ornatu, intra Altim Corinthios dedicasse tradit Pausanias *libr. 5.* ut inde mirandum minus sit, quod ipsemet etiam Delphinus Apollo de Alexandro, utrū Deum an hominem eum salutaret, d[ub]itaverit, referente id Themist. *in orat. 4.* [illegible]

Marginalia: *Electrum.* — *Mulæ ungula.* — *Aristot. in Alexand. ingratitudo.* — *Caracalla Aristoteli infensus.* — *Eius in Alexandrū affectus.* — *Alexander divinitati affectans.*

æmulatus est, qui de Karolo Imperatore Augusto ita lusit:

Karole mortales dubitant, homo sisne Deus ve.

Sunt tua sceptra hominis; sunt tua facta Dei.

Quod clarissimus Remus ad illum Themistii locum adnotavit. Nec dissimile hæsitationis istus modi exemplum videas apud Ausonium *in Epigram. 7. de matre August.*

Ante omnes alias felix tamen hoc ego dicor,

Sive Deum peperi fœmina sive virum.

Quinimò non ipsemet tantum Alexander pro Jovis Ammonis filio haberi; (quæ opinio de Jove parente inde orta traditur. Quod Nectabanus Ægyptius Magus se in Jovis Ammonis effigiem transformans, Olympiaden Philippi uxorem decepit, & adulterino concubitu Alexan. Magnum genuit. Prout refert Martinus del-Rio Jesuita *lib. 2. Magicar. disquisitio. quæst. 27. sect. 1. fol. 233.*) sed & Hephæstionem post obitum tanquam Deum coli voluerat; in tantum ut Jusjurandum supra cætera religosissimum existimârit, quod per nomen Hephæstionis præstaretur. Lucam. *in libello, Calumniis non temerè credendum*: non secus atque C. Caligula nullum sanctius juramentum, quàm per nomen Drusillæ credidit. Sueton. *in Caligul. c. 24.* quam ille apud Senecam juravit in Senatu se vidisse cœlum ascendentem. quomodo & Julius Proculus juramento firmavit, Romulum cœlo repentè delapsum, à se in colle Quirinali visum, augustiore forma, & ad Deos rursus subitò abiisse, ut est apud Ovidium *2. Fastor.* & Livium *lib. 1. Decad. 1.* & Livia Numerio Artico decies Sestertiûm dono dedit, quia juraverat vidisse se Augustum in cœlum ascendentem. propterea decretum à Senatu sacrarium Augusto, à Livia Drusilla uxore factum, ut à Dione Cassio

Hephæstio,

Iuratum per nomen Hephastionis.

Item Drusilla.

Romulus inter Deos.

item Augustus.

est proditum *l. 56.* Quod vel ideò minus mirum videri debet, quòd reperio ipso etiamnum vivete, divinos ei honores habitos, & per nomen ac numen Augusti jurasse Romanos. unde Horat.

Præsenti tibi maturos largimur honores,

Iurandasquè tuum per nomen ponimus aras.

Quod ipsis exprobrans Minutius Felix in Octavio: Tutius eis est (inquit) Jovis genium pejerare, quàm Regis. Et Tertullianus: Majore formidine (ait) & callidiore timiditate Cæsarem observatis, quàm ipsum de Olympo Jovem: citiùs deniq; apud vos per omnes Deos, quàm per unũ genium Cæsaris pejeratur. *in apologetico advers. Gentes.* Ideoq; quoties per genium Principis pejeratum fuerat, acriter puniri solebat perjurium; Eo scilicet, qui hoc modo pejerarat, fustibus castigato, & hac per præconem voce ei occentata, *προπετῶς μὴ ὄμνυε*, petuláter ne jurato *si duo. 13. §. fin ff. de iureiur.* cum econtrà, si quis per Deum pejerasset, hujus perjurii nullum crimen, nulla accusatio, nulla pœna Legibus esset prodita: Cujac. *l. b. 13. Obsérv. cap. 21.* sed satis esse putaretur. quòd Jurisjurandi contempta religio ipsum Deum haberet ultorem. *l. 2. C. de reb. credit.* Ob id enim Græcis Jovem *ὅρκιον* dictũ esse multi putarunt: & Deorum injurias Diis curæ esse Tiberius apud Tacitum pronunciavit. Cujac. *lib. 2. Observat cap. 19.* Petrus Ærodius *lib. 4. Rerum iudicat. tit. 2. cap. 1.* quanquam haud scio, an pœnâ, illâ, quæ Deum habet arbitrum, & injuriæ æstimatorem, ulla possit esse gravior: testante præsertim Regio Propheta & Psalte, Perditurum Deum omnes, qui loquuntur mendacium, *Psal. 5.* Quod & Ethnici Naturæ tacita lege in hominum mentibus divinitus inscripta docti intellexerunt. Hoc enim & Cicero *2. de Legib* expressit his verbis: perjurii pœna divina, exitium; huma-

Periurii pœna.

humana, dedecus esto, de quo plura videri poterunt apud Hugonem Donellum *ad tit. de Iurejurando, cap. 9. num. 8.* Necverò, Quod ad jurisjurandi religionem, præterundum hic censeo, tantæ authoritatis & fidei fuisse Xenocratem, ut quantumvis alios ad testimonium dicendum nemo absque juramento admittendus sit *l. jurisjurandi. C. de testib. & c. fraternitatis. 17. in fin. ex eod.* Ei tamen Xenocrati testimonium dicturo, jurisjurandi religionem remiserint Athenienses. Eidemque pudoris inexorabilis testimonium contulit *Phryne* uxor, quæ repulsam passa & à Xenocrate egressa, non se ἀπ' ἀνδρὸς, ἀλλ' ἀπ' ἀνδριάντος exire dixerat, ut retulit Dn. Remus in Notis ad Themist. *Orat. 1. pag. 251.* Atque ipsum illum Xenocratem, ob morum conformitatem, opinor, Plato pluris fecisse fertur, quàm ipsum Aristotelem, Ludov. Cœl. Rhodigin. prodidit *lib. 17. lect. antiquar. cap. 24.* Etsi autem juramentum aliàs maximum expediendarum litium remedium creditur *l. 1. ff. de juram.* Idque etiam ab Apostolo *ad Hebr. 6 v. 16.* omnis controversiæ finis sive expedito appellatur: quia certa est juris definitio, quæ fit cum obtestatione divina. Cujac. *in Paratit. Pandectar. de juramento.* Existimante præsertim Platone, ipsum etiam Rhadamantem lites interposito juramento finiisse *lib. 12. de Legibus.* pietas enim perjuria nescit, juxta Aristotelem *1. Rhetor cap. 15.* Unde lites sæpè gravissimæ unius juramenti interpositione deciduntur atque firmantur, teste Setzero *in pref. tract. de juram nu. 1. & 2.* Quandoquidem juramentum pro veritate habetur. Angel. & Schneid. *in §. item si quis. Instit. de act.* & Joh. Borcholt. *de juram tract. 8. n. 1.* Quia tamen ea est seculi hujus impietas, & temporis injuria atque licentia, ut pleriq; juramenta non curent magis, quam antiquæ & ruinosæ domus fumum. Heigius *de fidejuss. c. 7. num. 592.* Pruckman. *cons. 16. n. 36. vol. 2.* imò vix obulo æstiment, & iis ludant, ut pueri astragulis; ad superiorum certe circumspectionem pertinebit atq; prudentiam, edicere, ut ad juramentorum delationem ita facilè deproperetur. Quod prudenter sane admonuit Plato *d. lib. 12. de Legib.* Nunc verò, inquit, quoniam mores hominum alii, & improbi plures, nec ille judicandi modus congruit: itaque prudens legislator in judiciorum executione jusjurandum litigantium prohibebit, ut tam accusatoris intentio, quàm Rei deprecatio sine jurejurando in judiciis conscribatur. Nam si jurandi licentia in civitate dabitur, ubi plura ad judices deferuntur cotidie, omnes penè perjuri erunt. Quod refert Tolosan. *in syntag jur. univ. li. cap. 6. nu. 11.* sicuti alias juramenti præstationem viri boni absque religione magna in se non recipiunt, ut per *l. si duo. in fin. ff. de jurejurand. & cap. & si clericus. ext. eo. tit. & c. 2. de proba.* ostendit Rauchbar. *q. 11. n 18.* relatus à Ventura de Valentiis *in par. litigiosa. lib. 2 c. 13. n. 22.*

Xenocrat.

Pluris à Platone factus quam Aristot.

Iuramenti authoritas.

Abusus.

Licentia.

Sed nec in Alexandro duntaxat, verùm etiam aliis quoque principibus viris eandem insaniam in cultu habituque Deos mentiendi, apud bonos Auctores licet deprehendere. Etenim Antigonus Rex in omnibus Liberum patrem imitatus hederam capiti circumposuit loco causiæ & diadematis Macedonici, thyrsum pro sceptro gerens, si Herodiano credimus. quanquam non desunt, qui hanc in ipso divinitatis affectionem excusent. Etenim cùm ex adulatione, quæ pestilens alioquin & virulenta nulli non rei inducit tabem, Antigonum Macedoniæ Regem Hermodorus Poeta Solis dixisset filium: Haud facilè (inquit ille) tibi consentiet Lasanophorus meus. Dii enim & Solis filii Lasano non indigent. Plutarch. *in Apophthegm.* veluti obscurè insinuans, quum

Antigon.

alimentis egeam; quum inde retrimenta fiant plura subinde egerenda, mihi sanè mortalis videor, non Dei filius aut Solis.

Lasanum. Siquidem est Lasanophorus, qui matulam Domino subjicit. Est quippe Lasanum (cujus & Horatius meminit *libro primo Satyr. 6.* his versibus:

Quum Tyburte via praetorem quinque sequuntur

Te pueri, Lasanum portantes Oenophorumq;)

vas ventris exonerationi subserviens. Turnebus *lib. 13. Adversar. cap. 3.* & quidem virorum propriè: sicuti foeminarum

Scaphiũ. trulla Scaphium dicitur. Coel. Rhodigin. *libr. 21. Lection. antiquar. ca. 33.* quasi parva Scapha, & quae commodè inter verendorum (ut metaphorâ Martialis utar) symplegades inferri possit, ut Alciatus interpretatur *libro sexto parerg. cap. 26.* Unde Ulpian. Argento legato, non puto ventris causâ habita Scaphia contineri *l. Quintus 27. §. argento. ff. de auro & argento legato.* quo loco Accursius *Scaphium* pro cingulo interpretatur, non sat doctè. Juvenalis *Satyr. 6*

Et ride, Scaphium positis cùm sumitur armis.

quod qui Athletis attribuunt, non videntur Poëtae sententiam adsequuti. Est-

Sigismund. Imp. que notatu cum primis digna Sigismundi Imperatoris moderatio. Nam cùm à quodam impensè & supra modum laudaretur in faciem, & diis praedicaretur similis, illi colaphum impegit; dicentique, Cur me caedis? respondit, Cur me mordes? Philip. *in Chronicis lib. 5. mihi fol. 964.* & Stephan. Guazzus *de conversat. civili lib. 1.*

C. Caligula. Sed ad larvatos revertor Deos: ex quibus C. Caligula, non modò novus Dionysius sive Bacchus appellari voluit: sed & universum Dionysiacum habitum indutus incessit, in eo apparatu etiam judicia exercens, ut refert *lib. 4.* Athenaeus, & latiùs Dio Nicaeus *lib. 59.* in haec ferè verba: Caligula interdum effoeminatior spectabatur, thyrsum & cratera tenens: interdum virili specie clavam & Leonis pellem gestabat; subinde facie levigata & crasa, mox barbata visebatur; nunc tridentem tenens, nunc fulmen vibrans; nonnunquam Palladi bellicae virgini assimilatus.

M. Antonius. Bacchi quoque habitum cultumque jam anteà usurpasse legimus M. Antonium: quem Vellejus Paterculus redimitum hederis, coronaq; velatum aureâ, & thyrsum tenentem, cothurnisque succinctum scribit curru velut Liberũ patrem vectum fuisse Alexandriae: neq; id spectaculi in Regia tantùm Aegypti Urbe; sed Athenis quoque in medio Graeciae quasi theatro exhibuisse. Quam rem clarissimè consignavit Seneca *Suasorior. 1.* monens

Adulatio punita. in adulatione, qua aliorum animos permulcere volumus, modum aliquem servandum esse, ne nobis accidere tale aliquid quod Atheniensibus: cùm publicae eorum blanditiae non tantùm deprehensae, sed & castigatae sunt. Nam cùm Antonius (inquit) vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi; habitu quoq; & comitatu Liberum patrem imitaretur: occurrerunt venienti ei Athenienses cum conjugibus & liberis, & Διόνυσον salutaverunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. Dixerunt, despondere ipsos in matrimoniũ illi Minervam Musam suam, & rogaverunt, ut duceret. Et Antonius ait, ducturum: sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Dio Nicaeus, Antonium myriadas centum ab ipsis exegisse scribit: qui calculus posterior quadragies Sestertiũm, hoc est, summam centum millium coronatorum aureorũ non transcendit: cùm prior ille summam efficiat sextuplo majorem, ad sexcenta aureorum coronatorum millia

lia sese extendentem. Id quod Romano more ducenties quadragies Sestertiûm dixeris: ex supputatione Hadriani Junij. *lib. 5. Animadvers. cap. 1.* Sed ut Antonius Bacchi habitum adsumebat: ita Commodus Imp. Herculem se & Jovis filium nominari voluit, deposito Imperatorio cultu omni, Leonis exsuvio indutus, & clavam manu gestans, Herodiano oculato hujus rei teste: non secus atque Sex. Pompejus Neptuni filius olim haberi ambiverat, phoenicium paludamentum, quo Imperatores utebantur, in coeruleum convertens, gloriabundus scilicet ob felicem in navigatione successum, & geminum adversæ partis naufragium: quod præter Appianum, etiam Porphyrio ad Horatium adnotavit.

Commodus.

Sex. Pompejus.

Seriòne autem, an verò Deûm contemtu potiùs adscititium illum divinitatis habitum usurparint, non facilè dixerim. Heliogabalus certè, si Lampridio credimus, Cervos quatuor junxit ad currum, quo vehebatur, totidemq; Canes, Dianam se appellans; & quatuor Tigres, Bacchum se dictitans; & quatuor Leones, se Cybelen vocans: non tam venationis & ferarum studio, quàm Religionis & Deorum hominumque contemtu: quum etiam foeminas quatuor currui adcopulaverit: non secus atq; Sesostris Ægypti Rex, Reges quatuor, ut Antonius Mizaldus meminit *Memorabil. centur. 6. Aphor. 99.* De horum Apotheosi, qua ex Herodiani *lib. 4.* constat, Imperatores fato functos in Deos referri solere, Seneca joculare composuit scriptum, quod *Apolocynthosin*, veluti quandam inter Indigites referendi rationem indigitavit: eo quòd Claudius medicato boleto, quasi pharmaco purgatorio, quod olim frequens ex Colocynthide concinnabatur, periit. Infusum autem delectabili cibo Boletorum virus, *Locustæ* nobilis venefi-

Heliogabalus.

Sesostris.

Apolocynthosis.

Claudii Boletus.

cæ ingenio paratum, Agrippinam Claudio porrexisse scribunt, Plinius *libro 22. cap. 22.* Corn. Tacitus *lib. 12.* Sueton. in Claudio *cap. 44.* & Dio *lib. 58.* Quò pertinet illud Neronis dicterium, quo Boletos (fungorum id genus est) *βρῶμα θεῶν*, hoc est, Deorum cibum nominavit; innuens nimirum, Claudium per Boleti esum, cujus avidissimus fuisse Suetonio dicitur, ad Deos excessisse. Hinc illa Martialis imprecatio:

Boletum, qualem Claudius edit, edas.

Et vulgaris circum fertur versiculus:

Boleti lethi caussa fuère mei.

Nec enim, ut est apud Senecam, post Boletum opiparè medicamentis conditum, Claudius plus cibi sumsit: exspectans scilicet, ut jam coelo collocatus, cum Romulo

——possit ferventia rapa vorare.

quippe non Nectare tantùm & Ambrosiâ Deos pasci, veteres credebant: verùm etiam vilibus quibusdam cibis, ut Romulum rapis. Credo, de paupertate illius seculi, quo Romulus vixerat. Proinde quasi in coelo iisdem cibis victitet, quibus in terra alebatur; Martialis ita ludit:

Romulus jam Deus rapis vescitur.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.

Sed parum esset, Boletis & id genus eduliis vim maleficam misceri, nisi & sacrificiis hanc propinatam legamus. Nam & *Victor III.* Pontifex Rom. exstinctus fertur, injecto in calicem veneno, dum rem divinam facit; non absq; inimicorum dicterio, divinum planè id poculi afferentium; quo hausto Victor ad sidera celeriter evolasset; non secus, ac Claudius Boletorum esu, sicuti diximus. Et *Henricus Lucemburgensis* Imp. optimus, à Clemente V. Pontifice (cui pro genuina sedis illius ambitione non satis erat eximium coeli regimen, nisi terris quoque latissime dominaretur (ad comprimendam

Venena etiam in sacris adhibita.

Guel-

Guelphorum protervitatem Italiam petere impulsus, Atetii contracto exercitu agens, ac Christum pia mente spirans, glutito cum Eucharistia veneno, fraude Mõpellicani monachi, à Florentinis instructi, exspirasse dicitur: vir equidem ambrosia Cœlitum, non diro toxico pasci dignus, sacerdotibus improbis ac vanis infestus, bonorum contrà & studiosorum amicissimus propugnator, quos *cygno nigro rariores* tunc dicere solebat. Steph. Forcatul. *de Imper. & Philosoph. Gallor. lib.* 4. Et quomodo Cæsari parcent, qui Pontifici non pepercerunt suo? Quærit Piccartus *decad. 5. observat. hostoricopol. cap.* 10. Victorem III. (de quo modo diximus) veneno in calicem injecto è vivo Divum fecisse subdiaconum ejus, Platina & alii scribunt. Nec verò dissimile divinitatis fastigium Papam Romanum affectasse liquet. Nam & Stephanus Patracensis, in Papa, inquit, est omnis potestas supra omnes potestates tã cœli quã terræ. Hinc enim Papa vocatur in jure Canonico *in extravagant. Iohan.* 22. Dominus Deus noster. Et Nicol. Papa *in can. satis evidenter.* 96. *distinct.* gloriatur, se à Constantino Deum fuisse nominatum. Quem locum Augustin. Steuchius Papæ Bibliothecarius *in lib. de Donation. Constantini edito Lugduni an.* 47. *fol.* 141. laudans, ita subjungit: Audis Pontificem à Constantino Deum appellatum, & habitum pro Deo? hoc videl. factũ est, cum eum præclaro illo edicto decoravit, adoravit uti Deum, uti Christi & Petri successorem: divinos ei honores, quoad potuit, contulit: velut vivam Christi imaginem veneratus est. Sed & *Bonifacius VIII.* Anno 1300. in magno concursu propter jubilæum facto clamavit: *Ego sum Pontifex & Imperator, terrestreque ac cœleste imperium habeo.* Eundem dixerunt Deum in terris Baldus *in l. ult. C. sentent re scind. non poss.* Decius *in c.* 1. *de constitut.* & Felinus *in c. ego. de iuriuran.* & admirabilem vocat *gloss. in proœm. Clementin. verbo Papa.* ubi dictum ait esse Papam ab interjectione admirantis Papæ: verè enim ait, admirabilis est, quia vices Dei in terris gerit: Inde Poeta illo

Papa stupor mundi. & paulo post:

Nec Deus es, nec homo, quia neuter es, inter utrumque.

Inter istiusmodi vero palpones ridiculus ferè est & insubidus Iason *consil.* 145. *incip. circa primum nu* 3. *vol.* 1. ubi ita scribit. Papa est supra me, extra me: Papa est omnia & super omnia: Papa est dominus dominantium & jus Regis habet in suo subditos, Papa potest mutare, quadrata rotundis. Unde non est de ejus potestate inquirendum: prima cum caussa nulla sit caussa. Et hoc nostro tempore extant libri Bononiæ & Neapoli recens excusi, cum hoc emblemate: *Paulus V. Vice Deus, Christianæ Reipub. Monarcha invictissimus.* Et alibi, idem Consistorium cum Deo: idem tribunal cum Christo habere dicitur: cui subesse omnis humana creatura etiam in temporalibus debeat: idq; ita esse & credere, de necessitate esse salutis. Nam utramque ei jurisdictionem, tam in secularibus, quàm Ecclesiasticis competere, duobus illis gladiis, quos sufficere, dixit Christus, satis probari Theologorum plerique autumant. Jus enim duas intelligi potestates in Ecclesia apud summum Pontificem residentes: ut sic possit ille *utramque potestatem*, si usus ita exegerit, contra quemcunque, *etiam leges & Imperatorem usurpare.* Quippe cum Imperator tanto inferior judicandus sit Papâ, quanto aurum pretiosius æstimãdum est vilissimo plumbo, & sol luna: quæ sicuti à sole lumen recipit, ita à Papa authoritatem Imperator: ut habetur *in can. duo sunt.* 96 *& d. stinct. & c. solitæ. de maioritate & obed.* Hieronym. de Cavallos *in Speculo commun. opin. contra*

Papa divinitatem affectans.

Papa in terris utramque habet iurisdictionẽ.

Papa soli & auro: Imper. lunæ & plũbo aequiparatur.

tra commun quæst. 739. & Fernandus Vasquius *lib. 1. illustr. controverf. cap.* 20. *&* 21. *Papalis omnipotentia irrisa.* Cæterum Papalem illam omnipotentiam Philippus Pulcher Gallæ Rex Bonifacio VIII. respondens *maximam fatuitatem* indigitavit, & illas Papicularũ assertiones solidè confutavit Christophorus Besold. *in discursu iuridico-politico de appellationibus cap.* 4. jam ante *cap.* 2. *fol.* 36. non absq; indignatione conquestus, Asinum illum Cumanum in pelle Leonina Romanum scilicet Pontificem, sacrosanctæ sub Imperatorio Majestatis amplificandæ prætextu totius mundi tumide omnibus tyrannidem; Sed & allegatas illas juris Canonici sanctiones sive canones, qui de juribus cœlestis & terreni imperii Petro commissis tradunt, *Paleas* cognominari & *Gratianus palpo.* stramini æquiparari contendit. Quod & verum est. *Gratiani* enim sunt, qui Pontificum aucupabatur gratiam; ut ex Ripa refert Albericus Gentilis *disputat. de iure canonico cap.* 2. ideoque cum ex adfectu potius, quàm veritate illi prodierunt, parum utiq; fidei merebantur, utpote à palpone profecti manifestario. Cujus naturam & ingenium optimè describit Lucas de Penna *in rubr. C. de silentiariis lib.* 12. *fol.* 3. Ex quo in dubium vocari poterat illa à Canonistis tanto conatu suffulta opinio: *à Papa sententia an detur provocatio.* qua à Papæ sententia provocationem dari negant. Quid enim ineptius, ajunt, quàm ab aliis judicandum asserere eum, qui omnes est judicaturus? *can. si Papa.* 4. *distinct. & can. nemo cum aliquat seqq.* 9. *q.* 3. *& can. si quis suadente. in fin.* 17. *q.* 4. Et cum Papa superiorem neminem recognoscat; sed & par cum Deo tribunal habeat: qui provocari ab eo poterit? Cum nec ad parem judicem appellatio detur: sed ad superiorem duntaxat *l. judicium* 58. *ff. de iudic. l. ille à quo* 13. §. 4. *ad Senatusconf. Trebell. l. Magistratus.* 4. *ff. de recept. arbitr. facit cap. cum inferior* 16. *Ext. de maior. & Pancirol. lib.* 2.

ob & can. inferior sedes. 21. *distinct.* Utut sit, judicium certè & tribunal Dei nunquam effugient, à quibus lege humana *Provocationis ad Deum exempla.* provocare non licuit. Eamque provocationem ita à summo omnium Monarcha Deo receptam produnt historiæ, ut veluti citati ad diem certum ante id tribunal comparuisse videantur. Quam in rem exempla mira, & supra fidem, sed ex fidis & certè priscis auctoribus comportavit Lipsius *lib.* 2. *Monitor. politicor. cap.* 11. Ut quando Ferdinandus IV. Hispaniæ Rex, duos nobiles perduellionis reos, ex altissima turri præcipites dari jussisset, iiq; crimen constanter negarent, nec aliquid proficerent, eo confugerunt ut dicerent, 1. se divinum tribunal appellare, proindeq; manumisset ad triginta dies judicio sistere: siquidem postea trigesimo die, cum dormire crederetur, in fata concessit. Michael Ritius 3. *de Regib. Hispan.* Dux qui- 2. dam Austriacus, cui Rudolpho nomen erat, nobilem, quem non improbum oderat, comprehendi, culeo insui, aquisque mergi jussit. Is jam jam de ponte præcipitandus principem ex fenestra supplicium prospectantem, intenta voce ita alloquitur: En te ad inexorabile tribunal Dei justi, quod in valle Josaphat, evoco, inibi intra annum te siste, & cur me insontem hac tanta morte extingui tibi placuerit, causam ede. Cui princeps; præi; & te sequar, inquit. At prope finem deducto anno, ejusque die ultima apparente in castrum quoddã animi gratia secessit; postq; lautum prandium levicula tentatus febri, heu me miserum exclamat, promissum me vadimonium obire necesse est: vadari me sentio, injecta manu invitus ducor, trahor, rapior: & insimul mortem obiit: ut memoriæ mandavit Felix Malleolus *dialogo de consolat. iniquè suppressorum.* Narrat etiam Fulgosius 1. *c.* 6. 3. Templarium quendam Neapolitanum

damnatum ad ignem in urbe Burdegala, conspectis in fenestra Pontifice Clemente ac Rege Philippo pulchro, magna voce in hæc verba proruisse: Sævissime Clemens, tyranne, posteaquam inter mortales nullus jam, ad quem appellem, superest locus, pro gravi morte, qua me per injuriam afficis, ad justum judicem Christum, meum appello redemptorem, ante cujus tribunal te voco, una cum Philippo Rege, ut intra annum diemq; ambo illic compareatis, ubi causam exponam meam &c. Intra id tempus Clemens repente correptus est morte, nec multo post Philippus quoque interiit. His addatur & illud quod Olaus Magnus prodidit. Erat apud Vestrogothos vir eximius & illustris *Dn. Iohannes Thursin* nomine, qui severius quàm æquius jussit quendam Regnicolam capite plecti: qui genibus innixis gladioq; truncandus eidem Domino dixit, te voco hac hora ante tribunal Dei, ut respondeas, cur me innocentem mortè condemnes. Moxque sublimis ille vir, homine sub gladio cadente etiã ipse corruit ab equo, socius factus ante tribunal cœli, qui temere & iniq; judicavit in terra. Olaus Magnus *in histor. de Gentil. Septentrional. cap.20. lib.20.* Ita Hieronymus Pragensis de Concilii Constantiensis sententia rei capitalis condẽnatus, omnipotentem provocavit judicem, post centum annos ut illi respondeant. Quod Christophorus Besoldus cum aliis præterea pluribus retulit *in discursu Historicopol. de appellationibus cap. x. num. 13.* Quæ ego judicibus potestate sua abutentibus, inprimis verò *Deastris, atque larvatis illis Deis* etiam atque etiam diligenter inculcanda censui. Quos ex Seneca ita compellare lubet.

4.

5.

Vos, quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quicquid à vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur
Omni sub regno gravius regnum est.

Ut diviné monuit Seneca *in Thieste act. 3. in fin.* Porrò Apotheseos illius formam (huc enim tandem reducenda est nostra dissertatio) ita descriptam cognovimus, ut Imperatore, qui referendus in Deos, & consecrãdus erat, vita functo, pyram in tabernaculi formam construerent, quod auro & ebore, signisq; & tabulis pictis exornatum munifice, alio desuper breviori usq; ad tertiam contignationem erigebãt, Aquilã cum omnium Deorum aggestu in summo culmine locata; lectoque constructo cum purpura & auro, in quo defuncti effigies jacebat, senatus, equester ordo, ac viri triumphales quiq; amplissimos honores gesserant, præcedebant, lectum deferebant in Pyrã, cum carmine & hymnis, omnibusq; humanis divinisq; aggestis honoribus. Demum incensã pyra, quam vapore & fumo Aquila agitata, è summo culmine tabernaculi aëra petiisset, religio incussa fuit, ipsius animam per inane cœlum petiisse, ipsumque defecato quod mortale erat & caducum in numero cœlestium & concilio Deorum recipi & haberi. Atq; hic deinceps pro Deo colebatur. Prout ex Herodiano & aliis ita describit Alexander ab Alexand. *lib. 6. genial. dier. c. 4.* hoc etiam ibi commemorans, Agesilaum illum Magnum cum à Thasiis apotheosi honoratus, & intèr divos relatus fuisset vivens, illos interrogasse, ut si Deos faciendi potestatem haberent, prius seipso consecrarent, postea se ipsos deificarent: ut est apud Plutarchum *in Apophteg.* At deificatione illa, ut pro numine coleretur tanto studio, ne insaniã dicam, captus fuit *Empedocles*, ut in medium Æthnæ incendium vivens se dejecerit. Strabo *lib. 6.* Laërtius *in ipsius vita.* & Tiraq. *in tr. Nobilitatis.*

Apotheosis descriptio.

Agesilaus.

Empedocles.

Cæterùm novitiis illis Diis, de quibus dixi-

Caracalla parricidium. diximus, *Divorum* quàm *vivorum* nomen facilius concesserit Anton. Caracalla, qui cùm Getam fratrē in ipso matris gremio, ad quod tāquam tutissimum asylum confugerat, ac jam tum ex collo ejus pendentem, adhærentemq; ipsius pectori atq; uberibus, interfecisset; Xiphil. *in epit. Dionis, in Caracallæ vita*; consulente quodam, ut ad declinandam sive mitigandam parricidii infamiam atq; invidiam, interemptum fratrem *Divi* nomine dignaretur: Sit (inquit) Geta Divus, dum non sit vivus. Philipp. Camerar. *Operar. succisivar. cap.* 88.

Sed institutum repeto: ne fortè dum manum poscor, ut dicitur, pedem porrigere videar. Porcellana igitur vasa veneni nihil admittere, non tantùm Pancirollus rectè monuit; sed & literis id ipsum contestatus est *Simon Simonius*, Serenissimi Maximiliani designati Electi Regis Poloniæ, Archiducis Austriæ Medicus, & Regni Bohemiæ Archiater: quas ille unà cum Porcellana quandam Pragâ misit Lipsiam, ad generum suum *Fridericum Meyerum*, affinem mihi charissimum. Et quidem ipsissima Epistolæ illius verba hîc loci adscribere, quid vetat? Scutellam (ait Simonius) mitto ex preciosa Porcellana. Inventa est unà cum aliis rebus in cistis Bassæ Budensis, qui nunc Viennæ captivus detinetur. Bibunt ex ea Turcæ aquam, cerbet, suaque juscula: quia venena mutatione subitaria pelluciditatis detegere iisdemque potenter credatur resistere. Dono data est illustrissimo Heroi, amico meo: à quo accepi. Non commutârim eam cum argētea ejusdem ponderis. Nam hujus materiam esse puram, minimeque adulteratam, certò mihi persuadeo. Et credibile est: cùm tam illustri inter Turcas Duci in usu fuerit. *Pragæ* 12. *Februar. Anno* 1600. Quæ loco huic inserere propterea dubitavi minùs, quòd

Porcellana venenum nō ferunt. Simon Simonius

dum Lipsiæ non ita pridem à collaudato illo Affine meo liberaliter exceptus. Scutellam illam manibus tractavi meis & suavissimo repletam vino semel atq; iterum, non sine voluptate exhausi: verum adeò deprehendi, quod Consalvus Mendosa prodidit *lib.* 1. *Historiæ Chinæ, cap. ult.* Porcellanas illas elegantiâ & perspicuitate sua, ne pellucidissimis quidem Crystallis cedere. Crystallum autem glaciem esse Plinius docet *lib.* 37. *cap.* 2. & cœlesti humore, parvaque nive fieri: nec alibi reperiri, quàm ubi maximè hibernæ nives rigent. Quò allusisse videtur Auctor obscæni carminis, illo versu:

Porcellana perlucida.

Crystallus

Rigetque duro barba vincta Crystallo.

qua de re videatur, quod *lib.* 1. *ad Tit. de Specularibus* adnotavi. Porrò Crystallinis poculis summa olim fuit auctoritas, atque ea quidem in frigido potu maxime commendari idem Plinius refert: cùm materia illa caloris sit impatiens. Xenocrates auctor est, vas amphorale ex crystallo visum: & ex India vas crystallinum Sestariorum quatuor fuisse allatum, Ac, si eidem Plinio credimus, is olim luxuriæ furor fuit, ut etiam Materfamiliâs, nec dives tamen, mercata dicatur trullam crystallinam Sestertiis centum quinquaginta millibus. Nero quoque eodem auctore, amissarum rerum nuncio accepto, duos calices crystallinos in suprema ira fregit illisos: fortè, ne quis alius ex hi biberet, aut verò ad divitiarū ostentationem. Hoc enim argumentum opum, hæc vera luxuriæ gloria existimata est, habere quod posset statim totum perire. Hinc precium crystallinis fecisse dicitur ipsa fragilitas. Plin. *libr.* 33. *in proœm.* Quod totidem ferè verbis expressit Seneca *lib.* 7. *de Benefic. c.* 9. Video (inquit) istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud Imperitos ipso, quod eos fugare

Crystallina vasa.

debet, periculo crescit. Ejus rei memorabile nobis exemplum (ut infinita alia prætercam) præbere poterit Vedius Pollio: qui servorum unum, quod Chrystallinum forte allisisset, ad ultimum rapi supplicium, & Murænis, quas in piscina depascebat capacissima, objici jussit. Et quidem jam inde ille cò fuisset abreptus, ni Augustus (ad cujus cum Pollione tùm cœnantis pedes fuerat dilapsus, non quidem mortem deprecaturus, sed mortis genus, hoc est, ne Murænis esca foret) inusitam crudelitatis speciem miratus, dimitti e vestigio puerum imperasset, & vasa ejus operis conteri universa. Dio Cassius *libr. 54.* Ridiculum verò, quanquam non inficetum est Martialis consilium, istam Chrystallinorum fragilitatem ita caveri posse monentis, si servus, qui ea tractabit, nec nimium ea negligat, nec nimium etiam sit solicitus. Nam & non curandi temerè ea excidere; & à timente sustineri non posse, labentibus manibus. Sic igitur ludit *libr. 4. Epigram.*

Vedius Pollio.

Frangere dum metu, frangis crystallina: peccant

Secura nimium sollicitaque manus.

Saguntina pocula.

Sed ab hoc metu liberum fore servum, idem innuit, qui Saguntinos calices, ex Saguntino luto facto ministraverit:

Quæ non sollicitus teneat, servetque Minister,

Sume Saguntino pocula ficta luto.

Nam cùm alia pocula singulari tractentur & custodiantur sollicitudine: in his nullâ curâ opus fore significat: quandoquidem vilia sint id genus vasa, & si frangantur, aut nullam, aut certè parvam jacturam allatura. Hinc idem alibi:

Ficta Saguntino cymbia malo luto.

Cotys Rex.

Insignem igitur prudentiæ laudem in hoc mereri videtur *Cotys* ille Thracum Rex: qui quòd esset naturâ prærapidus, ac ad iram effervescentior, ad ultionem proinde etiam præceps præcipueq; imperiosus, & immitis in servorum delictis (quod genus hominũ minutulis suffervefactum rebus, *Microlypum* Græci vocant) quum preciosiora essent ab hospite dono ei oblata figlina, cælato opere, tornatuliq; ratione conspicua, sed tamen prætenuia, fractionisq; injuriæ opportuna: offerenti quidem gratum se præbuit, award ampliter illum munerib. afficiendo: Cæterùm mox vasa contrivit omnia, facti protinus ex fide ratione reddita: quòd vereretur, ne per incuriam ministros peccantes ea in re sævius amariusque verberibus concideret. A tam nobili exemplo adagionis comminisci figuram possumus, ut *Cotys figlina* identidem præferendis intendamus, insusurremusque, quos velimus commonitos illum indignationis ardorem ex nimio irarum æstu prorumpentem, prudentiæ quodam sufflamine, vel cum dispendio reprimendum. Cœl. Rhodig. *lib. 23. lectio. antiq. c. 10.*

Cotys figlina.

Figlina Romanis usitata.

Inprimis verò commendanda videtur Veterum parsimonia: apud quos figlina seu fictilia opera tanto in usu fuêre; ut Numa Rex septimum figulorum Collegium Romæ instituerit. Non enim imbrices tantùm tegulæ, laterculique inde fiebant: sed & tabulæ, lucernæ, candelabra, vasa omnis generis, doliaque ad vina & ad aquas. Quin & defunctos sese multi fictilibus doliis condi maluêre: sicut M. Varro, Pythagorico modo, in myrti & oleæ, atq; populi nigræ foliis. Plinius *libr. 35. cap. 12.* Tuberonem certè Seneca, inter alia, etiam ob hoc singulariter laudat, quòd in Epulo publico (Plautus *popularem cœnam* vocat) fictilia pocula populo Romano proposuerit. Proderit (*ait lib. 15. epist. 69. in fin.*) narrare & exponere Tuberonis ligneos lectulos, cùm in publicum sternerentur, hœdivasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam proposita

Tuberonis frugalitas.

sita convivis vasa fictilia: quid aliud, paupertatem in Capitolio consecrare? Ut nullum aliud factum ejus habeam, quo illum Consulibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quàm ignorant homines cupidi gloriæ; quid illa sit, aut quemadmodum petenda? illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit; unius iratus est. Omnium illorum aurum argentumq; factum est, & inmilites conflatum. At omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt. Et hujus quidem laudis duraturæ causam videtur idē assignare *libr. 1. epist 5.* cum ita scribit: Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Refert tamen Cicero, Populum Rom. hanc Tuberonis frugalitatem, veluti quasdam sordes, graviter tulisse: atque ita hominem integerrimum, Civem optimum, hœdinis illis pelliculis Præturâ dejectum fuisse, *in orat. pro Murena.* Ubi etiam fictilia vasa, populo exposita, docet fuisse *Samia*: quo genere vasorum usus fuisse scribitur & *Agathocles* ille Siciliæ tyrannus, licet figulo genitore satus, quemadmodum & *C. Marius* ex fabro ferrario, tempore Gallieni à militibus Imperator Romanus fuit salutatus ille quidem, sed nō diuturnum fuit ipsius Imperium. Una enim die factus est Imperator: alterâ visus est imperare: tertiâ interemtus est à milite, & quidem eo, qui ejus quondam operarius in fabrili officina fuerat, addito hoc dicterio: *Hic est gladius, quem ipse fecisti.* De quo triduano Imperatore non illepidè usurpare possis id, quod de Vatinio Cos. jocatus est Cicero: Eo mirirum Imperatore magnum obrigisse ostentum: nam nec brumam, nec ver, nec æstatem fuisse. Philip. Camerar. *Operar. succisivar. c. 82.* Hic in digitis nervos habuisse dicitur, non venas: tanta

Samiæ vasa. *Agathocles* *C. Marius.* *Ejus fortitudo.*

vi, ut nullius manus adscribendum aut impellendum præstantior tradatur. Quippe venientia carra salutari obnixus repulit: fortissimum quemque uno sic demum digito afflixit, ut perinde ac clava ferroque icti torquerentur. Tantum verò abest, ut tam vilis eum puduerit originis, ut in concione hæc in verba dicatur prorupisse; Ars mihi abjiciatur ferraria, dum me ferrum tractasse suis sentiant cladibus exteræ gentes, quæ Populum Romanum ferratam gentem putent. Cœl. Rhodig. *lib. 4. Antiq. lect. c. 3.* Sed nec minor censenda est Agathoclis moderatio, quam eleganti hoc carmine graphicè descripsit Ausonius:

Moderatio. *Agathoclis moderatio.*

Fama est, fictilibus cœnasse Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto,
Fercula gemmatis cùm poneret horrida vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul.
Quærenti causam, respondit: Rex ego qui sum,
Sicaniæ figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicunque repentè
Dives ab exili progrediere loco.

Quemadmodum autem hæc Agathoclis moderatio meritò commendatur: Ita econtra turpis & nefanda ipsius libido, & improba atq; abominanda Venus reprehensionem nequaquam potest effugere. Nam & ab eminentissimis proditum historicis est, Agathoclem formâ & corporis venustate præeminentē, diu vitam stupri patientiâ exegisse: ipso et Timæo scribente, eum primo ætatis flore κοινὸν πόρνον hoc est, scortum promiscuum, impudentissimo cuique fuisse expositum, & nec minùs petulanter reliquum ætatis tempus in nequitia peregisse, libidine à viris ad fœminas translata. Hinc probrosi in illum versiculi apud Suidam, quibus *Graculus tritestis* fuit nuncupatus. Graculus

Vitia.

Cur Graculus nuncupatus. quidem: vel quòd ob singularem in concionibus facundiam, æmulis & inimicis loquax magis, quàm eloquens diceretur, uti de Attilio Palicano pronunciatum novimus: Vel ob latrocinia & furacem naturam, Graculis admodum genuinam. Nam, ut Plinius scribit, Huic soli avi furacitas auri argentique præcipuè mira: quippe quam **Monedulam** quoque inde dictam Grammatici interpretantur, quasi **Monetulam**, quòd surripiat monetas. Sed hoc Grammaticorum suavludium vocat **Becmannus**, & rem ita explicat. Cornix, ait, & monedula in gentilitate erat Junonis tutelæ concredita. Iã Juno etiam dicitur **moneta**: inde ejus avis **monetula**, postea καὶ ἀντίστοιχον **monedula**, uti à quatuor, quadraginta, quadro. Agathoclem verò latrociniis incubuisse ante tyrannidem, historia testis est. Ideoque concedentem Syracusas diu sine fide fuisse: quoniam nec in fortunis, quod amitteret; nec in verecundia, quod inquinaret, habere videbatur. Cæl. Rhodigin. *Lection. Antiquar. lib.* 24. *cap.* 4. Tri-

Cur Triorches. testis verò appellatus fuit, allusione facta ad illam ex Accipitrum genere avem, quam ob geniture fœcunditatem, & frequentem Veneris usurpationem, Græci Τριόρχην, Latini **Buteonem** vocant: sive quòd re ipsa tres habeat testes: (ὄρχις enim testiculus est) sive quòd duo tantæ salacitati sufficere posse non putentur. Lipsius id genus hominum libidinosorum, & vitæ spurcæ atque impuræ, uno verbo **Salaciones** appellatos fuisse contendit *libro* 2. *Electorum cap.* 27. Synesius eosdem effœminatos, parumque viros, proverbiali specie **Cotyos sodales** & asseclas nominatos indicat. Fuit enim Cotys apud Corin-

Cotytto. thios pro Dea culta, quæ & **Cotytto**, turpitudinis & præposteræ libidinis præses: in cujus tutela erant, qui ob turpem quæstum, vel ob fœdam libidinem aliaque de caussa pudicitiam prostituebant, ut est apud Suidam.

Fertur quoque Agathocles perquàm ridiculo & turpi capite fuisse. Unde cùm paulatim diffluentibus capillis denudaretur; pudore ductus, myrtea corona crinem obtexisse dicitur; quæ quasi vallum erat & tegmen calvitiei. Veteres sanè pileis istis, quos vulgo dicimus, caruisse ostendi *libr.* 1. *Tit. de Fibula. cum seqq.* Ideoque vel nudo erant capite, vel vestis lacinia aut aut cucullo caput operiebantur. *Fœnisecæ.*

Quòd si qui in magno æstu fœnum secabant, adversus Solis ardorem caput torto fœno tegebant. Quò respexit Propertius, Vertumnum ita loquentem introducens, *lib.* 4. *Eleg.* 2.

Da falcem, & torto frontem mihi comprime fœno,
Iurabis nostrâ gramina secta manu.

Sed excepto turpi illo, de quo dixi, libidinis vitio, Agathoclem excellentibus ingenii atque animi dotibus præditum fuisse Suidas ex eo colligit, quod anno ætatis circiter decimo octavo Syracusas, prope quas natus fuerat, confugiens à rota figulina, à fumo, à limo, non multò pòst talibus fundamentis innitens, omnem Siciliam suæ ditionis fecerit: Carthaginenses in summa discrimina adduxerit: denique in Imperio senex vitam exegerit, appellatione Regia. quo tamen loco imprimis notatu dignum est, quod Machiavellus pro comperto asserit, aut nunquam, aut certè rarissimè solere homines ex humili fortuna ad altum conscendere fastigium absque vi aut fraude, & quidem hac magis, quàm illa *libro* 2. *Disputat. de Republ. cap.* 13. *Agathoclis virtus.*

Porsena. Legimus præterea, ipsum etiam Porsenam Hetruriæ regem fictilibus fuisse usum. Docet id disertè Martialis hoc disticho:

Aretina nimis ne spernas vasa, monemus:

Lautus

Lautus erat Thuscis Porsena fictilibus.

Vasa Aretina. Nec tamen ex Samia tantùm terra, sed & Aretina, singulari cum laude fictilia conficiebantur. Hinc Plinius: Retinet hanc nobilitatem Aretium in Italia: & Samiâ etiamnum in esculentis laudantur. *libro 35. cap. 12.* Nec dubium est, quin figlinæ artis gnari inprimis fuerint *Osci* Campaniæ populi. *Campana supellex.* Hinc Campana supellex pro fictili, *lib. 1. Satyr. 6.*

Vilis cum patera guttus, Campana supellex.

Quò pertinet illud Propertii *lib. 4. Eleg. 2.*

At tibi, Mamuri, formæ calator ahenæ,
Tellus artifices ne terat Osca manus.

Fecerat Mamurius Vertumni signum aheneum. Gratus igitur Vertumnus optat, nec unquam Mamurius fictilia signa faciat; sed semper nobiles ex ære statuas & formas ducat: ne figlinæ luteæ vilitate tantus artifex dedecoretur. Turneb. *libr. 23. Advers. cap. 6.* Verumtamen inter omnia vasa fictilia primas tenuêre Samia. *Samia vasa.* Ex quo genere etiam haud dubiè fuit *Fidelia.* Nonius certè eam definit vas Samium ad plurimos usus: de qua Persius:

Nec tamen invideas, quòd multa Fidelia putet
In locuplete penu.

Ejus & Plautus meminit, Aulularia: Sed si reperero, ô Fides: mulsi congialem plenam faciam tibi fideliam. quo in loco Plautus eodem modo *Congialem* dixit *fideliam*, quo Plinius *cadum congiarium* ac si Congium in Cadum diceret formatum, ut Budæus explicat *libro 5. de Asse & ejus partibus.* E Samo igitur vasa illa Samia, ex Samiâ scilicet terrâ effecta. quorum tanta esse cœpit nobilitas, ut pluris etiam constiterint, quàm Murrhina. Plin. *libr. 35. cap. 12. circa fin.* de quibus dictum à nobis est *lib. 1. Tit. de Murrhino.*

Samos insula. Samon autem Insulam Junoni sacram fuisse, nemo nescit. Eandemque olim & Partheniam nuncupatam, post Aristotelem Plinius scribit *lib. 5. cap. 31.* fortè, quòd ibi *παρθένος*, id est, virgo Juno adoleverit, ibi educata sit, ibi etiam Jovi nupserit, ut Lactantius prodidit. Unde & fanum Junonis nobilissimum, & antiquitus famigeratum fuit Sami; ubi donarium Deæ perquàm opulentum visebatur, & simulachrum ipsius in habitu nubentis figuratum; & sacra ejus anniversaria Nuptiarum ritu ibi celebrabantur. Sami præterea feracissimam fertilitatem laudantes prisci, non dubitant illud ei proverbium accommodare, quòd etiam ferat *Gallinæ lac*, ibique reperire possis Lactis gallinacei haustum. quod Plinius decenter usurpat *in præfatione* Naturalis historiæ, ad Vespasianum. ut & Julius Cæsar Scaliger *Exercitatione 144.* adversus Cardanum. de Samo ita Apuleius 2. *Florider.* Ager frumento piger, aratio irrita, fœcundior oliveto, nec vinitori nec olivetori scalpitur. Ruratio omnis in surculo & surculo est: quorum proventu magis fructuosa est quam frugifera. Sed & auctor est idem Plinius, Samiâ testâ Matris Deûm sacerdotes, *Samia testa.* qui Galli vocantur, virilitatem amputasse, nec aliter circa perniciem, si M. Cœlio credamus: qui linguam sic amputandam objecit gravi probro, tanquam & ipse jam tunc eidem Vitellio malediceret *libr. 35. cap. 12. in fin.* Hinc Samium Nonio usurpatur & testeum & acutum. Unde & *Samiare* (ait) dicimus *pro acuta.* acuere, quòd in Samo hoc genus artis polleat. Et Samiata ferramenta, idem Nonius interpretatur acuta & mucronata: fortè, quia Samiâ cretâ polita & nitida, detersaque acuerentur. Unde & *Samiarii* dicti, qui Samiâ illâ cretâ arma & spicula prætorianorum & satellitum Imperatoris ad nitorem fricabant tergebàtque,

que, atque exasperabant gladiorum & jaculorum aciem & cuspides Turneb. *lib.* 27. *Adversar. cap.* 21. Hinc enim Samii Lucumonis acumen apud Ausonium, dum *Epist.* 4. *ad Theonem* ita scribit:

Lucumo Samius.

Scillito decies si cor purgeris aceto,
Ancipitesque tuum Samii Lucumonis acumen.

Ita enim, non obstante varia & fluctuante Hadriani Turnebi interpretatione *libr.* 2. *Adversar. cap.* 23. & *lib. cap.* 17. versus illos nobis restituit Scaliger. ut si sensus: Non poteris, ô Theo, ænigmatum meorum nodos solvere, etiamsi cor purges scillito aceto, quod antidori vice sæpè anticipare soles: neq; etiam si te eo præmuniveris, quod est tibi acumen adversus faciendos; qui es Lucumo, & insanis.

lib. 2. *Ausonia lect. cap* 12.

Nam & acetum pro acumine & prudentia poni, ex illo Plauti constat *in Bacchidibus*:

Acetum pro prudentia.

Nunc experiar, sitne aceto tibi cor acre in pectore.

Et in *Pseudolo*:

Et quid habet is homo aceti in pectore?
CH. atque acidissimi.

quo sensu per aurem Stoici acri aceto lotam Persius intelligit eum, qui artis dialecticæ disciplina acri, & acuta instructus non fallatur captiosis ratiocinationibus: quemadmodum Varro *acrem disputatorem* acris aceti cupas habere eleganter dicit, quum alteram vitam deformasse Carneadem virtutis è cupis acris aceti, scribit, Lucumones verò, ut ex Festo novimus, homines quidam erant, ob insaniam dicti, quòd loca, ad quæ venissent, infesta facerent. Quo verbo & Sidonius utitur: Temperat Lucumonem nostrum Tanaquil sua. ut inde conjecturâ fiat probabile, iis temporibus in ore vulgi illud vocabulum fuisse, in homines insanos & intractabiles *lib.* 2. *Ausonianarum lectionum c.* 12. iis autem verbis: Temperat Lucumonem Tanaquil sua, Sidonius Apollinaris *lib.* 5. *Ep.* 7. intelligit *Chilpericum*, quem uxor temperabat, ut olim Lucumonem, id est, Tarquinium Priscum Tanaquil temperabat: quæ erat uxor Tarquinii Prisci, qui Lucumo dictus: *Tanaquil* autem, Hetruscum vocabulum: & Lucumo Tuscorum lingua Rex est. De Tanaquil, quod nomen pro qualibet uxore ponitur, ita Hieronymus *ad Iovinianum*: Notior est marito suo Tanaquil: illam inter multa Regum nomina jam abscondit antiquitas: hanc verò inter fœminas virtus altius seculorum omnium memoriæ, quàm ut excidere possit, infixit. Quod Savaro ad illum locum adnotavit. Unde eundem Theonem Ausonius etiam Stolonem appellat:

Lucumo.

Tanaquil.

Stolo.

Sed jam non potis, ô Stolo, doceri.

ubi Stolonem, pro stolido poni Turnebus rectè annotavit, *libr.* 2. *cap.* 23. quem Terentius elephanti corio circumtectum non suo, dixerit *in Heautont. act.* 3. *scen.* 1. Nam cùm elephanti corium durissimum sit & crassissimum; proinde fit, ut elephanti minus sentiant. Id genus homines Festus à petrarum asperitate & duritia *Petrones* & *Rupices* appellat. quo posteriori verbo etiam Tertullianus frequenter utitur, singulariter verò *in lib. o de Anima*. Quid autem facient (inquit) tot ac tantæ animæ Rupicum & barbarorum quibus alimenta sapientiæ desunt, tamen indocta prudentia pollent, & sine Academiis; & porticibus Atticis & carceribus Socratis; denique jejunantes à Philosophia nihilominus vivunt? quo in loco *Rupices* Beatus Rhenanus interpretatur homines indoctos, & amusos; fortè quòd Rupium incolæ Naturæ soleant esse asperioris, & ingenii inhumanioris. Inde est, ut quorum immanem crudelitatem execramur, eos è rupibus natos esse dicamus. Virgil.

Petrones. Rupices.

Nunc

Nunc scio quid sit Amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.

Et apud eundem Dido Æneam ita alloquitur:

——duris genuit te cautibus horrens
Caucasus.

Nec verò infrequens est, ut per *lapidem* intelligamus hominem sensus expertem. Unde illud apud Terentium: *Quid stas lapis?* & apud Plautum *in Milite*: Nullum hoc est stolidius saxum. Hinc Aristippus rogatus, qui melior evasurus esset filius? Ut nihil aliud (inquit) certè vel in theatro non sedebit lapis super lapidem, innuens nimirum imperitum à lapide nihil ferè distare. Sic Plautus, lapidem verberare, usurpat pro castigare incastigabilem, aut docere indocilé. Et Amaryllis apud Theocritum à Pastore *Tota lapis* dicitur, quòd nullis amiculi, ut idem ait, precibus moveatur. Quò pertinet illud Evangelicum: Potest Deus *è lapidibus istis* suscitare filios Abrahamo. Id enim de stupidis peneque brutis hominibus, qui nihil adhuc divinum sapiunt, proptereaque tanquam lapides sine sensu sunt, interpretatur Joh. Pierius *libr. 49. Hieroglyph. tit. de Lapide.* Nam qui lapides adorabant, lapidibus similes, ut in Psalmo est, evadebant. Unde & illud: *Auferam cor lapideum de carne vestra,* Origines & Eucharius de stupiditate & insipientia interpretantur. Eodemque sensu saxei appellantur Episcopi rudes, & rerum omnium imperiti, infestivo illo carmine, quod saxeæ Pasquilli statuæ Romæ affixum se deprehendisse testatur Alciatus *libr. 2. Dispunct. cap. 22.* Id quoniam & argutum & venustum est, hîc adscribo:

Lapis homo insensatus.

Saxei Episcopi.

Tandem, Maxime Pontifex galerum
Pasquillo tribuas tuo roganti,
Si sensu sine sum, rude atque marmor:
Complures quoque Episcopos creari
Ipso me magè saxeos videmus.

Cur autem famosi libelli passim Pasquilli dicuntur, si quæsiveris, sic habe. Fuit *Pasquillus* Sartor Romanus atque adeo Pontificius, qui ob vitia Papam & Papæ senatum, id est, Cardinales mira libertate & impunitate vellicabat. Eo mortuo cum propè tabernam ejus statua marmorea gladiatoria habitu effossa, & eodem loco erecta esset, joco populari Pasquillus appellari cœpit: quod illic ob dicacitatem notissimus magister Pasquillus habitasset. Et quemadmodum ille vivus hominum vitia insectatus fuerat: ita nunc post mortem ejus statua epigrammatophora munus subiit. Illi enim omnis generis scripta maledica noctu affiguntur, quæ inde pasquilli nomen sibi vindicant. ita ex theatro vitæ humanæ *vol. 2. lib. 3. fol. 3709. in verb. pasquillus* retulit Joh. Dauth. *in tract. de testament. tit. Qui testament. fac. poss. nu 226. fol. 267.* Scitum verò inprimis est, quod de *Adriano Pontifice*, Pasquini & Marforii statuas, ubi famosi & ridiculi in urbe libelli affigebantur, in Tiberim projecturo narratur. Ei enim Suessanus Caroli legatus peropportuno sermone dixisse fertur: si in flumen statuæ illæ projicerentur, Ranas istiusmodi mala carmina esse cantaturas. Quo dicto sic Pontificis conatus repressit, ut amplius ea de re actum non sit, teste Gomezio *lib. 7. de rebus gestis Ximenii.* Nonnulli addunt Pontificem his rationibus non contentum, sed indignabundum respondisse, comburatur ergò illa statua trunca Pasquini: sed eidem Cardinalem quendam regessisse. Ex combusto Pasquino cineres non tãtum in urbe, sed longè latèque dispersum iri, inde capturos clientes propinqui occasioné, celebrandi suis poematib. & scriptis memoriam

Pasquilli unde dicantur.

Pancirol. lib. 2.

moriam sui patroni: ut nihil aliud hac combustione efficeretur, quàm ut cineres illi in totum orbem, quod remanente illa statua trunca vitari posset, dispargerentur. Philippus Camerar. *Operarum succisivar. centur.* 2. *cap.* 62. Cæterum de Episcoporum quorundam crassa & asinina ignorantia atque stupiditate nihil hîc attinet dicere: quandoquidem clarissimorum auctorum monumentis, præsertim verò doctissimis Beroaldi *ad lib.* 9. *Apulej.* commentariis ea satis innotuerit. De aviditate verò illorum, & beneficiorum venatione sive aucupio, videri poterit Annæus Robert. Aurelius *lib.* 1. *Rerum Iudicat. cap.* 7.

Horum inscitia.

Etsi enim Pontificio jure sub gravi pœna interdictum legimus, ne quis ad sacerdotia, sacros ordines, aut dignitates Ecclesiasticas invitus promoveatur: *can. ubi ista. & can honorat. distinct.* 74. rectè nimirum sentiente Hieronymo, Clericatum non honorem esse, sed onus: *in Epistola ad Heliodor.* Perpaucos tamen ætas hæc nostra producit, qui cum Hieronymo id expendant, quinimò ne corvos quidem aut cæteras aves, quæ laceratione corporum aluntur, tam rapido volatu ad cadavera per aërem ferri videmus, quàm ægrotante Clerico, beneficii opimi possessore, Corvos beneficiarios cernimus ad extorquendam à languente Resignationem, & spolia adhuc spiranti detrahenda; aut desperata Resignatione ad aulam, curiamve Romanam incredibili celeritate advolare. Sed omissa querela ista, institutum nostrum prosequamur.

Aucupium

De aceti igitur *Scilliti*, cujus Ausonius modò meminit, confectione videatur Columella *libro* 12. *capit.* 34. decem bambatas, sive bammatas in mustum mitti jubens: quo nomine intelliguntur *Scyllæ*, quæ aliquo intinctu conditæ sunt, ut idem Turnebus interpretatur *lib.* 17. *Adversar. cap.* 14. non admodum dissentiente Carolo Stephano in Prædio suo Rustico, *sub Titulo Vinetum.* §. *Vini vitia.* Haud dubiè verò Ausonius per Acetum Scillinum (Carolus Stephanus Scyllinum; vulgus Scylliticum vocat) intelligit acerrimum & acidissimum: quale est id, quod Sammonicus *durum* vocat:

Acetum Scillitum.

Furfuribusque novis durum miscebis acetum.

& acidum Bacchum:

Aut acido Baccho miscebis farra lupini.

ubi per *farra* intelligit *farinam*, ut proinde & farraceum & farreum sit *farinaceum*, Unde idem de Porrigine:

Desines intereà glomerari farrea nubes.

Cùm enim caput pectitur, velut farinæ quædam nubes è capite cadit. Turneb. *lib.* 17. *c.* 18. Est quippe *Porrigo*, morbi quoddam genus, à porrigendo, id est, extendendo sic dictum. Crescendo enim porrigitur: &, ut Celsus scribit, in capillo, barba & supercilio nascitur, ubi acutæ (quidam *à cute* legunt) quædam quasi squamulæ surgunt. Lucilius eo morbo conflictatum vocat:

Porrigo.

Tristem, & corruptum scabie, & porriginis plenum.

Aceto porrò acuto sive acido *vapidum* aut stupidum, & languens opponitur, quod Persius appellat moriens:

Pannosam fecem morientis sorbet aceti.

ubi per fecem pannosam, intelligit flores; quòd in fece insunt flocci quidam & panni. Tria autem in vino: *Flos*, *Flox*, & quod propriè *Vinum* dicitur. Cæcilius: *Ego neque florem, neque floces volo: mihi Vinum volo.* Et de *Floce* quidem hactenus. *Flos* autem, vini est odor & fragrantia. Plautus *in Curculione*: Flos veteris vini naribus objectus est meis. Et paulò pòst:

Flos. Flox. Vinum.

Nam

Nam omnium unguentum odor pra tuo nausea est.

Tu mibi stacte, tu cinnamomum, tu rosa.

Tu crocum & casia es. tu bdelium. Nam ubi

Tu profusus, ibi ego me pervelim sepultam.

Sed quum adhuc naso odos obsequutus est meo,

Da vicißim meo gutturi gaudium

Sed & vini suavitatem per *florem* intelligi, idem Plautus innuit in Cistellaria, ita Lenam introducens loquentem:

Quia&#x0;q; a 'eò me complevi flore Liberi,

Magis libera uti lingua conlibitum est mihi.

ubi, *flore Liberi*, idem valet, ac *vino suavißimo*. Nam & tale est jucundissimi odoris. Quanquam etiam Flos vini interdum dicitur, quum vinum in supremo tenuem quandam habet spinam. Plinius *lib.* 14. *c.* 21. Flos vini candidus probatur: rubens, triste signum est, si non is vini color sit. Iterum: Quod celeriter florere cœperit, odoremque trahere, non fore ait diutinum. De vino autem ipso satis à nobis dictum est *libro primo. titulo de Cellis.* quo vino tamen legato, an acetum contineatur, meritò dubites. Eo enim & acetum contineri Ulpianus ait *in l. prima. ff. de trit. vin. & oleo legat.* Si paterfamilias vini numero id habuerit. Atque vino legato, acetum quod vini numero fuit non deberi, idem Ulpianus respondit *in leg.* 3. *in princ. dict. titulo.* Sed *in leg. prima*, vinum indefinitè erat relictum. Ideoque legari sustinendi causa Acetum vini numero habitum eo contineri: quod alias inutile foret & delusorium: Cùm res fungibiles sine adjectione ponderis, numeri, mensuræve ad nihilum redigantur. *l. triticum* 94. *de verborum obligationib.* Posset enim guttula una præstari, non definita certa

Acetum an & quando vini legati nomine contineatur.

quantitate, *leg. quidam* 7. *ff. de tritic. vino & oleo.* At *in leg.* 3. purum omnino vinum præstandum, quia legatum acetum definitum & utile est, etsi testatur nihil de vino reliquerit. *arg. l. cum alienam* 10. *C. de legat. &* §. *non solum.* ubi Schneidewinus *Institut.* & Oswaldus Hilliger *ad Donellum, lib.* 8. *capit.* 19. *fol.* 667. Plane si vinum legatum postea coacuit, licet in aceti locum transierit à patrefamilias, vino legato continebitur tamen. Quia id quod testamenti tempore vinum fuit, demonstratum est. *leg. si quis vinum* 9. §. *item si quis. de trit. vin. & oleo.* Aceto autem legato non continebitur id legatum, quod vini numero testator habuit. *Embamma* autem continebitur: quia aceti numero est. *de legat.* §. *si acetum.* ubi embamma condimentum est ex aceto, tingendis obsoniis paratum, ex Hotomanni interpretatione, quam Mercurialis confirmat *libro* 1. *variarum lection. capit.* 14. laudatus à Menochio *libro* 4. *præsumpt.* 152. *num.* 20. Aceti denique vim prædicandam commendat Plinius *libro* 23. *cap.* 1. ubi infinita penè commoda ejus recenset, & quendam ab aspide percussum, dum aceti utrem ferret, nihil doloris sensisse; simulac deposuisset, dolore cruciatum esse. *M. idem Agrippam* supremis annis gravi pedum morbo conflictatum, cum dolorem eum perpeti nequiret, unius medicorum portentosa scientia, ce ra in acetum calidum demersisse in ipso acerrimo impetu morbi. Idque rationem fortassis habet, quia acetum perhibetur frigidissimum, eoque nihil frigidius. Solum enim hoc crescentem flammam violenter extinguit: cum per frigus suum calorem vincat elementi, ut habet Macrobius *libro septimo Saturnalium capit.* 6. Simon Majolus *libro* 7. *dierum canicularium. colloqu.* 21. *folio* 66.

Embamma.

Aceti vis.

Podagra medetur.

Ignem extinguit.

Legitur quoque M. Cato in ardentissima siti acetum gustasse: & milites olim semper acetum secum habere sunt soliti, & in æstu bibere, non tantum ne assiduo vini usu debilitati ebrietate conciderent, ut Lucas de Penna interpretatur *in l.1.C. de erogat. militar. annon. lib.12.* Sed quod sedandæ siti acetum esset. Ideoque sospitatori generis humani Christo de cruce clamanti illud SITIO, milites acetum, quod de more semper in promptu secum habebant, propinasse leguntur: ut Matthæus Raderus Jesuita adnotavit *ad Martial. Epigram. 122. lib. 13.* Aceto denique plumbum in cerussam resolvi, & ovum ita tenuescere, ut vel per annulum toto calice integro pertranseat, Cœlius Calcagninus prodidit *lib. 2. Epistol. q. 14.* Quibus addenda sunt, quæ de crebro & frequenti Aceti sive omphacii usu in condendis eduliis scripsit Josephus Quercetanus *in diætetico Poly-historico sect. 3. cap. 8. fol 354.* Quandoquidem cibos, ut in confesso est, non alius magis commendat succus, quàm aceti: sine quo vita mitior degi non possit. Ideoque innumeros ad usus escarum culinis usurpatur. In quo mirari subit, vini vitium & nequitiam transire in alimentum, de quo videatur Joh. Bruyer. *de re cibaria lib. 10. c. 3.*

Sitim sedat.

Plumbum resolvit.

Cibos sapidiores reddit.

Ac quoniam de Samiis nonnulla hactenus disseruimus; non dissimulandum hoc loco erit, quòd Aristophanes *in Babyloniis* populum Samiorum *literatum* nominavit, festivissimè alludens ad stigmata frontibus ipsorum inusta: adeò ut vulgò jactatum sit, Samiis neminem esse literatiorem: sive quòd Samii à tyrannis
1. exhausti, ob paucitatem Civium: jus Civitatis quinis Stateribus servis, qui fortè jam notis erant compuncti concesserunt, ut auctor est Aristoteles *in Repub. Samio-*
2. *rum*: sive quòd apud Samios repertæ fuerunt literæ XXIV. à Callistrato, ut Andron. *in Tripode* tradit: sive quòd Athenienses Samios captos urendo notabant
3. *Samæ*, quæ erat Samii navigii genus. Cælius Rhodigin. *lib. 7. Antiquar. lection. cap. 31.* Samænam nominat, quod navigium fuisse ait dicrotum, hoc est bireme, rotundum, concavum, ac in ventris similitudinem formatum ut mare percurrere celeriter converti posset: cujus auctor exstiterit omnium primus Samiorum tyrannus Polycrates. Unde etiam dici *Samænam* interpretatur Plutarchus Athenienses contrà captivis Samii *noctuam*, Athenarum insigne, frontibus inurebant, par pari rependentes, ut est apud Suidam.

Samii literati.

Samæna.

Eâdem ratione Lucius Apulejus pistorios servos, Plauti Olympionem imitatus, *literatos* appellat, quod in fronte notas literarum haberent cauterio inustas. Cujus sanè ipsamet verba, quoniã elegantissimè exprimunt instrumentum pistorium, cui etiam pistores, hoc est, servos qui pistrinum exercent, Ulpianus inesse putat in *in l. cùm de lanionis. 18. §. 1. ff. de Instruct. & instru. legat.* huic loco si apponerem, non abs re fore duxi. Dii boni (inquit Apulejus *lib. 6 de Asino aureo*) quales illi homunculi vibicibus livedinis totam cutem depicti, dorsumque plagosum scissili centunculo magis inumbrati, quàm obtecti, nonnulli exiguo tegili tantummodò pubem intecti; cuncti tamen sic tunicati, ut essent per pannulos manifesti, frontes literati, & capillum semirasi, & pedes annulati; cum lurore deformes, & fumosis tenebris vaporosæ caliginis palpebras adesi, atque adeò malè luminati, & in modum pugilum, qui pulvisculo perspersi dimicant, farinulento cinere sordidè candidati, & quæ sequuntur. Plautinus quoque servus ille Festivissima circumlocutione pistrinum designat, cùm ita ait: Num me illuc ducis, ubi lapis lapidem terit? «

Pistorii servi literati.

ubi

ubi flent nequam homines, qui polentam
" pinsitant, apud fustidinas ferri crepidinas?
" ubi viva hominum corpora mortui in-
" cursant boves ? Sed & Thracibus inpri- *Thraces notis compuncti.*
mis familiare, imò Nobilitatis insigne erat, si stigmatibus essent notati, vel, ut Cicero loquitur, notis compuncti. Is enim *libr. 2. Offic.* de Alexandro Phereo scribit quòd cùm ex epulis ad Theben uxorem veniret, Barbarum, & eum quidem compunctum notis Threiciis, districto gladio,
» jubebat anteire. Nam, ut Romani Impe-
» ratores Prætorianis militibus & centurionibus ad cædem uti solebant; sic olim Tyranni Thracibus earum rerum ministris & satellitibus utebantur. Proinde ab eodem Cicerone *ad Pisonem* scribitur: Consulem vestrum tanquam aliquem Thracem ad cædem faciendam conduceret. quod Adrianus Turnebus rectè observavit *lib. 13. Adversar. cap. 16.* Frontem autem notis sive literis inuri consuevisse, præter ea, quæ modò diximus, satis probatur ex Plinio *in Panegyrico*, his verbis:
„ Exsanguem & ferream frontem nequic-
„ quam convulnerandam præbeant pun-
„ ctis, & notas suas rideant. Hinc *Inscripti vultus*, apud Plinium Secundum *libro 18.* quales erant servorum fugitivorum, ut ex Ulpiano colligitur *in l. 1. §. tamdiu. ff. de fugitiv.* Ubi fugitivi servi tamdiu custodiri jubentur, quam diu ad Præfectum Vigilum, vel ad Præsidem deducantur; eorumque nomina & notæ (hoc est, stigmata frontibus inusta) ad Magistratus deferantur. Hinc, *Notum fugitivorum Epigramma*, Petronius Arbiter. Et Quinctilianus, *Si quis fugitivo stigma scripserit.* Quemadmodum enim Veteres non omnes indistinctè servos custodire solebant: sed eos duntaxat, qui integræ opinionis non erant, ut furaces, & ut Catulus ait, herifugæ, fugitivi, &c. qui quales sint ex Ulpiano cognoscitur *in l. quid sit,* *Servi fugitivi compuncti.*

17. ff. de ædilit. edict. Ita etiam non quoslibet passim servos; sed perditos tantum & robustioris improbitatis, in ore notabāt: qui propterea *Stigmatiæ* dicebantur, & ne manumissi quidem justa libertate fruebantur: quales in Jure erant Deditii. Johan. Boditius *de Republic. lib. cap. 5.* per quos Cajus intelligit eos, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè pro criminib. cæsi sunt: aut in quorum facie vel corpore, quæcunq; indicia aut igni aut ferro impressa sunt, ut deleri non possint. *Cajus l. 1. cap. 1.* Sic & Ulpian. Dedititiorum nomen esse ait, qui pœnæ causa vincti sunt à domino, aut quibus vestigia scripta fuerunt. *Instit. 1. cap. 1.* quibus adde, quæ de Dedititiis scripsit Alciatus *libro 1. parerg. cap. 14. & 16.* & Sylvester Aldobrandinus *ad §. Libertinorum, Instit. de libertin.* *Stigmatiæ. Dedititii.*

A stigmatibus istis legas *stigmaticos servos*, notis compunctos, apud Pollucem *lib. 3. Onoma.* quos Tertullianus *Subverbustos* appellat, *lib de Pallio*; Plautum scilicet imitatus, quum ait: *Subverbusti.*

Vlcerosam, compeditam, subverbustam, sordidam. ubi Sub verbustam, Festus interpretatur, veribus ustam: quasi *sub-veru-ustam* dicas: Rectiùs, opinor, quàm Turnebus; qui *li. 14. Advers. c. 1.* Subverbustam exponit, sub verberibus ustam: quemadmodum Horat.

—uri virgis, ferroq; necari

dixerat *lib. 2. Satyr. 7.* & *Ode 4. Epod.*

Ibericis peruste funibus latus:

ductâ scilicet Metaphorâ ab igni: quòd virgarum & funium ictus Corpus urant: non secus atque stylis ulmeis circumscribi Plautus dixit *in Pseudolo*: *Quasi in libro cùm scribuntur literæ calamo; stylis me totum ulmeis circumscribito.* Quo sensu flagella latus conscribillare dicuntur Catullo:

Ne lanceum Latusculum, natesque mollicellas

Illusa turpiter tibi flagella conscribillent.

In cujus tamen ultimi verbi locum, pro metri ratione, vel *consigillent*, cum Mureto; vel cum Scaligero, *concribillent*, substituerem, à cribello. Legimus tamen, fugitivos quandoque & pedum amputatione coërceri solitos; atque adeò qua parte peccassent, eâdem mulctatos *l. 3. C. de servis fugitiv.* sicuti falsario incisos digitorum nervos, Alexandri decreto Lampridius; Claudii, præcisas manus, Suetonius scribit. Idem, Galbam Numulario non ex fide versanti pecunias. manus amputasse ait, mensæque ejus adfixisse. Quam pœnam abscendendæ manus etiam Exactori, non ex legis præscripto apocham conficienti, Justinianus indicit, *Novella* 17. quemadmodum Constantinus Lenoni & persuasori jubet liquido plumbo meatus oris claudi. *l. 1. C. Theodos. de raptu virgin.* quamvis id pœnæ genus etiam anteà in usu fuisse, fidem faciat Horatius, quum ita canit:

Pars peccans punita.

——nec severus

Uncus abest, liquidumque plumbum.

Similiter & in eos, qui mascula Venere utebantur: quod vitium tam infame est Augustino, ut in vitiosis hominum moribus vix habeat inter tormenta confessionem; adeoque contra naturam censetur, ut non in brutis tantùm bestiis abominabile sit: si enim gallinâ absente gallus gallum ineat, vivum eum comburi Grillus dicebat apud Plutarchum) sed & Naturæ inprimis, generique humano inimicum rectè putetur: siquidem id, quantum in se est, hominum genus exstinguat, & juxta Platonem *libro* 8. *de Legibus*, ibi seminet, ubi non possint radices agi: In eos (inquam) Justinianus pœnam planè convenientem statuit. Nam qua parte erant tam ignominiosi, hac eos privari imperabat, ut Zonaras prodidit. Quid enim? (ajebat) si sacrilegium commisissent, nonne eis manus amputassem? Ut meritò à Martiali rideatur, qui uxoris suæ mœcho nares absciderat, qua tamen corporis parte nihil fuerat peccatum:

Narium abscissio.

Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Non hac peccatum est parte, marite, tibi.
Stulte, quid egisti? nihil hic tua perdidit uxor,
Cùm sit salva sui mentula Deiphobi.

quanquam & Leo Imperator posteà tam adultero, quàm adulteræ nasum præcidi sanxit. *Novella Leon.* 32. quæ pœna jam olim & Ægyptiorum lege in mulieres solas erat constituta, ut est apud Diodorum Siculum *lib. 2. Bibliothec.* Noverant quippe sapientissimi Legumlatores, immoderatam & indomitam fœminei sexus ambitionem à libidine & voluptatibus, non tam severitate pœnarum, quàm formæ turpidine & infamia deterreri. Sic & Hialta Danorum Rex, postquam discedentem pellex percunctari cœpit, si ipso careat, cujus ætatis viro nubere debeat? Eam perinde ac secretius allocuturus propius accedere jussam, indignatus amoris sibi successorem requiri, præciso naso deformem reddidit, erubescendoq; vulnere libidinosæ percunctationis dictum mutilavit; maritis lasciviam oris jactura temperandam existimans. Quo facto, liberum quæsitus judicium à se ei relinqui dixit, ut est apud Saxon. Grammat. *libro* 2. *Histor. Dan. fol.* 29. Aliquando tamen adulterium in viris castratione & virilium abscissione punitum legimus. Unde illud Diogenis de Didymone mœcho; Ἄξιος (φη) ἐκ τοῦ ὀνόματος κρέμασθαι. Nam Græca διδύμων appellatione testiculi intelliguntur, quibus cùm nimio plus lascivire soleant Clerici, Alachis Longobardus adversus Regem suum Cunipertum bello conflato, juravit, si postridie victoriam

Castratio.

Alachis.

tiam adnuisset Deus, puteum unum se Clericorum testiculis oppletum. Cui impietati dicam, an crudelitati, quanquam voto frustratus, satis fecisse tamen dicitur, apud Cœlium Rhodigin. *libro.4. Lection. Antiquar.cap.*7. Inter varias certè adulterorum sive deprehensorum pœnas atrocissima fuit militari viro, Plaut. *in Pœnulo*: Facio, quod deprehensi mœchi haud fermè solent. Quid id est? Refero vasa salva: id est, testiculos. Unde bene vasati: quales adamasse *Faustinam* Adriani uxorem tradit Spartianus. Ad id pœnæ genus allusit Horat.1. *Satyr.2.*

Vasa.

Vasati.

—Quin etiam illud
Accidit, ut cuidam testes, caudamque salacem
Demeteret ferrum: jure omnes; Galba negabat.

Quomodo & *Frotho* Danorum Rex adulteros à viris conjugalib. corporum parte spoliandos constituit, quo minus continentia flagitiis eliderentur: ut est apud Saxo. Gramm. *lib.5. Histor. Dan. fol.*77.

Alia fuit pœna mitior & puto frequentior, verberari: sicuti Salustius à Milone in adulterio deprehensus loris cæsus fuit, pecunia insuper data, ut dimitteretur. Quod Varro *in lib. de Pace* scriptum reliquit. Et Horat. his verbis exprimit

Adulteri loris cæsi.

— dedit hic pro corpore nummos.

Pecuniæ scilicet extorsionem significans. Nec enim dimittebantur *deprehensi*, nisi chirographis & syngraphis caverent pecuniam debere se aliquam, incertis nominib. tamen non expresso vero titulo. *Ob stuprum.* Quæ tamen scortatorum syngrapha nullius momenti esse dicuntur, si ex iis agatur. Quo spectat vetus illa parodia Philomedæ, quam in Bibliotheca sua refert Photius, & ita vertit Scip. Gentilis: *in cinere scribe, adulter quod juraverit.* Idque & juri nostro congruit, quo cautum est, ut deprehensus in adulterio, si dedit vel promisit pecuniam, metu, ne occideretur, aut vinciretur, proderetur, habeat. Quod metus causa actionem *l. nec timorem 7. ff. illo tit.* Condictionem ob turpem causam dati non habeat. *l.* 4. *ff. de condict. ob turp. caus.* In illo edicto metus consideratus: in hac, causa. Scipio Gentilis *in Apolog. Apul. nu.* 739. & 740. Illud planè supplicium ridiculum est, quo olim Athenienses afficiebant pauperes in adulterio deprehensos. Eis enim (sit reverentia honestis auribus) depilabant nates cinere calido: deinde etiam raphanos prægrandes in podicem immittebant. quam pœnam vocabant *παρατιλμὸν καὶ ῥαφανίδωσιν*. Mugiles autem etiam interdum ad hanc rem adhiberi solitos, indicat Juvenalis:

Deprehensi pecunia cavebant.

Sed cautio illa fragilis.

Ridicula adulteri pœna.

— Quosdam mœchos & mugilis intrat.

quod Muretus ad illud Catulli Epigr. in Aurelium patheticum annotavit:

Quem attractis pedibus, patente porta,
Percurrent raphanique mugilesque

ut vel hinc appareat, Romanos quoque ea pœna usos fuisse, sed privatim; & nulla lege. Athenienses autem publicè, & legib. id cautum habebant, ut idem Gentilis notat *in Apolog. Apul. nu.* 736. His addere & illud operæ putavi precium, quod in nonnullis traditum legi: Arundine sc. transfixa Ranæ naturâ per os, si surculus in menstruis defigatur à marito, adulteriorum tædium fieri. Quæ si vera sunt, ait Beroaldus, multò utiliores vitæ videantur Ranæ, quam leges, *ad lib.9. Luc. Apul. mihi f.* 437. Quanquam verò adulterium omni jure habitū fuerit gravissimū, ut est text. *in can.* quid in omnib. peccatis adulterio est gravius? 23.q.7. adeò ut Constantinus Imper. adulteros appellaverit sacrilegos *in l. quavis* 30. §. *fi. C. ad. L. Iul. de adult.* & certum sit, crimē illud altius in mēte mariti residere, quam interemtionem filii, per text. ita intelligendum *in l. codicill.* 88. § *matre*: ibi filium nostrū occidit, & alia mihi deteriora fecit.

Rana utilitas adversus adulteros.

Adulterii detestatio.

fecit. ff. de legat. 2. Cujus detestatio insignis habetur apud Mascardum de probat. concl. 57. Prosper. Farinac. de delictis carnis q. 141. & Hieronymum de Cavall. in speculo commun. opin. contra commun. q. 734 Non dubitavit tamen Pontifex Roman. id inter minora crimina referre in cap. at si clerici. 4. §. de adulteriis. extra. de judiciis: quem Papæ lapsum sine calumnia excusari posse, negat Cujacius, & eleganter examinat Matth. Colerus add. §. de adulteriis, à nu. 21 usque ad nu. 30. Ubi tandem decisionem istius decretalis cum cæteris canonistarum erroribus transire jubet. Et fieri sanè putavit, ut in tâta scortationum frequentia & impunita licentia adulterium non ita magnum æstimatum fuerit. Ipse certè Gretserus Jesuita Decanus Ingolstad. in Apologia pro Lojola, scortorum numerum in Regia Papali urbe Roma, ad duodecim millia contrahit, quæ annuum censum vicario Christi dependant. Et ea quidem scorta vestitu & omni apparatu nihil in urbe eâ differre videas ab honestis matronis; & impudicas illas mulieres Mulis per urbem vectas, sectatores habere etiam in media luce; primi nominis Cardinalium familiares. ipsas quoque scortationes honesto matrimonio à papiculis præferri obscurum & ambiguum amplius esse nequit, ipso etiam Costero Jesuita non incelebri in Enchiridio suo palàm asserente sacerdos, si fornicetur, aut domi concubinam habeat, gravius peccat, quàm si matrimonium côtrahat. Didicit hoc Costerus haud dubiè ex Campegio, qui ad legatos Argentinenses dixit; scito, Episcoporum hunc esse morem, ut acceptâ pecuniâ scortationes suis permittant. Quod verò sacerdotes fiant mariti, multò esse gravius peccatum, quàm si plurimas domi meretrices alant, teste Sleidano lib. 4. Et M. Hasenmüller in Histor. Iesuitici ordinis cap. 19. inter alia Jesuitarum facinora enormia, etiam hæc ex ipsorū ore excepta refert verba: Fatricius ait, Romæ mihi dixit in faciem: ego mallem Sodomiam exercere publicam, quàm contra Papæ mandatum inire matrimonium. Item alius Jesuita Reformator juniorum ad S. Andream Romæ non dubitavit in hæc perrumpere verba: non minus peccat sacerdos, si uxorem ducat, ac si domi mulam reti habeat. Sed esse in hujusmodi flagitiis recensendis immorari longius, ne vel pudicæ iis offendantur aures, vel etiam pagellæ hæ meæ inquinentur. Exposita tamen ea reperiet cupidus lector ab Antonio Benbellona in suscitabulo principium part. 1 cap. 13.

Adulterium inter minora crimina relatum à Papa.

Scortorum Romæ frequentia.

Scortationes matrimonio prælatæ à papiculis.

Etsi autem circa controversiam verum est, Semiviros illos, de quibus diximus, eviratione ad coëundũ minùs reddi idoneos; attestantibus quippe Nicephoro & Zonara: quum Macedonius Episcopus Constantinopolitanus, sub Anastasio, falsò atque factionibus Arrianorum & Manichæorum ab adolescentulis, impuitæ Veneris; & Methodius Patriarcha, sub Michaële, stupri accusati essent: Ambos ut convincerent mendacium, tunicâ subductâ ostendisse, virilibus se carere, & exinde à criminib. illis liberos atq; immunes fuisse pronunciatos. Disceptatum tamen aliquando in judicio legimus, Utrum stupri vel adulterii crimen etiam in Eunuchum cadat. Exemplo esse potest Bagoas Eunuchus. Is in adulterio deprehensus est, & mẽbra in membris habere, ut XII. tabb. loquebantur. Accusatus, eò confugit, ut se Eunuchum diceret: Itaque in eo crimen esse incredibile. Sed & si quid turpiter fecerit, nullum sanguinis commixtionem, nullum ve partum esse posse ex altero semine concepturi, ut esse & dici possit adulterium. Nec fullem, nec fugitivum, nec aleatorem, nec adulterum dici ex sola animi cujusque propositione, qui

Eunuchus an stupri insimulari possit?

qui subtrahendi, fugiendi, ludendi, corrumpendi solum consilium habuerunt. Hæc enim crimina adsumpto actu intelligi. Atqui in Eunucho etsi animum, certè quidem actum neque esse, neque intelligi. hanc ob rem fuisse Eunuchos in deliciis, & olim Reginis observandis præpositos à Principibus. Accusator contrà: & conatum & actum in Bagoa fuisse. Nam etsi ex tali coitu mulier concipere non potuit, neque ideò partum adulterinum dedere: (quanquam est apud Suidam, *Hermiam* Eunuchum *Pythiadem* genuisse: & ex ea, ab Aristotele filiam:) non eò minus adulterium esse, quàm si adulter aut junior, aut senior, aut temulentior, aut debilior fuit, quàm ut gravidam efficeret. Non eventum considerari duntaxat, sed ipsam quoque turpitudinem: quæ eò tantò in Eunucho major est, quòd adulterium adulterino atque ambiguo sexu, non solidâ innocentiâ, atq; purâ pudicitiâ removet. Laudat Martialis Domitiani tempora: quòd iis nec adulteria, nec etiam marium exsectiones essent liberæ: quum anteà utrumque pro lusu haberetur, & tantum non ipsi quoque Eunuchi mœcharentur. Sic enim gratulatur Domitiano *libro 6.*

Etiam conatum puniri.

Lusus erat sacræ connubia fallere tedæ:
Lusus & immeritos exsecuisse viros.
Utraq; tu prohibes, Cæsar; populuq; futuris
Succurris, nasci quos sine fraude jubes.
Nec spado jam, nec mœchus erit, te præside, quisquam.
At prius (ô mores!) & spado mœchus erat.

Et cur in VI. Synodo Constantinopolitana, quod de subintroductis mulieribus vetere canone continebatur, ne videlicet cum Clericis habitarent, id etiam *Eunuchis* præcipitur observari; nisi quòd in eorum persona vituperatio aliqua nasci potest? cùm tralatitium sit, spadonibus maximè delectari fœminas, quibus volupe est, Veneris illecebris titillari potiùs, quã concipere, aut parere. Qua contemplatione Gygen omnium principem scribunt, dum Lydis imperaret, etiam mulieres Eunuchas fecisse, ut illis perpetuo juveniliter florentibus uti valeret. Teste Ludov. Cœl. Rhodig. *lib. 13. lection. antiq. cap. 29.* quorum illud idem Martialis indicat eo carmine:

Mulieres Eunuchæ.

Cur tantùm Eunuchos habeat tua Gellia, quæris, &c.

Nec dissimulat Horatius, cum *Satyr. 6.* ita canit:

Sunt quas Eunuchi imbelles, & mollia semper
Oscula delectant, & desperatio barbæ,
Et quod abortivo non est opus.

Eunuchos enim generationi impares prorsus esse, etiam Galenus prodidit *l. b. 15. de Vsu part.* ut qui fœcundum semen non habeant, sed quod in virgæ flexibus hærens, efferri nequaquam possit. Quò fit, ut, quoniam frequenter erectâ sunt mentulâ, at spermatis tamen emittant nihil, Reginis olim, aliisq; matronis, quæ sine conceptu coire ardebant, spadones hi multum fuerint in deliciis. Johan. Brechæus *ad l. spadonum. 133. ff. de verb. signif.* Ejusmodi mulieres, conjugali consuetudini virginitatem anteponunt quidem: cæterum liberorum desiderio punguntur nullo; nec in id dant operam, ut ex sinu ipsarum fœtus effloreat. *Leo Imp. Novell. 27.* contrà naturale honestarum matronarum votum, quibus maxima cupiditas in hoc constituta, & quas natura ad hoc progenuisse dicitur, ut partus edant: atque ita augeatur, & multis hominibus legitimè procreatis frequentetur Respublica *l. 3. C. de indict. vid. toll.* cùm ex Pomponii sententia, maximè necessarium sit, liberis civitatem repleri *l. 1. ff. solut. matrimon.* qui potissimus matrimonii finis est: quod

Eunuchi cur tam grati.

Matrimonii finis.

Panciroll. lib. 2.

m

quod ut magnum sanè excellensque donum à Deo creatore ad mortales promanavit. Non modò enim naturæ mortis ingluviei obnoxiæ opem fert, humanoq; generi perpetuitatem elargitur, id dum ab illa depascitur, non deperire sinens: verùm etiam per liberorum procreationem per magna alioqui hominum vitæ præstat. Nam quid eâ, quæ ex liberis percipitur, voluptate ad oblectandos hominum animos suavius? aut verò, quid in humanæ vitæ negotiis, cùm aliis, tùm quæ in senectute nobis se offerunt utilius? quandoquidem levari senectutis molestias liberorum ministerio videmus: ut gravis est Imperat. Leonis oratio, *Novell.* 26. quibus commoditatibus cunctis miserè destituuntur, quibus hic matrimonii finis animo non est propositus. Veruntamen (inquit in proposita facti specie Lucianus) Judicibus adulterii crimen in Eunucho persuaderi non potuit. Nam ubi vir non est, quomodo erit adulterium? Itaque Reum absolverunt: adulterii quidem, ut opinatur P. Ærodius *Rerum judicat. lib.* 8. *tit.* 1. *cap.* 21. Sed tamen extra ordinem debuit puniri, propter voluntatem perniciosæ libidinis; licet omni effectu sceleris non potuerit potiri. Nec verò non debet in primis commendari laudabile *Combali* factum, quo & castitatem in dominam, fidem in herum abundè fuit contestatus. Id ideò commemorare vel propterea minùs dubitavi, quòd adulterii crimen in Eunucho incredibile esse, evidenter inde evincatur. Seleucus igitur Rex Assyriorum, Junonis placandæ caussa Stratonicem uxorem jussit in Syriam proficisci, ibique in sacra civitate construere templum. Quapropter & pecuniæ custodem, & exercitui ducem, & comitem uxori constituit Combalum, formosissimum adolescentem. Is contrà, diu multùmque recusavit. Etenim verebatur, ne tanti favoris invidiâ, in suspicionem probri citò deduceretur. Itaque ut sibi metum istum sublevaret, audet facinus admirandum. Exsecat sese, & virilia vasculo obsignat: deinde cùm proficisceretur, Seleuco Regi diligenter commendat, & obtestatur, tutum integrumque ut in reditum servet. Tunc securus iter instituit. Unde ei verò prima calamitas? ex Stratonice, ardet ea amore adolescentis, postremò simmulat ebrietatem, ut Combalo, si negaret, temulentia magis, quàm impudentia videretur. Obstantem enim malis conatibus verecundiam ebrietas removet. Verumtamen cùm ea sic urgeret, ut alioqui manus sibi allatura videretur: adolescens necesse habuit, rem consiliumque suum mulieri prodere. desiisse esse virum, ne ei vir esse posset. Igitur amore in amicitiam verso, deinceps quidem versatur cum eo confidentiùs atque familiariùs. Quamobrem insimulatus apud Seleucum, statim revocatur, habeturque in vinculis, postremò citatur Reus. Rex coram proceribus accusat: Eum & adulterium commisisse, & fidem domino violasse, & impiè se gessisse erga Deam, cujus operi & cultui dum vacabat, tam spurca & flagitiosa perpetrasset. Erant, ut solet, qui congratulandi caussa, atque odio Combali affirmabant, vidisse eum rem habere cum Stratonice. Itaque, & quia præsens nihil respondebat, damnatus est. Ubi vero ad supplicium trahitur, clamare incipit (inquit Lucianus) se non impudicitiæ, sed avaritiæ caussa crudeliter interfici: nempe quò Seleucus intercipiat vasculum, quod ejus fidei cõmisisset abeundo. Rex ut vitaret hanc suspicionem, coram omnibus vasculum jubet exhiberi. Tunc *Combalus*, resignato vasculo, & productis testibus: Non me debueras, inquit, ô Seleuce, accusare, apud quem erat domi tuæ tam præcisa defen-

Liberorum procreatio.

Combali fides erga herum.

fen-

fensio. Itaque Seleucus cum admiratione Reum legibus eximit: Calumniatores morte; (quia nunquam Uxor apud maritum accusanda est, aut afferri debet manifestissimum crimen) Combalum, præmiis afficit. de Stratonice verò illa & vehementissimo Antiochi Privigni erga eam conceptо amore memorabile non minus est, quod Plutarch. refert, *in vita Demetrii & Appionis in Syro*. Cùm enim Antiochus Stratonices incredibili amore flagret, tabe conficiebatur, ac jam moriturus videbatur, nisi Erasistratus Aristotelis ex filia nepos, amoris vim ex ipso pulsu judicasset. Patri *Seleuco* refert, actum esse de vita filii. Tum Seleucus, quid ita? Meam, inquit, Erasistratus, uxorẽ deperit. An ego, inquit Seleucus, tam malè de te meritus sum, ut adolescẽtis amori non indulgeas? Tum ille: tunc quidem amori alterius inservires? Utinam, inquit Seleucus, dii suum amorem in charissimam Stratonicẽ converterent! Hîc Erasistratus: ergo puer idem & medicus esse potes: Itaq; Seleucus Antiocho novercam despondit. Erasistratus verò donatus est sexaginta millibus aureorum. quibus utiq; dignum quoque dixeris *Spurinam* illum Etruscum, excellẽtis pulchritudinis adolescentem: qui, cum mira specie complurium fœminarum illustrium solicitaret oculos, ideoque viris ac parentib. earum se suspectum esse sentiret; oris decorem vulneribus confudit, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit. Val. Maxim. *dictо. factorumq; memorab. lib. 4. cap. 5.* An non verò & faciei deturpatione, & viriliũ exsectione digniorem multò putabimus illum Saturni sacerdotem in Alexandria, cui nomen fuit Tyrannus? Hunc Ruffinus *lib. 2. Histor. Eccles.* narrat, impio Dei sui commento nobilissimas quasque mulieres ad stuprum & adulterium pellexisse. Nam in Templo, dum viri supplicabant, denunciabat, DEUM poscere atque flagitare uxores: Juberent itaque vigilare in æde. Fatuos, atq; religiosos paruisse. Nam & honori ducere, duxisse tam elegantes, quæ Deo quoque non displicerent, beatique se, quod boni dimidium dividerent cum DEO. Itaque non mundiores solùm, sed & donariis onustas, gratissimo lenocinio in templum perduxisse. Tyrannum, stuprorum, sacerdotem, quò tutiùs falleret, consuevisse has solas in conspectu omniũ introducere: tum claves alteri tradere: postremò, quasi longè aliò profecturus, discedere à templo. Sed concubia nocte per occultos & subterraneos aditus, intra ipsum simulacrum Saturni concavum, atque parieti diligenter annexum, irrepere Sacerdotem: & accensis luminibus, cum muliere precibus intenta, per simulachrũ sermones amatorios ferre: deinde artificio quodam exstinctis lampadib. illudere mulieri. Lubet hîc exclamare cum P. Ærodio *lib. 8. Rerum Iudicatarum tit. 1. c. 17.* Prô Jupiter, quin hunc exsecuisti magis, quàm Saturnus avum! nec verò est, quòd fabulosa hæc putemus: cùm vetus olim superstitio crediderit, Deos aliquando in terras descendere, ut mulierum complexu potirentur: ac sæpè eo commento illustres fœminæ adulterii dedecus velaverint, quum Deus culpæ auctor esset honestior: ut verè monuit Anti-Machiavellus *libr. 2. de Regno. theorem. 5.* Sic enim sub Scamandri persona, qui fluvii illius sibi cognominis Deus putabatur, Cimonem in frutice latitantem Callirhoes ibi lavantis pudicitiæ insidiatum legimus apud Æschinem *in Epistolis*. Mos enim erat patrius apud Ilienses, in terra Trojana, ut quæ virgines eo anno nupturæ essent, hæ ad Scamandrum fluvium appellerent, ibique lotæ hæc verba pronunciarent: Accipe meam virginitatem ô Sca-

Stratonices de Antiochi privigni amore.

Spurinæ castimonia

Tyranni stuprum sacrilegum.

Dii mulierum cõplexu potiti.

Scamãder virginitatis prælibator.

Cimon. mander. Tum igitur *Cimonem* caput arundinibus redimitum, ut fuco facto Deus esse videretur, & ornatu eo prosilientem, respondisse dicitur: Tibi adsum, ô virgo, & accipio lubens Atque ita puellam illustri ortam familiâ rapuisse, & virginitatem ipsius delibasse. Sic & *Decium Mundum* sub Anubis Dei specie, Paulinam Saturnini uxorem, honestissimam alioquin matronam ad cœnam & complexum appellasse, cùm Josephus Antiquitat. *lib.* 18. *cap.* 4. tùm Zonaras prodidit *Annal. Tom.* 1. Possent hæc levia videri, nisi ipsum etiam Jovem, quovis stupri, adulterii, incestus crimine notatum, turpissimæ istius libidinis suæ explendæ gratiâ, nunc Tauri, mox Cygni, modò Auri, quandoque & Satyri formam induisse, fabuletur antiquitas. Hinc illud in Jovem epigramma, quod ex Græco ita reddidit Natalis Comes *lib.* 2. *Mytholog. c.* 1.

Decius Mundus.

Iovis stupra.

Fit Taurus, Cygnus, Satyrusquè, Aurumquè ob amorem
Europæ, Ledes, Antiopæ, Danaes.

Leda partus. De Leda tamen variatum video. Sunt, qui Jovem dicant cum Leda Tyndari Regis filia, quam deperibat, sub Oloris sive Cygni specie fuisse congressum, atque inde Helenam procreatam. Sunt qui id Nemesi in Anserem à Jove transformatæ tribuant. A qua posteriore sententia etiam stare videtur Ausonius *Epigr.* 55. de Castore, Polluce & Helena: quos tergemino ovo Nemesin peperisse, Ledam fovisse putat.

Istos, tergemino nasci quos cernis ab ovo,
Patribus ambiguis, & matribus ansere natos.
Hos genuit Nemesis: sed Leda puerpera fovit.
Tyndareus pater his, & Iuppiter: hic putat, hic scit.

Nemesis. Nemesin igitur Ausonius Helenæ matrem, Ledam alumnam facit, Græcos scilicet imitatus, qui talem huic rei fabulam comminiscuntur. Nemesin (inquiunt) cùm deperiret Jupiter, ut à puella admitteretur, nequibat impetrare. Ad dolos ergò amatoriè conversus, jussit Venerem in Aquilam deformari, Ipse Olorem induit: moxque ut qui Aquilam nimis metueret, raptim se proripere cœpit, ac velut compavidus latebras quærens, in puellæ devolat gremium. Quæ nescia quantus insideret miseræ Deus, illum placidè ac gestiens excepit; sed vi numinis è vestigio in soporem vertitur. Eam tum nimis opportunè comprimit Jupiter, in Anserem deformatam. Actis denique mensibus parit illa ovum, quod auferés Mercurius Spartam detulit, ac sedenti Ledæ in gremium projicit: ex quo nata fertur Helena: quam Leda, aut filiam habuerit, alueritque materno confovens adfectu. Sed hanc controversiam omnem dirimit Lactantius, Ledam illam Helenæ matrem, post obitum Nemesin fuisse transnominatam docens. Solent (inquit *divinar. Institut. lib.* 1. *cap.* 21.) mortuis consecratis nomina immutari. Credo, ne quis putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortem *Quirinus* dictus est, & Leda *Nemesis*, & Circe *Marica*; & Ino, postquam se præcipitarit, *Leucothea*, materque *Matuta*: & Melicertes filius ejus *Palæmon*, atque *Portunus*. E quibus verbis patet, Ledam mortalitate exsutam, Nemesis appellationem accepisse: quomodo & Ariadnen immortalitate donatam, *Liberam* fuisse dictam annotat Probus grammaticus: & Melicertem à morte *Glaucum* transnominatum scribit Nicanor Cyrenæus. Caussam verò, cur ex ovo prognata dicatur Helena, reddere conatur Clearchus in Amatoriis, scribens ὠὰ, hoc est, ova antiquitus dictum fuisse cœnaculum, locumve editiorem tabulati in ædibus, seu contignationem. Posterior ætas ὑπερῷον, quasi superum

Mortuorū nomina immutata.

Helena cur ex ovo prognata.

rum

rum ovum dixit. In qua ædium parte educata quum esset Helena, opinione sinistra implevit vulgus hominum, ut ex ovo prodiisse eam crediderint. Nam quod, referente Cœl. Rhodigin. *libr.* 27. *Lect. Antiq. cap.* 17. Neocles Crotoniata, ipso etiam Herodoto Heracleote approbante, scripto prodidit, Ovum illud Helenæ parens, è Luna fuisse delapsum: quippe ova parere Selenitidas sive lunares fœminas; indeque noscentes homines quinquies decies esse nobis ampliores: Id mera pro fabula habet Hadr. Junius *lib.* 1. *Animadver. cap.* 15.

Mulieres ovipara.

Castratio prohibita. Etsi autem Castratio, de quo pœnæ genere modò diximus, non tantùm Senatusconsulto, quod Neratio Prisco & Annio Vero coss. factum est, *l.* 3. §. *Item is qui.* 4. *& l. is qui* 6. *ff. ad L. Cornel. de sicar.* sed & Principum edictis, ut Domitiani apud Dionem & Suetonium in Domitian. *cap.* 7. & Hadriani *in l.* 4 §. *idem Divus. & l.* 5. *d. tit.* inprimis verò Justiniani constitutione, *Novell.* 142. prorsus fuit interdicta: sive quòd id adversus publicam utilitatem est, quæ in suscipiendis liberis versatur: sive quia paucissimi sic affecti sanantur: Legimus tamen Eunuchos etiam præter fœminarum, quas diximus, delicias, ipsis quoque Regibus maximo fuisse in precio: quippe quos corporis sui custodes Cyrus adhibuerit, teste Xenophonte *lib.* 7. *Pædia Cyri*; & sacris Principum cubiculis rectè præponi posse, non addubitârit Leo Imperator *in l. jubemus.* 4. *C. de præpos. sacri cubic. lib.* 12. quo officio qui funguntur, eandem Honorio & Theodosio dignitatem habere dicuntur, quam qui eminentissimam Prætorianam vel Urbanam meruerint præfecturam; aut certè militarem magisteriam potestatem, hoc est, qui præfecti Prætorio, vel Urbi, aut Magistri militum fuerint *l.* 1. *C. d. t.* ut non absque ratione dixisse videatur Ulpianus,

Castratorum precium.

castratione preciosiores fieri pueros. *l. si servus.* 27. §. *& si puerum.* 28. *ff. ad L. Aquil.* quos itidem libidinis & promercii causâ castrari Martianus dixerat *in l.* 3. §. *Item is. ff. ad L. Cornel. de sicar.* Quanquam negari non potest, priscis Romanorum moribus eos semper fuisse invisos: quos gravi dicterio *Tertium genus hominum* nominavit Alexander Severus, apud Lampridium: cùm neque viri, neque mulieres esse credantur. Fr. Duarenus *ad rubr. qui testam. fac. poss. vers. superius diximus quosdam prohiberi, &c.* ut meritò commendari debeat Mamerci Æmilii Lepidi Consulis decretum, Genucio Eunucho bonorum possessionem secundùm tabulas denegatis. Nam, ut auctor est Val. Maximus. *lib.* 7. *cap.* 7. Genucius quidam, Matris Magnæ Gallus, à Cn. Oreste prætore Urbis impetraverat, ut restitui se in bona Næviani juberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. Appellatus Mamercus à Surdino, cujus libertus Genucium hæredem fecerat, prætoriam jurisdictionem abrogavit: quòd diceret Genucium amputatis sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus, neque virorum, neque mulierum numero haberi debere. Conveniens (ait Valerius) Mamerco, conveniens principi Senatus decretum: quo provisum est, ne obscœna Genucii præsentia, inquinataque voce, tribunalia magistratuum sub specie petiti juris polluerentur. Rectè, *Inquinata voce*: quandoquidem morbosi dicuntur Paulo, quibus tam necessaria pars corporis penitus abest, *l. sin autem* 7. *ff. de ædil. edict.* hoc est, qui virilitatem amiserunt, ut apud Ulpianum Divus Hadrianus loquitur, *d. l.* 4. §. 2. *ff. ad L. Corn. de sicar.* Atque hanc partis istius necessitatem haud dubiè satis expendit fœmina illa, cujus apud Liutprandum Diaconum *libr.* 4. non illepida exstat historia: Theobaldus Umbro-

Odium eorundem.

Castrati morbosi.

Theobaldus.

rum Dux (ait Diaconus) adversus Græcos, qui Beneventum tenebant, bellum gerebat. Is quoscunque ex hostium exercitu captivos facere poterat, amputatis virilibus dimittebat: donec quædam mulier ante eum gemebunda, hominum Deûmq; fidem implorãs constitit: Quid, inquiens, Theobalde, fœminæ egimus, ut bellum nobis indiceres? Haud quaquam nos Amazones sumus, Sed Minervæ operibus deditæ: armorum usum tenemus nullum. Quid ergo virorum nostrorum testes amputas, nosq; nostris voluptatib. privas? Sunt illis oculi, sunt nares, sunt manus: quid ad ea, quæ nostro usui Natura concessit, belli jura producis? Quo sermone delectatus Theobaldus ei pœnæ modum imposuit. Malebat scil. pudicissima fœmina, quavis alia, quàm tam nobili corporis parte Maritum destitui: quà una discordãtes Conjugum animos, si quod fortè inter eos intercederet fribusculum, ut Ulpianus loquitur *in l. cum hic status. 32. §. quod si 12. de Donat. int. vir. & uxor.* (per quod leve aliquod jurgium intelligo cum Papiniano *in l. quod si 31. de iure dot. & l. si liberis 27. de pact. dotal.*) noverat in gratiam & cõcordiam redigi posse; & rectius opinor, quàm si vel ipsum *Deæ viriplacæ* sacellum ipsis foret ingrediundum. Nam ut ex P. Victore Valerius Maximus *l. 2. c. 1.* memoriæ prodidit, quoties inter virum & uxorem aliquid jurgii intercesserat, in sacellum Deæ Viriplacæ, quod est in palatio, veniebant: & ibi invicem loquuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita concordes revertebantur. Dea nomen hoc à placandis viris fertur assequuta: veneranda quidem & nescio an præcipuis, sed exquisitis sacrificiis colenda: utpote quotidianæ ac domesticæ pacis custos, in pari jugo charitatis ipsa appellatione virorum majestati debitum ac fœminis reddens honorem. Ejus templi & Franc. Connan. memit *lib. 8. comment. iur. civil. cap. 12. in fin. fol. 942.* Atque huic respõdeat fortè templum *Veneris Erycinæ*: cujus ruinæ etiamnum Romæ extra portam Quirinalem, ad sinistram Viæ Salariæ conspiciuntur, cujus festũ solẽnibus ceremoniis celebrabant matronæ pudicæ, Augusto mense, ad simulacrũ *Veneris Verticordiæ*, quæ maritos uxoribus credebatur reddere placabiles & benevolos. Referente Georgio Draudio *in comment. ad Solini memorabil. c. 2. fol. 164.* De illa porrò discordantium conjugum conciliatione aliquando hoc lusi Epigrammate.

Mulierum peculium.

Fribusculum.

Dea viriplaca.

Venus verticordia.

> *Hispano nuptura viro Romana puella,*
> *Audiit ut mutilis flaccida membra proci,*
> *Membra, quibus stabilem figit Lascivia sedem,*
> *E quibus arcitenens spicula vibrat Amor.*
> *Non mihi (dicebat) fuerint Connubia tanti,*
> *Vt cupiam mutilo nubere stulta viro.*
> *Namque maritales forsan discordia tedas*
> *Si turbet, quanam parte redibit amor?*
> *Scilicet est Medium, quo conciliantur Amantes,*
> *Mentula: quâ demtâ, gratia nulla subest.*

Pro eo autem, quod supra **Fribusculum** ex Ulpiano diximus, quidam **Friviculum** legunt, quod dictum videtur à Frio, ut *frivolum*, quod facilè conteritur & comminuitur: alii *frigusculum* legunt, quasi amoris remissionem quandam. Quo sanè in significatu frigus quandoque dicitur Ciceroni, pro eo, quod cessat ad tempus, aut non est in tanta gratia, quanta solebat, ut est apud Franc. Connan *l. 8. comment. jur. civ. c. 6. fol. 936.* Cui opinioni suffragari videtur, quod *ardere* dicuntur amantes & *frigere*, quia languent. Horat.

> *Non enim posthac aliâ calebo.*
> *Fœminâ.*

Et frigent in uxore mariti, qui non admodum amant. Erasm. *Chil. 2. cent. 3. adag. 97.* observatum id fuit fribusculum, si quo in alio,

Mecænatis cum Terentia fribusculum. alio, certè in *Mæcenate*: qui cum uxore Terentia in levibus fribusculis sæpè litigabat, postque in gratiam redibat. Itaque lepidè dixit Seneca *libr. de divin. provident*: illam quotidiana repudia deflevisse, & alio quodam loco *millies unam duxisse uxorem*, quod mollitiei ejus signum est singulare, de quo idem Seneca *lib. 20. ep. 115.* Hunc esse, qui in tribunali (inquit) in rostris, in omni publico actu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrinque auribus, non aliter quam *in Mimo* divites fingi solent. Sic enim pro eo, quod *in Nomo* erat, rectius legi probat Juretus *in Notis ad Symmach. ep. 79. lib. 6.*

Sed quò prolabor? Da veniam, Lector, si quandoque digrediar, & excurram longiùs. Hac enim rerum varietate tibi legendi tædium sublevare gestio, ut mihi scribendi laborem non leviter mitigari hoc modo sentio. Ut igitur ad literarum inustionem, de qua nobis sermo erat, redeamus tandem: silentio neutiquam prætereundum censeo, etiam Calumniatorum & Delatorum frontes olim ejusmodi punctis & stigmatibus fuisse insignitas. *Calumniatores: Delatores notati.* quod Cicero disertè innuit *pro Roscio Amerino*, cùm ita scribit: Crura quidem nobis nemo suffringet: sed si ego hos benè novi, literam illam, cui vos usq; eò inimici estis, ut etiam omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. Quibus verbis illudens Cicero, *literarum ignaros* appellat eos, qui accusationes factitabant, & odio literæ illius, qua notantur frontes de Calumnia damnatorũ, reliquas omnes eis literas invisas jocatur. Nota enim illa alicujus literæ insigne habebat, in delatore fortassis D. in Calmniatore C. ut Turnebus conjicit *lib. 8. Advers. cap. 22.* vel, ut Cujacius docuit Calumniatores litera K. notabantur. Cujac. *in l. 2 cui lege ff qui testam. fac. poss. & ad Tit. C de Calumniator.* quanquam illum Ciceronis locum Asconius *in 3. Verrina* de Condemnationis litera accipiendum putat. *Theta litera condemnatoria.* Eam verò Græcorum Theta fuisse, constat ex illo Persii:

Et potis est vitio nigrum præfigere Theta.

Hinc Ausonius mortem Euno pædagogo imprecans, ita canit:

Tuum nomen Theta sectilis signet.

Et Martialis Theta id mortiferum appellat signum:

Nosti mortiferũ Quæstoris, Castrice, signum:
Est opera-pretium discere Theta novum.

ubi per Theta novum, intelligit Poëta novum mortis signum, quo Domitiani Quæstorem quendam notat, qui loco Thetæ illius alioquin usitatissimi signi, alia quadam novitate percussori indicabat, quoties aliquem vellet interfici; nasum videlicet emungendo: Unde addit:

Exprimeret quoties rorantem frigore nasum,
Lethalem juguli jusserat esse notam.

Pollex conversus. Ceterùm in gladiatoriis muneribus Condemnationis signum erat conversus pollex. Nam qui eum, qui adversario succubuerat, occidi jugularique volebat, pollicem vertebat. Juven. *Satyr. 3.*

Munera nunc edunt, & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

& Prudentius *lib. 2. contra Symmachum*, Vestalibus, quæ gladiatores Romæ in eminenti podio spectabant; quod decus & honos pro perpetua eis virginitate tribuebatur, ita canit:

—— consurgit ad ictus,
Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet converso pollice rumpi:
Ne lateat pars ulla animæ vitalibus imis,
Altius impresso dum palpitat ense Secutor.

Vestales an spectaculis adhibitæ. quanquam negari non potest, Athletarũ & gladiatorum spectaculis quandoq; adhibitas, quandoque etiam ab iis coërcitas fuisse Vestales; ut rectè annotatum est, à Joh.

à Joh. Bernartio *ad libr.1. Thebaid. Statii.* Quòd si qui inverso pollice damnabantur, ii infestis spectatoribus pugnare dicebantur Sueton. *in vita Iulii Caesaris, cap.* 26. Gladiatores notos, sicubi infestis Spectatoribus dimicarent, vi rapiendos servandosq; mandabat. Quo pertinet illud Poëtæ veteris damnatorium illum pollicem infestum appellantis:

Pollex infestus.

Sperat & in sæva victus gladiator arena,
Si lucet infesto pollice turba minax.

Pollex pressus.

Econtrà pollices solebant premi, cùm ex Gladiatoribus alicui favebatur. Unde Plinius *lib.* 27. *c.* 2. Pollices, inquit, cùm faveamus premere etiam proverbio jubemur. Quò haud dubiè spectat illud Horatii *lib.* 1. *Ep.* 18.

Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Siquidem Gladiatores salutem & favorem spectatorum è cõpressu pollicis prospiciebant: sicuti ex ejusdem conversione odium atque interitum. Jam si pollicum alter satis erat ad favorem indicandum: uterque in eum gestum adhibitus quàm maximè se favere profitebitur. Johan. Pierius *libr.* 36. *Hieroglyph.* Turnebus *libr.* 11. *Adversar. cap.* 6. & Justus Lipsius *lib.* 2. *Saturnal. sermon cap.* 22. quanquam in illo Horatii, verba ista, *Vtroque pollice*, Porphyrioni synecdochicωs posita videntur, pro utraque manu; cujus, utriusque complosione sive adplausu, favorem significari pervulgatum est.

Sed digni erant Calumniatores & Delatores illi (ad horum notas enim nunc revertor) ut, quo à bonis omnibus agnosci possent impudenti & sceleratæ ipsorum fronti hodiè etiamnum Stigmata inurerentur. Sic enim & Linguarum istarum virulentiam atq; improbitatem cohiberi posse, & Nebulonum ejusmodi numerum rariorem fore putarem. Vereor tamen, ne optare hoc proclivius sit, quàm sperare: in tanta præsertim ubivis loci Delatorum frequentia: quos veteri Gallorum lingua *Marmosetos* dictos putat Antimachiavellus, *de Regno aut Princip. rectè administr. lib.* 1. *theor.* 2. à murmurando fortassis, quasi Susurrones; quòd fortuitos aliorum sermones, & plerumq; tacendos in aurem Principis leni murmure insusurrent. Suidas certè ob id *Regis aures* appellatos fuisse scribit Delatores, quòd per hos omnia Rex audiret, quæ ab unoquoq; agerentur: Sicuti & Satrapas *Regis oculos* nuncupatos idem asserit, quòd per eos Rex singula spectaret, quem morem, licet in Principum aulis frequentissimum, reprehendens Ammianus Marcellinus, Constantium Imperatorem graviter taxat: apud cujus aures nimium patulas virulentæ linguæ exitii nationem viri fortis invidiâ gravi pulsarent. Ferunt *Conani* Scotorum Regis inventum fuisse, ut Arca perforata in maximo cujusque urbis templo constitueretur, in quam cuiq; latenter liceret delatorios libellos, quib. crimen admissum, locus, tempus, testimonium, Rei deniq; & sociorum perpetrati criminis nomina perscripta essent, injicere: Magistratus stato die, urnas aperirent, lites moverent, Reo damnato, bonorum dimidia pars delatori cederet. De quo apud Bodinum *lib.* 4. *de Repub. cap.* 6. *nu.* 458. Sed ejusmodi κατασκόπους habere improbata arcularios, tyrannicum profectò est, & malè sibi consciorum principum, apud quos plena, *ut inquit Polybius,* omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine formidine. Delatoribus verò istis præcipuè annumerandi in Italia *Buttoardi, Zaffi, Spioni*: qui veluti aucupes novitatum, minutissima quæque explorant rumusculos congerunt, & ad alios deferunt, quos, demissis manibus, grandique gradu fugies, nec effugies juxta illud Plauti:

Marmosets.

Delatores.

Arca inquisitoria.

Qui

Qui cavet, ne decipiatur, vix cavet, cum etiam cavet

Etiam cum cavisse ratus, sæpe is cavitor captus est.

Quorum tamen delationi quantum fidei habendum sit, nec ne, videre licet apud Prosp. Farinac. *part. 3. oper. crimin. q. 108. & seqq.*

horum præmia. Etsi autem olim lege Papia delatoribus certa constituta erant præmia, & quidem dimidia illatæ multæ pars: Nero tamen princeps, Principum cæteroquin omnium ferè pessimus, at hoc non malus, nimio illo precio illectam volens comprimere Delatorum licentiam, quibus, ut cum Plauto dicam *in Pœnulo:*

Istbinc est thesaurus stultis in lingua situs,
Vt quæstui habeant male loqui melioribus.

quartam duntaxat partem eis ex proscriptorum sive damnatorum bonis præmii loco conferri permisit. Unde & *Quadruplatores* dicti Criminũ publicorum Delatores: qui pro Delationis præmio, quartam partem in bonis damnatorum consequebantur. Johan. Coras. *lib. 2. Miscellan. cap 24.* Nam omnia Delatoribus præmia eripere propterea non consultum putat Bodinus *lib. 5. de Repub. cap. 3.* quòd his sublatis, vix sit, ut ulla peccatorum ultio sequatur. Quemadmodum igitur venator canibus vilissima quæq; ferarum membra objicere solet, ut talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur: Ita Legislatorem domesticos leones ac lupos accuratè venari, & canibus Civitatis (quid n. vetat Delatores hoc nomine notare? cùm ipsum etiam Oratorum genus Demosthenes ita appellaverit: quẽadmodum impios & avaros procuratores Bartolus canes curiarum, excoriatores pauperum, & devoratores civium *in l. omnes populi. q. 5. ff. de Iustit. & iure*; Cicero canes lambentes tribunalia senatus dixit, teste Anton. Usillo *in §. Tripli. Inst. de act. Pancirol. lib. 2.* *Canes Civitatis.*

n. 35.) præmia quædam proponere necesse est: Plutarch. *in Lucull.* Cum enim præpotenti Deo nihil gratius, aut Reip. utilius sit, quàm ab improbis pœnas exigere: modis omnibus enitendum est, ut eò perveniri possit. Loquitur autem haud dubiè Bodinus de justa accusandi ratione: quæ ut Reipubl. salutaris est; ita perniciosæ contrà sunt Calumniandi occasiones. quod cùm aliis, tùm verò ex Livio Manlii Capitolini Furium Camillum calumniantis exemplo evidenter probat Nicolaus Machiavellus *lib. 1. de Repub. c. 8.* ita adversus Calumniatores procedendum docens, ut illos cogamus ex calumniatoribus Accusatores fieri: & si quidem publicè probare queant, id verum esse, quod clanculum impingebant; vel præmio aliquo, vel certè nullo damno afficere: si probare nequeant; sicuti Manlium punire. Quæ doctrina non tantùm juri divino, *Deutero. 19. v. 16. cum seqq.* sed & civilibus constitutionibus conformis est: quibus sancitum legimus, non priùs insimulanti, hoc est, Accusatori accõmodandum esse adsensum, quàm soleni lege se vinxerit, & in pœnam reciproci (hoc est, talionis) stylo trepidante recaverit. *l. 2. C. de exhib. & transmitt. reis.* quod alicubi clarius exprimitur: cùm quisquis ille est, qui crimen intendit, in judicium venire jubetur, nomen rei indicare, vinculum subscriptionis arripere; sciturus, non impunitam fore licentiam mentiendi, cùm Calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplici. *l. ult. C. de accusat. & inscript.* Quod verò ad Delatorum pręmia attinet: tantum abest, ut illorum partem eos ex proscriptorum bonis ferre voluerit Titus Vespasianus, ut etiam eos flagellis ac fustibus cæsos, novissimè traductos per arenam Amphitheatri partim subjici, in servos venireque imperârit, partim avehi in asperrimas insulas. Sueton. *in Vespas. c. 8.* Quin & *Inscriptio accusatoris.*

Domitianus fiscales calumnias magna Calumniantium pœna repressit: ferebaturq; (ait idem Sueton. *in Domitiano c. 9.*) vox ejus: Princeps qui delatores non castigat, irritat. Quòd si Plinio credimus, Trajanus de Delatoribus, hominum genere pestilentissimo & insidiosissimo judicia exercuit, exemplo latronum & grassatorum: quippe quos à bono principe tollendos, non tantum coërcendos putabat Plinius Secundus *in Panegyric. ad Trajan.* quem laudat B. Brissonius *libro 3. Selectarum Antiquitat. capit. 17.* cui adde, quod scriptum reliquit Vincentius Castellanus *libro 1. de Officio Regis, capite 40.* ut jam de Antenore patriæ proditore, & Pardali foribus ipsius suspensa nihil dicam. Id enim latè prosequutus est Goropius. Et, quæso te, quid scelestius Sycophantâ? quid infestius Valerio Largo? cui propterea Proculius, casu obviam factus, os naresque manu compressit sua: significans, iis qui cum eo erant, Largo præsente ne quidem tutò licere respirare. Petrus Ærod. *libro 9. Rerum Iudicatarum, Tit. 8. capite 14.* Habeat alia omnia pro imperio Princeps: sit saltem lingua soluta legibus. Eâ liberâ, dicebat Augustus, homines oblivisci servitutis. Quid enim contra quod Cornelius Tacitus *in vita Agricolæ?* Sicut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate esset: ita nos, quid in servitute, ademto, per inquisitiones, loquendi audiendique commercio. Memoriam quoq; ipsam cum voce perdidissemus, (inquit) si tam in nostra potestate esset oblivisci, quàm tacere. Si verba in Majestatem vocarentur, quæ fora, quæ judicia sufficerent? Sunt etiam, qui Deos verbis ferocioribus increpant: neque ob id tamen ictum fulmine audimus, dicebant Rhodi apud Livium. Quamobrem Mæcænas sapienter: qui consulebat Augusto, ne convitia audiret, ne crederet, ne deniq; ulcisci vellet. Nam ut ait Lucianus, hæc inter Regem ac Tyrannum differentia est, quòd hic ne leve quidem maledictum pati potest: ille, spernit etiam gravissimis irasci. Meritò igitur literarum monumentis commendatur *Pyrrhi* Epirotarum Regis factum. De quo cùm duo juvenes Tarentini inter cœnandum malè loquuti essent, & neque res negari, neque defendi posset; ideoque ratio reposceretur: Tum unus ex iis, Imò (inquit) nisi lagena defecisset, occidissemus te. *Pyrrhus,* hoc dicto, eos dimitti jussit. Sic & *Antigonus*, cùm juxta Prætorium milites pravè de eo loquerentur: neq; existimarent, se audiri: Ecquid non longius abitis, (inquit) tutius securiusque obtrectaturi? Quis humanior *Philippo*? Quidam Arcadion Achivos de eo passim malè loquebatur: Fuge (inquit:) Nihil hic proficies cum tua maledicentia. Eâ ibi utere, ubi quis sim, nesciunt. Debet scilicet sufficere Principi, id esse dominatione adsequutum, ne quis ei, ut maximè velit, nocerere queat: quemadmodum Tiberio ab Augusto dicebatur. Et quæ dementia est, in eum contumeliosum existere, & quicquam dicere aut scribere, qui verbo, imò etiam nutu potest proscribere & occidere? Quemadmodum enim, qui pugno percusserit lapidem; se, non lapidem, vulnerat: Ita, qui Principi maledicit, sibi, non principi facit injuriam. Aut enim bonus est; &, ut dicebat Titius Imp. nequit affici injuriâ. Aut subdurior: & magnitudine extra contumeliam est, qua de re pluribus disserit P. Ærodius, *Rer. ab omni antiquit judicatar. libro 7. tit. 1. cap. 1.* quibus addi poterunt, quæ nobis exposita sunt *libr. 1. Rerum Memorabil. Tit. de Triumphis.* & quod scriptum reliquit Claudius Ptolomæus Epistolarum Italicar. *lib. 6. Ep. 24.* Incip. *Io forrei far con voi M. Gabriello, &c.* De illa porrò Delatorum improbitate, quam

Delatorũ detestatio.

Lingua libera.

Maledicentia non curata.

quam Græci *periergiam*, Quintilianus supervacuam operositatem, *lib.* 8.*c.* Ulpianus, proverbiali locutione, Delatoriam curiositatem appellat *in l. nec supina. 6. ff. de jur. & fact. ignor.* non malè videtur usurpari posse illud Plauti de famigerationibus loquentis *in Trinumo:*

Qui omnia se sinulant scire, nec quicquam sciunt.
Quod quisq; in animo habet, aut habiturus est, sciunt.
Id quod in aurem Rex Reginæ dixerit,
Sciunt quod Iuno fabulata est cum Iove
Quæ neque futura, neque facta sunt, tamen ii sciunt.

De quibus videatur Guilielmus Budæus *in l. plurimum. de jur. & fact. ignor.* & Joh. Corasius *lib.* 2. *Miscellan. cap.* 24. Monet tamen Cujacius *ad titul. C. de Calumniator.* pœnam iliam in facie scribendi jam olim exolevisse. *argum. l. si quis.* 17. *C. de pœnis.* cùm & in manibus & in suris pœnam damnationis una inscriptione comprehendi posse, Constantinus ibi rescripserit: quò facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis est cœlestis figurata, minimè maculetur, *d. l. si quis.* & in confesso sit, caput sive faciem principale & potissimum hominis membrum esse, unde cujusque imago cognoscatur. *l. cum in diversis.* 44. *ff de relig. & sump. funer.* ut meritò gravior injuria æstimari debeat, si quis facie, quàm alia corporis parte fuerit notatus. *l. aut facta.* 16. §. *qualitate. ff. de pœnis. atrox. Institut. de Injur.* atque ideò etiam proprietarii servus ab Usufructuario cicatricibus deformari non possit. *l. locum.* 17. §. *ex eo. ff. de Vsufruct.* quandoquidem Notæ verbo etiam Cicatrices contineantur. *Leg.* 1. *in fin. d. fugitiv.* In Militibus planè solenne fuisse, ut eorum brachia stigmate notarentur, Accursius notat *in l. p. n. ff. ex quib. cau. maior.* Idq; disertè probat *text. in l.* 3 [illegible]

In facie scribere prohibitū.

Militum brachia notata.

cent. lib. 11. ubi Stigmata Fabricensium (de Fabricensibus autem *lib.* 1. *titul. de Armamentariis. fol.* 6. 9. diximus) brachiis, ad imitationem Tyronum infligi jubentur. Ait, *ad imitationem Tyronum.* Non omnes igitur milites, sed solos duntaxat tyrones notatos fuisse innuit: quales erant Juniores illi, qui publicis stipendiis militari disciplina instituebantur, & Militiæ designati ad pugnam exercebantur: pòst deinde, ubi satis videbantur instructi, in numeros referebantur, nec anteà militiæ privilegia habebant. Docet hoc Ulpian. *in l. ex eo* 42. *ff. de Testam. milit.* Ex eo tempore (inquit) quis jure militari incipit posse testari, ex quo *in numeros* relatus est: antè non. Proinde, qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tyrones sint, & publicis expensis iter faciant; nondum milites sunt. Diligenter quippe plerique veterum Imperatorum providerant, ut peritum exercitatumque militem haberent: cui soli, non verò etiam tyronibus, qui in numeros nondum relati essent, militaria privilegia concederent. Constat autem ex adductis modò Ulpiani verbis, nondum *in numeros* dici relatos milites, cùm delecti quidem sunt, necdum tamen in suos ordines pervenerunt. Nam & per contrarium, Milites in numeris manere dixit idem Ulpianus, qui in suis consistunt ordinibus. *l. iure militari.* 4. *ff. de testam. milit.* Johann. Corasius *lib.* 5. *Miscellan. cap.* 22. Illius verò consuetudinis de signandis tyronibus, etiam Vegetius meminit *libro* 1. *cap.* 8. his verbis: Sed non statim punctis signorum scribendus est tyro dilectus. Et *libro secundo, cap.* 5. Nam victuris (ait) in cute punctis Milites scripti, & matriculis inserti jurare solent. Hi verò publico stipendio docti, discedere à militia nisi emeriti non poterant: atque ideò notabantur, quo facilius apparerent, neve publicis usibus destinati

& quidem tyronum.

In numero esse.

subtraherentur; ut Viglius Zuichæmius rectè annotavit *Inst. de Milit. testam. in pr. nu.* 10. & Claudius Coteræus de Jure militari, *lib.* 1. *c.* 23.

Carpocrates. Singulare etiam fuit Carpocratis, hæreticorum omnium sceleratissimi institutum: qui mala & bona omnia, non naturâ mala, neque bona; sed opinione hominum ita vocari disputabat, ut quodcunq; adlibuisset, id identidem licere persuaderet: non aliter scilicet, quam Antonino Caracallæ Imperatori, Julia noverca dixisse memoratur. *Iulia Caracallæ noverca.* Cùm enim ea, quæ pulcherrima erat, quasi per negligentiam se maxima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus: Vellem, si liceret: Respondisse fertur Julia, *si lubet, licet.* An nescis & Imperatorem esse, & Leges dare, non accipere? voce mehercule infami & impura, scorto famoso magis, quàm Augustâ digna: ut gravis est Johannis Corasii sententia *lib.* 2. *Miscellan. c.* 25. Is igitur Carpocrates tam monstrosum persuasurus dogma, discipulos suos summa dexteræ auris particula præsignabat; rectius multò facturus, si eodem modo, sed stigmate longè graviori, eorum omnium non aures tantum, sed oculos etiam & nasum, & os, & linguam inussisset, qui delitiis hujusmodi audiendis tẽpus insumerent, ut rectè putavit Joh. Pierius *lib.* 34. *Hieroglyph.* Notum tamen est, illud in joculari libello à Seneca adagionis specie usurpatum: *Aut Regem, aut fatuum nasci oportere:* *Aut Rex, aut fatuus.* quod hanc habet sententiam: Solis libertatem suam constare solere fatuis & Regibus. Nam & fatuis quidvis licere impunè loqui & facere; & Regibus inultum esse quidquid lubet. Quod quidem proverbium verum Claudius Cæsar fecerat: quo imperante nemo fuerat liber, suique juris, præter eos, quod verbũ illud vetus complectebatur. Adr. Turneb. *lib.* 26. *Adversar. cap.* 4.

Samiis quoque & fictilibus vasis (ut ad ea, unde in hoc diverticulum excessi, revertar) Veteres in sacris usos fuisse animadverto. *Samia vasa in sacris.* Nam & apud Athenæum *lib.* 6. *Dipnosop.* ad Macedonum usq; dominatus tẽpora id factitatum legimus. & Tertullianus in Apologetico adversus Gentes: Nam etsi à Numa (ait) concepta est curiositas superstitiosa: nondum tamen aut simulacris aut templis res divina apud Romanos constabat: frugi religio, & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cœlo; sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex eis. Quod in loco Samia appellat vasa, quæ Cicero Samias capedines, & fictiles urnas, cùm *Paradox.* 1. ita scribit: Quid Numa Pompilius? minusne gratas Diis immortalib. capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quàm delicatas (Camerarius *filicatas* legit; Bayficus, *Deliacas*) pateras arbitramur? Capedines verò à capacitate fortassis ita dicebantur: nisi à capiendo mavis, quòd essent ansatæ, atque ita facilè prehendi possent: ut & Capidula usitato veteribus vocabulo, vinarium vas ansatum legitur apud Perotum. *Capedines.* Atq; eas quidem Capedines fuisse fictiles vel ex eo liquet, quòd Athenæus vasa ejusmodi κεράμια, aut κύλικας: quos idem figulina vasa exponit, παρὰ τὸ κυλίεσθαι τῷ τροχῷ, quòd rotæ circumactu fingerentur: ut rectè observavit Hadr. Jun. Medicus & Philologus omnium liberalium artium elegantia ornatissimus, *lib.* 2. *Animad. c.* 10. *Hadr. Iun.*

Meminimus alibi, Herculis poculum tantæ capacitatis fuisse, ut tam in eo navigare, quàm etiam bibere ex eo potuerit. Atq; id voracitati & ingluviei ipsius convenisse diximus, quem proditum sit, Lepreo in voracitatis certamen vocato, integrum devorasse taurum. *lib.* 1. *tit. de Argent. supell. fol.* 493. Idq; plures eum factitasse lego: cùm & Pindarus referat, Herculem

Herculis ingluvies. culem Coroni ædes ingressum, integrum bovem, ut ne reliquum quidem os ullum relinqueret, abligurivisse; & Callimachus hymno *εἰς Ἄρτεμιν* fabulctur. Eundem jam in Deos relatum, nihilominus inexplebilis edacitatis mansisse, & gurgitem insignem:

Manserat ingluvies, necdum placata quierat,

Qua quondam occurrit sulcanti vomere terram

Theodamantis:

ubi Interpres in commentariis Græcis annotat, Theodamantem fuisse Dryopum Regem, quanquam Philostratus & Lactantius Lindium ex oppido Rhodi eum tradunt. Sed Callimacho etiam Lucillius Tarrhæus subscribere videtur, ex Archilocho & Pherecyde scribens, Herculem esuriente Hyla puero, relictoque à tergo pædagogo Licha, fortè obvium Theodamanti, poposcisse aliquantum. Cujus cùm repulsam tulisset, ira succensum, diripuisse è bobus alterum, eoque mactato epulatum fuisse. Qua accepta injuria, Theodamantem in Urbem regressum: compulisse oppidanos ad arma adversus Herculem. Ibi tum necessitate extrema circumventum Herculem, etiam uxorem Dejaniram armasse, prælioq; superiorem, Theodamantem neci dedisse gentemque omnem in alias sedes transportasse. Haud itaque mirum, quòd tantæ amplitudinis Herculeum craterem Statius fuisse scribat, ut duo eum Juvenes vix portare potuerint. Unde & vasa magna atque capacia ab Hercule *Heraclea* fuerunt nuncupata. Herculem enim in potoribus numeratum fuisse maximis, Turnebus innuit *lib. 8. Adversar. cap. 10.* Stesichorus certè Poëta Lyricus, Centaurorum & Lapitharum convivium describens, Pholum ait Alcidæ sive Herculis hospitem, ut à Lucano appellatur, implevisse Herculi crate- *Herculis poculum.*

rem trium lagenarum capacem; quem prior ipse obbibisset. Verba Stesichori ex Græcis Latina facta sic habent; Hercules acceptum in manus scyphum plenum, trium lagenarum capacem ori admovens obbibit, quem Pholus ipsi infuderat. Erat autem *Lagena* vinarium vas, sed fictile: in quo vinum adservabatur, in conviviis depleendum. Quòd si crater ille trium lagenarum capax fuit: oportuit eum ita amplum fuisse, ut Urnam, hoc est, quatuor & viginti sextarios caperet, ex supputatione Hadriani Junii *lib. 4. Animad. cap. 5.* Atq; eò respexisse videtur Juvenalis, dum inter cætera, quæ *Satyr. 12.* refert, Catullum naufragii metuentem, in mare præcipitasse ait.

—— Urna cratera capacem,

Et dignum sitiente Pholo.

Sed minuta hæc videri potuerunt, si cū iis conferas, quæ de simili gulone Lityerse, Midæ Regis notho Celænis in Phrygia regnante, homine vultu effero & truculento, sed bibone glutoneque supra fidē maximo, Sositheus Tragicus memoriæ prodidit. Hunc etenim totum vini dolium uno die ebibendo vacuasse, triumque clitellariorum asinorum onus, panes devorasse scribit his versibus: qui apud Athenæum *lib 10.* ex doctissimi Junii interpretatione ita leguntur: *Lytierses.*

At filius Midæ Celanei nothus,

Qua matre, dubium est, ipsa noverit parens,

Tres quantum asellos prægravet, panes vorat

Brevi die, simulq; deterget bibens

Iustum cadum, decem amphorarum dolium;

Redditque jumentis onus portatile.

Amphoræ duę, ut Georgius Agricola collegit, sextarios duos & septuaginta continent. Qui igitur dolium decem amphorarum epotârit, is trecentos sexaginta sextarios in inexhaustam alui voraginem de- *Amphoræ*

merserit: quemadmodum rectè concludit Hadrian. Jun. *lib.* 4. *Animadverf. cap.* 3. rei tamen hujus fidem penes Auctorem deponens. Quod si ita est: non erit profectò, ut miremur ampliùs *bicongium* M. Tullii filium, aut Mediolanensem tricongium Novellum Torquatum, Plinius *lib.*14.*c.*22. etiamsi apud Tranquillum, potorem legerimus *Amphorarium*. sed nimirum, ait Plin. *d.lib* 14. *c.ult.* hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. Is enim avidissimè antè eum apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine *de sua ebrietate*: quo patrocinari sibi ausus approbavit planè, ut quidem arbitror, quanta per temulentiā mala orbi terrarum intulerit. Nec etiam adeò monstrificum id erit, quod de Germanis prodidit Ludov. Cœl. Rhodig. *lib.* 18. *Lectio. Antiq.c.*20. & Joseph. Quercetanus *in diætet. historicopolit. sect.*1.*c.*8.*fol.*191. ubi simul & gulosi istius *Timo*[illegible]*ontis Rhodij* epitaphium adducit

Cicero bicongius.

Multa bibens & multa vorans, mala multaque dicens
Ipse virus, jaceo Timocreon Rhodius.

Et Germanorum in bibendo capacitatem omnibus in Gallia miraculo fuisse ait, quòd singulis mensis singuli quaternos quartarios vini exsiccarint, sic ut potores novem, amphoras exinanirent binas. Miremur potiùs Aureliani temporæ quibus celebratum phagonem novimus, qui die uno aprum absumeret integrum, panes centum; vervecem insuper ac porcellum: biberet autem, infundibulo ori apposito, plus orca. Miremur et Bonosum minutulum Romanī tyrannorum, qui tātum bibit, quantū nemo alius. Inde scitum Aureliani dicterium: Non ut viveret, illum esse natū, sed ut biberet. cōtra illud Socratis Xenophontis edendum esse monentis, ut vivas: non vivendum, ut edas. Nam ut Plutarchus ait, mali ideò vivunt, ut edant & bibant: boni verò edunt & bibunt, ut vivant. Quibus ex Solonis sententia apud Athenæum *lib.*8.

Bonosus.

Edones & bibones.

—nil ventre dulcius
Et solus est pater, solusque mater est
Venter, magistratus, virtus, legatio
Quæ comedis & bibis, sola hæc habes tua.

Quippe qui nullos norunt Deos, præter Edusam & Potinam, Ventur. de Valentiis *in parth. litigioso lib.*1.*c.*13.*n.* 20. quomodo & Polyphemus ille apud Euripiden *in Cyclopo*, Ventrem omnium Deorum Maximum nuncupans, cui soli se ait sacrificare:

Ego nulli sacrifico, nisi mihi; Diis verò
Nequaquam; & ventri huic Deorum Maximo.
Nam bibere & edere, per integrum diem
Hominibus sapientibus est Deus, nullaque
Seipsum afficere molestia—

De his Epicuri de grege porcis; quis fuit
—in solo vivendi causa palato,

Rectè dicere possis, *suos eos sibi hæredes esse*, dum sibi solum vivunt, genio indulgentes, & voluptati obsequentes suæ. Quibus congruit illud Sardanapali symbolum, quod incidi sibi inbusto jussit, atque ita à Cicerone latinè redditum legitur *lib.* 5.*Tuscul.*

Hæc habeo, quæ edi: quæque exsaturata libido
Hausit: at illa jacent multa & præclara relicta.

De quo ita Aristoteles. Quid aliud, *inquit*, in bovis quàm in Regis sepulchro scriberes? Referente Nic. Reusnero *Class.* 1. *symbol.*28. Sed redeo ad Bonosum. Is, quod extra omnem admirationis captum est, quantumlibet bibisset, semper securus erat ac sobrius. Addo etiam; Vino nunquam non prudentior. Amplius; quantum hausisset, reddebat vesica ad æquilibrium. Nec pectus unquam, aut venter, vel pars alia ex humoris ingesti nimietate affecta est. Hunc ubi ad laqueum coēgisset Probus Imperator, jactatum militari joco

joco, *Amphoram pendere*, non hominem. Erat enim heluo & ventrem habebat deformiter tumidum, ut Philipp. Melanchthon tradidit *lib.3. Chron.* sub Valerio Probo, & Coel. Rhodig. *lib. 29. Lection. Antiquar. c.1.*

Præmia gulonibus constituta.

Parva hæc possent videri, nisi etiam præmia gulonibus constituta legeremus. Nam & *Mithridates* iis, qui avidius vorarent ac biberent, præmia proposuit, & in utroq; genere victoriam (si vincere est ab intemperantia vinci) fœcundissimam est adeptus. *Alexander* quoque Magnus talenti præmium proposuisse ei dicitur, qui pocula vini ampliora siccaret. In quo certamine quadraginta cum eo, qui præmium tulerat, effusis visceribus, propemodum spectante Rege crepuerunt ac perierunt: ut rectè existimatum fuerit, Alexandrum rarissimas suas virtutes, & rerum à se gestarum decus ac gloriam una illa Ebrietatis consuetudine turpissimè fœdasse. Quò fit, ut ne *Tiberius* quidem Cæsar justam reprehensionis notam possit effugere, qui honores strenuis & nobilibus vini potoribus & edonibus (*nebulonibus* penè dixeram) mandabat: & ex his ignotissimum Quæsturæ candidatum Nobilissimis antepofuit, ob epotam in convivio, propinante se, vini amphoram: more etiam hac tempestate non prorsum inusitato, quo homines indigni, spretis melioribus, ad honores evehuntur, quos fortè evectos satius erat gradu moveri: sicuti ab aliis principibus Magistratum multis etiam levioribus de causis abrogatum legimus. Nam & *Vespasianus* adolescentulum fragrantem unguento, cùm sibi pro imperata præfectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam gravissima increpuit: Maluissem allium oboluisses. Et *Domitianus* Quæstorium virum Senatu movit, quod gesticulandi, saltandique studio teneretur. Sueton. *in*

attendite Cyclopes, & ofsuxen corda.

Magistratus ex levicula causa abrogati.

Vespasiano, c. 8. & in Domitiano c. 8. quod & Consulari cuidam viro P. Cornelio obtigit, quòd decem pondo argenti facti in supellectili haberet, id est, vasa precii fortè quadraginta coronatorũ. Hoc amplius memoriæ proditum est, *Augustum* Legato consulari successorem dedisse, ut rudi & indocto, cujus manu IXI. pro Ipsi scriptum animadvertisset. Suetonius *in Augusto capit. 88.* Cui planè annumerandum crediderim bonum illum virum, qui Xerxes non ita pridem Ixerixes legendo pronunciabat; simplicius tamen, quàm fastuosus ille virtutum suarum Cantor, qui latinitatis quidem probè se gnarum esse, omnes dejerabat Deos; cæterùm cujuslibet vocis Latinæ terminatione sive ultima syllaba mirum in modum se divexari dolebat. Huic ego Augustum, aut Imperatores alios Præturam commissuros fuisse putem? quanta potiùs severitate credam eos animadvertisse in Poculatus, aut repetundarum reos, in Numarios judices, aut alia quavis ratione magistratu abutentes: cùm tam leves ob causas, ob unguenti odorem, ludicrum saltandi studium, paucarum argenti librarum supellectilem, aut etiam lapsum in Orthographia, & pronunciationem vitiosam, homines etiam summis dignitatibus functos honore exsuerint? Iniquum scilicet existimabant, Indignis honores conferre. Nam, ut in *Rethoricis* scripsit Cicero, Omnia virtutis & officii præmia sancta & casta esse oportet, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus promulgari. Ideoque cùm honor indigno confertur, dignitas maculari dicitur. *l. 2. C. si ser. aut libert. ad decurion. adspir. lib. 10.* & Resp. periclitari, ut notat Luc. de Penna *in Rubr. C. de dignitat. lib. 12. col. 2.* Quocirca honorem indigno servandum esse JC. negat *in l. senatoris. 47. de ritu nuptiar.* cum

Honores indignis collati.

rea-

reatus omnem honorem excludat *l. 1. in fin C. ut summ. vel clariss.* & non debeant dignitatis portæ patere famosis & notatis, quos scelus vitæ inquinat & quos infamia à bonorum cætu segregat *l. 2. C. de dignitat. libr. 12. & can. infamibus de Reg. jur. in 6.* Cum iis, quæ non indiligenter in hanc rem congessit Filius *decad. 3. Epigram. legal. 26. num. 31. cum seqq.* Atqui hodiè vitia ista adeò levia & parva videntur, ut ea quoq; hac tempestate multi pro virtutibus amplecti non dubitent: quemadmodum meritò conqueritur Antimachiavellus *de Regno aut princ. rectè administrand. libr. 3.* tantò major & melior Machiavello, quanto laudabiliorem præstat operam, qui homines ad virtutem, quam qui ad vitia instituit. Sed vereor, ne non momentanea futura sit hæc quorundam felicitas: in quam exstat elegans Alciati Emblema:

Atriam propter crevisse Cucurbita pinum
Dicitur, & grandi luxuriasse coma:
Cùm ramos complexa, ipsumque egressa cacumen,
Se præstare aliis credidit arboribus.
Cui Pinus: Nimium brevis est hæc gloria: nam te,
Protinus adveniens, quæ malè perdet hyems.

Calculi supputatorii. Adeò verum est, quòd Solon eos, qui apud Principes auctoritate valerent, similes esse dixerit calculis, quibus ad supputandas rationes utimur. Ut enim hi quandoq; majorem numerum interdum minorem significant: ita Regum asseclæ, & qui claris in aula honoribus fulgent, repentè obscuri & ignobiles fiunt, inusta nota, publicatis opibus, adempta vita; non minùs propter delicta propria, quàm propter Principum levitatem, aut invidorum insimulationes: ut est apud Steph. Forcatulum *libr. 1. de Imperio & Philosoph. Gallor.*

Quod si igitur hoc ingluviei vitio ipsi etiam Romani laborarunt: qui fit, quòd Græcos ceu ventri & gulæ deditos *pergræcandi* verbo perstrinxerint? Sic enim Græcos, qui in Italia agebant, notare solebant, ut Sybaritas, Thurios, Tarentinos: à quibus *Italicam mensam*, in Epistola Platonis *ad Dionis amicos*, pro laboriosa dictum accepimus. *Mensa Italica.* Ea in Epistola cùm alia multa vitæ inprimis conducentia, tùm illud observavimus, Non fore prius ut malis agitari desinamus, quàm si Respublicas capessere cœperint, Philosophiæ innutriti & probè, & rectè: aut qui jam administrationi manus admoverunt, verè philosophari ingrediantur. Qua, inquit, mente Italiam Siciliamque mihi adeundam censui. Eò cùm appulissem, vitam quam beatam vocant, Italicarum Syracusanarumque mensarum non potui non summoperè improbare. Mos enim illis est jam receptus, bis die saginari epulis, ac distendi: noctu verò libidinis socium adsciscere, & id genus alia perficere, quæ vitæ sunt ejusmodi veluti propagines. Nemo enim omnium ita ab ineunte ætate connutritus, etiamsi ingenio sit mirus, prudentiam sibi queat vendicare, quo in loco *Italica mensa* non aliæ accipiendæ sunt, quàm *Græca*, quemadmodum & Philosophiæ quoddam genus *Italicum* dici constat, quod à Græcis in Italia coli cœpisset. Nam à Græcis non partem, sed universam fermè Italiam fuisse occupatam, urbibus multis post tantam vastitatem Græci moris vestigia ostentantibus, Trogus scribit, & latius examinat Cœl. Rhodigin. *libr. 7. Antiquar. lect. cap. 9.* Hinc & *mores Massylienses*, pro mollibus & effeminatis, ē Athenæo credimus & Suidæ. *Massylienses.* Unde proverbium: *Naviges Massyliam.* Item: *E Massylia venisti*, quanquam haud scio, an Athenæi & Suidæ tanta debeat esse auctoritas, quin gravissimorum contrà

trà

tra scriptorum consentientibus testimoniis si non enervari planè, certè non parum labefactari posse videatur. Massyliensis utique civitas, teste Val. Max. *lib.2.c.6.* severitatis eatenus acris fuit custos, ut Mimis, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus, nullum prorsus aditum in scenam dederit: ne talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumeret. Omnibus prætereà, qui per aliquam Religionis simulationem aliment inertiæ quærerēt, clausas portas habuerit, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimans. Scribit Corn. Tacitus, Agricolam socerum Massyliam sedem ac magistram studiorum habuisse, locum Græca comitate, & provinciali parcimonia mistum, ac benè compositum. Studia prætereà bonarum artium adeò in ea Civitate exculta, ut nobilissimi quique Romanorum ad capessendas disciplinas eò filios mitterēt, neglectis jam Athenis, ut est apud Strabonem; eò magis, quòd morum gravitate præ Atticis spectarentur, Laconicis non inferiores. Ob plurium verò Linguarum cognitionem Massylienses à Varrone *trilingues* fuerunt dicti, ut Isidorus refert *lib. Etymolog. 15. cap. 1.* quia Græcè, Latinè & Gallicè loquerentur: ne diutius glorietur Ennius, qui tria corda habere sese dicebat, quòd loqui Græcè & Oscè & Latinè sciret. Veriùs opinor gloriaretur Mithridates, Ponti atqui Bithyniæ Rex inclytus, qui quinque & viginti gentium, quas sub ditione habuit, linguas percalluit: earumque omnium gentium viris haud unquam per Interpretem colloqutus est: sed ut quemque ab eo appellari usus fuit, proinde lingua & oratione ipsius, non minus scitè, quàm si gentilis ejus esset, loquutus est. A. Gellius *Noct. Atticar. lib. 17. cap. 17.* Victus porrò frugi atque modestiæ Massiliensium illud non minimum argumentum est, quòd Strabo ait Dotem illis amplissimam centum fuisse aureos, ad vestē, quinque; ad mundum aureum, quinque; amplius verò nullo pacto licuisse. Et quò severitas illa etiam fœminis communis foret, imperavit Lex, Massylienses fœminas aquam bibere. Athenæus *lib. 10. cap. 9.* sed & auctor est T. Livius *Decad. 4. lib. 7.* Massylienses in eo honore, in ea dignitate apud Romanos fuisse, ac si medium umbilicum Græciæ incoluissent. Non enim sonum modò linguæ, vestitumq; & habitum; sed ante omnia mores, & leges, & ingenium sincerum, integrumq; à contagione accolarum servasse. Unde & Valer. Maximus eos prisci moris observantia, charitate populi Romani præcipuè conspicuos fuisse tradit *libr. 2. cap. 6. num. 7.* Quibus accedat gravissimum Ciceronis de Massyliensibus latum judicium. Massyliæ (inquit pro Flacco) disciplinam atque gravitatem non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentib. anteponendam jure dicā: quæ tam procul à Græcorū omnium regionib. disciplinis, linguaq; divisa, quum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic Optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quàm æmulari. Quæ vel singula satis esse poterant ad Athenæi & Suidæ Græculorum morsum retundendum; folio; quod ajunt, ficulno cavillo compressa lubricitate. qua de re plura videantur apud Ludov. Cœlium Rhodigin. *libr. 16. Lectio. Antiquar. cap. 8.* Et Steph. Forcatulum, *de Imperio & Philosophi. Gallor. libr. 6.* Obtinuit tamen, ut Græco more potare dicerentur, qui grandibus meracisque poculis se invitarent. Cicero *in Verrem, actione 3.* Fit sermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur. Hospes hortatur: poscunt majoribus poculis: celebratur omnium sermone lætitiaque convivium.

Ennius.

Mithridates.

Græco more bibere.

Sed & scitum fuit in Græcorum conviviis. *aut bibat, aut abeat.* Et rectè, inquit idem Tullius *Tusculanar.* 5. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat: aut discedat. Quæ Lex itidem in vita videtur servanda. Nam injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo rellinquas. Mos etiam erat in Conviviis, talorum jactu unum aliquem creare, qui præscriberet, quantum quisque & quomodo temperatum biberet. Is *Modiperator* dicebatur Varroni, quasi modum bibendi imperans: *quem Bibendum arbitrum* vocat Horatius:

Modiperator.

—— quem V nus arbitrum
Dicet bibendi?

Rectè ait, Venus dicet arbitrum. Nam cùm varii talorum jactus essent, *Venus, Canis, Senis Chius*: is qui primus è convivis Venerem jecerat, Modiperator erat, quem jactum etiam *Basilicum* appellatum putat Lipsius, motus illis Plauti versibus *in Curculione*:

Talos arripio, invoco almam meam nutricem Herculem:
Iacto Basilicum, propino magnum poclum. ille ebibit.

Varro item id genus hominum *Magistros* nuncupat *lib.4. de Lingua. Lat.* Hisce (pateris, inquit) etiam nunc in publico convivio, antiquitatis retinendæ caussa, cū Magistri fiunt, potio circumfertur. Vnde Lex illa συμποτικὴ à Catullo dicitur Magistra:

Minister vetuli puer Falerni,
Infer mi calices amariores,
Vt Lex Posthumia jubet magistra.

ubi Lex Posthumiæ magistræ, est Lex Posthumia magistra: ut urbs Romæ; & Horatio, herba Lapathi. Eum verò morem etiam Cato probat apud Ciceron. *de Senectute*: Me verò (inquit) & Magisteria delectant, à Majoribus instituta, & is sermo, qui more Majorum à summo adhibetur Magistro in poculo. Quæ Magisteria Horatius *Regna vini* appellat:

Nec regna vini sortiere talis.

Talis ait: quia, ut dixi, talorum jactu Modiperator ille designabatur: quemadmodum & tantum quis bibere cogebatur, quantum alea quæsierat. Plinius *lib.14. cap. 22. & lib.28.* Erant quippe antiquitus magistratus, qui convivas, ne se nimio proluerent, legis sympotiacæ admonerent, quos Modiperatores Varroni dictos *libr. 20. Rerum humanarum.* alibi monuimus. Plato de Repub. μνήμονας vocat: alii dicti sunt ὀφθαλμοὶ, non quod oculis, quos convivæ vini nimietate obcæcaverant, monitionibus illuminaret: sed quod toti Argi & oculei essent in convivarum compotationes; quodq; convivis spectatores adnotatoresque imminerent, ex interpretatione Johan. Savaronis *ad Sidon. Apollin ep.* 2 *lib.*1. Præterera moris erat receptissimi, tot cyathos bibere, quot literis Amicæ nomen constaret. Quo utiq; & Plautus respexit *in Sticho*: Et quinq; bibe, & tres, & semiquatuor. Vult enim decem cyathos evacuandos, pro literarum sc. numero, quot Amicæ nomen, *Stephanium* puta, continebat. Ad quem morem etiam Martialis allusit hoc versu:

Nomen Amicæ bibebatur.

Nævia sex cyathis, septem Iustina bibatur.

& optimus Germanorum poëtarum Lotichius, suavissimo illo epigrammate ad Johannem Altum, poëtam: quod ob singularem venustatem hîc adscribo:

Sæpè mea nomen simul inter vina puellæ
More iubes prisci temporis, Alte, bibam.
Tu Vulæ ill am potas, mihi Claudia septem
Dat cyathos, & iam frigida fugit hyems.
Quid faciam, sicci cum terga Leonis adibit
Phœbus, & ingratus faucibus æstus erit?
Ergo mea propter nomen breve cogar Amicæ
Ferre sitim? Tanti nulla puella mihi est.
Non tamen hanc Dominam mutabo, sitimq;
levabo.

Quid

Quid facies igitur, quæris? Amabo duas, Recensentur à Plinio *lib.* 14. *cap.* 22. aliæ quoque Leges, quibus bibendi ars constabat: Non labasse sermone, nec levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberetur: plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in exhauriendo, neque exspuisse: nihilq; ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse. Quibus ex verbis posterioribus non parum lucis capere videtur Horatiana illa Strophe ad Posthumum *lib.* 2. *Od.* 14.

Bibendi leges.

Absumet heres Cæcuba dignior
Servata centum clavibus: & mero
Tinget pavimentum superbum,
Pontificum potiore cœnis.

Etsi enim, Athenæo teste, in delicijs habebatur fragrantissimo vino cœnaculi solum respergere, & oleo præstantissimo: quod & Cic. de vino præsertim significat, cùm *Phil.* 2. ita scribit: Natabant pavimenta vino: madebant parietes. Idque etiam Posthumi parcissimi & tenacissimi hominis hæredem facturum Horatius auguratur, qui vina à defuncto diligentissimè asservata, atque iis etiam preciosiora, quæ alioquin in magnificentissimis Pontificū conviviis, (dabant enim Pontifices sive Augures, sacerdotium ineuntes collegis cœnam inprimis lautam & opiparā, quam etiam *Adjicialem* fuisse vocatam Manutius notat *lib.* 7. *ep.* 26.) apponi solent, largiter sit effusurus. Innuit tamen Plinius, bibulum illum Torquatum tanta aviditate pocula exsiccasse, vt ad elidendum in pavimentis sonum ex vino nihil fuerit reliquum. Exsiccata autem sive exhausta pocula veteres solitos fuisse vertere, in dubitatū est ex Ennio & Virgil. *Aeneid.* 9.

Pōtificum cœna adjicialis.

Pocula exhausta vertebantur.

Indulgent vino & vertunt crateras ——

Quod etsi apud *Saxones* rusticum quodāmodo esse videatur, **de kon ob den bodē setten**: pro more tamen **Francorum** suorum id fieri, testatum facit & laudat Taubmannus venusto illo Epigrammate.

Saxoniæ mos est potoribus, inter amicos
Haurire ex imo pocula nulla cavo.
Mos certe nibi est: nam cur, quod ab ore refusum
Alterius, tepida colluvione bibam?
Laudo meos Francos, qui se cervice supinant.
Et fundo ex imo prabita pocla bibunt.

idque illi vocant, **auff gut Pfaltzgräffisch auff ein näglin**. Quòd verò idem ait, pro lege observatum fuisse, in hauriendo non respirasse: id paulò antè, uno impetu potare dixerat, quod Græci uno verbo ἀμυσὶ exprimunt: quo significatur, inter bibendum ne fuisse quidem occlusum os, aut contracta labra; sed magno faucium hiatu capaciter & absq; respiratione haustum. Eam vicem Horatius *lib.* 1. *Carm. Od.* 37. Latinam fecit, rationem istam bibendi vocās *Amystidem*; & quidem Threiciam: quòd Thracum Scytharumq; proprium videatur fuisse, capacius ingurgitare merum, & uno haustu ingentia exsiccare pocula: *Amystis.*

Neu multi Damalis meri
Bassum Threicia vincat Amystide.

de qua elegans epigramma Græcum extat apud Turnebum *lib.* 18. *Advers. cap.* 27. & Muretus *lib.* 4. *variar. c.* 8. in eos invehitur, qui gutture tantum pro infundibulo utuntur: quod ipsum & ἀμυσίζειν, id est, confestim & sine respiratione bibere, ut Taubmannus interpretatur *l.* 1. *Virg. f.* 415. Sed de Thracib. & Scythis immanissimo hominum genere non est, quòd ἀμυσίζειν illud miremur tantopere: quibus etiam pro lege fuisse traditur, jugulare Uxorem supra maritum mortuum; amicitias inire, immisso ex incisis digitis in calicē humano sanguine, & mox intinctis summis gladiis libare; sagittas deniq; excutere contra tonitrua & fulgura minitātes Deo. *Steph.* *Scytharum barbaries.*

Forcat. *de Imper. & Philosoph. Gallor. lib. 6.*
Ipsos verò etiam Romanos, à quibus aliæ gētes morum disciplinam petiisse videntur, hoc vitio inquinatos fuisse, verius mireris. Neque tamen ex vulgi fece, quod tolerabilius erat: sed & in viris summis, imò Imperatore ipso. Scribit enim Xiphilinus Dionis Epitomator: Commodum Imperatorem in sollicitudinibus & æstuationib. theatricorum certaminum, quando ex superiore loco Ursos jaculis impetebat, ingens poculum vini dulcissimi refrigerati, de manib. mulieris captum, haurire solitum ἀμυσί. Quo ex haustu spectātes illud in conviviis usurpatum acclamasse, ζήσειας, id est, vivas. quanquam amphibolicè id quidam pronunciatum contendant, perinde ac dicatur, Compleas vivendi modum, id est, *Morere*. Torquati tamen illius, cui tribus congiis uno impetu epotis Tricongii nomen fuisse diximus, rara in hoc fuit gloria. quanquam non tam gloria, quam error dici meruerat, quo quidam plurimo potu gloriantur, ut graviter censet Plinius *lib. 23. cap. 1.* Vidique, ait, jam turgidos bibendo in tantum, ut annuli integerentur cute, cùm reddi non posset hausta multitudo aquæ. Videmus præterea, inquit idem Plin. *lib. 14. c. 22.* quosdā protinus anhelos ingentia vasa corripere, velut ad ostentationē virium, ac planè infundere, ut statim evomat, rursusq; hauriant; idq; iterū tertiumque, tanquam ad perdenda vina geniti: & tanquam effundi illa non possent, nisi per humanum corpus. Adeò vino debemus homines, quòd soli animalium non sitientes bibimus, ut magna pars non aliud vitæ præmium intelligat! quæ justa ejusdem Plinii querela est: qui etiam scitum de quodam potore reperiri scribit, cum Syracusis tamdiu potare solitum, donec cooperta terra fœtum ederent ova *lib. 10. cap. 54.* Huic bubula lingua sale condita,

Cōmodus.

Torquatus tricongius.

deinde pensilis in annuos usus servata haud dubiè arriserit: quandoquidem hac Vini-potores nihil præclarius repertère ad excitandam sitim: vinumque jucundioris pretiosi orisq; gustus ab hujus esu gula promittit, si Bruyerino credimus *lib. 12. de re cibar. cap* 8. At verò si pensiculatim rem æstimare velis: quæ gloria est, ait *Epist. 84.* Seneca, capere multum? Quum enim penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, & superstes toti convivio fueris: quū omnes viceris virtute magnifica, & nemo vini tam capax fuerit; vinceris à dolio. Id genus hominum dum cogito, in mentem mihi venit Herculis Strozæ, verè nobilis poëtæ, in Heluonem conscriptum epigr. quod sic habet:

Attendite cyclopes & saxea corda.

Sæpè bibis, quò sæpè vomas, & sæpè vorarem
Distendas miseri corporis ingluviem.
Quin si fortè tenax stomacho cibus hæserit hunc vel
Dextra, vel in fauces indita penna ciet.
Tanquam sis genitus perdenda ad vina, nec ulli
Te Natura alij finxerit officio.
O dignum laqueo facinus! quodcunque voratur,
Turpiter ingeritur turpius egeritur.

Etsi enim ipse Plato etiam largiorem paulò jucundioremq; vini invitationem, quæ fieret sub quibusdam arbitris & magistris conviviorum sobriis non improbavit *in 1. & 2. de Legib.* non tamen & ebrietatem istam turpissimam, quæ labefacere & imminuere hominum mentes solet, laudavit; ut rectè illum Platonis locum interpretatur Gellius *lib. 2. Noct. Atticar. cap. 2.* Ideoque illas bibendi leges, quibus quis cogebatur à bibēdi arbitro sive Magistro calices æquales exhaurire, Horatius *insanas* vocat *lib. 2. serm. Satyr. 6.* Et abusum illum, quoad poculis æquales suo modo se obli-

Bibendi leges insanæ.

obligant potatores, & ille judicio talium plus laudatur, qui plures inebriat, & calices foecundiores exhaurit, pontifex penitus abolendum decrevit: ne ad bibendum quisquam invitetur) sicuti usu venire solet Salutipotorib.) cum ebrietas inducat & mentis exitium, & libidinis provocet incentivum *c. à crapula. 6. extr. de vita & honest. cleric.* sed & publica Imperii lege, immoderata illa adbibendi consuetudo reprobata quidem fuit in comitiis Augustanis Anno 1530. & 1548. *tit. de compot.* At cõtrario quasi usu leges istas abrogatas fuisse, & quidem pessimo exemplo, & non absque turpitudinis quadam infamia, meritò conqueritur Andreas Gail. *lib. 3 observat. 110 num. 25.* Quantò rectius Cicero: cibo & potu reficiendas, non opprimendas esse vires monet 1. *Offic.* siquidem.

Salutipotores.

Propterea capitur cibus ut suffulciat artus.

Quemadmodum aureus habet Lucretii versiculus, quem expressurus Guntherus, recreandi verbum usurpat:

Corpora fessa cibo miles recreare pararet.

lib. 4. v. 75. At nunc in conviviis profundendum est, etiam si postea sit esuriẽdum. Nam & Baccho nunc hilarantur, & cãticis perstrepunt convivia. Nulla sine vino placent: quasi Varronem quisque edidicerit, ita ubique & mussitari & occini audias.

Vinum hilaritatis dulce seminarium
Hoc continet coagulum convivia.

Et verò vinum uti prestantissimum, ita etiam discutiendis ac serenandis animi hominum nutib. censetur esse convenietissimum: uti & Adrianus Junius existimavit *in Bataviæ historia cap. 15. fol. 216.* Cæterum heluones illi sive gurgites, quibus homines prodigiosè voraces intelligimus, etiam *Manduci* dicebantur & ad voracitatem repræsentandam pingebantur malis magnis, & hiantibus turpiter, ad formidinem usq; & terrorem infantium. Sic enim Festus. Manducis effigies in pompa antiquorum, inter cæteras ridiculas formidolosasq; ire solebat, magnis malis, & ingentibus dentib. sonitum faciens. Plautus *Rudente*

Quid si aliquo ad ludos me pro Manduco locem.
Quapropter? quia pulchrè crepito dentibus.

De hoc ipso intelligi debet Juvenalis *Satyra 3.*

——tandemq; redit ad pulpita notum
Exodium, cum personæ pallentis hiatum
In gremio matris formidat rusticus infans.

Quod Johan. Meursius rectè observavit *in Mantissa ad librum de luxu Romanor. capit. 12.* Hanc in rem vide, quæ Joseph. Quercetanus literis prodidit *in suo Diætetico & Polyhistorico Sect. 3. cap. 8.* ubi de variis cùm Sobrietatis, tùm gulæ ebrietatisve effectis eruditè disserit. quibus addenda sunt, quæ de Parsimoniæ utilitate scripsit Johan. Goropius *in Amazonibus, fol. 867.* Et quis dubitet, Ventres istos commodissimè æquiparari posse inexplebili illi *Danaidum dolio*, quod inani quamvis labore repletur, ut cum Ovidio dicam,

Assiduas repetunt, quas perdant Belides undas.

Nam, ut verissimè scriptum reliquit Lucretius *lib. 3.*

Hoc, ut opinor, id est, ævo florente puellas
Quòd memorant laticem pertusum congerere in vas,
Quod tamen expleri nullâ ratione potestur.

Quæ fabula etsi variam interpretationem capit à Mythologicis scriptoribus, ut videre est apud Natalẽ Comitem *lib. 9. c. 17.* Tamen & de heluonibus rectè eam usurpari posse, gravissimus Theologus juxtà & Poëta festivissimus Theodor. Beza indicat hoc Emblemate:

Belidas fingunt pertusa in dolia Vates

Mox effundendas fundere semper aquas.

Nomine mutato, narratur fabula de te,

Ebrie, quæ mejas quæ sine fine bibis.

Quin etiam hoc in te quadrat, turba ebria; quòd sint,

Corpora quæ fuerant, dolia facta tibi.

Quemadmodum autem de pergræcantibus istis perquam verum est, quòd Varro dixit, iis vitæ modulum culinam esse, dum scilicet omnia epulis metiantur: Ita & prodigos atque ebriosos Lucretius dicebat natos esse vino in vesicam calando siccandoque: quippe qui cellas divitum vinarias epotas effundant in matulam: vel, ut ejusdem Varronis utar verbis, Divitum apothecas Chias ad communem revocent matellam. Lubet autem Varronis testimonio propterea frequenter uti, quòd neminem esse arbitror, quantumvis leviter in optimorum lectione Auctorum versatum, qui nesciat, quantis clarissimi quique Scriptores M. Varronem laudibus evehant: quem etiam viventem, cùm multum valet invidia, doctissimum omnium Togatorum appellaverunt: & cujus viventis posita imago est in Bibliotheca: quæ, ut Plinius scribit *lib. 7. Natural historiæ capit. 30.* refert, prima in orbe ab Asinio Pollione de manubiis publicata Romæ est: haud minore, ut equidem reor, gloria, principe Oratore & Cive, ex illa ingeniorum, quæ tunc fuit, multitudine, uni hanc coronam dante, quàm cùm eidem Magnus Pompejus piratico ex bello Navalem dedit. Singularem hanc gloriam eidem luculentissimo testimonio confirmavit Cicero, quando *in libris Academicis* dicit, Eam, quæ ibi versatur, disputationem se habuisse cum M. Varrone, homine omnium facilè acutissimo, & sine ulla dubitatione doctissimo. *Et in. 1. earum quæstionum libro*, cùm ejusdem Varronis literaria opera prædicaret: Nos, inquit, in nostra Urbe peregrinantes, errantesq; tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui & ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu Sacrorum jura, tu Sacerdotum, tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. Ut minùs mirari debeamus, ipsum etiam Augustinum *lib. 6. de Civitate Dei*, eundem M. Varronem supra omnes eruditione claros extollere: quem etiam tam multa legisse ait, ut aliquid ei scribere vacasse mirandum sit; tam multa scripsisse, quàm multa vix quenquam legere potuisse, credere debeamus.

M. Varronis laus.

Sed ut his, quæ de poculis hactenus diximus, quasi mantissa quædam accedat: sciendum est, pro capaciore poculo accepta quoque fuisse *Ciboria*: ut apud Horat. *lib. 1. Carm. Od. 7.*

Ciboria.

Obliviosa lavia Massico

Ciboria exple.

Sunt autem Ciboria Nicandro propriè fabæ Ægyptiæ folia: quæ propter insignem amplitudinem Dioscorides petaso; Theophrastus pileo Thessalico assimilat. Fabam illam Plinium *Colocasiam* nominat, cùm *libro 21. cap. 15.* ita scribit: In Ægypto nobilissima est Colocasia, quam Cyamon alii vocant, hanc à Nilo metunt. Deinde subjicit: Ægyptii adeò Nili sui dotibus gaudent, ut implexis Colocasiæ foliis in variam speciem vasorum, potare gratissimum habeant. ubi per implexa folia Colocasiæ, Ciboria periphrasticè circumscribi Hadrianus Junius rectè arbitratur, *libro 1. Animadversio. cap. 10.* ita ibidem Latine redditis Nicandri versibus:

Demessaquè faba Pharia, quam severis, hinc tu

Communes sertiusti res, protentaq; latè

Maturo

Maturo fructu plenoque Ciborî, in usum
Poclorum, manibus verset lasciva Iuventus,
Dum curat Genium: at coctis radicibus utor
In cœnam appositis.

Pocula ex vite. Quid, quòd & ex vite paternam factam Plinius se vidisse testatur? ut & in urbe Populonia Hetrusca ex unica vite Jovis simulachrum, tot ævis incorruptum? *lib.* 14. *cap.* 1. Vites quippe (ut idem ait) jure apud priscos magnitudine quoq; inter arbores numerabantur. Ex arboribus autem pocula fieri solita, prisco præsertim & frugi illo seculo, vel Tibullus innuit, cùm ita canit:

— nec bella fuerunt,
Faginus adstabat cùm Scyphus ante dapes.

Lignea pocula. in tantum, ut etiam sacris peragundis ligneorũ poculorum usum fuisse, satis cõprobasse videatur Bonifacius Martyr & Episcopus: qui interrogatus, Nunquid licitum esset Sacerdoti sacris operaturo, etiam ligneo uti poculo? respondisse fertur: Olim quidem aureos Sacerdotes ligneo sacrificasse poculo: at hodie sacerdotes lingneos aureo poculo litare. ꝙ Stephanus Guazzus latinè à me redditus *li.* 2. *de Civili Convers.* memoriæ prodidit, & habetur in *can. vasa.* 44. *de Consec. distin.* 1.

Lignei Sacerdotes. Rectè autem rudes & ignavos illos Sacrificulos ligneos appellavit: quos maxima sui parte truncis & stipitibus non admodum absimiles videre est perpetuò ociosos sedere, sibi ignavos, Reip. graves: ut de iis, qui securi aliena subsidia inopiæ suæ exspectabant, Tiberius dicebat apud Tacitum *lib.* 2. *Annal.* Legimus apud Mosen,

Per asinos adumbrati. Asinis cervicem in oblationis vicem fractam, nec pecuniâ eos fuisse redemtos. quo ipso sapientissimus Legislator haud dubiè significare voluit, nolle se asinos in ministerio suo, quanquam negari non potest, quin multi omnibus temporibus etiam ex Sacerdotum ordine sint nimis magni & crassi asini: ut conqueritur Germaniæ nostræ decus Philippus Melanchthon, *in explicatione Evangelij de Purificatione Mariæ.* Nec est quòd cum Suida mireris adeò, obtigisse Ammoniano Grammatico, ut asinum habuerit auditorem sapientiæ: cùm vel ipsi etiam hodie multis in locis doceant asini. Cui non parum convenit illud Antisthenis: qui Atheniensium judicium in creandis magistratibus notaturus, suadebat eis, ut Asinos ad agriculturam deligerent. quos cùm illi negarent idoneos ad arationem: Atqui, inquit ille, nonne satis vobis est Magistratum elegisse, sive aptus, sive ineptus vir ille sit ad gerendum? Nec ignotus est jocus ille, quo salsè admodum, nec acriter dicam, Alexãdrum Pontificem pupugit Fridericus Barbarossa. Cum n. audiisset, Insubres civitatem ad Tanum amnem conditam Alexandri honori dicasse, & ut ipsi esset cognominis, Alexandriam dixisse: Non miror, inquit Fridericus, Asino viventi & feroci hoc tributum, cùm Magnus Alexander Bucephalo emortuo ad Hydaspen fluvium similiter ex Equi nomine mœnia colonosque collocarit. Stephan. Forcatul. *lib.* 3. *de Imperio & philosophia Gallor.* Et quidem in illis ignorantiæ fratribus, desidiæ & ventri mancipatis, quid cũ Quinctiliano deprehendas, præter fictã frontem, & perpetuum ocium, & quandam ex arrogantia auctoritatem? Nam quòd ocium illud vana contemplationis excusatione audent defendere: in eo frustra herculè sunt & ridiculi. Liceat enim contemplationi vacare quidem; sed non perpetua desidia torpescere, animumque ocio perenni & continuo applicare, quas ego,

Fridericus Barbarossa.

Felices animas & corda oblita laborum.

rectè mihi hoc modo cõpellare posse videor cum Seneca, *libro* 1. *de Benef. cap.* 3.

Vobis.

Vobis voluptas est, incerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa umbra latitare, tenerrimisq; cogitationibus quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebras, corpora ignavia pellentia saginare. Valens certè Imperator id genus homines *ignaviæ sectatores* appellabat *in l. quidam. 26. C. de decurion. lib.* 10. quam constitutionem etsi Bartolus & sequaces ita interpretantur, ut Valentem eâ prohibuisse putent conventicula impiorum, & eorum præsertim, qui ad subterfugienda munera Civitates deserebant. Verius tamen est, ut Legem illam latam intelligamus adversus Religiosos seu Monachos, quos Valens, ut Eutropius & Orosius scribunt, tanto odio fuit prosequutus, ut abstracta ex Eremis multa illorum millia Barbaris trucidanda objecerit, eo in prælio, quo adversus Gothos conflixit. Cujus etiam mandato Modestus præfectus octoginta viros & antistites religiosos, quos palàm occidere verebatur, in exilium mittendos fingens, imponi navigio fecit, & cum in medium pelagus itum esset, incendi, erepto scapha Magistro navis tanti sceleris opifice: ut duobus elementis contrariis cruciarentur insontes: quorum necem dira fames per Orientem expiavit, ut est apud Socratem *lib. 4. c. 16.* Nec clam est, quomodo Christianam religionem nostram Veteres quique scriptores, qui nondum per orbem terrarum Christi fide recepta floruerunt, modò superstitionem, ut Plinius *lib. 10. Epist. 97.* modò superstitionem Judaicam, ut Ulpia. *in l. generaliter. ff. de decur.* modò exitiabilē superstitionē nominarunt, ut Corn. Tacitus *lib. 15. Annal.* qui etiam Neronem scribit, Urbe Roma incensâ abolendo rumori Christianos subdidisse reos, & tanquam incendiarios quæsitissimis pœnis affecisse. quamquam hi, ait haud perinde in crimine incendii, quum odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent; aut crucibus affixi, aut flammandi, atq; ubi defecisset ei dies, in usum nocturni luminis urerentur. Quę insignis in Christiano crudelitas etsi verè nimis, opinor, describitur à Tacito: eum tamen alibi mēdaciorum loquacissimum jure appellat Tertullianus *in Apologetico adversus Gentes*: eò quòd in quinto Historiarum suarum, bellum Judaicum exorsus ab origine Gentis, etiam de ipsa tam origine, quàm de nomine & Religione Gentis, quæ voluit, argumentatus, Judæos inferat Ægypto expeditos, sive, ut putavit extorres in vastis Arabiæ locis aquarum egentissimos, cùm siti macerarentur, Onagris, qui fortè de pastu potum petituri æstimabantur, indicibus, fontibus usos; ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem (hoc est, asini simulachrum) consecrasse. Atque ita inde opinor (inquit Tertullianus) præsumptum, Nos quoque ut Judaicę religionis propinquos, eidem simulachro initiari. At enim idem Tacitus refert, Cn. Pompejum, cum Hierusalem cepisset, prętereàq; templum adiisset speculandis Judaicæ religionis arcanis, nullum illic reperisse simulachrum. Sic enim scribit: Romanorum primus Cn. Pompejus domuit: templumque jure victoriæ ingressus est. inde vulgatum, nullas intus Deûm effigies, vacuam sedem, & inania arcana. Et utique, inquit Tertullianus, si id colebatur, quod aliqua effigie repræsentabatur; nusquam magis, quàm in sacrario suo exhiberetur. De immani porrò Ethnicorū erga Christianos crudelitate videatur Philippus Camerarius *Oper. succisiv. c. 59. cent. 1.*

L. 26. C. d decur. L. 10.

Valentis in Religiosos odium.

Item Neronis.

Sed ut ad pocula redeam: ex aliis quoque *Pocula ex*

que

quæ lignis ea confecta video; ex thamarisco præsertim, & fraxino: quorum hoc venenis & calculo; illud spleni obstructo præclarè mederi putatur. *Hederacea* verò pocula magno cumprimis in usu & precio erant apud Veteres, quod genus *Cissybium* apud Homerum dicitur, & gemina ratione Convivia decere putandum est. Nam & Cauponum fraudes, vinum aqua miscentium, eo poculo deprehenduntur: quandoquidem Catone teste *de Re rust. c.* 10. mira est hæc hederæ vis atque natura, ut si vinum lymphatum in vas hederaceum effundatur, illud continuò per poros resudet atque effluat, atque internè per lignum diffundatur; aqua verò obgrossiorem substantiam remaneat. Tanta enim est inter hæc antipathia, ut alterum alteri admisceri non sustineat, sed vasculum hederaceum vinum respuat. Deinde hederaceum illud poculum frigore suo Ebrietati obsistit, & discutiendis capitis doloribus ex temulentia contractis est accommodatum, foliis etiam aut ramusculis foris capiti admotis. Ob id enim corollæ quoq; convivales ex hedera potissimùm confici fuerunt solitæ, ad temulantiam arcendam. Quod vel inde quoq; fiet manifestius, si corollarum originem ex Plutarcho & Athenæo consideravimus. Veteres enim potui magnoperè dediti, sæpenumero ex ebrietate maximis capitis doloribus solicitabantur; nec ullum magis præsentaneum remedium experiebantur, quàm ut arctis vinculis tempora ligarent, Ligamina verò illa primò ex rudi & vili materia fuêre confecta, utpote lino linave, non tincta, coloria à Festo appellata: quorum utilitas cotidiè major apparens, stimulavit homines, ut quod commoditatis, dicam etiam necessitatis caussa excogitarant, ei etiam ornatum adderent, Coronas inveniendo: postea verò & jucunditatem aliquam vellent annexam. Sic

Thamarisco & fraxino.

Hederacea.

Corollarũ origo.

evenit, ut repudiatis laneis lineisq; involucris, Coronas ex hedera, myrto, rosis, meliloto, hisque fragrantibus herbis texere aggressi sint, quæ & odore coloreque sensus oblectarent, ac simul vi refrigeratoria incendium vini & ciborum levarẽt. Nec his omnium vasta cupiditas delitiis satiata est: imò referente Plinio, ex auro atq; argento folia coronarum tegere, easque unguentis preciosis perfundere, & capiti collove circumponere cœperunt, quasi parum esset odoribus florum, quos Natura his elargita est, perfrui, nisi & illam vincere, aut saltem dehonestare tentassent. Habebant verò Coronæ illæ fasciolas quasdam ex tenuissimis philyris tunicarum, quæ inter corticem & lignum tiliæ inveniuntur intortas dependentes, sive ut illis subligari possent ne capite laberentur; sive ut ornamenti & gratiæ aliquid etiamnum eis accederet: ut Hieronym. Mercurialis explicat *lib. 3. variar. lection. c.* 9. Illud planè singulare est, quod ex Festo Muretus notat ad illud Catulli Epigramma:

Cœnabis benè, mi Fabulle, apud me, &c.

solitos fuisse Veteres aviculas quasdam Corollis suis alligare: quarum & cantu assiduo, & crebris rostri unguiumque puncturis efficeretur: ne ipsi inter potandum obdormiscerent. Legimus apud Athenæum *lib.* 4. Veteres inter bellaria post cœnam interdum etiam folia Lauri adhibuisse: forte ut vi foliorum exsiccatoria fumi ad caput elati absumerentur; aut etiam ut odor vini ac ciborum, qui solet sæpenumero à saturis hominibus gravis emitti, reprimeretur. Quo spectat facetum illud Martialis Epigram. in Myrtalem, mulierem vinosissimam, at præmansa lauru vinum dissimulantem:

Aviculæ corollis alligatæ.

Folia lauri præmansa.

Fœtere multo Myrtale solet vino,
Sed fallat ut nos, folia devorat lauri,
Merumque cauta fronde, non aqua miscet.

Pancirol. lib. 2. P *Hanc*

Hanc ex rubentem prominentibus venis
Quoties ventre, Paule, videris contra,
Dicas licebit, Myrtale bibit laurum.

Quanquam non laurum tantùm, sed & pumice tritum, amygdalas amaras, itemque brassicam, ad evitandam aut occultandam ebrietatem præmandebant. quasi non præstaret Ebrietatis turpitudinē sobrietate cavere, quam eam succis aliisvè medicamentis occulare. quod pluribus traditum est à Mercuriali *lib. Varia. lection. cap. 6.*

Pocula ex cornu. Philostratus auctor est, Regum pocula olim ex cornu fuisse. Unde Χοῦν τῦ κέρατος, id est, à Cornu, cratera deduci contendit Antonius Mizaldus *Memorab. cent. 3. aphor. 93.* Nec desunt, qui Bacchum ideò Cornutum pingi putant, quòd Veteres ad conciliandam majorem lætitiam, ut plenius se ingurgitarent, magnis cornibus potare sint soliti: ut ex Athenæo Pomponius Lætus censuit. Tradit insuper Theopompus, Boves apud Pæonas tam magna gestasse cornua, ut tribus aut quatuor vini sextariis vix adimplerentur: ex iisq; Reges ac proceres pocula confecisse, labris eorum auro & argento obductis. Sic & sylvæ Herciniæ accolas Julius Cæsar scribit, pro poculis Urorum (qui magnitudine paulò infra elephantes fuerint; specie, & colore, & figura tauri) cornibus usos. Amplitudo cornuum (inquit) & figura, & species multum à nostrorum Boum cornibus differt. Hæc studiose conquisita à labris argento circum cludunt, atq; in amplissimis epulis pro poculis utuntur. *lib. 6. de bello Gallico.*

Pocula ex craniis hominum. Illud prorsus barbarum & inhumanum est, quòd Scythæ etiam parentum & amicorum perpolitis capitibus, à morte, inauratis dicatur bibere, apud Forcatulum *l. 1. de Imper. & Philos. Gallor.* ita enim Scytharum, veluti hospites immolantium, & carnibus eorū vescentium, ac calvariis poculorum loco utentium. Strabo meminit *lib. 7. p. 206.* minùs ut mirandum sit, adversus hostes immanitatem istius modi fuisse usurpatam. Nam & Bulgarorum dux Crumus, victoriâ nimium elatus, Nicephori calvariam argento induxit, eaque pro calice utens, infusum vinū sociis propinavit, ut est apud Zonarā *Tom. 3.* Caput etiam L. Posthumii, postquam hic cum XXV. armatorū millibus occubuisset, & cum toto exercitu fuisset deletus, Boii ovantes templo intulêre, ex calva auro cælāta sacrum poculum facientes templi Antistitibus, quo in solennib. libarent. quemadmodum de Boiis scripsit Livius *lib. 23.* itemque & de Scordiscis Ammianus Marcellinus; quos sævos nominat & truces, hostiis captivorum Bellonæ litantes & Marti; humanumque sanguinem in ossibus capitum humanorum bibentes avidius *lib. 27.* Et de Sarracenis Guilertus *historia sacra lib. 8.* Exempto vertex (*Gervasii militis*) à capite serra dividitur; itemq; in modum poculi Regi Damasceno, à quo hæc gerebantur ad terrorem nostrorum quasi exinde bibituro conficitur. Videatur Isidor. *Etymol. libr. 11. cap. 2.* & Fridericus Lindeberg. *observatio. 1. in l. 1. P. Warntrid.* sive Diaconi *de gestis Longobardorum cap. 27.* Sed & Cures Piezenigorum princeps, Suatislao Rhutenorum principe ex insidiis interfecto, ex cranio ejus poculum confecit auro circumdatum, cum hac inscriptione: QUÆRENDO ALIENA, PROPRIA AMISIT. quod post Sigismundum Baronem *in comment. rerum Mascoviticar.* etiam ex Dn. Peuceri lectionibus Chronicis annotavit Gregorius Richter, *Axiomat. politic. 143.* Et Guilielm. Stuckius *Antiquitat. convival. lib. 3. cap. 12.* Cæteroqui receptum satis fuit, poculis literas insculpere. Indeque pocula illa Grammatica fuisse nuncupata, Athenæus scribit. qualia Plauto sunt *lite-* *Pocula Grammatica.*

literata fictiles epistola in Pœnulo actu 4. scen. 2.

--bibitur, estur, quasi in popina, haud secus
Ibi tu videas literatas fictiles epistolas
Pice signatas: nomina insunt cubitum longis literis
Ita vinariorum habemus nostra delectum domi.

Sic enim locum istum de poculis Grammaticis interpretatur Johan. Meursius *ad lib. de luxu Rom. c. 27.* Cujusmodi fuit illud in cujus ambitu verba legebantur hæc, Διὸς σωτῆρος, i.e. Jovis salvatoris. Grammaticum quoq; fuit illud Dianæ sacrum poculum, ex q; Homericis concinnatum carminibus: quod & Homericum rectè dixeris quemadmodum Tranquill. scribit. Neronem ultimis suis rebus scyphos gratissimi usus, quos Homericos ab cælatura carminũ Homeri vocabat, fol illisisse, referente id ipsum & Cœli. Rhodig. *l. 7. Lect. antiq. c. ult.* Et quis singula poculorũ genera enumeret? Possent vel hæc, quæ diximus, nimia forsitan putari, atq; importunum ét non nemini videri, quòd talia κατὰ πάρεργον admiscere subinde videá. Sed n. Lector, quod utile vel cómodum cùm tibi, tùm aliis futurũ est, id ego nunquam judicaverim importunum. Et ne quid etiã hac in parte tibi desit, remitto te ad ea, quę de Antiquorum poculis memoriæ prodidit Joh. Bruverin. *de re cibaria lib. 3. c. 9.*

DE LAPIDE BEZOAR. TIT. III.

Bezoar quoq; lapis superiori ætate fuit incognitus. Quidam putant esse hunc Lachrumam cervi, *qui devorato serpente, in aquam digerendi veneni causa se conjiciens, impensè plorare soleat. Inde lachrumam illam induratam & in terram prolapsam, Bezoar esse dicunt. Sed falsò. Potest enim lachruma eandem virtutem habere illa quidem: at ille ipse tamen Bezoar non est, qui in Mauritania nascitur, & contra quodvis venenum mirabiles habet effectus. Huius si duodecim grana in vino sumas, omne veneni genus subito & penitus fugatur. Eiusdemq; effectus est si supra serpentis morsum ponatur: facitq; omninò, ut nullum tibi venenum noceat. Facit etiam contra pestem, & febres pestilentiales, quas vocant: & mirabilis eius usus est in multis morbis & infirmitatibus. Arabes huius cognitionem habuerunt, ut Rhasis, qui de hoc scripsit, & vixit regnante Al Mansore, Magno illo Mauritaniæ Rege: cuius tanta fuit potentia, ut dominium ipsius per Africam, longitudine quidem ad diætas 40. latitudine verò ad 15. extenderetur, atque insuper maximam quoq; e Hispania partem obtineret. Latini & Græci preciosum hanc lapidem nunquam nô unt.* *(Margin: Bezoar. — eius vires — Al Mãsor)*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII

(Margin: Bezoaris appellationes.) Bezoar lapis varias sortitus fuit appellationes. Arabibus, Persis & Corasonæ incolis Pazar, à Pazan, qui hircus est: Indis Bezar sive Bazar dicitur, quasi tu lapidem forensem dicas. Bazar enim ipsorum lingua & forum denotat, ut scriptum reliquit Garzias ab Horto, Proregis Indiæ Medicus *libr. 1. de Aromat. & simplic. Medicam. apud Indos nascent. historia*: vel ut Nicolaus de Monardis, Hispaliensis Medicus

satis celebris, retulit in eo libello, quem de Lapide Bezoar & Scorzonera peculiarem fecit, Arabibus Hager, Persis Bezaar, Indis Bezar, Hebræis Belzaar, hoc est, veneni dominus nuncupatur. Bel enim Dominus, & zaar venenum significat. Nam hic quàm præsentaneum adversus venena præstet remedium, posteà dicetur.

Forma. Forma ejus est varia. Nam alii rotundi sunt, alii oblongi, dactylorum ossiculis similes: alii palumbi ovis, alii capreolorum renibus: alii castaneas æmulantur. Omnes tamen obtusi, non in cuspidem desinentes. Nec minùs colore variant: siquidem non spadicei coloris, nunc mellini, magna verò ex parte ex viridi nigrescentis, ut mala insana conspiciuntur; plurimâ etiam cinerei obscurioris, ut qui in fclib. est Zibethum egerentibus. Constant autem singuli ex laminulis, miro artificio aliâ aliam, ut Ceparum tunicæ, amplectentibus, splendentibusque quasi politæ essent: imò priore laminâ demtâ subsequens multo splendidior invenitur. Suntque hæ laminæ aliæ aliis densiores, pro lapidum magnitudine. Levis est & blandus, ut facilè alabastri modo abradi possit: imò diutius in aqua hærens liquescit. Nullum cor aut matricem habet: sed in meditullio cavus est, & pulveris ejusdem cum lapide substantiæ plenus: qui maximè commendatur, atque ipsi etiam lapidi præfertur, ut est apud eundem Nicolaum de Monardis.

Varietas & differentia. Ut verò differunt figura & colore hi lapides; etiam nonnihil pondere & substantia variant. Etenim ejusdem magnitudinis videas alios aliis leviores; (sunt n. qui duntaxat dimidiam drachmam; sunt etiam, qui duodecim & quindecim drachmas pendant: nónullique adhuc majores reperiri ferunt) alios aliis solidiores, pluribusq; aut paucioribus tunicis præditos: nonnullos etiam usque ad centrum continuos; (Nicolaus de Monardis tantum cavos agnoverat:) aliquos, in quorum meditullio pulvis quidam reperitur: alios, in quibus aliquid herbæ siccæ simile: plurimos, in quorum centro paleolam tenuem solummodò invenias, circa quam lapidem efformari quidam putant: referente Christophoro à Costa Burgensi in Hispania Medica, *in lib. Aromat. & Medicament. in Orientali India nascentium, cap. de Lapide Bezoar.* quem ex Hispano sermone in Latinam transtulit Carolus Clusius.

Natalia, sive ubi generetur. Jam de loco ubi nascitur Bezoar, sententiis variatum video. Sunt, qui memoriæ prodiderint, in Cervorum oculorum angulis lapidem istum nasci. Ajunt enim in Orientali plaga Cervos longo senio confectos, serpentes devorare, quorum esu rejuvenescant. At veneni superandi caussa, serpentibus devoratis: in fluviorum aquis Cervos illos mergi tradunt, capite tantùm extra aquas exserto.

Lachryma Cervi. Iis autem sic permanentib. humorem quendam lentum ab eorum oculis defluere, qui tandem Solis ardoribus in lapillos inibi concrescat, glandis formã referentes. Hic itaque lapis, ipsis è fluminibus egredientibus, ab eorum oculis, ut ajunt, statim decidit in humum: ubi ab iis facilè reperitur, qui rem omni diligentia observârunt. Sed an hoc historia, aut fabula dici mereatur, Andreas Matthiolus rerum naturalium studiosis & peritioribus judicandum relinquit, *lib. 5. c. 73 Commentar. in Dioscor.* Id tamen non leviter affirmat Theomnestus, gravis Veterinariorum medicinæ auctor: dum *lib. 1. artis Veterin.* scribit: Cervos vermes intestinorum involucris implicitos, serpentium esu enecare quos è cavernis narium spiritu eliciunt. Nã ut & Plin. *lib. 8. c. 33.* retulit, Cervis cum serpentibus pugna est, vestigant cavernas, nariumq; spiritu extrahunt renitẽtes. Unde Martial. *lib. 12. Ep. 28.* Hermogenẽ furem ita ait mappas subtrahere, Cer-

Cervinus gelidum sorbet velut halitus anguem

Et ne illorum virus ipsis obsit, ad fontes aquarum accelerant, quibus ad labra usq; se immergunt: tum oculis lacrumæ lentè destillant, quæ viscedine sua coagulatæ, in angulis oculorum in lachrumas nucis juglandis pondere coalescunt. Deindè cùm sese veneno exoneratos senserunt, aquam egressi, in latebras divertunt: & ut lapis ille, visus obstaculum, decidat, caput arboribus affricant. quem inventum, ut Bezoar cōtra quodvis venenum antidotum efficacissimum, venatores Siciliæ & Orientis magni vendunt. De quo Aven-zoar Arabs *libr. 1. tract. 13. cap. 6.* pondus trium granorum hordei, in lacte aut aqua cucurbitæ vel rosarum dissolutum, filio Hali regis Contestabuli potandum dedit, & eum à virulenta Ictericæ aurigine liberavit. Quandoquidem verò nemo Scaligero lachrumam cervi exactius descripsit, *de subtilitat. advers. Cardan. Exercit.* 111. placuit ipsamet ejusdem verba hîc apponere. Ante centesimum (inquit) annum in Cervo nulla est lachruma: post eam ætatem accrescit, ad Oculi canthum, ipsis ossibus atque in os protuberans concrescit, eâ duritiâ, qua cornu superet qua parte prominet, rotunda est, insigni nitore, coloris fulvi, non sine vestigiis acriorum venularum: tanta levitate, ut penè tactum effugiat. Ita enim sese subtrahit, ut propemodum se ipsam movere videatur. Adversus venena remedium præstantissimum. Peste correptis datur cum vini momento: unde tantus cietur sudor, ut pene totum solvi corpus credas. Quum hæc in Circulis aliquādo recitarem, unus ex his, qui è Legatorum comitatu rerum Asiaticarum cognitionem profitebatur, negabat ad cervum quicquam attinere; sed esse verè lapidem. Ego illi postridiè ostendi, qua parte ex osse fuisset avulsa, hanc Solimanus olim dono dederat Samblancardo trierarchæ: at ego posteà, ejus filii Bernhardi munificentiam expertus sum. Hactenus Scalig. quib. adiiciendum est, quod Scribonius Larg. de Lapide Bezoartico, c. 165. scribit: Cervis Siciliæ in angulo oculi, qui nares versus vergit, nasci sordes, quas Venatores contra omne Jobulorum virus & pharmaca deleteria in Cincto (quod capitis involucrum est) deferant. Has sordes Johan. Langius testatur, semet ex patulis infra Cervorum oculos foraminibus eruisse, & in solo papyri involucro benè olentes per septennium illabatas servasse. *Epist. Medicinal. lib. 2. ep. 24.* Quæ quamvis ita se habeant: aliam tamen lapidis Bezoartici generationem Garzias ab Horto & Nicolaus Monardis tradiderunt, dum Bezoares eximi scribunt ex hirci quodam genere, Cervi magnitudine & agilitate, sed cornibus in dorsum reflexis, & corporis forma Capreis ferè simili: quam ob caussam ab incolis *capra montana* vocetur, tametsi potiùs Cervicapra dici debeat: pilo brevi & colore plurimùm cinereo & ruffo. In ejus itaq; animalis ventriculo nascitur hic lapis, circa tenuissimam quandam paleam semper augescens, & veluti multis è tunicis contextus. Invenitur verò hoc animal in India super Gangen, montibus Chinarum regioni finitimis. itemque in Corasone & Persia, & in Insulis quæ à Vacca cognomen adeptæ sunt, itemque in promontorio Comorim, & nonnullis Maluccæ locis: quandoque etiam in Peru. Etsi autem Orientales meritò præferri, atq; omnib. Persicos antecellere scribit Christophorus à Costa: testatur tamen Monardis, etiam qui in Peru rep[illegible]iuntur, Orientalibus nequaquam inferiores esse viribus. quemadmodum constat ex epistola Petri de Osma & Xarayzeio, 29. *Decemb. Anno* 1568. ad Nicolaum de Monardis scri-

ſcriptæ; quam, utpote rem omnem dilucidè explicantem, hic adſcribere, è re tua, Lector, fuerit. Jam ſunt, ait Petrus de Oſma, plures quàm viginti octo anni quòd militiam ſequens, per has Indias peregrinor: in quibus non ſolum, quæ à te deſcripta ſunt, naſcuntur: ſed etiam pleraq; alia, quorum fama nondum ad nos pervenit, ob Medicorum huc à vobis commeantium magna ex parte negligentiam & inſcitiam, quibus publica utilitas (quam tamen ſummam præſtare poſſent) curæ non eſt: ſed ut quæſtui duntaxat ſerviant.

Animal lapidem Bezoar gignens. Formam animalis, ex quo lapis Bezoar extrahitur in tuo libro deſcribis. Ea diligentiùs perpéſa, animalium genus quoddam in iſtis montibus frequens invenimus: valde ſimile iis hircis (niſi quòd cornibus orbum eſt) quos in Orientali India reperiri tradis. Ruffi ſunt coloris, magna ex parte & herbas ſalutiferas depaſcuntur (quarum magna eſt copia in montibus, ubi iſta animalia degunt) ita fugacia, ut ſolo tormentorum æneorum ictu aſſequi poſſimus.

Occaſio inveniendi Decima quinta Junij hujus anni 1568. ego cum aliquot amicis ad venationem profecti ſumus, in hujus regionis montes: In eam quinque dies inſumſimus: & aliquot ex his, quæ dixi, animalibus confecimus. Cumq; eorum cauſa venationem ſuſcepiſſemus, librum tuũ contuleramus. Aperto itaque maximo & provectioris ætatis animali, neque in ventriculo, neq; in alia parte corporis lapides invenimus. quo factum eſt, vt Indicis animalibus ſimilia non eſſe putaremus. Percunctati Indi, quos, ut nobis inſervirent, deduxeramus, qua corporis parte lapides hæc animalia haberent, ſe quidquam de lapidibus ſcire negabant: (ut ſunt nobis infeſtiſſimi, nec ſua ſecreta nobis innoteſcere vellent) Indus tamen puer, decem aut duodecim annnos natus, cùm videret, nos tantoperè id ſcire cupere, in animali receptaculum quoddam, & velluti marſupium nobis oſtendit, in quod depaſtas herbas recipiunt, donec eas poſtea ruminatas in ventriculum trajiciant. Ibi puerum ilicò interficere voluerunt Indi, quòd nobis id indicaſſet: Eum tamen poſteà, nobis in venatione occupatis interceperunt; &, ut intelleximus, ſacrificarunt. Illud autem admiratione non caret, hoc animal per totas has Indias (Occidentales intelligit) non reperiri, præterquam in montibus iſtis regni Peruani. Nam ego omnia Mexicana regna, omnes Peruanas provincias & regna, provincias & inſulas Maramnon, Floridam, & multas præterea Occidentalium Indiarum regiones peragravi: attamen nuſquã hæc animalia conſpexi, quàm in ſolis hujus regni Peru montibus. Sola etiam, quæ in montibus paſcuntur animalia, lapides iſtos præſtantes generare obſervatum eſt. Nam quæ in planis pabulum ſumunt, ut herbas minùs ſalubres depaſcuntur, ſic etiam lapides eorum, tametſi utiles, iis, viribus non pollent, quibus præditi ſunt, qui ab animalibus in montanis degentibus eruuntur. Ex animalis igitur, quod ſecuimus, burſulâ novem lapides exemimus, qui Naturæ beneficio iſtic creari videntur ex ſalutiferarum illarum herbarum ſucco, quæ in burſulam illam congeruntur. Secuimus & alia hujus generis animalia, quæ confeceramus: in quibus omnibus lapides invenimus, plures aut pauciores, pro animalis ætate. Cœpimus iis uti eo ordine, quẽ in tuo libro docuiſti, & adverſus eoſdem etiam morbos, in quibus ſanandis mirabiles eorum effectus experti ſumus, quos longũ eſſet referre, Quæ omnia tibi accepta referre debent non modo Hiſpani, ſed etiam univerſus orbis, &c.

Addunt nonnulli, animal iſtud ſerpentibus quoque veſci, partimq; in ſuccum & ſanguinem, partim in lapidem Bezoarticum

rictum eos convertere. Quo mysticè declaratur, ab iis vitiis vel rebus etiam adversis, quibus alii succumbere aut omninò perire solent, viro forti ac virtute prædito nihil periculi esse metuendum; sed eum insuper inde propter constantiam & recti judicii robur magis confirmari, & spiritus alacriores conquirere. De quibus exstant Gregorii Nazianzeni versiculi, è Græcis ita Latini facti:

Gravibus nihil movetur incus pulsibus,
Infracta casus mens repellit anxios.

Ioach. Camerarius. Idemque hoc Emblemate expressit Dn. Joachimus Camerarius, Inclutæ Reipub. Norimbergensis Medicus quondam celeberrimus, *Centur. 2. Embl. 64.*

Nulla venena probis vitiis fortisque maligna
Obsunt: quin potius robora dant animis.

Animalium lapidem hunc gignentiũ venatores. Diximus suprà, Lapides istos alios aliis graviores & majores esse, quam in rē proditum est, iis regionibus, in quib. animalia lapidem Bezoar generantia inveniuntur, Venatores adeò peritos esse & exercitatos, ut quænam animalia majores lapides contineant, solo conspectu dijudicare possint: atque ea quidem, in quorum ventriculis majores lapides lateant, minùs mobilia agiliave esse, sed & lenta subtristiaque apparere. quinimò extincta etiã interdum reperta, in quorum receptaculis lapides fuerint graviores, ut retulit Christophorus à Costa.

Facultates autem Bezoartici lapidis quod attinet: scribit Garzias ab Horto, Indos eo uti adversus deleteriæ facultatis medicamenta. Ormuz verò & Corasonæ incolas tam adversus violentorum animalium morsus, quàm contra omnes *Lapidis Bezoar facultates.* melancholicos morbos. quod probat Garzias. ideoque & in mala scabie, lepra, pruriginibus, impetiginibusque rectè hunc usurpari contendit. Eademque ratione etiam quartanis convenire posse arbitratur. Ac quoniam exanthemata sive pustulæ & herpetes in India admodum noxia sunt, & subinde ægros necant: solere ait ægris per singulos dies pulverem lapidis Bezoar ex aqua rosacea propinari ad unum aut alterum granum, magno cum successu. Quod verò Petrus de Osma scribit, lapidem istum non haustum tantùm, sed & foris impositum mirificè venenis ac toxicis resistere; in tantum, ut, ex Matthioli sententia, omnia superet venena, si scilicet ita adalligatus fuerit, ad nudam sinistri lateris carnem contingat: Negat tamen Garzias, se quenquam vidisse unquam, qui simili modo id fuerit expertus. Illud autem constare, quòd ejus pulvis vulneri impositus, à mortiferis animalibus ictos liberet: iisdemque viribus polleat, apertis carbunculis in peste impositus: quandoquidem venenum exsugat. Cui sententiæ & Petrus de Osir accedit, dum pulverem illum scribit vulneribus sagittarum toxico illitarum utilissimè inspergi: adeoque lapidem Bezoar non tantùm cordis affectibus auxiliari, & tineas ventris expellere, sed & præsentissimum esse alexipharmacum perniciosissimi illius toxici, quo sagittas suas illinunt Indi, ad sese mutuò conficiendos, atque etiam nos Hispanos, (inquit) quorum plerique post vehementes cruciatus & furores mortui sunt, nullum auxilium invenientes. ut rectè dixerit Garzias, Viros planè deploratos, atque à Medicis derelictos, hujus lapidis usu pristinæ sanitati fuisse restitutos. quod Claudius Richardus uno atque altero exemplo confirmavit. quorum utrumque Diomedes Cornarius suis historiis Admirandis raris inseruit. Nam Reo cuidam Pragæ drachmam unam pulveris Napelli oblatam scribit. Cumque infirmus planè se deficere assereret, nisi statim subveniretur: oblatis quinque granis lapidis Bezoar-

Bezoartici in vini modico, continuò eum fuisse alleviatum. Similiter Viennæ cuidã ad mortem condemnato furi, ex Imperatoris mandato exhibitum fuisse bolum ex Arsenici pulverisati drachma dimidia, cum Conserva Rosarum præparatũ. Post cujus boni venenati deglutitionẽ, elapsâ fermè horâ unâ, ebiberit Bezoartici lapidis grana decem, in aqua Boraginis dissoluta; & exinde meliùs habere cœperit, & in pristinum sanitatis statum fuerit redactus. Ex quo concludit Cornarius, manifestum hinc fieri, Bezoar medicamentum esse regium, facile, placidum, omni periculo carens: & ut Aretii verbis utar, pueris, mulieribus, & senibus medicinam hanc vel sub ipso Canis fervore, quo præcipuè tempore reliqua medicamenta omnia ferè suspecta sunt, tutissimè dari: quandoquidem corpus nullo alio pacto aleret, aut debilitet, sed maximè roboret. Quocirca in India, dicebat Garzias, opulentiores bis se purgare singulis annis, Martio videlicet & Septembri: & à purgatione quinque subsequentibus, diebus continuis haurire in singulas doses decem hujus lapidis grana, macerata in stillatitio rosarum liquore, atq; eo remedio juventam & membrorum robur sibi conservari dicunt. Hoc amplius scripsit Christoph. à Costa, Garziæ plagiarius, quosdam hujus lapidis pulvere singulis quindecim diebus uti, existimantes eo medicamento partes corporis vitales, generationisq́ue membra roborari.

Lapidis Bezoar precium. Tam præstans itaq; cum lapidum istorum Virtus sit, nulli equidem mirum videri debet, quòd tanto in precio habeantur. Nam & Garzias testatur, habuisse se unum, qui etsi quinque duntaxat drachmas penderet, in ipsamet tamen India pluris, quàm sexaginta quatuor aureis Hungaricis fuerit emptus: succrescente autem tempore etiam precium illorum adcrevisse: siquidem nunc omnes ad ejus regionis, in qua generantur, Regem præferri oporteat: nec sine difficultate haberi indè queant. Quòd si Petro de Osina credimus, tantæ apud Indos dignationis sunt lapides isti, ut in Idolorum suorum delubris, quæ Guacas vocant, collocatos eos habeant, & preciosissima quæque, veluti aurum, argentum, gemmas, monilia, animalia, & pueros iis offerant, & attestante Christophoro à Costa, in hæc verba prorumpere soleant: Licet Deus omnia in hominum utilitatem creârit: damnum tamen quodammodò esse, cum lapidem in alium usum convertere, quàm Principum & nobili stemmate progenitorum: quandoquidem in plebis usum, loco lapidis Bezoar, radicem *Moringæ* creârit. Nam arboris illius Moringæ radicem, Unicornu & Lapidis Bezoartici vires supplere, vereq́ue theriacam esse; qua vulgò Incolæ utantur, cùm adversus omnis generis venena, tùm contra morsus serpentium maximè noxiorum, aliorumque insectorum & virulentorum animalium, idem Costa præcedente capite docuerat. *Radix Moringæ.*

Sed quoniam, ex Matthioli sententia, Bezoar lapis propterea inventu difficilis, quòd non desint paribus notis lapilli, qui tamen nullam adversus venena vim habeant: ideò operæ precium fuerit, de probandi ratione videre. Qua in re etsi Garzias adeò dextros ait esse Lusitanos, ut facilè, qua in regione singuli lapides nati sint, discernere & dijudicare possint: nolunt tamen Mercatores ea conditione eos vendere, ut an legitimi sint, periculum emptori facere liceat: sicuti Carolus Clusius prodidit. Ut autem adulterinos à legitimis dignoscant, manibus eos comprimunt, deinde spiritu inflant. Nam si aër aliquis permaneat, adulterini indicium est, quod Garzias tradidit. Cui aliam probandi rationem Clusius addit, cum ait: *Lapidis Bezoar probatio.* 1. 2.

Duci

Ducitur cum acu filum per toxicum (herba ea *Baleſtera* vocatur) deinde per canis aut alterius animalculi pedem tranſmittitur acus, atq; filium relinquitur in vulnere. Canis illicò ex ſymptomate incipit ſentire, quæ comitari ſolent eos, qui toxicum biberunt. Cùm planè concidit Canis atque deſperatus videtur, tum pulverem ab hoc lapide abraſum & aqua dilutum Cani in os iniiciunt. Si auxilium ſenſerit Canis, legitimi probatio eſt: ſin minus, adulterinum cenſent, Nicolaus Mo-
3\. nardis inde legitimi eſſe indicium ſcribit, ſi priore laminâ demtâ, ſubſequens multò inveniatur ſplendidior: Item, ſi in meditullio cavus ſit, & pulveris ejuſdem cum lapide ſubſtantia plenus. Etenim qui adulterati ſunt, neque laminas ſplendentes habent, neque pulverem illum in meditullio continent, ſed granulum aliquod, aut ſemen, ſupra quod Indi illum efformârunt. Sunt qui hunc probandi modum
4\. putant certiſſimum: Calx viva in manu, ſalivæ pauco exſtinguitur: mox lapide illo fricatur, atq; calx fulva redditur: quemadmodum ille retulit, quem Sereniſſ. Saxoniæ Elector Auguſtus, ad ejuſmodi lapides & alia precioſa apportanda ablegaverat in Portugalliam.

Nec verò ſilentio prætereundum eſt, Lapidi iſti Bezoartico valdè affinem eſſe lapidem *Malacenſem*: quem unicè venenis reſiſtentem in Malaca inveniri tradūt; ſaltem in Pam Regni Malacenſis provincia: & quidem in felle Hiſtricis. Lapidis ejus color dilutioris videtur purpuræ, guſtu amaro, tangendi levis & lubricus, quemadmodum Gallicus ſapor. Eſtque tanta in æſtimatione apud ipſos indigenas, ob raritatem, ut è duobus, qui Garziæ tempore ſimul reperti fuerunt, alter pro ingenti munere miſſus ſit ei, qui pro Rege Luſitaniæ Indiā gubernabat. quod literis conteſtatus eſt ipſemet Garzias ab Horto *lib. 1. c. 46.* Cui planè conſentientia ſcripſit Joh. Hugo Linſchor. *in ſua Navig. in Indiam Orientalem cap.* 87. niſi quòd in felle Porci lapidem iſtum inveniri tradit (unde & Luſitanis vernacula lingua *Petra di Porco*, id eſt, porci lapis dicitur) eundemque majori quàm Bezoar virtute adverſus venena laudari. Quòd autem lubricus ſit, & Gallico ſmigmati ſimilis, idem quoque aſſerit. Etenim uſu ita exigente, inquit, lapidem in aquæ pelvim iniiciunt: quo poſt aliquod tempus exempto, aqua amaritudinem contrahit, omnemque veneni vim tollit, ut experimentis eſt cognitum.

Lapis Malacenſis.

DE RHABARBARO; ET CASSIA TIT. IV.

***R**Habarbari uſus in medicamentis notus non erat, ſicuti nec* Caſſiæ ſolutivæ *aut fiſtulatæ. quanquam ſpecies ipſas exſtitiſſe non nego. De quarum tamen virtutibus nihil dicam, Phyſicis eas diſcutiendas relinquens.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

RHabarbarum, quod ſingulare medicamentum, & veneratione dignum apud omne humanum genus vocat Chriſtophorus à Coſta, Dioſcorides quandoque *Rheon*, interdum *Rhian*, nonnunquam *Rhaponticum* dicit; Galenus *Rheum* & *Rha*; Plinius *Rhacoma*; Celſus, ut & Actuarius, *radicem ponticam*; Pœni *Ravedſceni*; vulgus Medicorum *Rheubarbarum*, *Rheobarbarum*, & *Rhabarbarum*. Etſi autem Joh. Meſues *lib. de ſimpl. cap.* 5. tria facit Rhei ſeu Rhabarbari genera. 1. Indicum:

Rhabarbari nomina. *Pancirol. lib. 2.*

Genera.

cum: quod Ravedsceni, & præstantissimum esse dicit. 2. Barbarum: quod generis nomine sic appellat, nam omnes regiones, unde hodie affertur, maximè verò Troglodytica, Barbariæ nomen olim acceperunt. 3. Turcicum: quod omnium ait esse ignobilissimũ atq; ignavissimum, fortè quod ad Turcas vicinos inde deferatur, Turcicum appellatum à ponto enim, unde affertur, non longè illi distant. Paulus tamen, Actuarius, & Nicolaus Myrepsus, præter Barbaricum & Indicum, nullum agnoscunt. Et illud quidem ex Barbaria apportari dicunt: hoc, ex India aut locis Indiæ proximis, nempe Scenitis populis, ut auctor est Stephanus de Urbibus Persidis, unde & *Sceniticum* à quibusdam nominatur. Contrà literis contestati sunt Garzias ab Horto, & Christophorus à Costa, nullum omninò esse Rhabarbaricum aut Indicum, sed solummodò *Chinense*: (unde id Persæ *Ravam Chini*; Mauritani plerique solummodò *Ravam* vocant) quod interiore Chinarum regione duntaxat natum, in urbem Cantan, nobilissimum totius illius provinciæ portum & emporium, à Lusitanis inhabitatum, exportatur atque inde vel navibus in Indiam advehitur; vel alia via, & quidem ex eadem interiore Chinarum provincia Camelis defertur per Tartariam & Uzbeque in Ormuz, & inde in Persiam, Arabiam & Alexandriam: unde posteà universæ Europæ communicatur. Et hoc quidem, quod Jumentis apportatur, minus teredinem & cariem sentire dicunt, quàm quod navigiis advehitur: siquidem plus corrumpantur aromata, quæ per mare invehũtur, unius mensis spacio, quàm quæ terrestri itinere importantur, totius anni tempore.

Omne Rhabarbarum nascitur in China.

Rhabarbarum Veterum dif-

Sciendum autem inprimis est, Rhabarbarum Veterum tam Græcorum, ut Dioscoridis, Galeni, Theophrasti, quem & Plinius sequitur; quàm Arabum, ut Serapionis & Avicennæ, à Recentiorum, cùm Græcorum, ut Actuarii, Pauli, & Nicolai Mirepsi, tùm Arabũ, ut Mesuæ, &c. Rhabarbaro plurimùm differre: & quidem Loco, Colore, Odore, Pondere, & Facultatibus. 1. *Loco*: Nam Veterum Rhabarbarum ex Aquilonaribus regionibus, ubi Bosphorus & Rha fluvius, qui huic radici nomen dedit, exsistunt, afferebatur: ut ex Dioscoridis descriptione *lib. 3. cap. 3.* colligitur, cùm ait: Rhabarbarũ nascitur in iis, quæ supra Bosphorum sunt regionibus, unde etiam affertur: radix nigra (Plinius *lib. 27. c. 11.* costo nigro similem dicit) Centaurio magno similis, sed minor & magis rubens, sine odore, laxa & parum levis. Cùm quo planè congruit illud Plin. *d. c. 11.* ubi Rhacoma, inquit, affertur ex his, quæ supra pontum sunt, regionibus, &c. At recentiorum Rhabarbarum ex meridionalibus Regionibus ad nos defertur. 2. *Colore*: Veterum Rhabarbarum cum costo nigro similitudinem habet, & nigrum est, teste Plinio: At Recentiorum neque nigrum est: neque ullam cum costo habet similitudinem: imò flavum potius exsistit. 3. *Odore*: Veterum enim sine odore est, ex Dioscor. & Plinii descriptione. Unde Galen. *Radicem inodoratam* appellat *lib. de simpl. Medic. ad Paternianum, c. 228.* At recentiorum vehementer odoratum est. 4. *Pondere*: Veterum enim leve est. At Recentiorum grave: & quò gravius, eò melius. 5. *Facultatibus*: quia Recentiorum Rhabarbarum purgat. At illi Veterũ nulla purgandi vis inest. Neq; enim Dioscorides, neq; Plinius, neq; Galenus, nec Veterum præterea quisquam Rhabarbaro unquam usi sunt ad alvum subducendam: sed potiùs illi maximam adstringendi vim adscripserunt: sicque sanguinem exspuentibus, Cœliacis, & dysenteriacis conferre dixerunt. Sic Aëtius, qui sub Con-

fert à Recentiorum Rhabarbaro.

1. Loco.

2. Colore.

3. Odore.

4. Pondere.

5. Facultate.

Constantino Magno vix, inter ea, quæ adstringendo ventrem cohibent Rheum ponticum recenset, *Sermone 9 cap.* 47. Et Avicenna *secundi Can. ca.* 585. Rhabarbaro nullam purgandi potestatem tribuit, sed diversam potiùs. alibi enim inter medicamenta alvum cohibentia id enumerat. *Fen. 16. can. 3. tr. 1. c. 4.* Sed nec succedaneum ejus ulla purgandi facultate est præditum. Nam Veteres pro suo Rha seu Rhabarbaro, sive Rha pontico, usi sunt Centaurio magno. Galenus enim in libello περὶ ἀντιβαλλομένων inscripto ait: pro Rheo Centaurium usurpandum. Nicolaus autem Myrepsus, pro Rheo non tantùm Centaurio majore, sed & radice Symphiti utendum esse docet, Si enim, inquit, destituaris Rheo; Centaurio magno aut radice Symphiti utendum. Jam verò nulla Veterum unquam fuit, qui Centaurio aut Symphiti radici purgatoriam facultatem inesse scripsisset. Denique idipsum etiam testatur experientia. Nam Rhaponticum illud, quod D. Gerardus Caroli V. Imperatoris apud Solymanum Turcarum Imperatorem Orator, propriis manibus in Ponti regionibus eradicatum, in nostras regiones invexit, itidem purgandi facultate destitutum est. Hujus enim drachmarum duarum pondus datum, alvum haud movet, sed potius adstringit. quod pluribus prosequitur Leonhard Fuchsius *libr. 1. de compos. Med. cap.* 84. *& lib. 1. Paradox. medic. cap.* 4.

Incolæ non transmittunt nobis Rhabarbarum exsuccum: contra Mesuen.

Quod verò scribit, Mesues, Regionis ejus in quo Rhabarbarum nascitur, incolas sive indigenas, illud dies quinque macerare aqua, deinde succum exprimere; è quo ad Solem depurato trochiscos parare soleant, Regibus & principibus viris purgandis idoneos: reliquum verò exsuccum & exanimatum, & vi purgatrice tota, aut propè tota privatum ad alios transmittere: id & pro fabula habet atque inde ortum arbitratur Christophorus à Costa, quòd nonnulli gentiles Mercatores Rhabarbaro fungosiori & vetustiori (ut faciliùs à corruptione liberent, néve teredo, quæ id erodere solet, innascatur) aquam tepidam affundant; deinde linteis pannis emundatum bacillis aut filo trajiciant, & exiccent, ut nonnulla foramina piperis tenuissimè triti polline & cera obturent, deinde probè siccatum in psylli semine adservent. Hæc mihi, ait Costa, retulit mercator Canarinus, vir probus; sanctèque affirmabat, ea duntaxat fieri ad præservandum à corruptione Rhabarbarum: addebatque, id Rhabarbarum, in quo conspiceretur foramen, quo trajectum pependisset, ea ratione præparatum fuisse, neque ideò improbari, neque affusam aquam multum de ipsius viribus detraxisse. Cæterùm de Rhabarbari temperamento, duplici substantia & viribus, videatur Mesues *libro de simplicibus cap.* 5. Mihi satis fuerit, historicam ejus cognitionem ex optimis quibusque auctoribus collectam hîc tradidisse. quod & in Cassia solutiva enarranda sequar.

Cassia solutiva.

Ait Garzias ab Horto *cap.* 29. Cassiam fructum esse arboris, pyri magnitudine, foliis mali Persicæ, angustioribus tamen aliquantùm & virentibus: floribus genistæ perquàm similibus, luteis, cariophyllum odore æmulantibus: quibus decidentibus exsiliant oblongæ siliquæ, virentes admodum ante maturitatem, sed quæ per maturitatem nigrescant, longitudine interdum quinque palmorum, nunquam verò infra binos palmos.

eius natales.

Nascitur non in India tantùm, & quidem per universas Indiæ provincias; sed & in Ægypto quoque. Unde & siliqu

Ægyptia, & à forma atque colore Cassia fistularis, fistula nigra: uti & ab effectu Cassia solutiva nuncupatur. Et quoniam ea in locis sylvestribus etiam absque satione nascitur: non mirum, tantum ejus proventum esse, ut toti Europæ, atque adeò universo Orbi sufficiat. Neque enim ex Orientali tantùm India, atque Memphi & Alexandria Ægypti hodiè ea mittitur: sed & ex America, & quidē Insulis D. Dominici & Johannis de portu divite, in Orientem, unde prius deferebatur, plures naves eâ onustæ vehuntur, quàm Cantabri ferrum mittunt: ut testatum reliquit Nicolaus Monardis *in historia simplicium*

Delectus.

Medicam. ex Novo Orbe delator. capit. de Cassia solutiva. quo in loco etsi Cassiam istam Orientali longè præferre videtur: non desunt tamen, qui hoc ejus judicium improbent, ut Carolus Clusius notavit: asserentibus contrà Gartiâ & Christoph. à Costa, optimam esse, quæ ex India Orientali deferatur, & quidem locis ad Septentrionem magis vergentibus, ut in *Cambaya*: item quæ crassa, gravis, & in qua nihil sonet, cùm quatitur; cùm autem frangitur, splendet, & pulpamento nigro seu atramentario plena est: ex Joh. Guintherii Andernaci sententia, *in Comment.* 2. *dialog.* 15.

Cassia Arabū & Græcorum antiquorum differt. 1. descriptione.

Sed ne vocabulorum homonymia decipiamur: sciendum est, aliam esse Cassiam Arabum, de qua nobis hîc sermo est, aliam Græcorum veterum. Arabum enim Cassia, quam partim in India, partim in Ægypto nasci diximus, siliquas habet prælongas ac teretes, utrinq; fastigiatas, duos ferè pedes proceras, carne intus nigra, gustu prædulci, sed planè medicato, ligneis distinguentibus membranis, & ossibus siliquarum intercursantibus. Græcorum verò, teste Galeno, *lib. de Theriaca ad Pisen.* rubescit & rosam exspirat, sicut etiam dulcem gustum præ se fert, fistulis plena, & vinum naribus obolens, & aromatum modo vehementer odorata. Differunt etiam Usu & Viribus. Nam Arabum, & quæ hodiè in officinis venditur, ad leniendam alvum pulchrè conducit. At Græcorum id non facit. Ea enim urinam atq; menses cit, aliaque vires à priori diversas habet. Illa itaque Cassia, de qua Arabes scribunt, veteribus Græcis planè incognita fuit. Neque enim Galenus, neq; Dioscorides ejus mentionem faciunt. Unde si in Græcorum libris Cassia fistula legatur; non illa intelligenda est, de qua Arabes & recentiores agunt: sed Cassia lignea seu odorata, ut satius fuerit, Arabum Cassiam vocare *solutivam*, aut siliquam Ægyptiam; Græcorum autem Cassiam *ligneam* seu odoratam, quemadmodum Fuchsius putavit *lib. 1. paradox cap.* 5. vel ideò, quòd hæc species quædam Cinnamomi, imò ipsum Cinnamomum sit, ut ait Garzias *lib. 1. cap.* 15.

2. Viribus.

Porrò de vi & facultatibus Cassiæ consulendi erunt Medici. Illud saltem hîc disquirere lubet: Cùm Mesues *lib. de simplicib. cap. 6.* dicat, Cassiam absq; nocumento & mordicatione solvere, ita ut & prægnantibus conveniat: qui fiat, quòd idem scripserit, Cassiam intestina debilia & lubrica habentibus obesse? Sed respondet Joh. Costæus in suis ad eum locum annotationibus, id non eò contingere, quòd Cassia flatus & tormina ventris excitet: sed quòd nimis levia reddat intestina iis, qui sponte levia habuerint. Solere enim id nonnunquam accidere aliquibus, ut assumpto vel levissimo medicamento alvus per dies multos reddatur lubrica, ac si intestinorum levitate laborēt. Hinc Mesues Cassiæ adstringentia quædam admiscere jubet. Ridiculum verò inprimis est, quòd crediderunt nonnulli, Regionis ejus, ubi Cassia nascitur, incolas continua alui solutione laborare: quòd boves, quarum car-

An Cassia sit flatulenta.

Incolæ Regionis, ubi Cassia nascitur.

an lab ertè continua alui fluxione. carnibus vescerentur, Cassiam solutivam depascerent. Nam arbores altiores sunt, quàm ut à Bobus depasci possint: neque tanta est arborum istarū copia (quantum quantum etiam Cassiæ proventum esse diximus) ut infinitum Vaccarum numerum (quas multas quidem alunt, sed nullius carnibus indigenæ vescuntur) sustentare posset. Deinde cùm duro cortice sit prædita siliqua, verisimile est, vaccas graminis pabulum, quod semper ferè istic viret, istarum siliquarum aviditate, quàm maximè etiam has possent pertingere, non relicturas. Quod ipsum cùm ab incolis quæsiisset Garzias, non mediocrem se illis risum movisse scribit. Sanè quod flatus tormina excitat Cassia; id non tam Cassiæ, quæ si ad nos recens atque integra deferretur, nunquam tale quid cieret; sed Mercatorum vitio & dolo adscribendum est. Nam ut pinguior & minùs vetustior appareat Cassia, solent Mercatores pharmacopæi eam in arena madida, & locis humidis adservare. Unde mirandum non est, si excrementitio eo humore oppleta, datus postmodum & tormina excitet: ut Joh. Costæus ad Mesuem annotavit.

DE SACCHARO. TIT. V.

Saccharū. *Saccharum quoque olim quidem fuit: sed non admodum magna ejus erat notitia, & nec alium in finem, quàm in Medicina facienda usurpabatur. Retroactis jam aliquot centum annis, inventus est conficiendi illius modus: & nostra hac ætate quidam Venetiis artem ejus expurgandi & perficiendi reperit; eaque ex inventione ultra centena millia aureorum adquisivit, quas opes filio suo Equiti reliquit. qui & plerè eas consumpsit. Hodie ad eam subtilitatem deducta est ars ista, ut Rhabarbarum, Nuces pineæ, pistacea, Cinnamomum, & aliæ species Sacccharo condiantur, atque ita quasi recentia adserventur. Efformantur quoque ex Saccharo figuræ, & imagunculæ pulcherrimæ, nec non omnis generis fructus repræsentantur, ita ut naturales & ferè videantur. Id quod à Veteribus fieri non poterat, ob Sacchari, quod tum erat, paucitatem opinor.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

VAldè anceps est quæstio, Utrum Saccharum, quo hodie utimur, etiam Veteribus fuerit cognitum. Nam & Joseph. Quercetanus Medicus Regius non satis sibi constare ait ex scriptis antiquorum Hippocrat. nempe & Galeni, illos ejus cognitionis fuisse imbutos; & temporibus demum Æginetæ illud cognitum & in usu fuisse, ex scriptis ejus colligit *in diætet. polyhistor. sect. 3 c. 8. fol. 384.* cui adde quod Johan. Bruyer. de saccharo tradidit *libro 10. de re cibaria, cap. 8.* Qua in re ea utendum erit distinctione, quam adhibitam video ab Leonhardo Fuchsio *lib. 1. de Composit. Medicam. cap. 10. & libr. 1. paradox. Medicin. cap. 35.* quibus ex locis historicam utriusque cognitionem haurire lubeat. Saccharum itaque Fuchsio duplex est: Veterum & Recentiorum. Veterum rursus duorum est generum. Et quidem primi generis Saccharum nihil aliud est, quam Mellis species. Unde & de illa, inter mella loquuntur Veteres. Nam & Dioscorides *lib. 2. c. 75.* & Galenus *l. 7. de simpl.* *Sacchari Veterum duplex. 1. Mellis specie.*

Medicam. facult. & *libr. 8. de Medendi ratione cap. 4.* & Plinius *libr. 12. cap. 8.* unanimes scribunt, hoc ipsum Saccharum esse mellis in calamis concreti genus, in India atque felici Arabia inventum, & illinc advectum. Quin etiam Seneca inquit: Ajunt inveniri apud Indos Mel in arundinum foliis. Is utique melleus ros. Salis modo supra calamos sive arundines coactus & concretus, Archigeni *Mel arundineum*, quòd noctis frigore primum adglutinatum arundinibus, mellis speciem habeat; Paulo Æginetæ, à jam dicta concretione & natali solo, *Sal Indus* fuit nuncupatus: quia scilicet interdiu calore Solis superveniente induretur, & ita concrescat, ut salis effigiem capiat. Quibus accedit, quod Alexander Aphrodiseus *libro 2. problem. 74.* in hæc verba scriptum reliquit: Quod Sacchar Indi appellant, mellis coagulum est, Sole cogente rores, convertenteq; ad mellis dulcedinem. Saccharum autem antiquorum primi generis, à Sale Indo nihil differre, ostendit in primis antiquissimus scriptor Archigenes, id Salem Indicum, & arundineum mel vocans. Sed & Paulus Ægineta *libr. 2. cap. 54.* Archigenis auctoritate, Salem Indum non diversum esse à Sacchato innuit, dum ad asperam linguam plurimum conferre scribit. Id quod omnium maximè descriptio ejus indicat, quam ponit: Sal Indicus colore quidem & concretione communi sali nihil dissidet, gustu autem melleus. Avicenna etiam *Fen. 1. Can. 4 tract. 2. cap. 23.* Paulum sequens, de asperitate linguæ febricitantium, inter cætera sic scribit: Aut teneat in ore salem, qui asportatur de India, & est in colore salis, & dulcedine mellis: & sumat de eo, secundum quod dixit Archigenes, quantitatem fabæ unius.

à Sale Indo nil differt.

2. Mel cannæ, ex arundinibus expressum.

Alterum genus Sacchari Veterum, sed vetustioribus scriptoribus cognitum, ex arundinibus quibusdam, vel ex earundem radicibus exprimebatur: eoq; tum veluti liquido melle, tum in cibo, tum in potu utebantur. Hinc est quòd à nonnullis Mauritianis sit Mel Cannæ nominatum. Idque ex Ægypto & India maximè afferebatur. Fuisse autem id genus Sacchari Veteribus cognitum, versiculi Narbonensis Varronis docent;

Indica non magna nimis arbore crescit arundo.
Illius & lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeunt succo contendere mella.

Lucanus, quem C. Cæsare & L. Cæsiano Cos. natum esse constat, tertio Pharsaliæ ejus Sacchari meminit eo versu:

Quiquè bibunt tenerâ dulces ab arundine succos.

Statius Papinius, qui Nervę Imperat. temporibus claruit, *lib. 1. Suar. Sylv.* de eodem Saccharo ita scribit:

Et quas præcoquit Ebosia cannas.

Strabo, quem sub Octaviano celebrem fuisse liquet, *lib. 15.* non solum arundines illas exprimi, sed & decoqui solitas fuisse, memoriæ prodidit, sic scribes: Eratosthenes arborũ radices, præsertim magnarum arundinum, & naturâ, & decoctione dulces esse tradit. Solinus, qui Plinii contemporaneus fuit, *c. 65.* de India scribens, inter alia ita ait: Quæ palustria sunt, arundinem creant ita crassam, ut fissis internodiis, lembi vice vectitet navigantes: E radicib. ejus exprimitur humor dulcis ad melleam suavitatem. Galenus quoque *l. 4. de simpl. Medicamen. facultat. cap. 41.* arundinum illarum in Ægypto nascentium dulcium, unde melleus ille humor exprimebatur, meminit.

Saccharũ recentiori.

Recentiorum, seu Officinarum Saccharum, est succus à planta bene contrita expressus, calore ignis plus minusve excoctus, coactus & defecatus. Tradit autem

tem Manardus *lib. 2. Epist. Medin.* se à Lusitanis & Siculis cognovisse, plantam è qua Saccharum exprimitur, exteriore quidem specie arundini magnæ similem, interiore verò substantia valdè esse dissimilem. pulposam enim esse, gravē, mollem, & succi plenam: cum arundo sit levis, dura & vacua.

Saccharum quò plus coquitur, eo magis purum & elaboratius fit, candescit & durescit. Coctio namq; depurat, defecat & cogit. ideo ex multiplici coctura, diversos quoq; bonitatis gradus recipit.

Proinde primò plantam illam arundini similem excoquunt: deinde flava pars secernitur, & Saccharum exsistit: Hoc iterū coqui potest, atq; ita candidius fit, & concretius. Quòd si tertiò coquatur, maxima in eo & candoris & densitatis fit accessio. Quartum & quintum quoque concoqui solet, donec specie aluminis scissilis ferè transluceat. hocq; genus *Candidum*, seu, ut hodiè loquuntur, *Candum* atq; *Taberzeth* barbaris vocabulis nominant.

Saccharū Candi. Saccharū Candi est res factitia ex Saccharo quater vel quinquies excocto, majoris quæstus faciendi gratiâ per Seplasiarios Venetos confecta. Hi arundines etiam immittunt, ut supra has videri possit conglobatum. Gossypio denique involvunt, ut navi ex Orientalibus regionibus advectum putetur.

Saccharum quando primò coquitur, adhuc lentum ac feculentum est. Deinde verò semper magis atq; magis defecatum, durius, ac solidius fit, donec ad bonitatis fastigium pervenerit, ac perfectionis finē consequutum fuerit. Hinc illud hodiè *Finum* Saccharum appellatur purissimum & præstantissimū, nomine à Fine mutuato: quia cādore, duritie ac suavitate ad finem bonitatis pervenerit. *Infimum* autem est lentum, humidum, nigricans, insuave, feculentum, & primæ decoctionis nominatur. Inter hæc duo extrema, duo quoque sunt media. Alterum quidem Infimo proximum, secundæ decoctionis: Alterum verò Summo proximum, tertiæ decoctionis dictum.

Finū Saccharum. *Infimum.*

Saccharum itaque nostrum optimum & præstantissimum est, quod durum, solidum, & mutuo metarum allisu sonorum, ligni sicci & solidi instar, exsistit: tamen ob siccitatem & imperceptam raritatem leve, dulcissimum, candidissimum, & nivis in morem scintillans, coherens: quale *Valentinum* in metas pyramidum æmulas coactum, parvas ponderis libræ unius & dimidiæ; carissimum, & confectionibus siccis aptissimum. Illi dotibus & precio est proximum, quod *Madere* vel *Medere* appellant: sed in metas ponderis librarum 6. 7. 8. 9. 10. formatur; confectionibus expeditum. Affertur & Saccharum *ex Canariis*, in ripa fluminis Nigui nunc dictis insulis, olim fortunatis: etiam intus albicans, bonitate prædictis inferiùs, meti constans maximis, pondere librarum 10. 12. *Ignobilissimum*, est foris albidum, intus subrubrum, tanquam alio fartum, & foris alio tectum, metis æqualibus, omnium glutinosissimum. quod quidem condituris sive confectionibus siccis ineptum est; liquidis autem servit, Syrupis scilicet, Conservis, & similibus. quia misturâ vilitatem suam tegit. Id si mare sentit (nam eo Naves ob gravitatem saburrant) efficitur id, quod vulgò Rubrū vocant. quanquam sunt, qui rubrum Saccharum, spumam & spurcitiem omni Sacchari se coquendo purgantis existimant, ut Jac. Sylvius *lib. 1. de simpl. Medicam. natur.* tradidit: quemadmodum quod purius & candidius est, Officinæ Finum appellant.

Qualesit optimum. *Valentinū.* *Madere.* *Canariū.*

Nostrum igitur Saccharum à Veterum Saccharo primi generis differt Materia, Forma, Efficiente, Loco, Vsu & Viribus.

Nostrum Saccharū à Veterum Sacchаro.

Medicam. facult. & *libr.* 8. *de Medendi ratione cap.* 4. & Plinius *libr.* 12. *cap.* 8. unanimes scribunt, hoc ipsum Saccharum esse mellis in calamis concreti genus, in India atque felici Arabia inventum, & illinc advectum. Quin etiam Seneca inquit: Ajunt inveniri apud Indos Mel in arundinum foliis. Is utique melleus ros. Salis modo supra calamos sive arundines coactus & concretus, Archigeni **Mel arundineum**, quòd noctis frigore primum adglutinatum arundinibus, mellis speciem habeat; Paulo Æginetæ, à jam dicta concretione & natali solo, ***Sal Indus*** fuit nuncupatus: quia scilicet interdiu calore Solis superveniente induretur, & ita concrescat, ut salis effigiem capiat. Quibus accedit, quod Alexander Aphrodiseus *libro* 2. *problem.* 74. in hæc verba scriptum reliquit: Quod Sacchar Indi appellant, mellis coagulum est, Sole cogente rores, convertenteq; ad mellis dulcedinem. Saccharum autem antiquorum primi generis, à Sale Indo nihil differre, ostendit in primis antiquissimus scriptor Archigenes, id Salem Indicum, & arundineum mel vocans. Sed & Paulus Ægineta *libr.* 2. *cap.* 54. Archigenis auctoritate, Salem Indum non diversum esse à Saccharo innuit, dum ad asperam linguam plurimum conferre scribit. Id quod omnium maximè descriptio ejus indicat, quam ponit: Sal Indicus colore quidem & concretione communi sali nihil dissidet, gustu autem melleus. Avicenna etiam *Fen.* 1. *Can.* 4 *tract.* 2. *cap.* 23. Paulum sequens, de asperitate linguæ febricitantium, inter cætera sic scribit: Aut teneat in ore salem, qui asportatur de India, & est in colore salis, & dulcedine mellis: & sumat de eo, secundum quod dixit Archigenes, quantitatem fabæ unius.

à Sale Indo nil differt.

2. Mel cannæ, ex arundinibus expressum.

Alterum genus Sacchari Veterum, sed vetustioribus scriptoribus cognitum, ex arundinibus quibusdam, vel ex earundem radicibus exprimebatur: eoq; tum veluti liquido melle, tum in cibo, tum in potu utebantur. Hinc est quòd à nonnullis Mauritianis sit Mel Cannæ nominatum. Idque ex Ægypto & India maximè afferebatur. Fuisse autem id genus Sacchari Veteribus cognitum, versiculi Narbonensis Varronis docent;

Indica non magna nimis arbore crescit arundo.
Illius & lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeunt succo contendere mella.

Lucanus, quem C. Cæsare & L. Cæsiano Cos. natum esse constat, tertio Pharsaliæ ejus Sacchari meminit eo versu:

Quique bibunt tenerâ dulces ab arundine succos.

Statius Papinius, qui Nervę Imperat. temporibus claruit, *lib.* 1. *Suar. Sylv.* de eodem Saccharo ita scribit:

Et quas præcoquit Ebosia cannas.

Strabo, quem sub Octaviano celebrem fuisse liquet, *lib.* 15. non solum arundines illas exprimi, sed & decoqui solitas fuisse, memoriæ prodidit, sic scribēs: Eratosthenes arborū radices, præsertim magnarum arundinum, & naturâ, & decoctione dulces esse tradit. Solinus, qui Plinii contemporaneus fuit, *c.* 65. de India scribens, inter alia ita ait: Quæ palustria sunt, arundinem creant ita crassam, ut fissis internodiis, lembi vice vectitet navigantes: E radicib. ejus exprimitur humor dulcis ad melleam suavitatem. Galenus quoque *l.* 4. *de simpl. Medicamen. facultat. cap.* 41. arundinum illarum in Ægypto nascentium dulcium, unde melleus ille humor exprimebatur, meminit.

Sacchari recentiori.

Recentiorum, seu Officinarum Saccharum, est succus à planta bene contrita expressus, calore ignis plus minusve excoctus, coactus & defecatus. Tradit autem

tem

rem Manardus *lib. 2. Epist. Medin.* se à Lusitanis & Siculis cognovisse, plantam è qua Saccharum exprimitur, exteriore quidem specie arundini magnæ similem, interiore verò substantia valdè esse dissimilem. pulposam enim esse, gravē, mollem, & succi plenam: cum arundo sit levis, dura & vacua.

Saccharum quò plus coquitur, eo magis purum & elaboratius fit, candescit & durescit. Coctio namq; depurat, defecat & cogit. ideo ex multiplici coctura, diversos quoq; bonitatis gradus recipit.

Proinde primò plantam illam arundini similem excoquunt: deinde flava pars secernitur, & Saccharum exsistit: Hoc iterū coqui potest, atq; ita candidius fit, & concretius. Quòd si tertiò coquatur, maxima in eo & candoris & densitatis fit accessio. Quartum & quintum quoque concoqui solet, donec specie aluminis scissilis ferè transluceat. hocq; genus **Candidum**, seu, ut hodiè loquuntur, **Candum** atq; **Taberzeth** barbaris vocabulis nominant.

Saccharū Candi. Saccharū Candi est res factitia ex Saccharo quater vel quinquies excocto, majoris quæstus faciendi gratiâ per Seplasiarios Venetos confecta. Hi arundines etiam immittunt, ut supra has videri possit conglobatum. Gossypio denique involvunt, ut navi ex Orientalibus regionibus advectum putetur.

Saccharum quando primò coquitur, adhuc lentum ac feculentum est. Deinde verò semper magis atq; magis defecatum, durius, ac solidius fit, donec ad bonitatis fastigium pervenerit, ac perfectionis finē consequutum fuerit. Hinc illud hodiè *Finum* Saccharum appellatur purissimum & præstantissimū, nomine à Fine mutuato: quia cādore, duritie ac suavitate ad finem bonitatis pervenerit. *Infimum* autem est lentum, humidum, nigricans, insuave, feculentum, & primæ decoctionis nominatur. Inter hæc duo extrema, duo quoque sunt media. Alterum quidem Infimo proximum, secundæ decoctionis: Alterum verò Summo proximum, tertiæ decoctionis dictum.

Finū Saccharum.

Infimum.

Quali sit optimum. Saccharum itaque nostrum optimum & præstantissimum est, quod durum, solidum, & mutuo me tarum allisu sonorum, ligni sicci & solidi instar, exsistit: tamen ob siccitatem & imperceptam raritatem leve, dulcissimum, candidissimum, & nivis in morem scintillans, coherens: quale *Valentinum* in metas pyramidum æmulas coactum, parvas ponderis libræ unius & dimidiæ; carissimum, & confectionibus siccis aptissimum. Illi dotibus & precio est proximum, quod *Madere* vel *Medere* appellant: sed in metas ponderis librarum 6. 7. 8. 9. 10. formatur; confectionibus expeditum. Affertur & Saccharum *ex Canariis*, in ripa fluminis Nigui nunc dictis insulis, olim fortunatis: etiam intus albicans, bonitate prædictis inferiùs, meti constans maximis, pondere librarum 10. 12. *Ignobilissimum*, est foris albidum, intus subrubrum, tanquam alio fartum, & foris alio tectum, metis æqualibus, omnium glutinosissimum. quod quidem condituris sive confectionibus siccis ineptum est; liquidis autem servit, Syrupis scilicet, Conservis, & similibus. quia misturâ vilitatem suam tegit. Id si mate sentit (nam eo Naves ob gravitatem saburrant) efficitur id, quod vulgò Rubrū vocant. quanquam sunt, qui rubrum Saccharum, spumam & spurcitiem omni Sacchari se coquendo purgantis existimant, ut Jac. Sylvius *lib. 1. de simpl. Medicam. natur.* tradidit: quemadmodum quod purius & candidius est, Officinæ Finum appellant.

Valentinū. *Madere.* *Canarim.*

Nostrum Saccharū à Veterum Sacchar. Nostrum igitur Saccharum à Veterum Saccharo primi generis differt Materia, Forma, Efficiente, Loco, Usu & Viribus.

Primi generis differt. bus. 1. **Materia**: quia Veterum Sacchri materia est Mel & Ros: Nostri autem, est plantæ succus. quæ certè ita distant, ut

1. Materia *2. Forma* planta & aqua. 2. *Forma*: Nam Dioscorides & alii Veteres Saccharum suum, quo ad consistentiam & concretionem, salis modo fragile dicunt: Plinius etiam gummi instar candidum esse scribit. Contrà Nostrum priusquam excoquatur, colore potius nigricans & subflavum, quàm candidum exsistit: nec dentibus perfringitur,

3. Efficiente. sed per succum deglutitur. 3. *Efficiente*: nam Veterum Saccharum primò noctis frigus agglutinat, dehinc superveniens Solis calor obdurat. At Nostri Sacchari efficiens primùm est ipsa plāta; secundum artifex calor ignis coquens & defecans, & demum in hanc, quam videmus, metæ formam in ligneis vasculis deducens. 4.

4. Loco. *Loco*: Veterum enim Saccharum in India & felici Arabia tantùm in arundinibus, & illarum foliis nascitur. At Nostrum in Siciliæ & Canariæ Insulis. ubi nimirum pulpa plantæ, effigie tantùm arundini similis,

5. Usu. illud Saccharum continet. 5. *Usu*: Veterum Saccharum, teste Plinio, tantùm ad medicinæ usum accommodabatur. Nostrum autem ad dapes suavissimas faciendas adaptatur: adeò ut nullum magnificum jam sit epulum, quod non multo sit

6. Viribus. Sacchro conditum. 6. *Viribus*: Veterum Saccharum, teste Dioscoride, alvo est idoneum, & stomacho utile. Nostrum autem thoraci potius, quam ventriculo accōmodum experimur. Præterea Veterum, attestantibus Galeno & Paulo, sitim non affert, hoc est, ut Avicenna *lib. sui Canonis 2. cap. 757.* explicat, minorem, quàm mel, sitim efficit. Nostrum verò non minorem sitim, quàm mel ipsum excitat. quod certè cotidiana confirmat experientia.

Hactenus, quomodo Nostrum Saccharum à Veterum Saccharo primi generis differat. At ab eo, quod secundi generis esse diximus, Nostrum non quidem genere differt: nam quemadmodum illud fuit arundinum succus; ita & Nostrum. Differunt tamen inter se aliqua ratione, quod Veteres Saccharum suum magna ex parte ex arundinibus expresserunt: licet interdum etiam decoquendo, ut ex Strabone, Statio, & aliis supra ostensum fuit, extraxerint. Nostrum verò decoctione tantùm efficitur Siquidem. Sachari arundines minutim concisæ ignis calore tantisper decoquuntur, donec universus liquor, diu effervescens, igneque consumtus, in Saccharum, salis modo in vase concreverit, indureturque ac dealbetur. Ex quibus manifestum fit, priscos non ignorasse quidem hanc rationem decoquendi Saccharum: sed de industria eo uti noluisse, fortè quòd succus ille expressus, suavissimum eis potum præberet. Maluerunt igitur eo liquore ob melleam suam suavitatem pro potione uti, quàm ignis calore, ut hodie fieri solet, ad salis consistentiam ac duritiem decoquendo deducere. Postquam verò spes lucri quotānis arundines incidere, adeoq; artem & modum, quo liquor ille iis ipsis priùs minutim cōcisis, ac deinde decoctis, ad salis consistentiam redigere Indos docuit: verisimile est, quòd spe illa lucri allecti, succo expresso pro potu uti desierint. Aut certè cum succum illum incorruptum in alias, & maximè distantiores regiones transferre haud potuerunt; in eam, quæ hodiè affertur, formam redigere voluerunt. Quapropter cùm Veterum Saccharum secundi generis & nostrum sive Recentiorum, ex eadem arundine colligantur; ut inter se genere differant, fieri nequit. Differunt autem hac solùm ratione, quòd Nostrum arte duntaxat & igne præparetur, ideoq; artificiale sit: Veterum verò interdum expressum, aliquando decoctione elicitum extra-

à Veterum Saccharo secundi generis non differt genere.

Sacchrū Nostrum quomodo cōficiatur.

Veteres nō ignorarunt modum coquendi Saccharū.

extr. ctum: sicque naturale & artificiale fuerit. Quibus ita consideratis, nequaquam cum his pugnabant, quæ Joh. Langius scripta reliquit *Epist. Medicinal. lib. 1. Epist. 64.* antiquorum Saccharum à nostro non diversum esse contendens. Sacchari porrò vis & usus cui ignotus esse potest? Acria lenit: acida retundit: salsa suaviora reddit: austeritatem vincit: acerba mitescere docet: fatuis & insipidis sensum tribuit: &, ut paucis dicam, omnium saporum domitor videri potest. Tum verò Seplasiariorum officinæ quot figuras, effigiesq; ei tribuunt? num fructuum, olerum, animalium quadrupedum ac volucrum? quot semina eo incrustantur ad delicias hominis? Certum est, in eo monstrificum esse Gulæ ingenium. Nihil hodiè penè sine Sacchâro ventri conditur. Saccharum panificiis additur: Saccharum vinis miscetur: aqua Saccharo suavior salubriorque: carnes Saccharo asperguntur, pisces, ova. Nec pluribus locis utimur sale quàm Saccharo. Joh. Bruyerin. *de re Cibaria lib. 10. cap. 8.* Cum quo planè sentit Joseph. Quercetanus frequentiorem ejus usum ob insitam sacchâro qualitatem calidam, quæ facilè in bilem vertitur, omnibus interdicens. Qui enim, ait, avidiores sunt ad saccharum, & saccharatas confectiones immodicè deglutiunt, sanguinem sibi retorrent, perpetuam sitim incurrunt ac fœdam dentium nigredinem contrahunt. Ac juvenibus inprimis nocentissimum est, qui calido & bilioso temperamento esse solent, Quercetanus *in diatet. Poly-histor. sect. 3. cap. 8. fol. 348.*

Sacchari vis & usus.

DE MANNA, TIT. VI.

Manna

***M**Anna etiam nota quidem fuit Virgilio, qui eam roscida mella dicit; itemque Plinio, Galeno & aliis: sed, meo quidem judicio, virtutes ipsius ignorarunt; ideoq; medicamentis eam non adhibuerunt. Idq; voluisse puto Averroëm & alios Arabes, dum ante se incognitam hanc fuisse scribunt. Ipsa per se non tantùm delicata est, sed & aliorum medicamentorum amaritudinem mitigat. In usu quoque hodie sunt alia Simplicia, à Veteribus non usurpata: sed quæ non adeò magni momenti sunt. Itaque his omissis, ad Artes progrediar: & primùm quidem ad* Alchymiam.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

QUemadmodum in plerisq; aliis, quæ hactenus fuerunt exposita, ita & hoc loco cavendum, ne verbi homonymiâ decipiamur. Inter Mannam igitur Græcorum & Arabum, distinguendum inprimis est. Nam Græci, præsertim vetustiores, per Mannam nihil aliud intelligunt, quàm pulvisculum seu pollinem thuris confracti, cui admistum nonnihil est corticis thuris: hoc est, exiguas ex magnis fasciculis glebisve thuris micas, concussu motuque, dum ad nos advehitur, elisas, à thure levigato diversas, & cum fragmentis quibusdam exigui corticis thuris permixtas. Græcorum itaque Manna nihil aliud est, quàm mica thuris, concussu elisa. Hanc enim *Mannam* vocari Plinius testatur *lib. 12. c. 14.* quæ in hoc differt à pulvere thuris, quòd Manna thuris semper aliquid corticis thuris admistum habeat: pul-

Manna Græcorum.

Pancirol. lib. 2. r

pulvis, non item. Olim namq; tota thuris substantia trifariam fuit divisa: in Thus ipsum, Corticem thuris, & thuris Mannam seu pollinem. At Arabum Manna est substantia ex Rore originem habens, in quosdam seu globulos, seu granula collecta, coloris albi, consistentiæ solidioris, saporis suavis, in arborum frondes, ramos, & quandoque in terram decidens.

Arabum.

De materia hujus Mannæ antiqui valdè dubitarunt, Plin. *lib. 2. c. 12.* tres opiniones eorum, qui de hoc disputarunt, recensens. 1. Alios nimirum putasse, esse sudorem cœli 2. Alios, salivã siderum. 3. Alios, succum aëris se expurgantis. quæ tertia opinio licet sit verisimilis, valde tamen obscura est. Constat autem hoc ferè inter omnes, qui de Mannæ materia aliquid solidi affirmârunt; Eam constare ex vaporibus sublatis in regionem aëris, ex infimis corporibus, ex terra & aqua: qui vapores à terra & crassiori materia expurgati, deinde calore Solis percocti & quodammodò pinguiores redditi, subsequentis noctis frigore condensantur: condensati autem in folia, frondes, terram decidunt. Quòd verò hæc sit Mannæ materia, potissimùm ex eo potest elici, tum quod non nisi tempore æstivo, ubi caloris qualitas est ferventissima, & noctes sequentes frigidissimæ, Mãna reperiri soleat: tum quòd iis in locis aut regionibus reperiatur, ubi æstus Solis sunt vehementiores: sicuti in Ægypto & aliis in locis, atq; etiam in parte Italiæ.

Vera Manna materia.

Videtur nostra Manna ejusdem esse generis cum illa, qua Israelitæ in deserto aliquamdiu, tanquam cibo nutriti sunt. *Exod 16. & Num. 11.* Idq; disertè affirmat Franciscus Vallesius *libro singulari de sacra Philosophia, c. 57.* & Joh. Franciscus Picus Mirandulæ Comes, his eruditione plenis versibus:

Manna Israelitarũ, an eadem cũ nostra.

—*Nubes*
Sed placidum rorem verno liquefacta tempore
Gignit, si pulsis nebulis Nox ipsa refulsit.
Hac etiam semen Coriandri imitata rotundum
Cogitur, & ramis frondosæ stirpis adhæret:
Flavam corporibus bilem eductura. Sed olim
Dum Iudæ cohors sitientibus exsul arenis
Degeret, in pastum cecidit divinitus. inde
Attoniti patres, Man hu, dixêre vetusti.

Idq; vel ideò verum putandum est, quòd Notæ hujus illi conveniant. Nam Mannæ Israelitarum tribuitur: 1. quòd confertim nocturno tempore instar pruinæ decidebat. 2. quòd saporis erat similis, ac si quis farinam aliquam cum melle commisceret. hæc autem omnia reperiuntur & in nostra Manna. 3. quòd è populo Israelitico non nisi antelucano tempore colligebatur. Sic & in Manna nostro tempore peculiariter hoc observatur, ut necessarium sit, eam colligi, priusquam Sol oriatur: quandoquidem eo exorto, Manna dissolvitur & evaporat, ut nulla deinde reperiatur. Dices; si Manna pro alimento & cibo usi fuerunt Israelitæ, qui fieri poterat, ut non laxatis ac dissolutis corporibus perirent, profectò ipsime sentiebant hunc cibum esse levem. Nam 21. *Num.* ita conquerebantur: Anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo, at verò cibos leves, & qui solidam substantiam corporib. non tribuunt, medicamenta etiam esse atq; expurgare, Hippocrates testatur *Libello de Medicam. expurg.* Et fieri quidem potuit, ut principio is cibus illis contulerit, ut medicamentum, ad deponendam cacochymiam, quam ex esu cucumerum, peponum, porrorum, cæparum, & aliorum, quib. multo tempore in Ægypto erant cibati, contraxerant: expurgatis verò jam consuetudo fecerit idoneum & sua-

suavem cibum. Quid, quòd lenientibus medicamentis hoc peculiariter inest, ut propter familiaritatem, quam cum natura habent communem, facilimè in nutrimentum convertantur? idq; tum potissimùm, si quando aliud alimentum naturæ non statim exhibeatur. Cùm igitur Israëlitæ sola hac Manna pro solo nutrimento usi fuerint: non mirum est, eos quoque alimoniam inde sumsisse. Quibus accedit, quòd consuetudo etiam ex venenis potest cibum reddere idoneum, præsertim si lenta & moderata ea primùm fuerint: tum enim in corporibus humanis venena & pharmaca illa digeri, & in alimoniam converti, Medicis placuit: quum nihil nutriat, quod non priùs naturæ viribus concoctum sit. Consuetudinem certè in cibo plurimum valere; & quosdam venenis enutritos durasse, Joh. Bruyerin. *de re Cibaria lib. 1. cap. 22.* demonstrat. Sic Thrasias pharmacopola & plerique in Græcia pastores, integros ellebori manipulos citra noxam devorarunt & concoxerunt: cujus frequentes potiones, ob pharmaci assuetudinem, Eudemum illum Chium, nec vomitu, nec alvi dejectione purgare poterant, ut est apud Theophrastum *lib. 9. de histor. plantar. cap. 18.* Et proditum est? puellam præsentissimo napelli veneno nutritam, & puellari Venere decoram, ab Rege Indorum, Alexandro Magno muneri datam. Cujus scintillantes & serpentum more nictantes oculos cùm Aristoteles ipsius præceptor vidisset: Cave tibi ab hac, inquit, ô Alexander: hac nempe tibi exitium paratur. Nec fefellit hoc Aristotelis judicium eventus. nam plerique proci virginis commercio intoxicati interierunt, ut ex Aristotele & aliis retulit Johann. Langius, *Epistol. Medicinal. lib. 1. Epist. 12.* Jam si consuetudo ex venenis cibum potest facere idoneum, ut diximus: quanto magis ex cibis medicamentosis.

Venena in alimoniam conversa.

Accedente præcipuè Dei concursu, quo non cibus solùm, sed suavissimus etiam, & delectamentum omne in se habens, efficiebatur. Neque verò hinc Dei elevatur majestas, cum naturales rerum caussæ investigantur: sed laudatur potiùs infinita ipsius sapientia, qua omnia ita disponit, ut etiam quæ sunt portentosissima, videantur bona ex parte, secundùm naturalem rerum ordinem evenisse. Etsi enim Deus omnia jussu nutuque solo, nulla etiam adhibita materia possit agere; videmus tamen sæpenumerò cum & rerum naturalium, quarum ipse effector est & moderator, adminiculo & velut instrumento voluisse uti; eaque ratione prospicere visum est, atque afflictis mentibus solatia afferre. Quòd igitur Hebræi in vasta illa ac siticulosa solitudine Mannâ pasti sunt, divinæ potentiæ adscribendum est illud quidem, sed quæ tamen naturæ usa sit ministerio: uti etiam coturnicibus gregatim in castra delatis, aut cùm percussâ petrâ, refocillando populo aqua profflueret, lignoque aqua amara dulcesceret, tum etjam cùm Euri violentissimo flatu rubrum mare exsiccatum, transitum Hebræis patefaceret, ad internecionem deletis insequentibus. Similis est ratio de farina multiplicata, & adaucto oleo, Heliæ, & Helisæi precibus 3. *Reg.* 17. Eodemq; pertinet, quòd Hiskiæ apostema, admoto cataplasmate ex caricis seu ficubus contusis, quæ maturandi facultate pollent, ad sanitatem perductum est. *Iesa.* 38. Sic Christus ipse in dispellenda cæcitate mendici, medendi rationem non respuit, confecto collyrio ex luto & saliva, eaq; abluta extersàve in piscina Siloë. *Ioh.* 9. Est quippe ea salivæ hominis jejuni vis, ut vel hoc seculo lippitudini oculorum medeatur. Plin. *lib.* 28. *c.* 4. Sic Civis in Alexandria cæcus, dum Vespasianus supplicis ad genua devolutus cæcos oculorū orbes salivali oris excremēto

Saliva hominis.

pulvis, non item. Olim namq; tota thuris substantia trifariam fuit divisa: in Thus ipsum, Corticem thuris, & thuris Mannam seu pollinem. At Arabum Manna est substantia ex Rore originem habens, in quosdam seu globulos, seu granula collecta, coloris albi, consistentiæ solidioris, saporis suavis, in arborum frondes, ramos, & quandoque in terram decidens.

Arabum.

De materia hujus Mannæ antiqui valdè dubitarunt, Plin. *lib. 2. c. 12.* tres opiniones eorum, qui de hoc disputarunt, recensens. 1. Alios nimirum putasse, esse sudorem cœli 2. Alios, salivâ siderum. 3. Alios, succum aëris se expurgantis. quæ tertia opinio licet sit verisimilis, valde tamen obscura est. Constat autem hoc ferè inter omnes, qui de Mannæ materia aliquid solidi affirmârunt; Eam constare ex vaporibus sublatis in regionem aëris, ex infimis corporibus, ex terra & aqua: qui vapores à terra & crassiori materia expurgati, deinde calore Solis percocti & quodammodò pinguiores redditi, subsequentis noctis frigore condensantur: condensati autem in folia, frondes, terram decidunt. Quòd verò hæc sit Mannæ materia, potissimum ex eo potest elici, tum quod non nisi tempore æstivo, ubi caloris qualitas est ferventissima, & noctes sequentes frigidissimæ, Mãna reperiri soleat: tum quòd iis in locis aut regionibus reperiatur, ubi æstus Solis sunt vehementiores: sicuti in Ægypto & aliis in locis, atq; etiam in parte Italiæ.

Vera Manna materia.

Videtur nostra Manna ejusdem esse generis cum illa, qua Israelitæ in deserto aliquamdiu, tanquam cibo nutriti sunt. *Exod 16. & Num. 11.* Idq; disertè affirmat Franciscus Vallesius *libro singulari de sacra Philosophia*, *c. 57.* & Joh. Franciscus Picus Mirandulæ Comes, his eruditione plenis versibus:

Manna Israelitarũ, an eadem cũ nostra.

—Nubes
Sed placidum rorem verno liquefacta tepore
Gignit, si pulsis nebulis Nox ipsa refulsit.
Hac etiam semen Coriandri imitata rotundum
Cogitur, & ramis frondosa stirpis adhæret:
Flavam corporibus bilem eductura. Sed olim
Dum Iudæ cohors sitientibus exsul arenis
Degeret, in pastum cecidit divinitus. inde
Attoniti patres, Man hu, dixêre vetusti.

Idq; vel ideò verum putandum est, quòd Notæ hujus illi conveniant. Nam Mannæ Israelitarum tribuitur: 1. quòd confertim nocturno tempore instar pruinæ decidebat. 2. quòd saporis erat similis, ac si quis farinam aliquam cum melle commisceret. hæc autem omnia reperiuntur & in nostra Manna. 3. quòd è populo Israelitico non nisi antelucano tempore colligebatur. Sic & in Manna nostro tempore peculiariter hoc observatur, ut necessarium sit, eam colligi, priusquam Sol oriatur: quandoquidem eo exorto, Manna dissolvitur & evaporat, ut nulla deinde reperiatur. Dices; si Manna pro alimento & cibo usi fuerunt Israelitæ, qui fieri poterat, ut non laxatis ac dissolutis corporibus perirent, profectò ipsime sentiebant hunc cibum esse levem. Nam 21. *Num.* ita conquerebantur: Anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo, at verò cibos leves, & qui solidam substantiam corporib. non tribuunt, medicamenta etiam esse atq; expurgare, Hippocrates testatur *Libello de Medicam. expurg.* Et fieri quidem potuit, ut principio is cibus illis contulerit, ut medicamentum, ad deponendam cacochymiam, quam ex esu cucumerum, peponum, porrorum, cæparum, & aliorum, quib. multo tempore in Ægypto erant cibati, contraxerant: expurgatis verò jam consuetudo fecerit idoneum & sua-

suavem cibum. Quid, quòd lenientibus medicamentis hoc peculiariter inest, ut propter familiaritatem, quam cum natura habent communem, facilimè in nutrimentum convertantur? idq; tum potissimùm, si quando aliud alimentum naturæ non statim exhibeatur. Cùm igitur Israëlitæ sola hac Manna pro solo nutrimento usi fuerint: non mirum est, eos quoque alimoniam inde sumsisse. Quibus accedit, quòd consuetudo etiam ex venenis potest cibum reddere idoneum, præsertim si lenta & moderata ea primùm fuerint: tum enim in corporibus humanis venena & pharmaca illa digeri, & in alimoniam converti, Medicis placuit: quum nihil nutriat, quod non priùs naturæ viribus concoctum sit. Consuetudinem certè in cibo plurimum valere; & quosdam venenis enutritos durasse, Joh. Bruyerin. *de re Cibaria lib. 1. cap. 22.* demonstrat. Sic Thrasias pharmacopola & plerique in Græcia pastores, integros ellebori manipulos citra noxam devorarunt & concoxerunt: cujus frequentes potiones, ob pharmaci assuetudinem, Eudemum illum Chium, nec vomitu, nec alvi dejectione purgare poterant, ut est apud Theophrastum *lib. 9. de histor. plantar. cap.* 18. Et proditum est? puellam præsentissimo napelli veneno nutritam, & puellari Venere decoram, ab Rege Indorum, Alexandro Magno muneri datam. Cujus scintillantes & serpentum more nictantes oculos cùm Aristoteles ipsius præceptor vidisset: Cave tibi ab hac, inquit, ô Alexander: hac nempe tibi exitium paratur. Nec fefellit hoc Aristotelis judicium eventus. nam plerique proci virginis commercio intoxicati interierunt. ut ex Aristotele & aliis retulit Johann. Langius, *Epistol. Medicinal. lib. 1. Epist. 12.* Jam si consuetudo ex venenis cibum potest facere idoneum, ut diximus: quanto magis ex cibis medicamentosis.

Venena in alimoniam conversa.

Accedente præcipuè Dei concursu, quo non cibus solùm, sed suavissimus etiam, & delectamentum omne in se habens, efficiebatur. Neque verò hinc Dei elevatur majestas, cum naturales rerum caussæ investigantur: sed laudatur potiùs infinita ipsius sapientia, qua omnia ita disponit, ut etiam quæ sunt portentosissima, videantur bona ex parte, secundùm naturalem rerum ordinem evenisse. Etsi enim Deus omnia jussu nutuque solo, nulla etiam adhibita materia possit agere; videmus tamen sæpenumerò eum & rerum naturalium, quarum ipse effector est & moderator, adminiculo & velut instrumento voluisse uti; eaque ratione prospicere visum est, atque afflictis mentibus solatia afferre. Quòd igitur Hebræi in vasta illa ac siticulosa solitudine Mannâ pasti sunt, diuinæ potentiæ adscribendum est illud quidem, sed quæ tamen naturæ usa sit ministerio: uti etiam coturnicibus gregatim in castra delatis, aut cùm percussâ petrâ, refocillando populo aqua profflueret, lignoque aqua amara dulcesceret, tum etjam cùm Euri violentissimo flatu rubrum mare exsiccatum, transitum Hebræis patefaceret, ad internecionem deletis insequentibus. Similis est ratio de farina multiplicata, & adaucto oleo, Heliæ, & Helisei precibus 3. *Reg.* 17. Eodemq; pertinet, quòd Hiskiæ apostema, admoto cataplasmate ex caricis seu ficubus contusis, quæ maturandi facultate pollent, ad sanitatem perductum est. *Iesa.* 38. Sic Christus ipse in dispellenda cæcitate mendici, medendi rationem non respuit, confecto collyrio ex luto & saliva, eaq; abluta extersàve in piscina Siloë. *Ioh.* 9. Est quippe ea salivæ hominis jejuni vis, ut vel hoc seculo lippitudini oculorum medeatur. Plin. *lib.* 28. *c.* 4. Sic Civis in Alexandria cæcus, dum Vespasianus supplicis ad genua devolutus cæcos oculorũ orbes salivali oris excremẽto

Saliva hominis.

aspersisset, risum recuperavit. Cor. Tacit. *lib. 21. de Vespasiano.* Johan. Lang. *lib. 3. Ep. Medici.* Similiter Christus in discutienda surditate, digitos in aures inseruit, immissoque in linguam sputo, loquelam muto restituit. *Matth. 9. Marc. 10.* Cujus generis miracula aliâs solo tactu aut verbo peregit, ab iis tantùm stipulatus impetrandi fiduciam: quam cum inter alios clamosus ille cœcus Bartimæus inter turbæ fremitus testaretur, confestim nullo adhibito visibili externoque signo, visum recepit. *Luc. 18.* qua de re plura videri poterunt apud Levin. Lemnium *in Herbar. Biblic. explic. c. 3.* & Franc. Vallesium *in lib. singulari de sacra Philos.*

Manna Arabum an Græcis cognita fuerit sub alio nomine. Sed an hæc Arabum Manna, veteribus Græcis fuerit cognita non parum controversum video. Sunt qui hoc negant propterea, tum quòd nomen hoc apud illos non reperiatur; tunc quòd hanc purgandi facultatem nulli alicui rei simili tribuant, tum quòd Avecroës 5. *Coll. cap. 55.* disertè scribat, Inveniri quædam medicamenta apud Medicos, de quibus Galeni testimonium non exstet, atque inter hæc *Tereniabin* ponat, quam Mannam interpretantur. Sunt contrà, qui Mannam veteribus Græcis cognitam quidem fuisse affirmant, non tamen sub Mannæ nomine (quam vocem Arabes ab Hebræis mutuati sunt, quibus *Man hu* idem est, ac si dicas, *Quid est hoc?*) sed appellatione Mellis aërei, seu roscidi, sive roridi. Atque ea de re ipsum etiam Galenum loqui *lib. 3. de aliment. facult.* ubi fatetur, suo tempore in Asia hoc mellis genus ita copiose repertum fuisse in frondibus arborum, ut Incolæ dixerint Jovem pluisse mel: Unde inditum illi nomen, ut vocaretur ἀερόμελι καὶ δροσόμελι, quasi dicas, mel aëreum, mel roscidum, rorem melleum. Quinimò longo ante Galenum temporis intervallo Amyntam Græcum auctorem in 1. *de Asia ponderibus lib.* Mannam sub aërei mellis nomine exactè descripsisse, Johan. Langius asserit *lib. 1. Epist. Medicin. 64.* Et quidem appellationum istarum ratio vel inde est evidens, quoniam mel illud non secus atque ros antelucanis temporibus è cœlo seu aëre cadit: ubi halitus è terra & aquis prodeuntes, Solis calore sublati, ac deinde exactè extenuati & cocti, à frigore noctis in unum coguntur & densantur, atque in mellitos grumos coëunt, herbarum & arborum foliis atque frondibus, lapidibus quoque & solo interdum inhærentes. *Mel aëri. cur dicatur.* Incolæ itaque coria super terram extendunt, arbores ac stirpes excutiunt, quodque ab eis mellis instar defluit, excipiunt, & fictilia eo implent, quod quidem relictum brevi temporis curriculo coalescens, grumosum, gumi modo efficitur, ut Fuchsius tradidit. Collectionem autem illam matutino tempore, & quidem anteculanis horis fieri, etiam ex Matthiolo discimus: qui *Commentar. in lib. 1. Diosc. c. 73.* ab incolis se accepisse ait, quòd Manna manè legatur priusquam Sol exortus admodum excalefaciat: postea enim Sole liquefactam & absorptam facilè evanescere. Quapropter plerique (inquit) ubi in magna deciderit copia, summo mane ramos arborum præscindunt, & in opacis collocant, ubi concretam majori commodo legunt.

Mel aërii ab Arabum Manna ut differt. Mel verò aëreum seu roscidum, ab Arabum Manna nec forma, nec viribus differre, collatis utriusque descriptionibus erit evidentissimum. Nam teste Mesue *lib. de Simplicib. cap. 8.* Arabum Manna est ros supra plantas & lapides cadens, cujus materia est vapor, qui elevatur, cui accedit & digestio & maturatio in aëre, quando est æqualis & fœcundus lætis aspectibus. Diversificatur autem secundùm diversitates rerum, super quas cadit. Et cadens super plantas, suscipit de virtute planta-

rum

rum, & est cum permixtione particularium foliorum & florum. Jam si cum hac Mannæ descriptione conferatur Galenica Mellis aërei descriptio, *lib. 3. de facult. aliment.* prorsus certè cum ea conveniet, ut Fuchsius rectè animadvertit.

Mel apum differt à melle roscido seu aereo. Licet autem Galenus eo loci, hoc drosomeli, id est, melleum rorem seu Mannam, adeò affinem Melli apum faciat, ut horum unam & eandem materiam esse asseveret, Rorem scilicet: tamen Rorem melleum, seu mel aëreum, seu mel roscidum à melle apum, quod ex floribus colligitur, materiâ distare, multis demonstrat rationibus Valerius Cordus, *in annotat. in Dioscor. lib. 2. cap.* 104. Primùm enim

1. Mel apum semper, quocunq; Veris & æstatis tempore in floribus reperitur. At ros melleus non semper, sed rarissimè decidit.

2. Deinde Mel apum tam noctu, quàm interdiu, in floribus invenitur. At melleus

3. ros tantùm matutino tempore. Adhæc, mellis apum circa meridiem plurimum in floribus deprehenditur. At melleus ros, incalescente Sole, statim perit.

4. Tum Mel apum, dum in floribus continetur, semper est liquidum. At Ros melleus est concretus.

5. Posteà Mel apum continetur in floribus. At Ros melleus super folia plantarum decidit.

6. Prætereà, Mel apum vetustatem non tantùm per se longam ferre potest, sed etiam omnia alia, quæ hoc excipiuntur, in multos annos conservare: quod Theriaca, Mithridaticum, & aliæ hujusmodi confectiones clarè ostendunt. At Ros melleus, ne solus quidem incorruptus unum atq; alterum annum durare potest, nedum alias res à corruptione tueri.

7. Insuper, in Septentrione maxima mellis est copia, ut Lithvania, Livonia, & vicinis regionibus: In quibus tamen rarissimi

8. mi mellei rores conspicuntur. Quinimò, si Ros melleus est mellis materia: qui fit, quòd hic in flores tantùm decidat? Cœlo enim delatus in ea potiùs se demitteret, quæ lata & expansa sunt, veluti folia plantarum; & minimè in tantillos flores. Quoniam verò mel apum non in foliis plantarum, sed floribus reperiatur, atque iis non totis, sed absconditis eorum anfractibus & posteriori tantùm parte atque recessu: haud verisimile est, Mellis apum materiâ Rore constare, quomodo enim his præteritis latissimis etiam foliis, in florum ultima penetralia tanquam furtim irrepens, atq; ex industria in latebris se absconsum recipere potest? Accedit, quod Rore mellito delapso ad hunc frequentius quidem convolant apes, non quidem ut eum in alvearia revehant; sed tanquam ad cibum & pastum: quo adeò se replent, ut prorsus inertes & ignavæ reddantur, multæ emoriantur. Hinc Rustici dicere solent: Mellitos rores bonum quidem pastum apibus præbere, sed ad mellificationem minimè conducere. Interim enim, dum roris suavitate allectæ, cibi avidæ detinentur, nihil ad alvearia convehunt. Quapropter Mellis apum materia non est Ros, sed cujusq; plantæ dulcissimus succus, à Sole ad extremas ejus partes (quales flores sunt) elicitus, perfectè excolatus & excoctus, dum per tãtum spatium ad flores trahitur. Unde quãdo tempestivos imbres serena cœli constitutio sequitur; plurimum mellis gignitur, imbre nimirum succum & materiam plantis præbente, Sole verò in dulcem liquorem excoquente. *Quæ sit vera Mellis apum materia.*

Cæterùm Manna duûm in universum est generum. Alia enim est liquida, alia arida. *Liquida*, fictilibus asservatur, & Arabico nomine *Tereniabin*; Hippocrati *Mel cedrinum*; Galeno *Mel aereum*, *mel roscidum*, *Ros Libani*. Hæc quia nunc nullo in precio habetur, servari desiit. *Arida*, hodie in arculis ligneis aut vitreis asservatur: estq; duplex. Vel enim ex Orientali plaga defertur, vel ex Calabria. Quæ ex Orientali *Differt. seu gener. Mannæ. Liquida. Arida.*

tali plaga defertur, vel ex Calabria. Quæ ex Orientali defertur plaga, triplex est: 1. *Granata & Mastichina*, quæ præstantissima putatur, & exiguo grano Mastichæ est similis, unde & nomen sumsit. 2. *Bombycina*: quæ vilis est, grano constans grandiori, floccorum lanæ & bombycis effigie: estque nihil aliud, quàm aut evanida & senio exhausta Mastichina, aut saccharo aliisq; imposturis adulterata. 3. *Briansona*: quæ compacto est grano, pingui, dulci, flavoque prædita. Quæ ex Calabria defertur, itidem est triplex. 1. Quæ stirpium frondib. insidens colligitur, & primas obtinet partes. Hinc appellatur *foliorum Manna*. Constat autem minutis granulis, translucida, gravis, candida, gustu dulcis ac suavis. 2. Quæ ramis insidet. Hæcq; secundas sibi adsciscit partes. 3. Quæ lapidibus & solo inhæret, granis constans crassioribus, & colore minus sincero. Sicque prioribus duabus vilior existit.

Delectus Manna. In delectu Mannæ, Ætas, Locus, & Arbor, consideranda. Nam aliquid ex ea re, super quam cadit, sibi acquirit, & propter contractum facultatem attrahit. Hinc quæ super foliis arborū reperitur, optima censetur, quia nihil ab ipsis recipitur: neq; ipsa est ingrati odoris. Quæ vero ex caudice arboris colligitur, non tam bona est quàm quæ in foliis. attamen in trunco collecta melior est, quam quæ super lapidem aut terram recipitur. Rursus præstantior est, quæ in saxo provenit, quàm quę in terra: ex qua faciliùs corrumpitur. Interdum igitur lanæ bene mundæ arboribus subjiciuntur, ex quibus illa sumitur: ut videre est apud Andernacum *in dialogo* 5. 2. *Commentarii.*

Optima item censetur, quæ recens est, splendens, candicans, & in purissimos grumos concreta, gustu melleam præ se ferens dulcedinem: ex stirpibus odoratis & salubribus collecta: nullis surculis aut folliculis implicata. Mala est cineritia. Pessima est fusca, cœnosa, antiqua. Hæcque tempore mollescit, & dolum prodit.

Variat etiam Durationis tempus. Alia enim statim post annum exolescit & situm redolet, ut Mastichina, quæ uno duntaxat anno in suis viribus perstitit. Alia tardius corrumpitur, ut ad quinquennium adservari possit: veluti est, quæ in Italia provenit, præsertim in Calabriensi agro. Omnes tamen sicciori loco gaudent. Sed an Manna illa, qua nos vulgò utimur, sit roscida Manna Arabum; id disputatum habes apud Johan. Costæum *in annotat. ad Mesuæ libr. de simplic. capit.* 8. & Donatum Altimarum *in libello de viribus & differentiis Mannæ.* quibus adde, quæ de Manna scripta reliquit Mesues *utr. ac simplic. capit.* 8. Petrus Andreas Matthiolus *in lib.* 1. *Dioscoridis capit.* 73. Johannes Langius *Epistol. Medicinal. libr.* 1. *Epist.* 64. Andernacus *in dialogo* 5. *secundi Commentarii*: Leonhardus Fuchsius *libr.* 1. *de Composit. Medic. cap.* 6. Ex istis enim Medicorum hortulis hæc nos delibavimus. *Durationis tempus.*

DE ALCHYMIA. TIT. VII.

Alchymia notatio. *Alchymia, infusionem significat. Chymia enim, Græcâ dictione, Latinis Infusio denotatur; & Al. Arabum est articulus: quibus Alcoranus, Hic Coranus est; & Al-megistus Ptolemaus, idem quod Hic Megistus vel Maximus Ptolomæus.*

Origo. *Magna est controversia, quando inventa Alchymia fuerit. Neque enim Plinius*

Plinius auctor alioquin diligentissimus, neque etiam Græcus aut Latinus scriptor ullus mentionem ejus facit. Equidem hanc antiquissimam credo licet posteà intermissam. Scribit enim Suidas, artem istam usque ad tempora Argonautarum durasse, cum Iason surreptum ivit aureum vellus: quod nihil erat aliud, quàm liber quidam, ex aliis metallis aurum docens conficere. Eum enim tecto nomine aureum appellabant vellus, fabulam illam confingentes. Ægyptii artem istam, imperante Diocletiano, strenuè professi sunt qui odio illos habens, ob excitatum tumultum, scripta eorum de fusione argenti atque auri conquisita combussit, ne ex arte hac ditati Aegyptii, & pecuniæ freti copiis, in posterum rebellarent, ut idem Suidas refert. Creatus autem fuit Diocletianus Imperator anno 287. ut ita ars ista renovata potius, quàm nova dici possit.

Multa autem hoc seculo nostro egregiè & ingeniosè inventa sunt, quæ anteà planè fuerunt incognita. Inter quæ referri potest Lato, *sive æs illud co-* *Lato.* *ronarium, quod est æs illustratum certo aliquo pulvere, qui admiscetur, & splendorem metalli, quod reverà non est, ei indit, quoniam si cochleare ex ære isto coronario inibi immergatur, purum illud æs, ut prius erat, revertitur, consumto enim pulvere, adscititium splendorem amittit.*

Excolentes Alchymiam modum etiam excogitarunt Saphyrum dealban- *Saphyri dealbatio.* *di, ut Adamas videatur. Soletque annulo ita inseri, ut nemo, quantumvis peritus, Saphyrum eum esse, possit dignoscere. Equidem ejus rei periculum fieri vidi à Gemmariis Venetis, curante Duce Reipublicæ illus cùm Prætorem Patavii ageret. Orta enim disputatione, & sponsione facta, utrum lapis illi annulo insertus, Saphyrus esset, an Adamas; pro Adamante fuit responsum, & dixerunt Artis hujus periti, non potuisse Saphyrum istum ab Adamante discerni.*

Proferunt quoq; Alchymistæ Stanni genus, quod ipsummet argentum pu- *Stannum* *tes. Idq; malleo quidem percussum constans manet & stabile, at non in vase* *pro argento.* *illo, quod Lacopella sive Cupellam nominant. Habent præterea multas alias inventiones egregias.*

Invenerant etiam Aquas fortes, quibus æs ab auro & argento separant. *Aquæ* *quod antiquitus fieri non poterat, teste Vlpiano Iurisconsulto in l. 5. §. 3. ff. de* *fortes.* *rei vendicat. ubi, si æs cum auro mixtum fuerit, non amplius id deduci posse ait. Aquæ istæ fortes, cùm aurum ab argento separant, mirabiliter visum afficiunt. Videtur enim argentum quasi columna quadam per medium adscendere; mutaturq; in viridem, puniceum & alios colores: denique per aquam spargitur, ut nihil de argento videatur amplius: sed omnia aquâ plena sunt, auro in fundo subsidente.*

Noviter quoq; reperta fuit Lacopella *sive cupella, vasculū mirabile, ex bu-* *Cupella.*

bulo

bulo esse factum. In hoc aurum & argentum poliendum; & ab omni macula expurgandum mittitur, ut nihil præter purum putum aurum ibi remaneat. Aurum igitur vel argentum tenui bractea plumbi involutum, & vasculo illi immissum, igni imponitur, tum Cupella sive vasculum istud quicquid inest metalli, absorbet: ipsum verò aurum aut argentum, quod in fundo absque omni mixtura residet: intactum relinquit. Idque aurum di Copella dicunt.

Alchymia an sit licita

Sed dubitatur, Vtrùm Alchymia sit licita, nec ne? Et sanè tam Civilis, quàm Canonici juris interpretes uno ore affirmant; Etsi prima fronte negativè concludendum videatur, eo quòd solius Dei sit, unam substantiam mutare in aliam: id quod nemo, quam magni etiam nominis sit, præstare queat; Ideoque & Diabolus Christum tentaturus, & veluti dubitabundum redditurus, Vtrum filius Dei esset, nec ne; Si, inquit, filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant, hoc est, ejusmodi quid fac, quod solius Dei est: Nihilominus tamen concludunt tandem, Alchymiam esse licitam. Idq; hoc fundamento: quia scilicet omnia metalla ex sulphure & argento vivo, quod Alchymistis Mercurius vocatur, procedant: quæ si recipiant aerem, aquam & solem satis idoneum, in aurum convertantur: at si temperamento deficiantur, ut ad perfectionem illam deduci nequeant; tum argentum inde conficiatur, aut stannum, aut plumbum, aut æs, pro influxu & dispositione elementorum. Ars igitur humana non transmutat unam substantiam in aliam: sed calor & temperamentum, vim & potestatem habens sulphur & argentum vivum in aurum commutandi, quòd si ob defectum fieri hoc non poterit, tum Alchymistæ cum arte supplent calorem & temperamentum istud: quod si naturaliter adfuisset, utique ipsum sulphur ad auri substantiam deduxisset. Id quod Alchimistæ faciunt, Natura defectum artis adminiculo supplentes. Iohannis Andreæ, celebris Iuris Pontificii interpres, scribit Arnaldum in Villanova, *in Curia Romana, præsentibus multis Cardinalibus æs in virgulas auri commutasse: mox discedentem permisisse, ut probationi omni subjicerentur. Ars quidem vera esse potest: sed paucissimos, imò vix unum esse credo, qui eam calleat. Nam qui hanc profitentur, aut fatui sunt, aut admodum proclives ad paupertatem. Est enim tritum vulgi sermone proverbium:* Nunqam vidi Alchymistam divitem.

Arnal. de Villanova

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Video multorum literis consignatum, Hannibalem, magnum illum Carthaginensium Ducem, patriâ expulsum, cùm Ephesum ad Antiochum regem venisset exul invitatum fuisse ab hospitibus, ut Phormionem Philosophum & Rhetorem, si vellet, differentem audiret. Atque ubi is, se non nolle, ostendisset, verba fecisse

esse Philosophum satis multa, de Imperatoris officio, & de omni re militari. Applaudentibus itaque & laudantibus eum Antiochi Satrapis, qui ipsum audierant; interrogatum & Hannibalem, quid de eo sentiret? Respondisse *Pœnum* dicunt, Multos se quidem deliros sæpè vidisse, sed qui magis, q̃ Phormio deliraret vidisse neminem. Vereor mehercule, ne futuri sint, qui de meo hoc facto idem judicent, cùm me de Alchymia, quam neque disciplinâ satis, neq; etiam & quidem multò minùs usu mihi cognitam esse, nequaquam eo inficias, verba fecisse viderint; ad te præsertim, Illustriss. & fortiss. Princeps qui nō tantùm, ut Hannibal, militari prudentia & bellica virtute Dux passim deprædicaris inclutus: sed & omnium prætereà laudabilium scientiarum cognitione ita polles, ut ipsi ob id Nestori meritò comparandus sis armato, nisi ille plus ætatis habuisset; tu plus veræ sapientiæ. Debueram scilicet animo meum perpēdere, rectius me cùm conscientiæ, tùm famæ consulturum fuisse tacendo, quam inscitiæ meæ testes advocando: sapienter monente illo, quicunque etiam fuit, satius esse à culpa abstinere, quàm eâ commissâ, errati veniam poscere. Hanc tamē vel propterea faciliùs me impetraturum confido, quòd cùm instituti mei ratio exposceret, etiam ad præsentem hunc Titulum Notas meas adscribere; non quidem animus mihi fuerit, integram Alchymiæ artem, aut Artis præcepta tradere: sed satis fore existimarim, si quæ partim ex probatissimorum Auctorum lectione, partim etiam virorum doctorum conversatione & colloquio didiceram, ea materiæ huic convenientia, hîc loci, vel historicè saltem exponerem; interim non modò haud invitè cuivis permittens, suo ut abundet sensu, & de his pro arbitrio statuat: sed & eo me non parùm sustentans, quòd si erratum hîc forsitan à me fuerit, honesta tamen dicatur erroris excusatio ejus, qui multos & præstantes in re magna Duces fuerit sequutus. Ut igitur ab ipsius verbi notatione exordiar, constat ex Julio Firmico & aliis, antiquissimū esse Alchymiæ, chemiæ, chymiæ, aut chimiæ nomen, ipsis etiam Arabibus & Ægyptiis usurpatum. Suidas in recitandâ illâ Diocletiani historia, cujus Pancirollus hîc meminit, ut & Cedrenus dicit χημείαν, quam nos rectè vertere possimus *Chemiam*. Plutarchus *in Osiride* ait, Ægyptum sacrâ linguâ à sacerdotibus dictam esse χημείαν. Quid absurdi est, putare, artem ipsam jam inde ab Hermete Trismegisto sacerdotibus Ægyptiis familiarem, Chemiæ; quasi Ægyptiæ, nomen traxisse, ad perpetuam ortus sui memoriam? Quid Arabes apposuerint & quo sensu, satis notat Pancirollus noster: etsi Cœl. Rhodiginus non Al, sed Archimiam nominet. *lib. 7. cap.* 11. quasi ut quibusdam placet, ἀρχικὴ χημείαν. Quòd si Arabib. id verbi fusionem significat, non ineptè Recentiores nominis rationem reddunt ἀπὸ τοῦ ἅλὸς καὶ χέεσθαι, quod est *fundere Salem*, ut Libavius *lib. 1. Epist. Chymic. Epist. 6.* & Henricus Kunrad Lipsensis *in sua confess. cap. 7.* tradidêre: modò ne à Græcis acceptum dicamus cū Libavio. Neq; enim satis est, ut idem putabat, Græcam linguam cognitam fuisse in Ægypto: aut ibi fuisse fertiles metallorum fodinas & scaptensulas. Cur enim à Græcis non petitam artem illorum potius, quam domestico appellarent nomine? Eodem modo *Chymiam* dicere liceat ἀπὸ τοῦ χυμοῦ, id est, humore, sapore, &c. ut quomodocunque notio exprimatur, at non, ut origo. Infrà enim demonstrabitur, non à Græcis primò, aut Latinis; sed ab Ægyptiis artem hanc fuisse excultam. Recentiores (in quibus fortasse primus Paracelsus) Artem *Spagyricam* vocant, vel ἀπὸ τοῦ σπᾶν *Spagyrica.*

Alchymiæ notatio.

Pancirol. lib. 2.

καὶ ἀγείρειν,(quod est divellere & cõgregare:cùm, ut annotat Quercetan. *in Antido Spagyr. sclopet.* per eam eliciatur, ac tum cogatur cõprimaturq; subtilis quædam & spiritualis natura, in qua vis & effectus medicamenti præcipuè consistit:) Vel, ut placet Libavio *adversus Gramannum, & dicto Epistolarum loco*, quasi Magiricam, aut excoctoriam. Non desunt, qui *Destillatoriam* vocant, à destillationibus artificiosis: quam tamen Hieron. Rubeus *Sect.4.lib.2. Destillat.* ut & Pancirollus noster, diversam facit à Chemiâ: sed ita, ut una ex altera ortum duxisse videatur: &, qui ad destillationem, metallorũ præsertim, incumbit, is statim, ab omnibus ferè, Chemicæ arti operam navare credatur.

Destillatoria

Nimirum discernit, non tam subjecto, q̃ scopo. Facit enim *Destillationem* rei Medicæ præparationẽ ad usum Medicum: *Chemiam*, metallorum transmutationem & perfectionem. Libavius contrà, Chymiam eam dicit Alchymiæ partem, quâ perficiuntur quævis opera Chymica, Essentiæ, Magisteria, &c. *lib.2. Alchym.c* 1. Sunt, qui latiùs adhuc accipiant verbum Chemiæ, quam ut superiorum nominum ratio competat. Non enim solam Medicinam & Operationem, sed omnem etiam Naturæ rationem, & ex aliis principiis, *Sale, Sulphure, & Mercurio*, ipsi tribuunt. Ita ferè Theophrastus Paracels. post Veteres (neq; enim ipse se authorem, sed restauratorem passim venditat, qui multa didicerit à patre Wilhelmo, Setthagio, Tritthemio, aliis. 1. *Tom. Chir. Mag. lib. 2. tract. 3. cap.1.*) & qui eum sequuntur, Petrus Severinus Danus *in Idea sua Medicina*, Thomas Mufettus Anglus *in dial. Apologet. adversus Erastum*, Gerardus Dornæus *in artific. Chymist. & de luce Natura Phys.* & alij plurimi. Indeq; est, quòd in Dialogo, qui inscribitur *Chrysorrhimon*, dicatur scientiarum, ut ingeniosissima, sic maximè utilis & necessaria. Eandem ob causam Dornæus *in Clave lib.1.cap.1. & alibi*, constituit eam Theoricam & Practicam, ut Philosophiam; quam etiam dicunt, sed cum adjectione, *Philosophiam adeptam*: licet artis hujus professores etiam absolutè & absq; adjectione ista *Philosophos* se appellent. *Theorica* Physica est scientia, ut Libavius ait, honoratior; desumenda Dornæo *lib. 1. de luce Natur.* ex Geneseos *cap. 1. & 2.* & fundamentum Chemistici artificii seu *practica*, quæ conjuncta est, ut Chrysorrhimon ait, cum naturalib. rationibus, ex sympathia & antipathia manãtibus: quippe quæ ex Naturæ secretis admirandos, pulcherrimos, salutares, & divinos effectus soleat proferre.

Destillatio à Chemia quomodo differat.

Chymia & theorica, & practica.

Non disputo, quàm ineptè: hoc observo, neminem adeò insaniisse, ac nuper Rulandum, qui, (ut mihi hunc Titulum recognituro ostendit Vir Clarissimus, Johan. Ingelstetterus, Medicus Palatinus) in Dedicatione Progymnasmatum Alchemiæ, ferè ex Harvetti Demonstrat. Verit. Chym. & Exam. Paris. Cens. Libavii transcriptorum, in ipsam Aulam Augustissimi Imperatoris transmissâ, ausus est totidem verbis scribere: Si Paulo (Apostolo) consentienter ratiocinari licebit, eminentior (sic enim legendum censeo ob propositum, quod est demonstrare, hanc artem, ut paulò antè ait, esse omnium eminentissimam) Dei notitia, ex hujus artis Alchymiæ praxi hauriri potest, ipsis sacrarum literarum monumentis. Sed hæc vindicent ii, quibus præcipuè hæc cura incumbit. Ego ad subjectam materiam officiaq; pergo.

Ioh. Ingelstetterus.

Etsi autem Dornæus & alii subjectam artis materiam ponunt Vegetabilia, Mineralia, & Animalia, horum enim omnium usus est in medendo) in quibus ad Medicinam præparandis separatione impuri à puro (quod, illo rejecto, usurpant, quip-

Chymia subjectum.

quippe Essatâ, quam vocant, Anatomiâ Essentificatum, & à Compedibus, quo plus virium haberet, corpori humano seorsim aut conjunctim applicatum, tum ad morbos depellendos, tum ad valetudinem confirmandam, liberatum) versatur: qui tamen usum Medicum primò non spectant, sed Politicum aut Oeconomicum, hoc est, divitias aut delitias, illi totam occupatam censent circa Metalla & Metallica. Primò dixi. Nam quòd decantatum illum lapidem Philosophicum cum GEBRO MAURITANO, & DORNÆO, ut posteà dicetur, Medicinam faciunt non minùs corporum nostrorum, quam Metallorum: id prætexi magis, quàm credi à plerisque hanc artem tractantibus censent *Sapientes*, qui ubique rari. Sed ego hanc litem aliis dirimendam relinquo: & in instituto pergo. Ex eorum numero, qui Alchymiam ad Metalla & Metallica adstringunt, est Pancirollus noster, ut colligere est ex iis, quæ ad hanc artem & vetera, & recentia profert Inventa. Ex veteribus est, aurificium: ex recentioribus, Lato, Saphyri dealbatio, Stanni præparatio, Aqua fortis, & (reclamante Libavio, *Comment. Alchem. parte 1. libr. 6. capit.* 14. ex Budelio & Matthesio, allegantibus *Psalm.* 11. *Hierem. 6. Malachiæ*. 3. Platone item & Plinio: quàm rectè, alii viderint. Equidem probationem aliquam agnosco: illam, quâ de sermo, non video) probatio per Cupellam: de quibus passim Chymici & allegati jam, & allegandi deinceps. Verùm sunt longè plura, si non vetera: saltem recentia. Quæ cùm in certa redigat capita Chrysorrhimon; operæ precium duxi ea hîc adscribere: eoq; amplius, quo uberiorem nobis suppetitabunt dicendi materiam. Ipsa autem exempla & modos infinitum foret hic recitare: & peti possunt à Libavio *libro* 2. *Alchym.* & Baptista Porta *de Magiâ naturali*. qui ex aliis ea diligenter collegerunt. Ait ergo Chrysorrhimon: ab ingeniosis hominibus quædam ita sunt eruta atque vulgata, ut jam artes amplius dici non mereantur. Quædam autem inventa nondum sunt. Quædam inventa quidem sunt, sed ea paucissimis, atque ferè nemini tot seculis constiterunt. Ex quibus unum (est præcipuum) totius artis Chymicæ unicus scopus ac verus finis) miro tamen artificio, altoque silentio semper absconditum, aut arcanum dici adhuc mereatur. Et paulò pòst: Chymica inventa (ut præcipua persequar) sunt partim circa metalla, partim circa metallica, Circa Metalla hæc ferè possunt constitui: Ea commiscere simul, ut aliquid aliud esse appareat: cujus exempla satis sunt vulgata. Ea immutare, ut circa ferrum & æs maximè solet contingere: ponderi adiicere, aut, quod facilius, detrahere: solidiora quædam reddere: colorem in quibusdam mutare, ut circa ferrum utplurimum: molliora quædam, alia duriora efficere: omnia verò hęc absque fallendi studio. Alia, & quidem subtiliora, circa Metallica versantur; ut deaurationes, argentationes, separationes. Ex quibus indagatæ sunt Metallicorum admirandæ vires, sympathiæ, antipathiæ: ut Antimonii, Hydrargyrii, Caphuræ, Sulphuris, Chrysocollæ, Plumbi cinerei & candidioris cum auro, argento, orichalco, &c. Huc pertinet pyrii pulveris inventum: & vitri deducendi scientia in longissimas lineas. Omitto ea, quæ ad remedia pertinent, Destillationes, suffitus, fusiones Metallicas: quibus vix quicquam ingeniosius, accuratiusque. Quæ autem inventa nondum sunt, de iis verba quî facere possum? Inveniri tamen adhuc plura posse existimo: veluti vitrorum absq; igne mollities, Electri cōpositio, lapidum durissimorū fabrefactio, aquarum tenuissima-

Chymica inventa.

ſimarum excoctio, &c. Quæ verò inventa ſunt, ſed pauciſſimis conſtant: ex his eſt, vitrum in adamantinam duritiem perducere: morbis deſperatis ex Metallis & Metallicis præſentiſſima ac ſubita exhibere remedia. Item contra venenorum omnium vim antitodum exquiſitiſſimum certiſſimumque. poſtremò, quod omnium eorum, quæ enumeravit, vim atque efficaciam excedit, eſt certa ac compendioſa methodus, qua ſubtiliſſimi ſpiritus parantur, quorum efficaciâ abſolutiora metalla multiplici proportione perfectiora atque auctiora (nullâ prorſus tentatâ fallaci Metamorphoſi) produci poſſunt. Et paulò ſuprà: Ad hunc ſcopum pertingendum cùm tot ingenia fruſtra laborarint: ut tamen aliquid egiſſe vulgò videantur, ad Sophiſticam confugere exiſtimarunt, & ſic *aureo*, quod dicitur *hamo* piſcati ſunt. Hæc ille. Ad hanc Sophiſticam ſunt qui referant lapides, ſeu tincturas auri particulares, quas ſic dicunt, propter univerſalem: qua de multus eſt Henr. Khunrad *in ſua Confeſſione, præſertim cap.* 9. ex authore Conſilii Solis & Lunæ, Com. Bernhardo, Riplæo, Zacharia, aliis Philoſophis poſt Gebrum: qui hoc dat conſili *cap.* 7. *Sum. perfect.* ut deſertis particularibus Univerſalis quæratur lapis: Cujus materiam ajunt eſſe parvi, imò nullius precii: ubiq; inveniri: ideoque ipſum ubiq; parari poſſe; & facilè: nec fas tamen eſſe, nomen materiæ proprium, ut cæteram artem præparandi (nam in his duobus, 1. materiæ cognitione: 2. ejus debita præparatione, totum Chymicorum officium conſiſtere ait J. Aurelius *lib. 2. Chryſopœja*) divulgare, niſi ubi non prodeſt. Loca allegantur in Henr. Khunradi *Confeſſ. cap.* 1. ex Philoſophis ſed explicantur tum ab aliis, tum vel inprimis à Theobald. Hoghelande *lib. de Alchemiæ difficultate.* Sunt qui pro lapide Philoſophico habitum fuiſſe

Lapis Philoſophicus.

dicant celebratiſſimum illud Theophraſti *Laudanum*: quam Melchior Adamus *in Theophraſti vita* medicinam eſſe dicit laudatiſſimam ex rebus, quas orbis habet, præſtantiſſimis, quæ vitã conſervant confectam, & in omnibus morbis, præterquam in lepra, efficacem, adeoque promptam, ſalutarem & mirabilem, ut vere de ea dici poſſit, quod Philo apud Galenum *de Theriaca* prædicavit. Nam, cum *Albertus Baſa*, Poloniæ Regis medicus, ex Italia redux, deveniſſet ad Paracelſum, qui tum tẽporis ad S. Viti urbem agebat; cum eo ad ægrotũ acceſſit, quem ſupervicturum paucis horis affirmabant omnes, ex caſu virtutis & pulſus defectu, laborante etiam pectore. Ibi Theophraſtus idem affirmabat fore, ſecundum Humoriſtarum artem Medicam: ſed facilè reſtitui poſſe ex vera arte, quam Deus in natura occultaverit: atque ægrum illum in craſtinum ad prandium invitavit. Producto igitur quodam deſtillato trium guttarum, id in vino illi exhibuit, illicoque hominem ita reſtituit, ut ea nocte prorſus convaluerit, & ſequenti die comparuerit in hoſpitio Theophraſti cum ſumma omnium admiratione. Laudani quoque iſtius vires in curanda hydropiſi ex eo deprehenduntur, quod ſubjiciendum putavi. In Bavaria Nobilis quidam familiæ præcipuæ hydrope laboravit. Ad eum, Baronis cujusdãs cui nobilis ille chariſſimus, rogatu Theophraſt. inviſit: ſuoq; medicamento favente & annuẽte Deo, ſtatim hydropicũ liberavit, adeò ut aquæ intercutis quaſi rivus in conclavi deflueret. Supervixit ille Nobilis, hydrope illa liberatus, decem inſuper annis. dolẽdum inprimis eſt, quod Laudani iſti conficiendi rationem nemini aperuerit, ſed tanquam ſingulare myſterium ſecretò ſemper habuerit: adeò ut ne moriturus quidem ulli mortalium id manifeſtare voluerit! Ac quoniam varia

Laudanũ Theophraſti.

quo ſemimortuus reſtitutus.

Hydrops curata.

eius conficiendi ratio occulta.

Theophr. Encomium varia variorum & mira de Theophrasto Paracelso traduntur: placuit è multis unicum illud Petri Rami in medium proferre. In oratione enim de Basilica palàm profitetur, quod in intima naturæ viscera sic penitus introiverit: metallorum stirpiùmque vires & facultates tam incredibili ingenii acumine exploraverit ac perviderit: ad morbos omnes vel desperatos, & opinione hominũ insanabiles percurandum: ut cum Theophrasto nata primum Medicina perfectaque videatur. Tanta Asclepiadis fama Romæ in populo militiæ studiis dedito contigit, ut totam veterum Medicinam abrogaret, novamq; sectam conderet: quâ sæpe vino, aliis abstinentia cibi vinique, fricatione corporis, ambulatione, gestatione, morbi omnes curarentur, Itaq; cũ eâ fama excitos Mithridatis Regis Legatos & pollicitationes sprevisset, hominemque è funere relatum servasset: universum propè hominum genus in se convertit. Theophrastus nempe Germanicus, hic Asclepiades fuit: Sed de Theophrasto ista hic inseruisse satis sit. Plura desiderans consulere poterit Melchior. Adamum in ipsius *Theophrasti Paracelsi vita*. *Ipse Asclepiadi par.*

Chymica ars vetustissima. Porrò de Artis hujus, quando partes variæ sint & latè pateant, authorib. & antiquitate quæritur variè. In sacris habemus, Tubalcain filium Lamech erudiisse omnem fabrum ærarium & ferrarium. *Genes. 5. v. 22.* Inde credunt quidam, annotante Libavio *lib. 1. Alchymia cap. 1.* eum primum in aliqua artis parte sudasse, quæ dicitur Metallurgia.] quasi verò hinc amplius aliquid concludi possit, quàm quâ ad agriculturam faciunt illa metalla, aut eorum usum, & in universum cognitionem: de qua disputat Polydor. Vergilius *lib. 2. cap. 19.* post Plinium. Artem verò transmutandi metalla in aurum & argentum, omnes vendicant cuidam Hermeti Ægyptio, seu Mercurio Trismegisto: quem sic dicunt, non tam ad differentiam cæterorum,) tres enim memorantur à Roberto Castrensi, ex Mesue: quib. Hier. Rubeus quartum accenset *sect. 1. cap. 4. de Destillat.* cujus sunt citra controversiam pilulæ de Giera Hermetis apud Mesuem, contrà quam Libavius *Alchym. lib. 1.* censet; nescio an etiam Pellicanus, seu vas & sigillum Hermetis) quàm ad laudem. Qua de re sic scribit Robertus Castrensis *in præfat. ad Morienum Rom.* à se ex Arabico Latinè, quamvis minus eleganter, conversum: Legimus in historiis Veterum, tres fuisse Philosophos, quorum quisque Hermes & Mercurius vocabatur. Primus fuit Enoch: alter Noë: tertius, qui post diluvium in Ægypto regnavit diu. Iste autem à nostris Antecessorib. dictus est Triplex, propter trinam virtutum collectionem, sibi à Deo tributam. Erat autem Rex, Philosophus, & Propheta. Is verò fuit, qui post diluvium omnium artium & disciplinarum, tam liberalium, quam mechanicarum primus fuit inventor & editor. Hactenus ille. Eandem rationem nominis Trismegisti reddit Paulus Scaliger *lib. 4. Epistem. Cathol.* verùm Tabula Hermetis, Smaragdina quæ dicitur, seu Sermo veridicus, ut Dornæus vult *præfat. Comment. in ipsam*, huic instituto convenientiorem reddit, his verbis: Vocatus sum Trismegistus, habens tres partes Philosophiæ totius mundi. Thomas Mufettus Anglus *Epistol. Chymic. 3.* coætaneum hunc Mosi fecit: Paulus Scaliger, loco citato, pronepotem Atlantis, Promethei physici fratris. Mosis autem nativitas cadit in An. Mundi 2373. qui est ante natum Salvatorem nostrum 1598. Argonautarum expeditio circiter Annum Mundi 2740. ante natum Christum 1231. ut supputat Abraham. Bucholz. *in Indice Chronico.* Diocletianus verò Imperator floruit *Hermes Trismegistus: Hermetes tres, imò quatuor.*

ruit circiter annum 284. post natum Christum. Ultra ergo mille octingentos viguisse hanc artem in Ægypto ante Diocletianam Chymicorum librorum devastationem, de qua ex Suida auctor noster loquitur, rectè potest colligi. Cum autem Moses eruditus fuerit in omni sapientia Ægyptiorum, adeo ut potens esset in dictis & factis. *Actor. 7. v. 22.* fortè quis hinc concluserit, neque eum ignorasse hanc artem: eoque amplius, si verum est, quòd affirmare non dubitat Dornæus, Trismegistum tabulam suam Smaragdinam, in qua contineri artificium hoc, omnes contendunt Chymici, ex historia creationis omnium, ut à Mose descripta est, desumsisse. Sic enim ait *lib. de luce Natur. præfatio. exposit. ad tab.* Hermes ille Trismegistus, cognomento Mercurius, in doctrina Genesis per Mosen traditâ non vulgariter instructus, hâc posteriati physicam Spagiricã inde desumtam reliquit. Quæ si vera sunt: quis non cum Pancirollo dicat, hanc artem esse antiquissimam? Sed præstat ipsam Hermetis inserere tabulam, ut legitur apud Dornæum loco citato: Verum, inquit, sine mendacio, certum & verissimum. Quod est inferius, est, sicut quod est superius. Et, quod est superius, est, sicut inferius, ad perpetranda miracula rei unius. Et sicut omnes res fuerunt ab uno, meditatione unius; sic omnes res natæ ab hac una re adaptatione Pater ejus est Sol: Mater ejus Luna, Portavit illud Ventus in ventre suo. Nutrix ejus Terra est. Pater omnis Theolesmi totius mundi est hic. Vis ejus integra est, si versa fuerit in terram. Separabis terrã ab igne, subtile à spisso suaviter cum magno ingenio. Ascendit à terra in cœlum, itemque descendit in terram, & recipit vim superiorum & inferiorum. Sic habebis gloriam totius Mundi: ideoque fugiet abs te omnis obscuritas. Hæc est totius fortitudinis fortitudo fortis: quia vincet omnem rem subtilem, omnemque solidam penetrabit. Sic Mundus creatus est. Hinc erunt adaptationes mirabiles, quarum modus est hic, Itaque vocatus sum Hermes Trismegistus, habens tres partes Philosophiæ totius mundi. Completum est, quod dixi de operatione Solis. Hactenus tabula: quam omnes Commentatores, ut Hortulanus, Raymundus Lullus, Arnaldus de Villa Nova, Comes Bernhardus, Libavius & alii, præter unum Dornæum, sensu allegorico potissimùm de Metallorum transmutatione exposuerunt. Ille enim de Universali medicina tum præparanda ex vegetabilibus, mineralibus, & animalibus; tum applicanda corpori & animo explicat, ut videtur, ingeniosissimè. Verba sunt *Com. ad tab. Hermet.* hæc; Est igitur scopus istius Hermeticæ doctrinæ, Medicina quædã Universalis, quæ nedum insensatorum corporum (materiam omnem ad Medicum corporis usum præparandam intelligit, ut ex contextu colligere est) sed hominum etiam corruptiones, atq; morbos omnes indifferenter auferat. Et mox: Non parum sanè se fecisse putẽt homines, si tot ac tam varias corruptiones amoverint: quandoquidem ultra quòd sanitatem corporis hac ratione sibi conciliare valeant, mentis etiam tenebras omnes, atq; velamina tollunt; quibus amoris facilè veritatem cùm creaturarum, tàm conditoris omnium Dei, ad ejus gloriam proximorumque salutem, diligentiùs exquirunt, &c. hoc est, Physicè, Chymicè, & Theologicè seu Metaphysicè, & Moraliter exponit, tum *lib. de luce Natur. physica*, tum ex professo, & distinctè magis *in Comm. in tab.* tum dénique cæteris à se editis libris. Alii perspicuè magis requirunt Chaos & ejus elaborationem: quæ consistit in separatione & definitione seu fixione: quomodo cõdita sunt

Tabula Smaragdina Hermetis.

Tab. Hermet. exposit.

sunt primùm, referente Mose, omnia. Videatur Paracelsi & Dornæi expositio Geneseos. Henric. Khunradus *Confess. suâ* ad mysterium Incarnationis confert hoc negotium. Sunt, qui ad alia sacra. An autem hoc profanare sit, Theologorū esto judicium. Ego, quæ sparsim invenio alicujus momenti, refero, & ad Hermetem redeo, à quo quasi per manus tradita est & propagata, non ad Græcos, non Latinos, sed Arabes. Qua de re audiamus Th. Mufettum: Chemiam (inquit) tractavit Mercurius ille ter maximus, circa Mosis ætatem natus; sed ita obscurè, ut capere eam nec coævi, nedum Latini potuerint. Successit posteà Zoroastres, Salomo, & post ipsum Arabum familia: quorum tamen ante Gebrum nemo, quod scimus, Chimiam definivit, suisq; organis actionibus, materia, effectibus locupletavit. Huic tamen Paracelsus, aliique præclari Chymici, tam sermonis perspicuitatem, quàm rerum ordinem addiderunt, vereque affirmare possunt illud de seipsis: *Ditavit ille nos, & nos illum*. Jam ut de Salomone, cujus plusquam humanam sapientiam abundè sacræ testantur literæ, nihil hîc commemorem: de Zoroastre utique, cujus jam memini, Clemens Rom. Pontifex scripsit, eum, ob reconditos haud dubiè scientiæ thesauros, Magiæ magistrum, & Dei amicum, Persis fuisse creditum: quamvis fulmine ictus interiisset. cùm in Græcia multi simili fato perempti, & sepulchro honorati legantur. Id quod & principibus Romanis non insolitum fuisse constat, ut scilicet flammis cœlestibus interciderent. Nam & Romulus Sylvius Albæ Rex, à quo genus Quirini defluxit, fulmine periit: & Tullius Hostilius, tertius Romanorum Rex, dum Antecessoris sui Numæ sacrificia parum ritè imitatur, cum tota domo fulmine conflagravit. Livius *libro* 1. *Decad.* 1. Similiter &

Zoroaster fulmine ictus.

Sylvius.

T. Hostil.

Anastasius Imperator de cœlo tactus vulgò perhibetur, quanquam Zonaras *in Annalib.* paulò aliter de hoc prodidit, vidisse eum in somnis virum terribilem, qui librum manu gestans diceret: Ecce ob perversitatem fidei tuæ annos XIV. vitæ tuæ deleo, & quia fatale sibi præsciverat, ut fulmine interiret, vir alioquin non pessimus; Juris civilis disciplinâ imbutus apprimè, at vesanæ & nimium curiosæ religionis, quippe qui divinitatem Christi simul cum carne conflatam, & unicâ naturâ confusam assleveraret, persuasus ab impiis, cùm aliquando tonitrua & fulgura præter modum eliderentur, ipse perterritus in regio cubiculo mortuus inventus est, ad quod trepidus confugerat: experturus tunc Christi veri Dei & hominis judicium, & vanitatem sectæ utramque naturam commiscentis. Quam ut aliquando confutaret Aragenorum Rex Alamundarus, recenter ab Orthodoxis institutus, mœstitiam vultu coram scelestis simulavit: eo quòd, ut fingebat, rumor pertulisset, Michaëlem Archangelum mortuum. Illis id fieri non posse affirmantibus; Ecqua igitur ratione, inquit, ô vecordes, Anastasio Cæsari imposuistis, dum suasistis divinitatem Christi promiscuè cum carne conglutinatam pati potuisse? Hoc lepido & scito responso, ait Forcatulus *lib. 2. de Imper. & Philosoph. Gallor.* pleriq; illecti, à solita perversitate discesserunt; eò lubentius, quòd Anastasius meticulosè semet territas occubuisset, morte sola verum sequi edoctus, atq; eundem minitans exitum sceleratis *Ubiquitariis*, idem, si non terrius dogma hodie etiamnum impiè & nefariè asserentibus. Quòd autem Ægypti (ad hos enim jam redeundum est) artem istam Chymicam occultam servarint, etiam Suidas testatur. Quo minus mirum est, ad Græcos & Latinos tardiùs hâc pervenisse: licet nobiliores olim Philosophi,

Attendite ô Ubiquitarii.

Chymia ab Ægyptiis occultata.

ſophi, ut Democritus, Pythagoras, Plato, alii in Ægyptum dicantur profecti, ut Magiæ arcana, quibus Medicina annexa fuit, addiſcerent. Cicero 5. *de Finibus* 4. *Tuſculanarum.* & Philoſtrat. *in vita Apollonii libro* 1. cùm certum ſit Ægyptios Medicinam admirandam effeciſſe & illuſtraſſe Magiâ illâ naturali, quæ & rerum naturalium ſympathiæ & antipathiæ peritiâ, conſpirantibus aſtrorum, & non rarò etiam Spirituum vicibus conſtabat, ut ex Plinio & Suida docuit Joh. Langius *Epiſt. Medicin. lib.* 2. *cap.* 2. Apud neminem certè ex antiquioribus ſive Græcorum, ſive Latinorum, quod ſciam, Chimiæ nomen exſtat, nedum res. Suidam tamen, Plutarchum, & Julium Firmicum, Virum Conſularem, qui Conſtantini Imperatoris tempore, ab annis jam mille ducentis & amplius vixit, ſupra excepi, illorumq; loca attuli. Hic autem nominatim Alchymiæ meminit ſcientiæ *libr.* 3. *ſua Matheſ.* (quàm vocat diſciplinam Ægyptiam) *ad Mavortium Lollianum cap.* 15. dicens, Lunam in nono ab Horoſcopo loco in nocturna genitura hominem ad ſcientiam Alchymiæ propenſum reddere. Nam quæ ex Ariſtotele vulgò afferuntur, ad transmutationem parùm faciunt. Non multò plus facit, quòd teſte Plinio *libr.* 33. *cap.* 4. Cùm princeps ex auripigmento aurum fecit. Plus enim ibi ſeparationis, quàm transmutationis eſt: ut ex contextu patet. Non deſunt tamen, qui ex Hippocrate, Platone, Heſiodo & Hermete, aliquid ejusmodi poſſe intelligi contendant. Ex Hippocrat. eſt in Epiſtola ad Cratevam, ubi ſæpius admirabatur rem herbariam, ut & Univerſorum naturam ac conſtitutionem, ſacerrimum terræ fundamentum: ex qua animalia, plantæ, alimenta, medicamenta, fortuna, & ipſæ divitiæ enaſcuntur. Neque enim aliâs haberet, ubi conſiſteret avaritia: neque ſanè Abderitæ nunc decem talentis ineſcaſſent me, pro Medico mercenarium declarantes. Ex Platonis Timæo afferunt aureum ramum, qui propter craſſitiem duriſſimum quid ſit & nigricans, Adamanta dictum. Ex Heſiodi 1. *Operum* ajunt ænigmaticum id eſſe, quod ignorare dicuntur ſtulti, quanto plus ſit dimidium toto: & quam ampla ſit in malva & aſphodelo utilitas. Ex Pœmandro Hermetis ænigmatica quoq; putantur illa: Exiliit confeſtim ex elementis Dei, deorſum latis, Sermo Dei, in purum Naturæ opificium, & unitus eſt Menti opifici. Ejusdem enim ſubſtantiæ fuerat: & relicta ſunt irrationalia deorſum moveri ſolita, naturæ Elementa, ut eſſent ſola materia. Vide Jac. Zwing. *Exam. prin. Chim. c.* 1. Sed quid multa? Sat antiqua eſt, ſi ſat vera: hoc eſt, ſi id præſtare potis eſt, quod promittit ars, ſive Particulariter ſive Univerſaliter: & quidem non ſine fœnore, quod Artifices, ut hoc obiter dicam, pro ea liberalitate, quæ eſt in verbis, vocant multiplicationem in milleſimum, imò infinitum. Jam ſi hoc præſtare potis eſt Ars iſta, rectè Pancirollus cum Juris utriusq; Interpretibus concludit, Eam eſſe licitam. Sed inde tamen non efficitur, animum eſſe applicandum. Nam & difficilis eſt ejus aſſecutio, & periculoſa poſſeſſio. Quæ ubi more meo expoſuero, quantum licet per eos, quos conſului authores, finem faciam.

Principiò de Artis veritate diſputanti non poſſunt firmiora eſſe argumenta, quâm quibus uſus eſt Pancirollus noſter, ducta à ſenſu ſeu experientia, & ratione. Inde enim alia omnia robur capiunt, quæ in utramque partem diſceptantur, non tam in hoc, quam omni alio negotio. Qui veritati ſe oppoſuerunt, ut Agricola, Cardanus, Scaliger, Carerius, Fenottus, Eraſtus, Aubertus, Seidelius, & nuperrimè, quod ſciam, Moreſinus Scotus (prætereundas enim

Magia.
I. Firmicus.
Chimica artis veritas.

enim censeo Quotlibetarias infinitorum Scholasticorum, & hujus fecis quæstiones) cùm aut negare debuissent experientiam & sensum: aut, ut ait Libavius *Syrraxi Metall. Thes.* 40. & 43. modum, quem posuere Artifices, in genere per rationes Logicas, hoc est, ex merâ phantasiâ desumptas, aggressi sunt ostendere, non posse fieri artificiale Metallum. Quantò rectius illi, quando, ut idem ait, Peripatetici sunt omnes, audissent suum Magistrũ & principem Aristotelem, præclarè & propè divinè monentem, in iis, quæ sensilia sunt, non rationẽ, sed sensum (quippe judicem omni exceptione majorem) esse consulendum? Qui etiam, neglecto sensu, rationem quærere (quando disputat contra eos, qui omnia dicebant moveri. 8. *Phys.* 8. *t.* 22.) imbecillitatem mentis meritò censet: & absurdũ, præter rem imaginationi seu rationi credere. 3. *phys. t.* 37. imò insaniâ amplius, contra evidentiam opinari. 1. *de ortu & inter. cap.* 3. *t.* 59. Sensu enim constat & experientia, seu testimonio indubitato, & factum esse aurum, (nam de hoc potissima lis est) & factum esse ea arte, quam norunt Artistæ, profitentur Sophistæ, fraude ea, quam multiplicem (sex enim & triginta ejus species recensentur) ex Riceni Thrasibuli admonitione, *ad calcem suæ Confess.* bene docet Henric. Khunradus. Et quoniam hujus jam facta est mentio, non abs re duxi, ex admirandæ diligentiæ ejus Amphitheatro ipsamet illius verba hîc adscribere, ut quanta & quàm ampla Experientiæ, de qua dixi, vis sit atque potestas, omnes intelligant. Hanc ille certè & meritò in hujus pugnæ acie collocat prima, præferens eam Rationi, Sapientibus, Naturæ Dei, Mentis igniculis, Naturæ parenti, Consensui typico, Potentiæ & voluntati Dei. Tot enim argumentis utitur, quibus Lapidem esse demonstrat. Sic enim ait *Fig.* *Experientia vis.*

Pancirolt. lib. 2.

3. *Amphitheatri*: Lapis philosophicus est. Hunc enim rerum experientia, omnium etiam sola sufficiens magistra, infallibiliter attestatur: cui refragari nónne esset plus quàm stultum? Hunc (ab aliis tamen præparatum) virtuosè efficacem vidit & Pontifex Romanus & Cæsarea Majestas. viderunt & Reges Orbis terrarum non pauci: nec non Imperii Romani Electores nonnulli. viderunt & Principes aliquot, Comites, Barones, Nobiles, & propter virtutem & doctrinam à Nobilibus proximi Doctores: imò ex omni gente, Judaica, Ethnica & Christiana, statuque ac ordine passim, multi tam Ecclesiastici, quàm Politici; literati pariter atque illiterati, oculis (obstupescentes Naturæ per artem miraculo) viderunt, manibusq; tetigerunt suis. Sciens loquor. Hos omnes voco testes. tu Physico-Chemiæ-mastix eos interroga, in subsidium veritatis, veritatis amantes. Rem ita habere testabũtur lubentes. Sequitur ratio. de qua priusquam agam, pauca aliorum afferam exempla, præter illud Johan. Andreæ (*in addit. ad Speculat. Rubr. de Crimine falsi*) Cujus mentionem facit Pancirollus. Qui enim plura volet, petat ab Artificibus, Gebro, Hermete, Comite Bernhardo, aliis; inprimis *Roberto Vallense*, qui ex professo scripsit de Artis hujus Certitud. & Antiquitate. Henr. Cornelius Agrippa *libro* 1. *de Occulta philosoph. cap.* 14. affirmat. Spiritu auri, aut potiùs ejusdem formâ & parte puriore, imperfecta metalla & argentum vivum in argentum verti posse, seq; id vidisse & novisse. Johan. Franciscus Picus *lib.* 3. *cap.* 2. de Auro plurima recenset, quæ quantum potero, in pauca contraham. Obiit (inquit) ante paucos annos Nicolaus Mirandulanus, Sacerdos ex Minorum ordine, senex, nobis notus, integer vitæ, &c. Is & Bononiæ argentum, & Carpi aurum fecit ex ære, *Exempla.* *Nic. Mirandulan.*

t mul-

multorum testimonio. Fecit & Hierosolymis, ubi multos annos versatus est: ubi ipsum aurum fecisse, vivit adhuc qui contestatur. Præterea fuit inter Mortales ætate nostra Apollinaris, ex ordine Prædicatorum Sacerdos, boni nominis: qui non dubitavit amicis affirmare, se modos plus viginti constanter tenere, quibus verum aurum conficeret. Romæ publico in templo scriptum erat: *Auri ex plumbo collectori.* Fuit ante paucos annos Venetiis, qui publico multorum Nobilium virorum testimonio, ex re parvula, quæ nec piperis gravi quantitatem excederet, magnum satis auri pondus ex vero argento fecerit. Fuit in ditione mea, qui tribus testimoniis ex re tritici granum æquante, argenti vivi unciam vertit in probatissimum argentum: atque unum ex his, qui viderunt, cùm alloquerer, audivi dicentem; se diligenter conversionem inspexisse, colorisque cinerei fuisse Medicinam. Vivit adhuc vir mihi notus & amicus, qui plus sexagies suis manibus, ex rebus metallicis aurum & argentum confecit, me præsente; nec una tantùm via, sed multis, id est consequutus. Vidi in confectione aquæ Metallicæ, in qua nec argentum nec aurum, nec sulphur, nec hydrargyros poneretur, ex insperato simul aurum & argentum generatum. Vidi aquarum vi ex ære argentum extrahi. Est alius, cui quoties libuerit, suis ex furnulis promitur aurum, quod publicis officinis pro purissimo vendit: cui satis amplæ sunt opes, & cæt. Vivit adhuc, cui non desunt opes, cujus manibus vidi æs conversum in argentum & aurum, succo quodam plantæ. Quidam inops, monstrata sibi in somnis aqua, aurum fecit: qui item ferrum bis in aurum vertit: ex auripigmento ter quaterve fecit. Vidi alium, qui duobus modis in verum argentum mistum auro vertit argentum vivum.

Apollinaris.

Vidi ex Cinabari, adjectis quibusdam rebus, excluso auro & argento, simul aurum fieri, simul argentum. Vidi ex mera Cinabari olei cujusdam simplicis admistione, aurum & argentum, sed parvi momenti fieri. Vidi sæpenumerò hydragyron, qui erat ex plumbo & ære detractus, in argentum & aurum transformari. Superioribus diebus & oculis vidi, & manibus contrectavi aurum, quod me inspectante factum fuit, ex argento, trium circiter horarum spacio, nulla priùs facta argenti mutatione, nec in hydrargyrum, nec in aquam. Vidi non semel minùs decima parte horæ disjici metallum, sicut sulphur alta petierit, hydrargyros ima. Vidi, prioris metalli formâ prorsus abolitâ, subitò novam, id est, auream, solertiâ artis imponi. Ego seorsim aurum, seorsim argentum diversis granulis effici uno eodemque pharmaco; itemque simul & aurum, & argentum eodem tempore, eodemque pharmaco sæpenumerò sum intuitus. Hæc Picus. quibus similia multa leguntur apud H. Rubeum *lib. de Destillat. Sect. 4. cap. 1. & 2.* Libavium *lib. 2. Alchym. tract. 1. cap. 19.* Robert. Vallensem *loco citato:* qui etiam hæc habet Alexandri Imperatoris, in epistolâ quadam ita scribentis: Homo noster antiquus est Draco noster. Ille comedit caput suum, cum cauda sua. Et caput & cauda est animus & spiritus: & anima & spiritus sunt creati de luto: & hoc ex Oriente & Occidente per expellentem nocumenta. Non mentior. quia quod dixi, vidi in civitate. Fernelius *lib. 2. de abditis rer. causs. cap. 18.* ex professo de veritate & ratione artis testatur in hæc verba: Non olfeci modò (de Lapide philosophorum loquitur) verùm etiam de hoc non parùm fortasse degustavi, lucro fœnoreque maximo, ut qui eo studio verum comprobaverim, quod fabuloso figmento haud absimile

simile

simile putatur. Dicam vestro hortatu non solum thesaurum deprompturus, sed edocturus, quàm verè subsistat. Lapis philosophicus, Elixir Arabibus, gignendi propagandique auri verum semen, non è sulphure, argento vivo, alio; sed solo ex auro eoque purissimo quærendus.

Lapidis philosophici materia.

Hordea cui cordi, demum serit hordea, ne tu

Nunc aliunde pares auri primordia; in au. o

Semina sunt auri, quamvis abstrusa recedant

Longius, & multo nobis quærenda labore.

Augurellus.

Maxima vis seminis oleo quodam inhærescit, atque id quidem in cæteris inflammari crematique potest: qua ex caussa id nullius ignis ardore torreri absumiq; potest, & omnem artis vim tolerat:

——uni quoniam nil deperit auro

Igne, velut solum consumit nulla vetustas,

At neque rubigo, aut ærugo conficit ulla.

Cuncta adeò firmis illic compagibus hærent.

Fecundum autem id semen sic eruito. Auri purissimi uncias duas, argenti vivi magno artis studio præparati decuplo permisce, igneq; languido dissolve, dum argentum vivum prorsus exspiret, pristinumque auri pondus subsideat, in atrum pulverem redactum: qui tamen liquatus possit in propriam auri naturam redire. Ex hoc dein pulvere igne acerrimo vaporarii aquam continenter elicies, dum pulvis totus in cinerem candidissimum, & in calcem devergat. Calcem septies aquâ resperge, quæ & toties exspiratione inde prolecta sit: omnique arte elabora, ut hæc impulsione & incursione crebra sese extenuent, & ab omni sorde feceque purissima reddant, vires consecuta summas. Hæc duo sunt totius artis operisque conficiendi primordia, &c. Qui ænigmate hæc contexerunt, hanc aquam appellant *Argentum vivum*, *Calcem*, *verum Sulphur.* quorum permistione lapis fit, ut ex aqua farinaque panis. Opus autem postremum ut compleas, calcem puram, obturato vase, reconde equino fimo calente, diebus 40. dum in humorem album liquescat. In hunc justis dierum intervallis aquam sensim infunde, eâ quidem viâ & ratione, quam artis periti abundè explicarunt, ut Calx aquam suam omnem sensim combibens, quasi illic enutrita in lapidem verum concrescat. Hic *thesaurus* immensus: hoc verum *Elixir*, hoc frugiferum *auri semen*, cujus drachma si in ducentas quinquaginta liquati plumbi aut stanni drachmas infundatur, id universum in aurum purissimum converteret: Imò etiam, ut cum Augurello loquar;

Ipsius ut tenui projectâ parte per undas

Æquoris, argentum si vivum tum foret æquor,

Omne vel immensum verti mare posset in aurum.

Hæc Fernelius. quæ ut vera non sint de Univesali lapide; satis tamen, si de particulari. Recentissima exempla si desideras, pete ex Evvaldi de Hoghelande historijs nuper Coloniæ excusis, Anno 1604. Adeò autem clara veritatis hujus lux est, ut ex ipsis adversarijs aliqui eam non diffiteantur. Narrat Cardanus *libr. 6. de Subtil.* coram Principe & Senatu Urbis Venetæ argenteum vivum in aurum fuisse conversum à pharmacopola Tarvisino. Et cur tot præstantes viri diversarum gentium, tot tamque præclara de hac arte edidissent volumina: an in nugis suæ famæ & gloriæ præsidium apud posteros quærebant? Sunt Ægyptii, sunt Arabes, sunt Chaldæi, Germani, Hispani, Angli: quos quis enumeret? Agricola certè eorum & numerum & studium admiratur, quamvis transmutationis adversarius. Sic enim *in præfat. Rerum Metallicarum*: Quò minùs multi sunt, aut, qui de re metallica

Chymicæ artis scriptores.

 tallica

tallica scripserunt, eò magis mihi mirum videtur, tot exstitisse Chymistas, qui composuerunt artificiū de metallis aliis in alia mutandis. Multos Hermolaus Barbarus, homo dignitate generis & gradus, & omni doctrinatum genere ornatus, nominatim protulit. Ego plures proferam, sed insigniores tantùm. Delectum enim servabo. Itaque χημευτικὰ scripsit Osthanes, Hermes, Chanes, Rosinus Alexandrinus ad sororem Theosebiam, Olympiadorus Alexandrinus, Agathodæmon, Democritus, Orus, Chrysorichius, Pebichius, Comerius, Johannes, Apulejus, Petasius, Pelagius, Africanus, Theophilus, Synesius, Stephanus ad Heraclium Cæsarem, Heliodorus, ad Theodosium, Geberus, Callides Rhachaidibus, Veradianus, Rhodianus, Canides, Merlinus, Lullius, Arnold. Villanovanus, Augustinus Panthes Venetus: fœminæ tres, Cleopatra, Virgo Taphuntia, Maria Judæa. Atque hi Chimistæ omnes orationem solutam usurparunt, præter Joh. Aurelium Augurellum Ariminensem. Quibus si annumerarem Recentiores, Deûm immortalium, quantus exstiturus esset testium numerus? Laurentius Ventura *libr. de Arte Chymica* gloriatur, se 250. volumina in nobilem Bibliothecam Illustrissimi Comitis Palatini intulisse, & præter illa, quinquaginta adhuc alia habere. In judiciis, ubi de censu, capite, fama agitur, duobus aut tribus testibus, tam lege divina, quam civili credendum est, & ita difficiles sumus erga viros tot doctissimos, & integerrimos, quorum scripta prostant, propter paucorum ratiunculas, quibus toties responsum est: universè quidem à Gebro, Ventura, Petro Bono Ferrariensi: Nominatim autem Quercetanus eruditissimè respondit Auberto: Erasto Mufettus, Severinus, Rubeus, Penotus, & Gasto Claveus subpræses Nivernensis, in doctissimo libello, qui

Chymicæ artis defensores cōtra aliorū ratiunculas.

inscribitur Apologia Chrysopœiæ & Argyropœiæ: Omnibus Libavius in Syntagmatis Metallica altera; Alexandro Ca[illegible] Patavino Thesi 46. Erasto Thesi 9[illegible] netto Thesi 98. Scaligero Thesi 10[illegible] berto cum Fenetto Thesi 107. Moguntinis Baccalaureis Thesi 116. Cardano [illegible]. Solus restat Thomas Morelinus S[illegible], qui nuperrimè ausus est resumere causam Auberti adversus Quercetanum *libro de Metallorum causs. & transmutat.* Sed [illegible] & hunc compescat, forsan in mundo [illegible]. Omnes certè in eo conveniunt, nihil contra rectam ratione committi, si ea, quam dixi, statuatur, transmutatio: pro qua confirmandâ, infinita propè ab illis adducuntur, sed quæ hujus loci non sunt.

Cæterum etsi ex iis, quæ diximus, [illegible] probabile sit, ne indubitatum dicam, Artem illam certā esse: (Aurum enim, quod sic paratur, omnes in quovis examine retinet proprietates, colorem, cæteraque accidentia substantiam auri sequentia) non ideo tamen & consultum videtur, ut nos Mari huic adeò impetuoso committamus. Hoc enim restat ad Pancirollum annotandum: qui Artem istam vix [illegible] compertam arbitratur; plurimos ea ad paupertatem redactos affirmat. Nimirum adeò difficilis est acquisitio tanti boni, & est Lapis Philosophorum, non Cerdonum aut Rusticorum. Præclarè Rogerius Baccho: In quib. Deus magnam virtutem posuit, in iisdem etiam magnam difficultatē collocavit. Difficultates istas Alchymiæ singulari libro exposuit Theobaldus Hoghelande, quam & anteà laudavi. Sunt a. hæ tum in discendo, tum in exercēdo. In discēdo aliæ à discēte, aliæ à docentibus libris. Discēs à Deo donū hoc petēdo impetret oportet: & ut possit, ipse sese præbeat timentē Dei; à peccatis abhorreat: humilis sit: prudens: doctus: Latini sermonis peritus: Philosophus: Naturæ principia sciens:

Difficilia quæ pulchra. Alchymiæ difficultates. 1. In discente.

ſciens: laborioſus & induſtrius: conſtans: non iracundus: patiens: liber: vacuus à curis: ſecreti tenax: abſtinens à Sophiſtis: non prodigus: non avarus: cautus in declinandis Diaboli illuſionibus: ſufficienter locuples: librorum copiam habens: ſtudioſus: faciat experimentum: ſanus, hoc eſt, corporis, animi & fortunæ bonis inſtructus. quos raros eſſe ſuo damno, docet parte prima. At major eſt, quæ ſequitur, propter libros, ex quibus petenda ars, intellectu difficiles. Vel enim ars in iis diſperſa eſt: vel involuta ænigmatibus, allegoriis, & ſimilitudinibus, tum ab Elementatis, homine, animalibus, eorumq; partibus vegetabilibus, figuris, gummis, metallis & metallicis, tum ab Elementis, diſſimilitudinibus, æquivocationibus, contradictionibus, nominibus inuſitatis, characteribus, literarum tranſpoſitionibus, pravis tranſcriptionibus, ſtyli varietate

2. in docentibus.

Impoſſibilibus. Parte tertia explicatur difficultas, quæ oritur in exercitatione, tum ex parte materiæ, quæ ut fundamentum operis aſſumenda: tum ex parte regiminis, quibus inſtrumentis tractanda. Ubique incredibilis obſcuritas & perplexitas, ut dictum etiam parte ſecunda. Hæc hæc illa, non autem (ut putatur) artis incertitudo, cauſa eſt, quòd adeò multi, & tantùm non omnes, qui huic arti indulgent nimium; non ſolùm oleum & operam; ſed & divitias, imò valetudinem & famam perdant: ut meritò dicere poſſimus cum Hieron. Rubeo, *lib. de Diſtillat. ſect. 4. cap. 2.* Eos in ſe mirabilem, quam in Metallis non efficiunt, experiri μεταμόρφωσιν; & cum Democrito Phalereo, quod capiendum illis erat, minimè hos capere: amittere, quod poſſidebant. Hæ difficultates ſunt acquiſitionis & incommoda: At longè difficilior eſt adepta fortè poſſeſſio: nunquam certè tuta profeſſio: quæ ferè Sophiſtarum, nunquam Sapientum eſt.

3 in exercitatione.

Præſto enim ab aliis ſunt inſidiæ, & mille pericula, quæ expertus eſt à Toparcha Picolomineo Bragadinus; deteriori tamen hinc conditioni reſervatus, ut ait, parte 4. hic auctor. Poſſent Bragadino accenſeri exempla recentiora fortunæ non diſſimilis ejuſmodi Sophiſtis dignæ, præſertim quæ dedit Illuſtr. Dux. Wirtenbergicus: ſed quia ea in ore omniū ſunt, ad autorem illum redeo: & ex eo colophonis loco adiicio carmen non inelegans, quādo eo hæc omnia ſummatim, ſtatim à principio complecti voluit ad lectorem. Ita enim de ſuo libro eum compellat:

Bragadinus.

Non tibi, Lector, opes Crœſi, non vellera Ponti
Aurea promitto, nec verbis fallere quemquam
Fucatis quæro, potius ſed vera profari.

Sic poſtea ſubjungit:

Chemiam vita, ſi mentis cura quieta
Eſt tibi. Namque parum lucri, ſed damna, reiq;
Proluvium, morboſque adfert; nimiumque ſenectam
Accelerat triſtem; nec famæ parcit honeſtæ
Cultoreſque ſuos ſub inani nomine gazæ
Quærenda ludit miſeros, ſanabile nunquam
Infligens vulnus, quo læſus, pectoris imo
Suſpirans; fluxas deplorat temporis horas.
Artiū at hæc minimè, qua non præſtantior ulla,
Culpa, ſed artificum eſt, hæc qui myſteria tentant
Prædari & clauſas naturæ irrumpere portas.
Qualis ſacrilegus, juris contemptor & æqui,
Periurus, latro, mœchus, fraudator, avarus,
Stultus & imprudens, & quos Eccleſia telo
Sancta petit crimen propter, ſcelus atq; nefandum,
Fur, rapiens res alterius, quem cæca fatigat
Ambitio, cogitq; inſomnes ducere noctes,
Et ſua profundens nimium, vulguſque profanum,

Hostes Naturâ cuncti, quos odit & arcet
Hac ars non facilis, quamvis per vota vocetur.
Quinetiam blandè seductos ridet, & auro
Privat, quo poterant felicem ducere vitam,
Contenti tantùm propriâ si sorte fuissent
Fœtos substituens fumos, tetrosque vapores
Argenti vivi, Carbonum & Sulphuris usti;
Queis inimica luant condignas corpora pœnas
Illorum temerare manu qui sacra parentis
Audent Naturæ turpi, digitisq; nefandis.
Nec tamen his contenta malis: sed & insuper addit
Pauperiem, cunctis vitatam, animique dolores
Perpetuos, stultæ nec non ludibria plebis.
Doctos atque pios hæc contra amplectitur ultrò,
Prudentesq; fovet gremio, portasq; patentes
Ostendit, ducitque manu, penetralibus imis
Sepositum monstrans thesaurum, & sumere mandans
Quantumcunque velint, ceu præmia grata laborum,
Et fructus studiis meritos, si fata Deusque
Annuerint: si non, salvos permittit abire
Corpore, nec rebus læsos, animique potentes,
Gaudentes Christo grates persolvere dignas,
Quis bonus avertit, poterant quæ fortè nocere.

Quippè cùm toties & tam anxiè à tam multis ingens illud Bonum, quod Ars ista pollicetur, fuerit indagatum: at rarissimè à quàm paucissimis invẽtum: ut non desint, qui Chimistis subiiciendos esse existimẽt acerbæ illi Agenoris Sidoniorum Regis legi, qualem Cadmo filio ipse præscripserat, ne nisi inventâ sorore, unquam rediret: Itaque aut inveniendam, aut pereundum esse. Nec verò animus mihi est, singula, quæ in Artis hujus cultores indifferenter quidem, jure tamen in circulatores illos, aliosque ejus farinæ passim evomuntur, hîc recensere. Miror tamen, ipsum etiam Jul. Cæs. Scalig. affirmare non dubitasse, *Exercit. 23. ad Cardan.* se Chymistas odio odisse plus quàm Vatiniano. Sunt enim (inquit) Noctuæ ad aucupia crumenarum, à quibus aurum, quod posteà pollicentur aliis, sibi captent priùs. Hinc Alchymiam Philip. d. Melanch. Sophisticam quandam imposturam nominabat *in explic. Evangelii in festo Epiphan.* Petrarcha, mentiẽdi & fallendi artem, *lib. 1. de remed. utriusque fortunæ, dial. 111.* Peucerus eo amplius, etiam Dæmonis præstigias dicebat *in divin. Divinat. tract.* Nec enim, si eidem Petrarchæ credimus, ex Alchymia ulli alii successus sperãdi sunt, præter fumum, cinerem, sudorem, suspiria, verba, dolos, ignominiam: quib. inopem nunquam ad divitias evectum, multos à divitiis ad inopiam redactos sæpe vidimus. Notatumq; est, aliquos cæteroquin prudentes, hac insania laborare: quosdam opulentissimos hac vanitate consumtos, dumq; opulentiores fieri student, & fœdo quæstui inhiant, benè parta prodigere, censuq; omni in supervacuis effuso, tandem necessariis etiam fuisse destitutos: nonnullos deniq; amissis primùm animi luminibus, in hoc exercitio corporeos insuper oculos amisisse. Magna quidem promittunt Alchymistæ: sed ea sibi præstare debebant, quæ promittunt aliis, primamque suam pellere inopiam. Est enim ferè mendicum genus hominum: cumq; se pauperes fateantur, ditare alios volũt: q. aliena illis, quàm propria molestior sit paupertas. Adversus has fuliginosas Chymicorũ fallacias exstát Natalis Comitis versus non inerudití *lib. 2. Mythol. c. 6.* quos ut apponerẽ, ipse mihi Cynthus aurem vellit, & admonuit:

Ars fallax, invisa bonis, dulcedine captos
Jucundè ut perimis! de mentibus improba Siren.
Naturam superare putas te posse per ignem?
Stulta

Agenoris lex.

In Chymicos.

Stulta, quid insanis? te longis passibus illa
Deserit, ac tandem nil perficis, illa colorum
Te fallit, rerum te fallit mille figuris.
Sic fertur Protheus se in multas vertere formas,
Cùm fieret serpens dirus, cumque unda, vel ignis.
Vris opes, properans quas fumus portat in auras.
Inde ardens miseris torquet præcordia virus,
Exitialis amorque auri, sævique dolores,
Quos semel insana fallacia ceperit artis.
Occupat hæc nulli misero vesania mentem,
Ne pro peccatis hominum Sator atque Deorum
Supplicia, ingentesque paret mox sumere pœnas.
Mendici fiunt, semper caligine barba
Squalet, & immodico turpantur pallia fumo.
Et nova quærentes semper mendacia, jactant
Defecisse sibi vires, ubi nova reperta est
Mercurium ratio qua possint sistere in aurum,
Ad notos homines inde hæc contagia serpunt.
Si quenquam arripiant, qui stultas præbeat aures,
Non prius effugiet, quàm & sit perpessus eandem
Fortunam, scopuloque ratem confregerit uno.

His accinunt de Alchimiæ obscuritate sivè futilitate concepti rythmi Germanici antiqui, sive receptum quod Medici vocant, exhibitum nobis à Domino Georgio Remo Jcto *in Notis ad Themistii orat. pag. 181.*

Nimb das ich weiß nicht was/
Thue es do ich weiß nicht wo/
So wird es dann/ich weiß nicht wann/
Blase drauß/biß nichts bleibt im Hauß:

Nec possum non apponere hoc loco illud Italicum

Sono sei cose, che atqui sta
Il pazzo & matto Alchemista:
Fatti che, fumo fame,
Fetore freddo & fune.

Ab Hippolyto Guarinonio recitatum, atque ita Germanicè redditum *lib. 6. de abominatione desolationis generis humani. c. ult.*

Sechs Stück thũ auff Alchemey folgẽ:
Müh/ Rauch/Hunger/Gstanck/Frost/
vnd Galgen.

Et paulo post sequentes adjicit rythmos:

Ein Betrug der gantzen Welt
Ist wahr / vnd hat noch nicht gefehlt:
Wol dem ders glaubt/
Vnd nicht drauff baut/
Dem wird nicht leicht geschehen.
Daß er sein Leyd
An statt der Frewd
Zur letze muß ansehen.

Sed quid de his statuendum sit, æquus æstimabit Lector. Equidem ne litem hanc meam faciam, censoriam hîc virgulam adhibere nolo: sed ad subsequens caput progredior, amantissimum interim lectorem & artis aurifactoriæ cupidum, ad Martinum del-Rio Jesuitam, qui *libro 1. disquisit. Magicar. cap. 5.* rem omnem per quæstiones aliquot breviter & dilucidè examinat, remittens.

DE DESTILLATIONIBVS TIT. VIII.

Destillatio inventa est Imperio Romano jam constituto. Credibile est, eam in ipso Alchymiæ exercitio simul excogitatam. Sunt qui dicant, Medicum quendam, cum in mensa patinam caulibus plenam haberet, subito vocatum ad ægrotum invisendum, patinam istam aliâ cooperuisse, deinde abiisse: reversum verò, superiorem patinam humectatam reperisse: atque hinc animadver- *Destillationis origo*

advertentem, facilem fore humorum extractionem, eò ingenium intendisse, ut Destillationis initium inde fecerit. Hunc alios sequutos, artem istam excolendò perfectam reddidisse. Utilitas. *Est verò ars ea inprimis utilis: ex qua etiam Aqua vitæ promanavit, oleum Cinnamomi; & alii liquores innumerabiles, & maximi effectus. Sic evenit; ut omnes illæ aquæ ex Cichorea, Cappari, & herbis aliis, quæ ægrotis propinari solent, hodiè destillentur: cum antehac coqui saltem, & decoctâ ægris dari consueverint.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Destillatio. QUid destillationis nomine aliàs intelligatur, supra vidimus ex Ruben. *libr. de Destillat. sect.* 4. *in proœm.* Nunc adhuc pressius accipitur pro ea Chemiæ parte, quæ elevati halitus & vapores resolui in aquas aut olea, quorum usus est in Medicina hodiè frequentissimus. Hujus artis paulò latiùs sumtæ ambitum, & rationem his verbis eleganter describit Fernelius *libr.* 2. *de abdit. rer. caus. cap.* 13. Eius descriptio ex operibus, quæ sunt. Fusilis, inquit in persona Bruti, & metallicæ illius philosophiæ τῆς χημείας beneficio ex unoquoque tum stirpium, tum viventium genere substantias elicui planè varias: primùm quidem aquam, eamq; uberiorem, si stirps virebat; Aqua. Parciorem, si arescebat. Olea. Deinde oleum, non id quidem pingue ac sordidum, quale pressu ex amygdalis & ex plerisq; seminibus trahitur; sed artis præstantioris opus, quod tempore nec rancescat nec facilè corrumpatur. Id autem duplex; Unũ tenue & albicans: Alterum siccius atque rubens. Sales. Postremò fecem terrenamq; substantiam, subsidentem instar cineris atri & exusti. Hac dissolutione conabamur miris artibus ex unoquoq; corpore quatuor illa rerum primordia, quæ ortu Natura permiscuerat, sejungere: Aquam in concreto vapore, Aërem in albicante oleo; in rubente Ignem; in fece Terram. Cæterùm neutiquam præstare licuit, ut ex iis quicquam prorsus simplex purumq; secerneretur; quòd, ut inquit Augurellus,

Quæ miscet Natura potens, cõfundit eodem,
Haud ars ulla potest prorsus disjungere.——

Quanquam autem secreta hæc simplicia non sunt: puriora tamen, quàm in permistione elucent, iisque ignis beneficio non parum sordidæ materiæ ab Elementis cõtractæ decessit. Quocirca si quæ densandi, astringẽdi, corroborãdi, detergẽdi, aut aliæ à materia vires inerant in cõposito, hæ in secretis illis minore sunt efficacia. Jã verò totius substantiæ proprietatem nusquã seorsim puram consistere deprehendimus: sed in singula illa etiamnum secreta penitus immergi: Infirmiorem in aqua, quæ præsertim è stirpe viridi proliciebatur: ea quippe humor exuberat alimentarius, nondũ stirpis vim omnem ac proprietatem adeptus. Efficaciorem in oleo, multoq; in rubente quam albo: illud siquidem & odore & sapore totius substãtiam referens, propria sedes dignoscitur insiti spiritus & caloris, in quibus proprietas tota subsistit, foveturque. A fece terrena, & ab aquoso humore, quasi ab impurorum Elementorum vinculis vindicatum oleum, purius quidem evadit; perinde atque venarũ sanguis ab alvi fece nonnihil etiam occultarũ virium manet, quod & arte eximi potest. Fex uritur, dum prorsus albescat, & in calcem redigatur; quæ certè proprio humore dissoluta eximiis virib. præcellit. Ad verò qui neglecto quatuor substantiarũ diremptu quidpiã secernere student, in quo maxima sit proprietatis efficacitas, & illa, quæ multis dici solet

let *Quinta Essentia*; primùm è re subjecta aquam lento vaporario prolectant: hac deinde feces respergunt, ut secundò humorem eliciant; sicque septena respersione & exspiratione feces torreri non sinunt, & ex his vim facultatemque omnem exhauriunt, aquæ maximeq; assidenti oleo innixam, quæ ad multa utilis accommodataque sit. Quin etiam exceptas aquas vase Pelicani effigie, multa agitatione anfractuque longo circulantur, quo hæ vires sortitæ efficacissimas, in Quintæ illius Essentiæ naturam vix ulli corruptelæ obnoxiam facessant. Hæc Fernelius. Quæ si nondum satis præstantiam & rationem hujus artis ostendunt, eam cognoscas licet ex Joh. Baptista Porta *Magia Natural. lib.* 10. in cujus proœmio Destillationem & Neotericorum appellat inventum, & rem miram, ultra mortalem sortem laudandam. Docet enim (ait) hæc ars admirabilis, ut gravia corpora fiant Spiritus, & subliment, & Spiritus crassescant, & corpora evadant. Rerum vires, quæ mole obrutæ, conculcatæ, suis veluti in loculis delitescentes, puriores, tenuiores, & absque ulla impurioris materiæ accessione è plantis, metallicis, lapidibus, & gemmis elicere, easque veluti non sua sorte contentas, nobiliores in sublime educere, ac veluti in cœlum sustollere poterimus, itemq; Chymisticis organis plantarum virtutes investigare, & melius quam veteres gustu. Quid igitur majus poterit excogitari? Naturæ est res producere, ac viribus dotare: artis est, productas nobilitare, ac multiplicibus viribus ditare. Potest hæc Destillandi ars aquas & oleum extrahere: item Esse, Tincturas, Elixires, Sales, & ejusmodi similia. Item Mistum quodammodo in elementa dissolvere, ac singula puriora reddere: varias & adversantes suas facultates separare, & elicere, ut ex voto uti possimus. Hæc ille. Quæ

Destillat. præstantia.

Panciroll. lib. 2.

autem ad Artem istam Universam pertinent, non tantum apud eundem Portam, sed ab aliis infinitis habentur exposita: à Recentiorib. quidem, Gesnero, Rubeo, Andernaco, Quercetano, Severino, Wekero, Langio, Dornæo, Aragosio, Libavio, Mufetto, Medulla destillatoriâ, Epistolis Cratonis & Zwingeri, Carolo Wittenstein, &c. post Veteres, Lullum, Philippum Ulstadium, Paracelsum, Arnaldum de Villa nova, Hi enim non tantùm Aquarum & Oleorum; sed Essentiarum, Salium, Tincturarum, Magisteriorum, Elixirium, aliorumque infinitorum, non sola Destillatione, pressissimè sic dicta Pancirollo nostro de aquis & oleis; sed & pluribus aliis modis (qui omnes tamen ad solutionem & coagulationem, ut in transmutatione referri possunt) artificiosè factorum. Inprimis verò diligenter eos videbis expositos apud Dornæum in Clave, *libr.* 2. *cap.* 7. apud Libavium *in Epistolis Chym. lib.* 1. *Alchymia & Com. part.* 1. *à lib.* 3. Qui ad præparationes Medicamentorum accommodant omnia, variant. Alii enim, in quibus primas facilè tenet Cæsalpinus *lib.* 2. *de Med. fac. à c.* 15. prima genera faciunt: Separationem solam, & Alterationem quoque, sub qua Destillatio propriè dicta, ad differentiam non solum etiam sublationis, in qua exhalatio in loco refrigerii non convertitur in liquorem, sed adhæret sicca, ut fuligo in caminis, Jacob. Zwing. autem *Exam. princ. Chy. c.* 6. ponit Alterationem & Corruptionem, sub qua Destillatio. Ad rem.

Nec verò summa delectatione caret Destillatio. Nam ut Hier. Rubeus ait *in Epist. Dedicat. libr. de destillat.* Artis istius cum Natura ludentis, ac potiùs, ut Zeno dicere consueverat, Naturæ artificiosè ambulantis miracula conspici jucundissimè à nobis possunt, dum varii ex aridissimis quandoque rebus destillantis humoris,

Destillat. oblectatio.

u

ris, halituumque colores prodeunt, perinde ac riparũ vestitus viridissimi, ac prata florib. distincta, cœlumq; ipsum versicolore, sub Auroram, facie: præter quã quòd hinc quandoque latè diffusam planiciem, quandoque montes in ipsis vasibus videre videamur: sæpè liquores perlucidos animum, sæpè lacus, sæpè fontes. Species etiam se nobis objiciunt frugum, species arborum, quæ & fructus ferant: quarum præterea inductionibus Terris quandam quasi fœcunditatem damus, sic ut artis ope in rerum Natura ferè alteram Naturam efficere videamur.

Antiquitas. Cùm itaque tanta sit Artis hujus præstantia & suavitas: non immeritò de Antiquitate & origine ipsius dubitatum video. Verùm si ad nobilissimum philosophorum lapidem præparandum opus est iisdem operationibus: id quod omnes uno ore clamant: Antiquitatis jam confecta res est in superioribus; nec repeto. Sin aquas & olea hoc modo præparata considero; plus controversiæ invenio, Rubeus ait *lib. de Destillatio. sect. 1. ca. 4.* hanc artem ad sexcentos amplius annos durasse, cùm Rasis & Albuchasis de ea perinde ac de recepto jã & satis noto modo verba faciant, viri in arte medica celeberrimi circiter Annum Christi 1080. Sunt tamen (inquit idem) in quibus Hermolaus Barbarus est, qui velit eam multò antiquiorem esse, ad ducti arca quadam Atestino in agro reperta; in qua clementa à Maximo Olybio secreta, Plutoni sacratum munus visa sunt. Sed quoniam verumne sit an fictum ab aliquo, qui vasis in arca illa locatis, fidem huic arti facere voluerit, nescio: neque si destillatione aliave arte aut methodo fuerit elaboratum: idcircò nec rejicio, neque affirmo: quanquam carmina illic reperta, antiquitatem sapere videntur. Hæc ille.

Præstat autem ex Petri Appiani Antiquitatibus huc referre Patavii ante aliquot annos mirabile artis Alchimicæ argumentum inventum est. Urna fictilis erat his versibus notata:

Plutoni sacrum munus ne attingite fures:
Ignotum est vobis hoc quod in orbe latet.
Namque elementa gravi clausit digesta labore
Vase sub hoc modico Maximus Olibius.
Adsit fœcundo cupos sibi copia cornu;
Ne precium tanti deperеat laticis.

Intra hanc Urnam reperta est minor alia: quâ apertâ duæ ampullæ inventæ sunt affabrè elaboratæ, altera ex argento, altera ex auro, purissimo quodam liquore plenæ, quo lucerna adhuc ardens per multa secula conservata putatur. Urnulæ inscripti erant hi versus.

Abite hinc pessimi fures;
Vos quid vultu vestris cum oculis emiss. tiis?
Abite hinc vestro cum Mercurio petasato caduceatoq;
Maximus Maximo donum Plutoni hoc sacrum facit.

Hæc P. Appianus.

Langius *lib. 1. Epist. Med. 53.* affirmat, usum stillatitii liquoris (de hoc enim præcipuè hîc sermo) Græcorum & Arabum Medicis esse acceptum: quippe ex Græcis Actuarium ferè postremum, primum tamen aquæ rosarum meminisse hisce verbis: Stillatitii rosarum liquoris, quẽ Rhodostagma nominant, libra una cum Saccharo ferveat, donec evanescat. Ac inter Arabes Mesue (qui vixit anno Christi 1160. teste Bucholzero *ex Gassaro*) sublimationis aquarum absinthii & rosarũ meminit primus: Aqua, inquiens, sublimationis absinthii, fit sicut aqua rosata & similia, quæ fiunt in vasis sublimationum. Sunt tamen qui Hippocrati, Aristoteli & Galeno cognitam fuisse hanc artem censeant. Rubeus loco allegato sententiã illam tribuit

Jacob.

Jacob. Antonio Cortuso patricio Patavino: quam ibi refutat: ut & R. Lulli, qui ad Hippocratem argumentatur ex illo divino, quod fit in morbis, 1. *Prognostic.* quod & de principiis & tota Medicina Chymica conatus est ostendere Petrus Severinus Danus, in nobili sua Idea philosophica, potissimùm ex lib. Hippocr. *de veteri Medicina.* Huic sese opposuit Erastus *parte 3. suar. disputat. adversus Paracelsum.* quàm feliciter, alii judicent. De Aristotele Melchior Guilandinus demonstrare conatur *in tractat. de papyro, membro 6.* ex quodam problemate. Propè affirmare ausim (inquit) studium artis Chymicæ apud Barbaras gentes antiquissimum fuisse, ad Romanos verò & Græcos derivatum tardiùs, præsertim cum Aristoteles quoque ejus meminisse videatur. Nam 23. *Problem.* 13. quærens, cur mare potis sit flammam emittere; aqua potabilis non item? caussam reddit, quia oleum arte ex sale extrahi possit. Quod quidem oleum nemo nisi Chymica arte eliciet, etiamsi salem mille torcularibus quàm arctissimè comprimat. At Rubeus *in dedic. lib. de Destillatione*, extenuat hoc argumentum præ illo, quod de aqua ardente, seu Spiritu vini conjicit *ex 2. Meteorologic.* quà de mari. Sed & de cæteris, qui volet, consulat Rubeum *dicto loco*, & Libavium *l. b. 1. & 2. Epist. Chymic.* Hic enim sparsim multa de hac disserit quæstione.

Destillationis origo. Restat origo, seu Artis occasio, quam profectò ex ipsa natura magni & parvi Mundi haustam esse, evidentia ipsa docet: ut præclarè observavit idem Rubeus *libr. de Destillat. Sect. 1. c. 1.* Nubes, pluviæ, venti, sic fiunt in Magno mundo: Catarrhi in homine, Parvo mundo; ut Destillationes artificiosæ. In re familiari, culinâ præsertim, nihil est notius. At Pancirollus mavult petere ex fortuito illo Medici exemplo de patellâ. Cujus, ut & operculi cùm mentio hoc loco fieret, venit mihi in mentem frequentissimi illius Adagii, quo simile simili obtigisse innuere volentes, *Dignum patellæ operculum* accessisse dicere solemus. *Dignum patellæ operculum.* Atque eo quidem ipsum etiam M. Varronem usum in Satyra, cui titulum fecit: εὗρεν ἡ λοπὰς τὸ πῶμα, περὶ γεγαμηκότων: id est, *Reperit olla operculum de nuptiis.* Ita enim præstantissimus Philologus & Medicus Hadrianus Junius *lib. 6. Animadvers. cap. 3.* Titulum illum restituit: qui, ut & alii in vulgus eo usque deformati alioquin circumferuntur, ut plus vulnerum vel unus Varronis liber, quam Scævæ apud Cæsarem clypeus tela prætulerit; plures sordes contraxerit, quàm si ætatem in Camarina palude jacuisset. Cajum igitur Cajæ obvenisse gratulantes, aut mordaci sale Cascam Casco nupsisse insimulantes, Dignum patellæ operculum obtigisse dicimus. Sic cùm nefandæ Veneris & puerilis amoris sectatores, non secus atque Cinœdi ipsi & pathici, plerumque calamistrati essent, & alendæ Comæ studiosissimi: factum inde est, ut *Comati* per opprobrium dicerentur: tanquam huic istorum mollitiei Coma, dignum scilicet patella operculum accessisset. *Comati, pro mollibus.* Hinc videlicet Synesius Sophista scribit, Cinœdos esse pueros omnes, qui alerent comam. Et apud Suidam est: οὐδεὶς κομήτης, ὅστις οὐ περαίνεται, aut ψηνίζεται: *Nullus Capillatus, qui non subigatur.* Unde Martialis inter cætera, quæ ad pueri pulchritudinem faciunt, exigit, ut molles ei colla flagellent comæ. Quò spectat illa apud Horatium commendatio:

— *teretis pueri, longam renodantis comam.*

Pueris autem istis Comæ tondebantur, uxores ducentibus Dominis, aut alioqui cùm ipsi jã exolescerent. quod interdum munus novæ Nuptæ obibant. Martialis:

Flammea texuntur Sponsæ; jam tæda parata est:

Tondebit pueros jam nova Nupta tuos.

Interdum Tonsores ad hoc peculiariter conducti: qui *Cinerarii* dicebantur, quod unum de Ministeriis eorum esset, calefactis in Cinere Calamistris torrere ac vibrare crinē: sicuti ad illum Catulli locum,

—— nunc tuum Cinerarius Tondet os,

Muretus rectè annotavit *Cinerarii* illi dicti & *Ciniflones*, ab eo, quod in cinerem flabant, ad cinerem calefaciendum, quo capillos crispabant. Calefactos enim acus & veruta subministabant ornatricibus. *Ornatrices* a. puellæ mulieribus comas exornabant, & crines disponebant, edoctæ artis Magistris ad hoc artificium, ut colligitur ex *l. legatis servis. 65. §. ornatricibus ff. de legat.* & pulchrè explicat Taubmannus *in Mostellaria Plauti act. 1. scen. 3. ad verb.* Capillum satis compositum; *Acus* autem qua ornatrix utitur, *comatoria* Petronio, *crinalis* Apulejo dicitur, ut notat Titus Popena *de operis servor. verb. ornatrices.* Plautus *Curculione*, Calamistrum vocat, quo crispatur in annulos capillitium. Sicenim calamistro crispare comam *Iuvenalis*; & comam in gradus frangere *Plinius* dixit; vibrare ferro crines, *Virgilius*; & ustulare candente ferro crines *Pacuvius*. Sed & pueri illi meritorii, sive Cinædi, ut internosci possent, etiam tunicas cum manicis gestabant, more mulierum: quæ si honestæ erant, insuper à meretricibus vitta, stola & instita discernebantur. Docet hoc Tertullianus *libr. de Cultu Mulier.* Quid minus habent infelicissimæ illæ publicarum libidinum victimæ, quas si quæ leges à matronis & matronalibus decoramentis coercebant, jam certè seculi improbitas honestissimis quibusque fœminis usque ad errorem dignoscendi coæquavit. Quid enim aliud sunt matronalia decoramenta, quàm stola, instita & vittę? quas Ovid. pudoris insigne appellat, cùm castam à scripto parum casto arcet:

Cinerarii.

Cinerarii ciniflones.

Ornatrices puellæ.

Acus comatoria crinalis.

Calamistrum.

Manica.

Matronalia ornamenta.

Este procul vitta tenues, insigne pudoris,
Quæque tegis medios instita longa pedes.

De meritorio verò puero, illud Plauti *in Pseudolo*:

Manuleatam tunicam habere hominem decet,

Justus Lipsius rectè interpretatur *libro 4. Antiq. lect. c. 8.* motus altero illo Plauti loco *in Pœnulo*:

Quis hic est cum tunicis longis quasi puer Cauponius?

& illo Scipionis Africani in Sulpicium: Qui in conviviis cum amatore cum *Chirodota tunica* accubuerit; cumne quisquam dubitet quin fecerit, quod Cinædi solent? Chirodotis enim tunicis, quæ latinis vel manicatæ, vel manulatæ dictæ sunt, manicarum longitudo nomen dedit. Quod vestimenti genus probrosum fuisse, etiam Cœlius Calcagnin. notat. *lib. 3. ep. 1. fol. 84.*

Parœmiam porrò istam in illum, quem dixi, sensum etiam usurpavit D. Ambrosius: Habeat quoque Jupiter (ait) comam, dignum videlicet patellâ operculum, egregius ille stupri artifex; & prodigiosus luparum omnium insessor. Idem privilegium cedat Apollini, amatori non minùs strenuo, & in pathicos furiato. Neq; abeat hinc asymbolus Neptunus, cujus libidinum fervorem marinæ undæ nullæ exstinguere potuerunt, quin in omne Nympharum genus effervesceret. Baccho deliciis diffluenti, semperque puero, & assiduè præter pocula aliud non tractanti, ocium non suppetiisse tollendæ comæ verisimile sit, propterea intonso semper. Egregiam verò laudem & encomium hinc reportet, Tyanæus, impostorum columen, &, si Diis placet, medicus Æsculapius, circulator & lucripeta summus: (talis enim à Cyrillo & Pindaro describitur) quem auri sitis & intolerandus fastus, quo supra hominem se gessit, excusent

Manuleatis pro mollibus.

Chirodota tunica.

Rursum de comata Iove.

Apollini.

Neptuno.

Baccho.

Æsculapio.

cusent comatum. Eodem jure absolvemus *Simonem*, Magum illum insignem, & Christi plagiarium, quem etiam *κατάκομον*, hoc est, comatum fuisse constat: & illum Divorum contemtorem Mezentium Virgilianum, cui comti tribuuntur capilli. Quibus addatur unoculus ille Polyphemus, laudans hirtas viriles in corpore setas: ut tam huic, quam alteri illi fides fiat proverbio, quo dicuntur *labra similes habere lactucas*. Sanè in Capillatos & Comarum nutricones gravissima exstat D. Pauli reprehensio 1. *Cor.* 11. *vers.* 14. Nonne, inquit, natura quidem ipsa docet vos, quòd Viro, si comatus sit, probro fit: cōtrà Mulieri, si comata fuerit, decori sit? eò quòd Coma pro velamine illi data sit. quam in rem plura videri poterunt apud Hadrianum Junium, in elegantissimo tractatu *de Coma*: præsertim verò *cap.* 4. Ubi præstare docet, cæduam fruticantium crinium sylvam tondendo resecare, quàm inutili Comæ alendæ studio divexari.

Simone Mago.

Mezentio.

Polyphemo

Ad adagium porrò istud allusisse videtur Æneas Platonicus, summæ Philosophus integritatis: dum Euxitheum introducit Theophrasti commenta deludentem, qui dictitabat, animas, relicto humano corpore, id genus bruta sectari, eisque inhærere, quorum opera visæ fuerint imitari. Nam ut Hyperbolum quendam impudentiæ notaret, inquit: Musca item trahet Hyperbolum, quippe par fuit utriusque impudentia: ac si diceret, Dignum esse patellâ operculum. Per Muscam enim hominem importunum & impudentem hieroglyphice denotari, Joh. Pierius docet *lib.* 26. Quantumvis etenim hanc sæpius & assiduè expellas, & à te submovere contendas: tantâ tamen est impudentiâ, ut identidem redire, & infestare te minimè vereatur, nullamque tuorum commodorum rationem habeat. Sive loquare, sive dormias, sive bibas, sive cibum capias, sive legat, scribas parata semper adstat, ut in faciem insiliat tuam, infestat, importuna, incommoda, nulli rei nisi fastidio de se concitando idonea.

Hyperbolus in Muscam.

Musca impudentia.

> *Quæ quamvis de pelle viri sit sæpe repulsa*
> *Assultat morsura tamen.*

ut est apud Homerum. Quo spectat Plauti jocus in hominem curiosum, & ad omnia advolantem, *Mercatore*;

> *Musca est meus pater, nihil potest illum clam haberi.*
> *Nec sacrum, nec tam profanum quicquam est,*
> *quin adsit ibi illico.*

Hinc apud Ciceronem 2. *de Oratore*, ridiculè dictum de molestissimo Juvene: *Abige Muscas pater.* quanquam frustrà, opinor & incassum. Nam & apud Athenæum Hegisander narrat, cum Alexander dixisset, se morderi à *Muscis* (sic vocabat *Parasitos*) iamque conaretur illos abigere: Cinesias unus ejus ordinis, qui fortè aderat: profectò, *inquit*, aliæ muscæ siticulosæ magis urgebunt te, semel gustato tuo sanguine. Referente Erasmo *Chil.* 4. *cent.* 7. *adag.* 43. Unde muscam *sanguisorbam* scitè appellat Jul. Cæs. Scaliger, teste Taubmann. *Ad Epidicum Plauti act.* 2. *sce.* 2. *verb. exsugebo.* Mihi quidem herclè meditanti hæc & scribenti plus quàm molestæ sunt. Ideoqe *Myiagron* illum Muscarum Deum, cui ab Eleis ad avertendam pestem litatum legimus apud Plinium *lib.* 10. *cap.* 28. semper eis iratum imprecor. felicissimis interim deprædicatis Montis Carini Incolis: apud quos nullam omnino muscam comperiri idem Plin. prodidit *lib.* 21. *cap.* 14.

Parasiti Muscæ.

Myiagr Muscarũ Deus.

Nec verò absimile Parœmiæ isti est, quod adagii specie iridem usurpatur: *Vara sequitur vibiam.* quo Ausonius *in præfation. Technopægnii* usus fuit, cùm ita scripsit: Ut in vetere verbo est, sequitur Va-

Vara vibiam sequitur.

Tondebit pueros jam nova Nupta tuos.

Interdum Tonsores ad hoc peculiariter conducti: qui *Cinerarii* dicebantur, quod unum de Ministeriis eorum esset, calefactis in Cinere Calamistris torrere ac vibrare crinē: sicuti ad illum Catulli locum, *Cinerarii.*

——nunc tuum Cinerarius Tondet os,

Muretus rectè annotavit *Cinerarii* illi dicti & *Cinistones*, ab eo, quod in cinerem flabant, ad cinerem calefaciendum, quo capillos crispabant. Calefactos enim acus & veruta subministabant ornatricibus. *Cinerarii cinistones.*

Ornatrices a. puellæ mulieribus comas exornabant, & crines disponebant, edoctæ artis Magistris ad hoc artificium, ut colligitur ex *l. legatis servis. 65. §. ornatricibus ff. de legat.* & pulchrè explicat Taubmannus *in Mostellaria Plauti act. 1. scen. 3. ad verb.* Capillum satis compositum; *Acus* autem qua ornatrix utitur, *comatoria* Petronio, *crinalis* Apulejo dicitur, ut notat Titus Popena *de operis servor. verb. ornatrices.* Plautus *Curculione*, Calamistrum vocat, quo crispatur in annulos capillitium. Sicenim calamistro crispare comam *Iuvenalis*; & comam in gradus frangere *Plinius* dixit; vibrare ferro crines, *Virgilius*; & ustulare candente ferro crines *Pacuvius*. Sed & pueri illi meritorii, sive Cinædi, ut internosci possent, etiam tunicas cum manicis gestabant, more mulierum: quæ si honestæ erant, insuper à meretricibus vitta, stola & instita discernebantur. Docet hoc Tertullianus *libr. de Cultu Mulier.* Quid minus habent infelicissimæ illæ publicarum libidinum victimæ, quas si quæ leges à matronis & matronalibus decoramentis coercebant, jam certè seculi improbitas honestissimis quibusque fœminis usque ad errorem dignoscendi coæquavit. Quid enim aliud sunt matronalia decoramenta, quàm stola, instita & vittę? quas Ovid. pudoris insigne appellat, cùm castam à scripto parum casto arcet: *Ornatrices puellæ. Acus comatoria crinalis. Calamistrum. Manica. Matronalia ornamenta.*

Este procul vittæ tenues, insigne pudoris,
Quaque tegis medios instita longa pedes.

De meritorio verò puero, illud Plauti *in Pseudolo*: *Manuleati pro mollibus.*

Manuleatam tunicam habere hominem decet,

Justus Lipsius rectè interpretatur *libro 4. Antiq. lect. c. 8.* motus altero illo Plauti loco *in Pœnulo*:

Quis hic est cum tunicis longis quasi puer Cauponius?

& illo Scipionis Africani in Sulpicium: Qui in conviviis cum amatore cum *Chirodota tunica* accubuerit; cumne quisquam dubitet quin fecerit, quod Cinœdi solent? Chirodotis enim tunicis, quæ latinis vel manicatæ, vel manulatæ dictæ sunt, manicarum longitudo nomen dedit. Quod vestimenti genus probrosum fuisse, etiam Cœlius Calcagnin. notat. *lib. 3. ep. 1. fol. 84.* *Chirodota tunica.*

Parœmiam porrò istam in illum, quem dixi, sensum etiam usurpavit D. Ambrosius: Habeat quoque Jupiter (ait) comam, dignum videlicet patellâ operculum, egregius ille stupri artifex; & prodigiosus luparum omnium insessor. Idem privilegium cedat Apollini, amatori non minùs strenuo, & in pathicos furiato. Neq; abeat hinc asymbolus Neptunus, cujus libidinum fervorem marinæ undæ nullæ exstinguere potuerunt, quin in omne Nympharum genus effervesceret. Baccho deliciis diffluenti, semperque puero, & assiduè præter pocula aliud non tractanti, ocium non suppetiisse tollendæ comæ verisimile sit, propterea intonso semper. Egregiam verò laudem & encomium hinc reportēt, Tyanæus, impostorum columen, &, si Diis placet, medicus Æsculapius, circulator & lucripeta summus: (talis enim à Cyrillo & Pindaro describitur) quem auri sitis & intolerandus fastus, quo supra hominem se gessit, excusent *Rursum de comatis Iove. Apollini. Neptuno. Baccho. Æsculapio.*

Simone Mago. cusent comatum. Eodem jure absolvemus Simonem, Magum illum insignem, & Christi plagiarium, quem etiam κατάκομον, hoc est, comatum fuisse constat: & *Mezentio.* illum Divorum contemtorem Mezentium Virgilianum, cui comti tribuuntur capilli. Quibus addatur unoculus ille Polyphemus, laudans hirtas viriliin cor- *Polyphemo* pore setas: ut tam huic, quam alteri illi fides fiat proverbio, quo dicuntur *labra similes habere lactucas*. Sanè in Capillatos & Comatum nutricones gravissima exstat D. Pauli reprehensio 1. *Cor.* 11. *vers.* 14. Nonne, inquit, natura quidem ipsa docet vos, quòd Viro, si comatus sit, probro sit: cōtrà Mulieri; si comata fuerit, decori sit: eò quòd Coma pro velamine illi data sit. quam in rem plura videri poterunt apud Hadrianum Junium, in elegantissimo tractatu *de Coma*: præsertim verò *cap.* 4. Ubi præstare docet, cæduam fruticantium crinium sylvam tondendo resecare, quàm inutili Comæ alendæ studio divexari.

Ad adagium porrò istud allusisse videtur Æneas Platonicus, summæ Philosophus integritatis: dum Euxitheum introducit Theophrasti commenta deludentem, qui dictitabat, animas, relicto humano corpore, id genus bruta sectari, eisque inhærere, quorum opera visæ fuerint *Hyperbolus in Muscam.* imitari. Nam ut Hyperbolum quendam impudentiæ notaret, inquit: Musca item trahet Hyperbolum, quippe par fuit utriusque impudentia: ac si diceret, Dignum *Musca impudentia.* esse patellâ operculum. Per Muscam enim hominem importunum & impudentem hieroglyphice denotari, Joh. Pierius docet *lib.* 26. Quantumvis etenim hanc sæpius & assiduè expellas, & à te submovere contendas: tantâ tamen est impudentiâ, ut identidem redire, & infestare te minimè vereatur, nullamque tuorum commodorum rationem habeat. Sive loquare, sive dormias, sive bibas, sive cibum capias, sive legat, scribas parata semper adstat, ut in faciem insiliat tuam, infesta, importuna, incommoda, nulli rei nisi fastidio de se concitando idonea.

Quæ quamvis de pelle viri sit sæpe repulsa.
Assultat morsura tamen.

ut est apud Homerum. Quo spectat Plauti jocus in hominem curiosum, & ad omnia advolantem, *Mercatore*;

Musca est meus pater, nihil potest illum clam haberi.
Nec sacrum, nec tam profanum quicquam est,
quin adsit ibi illico.

Hinc apud Ciceronem 2. *de Oratore*, ridiculè dictum de molestissimo Juvene: *Abige Muscas puer*. quanquam frustrà, opi- *Parasiti Muscæ.* nor & incassum. Nam & apud Athenæum Hegisander narrat, cum Alexander dixisset, se morderi à *Muscis* (sic vocabat *Parasitos*) jamque conaretur illos abigere: Cinesias unus ejus ordinis, qui fortè aderat: profectò, *inquit*, aliæ muscæ siticulosæ magis urgebunt te, semel gustato tuo sanguine. Referente Erasmo *Chil.* 4. *cent.* 7. *adag.* 43. Unde muscam *sanguisorbam* scitè appellat Jul. Cæs. Scaliger, teste Taubmā. *ad Epidicum Plauti act.* 2. *sce.* 2. *verb. exsugebo*. Mihi quidem herclè meditanti hæc & scribenti plus quàm molestæ sunt. Ideoqe *Myiagron* illum Muscarum De- *Myiagor Muscarii Deus.* um, cui ab Eleis ad avertendam pestem litatum legimus apud Plinium *lib.* 10. *cap.* 28. semper eis iratum imprecor. felicissimis interim deprædicatis Montis Carini Incolis: apud quos nullam omnino muscam comperiri idem Plin. prodidit *lib.* 21. *cap.* 14.

Nec verò absimile Parœmiæ isti est, quod adagii specie itidem usurpatur: *Va-* *Vara vibiam sequitur.* *ra sequitur vibiam*. quo Ausonius *in præfation. Technopægnii* usus fuit, cùm ita scripsit: Ut in vetere verbo est, sequitur Va-

ra vibiam, simillium nugarum subtexo nequitiam, &c. Quo loco vetus glossa Varam & Vibiam duas exponit perticas, inter se colligatas, quæ asserem sustineant. *Vara* igitur significabit perticam ab summo furcillatam: *Vibia* autem perticam transversam, quæ furcillæ illi imposita est & colligata. Quare si vara cadat, & Vibiam cum illa cadere necessum est: ut ex Vitruvio *lib. 10. cap. 19.* Joseph. Scaliger rectè interpretatur *libr. 1. Ausonian. lection. c. 18.* Proverbium id quadrat in eos, qui cum uni vitio indulserint, deplorata omni verecundia & profligato pudore ad alia præcipites feruntur, quasi omni jacta bonorum alea. Cum quo planè convenit, quòd Hispanis in hoc sermonis genere argutis, familiare esse idem monet Scaliger. Eodem quippe sensu dicunt, *Funis sequutus est situlam.* Cùm enim situla decidit in puteum; & funis quoque, quo illa apta pendebat, sequitur. Nec dissimile his multum est, quod *similes habere labra lactucas* dicimus asello carduos comedente: & quòd *ipsa olera olla legere* dicitur, quod posterius proverbiali sententia Catullus usurpavit de Mamurra, quem ob nimiam libidinem, ad infamiam usque Mentulam appellat, hoc disticho:

Mentula mœchatur, mœchatur Mentula: certè

Hoc est, quod dicunt, Ipsa olera Olla legit.

Dicitur proverbium in eos, qui, quod se facere oportet, faciunt: ut cùm libidinosus & salax scortatur & mœchatur; ebriosus potat. Olera enim in olla coquuntur: quæ, cùm eis repletur, ipsa legere videtur, id est colligere. Mamurra igitur Formianus, adulter & nequam, cùm mœchabatur, id faciebat, quod Nebulonem facere oportebat. Hadrian. Turnebus *lib. 3. Adversar. c. 13.*

Funis secutus est situlam.

Olla legit olera.

DE CAMPANIS TIT. IX.

C*Ampanæ repertæ fuerunt circa annum CCCC. à Paulino Episcopo Nolano.* † *Est autem Nola Campaniæ oppidum, in quo Augustus vitam cum morte commutavit. Dictæ fuerunt* Campanæ, *quia in Campania inventæ. Dictæ &* Nolæ, *à loco, in quo primùm fuerunt factæ. Harum maximus usus est: earum quippe beneficio horæ etiam procul audiuntur, sive noctu in lecto cubamus, sive interdiu ab horologio procul simus dissiti, sive etiam nubibus obductus sit aer. Anteà verò necessaria erat Clepsydra, ut supra diximus. Præterea invitant nos ad divina officia: exorto incendio auxilium poscunt: & cum ad arma deventum est, concilium Civitatis convocant: ut Scholares ad lectiones frequentandas; Iudices ad jus Litigantibus dicendum; ac ut uno verbo dicam, omnes actiones publicas intimant: & sine his videri possumus, quasi deperditi.*

Campanarum inventio.

1. Notatio.

Usus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

VUlgaris error est, quo Paulinus Episcopus Nolanus, Divi Hieronymi æqualis, & sanctimonia vitæ spectabilis, primus in suam Ecclesiam Campanæ usum invexisse creditur: quasi priori seculo ignotus ille fuerit. Verius namque est, Virum illum sanctissimum Gentilium sacrorum abusum correxisse, & ad pia munia transtulisse, ut nimirum ejus strepitu exciri possent semotius habitantes ad cócio-

Paulinus.

Campanarum usus

cionesprecationesque. Cæteroquin enim iisdem, quibus hodiè usibus deputatas fuisse priscis quoque seculis Campanas, Hadrianus Junius disertè docet *lib. 3. Animadverſ. cap.* 11. Nam, ut hodie etiamnum moris est, ita & olim si quis è vita excessisset, æra Campanæque pulsabantur, ut pervetus Theocriti Scholiastes annotat: quòd eo sono averti credebantur spectra & Dæmonum ludibria. Magicas certe incantationes Campanæ pulsu inhiberi, non obscurè indicat Tibullus, cùm ita canit:

Campanis spectra fugari credita.

Magicæ incantationes inhibitæ.

Cantus & è curru Lunam deducere tentat,
Et faceret, si non æra repulsa sonent.

Æris enim tinnitu credebant fieri, ut ne magicorum carminum sonus ad Lunā perveniret; eamq; hoc modo laborantem adjuvari. Quo sensu accipio illud Statii Papinii, *Thebaid.* 6.

—— attonitis quoties avellitur astris
Solis opaca Soror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant, frustraque timent.

Quanquam Junius locum illum de vi hostium ingruente intelligat, cujus indicium æris Campani tinnitu datum olim fuerit. Hinc Livius: Campanorum, inquit, multitudo cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ silēti nocte fieri solet, edidit clamorem. Sanè deficienti Lunæ crepitum dissonum auxiliari, etiam Plinius innuit *lib.* 2. *Natural. histor. cap.* 12. Idque Temeseo æri nominatim tribuitur ab Ovid. qui proptereà æra dixit auxiliaria Lunæ. ut & Juvenalis.

Altera laboranti poterunt succurrere Lunæ.

Et Manilius *lib.* 1.

Seraque in extremis quatiuntur gentibus æra.

Cujus superstitionis tandem, quam nos, rationem adducit, & ex Ambrosio confirmat Hadr. Turneb. *lib.* 22. *Adversar. c.* 24. Laborantem igitur Lunam cùm dicunt, rubore eam præ verecundia suffundi intelligunt, quòd magico victa carmine cogatur cedere. Seneca *in Hippolyto*:

Luna laborans.

Et nuper rubuit, nullaque lucidis
Nubes sordidior vultibus obstitit.
At nos soliciti lumine turbido,
Tractam Thessalicis carminibus rati,
Tinnitus dedimus.

ubi Thessalicis carminibus, idē est, quod magicis: quemadmodum & per *Thessalam* mulierem, Statius magam, incantatricem & sagam intelligit.

—— Thessala victrix
Ridet anhelantes audito carmine bigas.

qualis erat Philænis illa apud Martial. *lib.* 9. *Epig.* 30.

Quæ nunc Thessalonico lunā deducere rhombo

Sciet: ubi per rhombum vertigo intelligitur magica, quam turbinem Horat. appellat *Epod* 17.

Canidia parce vocibus tandem sacris
Citumque retro solve, solve turbinem.

Rhombum enim sive gurgillū, & instrumentum illud veneficæ filis involvebant, atque iis impletum agebant in orbem. Theocritus *in pharmaceutria*: ut vertitur iste turbo cæteris & Ovid.

Rhombus turbo.

—— Quæ torto concita rhombo Licia.

Idque pluribus communit Rhaderus Jesuita *ad Martial.* 1. *Epig.* 30. In Thessalia enim Magiæ studium q̄ maximè floruisse, vel iis notum est, quib. Apulej. non ignotus. In cujus Apologiā, qua se ipse defendit publico de Magia judicio, nuper in lucem prodiit Comment. (doctus Jupiter, & laboriosus!) Viri Clariss. *Scipionis Gentilis IC.* quem si evolveris, Lector, magnam studiis tuis accessionē feceris. Atq; hæc superstitio (quāq̄ ne Anaxagoræ quidē persuaderi potuit, ut scriptum reliquit Laert.) ipsis etiam Christianis quandoq; adhæsit: adeò ut Divo Maximino causam dederit, seriò populum increpandi Homilia, quæ inter Divi Ambrosij exstat LXXXII.

Thessalia magia infames.

Scipio Gentilis.

Hinc

Campana tonitrua infringat. Hinc tamen receptum arbitror cur tonante cœlo campanarum boatu perstrepatur: quandoquidem illarum complosu aërem longè lateque diverberante, vim tonitrui infringi sit creditum. quibus adde, quæ ex Papicularum sententia de campanarum usu & superstitione testatur Martinus del Rio Jesuita *lib. 6. disq. Magic. c. 2. sect. 3. q. 3. fol. 221. seqq.*

Lacones, Rege defuncto, lebetes vice Campanarum complodere, solebant. Africani populi, & inprimis illi, qui regi Præsligani parent, *campanis lapideis* utuntur. *Campanæ lapideæ.* Judæi Tibicinibus utebantur, ut ex *Matth. 9.* colligitur. Ubi sospitator humani generis Christus, Scholarchæ filiam ex morte in vitam quasi postliminio revocaturus, Tibicines funeris deductionem præstolantes jubet facessere. *Tibia in funeribus.* Eundemque morem etiam aliis usitatum fuisse, Statius Papinius *libro 6. Thebaid.* indicat.

Cùm signum luctus cornu grave mugit adunco

Tibia, cui teneros suetum producere manes

Lege Phrygum mœsta.

quo loco etsi Statius Tibiam ad puerorum funera restringere videtur: proclivius tamen est, ut eam etiam in adultiorum funeribus adhibitam dicamus. Docet id Ovid. 1. *Tristium*:

Tibia funeribus convenit ista meis.

Quanquam etiam dici poterat, Papinium eo loci ad originem respicere, & velle apud Phryges nœniam ad Tibias primùm cãtari solitam, in funere infantium. Phrygium enim id inventum fuisse, vel Catullus planum facit, qui ob id Tibiam dixit barbaram. *Barbari.* Atqui *Barbarorum* nomine inter alia, & quidem inprimis Trojanos poëtis significari, Joh. Bernartius ad illum Statii locum rectè observavit: licet hac appellatione ipsos etiam Romanos quandoq; notatos fuisse, negari non possit. Alciat. *lib. 6. Parerg. c. 16.*

Planè Apollodorus in libro, quem *de Diis* inscripsit, Hierophantam, hoc est, Proserpinæ sacerdotem tintinnabulũ sive nolam pulsare Athenis cõsuevisse scribit. *Tintinnabula in sacris.* quod jam antea & Mosaicus Sacerdos, Pontificio habitu gestare jubebatur *Exodi 28.* Ad imas enim tunicæ fimbrias aurea tintinnabula, malaq; punica alterna appẽdebantur, ut eorum sonitus, quotiescunque Pontifex ingrederetur egrederetur ve sanctuarium, exaudiri posset. Significabat id, oportere Sacerdotem vocalem esse; non quidem calumniando, & saniorem, ac necdum satis cognitione perceptam doctrinam ad imperitum vulgus plenis buccis criminando, ut *Clamatoribus* illis, quos Philippus Melanchthon *Clamatores.* Europæ decus & ornamentum, ita appellare solebat, frequens & familiare est: sed eo ore Dei nunc docendo, nunc arguendo, nunc exhortando, sæpissimè verò consolando, atque ea conquirendo opportuna remedia, quæ nostra sibi fragilitas videbitur exposcere. Itaque Tintinnabulũ prædicationis & institutionis esse hieroglyphicum, Joh. Pier. monet *lib. 37.* Meminerint tamẽ verbi divini præcones, nisi & ipsimet ad vocis suæ clangorẽ, vivendi rationem instituerint, atque ita ad normam illam vitam accommodarint suam, Campanis se vel in hoc quoque assimilandos fore, quæ, etsi clarissimum edendo sonum alios cieant, ipsæ tamen sibi surdæ sint & stupidæ. In quos effictum mihi videtur elegans illud Theodori Bezæ Emblema:

Æra gravi cunctos veluti Campana sonore,

Ipsa licet penitus sint sibi surda, cient:

Sic es, rectè docens alios, perversa sequutè,

Quique aliis sapiens, non sapis ipse tibi.

Eodemque planè sensu Apostolus: Si vel homi-

hominum (inquit) vel angelorum linguis loquar, charitatem autem non habeam; factus sum æs resonans, ac cymbalum tinniens. 1. *Cor.* 13.

Tintinnabula in Excubiis. Monet etiam Suidas, Excubitores olim in nocturnis vigiliis Tintinnabula secum tulisse; ad quorum pulsum ilico fuerit respondendum. Idem auctor est, Tintinnabulis pulsandis exploratos fuisse equos generosos, an consternaces essent, & pugnæ tumultu percellerentur. Sed & *In suppliciis.* qui ob facinus ultimo supplicio afficiebantur, tintinnabula sive nolas gestare solebant sive ad convocandam plebem; sive etiam ad eam arcendam: ne quis inter cundum illorum contactu contaminaretur, & piaculo se obstringeret; ut est apud Zonaram *lib.* 2. *Annal.* quanquam tintinnabula ista non tam Reos ipsos, quam Carnifices gestasse, ex Plauto fiat probabile, *in Pseudolo*. Scena, *Pseudolo non.*

Lanios accersam duos cum Tintinnabulis.

Et *in Truculento*. Sc. *Ego ne tibi.*

Ne ego bilingues vos necem, nisi

Ad Tintinnaculos vostris vos e duci viros.

ubi per *Tintinnaculos* viros nulli alii possunt intelligi, quàm Carnifices: ut à Turnebo rectè est observatum *lib.* 1 *cap.* 21.

Constat etiam, Campanæ sonitu apud Romanos populum in thermis, statis ho-*In thermis.* ris, vel advocari, vel dimitti solere. Unde Martialis.

Redde pilam, sonat æs thermarum: ludere pergis?

Virgine vis solâ lotus abire domum?

Monet enim eum, qui in gymnasio est, ut si lavari velit, sonanti Tintinnabulo properet: paulò pòst enim nullum lavandi locum futurum; sed sola aqua frigida, cui *Virgini* nomen erat, fore lavandum. Tintinnabulo igitur Romani è gymnasio revocabantur loturi ad thermas mox claudendas.

Græci quoque in piscatorio foro sub cœnam pulsabant Nolam, teste Plutar-*In foro piscatorio.* cho *lib.* 14. *Sympos.* ubi heluones obsonatoresque dici notat, qui in foro piscatorio esitarent, celeriterque Tintinnabuli pulsum exaudirent. Verba Plutarchi ita Latinè reddidit Hieronymus Mercurialis *lib.* 1. *Variar. Lection cap.* 25. Ad hæc opsophagos sive obsonierũ amatores minimè eos, qui bubulis carnibus delectantur, esse dicimus, qualis fuit Hercules: neque ficuum amatorem, ut Plato, quem virides ficus unà cum carnibus edisse notatum est; neque Uvarum cupidum, sicuti fuit Arcesilaus, sed eos, qui quotidiè tabernas ubi veneunt pisces, circumambulant, exquisitéve tintinnabulum audiunt. Ejus rei non injucunda extat historia apud Strabonem *lib.* 14. Nam cum citharœdus quidam apud Jassios artem ostentaret, interimq; Nola, quæ in cupedario erat foro, vendendorum piscium signum increpuisset, omnes ad piscium negotiationem dilapsi solum illum destituerunt; excepto tamen uno, qui Surdaster erat. Accedens itaque ad eum Citharœdus: Gratias tibi ago, inquit, qui & Musices studiis hunc honorem habueris, &, sicut cæteri, audito tintinnabulo me non deserueris. Tum ille: Numquid tintinnabulum sonuit? Vale ergo preceptor, & benè tibi sit. Sicq; & ipse, non secus atq; alii factitârant, cõfestim atq; curriculò abiit.

Nec verò ignotum est, Dodonæum æs, *Dodonaum æs.* illud in loquaces & obstreperos directum proverbium: quòd in Dodona duæ essent columnæ, in altera pelvis ærea, in altera puer cum flagro pelvim vento impulsam percutiens. Unde tinnitus in multas horas perdurabat. quanquam Plinius *lib.* 36. *cap.* 13. etiam absque flagri istius percussione, tintinnabula illa vel solo vento agitata longè sonitus retulisse scribit: ut meritò cum Juvenali.

Tot pariter pelves, tot tintinnabula credas.

Panciroll. lib. 2.

x Quem

Quem versum hodiè non ineptè de sacriliculis & importunis campanarum pulsatoribus usurpare possis. Etsi enim olim solis parochis permissum fuit, eatenus campanis uti: ut populum congregare possent; deinde Mendicantium fratrum familiæ unicâ tantummodò pro loco quolibet contentæ esse jubentur. *c. unic. de Offic. Custod. in extravag. comm.* hodiè tamen tot habent, quot volunt, summamque religionem in eo constituunt, si vicinos, tanquam Nili cataractis (quę sunt præcipites & horridæ montium angustiæ, per quas Nilus ingenti aquarum mole devolutus, non fluere inter occursantes scopulos, ut ait Plinius, sed ruere videtur) proximos populos cogant obsurdescere: quod quondam Jovianus Pontanus conqueritur: ut & Alciatus, qui cùm Biturigibus ægrotaret, parum absuisse ait, quin impedito somno maximè tum necessariò ad Orcum demitteretur. *lib. 8 parerg. cap. 11.* Ex quo quæsitum est, an sicuti fabri ferrarii & lignarii, itemque malleatores alii, qui juxta scholas aut Doctoris domum arti suæ operam dantes, diurno nocturnoque strepitu meditationes Doctorum impediunt, è vicinia expelli possunt; ita etiam immodicus Campanarum pulsus inhiberi queat? Et quidem de fabris & malleatoribus ferè incunctanter id asserunt, Bartolus *in l. ff. so ut. matri nu.* 30. Jason *nu.* 46. Franc. Ripa *nu.* 127. 128. 129. 130. & Alciatus *nu.* 51. 52. ob publicam præsertim utilitatem & spem, quam de iis, qui liberalibus studiis dant operam, sibi pollicentur Imperatores *in l. 1. C. qui ætate vel profess. se excus. lib.* 10. ut adeò sedulò cavendum censuerit Theodosius, ne quovis strepitu, aut etiam linguarum confusione permixta aures quorundam, aut verò mentes à studio literarum avertantur, *l. un. in fin. C. de studiis liberal. Urb. Roma lib.* 11. cùm certum sit, silentium discendis artibus non minùs, atq; otium esse accommodandum *l. C. de excusat. artific. lib.* 10. Idque vel eò magis, si Doctor prævenerit fabrum, & præ malleatore isto sedem ibi occupaverit: quandoquidem præventionis caussa in jure potissimum con[...]tur: prout rationem hanc assignat Jacob. Menoch. *lib. 2 de Arbitrar. Iudic. cent. 3. casu 237. num. 6 per l. 2. §. si quis nemine. ff. Ne quid in loco pub. cum l. potior. l. qui balneum ff. Qui potior. in pign. habeant.* Atque ita in facto obtinuisse se scribit Matthias Colerus, contra vietorem quendam, qui se illi ad latus ingesserat in vicinia, & sub mediam noctem surgendo ac compingendo stipandoque vasa vinaria, tantos strepitus & clangores excitarat, ut multas noctes coactus fuerit insomnes transigere. Ideoque vietorem illum compulsum, ut habitatione ea dimissa, de alia cogitaret, vel operas suas in ista vicinia omitteret. Matthias Coler. *de processibus executivis par. 1. cap. 4. nu.* 8. Campanarum verò pulsum quod attinet, distinctum video ab Interpretibus. Nam si ægrotanti Doctori, itemque Scholari & vicino cuilibet gravis sit immodicus ille & non necessarius Campanarum strepitus: placuit, eum non secus ac gravem & pestilentem odorem coercendum esse *l. 2. §. Idem ait. 29. ff. Ne quid in loco publ.* Bartholomæus Cæpolla *de Servitut. rusticor. prædior. cap. 43. de Aere.* Alciatus *d. l. in* 56. siquidem salus hominis, cujus gratiâ Natura omnia comparavit; *l. si pecudum 28. ff de Usur.* nullo modo æstimari queat. *l. si pater. 34. in fin. ff. de donat.* & exinde rebus omnibus & cuivis commodo sit præferenda. Luc. de Penna *in l. un. C. de studiis liberal. Urb. Roma. lib. 11. circa fin.* At si bene valentes & sani sint vicini: obtinuit Oldradi sententia *cons.* 228. existimantis, minimè ferendos esse, qui adversantur, ceu nimis delicatos. Nam & Demosthenes, Plutarcho teste, sponte procu-

Nili cataracta.

Faber è vicinia quando pelli possit.

Campanarum pulsus an inhiberi queat?

Sybaritarum mollities. procurabat, ut strepitui adsuesceret: damnatique à veteribus Sybaritæ, ceu nimis molles, quod artifices omnes obstreperos civitate exclusérint, tanquam eorum quietem turbantes. Alciat. *lib.* 8. *parerg. c.* 11. De Sybaritarum porrò mollitie dixi quædam *lib.* 1 *tit. de Equis.* Quibus addantur, quæ in eandem rem scriptis commendavit clariss. Jurisconsultus & historiarum scientissimus Philip. Camerar. *c.* 20. *Oper. succis. centur.* 1.

Nola. 1. *Est autem Nola Campaniæ Oppidum.*) Oppidum hujus apud Virgilium quoque olim fuit mentio: si verum est, quod Gellius prodidit *lib.* 7. *Noct. Attic. c.* 20. Scriptum enim in quodam commentario reperisse se ait, versus istos à Virgilio ita primùm esse recitatos atque editos:

——dives erat Capua, & vicina Vesevo
Nola jugo.

Posteà Virgil. petiisse à Nolanis aquam, ut duceret in propinquum rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: Poëtam offensum nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, *Oraque* pro *Nola* mutasse, atq; ita reliquisse.

——& vicino Vesevo Ora jugo.

Idq; & melius & suavius ad aures esse Gellius adserit.

Nolanorū turpitudo. Nec verò dissimulandum hoc loco est, Campanos, & ex his Nolanos, inprimis oris impuri & immundi fuisse habitos. Unde & *Osci* à quibusdam dicti, quasi obscœni, ut Porphyr. ad Horatium notavit: ex Festo fortassis, qui Oscis ait frequentissimum fuisse usum libidinum spurcarum. Hinc lucem accipit illud de *In triclinio Coa. in cubiculo Nola.* Clodia usurpatum ænigma: *In triclinio Coa, in cubiculo Nola.* Eo ipso enim Clodiæ objicitur oris obscœnitas, & omnis infanda libido, qua notati sunt Nolani; vel, ut Ausonii verbis, Crispæ fœdissimam Venerem objicientis, utar:

——quam Nolanis Capitalis luxus inussit:

ut cùm libidinosa & lasciva in convivio esset Clodia, & quædam Venus Coa; in cubiculo à nulla obscœnitate, quæ Nolanis familiaris erat, abhorreret. Turnebus *lib.* 3. *Adversar. cap.* 19. scio hoc aliter explicari apud Ludovicum Cœlium Rhodiginum *lib.* 19. *lection. antiqua. capit.* 11. & *lib.* 29. *cap.* 1. aliter item ab Alciato *libro* 2. *parerg. cap.* 12. de Clytemnestra muliere balnearia loquacissima, proverbium illud accipiente: quæ præter linguam nihil meretricium habuerit: ideoque in triclinio seu convivio fuerit Coa, tanquam coitum petenti nemini abnuerit; in cubiculo verò nola, à negando, sed nihil causæ est, cur à Turnebi interpretatione discedendum putem. *Turnebi interpretatio defensa.* Capitalem igitur luxum cùm dicit Ausonius, videtur oris, quæ præcipua capitis pars est, spurcitiem & obscœnitatem notare. *Capitalis luxus.* Eodem certè sensu Catullus, *Capite demisso*, dixit in Gellium incestus infamiâ notatum: *Capite demisso.*

Nam nihil est quicquam sceleris, quod prodeat ultrà,
Non si demisso se ipse voret capite.

ubi, *demisso capite*, malè audit, & de oris fœditate illa erit accipiendum: ut apud Ciceronem, *de Sexto Clodio*: Sed si requiri jusseris, invenient hominem apud Sororem tuam, occultantem se capite demisso. Quibus verbis quid innuatur, ii intelligunt, quibus notum est, quid *Phœnicissare* dicatur Veteribus; & qua nota Phœnicissantes secernantur à *Lesbiantibus*. *Phœnicissare. Lesbiare.* Neutrum me explicare sinit pudor meus. vel Linocerii illius exemplo, quem Petron. Arbit. ita inducit differentem: *cetera nisi eloquenti Timantis silentio, dicere pudor non sustinuit.* Quotus enim quisque est, qui ejusmodi ne quidem antea cogitata semel tamen lecta stupefactus non admiretur, & inter admirationem & incredulitatem

X 2

litatem fluctuans ad aliquid turpe, cæca quadam cogitatione ebrius, non pelliciatur? ut gravis est P. Guirandi Alosiani censura in *quadam ad Arnaudum Epistola*. Quod si quis tamen utrunque illud cognoscere tantoperè gestit, adeat sanè Hieronymi Mercurialis *lib* 4. *Variar. lect. c.* 13. Nec me latet, Ludov. Cœl. Rhodig. ænigma istud aliter explicare *lib.* 19. *Antiq. lect. cap.* 11. *& lib.* 19. *c.* 1. Sed illa Turnebi interpretatio & argutior, & vero mihi propior videtur.

Luxuriam verò illam ex Regionis istius fertilitate promanasse, quis dubitet? quandoquidem totum illum Campaniæ tractum, locorum omnium, quæ uspiam vidi, fertilissimum esse, mecum fatebuntur, qui & ipsi Neapolitanum Regnum peregrinando collustrarunt. Adeò verum omninò deprehendi, quod Polybius jam antè *lib.* 4. scripserat: nempe Campanum agrū esse & copia rerum, & fertililate regionis, denique & amœnitate ac pulchritudine situs excellentissimum. Scripserat idipsum & Florus *lib.* 1. *cap.* 16. his verbis: omnium non modò in Italia, sed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga est: nil mollius cœlo, nil uberius solo: denique bis floribus vernat: ideò Liberi Cererisque certamen dicitur, &c. Plinius etiam ipse *lib.* 3. *cap.* 5. Campaniæ felicem illam ac beatam amœnitatem deprædicaturus; palam esse ait, eam uno in loco gaudentis opus esse Naturæ. Jam verò (addit) tota ea vitalis ac perennis salubritatis cœli temperies est, tam fertiles campi, tam aprici colles, tam innoxii saltus, tam opaca nemora, tam munifica sylvarum genera, tot montium afflatus, tanta frugum & vitium olearumque fertilitas, tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla, tot lacus, tot amnium fontiumque ubertas, totam eam perfundens: tot maria, portus, gremiumque terrarum commercio patens undique: & tanquam adjuvandos mortales ipsa avidè in maria procurrens. Idem Plinius, cùm de totius Campaniæ præstantia, utpote quæ universæ terræ antestaret, satis multa disseruisset *lib* 18. *cap.* 11. Sigillatim etiam de *Laboriis*, Campaniæ scilicet parte subjungit: Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit: tantum ipsum pars ejus, quæ *Laboria* vocantur. Cujus verbi rationem ipsi quoque Itali observasse videntur, quibus tractus ille *Terra di lavoro* etiamnum appellatur; sive quòd in agro colendo plurimus exsudetur labor, quòd pingue solum vi sua molientium manibus reluctetur: sive quòd hoc inprimis solum dignum sit, in quod hominum industria & labor insumatur, neque unquam à cultu cesset: ut Ubertus Folieta de laudibus Urbis Neapolitanæ interpretatur. Et his quidem deliciis magna etiam fit accessio fœcunditate & fragrantia Citri arboris lætissimæ, fructum cum floribus suavissimè miscentis. Quid multis? putes te spectare Alcinoi Regis pomaria, in quibus ver quotannis non renovatur, sed quæ jugi perflantur Favonio:

Campania fertilitas & amœnitas.

Laboria.

Terra di lavoro.

Et pyra adulta pyris succedunt, malaque malis,

ut Homerus tradidit *Odyss.* 7. Possit præfertilissimo hoc Campaniæ tractu vel ipsa etiam sordere Hymettos Attica, & Isthmos Ephyræa, & Tænaros Spartiaca: quamvis glebę felices has tantoperè Apulejus deprædicet. Sordeat etiam *Eresus* feracissima Lesbi civitas, Theophrasti patria: licet cives ipsius Eresios, simulachrū Cereris ἐρμῆχα, quasi tu *Mercurivebam* dicas, Delphico Apollini consecrasse Athenæus fabuletur, *lib.* 10. *Dipnosoph.* eò quòd ager Eresius præstantissimū candidissimumq; frumentum producere, cujus pollinem Mercurius ad Deos, si quando pane

pane vesci voluerint, subvehere fingebatur. Quod ipsum & Archestratus poëta expressit iis versibus, quos ex Græcis ita Latinos fecit Hadrian. Jun. *lib.* 5. *Animadvers. c.* 4.

Vbere agri dives Eresus circumflua ponto
Fert nive candidius frumentum, atque inde farinam,
Si quando est usus Superis, Cyllenius emptat.

Possit etiam fœcundissimus ille Campaniæ tractus, omnigenas cùm segetis, tum arbores pomiferas suaviter educans, refractum ab Hercule Acheloi cornua appellari, copiæ omnimodæ Pulchritudinem ostentans. Nam Hercules, *Acheloi cornu.*

Dum tenet, infregit, truncaque à fronte revellit,
Najades hoc pomis & odoro flore repletum
Sacrarunt, divesque meo bona Copia cornu est.

ut ait Ovidianus Achelous *lib.* 9. *Metam.* ex quo tamen loco notat Forcatulus, non aliunde inductum à poetis fuisse Herculem cum Achiloo Tauri speciem præ se ferente certasse, quàm quod ipse in Calydoniorum gratiam fluvium Acheloum in alium cursum devertens, plurimos agros irriguos fertilesque reddiderit, & per salebras mugientem in fœcundos campos traduxerit. *Herculis cum Acheloo pugna.* Nec enim novum auditu est, Herculem fluminibus aliorsum labentibus modum præstituisse, & quasi repugnantibus imperasse, atque ipsi etiam *Arno Hetruriæ fluvio*, veluti Leoni, (ita enim *Arnus* Ægyptio vocabulo appellabatur) *Arnus.* per devia loca nō sine murmure currenti limites salubriter dedisse. Idque pluribus manifestum facit Steph. Forcatulus *lib.* 4. *de imperat. & philosoph. Gallor. fol.* 453. De hac autem tum Campaniæ ubertate, tum verò de aliis quoque locis tam in Europa, quàm Asia atque Africa vel ad miraculum fœcundis, eruditè differit Joh. Bruyerinus de re cibaria *li.* 4. *c.* 13. & 14. Verùm quemadmodum agris fertilibus plerunque zizania solet innasci: ita etiam in fœcundissima illa ubertate & abundantia, videre in Campania est maximam perditissimorum quorumque, & contra Naturam luxuriantium improbitatem: ut tritum vulgi sermone ibi circumferatur proverbium: *Il regno Napolitano è un delicato paradiso, mà hauitato da gli Diauoli.* quod Philippus Camerarius itidem annotavit *Operar. succisiv. c.* 85. Adeò, ex Poëtæ sententia, *Campania improborum hominum ferax.*

Luxuriant animi rebus plerunque secundis!

Pabuli certè ubertatem, quæ geniture redundantiam plantis etiam, nedum animantibus affatim subministrat, in homine quoq; salacitatis causam exsistere, Empedocles tradit. *Ex ubertate luxuria.* Quò pertinet illud Euripidis: *Vult crapulatum Cypris, haud famelicum.* quod ab Achæo sumptum, qui multò antè dixerat: *Amara Cypris est esurientibus.* Latini dixerunt: *Sine Cerere & Baccho friget Venus.* Hinc est, quòd Ægyptii sacerdotes, victus luxum & lasciviam ex Porci simulachro, ob animātis istius multiplicem & assiduam voracitatem atq; ingluviem significabant. *Porci Hieroglyphicum.* Sic enim Thebis Ægyptiis olim erecta erat columna, in qua plurimæ in Menin Regem exsecrationes descriptæ erant: quòd primus omnium Ægyptios à parsimonia ad luxuriam, à modestia ad intemperantiam, à virtute ad effœminationem illexisset, quapropter simulachrum ejus Porcum esse voluerunt. Sic & Plotinus, cùm animal hoc maximè voluptarium agnosceret, ubi differtat de Palingenesia, in id eos reverti dicit, qui vitam omnem in libidinibus & voluptatibus egerint. Johan. Pierius *lib.* 9. *Hierogly. h.* Et Epicurus, qui felicitatem in voluptuaria vita posuit, scitè notatur ab Horat. sectatores ejus Porcos nominante *lib.* 1. *Ep.* 5. *Epicurus.*

Me pinguem & nitidum benè curat cute visés
Cùm ridere voles, Epicuri de grege porcum.

quippe cùm sectæ istius asseclæ ita se in voluptates abjiciant, & prosternant, ut immundi sues in volutabra. Non ergo intelligo (inquit Cicero ex Epicuri dogmate *li.2.de Finib.*) quid sit, aut ubi summum bonum præter illud, quod cibo & potione, aut aurium delectatione & obscœna voluptate capiatur.

Luxuria triumphans. Planè Luxuriæ causam ipsemet quoq; Bernhardus rerum abundantiæ adscribit, dum triumphantem illam graphicè in hunc modum depingit: Luxuriæ currus, ait, quadrigis volvitur vitiorum, Ingluvie ventris, Libidine coitus, Mollicie vestium, Ocii soporisque resolutione: trahitur Equis æquè duobus. Prosperitate vitæ, & rerum abundantia: & qui his præsident, duo; Ignaviæ torpor, & infida Securitas. Quanquam non tam ipsa rerum opulentia, quàm abusus reprehensionem debebat incurrere. Rectè enim Hieronymus: Non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Quæ si semel hominis animum invaserit, tam altas inibi radices solet agere, ut vix ac ne vix quidem exstirpari inde possit: cùm certum sit, eam Gangrenæ instar latiùs subinde serpere. Nam, ut verissimè dixit Cicero *in Cat. Major.* impedit consilia voluptas, & rationi inimica est, ac mentis, ut ita dicam, perstringit oculos. Et *Paradox.1.* ait: Quò major voluptas est, eò magis mentem à sua sede statuque dimovet. Gradatim & disertè hoc docet Gregorius *in Moral.* cùm ita scribit: Ex quo luxuria semel mentem alicujus occupavit, vix eum bona cogitare permittit. Sunt n. desideria viscosa, quia ex suggestione oritur cogitatio, ex cogitatione affectio, ex affectione delectatio, ex delectatione cõsensus, ex cõsensu operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio, ex desperatione peccati defensio, ex defensione gloriatio, ex gloriatione damnatio. Quocirca Seneca 28. *Epistol.* monet, indurandum esse animum; & à blandimentis voluptatum procul abstrahendum. Et quidem libidinis initium continebis, si exitum cogitaveris, ut idem Sapiens scribit *libro secundo de Moribus.* quanquam adeò blandum malum Luxuriam dixit Valer. Maximus *lib.9.* ut accusare id aliquanto sit facilius, quam vitare. Est scilicet malorum esca voluptas, qua homines capiuntur, ut hamo pisces. Cicero *in Cat. Major.* Est itidem imitatrix boni, malorum mater omnium: cujus blandimentis corrumpuntur, quæ naturâ bona sunt. Cicero *lib.2 de Legib.* Testatur id disertè de Campana Luxuria (qua de nobis potiss. sermo est) Valerius Maximus: quam perquàm utilem Romanæ civitati fuisse scribit. Etsi enim Ciceroni *1.Officior.* non est consentaneum, qui metu non frangitur, eam frangi cupiditate; & qui invictum se à labore præstiterit, vinci à voluptate: Invictum tamen armis Annibalem (ait Valerius) Campana illa luxuria illecebris suis complexa, vincendum Romano militi tribuit. *Hannibal à voluptate victus.* Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti vino, unguẽtorum fragrantia, Veneris usu lasciviore, ad somnum & delicias evocavit. Idque etiam expressit Seneca *Ep.51.* his verbis: Vim Hannibalis hyberna solverunt, & indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervarunt fomenta Campaniæ: *Armis vicit: vitiis victus est.* Atque eo allusit Sidon. Apollinaris *carm. vers.343.& seqq.*

—— Barbarus opimam
Hannibal ad Capuam periit cum fortia bello
Inter delitias mollirent corpora Baiæ.

ubi

ubi *Capuam*, ob illam quam modo dixi rerum abundantiam, *opimam* dixit, & Hannibalem, *Barchæum*, quod Gentilitium ei nomen fuit ab Asdrubale, qui non minus ac Hamilcar cognominatus fuit Barchæus sive *Barcha*, uti Savaro ad illum Sidonii locum doctè annotavit, ubi inter alia etiam illud Prudentii *lib 2. contra Symmachum*: de Hannibalis effœminatione illa itidem tractantis adducit:

Hannibal Barchæus.

Bajanis resolutus aquis, durissima luxu
Robora destituit, ferrumquè libidine fregit.

Verùm quod tum Annibali, idipsum anteà & Romanis ipsis acciderat, cùm primum Capuam occupassent. Jam tum, ait Livius, minimè salubris militari disciplinæ *Capua*, instrumentum omnium voluptatum, delinitos militum animos avertit à memoria patriæ. Solent enim hujusmodi loca tot deliciis abundantia, sine cæde ac sanguine, peculiari quadam ratione ulcisci, & pœnas de iis sumere, à quibus occupantur. Nam cùm eos pravis moribus imbuant effœminatosq; reddant; facilè tales efficiunt, ut postmodum à quovis, nullo ferè labore opprimantur. Quod & Juvenalis expressit illo versu:

Luxuria incubuit, victumquè ulciscitur orbem.

Innuit enim ex Capuanorũ, utpote mollissimorum conversatione, Romanorum animos fuisse immutatos: ut qui priùs parcè ac duriter vivere solerent, posteà gulæ luxuriæq; sese tradiderint: quemadmodum rectè explicat Nic. Machiavel. *lib. 2. de Republ. cap. 19.* Id quod pari eventu ipsi etiam *Lydi* comprobarunt: quos victos jussit Cyrus cauponas, & ludicras artes, & lenocinia exercere. Et sic gens industria (inquit Justinus *lib. 1.*) quondam potens, & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaque virtutem pristinam perdidit: & quos ante Cyrum invictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, ocium ac desidia superavit:

Lydi.

Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec hostes,
Quantum sola noces animis illapsa voluptas.
Ebrietas tibi fida comes, tibi Luxus, & atris
Orcum te semper volitans infamia pennis.

ut quinto decimo Punicorum apud Silium legimus. Unde elegãter Petrus Chrysologus *Sermon. 41.* Bella gentium legimus superasse quamplurimos, quos tamen pugnas carnis non vicisse: & auderemus eos dedisse delitiis pectora, qui dorsa hostib. non dederunt, proh dolor! victores gentium fuisse captivos: nationum dominos turpi serviisse criminibus servitute! stetisse interfævientes gladios: & inter enervata lenocinia corruisse! Quid ergo (ait Valer. Maximus) his vitiis fœdius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam convertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? adeò ut nescias, ab hostibusne an ab illis capi perniciosius habendum sit: & vel hinc liquidò constet, in voluptatis regno non posse virtutem consistere, quod Cic. in *Catone Majore* egregiè disputatum reliquit.

DE HOROLOGIIS TIT. X.

Inventis campanis, introductus quoque fuit Horologiorum usus: quorum conficiendorum ratio desumpta est à Vitruvio, *qui docet, quomodo Rheda fieri queant, demonstrantes, quot milliaria singulis horis feceris: eademque ibi rotas disponit, quales hodie in horologio usurpantur. Loco autem* Calculi *qui singulis horis in pelvim decidebat, adinventus est* Malleus, *quo percussa campana*

Horologia.

Varia horū forma. *pana horarum numerum designat. Quidam Angelorum imagines effingunt, loco se moventium, & pulsantium Campanas, ac dum Mariæ virginis simulachrum prætergrediuntur, honorem ei exhibentium. Alii alia excogitarunt.*

1. *† Hodiè ita subtiliter elaborabantur, ut, quæ velis hora, te excitent: inventusque est confictendorum istorum modus, ut etiam absque libramine appenso, vel in mensa poni, vel à collo suspendi possint, amygdali instar, vel aliter efformata. Quædam etiam Lunæ statum in cælo repræsentant. Neque his tamen terminis constitit humanum ingenium. Quoddam enim apud Reverendum* D. Delphinum *vidi, quod circa coronarium illud as suos habebat circulos. Solis etiam Eclypsin demonstrantes. Per eos quoque Sol procedens in eodem deprehendebatur signo, quo in cælo. Vesperi occidebat: manè exoriebatur supra id Orizontis punctum, quo in cælo solebat. Luna similiter à Sole modò disjungebatur, modò cum ipso rursum, non secus atque in cælo conjungebatur. Audio* Carolo V. *horologium à Cremonensi aliquo donatum fuisse, quod universam cæli machinam, cum omnibus stellis firmamenti complecteretur; itemquè cum signis, quæ non aliter atque in cælo circumagerentur: ita ut ipsum Cælum quasi in terram delatum videretur. Nec verò negari potest, Inventionem istam egregiam, & notatu dignam esse.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Hora. HOram, Providentiæ Deam, olim nuncupatam fuisse Quirini uxorem, docet illud Ennii:

Teque, Quirine pater, veneror, Horamque Quirini.

Docet id etiam Ovidius, quamvis primã nominis istius syllabam corripiens, cùm ita canit:

——& pri cum pariter cum corpore nomen
Mutat, Horamque vocat, quæ nunc Dea juncta Quirino est.

Eandem olim & Hortam & Stimulam, ab hortando atq; stimulando dictam fuisse, Labeo existimavit: & ædem ejus nũquam claudi solitam Plutarchus propterea tradidit, quòd negligentes socordesque Dea illa nunquam pateretur, sed semper aliquid præclarè fieri hortaretur, nunquamque cessandum. *Horæ tres.* Posteà tres à Veteribus excogitatæ fuerunt.

Et Iovis & Themidos Horæ de semine natæ,
Eunomia atque Dice, atque Irene dives, & omnes,
Florentes, vernæ.

quarum etiam officium Hesiodus describit, cùm eis curæ esse ait, mortalia facta maturare. *Earum officium.* & Ovidius has cœli portas servare dicit, cùm Janum ita introducit loquentem:

Præsideo cœli foribus cum mitibus Horis.

Unde & cœli Janitrices dicuntur Homero,

——quîs cura polus, regioque superna est,
Nubila quæ pellunt, quæ inducunt nubila cœlo.

De quib. plura videri poterunt apud Joh. Guilielmum Stuckium *in descriptione Sacrorum Sacrificiorumque Gentilium, mihi fol. 17. & 18.* Per horas autem intelligi par est tempus opportunum ad quippiam agendum: quod Græci *ἀκμαῖαν*; Latini *Occasionem* vocant, habentem in se ordinem

nem actionum. Nec aliud est *καιρὸς*, quàm tẽpestivitas & punctus temporis. Jam verò omnibus rebus certa stataque tempora & accommoda esse constat, ex superioris Demiurgi provida atque inenarrabili sapientia distincta, ut rectè dixerit Ecclesiastes *cap. 3.* Omnia tempus habent, & suis spaciis transeunt universa sub cœlo. Tempus nascendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum est: *& quæ sequuntur.* Ac ut singulis actionibus sua meliùs accommodarentur tempora, necessaria horum in suas partes facta fuit distributio. Hinc Annus in Menses: hi in Dies: Dies rursum in Horas fuerunt divisi: & quidem quisque horum in suas duodecim: vel ex cœli dimensione, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes distincta fertur: vel ex Cynocephali observatione, siquidem id animal utriusque Æquinoctii tempore duodecies, per horas quippe diei singulas, ac duabus item noctibus ejusmodi potus excrementa profundere, ab Ægyptiis Sacerdotibus fuerit animadversum. Accedebat, quòd in his ipsis temporum cardinib. Cynocephalus duodecies, horis quippe singulis, quanto potest ululatu, soleat vociferari. Hinc mos inolevit ap. Ægyptios, ut in horologiis aqueis Cynocephalũ adsculperent, ex pene cujus fistulato aqua destillaret. Quò haud dubiè Victorinus respexit, dum ex Ciceronis auctoritate Trismegistum ait, quum in Ægypto esset; sacrum quoddam animal Serapidi dicatum duodecies toto die urinam facere observasse: Idque pari semper interposito intervallo. Unde ipse diem per duodecim horas distributum fuisse conjecerit, exindeque hunc horarum numerum constitutum. Etenim Cynocephalum animali illo intelligi, Joh. Pierius rectè monet *libr. 6. Hieroglyphic.* illud ibi subjiciens, horarum observandarum ra-

Temporis distributio.

à Cynocephalo causata.

Horarum origo ex Clepsydris.

Pancirol. lib. 2.

tionem Clepsydris priùs excogitatam; eandemq; præcipuum usum in Urbe Achanta trans Nilum fuisse: ubi inter alia vas admodum ingens fuerit, in quod singulis diebus Sacerdotes singuli, numero trecenti & sexaginta, ad anni scilicet rationem, qui apud eos habebatur, subductis intercalaribus quinque, aquam ex Nilo detulerint: quæ suo emissa cavo per ejus generis horologium horas indicaret. Erat autem Clepsydra vasculum vitreum, per quod guttatim defluebat aqua inclusa, stillicidioq; exhauriebatur; ducto nomine *ἀπὸ τοῦ κλέπτειν*, quod abscondere sive suffurari *τὸ ὕδωρ* aquã significat. In vasculo autem illo conficiendo ea adhibebatur diligentia, ut quantum satis esset aquæ immitteretur, & ut cavum illud non nimis arctum, neque nimis patens esset: hoc nimis celerem effusionem; illo strangulationem sæpius efficiente. Ejus formam & usum pariter describit L. Apulejus *lib. 3. de Asino aureo*, his verbis: Sic rursum præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit, & ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem coli graciliter fistulato, ac per hoc guttatim defluo, infusâ aquâ, populum sic adorat, &c. Nec enim libera olim ad agendum Oratorib. spacia, sed ad aquæ stillicidium dabantur Clepsydræ: quibus exhaustis amplius dicere vetabantur. Hinc idem Apulejus *in Apologia pro se prima* adversus Sicinium Æmilianum, dum in ipso Orationis cursu ex libro quędam suo, ipsi causæ inservientia, recitari cupit, quam sustinendam monet. *At tu* (inquit) *intereà dum legit, aquam sustine.* Qui locus, haud scio, an ab ullo ad hoc fuerit observatus: Metuebat enim Apulejus, ne, si aqua interim effluxisset, amplius sibi dicendi præcisa foret potestas. Quod institutum damnat Plinius *lib. 6. Epist. 2.* paucioribus clepsydris causas præcipitari scribens, quæ

Clepsydra descriptio.

Clepsydra oratoribus data.

antiquitus pluribus diebus explicabantur: Ideoque morem illum posteà exolevisse, libero dicendi spacio cocesso. Quid enim (ait) jucundius, quàm subalternis invidia, quàm diu velis, & in alieno auditorio quasi comprehensum commodè dicere? Significat enim eum, qui libera dicendi spacia petebat, itidem adversario concedere; ita ut is, qui respondebat, posset vel longiorem, vel breviorem orationem habere citra invidiæ aut pudoris periculum: cùm extempore respondere videatur. Et ideò increbuisse passim & invaluisse consuetudinē ait, binas vel singulas clepsydras, interdum & dimidias, & dandi & petendi. Quibus addantur, quæ lib. *Epist.* 11. idem scribit Plinius, dum clepsydris, quas spaciosissimas acceperat, quatuor dicit fuisse additas. Hinc notæ illæ phrases: *Ad clepsydram*; supra clepsydram dicere, & præter aquam, & *aquam perdere*, apud Quintilianum, Ciceronem, alios: de quibus videri poterit Guilielmus Budæus *ad l. ult. §. defensores. ff. de Munerib.* & Clepsydrarum usum tangit etiā Scipio Gentilis (quem in revisione hujus in Cōmentarii primum vidi) in *doctissimis notis ad Apulei apolog. n.* 331. *cum seq. & n.* 401. itemq; Fräcisc. Philadelphus *ep.* 6. *n.* 11. quæ reperiuntur *in centur.* 1. *Epist. Philologic.* & Lud. Cælius Rhodigin. *lib* 18. *lect. antiqu. ca.* 39. ubi etiam Metichen Scortillum *Clepsydra Scortillum* *Clepsydro* cognomentum sibi adoptasse scribit, cum ad Clepsydram concubuisset, ac universa defluxisset aqua. Et alibi Physicam adducit rationē, cur clepsydræ tardius multo hyemali tempore profluant, quàm æstivis horis *l.* 26. *c.* 7. Sed & antiquitus rebus agendis legem clepsydras sive solaria vel horologia dixisse, ex Artemidoro *lib.* 2. *c.* 17 liquet. ita ut ad horas viverent, & ad certum demensumq; tempus. Eoq; alludit Plautini parasiti jocus ꝑ lautissimus, quod horologia ventri suo famem induxerint; sicut in *Bœotia Comœdia* apud Gellium conqueritur *lib.* 3. *noct. Attic. cap.* 3. iis verbis.

Vt illū dij perdāt, primus qui horas repperit,
Quique adeo primus statuit hic solarium;
Qui mihi cōminuit misero articulatū diem:
Nam me puero uterus erat solarium
Multo omnium istorum optimū & verissimū.
Vbi iste monebat esse, nisi cum nihil erat.
Nunc etiam quod est, non est, nisi soli lubet
Itaq; adeo iam oppletum est oppidū solariis.
Maior pars populi aridi reptant fame.

Nec verò Clepsydris tantùm, ut jā dixi, horas metiebantur Veteres sicut nos horarum spacia vasculis arenariis distinguimus, in medio strigosis ac pertusis: in quibus arena ad pollinariam exilitatē succreta, vasculi conversionibus ultrò citroque commeando horas metitur: (& quidem multo rectius, quā aqua. Nam aqua facile motu attenuatur, & ita exhalat. Unde ejusmodi horologia nō satis certè distinguere intervalla temporis possunt: ut *Dn. Becmannus* me monuit.) Sed & Solariis iidem, ac nos, utebātur, quibus horæ denotabantur ad Solem, veruto umbrā facientem, vel pinnula, aut æneo gnomone. cujus inventionē & rationem Gnomonici profitentur, & Anaximeni Milesio acceptam ferunt. Atque is quidem Gnomon Græcis *σκιαθήρας* dicebatur, quasi tu *Vmbra indagatorem* dicas. Unde & Sciathericon horologium Plinio *l.* 2. *c.* 72. est umbræ indagatorium. de quo apud Budæum habetur *ad l. ex empto. §. ult. ff. de action. empti.* Estque memorabile illud in campo Martio olim insigne horologium, quod, annotāte Pōponio Læto *in suis Antiquit. Rom.* habuit septem gradus circum, & lineas distinctas metallo inaurato: solum etiā campi eo loco, ubi horologium istud fuit, lapide amplo quadrato stratum, & lineas habuit easdem, & in angulis quatuor ventos, cum inscriptione, ut Boreas spirat, ex opere mutivo.

Solaria. Sciatherita.

musivo. Ejus & Plinius meminit *libr.36. cap.10.* ab Augusto Imperatore id conditum innuens.

Antiquissimum autem esse Solariorum usum, vel sacra docemur pagina. Etsi enim ex Lucretii sententia,

Nec mare, nec tellus, nec cœli lucida templa,
Nec mortale genus, nec Divûm corpora sancta,
Exiguum possent horai sistere tempus:

Temporis falx. unde etiam Falcem Tempori attributam legimus, qua omnia fingitur incidere, prosternere & labefactare, ut ex illo *lib.3. Epigramm.* licet cognoscere:

Marmora discindit vis temporis, ac neque ferro
Parcit: inhumana cuncta; falce secat.

Constat tamen, præpotentem illum rerum omnium arbitrum & moderatorem Deum, cujus neque certis regulis voluntas adstringitur, nec ullis terminorum finibus circumscribitur potestas, non tantùm ad Josuæ preces Solis cursus, *Sol stare jussus.* cæteroquin perpetuos, inhibuisse, ut immobilis ille staret, nec moveretur contra Gabam. *Iosue 10. & Eccles.46.* Sed & Ezechiæ tempore Solarem umbram lineis decem, per quas ea ascenderat, in horologio sive solario Achaz revocasse. *Esai.38.* Quam in *Ph Melanchthon.* rem exstat elegans Philippi Melanchthonis epigramma: quod vel ideò adscribere placuit, quòd summum illum virum in epigrammate jucundum atque festivum, & ingenium ipsius magnum atque ad omnia comparatum, vel ex poëmatis quibusdam intelligi, Jul. Cæsar. Scaliger, gravissimus censor rectè judicavit *libr 6. poetices*: quem Hypercriticum inscripsit. Id verò ita habet:

Non Deus est numen Parcarum carcere clausum,
Quale putabatur Stoicus esse Deus.
Ille potest Solis currus inhibere volantes.
Ille, velut montes, flumina stare jubet.

Cęterùm quemadmodum Temporis observatio & divisio in omnibus aliis disciplinis necessaria est, *Temporis observatio* ut Petrus Gregorius perspicuè ostendit *in prælud. optimi iurecons. lib. 4.* Ita nulla ferè Juris nostri pars est, in qua temporis alicujus mensura & consideratione non indigeamus. Ac ut aliqua saltem ex his commemorem: (singula enim recensere, infinitum foret) cōstat utique Pubertatis tempus in masculo *In pubertatis annis.* definiri decimoquarto ætatis anno; in fæmella duodecimo §. 1. *Inst. quib. mod. tut. finiat.* Cum enim minùs durabilia per naturam celerius cōpleantur, & fœmininus sexus masculino virtute inferior exsistat: consectarium inde est, fœmellas animi & corporis perfectionem sibi congruētem citius acquirere: cū exploratum sit, quòd in masculo per septennium; in fœmina autem per senarium naturaliter fiat mutatio post Cynum, Baldum & Castrens. *in l. qua ætate. 5. ff. Qui testa. fac. pos.* Joh. Dauth. docuit *in tr. de Testament. nu. 146.* & pluribus id prosequutus sum *lib. 1. horum Commentarior. Tit. de Habitu & vestiment veter.* Quibus accedit, quod Plinius *lib.7. cap.4.* & ante illum Aristoteles *lib.7. de Histor. animal. ca.3.* scripsit fœminas celeriùs gignere, quàm mares, sicuti & celeriùs senescere. Ex quo Zeuxis Agatharcho itidem pictori, de pingendi celeritate se jactanti, cùm ipse diutius immoraretur operi, ita respondit: Diu pingo, quia pingo æternitati. Citò nata, citò pereunt: diu elaborata, ferunt ætatem. Nō mirum igitur, idipsum quoque pubertatis tempus, etiam nuptiis contrahendis *In Nuptiis* commodum atque idoneum jure civili fuisse judicatum *l. minorem 4. ff. de ritu nupt.* Quamvis enim Pontificum placitis vis coëundi attendatur potiùs, quàm annorum habeatur ratio; *cap. puberes. & ibi gl. Ex. de Desponsat. impub.* quandoquidem

qui morbum vitiatæ naturæ humanæ norunt, ne cui laqueus injiciatur, graviter judicarunt, non debere certis annorum cancellis Nuptiarum libertatem concludi: ne legitimo hoc remedio destituta Juventus, turpius polluatur, & ruat in libidines nefarias. Fr. Balduin. *in princ. Inst. de Nupt.* Vix tamen est, ut ante 14. annum à masculo mulierem iniri posse dicamus? cum circa annos bis septem pubertas demum contingere plerunque soleat. Indeque est, quòd Justinia. non credat quemquam esse tam acceleratæ & effusæ libidinis, qui ante 15. annum cogatur Uxorem ducere. *Novella* 100. *cap.* 2. quanquam D. Gregorius *lib.* 4. *Dial. cap.* 19. pueri cujusdam meminit, qui vix novem annorum, Nutricem imprægnarit suam. gloss. *in summa.* 20. *q.* 1. quod ipsum & Hieronym. attestatur *in Epist. ad Vital. presbyter.* de puero decennali; addens, ipsum etiam Salomonem nondum decem annos natum, suo complexu Nutricem filio Roboam gravidam fecisse. Et de Achaz commemoratur, quòd undecimo anno Ezechiam filium genuerit: Johan. Corasius *lib.* 6. *Miscellan. cap.* 22. *nu.* 4. & 5. Didac. Covarruvias *in Epitome libr.* 4. *Decretal. part.* 2. *c.* 5. *nu.* 4. Quod pluribus exsequitur Prosp. Farinac. *in tract. de Pœnis imperandi. q.* 92. *num.* 80. Sanè Reipublicæ interest, præmatura Venere juventutem non enervari, quod in fœmellis æquè receptum est: cùm periculosum perinde atque nefarium sit, Veneri subjici puellam nondum Viripotentem; &, quæ, juxta Horatium,

Præmatura quorundã Venus:

Nondum subacta ferre jugum potest
Cervice.——

Acerba quippe res est immatura Virgo. Et ideò, dicebat Tertull. *lib. de Virgin. veland.* penes Israel illicitum erat ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem. Quò pertinet illud Hor. 2. *Car.* 5.

——*tolle Cupidinem Immitis uvæ*——

Hinc, cùm Imperator Honorius Thermantiam Stilichonis filiam sibi matrimonio jungi cuperet; Zosimus, immaturam virginem maritali connubio tradere, nihil aliud esse dixit, quàm injuriam Naturæ facere. *lib.* 5. *histor.* ut rectè Labeo scripserit Nuptam non esse, quę virum pati non potest. *l. penul ff. quand. dies. legat. ced.* Quo sensu & ab Ulpiano responsum accepimus. Huic conditioni, *Cùm nupserit*, eam non paruisse, quæ nondum nubilis ætatis in domum mariti deducta est. *l. hac conditio.* 10. *de condit. & demonst.* Nubilis autem ætatis eam intelligi, quæ, ut dixi, duodecim annorum est, Pomponius manifestò probat, dum Minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam Uxorem fore ait, cùm apud virum explesset duodecim annos. *l. Minorem.* 4. *ff. de rit. nuptiar.* Secundùm quæ si minor duodecim annis in domum deducta, adulterium commiserit: mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque esse Uxor; non poterit jure Viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit; sed vel quasi sponsa poterit accusari, ex rescripto Divi Severi, ut Ulpianus retulit *in l. si uxor.* 13. *§. si minor. ff. ad L. Jul. de adulter.* Quid ergo? si puella pubertati proxima, quam parentes pubenem affirmabant, cuidam nupserit, cujus posteà nuptias, cùm jam duodecimum annum attigerit, aversetur: poteritne ad separationem agere, & ut alteri nubere liceat, petere? eò quòd priori, ætatis ratione neque consensisse, & insuper intactam se esse dicat: Marito contrà asserente, Ignorantem se duxisse impuberem; Nubilem verò credidisse, quia ita à parentibus dicebatur: veruntamen adeò viripotentem, adeò pubertati proximam duxisse, ut Mulierem fecerit? (cujusmodi puellas, quæ ætate jam maturæ virum appetere incipiunt, scitè admodum & operte *κνα-μίζειν*

μίζειν hoc est *Cyamissare*; puto, quia Cyamos non legumentum modò significat, sed cibos quoque, propterea quod sint εἰς τὸ κύειν δυνὸι, id est, utero ferendo validæ ex interpretatione Ludovic. Cœlii Rhodigini *lib.28.lect antiq.cap.24.*) Et quidem post longam causæ examinationem pronunciatum est: cùm impotentia non fuerit objecta, nihil opus esse turpi inspectatione. Adhæc viri juramento credi, qui Uxorem cognovisse diceret. Itaq; separationem rectè prohiberi: quemadmodum ab Alexandro III. scriptum est *in c.continebatur 6. de Desponsat.impub.* & P. Ærodius retulit *lib.4. Rerum Iudicatarum. tit. 15.cap.11.* Præterquam enim quòd turpis est illa partium verendarum, & Venereæ colluctationis atq; congressus inspectio, quam Gallis suis usitatam graphicè depinxit Annæus Robertus Aurelius *libr.4. Rerum Iudicatar.cap.10.* solet ea sæpenumerò etiam fallax esse: si Cypriano ita ad Pomponium de virginib. scribenti credimus Nec aliqua putet (ait) se posse hac excusatione defendi, quod inspici & probari possit, an virgo sit: cum & manus obstetricum, & oculi sæpè fallantur. *can. nec aliqua.27.quæst.1.* Nec est, quòd minoris ætatis intuitu separationem speret mulier, si ita pubertati fuerit proxima, ut copula carnali potuerit conjungi, ætatem scilicet supplente malitia, *cap. de illis 9. Ex. de desponsl.impub.* quam & prudentiam appellat Innocentius III. *in cap. ultim. d. titulo.* Quòd si inficiata fuerit fœmina, se à viro cognitam; Maritus contrà id asseruerit: placuit, Mariti assertioni standum esse: quia scilicet Vir caput est Mulieris: ut in Concilio apud Compendium habito decretum legimus. *can. si quis 33. qu.1.* Nam qui congrediendi vim certo annorum numero definiri posse putat; næ ille frustra est, & vehementer errat: cùm & Plinius regiones quasdam memoret, in quibus

Cyamizare.

fœminæ etiam septimo, imò quinto ætatis anno possint parere *libr.7. cap.2.* & his consentaneum planè sit, quod Arrianus de ea regione, in qua Pandæa Herculis filia regnavit, memoriæ prodidit, *lib. Rerum Iudicar.cap.174.* Ab istis ego mulierculis rectè, nisi fallor, usurpari posse crediderim, illud libidinosæ Quartillæ dictum quod Petronius Arbiter, efferatam mulieris libidinem, & passivam prostituti pudoris nundinationem exsequens, ita concinnavit: Junonem meam (inquit Quartilla) iratã habeam, si me unquam meminì virginem fuisse. Nam infans cum paribus inquinata sum, & subinde procedentibus annis majoribus me pueris applicui, donec ad hanc ætatem perveni, qua scilicet, ut est in proverbio, Taurum ferre potest, qui vitulum tulerat. Johan. Nevizan. *in Sylva Nuptiali lib.2.nu.37.* Porrò in juvenili ætate qui sunt constituti, eos incentivo libidinis ut plurimum inflammari; notius est, quàm ut pluribus explicari debeat. Majoran. in Novell. *de sanctimonial.* vitandæ etenim sunt; & magnis attentionibus transeundæ humanæ cupiditatis illecebræ; In quas præcipuè primus ætatis ardor impellit. Et Concilii Toletani quarti *canone* 23. legitur: prona est omnis ætas ab adolescentia in malum, &c. Unde *adolescentiari* Varroni luxuria est. *Nonius cap.1.* Impune enim adolescentibus adolescentiari licebat. Terentius *Adelph.* Non est flagitium, crede mihi, scortari adolescentulum: non est. *Panegyr. Maximiani & Constantini initio*: nihil de vagis cupiditatibus, nihil de concessis ætati voluptatibus in hoc sacrum pectus admitteres? Hinc *juvenum publica cura* Horatio *meretrix* est: & quidem meretrix *Nonaria* dicta: quia apud veteres in nona hora prostabant prostibula: ne manè omissa exercitatione illi irent adolescentes, ut habet vetus interpres Persii *Satyr.1.*

Fœmina 5. anno parientes.

Quartilla Petronii.

Iuvenes in libidinem proclives.

Adolescentiari.

Meretrix nonaria.

& notat Savaro ad *Sidonii Apollinaris Ep.* 2.*lib.*7. sed ne ætatis lubricæ juvenes ad Venerem projecti, vaga libidine diffluerent: jure Canonico provisum est hoc modo, ut matrimonio jungantur. Sic enim Clemens *Epist.*3. *ad Iacobum fratrem.* Sacerdotes ante omnia ut pudicitiæ studentes, adolescentes nuptiis jungant: quo calorem ferventis ætatis conjugali lege præveniant. Nec abludit Apulejus *libr.6.* Tollenda est omnis occasio & luxuria puerilis nuptialibus pudicis colliganda: ut vel hinc colligi possit, in pœnam quasi luxuriosis juvenibus datas olim uxores. Fierique docet prudens educationis magister *Plutarchus.* Quin & hodiè dissolutior juventus uxoria hac habena castigari solet. Quod post Joh. Guilielmum ad illum Plauti versum *Trinum. actus* 2. *scen.*

Adolescentia luxuria matrimonio coercita.

Nam si pro peccatis centum ducat uxores parum est.

Notat doctissimus Taubmannus: hac tamen cautione, ne impares ætate ad matrimonii jugum arctarentur. Monet hoc Quintilianus *declamat.*306. At tu, si quietem mavis, *duc parem.* & Calpurnius *declamat.*20. Ne pecora quidem, nisi paria, jugum succedunt. At impares ætatis sub jugum mittere Natura & civilitas aversantur. Ut ex Ambrosio idem monet Savaro *ad Apollinar. Epist.*4.*lib.*2. Cæterum muliebris lasciviæ exemplum singulare retulit Gaudentius Merula: qui Augustæ Taurinorum vidisse se testatur adolescentulam satis elegantem & adeò libidinis avidam, ut quinque & triginta viros ordinis militaris ad coitum seriatim admiserit. Ant. Mizaldus *Memorabil. cent.* 8.*aphorismo*10. Matronæ nimirum illi inertiam hujus ordinis probro objicienti, & quod nihil ageret operis nulloque lanificio exercetur, hoc forsitan regestura: *se tot jam telas exiguo temporis spatio pertexuisse*, ut est apud Erasm. Roterodam. *Chil.* 1.*cent.*4.*adag.*1. Vel Messalinam Claudii Cæsaris uxorem victura. quam Plin. scribit ancillam in Venereum id certamen è prostitutis electam, die ac nocte superasse quinto ac vicesimo concubitu. *lib.* 10.*c.*36. quam etiam in artis istius professione, nomen *Lycisca* assumpsisse Juvenalis innuit, cui propterea dicitur

Non tamen impare.

Lascivia puellæ Augustanæ.

Messalina.

——nomen mentita Lycisca.

Solebant enim mulieres, meretricium quæstum capturæ, apud Ædiles licentiam stupri vulgare, ut de Vestilia, prætoriâ familiâ genita Tacitus scribit *lib.*2. atq; insuper mutatum nomen cellæ in lupanari, ubi prostabant, inscribere. Alex. Sardus *de Morib. & ritib. lib.*1.*c.*15. Unde cella inscripta apud Martialem:

Cella meretricum inscripta.

Intrasti quoties inscripta limina cellæ.

Et de Nominis mutatione Plautus *in Pœnulo*:

Namque hodiè earum mutarentur nomina,
Facerentque indignum genere quæstum corpore.

apud quem etiam Thusco modò dotem quærere, est, Dotis acquirendæ causæ corpore quæstum facere. Sic enim illa Plauti verba *in Cistellaria*, accipio:

Thusco modo dotem quærere.

Tu iam locere in luculentam familiam,
Unde tibi talenta magna viginti pater
Det dotis, non ut hic, etiam Thusco modo
Tute tibi indignè dotem quæras corpore.

quod à Volsiniensibus Thuscorum principibus tractum videtur: in quos à servis suis superatos, sancita à victoribus lex fuit, ut stupra sua in viduis pariter ac nuptis impunita essent: ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cujus castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset: ut est apud Valerium Maximum *libro* 9.*cap.*1. Id ipsum Herodotus & Nasomonibus tribuit: apud quos præterea, ut & Baleares, in usu esse scribit Alexander Sardus

Nasomones & Baleares.

dus, ut prima nocte Nova nupta singulos admittat convivas, à quibus ineatur, & dona recipiat, Marito postremùm succedente. *libro* 1. *de Moribus & ritibus gentium cap.* 5. quas primitias Insulæ Fortunatæ Regibus; Calicutæ, Sacerdotibus offerunt ut constanter asseverant, qui ad Indos navigant. Sanè locus, in quo Tyrrhenorum, itemque Lydorum virgines servis prostituebantur, γλυκὺς ἀγκών, id est, *dulcis cubitus* dicebatur, quemadmodum ex Athenæo Alciatus retulit *libro* 10. *parerg. cap.* 5. Cui annotandum est, eas quæ capturis quæstuique meretricio renunciabant, liberum sibi ingeniumque nomen, pectore illo deposito, assumere solitas, ut ex Dousa & Pithæo probat Taubmannus *ad Plauti Pœnulum act.* 5. *scen.* 3. *verbo mutarentur nomina.*

Porcum vendere.

Cæterùm quod Latini Corpus prostituere, quæstuiq; exponere dicunt, id Græci unico verbo eleganter exprimunt χοιροπωλεῖν, quod est *Porcum vendere*, id est, capturas corpore quærere. Nam & apud Aristophanem χοῖρον, id est, *porcum* pro muliebri natura positum invenias: & Romani identidem porcum, virgineum inguen blando & jocoso nomine appellavêre. Inde *Subare*, illud nequitiæ verbum, ab Horat. de anu extremæ libidinis usurpatum,

——jamque subando
Tenta cubil a tecta querumpit:

quod est perditè impudenterque, & brutorum more commisceri, sicuti Johan. Pierius interpretatur *libro* 9. *Hierog ypbic.*

Navis.

Eam ipsam partem Julia Augusti F. Agrippæ uxor, festivissimè *Navim* quoque appellabat. Roganti namque conscio libidinum, qua arte, cùm tam vulgò se vulgaret, liberos tamen similimos produceret Agrippæ: Non enim, respondit, nisi plena navi tollo vectorē. Antiquitas enim hortum muliebrem, inter alia nomina, etiam Navim dixit: ut Just. Lipsius *lib.* 4. *Epist. q. Ep.* 3. rectè observavit ex Aristophane & Plauto: apud quem etiam *Concham* ab eadem mente usurpatam videas: cùm *in Rudente* servus ita ad Venerem:

Concha.

Ignoscere his te convenit; metus has, ut id faciant, subegit:
Te ex concha natam esse autumant, cave tu harum conchas spernas.

quod examussim festivissimum inquit Douza: & scita est Lipsii observatio, conchas inter verba nequitiæ usitatas antiquitus. neque id tamen propter illud concharum genus, quæ à Conchigena illa alma Æneadum genetrice Venerearum nomen sortitæ (quarum mentio est apud Senecam *Ep.* 96.) sed verò ob alterum illud potius, quod virginalium, & spuriorum titulo venit Apulejo. Idq; pluribus exsequitur Taubmann. *ad illum Plauti locum Rudente act.* 3. *scen.* 3. *& act.* 2. *scen* 4. *verb. pollucta.* Quis ille fungus, inquit, qui hoc negat, concham hic accipi, qua mulieres sunt? Inde & conchis comparatur ab Aristoph. *in Pluto:*

Iupiter! quàm fortiter, concha modo
Isthac a icu'a adhæret adulescentulo?

Porta.

Sed & partem illam etiam *Portam* quandoq; dictam legimus. Sic enim illud Veteribus usurpatum sapientib. intelligo: *Portam ingredi nefas esto, qua exieris.* Quò pertinet illud Propertii *lib. ult.* de meretriculis ipsi subblandientibus:

Cantabant surdo, nudabant pectora cæco,
Lanuvii ad portas, heu mihi, solus eram.

Ostio pessulum obdere.

Significat enim, se Venerē obire nusquam evaluisse, sed perinde ac solum jacuisse, quamvis scortilla cantillarent, quamvis ad prolectandam concubitus appetentiam, & libidinis pruritum, papillas retegerent; quamvis & ipse jam mutonem admoveret genitalibus, quæ non minùs festivè Portas, quàm Terentianus ille adolescens *Ostium* nominavit, qui pessulum

lum ostio obdidit, non fores occludens, sed quod acutè solertiorib. excogitatum est genitalibus immissum mutonem præmonstrans, ut Cœl. Rhodigin. interpretatur, *Lection. Antiq. lib. 4. c. 7.* Nec abludit Hadrian. Turneb. *lib. 23. Adversar. cap. 8.* Poëtam ibi per Lanuvii portas, obscœnam mulierum partem (qua Astaphium Plauto mulier erat, & ubi amicitiam habitare scripsit *Palmerius*) veluti quodam lanitio vel lanugine hirtam intellexisse scribens. Idque latius explicat Simon Bosius, differentiam simul inter coleos *Lanuvinos & Clitumninos* docens *lib. 15. Epist. 9. ad Attic.* vir acutissimus indigitatus à Taubmanno in Notis *ad Plauti Truculent. act. 2. sce. 2.* Cui interpretationi facilè adstipulabitur, qui ex Celso Medicorum latinissimo didicerit, quinam Medicis dicantur *pessi*, fœminarum naturis adhiberi soliti. Sacræ literæ partem illam simplicissimè *Nuditatem* dicunt. *Levit. 18. vers. 19.* Ad mulierem in separatione immunditiæ ejus ne accedito, ut ejus nuditatem reveles. Ubi separationem immunditiæ Lex vocat profluvium mensium; & Nuditatem, pudenda mulieris. quam revelare dicitur, qui cum ea rem habet. Illo igitur verborum circuitu vetat, ne cum muliere menstruis laborante quisquam rem habeat. Qui autem contrà fecerint, eos exscindi præcipit. *Levit. 20. v. 18. Vir qui concubuerit cum muliere menstruali, & revelaverit nuditatem ejus, nudaverit venam ejus, & ipsa revelaverit nuditatem sanguinis sui, ambo tollantur è medio populi sui.* Constat enim, qui profluente mensium illuvie Veneri operantur, eorum genitalem humorem fœdo congressu inquinari: idcircoque non tantùm ineptum ad generandum effici; sed &, si quid gignatur ab iis, deforme id plurimum ac mutilum esse.

Mutili hominis pater Ea de re Lex erat, quæ mutili hominis patrem lapidib. obrui præcipiebat, eò quòd tantis per se continere, atque à muliere, dum munda esset, abstinere nequivisset, ut est apud J. Drusum *lib. 3. Observat. c. 20.* Nec enim est, quod sacræ literæ istiusmodi metaphorâ abhorreant, ut cum *portam clausam, hortum obseratum, fontem obsignatum* dicunt, pudicitiam illæsam & integram significantes. Item cum *puteum & aquas* eodem significatu usurpant: ut esse ex eodem puteo, id est, ex eadem matrice. *Esa. 51. vers. 1.* Bibe aquam è puteo tuo. Item. Ne bibe ex alieno fonte, *in Proverb. Salomon.* ut post commemoratum modò Joh. Drusum & alios notavit Taubman. *ad Plauti Epidicum act. 4. verb. ærumnam obsevisti.* Sic partem quoque virilem, quæ inter res serias nominari non debet, & quam Dea Bona à Sacello suo exsultare voluit, nonnunquam *Trabem*, quandoque *Columnam*, modò *Pyramin*, interdum & *Palum* appellari apud poëtas videas. Plautus etiam vasa nominat *in Pœnulo*: *Facio quod manifesti mœchi haud fermè solent, Refero vasa salva.* Inde *Vasculum* apud Petronium scriptorem tersum & venustum; & nisi quod in re illa voluptatum nimis Latinè interdum loquatur, cætera laudatum: *Mox manum demisit in sinum, & protracto vasculo; Tam rude hoc, inquit, bellè cras in promulside libidinis nostræ militabit.* Ita enim locum istum Lipsius emendavit *lib. 1. Antiquar. lect. cap. 8.* Hinc est, quod in Spartiano Heliogabalus Imp. benè vasatos conquiri jussit: quales sibi milites etiam Claudius Coteræus poscit, de re militari *libr. 1.* quanquam non desunt, qui apud Spartianum pro vasatis legant; *Nasatos*: ut à Naso flectatur Nasatus; non secus atque ab oculo oculatus. quo verbo Lampridius advertit dictos fuisse viriliores ac bellè mutoniatos: quales in complexum sibi potissimùm deligebat Johanna Neapolitanorum Regina, effrenatæ libidinis fœmina. Ita enim Tiraquello appella-

Vasa. *Vasculum.* *Vasati.*

Nasatorū peculium. pellatur in LL. connubialibus l. 9. nu. 99. Sed hoc tamen *Nasatorum peculio* (ut est in proverbio) misere decepta fuit Muliercula illa, quæ Nasi magnitudine Mutonis quantitatem mente præcipiens, at spe ista frustrata, O nase (inquit) quantum me fefellisti! Joh. Neviz. *in sylva nuptiali.*

De Messalino porrò, in lupanari, in palatio sese, & alias primarias fœminas prostituentis, portentosa libidine, exstat apud Dionem Cassium Nicæum *lib.* 60. & ejus Epitomatorem Xiphilinum *in Claudio.* Cui non multum fortasse absimilis censeri possit lascivissima illa apud Ælianum muliercula, quam de notissima murissalacitate *Myoniam* dixit Epicrates. *Myonica. Murium salacitas.* esse enim miram salacitatem murium, testimoniis auctorum, idem Ælianus probat *libro* 12 *cap.* 10. Unde receptum videtur, ut inter amatoria blandimenta, quemadmodum *Turturis*, *Anseris*, *passerculi*, *columbubula*, & id genus aliorum, ita & *Muris* cognomentum usurpetur. Martial.

Nam cum me murem, cum me tua lumina dicis.

Eras. Rot. *Chil.* 2. *cent.* 7. *adag.* 8 de quibus blanditiarum & lasciviæ verbis videatur Taubmannus *ad Bacchides Plauti act.* 1. *sce.* 1. *verb. Turturem.* *Semiramis.* Sic Semiramin (quæ, auctore Juba, tam immoderatæ libidinis fuit, ut Equum abominabili probro turpitudineque adamaverit & exinde deformis tauri amor in Pasiphaë non fabulosus, sed historicus esse credatur) ob libidinis fervorem Euphorion θυμβρὴν, hoc est, *ardentem* nominavit; perinde ut Callimachus Venerem θυμβρῆς κύπριδος ἁρμονίην, ardentem Cypridos harmoniam. Et *Cyrene.* quidem scorto cuidam Cyrenæ cognomen factum δωδεκαμήχανα, legimus; quasi tu dicas, *machinamentorum duodecim*: quoniam in Venereo usu duodecim excogitasset modos, quibus inscensori jucundius redderetur libidinis proluvium. quanquam vix est, ut Mulieribus in hoc quicquam velint Mares cedere, Nam ut de Hercule taceam, quem Jupiter per adulterium ex Alcumena sustulit, & qui, ne *Hercules.* non patris sui similis esset, nihil antiquius habuit voluptate, & quidem impura, & quovis jure vetita; exindeque triginta unâ nocte Mulieres aliquando fertur iniisse; atque ut apud Athenæum est, item septem diebus quinquaginta filiabus Thestii virginitatem imminuit: Traditum utique meminimus, Proculum, qui Probi *Proculus.* tempore tyrannidem evasit, nocte una captivas decem ex Sarmatia constuprasse: atque ea de re peculiari cum epistola gloriatum fuisse, seque inter fortes numerari affectasse; dùm mollitiem suam maximè commemorando manifestavit, ut graviter censuit Joh. Pierius *lib.* 10. *Hieroglyph.* Hoc amplius Anton. Mizaldus prodidit, ex eodem Proculo centum virgines intra quindecim dies fœtum concepisse. *Cent.* 1. *Memorab, aphorism.* 88. Cujusmodi libidinis validæ hominem, qui meretricio amore debacchatur, aut qui inexplebiliter Venerem consectatur, scitè admodum & doctè Hippubinum & Lastaurū appellari, ex Suetonio, Athenæo & aliis docet Ludov. Cœl. Rhodigin. *lib.* 21. *lect. antiquar. c.* 12. Et qua continentia fuisse dices eum, qui cùm viginti jam sepelisset uxores, eam sibi matrimonio copulavit, quæ vigesimū secundum maritum habuerat? De his D. Hieronymus *lib* 3. *tract.* 7. *Ep.* 26. Ante *Maritus uxoris multinuba.* annos plurimos, inquit, vidi duo inter se paria vilissimorum è plebe hominum cōparata: unum, qui 20. sepelisset uxores; alteram, quæ vigesimum secundum maritum habuisset; & extremo sibi, ut ipsi putabant, matrimonio copulatos, summa omnium exspectatione virorum pariter ac fœminarum, post tot rudes uter alterum efferret. Vicit maritus, & totius Urbis populo

Pancirol. lib. 2.

Z

pulo confluente coronatus, & palmam tenens adoransq; per singulos sibi acclamantes. Uxoris multinubæ pheretrum præcedebat. Atque hujus historiæ etiam *Boetius* meminit *q. 186. in fin.* & Iacob. Menochius *conf. 4. n. 40.* nuptias illas ultimas neque ab Ecclesia, neq; ulla lege damnatas fuisse cõcludens. Etenim Christiani Orthodoxi secundas, tertias, quartas, aut quotas libet etiam nuptias non improbãt illi quidem *can aperiant. q. 1.* cùm ne ab ipso quidem Christo Septemviram illam condemnatam legamus, *Matt. 22. can. ult. 31. q. 1.* atque ideò illud Montani, Tertulliani & Novatianorum dogma de Monogamia, meritò improbatum fuerit, ut videre est apud Augustinum *lib. de hæresibus, c. 26.* & Theodoretum *lib. 3. de Fabul. hæreticor.* semper tamen parcè, & non nisi cum difficultate quadam illam toties nubendi licentiam Canones concessisse videntur. *can. de hu. can. hac ratione. 31. q. 1.* quãdoquidem de Nuptiarum reiteratione cogitanti tam Univiræ, quàm omni viduæ illud inculcatur Apostoli: Beatior erit, si sic permanserit. *1. Cor. 7. & can ult. 31. q. 1.* Et D. Hieronymus *in Epistola ad Geruntium* de Monogamia: Quid igitur? (inquit) damnamus secũda matrimonia? Minimè: sed prima laudamus. Abjicimus de Ecclesia digamos? Absit: sed monogamos ad continentiam provocamus. Nec verò quisquam sanæ mentis felicem negaverit eorum conjugum Hymenæum, quos thalamus primo & inexperto amore copulavit. Felices illos conjuges, quos mutuus amor & perpetua firmi affectus gratia conciliavit. O oculi, quos ego primus amavi! dicebat ille apud Calphurnium *declamat. 42.* Nam ut integræ & raræ fidei maritus meritò censetur, qui jactare cum Propertio & gloriari possit:

Polygamia non vetita.

Cynthia prima, suis miserũ me cepit ocellis,
Contactum nullis antè Cupidinibus.

Ita non minore commendatione digna est Uxor illa, quæ æternam mortui mariti memoriam recolens amorem mutuum perpetua viduitatis castitate rependit: *Viduitatis laus.*

Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat secũ, servetq; sepulchro.

Cui planè respondet laudatissima Viduæ illius vox, defuncti mariti manes ita compellans apud Quinctilianũ, *declamat. 332.* Si quid inferi sentiunt, cognosce animum meũ: sicuti voluisti, tibi vixi, tibi moritura fui: Nulli alii in hoc pectore locus fuit. Quid? quòd ipsemet etiam Justinianus Uni viris hanc dat gloriam, ut viduitatis cõtinentiam, pudicæ virginitatis integritati quodammodo æquiparet? Mulierem, inquit, quæ inviolatũ defuncti mariti thorũ servat, & miramur pariter, & laudamus, & non procul à virginitate ponimus. *Novel. 2. de non eligend. secund. nubent. 9. Cùm igitur. vers. optimum.* E diverso, quæ iterum nupsisset, tãquam impudicitiæ damnata, attingere pudicitiæ simulachrum prohibebatur. ut ex Festo probat Meursius *in Mantissa de luxu Roman. ca.* 10. Itaq; poëta Didonem sic inducit loquentem, cum post mortem Sichæi mariti de coniugio Æneæ cogitaret:

Huic uni forsan potui succumbere culpæ

ubi culpam vocat secundas nuptias, &c. ut scribit Valer. Maxim. *lib. 2.* olim quæ uno matrimonio contentæ fuerant, corona pudicitiæ honorabantur: Multorum, inquit, matrimoniorum experientiam, legitimo cuidam intemperãtiæ signum credentes, quod multis exornat Cujacius *ad l. C. de secund. nuptiis*, ut sit sensus: legitimi quidem, at intemperantes tamen eam facere, quæ duorum se concubitu quasi prostituit, ut etiam Martialis:

Quæ nubit toties, non nubit: adultera lege est,
Offendor mœcha simpliciore minùs.

Adulteram eam dicit, quæ prioris viri

thorum

thorum posterioris mariti adulterio polluit: quod quia lege facit non prohibente, adulteram esse legitimam: quæ tamen plus peccet ipsa, quam simplex mœcha: hæc enim & lege tolerante tacit, quod facit, & finem suum non violat, quam nulli unquã obstrinxit, prout Franciscus Connanus interpretatur *lib.8. comment. iur. civil. cap.7. num.5. fol* 900. At Scipio Gentilis illud Martialis facetiùs ita explicat, quasi minus offendatur ea, quæ verè adultera est, tanquam melior sit & simplicior, quã illa, quæ cum toties nubat, veneficii etiam crimen aut suspicionem sustinet, *in tract. de secundis nupt. c.* 8. Apud eundem verò Conanum etiam reperire est, nullum viduarum nuptiis solemne fuisse proprium, adeò ut & festis diebus possent celebrari. Cujus causa erat, quod nulla vis ipsis offerretur. Verrius autem Flaccus, juris Pontificii doctissimus, aliam quoque joci caussa reddebat rationem, ut testatur Varro: quia feriis veteres fossas tergere liceret, novas jus non esset. Ideo festos dies viduarum nuptiis convenire. Quod ipsum & Cœlius Rhodiginus tradidit *libr.* 28. *Lection. antiquar. capit.* 18. Ex quo Gryphum convivalem quondam proposui amico meo optimo *Dn. Martino Schreyero* Senatori Ambergensi, viduam sibi matrimonio copulanti 14. *Sept. An.* 1614. quem honoris ejus gratia adscribere placuit:

Viduarum nuptia absque solemnitate.

Martinus Schreyer.

Quæstio mota fuit, num connubialia l[e]cti
Sacra maritalis si quis adire velit,
Innuptam potius sit, ut ardeat ille puellam,
Quam viduam, expertam iura marita thori?
Itum est in partes, sua quævis opinio vota,
Et sectatores partem in utramque refert.
Non tulit hanc litem Flaccus gravitate verendus
Verrius, attollens grande supercilium:
Remq; omnem iusto libratã examine pensans
Alterutra quid fas parte, nefasque docet.
Luce licet festã veteres detergere fossas: “
Luce nefas festã posse parare novas. “
Quid tibi vult Verri hoc obscuro ænigmate Flaccus
Quod Pythio magis est ambiguũ tripode.
Conjectare licet, solventi portio carnis
Præstò erit: errantem potio salsa manet.

Solventi enim Gryphum præmium erit portio carnis: imperito ac segni mulcta irrogabatur, ut salsam hauriret potionem. quod idem Cœlius Rhodiginus adnotavit *lib.28. lect. antiq c.4.* Et joco illi simile quodammodo est quod tradit Accurs. *ad l. rem non novam aggredimur. C. de iudiciis.* Hic, inquit, fuit derisus Bulgarus (antiquus ille apud Romanens. juris glossator) à scholarib. cum jam nocte duxisset uxorem viduã, & mane inciperet legẽ istam.

Bulgarus à Scholaribus derisus.

Quibus addendum est, quod in Viduitatis laudem scripsit Joh. Coras. *lib.3 Miscell. c.1.* & Annæus Robert. Aurelius *lib. 2. rer. iudic. c.7.*

Nec est, quòd Viduitatis servandæ difficultates obiicias. Nam ut, ex Comici sententia, Nulla res tam facilis est, quin difficilis siet, si invitus facias: Ita è diverso Seneca nihil grave esse monet, quod leviter excipias: siquidem, ut Amasis Ægypti Rex dicebat, facilimum est, quodcunque placet. Finge igitur. Continentiam impudicæ mulieri arduam fore, difficilem & molestam: at pudicæ facilis ea erit & jucunda. Nihil enim amantibus durum est: nullus difficilis cupienti labor est. Hiero. *Ep. ad Eustoch. de custod. virg.* Ac ut cætera, quæ sedando Cupidini sunt, remedia taceam: cõmodissimum fore putarim (etenim *ridentem dicere verum Quid vetat?*) si à Pythagoræ κυάμων esu abstentum fuerit: non quòd à fabis, illo leguminum genere Pythagoras abstinuerit: quæ opinio vetus & falsa multorum animos occupavit, ne Cicerone quidem excepto, qui

Pythagoras à fabis abstinet.

in libr. de divinat. 1. Pythagoreis interdictum scribit, ne fabâ vescerentur, quòd haberet inflammationem magnam is cibus, tranquillitatem mentis quærentibus contrariam: cùm Aristoxenus contrà *in libro, quem de Pythagora reliquit*, nullo sæpius legumento Pythagoram dicat usum, quàm fabis: quoniam is cibus & subducerer sensim alvum & levigaret:(quam fabis vim, ut & alias prætereà virtutes etiam Jo. Bruyerin. tribuit *lib. 7. de re cibar. c. 2.*) sed potiùs Veneris usum sectatoribus suis interdixerit Philosophus. Sic enim illud Empedoclis.

Δειλοὶ, πανδείλοὶ, κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχεσθαι,

Ah miseri, miseri, Cyamis subducite dextras:

Gellius interpretatur *libr. 4. Noct. Atticar. cap.* 11. ut per *κυάμους* ibi non fabulum aut legumentum illud, sed *testiculos* significari putet: quia sint ferendo utero validi, & genituræ humanæ vim præbeant. qua ratione & *κυαμίζειν* sive Cyamissare dicimus virgines, quæ matura jam ætate virum appetere incipiunt, quod supra monui. Ideoque non à fabulo edendo, sed à rei Venereæ proluvio voluisse Pythagoram homines deducere: & quidem sectatores suos inprimis; quibus non mirum est adeò cordi fuisse præceptoris placita: quippe quem tantopere fuerunt reveriti, ut Plutarchus scribat quendam ex discipulis guttur sibi præfocasse, quod acriter coram pluribus ab ipso fuisset reprehensus. Voluit scilicet Pythagoras eam sibi apud discipulos auctoritatem esse, in qua ipse Magistros suos habuerat: inter quos non vulgari honore coluit Pherecydem ex Syria insula oriundum: cui multa admiratione digna contigisse, memoriæ est proditum. Nam & absque ullo magistro omnem philosophandi rationem sibi cōparavit: & cum cæteri carminibus Rerum naturas scriberent, primus versum nexu repudiato (ait Apulejus *Floridor. lib. 2.*) conscribere ausus est passis verbis, soluto loquutu, libera oratione: quem etiam primum ex Philosophis animos hominum sempiternos asseruisse, suprà *ad Titul. 1.* à nobis relatum est. Sed & de mortis ejus genere controversum video. Nam phthiriasi sive pediculari morbo (qui ut ex Helladio refert Photius *fol.* 1587. tum fieri dicitur, cum totum corpus in pediculos resolvitur) Pherecydem periisse scribunt, Aristoteles *libr. 5. Historiar. animal. cap. 31.* Plutarchus *in Sylla.* Q. Serenus medicus, & omnium manifestissimè Ælianus *lib. 4. Variar. histor. c. 28. & lib. 5. cap. 2.* quibus in locis Pherecydē miserrimè omnium hominum vitam exegisse ait, toto ipsius corpore à pediculis exeso atque consumpto. Nam in ipsis morbi propyleis ab ejus corpore deliquatum similem visco & mucori calidum sudorem, mox ferinum quendam, postremò succrevisse pediculorum diram sobolem, qua colliquatis carnibus contabuerint: Sed antea, cōspectu horrorem incutiente, familiarium reclinare cōsuetudinem cœpisse. Ubi verò accessisset vel Pythagoras, vel alius quispiam, exeo ut haberet sciscitaturus: per foramen januæ extenso digito, jam carne prorsus denudato, respondisse fertur id, quod parœmiodes apud Philosophos mox est factum *χροῒ δῆλα, ex colore id palam esse*: innuens scilicet, Corporis reliquum compari affectum modo. At Plinius *lib. 7. c. 15.* non pediculis, sed copia serpentum ex illis corpore erumpente, Pherecydem expirasse tradit. quem & Apulejus sequutus est, dum eum infandi morbi putredine in serpentium scabiem solutum fuisse scribit *lib. 2. Floridor.* Sed probabile est, Plinium & Apulejum per serpentes eo in loco nihil aliud intellexisse, quàm pediculos: & in hoc fortassis Diodorum Siculum fuisse æmu-

Pythagora auctoritas apud discipulos.

Pherecydes

Phthiriasi correptus.

æmulatos, qui *libr.3.cap.5.* de Acridophagorum morbo differens, modò φθειρίασιν, modò ἑρπηστὰ appellat, quæ Hieronymi Mercurialis sententia est *libr.5. Variar. lect. cap.6.* Sed unde tam tetram plagam Pherecydi incussam putemus? Et auctor est Ælianus, memorare Delios, id mali Philosopho Apollinis indignatione fuisse illatum, quòd tumidius insolentiusque ille cum discipulis in Delo sedens multa quidem de sapientiâ suâ ostentasset, atque insuper etiam gloriatus fuisset, Nulli unquam se Deorum immolasse, nihilq; minus jucundè sibi ad id temporis actos vitæ annos, nec citra omne incommodũ minus, quam qui Hecatombas subinde oblatum eant. Atque hoc dicti tumore vel levitate potiùs, gravissimam eum rependisse pœnam, probabile prorsum fieri, quod ex Æliano, pro more tamen nomine ejus dissimulato, retulit Cœl. Rodig. *lib.19. antiq. lect. cap.30.*

Pherecydis fastus.

Pherecydæ huic ob similem Deorum contemtum rectè, opinor, adjungi posset Diagoras Melius: qui etsi prius satis quidem religiosus erat, postea tamen quàm pecunias amici fidei concreditas amisisset, atque ita abnegatum sibi depositum, & nihilominus negantem illum rem benè feliciterque agere videret; Diis inimicus factus est adeò, ut θεομάχος diceretur, & mortales ad adversandum Diis immortalibus solicitaret. Is cùm in diversorio esset; nullaque adessent coquendis lenticulis ligna; Herculis simulachrum, quod tum fortè aderat, igni subjecit: Tertium decimum inquiens, laborem nunc perfice, & Diagoræ Athæi lentem coque. Unde argumentum sumsisse Virgil. Catalectis verisimile est:

Sed frigus metuo & vereor ne ligneus ignem
Hic Deus ignaris præbeat agricolis.

Et quid vetat in eundem Herculem Palladæ epigramma adjicere, quod ex Græco ita Latinum fecit Alciatus *libr.9. parergon. cap.15*

Herculis in trivio statua area capta jacebat,
Quæ quondam ante aras, nunc jacet ante fimum.
Heu trinoctigena, propulsatorque malorum,
Nunquam a tãs victus, nunc malè stratus agis!
Dixi: adstans noctu & ridens mihi retulit ille:
Hic servire Deus temporibus didici.

Verùm cùm Diagora, tum Pherecyde lõgè tolerabilior & moderatior fuit Demonax Philosophus, qui Lucani vixit temporibus. Is enim Athenis accusatus, quòd nunquam Minervæ sacrificasset, solusque omnium philosophorum atq; illustrium virorum, Eleusiniis sacris non initiaretur: Respondisse fertur, se huc usque sacra Minervæ non fecisse, quod suis oblationibus eam egere non putabat. Deinde ideò participem Orgiorum esse noluisse, quòd si ea prava aut frivola cõperisset; quæ quasi solo silentio sancta, & sola taciturnitate cœlestia videbantur; non potuisse tacere apud non initiatos: sed & omnes homines ab eorum cultu & celebratione dimovisset. Sin pia & veneranda: humanitate & benevolentiâ motus, eò tanto omnibus enunciasset, qua scelus & invidia esset, celare ac supprimere, quod didicerit optimum. Petrus Ærodius *Rerum judicat. libr.1. Tit.2. cap.5.* Eleusinia enim sacra cistis operta deferebantur, & ut arcana vulgari nefas erat: & vel noctu, vel per diem quidem, sed sub noctis specie, facibus quippe accensis, celebrabantur. Lilius Gregor. Giraldus *Histor. Deor. syntagm.14.* Horum itaque abolitionem Athenis tentans Demonax dixisse fertur, omnia sibi sacrificia nocturna semper suspecta fuisse, ut nemini mirum videri debeat, quod Bodinus

Demonax.

Sacra non occulte anda

dinus scripsit, præstaret scilicet sacra, quæcunque tandem sunt, in conspicua Civium luce fieri, quàm nocturnos cœtus religionis specie coire. quod evidenter docet *lib. 3. de Repub. c. 7.*

Alcman phtiriasi correptus. Invenio præterea apud Plinium, pedicularis morbi fœditate etiam Syllam Dictatorem, & Alcmanem ex clarissimis Græciæ Poetis obiisse, *libro 11. Natural. histor. cap. 33.* Et quem Alcmanem? Illum, inquam, quem alioquin & πολυβοςώτατον, id est, *voracissimum, & pamphagum* ipsummet se vocitasse legimus: joco, an serio, non facile dixerim. Certè in eorum numero aggregatum hunc video à Cœlio *lib. 7. Antiquar. lection. cap. 11.* qui non satis esse putant, bonorum decumam contrivisse, nisi & sua omnia, & se denique in barathrum ita devolverint, ut in pollinctura ne supersit quidem, quod funeri infundatur: quorum bona instar sphæræ in ventrem devolvi Græcanicus poeta dixerat. Syllam verò Dictatorem

& Sylla Dictator. quid miremur simili infortunio mulctatum? quem à primo pubescentis ætatis vestigio in scurrarum gremiis, per damna venundati pudoris adolevisse, ex gravissimis auctoribus idem prodidit Cœl. Rhodiginus *libro 15. cap. 10.* & quem trium pestiferorum vitiorum, Luxuriæ scilicet, Avaritiæ, & Crudelitatis magistrum vocavit Cicero *lib. 3. de Finibus.* Et tamen unus hic hominum, ait Plinius *lib. 7. cap. 43.* Felicis sibi cognomen adseruit. sed quibus felicitatis inductus argumentis? quòd proscribere tot millia Civium, ac trucidare potuisset. At exitus vitæ ejus omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit, erodente se ipso corpore, & supplicia sibi gignente. Periit enim Sylla, ut Plutarchus *in vita ipsius* meminit, pediculari apostemate: de cujus putrilagine pediculi coacervati scaturiebant, corpus pertreptantes & exedentes. quos cùm ministri de corpore Syllæ interdiu noctuque avellerent, succrescentium tamen copia interemptorum turbam longè superabat: quorum sordibus dapes & vestes illius conspurcabantur: & nec vestium mutatio, thermæ, aut alia lavacra quidquam proderant, pædoris magnitudine omnia corporis purgamenta superante. De quo Quintus Serenus

Sylla quoque infelix tali languore peresus
Corruit, & fœdo se vidit ab agmine vinci.

Quos versus adducit Savaro *ad pollinar. Ep. 13 lib. 4.* pediculos illos, quibus homines exeduntur *ferales* appellari docens. Illud tamen in Sylla meritò mireris, quòd commentarios rerum abs se gestarum, quos libris viginti duobus conscripsit, duobus ante mortem diebus absolverit. Cujus rei Plutarchus, qui eos legit, & sæpè laudat, testis est. Igitur neq; horribilis morbi vexatio, neq; mortis instantis terror ei jam sexagenario opus inchoatum potuit eripere. Adeò ille & Imperio sive Dictatura (qua ut in privato ocio commentariis illis dictandis atq; componendis operã daret, ultro se abdicarat) & vita ipsa historiam hanc habuit chariorem; Fr. Balduin. *de Instit. hist. univers. lib. 1.* Consimilis morbi fœditate correptus, & vermibus erosus Herodes Rex legitur, quòd non tribuisset gloriam Deo, sed totam sibi vendicasset, à Tyriis adulantibus, eloquentiæ nomine supra hominem laudatus. *Actor. 12. v. 23.* Ejus enim corpus ob parricidii flagitia & sacrilegia contabuisse, Eusebius *lib. 1. hist. Eccles.* ex Iosepho *lib. 17. Antiquitat. Iudaicar.* testatum relinquens: Intestina, inquit, Herodis intrinsecus ulceribus obsita, verenda ipsa putredine corrupta, vermibus scatebant. Et Egesippus *de Excidio Hierosolymitano lib. 1. cap. 45.* Pudenda, inquit, corporis scatebant vermibus sparsim; anhelitus graviter olens, suspiria perniciosa, indicio erant illum *idem Herodes.*

sum injusti parricidii & sacrilegii pœnas luere. Nam nec illi trans Jordanem thermæ, nec Asphaltis in Judæa lacus, plerisq; aliis salubris, quidquam proficerant. Adeò acer criminum, & Numinis præsertim sui vindex est Deus; qui, ut de Hercule dicebat Valerius Maximus *lib. 1. cap. 1. nu. 17.* detractæ religionis suæ gravem & manifestam pœnam solet exigere, quæ quò tardior est, eò & gravior. Ultor enim scelerum Deus, vindictæ tarditatem supplicii gravitate compensat, & quidem superbiæ inprimis: cui si seræ, non tamen lenes veniunt pœnæ, ut est apud Livium:

Vindicta divina.

— movet & cælestia quondam

Corda dolor, lenteq; irrepunt agmine pœnæ,

rectè cecinit Papinius *lib. 5. Thebaid.* Quo sensu & Seneca ad Lucilium scribit: Propè
» Deus est, tecum est, intus est. Ita dico, Lu-
» cili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum
» bonorumq; nostrorum observator & cu-
» stos: hic prout à nobis tractatus est, ita
» nos ipse tractat, qua gemma locum istum obsiguo, & ad Veneris amuleta redeo: Inter quæ non postremo loco ponenda erit Bulborum abstinentia. Bulbos enim languentem Venerem impendiò excitare est creditum: quandoquidem, ut ille dicebat,

Bulbi Venerem provitant.

—viros acuunt, armantque puellas,

Quæ Megaris veniunt genitalia semina: bulbi.

Megaricos enim bulbos præcipuè commendat Cato, & inprimis laudat Nicander: attestante Johan. Bruyerino *libr. 9. de Re cibaria, cap. 9.* Hinc viri prima nuptiarum die, ut est apud Varronem, bulbos comedebant. Ad quem morem haud dubiè allusit Aristophanes, apud quem Juvenis à duab. vetulis distractus, cum quæsisset ab eis, quanam posset ratione duo eodem remo navigia agitare? Respondit una: postquam bulborum ollam devoravens. Quod irridens Martialis, in anu præsertim & viro effœtis, ita ludit, *libro 13.*

Cùm sit anus Conjunx, & sint tibi mortua membra,

Nil aliud bulbis quàm satur esse potes.

Cæterùm bulbos aqua decoquere ad Veneris usum, M. Varro docet: quib. Apitius nucleos pineos, & semen erucæ cum pipere, Martialis etiam Satureiam addidit *lib. 3. Epig.* in Lupercum, ad Veneris munia obeunda emortuum:

Sed nihil Erucæ faciunt, Bulbique salaces,

Improba nec prosunt iam Satureia tibi.

Poterat etiam illam Veneris in lecto colluctationem sive palæstram, quam veluti exercitationis genus Domitianus Imperator *Clinopalen* nominabat, pedum nuditas coercere. Hanc enim concubituris officere, Aristoteles quoque asserit *sect. 4. cap. 5.* quippe dum corpus frigore torpet, torpet & ipsa Venus: quod accidit, dum pedes nudi algent. Hinc pedum nuditatem, ex Veterum religione, castitatis symbolum fuisse constat. Sic enim Pythagoras sacris Ægyptiorum edoctus, in symbolis suis, adorare & Diis sacrificare nudis pedibus jubet, i.e. animo casto, à libidinũ criminibus expiato. Quare & Moses, à Deo Op. Max. jussus est in loco sancto stare discalceatus. Et Judæis, itemq; Mauris & Saracenis, templa aut loca Deo dicata, calceatis ingredi pedibus, nefas erat. Quod & Lacedæmonii observarunt: qui, ut Eusebius in Chronicis refert, regnante Romæ Tullo Hostilio, *sacra Nudipedalia* instituerunt. Unde & Berenice Regis Agrippæ soror, ut Deo pro salute sua vota solveret, Hierosolymam venit, & cæsis de more patrio hostiis, derasisque capillis, nudipes ante tribunal Flori præsidis quoque stetit, ut Josephus prodidit *Belli Iudaici lib. 2.* Atq; ea propter, ut fama est, & piè creditur, Divi Francisci Monachi, ad servandam castitatis sanctimoniam, pedibus

Pedum nuditas.

bus nudi, solis Callopodiis utuntur quorum professionis Auctor, libidinis tentiginem, de nive imagunculæ amplexum, Assiliis in horto refrenabat. Adeò frigus nativo Veneris calori noxium esse putatur. quod Joh. Langius diligenter exsequutus est *Ep. Medic. lib. 2. Ep. 9.*

Sal Veneris illicium. Sapienter etiam à salis usu crebriore sibi temperabit, quisquis Veneream illam titillationem vitare gestit. Sal etenim genuinum Veneris vigorem protitate, & prolificum reddere creditur: Nam nec ullibi in toto hoc Universo magis luxuriat generandi facultas, nec tam multiplex reperitur generatio, quàm in mari. Quo fit, ut marina animalia & numerosiora sint, & majora, & vegetiora, quàm terrestria: utpote cùm Salis vis consumendo alimêti copiam hæc comminuat, nec ita adolescere sinat, ut quæ abduntur, si Aristoteles vera sensit *in problem. sectio. 11. §. 54.* Ob id Ægyptii canes ad coitum inertes, salsamentis carnibusque sale maceratis ad Venerem alacriores reddebant. & in navib. maritimis immensam murium copiam enasci videmus: adeò ut nec desint Auctores, qui fœminas absq; masculi coitu, solo gustatu vel linctu salis cõcipere affirment. Inter quos & Plinius recensetur *libr. 10. c. 65.* *Murium fertilitas.* Hinc tanta murium multitudo perhibetur, ut omnes ferè quadrupedum species fœtu superare mures credatur. Quippe quorum generationem Aristoteles, præter cætera animalia, majorem in modum mirabilem esse dicat, tùm numero tum celeritate. Jam enim fœmina prægnans in vase miliario aliquantò occupata spaulo post reserato vase, musculos numero centum & viginti repertos fuisse scribit *lib. 6. de histor. animal. cap. 37.* Cui & Plinius assentitur *d. c. 10. nu. 65.* & approbat Simon Majolus *part. 1. dier. canic. colloq. 7. fol. 252.* Atque inde est, opinor, quod Mulieres salsamentarias & salinarias continenter prolifico, atque numerosæ prolis matres, cum Lemnio dicat Ant. Mizaldus *Memorabil. cent. 3. aphorif. 59. & 71.* Non certè abs re Poëtæ Venerem, omnis prolificæ geniturae principem, è salo natam, & ἀλιγενῆ dici finxerunt, ut Langius monuit *lib. 2. Epist. 32.* & nemo non novit, qui poëtarum scripta vel perfunctoria saltem lectione libavit. Quæ tamen ex Francisci Valesii distinctione ita temperanda sunt, ut multi salis usum cùm hominibus, tum reliquis animantibus morbidum esse dicamus, eò quòd sanguinem salsum faciat, & sterilitatem inferat, siccando vehementer & acrius efficiendo semen: moderati verò, salacitatem stimulare & pruritum augere, ac proinde ad generationem conferre. Fr. Valesius *de sacra philos. cap. 34.*

Vena sectio post aurem Nec minùs rectè Incontinentiæ illo vitio laborantes, mederi ei poterunt, si post aures venas secuerint. Id enim Scythas factitasse legimus: qui cum ob frequentem equitationem coxis ac cruribus valde offenderentur, incisione venarum post aures sibi ipsis auxiliabantur, tanquam eo remedio capiti adhibito, pituitæ fluxum ad inferiora cohiberent. qui sani quidem, sed infœcundi semper manebant, ut Hippocrates tradidit *libr. de aere, aquis & loc.* imò planè evirati & effœminati evadebant, *fœmineo morbo*, quem vocabant, affecti, ut est apud Herodotum in Clio. Sanè arteriarum scissione, quæ post aures sunt, homines ad generandum impotentes reddi, Franc. Valesius *lib. 2. Controvers. Medicar. & philos. cap. 7.* vel inde putavit, quòd cerebrum imbecille reddatur, privatum influxu Spirituum vitalium. Unde nec mirum, si ignavi illi reddantur, & impotentes ad coitus laborem sustinêdum, atque satis vehementes edendum motus. Solere enim eo tempore cerebrum vehementer laborare. Aut verò (inquit) fortasse cum

& cum venis præscindebatur nervulus quidem, quem Andreas Vesalius, vir in dissectione exercitatissimus, dicit se vidisse in multis, à sexta nervorum cerebri cõjugatione descendere in testes, & vasa seminaria. In qua sententia jam antea quoque fuisse videtur Joh. Langius, Germanorum Medicorum doctissimus, dum prolifici seminis potiorem partem à cerebro & spinali medulla per venas & arterias temporum ac lumborum, ad seminaria defluere vasa scripsit. Indicio esse, quòd coeuntes in spermatis effusione oculis nictent, & quòd coitu cerebum exsiccetur. Hinc esse, quòd ob inopiam humoris calidi & pinguis, qui congressu illo consumitur, salaces citiùs calvescant: quod Julius Cæsar gravi scommate calvus mœchus proclamatus: quòd petulantissimi histrionis capite post funus dissecto, exigua cerebri portiuncula fuerit reperta: quòd bajulo cuidam ὀχευτύπτῳ luxatis dorsi nervis & vertebris, ob colligantiam illam, quam genituræ vasa consortii quadam lege cum spinali medulla, altera quasi cerebri parte, habent, involuntarium lotii & spermatis acciderit proluvium. Pueri contra & spadones, utpote quorum non exsiccetur coitu cerebrum, non calvescant: & boves insuper castrati majora ferant cornua: plantæ quoque pingues, ut arbores resiniferæ, perpetua fronde vireant: & quæ præterea ipsius argumenta sunt *lib. 1. Ep. st. 10. & lib. 2. Ep. 7.* Sed Scytharum, sive fœminei istius morbi luculentissima exstat descriptio apud Hippocratem: qui, ut Macrobius *lib. 1. Saturnal.* dicebat, nec fallere, nec falli novit. Ejus igitur verba, cùm clarissimam Herodoto lucem afferant, placuit ita ut ab Hieronymo Mercuriali latinè sunt reddita *libro 3. Variar. lect. cap. 7.* hîc adscribere: Amplius autem (ait Hippocrat. *lib. de aere, aquis & loc.*) plurimi Scythæ Eunuchi fiunt, &

Seminis pars potior à cerebro.

Morbi fœminei descriptio.

muliebria officia obeunt, instarque fœminarum omnia faciunt & loquuntur: vocanturque hi Effœminati. Et regionis quidem incolæ caussam ad Deum referũt, coluntque hos ipsos homines & adorant, sibi ipsis timentes, ne quid tale accidat. Mihi verò hi affectus divini quidem esse videntur, sicuti & reliqui omnes; neque ullum aliquem alio esse diviniorem aut humaniorem, sed divinos omnes: verùm unusquisque eorum suam propriam habet naturam, neque aliquis citra naturam accidit. Quare quomodo hic affectus contingat narrabo. Ab equitatione ipsa diuturni eos corripiunt articulorum dolores, nimirum propendentibus semper ex equis eorum cruribus; deinde claudi fiunt, contrahunturque coxendices, cùm invaluerit morbus. Medicantur autem sibi ipsis hoc modo. A principio morbi utramq; venam retrò aures incidunt: quo facto, sanguine multo promanante, somnus eos corripit præ imbecillitate, sicq; obdormiscunt: quorum quidem aliqui depulso somno suavi exsurgunt, aliqui verò minimè. Atque mihi sanè videntur ea medicatione se ipsos perdere. Sunt enim venæ post aures, quas si quis secet, steriles fiant ii, quibus secantur. Quare id etiam ipsis ex earum incisione accidere certum est. Quando igitur postea uxores adeunt, impotentesque se factos vident; cum illis coire, primùm quidem nihil molestius cogitantes, quiescunt: cùm autem bis, aut ter, aut amplius frustrà opus tentarunt, neque quicquam proficiunt, mox putant se Deum offendisse: in quem culpam rejiciunt, induuntque se veste muliebri, palam se eviratos esse confitentes, ad mulierumque contubernia transeunt, earum opera tractantes. Hoc itaque malo ditissimi Scytharum afficiuntur, minimè verò infimi; imò qui maximè & genere, & potentiâ prævalent, ex nulla alia quam con-

Effœminati.

continuæ equitationis causa hoc perpetiuntur: pauperes verò minùs, cùm non multum equitent. Atqui oportebat, siquidem is morbus aliis divinior est, ut non nobilissimis neq; ditissimis Scytharum ferè solis accideret, sed esset omnibus æqualiter peculiaris: Imò magis invaderet pauperes, circa cultum Deorum negligentiores; si gaudent Dii etiam in hominum admiratione constituti, & pro hoc beneficia hominib. retribuunt. Divites enim sæpius Dii sacra faciunt, victimas offerũt, statuas erigunt coluntque, cùm pecuniis abundent Pauperes autem minus id faciunt, cũ non habeant: quin etiam aliquando Deos detestantur, qui eis opes nõ suppeditent: ut verisimilius esset, pauperes ac parum abundãtes hoc malo propter crimina sua puniri magis, quàm divites & qui opibus abundant. Verùm, sicut & alias dixi, divinus quidem hic affectus est, similiter atq; alii omnes; singulis aut secundùm naturam fiunt. Atque ejusmodi morbus ex ea, quam dixi, occasione Scythis contingit. Ex quibus Hippocrat. verbis satis constare opinor, eundem ab ipso describi morbum quem Herodot. *Fœmineum* vocabat. Etsi autem ne ipse quidem Bod. *in Methodo histor. c.5. & lib.5. de Rep. c. 1.* planè diffitetur, Scythas plerosq; indignè ferentes, quòd ad Venerem inepti sint, seipsos castrare, parotidos venæ, quæ sub aures latet, sectione: Tamen ineptitudinis sive imbecillitatis istius ad Venerem caussam esse Equitationem crebram, & caloris inopiam, id verò pernegat, cùm & Aristotelis testimonio, & quidem certissima ratione, quam affert in Quæstionibus, salaciores sint, qui equitare consueverunt, atque ita Equitatio Venerem excitare soleat: & Scythas præterea caloris copiâ abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipsa Septentrionis universi natura cogat confiteri. quod tamen pluribus hîc non disputo: quemadmodum & plura coercendæ libidinis remedia hoc loco exponere, neque animus mihi est, neque instituti nostri ratio patitur: cùm vel istis recensendis à meta nonnihil, quanquam non præter voluntatem aberrasse videri possim. Satis ergò exspatiatus tandem in viam redeo. Etsi igitur nuptiis contrahendis legitimum tempus constitutum diximus, Maribus quidem annũ decimumquartum; Fœminis duodecimum: ita ut qui ad id ætatis pervenerunt, nisi aliud quid impedimenti obvenerit, matrimonium quocunque velint tempore, licitè possint contrahere: Id tamen non in infinitum, sed in matribus usque ad sexagesimum; in fœminis ad quinquagesimum duntaxat annum, *Lege Iulia & Papia* fuit protensum. Ea quippe Lege maribus sexagenariis, & mulieribus quinquagenariis nuptias interdictas esse Ulpianus docet, *in fragment. Tit. 16. in fin.* & Justinianus *inl. sancimus. 27. C. de Nupt.* Credo, quia cessct in conjunctione, quæ ultra id tempus protenditur, prolis procreatio: quæ potissimus matrimonii finis est. *can omne itaque, 27. quæst.1.* & nuptiarum sive conjungii præmium dicitur, quo, absque pudore carere non possunt fœminæ: quibus uti hæc sola causa est nubendi, ut pariant, *can. pud. 32. q. 1.* ita pii appellantur patres, qui liberorum procreandorũ animo & voto uxores ducunt. *l. liberorum. 220. §. præter hac. ff. de verbor. signif.* Hinc *Lege Iulia Miscellan.* viduitatis conditio remittebatur iis, qui intra annum jurassent, se liberorum procreandorum causa nuptias contrahere. Sic enim & Sp. Carbilius cum Uxore, quia liberi ex ea, corporis vitio non gignerentur, quam alioquin egregiè dilexerat, charissimamq; morum ejus gratia habuerat, divortium facturus, jurare à Censoribus coactus legitur, Uxorem se liberorum quærendorum

Equitatio an Venerē reddat ineptiores.

Sexagenariis nuptiæ interdictæ.

Liberorũ procreatio matrimonii finis.

rum gratiâ habiturum. Gellius *lib. 4. Noct. Atticar. cap. 3.* Et L. Julia *Narbona* testatò deponebatur, Liberorum quærendorum caussâ Uxorem duci : eaque formula tabulis Nuptialibus solebat inseri. quod præter alios ipse etiam Augustinus docet, *Sermone* 244 Denique, ait, ipsæ tabulæ Matrimoniales hoc continent: LIBERORUM PROCREANDORUM CAUSSA. *& libro 3. cont Iulianum* scribit : Pudicitia conjugalis facit, quod præscribunt tabulæ matrimoniales: ne ultra, quàm generandis filiis satis est, Conjugis corpus attrectetur. Estque memorabile satis *Zenobiæ* Palmyrenorum reginæ exemplum,

Zenobia.

quæ cùm omnium propè fœminarum (ut Julio Capitolino placuit) speciosissima, tum ejus castitatis fuisse dicitur, ut ne maritum quidem suum admitteret, nisi tentatis conceptionibus. Nam cùm semel concubuisset, exspectatis menstruis continebat se, si prægnans esset : sin minùs, potestatem quærendis liberis dabat, ut testis est Trebellius Pollio. Eadem intentione *Thalestris* una illa ex Amazonibus,

Thalestris.

circa Thermodonta amnem Themiscyræ campos incolens, & inter Caucasum montem & Phasim fluvium imperitans, trecentis fœminis comitata, Alexandrum M. ut est apud Curtium, victoria glisce te elatum adiisse videri possit, duas lanceas dextrâ præferens, lævâ corporis parte ad pectus nuda haud dubiè ausa fateri, ad communicandos cum Rege liberos se venisse, ut Regni generaret hæredes.: fœminei sexus se retenturam, Mares redditurampatri. Cumque exorasset, tredecim dies in obsequium desiderii absumsit, antequam regnum suum repeteret, uterum plenum referens; ut *Saba* plenum animum, dum ab Austro, ultimisque terræ finibus venit, sequuta Salomonis famam, & periculum factura sapientiæ admirandæ. 3. *Reg.* 10. Q. Curtius *lib. 6. de reb. gestis Alexand*, Stephan. Forcatul. *lib. 7. de Imp. & Philos. Gall.* Qui ergo ait Ambros. *super Lucam*, non causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi invicem copulantur, non tam conjuges, quàm fornicarii videntur. *can. pudor.* 32. *q.* 2. Cùm quo Augustinus sentit, dum matrimonium sine spe prolis contractum, non Matrimonium, sed *Concubium* dici scribit, *libr. de bono conjug. cap.* 5. & habetur *in can. solet.* 32 *q.* 2. & apud Menoch. *cons.* 786. *nu.* 14. *lib.* 8. Quanquam quæ in effœtis senibus libidinis explēdæ haberi debet ratio? quæ idem spes sobolis in quinquagenaria præsertim fœmina? cui juxta illud Virgilii,

Regina Saba.

—*tarda gelu, seclisque effœta senectus.*

quam vel sterilem, vel certè sterili æquiparandam censet Paulus *in l. si sterilis.* 21. *ff. de action. empt.* Ideò haud dubiè : quia major Mulierum pars quadragesimo anno profluvium genitale (quod Ovidius Lunare virus appellat, teste Taubmanno, doctissimo commentario *in Cirin. fol.* 51.) sistere dicatur Plinio *libro* 7. *cap.* 14. ex Aristotele fortassis, qui plurimis Mulieribus menstrua circa quadragesimum annum desinere scripserat: quod tempus quæ excesserint, iis ad quinquagesimum servari. Et jam nonnullæ (inquit) eo tempore pepererunt: sed ultra hoc tēpus nulla potest protrahere. *libr. 7. de Natur. Animalium cap.* 5. Ea propter fœminis pariendi terminum ultimum constituit annum quinquagesimum. *libro 5. Histor. Animalium cap.* 14. quem Plinius loco anteà allegato sequutus, Mulier, inquit, post quinquagesimum annum non gignit. Idque & Menochius retulit *cons.* 537 *num.* 1. optima sanè ratione. Quemadmodum enim ante menstruum sanguinis fluxum concipere non possunt fœminæ; posse autem incipiunt, cùm jam sanguine illo redundare incipiunt : Ita nec cum ob senium laborare sanguinis penuria cœpere, con-

Quinquagenaria Mulier pro sterili habetur.

ceptui amplius aptæ esse poterunt, ut rectè docuit Fr. Valesius *libro de sacra philos. capit.* 10. & latè de hoc differit Georgius Draudius *ad Solim memorabil. c. 3. in princ.* Quo fit, ut si ea ætate, quod rarò evenit, pariat Mulier; partum illum mirabilem Justinianus dicat, *l. si maior. 12. C. de legit. hered.* quo tamen in loco, dum rarò id contingere ait, haud obscurè innuit, communem quidem fœminis generandi statum esse annum quinquagesimum: quòd si tamen tantus sit corporis vigor, ut tempus illud pariendo excedat Mulier, tum partum hujusmodi pro legitimo se agniturum; & nihil eorum, quæ probabiliter à Natura noscuntur esse producta, velle respuere. Multò igitur magis, Quadragenarias nuptias non impediturum se, peculiari sanctione jam ante fuerat contestatus *l. sancimus. 27. C de Nupt.* Evenire autem quandoque, ut Quinquagenaria pariat, exemplo nobis est Henrici Imperatoris Uxor: quæ ea ætate, jussu mariti publicè & in propatulo, ad avertendam suspicionem suppositritii partus, *Fridericum* Imperatorem fuit enixa, ut multorum auctoritatibus probat Joh. Nevizan. *in Sylva Nuptiali lib. 2. nu. 17.* & Jacob. Menochius *de Arbitrar. iudic. lib 2. casu* 89. *num.* 60. *Cent.* 1. Ultra id tempus vix est, ut pariendi extendatur facultas. Quod posterius etiam Paulus 1. *ad Timoth.* 5. considerasse videtur, cùm quales viduæ in Ecclesiæ curam recipiendæ sint, ostendit. Non enim nisi sexagenariam vult recipi: ne, si juniores fuerint, & per ætatem adhuc vegetæ, aliis essent oneri, aut enim mutato animi proposito ad novas nuptias adspirarent. Jam verò quoad nubendi cupiditatem, satis huic periculo occursum putat, ubi annum sexagesimũ attigerit Mulier: si præsertim unum duntaxat maritum (ut vult) totâ vita experta fuerit. Esse enim quoddam veluti pignus continentiæ & pudoris, cùm Mulier ad eam usque ætatem pervenit, unico marito contenta: ex vera & docta Johannis Calvini sententia.

Henrici Imp. uxor quinquagenaria peperit

Nec verò secius multo in Viris constitutum esse videmus. Etsi enim Viris sexagenariis Nuptiæ olim Lege Papia interdictæ erant; *d. l. sancimus. 27. C. de Nupt.* eò quòd ad generandum id ætatis homines minùs censerentur idonei, ut *ex l. si pater. 15. §. in arrogationibus. ff. de Adopt.* & Comica illa lege manifestè colligitur,

Annos natus sexaginta qui erit, si quem scribimus,
Seu maritum, sive herclè adeò Cœlibem scortarier,
Cum eo hîc nos Lege agemus, inscitum arbitrabimur.

Ideoque effœtuli isti Proletariorum numero nequaquam adscribi possint: quos à munere officioque prolis edendæ ita appellatos accepimus: quòd cùm re familiari parva minus possent Rempubl. juvare, sobolis tamen gignendæ copia Civitatem frequentarent, ut ex Gellio *lib. 16. cap. 10.* Jac. Rævardus adnotavit *libro singulari ad Leges VII. Tab. cap. 9.* & Gulielmus Budæus *ad l. ult. ff. de pignorat. act.* Fibulam tamen illam, quam Lex ista, ut cum Seneca & Lactantio loquar, sexagenarii imposuerat, Senatusconsultum Claudianum solvit, ut ex Ulpiano *in fragment.* & Suetonio *in Claudio*, Jacobus Cujacius rectè observavit *lib. 6. Observat. cap 20.* & sub Anton. Mercatoris nomine *lib. 1. Notator. cap. 1.* afferente præsertim Aristotele, Maribus magna ex parte sexagesimum quintum annum procreandi finem esse: sed id ipsum tempus tamen ad septuagesimum usque annum extendi. *lib. 5. de Historia animalium, cap. 14.* Quinimò ipsum etiam Catonem Censorium octogesimo anno exacto, è filia Salonii clientis sui generasse Pli-

Proletarii.

Senes quandoque gignunt.

Plinius scribit *lib. 7. cap. 14.* addens, ad octogesimum quintum apud Ignobiles vulgarem reperiri generationem. Sed & Valerius Maximus auctor est, Massinissam Numidiæ regem, Veneris usu ita semper viguisse, ut post sextum & octogesimum annum filium generârit, cui Methymnato (Plinius loco citato Methymnatum legit) nomen fuit. *lib. 8. c. 13.* Qua tamen in re urgentes probationes Menochius requiri scribit, *de casu 89. n. 64.* ut qui tali parente se editum velit asserere, id apertissimis rationib. ostendere necessum habeat: quandoquidem assertioni tali cùm juris præsumptio, tùm naturalis ratio obstet, *arg. l. ult. ff. quod met. caus.* & nequaquam verisimile sit, in tam effœta senecta fœtum gigni posse. Quo fit, ut omnibus se deridendas meritò propinent Mulierculæ illæ annosissimæ: quibus etsi ob ætatem, ut cum Martiali dicam,

In vetulas lascivas.

Et tres capilli, quattuor ve sunt dentes,
Pectus cicadæ, crustulumque formicæ,
Rugosiorem quæ gerant stola frontem,
Et aranearum cassibus pares mammas:

atque ideò ab Apulejo *lib. 4.* busto dignæ, vitæ dedecus & Orci fastidium dicuntur: in tantum, ut cum Plauti Demæneto *in Asinaria*, Nauteam bibere malis, quàm illas osculariet, & Quarum ego vel nebulæ scyatho septem noctes non emam, ut idem Plautus dicebat *in Penulo*: Nihilo tamen minùs maritalia gaudia sectantur, &, ut idem ait Martialis,

Gaudent ducentas ire nuptum post mortes:

Vredo.

non quòd prolis spe ducantur ulla; sed ut uriginè percitæ (ita Apulejus *lib. 1.* Uredinem & pruritum nominat, ab urendo fortassis) libidinem omnem expleant, quandoquidem ut est apud Horatium,

Indomitam properant rabiem sedare, nec illis
Iam manet humida creta, colorque
Stercore fucatus crocodili: iamque subando
Tenta cubilia, tectaque rumpunt.

ut rectè hinc notum sit, *Anus hircum redolet*, de vetula libidinante proverbium: propterea quod alarum & reliquarũ partium odor excitetur ad libidinem incensus. Hinc Hora. in lasciviventem ejusmodi anum

Namque sagacius unus odor,
Polypus, an gravis hirsutis cubet hircus in alis,
Quam canis acer ubi lateat sus.

Id genus prodigiosæ libidinis fœminas Apulejus *lib. 10.* ex unguibus perpuriscentes vocat: quod est, toto corpore prurire, tentigine & Veneris appetentia concitari, & vel extremis corporis partibus, & rigentibus unguibus exstimulari in Venerem, quam concitationem significaturi Græci Satyrion appellant, teste Plinio *lib. 26. cap. 10.* Atqui in hanc procliviores esse vetulas, vel proverbiali monemur sententiâ, quæ habet: quod *Capra quidem juvenis sal comedat; vetula autem & sal & saccum devoret.* Et: quòd vetus corium majori adipe indigeat, Joh. Neviz. *in sylva Nuptiali lib. 2. n. 57.* Hinc *bis virum requirere* dicitur ætas affecta seu effœta mulieris. Ea res nec Augustinum fugit Theologum. Nam quæstionem, quod Abraham, authore Paulo, Saræ fuerit effœtus, tamen ex Kethura sustulisse prolẽ legitũ; sic explicat, ut dicat, illũ Saræ anui effœtũ fuisse: Keturæ puellæ fuisse virum. Puella sc. propter ætatis felicitatẽ, facile gerit uterũ, etiamsi cur viro non admodũ viro rem habuerit. Non item anus, ut declarat Erasm. *chil. 2. cent. 7. adag. 30.* Ridiculum itaq; est, quod libidinosa illa *Meroe* saga apud Apulejum cum vetula jam esset atq; annis obsita, sed puellares tamẽ lusus & amores appeteret, ætatulam suam illudi conqueritur *lib. 1. Milesiar.* Quod tamen rectiùs conveniebat puellis, quas *pueras* M. Varro appel-

Ex unguibus perpruriscere.

Satyrion.

Bis virum quærere.

Meroe saga

Puera.

appellat, atque ita exhortatur: properate vivere puerae, quas sinit aetatula ludere, esse, mare & Veneris tenere bigas. Et quidem è Medicorum Placitis traditum accepimus; ut quò frigidores sunt foeminae, eò minùs expleri voluptate possint. Quod fit, ut in Venerea illa voluptate viris perdurent magis. Quemadmodum enim Vir, utpote Muliere calidior, velociores motus habet, quorum causa ardentiùs & citiùs desideria sua terminat: Ita Mulier, ut est frigidior ad cuncta atque tardior: sic in voluptate finienda frigidiusculè se habet, & perdurat magis. Exemplo nobis est Messalina illa, inexpletae libidinis foemina,

Mulieres in Venere durant magis.

Quae lassata viris; sed non satiata recessit.

Ad quod allusisse videre potest Tiresias ille: qui arbiter ad decernendum electus, Jovisne an Junonis major esset in concubitu voluptas? sententiam tulit: Viros ardentiùs, Mulieres pertinaciùs amare atq; concumbere. Atque ita & Arabum opinionem, Mulieri majorem, quàm viro voluptatem tribuentium, intelligendam esse. Hieron. Mercurialis putas *lib. 4. variar. lect. c. 16.*

Ut ut sit: meâ certè sententiâ à Vetularum conjunctione sapiens sibi quisq; sedulò cavebit; nisi maluerit cum illo Caecilii de nupta sibi anu ita conqueri: *Dum ejus mortem inhio, egomet vivo mortuus inter vivos* ut est apud Gellium *lib. 2. Noct. Atticar. cap.* 23. Per manus enim traditum est, Vetularum commercium istud admodum esse noxium. Hinc ille apud Apulejum *lib.* 1. de Meroe anu, quamvis admodum scitula: Et statim miser (inquit) ut cum illa acquievi, ab unico congressu annosam ac pestilentem contraho. significans, se ex concubitu ipsius contagione quadam pestilenti fuisse infectum, ut vel hic ejusmodi

Vetularū commercium noxium.

Noctem, mali auctorem plurimi,

apud Gellium modò laudatum Menander appellet: & non improbabiliter creditum sit, pro leviori peccato haberi, si quis cum Juvene & formosa potiùs, quàm cum vetula & deformi tale quid commiserit, *gloss. in can. fur. 14. q. 6.* siquidem illius vegeta & florenti aetate ac pulchritudine (quam Plato, *Naturae privilegium*, Socrates, *tyrannidem* vocat: Publius Syrus, *mutam commendationem*; Laertius, *quavis epistola ad commendandum efficaciorem*. Theophrastus, *tacitam sive silentem fraudem*, quòd sine verbis persuadeat; Carneades *regnum absque Satellitio*, quòd formosi sine vi impetrent, quicquid volūt; Theocritus *elephan enum sive eburneum* detrimentum, quòd grata sit aspectui, sed multorum incommodorum causa) illiā inquā formosā specie facilè quis ad amandum possit illici: quippe quae validissimum sit libidinis irritamentum, ut Saxo Grammaticus indigitavit *lib. 1. H stor. Daniae. fol.* 36. hujus autem deformitate ab omni cupidine deterreri debeat; cùm vel formosiori tantum occurrisse cuipiam, omen olim habitum fuerit praestantissimum: at deformi, inauspicatissimum. Ad quod Juvenalis illud Satyricum,

Pulchritudinis appellationes

Et cui per mediam nolis occurrere noctem,

haud dubiè spectare putat Coel. Rodigin. *lib, 24. cap. 9.* quanquàm eò videas inexplebilem hominum quorundam libidinem prorumpi, ut & in foedissimas mulieres cupiditatis ignes evomant, nec ullum ferè discrimen constituunt, formosaene an deformes sint mulieres. Cum ea sit vis amoris, ut quae uni formosa alteri deformis videatur, & contra atque facilius Herculi clavum extorseris, quam illos ab insania illa averteris. Usque adeò verum est, quod Virgil. *in Bucolicis* tradidit

etiam deformes quandoq; appetita.

——trahit sua quemque voluptas.

Et ante eum Homer. *Odyss.* 14.

Deniq; non oēs eadem mirantur amantq;.

Tum

Tum & Libanus servus apud Plautum *in Asinaria*

Non omnia eadem aque amantibus, here suavia esse scito.

Eo planè modo, quo Plinius non eadem omnibus amara esse scripsit, aut dulcia *lib.* 22. *cap.* 24. & pluribus confirmat Joseph. Mascard. *de probat. conclus.* 60. *Adulterium porrò nu.* 5. Etsi autem Senecæ non formosa est mulier, cujus crus laudatur & brachium: sed illa, cujus universa facies admirationem singulis partibus dedit, *libr.* 4. *Epist.* 53. & ut de Lesbia sua jactat Catullus,

Mulier formosa.

—— quæ cùm pulcherrima tota est.

Tum omnibus una omnes surripuit Veneres.

Favorinus tamen Philosophus, inter pulcherrimam fœminam & deformissimam, mediam quandam intercedere rectè putavit eam, quæ à nimiæ pulchritudinis periculo, & à summo deformitatis odio vacaret. quam formam Ennius perquam eleganti vocabulo *Statam*; Favorinus *Uxoriam* appellabat: & ob id eas ferè fœminas incolumi pudicitiâ esse idem dicebat Ennius, quæ statâ formâ forent, ut Gellius retulit *libr.* 1. *Noct. Attic. cap.* 11. Rectè ait, *incolumi pudicitia*: quam Demades apud Stobæum *Serm.* 72. dicere solebat, in muliere pulchritudinis arcem esse. Et profectò, nec vestimentorum nitor, nec auri magnitudo tantum habet momenti ad Mulieris præconium, quantum modestia valet & approbati mores, ut Aristoteles auctor est *in Oeconomicis*. Ex quo Propert. Veteres laudans:

Forma statæ uxoria.

Non illis studium vulgò conquirere amantes:
Illis ampla satis forma, pudicitia.

Sed quid Ethnicorum opus est suffragiis? quin potiùs Apostoli sequendum erat
1. Pet. 3. consilium; qui in mulieribus commendat *occultum illum cordis hominem, situm in incorruptione lenis ac quieti Spiritus, qui est coram Deo speciosus.* Cum quo planè conjungendum est, quod Tertullianus *libro de Cultu fœm.* vel aureis consignandum literis memoriæ prodidit: Prodite, in- " quit, vos jam medicamentis & ornamen- " tis exstructæ Apostolorum, sumentes de " simplicitate candorem, de pudicitia ru- " borem, depictę oculos verecundiâ & Spi- " ritus taciturnitate, inserentes in aures ser- " monem Dei, annectentes cervicibus ju- " gum Christi: caput maritis subjicite, & sa- " tis ornatæ eritis. Manus lanis occupate: " pedes domi figite; & plus quàm in auro " placebunt. Vestite vos serico pietatis, bys- " sino sanctitatis, purpurâ pudicitiæ. Ta- " liter pigmentatæ, Deum habebitis ama- " torem, &c. Talis cùm *Sibyllula mea* ob- " tigerit forma: non est, quod ulli mortalium uxoriam beatitatem invideam: cùm Conjugem mihi ex animi mei sententia in manum convenisse verè gaudeam, & Spiritum illius in meo verti sciam: cui ut consulam, mihi cõsulere incipio. Ac quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortiùs amet; impetrat illa, ut me diligentiùs amem. Jam, quid jucundius, quam Uxori tam charum esse, ut propter hoc tibi charior fias? quemadmodum de *Paulina sua* gloriabatur Seneca *lib* 17. *Epist.* 105. haud scio, an majori adfectu, quàm Leopoldus Dickius de *sua Agatha*, in Oeconomia constituendi & explicandi Judicii ordinarii, *tit. de Testib. mihi fol.* 309.

Nec minùs omnium se risui exponunt Seneciones illi Acheruntici, decrepiti, & capulares, qui tametsi capulo sive feretro, quo efferri debebant mortui, jam vicini sint; Mulierum tamen, & quidem Juvencularum consortium etiamnum affectant. A qua tamen amoris dicam, an furoris insania? sedulò eos vel Plautus dehortatur in Mercatore. Sc. Profectò, *Tun' capite cano ames, senex nequissime?* & Sc. Addicam:

Senes mulierũ affectatores.

Iam plenis ætatis, animaq; fœtida.

Senex

Senex hircosus. tuosculere mulierem?
Vtine aduenien vomitum excutias mulieris?

Cujus postea rationem reddit, quòd scilicet ætate tam grandi temperare sibi ab amandi arte jam diu debuerat. Unde in Sc. *Iam redeo.* ait;

Temperare istac ætate istis decebat artibus:

vel ideò, quòd amori operam dari Juvenibus magis conveniat. Addit ergò:

Adolescentes rei agendæ isti magis solent operam dare.

Quanquam enim Luxuria, ut Cicero 1. *officior.* tradidit, omni ætati est turpissima: constat tamen, Senectuti hanc esse fœdissimam. Proinde Ovidius:

Militat in teneris annis Amor hospes amœnus:
Est in canicie ridiculosa Venus.

Nam quoniam ex ejusdem poëtæ sententia, Militiæ species amor est, atque, ut alibi ludit,

Militat omnis amans, & habet sua castra Cupido:

non immeritò Senibus, ut emeritis caussariam à Cypridos castris missionem concedit, vel tanquam segnes & inertes jubet inde discedere: quandoquidem

Turpe senex miles; turpe senilis amor.

Optima sanè ratione. cùm Seniores infirmæ ætatis dicantur, *in leg. civitatibus*, 122. *ff. de legat.* 1. & canicie graves læsis corpore æquiparentur, *in auth. de Quæstore. coll.* 6. Imo minùs vivere præsumantur quàm ægri. Johan. Nevizan. *in Sylva Nupt. lib.* 2. *num.* 4. ut non immeritò Plautina illa Bacchis Senecioni cuidam delicias factura, odiosum esse dixerit, *Mortem amplexariet*, Senem videlicet exsanguem, atque Acherontium, & mortuo, quam vivo similiorem. Quo sensu confectum credo illud Alciati, de sene puellam adamante Epigramma, quod venustatis ejus gratia scribendum in his commentariis esse duxi:

Senex æquiparatur morti.

Dum Sophocles (quamvis affecta ætate) puellam
A quæstu Archippen ad sua vota trahit,
Allicit & precio: tulit ægrè insana Iuuentus
Ob zelum, & tali carmine utrumque notat.
Noctuæ at in tumulo, super utque cadauera Bubo:
Talis apud Sophoclem nostra puella sedet.

Plautus, illud linguæ Latinæ decus (sic enim à Gellio *lib.* 19. *ca.* 8. ut & homo linguæ atq; elegantiæ in verbis Latinæ princeps appellatur *libr.* 7. *cap.* 17.) non minùs festiviter istiusmodi Amatorem senem *pictæ imagini* comparat in Mercatore:

Pictæ imagini.

Siunquam vidisti pictum Amatorem, hem illic est.
Nam meo quidem animo vetulus decrepitus senex
Tantidem est, quasi sit signum pictum in pariete.

ut proinde quæ eiusmodi seni vel impotenti copulata fuerit adolescentula, & nupta simul & vidua optimo jure dici queat. Id enim idem Plautus *innuptas nuptias* vocat *in Mil. glor.* Non itaque iniqua aut injusta censeri debet fœminæ illius apud Apulejum *libr.* 5. de Marito sene & calvo, & languido conquerentis lamentatio: At ego misera (inquit) primùm patre meo seniorenm maritum sortita sum, dein cucurbitâ calviorem, & quovis puero pumiliorem; cunctam domum seris & cathenis obditam custodientem. Quibus posterioribus verbis Zelotypiæ solicitudinem (qua *Ita & Hispani* sæpè insaniunt: *Pani* verò & *Americi* mortem præstabiliorem dicunt, teste Bodino in Methodo histor. *cap.* 50. *fol.* 100. & de cujus purga-

purgatione multa præclare tradidit Martinus del-Rio Jesuita *lib. 4. disquis. Mag. c. 4. q. 4. sect. 4 fol. 238. cum seqq.*) graphicè depingit. Habent enim in more positum Zelotypi & senes: ut seris obdant fores & pessulis, cathenisq; cuncta diligenter occludant: cùm tamen impudica servari nō possit; pudica non debeat. Infida enim (juxta Hieron.) custos castitatis est necessitas: & illa verè pudica dicenda est, cui licuit peccare, sed noluit.

Zelotypi.

Nam nihil invita tristis custodia prodest:
Quam peccare pudet, Cynthia, tuta sat est;

ait Propertius. Nam, ut rectè quærit Juvenalis *Saty. 6. quis custodiet ipsos Custodes.* cum edoctæ satis sint mulieres, quo pacto fallere possint custodes, ut Tibulli verba usurpem, sibi à maritis appositos. Meminisse scilicet debuerant miseri illi Maritelli, Iovem per impluvium aureum descendisse ad Danaen, quam pater incluserat intra turrim æneam, vallaveratque sepimento inexpugnabili. Adeò verum est, quòd pecuniæ cunctæ sint difficultates perviæ, auroque soleant adamantinæ etiam perfringi fores, ut Apulejus dicebat *lib. 9.* Et C. Verres: Nihil tam sanctum, quod non violari: nihil tam munitum, quod non expugnari pecuniâ possit. ex quo natum est illud *Pauli Silentiarii* epigramma à Iosepho Scaligero latinè redditum:

Aureus intacti temeravit vincla pudoris
Iupiter, ut Danaes ferrea tecta subit.
Fabula sic loquitur, me judice, ferrea septo
Omnipotens aurum duraque vincla domat.
Hoc hoc nempe seras, hoc anea claustra resignat,
Hoc frangit fastus, dura puella, tuos.
Hoc rigidam Danaen lentavit. Si quis Amator
Fert precium, tibi ne supplicet, alma Venus.
Panciroll. lib. 2.

Sic Philippus Rex Omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modò asellus auro onustus posset ascendere, quod ex oraculi præcepto illo, cujus & Suidas meminit, haud dubie didicerat;

Ex argento hastas vibrato; ac omnia vinces.

Idq; cum, quod ita dixerat, factitasse quoque Demosthenes in Oratione *pro Ctesiphonte* retulit. In quam sententiam Horat. cecinit:

—— Diffidit urbium
Portas vir Macedo, & subruit amulos
Reges muneribus.
& alibi:
Aurum per medias ire Satellites,
Et perrumpere amat saxa potentius
Ictu fulmineo.

quibus adde, quæ in eandem rem scripta reliquit Stephanus Guazzius *lib. 2. de convers. civili.* & Philippus Camerar. *Medit. hist. c. 53. cent. 1. & c. 34. cent. 2.* ubi de Zelotypiæ tyrannide & sævitiâ multa lectu & notatu dignissima, Lector invenies. Inter Barbaros autem præcipuè *Parthos* Zelotypos esse proditum historia est. Quippe qui non modo uxorum sed & pellicum pudicitiam ita suspectam habent, ut non nisi capite operto, & velato vehiculo illas prodire in publicum sinant, neminiq; propius accedere liceat. Si vera sunt, quæ de Parthis Alexander ab Alexandro scripsit *libro 5. genial. dier. cap. 24.* ubi tamen veretur Tiraquellus, ne lapsus hic ille sit, *Parthis* tribuendo, quod *Persarum* est. De Persis certè Cœl. Rhodigin. disertè scribit, quod hac in re peracerbos se ac difficiles præstent, nec uxores modò solicitè asservent; sed servas item & concubinas: ita ut domi occludantur, aut si prodeundum sit, obseratis vehantur vehiculis *lib. 8. lect. antiq. c. 18.* Esse autem inprimis Zelotypum Mulierum genus, docet Erasm. *Chil. 2. cent. 10. adag. 98.*

Temporis observatio in Testam.

Verùm ad institutam temporis considerationem tandem revertar. Eadem igitur Temporis definitio, quæ in Nuptiis contrahendis, itidem & in Testamenti confectione observabitur: ut scilicet in masculis quartum decimũ annum spectemus; in fœminis verò duodecimum completum. Atque hoc verius esse Ulpianus ait, quasi rem controversam explicaret & assereret, *in l. qua ætate. 5. qui testamen. fac. poss.* Id quod etiam ad Spadones & Eunuchos non ineptè extenderis. Etsi enim Julius Paulus Spadones eo tempore testamẽtum facere posse scribit, quo pleriq; pubescunt, id est, decimo octavo anno, *lib. 3. Sentent. c. 4. §. 2.* quo tempore plenam alioquin pubertatem definitam legimus: *§. Minorem. Institut. de adopt. l. arrogato. 40. §. 1. ff. eod.* quia tamen ab Imper. Constantino rescriptum est, licere Eunuchis exemplo omnium testamẽtum facere, & postremas condere voluntates. *l. Eunuchis. 4. C. qui testa. fac. poss.* consectarium hinc erit, eandem ætatem, quæ in aliis omnibus consideratur, etiam in Eunuchis satis futuram ad hoc, ut decimoquarto ætatis anno incipiant testamẽtum posse facere, juxta *d. l. qua ætate. 5.* & consequenter substitutio pupillaris eisdem facta eodem tempore evanescat: quemadmodum per *§. Masculo. Inst. de pupill. substit.* rectè concludit Emanuel à Costa *in c. si pater. part. 1. verb. Impuberes. de Testamen. in 6.* Quærit autem Ulpianus, utrum excessisse quis debeat quartum decimum annum, ut testamentũ facere possit? an sufficiat complesse? Propone, aliquem Kalend. Januariis natum, testamentum ipso natali suo fecisse, quarto decimo anno: an valeat testamentum? Dicit, valere. Plus arbitror: inquit. Etiamsi pridie Kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum. Jam enim complesse videtur annum quartum decimum, ut Martiano videtur *d. l. qua ætate, ff. qui testamen. fac. poss.* Ex quo textu datur intelligi, Diem cœptum haberi pro completo. Idque & in Manumissionibus & aliis Juris nostri locis obtinere legimus. Nam & repõsum est, placere eum, qui Kalendis Januariis natus fuerit, pridie Kalendas post sextam Noctis horam posse manumittere: quasi annum vicesimum compleverit. Non enim Majori vigintiannis permitti (lege Ælia Sentia) manumittere: sed minorem manumittere vetari. Jam aũt minor non est, qui diem supremum agit anni vicesimi. *l. 1. ff. de Manumiss.* Similiter & Anniculum dicimus, die trecentesimo sexagesimo quinto, incipiente planẽ, non etiam exacto. *l. anniculus. 134. de verbor. signific.* & quoad munera municipalia capessenda, dies cœptus habetur pro impleto. *l. ad Rempublicam. 8. ff. de Muneribus & honor.* quemadmodum & in fidei commisso filio relicto. *l. qui filium. 74. ff. ad SC. Trebell.* Sic qui hora sexta diei Kalẽdarum Januariarum possidere cœpit; hora sexta noctis pridie Kalendas Januarias implet Usucapionem. *l. ideoq. 7. ff. de Usucap.* In Usucapionib. enim non à momento ad momentum, sed *totum* (Viglius Zuichemius legendum censet TANTUM, *in §. præterea. Instit. Quibus non est perm. test. fac.*) postremum diem computamus, *l. in usucapionib. ff. d. tit.* quasi diceret Ulpianus, non ab hora in horam, sed à die ad diem fieri computationem, ut qui illum attigerit, cum usucepisse dicamus. Id planius explicans Vernulejus, in sucapio ne ita servari, ait, ut etiam si minimo momẽto novissimi diei possessa sit res nihilominus repleatur Usucapio, nec totus dies exigatur ad explendum constitutum tempus. *l. in usucapione. 15. de divers. & tempor. præscrip.* longẽ aliter quàm in temporalium actionum præscriptionibus: cum responsum à Paulo sit, In omnibus temporalibus actio-

Dies cœptus an habeatur pro completo.

à momento in momentum quando fiat computatio.

tionibus, nisi novissimus totus dies compleatur, non finiri obligationem. *l. in omnibus. 6. ff. de oblig. & act.* Cur tam variè? Varias rationes tradiderunt Interpretes. E quibus verissima videtur Viglii Zuichemii sententia, ideò hoc ita constitutum existimantis, quoniam Usucapio introducta sit bono publico; ne res ipsæ deteriores fiant & negligantur, quod erat futurum: si quocunq; tempore dominus vendicare eas posset. Utile itaque fuit, ait Zuichemius, præmio Usucapionis invitare ad diligentiorem culturam ipsos possessores. At in præscriptionibus nullus est ipsius rei favor, ne ipsa negligatur: sed ideò tantùm introducta præscriptio, ne lites sint perpetuæ, sed ut aliquis harum finis esset. *l. ult. ff. pro suo.* Ita fit, ut citiùs compleatur Usucapio, quam personales actiones exstinguatur. Virg. Zuichem. *in § præterea Instit. quib. non est perm. testam. fac. n. 5.* & faciliùs usucapere debeat, qui bona fide possidet; difficiliùs verò adversus bona fide possidentem: Ideoq; hic non habeat locum Regula: *Quod parum distat, nihil distare videtur*, ut Gothofredus annotavit *ad d. l. in omnib.* Nec verò inconcinna videri debet, in hanc temporis supputationem, Accursii & Bartoli traditio *in l. 3. §.* " *Minorem. ff. de Minor.* quæ habet, favo-" rem hac in re cumprimis esse attenden-" dum: ut cœptus nimirum dies pro cóple-" to habeatur, si favor id suadeat: & rursus " à momento ad momentum spectari tem-" pus debeat, si itidem favor hoc exigat. Verbi causa; Favorabile est, ut quis liberam bonorum suorum administrationé, tam in testamentis faciendis, quàm etiam servis manumittendis habeat: ut lege Papia Poppea Latini liberti filio filiaq;, nato natave, anniculo anniculave, facto factave, jus Quiritum consequantur: ut ad honores capessendos quis admittatur: ut fideicommissum filius capiat: ut rerũ dominia diutius non sint in incerto, neve deteriores fiant, aut negligantur. In his igitur [illegible] definiri temporis dies ultimus [illegible] fuerit, pro completo [illegible] que ita exaudiendi [illegible] textus *inu. l. qua ætate. 5. ff. qui testam. [illegible] poss. l. 1. de Manumiss. l. Anniculus. 134. de verb. signific. l. qui filium. 74. §. Sabinus. [illegible], Fabius Antonius, ad SC. Trebell.* (qui textus de fideicommisso filio relicto disertè loquitur, ne pugnare hunc putes cum *l. non putabam. 48. de condit. & demonstrat.*) *l. in usucapionib. 6. l. ideoq. 7. de Usucap. l. in usucapione. 15. de diver. & temporal. præscript.* E diverso, non satis erit ultimum venisse diem, nisi & completus ille fuerit: si favor itidem hoc suaserit. Suadet autem Reipub. favor, ne à tutela, ne ab aliis muneribus publicis facilè quis excusetur: ne Minores à Restitutionis beneficio properè excludantur: ne personales actiones per præscriptionem citiùs exstinguantur. Ergò his casibus ultimus ille dies à momento ad momentum erit computandus. Quo sensu accipio text. *in d. l. qui filium. 74. in fin.* illis verbis: quamvis scire se diceret, à D. Marco non excusatum, qui cum septuagesimum annũ ætatis ingressus fuisset. *ff. ad Senatus Cons. Trebell. l. Majores. 3. de Iure immunit. l. 3. §. Minorem de Minoribus l. in omnibus. 6. de oblig. & act.* Etsi autem me non latet, quomodo in articuli hujus explicatione Johan. Gœddeus inter Civilem & Naturalem diei supputationé verè & doctè distinguendum censeat: ut per illam quidem dies exactus intelligatur, & si inceptus tantùm fuerit: per hanc autem, non exactus videatur, nisi omninò actus, & suis horis ac momentis absolutus fuerit, atq; ita effluxerit & pertransierit, ut jam sequens incipiat. Joh. Gœddeus *in l. 2. §. 1. l. cùm bis sextum 98. l. anniculus. 132. 134. & l. inter illam conditionem. 217. de V. S.* quod ipsum jam anteà & Joh. Bre-

Conciliatio 1.

Conciliatio 2.

Conciliatio 3.

Brechæus tradiderat in *d. l. anniculus.* 134. Non tamen video, cur à priori illa opinione, quæ simpl... ...m Doctorum conf... , recedi debeat. Sed his ... ...dium est, quod Angelus Aretinus *in § pr... Inst. quibus non est permiss. testam. fac.* ... Andr. Tiraquellus in hanc rem satis eleganter commentatus est *in tract. de utroque retractu. §. 1. gloss. 11. verb. Et le jour. num. 20. cum seqq.* Cæterùm Diei cùm Naturalis, tùm Civilis, descriptionem exactam habes apud Hieron. Fracastor. *in Homocentricis, sect. 3. c. 1. & seqq.* quem in omni Philosophiæ, studiorumq; humaniorum judicio, seculi hujus facilè principem appellat Julius Cæsar Scaliger, *Exercitat.* 131. ad Cardanum.

Temporis observatio in liberis agnoscéndis. Sed & in legitimis agnoscendis liberis, quoad hæreditatis commodum scilicet, plurimum momenti habet Temporis observatio: ut quoto quis mense editus sit, consideretur. Quæ res tam variè & diffusè tractata est ab Interpretibus, ut quid incunctáter sequare, non facilè invenias. Communiter tamen in hoc itum video, ut si de tempore partus humani brevissimo quæratur, septimus huic definitioni mensis sit constitutus; à nuptiarum sive congressus tempore computatione facta. Nam, ut Paulus respondit, septimo mense nasci perfectum partum jam receptum est, propter auctoritatem doctissimi viri

Septimestris partus. „ Hippocratis. & ideò credendum est, Eum „ qui ex justis nuptiis septimo mense natus est, justum filium esse. *l. 12. de statu homin.* Id quod de Mensibus lunaribus rectè acceperis cum Alciato, *in l. Gallus. num. 29. ff. de lib. & posthum.* monente præsertim Ulpiano, eundem scripsisse Hippocratem, Eum qui centesimo octogesimo secundo die natus est, justo tempore videri natum. *L. in te statu. 3. §. fin. de suis & legit. hered.* Cujus supputationis rationem exquisitam Francisc. Vallesius tradit. Quò pertinet illud, quod de Aristone Lacedæmoniorum Rege scripsit Herodotus *lib. 6.* cùm nunciatum ei esset, ante decem menses exactos, quàm uxorem duxerat, eam filium peperisse; jurasse cum apud Ephoros, Nō videri ex se eum natum esse, qui legitimo decem mensium numero non natus erat. Id cùm filio Demarato Regi postea nocuisset; Demaratum, post damnationem, sacramento dirisque matrem provocasse, *An Aristone patre natus esset?* Matremque respondisse ait, Aristonem stultè fecisse. Neque enim semper Mulieres decimo mense parere, sed & nono & septimo. Eum certè *septimo mense* natum, sed Deo patre & Heroe Astrobaco, à quo dolo & fuco facto stuprata sit. Fœminis majorum gentium familiarissima latebra! ut ait Pet. Ærodius *lib. 2. Rerum iudicat. Tit. 4. cap. 1.* Quanta autem septenarii numeri vis sit & potestas, doctè explicat Bodinus *in Method. histor. cap. 6 fol. 238.* ubi septenarium ab Hebræis *sacrum numerum* appellatum esse docet. *Septenarii numeri vis.* Atque hoc significant, ait, res humanas non temerè ac fortuitò fieri, ut Epicurei jactant; nec inviolabili fato, ut Stoici: sed prudentia divina; quæ, tametsi res omnes admirabili ordine, motu, numero, concentu, figura colligavit; nihilominus eas voluntate, arbitrioque suo interdum mutat, ut *Iesaias* de Ezechia scribit, aut precanti Deus vitam protraxit, & solem retrogressurum ostendit. interdum verò tempus maturare dicitur in scriptura sacra, præter scelerum ultionem vel commiserationem, ut Paulus de Oraculo Heliæ scribit; ut intelligant homines, nullis numeris aut ulla necessitate obligari Deum: sed naturæ legibus solutum, non à senatu aut populo, sed seipso. *Deus liberrime agens.* Nam cum naturæ leges ipse jusserit; nec ab alio, quam à se ipso imperium habeat: consentaneum est, suis legibus esse solutum aliter atque

aliter

aliter decernere de rebus iisdem, & quæ sequuntur.

Ante septimum mensem negat Plinius, partum unquam vitalem esse. *lib. 7. cap. 5.* quanquam Renatus Choppinus, Curiæ Parisiensis advocatus, Senatus Consulto Parisiensi patrem pronunciatum dicat hæredem filii, quinto mense, matris exsecto ventre, editi ac spirasse visi. *lib. 3. de privileg. rusticor. capit. 8.* Ad hæreditatem hanc quippe capessendam satis fuit patri, eum qui exsectus est, cum spiritu fuisse editum. *l. quod dicitur. 12. ff. de liber. & posth.* atque ita vivum ad orbem totum processisse, & vel momento matri superstitem fuisse filium, licet ilicò, postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis ille decesserit. *arg. l. quod certatum. 3. in fin. C. de posth. hered. instit.* quo loco Justinianus, verbis illis (*postquam in terram cecidit*) haud dubie allusit ad priscum illum morem, quo puer simul ac sublatus erat ab obstetrice, statuebatur in terra, ut auspicaretur rectus esse, ut est apud Varron. *lib. 11. de vita pop. Rom.* quæ pueri in terram constitutio *Statina* Deæ, utpote pueritiæ præsidi, sacra erat: quemadmodum ex illo Tertulliani *de Anima*, colligitur: Dum prima etiam constitutio infantis super terram, *statim A Edea* sacrum est. Nam pro posterioribus illis verbis, legendum esse, *Statina Dea*, Cujacius rectè monet *lib. 11. Observ. cap. 30.* Ita autem constitutum, vel humi depositum infantem pater solebat tollere, & in sinum recipere, Papin. Epicedio in filium:

Quinquemestris partus.

In terram cadere.

Statina Dea.

— meus, ille meus: tellure cadentem
Excepi, & vinctum geniali carmine fovi.

Terentius: Qui sine ac jurabat se unum nunquam victurũ diem: Qui in suo gremio positurum puerum dicebat. Idq; plurimum auctoritatib. confirmat Joh. Bernartius *ad lib. 1. Thebaid. Statii*: Cæterùm ut Romani recens-editos Infantes in terra statuebant: ita Lacedæmonios legimus puerorum corpora, aquâ frigidâ, quod *Lacedæmonium ceroma* appellabant, ad tolerandos æstus atque algores obdurasse. Unde Virgilius:

Infantes frigida loti.

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primùm
Deferimus, sævoque gelu duramus, & undis,

Id quod & Seneca confirmat, dum *in Suasoriis* ait, Eurotam amnem, qui Spartam circumfluit, pueritiam, indurare ad futuræ militiæ patientiã, Germani recens-natos pueros Rheno immergebant & ipsi quidem; sed hoc fine, ut matris pudicitiam ita explorarent. Nam id prædicabatur Rheni ingenitum, ut legitimos partus in tremulas genitricis manus subveheret illæsos, tanquam intemeratæ pudicitiæ testis; adulterinos verò vel spurios veluti justus adulterii vindex absorbere. Hinc Claudian. *lib. 2. in Rufinum*:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli,
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit,
Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus,

Quo pertinet illud Gregorii Naziázeni: ὡς νόθον ἀγενὲς Ῥήνῳ κριθὲν τοῖς ῥεέθροις: ut spurium generosi Rheni judicatum fluentis. Atque ista divinitatis opinio invexit: fortassis & nominis religionem, ut non à puræ limpidæve aquæ nitore Rhenus dictus fuerit; sed ab intemerata thori puritate, cujus arbitrium penes ipsum erat, qua ratione duobus in locis à Nonno in Dionysiacis ῥηνὸς ἴβης, vocabulo purè puteque Germanico appellatur: quasi Zelotypum dicas, aut Zelo ardentem, id enim nobis Germanis est Eyffer. Hadrian. Junius *in sua Batavia, capit. 8.* Etsi autem Galenus *lib. 1. Salubr.* Germanos & Celtas ob institutum illud graviter increpat: adeò ut à suis de salubri victus ratione præ-

ceptis, eos acribus sanè verbis, nedum conviciis excludat: Apud Germanos, inquit, ne nutriri quidem infantes crediderim, qui nuper editos infantulos, etiam ab utero adhuc cadentes, in flumen gelidum deferunt. Verum, ait porrò, nos neq; Germanis neq; aliis agrestib. aut barbaris hominib. hæc prodimus: non magis equidē quàm ursis, apris, leonibus, aut aliis id genus brutis: Sed Græcis, & iis, qui, tametsi barbari sint genere, Græcorum tamen æmulantur studia: Germanos tamen egregiè defendit Joh. Langius, Galenum verbis his saltem barbarum illum, quem dixi, in educandis infantibus Germanorum morem incessere arbitrans: Quos alioquin virilis animi fortitudine, ac corporis robore Græcis vel præstare, vel saltem nō impares esse, ingeniique præclaris dotibus ad bonas capessendas literas nullis nationibus esse secundos, idem scribit Langius *in præfat. Epistol. Medicinal.* tolerabilius tamen in multò videtur, quàm barbarus & inhumanus ille Hunnorum mos: quorum matres, auctore Jornande *in librum Rerum Geticarum* maribus ferro genas secabant adhuc lactentibus, & in vagientes sæviebant, ut vulnera perpeti jam in cunis discerent, & ephebi sine venustate apparerent, & senescerent imberbes, ad equitandum & jaculandum promptissimi, alacres & sævi; nigra & torva facie, aspectu truci, horribili voce, ac ore studiosè fœdato: ut aeream Dæmonum fœturam posses agnoscere.

Galen. in Germanos invehitur.

quos Langius defendit.

Hunnorū mos barbarus.

Sed quoad partionis tempus attinet: scribit Fr. Valesius libro singulari *de sacra Philosoph. c.* 18. non ita pridem natā fuisse puellam haud dubiè *quinquemestrem*: quæ tum quoque vixerit, plus quàm duodecim jam annos nata. Cujus gracilitas ac tenuitas májor quàm mulierib. esse consuevit: indicârit certam esse de ejus ortu fidem, præterquàm quòd multis domesticis, neque inevidentibus id argumentis constiterit. Usque adeò in Physicis alterationibus vix quidquam est omninò aut impossibile, aut necessarium! Sed forte periculum est, ne, si id passim admittatur, contra Naturæ leges communes, tertio etiam mense post matrimonium vitalis obtrudatur partus. In Augustum certè vulgò jactatus fuit Græcus ille versiculus:

Trimestris partus.

τοῖς δ' εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία.

Sunt divitibus etiam trimestres liberi.

Etsi enim Pontifices ab Augusto consulti, an Livia Drusilla (quam, ut Suetonius scribit matrimonio Tiberii Neronis, & quidem prægnantem abduxit Augustus, dilexitque & probavit unicè ac perseveranter) concepto nec dum edito partu ritè sibi posset nubere? responderant, Utique posse, cùm constaret ex primo viro jam esse prægnantem; alioquin si id ipsum dubium esset, non posse: Verisimile tamen erat, Eum, qui adeò secundas Liviæ nuptias festinabat, vel vivente primo viro aliquid delibasse. *argum eius quod habetur Extr. de eo qui dux. in matri. quam per adult. poll.* Nec ignotum est id, quod *de Cunarum emtore* proverbiali sententia passim circumfertur: qui cum uxorem accepisset secundo vel tertio à nuptiis mense bellum parientem infantulum, quinas vel senas coemit cunas, in provisionem pro totidem infantibus annuam, si fortè singulis vel bimestribus vel trimestribus, ita parere Uxor pergeret. Boetius *Epo ad l. Gallus. in princ. ff. de liber. & posthum. num.* 83. At fortean plus fidei meretur id quod Ferdinandus Mena *commentariis in libr. Hippoc. de septimestri partu* scribit, quinto mense vitales in Hispania editos fuisse partus.

Cunarum emtor.

Quid ergò de octavo mense censebimus? Et quamvis pro vero receptum esse

Octimestris partus

Gel-

Gellius dicat, nunquam gigni hominem octavo mense: idem tamen postea subdit, Accuratè atque solicitè quæsitum fuisse Romæ, non parvæ tunc rei negotio postulante, An octavo mense infans, ex utero editus & statim mortuus, jus trium liberorum supplevisset. Nam abortio quibusdam, non etiam partus videbatur mensis octavi intempestivitas. Et, si partus interdum octavo mense nasci possit; non esse tamen vitalem, propter mensium signorumque in conjunctionem & discopulationem, ut ajunt Mathematici: ideoque partum imperfectum esse. Nam & numerum imparem, masculo; parem, fœminæ comparari, ut Pythagoricis videbatur: proptereaque non nisi his numeris, utpote ex viro & uxore compactum ac conglutinatum semen, postremo suo die suis mensibus perfectum animal effici. Porrò antiquos Romanos non recepisse has quasi monstrosas raritates: neque existimasse aliam γένεσιν fieri secundum naturam, quàm quæ fieret nono aut decimo mense. Hinc Parcis quas à partu appellarunt, *Nona aut Decima*; non *Octava* imposuisse nomen. Si quandoque aliter accidat: jura tamen accommodari ad ea, quæ plerunque, non quæ raro accidunt. Denique mulieribus quodammodo adulteria permitti, hæreditatum captationes, si eis ita facilè omnes menses legitimi fiant. E diverso dicebant alii, grave esse, ut nihil matri prosit, pudicè atque legitimè peperisse. In dubio pro matrimonio præsumendum, alioquin fore, ut bene concordantia matrimonia dissolvantur, si sola computatio mensium partum legitimum aut illegitimum faciet. Cùm eò ventum sit, ut editus septimo mense pro justo habeatur: qui item altero mense provectior erit, cur non pro nato habeatur? Narrari de Naxiis mulieribus, quæ omnes pariebant octavo mense: & tralatitium esse, in Ægypto idem fieri: Jamque in Italia tales partus esse vitales, contra priscorum opiniones. Sic & *Cæsoniam* Caji principis conjugem, octavo mense matre Vestilia editam. Jam ut filius patri prosit, sufficere si semel eum vivum pepererit, ut filius potuerit appellari: licet statim editus decesserit. Nihil igitur interesse, mense feliciore an infeliciore natus sit, quo plus minùsve potuerit vivere. Et quamvis Gellius quæstionem hanc non definiat: valdè tamen probabile est, & hic vicisse, si ancipitem Hippocratis, at absolutam Aristotelis sententiam: quam Cæcilius poeta, & M. Varro, & Polybius, & Diocles Empirici sequuti sunt, ut Plutarchus ait: videlicet etiam octavo mense perfectum partum, licet imbecilliorem, nasci posse; ideoque jus trium liberorum supplevisse. ut memoriæ prodidit P. Ærodius *libro 2. Rerum Iudicatar. titul. 4. cap. 2.* ex Gellio fortassis *libro 3. Noct. Atticar. cap. 16.* & Plinio *libr. 7. Natural. historia. capit. 5.* quibus tamen addenda sunt, quæ de octimestri partu, cur nimirum vitalis perquam raro sit, scriptis prodidit Martinus del-Rio Jesuita *lib. 1. disq. Magicar. cap. 4. q. 7. lit. B.* Quod autem de Naxiis modò diximus mulieribus, id Asclepiadem auctorem habet: qui eas ἐκτρώμενα, id est, octimestria edere puerperia disertè scribit, vel Junonis munere, id illi gratificantis ob Dionysii benevolentiam: vel quia Bacchus ipse eo genitus sit intervallo. Hinc enim Naxum nominari Dionysiam, quamvis de vinearum fertilitate ita magis appellari Plinio placeat *lib. 4 ca. 12.* cum & in ea fons vino fluere tradatur, quod sit prædulce Cœl. Ludov. Rhodig. *lib. 22. Lection. Antiq. ca. 13.* ea haud dubiè fide, qua Diodorus Siculus scribit, densissima in Pyreneo monte, ipsarum etiam nubium limites spernente, & penè Divorum consilia exaudiente, sylvâ (inde enim

Parca.

Naxiæ mulieres.

Fons vino fluens.

Argenti rivus.

enim monti nomen) argenti puri aliquetacti: rivulos passim inde fluxisse. quod & de montibus, qui olim Riphæi, posteà Obii, nunc verò Alpes in Gallia dicuntur, Athenæus prodidit *lib. 6. Dipnosoph. cap. 4.* ex quibus cùm sylva ipsorum sponte aliquando incensa esset; argenti rivi per terram itidem refluxerint. Unde Phœnices, dum Tartessum in Hispaniam navigassent, nihili mercibus permutatis, tantum argenti sibi quæsierint, ut coacti sint, ne naves obruerentur, anchoras ex argento conflare: Si verum est, quod de Galliæ suæ opulentia jactitavit Stephanus Forcatulus *libro de Gallorum Imperio & Philosophia.*

Exterricinei.

Nec dissimulandum hîc puto, intempestivos illos partus Festo *exterricineos* nominari, tanquam eos mater exterrita alvo ejecerit. Græci ἠλιτομήνους vocant, veluti fallentes in mense. Sicuti *Epitoca* eleganter, quib. jam pariendi instat tempus. Cœlius Rhodigin. *lib. 22. Antiqua. lection. cap. 13.* Sic quorum in nascendo non caput, sed pedes primi exstiterant, qui partus difficilimus ægerrimusque habetur)

Agrippa.

Agrippæ appellati; vocabulo ab ægritudine & pedibus confecto, vel ab ægra partione, quasi ægrè partos dicas, Plinius putavit *lib. 7. cap. 8.* Esse autem pueros in utero, Varro dicit capite infimo nixos, sursum pedibus elatis: non ut hominis natura est, sed ut arboris. Nam pedes cruraque arboris appellat ramos: caput, stirpem atque caudicem. Quando igitur, inquit, contra naturam forte conversi in pedes brachiis plerumque diductis retineri solent, ægriusque tunc mulieres enituntur. Hujus periculi deprecandi gratiâ Aræ statutæ sunt Romæ duabus Carmentibus: quarum una *Postverta* nominata est, *Prosa* altera; à recti perversique partus & potestate & nomine. Gellius *libro 16. Noct. Attic. cap 16.* & Cœlius Rhodiginus *lib. 15. Antiquar. Lection. cap. 22.*

Postverta.
Prosa.

Tale igitur tantumque cum sit patus periculum, ut parturientibus mortem præ foribus consistere dicat Leo *Novell. 17.* quam etiam matribus, quæ ob hoc multum laborare dicuntur, *Novell. 156. cap. 1.* sæpè hoc casu illatam Justinianus condolet *in § Sed nos. Instit. de SC. Tertull.* meritò felices deprædicandæ erunt Illyricanæ mulieres, quas facilimi partus esse Varro testatur, *lib. 2. de re Rustica, cap. 10.* Nam in Illyrico hoc, amplius, inquit, prægnantem sæpè, cum venit pariendi tempus, non longè ab opere discedere: ibique enixam puerum referre, quem non peperisse, sed invenisse putes. Sic Canarinorum mulieres in India, nullius obstetricis adjumento infantes vel solæ exponunt. Ita mihi (ait Johan. à Linschotèn *in sua Navigat. cap. 39.*) quandoque ambulanti per villas Canarinorum, potumq; nimiâ sitis flagrantiâ petenti, apparuit mulier sola domi, quæ linteamē corpori circumdabat, cùm ante pedes pelvis à ligno aquâ impleta staret, ibique illa infantem recens à partu lavaret, quem deinde foliis ficus Indicæ impositum, in terram collocavit, me rogans ut exspectarem, allaturam se aquam potui idoneam. Cæterū intelligenti sordes tam subiti partus potus aviditas abiit, donec alia casa appareret. Pòst visa nobis fuit eadem mulier, circa ædiculam ultrò citroque discurrens, secura omnium dolorum, nullaque recentis partus molestia.

Illyricanæ faciles ad partum.

Indicæ mulieres.

Apollonii mater.

Quibus non malè *Apollonii* Tyanei parentem adjunxeris, quæ in prato florido somno capta, Cygnorum circumstantium concentu, deinde spirante Favonio, somno saluta, sine obstetricis officio puerum edidit: qui dum in virum evasit, Philosophia vel Magia adeò excelluit, ut à quibusdam non aliter atque Deus cultus, & simulachrum ejus sub Herculis[Alexicaci nomine cōstitutum, ab Ephesiis fuerit

Philostratus. rit honoratum: si verum est, quod de eo scripsit *Philostratus*, omnium cæteroquin, qui unquam historiam conscripserunt, mendacissimus, ex Cœlii Rhodigini judicio *lib. 17. Antiquar. lection. capit. 13.* Cassiodoro tamen *Apollonius Thyaneus* insignis philosophus habetur, & celeberrimæ eum famæ, authoritatisque sapientem, veterem Philosophum, omnium rerum doctum, ipsum etiam pro Numine frequentem dum scribit Suidas *in Thyaneo*. Quem Christo æquare impudenter ausus est Hierocles Stoicus: adversus quem librum Eusebius edidit, quem vide: & in veteri inscriptione Romæ propheta dicitur: ut notat Savaro *ad Sidon. Apollinaris Ep. 3. libr. 8.* Floruit autem Apollonius sub Nerva ceu Græca testantur monumenta. In cujus laudem etiam scriptum video, quod juvenilibus annis incentiva Venereorum & titillationes subinde lancinantes, vellicantesq; ita represserit, contuderitque, ut præsignis in eo castitas noscitaretur, à qua nunquam ab eo reclinatum sit, atque discessum. Sed & Damis auctor est, Apollonium illum annuli ab Jarcha sapientum Indorum principe donati beneficio, Juventæ nitorem prætulisse, quamvis annum jam centesimum exegisse. Nec puduit Platonicum Olympiodorum scribere Thyaneum Apollonium vi ac potestate sensuum, cùm in Urbe ageret, tanquam de illustri specula, quæ in Ægypto fierent, prospectasse. Sunt, qui & animalium sermonis gnarum eum fuisse dicant, scribente præsertim Porphyrio *libr. de Sacrificiis 3.* cum in amicorum cœtu, cum audiret hirundinem aliis nuntiare, Asinum prope Urbem onustum cecidisse, triticumq; humi diffusum, declarasse audita: idq; ita fuisse compertum, quanquam Philostratus non hirundinem, sed Passerculum fuisse tradidit. Cum Philostrato tamen idem sentit Eunapius: idq; verisimilius esse putatur.

Apollonii Thyanei Encomium.

Apollonius.

Avium sermonis gnarus.

Hirundo enim frumento non pascitur. Planè Plinius *lib. 10. cap. 49.* Democritum scripsisse asseverat, Aves quasdam esse certis vocabulis; & earum avium confuso sanguine gigni serpentem; Eum si quis ederit, linguas avium & colloquia interpretaturum. Id quod tamen Gellio non fit verisimile, existimanti, Multa videri ab hominibus malè solertibus hujuscemodi commenta in Democriti nomen data, nobilitatis auctoritatisque ejus perfugio utentibus *libr. 10. Noct. Attic. cap. 12.* Nec desunt, qui illud Apollonii avium garritus intelligentis figmentum simile esse putant ei, quod veteres de Tiresia & Melampo fuerant fabulati. Sed hæc sunt incredibilia, *ait Martinus del-Rio Iesuita.* Cùm enim bestiæ ratione careant, nequeunt discursu uti qui tamen ad sermonem ex instituto proferendum est necessarius; sermonem, inquam, qui sit rerum vel gestarum significativus. *lib. 2. disquis. Magis. q. 19 fol. 168.* Quo in loco etiam hanc examinat quæstionem: an bestiæ ejusdem saltem speciei invicem se intelligant? Et quo ad effectus illos corporis & motiones corporis bellui ni affirmativam docet quotidiana experientia: quo ad cætera quoq; censuit & probare conatur *Porphyrius*, aves scientiam habere vocis cantusque, sui generis avium, ac quod ipsis accommodatum sit, id posse aliis ostendere. Idem *Plato* censuit & *Oppianus* agens de Elephantis, quia si Elephas in cœnum ceciderit & clamaverit, socius id cernens abit, & redit, adducens gregem Elephantorum, ut opera cõmuni juvent immersum. Exemplo poterit esse Surpius Lybicus: qui cum solus ferire non valuit hominem, revertitur cum pluribus aliis, & simul hominem aggreditur, annexis sibi annulatim sociis. Exemplo itidem erit piscis, qui confractum laqueum evasit, & aliis periculum indicat, quo fit, ut eo die generis hujus

Animalia ejusd. speciei an se intelligant.

hujus pisces nulli compareant: Qua de re videatur Pet. Gregor. *lib. 15. de Rep. c. 5.*

Nonimestris partus. Sed reliqua persequamur. Etsi igitur ex recepta omnium opinione, Nono mense hominem frequenter & sæpè gigni idem Gellius prodidit *lib. 3. c. 16.* multis tamen sententiis variatum video, si mulier mortuo priore marito illico ad secundas nuptias transierit, & nono mense pariat, cujus ille filius præsumatur & hæres? Sunt, qui prioris Mariti filium præsumendum existiment.

1. Opinio. Cùm enim jure nostro Nuptiæ intra annum luctus vetitæ sint, propter sanguinis turbationem: *l. liberorum. 11. §. 1. ff. de his qui not. infam.* Jacob. Ræavard. *lib. 1. Varior. cap. 20.* Capienda est, inquiunt, præsumtio filio favorabilior, ut ex nuptiis concessis, id est, primo matrimonio censeatur natus. Bald. *in l. si matre. C. de suis & legit.* Quæ tamen ratio jure Canonico forsan non procederet: quo permissum est Uxori, etiam intra annum luctus alteri nubere. *cap. pen. & ult. Extr. de secund. nupt.* Sed fortè Lex Canonica ad hunc casum trahenda non est, cùm suboriri ambiguitas fœtus potest, ut quidem Alciatus *libro 9. parerg. cap. 11.* non improbabiliter arguit. Etsi enim Juris Pontificii assertoribus placuit, etiam eo casu, quo ob sanguinis turbationem, & patris incertitudinem, secundæ intra annum luctus nuptiæ vetantur, Leges civiles per canonica jura correctas esse, propter ea, quæ tradidit Goffredus *in Summa, de Secund. nupt.* illam tamen Canonistarum opinionem solidis & evidentibus argumentis confutavit Luc. de Penna, *in l. Mulieres. 9. C. de Incol. & ubi quis domicil. hab. vid. lib. 10.* non tam matrimonia, quam nimiam ipsorum festinationem jure civili inhiberi ostendens, quæ sententia haud dubiè vera est.

2. Opinio. Alii partum hujusmodi secundi viri potiùs præsumi censuerunt, in cujus domo vicinis scientibus natus sit: ideoque in ejus juris sive filiationis quasi possessione constitutus, ut voluit Imola, Lancellottus, & alii *in d. l. Gallus. in princ.* quandoquidem filium cum definiamus, qui ex viro & uxore ejus nascitur. *l. filium. 6. ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* quam conclusionem varie extendit, & rursum cōstringit Johan. Baptista Asinius *in Iudicior. praxi. parte 2. §. 1. cap. 66. & seqq.* Eamq; vel ideò veriorem fortè putaveris, quod imputandum sit secundo marito, qui nimis propere uxorem duxerit: quemadmodū & Ulpianus (ut ita argumentari inde liceat) omnem ei culpā adscribit, qui cùm posset non incidere in tempestatem, vel in vim fluminis, si opportuno tempore navigasset, ipsemet se arctaverit, vel nulla necessitate urgente, voluptatis causa fuerit profectus. *l. 2. §. si quis tamen. ff. si quis caution. in judic. sist.* cùm præsertim suspicione non careat properata illa nuptiarum festinatio; nec infrequens sit, ut Marito fundi uxorii colono ignavo vicaria strenui & assidui magis cultoris opera succedat. Quò spectat perfacetum illud Epigramma, quod ex venerandæ vetustatis exemplari descriptum Martiali restituit Hadr. Jun. *lib. 5. Animad. cap. 17.* Martialis id esse, vel Jovel lapidem Jurare paratus. Id vero sic habet.

Milo.

Milo domi non est peregrè at Milone profecto
Arva vacant, Vxor non minus inde parit.
Cur sit ager sterilis, cur uxor lactitet, edam:
Quo fodiatur ager non habet; Vxor habet

Ut taceam, ejus esse præsumendum filium, qui in agro colendo diutius perseveraverit maximè si favor testamenti sustinendi hoc suadeat: ut quia in testamento prioris mariti sit filius præteritus. *arg. l. ex facto. §. pen. ad SC. Trebell.* vel si constaret,

eax-

ea ægritudine affectum fuisse priorem maritum, ut uxori cōmisceri verisimiliter non potuerit, *d. l. filium. 6. ff. de his qui sunt sui vel al. jur.* Alciat. *in d. l. Gallus. in prin. n. 31. de libr. & posth.* Asinius *in praxi Iudi. ior. part. 2. §. 1. c. 80.*

3. Opinio. Angelus propter incertitudinem partúm illum ad utriusque mariti hæreditatem admittendum existimat, tanquam utriusque censeatur filius: sicuti & servus quandoque duorum dominorum in solidum fuisse, juris commento intelligitur. *l. duo socii. 8. ff. de hæredibus institu.* quamvis unius tantùm esse possit: cùm duorum insolidum dominiū vel possessio esse nequeat. *l. si ut certo. §. si duob. vehiculum. ff. Commod.* Contra naturam quippe est, ut cùm ego aliquid teneam, ut quoque id tenere videaris. *l. 3. §. ex contrario. ff. de acquir. poss.* qua de re videndus est Arius Pinellus *l. 1. C. de bon. mater. par. 3 num. 10* Proinde sententiam illam, ut ad utriusq; successionem filius iste admittatur, ceu somnium quoddam irridet Alexander *in d. l. Gallus.* quanquam certum est, eam Azoni placuisse, ut quæ magna æquitate fulciatur. *arg. l. qui duos. 9. ff. de reb. dub.* Et hæc quidem uno sanè casu etiam Alciatō probabilis videtur, cum scilicet utriusq; hæreditatem filius ille possideret. Poterit enim filius adversus agnatum primi mariti excipere, se ejus esse filium: eodemq; modo etiam adversus agnatum secundi: cùm licitum sit Reo adversus diversos Actores etiam contrariis exceptionib. uti, *l. nemo. de except.* & ut Accursius ait, mantellum vertere. *in l. Papinianus. §. sed nec impuberis. ff. de in off. testam.* Quo fit, ut adseveratio erga primum nihil ei obfutura sit respectu secundi. *l. si duo patroni. in pr. de jurej.* quod Aretinus *in d. l. Gallus.* adversus Abbatem censuit *in c. afferte. de præsum.* & verum est. Poterit enim Reus adversus unū obtinere, quia ille nihil probaverit: & adversus alterum, quia ipsemet filius se filium ostenderit. Alciat. *lib. 9. parerg. & ad d. l. Gallus. in pr. num. 37.*

Cæterùm Ruinus & Salomonius non utriusq; hæreditatem, sed alterius tantùm ei concedendam putarunt, electione scil. ipsi data, ut ejus sit, cujus esse velit; atq; ita interpretatio in re dubia in partem fiat favorabiliorem. Nec videtur ratione destituta hæc decisio: quandoquidē filius matrimonium inter Titium & matrem suam fuisse probans, intentionem habeat fundatam. Sed quoniam hæc non leviter per adversarium obscurari potest, matrimonii cum alia quoque probatione, Bart. *in l. non solum. §. sed ut probari. de no. oper. nunc.* fit ut sententia ista non sat probabilis censeri queat. 4. Opinio.

Sicut nec illa quorundam Veterum: qui propter tantam dubietatem dividi hasce hæreditates, & utriusq; dimidium huic dari censuerunt. *arg. l. si paterfamiliâs. de hær. inst.* 5. Opinio.

Verior potiùs & receptior, atque adeò Juris regulis quàm maximè consentanea est Jacobi de Belviso sententia, *in l. C. quor. bonor.* quam & Baldus & Angelus sequuti sunt, *in l. liberorum §. 1. de his qui not. infam.* & Alberic. *in l. si vicinus. C. de nupt.* ut ob illam sanguinis turbationem, neutrius existimandus sit filius, & propter incertitudinem ab utriusque hæreditate excludi debeat. *l. si ita fuerit. de rebus dub. l. 3. §. si duobus. de adim. legat.* Par enim est respectu utriusque mariti præsumptio, & nulla victoria inter pares esse potest. *l. cùm enim. de stipulat. servor. l. si reus. de duobus reis stipul.* Quod tamen cum hoc moderamine accipiendum est, nisi aliquæ conjecturæ in alteram partem urgeant: atque eæ conjecturæ iis in casibus, qui difficiles sunt probationis, inprimis erūt attendendæ. Inter quos merito referri debet filiationis probatio: Quæ & ipsa difficilis & penæ impossibilis judicatur *l. Lucius. ff. de con-* 6. Opinio. Filiationis probatio.

 dit.

dition. & demonstrat. Bart. *in l.* 1. *C. quor. bonor.* sivè quia conjugalis cohabitatio & liberorum procreatio, est aliquid de occultissimis, ut latè disserit Augustin. *lib.* 14. *de Civit. Dei cap.* 16. 17. 18. *& seq.* Quis enim nescit (inquit) ut filii procre[illegible]? quid inter se conjuges agant? Quando quidem ut id agatur, tanta celebritate ducantur uxores & tamen cum id sit licitum & honestum, remotum ab arbitris cubile requirit. Nam etsi peccato careat, tamen suadente verecundia, non nisi remotis arbitris & secreto patrari, nec in hominum conspectu quis liberis operam dare solet, nisi forte Cynicio Diogenes, qui *in trivia hominum plantabat*, auctore Laertio, ut non immeritò à Canina impudentia *Cynicum* dictum arguat Lactantius *lib.* 3. *de falsa sapient. cap.* 15. & Augustinus *de loco. c.* 20. sivè quia etiam cõcubitu probato vel confesso, tamen generatio & conceptio inde probata non esset: Cum vix unquam ipse pater certus esse possit de sobole sua: ut habet illud Menandri ita à Marq. Freher Latine redditum

Cur mater sobolem patre diligat acrius: hinc est:

Esse suam mater scit, pater esse putat.

Multò minus igitur extraneus de eo liquido deponere possit, sicuti elegãter hoc prodidit *Dn. Freherus* in doctissimo tractatu *de Fama lib.* 2. *cap.* 6. *ubi nu.* 5. *& seqq.* articulandi modum circa Filiationis probationem optime explicat. Inter conjecturas verò illas probandæ Filiationis, prima illa ponitur, cùm filius iste vel primi, vel secundi mariti, vel etiam utriusq; ut modò diximus, hæreditatem possidet. Facit enim possessio, ut pro possessore, tanquam pro filio præsumatur. *arg.* §. *Recuperanda.* §. *commodum. Instit. de interdict.* ubi commodum possidendi in eo esse dicitur, quòd etiamsi ejus res non sit, qui possidet, si modò Actor non poterit suam esse probare remaneat in suo loco possessor. propter quam causam cùm obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. quippe qui intentionem suam non impleverit. *l. fi. D. de rei vindicat.* Altera conjectura est, quæ ex lineamentis oris paterni assumitur: ut ejus judicetur filius, cujus imaginem & lineamenta refert. *l. quòd si nolit.* 31. §. *qui mancipia. & ibi gl. ver. non infamata. ff. de adilit. edict.* Quam opinionem Bartolus & alii, præcipuè verò Jason reprobat *l. Gallus. in princ. nu.* 68. *ff. de lib. & posthu.* & Iacob. Monochius *de Arbit. Iudic. cent.* 1. *casu* 89. *nu.* 98. Cùm n. ex cogitatione figurati partus edantur, contingere sæpè, ut filii nascantur patri dissimiles. *gloss. in l. quaret aliquis.* 135. *ff. de verb. signif. & l. non sunt liberi.* 14. *de statu hom.* Minimè certam hanc esse Naturæ legem, ut similes patribus procreentur; sed species mortalium, prout fortuita sors conceptionis obtulit, attribui, atq; ideò plerunq; ex speciosis deformes, & ex robustis invalidos partus edi. Valer. Max. *lib.* 9. *cap.* 14. ex doctis, stolidos & stupidos; ex stultis, sæpè prudentissimos: ut ex Alexandro Aphrodisæo luculenter docet Andreas Tiraquellus *in ll. connub. leg.* 9. *n.* 154. Sic etiam evenire, ut cùm adultera adventum mariti metuens de ipso semper cogitet, ex adultero liberos pariat patri tam similes, ut non lac magis lacti simile videri possit. Eò pertinere illud Horatii:

Dn. Freherus.

1. *Coniect. ex possessione.*

2. *Coniect. ex lineamentis oris paterni.*

Nec metuo, nè, dum ceo, vir rure recurrat.

Ipsum etiam Empedoclem existimasse, eo quod sub conceptum offertur, infantem informari. Id quod Plinius eleganter *haustas imagines sub ipso conceptu* nominat, *lib.* 7. *cap.* 12. Ex cujus itidem opinione Cogitatio utriuslibet animum subitò transvolans, effingere similitudinem aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine,

mine, quàm in cæteris omnibus animalibus differentiæ: quoniã velocitas cogitationum, animique celeritas & ingenii varietas multiformes notas imprimit: cùm cæteris animantibus immobiles sint animi, & similes omnibus, singulisque in suo cuique genere. Hinc mulieres simulachra sæpiusculè statuasque iis deliciis habuisse constat; similesque in partus enixas: ut videre est apud Joh. Baptistam Portam *libr.* 2. *Magiæ Naturalis, cap.* 19. & 20. & Franc. Valesium libro singulari *de sacra philosoph. cap.* 11. Nec desunt in eam rem exempla ex bonis auctoribus. Nam & D. Augustinus *libro* 5. contra Julianum scribit, Regem quendam Cyprium cùm satis deformis esset, cubiculum suum pluribus imaginibus pulchris depingi curâsse, ut earum adspectu uxor pulchram quoque prolem conciperet, & D. Hieronymus in *Genesin*, Hippocratem scriptum reliquisse tradit, suspicione adulterii mulierem liberatam, quæ pulchertimum infantem pepererat, utrique stirpi & paternæ & maternæ dissimilem, quòd è regione cubilis non absimilis effigies depicta esset. Quo argumento & Quinctilianus matronam defendit, quæ Æthiopem enixa erat, cùm ejus coloris imagunculam in thalamo haberet. Et vulgata est Jacobi astutia, etiam ab Augustino probata *libr.* 10. *de Civitate Dei*: qui ut versiculorum gregem haberet, in canalibus variegatas virgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur, quales erant virgæ, quas potum ducta pecora contemplabantur. *Genes.* 30. Nec ignotum est, quod apud Lucilium de Manilio pictore, filios deformes & forma sibi planè dispares habente legitur. Interrogatus enim à Geminio, qui fieret, quòd non similes sibi liberos aut eâ formâ fingeret, qua aliàs soleret pingere? Respondisse fertur, *in tenebris se fingere, ac luce pingere.* quod perquàm eleganti Epigram. expressit Georg. Sabinus:

Pignora conjugii deformia pictor habebat,
Uxor in hunc talem protulit ipsa jocum:
Cùm tua præstantes manus exprimat arte
la formas,
Cur secus ac pingis, corpora fingis? ait.
Nocte refert, soleo tenebrosa fingere; pingo,
Clara nitet Phœbo cum radiante dies.

Sed nec propterea putant probabili ad conjecturam ex similitudine illa capi posse: quòd compertum sit, etiam diversarum gentium natales tam concordi figura repertos, & aliquos in dissitis & remotis admodum locis ita sibi forma pares fuisse, ut neuter ab altero discerni potuerit, sed uterque pro uno eodemq; fuerit habitus. *Similitudo quorundã etiam externorum.* Nam & Toranius M. Antonio triumviro eximia forma pueros, alterum in Asia genitum, alterum trans Alpes, ut geminos vendidit, tanta unitas erat! & Antiocho regi Syriæ, è plebe nomine Artemon in tantum similis fuit, ut Laodice conjunx regia, necato jam Antiocho, mimum per eum commendationis regniq; successionis peregerit, ut Plinius scribit *libr.* 7. *cap.* 12. quanquam Artemona illum non ex plebe, sed & ipsum regiæ stirpis fuisse dicat Valerius Maximus *libr.* 9. *cap.* 14. ex quo subobscura illa Plinii verba lucem accipiunt. Igitur adscribo. Laodice uxor « Antiochi (ait Valerius) interfecto viro, « dissimulandi sceleris gratiâ Artemona in « lectulo, perinde quasi ipsum Regem ægrũ « collocavit: admissumque universum po- « pulum & sermone ejus & vultu consimili « fefellit: crediderantque homines, ab An- « tiocho moriente Laodicen & natos ejus « sibi commendari. Et, ut idem tradit Plinius, Magno Pompejo Vibius quidam è plebe; & Publicius etiam servitute liberatus, indiscretâ propè specie fuere similes, illud os probum reddentes, ipsumq; honorem eximiæ frôtis. Quod quidem fortuitum ludibrium, ait Valerius Maximus, quasi hæreditarium ad eum penetravit.

Nam pater quoq; ejus eousq; Menogenis coci sui similis esse visus est; ut vir & ferox animo, & prępotens armis, sordidum ejus nomen repellere à se nō valuerit. Sic provincialem quēdam legimus Augusto Cæsari ita forma æqualem fuisse, ut cùm Romæ esset, omnium in se oculos converteret. Eum itaq; Cæsar ad se adductum percunctatus fuisse dicitur: Nunquid mater ipsius Romæ aliquando fuisset? Negavit ille; & jocum sentiens, *Meus*, inquit, *pater Romam frequenter accessit.* Joco namq; lacessitam matris suæ pudicitiam ultus est, invicem suspicione in matrem Cæsaris regestâ. Ut taceam, quod patrū nostrorum memoriâ Martinum quendam in Gallia factitasse legimus, qui alterius uxori sub specie veri ipsius mariti per quinquennium, ni fallor, cohabitavit, omnibus eum ob faciei & morum similitudinem pro vero marito habentibus. qua de re exstat *Arrestum Tolosanum*, Johan. Corasio commentariis illustratum.

Liberi legitimos parentes referunt. Verùm etsi hæc ita sese quandoque habant: negari tamen non potest, frequentiùs accidere, ut legitimo patres filii referant. Nec enim dubium est, homines genitali quadam lege trahi, non secus atque in animalibus, in plantis similia sibi gignentibus fieri videmus: ut non immeritò Favorinus insignis Philosophus apud Gellium *lib.* 12. *Noct. Attic. c.* 1. existimarit, ad fingendas animi & corporis similitudines; naturam & vim seminis plurimum valere. Hinc cùm similitudo, ut Naturæ magis consentanea, multum valeat; videmus patres familias omni studio curare, canum atq; equorum generationem ex optimis atque pulcherrimis fieri: admirante intereà, & ridente Platone *de Republ.* quòd non idem operæ in copulandis hominibus navetur: Nec ullum maternæ pudicitiæ testimonium certius putat Joh. Corasius *lib.* 2. *Miscellan. cap.* 21. quam liberorum parentes referentium progeniem. Unde Martialis *lib.* 6. *Epigram.* ad Nepotem:

Est tibi, quæ patrii signatur imagine vultus,
Testis maternæ Nata pudicitia.

Et Catullus Epithalamio Juliæ & Manlii:

Sit suo similis patri
Manlio, & facilè insciis
Noscitetur ab omnibus:
Et pudicitiam sua
Matris indicet ore.

Atq; eò etiam pertinere videtur Didonis querela ad Æneam, *apud Virgil.*

Saltem si qua mihi de te concepta fuisset
Ante fugam soboles; si quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tantùm ore referret.

quos versus etiam Tiberius Decianus recitat *Resp.* 1. *n.* 127. *vol.* 3. Quo fit, ut nec verum putem, eos qui ex adulterio concipiuntur, Maritis maximè similes esse: cum nec verisimile sit, in ipsa titillatione Veneris, voluptuaria illa seminis per meatus emissione de Marito cogitare adulteram: & ipsemet disertè scripserit Phocylides,

Haud similes gignunt stuprata cubilia natos.

cui illud Theocriti concinit, *Idyll.* 17.

Non amatis mulieris in alieno mens semper;
Et faciles quidem fœtus; cæterum filii nunquam similes patri:

atque insuper etiam experientia sit cognitum, adulteris similes esse adulterinos partus. Hac etenim re deprehensum fuisse *Pasiphaes adulterium* legimus, quòd gemino partu, alterum Minoi marito, alterum Tauro notario eius, similimos genuisset. *Pasiphaes adulteriū* Hinc fabula, ut Minotaurum, mistum genus, edidisse diceretur. P. Ærodius *lib.* 8. *rer. judicat. Tit.* 1. *c.* 7. Sic Proconnesiam ancillam è duplici adulterio geminos fuisse enixam, utrumq; patri similem *Proconnesia.* Solinus tradidit, *lib.* 4. ex Plinio fortassis,

qui

qui Proconnesiam ejusdem diei coitu, alterum domino similem, alterum procuratori ejus peperisse scripserat *lib.* 7. *Natural. histor. c.* 11. Nec immeritò ridiculo fuit habitus Plumbini Dux, qui prægnantem de se concubinam credens, ad baptismi sacra quàm plurimos primarios viros invitârat. Verùm illa Æthiopem peperit, coquo suo simillimum: cum quo stupri commercium ipsam habuisse, quæstione deprehenderat: ut est apud Alciatum *in l. quaeret aliquis* 135. *de verb. signif. n.* 5. & ridiculi istius partus historiam lepide & festiviter recenset Michael Piccart. *in Narratione Ridicul. capit.* 11. Quemadmodum igitur legitimis parentibus liberi legitimi; ita & adulteris adulterini sunt similes: quod Martial. perquàm faceto epigrammate in Cinnam ostēdit *lib.* 6. & Informativæ virtuti adscribit Langius: cujus adminiculo, ex utriusq; parentis semine & materno per acetabula in uterū attracto sanguine, fœtus ad parentum similitudinem effingi, eosq; parentum, ac non rarò proavorum nævis, cicatricibus, & stigmatibus insigniri ait *lib.* 1. *Epist. Medicin.* 10. Rari quippe sunt, dicebat Hippoc. qui genitale aliquid ex utero non referant. Ac quamvis ab initio in ipso partu manifesta signa, ut nervi, cicatrices, &c. non appareant: attamen per ætatem recognoscimus, aut in ipso oris & corporis habitu, aut voce, pronuntiatione, incessu, gestu, morib. Nam quotidie gētilitias virtutes, ac vitia, morbos, ægritudines rescimus, ut articulares, iliacas, phthisicas, podagras. quot præterea videmus apoplexia genitali cecidisse? quot lipposos, lusciosos, surdos, balbutientes, parentibus suis similes, ac et avis & proavis? Solet enim idem sanguis paterno pleraq; similia corpori producere; dicebat Euripides *in Electra.* Hinc tres in Lepidorum gente intermisso ordine, obducto membranâ oculo, genitos accepimus. Plin. *li.* 7. *c.* 13. & Seleucum Asiæ regem anchorā in femore habuisse, Trogus scribit *lib.* 15. atq; id signum ceu naturale notam in posteris quoq; ejus perseverasse. Unde Ausonius de Antiochia loquens,

Plumbini Dux.

Vis formativa.

—illa Seleucum
Nuncupat, ingenitis cui præbuit Anchora signum.

ut quasi in proverbium iverit *Seleucidarum anchora, Pelopidarum eboreus humerus, & Ænobarborum rutila barba.* à gentilitiis scilicet familiarum istarum notis. Nec vero infrequens est, ut tanquam diu latente imagine, Natura non in filiis, sed in Nepotibus refricet speciem, memoriamq; Majorum. Quod Lucretius signatè expressit *lib.* 4. his versibus:

Fit quoque, ut interdum similes exsistere avorum
Possint, & referant proavorum sæpè figuras,
Propterea; quia multimodis primordia multi
Mista, suo celant in corpore sæpè parentes,
Quæ patrib. patres tradunt à stirpe profecta.
Inde Venus varia producit sorte figuras,
Majorumque refert vultus, vocesque, comasque.

Indubitatum enim, ait Plin. exemplum Nicæi Bizātii: qui adulterio Æthiopis natâ matre, nil à cæteris colore differente, ipse avum regeneravit Æthiopē. Id quod Aristot. *lib.* 1. *de generat. animal. cap.* 18. jam antè de Helide scripserat, quæ ex Æthiopis compressu albi quidem coloris filiam pepererit; sed ex qua Nepotem posteà Æthiopem susceperit. Quod Ant. Mizaldus *cent.* 2. *Memorabil. aphoris.* 95. suspicacibus maritis probè notandum monet: qui uxores stupri insimulare non erubescunt, si quando prolem alterutri dissimilem pariant: cùm fiat sæpenumerò, ut liberi avis aut etiam proavis magis, quàm parentib. assimilentur: sicut pluribus à nobis hactenus est demonstratum.

In Maritos suspicaces.

Non

Conjectura à similitudine ducta quã diu standum.

Non improbabilis igitur erit cõjectura, quæ ab oris similitudine ducitur, ad quasi possessionem filiationis probãdam: cui tamdiu erit standum, præsupposita scilicet Maris & fœminæ conjunctione, quamdiu ab Adversario, in quem onus illud reiicitur, contrarium fuerit probatum: quemadmodum Antonium adversus versutum ingenii mangonem Toraniũ factitasse legimus, sermone puerorum detecta fraude. Plin. *d. c. 12. in fin.* Quod & in iis, qui quamvis præsentes, aut etiam diversis in locis siti, formâ aliis æquales sunt, factu non erit difficile; si vel originis, vel regionis diversitas ab Adversario fuerit ostensa. Nec verò, quæ ex Hieronymo, Quinctiliano & aliis adduximus, tanti facienda sunt, ut quotidianæ experientiæ præponenda ea existimem. Nam & in proposita ibi specie, de submovenda adulterii suspicione agebatur: adversus quam plerunque & facilè præsumitur. *arg. l. meri. d. 51. ibi, & sanè plerunque. ff. pro socio.* & certum est, plus affectionis tabulam oculis subjectam inducere, quã absentis mariti cognitionem: de cujus forma in Venerea illa titillatione, ut dixi, admodum solicitam esse adulteram, mihi quidem hercle non fit verisimile. Et quoniam Mulierculæ istæ, argumento & loco à speciali fuerunt excusatæ; consequens nimirum est, generalem è diverso Regulam ab ipsis fuisse comprobatam: quòd scil. Natura similem fœtum exigat, & similitudo suum exigat, sicuti dissimilitudo non suum. Joh. Baptista Asinius *in praxi Iudicior. §. 1. cap. 14. circa fin.* Cæterùm ob quam caussam fœtus aut patri aut matri fiat similior, id doctè explicatum habetur apud Fanc. Vallesium, *Controvers. Medicar. & Philosoph. lib. 2. cap. 7. circa fin.* & quomodo Mares vel fœminæ gigni possint, Joh. Baptista Porta *tradidit lib. 2 Magiæ Naturalis, cap. 21.* quibus adde, quod Johan. Langius *Epist. Medic. lib. 2. Ep. 7.* scriptum reliquit, rationem docens, cur Senes plerunque masculos; adolescentes autem fœmellas procreent.

3. Conject. ex nominatione Filii.

Tertia conjectura ex tractatione & nominatione desumitur, quando scil. partus ille non tantùm filius nominatur, sed & ut filius tractatur: dum ei alimenta, & alia vitæ subsidia nõ secus ac liberis nostris suppeditantur. qua de re tamen videatur idem Johan. Baptista Asinius *d. §. 1. capit. 16. cum multis seqq.* & Jacob. Menochius *de Arbitrar. Iudic. lib. 2. centur. 1. casu 89. num. 77.*

4. Conject. ex Fama ducitur.

Quarta Conjectura ex Fama deducitur. quæ hoc operatur, ut partus ille, qui communi populi fama pro filio fuit habitus, in quasi possessione filiationis constituatur. Etsi enim non desunt, qui famam hoc casu parum prodesse existiment; eò quòd Fama dicatur vana populi vox, *l. Decurionum. C. de pœn.* & falsus rumor. *l. ult. ff. de hæred. inst.* quemadmodum & Quintilianus Famam appellat rumorem sine certo auctore. *lib. 5. Orator. Institut. cap. 3.* Quandoquidem Fama, ut cum Tertulliano dicam *in Apolog. ca. 7.* ne tunc quidem, cum aliquid veri asserit sine mendacii vitio est. Unde Ovid. *lib. 3. Metam.*

——Fama loquax, quæ veris addere falsa
Gaudeat, & minimo sua per mendacia crescit.

Tamen cùm res conjecturis est definienda, tum Fama nõ jam pro vana populi voce habebitur; sed populi illa vox Dei vox solet appellari. Nam, ut est apud Hesiodum,

Quam populi sermo celebrat creber, irrita nunquam
Fama cadit penitus; quædam Dea cùm sit & ipsa.

in tantum, ut Famâ rectè probatâ, de rei veritate constare dicatur. quippe cum in his, quæ difficilis sunt probationis, & à

Con-

Conjecturis potissimùm dependent (cujusmodi etiam est Filiatio) & quorum aliunde non potest haberi probatio, Fama etiam plenè probare dicatur, ex communi Dd. sententia, quam laudant & sequuntur Jacobus Menoch. & Joh. Baptista Asinius, locis modò allegatis. & omnium optimè explicat Dn. Marquardus Freher. *lib. 2. de Fama. cap. 6.* Atque hæc quidem de Nonimestri partu, & circa hunc mota passim à Dd. vulgata illa quæstione, dicta sint.

Decimestris partus De decimo autem mense indubitatum est, Veteres hunc frequentiorem esse ad partum credidisse. Inde illud apud Virgil. *Ecloga 4.*

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Et Ovid. rationem reddens anni à Romulo in decem menses distributi,

Quod satis est, utero matris dum prodeat infans,

Hoc annos statuit temporis esse satis.

Ipsa quoque Sapientia de partus humani tempore ita pronunriat *Sapient. 7.* Decem mensium tempore coagulatus sum. Hinc in Aquiliana formula apud Scævolam: Si filius meus vivo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, sive quæ neptis, post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus nascitur, natus nata erit, hæredes sunto. *l. Gallus in prin. de lib. & posth.* Et in Justiniani constitutione: Si filius vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, hæredes sunto. *l. ult. C. de posthum. hered.* Estque elegans hac de re locus apud M. Varronem in Satyra, quæ *Testamentum* inscribitur: Si quis mihi filius unus pluresve in decem mensibus gignentur, si erunt ἄνοι λύρας, exhæredes sunto. quod si quis undecimo mēse κατ' Ἀριστοτέλην natus est, Accio idem quod Titio jus est apud me. qui locus & illud inter cætera docet, vel ipsos etiam filios posthumos absque ulla prorsus ipsorum culpa potuisse exhæredari. quid enim culpæ habet ingenii stupiditas? Quid ergò, si vel solo biduo post mensem decimum à filii morte cōpletum pariat nurus? ecquid pro prole legitima ab avo hîc agnoscetur? Jus nostrum non agnoscet. Nam ubi certum tempus, certusve dies per ipsum testatorem præfinitus est; id quod ultra illum diem contingit, à testatoris intentione remotum est, *l. si ita quis. 21. de vulg. & pup. subst.* Unde Ulpianus; post decem menses mortis natus, non admittitur ad legitimam hæreditatem. *l. intestato. 3. §. post mortem, de suis & legitim. hered.* Et auctor est Gellius, Decemviros in decimo mense gigni hominem, non in undecimo scripsisse. Esse enim hominem gignendi summum finem, decem menses non inceptos, sed exactos. *libro 3. Noct. Atticar. cap. 16.* Idque & Plautum dicere videmus *in Cistellaria*:

—tum illa, quam compresserat,

Decimo pōst mense exacto hic peperit filium.

Vndecimestris partus Quapropter cum mulier quædam post viri mortem undecimo mense peperisset, & defuncti viri hæreditatem filio tanquā legitimo dari peteret; Justinianus adversus partum pronunciavit. quoniam indubitatum existimaret & impossibile, undecim menses uterum Mulierem gerere. quamobrem lata lege sanxit, ut quæ hoc tempore pareret, eas subiret pœnas, quibus jure veteri afficiebatur; si qua intra annum luctus nupsisset. *Auth. de Rest. & ea qua parit. §. ult.* quod & injustè & summo rigore statutum Alciatus existimat *lib. 3. paradox. cap. 7.* cùm ex Græcis Aristoteles & Diocles, ex Latinis M. Varro, hoc temporis gestari filios posse putaverint. Sed si verum amamus, nulla ibi circa partum movetur controversia, sed tantùm circa

circa antenuptialem donationem restituendam. Quia enim proponebatur, Mulierem perfecto undecimo mense, nondum tamen anno cōpleto peperisse: nulla quidem erat quæstio, Utrum post decem menses legitimus nec ne esset partus ille undecimo vel duodecimo mense editus: sed liberi duntaxat antenuptialem repetebant donationem, qua privandam dicebant eam, quæ intra annum luctus, à morte defuncti mariti, patris ipsorum, ad secundas nuptias cōvolaverat. Mulier ad elidendam hanc agentium intentionem, fatebatur quidem jus esse ex constitutionibus, ut Mulier intra lugubre tempus nubens donatione illa cadat: cæterū secundas se contraxisse nuptias; id verò pernegabat: Puerum quem peperisset, non ex secundo marito, quē nullum haberet, sed ex opere naturalis concupiscentiæ se peperisse, hoc est, ex illegitimo cōcubitu seu stupro. Ideoq; prædictas illas constitutiones ad se, quæ secundo non nupsisset, non pertinere. Non igitur allegabat Mulier, partum prioris esse matrimonii, aut verò justum partum undecimo vel duodecimo mense aliquādo procreari posse: sed à defuncti morte constupratam se esse confitebatur, ut pœnas intra luctus annum nubentium evitaret. Cæterùm Justinianus iniquum esse ratus, aliquid amplius habere castitate luxuriam, sancivit, Eam pœnis illis omnibus subdendam, non secus ac si contigisset, eam ante luctus tempus legitimè celebrasse nuptias: nulla prorsus ratione habita illius, quanto scil. tempore uterum gerere posset mulier. Qua tamen decisione Justinianus nihil se præjudicare velle testatur liberis prioris matrimonii: quibus ut & posteriori huic partui, si contendere velit, partum se esse mariti defuncti; nullum ex hac sententia, uti nec etiam ex matris confessione præjudicium irrogari debeat. Et hanc quidem constitutionis illius veram interpretationem esse puto, quam adversus Alciatum pluribus prosequitur Joh. Basius *lib. 4. paradoxar. disputat. cap. 6.* Sanè cùm Mulier quædam, quæ in undecimo mense post mariti mortem pepererat, accusaretur, ac si illegitimum peperisset: cæteroquin autem bonis ac probatis moribus, nec dubiæ pudicitiæ esse diceretur: Divus Hadrianus, causa cognita, requisitisq; veterum Poëtarum, Philosophorum, Medicorumq; opinionibus (inter quos summi fuerunt Homerus, Aristoteles, M. Varro) decrevit, In undecimo mense partum edi posse. atque in ipso suo decreto apposuit, qua perquisitione, qua diligentia, quibus relationibus ita judicasset: ne quid temerè adversus Leges XXII. Tab. quibus *in Decem* Mensibus gigni hominem, non *in Undecimo*, diceretur) atque adversus publicam utilitatem introduxisse, videretur, se rem ad Medicos rejecisse, atq; ex eorum sententia jus dixisse, liquidò testatus, & quidem non absq; summorum virorum exemplo. Nam & Plato, cum de arca dimetëida quæreretur, ad Euclidem, & Q. Scævola Augur, cum de jure prædiatorio consuleretur homo juris peritissimus, Consultores suos nonnunquam ad Furium & Casellium prædiatores rejiciebat: & Cicero de Aqua sua Tusculana M. Tugionem potius, quàm C. Aquilium consulebat: quòd assiduus usus uni rei deditus, & ingenium & artem sæpè soleat vincere. Quo facto (inquit Valer. Maximus) Veteres moderationem suam magis commendabant, quàm auctoritatem minuebant. *Peritis in arte credendum.* Quinimò etiam usque ad duodecimum mense fœturam mulierum protolli posse Gellius docet ex illis Homeri versibus, quibus Neptunus puellam à se recens compressam ita cōpellat: *Duodecimestris partus.*

Nunc gaude dilecta, at quum se evolverit annus,

Illu-

Illustres neque enim sunt vana cubilia Divûm.)

Natos nixa dabis.

Quo tamen in loco, verba illa περιπλομένου ἐνιαυτοῦ *volvente anno*, Favorinus non de confecto, sed affecto anno accipienda monet. Dici autem affecta, quæ non ad finem ipsum sed proximè finem progressa sint & deducta. Hoc amplius apud Plinium legimus, *lib. 7. cap. 5.* Lucium Papyrium prætorem, secundo hærede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se XIII. mensibus diceret tulisse, quoniam nullum tempus pariendi statutum ei videretur. Idque & Gellius refert *loco præcitato.* Sui quippe juris Natura est, neque ad leges humanas componitur, aut semper ex formula respondet: modò properat, modò vota præcurrit, modò lenta est & remoratur, ut ex Papyrio Fabiano ait Seneca. Nam ut arborum fructus ex diuturniore frigore; sic fœtum, ex acerbissimo dolore mariti defuncti, sisti ac sustineri posse. Hinc est, quod apud Parisienses arbitrio doctissimorum Advocatorum ad bonorum possessionem admissa dicatur Vidua, quæ XIV. mense peperisset: eò quòd apud hæredes defuncti vixisset perpetuò, diligenter asservata, & nunquam à latere discedens eorum Uxorum: ipsisq; præterea hæredibus nihil ejus honori ac pudicitiæ objicientibus, quinimò de solenni ac perpetuo ejus luctu, ob mariti mortem, testantibus. Quod cùm ita foret, nequaquam tanti faciendam putarunt communis partus opinionem, ut matrona honestissima, cui nihil objiceretur, præter vulgarem consuetudinem, pariens audienda non esset. Dion. Gothofr. *ad Novell. 39. in fin.* Quid, quod & Venetiis Mulierem *Sexagenariam ex septuagenario* sene concepisse, & decimoquinto mense puellam pepe- risse, oculis tamen & manibus privatam, & quinque tantùm mensibus vitalem, testis est αὐτόπτης *Nicolaus Massa* Ital. Medicus Clariss. *Ep. 29. tom. 1.* Quinetiam *ingens* Curiæ Rhodomagensis præses in acta publica conscribi mandavit, mulierem cũ eniti conaretur, nono mense nec potuisset; *decimo & octavo mense* peperisse fœtum vitalem, obstetricum & medicorum fide conquisita, ut testatur Joh. Bodinus *libr. 3. Theatri naturæ fol. mihi* 391. Verùm hæc non facilè ad exemplum trahi debent, & certa aut suspecta mulieris pudicitia, juncta communi fama, & adhibito jurejurando, multum adfert in his naturalibus rebus adjumenti, ut graviter censuit Pet. Ærodius *libr. 2. Rer. judicat. Tit. 4. cap. 5.* Plura de variis diversisque partus humani temporibus qui cognoscere avet, legat præ cæteris Hippocrat. *lib. de alimen.* & *libr. 6. de natura puer.* Franciscum Vallesium *controversf. Medic. & Philosophicar. lib. 2. c. 6. 8. 9. 10.* Andream Laurent. *histor. Anatom. cap. 16. q. 37. & 38.* Forestum *de mulierum morbis. libr. 28. observat. 59. & lib. 28. observat. 70.* Johan. Langium *Epist. Medicinal. libr. 2. Ep. 39.* Joh. Schenckium *tom. 2. observat. Medicinal. libr. 4. observat. 122. 125. cum multis seqq.* Joh. Matthæum *in enodatione difficil. quæstion. Medicar. q. 8.* Thomam Freigium *quæst. Physic. libr. 16. pag. 1260.* Et denique Lemnium *de occul. naturæ miracul. lib. 4. c. 22. 23.* Quos locos mihi consignavit Clariss. *VVagnerus* Ambergens. non ita pridem Medicus: jam verò Solisbachii artem illam cum laude exercens. Quem ego virum ob singularem eruditionem cum humanitate conjunctã & egregium deniq; animi candorem inter præcipuos habere soleo & veneror.

Tredecimestris partus.

Quatuordecimestris partus.

Quindecimestris partus.

D. Paulus VVagner.

Partionis tempori succidanea est fœtus multiplicitas, quam Empedocles ad quantitatem; Asclepiades ad excellentiam seminis; Erasistratus ad superfœtationem referebat, ut videre est apud Plutarchum *citat.*

Fœtus multiplicitas.

ge placitis Philosophorum Seneca *in Naturalibus quaestionibus* videtur inter ea id ponere, quorum ratio reddi nom potest: ut cur aqua Nilotica foecund... es faciat foeminas, adeò ut quarundam ... viscera longiore præclusa sterilitate ad conceptum relaxaveririt. Nilum certè mulierum partionem insigniter adjuvare, Galenus putavit, quippe cujus inundatione recedente, reperiuntur musculi inchoato opere genitalis aquæ terræque jam parte corporis viventes, novissima effigie etiam terrena. Plinius *lib. 9. cap. 58.* Quo argumento primos homines apud se suapte sponte coaluisse, jactabant Ægyptii: teste Diodoro Siculo *lib. 1.* & Joh. Gryphiandr. *de Insulis cap. 18. n. 60. & 61.* Et quidem incomparabilem bonitatis vim fluvio illi attributam, quatuor ex causis Avicenna scribit, quarum primam statuit à cursus longitudine: secundam, Regionis adscribit nitori ac præstantiæ, per quam fit aquarum delapsus: tertiam, quòd ex à meridie in Septentrionem deferantur: postremò & immensam suffragari fluminis molem. Aristoteles, posteaquam foecundissimum dixit Nilum, & alendi facultate insignem, moderatæ Solis decoctioni id acceptum tulit. Nilum itaque, quoniam mira feracitate universam Ægyptum beat alluvione foecunda, (vel, ut cum Virgilio dicam *4. Georgic. v. 287.*

— viridem Aegyptum nigra foecundat arena,

de cujus versus sanè perobscuri interpretatione videatur Joh. Ludov. de la Corde *in commentar super Georgic.*) Poëtæ modò *fertilem*, modò *pinguem*, modò *potu satiferum* dixerunt, quinimò Jovis vice Ægyptiis eum cultum fuisse Athenæus scribunt; quòd imbrium modo ripis circumfusus stato anni tempore, quo

Fertilis aestiva Nilus abundat aqua,

miram, ut dixi, fertilitatem campis inferat. De quo ita Tibullus:

Te propter, nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluvio supplicat herba Iovi.

Hinc Martialis scitè & perquam eleganter Nilum vocat Imbriferum *lib. 1. Ep. 62.* non quod imbres ille cieat; cum concors sit omnium sententia, imbres in Ægypto non cadere, aut rarò, & per hyemem tantum: sed quia Nilus Ægyptiis sit instar imbrium cœlestium, & pluviarum, quando totam Ægyptum quotannis inundatione sua foecundat. Cujus aquam & Babylonii Reges inter gazas condere consueverant, velut hoc argumentum suæ magnitudinis ostenderent, cùm per tot spatia terrarum, totque invias regiones advecta fuisset. Ipsi verò Ægyptii inter Regia munera adeò hanc in delitiis habuêre, ut Philadelphus Rex eam ex Ægypto Berenici filiæ, quæ Antiocho nupserat, in Syriam dono miserit. Joh. Langius *Epist. Medicinal. libr. 1. epist. 31.* & tanti præterea fecere, ut cum hydria ad templum deferebatur, omnes procumberent, & sublatis manibus Diis gratias agerent. Alexan. ab Alexand. *lib. 4. Genial. dier. c. 17.* & suum illum Apim tanta cura cultuque nutritum, ex Nilo bibere quàm religiosissimè vetuerint: siquidem & macilentiam & gracilitatem omni pondere vacuam, divinitati propriorem arbitrabantur: cùm contrà compertum esset, animalia quæ ex Nilo biberent, & pinguiora & obesiora fieri: ut ex Plutarcho Joh. Pierius annotavit *libr. 46. Hieroglyph. Tit. de trib. urnis.* Quid? quod præter foecunditatem illam, tanta etiam suavitate Nilus abundare dicitur, (nulli enim flumini dulcior gustus, ait Seneca *lib. 4. Natural. quaest. c. 2. in fin.*) ut incolæ vix Vinum quærant? Itaq; Pescennius à Syriaco exercitu Cæsar acclamatus, Militibus, qui Ægypti limites custodirent, vinum efflagitantibus dixisse fer-

Nili foecunditas.

Nilus imbrifer.

Nili aqua quantia stimata.

Nili suavitas.

fertur: *Nilum habetis, & vinum quæritis?* ut ex Spartiano refert Scalig. *advers. Cardanum Exercitat.* 48. De multiplici autem

Quot pariter nasci possint.

fœtus numero multa tam varia, & incredibilia tradi Paulus ait, ut fabulis annumerentur. Nam & quatuor pariter puellas à matrefamilias natas esse. *l. antiqui.* 3. *ff. si pars hæredit. petat.* & Divo Augusto imperante, ancillam Cæsaris in agro Laurente uno partu quinque enixam pueros Gellius scribit *lib.* 10. *cap.* 2. & Romæ fuisse Alexandrinam mulierem, quæ itidem quinque simul peperisset, & tum habuisset incolumes, Ulpianus testatur *in l. si pater.* 36. §. *nam & Aristoteles. ff. de solut.* & Cajus *in l. utrum.* 7. *de reb. dubiis.* Cui insigniter adstipulantur Simon Majolus *dier. canic. part.* 1. *colloq.* 3. *pag.* 459 6. *& seq.* Joh. Schenckius *tomo* 2. *observ. Medicin. lib.* 4. *observat.* 162. qui quamplurima miræ fæcunditatis, numerosæque prolis uno partu susceptæ exempla sincera fide recensent. Quo benevolum lectorem remissum volumus. Ac etsi Aristoteles eum esse finem dixit multijugæ hominum partionis, neque plures unquam simul genitos compertum; atque hunc esse numerum ait rarissimum, ut à Gellio relatum est *d. li.* 10. *c.* 2. scribit tamen Paulus non leves tradidisse auctores, quādam quinquies quaternos enixam Peloponnesi: multas Ægypti uno utero septenos. *d. l. antiqui.* 3. *ff. si pars heredit. petat.* quod Trogus ob fœcundum Nili potum contingere putavit. Sed & Lælius scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam, quę ab Alexādria perducta esset, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque liberis: ex quibus quatuor eodem tempore enixa dicebatur; quintum, post diem quadragesimum. *d. l. antiqui.* quo in loco Paulus præter multijugam illam partionem, etiam *Superfœtationem*

Superfœtatio.

(sic enim vocatur secundarius conceptus prægnantis: quam *Superimpregnationem* vulgus appellat) haud obscurè admittit: quam & Plinius *lib.* 7. *cap.* 11. disertè statuit, dum mulierem quandam septem mensium edito puerperio, insecutis mensibus geminos enixam scribit. Cujus super fœtationis causam alii aliam tradidêre, siquidem Andreas Laurentius in præclarissimo *opere suo anatomico cap.* 12. *quæst.* 32. ubi de superfœtationis natura & modo eruditè admodum edisserat, geminam causam apponit. Quarum priorem ad uteri situm & conformationem refert. Brutorum namque gestantium uterus valdè extuberat, totus ferè propendet, & ori externo maximè propinquus est. Itaque matris pudendum oblongum, sine succussione & percussione non fert: ex percussione quippe dolor, à dolore fuga coitus: Muliebris uterus profundior est, nec pendulus est. Maris ergo amplexum facilius fert. Posteriorem verò rationem, quare Mulier sæpius superfœtare soleat, quam reliqua bruta animalia, ita dirigit: qua, cum homini voluptatis illecebras, & coeundi desiderium iniecit natura, non solum ad sobolis propagationem, sed etiam ad humanæ vitæ miserias demulcendas: itaque sæpius superfœtare solet mulier, quam reliqua animalia, cum gravida mulier maris compressum sæpius appetat. Johan. verò Bodinus in Methodo historica *cap.* 5. *& libro* 5. *de Repub. cap* 1. atræ bilis, ac potissimum abradentis copię eam adscribit: quę, quod spumosa sit, libidinem proritare soleat, hinc enim Venerem fingi spuma maris na tam. quo spectat illud Ausonii.

eius causa

Orta salo, suscepta salo, patre edita cœlo
Æneadum genitrix hic habito alma Venus.

Hinc etiam Lascivos Græci ὑγροὺς vocant, id est, humidos. quoniam, *inquiunt*, ex humecta natura consurgat coeundi cupiditas Lud. Cœl. Rhodig. *lib.* 14. *lect. antiq. c.* 4.

dd 3 Atque

Atque id ipsum & Aristotelem sensisse putat *in problematis*, ubi causas inquirit, cur qui atra bile laborant, cæteris sint faciores? quod videre est in Lepore, qui ex omnium animantium genere Melancholico succo maximè abundat. Est enim libidinosissimum animal, & rei Venereæ deditissimum. Nam fœmina, dum interim quæ peperit lactat, identidem superfœtat, neque ullum unquam parturiendi facit intervallum. Mas vero præter id, quod more marium progenerat, fœtum ipse quoque concipit & excludit, pariquc cum fœmina modo educat. De quo scribit Archelaus, benignam fuisse Naturam, quæ innocua & esculentis tantùm nata animalia fœcunda fecerit: quibus etiam utramque vim tradiderit, Masculo-fœminas esse omnes, ac sine Mare æquè gignere. Aristoteles tamen hoc omninò pernegat, Maremque in iis & fœminam separatim agnoscit: quia verò fœmina sæpenumerò Marem superveniat, factum ait ut rerum ignari mutuo eos impleri coitu crediderint. At per naturam fieri nullo modo potest, ut mas sine matrice aut fœmina sine maris semine concipiat. Ex quo intelligitur, hermaphroditos esse quosdã, nec tamẽ oẽs. Idq; à venatore peritissimo (inquit *Tharus ap. Bodin.*) didicimus, cum ea de re dubitaremus. Is n. affirmabat, hermaphroditos esse quosdã, nec tamen ea fœcunditate, qua fœminas, Marem autem nunquam uterum gestare, multo minus superfœtare: quem locũ adducit Philip. Camerarius *cent. 2. oper. succisiv. c. 99.* Cæterùm Archelao Philostratus, Plutarchus, & plerique alii subscripsere: qui cum longo post Aristotelem tempore fuerint, neq; quid ille tradidisset, ignoraverint, haudquaq̃ credibile est, Eos rem, de qua tam perspecta esset apud omnes observatio, temerè ausos asseverare. quæ valde probabilis argumentatio est Johan.

Lepus superfœtat.

Pierii *lib. 13. Hieroglyph. Titulo de Lepore.* Quinimò cum Lepore aliis quoque animantibus quibusdam commune hoc esse reperio. Nam, & Hyænæ utramque naturam inesse, & alternis eam annis esse marem, alternis fœminam fieri, Ægyptii præcipuè, & hos sequuti plerique alii prodidère. Etsi autem Aristoteles hoc quoque commentitium esse profitetur, vulgoque persuasum, Hyænas annua vice sexum permutare, quia captæ aliquot (perquam rarò autem eas capi, præsertim fœminas) tenellæ adhuc sine genitalibus fuerint: Mares enim impendio timere libidinis æmulos, & ideò gravidas custodire, morsuq; prolem masculam, ubi detur occasio, castrare: Ab hac tamen Aristotelis sententia cùm veteres, tum recentiores auctores discessisse video; & ex his quidem Ælianum historiæ hujusmodi scriptorem diligentissimum: qui Hyenam, inquit, si quando quis marem inspexerit, eandem mox fœminam videbit; sin modò fœminam, posteà marem adspiciet. Promiscuè verò coitu alterutræ conjunguntur, ineuntque & ineuntur, per annum unum sexus vicissitudinem alternantes. Qui quidem auctor cum Aristotele longè posterior fuerit, id scriptis credere minimè ausus esset, nisi aut compertum ipse, aut fide dignorum testimonium habuisset. Cui accedit & Septimii Florentis Tertulliani, viri antiquitatis omnis scientissimi, sed labante simul tum Imperio & Romani sermonis elegantia, in stylo durioris (ita enim Hadrianus Junius eum appellat *libro 5. Animadversor. capit. 10.*) sanè non contemnenda auctoritas. Apud eum enim in hæc verba scriptum invenias: Hyænam si observes, sexus annalis est; marem & fœminam alternat. Aristotele tamen gravius etiam errare videntur, qui animal istud, utpote orbi nostro incognitum, imaginarium esse suspi-

suspicantur:cùm tamen gravissimi tot auctores permulta de eo quàm diligentissimè disseruerint: quæ nisi ex visu iis cognita fuissent, haudquaquam puto eos in re vana atque mendaci usque adeò laboraturos. Ac ne longius eamus, scribit Johan. Langius, etiam in utero Cervi cornigeri (animalis certè omnibus notissimi) quem Illustrissimus Princeps Otto-Henricus, Comes Palatinus, propè Oelwangh ceperat, repertum fuisse, dum eviscerаretur, hinnulum membranulis circumseptum. Et quidem Cervos quosdam sexus naturam variare inde colligit, quod observatum sit, Cervas quandoq; cornua, quæ virilia Cervorum arma sunt, gestare, quali Marchio quidam Badensis capta, ejus Cornua Regi Gallorum dono miserat, quæ Ambasi in regio horto prope januam interiorem parieti affixa, subscriptis in tabella testibus, qui venationi interfuerant, etiamnum cernantur. Johan. Langius *Epist. Medicinal. lib.* 1. *ep.* 70. Sed ex illa tamen Cornuum gestatione nemo sexus mutationē satis, opinor, probaverit. Etsi enim non incongruum est, Cervas aliquas cornua habere, quales aliquādo inventas fuisse, etiam Pindari interpres notavit, & cujusmodi ea quoq; fuit, quæ Telephum Herculis filium, avi jussu in silvis expositum lactavit: sicuti: *Peliam* ab equa, *Paridem* ab ursa, *AEgysthum* à capra, *Romulum & Remum* à lupa, *Alexandrum Magnum & Augustum* à Dracone vel serpente juxta illos Sidonii Apollinaris versus *carm.* 2.

Cervus naturam alternat.

Magnus Alexander nec non Augustus habentur
Concepti serpente Deo.

Mira quorundam educatio.

enutritos fabulati sunt: ut qui ex tam gravibus periculis posteà erepti forent, majestate & cura Numinum, non casu aut fortuna servati viderentur. Alex. ab Alex. *lib.* 2. *Genial. dier. c.* 31. & Cœl. Rhodig. *lib.* 21. *ca.*

37. Attamen ut cornigeræ illæ cervæ unà cum Cornuum illa usurpatione et sexum simul alternent; & modò in mares, modò in fœminas sursum degenerent, non magis crediderim, quàm Elephātes fœminas in Æthiopia & Lybia propterea marium naturam assumere, & in sexu variare, quòd non minùs ac mares, dentes habeant: cùm in India hujus generis fœminæ sine dentibus conspiciantur, ut Amyrian. observavit, referente Joh. Pierio *lib.* 7. *Hierogly. tit. de Cervo.* Quid, quòd catuli duo ex eo genere quos ἰχνευτὰς Græci vocant, frequenti suctu ex grandioris canis papillis lac evocarunt, ita ut postea ille non sine magna admiratione matris vice, educationis munere fuerit perfunctus? id quòd minus tibi insolens ac mirū videbitur, si intellexeris, hircum aliquando ita mulctralia implexisse, ut colostra inde conficerentur. Quod fidem & opinionem veterum ita excessit, ut in audentes tētantesq; irrita & nunquam successura proverbium torqueretur, *quasi hircū emulgeret.* quod Græci τράγον ἀμέλγειν dicunt. Et. *Demonardes* Philosophus, cū Sophistas duos vidisset ita cōtendētes simul, ut absurda & ridicula alter proponeret, alter verò importuna q̄dā ἀπροσδιόνυσα responderet: nonne, *inquit ille*, vobis videtur, hic hircum mulgere, at ille cribrum subiicere? quod tamen factū & memoria cōstat, & *Aristoteles* posteritati tradidit his verbis, ita latine redditis: Maribus magna ex parte, nec bestiis, nec hominib. gignitur lac: Fieri tamen potest, ut aliquib. interdū gignatur. Nam & in Lemno insula caper ex mammis, quas geminas juxta genitale habuit, tantum lactis emulgebatur, ut colostra inde conficerent: quòd idem ēt proli masculæ capri illius evenisse accepimus. Sed hæc ostentis annumeranda potius ducunt. Nā & Lemnio illi pecoris Domino, consulenti Deus amplius incrementū peculii futurū respōdit. Quod

Canis masculus lactans.

ita

ita relatum est à Cœlio Calcagnino *lib.* I. *Epist.* 24.

Rursum de fœtus pluralitate. Sed ut ad fœtus pluralitatem redeam: testis est Plinius *lib.* 7. *cap.* 11. exstare in monumentis etiam Medicorum, & quibus, talia consectari curæ fuit, uno abortu XII. puerperia egesta. Et memoriâ traditum est ab Alberto, Mulierem quandam in Germania, consignatis conservatisq; jam in utero duorum & viginti infantiũ corpusculis, abortum fecisse: aliam verò, etiam septuaginta. Imò, ut amplius increscat admiratio, aliam etiamnum in pelvim ejecisse embryunculorum auricularis digiti magnitudine corpuscula centum & quinquaginta. Cujus rei facta fides est, tuniculis, quibus obvolvebantur, conscissis. Addit quoque, pluribus eorum adfuisse dilatationis & constrictionis motum, & signa alia vitæ complura; oculis tamen imperfectioribus: Manuum verò & pedum digitos fuisse velut capillares. Sicuti ex Alberto Magno retulit Cœl. Rhodiginus *lib.* 4. *Antiq. lectio. cap.* 23. & Philippus Camerarius *Cent.* 2. *Medita. histor. cap.* 66. Sed levia hęc videri possint, si eis opponamus prodigiosum partum Margaritæ Comitis Hennebergiæ Uxoris, quæ sub Henrico Imperatore, uno nixu trecentos sexaginta quinque liberos vivos edidit.

365 uno partu editi. Qua de re in Hollandia non procul Lugduno Batavorum, in pago *Lausdun*, marmorea exstat tabula, historiam illam perspicuè descriptam continens: quam facti hujus tam stupendi memoriæ diuturnioris ergò (si qua huic lucubrationi meæ ætas sperari potest) hîc loci adscribendam putavi.

EN TIBI MONSTROSUM NIMIS ET MEMORABILE FACTUM,

QUALE NEC À MUNDI CONDITIONE DATUM.

Margareta Hermanni Comitis Hennebergiæ Uxor, Quarti Florentii Comitis Hollandiæ & Selādiæ filia, Guilielmi Regis Romanorum, ac postea Cæsaris seu Gubernatoris Imperii, atq; Alitheiæ Comitis Hannoviæ soror, cujus patruus Episcopus Trajectensis, avunculi autem filius Dux Brabantiæ, & Comes Thuringiæ &c. Hæc autem Illustrissima Comitissa annos XL. circiter nata, ipso die Parasceves, nonam circiter horam, Anno Millesimo Ducentesimo LXXVI. trecentos & LXV. enixa est liberos, qui prius à Guidone suffraganeo Trajectensi, omnes in duabus ex ære pelvibus baptizati sunt. quorum masculi quotquot erant JOANNES; puellæ autem omnes, ELISABETHÆ vocatæ sunt. qui simul omnes cum matre, uno eodemque die fatis concesserunt; atq; in hoc LAUSDUNENSI templo sepulti jacēt. Quod quidem accidit ob pauperculam quandam fœminam, quæ ex uno partu gemellos in ulnis gestabat pueros. quam rem ipsa admirata Comitassa dicebat, id per unum virum fieri non posse, ipsamq; contumeliosè rejecit. Unde hæc paupercula animo perturbata ac perculsa, mox tantum prolium numerum ac multitudinem ex uno partu imprecabatur, quot vel totius anni dies numerentur. Quod quidem præter naturæ cursum obstupenda quadam ratione ita est factum. sicut in hac tabula, in perpetuā hujus rei memoriam, ex vetustis, tam manu scriptis, quam typis excusis Chronicis, breviter positum & enarratum est. DEUS ille ter Maximus hac de re suspiciendus, honorandus, ac laudib. extollendus in sempiterna secula, Amen.

Sed liberiore luxurians volatu, revocandus est calamus; vel ipso monente Tēpore, quod ita anxiè observatum fuit, ut *Temporis charitas.* Pittacus ille ex septem Græciæ sapientib. crebro sermone hoc omnibus unicè ingessisse dicatur: *Nosce tempus.* prout hoc pulchrè exornat Erasmus Rotherodamus

Chil.

Chil. 1. cent. 7. adag. 70. Quod & omnium sapientissimum; imò omnium atq; ita etiam veritatis parentem veteres indigitarunt: Quod licet aliquando lateat, temporis tamen progressu in lucem tandem emergat. ut idem Erasmus doctè narrat *Chil. 2. cen. 4. adag. 17.* cujus opportunitatem & Justinianus considerans, sacrosanctæ Jurisprudentię studio quinquennium præstituit: ut primi quidem anni auditores sive discipuli Justinianei novi dicerentur; secundi, Pandectarii seu Prætorii, seu Edictales; tertii. Papinianistę; quatri, Lytę; quinti, Prolytæ. §. *Nos verò in proœm. ff.* quo loco per *Lytas* intelliguntur Solutores: sive quod Legum nodos quodammodò jam possint solvere, sive quod à scholis jam solubiles ferè sint, & liberè silentium ausint rumpere, quod discipulos dum discerent, servare oportebat, potestate qnippe ex inferiore loco disputandi ipsis concessa: Per *Prolytas* verò, qui Lytis præstent, & Legum ænigmata solvant perfectius, & digni magis sint, qui à scholasticorum munere mittantur. Petr. Greg. *de Iuris arte, cap. 34. nu. 15.* Illos; hodie *Baccalaureos* vocamus; Hos, *Licentiatos.* quêadmodum & antecessores Justiniano fuerunt, qui nobis *Doctores* sunt. Constat autem, eos qui perfectiorem doctrinam apud antiquos profitebantur, silentium quandoque fovisse: quod, teste Luciano in Gallo, ἐχεμυθίαν dicebant, quam Gellius explicat *lib. 1. Noct. Attic. cap. 9.* ubi apud Pythagoræos, quos quinq; annorum silentium exercuisse Suidas meminit, tres studii gradus fuisse tradit; Auditorum silentium, Mathematicorum, & Physicorum. Quò pertinet tota illa Philosophia Harpocratis, qui silere tantùm docebat. Unde & Silentii Deus habitus, & simulachrum ejus in sacris Isidis & Serapidis fuit positum, digito comprimens labia, ut silentii omnes admoneret, quemadmodum D. Augustinus explicat *lib. 18. de Civitate Dei, cap. 5.* quale & Divæ Angeronæ fuisse Plinius perhibet, ore scilicet obligato obsignatoque *lib. 3. cap. 5.* & cujusmodi ex utero materno prodiisse Heraiscum Ægyptium Suidas scribit, Indice silentii digito ori admoto. Certè Harpocratis sigillum in annulis gestari solitum, à Veteribus ea de causa tradit idem Plinius, ut silentium de agendis rebus indicarent. Unde Ausonius eum *Sigalionem* vocat:

Iurisprudentiæ stata tempora. — *Lytæ.* — *Prolytæ.* — *Silentium imperatũ.* — *Harpocrates.* — *Angerona.* — *Heraiscus.*

Aut tua Sigalion Ægyptius oscula signet.

ut post Adrianum Turnebum *lib. 20. Adversar. cap. 36.* rectè annotavit Scaliger ad Varronem *lib. 4. de lingua Lat.* & Ausonianar. lect. *lib. 1. c. 29.* Ad quod lepida confert historia, à Cœl. Rhodig. relata *lib. 21. Antiq. lect. c. 46.* Ex Hellespōto in Atticam venerat amator quidam *Gnathenæ* scortilli fama illici pellectus: cumque admissus commodum accubuisset, erat inter pocula loquacior impendiò, ac planè, ut Græci dicunt, φορτικός. Id mirabunda mulier, cupjensq; finem, sic illum addorta fertur: An ab Hellesponto te profectum dicis? cùm annuisset is; Et quo, inquit, pacto Civitatum illic primam ignorare videris? Sciscitante autem eo, quænam foret hæc? Sigeum, respondit Gnathena. quo aptè admodum & concinnè ex nominis ratione silentium, quod Græcis σιγὴ est, illi suadere visa. Sic enim Trojæ promontorium, Sigeum dictum accepimus, ob Herculis taciturnitatem: qui hospitio ibi prohibitus discessum simulasse dicitur, mox per silentium adversus Trojam venisse, atque eam expugnasse. Planè quemadmodum laudi quam maximæ est vera illa facundia: ita inanis verborum sonitus, nullâ subjectâ sententia, vitio non caret quàm maximo. Cui accedit, quòd quibus multa effutire moris est, ii aut falsa loquantur, aut superflua; vel,

Loquacitas notata. — *Sigeum.*

quod verius, utraque, quæ ab viri dignitate aliena & sunt, & censentur. Hinc tam præclara illa Silentii commendatio! in cujus gratiam quippe à Sapientibus proditum memini: *Dicendi quidem, homines esse nobis magistros; Tacendi autem, Deum nos habere præceptorem.* Inde est, quòd petulantiæ verborum coërcendæ vallum esse oppositum dentium, luculentè dixerit Homerus: ut loquendi temeritas non cordis tantùm custodiâ atq; vigiliâ cohibeatur; sed & quibusdam quasi excubiis in ore positis sepiatur, ut Gellius interpretatur *lib. 1. c. 15* illud ibidem Hesiodi Poëtarum prudentissimi præceptum adjiciens; Linguam scil. non vulgandam, sed recondendam esse, ut thesaurum: ejusq; esse in promendo gratiam plurimam, si modesta & parca, & modulata sit. Quò pertinet etiam Zenonis dictum in convivio illo, quo Regios legatos Athenis quidam exceperat, adhibitis etiam Philosophorum plerisq;. Cùm autem, ut assolet, multa hinc inde dicerentur, Zeno interim tacitus singula observabat: tum legati festiviter subblandientes; atq; propinantes etiamnum: De te verò, inquiunt, Regi quid renuntiari jubes? At is: Rectè, inquit, senem à vobis perspectum Athenis, qui inter pocula servare silentium possit. Non injuria igitur & Ino illa apud Euripidem gloriabatur, *Tenere se tacendi tempora, atq; item loquendi.* Et qui generosè insigniterq; ac omninò regiè olim imbuebantur, tacere discebant priùs; mox vero loqui. Nec enim omnes ea præditi sunt virtute, qua *Cato*: quem Cicero dicit nullum unquam emisisse verbum, quod emissum doleret. Cùm contrà, ex Simonidis sententiâ, Loquutum esse pœniteat sæpè; tacuisse, nunquam. Quod & *Xenocrati* nonnulli attribuunt. Nam cùm hic maledico sermoni quorundam summo silentio interesset; uno ex his quærente, cur solus ita linguâ suam cohiberet? Quia dixisse me, inquit, aliquando pœnituit; tacuisse nunquam: ut est apud Valer. Maximum *lib. 7.* Hinc illud Theodo. in statuam Niobis, quod ita Latinè reddidit Jos. Scaliger.

Silentium commendatum.

Vis morbi in lingua est mortalibus insita. Sæpè
Natum ex infreni est garrulitate malum.

Quia enim, ut Poeta nobilis dicebat, verba alata sunt & volantia; nulla utique arte revocari ea poterunt: & quidem difficiliùs ipsâ Navi, quam quidem ventis abreptam anchoris infrenamus, ad rapiditatis hebetandam vim: at sermo ex ore veluti portu excurrens, stationem nanciscitur nullam, nulloq; retinetur ancoræ jactu. *Anacharsis* igitur in convivio apud Solonem consopitus ita decubuerat, ut sinistrâ comprimi pudenda viderentur; os autem dextrâ: quod freno valentiore indigere linguam opinaretur. Rectè utique: quando non facile tot recensueris homines, qui Veneris intemperantiâ calamitates sibi contraxerint, quot Civitates principatusque arcanorum desolarit enunciatio. Unde est illud: *Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui inconsideratè loquitur, sentiet mala.* Dignaq; profectò sunt, ut animis nostris perpetuò inscribantur illa Philosophorum præcepta: quibus monemur, ut « veloces quidem ad audiendum simus & « accurati, sic ad videndum quoque: ad cre- « dendum verò tardi; ad judicandum tardi- « ores etiam; ad loquendum omnino tar- « dissimi. Hinc *Pythagoras* discipulis advenientibus priùs legitur tacendi patientiam, quàm loquendi monstrasse doctrinam, teste Sidonio *libr. 7. Epist. in concione nimirum Epistola Nona adjecta.* Unde & Ecclesiastes: Tempus, inquit, est tacendi, tempus item loquendi. *Eccles. 3. vers. 7* Sed prius dixit *Tacendi*, quia veritas priùs tacendo discitur, & postea loquendo prædicatur. *can. qui Ecclesia. 36. dist.* Plus enim quàm

Verba alata.

audi-

ridiculum est, id docere velle, quod nondum dididiceris. A quo vitio diligenter dehortans Salomon: Si est tibi intellectus, inquit, responde proximo: sin minùs aût, sit manus super os tuû, ne capiaris in verbo indisciplinato, & confundaris. *Eccles.5. v.14.* Laudabile igitur cumprimis est illud Justiniani institutum, quo Jurisprudentiæ studiosis sua dicendi & silendi tēpora, Pythagoræo more constituit. Sapienter sanè existimans, oportere prius animas posteà linguas fieri eruditas. *In oratione ad Antecessores.* Proinde multum lege, scribe, meditare. (dicebat *Plinius*) ut possis, cùm velis, dicere; dices autem, cùm velle debebis *lib.6.Ep.29.* Primum sc. sapientiæ rudimentum Pythagoras existimabat, meditari condiscere, loquitari dedíscere: Primaq; apud eum (ut *Apuleji* verbis utar) erat meditatio, sapienti futuro, linguam omnem coërcere; verbaque, quæ volantia poetæ appellant, ea verba detractis pinnis intra murum cadentium dentium premere. *lib.2. Florid.* Et mox: Loquaciores enimverò fermè in quinquennium, velut exitio vocis puniebantur. Ipsius etiam Justiniani industriæ & solicitudini debemus, quod præclara illa veterum Jurisprudentum & Legislatorum monumenta summo totius orbis bono habeamus concinnata. Alioquin nempe futurum erat, ut desudati illi Veterum labores egregii, jam essent irriti, scriptis tineas & blattas pascentibus. quorum nimiam prolixitatem & inutilem dissonantiam, ut cum Paulo Diacono dicam, Justinianus mirabili brevitate correxit: cùm ante à tam vasta illorum moles esset, ut in arte tam longa discenda, & vita tam brevi, quam Demetrius Phalereus στιγμὴν χρόνου, id est, *punctum temporis* appellabat, vel tria Nestoris secula, vel naturam Phœnicis redivivam divinitus concedi oporteret, aut certè metuendum foret, ne redundans illa scriptorum copia in desperationem studiosos pertraheret aut verò et in odium apud eos vocari posset: non secus atq; Ægyptii rex Alexander Ptolom. Evergetis filius, odio fuit habitus à populo, quòd adeò obesus evasisset, ut ne ambulare quidem posset nisi duob. famulis fulcitus incederet, & sibi ipsi esset oneri. Athenæus *lib.12.c.27.* in quem non adeò inficetè detorqueri potuisset Philip. Fran. Regis cavillum, quo Guiliel. Northmanum Anglorû Regem, jam gravi ætate & ventre prominēte insignem, exceptum legimus: quærente sc. Philippo, num quidnam tandem pareret Guilielmus, qui tam diu gessisset uterum? sed parturum se instar Semeles respondit, cum flammis & fulmine. Justiniano itaq; juris nostri condiroti summam ob id ipsum laudem & gratiam deberi, nemo absq; insigni animi ingrati nota inficiabitur, quod bis mille annorum sapientiam; paulatim & hominum industria & Dei munere repertam, totq; annis vix collectam nobis cōservarit, in unum non ita magnum corpus conclusam. Ea certè hujus Imperium exceperunt tempora, ut nisi uno illa volumine, eoq; non magno, esset conclusa, cum ipsis veterum Jureconsultorum scriptis tota ferè interiisset. Legum enim & rerum civilium tanta tunc erat confusio, & infinitas, ut jus Romanum nullius humanæ naturæ capacitate (*sic enim ipse Imperator loquitur*) concluderetur. Quibus temporibus in toto penè occidente non *ex jure manu consertum* ut Ennius ait, *sed magè ferro* res repetere cæperunt: & Longobardi tandem *suam Lombardam*; Franci sua *capitularia*; Gothi in Hispania *suas leges*; & in Africa suum *Alcoranum* promulgârunt. Hubert. Giphan. *in comm. de Imp. Iustinia. fol.16.* Jam si prolixos posteriorum quoq; interpretum cōmentarios fueris contemplatus, plus detrimenti, quàm auxilii juri nostro eos attulisse, rectè forsitan dixeris:

Silentium Pythagoricum.

Iustiniani solicitudo in iuris cōpilatione & correctione.

Alexand. Ægyptii obesitas.

item Guilielmi Anglorû regis.

ee 2 cum

cum nulla ferè lis sit tam scabiosa, quæ non in utramq; partē disputari possit: adeò sunt evulgata juris civilis mysteria, tanta librorum mole, ut hoc studium videatur propè abjectum atque contemptum, argumento eorum, quæ Cicero dixit *in oratio. pro Murena*. Cui malo remedium fortè nullum adhiberi queas præsentius, quam quod *Metrocles* Maronita, Cratetis Thebani auditor suggerit, dum libros suos combussit, & esse eos somniorum imaginacula dixit, hoc est, nugas & deliramenta. Id enim de metris seculi nostri libris itidem libere dici, aut de Dd. usurpari hodiè possit, quod veteri proverbialiq; carmine de Medicis traditur: *Me multitudo perdidit medentium*. Ad quod carmen allusisse videtur Plinius *lib. 29. cap. 1.* Hinc illa infelicis monumenti inscriptio, Turbâ se Medicorum periisse. Dio Cassius auctor est, morientem Hadrianum dixisse illud in populo vulgatum: Turba Medicorum principem neci dedit, quod ad parœmiographos addendum censet Alciatus *lib. 2. parerg. cap. 21.* Cæterùm ut in macie plus sanguinis esse, Physicis placet: ita in recisis antiquorum Legibus, aptè tamen coagmentatis, plus frugis, minus laboris invenitur, ut meritò ridendi sint, qui antiquata veterum Jureconsultorum responsa tam anxiè requirunt, & non minus lugent, quàm Ægyptii quondam perditum Osirim nunquam satis quæsitum lamentabantur. Hinc Bibliothecas omnes rimantur & investigant, sicubi nácisci fragmenta J Consultorum amissa possint: non dissimiles quidem pueris, qui non admodum curant poma in cœnis comedere, sed aliis comedentibus analecta & cortices colligunt avidissimè, ac muscis præripiūt: aut, ut quidam Veterum invento frumento glandibus vesci malunt, in memoriam videlicet exoletæ vetustatis: & hanc saginam dulcibus, sed parcis epulis præferūt, nescii, non plurimo cibo, sed saluberrimo homines juvari. Et verendum omninò est, ne Antiquitatis insani affectatores *illi, lunatos calceos*, & *Atticas cicadas* è capillis prominentes brevi revocaturi sint: quibus cum Erasmo imprecor, ut nunquam mutent veteres calceos, aut putre subligar; sed semper vescantur putribus ovis, nec aliud bibant, quam vappam. Jam si quid obscuri in toto jure civili repererint, aut duriusculum, vel quod humanū quippiam sapiat; illicò vociferantur, & universum illud opus, divinum cæteroquin, rejiciunt ac damnant audaculi pariter & ridiculi; non minus forsan, quam Anaxagoras cœlum omne ex lapidibus compositum asserens, quod Dinylo principe unicus lapis de cœlo cecidisset: sicuti ex Laertio eleganter prodidit Steph. Forcatulus *lib. 3. de Imperio & Philosoph. Gallor.* Idque majori forsan, confidentia dicam an audacia? defensurus fuisset, si Herculem contra Albionem & Bergiona Neptuni filios dimicantem, cùm tela defecissent, ab invocato Jove lapidum imbre adjutum meminisset: quod antiqui fabulantur. Certè Prometheum id Herculi prædixisse, Æschylus prodidit. At quãto fuerat æquius, uni atque alteri ejuscemodi errori, utilitatis contra immensitatem opponere! quę tanta profectò est, ut explosis Veterum sanctionibus & præceptionibus, & rursum optimis quibusque vulgatis, talem se permutationem fecisse Justinianus meritò glorietur, qualem apud Homerum, omnis virtutis parentem, Glaucus & Diomedes inter se fecisse dicuntur, dissimilia permutantes. §. *ult. in proœm. ff.* ubi illud *Iliad. 6.* adducitur.

In Antiquarios.

Cœlum lapideum.

Permutatio Glauti & Diomedis.

γρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων.

id est, Aurea æreis, centenaria novenariis. vel ut Alciatus reddidit *lib. 2.* Prætermissor.

Proq;

Proque novem centum, pro ferro tradidit aurum.

Diomedes enim & Glaucus, cùm in medio pugnæ fervore inter se obviam facti essent, uterque magna sui fiducia fretus; in eoque jam essent, ut manu conserturi viderentur, invicem (ut fit) sciscitantes alter alterius genus & patriam, amicitiam tandem hospitiumq; avitum agnoverunt, quo facto, cùm pugnare nollent, atque ideò diversi abire cœpissent; Quin tu, inquit Diomedes, mecum potius beneficiis quàm armis certas, & ex hoste sis hospes? Arma potius commutemus, ut omnibus hinc innotescat, paternum avitumq; hospitium nobiscum intercedere. Quo dicto, confestim ex equis desilientibus illis, & mutuis complexibus accepta dataq; fide, in tantam amentiam Glaucus, Jove mentem eripiente, prolapsus est, ut arma aurea ac centum bobus æstimata, æreis armis, novemque bobus æstimatis continuo commutaret. Ex quo loco, ut & illo *Iliad.* 7. citato à Paulo JC. *in l. 1. ff. de contr. emt.* ubi Achivi Lemnium vinum ab Euneo Jasonis & Hypsipiles filio coëmisse dicuntur, alii quidem pellibes bubulis, alii bobus ipsis manifesto liquet, illam sive emptionem, sive permutationem bobus ipsis, atque ita pellitis animalibus; non verò pecuniâ bovis notam præferente fuisse factam, quemadmodum Budæus Plutarcho credulè assentiens suspicatur ad *d. l. 1.* Hic enim Theseum mavult numum percussisse Bove inciso, vel Marathonium taurum, vel ob Minois Ducē, vel quòd ad agriculturam Cives provocare vellet. Jam si Theseus author monetæ Græcis suis extitisset, idque Athenis, ubi regnavit: Trojano utiq; bello, quod multo pòst sequutum est, numi usus jam tum quoq; fuisset cognitus, atque ita publica & perpetua ipsius æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis (ut Paulus

Numus Bovis nota percussus.

loquitur) subvenisset: nec æs, aurum, aut argentum tàm serò signari cœpisset puppis notâ, & Jani gemini, vel ob ejus in Italiam navigationem, vel quòd Saturnus Jovis arma fugiens, per Tyberim in Latium ad Janum venisset navigio: Ideoque grata posteritas

——puppim formavit in ære,

Hospitis adventum testificata Dei,

ut canit Ovidius 1. *Fastor.* Vel quòd boni auspicii plena esset navigii nota: quandoquidem divitiæ affatim navigatione comparantur, & gentes regionesque, ad quas Natura accessum negavit, arte permeantur: Sed & *Pecuniæ* nomen à pecore tractum Varro monet, quòd ex pecore constaret. Opes siquidem antiquorum in pecoribus præcipuè consistebant, quod & Columella testatur, & Ovid. 5. *Fastor.*

Cætera luxuriæ nondum instrumenta vigebant:

Aut pecus, aut latam dives habebat humum.

Hinc etiam locuples, hinc ipsa Pecunia dicta est,

Sed jam de vetito quisque parabat opes.

Nec mutat, quòd Bos in lingua, proverbiali sententia de Oratoribus, qui pecuniâ corrupti liberè loqui non ausint, vulgò dicatur. Nihil enim vetat, quò minùs & ad pondus animalis, linguam celerrimam compescentis pede gravi, referri queat, quo sensu etiamnum Galli *passu bubulo* tractari deberi seria, vulgò dicunt. Et Theognis de animali apertè sentit, cum ait: *Bos mihi in lingua forti pede insilies, vetat nugari,* quanquam nihil causæ esse video, cur non & de forensibus rabulis, quibus & silentium & vox æquè venalis est, parœmia ista rectè usurpari possit, dum hoc unicè agunt, ut linguæ lenocinio litem ex lite nectentes, & jurgia protelantes locupletentur, atque ita ex malis alienis rem faciant. Unde Apulejus eos eleganter vulgata

Bos in lingua.

Rabulæ forenses.

artes togatos appellat. quo sensu & Cicero *in orat. pro Sextio*, Gabinium & Pisonem, qui precio omnia nundinarentur, ac ad se raperent, *Vultures paludatos* nominavit. quam in rem extat elegans Emblema Joachimi Camerarii, *Centur. tertia Emblem.* 36.

Vultur ora de inhians est captatoris imago:
Heu quàm plena etiam sunt fora vulturibus!

Eos ego dignos puto eo judicio, quo Athenis damnatum à Demade pollinctorem legimus, qui necessaria funerib. venditabat: cum probaretur, magnum optasse lucrum ac fecisse, quod contigere illi sine morte multorum non poterat: ut Seneca retulit *lib. 6. de Beneficiis, cap.* 38. cum potius in id danda esset opera, ne lites fierent penè immortales, & vitæ modum excederent. quod Justinianus peculiari lege per orbem terrarum, nullis locorum vel temporum angustiis, coarctanda prohibuit. *l. properandum.* 13. *C. de judiciis.* à quo etiam certum Legalis scientię studio tempus præfinitum suprà monuimus. peculiari immunitate Juris civilis studiosis concessâ: quam tamen ultra vigesimum quintum ætatis annum Diocletianus & Maximianus Augusti protendere noluisse videntur, in *l.* 1. *C. qui ætat. vel profess. se excus. lib.* 10. eò quòd tempore illo elapso nemo ad discendum magis videatur idoneus; ut Lucas de Penna & Bart. ibi putarunt, & Alciat. *in præfa. lib. 6. paradox.* cùm vel ex Aristotelis sententia *in problematis,* Juvenili ætas capessendæ doctrinæ sit aptior, & memoriâ magis fidâ. Quò haud dubiè respiciens Accursius, Quanto juniores, inquit, tanto perspicaciores. *in l. Gallus. in pr. ff. de lib. & post.* quod Imola, Alex. & alii ideò fieri interpretantur, quia, cùm aliorum opera videant, facilimè inventis addant: & quòd faciliùs studiorum laborem totq; voluminum curam Juvenes sustineant, accendente eos ad hoc gloriâ, quam ætas illa maximè affectat. *arg. l. præcipiunt.* 37. *de adil. Edict.* ubi Mancipia, quę novitia & rudia sunt, dociliora dicuntur, & ad omne ministerium habilia. Hinc tot tamq; egregia Adolescentum decora! quorum in numero merito habebitur *Celsus IC.* qui ubiq; ferè adolescens appellatur, quòd ea ætate jus civile fuisset interpretatus. quemadmodum & *Nerva* filius, Ulpiano auctore traditur decimo & septimo anno publicè de jure respondisse, *l. 1. ff. de postul.* Quid verò de Papinia. commemorem? quem Æmilius Spartian. Juris asylum, & doctrinæ legalis thesaurum; Justinianus modò summi ingenii, *l. cùm Papinianus.* 14. *C. de sent. & interloc. omn. judic.* modò acutissimi ingenii virum, & meritò ante alios excellentem, *l. cum acutissimi.* 30. *C. de fideicomm.* Carus, Carinus & Numerianus prudentissimum virum. *l. cum virum* 16. *C. d. tit.* Spartianus rursum Imperatori Alexandro amicissimum appellat: quo imperante & Præfectus prætorio fuit, *l. lecta.* 40. *ff. si cert. pet.* & libellorũ magister. *l. rescriptum.* 12. *ff. de distract. pig.* Id enim ibi est *libellos agere.* ut sciatur nimirum, rescriptum illud *in d. l.* 12. de Papiniani sententia fuisse: quandoquidem libellorum magistri & hoc munus fuit, ut libellos supplices, qui principi aut darentur, aut mitterentur, recitaret. Ex interpretatione Francisci Connani *lib.* 4. *commen. jur. civil. c.* 3. *nu.* 4. Cujus auditores inter alios fuêre Julius Paulus, Alphenus, Callistratus, legum peritissimi: quos familiares & Consiliarios habuit Alexander Severus, & cum his præcipuè quoque Ulpianum, Papiniani cum Paulo assessorem; ut ideò de Imperatoris istius æquabilitate & sanctimonia dubitandum minùs sit: quandoquidem Sapientum congressu & consortio vel Tyranni quoque Sapientes evadant, ut monemur illo Euri-

Quo iuniores, tantò perspicaciores. *Celsus IC.* *Nerva.* *Papinianus.*

Euripidis sive Sophoclis versiculo, quem Gellius laudat *libro* 13. *Noctium Atticar. capit.*7.

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Sed cùm hic Antonini Caracallæ parricidium in fratre commissum, in Senatu per se, & apud populum nollet diluere; Non tam facilè, inquiens, parricidium excusari posse, quàm fieri; à militibus Prætorianis, non permittente tantùm, sed etiam suadente Antonino, occisus est, ætatis in ipso vigore adhuc florido, cum tricesimum sextum annum vix exegisset: ut ex Epitaphio ejus *in lib. Antiq. Epigramm.* videre est:

D. M.

ÆMILIO. PAULO. PAPINIANO.

PRÆF. PRÆTORIO. JC.

QUI. VIXIT. AN. XXXVI. D. X. M. IIII.

PAPINIANUS. HOSTILIUS.

EUGENIA. GRACILIS.

TURBATO. ORDINE. IN. SENIO.

HEU. PARENTES. FF.

FILIO. OPT.

Tam miserè igitur interiit, vir omni æternitate, necdum terno illo Nestoris seculo dignissimus, cujus sublimissimi memoriam in æternum manere jubet Justinianus *in proœm. ff.* & manet etiam, æternumq; manebit,

Justitia & cultus dum Pietatis erit.

Sed nec in Togata tantùm, verùm etiam armata militia id ætatis homines admodum celebres exstitisse quid dubites? Nominentur ex multis *Cn. Pompejus*, & *C. Octavius*: quorum ille decimo octavo; hic decimo nono anno civilia bella sustinuerunt. Et *Gordiani* adolescentis auspicio non solùm feliciter foris disciplinam Populi Romani, sed & domi Leges servatas fuisse constat. Eos summis honoribus dignos, quis negaverit? Siquidem non pro ratione temporis, sed pro qualitate virtutis numerandas esse ætates. Ambrosius putârit *super Lucam capit.* 1. & perquàm iniquum sit, nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus fuisset, ut de Æmilio Lepido pronuntiat Valerius Maximus *lib.* 3. *cap.* 1. Quocirca commendatione digna est Ausonii æquanimitas, & integritas judicii, dum Paulinum etsi juniorem multò, sibi tamen præposuit. Etsi enim Cornix vivacissima quidem est: nemo tamen eam Cygno anteposuerit.

Nec quia mille annos vivit Gangeticus ales,

Vincit centum oculos, regie Pavo, tuos:

Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo:

ut est in Ausonii ad Paulinum epistola. Quæ quamvis ita se habeant: nemo tamen ibit inficias, verissimum esse, quod vulgi circumfertur sententiâ, *Ad discendum nullam ætatem seram* videri posse. Imo, *Non omnis ætas ad perdiscendum sat est*, dicebat ille apud Plautum *in Truculento.* Etsi igitur senes magis decet docere, quam discere, magis tamen decet discere, quàm ignorare; ut Augustinus *ad Hieronymum* scripsit. Quid enim (ait Seneca *Epistol.* 77.) stultius est, quam quia diu non didiceris, non discere? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. *Omnis ætatis* homines Schola admittit. Tamdiu discêdum est, quàm diu nescias, &, si proverbio credimus, quàm diu vivas. Quo circa & Canon præcipit, ut nullus Episcopus propter opprobrium senectutis, vel nobilitatem generis à parvulis vel minimis eruditis, si quid fortè est utilitatis aut salutis, inquirere negligat. *can. ult.* 38. *distin.* cùm pro stulto meritò habeatur, qui bona quæ viderit, discere contemnit. *can. de Constantinopol.* 22. *dist.* Nec desunt ejus rei exempla. Nam & Augustinus ad Auxilium episcopũ scribens, se & senem, ait, à juvene, & episcopum tot annorum à col-

Nulla ætas sera ad discendum.

collega necdum anniculo paratum esse doceri *can. si habes.* 24. q. 3. & ille ap. Pomponium testatus est, se discendi cupiditate, quam vivendi rationem optimam duceret, memorem esse ejus sententiæ, qui dixisse fertur: Etsi alterum pedem in tumulo haberem, tamen non pigeret aliquid addiscere. *l. apud Iulianum.* 20. *ff. de fideicom. libertat.* Et quidem, ne quis ratione ætatis grandævioris patrocinium suæ quærat inertiæ: constat utique, *Euridicen* Illyricam fœminam, quamvis barbaram & adultorum jam liberorum parentem, ad literas tamen animum applicuisse. Cujus ardens discendi desiderium, Epigrammate Musis posito Plutarchus commemorat in hunc sensum: Eurydice grandæva, pubentium jam prolium mater, sategit discere literas, eruditionis manumenta. Sed & *M. Cato Censorius*, rudi seculo, ætate jam declinata, ut Fabius inquit, literas Græcas, Ennio præcentore usus didicit; ut esset hominib. documento, ea quoq; percipi posse, quæ Senes concupissent. Notumq; est illud Juvenalis, quo in mulieres Romanas Græcæ linguæ affectatrices, & vetulas, quidem invehitur; quas etsi sextus & octogesimus annus pulsaret, adhuc tamen Græcè loqui non puderet addiscere, ut eo sermone exprimendo venustiores viderentur: quandoquidem, ut *Satyra* 6. inquit:

——se non putat ulla
Formosam, nisi quæ de Thusca Græcula facta est;
De Sulmonensi, mera Cecropis.

Eurydice.

Admirabilior tamen his etiam multò est *Superianus* sophista, genere Isaurus: qui cum naturâ ingenio tardiore esset, tãtum profecit industriâ & labore, ut tricenario jam tum major primùm lectitare libros inceperit, & liberalib. disciplinis animum appellere, identidem à se reposcẽdo, quæ didicerat, & neque verberibus, neque increpationib. parcendo in ea ætate, quod in pueris solet. Etenim in balneis visebatur sæpè à se diflagellatus, vibicibus injuriam in seipsum exercitam etiamnum testantibus. Neque spe sua falsus fuit. nam ad summum eruditionis culmen pertendit, uti refert Eunapius, qui Sophistarum vitas scripsit. At ne longius abeam, Franciscus utique *Aretinus* jam quadragenarius tyrocinium Jurisprudentiæ cepisse fertur. Qui etsi aspersus à quodam fuit tali scommate, quod videretur sibi ille futurus Advocatus in altero seculo: nihilo tamen minùs in ea scientia valdè claruit, ut subtilissimus Doctor, & subtilitatũ princeps apud Nostros etiamnum audiat. *Accursius* quoque, ut ferunt, interrogatus simili in re jam gravis ætate, respondit, se tardè quidem incipere, sed eò maturius se absoluturum; quod Hadr. Junius retulit *lib.* 4. *Animadvers. cap.* 24. Etsi enim ea Senum quorundam est imbecillitas, ut in ipsis umbra nomenq; hominis saltem relictum sit; vires corporis effœtæ, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labans, vigor animi obtusus: atque adeò parum etiam animo videat, qui senio cõfectus est ut dicebat Sallustius: & plusquam manifestò patet ex eleganti illo carmine, quo senectutis incommoda abunde commemorat *Starchaterus* apud Saxo. Grammat. *lib.* 8. *histor. Dan. fol.* 135. quod prolixum licet, tamen, quia non omnibus passim est obvium, hic apponere libuit:

Superianus.

Fran. Aretinus.

Accursius.

Ut sine regressu pronas agit alveus undas
Sic ætas hominum cursum labentibus annis
Irreditura fluit: præceps ruit orbita fati,
Quem generat, finem rerum factura senectus
Illa oculos hominum pariter gressusque retundit:
Eripit os animosq, viris, famaeq, nitorem
Paulatim premit, & claros obliterat artus.

Senectutis incõmoda.

Occu-

Occupat occiduos artus, frustratur anhela
Vocis opus, vegetumquè premit torpedine mentem
Dum pariter tussis, dum pellis scabida prurit.
Dens stupet exesus, stomachus fastidia gignit,
Evacuat juvenile decus, marcore calorem
Oblinit, & picea crebras serit in cute rugas.
Obterit egregias artes, monimenta priorum
Obruit, & titulos antiqua laudis adurit.
Demolitur opes, pretium virtutis & usum
Carpit edax, transvertit res, & ab ordine turbat.
Ipse ego, quàm noceat, didici damnosa vetustas,
Visu ager, vocis modulis & pectore rauca.
Cunctaque in adversam fluxerunt commoda sortem
Iamque minus vegetum corpus fulcimine tutor,
Flaccida subjectis innixus membra bacillis
Lucis inops medtror vestigia fuste gemello
Et virga monstrante sequor compendia collis
Stipitis auspicio potius quam lumine fisus.

Reperire tamen contrà non paucos est, quibus etsi corporis vires decreverint ipsa tamen sapientia accrescat. Quinimò multos in extrema jam ętate, integris cùm animi tum corporis viribus præstitisse, verò non est absimile. Nam ut eos taceam, quorum senectutem memorabilem Val. Maximus deprædicat *lib.8.cap.13.* Zosimus utique vicesimum & centesimum ætatis annum agens, polluisse & animi virtutibus, & corporis operationibus Justiniano dicitur *Novell.5.c.2.* Et Sophocles cùm egisset jam annos quinque & nonaginta, Oedipum Coloneum recitavit. quo ipso Judicibus admirationi fuit, filio Jophonte, qui eum tanquam delirum senem desipiscentiæ insimulârat, dementiæ contrà damnato: Tantum scilicet sapientiæ in ætate jam fracta specimen dedit, ut severitatem tribunalium in theatri favorem cōverterit. Nihil enim aliud (inquit Apulejus) pro defensione sua addidit, nisi, ut audacter dementiæ damnarent, si Senis carmina displicerent. Sed & *Nicodorus*, pugil ille excellentissimus & celeberrimus apud Mantinenses, extremo ætatis suæ tempore, & exacta pugillatione, Legislator eis exstitit, longè utiliorem se patriæ in ea re præstans, quàm cum publicè victor in stadiis proclamaretur. Ælian. *lib. 2. variar. histor. c. 23.* Rectè igitur *Starchaterus* ille à Saxone Grammat. *libr. 6. histor. Dan. fol.* 104. tantoperè commendatus, ita de senectute cecinit:

Zosimus. Sophocles. Nicodorus.

Cedat imbellis vetulo juventus
Et senis crebros venerentur annos
In viro forti numerosa nemo
Tempora culpet.
Albicet quanquam senior capillus:
Permanet virtus eadem vetustis
Nec fluens ætas poterit virile
Carpere pectus.

Rursum de senectute.

Taceo *Isocratem* Panathenaicam orationem, omnium, quas scripsisset, luculentissimam, post octogesimum vitæ annum elucubrasse. quemadmodum ipsum etiam *Platonem* ajunt, annum circiter octogesimū agentem scribendo vita functum. Johan. Pierius *in Oloris Hieroglyphico.* Et quale censes fuisse robur Mosis? cujus oculi ne tunc quidem caligabant, nec fugerat viriditas ejus (ut loquitur Scriptura *Deut.*34.) cùm annum 120. ætatis complevisset. Tale & Calebi, viri cordatissimi, & Deo obedientissimi: qui anno ætatis 85. prædicabat, se viribus æquè integris esse, imò etiam ad belligerandum sufficientibus, atque fuerat in flore ætatis, quando anno 40. ætatis ad terram explorandam ablegatus fuerat. *Iosue* 14. Taceo Paulum

Isocrates. Plato. Moses. Caleb.

Concordiensem, ad quem Hieronymi exstat epistola. Tacco & alios, quorum D. Tossanus meminit *lib. 1. de Senectute, c. 1.* quibus non injuria annumeravero Jo-

D. Io'an. Pfeffinger. HANNEM PFEFFINGERUM Theologum avum meum maternum: qui postea quam primus Ecclesiæ in splendidissima Urbe Lipsia, unde mihi origo est, à fermento Pontificio repurgatæ, & reductæ ad puritatem verbi cœlestis, *Pastor & Superintendens* (ut vocant) exstitisset, demandatam hanc sibi functionem, firmis adhuc lateribus & animo satis vegeto, etiam octogesimo ætatis anno, quem vitæ communis finem Moses ferè statuisse videtur *Psalm. 90.* feliciter & summa cum prudentia ac fide administravit. cui

Elisabetha Salmuthia ELISABETHA filia, mater mihi dilectissima, uti pietate & vitæ sanctimonia planè par, ita & ætate non longè fuit absimilis. Septuagenaria enim jam corporis liberata ergastulo, ad beatiorem vitam nō ita pridem commigravit, fœmina inter Matronarum decora in tantum laudanda, in quantum intelligi virtus potest; & felici gratulatione excipienda à Marito incomparabili, quem ad extremum usque vitæ halitum matronali amore, non minùs constanter, quàm *Artemesia Mausolum* suum, fuerat prosequuta; paria o-

D. Henr. Salmuth. mninò faciente HENRICO SALMUTH Theologo, patre meo optimo, mihi ut cognomini, ita & rerum omnium, quæ post Deum immortalem mortalibus charæ esse possunt, longè charissimo, *Pfeffingeri* soceri Collegâ primùm, post deinde in commemoratorum munerum & functionum dignitate & titulis successore; sed heu! 20. *Maji*, *Anno* 1576. in ipsis fidissimæ conjugis manibus placidè exspirante: non quidem absque acerbissimo cùm nostrûm, tum aliorum quoque Bonorum omnium dolore & luctu, sed irrito tamen & inani: quandoquidem ex Julii Firmici Materni sententia, Fatum nobis vitæ januas pandit, finemque vivendi statuit. quæ divinæ providētiæ fatalis dispositio nec consilio prudenti, nec remedio sagaci subverti vel reformari potest, si Apulejo credimus *lib. 1. Milesiacar.* quinimò quæ semel facta sunt, ea neque Clotho revolvet denuò, neque Atropos in diversum mutabit, ut Lucianus dicebat *in libello De scrib. histor.* Quorum omnium virtutes & singularem animorum moderationem sciens ac prudens jam quidem reticebo, ne de Parentibus optimis quippiam indulgenter confinxisse confear, atque ita æmulorum dentibus præparasse obsonium: quod in inimicorum capita vertat malorum averruncator Hercules. Dicam tamen, vel ipsa etiam Malevolorum crepante Invidia, quòd sive pietatem sive fidem, quæ dictorum factorumque cōstantia est, sive morum gravitatem cum humanitate & eruditione conjunctam spectes, parentibus meis optimis, in eo præsertim vitæ genere,

Lipsia non habuit, non habitura pares.

quorum utinam ad tumulum mel fingat apis, perenni vere resonans inter densa lilia!

Jam ut cōcessero, Senes debilitate ple- *Juvenum stultitia.* rumq; affici: non diffiteberis tamen, Juvenes stultitiâ cōtrà divexari, ut Posidippus conquerebatur: dum scilicet ob juveniles calores quos coarctandos Justinianus putat *in l. ult. §. filius autem familias. C. de bon. qua liber.* in malum prócliviores sunt. *c. omnis atas. 12. q. 1.* ut non immeritò Homerus Juvenum consilia dixerit esse levia; ac seniorum gravia. Unde Poeta Græcus de Juvene quodam insano:

Vera refert in te divini carmen Homeri,
Dum Iuvenes dixit consilii esse levis,

Cui non absimile est, quod 2. *Iliad.* legimus, ab ore Nestoris, qui jam duas ætates trāsgressus erat, melle dulciorem orationem

nem fluxisse. Nam ut verè scripsit *de Senectute* Cicero: Non viribus, nec velocitatibus res magnæ geruntur; sed senum consilio & scientiâ: quibus non orbari, sed augeri solet senectus. Corpore siquidem senescente aut vergente deorsum conditione corporea, fervor spiritus in subliimiora conscendat. ut est *in cap. I. Extr. de renuntiat.* Hinc illa Salomonis exclamatio: Quàm speciosa veteranis sapientia, & gloriosus intellectus & consilium! *Ecclesiastici cap. 25. vers. 7.* Et *c. 8. vers. 11.* Non te prætereat, inquit, narratio Seniorum, ipsi enim didicerunt à patribus suis. Ab ipsis disces intellectum, & tempore necessitatis dare responsum. Inde pro senibus celebre & notum est elegans illud Adagium, quod D. Hieronymus adversus D. Augustinum adduxit, dehortaturus eum, ne se jam senem scribendo provocaret. *Bos enim* (inquit) *lassus fortius figit pedem.* Ut enim boves vetuli ad triturandum, dum fortius calcant, aptiores sunt: Ita & in literaria palæstra, homines senes, qui rerum experientia, & ante actæ vitæ studio sunt doctiores. Alciat. *in l. Gallus. in princ. ff. de lib. & post. nu. quinquagesimo octavo.*

Senum prudentia.

Quo fit, ut moribus Hebræorum, à quibus ad alios populos Justitia, Pietas, & Reipublicæ benè constituendæ ratio promanavit; Senes plerunque prælati fuerint, & ex his Senatus constitutus. Quod & Lycurgus Lacedæmoniorum Legislator imitatus instituit, ut viginti octo seniores semper Principibus Laconum adsisterent, *teste Plutarcho.* ex cujus etiam instituto Lacedæmonii senioribus adsurgebant, quod jam antea & Moses præceperat *Levit. 10.* Coram cano capite assurge, & honora personam senis. Quò accommodari potest id, quod habetur apud Ovidium:

Senectutis veneratio.

Magna fuit quondam capitis reverentia cani,
Inque pari precio ruga senilis erat.

Et apud Satyricum:

Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si juvenis vetulo non adsur. exerat.

Quem morem cum & Solon Athenis vellet introducere, persuadere autem non posset; Senex quidam dixisse fertur. *Solos Lacones sapere*, & apud eos optimum esse senescere. Nec verò præeminentiæ istius, quo senes gaudere diximus, deest ratio: cùm certum sit, Eos multa suo etiam malo didicisse, & non primis tantum labris res humanas gustasse; sed eas sursum ac deorsum volutatas penitus, & quasi in speculo fuisse contemplatos: atque ita publicis & privatis ærumnis edoctos, de eventu consiliorum dexterius judicare; crescentibus quippe cum ætate calamitatibus, etiam potentibus & felicibus hominibus: ut non temerè dixerit Antiquitas: *Time senectam quoniam non venit sola.* Et alibi legitur: Caniciem hominum prudentiam esse & sapientiam. *can. porrò. 84. distin.* & coronam senum esse multam peritiam. *Ecclesiast. 24. vers. 8.* Quibus accedit, quod experientia, qua senes præ juvenibus pollent, rerum magistra dicatur. *c. quam sit. de Electio. in 6.* & quòd impossibile, vel certè difficile putet Aristoteles *8. Politicor.* ut, qui opera ipsa non tractat, peritè judicare possit. Siquidem omne artificium incrementum recipiat, ut Marcianus respondit *in l. legatis 65. §. ornatricibus. ff. de legat. 3.* Rectè igitur Marius apud Sallustium: *Quæ illi audire & legere solent, eorum partem vidi egomet, alia gessi: quæ illi literis, ego militando didici. nunc vos existimate, facta an dicta pluris sint.* Adde, quòd Senes non ita rapiuntur suis affectibus, sed maturo consilio res administrant: & quoniam morti vicini sunt, solet eos, aut debet certè ex humana sorte admonere

mortis cogitatio *l. Senatus.35.§. Mortis causa.ff. de mort. cau. donat.* nihil contra officium, nihil contra justitiam tentandum, multò minùs peragendum esse. Cogitatio quippe mortis, qua humana fragilitas præcipuè perturbatur, *l. hac consultissima.8.§. at cum humana.C. qui testam. fac. poss.* sive instantis, sive vicinioris, flectit eos ad affectus tranquilliores, ut opes, honores, voluptates, obtrectationes, vindictæ cupiditatem, & reliquas seculi hujus fatuitates facilius possint contemnere. Quod autem Senex magis præsumatur memor salutis æternæ, quàm Juvenis, multis ostendit Tib. Decianus *cons.8. stantibus iis. nu.14. vol.2.* ut vel hinc quoq; verum appareat, quod dici solet. Mortis cogitationem multa bona operari, ut mundi contemptum, peccati evitationem, & cætera. de quibus videatur Bursatus *cons. 226. nu.32. vol.1.* & D. Tossanus *lib.3. de senectute cap.2.* Sed an Doctores seniores præferendi sint Junioribus, licet perspicacioribus; id diligenter pertractatum est ab interpretibus, præsertim verò *Dn. Abelo Strasburgo*, Jurisconsulto eximio, & nunc quidem inclutæ Reipublic. Norimbergensium consiliario solertissimo, præceptore quondam meo multis nominibus mihi observando, *in l. cum quid.3.ff. si cert. pet.*

D. Abel Strasburgus.

Illud pro Tempore, & quidem Coronidis loco hîc adjecero; Platonem Naturæ egisse gratias, quòd natus esset homo, non belua; masculus, non fœmina; Græcus, non Barbarus; inprimis verò etiam *Socratis temporibus*, qui primus Ethicen de cœlo deduxit, ut mores hominum depravatos componeret. Adeò ille magni referre putabat, in quæ tempora & loca Ingenium uniuscujusque incidisset! Quod ipsum & Thrasea ap. Tacitum *lib.16. Annal.* confirmavit, accepto Senatusconf. & sectis utriusq; brachii venis, r [illegible] illum ad se Quæstorem, qui mortem denunciaret, ore plusquam humano ita compellans: *Specta Iuvenis, & omen quidem Dii prohibeant; cæterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.*

Plato cur naturæ egerit gratias.

Thrasea magnanimitas.

Quo dicto Iocum hunc de tempore concludo, ne aut intempestivior, aut prolixior, quàm par sit, videar, aut tanquam pictor ille Callimachus, diligentiæ industriæque suæ nunquam finem habens, reprehendar; & nimia curiositate omnem operis mei gratiam ipsemet quodammodo auferam.

1. *Hodiè ita subtiliter elaborabantur Horologia*)

Recenset hoc loco Pancirollus aliquot Horologiorum formas: quibus infinitum esset singulas subinde excogitatas velle addere. Interim, dum in quibusdam Sphærarum cœlestium motus expressos ait: meminerimus inventionem illam *Archimedi* non immeritò forsan accepto ferẽdam esse. Hujus quippe ingenium supra quàm ullo possit eloquio explicari, docile, perspicax, & divinum, in mundi opificio Deum ferè ipsum lacessere visum est, quando concinnè cœlum conflasse æneum memoratur; ut inibi septem viserentur planetæ, & ratione incomparabili etiam motus verissimè deprehenderentur, quando nec cœlestis deerat vertiginis simulachrũ. De hac Archimedis Sphæra exstat *Epigr. Claudiani.* Et de aliis ipsius instrumentis videri poterunt Plutarchus *in vita Marcelli*, & Cicero *5. Tusculan. quæstion.* Tale procul dubio fuit cœlum illud argenteum quod Paulus Jovius & Sabellicus *lib.24. in Supplem. histor.* scribunt, & Imperatore Ferdinando Constantinopolim Turco-Solimanno dono missum, & eam quidem machinam argenteam ab hominibus duodecim eò delatam, singulasq; ejus partes

Horolog. formæ.

Archimedes.

Cœlum argenteum.

partes tum in præsentia Solymanni ab artifice fuisse compositas, & rursum destructas; exhibitio pariter libello, quo modus admirabilis istius Sphæræ in perpetuo motu asservandæ docebatur. Meminit etiam Gulielmus Sallustius Bartasius *in Septimana divina, die sexto*, cœli ejusmodi vitrei, quo *Saporem* Persarum Regem, qui tempore Constantini principis severissimi regnavit, superbiisse legimus, insidentem thoro alto, & pedibus subjectam vitream illam cœli machinam, instar novitii cujusdam Dei, contemplantem. quo etiam nomine *Solis & Lunæ fratrem* se sanè quàm insolenter nominabat. Sic enim epistolam illam, quam ad Constantium Imper. dedit, fuit exorsus: *Rex Regum Sapor, particeps siderum frater Solis & Lunæ*, Constantio fratri meo salutem plurimam dico. Mox submonet, provinciis quibusdam cedat: quoniam medelarum quoque artifices urere, nonnunquam & secare sibi permittunt, quo residuis liceat integris post hæc uti. Id ipsum & bestias factitare quoque, quæ cur expetantur gnatæ, id abscissum sponte amittant, ut in reliquum supersint impavidæ, qua de re videri poterunt Cœl. Rhodiginus *libr.8.cap.3.* & Hieron. Cardan. *De varietate Rerum*. Et quis non videt, hominem in rebus quàm plurimis Dei videri velle æmulum? Nam cùm Græci, tum Latini scriptores, & ex his Plinius *lib.35.cap.10.* tradidit, Zeuxin illum pictura nobilem, tam artifici ingenio uvas pingendo repræsentasse, ut deceptæ aves ad eas, tanquam planè veras advolarent. (adeò eas ars æmula naturæ, veritati similes explicuit, ut cum Apulejo dicam *lib.2. Milef.* Nam & depicti in tabulis ejus imaginem vultus, veluti spirantes vivere & anhelare videbantur.) Fecit & Penelopen, in qua expressisse mores videtur. *d.lib.35.cap.9.* Idem, cum Vetulæ cujusdam deformitatem suo artificio perfectè delineasset, eamque intentè intueretur, usq; adeò ob expressam graphicè anus deformitatē ac turpitudinem, in effusum prorupisse risum legitur, ut animam inter ipsum ridendum efflarit. Joseph. Quercetanus *in diatet. poly-histor. cap. 7. fol. 67.*

Cœlum vitreum.

Saporis fastus.

Zeuxis præstantia.

Apelles quoque excellentis fuit peritiæ, ut equam sic ad vivum expresserit, & canem, ut prætereuntes equi adhinnirent, adlatrarent canes. Notaq; est Myronis Bucula, quæ ex ære ita erat ad vivum expressa, ut non gregem tantùm, sed & pastorem ipsum posset fallere, de qua Ausonius *Epigram.57.*

Apelles.

Myronis.

Bucula sum, cœlo genitoris facta Myronis
Ærea: nec factam me puto, sed genitam.
Sic me Taurus init, sic proxima Bucula mugit,
Sic vitulus sitiens ubera nostra petit.
Miraris, quòd fallo gregem: gregis ipse Magister
Inter pascentes me numerare solet.

Et Myroneum quidem illum nobilitavit maximè Bucula versibus celebratis laudata: quando alieno plerique ingenio magis, quam suo commendantur, ut ait Plinius *lib.34.cap.8.* Cæterùm illum ipsum *Myronem*, qui penè hominum ferarumque animas ære comprehenderat, præ inopia hæredem non invenisse scribit Petronius Arbiter: quod Francisc. Juretus *in Notis ad Symmach. Ep.23. lib.1.* retulit. Sed & memoriæ proditum est, marmoream Venerem arte tam mira ab Praxitele elaboratam, ut spectantes subinde libidinis titillarentur incentivis. Ferunt (ait Plinius *lib.36.cap.5.*) amore captum quendam, cùm delituisset noctu, simulachro cohæsisse: ejusque cupiditatis esse indicem maculam. Unde Gnidiam illam Venerem vesano amore cujusdam juvenis insignem alibi appellat, *lib.7.cap.38.* Ejusmodi quid & Atheniensi cuidam adolescenti summo

Praxitelis.

Venus.

ff 3 loco

loco nato obtigisse, legimus apud Ælian. *lib.9.variar.histor.* Is enim statuam *Bonæ Fortunæ* (ait Ælianus) ad Prytanæum stantem deperibat: & sæpè in complexus ejus se insinuans, oscula dabat: atque inde raptus in furorem, œstroque percitus, propter cupiditatem, in Senatum veniebat, & enixè rogabat, ut sibi eam liceret emere. At cùm nihil proficeret, multis regiis sertis & coronis imagine coronata, oblato sacrificio, ipsaq; precioso vestitu ornata, profusis innumerabilib. lacrymis, ipse sibi mortem conscivit. Huic rectè respondere poterat Hercules Stroza, Poeta verè nobilis, marmoream imaginem ita loquentem introducens:

Bonæ fortunæ statua.

Hic licet assideas, & marmora surda fatiges:
Nil tibi, quod prosit, saxea forma dabit.
Qui faciem finxit, voluit simul addere mores,
Et duram duro marmore composuit.

Cæterùm non constitit intra hos terminos humanum ingenium, sed ulteriùs id longè progressum videmus. quandoquidem Ægyptios scribit Mercurius virtute quadam inenarrabili Deorum confinxisse simulachra, ut articulatam promerent vocem, nec non (ut nil admirationi desit) progrederentur. Lud. Cœl. Rhodiginus *lib.2. Antiquar. lection. cap.*17. Certè ab Alberto legimus fictile caput fabricatum, quod suo tempore loqueretur. Id qua ratione, per tubum plumbeum præsertim etiamnum fieri possit, Joh. Bap. Porta docet *lib.16. Magiæ Naturalis, c.*12. *& lib.*29. *cap.*1. Quo fit, ut minùs mirer Architam illum Tarentinum, à quo pleriq; nobiliũ Græcorum, & Favorinus Philosophus memoriarum veterum exsequentissimus, affirmatissimè scripserunt, simulachrum columbæ è ligno, ratione quadam disciplinaq; mechanica factum volasse. ita erat sc. libramentis suspensum, & aurâ spiritus inclusâ atq; occultâ concitum. Gell. *lib.*10. *cap.*12. quanquam volantis columbæ machinulam, facilimè profiteri audet Julius Cæs. Scal. *Exercit.*326. *ad Card.* ubi Naviculam sponte mobilem, ac sui remigii authorem se facturum ait nullo negotio. Eadem enim ratio, ait, cum volante avicula. Materia ex junci medulla parabilis, vesiculis amicta, aut pelliculis, quib. auri bracteatores, atq; foliatores utuntur, nervulis obvoluta. ubi semicirculus rotam unam impulerit, motum præstabit aliarum, quibus alæ agitabuntur. Fuit autem Architas Mathematicus summus, ut ex illo Horatii *li.*1. *Carminum, Oda* 28. satis constat, dum eum

Simulachra loquentia & euntia.

Architæ columba volatilis.

——*maris & terræ, numeroque carentis arenæ*

mensorem vocat: respiciens fortassis ad illud Apollinis apud Herodotum *lib.*1. ubi Apollo magnificè gloriatur, sibi arenæ numerum notum esse, dum ait: Scio ego arenæ numerum, & mensuram maris. quo adducti posteà sunt Geometræ, ut aliquid audacius susciperent, pronunciarentque, quantus Arenæ numerus futurus esset, si eâ refertus esset mundus. quod Archimedes in libello, *qui* ψαμμίτης *inscribitur*, ratiocinatur contrà quàm proverbium habet: *Metiris arenam*, id est, conaris, quod non potest fieri & explicari. Horat. igitur è globo maris & terræ Geometram significat; ex arenæ numero Arithmeticũ. quas duas artes nomine Geometriæ plerunq; veteres complectebantur, ut Adrian. Turneb. docuit *lib.*26. *Adversar. cap.*1. Estque iste Horatii locus argumento satis evidenti, plus in Poetis latere eruditionis, quàm plerique supercilіosi viri, eorum contemptores censeant: qui præter puerilem oblectationem, vel ut Eratosthenes, sonantiore risu ob hoc excipiendus, dicebat, anile quodam fabulamentum, nihil iis inesse credunt. quæ sententia solidissimè confutata est à Ludovi-

Arenæ numerum & maris mensuram scire.

dovico Cœl. Rhodigino *lib.7. Antiquar. lection.cap.1.& 2.* Et quidem Osores illi poetarum meminisse debuerant illius, quod apud Platonem *in Min:e* admonet Socrates, cavendum inprimis esse iis, quibus fama curæ est, ne poeticum aliquem hominem infensum habeant: quippe qui in utramque partem tum ad laudandum, tum ad vituperandum, maximam vim obtineat. Quod Anytus & Melitus, ut à Socrate fortasse didicerant, ita in præceptorem retorserunt, emptâ Comœdiâ plusquam tragicâ ab Aristophane, doctissimo nebulone: qua optimum virum & hominem divinum stolido vulgo deridendum & tandem iniquissimis suffragiis condemnandum propinarent. ut tradit Goropius *in Amazonib fol.812.*

In poetarum osores.

Porrò Columbæ isti volatili nihil opinor artificio concesserit Aquila illa lignea, quæ ante Imperatorem Norimbergam ingressurum in aere subvolavit, atq; eum præcessit usque ad portam. Cujus, ut & Muscæ ferreæ itidem volatilis, Guilielmus Sallustius Bartasius meminit loco ante allegato. Utriusque sanè inventionem Petrus Ramus Johanni Regiomontano tribuit, in præfatione *lib.2. suar. observat. Mathem.*

Aquila lignea.

Musca ferrea.

Ac quoniam Pancirollus Horologia, vel amygdali instar efformata in collo suspendi ait: non abs re forsan fuerit, de Operum minutorum, & præ nimia exilitate ipsum ferè visum effugientium artificibus, quædam hîc subjicere. *Callicrates* igitur, si Plinio credimus *libro 7.cap.21. & libr.36.cap.5.* ex ebore formicas, & alia tam parva fecit animalia, ut partes earum à cæteris cerni sive discerni non possent. Et *Myrmecides* Milesius inter cætera laudatæ industriæ monumenta in eodem genere inclaruit: quippe qui ex eadem materia quadrigam fabricasse legitur, quâ cum agitatore suo Musca integeret aliis & cooperiret: item & Navem, quam Apicula pennis absconderet. Hujus & M.Varro meminit *lib.de ling.Latina, sexto*: docens, qua ratione subtilia illa opera oculis collustrare possis. Etenim, inquit, facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecus admoveant nigras setas. Testis quoq; est Hadrian. Junius *lib.1. Animadverf. c.6.* spectasse se non sine magna animi voluptate Mechliniæ, nobili Brabantiæ oppido, cerasi calculum, in modum quasilli exsculptum, quo continebantur quindecim alearum paria, suis punctis affabrè distincta, ita ut acie oculorum dignosci potuerint clarè, cui tamen non dubia aut tenebrosa erat illa oculorum lux, fuerat autem emptus is calculus ab Hagano quopiam apud Confluentes Rheni & Mosellæ. Tradidit & Cicero, referente eodem Plinio *lib.7.cap.21.* vidisse se in nuce inclusam Iliada Homeri, carmen in membrana scriptum. Sed Homerum longè preciosiore custodiâ dignum putavit Alexander Magnus, illud crebro in ore habens, se Iliada & Odysseam Homeri usquequaq; sequutum instar optimi viatici, nempe pro laborum solatio & irritamento, ut est apud Plutarchum. Itaque inter spolia Darii Regis Persarum, unguentorum scrinio capto, quod erat auro gemmisq; ac margaritis preciosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus, (quando tædebat unguenti bellatorem & militia sordidum) Imò herclè, inquit, librorum Homeri custodiæ detur; ut preciosissimum humani animi opus, quàm maximè diviti opere servaretur. Cujus ego laudes singulas si deprædicare velim, verear, ne laborem suscepturus sim inanem, ac prorsus inutilem: cum nihil hoc aliud videri possit, quam eum laudare, quẽ nemo vituperat, sed omnes venerantur & suspiciunt. aut verò etiam cum Aristophane quærendum mihi sit, Undenam muves-

Opera minuta.

Formica ex ebore.

Quadriga.

Navicula.

Alea ex cerasi nucleo.

Ilias nuci inclusa.

Alex M. quanti Homerum fecerit.

Homeri laus.

μυριάμφορον, quod, Suida interprete, *decies mille amphorarum* verbum est, accipiam, quo satis dignè cõpellare eum possim. Eo quippe provectus est auctoritatis, ut non tantum *priscæ poeticæ divinus* auctor apud Græcos, ab Apulejo *lib.9.* sed & contentione summa *literarum parens*, *& doctrinarum fons* à celeberrimis pronuntietur auctoribus. Estq; memorabile inprimis, quod Palaton ζωγράφος sive pictor cum Homerum describeret, illum quidem velut vomentem exprimebat; poetas verò reliquos per ambitum adstitutos ἐμημεσμένα ἀρυομένυς, id est, quæ rejecisset is, absorbentes. Cui non ineptè accommodari poterit illud Ovidii:

Aspice Meonidem, à quo ceu fonte perenni
Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Homerus veluti vomens.

Adde, quod ut Orphei *Cygnus*: ita Homeri simulachrum apud Veteres habita fuit *Luscinia*: sive ob multiplicem vocis varietatem sive delectabilem suavitatem, sive pertinacem in ea continuationem. quandoquidem in una Luscinia, perfecta Musicæ scientia modulatus editur sonus: & nunc cõtinuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto: promittitur revocato, infuscatur ex inopinato: interdum & secum murmurat: plenus, gravis, acutus, creber, extentus, ubi visum est, vibrans, summus, medius, imus. Omniaque tam parvulis in faucibus, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitavit: ut non sit dubium, hanc suavitatem præmonstratam efficaci auspicio cum in ore Stesichori cecinit Infantis. quibus Musicæ leporibus enarrandis cum Luscinia Plinius ipse contendere videtur *lib.10. Nat hist.c.29.* quib. omninò addendum est, quod de Homeri laudibus, patria, luminum orbitate, & quo tempore vixerit (qua de re multum Auctores ambigunt) ex probatissimis scriptoribus retulit Melchior Guilandinus *in tr. de Papyro. memb.4. fol.68. & seq.*

Luscinia adumbratus.

Sed ut ad minuta redeam opera: scribit Ælianus *lib.1. de var. hist.* Myrmeciden & Callicratem in sesamo distichon elegeium literis aureis inscripsisse. Quod tamen homo prudens & virtutum studiosus, ait laudibus nequaquam deprædicabit. Quid enim hæc aliud sunt, quam temporis vana perditio? Prudenter igitur Alexander Magnus: qui ostentatorem quendam Ciceris grana per longius missa intervallum, citra frustrationem in acum inserentem nullo alio munere, quàm leguminis ejusdem modio censuit donandum. Quo ipsi & hominis vanitatem, & ματαιοτεχνίαν quorundam non inficetè derisit: quam tu inanem artis imitationem rectè dixeris, sicubi laboris insumitur plurimum, operæ precio nullo. Cœl. Rhodig. *lib.17. antiquar. lection. cap.31.* Ex quo genere meritò esse dixeris Pulicem in collo aureola catella, eaque prælongâ vinctum, atque in deliciis habitum: cùm ille saliret aliquando: nonnunquam heræ sugeret delicatulum sanguinem: deinde in lectulo satur sese collocaret: ut ad Cardanum ludens scripsit Scaliger *Exercit.336.*

In sesamo distichon.

ματαιοτεχνία.

Pulex catena alligatus.

DE PYXIDECULA NAUTICA TIT. II.

Magnetis seu pixidis nautica inventio & utilitas.

NEc minùs utilis est Nautis Magnetis usus, semper ad Septentrionem tendentis. Qua ratione fit, ut & die & nocte obscura, atque etiam tempestate coorta scire possis, quo loco sis constitutus, pyxidecula præsertim nautica adhibita quæ mirabilis ars est, & facilis ei, qui cognitionem ejus habet. Reperta

hac

hac fuit in Melphi, Campaniæ civitate: quæ hodiè Terra di lavoro *nuncupatur, ut voluit* Blondus *in Italia illustrata, ubi de Campania tractat, in fine. Ejus tamen auctor ignoratur. Veteres navigabant, stellam polarem considerantes, quam Cynosuram dicebant: itemq; stellas alias, ut* Virgilius *ostendit* lib. 5.

—clavumque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.

Si obscurum esset cœlum, ignorabant ubi versarentur, erantq; quasi deperditi, quemadmodum idem Virgilius lib. 3. *demonstrat;*

Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.

Hodie verò experientia ducti Nautæ, quam ex Aquilonis & pyxidecula istius observatione sunt consequuti, semper sciunt, quo in loco agant.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Navigat. author Neptunus. Cretensium placitus contineri constat, Neptunum illum maris Deum enavigandi scientiam Mortalibus communicasse, atque etiam classem conflasse primùm, cui sit à Saturno præfectus. Eundem etiam equos omnium primò domuisse, *libr. 1. Tit. de Morbus in bello usurpat.* ostendimus. Inde certè cognominis nata occasio, ut & Neptunus & Hippius diceretur: quòd ex Phurnuti sententia, mari celerrimè iter peragatur, velut equorum functionem subeuntibus navibus, ut est apud Rhodigin. *libr. 19. Lection. Antiquar. cap. ult. in fin.* Thucidides & Libavius *declam. quadam*, *Corinthiis.* Corinthiis primam attribuunt concinnationem navium, quæ quidem formam præ se ferrent, quæ nunc etiam est frequentior: Alii aliis, de quibus consuli poterit Plinius *lib. 7. cap. 56.* Ego Phœnicum laudem inter alia præcipuam fuisse positam didici in Navigandi præstantia: quorum, ut cum Lucano dicam *libro* 3.

—rates, non flexo limite ponti
Certior haud ullu duxit Cynosura carinis.

quippe qui perspectâ Cœli & maris societate, primi duos discreverunt polos, id est, extremos vertices, circa quos sphæra cœlestis vertitur. Quinque enim hæc eximia generi humano præstitisse Syrophœnices videntur, quantum quidem ex Plinii *lib. 5. c. 12. & 19.* possumus consequi: nempe literas, siderum cognitionem, navigandi industriam, nec non militiæ disciplinam, & frequentem Urbium exstructionem, quod pluribus exsequutus est Steph. Forcatulus *libr. 1. de Imper. & Philos. Gallor.* Sed hoc amplius ipsum nos præpotentem Deum, ut Universitatis, ita & navigii architectum piè agnoscimus: qui *Imo Deus ipse.* fabricationem illius Noam docuit, ante omnium istorum, quos dixi, memoriam. Id quod non tantùm *Genes. 6. vers. 14.* sed & *Sapientiæ 14. v. 6.* signatè exponitur his verbis: *Sed & ab initio cùm perirent superbi Gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen nativitatis, quæ manu tua erat gubernata*, quo in loco etiam occasio & finis navium subsequutarum indicatur. *Navigationis occasio & finis.* Acquirendi scilicet cupiditas, & ne essent vacua sapientiæ Dei opera: qui fragile illud lignum providentia sua gubernet, dum & in mari viam, & inter fluctus semitam dedit firmissimam. *Navigandi ars antiquissima.* Quæ cùm ita se habeant: non potest sane non antiquissima esse navigandi scientia: ut

ut hinc dubitare non parum possis, Num etiam Veteribus cognitum fuerit hoc pyxideculæ Nauticæ instrumentum, quo in navigationibus nostris nihil hodie frequentius. Auget dubitationem, quòd sub *Versoria* appellatione Plautus ejus meminisse videatur *in Mercatore. Sc. Dirûm atque.*

Pyxis nautica an veteribus cognita.

His ventus nunc secundus est, cape modo Versoriam.

Versoria.

Et *in Trinummo, Sc. Stasime facte.*

Cape Versoriam, recipe te ad herum.

Utroque enim loco Naviculatoriam pyxidem intelligi, sunt qui putent. quorum tamen sententiam rectè improbat Hadrianus Turnebus *lib. 20. Adversar. cap. 4.* docens, Versoriam ibi funem denotare, quo velum vertitur. quod illo ejusdem Plauti probat *in Epidico*, Sc. Heus adolescens:

Ut cunque in alto ventus est Epidico, eximo velum vortitur.

Rectè, *eximo*. Sic enim ima pars veli, hoc est, imus angelus intelligitur, vel funis, quo velum tenditur. quem funem etiam *Navis pedem* dici video, & quidem tam dextrum, quàm sinistrum. Duos certè Navis pedes Catullus innuit:

——Sive utrumque Iuppiter
Simul secundus incidisset in pedem.

quanquam non ignoro, apud Plautum *in Menaechmis*, Sc. Bene obsonari: per *Navales pedes* interdum etiam vel Remiges, vel Remos significari, quibus Naves veluti ambulant. Quo pertinet illud Ausonii:

Remipedes certant medio cum flumine lembi.

Cùm hæc scriberem, venit mihi in mentem ejus, quod Ulpian. ex Pomponii sententia scripsit; Non debere exercitorem navis per Remigem aut Mesonautam obligari. *l. 1. §. qui sunt igitur. ff. Naut. caup. stabul.* quo loco per Mesonautam Hermolaus Barbarus significari putat Mancipium, in medio Navis unicuique deserviens: quales sunt Mediastini in domibus.

Mesonautæ.

Est enim *Mediastinus* (cujus & apud Ulpianum mentio *in l. ult. ff. de oper. serv.* & Columellam *lib. 1. cap. 9. & libr. 2. cap. 13.*) mancipium abjectius, quod vilissima & sordidissima ministeria obire domi cogitur, domum verrere, purgamenta efferre, ligna congerere, & hujusmodi alia facere: Ipsum ob hoc ita dictum, quòd in media domo ad imperia omniū nutusq; excubare soleat. Sic ergò dictos putat *Mesonautas*, qui in media navi simili servitutis conditione omnibus præstò sunt. Gothofredus Mesonautam intelligit eum, qui medium inter summos & imos locum teneat: Summos, ut proretas & gubernatores: Imos, ut Remiges: & qui aliis remigandi signum præbeat. Cui officio qui præsunt, hoc est, qui operam dant, ut Remiges pariter remis aquam pellant, Hyginio, dicuntur *ad pitylum sedere*. Est enim *pitylus*, fictitio nomine, sonus ille, quem remus illisus aquæ efficit, & Nautici pitylum vocant, cum ad *Celeuma* remigatur: sicuti Turnebus explicat *lib. 28. Adversar. cap. 43.* A Celeumate autem illo, Navigationis moderator, quem Plautus *hortatorem* vocat, quod ea hortamenta faciat, quæ Græcis dicuntur Celeusmata, *Celeustes* fuit nūcupatus. de quo videri poterit Guilhelmus Budæus *ad d. l. 1. §. qui sunt igitur. ff. Naut. Caup. Stabul.* ubi non minùs, atque apud Turnebum *loco citato*, varia officia nautica doctè & eleganter exposita invenire est. *Celeustes* autem, sive Hortator ille modum dabat classi, & imperabat Remigibus: ut, cum necesse erat, vel remigarent, vel desisterent: qui idcircò *Pausarius* dictus est Senecæ *Ep. 56.* atq; idem, qui Ovidio *Hortator* est, & Ælio Stiloni *Portisculus*. Modum autem dabat hortator *vel voce*: Ovid. 3. *Metam.*

Mediastinus.

Ad pitylum sedere.

Celeustes Navis moderator.

Celeustæ officium.

Celeustes Pausarius Portisculus.

——re-

——requiemq, modumq,
Voce dabat Nautis, animorum hortator Epopeus.

vel cantu, aut per Symphoniam: Ascanius *in divinat*: Cani remigibus celeusma per symphoniam solebat, & per assam vocem, hoc est, ore prolatam: &, ut in Argo navi *per cytharam*, Quintilium *libr. 1. cap. 14.* siquidem remiges cantus hortatur. Censorinus *de die Natali cap. 12.* denique, quo facilius sufferát loborem vel in navis metu à vectore symphonia adhibetur: vel denique *Malleo, qui portisculus*. Ælius Stilo: portisculus, qui in portu modum dat classi: & hortatio illa quoquomodo fieret, celeusma dicebatur: ut perq̃ doctè id explicat Savaro in *Notis ad Sidon. Apollinar. ep. 10. lib. 2.* Mesonautas porrò quod attinet, Mihi propior vero videtur Alciati sententia, qua Mesonautas eos interpretatur, quos idem Ulpianus Græcis *ναυτεπιβάτας* dici ait *in l. ult. ff. d. tit.* siquidem Noricam sequamur lectionem, quæ sic habet: *Et quid. si quis sit ex his, quos vulgò μεσοναύτας, Græci ναυτεπιβάτας dicunt.* ut sint Mesonautæ, qui navem inscendunt, & ne aliquid nauti nomine domino navis solvant pro vecturæ precio, ducendis remis operantur: ab ἐπιβαίνειν, quod est inscendere. Unde Epibates, navis ascensorem significat: & ἐπιβάδες vel ἐπιβαλαὶ, naves eidem Ulpiano cõscensoriæ sive scansiles dicuntur, quæ trajiciendis vectoribus aptæ, vel transportandorum hominum causa factæ sunt, *l. 1. §. igitur. 12.* & ibi Budæus *ff. de Exercitor. act.* Aciat. *lib. 1. parerg. c. 43. & lib. 3. Dispunct. c. 21.* Ant. Augustinus *lib. 4. emendat. c. 17.*

Mesonautæ.

Pyxis Veteribus incognita.

Sed redeo ad Pyxidem: quæ modò *Acus vel acicula marina*, modò *pixis vel pyxidecula nautica*: sæpè etiam *Magnes* dicitur. Hanc Veteribus fuisse incognitam, omnes uno fatentur ore: quippe qua destituti vasto illi Oceano nunquam se ausi fuerint commitere: uti nec absque remis & actuariis navibus navigârint: ideoque semper oras ferè terrarum legerint: ut *ad Tit. 1. fol. 17.* indicavimus. Quo fit, ut cum illi sese alveo mediterraneo continuerint (nam sine acus marinæ usu, ut jam dicebamus, navigationem in alto Oceano institui non potuisse, disertè scribunt Petrus Ciezius *lib. 2. Histor. Indicar. cap. 9.* & Gomara *lib. 1. Histor. General. Ind.*) Nostri beneficio pyxidos quotannis orbem terrarum crebris navigationibus obeant, & in alium orbem, ut ita dicam, colonias deducant: jam ut intimos recessus apertos habeamus, & exinde non modo mercatura abundans & quæstuosa evaserit; verum etiam omnes homines secum ipsi, & cum Republ. mundana, velut in una eademque Civitate mirabiliter conspirent. Johannes Bodinus *in Methodo historiarum, c. 7.*

Jam cùm vasti illius Oceani immensa sit & inscrutabilis profunditas, ut nullâ quantumvis maximâ funium copiâ fundus indagari queat, quemadmodum ab iis relatum est, qui mare idpermearunt: ideoque dies noctesque, quamdin ventus est secundus, cursus tenendus; obtinente autem malacia, consistere necessum sit, quandoquidem navigia mari illi accommoda, perinde ac naves actuariæ, remis non agantur: Consequens nimirum est, *Bolidis*, de qua tam multa ab anilium fabularum nugamẽtis non aliena commemorantur, usum ibi esse posse nullum: ut scilicet humus eâ eruatur, qua Navitæ, in quibus terris versentur, dignoscant. Est enim *Bolis*, instrumentum, trunculum pyramidalem formâ referens, & acuta parte perforatum: quod funibus attexitur. sebum verò ex altera parte applicantes in profundum demergunt Nautæ, quoties locum stationi idoneum nactos se esse putant. Cui si arena adhæserit, op-

Bolidis descriptio.

 por-

portunam esse stationem colligunt: sin minùs, linum aut rupem subesse cognoscunt, cui anchora defigi minimè possit; ideoque aliò esse properandum. Id quod in Occidentali illo Oceano, ob gurgites scilicet imperscrutabiles fieri non posse, atque ideò irridet Johan. Lerius *in histor. Navigat. in Brasiliam c. 21.* Quanto certior & præstantior est pyxidis nauticæ, qua de agimus, ratio? quæ inventore gaudet Flavio quodam, Melphi in Neapolitano regno, florētissimo illo tractu Campaniæ, (quæ, ut Pancirollus hoc loco rectè monet, & à nobis *in Titulo de Campania*, indicatum fuit, hodie etiamnum *Terra di lavoro* dicitur) oriundo. qui Acus marinæ usum ante annos plus minùs trecētos excogitasse commemoratur à Ciezo & Gomara, locis suprà allegatis. Hanc inter cætera rerum inventa admiratione primum dignam censet Hierony. Cardanus *lib. 17. de Artibus, artificiosisquè rebus.* quippe qua tot sulcantur maria, creditur profundo pelagi & vastitati aquarum & vētorum turbini salus tot hominum, tam ingentes pecuniæ, ipsorum denique vita principum, vasculo tam parvo, virgulæque, imò acui modicæ! nec solum sufficeret hæc credidisse, nisi etiam ea nos dirigat ac doceat, lapisque sensus expers tot viris sapientissimis, oculatis atque auritis præstet. Ejus verò formam, prout ab Hieronymo Osorio propter eos, qui à maritimis regionib. remoti sunt, explicata est, hîc loci adscribere duco convenientissimum. Vasculum est (inquit Osorius *lib. de Reb. Emmanuelis Lusitaniæ Regis*) è ligno factum, planum atque rotundum, altitudine duorum aut trium digitorum. In medio habet stylum præfixum, in summo præacutum, aliquantò breviorem, quàm sit vasculi ipsius altitudo. Regula deinde è ferro solertissimè facta, tenuis & angusta ad vasculi modum dimensa; ita tamen ut diametri ipsius vasculi longitudinem non exæquet, inducitur. Styli verò cuspis per medium hujus regulæ, quod est inferius excavatum & fastigiatum, superius immissa, ita eam suspensam, paribusque momentis libratam continet, ut utrinque angulos pares efficiat. Operculo deinde vitreo, ænea virgula circumdata firmato, ne possit regula excuti & aliqua ex parte labare, contegitur. Cùm verò magnetis ea natura sit, ut non modò ferrū ad se trahat; verùm etiam una illius pars ad Septētriones adspiret, altera in Austrum propendeat, naturamq; suam cum ferro communicet: efficitur, ut, cùm regulæ hujus caput ad eam magnetis partem, quæ spectat ad Septentriones, applicatum, attrituque illius extorsum fuerit, eandem in se vim concipiat: & cùm ita suspensa extiterit, ut mobiliter in varias partes impelli possit, semper in Septentriones insita propensione referatur. Sic autem fiebat, ut Nautæ hoc instrumento moniti, quamvis in profundo pelago versarentur, & cœlum esset nubilum, & caliginosum, possent tamen ad Septentrionis rationem cursum dirigere. Hanc autem regulam, quia ad Acus similitudinem proximè accedebat, *Acum navicularium* appellabant. Deinde cùm facillimum sit, humanis ingeniis addere semper aliquid ad ea, quæ sunt solerter inventa, aliam normæ rationem excogitârunt, qua possent exactiùs, quem cursum in navigando tenerent, ratione perspicere. E virgulis enim ferreis figuram efficiunt lateribus paribus, angulis imparibus, in rhombi speciem deformatam. Huic unam ex parte superiore, alteram ex inferiore chartam orbicularem adglutinant. Magnetis autem adjuncta vi, sic figuram hanc temperant, ut unus ex acutis angulis Septentrionem, alter Austrum respiciat: ex obtusis verò unus ad Ortum Solis, alter ad Occidentem spe-

Pyxidis inventio

Verè mirabilis.

Eius forma & usus.

ctet:

stet: Diametri autem orbis hujus longitudo figuræ longitudinem non excedat. Habet autem orbis hic in medio æneum umbilicum affixum, ad eam formam factum, qua diximus regulæ medium fabricatum fuisse. Per umbilicum illud igitur styli cuspis immissa orbem hunc suspensum continet, qui non modò regulæ illius, de qua diximus, vice fungitur, sed omnes ventorum regiones, quorum flatibus navis impellitur, in conspectu proponit. In charta namque superiore Septentrio, & Auster, & Oriens, & Occidens, & interjectæ inter hos terminos regiones exactissimè describantur. Normâ ad hunc modum constitutâ, hoc restabat incommodi, quod opus erat, quoties navis fluctibus agitata, ut fieri necesse est, ut puppim aut proram, aut in alterutram latus inclinaret, ut illa in profundo subsidens adhæresceret; neque motu libero in Septentriones dirigi posset. Ne autem hoc eveniret, fuit solertissimè excogitatum. Nam vas ipsum paulò infra labrum circulo æneo arctè constringitur. Utrinque autem ab eo circulo virgula chalybea ducta, in foramen alterius circuli majoris & exterioris, modico intervallo ab interiore distantis, immittitur. Virgulæ vero binæ ita sunt æquales & oppositæ, ut si ex utraque una & perpetua fieret, circularis illius spacii diametrum contineret. Exterior autem circulus circa duas illas virgulas quasi circum axem versatur. Rursus ab exteriore circulo aliæ binæ virgulæ pari intervallo ad ambitum alveoli cujusdam orbiculati, intra quem hæc machinatio continetur, simili ratione perducuntur. Ita sunt autem hæ virgulæ exteriores interioribus ex adverso constitutæ, ut si duæ tantum ex illis quatuor directæ fierent, sese ad angulos rectos intersecarent. Cùm verò machinatio ex inferiore parte ænea & ponderosa sit, neque fundum attingat ullum, ita undique pellitur, ut medium locum teneat. Et cùm pensilis exsistat, pondere suo nixa ea ratione consistit, ut quamvis maximi fluctus navem jactet, ipsa semper ad libellam directa permaneat. Sic autem fit, ut nihil interveniat, quod normam ab eo motu, quo in Septentriones fertur, impedire queat. Hactenus Osorius. Cui consentanea scripsit P. Bellonius *lib. 2. Singular. cap. 16.* & Pet. de Medina Hisp. *de arte navigandi lib. 6. in pr. & lib. 3. c. 7.* ubi eorum argumentis, qui chartæ marinæ usum in forma plana propterea rejiciunt, quòd Mundus sit rotundus, respondet.

Alii pyxidis usus.

Nec verò solùm ad polos demonstrandos, nautico usui suam præstat opem ferreus obelus in pyxide: sed ferè ad infinita. Maximè cognitus est usus Magnetis in ferreis obelis in sciathericis horologiis: nam eis quiescentibus, stratam lineam ostendit illicò à Septentrione ad Austrum: unde à Gnomone cadentes umbræ diurnas horas demonstrabunt. Utuntur & magnetino indice Metallici in venarum extensionibus. Nam subterraneis in specubus, in quo situ index, qui magnetem tetigerit, steterit, ab ea cœli parte extendi metallorum venas cognoscunt. Præterea iis, qui ædificiorum ichnographias, imò Urbium, imò Regionum describunt, mirificum ministrant usum, dum situs anguli capiuntur, & in papyrum transferuntur. Utimur præterea in aquis ducendis, in aquæductibus, qui sub terra excavantur; in antris perforandis: in excavandis cuniculis, inque his immissis tormentarii pulveris cumulis, & obstructis spiramentis, ad excidendas ab imo arces, rupes & mœnia, iter ostendente pyxide. Sed & duarum pyxidum nauticarum operâ, quæ quidem Alphabeto circum scriptæ sint, amico longè absenti, etiam carceribus occluso, poteris in cumbentia nuntiare, &, ut amplius

dicam, pendent ex Magnete principia motus & alia mirabiliora: de quib. videatur Joh. Baptista Porta *lib. 7. Magiæ Naturalis.* Tanta igitur cum sit Magnetis præstantia: nequaquam errasse putandus erit Bodinus, qui in tota rerum natura nihil eo esse admirabilius, & usum ejus planè divinum dixit. *in Methodo historiar. cap. 7.* cujus rei exactam rationem Magnus ille Scaliger aliam non reddit, quam se nescire. Nos enim in luce rerum tenui caligare, in mediocri cæcutire, in majore cæcos esse, in maxima insanire. *Exercit. 131. ad Cardanum.* Nicander, & ex eo Plinius, appellatum autumant Magnetem ab inventore Magnete, armentario in Ida. Invenisse autem fertur clavis crepidarum & baculi cuspide hærentibus, cum armenta pasceret. Plinius *lib. 36. cap. 16.* Hinc navigia Indis ac Æthiopibus nec pice lita dicuntur, nec compacta ferro, sed laqueis arctata. Caussam facti augurantur nonnulli; quia insint in eo mari ferrum ad se pertrahentes petræ. Id haud videtur verum: quoniam Romanorum classibus illic res gerentibus, nil obvenit ejusmodi. Potior ratio, quæ de metalli promitur inopia. Sed nec aliunde invehi licet, quando ne fiat morte caveri traditur à Cœlio Rhodigino *lib. 18. Antiquar. lection. cap. 31. in fin.* respiciente fortassis ad Marciani Imperatoris Constitutionem, qua capitalem pœnam, bonis etiam Fisco addictis, subire decernitur, qui nedum cujusque generis arma, sed & ferri vel facti jam, vel adhuc infecti quippiam hostibus ausus fuerit venundare. Pernitiosum namque Romano Imperio, & proditioni proximum est (inquit) Barbaros, quos indigere convenit, telis, ut validiores fiant, instruere. *l. 2. C. quæ res export. non deb.* Ideoque nec animalia ad hostes licet traducere, quamvis *Alabarchia* vectigal, quod pro transductione pecorum alioquin inferri solet, fuerit remissum. *l. usurpationem 9. C. de vectigal.* Jacobus Cujacius *lib. 8. Observationum, cap. 37.* & nec vinum, oleum, aut liquamen, ne gustus quidem causâ eò transferre. *per text. in l. 1. C. quæ res export. non deb.* ne ejusmodi liquoris gustu admoniti Barbari arma in eos vertant; ideoque eas regiones armis invadere studeant, unde sibi id liquaminis comparare possint. Sic enim Longobardos legimus à Narsete in Italiam pellectos, & Gallos ab Hetruscis, ut ex Livio *lib. 5.* Andr. Alciatus probe observavit *lib. 4. Dispunct. c. 11.*

Magnetis usus divinus.

ejus inventio.

Arma, merces & annona ad hostes non exportãda.

Alabarchia.

Memini me de Navigationis periculo aliquid dixisse *lib. 1. Tit. de Nav. Trirr. & Quadrirem.* quibus addendum omninò est, quod *Sapientia 14. vers. 5.* dicitur. Navigantes exiguo ligno animas suas credere. Quod ipsum in memoriam mihi revocat illud Anacharsis: qui, dum interrogasset quendam, quanta esset spissitudo tabularum nauticarum: atque is, quatuor digitorum, respondisset: Tantillum, inquit, absunt à morte, qui navigant. Id pulcherrimis versibus expressit Juvenalis *Satyr. 12.*

Navigationum pericula.

Anacharsis.

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confisus ligno digitis à morte remotus
Quattuor, aut septem, si sit latissima tæda.

Idem itaque Anacharsis roganti, Utrùm plures arbitraretur esse Mortuos, an vivos? Navigantes, & ipse quærendo respondit, utro in numero ponis? dubitans nimirum, an inter vivos essent habendi, qui vitam undarum ac ventorum arbitrio commisissent: ut est apud Plutarchum *in Apophthegm.* Neque enim omnes & navigandi pollent arte, qua *Ericus* Gothorum Rex: qui quocunq; verterat pileũ inde vẽtum prosperum eliciebat, & in quã volebat subito asportabatur regionẽ. Joh. Magir. *lib. 47. Goth. hist.* Mart. del-Rio *l. 2. disq. Mag. q. 9. f. 110. & q. 16. f. 153.* Hinc Cato Censorius dicere consuevit, Trium, quæ in vita egis-

Ericus.

Cato.

egisset, se inprimis pœnitere: quod arcana fœminæ credidisset: si quis sibi dies absque fructu effluxisset: si quopiam navigio vectus esset, quo pedestri itinere pervenire licuisset; sentiens periculosam admodum esse Navigationem. Cui qui se commisit, & mare turgidum tentavit, nullum mortis quantumvis immanem impetum videtur reformidare,

Et propè tam lethum, quam propè cernit aquam,

ut canebat Ovidius. Id Navigantium periculum significantiùs etiam expressurus Regius propheta David: Ascendunt, inquit, usque ad cœlos, & descendunt usque ad abyssos: anima eorum in malis tabescit. Turbati sunt, & moti sunt, sicut Ebrius: & omnis sapientia eorum devorata est. *Psalm.* 107. *vers.* 26. 27. ut meritò, qui per mare iturus est, in mortis periculo dicatur constitutus, quod tamen, quoad juris effectum, ex iis interpretationem capit, quæ tradidit Jacobus Menochius *de Arbitrar. Iudic. libro* 2. *casu* 61: Plurimum namque refert, quo tempore suscepta sit navigatio, Utrum cùm aperta, an verò clausa adhuc essent maria. Quod ipsum ex Vegetio, de Mensibus loquente, quibus tutius navigatur, liquido cognoscitur, *lib.* 4. Ex die (inquit) tertia Iduum Novembr. usque ad diem sextum Iduum Martii, maria clauduntur. Nam lux minima, noxque prolixa, nubium densitas, aeris obscuritas; ventorum, imbrium vel nivium geminata sævitia, non solum classes à pelago, sed etiam commeantes terrestri itinere deturbat. Post natalem verò, ut ita dicam, navigationis, qui solenni certamine publicoque spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum: ipsiusque temporis ratione usque in Idus Majas periculosè maria tentantur. Ex quibus verbis collectu facile est, quamdiu maria dicantur clausa.

Davides.

Navigat. tempora.

Mare clausum.

Rursus aperta ea volvit Gratianus cum Valent. & Theodosio à KL. Aprilis, usq; ad diem KL. Octobris: tutam enim habitam iri, quæ intra id tempus suscepta fuerit Navigatio, satis innuit text. *in l. quoties.* 3. *de Naufrag. lib.* 11. Qua in re observandum est, *Navigationis natalem* Vegetio intelligi tempus Vernum, quo Mare, quod ob hyemis sævitiam clausum fuerit, navigantibus primum aperiebatur. quo tempore quæ instituebatur, prima dicebatur Navigatio. Docet id Cicero *lib.* 2. *ep.* 6. *ad Q. Fratrem* his verbis: Iidem ajebant, nunciare te *prima Navigatione* transmissurum. Nam paulò ante dixerat: atque adhuc *clausum* mare scio fuisse. Item *Ep.* 4. Tu mi frater, simul ac ille venerit, *primam navigationem*, dummodo idonea tempestas sit, ne omiseris. Licet id verbi aliter etiam possit accipi, ut Turneb. tradidit *lib.* 24. *Advers. c.* 34.

Apertum.

Natalis navigationis.

Navigatio prima quæ dicatur.

Utilis verò cumprimis erit illa Temporis distinctio, in condemnando vel absolvendo Nautâ pro mercibus submersis & naufragis. Nam si pelago merces is commiserit, congruo navigationis tempore; culpam commisisse non intelligitur, licet merces cum navi perierint *l. utique.* 16. *ff. de rei vindic.* secus si tempore adverso (hoc est, non debito) navigatum iverit, & res naufragio perempta sit: tenebitur mercatoribus ex amissione, non secus ac si imperitum magistrum Navis exercitio præposuisset. *d. l.* 3. & *d. l. utiq.* 16. *in fin. l. qui petitorio.* 36. *in fin. ff. de rei vindic. l. item quæritur.* 13. ibi, vel quo non debuit tempore. & *seq. ff. Locati.*

Nauta quando de mercib. submersis conveniatur.

Quòd si quis tamen vel Naufragum, vel Naufragium dolo malo suppresserit, pœnam Leg. Corneliæ incurret. *l. ejusdem* 3. §. *item is. ff. ad L. Corn. de sicar.* Est autem *Naufragum* supprimere (ita enim, & non *Naufragium* legit Budæus) hominem è naufragio errabundum arripere, & in vin-

Pœna supprimentis naufragium.

vinculis habere, aut in ergastulo concludere ad opus faciendum. Id genus hodiè sceleris & plagii ab Archipiratis perpetratur: qui homines incautos, in maritimis locis comprehensos, in triremes rapiunt, & ad scalmum alligant, ut sub flagellis remigent. Per *Naufragii* autem (quod verbi in omnibus ferè ita legitur exemplaribus) suppressores intelliguntur, qui naufragio ejectas res occultant. Quibus etsi mortis pœna olim inferebatur: cùm non mediocre flagitium audeat, imò pessimus sit & sacrilegus, qui se ejusmodi lucro mâcipat atq; illos rebus suis defraudat, quibus aliquis misericordia motus, vel de suo sumptus suppeditet, quemque in corde circumferunt dolorem, leniat; quum præsertim graves cruciatus in bonorum amissione sustineri, consentaneum sit. Quia tamen æquum non est, pro re materiali & fluxa, materiæ expertem & immortalem, animam nempe capere; Leo Imp. capitali pœna sublata, occultatorem pro re detenta quadruplum dependere sancivit. *Novell. const.* 64. Pertinet ad hanc rem, quod de Piscatoribus, qui cum ad capessendam prædam Navigantes ostensis nocturnis ignibus à recto cursu in periculum deducunt, Ulpianus respondit *in l.* 10. *ff. de incend. ruin. naufrag.* Ne piscatores, *inquit*, nocte, lumine ostenso, fallant navigantes, quasi in partem aliquam delaturi, neque modo in periculum naves, & qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam pœnam parent; præsidis provinciæ religiosæ constantia efficiat: scitum namq; est, solere navigantibus è turribus, quas *Pharos* appellatas fuisse Gothofredus censet, ad dirigendum cursum nocturnos ostendi ignes, de quibus illos Statii versus exordio

Naufragii suppressio.

Phari ignes navigantibus ostensi.

——trepidis ubi dulcia Nautis
Lumina noctivaga tollit Pharus æmula lunæ.

Dicta enim est Pharus, ex rei ipsius usu, ut ait Hegesippus *lib.* 4. *cap.* 27. ἀπὸ τοῦ φαῦ quasi φανηνὸν, hoc est, lucidum; quod nocturnis ignibus navigantium cursum dirigat. Quam in rem doctè commentatus est Joh. Gryphiander *in tract. de Insulis c.* 31. *nu.* 155. *cum seqq.* & nota est illa *de Nauplio Palamedis patre* historia: qui dolens filium suum factione interemptum, cùm videret Græcos tempestate laborare, môtem Capharum adscendit, & elevata facula signum dedit vicini portus: Ea re decepti Græci inter asperrimos scopulos naufragium pertulerûnt. Joh. Camertes *in Notis ad Silium Poly-histor. cap.* 19. *in fine* Quod utinam attenderent Insulani illi, qui spe prædæ, ut navigia accersant; locorum signa sæpe amovent aut corrumpût! idem Gryphiand. *de Insulis, cap.* 31. *nu.* 181. Etsi autem de naufragiorum bonis consuetudo apud maritimos invaluit, quia illa in prædam cedunt iis, ad quorum fines vel litora naufragia fiunt: & tamen postea, veluti barbara & iniqua penitus ab ala recessit Joh. de Platea & Lucas de Penna *in l.* 1. *C. de Naufrag. lib.* 11. Andreas Geil. *lib.* 1. *observat.* 8. Cùm enim naufragi non sponte, sed per vim majorem alienis litoribus illi dantur, *l. Cæsar.* 15. *ff. de publican.* nec debeat ipsis hominũ injuria adimi, quod fati misericordia reliquit *c.* 1. *de Treuga & de pace.* multo minus afflictio afflictis addi. *l. Divus.* 13 *& ibi Dd. de off. præs.* neque ex alieno fletu risus captari. *c. potestis* 20 *ext. de privileg.* Unde si propter necessitatem adversæ tempestatis expositum onus fuerit, non deberi hoc commisso vindicari divi fratres inscripserunt. *l. interdum.* 16. §. *si propter.* 8. *ff. de publican.* Ejusmodi igitur compendium sicuti Fiscum ex aliena calamitate sperare inhumanum & corvinum est *d. l.* 1. *C. de Naufrag. lib.* 11. Ita nec Fridericus Imperat. Regalibus vel caducis rebus adscribere voluit *in c. unic. Quæ sint*

Nauplii fraus.

Naufrago. bona an cõmittantur.

rega-

regalis. Hoc amplius Imperator *l.* 50. pessimum & sacrilegum vocat, qui se istiusmodi lucro mãcipat: quia quasi mortuos spoliat *Novell.* 64. quo ipso tamen inventæ, vel adservatæ rei retentio propter impensas, vel propter *Cogitu*, sive inventionis præmia (quæ etiam *Indicina præmia* cum Apulejo *libro* 7. vocare possis *l. falsus creditor.* 43. §. *quid ergo.* 9. *ff. de furtis*) minimè comprehenditur. Hoc enim *solatium*, ut Ulpianus vocat *in l. venditur* 13. §. 1. *ff. commun. prædi r.* Inventoribus præstari utile fuerit, ut Insulani ea spe adferendas suppetias incitentur, *arg. l.* 1. §. 1. *& l.* 3. *in fin. de Ruin. Incend. & Naufr.* cum rebus suis quas infortunium reliquit, congrua securitate lætentur *c.* 2. *extr. de Treuga & pace. l.* 3. *C. de Navicul.* Joh. Griphian. *d. c.* 31. *n.* 136.

Indicina præmium

Naufragi cur subito canescant.

Facit enim Naufragii, quam ob oculos versantem Mortis imaginem rectè dixeris, periculum, ut compertum sit aliquoties, eos qui ex illo præter spem salvi enatarunt, repentè canos evasisse. Hinc Artemidorus in somniorum interpretatione, Rasuræ somnium ait Navigantibus naufragium: Ærotis, extremum vitæ discrimen, citra tamen mortem portendere: eò quòd Naufragi, & à diuturno morbo se colligentes, radi consueverint: ut rasurâ periculi magnitudinem aliis testatam faciant. Joh. Pierius *lib.* 32. *Hieroglyph.* Indubitatum verò est, nulla re citius promoveri canitiē, quàm curis, mœrore, & metu. Commemorantur enim nonnulli, qui in præruptas rupes aucupii gratiâ, funis ope pervaserant, soluto eo aut delapso, desperabundos præproperam canitiem accersivisse. Nec indigna memoratu est historia, quam sibi olim à Francisco Dilpho, Cæsareæ Majestatis ad Serenissimum Angliæ Regem tum temporis Oratore narratam scribit Hadrian. Junius *in tractat. de Coma, cap.* 10. Ea sic habet: Hispanus nomine Didacus sive Diegus Osorius, nobilissima familia ortus, aulicæ puellæ amore captus, communicato prius cum ea consilio, in patula arbore & frondosa abscondenat se (ea crescebat in Hispaniis intra regii horti septa.) Interim fortuito catelli melitęi latratu prodita colloquii fides, Satellitum manui illum objecit. Comprehensus, carcerique inclusus, quòd capitale fuerat illic deprehendi, dictatâ ultimâ sententiâ ita inhorruit totus, ut Nox unica Juvenem eundem & Senem incanum viderit. Quo spectaculo motus Carcerarius, delato ad Ferrandum regem Catholicum prodigiosæ rei indicio, effecit, ut, capitalis legis rigore in benignitatem cōverso, Rex illum absolverit, dictitans pœnarum satis dedisse, qui præmaturam senectutem cum Juventæ flore commutasset. Similem historiam, quantum quidem ad insperatam Canitiem, audivi à quodā fide dignissimo: qui mihi pro certo adfirmabat, quendam fabrum in Hassia, cùm nocturno itinere à Cacodæmone sævissimè habitus esset ad auroram usque, una nocte caniciem spectabilem contraxisse metu.

Verùm ad Navigantes redeo: quibus cùm ille ipse quem dixi Timor, cum etiam Odoratus inprimis nauseam quoq; concitare solet. Odorem enim insuetum graviter sentimus: deque futuro ampliùs soliciti sumus, præsenti haud satis fidentes tranquillitati, proinde æstuans animus ac fluctuans; corpus simul concitat ac replet perturbatione. Propterea *prima Canonis* Avicenna Mari (inquit) commeantibus plerumq; accidit vertigo & corporis devolutio insimul sed & vomitus, fastidiente stomacho: mox tamen resident omnia. Cæterū ejusmodi haudquaq̄ vomitū retundendum substringendum ve, Medicæ scientiæ decretum est. quoniam adversus ægritudines multas præmunitio sit. quod

Navigantes cur nauseent.

ex Medicorum disciplina tradidit Cœlius Rhodiginus *lib.* 26. *cap.* 13. Ex cujus insuper *lib.* 27. *cap.* 17. dicimus, Naufragos, *In aqua pereuntes primo ima petunt, postea emergunt.* vel in aqua pereuntes, primo quidem ima petere; mox ubi computrescere cœperint, emergere ac fluitare. Tabescens quidem cadaver spirituosum fit; aër verò præfar ctis poris ac meatibus, nec nõ pulmonis cavitatibus, quæ *βρόγχια* dicuntur, levissimum illud efficit, adeò ut supernatare valeat. Proinde mandatum literis est, quendam in mari grassantem, cùm id sciret, consuevisse eorum, quos enecasset, pulmonem concidere, atque ita demum in aquam projicere, quod ita affectos cõperisset non emergere. *Fœmina. cadaver pronũ fluitat viri supinum.* Quibus & hoc addo, si quando naufraga defunctorum cadavera fluctibus evehuntur, fœminarum prona fluitare; virorum supina: velut ipsâ Naturâ pudoris disciplinam inter defunctorum corpora discernente. quod ex Plinio *lib.* 7. *cap.* 17. & Solino *cap.* 5. Annæus Robertus Aurelius scriptum reliquit, Magnam quidem esse docens apud omnes castitatis commendationem: pudorem tamen & continentiam in mulieribus & puellis multò potiùs, quàm in viris requiri *lib.* 3. *Rerum Iudicatarum*; *cap.* 6. Nec abs re fuerit, si veluti coronidis loco *Natatoria.* & de *Natatoria* sive natandi arte pauca adjecero: quæ vel Aristotelis arbitrio *lib.* 7. *politicor. cap.* 17. Veteribus adeò utilis fuit habita, ut eâ Juvenes suos robustiores fore crediderint, ad graviores quosq; labores perferendos. Quinimò probri loco ejus ponebatur inscitia. Sic enim in liberos deploratos habebat proverbium: *Neque natare, neque literas didicit.* Et quidem *Iul. Cæsar.* si Julius Cæsar natandi fuisset imperitus; neque vitam, neque commentarios suos salvos unquam conservasset: dum in mare præcipitem se dare coactus, & nandò ultra ducentos passus conficere: ut in navim propinquam se reciperet, & à nimis subitaneo ac improviso hostium incursu se in Alexandria defenderet. Taceo Q. Sertorium & M. Scævolam: quorum *Q. Sertori. M. Scævola.* uterq; sola benè natandi arte, & quidem armis induti, hostium impressionem evaserunt. Apud Agrigentinos certè, qui suo tempore omnes alios deliciarum cultu & *Agrigentini.* sumptuum profusione ita superabant, ut non dubitaverit Plato de illis scribere; *Perinde Agrigentinos ædificare, ac si victuri perpetuò forent; itemque convivari, ac si semper morituri*: iidem, inquam, Agrigentini in honorem *Gelonis* ædificari curabãt magnis impensis & sumtibus *Natatoriam*: cujus ambitus septem stadia continebat: profunditas verò erat viginti cubitorum. In quam derivatæ multæ aquæ fluviatiles, & rivuli fontanei, ad aq̃ vividiorem reddendam, decurrebant. Cygnorum prætereà copia, & varia piscium genera adspectu pulchriorem & amœniorem reddebant locum: ita ut *Natatoria* illa inter miracula mundi eo tempore relata fuerit. à qua non procul recesserit pulcherrima illa *Natatoria* à Sidonio Apollinari gra- *Natatoria Apollinaris.* phicè descripta *Ep.* 2. *lib.* 2. Per cujus exteriora latera (præterea terũ cultũ & ornatum eximiũ) sex fistulæ fluvium de supercilio montis eliciunt, canalibusq; circumactis Leonum simulatis capitib. effundebant: quæ temerè ingressis veras dentium crates, meros oculorum furores, certas cervicum jubas imaginabantur. Ex quo, inter alia, & hoc notandum, consuevisse plerunq; matrices & capita fistularum *leonini capitis* effigiem prætulisse, rictus a- *Fistularũ capita cur Leonini capitis effigiẽ referant.* quarum ex ore vomentis. Ideò fortasse, q, aquæ abundantissimè fluunt, leone solem transeunte. Plutarch. *lib.* 4. *sympos. problem.* 5. Plin. *lib.* 5. *c.* 9. Tale est Epigram. non inelegans Ennodii de leone marmoreo, aquam in domo emittente:

Adspice depositâ blandum feritate leonem;
Ore vomit lymphas, pectoris obsequio.

Unda

Vnde spiritrostra, dens mortis pocula manait
Naturam perdens bellua, nos satiat.
Effera dum vitreos effundunt guttura fontes
Dira salutiferis corda lavantur aquis.

Quod ad illum Apollinaris locum adducit Savaro. Sed, ut nihil in hoc Universo perpetuum, tantum & illa quoque diu neglecta compu uit & collapsa est. ut ex Athenæo *lib.12.cap.2.* & Diodoro *lib. 11.c.1.* Joh. Quercetan. retulit in suo Diætetico Polyhistorico, *Section 2 cap. 11.* Natatoribus quam proximè accedunt Urinatores. *Urinatores.* quorum & Ulpian. meminit *in l. novis. 4. §.1.ff. ad L. Rhodiam de jactu.*

Qui maris exportant prædas, & rapta profundo
Naufragio atque imas avidi scrutantur arenas.

ut describit Manil. *lib.5.* vel ut Lucan. *lib. 3.*

—— Qui norunt animam servare sub undis
Scrutarique fretum, si quid mare cessit arenis
Adductum quoties non auferat anchora funem.

Cujusmodi aliquot recenset Alex. ab Alexand. *lib.2. dier. Genial. c.21.* quos tamen gratis in præsentiarum vitæ discrimen nemo induxerit, ex Johan. Gryphiandri sententia *de Insulis c.31. n.138.* *Pecunia conducti.* Sane ubicunque navigia maxima excipi ad navigandum possunt, humanis oculis penetrari maris imum nulla ratione potest. Id enim Ælianus scribit, quod ob crassitiem aquæ maritimæ ipsæ sibi plurimam obscuritatem pariant, adeò ut humanus visus nequeat inferiora ejus pertingere ultra passus triginta: ulterius verò, sive quiescant sive innatent pisces, feræve aliæ marinæ aut jaceant demersæ naves, nulla vis spectandi superest, *lib.3.c.35.* *Visus humanus quatenus mare penetrat.* At è contrà urinatores, & qui natandi peritiam callent, ex imo, quãmvis profundo mari solem, lunamve, aut navigia luminave spectare possunt. Qua ex re illud efficitur admirabile, ut aquæ, tum maritimæ, tum fluviatiles, aut quæ lacubus continentur, cum tamen solidiore tactu sint, quam nobis ipsæ aut nebulæ, orbem Solarem lunaremve nunquam iis impediant, qui in imo sunt. tametsi à superficie absunt multis passuum millibus: cum tamen parva nobis aut nebula, quæ nec unius quidem stadii altitudinem habet, objecta soli lunæve, aut cuivis lumini ne spectari ab homine possit, impediat. Res equidẽ mira! Quod minora impedimenta & longè rariora, lucem videri non permittant: solidiora verò permittant. Sed rationem ejus ex Plinio perquam doctè exponit Simon Majolus *part.1. dier. canic. colloq. 10. fol. 172. & seqq.* Ex quo de moribus eorum, qui rebus nauticis dediti sunt, lubet conjicere. *Nautarum mores improbi.* Nautas certè improbum genus hominum vocari ab Ulpiano constat *in l. 3. §.1. ff. Nautæ, Caupones, Stabularii*, fures marinos ab Imperatore *in Novell. 134. cap. 13. circa finem, & fures maritimos* ab Erasmo *in colloquio*: de quibus Theodoricus Rex apud Cassiodor. *cap. 183. in Vicarie portus.* Arte placandi sunt, qui mores afferunt venti simillimos. Inde jocus, de tribus nequam juris Civilis *in d. Rub. naut. Caupon, stabul.* quibus si & *piscatores* adnumeraveris, non multum forte erraveris. Quippe *Et piscatorum.* quos & ipsos fures marinos Plautus vocat *in Rudente act. 2. scen. 2.* Qui omnes, quia codice circa mare versantur, ideo duri & laborum periculorumq; patientissimi redduntur. Unde homines duros & feroces, sive immanes & alienos ab omni humanitate, Neptuni filios dixerunt, monente id Gellio *libr. 15. Noct. Attic. cap. 21.* Plautus quoque mores aggrestes appellat *maritimos*, imò potius *inconstantes*, quod mare vicibus æstuariis accedat recedatq;, verba Plauti habent:

Ita me amor lassum animi ludificat fugat, agit, appetit,

Raptat, retinet, lactat, largitur, quod dat, non dat, deludit,
Modo quod suasit, dissuadet, quod dissuasit, id ostentat,
Maritimis moribus meum experitur, ita meum frangit amantem
Animum.

Et quæ præterea *Alcesimarchi* adolescentis de amore instituta est lamentatio *in Cistellaria act. 2. scen. 1.*

Aëris certè qualitate, quo in plerisque locis frigidiore & tristiore utuntur quidam, morum austeritatem sive diversitatem conciliari, indubitanter asserit Polybius *lib. 4. cap. 11.* Cum ita sit natura comparatum, ut cœlo habitationis consimiles necessario omnes evadamus. Hæc nanque, non alia causa ulla est, cur pro varietate nationum, & ut quæque longissimis distant intervallis, ita plurimum invicem moribus, formis, coloribus, maxima deniq; parte institutorum mortales differamus. Divinus quoque *Plato*, adstipulante discipulo *Aristotele* tradit, à vita moribusque singulorum proficisci, ut totæ nationes existimentur hujus aut illius ingenii esse. Appellat enim Thraces & Scythas, deniq; omnes nationes, quæ ad superiorem locum vergunt, iracundas animique plenas. Asiatici, qui ad solis ortum expositi sunt, ingenio excellunt, artes eximie tractant, facti ad hoc à natura. Hinc Flavius Vegetius *lib. 1. de re militari cap. 2.* Plaga cœli, *inquit*, ad robur non tantum corporis, sed etiam animorum plurimum valet. *Et mox*: omnes nationes, quę vicinæ sūt soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi: quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem habere noverunt. Unde & in sacra pagina testimonium perhibetur Salomoni, qui sapientia sua sapientum omnium *Orientalium* & Ægyptiorum superarit. *3. Reg. 4. vers. 30.* Ubi nulla Septentrionalium; Occidentalium nulla mentio. Ratio porrò Physica est, ut quis est purius cœlum acutiore sint ingenio: quia actus mentis ex calore nascitur. Unde & æstate ait doctissimus *Melchior Guilandinus* professor Botan. Patavinus) veriora, quam hyeme contemplamur, quia brumâ ex aeris intemperie hebetiores sumus, & frigore pinguiores evadimus. Neque tamen negandum, quod Satyricus cecinit

Morū diversitas ex aeris intemperie.

Magnos posse viros, & magna exempla daturos
Vervecum in patria crassoque sub aëre nasci.

Inde *Apulei.* venustissimus scriptor, Quando non in omnibus, inquit gentibus, varia ingenia provenere? quanquam videntur quædam stultitia vel solertia superiores, apud socordissimos Scythas *Anacharsis* sapiens natus est: apud Athenienses *mi'es idem factus, in apolog.* Idque latius examinat Dn. Remus *in Notis ad Themistium pag. 217. & seqq.*

DE TYPOGRAPHIA TIT. XII.

Typographia inventio.

Notatu quoque digna est Typographiæ inventio: quæ in Germania reperta fuit anno 1440. Et invaluit opinio, quendam per Mare Germanicum & Balthicum navigantem, in Regionem Chinensium, qui olim Seres dicebantur, fuisse delatum; eundemque, cui Lusitani cum celocibus suis se adiunxerant, animadvertisse, inprimendi artem ibi exerceri. Visis itaque & probè consideratis typis ac formis illis, in Germaniam reversum, similem Calcographiam

ejus utilitas.

graphiam concinnasse. qua maximo nobis hodiè & adiumento est & lucro: quandoquidem olim omnia necessum esset calamo describerentur. quem in usum multa constituta erant taberna, in quibus nihil agebatur aliud, quam ut scriberetur. Id quod multi laboris erat & sumptuum, ei præsertim, qui libros sibi comparabat. Ego paginas aliquot vidi China impressas: etsi memoria proditum non est, unquam ibi Typographiam exstitisse.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Typographia commendatio. QUod de Papyro & Charta scripsit Plinius, ejus usu maximè humanitatem vitæ constare & memoriam, *lib. 13, cap. 11.* id non minùs verè de Typographia quoque usurpaveris. quam miram typis excudendorum librorum artem, nulli nec utilitate, nec dignitate, nec subtilitate secundum Cardanus dixit *lib. 17. de artibus artificiosisque rebus*, & quam unam cum omnibus omnium Veterum inventis certare facilè posse, Johan. Bodin. censuit *in Methodo histor. capit. 7.* quinimò si Stephano Forcatulo credimus, non dubium est, superatam Rerum naturæ ferè munificentiam, excogitata librorum excudendorum ratione: cujus inventum, si verum fatemur, nullo vitę miraculo postponendum, nec novem quidem Musæ æquabunt, licet cuilibet suæ artis disciplinęve institutionem Veteres assignaverint. Forcatul. *lib. 4. de Imper. & Philos. Gallor.* Ipsemet quoque Philippus Melanchthon hoc artificium ait esse donum divinitus generi humano communicatum, hoc senescentis mundi, vel potiùs ætate jam effœti ac fatiscentis sæculo, ut renascentis in Ecclesia sinceriotis doctrinæ, & aliarum necessariarum artium studia, prolatis in lucem è tenebis omnis generis codicibus vetustis, instruerentur copiosa supellectile optimorum Scriptorum, quorum fuit auctoritas ἀξίωσις, & sublevatur imbecillitas & ignavia hominum fatali languore torpescentium. *lib. 5. Chronic. sub. Friderico III. circa fin.* Effectum etiam hac industria est, ut, qui semel in lucem prodierunt libri, non possint deinceps oblivione posteritatis prorsus exstingui. Ut non desint, qui artem hanc omnium artium conservatricem dicant, Sibyllino carmine jam olim prædictam, in quo vates illa Antichristum lino periturum cecinit: dignam mehercule, cui non minùs, imò verò magis etiam parcatur, quàm Protogenis tabulæ: quam ne cremaret Demetrius Rex, *Expugnator* cognominatus, ab ea muri parte locatam, qua excellens pictura nimis patebat obsidionis violentiæ, Rhodum incendere noluit. Plinius *lib. 7. cap. 38.* *Sibyllarum* autem (quod probè notandum censeo) carmina, ut & libri *Mercurii Trismegisti*, à multis æstimantur plurimi, & vel eo inprimis nomine, quod de *mysterio sanctæ Triados* ἐνυποστάτως τοῦ λόγου, *de officio Christi*, *de redemptione hominum*, *de regeneratione*, & *de aliis Christianæ fidei oraculis* multa diserte tradunt, ut judicare licet ex singularum vaticiniis à Josepho passim expressis in tractatu *de statu marital. fol. 46. cum seqq.* Sed nunc ea propter vaticinia & libri isti suspecti sunt. *Sibyllarū vaticinia falsò illis adscripta.* Quæso an Sibyllis aliisq; in gentilitate tam profunda mysteria Deus clarius exposuerit, quam Judæis peculio suo? Nemo dixerit. At vero hi per umbratiles rerum futurarum typos ad Christum ducebantur: nec tam perspicuis verbis audiebantur de mysterio Triados, redemptionis nostræ, & similibus: qualia de iisdem fundităt Sibyllæ & Mercurius.

cu. :r Quod si hisce Ethnicis divina mysteria clarius affulserunt: quod igitur fit Paulo qui tempora ante Christum vocat *χρόνυς ἀγνοίας Act. 17. v. 30.* **quibus Deus** sivit omnes gentes suis ipsarum viis incedere. *Act. 4. v. 16. Rom. 18. v. 25.* Secundum Evangelium inquit, meum & præconium Jesu Christi, ex revelatione mysterii, quod à temporibus secularib. tacitum fuit: nūc verò factum est manifestum *Col. 1. v. 5.* Secundo: Mysterium illud, quod ab conditum fuit à seculis & ætatibus, nunc autem factum est manifestum Sanctis ejus, quibus voluit Deus notum facere, quæ sunt illæ divitiæ gloriæ hujus mysterii inter gentes *Eph. 3. v. 9.* Mysterium quod erat absonditum in Deo à seculis. Contra oracula, quæ passim Sibyllis & Mercurio tribuuntur, mysterium Evāgelii de Christo longe ante Christum (nam *& Mercurium ante Mosen* vixisse scriptitant) gentib. fuisse revelatum ostendunt; Et ita Paulo aliisq; scriptoribus N. Testamenti contradicunt. absurdum certè & impium. Inde ergo concludimus (*ait Becmannus noster*) quæcunque hujus generis Mercurio & Sibyllis assignata leguntur, nec ab illis ipsis, sed à Christianis, sub alieno nomine fuisse edita. Omnino, (nunc ad Typographiam redeo) si preclarum est & laudabile egregia aliorum invēta ingeniis, labore, sudore, & vigiliis parta ad posteros trāsmittere, ne tempus edax omnibusq; exosa senectus & oblivio semper invida, memoriæ noverca, scientiæq; fraudatrix, ea nobis ex animo eripiat: non vulgarem profectò laudem merebitur ars Typographica, per quam res laudabiliter gestæ, artesq; plurimæ, præclara item animi nostri cogitationes literis consignatæ, & cum his memoria conservatur eorum, qui retroactis floruerunt seculis: quæ tamen absq; artis hujus adminiculo jam diu fuisset deperdita. & multi haud ita graves

Mercur. Trismeg. ante Mosen.

cùm in literis, tùm in almis exantrati essent labores, nisi sperarent, eos Calcographiæ beneficio immortalitati consecratos, ipsa etiam vitâ longè fore diuturniores. Quòd si clariss. inventorum solertia divinitatem olim quibusdam Mortalibus, communi gentium cōsensione conciliavit; quia persuasæ, ducem vitæ animū cœlitus defluxisse, & ab eo aliquid eximium ad communem hominum societatem inductum contemplatæ præstantis alicujus inveniendo industriam & curam stupentes venerabantur, ipsumque autorem vel deum, vel Dei (cujus id præcipuum est, juvare mortales) internuntium fatebantur ac prædicabant: cujus multa extant exempla apud Joh. Langium *lib. 2. Epist. 3.* quo honoris titulo dignos censebis, Lector, Germanos nostros? quorum sagacitate & solertia inventum est an. 40. supra mille & quadringentos, artificium hoc Typographicum imprimendi libros characteribus ex metallo nigri cinereiq; plumbi, æris & stabii conflatis; Moguntiâ primos excudente, operâ *Ioh. Gutembergii*, ut quidem Jacob. Wimpheling. *in Epitom. Rer. Germ. c. 65.* Polydor. Vergil. *lib. 2. de Rer. invent. c. 7.* Palmerius *in Chronicis.* Melchior Guilandinus *in tract. de Papyro, memb. 16.* & Chassanæus in Catalagó gloriæ Mundi, *part. 11. consider. 39.* cum nominat; licet à Petro Ramo *lib. 2. Scholar. Mathemat.* Joh. Fust. appelletur. Cui adstipuletur exemplar Officiorum Ciceronis in membrana Moguntiæ primò, ut putatur, impressorum. Id in Bibliotheca Augustana adversatum hanc in fine continet inscriptionem: *Præsens M. Tullii clarissimum opus Ioh. Fust, Moguntinus civis, non atramento plumali canna, neq; area, sed arte quadam perpulchra, manu Petri Gernsheim pueri mei feliciter effeci. Finitum anno 1466. die 4. Mens. Feb.* Quòd si primum hoc impressoriæ artis opus fuit: necessum est,

Typographiæ inventio.

est, ante id temporis artem hanc potiùs tentatam, quàm in effectum deductam fuisse: sive idem cum Fustio Gutembergius, sive diversus ab eo fuerit. Certè in Purbachii tabulis Ars ea saltem tentata appellatur. Utut sit: Germanis inventionem hanc unanimi omnium consensu semper attributam esse constat, paucos quosdam excipio, qui sola stimulati invidia, ut Genti nostræ laudem hanc irent ereptum, nihil fecerunt reliqui; nô dissimiles Gryphis Indicis, qui ut Ctesias scribit, aurum jugiter effodiunt, illò nunquam usuri, & tamê Bactros aliosq; homines Indis finitimos studiosè ab auro arcent, ut est apud Ælianum *lib. 4. de histor. animal. cap. 27*. Sic cùm isti laudem hanc vindicare sibi non audeant, nobis invidendo detrahunt; instar meretriculæ illius, quæ nec sibi, nec colliganti mulieri salvum volebat esse filiū, *3. Reg. 3*. Sed quid dicant videamus. Ait ergò Joh. Petrus Maffejus *histor. Indicar. libr. 6. fol. 256*. Chinenses literas imaginesque subjectis prælo typis excudere, (quibus commentis Europa recentibus adeò gloriatur) vetustissimo in usu apud Chinas esse compertum est. *Gartias ab Horto* autem typographiam ait tam vetustam, & semper apud Chinenses usurpatam esse, ut omnem hominum memoriam superet. *libr. 2. Aromat. apud Indos nascent. cap. 38*. Joh. Consalvus Mendoza, artem istam unà cum ipso regno Chinæ habuisse principium, & inventam à quodam, quem incolæ instar Numinis venerentur. Idem tamen *Mendoza* mendacii hujus sui parum memor, paucis interjectis lineis, quingentis plùs minùs annis Impressoriam artem Chinensib. scribit in usu fuisse, antequam à Germanis usurpari cœperit. Quod si ita est, Regnum utriq; Chinensium, quos *Seres* nominavit antiquitas, ultra sexcentos annos non ita multum duraverit, contra omnium historicorum fidem, quibus Seres inter populos satis vetustos recensentur: refragante etiam Pancirollo nostro qui regnante Justiniano, Serici vermiculi ova Constantinopolim allata fuisse scribit, *Tit. 24*. At constat, Justinianum anno post Christum natum quingentesimo sexagesimo quinto in humanis esse desiisse. Longè ergò antiquius sexcentis annis Chinensium regnum sit oportet. Sed succenturiatus his adstipulatur Jovius, dum *libr. 14. historiar.* Quod maximè (ait) mirandum videtur, in India sunt Typographiæ artifices, qui libros (in quibus historiæ & sacrorum ceremoniæ continentur) more nostro imprimant, quorum longissima folia introrsus quadrata serie replicantur. Cujus generis volumen à Rege Lusitaniæ cum Elephanto dono missum, Leo Pontifex humaniter nobis ostendit. Id genus pagellas clarius etiam describit *Maffeius*, his verbis: Ad scribendum arctas & oblongas adhibent è levi admodum ac tenui papyro pagellas: neque versus ab læva ad dextram ut Græci; neque ab dextra ad lævam, ut Hebræi; sed à diimum ab summo perducunt, cujus generis impressum volumen, atque inde transmissum Romæ in Vaticano, itemque in Laurentiana Philippi Regis bibliotheca videre me memini. Hæc ille. Quib. tamen quid aliud efficiunt, quàm etiam alibi extra Europam, Typographiam fuisse in usu? Num ergò Germanos hanc in Europa invenisse negabunt? quod certè inde non consequitur; neque etiam hoc illis largior, qui sciam nihil incommodi esse, rem unam eandemque, & Novam & Veterem censeri, relatione ad diversos populos. Sic namque lues Venerea in Europa, Asia, Africa, vix centenaria esse cognoscitur, quæ Americam jam à mille amplius annis exercet. Idem potuisse Typographiæ accidere, quid vetat? *Vetus* ergò hæc sit,

Gryphi Indici.

Chinenses Typographiam excoluerunt.

Typogr. et Vetus et Nova.

sit respectu ad Chinenses habito: at Nova dicatur, quatenus à Gutembergio Moguntiæ est excogitata. Sed dices, Eam à Chinensibus in Germaniam derivatam. Dicit herclè verè *Mendoza*, dicit & Jovius, per Scythas & Moschos, ad incomparabile literarum præsidium, ad nos pervenisse. At quibus argumentis? Mendoza ait, Chinenses hoc affirmare: Jovius, se facilè id credere. Quid si Chinenses hoc affirmare non credam? nam ut ipsemet hos perconter, loci vetat distantia; neque consilium est, ut faciam. quid si nec quod tu credis, Jovi, credam? nec etiam tibi ipsi? cùm sciam quàm dubia & suspecta tua fides sit. Audiamus Johan. Bodinum, gravissimum auctorem. Cùm rogaretur Jovius (inquit Bodinus *in Methodo histor. c.* 4.) cur simularet falsa, vera dissimularet? amicorum gratiâ id à se factum respondit. Ac tametsi superstites intelligeret suis scriptis fidem derogaturos: ea tamen intelligebat infinitæ posteritati credibilia fore, quæ sibi suisq; popularibus laudem essent allatura. Illud certè ad sempiternam memoriam testatum reliquit *Goraus* Parisiensis, qui, quas finxit *Amadisi* fabulas, non minus veras ac probabiles, quam Jovii scripta fore confidit. Ferendum quidem esset, si pro salute Reipub. mentiretur: id quod Magistratibus Xenophon & Plato permiserunt: sed assentationis causa mentiri, cùm omnibus turpe, tùm vero historicis turpissimum, &c. De his igitur quid statuendum sit, æquus æstimabit Lector. Cæterùm quantopere typorum exprimendorum ratio Chinensibus familiaris, à nostra dissideat, ex *Antonio Pantegia*, αὐτόπτῃ, veluti teste; cernere liceat, cujus equidem verba ex Italica in Latinam linguam à Caspare Ens *part. 2. Thesauri politic. apotelesmate 40. pag. 169.* feliciter traducta, huic apponere visum. Chinenses, inquit, non conjungunt literas more nostro; sed in singula folia tabulam formant, quæ utrinque characteres habet: quod etsi perquam laboriosum videbitur; Sunt tamen in eo celeres & expediti, neque carò sua æstimant. Solent quoq; candidas literas formare in nigro, qua in re nostras antecellunt: etsi in illo concedunt. Adhoc utuntur literis lapidis, qui nó gerunt characteres universos, quo rectè exprimãtur in chartas, sed cum in lapide tum in charta eundem situm habent. Id autem faciunt, humefacta in principio chartâ ac lapidi imposita. Quã ubi leviter re aliqua minimè dura itendidem impulerunt, sensim in typorum lacunas jungũt, dum eæ partes reliqua parte sunt depressiores, tum verò chartam atramento tingunt: quod quia ima literarum non alluit, candidæ illæ manent. Illud mirere magis, ipsum etiam Hadrianum Junium Germanis Typographiæ inventionem non tantùm voluisse ereptum ire; sed & Moguntiacum insuper Faustum illum, qui primus ejus auctor passim audit, plagii manifestò insimulasse, & recidivam hanc divinæ istius artis laudem Batavis suis, & ex his civi cuidam Harlemensi, summâ confidentiâ adserere non dubitasse, *in Batavia histor. cap. 17.* Cujus verba quid vetat hic adscribere? Habitavit (inquit) ante annos cẽtum duodetriginta (scripsit autem hanc historiam Junius anno 1575.) Harlemi, ædibus satis splendidis foro imminentibus è regione Palatii Regalis, LAURENTIUS Johannes, cognomento *Æditus Custosve*, (quod tunc opimum & honorificum munus familia eo nomine clara hæreditario jure possidebat.) Is fortè in suburbano nemore spatiatus, cœpit faginos cortices principio in literarum typos conformare: quibus inversa ratione sigillatim chartæ impressis, versiculum unum atque alterum animi gratia ducebat, nepotibus Generi sui

An à Chinensib. ad Germanos propagata.

Vi fides in historica.

Impressoria artis apud Chinens. quæ forma.

Litera lapidea.

Had. Iun.

Laurent. Æditus.

sui liberis exemplum futurum. Quod ubi feliciter successerat, cœpit animo altiora agitare: primumque omnium atramenti scriptorii genus glutinosius tenaciusque, quod vulgare lituras trahere experiretur, cum Genero suo *Thoma Petro*, qui quaternos liberos reliquit, omnes fermè Consulari dignitate functos (quod eò se dicere ait; ut artem in familia honesta & ingenua, haud servili, natam intelligãt omnes) excogitavit, inde etiam pinaces totas figuratas additis characteribus expressit, quo in genere vidisse se ait, ac ipso excusa Adversaria, operarum rudimentum, paginis solùm adversis, haud opisthographis; Is liber erat vernaculo sermone ab auctore conscriptus anonymo, titulum præferens *Speculum nostræ salutis*. In quibus id observatum erat inter prima artis incunabula, uti paginæ aversæ glutine commissæ cohærescerent, ne illæ ipsæ vacuæ deformitatem adferrent. Postea faginas formas plumbeis mutavit: has deinceps stanneas fecit, quo solidior minusque flexilis esset materia, durabiliorque, Faventibus, ut fit, invẽto novo studiis hominum, quum nova merx, nunquam antea visa, emptores undique exciret; cum uberrimo quæstu; crevit simul artis amor, crevit ministerium: additi familiæ operarum ministri, prima mali labes: quos inter *Iohannes* quidam, sive is (ut fert suspicio) *Faustus* fuerit ominoso cognomine, hero suo infidus & infaustus, sive alius eo nomine. Is ad operas excusorias sacramento dictus, postquam artem jungendorum characterum, fusilium typorum peritiam, quæque alia eam ad rem spectant, percalluisse sibi visus est, captato opportuno tempore, quo non potuit magis idoneum inveniri, ipsa nocte, quæ Christi natalitiis solennis est, qua cuncti promiscuè lustralibus sacris operari solent, choragium omne typorum involat, instrumentorum herilium ci artificio comparatorum supellectilem convolat, deinde cum fure domo se proripit, Amsterlodamum principiò adit, inde Coloniam Agrippinam, donec Magontiacũ perventum est, ceu ad asili aram. Ubi quasi extra telorum jactum positus tutò degeret, suorumq; furtorum apertâ officinâ fructum uberem meteret. Nimirum ex ea, intra vertentis anni spatium, ad annum à nato Christo 1442. iis ipsis typis, quibus Harlemi Laurentius fuerat usus, prodiisse in lucem certum est Alexandri Galli doctrinale, quæ Grammatica celeberrimo tunc in usu erat; cum Petri Hispani tractatibus, prima fœtura. Ista sunt fermè, quæ à senibus annosis, fide dignis, & qui tradita de manu in manum quasi ardentem tædam in decursu acceperant, olim se intellexisse affirmat. Quicquid sit; Germania certè nunquam sibi hanc laudem patietur extorqueri; à grata posteritate meritissimò his Beroaldi celebranda versibus:

Iob. Faustus.

O Germania, muneris repertrix,
Quo nil utilius dedit vetustas,
Libros scribere quæ doces premendo!

Pro quo tamen verbo Simon Majol. *momento* legit *part. 1. dier. canicul. colloq. 23.* celeritatem scilicet artis impressoriæ expresserunt. quandoquidem

Imprimat illa die quantum non scribitur anno.

Sicuti de ea prædicavit Campanus vir doctissimus, cui annectendum omnino censui non inelegans illud epigramma à Paulo Langio commemoratum *in Chron. Citzensi* anno Domini 1454.

Nuper ab ingenio Rhenanæ gentis, & arte
Librorum emersit copia longa nimis.
Et qui divitibus, vix regi obvenerat olim,
Nunc liber in tenui cernitur esse casa:
Gratia Diis primum, mox impressorib. atquè
Gratia, quorum opera hac prima reperta via est.

Panciroll. lib. 2.

Quæ doctos latuit Græcos, Italosque peritos

Ars nova Germano venit ab Ingenio.

Cæterùm Typographiam adeò diligenter descripsit Christophorus Milæus, ut artem ipsam quasi oculis videatur subjicere, *lib. 2. histor. Universit. Rerum.* & de ejusdem querimonia Simon Majolus præclara quædam congessit *par. 2. dier. canic. colloq. 6. à pag. 509. usq. ad pag. 514.* quemadmodum cõtrario eam ipsam egregiis laudibus evehunt Nicodemus Frischlinus *in Iulio Redivivo* & Joh. Heidfeld. *in Sphinge sua cap. 29.* quib. adde, quod de Atramento typico fictitio scripsit Forcatulus *libr. 4. de Imp. & Philos. Gallor.* Id enim antiquos pictores indicasse ait, è resina exusta, propter quod etiam officinas ædificarunt fumum non emittentes, ut fuligo expetita retineatur, referente Plinio *libr. 35. cap. 6.* Resinam autem de pinu & picea arbore stillatam peti suevisse, & ex ea quoq; confici scribentium atramentum, Dioscorides docuit *lib. 1. cap. 77.* Quare fit, ait Forcatulus, ut vulnera facta pinui, & ejus hilares lachrymas, salubriores & preciosiores mortalium generi existimem, quàm Myrrhæ Arabicæ succum, ad oculorum præcipuè caliginem discutiendam mulgeri solitum. Nam & ignorantiæ tenebras plusquàm Cimmerias, & longè tetriores nigra Resinæ fuligo propulsavit, & candorem lucemque admirabilem reposuit. Utinam verò, inquit Melanchthon, tanto Dei munere grati uteremur, non ad obscurandam, sed illustrandam Dei gloriam, non ad disjungendas, sed copulandas Ecclesias! Quo voto veluti colophonem capiti huic impono.

Atramentum typographicum.

DE CHARTA TIT. XIII.

1. *Scriptum in foliis.*

CHarta etiam inventum satis est utile. Anteà enim maiori cum sumptu scribebatur. Atq; ut de hoc paulò agam pluribus, dico, † in palmarum foliis primò scriptitatum fuisse, ut* Plinius *refert* lib. 13. cap. 11. & Virgil. lib. 3. *innuit; ita de Sibylla canens:*

Insanam vatem adspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisq; notas, & carmina mandat.
Quæcunque in folijs descripsit nomina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.

Indeq; est, quòd etiamnum folium Chartæ *scriptum dicamus, etiamsi in palma folio non scribatur. Posteà scribi cœptum in tenuioribus arborum philyris, quæ inter ipsam corticem & arboris lignum sunt, & à Latinis* Libri *dicuntur. Hinc usus obtinuit, ut in quacunque materia scriptum sit,* Libri *tamen nomen retineatur. Sed cùm materia hæc fragilis esset, publica monumenta in plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta: tandem & in ceris scribendi modus inventus. Sumebantur tabellæ subtiles, in quas cera protendebatur: posteà cum stylo ferreo literæ in ceram infigebantur. Sic evenit, ut modus scribendi,* Stylus *nominaretur. Tabulæ istæ apud Latinos varia sortitæ fuerunt nomina. Nam &* Pugillares *dicebantur, à pungen-*

2. In arborũ philyris.

In plumbo. in linteis. in ceris.

Pugillares.

pungendo; & tabulæ & Codicilli cerati: *sicuti eas IC. appellat* in l. librorum. 53. in princ. ff. de leg. 3. *Codicem autem nominabant lignum. Idq́ etiam ante bellum Troianum fuit obseruatum. Nam ut* Homer. lib. 6. *Iliad. scriptum reliquit, Prætus Bellerophonti codicillos dedit, alio deferendos. Non igitur video, qua fronte Iosephus edito contra Appionem grammaticum libro, ausus fuerit scribere, Homeri ætate nondum etiam repertas fuisse literas. Fundata postea ab Alexandro M. nobili illa civitate Alexandria*, papyru, *quæ veluti iuncus quidam est, in palustrib. Ægypti, & qui escentibus Nili undis, fuit inventa. Iuncum enim illum, filis quibusdam acu extractis, in subtiles philyras dividebant: quas* Chartam *ab urbe Tyri, cui Charta nomen, & quam prope iuncus ille repertus fuit, nuncuparunt. Ideoq́ cùm apud Latinos scriptores Charta nomen legitur, de papyro intelligitur: Id quod Vlpianus clare demonstrat* in d. l. librorum. 52. §. chartis. *dum ait: Chartis legatis papyrum ad chartas paratam non contineri. Sed & cùm Ptolomæus Philadelphus insignem bibliothecam, in qua ingens librorum numerus ad millia fermè voluminum septingenta haberetur, institueret, ut ait* Paulus Orosius lib. 6. c. 15. *Eumenes verò æmulatione ductus, aliam, qua eum superare conabatur, instauraret: evenit, ut Ptolomæus id rescissens prohiberet, ne papyrum ex territorio suo exportaretur, atque ut hoc modo facultas Eumeni præcisa esset, Charta inde confecta, libros conscribendi. Verùm Eumenes id intelligens, Pergami alium conficiendæ chartæ modum invenit. Excoriatis enim animalibus, è membranis pelli proximis, chartam scriptioni aptam fecit, quæ* Membrana, *à tectu membrorum animalium, vel quod corium aut pellem Latini Membranam dicũt, fuit nuncupata uti &* Pergamena, *ab urbe Pergamo, in qua primum fuit reperta, teste* Plin. lib. 13. c. 11. Ioseph. *tamen* lib. 12. Ant q. Iudaic. *author est, Eleazarum principem Sacerdotum Biblia in subtilissimis membranis conscripta, cum LXXII. Interpretib. ad Philadelphum Ptolomæum modò nominatim misisse. Quod si ita est dicamus oportet, Membranam etiam ante Eumenem repertam fuisse illam quidem; sed Eumenem magnam illius copiam præparari curasse, & per Asiam ac Græciam divulgasse; ideoq́ Auctorem eius fuisse laudatum. Cùm in Italiam venissent Longobardi, è tabulis rasis subtilissimas fecerunt Schedas: quas egomet sæpius vidi & legi, quanquam Longobardicis literis consignatas. Denique excogitatum fuit, ex linteolis contritis & aquâ maceratis Chartam conficere, in qua magna cuiusvis cum commoditate scriberetur. Et hic quidem pristinum papyri nomen remansit: licet papyrus propriè Charta dicatur: Atque ita breviter & historicè materia scripturæ continendæ apta & idonea, est descripta.*

Papyrus. *Chartæ.* *Eumenis & Ptolomæi æmulatio.* *Mébrana.* *Pergamena.* *Papyr. ex linteolis.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Librorum codice comparandorum commoditas.

Testis est rerum magistra experientia, verissimum esse, quod Pancirollus prodidit, inter alia vel hoc quoque nomine Chartæ inventum esse cumprimis utile, quòd majori olim cum sumptu scribebatur, quàm hodie. Nam scriptoris unius libri pluris olim venire solebant, quàm hodie tota propè Bibliotheca: quandoquidem à quatuor hominibus tantum librorum æreis typis excudatur, quantum vix decem alii, quantumvis expediti scriptores, integro anno exarare calamo potuerint. Sic evenit, ut imminuto laboriosæ & diuturnæ scripturæ precio, etiam privatus quilibet non minùs abundanter sese jam vili pecunia libris possit instruere, quàm tum maximis sumptibus Respublicæ & Principes viri potuissent cōparare.

Non in palmarum, sed malvarum foliis scriptum.

Quod autem ait Pancirollus, 1. *In palmarum foliis primò scriptitatum fuisse*: ille ductus ad id fuit vulgatâ Plinii lectione *lib. 13. cap. 11.* ubi tamen pro *palmarum* foliis legendum esse *Malvarum foliis*, ex Guilandino docuimus *lib. 1. tit. de Habitu Imperator. fol. 194.*

1. In foliis scriptum.

Cæteroquin in foliis stirpium scripsisse antiquos, testatur etiam Virgil.

——foliis ne tantum carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.

Et Juvenalis *Satyra 8.*

Credite, me vobis folium recitare Sibyllæ,

Et hunc quidem scribendi morem ab ipsis etiamnum Indis servari affirmat Hieron. Osorius *lib. 2. de reb. Emmanuelis Lusitaniæ regis.*

Indorum scribendi ratio.

Inscribendo, inquit, neque charta utuntur, neque papyro; sed stylo, in foliis arborum sylvestrium, quas propter nonnullam similitudinem Palmas appellant (ipsas verò palmas in India non pullulare, ostendi *ad Tit. primum hujus libri*) literas exarant. Multorum verò seculorum memoriam, libris ad hunc modum factis diutissimè conservant. Multa ejusmodi folia ita præcidunt, ut omnia longitudine paria sint: in quibus annales & res historia dignas literis mandant. Foliorum verò extremitates perforant: iis autem compingendis duo ligna complanata, & ad eum modum perforata conjungunt. Tum foliis ordine compositis, & lignis intrinsecus adjectis, utrinq; per foramina funiculos immittunt, & omnia cōplicant, & arctè devinciunt: & quod post ita compactum volumen funiculorum utrinque superfluit, circa illud involvunt, & illud nodis adstringunt, quoties autem legere volunt, nodos laxant, folia rursus explicant, &c. Similiter in provinciis *Malabar & Mangi* arborem quandam, *Tal* Indis dictam, ex foliis papyri officium egregiè præbere testatur ex *Nicol. de Comite* Simon Majolus *part. 1. dier. canic. colloq. 21. pag. 652. & 670.* quo cum egregiè consentit Petrus Martyr Mediolanensis *decad. 3. lib. 10.* Ex ista verò in foliis scribendi ratione usus obtinuit, ut Chartæ sive pagellæ librorum, *folia* nominentur, ad hunc usque diem.

2. in philyris.

Posteà scribi cœptum, ait ex Plinio *lib. 13. cap. 11.* auctor noster, in tenuioribus arborum philyris sive libris, qui pars corticis sunt, ligno adhærens; ut platani, fraxini, aceris, populi albæ, item fagi, & ulmi, &c. ut Alexand. ab Alexandro interpretatur *lib. 2. Genial. dier. cap. 30.* & obtentum est consuetudine, ut quacunque materia scriptum esset, Libri tamen nomen retineretur. Sic enim Dictys Cretensis libros ex philyra fuisse, Q. Septimius prodidit, *in epistola historiæ illi præposita.* Sic & Ulpianus, Librorum appellatione contineri ait volumina, sive in charta, sive in membrana sint, sive in quavis alia materia. Sed etsi in philyra, aut in tilia, aut in quo alio corio, idem erit dicendum. *l. librorum. 52. in princip. ff. de legat. 3.*

Philyra & Tilia differentia.

Quo loco animadvertendum primò est, duo esse, Philyram & Tiliam: tametsi

etsi arbor, quam Latini Tiliam dicunt, à Græcis philyra appelletur. Philyra igitur & Tilia non solùm arborem ita dictam denotat, verùm etiam ejusdem arboris bracteas, hoc est, tenuiores membranas inter lignum & extimum corticem latitantes. *Philyra* quidem tenuissimi corticis nomen est: *Tilia* verò aliquantò crassioris, minusq; quàm philyra tenuis. Docet hoc Plinius de Tilia arbore ita scribens *libr. 16. cap. 14.* Inter corticem & lignum tenues tunicæ multiplici membranâ; è quibus vincula, Tiliæ vocantur, tenuissimæ earum philyræ, coronarum lemniscis celebres, antiquorumque honore, qua de re dictum à nobis est suprà *ad Tit. 2.* Advertendum & illud est, per *libros in corio* Ulpianum non intelligere de tergore animalium factos, qui iidem sunt cum membraneis, ut mox dicetur: sed qui è cortice arborum à tilia differentium fiebant. Etenim *Corium* non unam animalium tantùm pellem significat; sed quodcunque integumentum, sive id plantarum fuerit, sive etiam rerum inanimatarum, ut ex Plinio *lib. 15. cap. 18. & lib. 13. cap. 12.* & Catone de re Rustica *cap. 18.* docet Guilandinus: nulla Ulpianum reprehensione dignum asserens, quòd libros membraneos à libris in corio separaverit atq; inter tiliam & philyram differentiam constituerit, quemadmodum è diverso jure eum accusatum putavit à Laurentio Valla, acerrimo Jureconsultorum exagitatore *libr. 6. Elegant. c. 43.* in vocabulorum Libri & Voluminis acceptione. *d. l. librorum. 52. §. ficut.* quantoperè etiam hunc Alciat. conetur defendere *lib. 4. de V. S. num. 24.*

Libri in corio qui Ulpiano.

Laur. Vall.

Porrò partitur Plinius in privatos & publicos, hos quidem plumbeis laminis in se convolutis confici solitos innuens; illos verò linteis, aut ceris, *libr. 13. cap. 11.* De libris plumbeis exstat apud Hiobum, *cap. 19.* Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro, & stylo ferreo in plumbi lamina, vel certè scalpantur in petra? De linteis Livius disertè *Decad. 1. lib. 4.* In tam discrepanti ait editione, & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur. Et mox: Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet. Et paulò superius: Nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter Magistratus præfecti nomen. Vopiscus in Aureliano: Et si his côtentus non fueris, lectites Græcos, libros etiam linteos requiras, quos Ulpia tibi bibliotheca, cùm volueris, ministrabit, & typum partim linteis descriptum legimus apud Higen. *lib. de limitibus const.* Inde in *l. 1. C. Th. de alie. quæ in op.* Lex æreis tabellis vel cerussatis, vel linteis mappis scripta proponi dicitur; quib. addenda sunt, quæ de carbaso & carbasivis voluminibus; itemque de mappa, eodem tamen sensu adducit Savaro *ad Sidon. Apoll. epist. 16. lib 9.* Erant verò libri antiquorum lintei, ut Guilandinus explicat: non quales nostri, qui & ipsi sine hæsitatione lintei dicendi sunt, sed in telam lineam descripti, non aliter quam hodie à pictoribus variæ rerum imagines in linteis seu telis depingi solent, quas & ipsas Linteas vocare, nihil vetat. Quibus non ineptè fortassè adjunxeris Parthorum vestes, quibus literas illi intexere malebant, quàm chartas ex scapo papyri conserere atq; conficere, quod in tanta apud illos papyri copia meritò miratur Plinius *d. c. 11.* Cæteros verò quod attinet libros, iis intelliguntur Schedæ, quæ erant asseres, sive tabellæ sectiles, non adsimiles scandulis, quibus tecta, regularum vice, in quibusdam locis teguntur. Eas Isidorus *Scindulas* dicit, quod scindantur, id est, dividantur. *libr. 19. Etymol. cap. 19.* quæ ut ad scribendum usui essent futuræ, non tantùm dolabra & ascia parabantur; sed & accuratius expoliebantur, & indu-

3. in plũbo.

4. in linteis

Literæ vestibus intexta.

5. in Cera

i inductâ cerâ solicitius illinebantur obducebanturque suam præsertim ob duritiem minùs idoneæ, cùm ad literas recipiendas, tum easdem abolendas. Mos enim erat ferro, non calamo in ceris scribere. quod Græcos & Thuscos primmùm ctitasse testatur Isidorus *d. lib. 19. c. 9.* Posteà Romani jusserunt; ne graphium ferreum quis haberet. Unde & apud Scribas dicebatur, Ceram ferro ne cædito: institutumq; ceram ossibus scribere, sicut indicat Atta in satyra, his verbis:

Stylus, ferreus.

... osseus.

> *Vertamus vomerem in ceram, mucroneq; aremus*
>
> *Osseo——*

quod desumptum videri potest ex illo Turinii, *velim ego esse arare campum cereum*, id est, ceratas codicillorum tabellas, Quanquam *Stylum vertere* Ciceroni & Horatio est, inducere, & quod styli parte aculeata scriptum erat, citò mox adversa illius parte, quæ latior fieri solebat, delere atq; expungere. Schedę porrò illæ, quoniã ex codice arborum cõstarent, *Codicilli* dicebantur; & à plana illa forma *Tabulæ* sive tabellæ; *Ceræ* verò, quia cerâ obducerentur; & quòd pungendo scriberentur, *Pugillares*. De Codicillis, apud JC. passim, si... ...ariter verò ceratis, apud Ulpianum *in d. ... ...rorum. 52. in princ.* de Ceris & Pugillaribus Plinius *lib. 1. Epist.* Erat in proximo, inquit, non venabulum, aut lancea, sed stylus & *pugillares*: meditabar aliqua enotabamque, ut si manus vacuas, plenas tamen *ceras* reportarem. Plautus *Curculione*:

Codicilli: Tabula: C... Pugillares.

> *Dum scribo, explevit totas ceras quatuor.*

ut vel inde constat, codicillorum sive pugillarium usum tam antè, quàm post inventam chartam fuisse, quod doctè probat Manutius *ad Ciceron. Ep. ult. lib. 9.* Tabellarum autem idem quoque Plautus meminit *in Pseudolo*, ubi amatorem inducit tabellas cereas ab amica scriptas perlegentem, quibus illa argentum deposcebat. quę quidem tabellæ, pro more puellis etiamnum usitato, ita lepidis conscriptæ erant literis, ut dubitabundus quæreret Pseudolus:

Codic. usus etiam ante chartam.

> *An obsecro habent gallinæ manus? nam has quidem Gallina scripsit.*

ac quia ferè semper testamentum mandabatur tabulis, ut cæteræ res oẽs, quæ seriæ essent & magni momẽti, quarum memoriam & fidem perpetuam esse oportebat. Hinc factum est, ut tabularum communi nomine abuterentur pro testamento: ut in Bonorum possess. secundum vel cõtra tabulas. Erant enim *tabulæ ligneæ cerâ illitæ.* Unde Hæredes scripti in ima cera, apud Sueton. *in Iul. Cæs. c. 38.* quod Ciceroni est *in extrema cera Verrin. 3.* Cajo in *extrema pagina lib. 2. Inst. c. 23.* Savarolæ in ima parte *l. codicillis 34. §. 1. ff. de usu & usufr.* Marciano *in novissima par l. ult. ff. de fideicomm. libert.* Justiniano in inferiorib. partib. *§. sin autem. Inst.* Allusit et Horat. *Satyr. 5. lib. 2.*

Tabula pro testamentis.

In ima cera scribi.

> *Sic tamen ut limis rapias, quid prima secundo*
>
> *Cera velit versu, solus è multisve cohæres*
>
> *Veloci percurre oculo.*

Id est, raptim, celeriter, & oblique, dissimulando, & veluti aliud agens, legas, qua parte tabulæ scribaris hæres secundus vel substitutus. Olim enim in primâ cerâ vel tabula & quidem primo versu scribebatur *testatoris nomen l. Lucius 88. ult. §. ult. ff. de legat. 2.* in secundo versu, *hæredis*. In secunda verò tabula *nomen hæredis secundi*. Erat quippe initium faciendum ab Heredis institutione: alioquin etiam legata ante hanc hæredis institutionem relicta vel data non valebant. Quod posteà à Justiniano correctum est *in §. ante 39. Instit. de leg.* Fran. Connan. *lib. 10. comm. jur. civ. c. 7. nu. 1.* Cum itaq; tabulæ illæ non ita faciles portatu essent, utebantur eis ad testamenta, rationes domesticas, & cætera omni-

In testam scribendis quis ordo.

Tabular. usus.

mnium, quæ domi asservabantur. At *papyro vel membraneis epistolis* scribebant ad amicos absentes, & reliquas res, quæ iis erant communicandæ, qui locorum intervallo sejungebantur. idem Connan. *lib.* 9. *c.* 6. *nu.* 8. Etsi autem tabulæ sive pugillares illi ex varia ligni fiebant materia: buxeas tamen frequentissimo in usu fuisse video. de his enim signatè loquitur Propertius:

Tabellæ plerumq; è buxo.

Ergo tam doctæ nobis periêre tabellæ,
Scripta quibus pariter tot periêre bona!
Non illas fixum charas effecerat aurum,
Vulgari buxo sordida cera fuit.

Sic & ex buxo literæ quandoq; fiebant, ad prima elementa pueris tradenda. Unde Hieron. *ad Latam*, de institutione Filii: Fiant, inquit, literæ vel buxeæ, vel eburneæ, & suis nominib. appellentur. Ludat in iis puer, ut & lusus ipse eruditio fit. Hujusmodi pugillaribus, & stylis (ferreis tamen) discipulorum suorum confectus, atq; minutissimis ictibus excarnificatus in foro Corneliano interiit Cassianus Martyr, si Prudentio credimus; ita de ipso περὶ στεφάνων canenti:

Cassianus stylis & pugillarib. interfectus.

Innumeri circùm pueri; miserabile visu,
Confossa parvis membra figebant stylis.
Unde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur annotantes scripserant.
Coniiciunt alii fragiles inq; ora tabellas
Frangunt, req; ipsa fronte lignum dissilit.
Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis,
Rubetque ab ictu curva tundens pagina.
Inde alii stimulos, & acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur.
Et qua secti apices abolentur, & aequoris hirti
Rursus nitescens innovatur area.

Porrò librorum materiam fuisse comperi, non tantùm folia plantarum, corticem arborum, plumbum, lintea, ligna cerata, de quibus hactenus diximus: sed & ebur, lapides, æs, intestina animalium, Chartas, Membranas. Codicum sive librorum eboreorum Ulpianus meminit *d. l. librorum.* 52. *in princ.* quos Flavius Vopiscus appellat *elephantinos*, iis verbis: Ac ne quis me Græcorum alicui, vel Latinorũ existimet temere credidisse, habet bibliothecam Ulpia. in armario 6. librum elephantinum, in quo hoc Senatus cõsultum perscriptum est, cui Tacitus ipse manu sua subscripsit, &c. Ut ridiculum fit illorum commentum, qui libros elephantinos dictos autumant ab operis amplitudine, quasi Elephantorum proceritas & vastitas nominis ansam illis dederit. Lapideos verò libros quod spectat, Enoch ille septimus ab Adam magno, natus ante inundationem terrarum anno tricesimo quarto supra millesimum, cùm vaticinatus esset de judicio futuro, tam aquarum diluvii, quàm conflagrationis, ut est apud Judam Apostolum *in Epistol. Catholica*, & siderum præterea cognitionem ac scientiam meliorum rerum posteris communicasset, vaticinium hoc suum, & disciplinæ præcepta, ne qua scilicet ætas labesve hominum notitiæ & memoriæ ea subtraheret, duabus inscripsit columnis, alteri lapideæ, alteri latericiæ: ut si latericiam unam diluvio deleri contingeret, altera lapidea superesset, quarum hanc Joseph. *lib.* 1. *Antiq. Iudaic. c.* 2. suo adhuc tempore in Syria extitisse testatur. Herodot. quoq; *in Urante* tradidit, Themistoclem et tempore Xerxis literas bene longas in lapidibus incidisse; quas postero die Iones Artemisium venientes, legerint. Et Jamblichus dogmata occultæ doctrinæ se sumsisse fatetur è columnis Mercurii, easque columnas ait Assyriorum & Ægyptiorum disciplinis fuisse plenas, *in lib. de Mysteriis*: Ab his enim & Chaldæis Josephus monet, antiquarum rerum historiam

6. in eboreis. Libri eborei: elephantini.

7. in lapidibus.

Enochi columnæ.

Ab Ægyptiis antiquitas petenda. storiam requirendam esse: quorum fuit institutum, ut eorum sacerdotes & Philosophi circa scribendam historiam versarentur. Mirari se igitur, inquit, eos, qui tantùm in historia Græcis tribuunt: cùm ipse docere paratus sit, Græcos non modò adulto jam mundo, sed etiam propemodum senescente natos, eorumque inventa omnia esse recentia. Quapropter flamen *Græci semper pueri.* ille Ægyptius, Soloni dicebat, Græcos semper esse pueros, nec quenquam in Græcia senem reperiri. Adhæc ait Josephus, quòd si non vanis opinionibus accommodare assensum volumus, sed ab ipsis rebus veritatem sumere, universa quidem apud Græcos recentia invenimus; heri, ut dicitur, acta, aut nudiustertius: Urbes, inquã, conditas artium commentationes, & leges populis scriptas. Proinde qui vetustæ historiæ veritatem nosse cupiat, hunc oportere dicit ab Ægyptiis, Tyriis & Chaldæis exquirere. Ex quibus auctoribus Josephus mira diligentia sacræ historiæ auctoritatem confirmavit, in duobus illis libris qui inscripti sunt, *de Antiquitate Iu*-*Appion Grammaticus.* *daorum*, refutatorii contra Appionem illum Grammaticum, quem Tiberius Cæsar cymbalum mundi vocabat: cùm, ut ait Pli. *in præf. de Vespas.* publicæ famæ tympanum potiùs videri posset. Taceo infinita illa monumenta marmorea, argumentum lapideorum librorum satis evidens interim præbentibus fastis illis, Romæ in Capitolio etiamnum conspicuis. Nec i-*Dani insaxis & rupibus res gestas sculpserunt.* gnotum est, *Danorum antiquiores Majorum suorum acta*, patrii sermonis carminibus vulgata, linguæ suæ literis, saxis ac rupibus insculpenda curasse. Tanta quippe tradendæ rerum suarum memoriæ cupido eos incessit, ut voluminũ loco vastas moles amplecterentur codicum usum à cautibus mutuantes, ut tradit Sax. Grammaticus *in præfat. histor. Dan.*

In ære. In æs verò scripsisse quandoque Veteres, dubium non est: asserente præsertim Plinio, usum æris ad perpetuitatem monumentorum jam pridem translatum esse, tabulis æreis, in quibus publicæ Constitutiones inciduntur. Sic Tullius *in Catilinaria* ait Æra legum in Capitolio fuisse tacta de cœlo. Constat enim Leges XII. Tabb. fuisse in æs incisas, atq; in foro propositas: & æreatum tabularum tria millia, quibus publica monumenta incidebantur; quæ simul in Capitolio conflagraverant, Vespasianum Augustum, ut restituerentur curasse, cùm exemplaria, ex quibus illa transcripta fuerant, undiq; investigasset. Sic apud Livium *Decad. 1. lib. 2.* legimus, fœdus ictum cum Latinis fuisse insculptum in ænea columna. Sed & 1. *Machab cap.* 8. & 14. tum Romani, tum Spartiatæ dicuntur rescripsisse Judæis tabulis æreis, quas Hierosolymam miserunt de stabilienda cum eis amicitia & societate. Nec dissimulandum est, quod Plato *in Minoe* scribit, Talum apud Cretenses tempore Minois & Rhadamanti circumtulisse per totam insulam tabulas æreas, in quibus leges erant insculptæ. Unde et-*Talus æreus.* iam *æreus* sit nominatus. De hoc Talo ridicula narrantur, quæ animi causa hisce commentariis inserere placuit. Ajunt enim hunc à Vulcano ex ære fuisse fabrefactum, Minoiq; dono missum ad Cretensis insulę tutelam. Ter n. in singulos annos insulam obibat, excubias agens. Unde Apollonius 4. *Argonautic. in fin.* ter Cretam pedibus æneis lustrantem nominat. Scholiastes ibi annotat, toto corpore æreum fuisse, pręter tuberculum quoddam in imo calcaneo, tenui mẽbrana tectum: qua dirupta, mors ei fataliter constituta fuerit. Zenodotus *in proverbiis* Simonidem allegat, novæ fabulæ auctorem, qui dicat, Talum æreum virum, prius quam in Cretam perveniret in Sardiniam accessisse, ubi non paucos mortales neci dederit.

Eusta-

Eustathius *in 20. Odyss.* narrat, Eum, quando necare aliquem voluerit, in ignem desilire solitum fuisse: quandoquidem id sine vitæ periculo præstare poterat, quòd æreus esset. mox autem, ubi ita incaluisset, ut canderet, comprehensum morti adjudicatum pectori suo admovisse exussisseque. Propius verò est, Æreum sive *aripidem* fuisse dictum Talum, quòd legum in æneis tabulis incisarum, & circumlatarum per universam Cretam fuerit observantissimus. quemadmodum & *Ragnachildam*, Theodorici Gothorum Regis uxorem, Najadum unam & anserinis fuisse pedibus fabulata est vetustas: non quòd anseris natatiles pedes habuerit, sed quòd aquis & fluminib. mirum in modum oblectaretur, & pedibus prædita esset molliusculis, & anseris plumâ candidioribus. Adeò Veteres anxiè in singulis Heroidum particulis pulchritudinē ac colorem notarunt. Hinc illud Homeri *Iliad.* 9. Dea Thetis pedibus argenteis: θέα θέτις ἀργυρόπεζα: Sic enim Achilles matrem suam vocat, Pindarus Venerem. Atque Nicen pulchros talos habentem Hesiodus posuit *in Theogon.* Sic quo tempore Alemani cum Gallis, Conrado Imperatore ductante, res repetitum in Syriam & Hierosolymam iverunt, Manuele Comneno Constantinopolim tenente, Nicetas ait fuisse mulieres Germanicas, virorum instar equitantes, martio vultu atque habitu, Amazonica prorsus audacia: quarum illustrissima, altera prorsus Penthesilea, ob fimbrias & limbum vestium auro intertextum *Auripes* vocabatur. Nicet. *in gestis Manuelis, anno* 1147. Unde etiam liquet, extrema vestimenti aurea vel argentea pedibus olim quandoq; attributa: ita ut existimem (ait Forcatulus) Herculem non cum fœmina ancipitis naturæ, serpentem ad femora usque referente, concubuisse, & Scytham, qui genti nomen dedit, pro-

Ragnachilda an anserinis fuerit pedibus.

Argĕtipes.

Auripes.

Fœmina ancipitis Natura.

Pancirol. lib. 2.

genuisse, ut putat Herodot. *lib.* 4. sed cum puella clarissima, quæ stolam squamis aureis ardentem & inferiora corporis velantem gestarit, quæ vera est Stephani Forcatuli interpretatio *lib. 6. de Imper. & Philosoph. Gallor.* Ut verò & de libris ex intestinis animalium factis aliquid dicam: video horum mentionem fieri ab Malcho Byzantio Sophista, *in historia, quam ab Imperio Constantini usque ad Anastasium deduxit* Georgio Cedreno *in compendio historiar.* à mundo condito, usque ad Isaaceum Comnenum Imperat. & Johanne Zonara *Annalium tom.* 3. qui regnante Basilisco scribunt Constantinopoli exorto incendio, ipsam Basilicam cum Bibliotheca conflagrasse, in qua centum viginti millia librorum fuerint reposita: inter quos fuisse perhibetur Draconis intestinum longitudine pedum centum viginti habēs inscripta literis aureis Homeri poëmata, Iliadem & Odysseam, cum historia rerum ab Heroibus gestarum: Restat, ut de libris & Charta & membrana confectis dicamus. Differt autem Charta à Papyro, ut effectum & materia. Ex papyro enim Charta efficitur, ut rectèè ab Ulpiano responsum sit, Chartis legatis, neque papyrum ad chartas paratam, neque chartas nondum perfectas contineri. *d. l. librorum* 52. §. *chartis.* 6. *ff. de legat.* 3. Papyri autem duæ recensentur species: altera Ægyptia; altera ei affinis & similima. De hac posteriore nihil hic attinet dicere. At illius Ægyptiæ descriptio apud Plinium exstat *lib.* 13. *cap.* 11. his verbis: Papyrum ergo nascitur in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatæ stagnant, duo cubita non excedente altitudine gurgitum, brachiali radicis obliquæ crassitudine, decem non ampliùs cubitorum longitudine, triangulis laterib. in gracilitatem fastigiatum thyrsi modo cacumen includens. Hinc Charta præparabatur in hunc mo-

9 In intestinis animalium.

10. in Charta scriptitatum.

Papyrus Ægyptia.

Charta praeparatio

modum. Scapus namque, hoc est, caulis papyri, amputatis utrinque extremitatibus, utpote minùs ad chartas conficiendas idoneis, dividebatur secundum longitudinem in duas partes æquales: à quib. posteà abripiebantur singulares phyliræ, sive bracteæ, quæ quò longiùs ab extimo scapi cortice distabant, eò erant præstantiores, & quo cortici appropinquabant magis, eò deteriores. Unde varia chartarum genera apparabãtur, de quib. posteà. Interim notandum, apud Plinium pro illis verbis, *diviso acu, &c.* legendum ex Guilandini sententia, *diviso Scapo* in prætenues, sed quam latissimas philyras, quando & dicat Auctor Schedas, hoc est, bracteas tanta constare longitudine, quanta potest esse scapi ipsius papyri, segminibus, i.e. extremitatibus utrinq; amputatis. Etenim extremitates caulium papyri amputabantur, quòd essent ad chartarum usum ineptæ: altera quidem, quam pomum vocari ait, propter nimiam meatuum laxitatem, qui nec in arctatis philyris coire solent; altera, quæ comam inutilem debilemque sustinet, sive, ut Plinii verbis utar, quæ thyrsi modo cacumen includit, propter gracilitatem, bracteas nec semidigitum latas continens; & ob ariditatem alioquin dividentibus minùs obediens. Taceo, quòd opus fuit ferro acutissimo subtilissimoque, tres digitos lato, quo ramenta sive philyræ à scapo divellebantur, acu eam ad rem nihil emolumenti præstante, sed inutili prorsus abjiciendaque. Ex philyris autem illis sive schedis aut tabulis (*philyra enim, ramentum, papyrum, tabula, scheda, cutis, plagula, corium, statumen. subtegmen, pagina, tænia.* pro uno eodemq; in hac disputatione usurpantur à Plinio) à caule papyri distractis, ex alteris quidem recto situ substratis, alteris transversa positione superinjectis, chartæ conficiebantur, vel, ut Plin. ait, texebantur, præbente glutinis vicem Nili aquâ; non illa clarâ & limpida, sed turbido liquore, ac pingui terrarum succo coinquinata. Cæterùm schedæ, quæ primò supina tabula, i.e. *recto philyra situ* substernebantur ea longitudine, quam thyrsus papyri, præsectis hinc inde extremitatibus, ut dixi, præ se ferebat, citò mox alteris pagellis in transversum superinductis, perfectionem suam consequebantur, à qua demum accipiebant, ut Chartæ vocarentur, essentque. Porrò glutinatæ ita chartæ etiam malleo tundebantur, & rugatæ extendebantur ictibus atq; complanabantur. Docet hoc idem Plinius, cùm de glutino, quo Charta deterior iterum texebatur, in hæc verba scribit: Posteà malleo tenuatur, & iterum glutino percurritur; iterumq; constricta erugatur atq; extenditur malleo. Quocirca Ulpian. inter *malleatos, & non malleatos libros* distinguens: Unde, inquit, non malè quæritur: si libri legati sint, an non contineantur nec dum perscripti? & non puto contineri: non magis quam vestis appellatione nondum detextam. Sed perscripti libri nondum malleati, vel ornati continebuntur. Proinde & nondum conglutinati vel emundati continebuntur. *dict. leg. librorum. 52. §. Unde. 5. ff de legat. 3.* Octò autem chartarum species exponuntur à Plinio. 1. *Claudia.* quam Claudium Cæsarem primò confecisse ait ex Augusta, sive Hieratica, adjecta ad binas ejus philyras, quibus conserta erat, tertiâ bracteâ, & ad undecim digitorum latitudinem, aliorum duorum mensurâ. 2. *Hieratica*, sic dicta, quòd prisci mortales eâ ad religiosa volumina utebantur: posteà verò adulatoriis nominibus *Augusta, Livianaq;* appellata: Sicuti & ob auctoritatem in epistolis ei relictam, *epistolaris.* & quoniam epistolæ adscriptam in limine salutem haberent, *Salutatrix* Martiali dicitur:

Philyra homonyma.

tundebatur malleo.

Libri malleati.

Chartarũ species.

Mar-

Marcus amat nostras Antonius, Attice Musas.

Charta salutatrix si modò vera refert.

3. *Fanniana*: à Q. Rhemnio Fannio Palæmone, celebri Grammatico: quē Suetonius *in lib. de Illustribus Grammaticis*, scribit officinas promercalium chartarum exercuisse. Hic enim poliendo Romæ chartam Amphitheatricam, cùm ex proletaria, deterioreque augustiorem atque elegantiorem conformasset, visus est novam speciem constituisse, Fannianam de suo nomine appellans, relictâ in suo Amphitheatricâ non interpoli quæque mangonium sui artificii experta non erat. 4. *Amphitheatrica*, seu, ut mavult Guilandinus, *Athribitica* à confecturæ sive præfecturæ loco. Inter alias enim Ægypti præfecturas, quarum Sesostrim triginta sex constituisse Diodorus refert *lib. 2. Rerum Antiq. cap. 1* erat etiam Athribitica: cujus Strabo; Ptolomæus, Stephanus, alii meminêre. Atq; hæc Amphitheatrica charta à Faniniana tantum discrepat, quantum adamas, smaragdus, carbunculus, gemmæ aliæ, à scalptis & perpolitis differunt; & quantum mulier, animalium fastuosissimum, surgēs è strato diffidetā seipsa postquam crines fluentes composuit, vultum lavit, & molli ac splendido amictu induta est. 5. *Saitica*, ab oppido Sai. 6. *Taeniotica*. Guilandinus legendum docet Tanitica, à civitate Tani, quæ hodiè Damiata vocatur: eò ꝙ Tæniæ locus (cui ob angustam longitudinem hoc nomē est, & unde Tæniot cam chartam dictam putamus) extra Deltam situs sit: Papyrum aūt in Ægypto extra Deltam non gigni, Plinius dixerit. 7. *Emporitica, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων, i. e.* à mercatoribus cognominata: quæ, quod scripturæ inepta erat, mercib. involucra præbebat. 8. *Macrocollum*: à majoribus coriis seu bracteis cognominatum. Nam κόλλα, auctore Hesychio, significat dorsi bovis corium, ex quo glutinum excoquitur. μακρὰ autem idem interpretatur μεγάλα. Quanquam autem Macrocolla magnitudine reliquas chartarum species longè excellerent, quippe quæ mensuram sedecim digitorum, nec rarò quatuor supra viginti attingebant: tamen quòd volentes unam ex eis membranam rescindere, non sine aliarum injuria tæniarum, & plurium dilaceratione plagularum moliri id possent, inter illaudatas habebatur. De *Membranis* verò, quæ & ipsæ scribendi materiam Veteribus suppeditabant, quid dicam? Equidem usum harum antiquissimum video. Nam & *Diphtheram* sunt qui interpretentur pellem Capræ, quæ Jovem lactârit: in qua creditum est antiquitus illum omnia scribere, quæ fierent. Unde quæ nec in historicorum literis exstarent, nec in hominum memoria servarentur, ea velut ex *Jovis Diphthera* petita dicebantur. Discimus etiam ex Herodoto historiæ parente, Jonas olim byblos dixisse diphtheras, veteri ex consuetudine, quòd byblorum, hoc est, papyri sive chartę inopiâ, pellibus uterentur tum caprinis, tum ovillis. Prisca consuetudine (inquit in Terpsichore) chartas Jones appellant pelles, quòd aliquando penuriâ chartarum, pellibus caprinis ovillisq; utebantur. Adhuc quoq; ad eam usq; memoriam multi barbarorum in talibus pellibus scribunt, &c. Nec desunt, qui sub pelle velleris aurei, quod Argonautæ ex Colchide advexerunt, intelligant Diphtheram, hoc est, librum ex membranis Veterum more confectum, & arcana artis ejus, quam Chimiam vocant, pandentem, quo scilicet auri conficiendi scientia contineretur: Meritoque membranam eam appellatam fuisse auream, propter emolumētum, quod ex ea acquirebatur. Nec enim obscurum est Veteres ea dixisse aurea, quæ magnum suppeditarent emolumentum & reditum,

11. in Membranis scriptum.

Diphthera

Vellus aureum.

Aurea quæ lucrosa.

tum, sive agri bonitate, sive pecore aut lanificio. Hinc Martialis de Beti fluvio:

Betis oliviferâ crinem redimite coronâ,

Aurea qua nitidis vellera tingis aquis.

Quocirca factum est, ut pedes ipsæ aureas pelles habuisse ferantur: qualis fuit Argis Atrei, quam sibi Thyesten subduxisse queritur: ut in Colchide Æeta Rex, ad cujus arietis pellem Jason profectus est, & socii Argonautæ, regii sanguinis & animi, qui regionem gregibus & opibus nobilem invaserunt, si Varroni credimus *lib.2. de Re rustic. cap.1.* quem laudat & sequitur Stephanus Forcatulus *lib.1. de Imper. & Philos. Gallor.* A quibus etiam stare videtur Cœl. Rhodiginus, qui ex eodem Varrone vellus aureum in ovibus, charitatis nomine intelligendum asserit *lib.15. Antiquarum lection. capit.1.* Rectè charitatis nomine. Est enim Aurum hominibus charissimum, nec ullum ab his pluris sit metallum. Horatius *libro 1. Ode 5.* de Pyrrha:

Aurum, quam charum.

Qui te nunc fruitur credulus aureâ,

id est, charissimâ sibi, multumque amabili & optatâ. quo sensu etiam Mediocritatem videre est dictam auream *lib.2. Ode 10.* quòd charissima nobis, optima & pretiosissima esse debeat. Oves sanè tanto in honore habuerunt Veteres, ut ex iis solùmodò opes fieri existimarint: & pecuniam atq; peculium omne à pecudibus & gregum numero olim censuerint: eaque de causa Maronianus Corydon divitias ostentaturus suas, dixerit;

Divitiæ olim in pecore.

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

Ideoq; fictum, Oves olim lanam auream habuisse. Hinc *Mallophoros* Cereris cognomentum est in Megaride; ab iis fortè impositum, qui Mortalium primi Oves connutrire cœperint. Siquidem lanam Græci dicunt μαλλὸν ex quo & Idam μηλ-λοτὴν vocarunt, velut πολυπρόβατον, id est, ovibus abundantem. Similiter cùm Hercules ex Aphricana victoria nihil præter Oves abegisset *aurea mala* secum asportasse fabulosè dictus est. μῆλον enim veteri consuetudine *Ovis* capraque dicitur: & eadem locutione etiam *pomum* usurpatur. quod post Rhodigin. itidem & Joh. Pierius annotavit *lib.10 Hieroglyph.* Sed ut ad membranas redeam, constat utique ex Josepho, Diphtheras illas, quæ antiquitus ad scribendum adhibebantur, nihil à Pergamenis, ex urbe Pergamo (unde illis nomen) ab Attalo rege missis differre. Sic enim *lib.12. Antiquit. Iudaic. cap.2.* scribit, ex Gelenii interpretatione: Ut verò senes illi venerunt, cùm muneribus à Pontifice missis, & cùm membranis, quæ Legem aureis literis inscriptam continebant, primum de libris eos rogavit. ut verò ex involucris depromptos obtulerunt, multum diuq; miratus membranæ subtilitatem, & commissuras, quæ ita latebant, ut visu discerni non possent; gratias se illis habere dixit, qui venerint; & majores etiam ei, qui miserit: sed longè maximas Deo, cujus Leges attulerint. Loquitur autem Josephus de LXXII. Interpretibus, quos tam Græcæ, quàm Hebraicæ linguæ peritos Ptolomæus, non quidem *Lagus*, quòd Irenæus credidit, sed *Philadelphus*, tertius ab Alexandro Ægypti Rex, Tertulliano, Eusebio, Epiphanio, Philone, Josepho testibus, inflammatus desiderio sacros Judæorum libros cognoscendi, curavit ingentibus ab Judæa expensis Alexandriam adduci: quorum studio ac diligentia vetus, quod vocant, Testamentum monetâ percuteretur Græcâ. Sed veritus, ne, si invicem consultarent, veritatem abscondérent; eo omnes in insula Pharo in singula contubernia separavit, jussitq; ut quisque pro se librum eundem transferret, atque eo in singulis libris ordine servato, opereque perfecto, omnibus mox convocatis, & per libros singulos interpretatio-nem

Aurea mala.

Diphtheræ eadem, quæ pergamena.

LXXII. Interpretes.

nem suam unoquoque proferente, ita omnium sententiam eandem esse constitit, ac si ab uno tantùm traductiones omnes emanassent. Idque Philo Judæus, de quo illud circumfertur, aut Plato Philonizat, aut Philo Platonizat, *lib. 2. de vita Moysis*; Justinus Martyr, *in orat. ad gentes*, & Irenæus *lib. 3. advers. Hæreses, c. 25.* incunctanter affirmant. licet August. *in Epistola quadam ad D. Hieron.* rem aliter gestam narret. Cæterum is quoque Josephi locus à nobis adductus argumento est, non tantùm Diphtheras Veterum nihil differre à membranis sive pergamentis, postea sic dictis: verùm etiam multò antiquiorem esse membranarum inventionem, quàm Varro tradidit, & Plinius credidit. Nam Eleazarus princeps sacerdotum, per illos LXXII. Interpretes libros sacros ad Ptolomæum Philadelphum tunc primùm regnare incipientem misit: at Æmulatio, quæ inter hunc Ptolemæum & Eumenem Pergami regem (quem Ælianus & Hieronymus Attalum vocat, communi omnibus Pergami Regib. nomine, sicuti Ægyptii reges omnes Ptolomæi fuerunt indigitati) ob studiorum similitudinem in conquirendis toto terrarum orbe omnis generis libris, suborta fuit, seriùs aliquantò gliscere, incrementaque sumere cœpit, quàm sacra volumina in Græcum traducta fuerunt. Quò fit, ut seriùs etiam chartas Ptolomæus supprimere potuerit, & multò adhuc seriùs Eumenes membranarum copiam fieri curârit, qua chartarum penuria pensaretur. quemadmodum nec illud verum est, quod ex Varrone & Plinio Pancirollus tradidit, fundatâ ab Alexand. Urbe Alexandria, papyrum & chartam fuisse primùm inventam: cùm multis retrò seculis hanc in usu fuisse, evidentissimis rationibus evincat Melchior Guilandinus, in doctissimo suo tractatu *de Papyro*. Eum te, Lector, diligenter evolvisse, nunquam profectò pœnitebit. Equidem me bonam eorum partem, quæ ad hunc locum illustrandum facere videbantur, desumsisse, ingenuè fateor. Illud planè novum est chartæ sive papyri genus, in quam elementa hæc depingo. quæ ex linteolis conceptis, nulliusq; amplius usus, & aqua maceratis, ac posteà in lanuginem contritis cōficitur, ita ut plagulæ ejus glutini cohærescant. Quæ quidem confectio cum & satis dextrè è Joh. Ruellio Medico doctissimo descripta sit *l. 1. de natur. stirp. c. 109.* & præterea passim nota sit, iis præsertim, qui ad chartæ id genus concinnandæ usum constitutas Molas vel semel tantùm oculis fuerint contemplati: ideò de hac re quicquam porro verborum facere supersedeo. at illud poteris ex Hieronym. Benzone Italo huic libro apponere, quod cum Hispani literas Indis ad aliquem perferendas darent, non potuerunt miselli illi barbari cogitando assequi: qua ratione charta illa nigro distincta eloqui posset: cujus rei talem ex Benzone *libro 2. historiar. nov. orbis caput.* 17. recenset historiam Gomara: mittebat, *ait*, Hispanus quidam ad amicum duodecim *Hutias*, (id est *Cuniculos* Indiæ occidentalis peculiares) assos, ne æstu corrumperentur. Indum, qui deferebat, cum vel obdormisset fessus de via, vel interquiesset, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias absumit: revertitur, literas ab amico illo ad Herum refert: Quibus ille de novem Hutiis ad se missis gratias amico agebat. Hispanus perlectis literis irascitur servo, ille duodecim reddidisse se affirmat: sed cum Indicio Epistolæ proderetur, rubore perfusus verum aperit: & suos ea de re populares commonefacit, ut sibi à *foliis & Chartis ejusmodi loquacibus* caverent. Nec dispar est, quod de Brasiliensibus scribit Johan. Lerius Burgundus *Navigat. Brasiliens. cap. 6.* quod chartas

Membranarū usus etiam ante Eumenis æmulationem.

Charta usus etiam ante Alexandriæ fundationem.

Papyrus vel charta nostra.

Literarum usus Indis incognitus.

tas atris notis distinctas conspicientes, prestigias esse rati sint. de quib. plura apud Sim. Majolum *part. 1. dier. canic. colloq. 23. pag. 766.*

DE ZIFERIS, SEU FURTIVIS LITERARUM NOTIS TIT. XIV.

Notas, quæ hodiè usurpantur, ego pro novis habeo. Quæ de re plenius ut disseratur, altius repetendum censeo. Lacedæmonii scribendi rationem clandestiniorem tenebant, quam literarum Notas. Idque epistolæ genus σκυτάλην appellabant: quod hoc modo fiebat. Surculi duo erant teretes, oblonguli, pari crassamento, ejusdemque longitudinis, derasi atque ornati consimiliter. Scytala Laconica. *Unus Imperatori in bellum proficiscenti dabatur; alterum domi Magistratus cum jure atque cum signo habebant. Quando usus venerat literarum secretiorum, circum eum surculum lorum modicæ tenuitatis, longum autem, quantum rei satis erat, complicabant, volumine rotundo & simplici; ita ut oræ adjunctæ undique & cohærentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loco per transversas juncturarum oras, versibus à summo adimum proficiscentibus, inscribebant. Id lorum literis ita perscriptis, revolutum ex surculo, Imperatori commenti illius conscio mittebant. Resolutio autem lori literas truncas atque mutilas reddebat, membraque earum & apices in partes diversissimas spargebat. propterea si id lorum in manus hostium inciderat, nihil quicquam conjectari ex eo scripto quibat. Sed ubi ille, ad quem erat missum, acceperat; surculo compari, quem habebat, capite ad finem, perinde ut debere fieri sciebat, circumplicabat: atque ita literæ per ambitum eundem surculi coalescentes rursum coibant; integramquè & incorruptam epistolam & facilem legi præstabant. Hoc epistolæ genere eodem modo & Imperator utebatur. Tres enim & tornatum lignum Senatui dabat: alterum illius planè simile ipsemet retinebat: postea Schedam oblongam papyri aut membranæ ligno involvebat, circumligans eam instar fasciæ ad trochleæ sive testudinis illius formam, quæ in Traiani columna conspicitur: tum per transversum, seu in longum scribebat. post schedam illam dissolutam Romam mittebat, quam Senatus ligno suo implicans, rectè legebat. Sed hæc epistolæ forma Notas non continebat: verùm erat clandestinum quoddam scribendi conventum, de interrumpendo literarum situ, ne à quoquam alio legi possent. Tyro Ciceronis libertus ejusmodi commentus est Notas, ut per unam aliquam literam præpositio intelligeretur, aut adverbium. Post eum Persannius, Philargius, & Acilius Mecœnatis libertus, alias addentes Tyronis inventionem ampliarunt. Singulis enim literis singula verba significabantur; verbi caussa, R. P. Respublica; P. R. Populus Romanus & id ge-* Ciceronis libertus. Mecœnatis libertus.

nus alia, de quibus Isidorus libro 1. Origin. cap. 22. *Sed hæc quoque potius abbreviaturæ erant, quàm Notæ.* Cæsar *ita literarum potestatem commutabat, ut primas literas quarta quæque succedens indicaret:* Augustus *subsequentem pro antecedente ponebat; ut B. pro A. C. pro B. & deinceps eadem ratione cæteras, ut* Suetonius *&* Dio *referunt. Hæ veræ erant Notæ: ponebantur enim literæ, sed non intellectæ. Alii hunc excogitarunt modum, quo Numeros pro literis collocarunt, 1. pro a, 2. pro b. Alii suo pro arbitrio Alphabetum transmutarunt. Alii novos characteres efformarunt. Denique* Brixianus *quidam typis vulgavit modum quendam, quem intellectu credit impossibilem, nisi quis contrà exemplar istius habeat. Quod tamen falsum est. quandoquidem scripturam istam ipsemet explicari audivi & quod dici solet, quasi cum manu tetigi, nullas esse notas adeò difficiles aut obscuras, quæ non intelligantur ab iis, qui in hoc scribendi genere exercitati sunt: quorum multi Venetiis reperiuntur. Atque ipsemet domi meæ habui Hieronymum* D. Francisci Nani, *nobilis Veneti filium, iuvenem doctissimum, & artis huius inprimis gnarum: cui nullum Notarum genus, quam difficile etiam id esset offerebatur, quin ab ipso intelligeretur.* *Cæsar Augustus.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

EXpeditum est, & multorum confirmari potest auctoritatibus, Veteres Notis & signis plurimùm in scribendo fuisse usos. Nam ut de *Hieroglyphicis*, quas vocant, literis (cum de his doctè & copiosè scripserit Joh. Pierius) uti & de *Cabala*, de qua apud Johan. Langium in Epistolis Medicinalibus, & Picum Mirandulanum passim habetur, nihil hic dicam: juvat tamen de usitata apud Ægyptios pingendi scribendive consuetudine Ammianum Marcellinum audire disserentem. Non enim (inquit *lib.* 16.) ut nunc literarum numerus præstiturus & facilis exprimit quicquid humana mens concipere potest; ita prisci quoq; scriptitarunt Ægyptii, sed singulæ literæ singulis nominib. serviebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus. Quem etiam scribēdi morem à Græcis celebratum fuisse, ex Solino *cap.* 6. comprobari potest. Refert enim ex M. Tullio olim quendam fuisse, qui universum Homeri poema ita subtiliter in membranis descriptum haberet, ut illud totum levi nucis putamine concluderet nimirum quod signis atq; notis & iis quidē valde exilibus, depictum esset. In quibus effingendis Myrmecidem Milesium, & Callicratidem Lacedæmonium potissimum excelluisse refert Ælianus *lib.* 1. *var. histor.* quos fama fuit in sesamo (quod minutissimum genus seminis est, milio panicoque simillimum) distichum elegiacum literis aureis, ut *ad Tit* 10. *in fin.* diximus inscripsisse; sed ut nonnulli hoc interpretantur, Notis quibusdam atq; signis. Raro enim Veteres integris in scribendo literis utebantur. Unde memoratur apud Galen. *lib.* 7. *de composit. Medicam.* Menecratis quondam Medici liber ὁλογραμμάτων, quam quòd integris literis exaratus esset. Receptus etiam aliquando est apud Rom. scribendi per literarum compendia mos, authore

Notæ veteribus usitatæ. *...m Græcis.* *quam Latinus.*

tho re potissimùm Mecœnate, quem scribit Dio *lib.* 5. invenisse primùm quasdam literarum notas, quibus celerrimè scribi posset, easque per Acilium libertum publicasse: quas in usu etiam suo tempore fuisse significat Quintilianus *lib.* 11. *cap.* 2.

Etiam in legibus. Et iis quidem Veteres etiam in Legibus, Senatusconsultis, Edictis scribendis usos, unicus Valerii Probi libellus abunde docet. Suntque in hanc sententiam elegantes Manilii versus, *in lib. Astronom.* quibus Notarum compendia qui tenuerit, eum Leges & jura populi Romani sciturum, & intra domesticos ac privatos parietes qualiter cuique jus reddendum sit, in promptu habiturum significat:

Hic etiam legum tabulas, & condita jura
Noverit, atque notis levibus pendentia verba,
Et licitum sciet, & vetitum quæ pœna sequatur,
Perpetuas populis privato in limine Prætor.

Notæ non erāt literæ. Notæ autem illæ, non erant literæ, ut ex Pedio Paulus refert *in l. sed cum patrono.* 6. §. *fin. ff. de bonor. possess. & l. Lucius.* 40. *ff. de test. mil.* Sed compendia quædam dictionum, ut Cujacius interpretatur *lib.* 3. *Observat. cap.* 3. *& lib.* 12. *cap. ult.* quæ Justiniani tempore *Sigla* dicebantur, ut apparet ex epistola ejus ad Antecessores §. *illud autem* 8. Græci, σημεῖα dicunt: ut & διὰ σημείων scribere: quod est Notis, sive per notas scribere. quo dicendi genere & Ciceronem usum video 13 *Ep. ad Atticum*: Et quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexti credo: quia διὰ σημείων scripseram. Adeò autem familiaris fuit

Notæ etiā ancillis usitata. illis temporibus Notarum usus, ut harum peritia etiam ancillæ censerentur; mentionem præsertim faciente Marcellino ancillæ cujusdam, quæ Assyriæ nomine literas Notis ad Barbationem pedestris militiæ rectorem scripserit. Quo minus etiam mirandum est, Scribas & librarios in describendis olim veterum JC. libris Notarum compendio usos fuisse. Quarum

Justinian. cur notas prohibuerit. intelligentia cùm oppressis assidua bellorum rabie literarum & Jurisprudentiæ studiis paulatim obsolevisset: nec ex minus difficultatis & negotii legentib. exhiberent, quàm res ipsæ Notis descriptæ: & multi prætereà subtili ac varia harum interpretatione in fraudem inducerentur, magnæq; insuper judicantib. & discentibus tenebræ inde offunderentur: disertè prohibuit Justinianus, ejusmodi posthac Notis & signis in describendis Jurisprudentiæ libris uti: ne qua malignis interpretibus, imperitisvè, verbornm evertendorum ansa præberetur. Barrab. Brissonius *lib.* 4. *Select. interpret. cap.* 21. Quis enim, si ejusmodi velut stigmatum notis deformatos veteris Jurisprudentiæ libros Justinianus ad nos transmisisset, earum sese laqueis expedire potuisset, aut quis in illis reddendis exprimendisq; litium altercationumve finis fuisset, cum in earum in-

Triboniani error ex Notis. terpretatione Tribonianus ipse frequenter hæsisse deprehendatur. Aliquando enim Notas malè reddidit, aliamque illis quàm præ se ferant, sententiam attribuit. Aliquando Notas pro non-Notis, nonnunquam etiam non-Notas pro Notis accepit. quod post Anton. Foquelinium *ad Tit. de vulgari substit.* multis exemplis demonstrat Joh. Thomas Freigius *in Epist. Pandect.*

Scytala Laconica. Sed ut ad exempla à Pancirollo nostro proposita deveniamus: constat utiq; Scytalam illam Laconicam totidem, quot dixit, verbis descriptam esse à Gellio *libr.* 17. *Noct. Attic. cap.* 9. De eo autem scribendi

Cæsaris scribendi ratio. modo, quo C. Cæsar in epistolis usus est ad C. Oppidum & Balbū Cornelium, qui res ejus absentis curabant, exstat Probi Grammatici satis curiosus commentarius. Et de literarum commutandarum ratione,

Augusti. Augusto frequentata, circumvagatur

ratur ejusdem hæc ad filium conscripta epistola: Quia innumera incidunt assiduè, quæ scribere alterutrum, & secreta esse oporteat: habeamus inter nos Notas, si vis, tales, ut, quicquid scribendum sit, pro unaquaq; litera succedentem scribamus hoc modo, ut pro A ponamus B; & C pro B; & de reliquis in hunc modum, & pro Z duplex AA, ut à novissima ad duplicatam redeamus, &c. Aliter Cicero, qui ex quorundam sententia, instar Dictionarii librum conscripsit, in quo singulis verbis singulas notas, quibus illa significarentur, præfixit, tantáque erat Notarum & verborum copia, ut quæcunque Latino sermone scribi possent, suis notis exprimerentur. Sed hæc qualia sint videamus. Scytalam certè ingeniosissimus Scaliger Laconica appellat nugalia. Nam tametsi, inquit, nulla mihi Scytala sit: tamen pusillo temporis momento unam dimetiar. Etenim primâ quaque notulâ deprehensâ, cæteræ ad jussa veniunt, *Exercitat. 327. ad Cardanum*. Notas verò & literarum transpositiones, quam attemidem Scaliger *imposturam* dicebat *& delirium*, qui aliter æstimabo: quam vanissimas, & quæ vel à pueris facilè agnosci queant? Observata enim Characterum potestate, qui sæpius repetuntur, nemo est quin videat, parum admodum ad scripti obscuritatem facere Characterum potestatem immutare, aut etiam figuram: siquidem ne latens scriptum mentis inquisitione eruatur, nihil interest, characterem vel barbaricum esse, vel aliam quamvis formam pro Charactere depingi, modo compertum sit, quo sermone charta concinnetur, isque sermo interceptori minimè obscurus exsistat. Ciceronis denique inventum quod attinet: quis tantum laborem in ejusmodi notis perquirendis citra nauseam subibit, ut tot sibi Characteres effingat, quot rebus singulis, quæ usu ve-

Ciceronis.

Ostenditur, quam nihil sint modi illi.

Pancirol. lib. 2.

nire possunt, ut singuli aptentur, sufficiant. quibus quamvis tutò scribi possit, quomodo tamen paucis diebus, ne dicam horis, idem conscius interpretabitur, qui hunc verborum indicem retineat? Abeant igitur cum sua vetustate tam copiosa: & frivola Veterum commenta. Longè alios astus, longè aliam vafriciem ætas hæc videtur exposcere: in qua vel infantes cū balbutiunt adhuc, & quædam subdolæ mentis signa veluti primitiæ illis ingeruntur, quasi è nutricis uberibus simul cum lacte illam suxisse, imò à matris utero cōtraxisse videantur. Etsi autem in clandestina hac scribendi ratione docenda, diligentem operam præstitit Robertus Valturius *lib. 7. de re militari, cap.* 17. multò tamen diligentiùs ea omnia conquisita & pertractata sunt à Johan. Baptista Porta, *in lib. de Furtivis Literarum notis*, *& lib.* 16. *Magiæ Nat.* quibus in locis rem omnem duo in membra partitur: quorum altero de iis tractat characteribus, vel notis & Ziferis, quæ sub aspectum quidem cadāt, sed technis aliquibus implicitæ sunt, quò minùs à quolibet possim intelligi: Altero modos explicat, quibus Notæ prorsus inconspicuæ fiant, & delitescant, nec unquam, nisi arte quadam adhibita, cerni queant. Utriusque exempla subjicit satis multa: quę tamen fido pectore conregenda monet, ne passim per manus ignari & gregarii hominis pervagantia vilescant. Eum tu, Lector, adire poteris. Nam singula huc transcribere mihi non fuit integrū, cum res peculiarem etiam tractatum desideret, & extet de hisce literarum Notis gravissimum Lipsii judicium *in centur.* 1. *Epist. Belgic. ep.* 27.

Seculi hujus astutia.

Notarum tractatio duorum generum.

Illud hîc placet adjicere, Notas istas, præter occultanda animi nostri sensa, etiam ob scribendi celeritatem fuisse excogitatas. Sic enim *Notarios* dictos constat à notis, quibus adscribendi co[...] [...]dia

Nota cur excogitata.

Notarii,

da utebantur. Marcus Manilius *libro* 4.

His & erit felix scriptor, cui litera verbum est,
Quique Notis linguam superet, cursumq́; loquentis
Excipiat, longas nova per compendia voces.

Tanta quippe horum in scribendo erat velocitas, ut sensa nostri pectoris vix dicta jam ceris tenerent: quemadmodum de Amanuense suo, quælibet velocissimè excipiente, scripsit Ausonius *Epigram*.138. & Prudentius in Passione Cassiani, literarii Magistri eum sero literas Cornel. docêtis

——agmen tenerum & puerile gubernat,
Fictis notata verba signis imbuens.

ubi signa ficta sunt dictionum in scribendo compendia, quæ & verborum furta dicuntur, & Breviaturæ. Unde & *Breviatores in Novel. de consulib.* Prudentius de eodem Cassiano: *Breviatores.*

Verba notis brevibus comprendere cuncta peritus
Raptimque punctis dicta præpetibus sequi.

Hinc Seneca *Ep*.90. quid verborum Notis, quibus, quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur. An verò sequebatur tantum verba? imò etiam verba antevertebat, quandoque manus: Hieronymus *in consolatione ad Iuliam*: & tamen ille apposito Notario cogebat loqui, quo velociter edita velox consequeretur manus, & linguæ celeritatem præcederent signa verborum. Cui respondet illud Martialis:

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua, suũ dextra peregit opus.

Qua in re singulariter quoque excelluisse Titum Vespasianum, memoriæ prodidit Tranquillus: E pluribus (inquit) comperi, Notis quoque excipere velocissimè solitum, & cum amanuensibus suis per ludum jocumque certantem, imitari chirographa, quæcunque vidisset, &c. Scribarum non tantùm scribendi celeritas commendat, sed & memoria (ait Cicero *pro Sylla*) scientia, & consuetudo. inprimis verò Fides. Etatque apud Veteres olim satis honorificum Scribæ munus. Nemo enim, ait Æmilius Probus ad id admittebatur, nisi honesto loco natus, & cujus cognita esset fides atque industria: cùm necessum sit, omnium eum consiliorum esse participem. Ut eos interim taceam, quos Zasius refert maximo in honore apud Reges fuisse & Principes. de quib. nihil hic dicam ambitiosiùs, ne hominib. id genus pro animi mei adfectu nimium indulsisse videri possim. Videatur tamen, si placet, Hieron. Cagnol. *in pr. l.2. ff. de orig. jur. nu.*107.*cum seqq.* *Scribæ requisita.* *Munus honorificum.*

Hæc quæ de scribendi celeritate dixi, in memoriam mihi revocant *Ladam*, nobilem illum Alexandri M. cursorem: cujus & Solinus meminit his verbis: *Primam palmam velocitatis Ladas quidam adeptus est, qui ita supra cavum pulverem cursitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinqueret vestigiorum.* quò haud dubiè respexit Juvenalis, cum ita canit: *Ladæ celeritas.*

——locupletem optare podagram
Haud dubitet Ladas——

De hujus celeritate *lib*.4.*Epigr. Græcorum* exstant eulogia. At *lib*.2. luditur Pericles quidam ita tardus cursor, ut dubium reliquerit, sederitne an verò cucurrerit. Sanè dum ipse adhuc funis, qui ad carceres solebat esse, sonitũ exaudiret, quippe à carceribus nondum latum progressus digitum, interim jam alium confecto cursu coronatum fuisse. Unde Plutarchus: Ladam ferunt carcerum funiculo adhuc in auribus à laxatione sonante, decurso stadio coronam reportasse. *in præcept. gerendæ Rei.* Sed Ladæ illi celeritate cursuq; pedum prævertere ventos. Adsueta meritò certarit *Camilla* Volscorum regina: de qua apud Virgil. *in fin. Æneid.* *Camillæ velocitas.*

Illa vel intactæ segetis per summa volaret

Gra-

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Quibus versibus poeta haud dubiè ad *Iphiclam & Orionem* allusit: quorum alteri datum, ut per summas aristas ita leviter excurreret, ut ne summa quidem aristarum fastigia deturbaret. *Orion* verò quem ex Euryale Minois filia Neptunus sustulit, pater indulsit, ut suspensis vestigiis ita fluctus inambularet, ut neque summos pedes allueret. Cœlius Calcagninus *lib. 1. Epistolic. quæst. 8.*

Dixi suprà *ad Tit. 10. paulò ante fin.* Homerum à quodam depictum fuisse vomentem. quem locum de argumentorum & materiæ suppeditatione etiamnum potiùs, quàm de fundendorum carminum celeritate interpretor. qui sciam præcipitantiam illam Veteribus nunquam fuisse in laude. Sic enim M. Antonius librum de Ebrietate à se scriptum evomuisse, alicubi legitur, in probri loco. Et cum Agatharchus magnos sibi spiritus sumeret de pingendi celeritate; Zeuxis id intelligens, *Diu* (inquit) *ego pingo, quia pingo æternitati.* Similiter pictori parum perito de celeritate glorianti, demonstrataque pinace, illam modò se pictam dictitanti; respondit nobilissimus pictor Apelles: *Etiam tacente te res loquitur, ex tempore pictam.* Quanto commendabilius est Aristidæ sophistæ dictum, à Philostrato *lib. 2.* in scripta relatum? quo Marco Imperatori sciscitanti, quando ipsum auditurus foret, respondit: Hodiernum diem exime, at cras audies. Neque enim vomentium è numero sumus, sed elaborantium. Debet scilicet Philosophus non nisi ad dicendum paratus, meditatus excussis forulis, & omni supellectili oratoria ad dicendum prosilire: quod ipse etiam Georgius Remus monet *in Not. ad Themistii orat. 1. pag. 25.* Laudanturque à diligenti cura & mora scribendi *Virgilius, Euripides, Isocrates,* qui denos vel ut alii volunt, quindenos annos uno panegyrico scribendo insumsit. Huc pertinet illud Catulli *de Cinna Smyrna,* parvo libello:

Festinatio vituperata

At laudata cunctatio.

Smyrna mei Cinnæ nonam post denique messem
Quam cœpta est, nonamque edita post hyemem.

Cui operi tot annos utpote elucubrato, immortalitatem ominatur eo versu

Hinc arcana diu secula pervoluent.

Etsi enim multis placet extemporalis quædam scriptitandi ratio & in conficiendis libris celeritas, velut expromti, atq; in numerato positi ingenii argumentum: cujusmodi scriptores Cic. *libr. 2. ad Q. Fratrem ep. 9.* μουσοπατάκτους quasi subitò Musarum furore percitos appellat: qui fundunt quidem, ne dein uno stantes multas versuum centurias, eas tamẽ, quas animo sedatiore, qui sunt, ne semel quidem possint perlegere: Ipsi tamen sua poemata præsertim ilico postquam ediderunt immoderatè ac stultè amant: ut *Paul. Manut.* locum istum interpretatur. at mihi (inquit Had. Jun. *lib. 4. Animadvers. cap. 16.*) secus videtur, probaturq; impensius diligentia accurata, longiore tempore judicii confirmatore expressa. Illic verba veluti primoribus in labris nata, aut superficiario ingenii æquore natantia eduntur, hic lectionis multifariæ opes tanquam è sanctiore quodam ærario reconditæ promuntur, & habito delectu rerum verborumque pondera examinantur felicius, & exhibentur. Quid? quod celeriter nata, celeriter etiam intereunt? accidit nimirum scriptoribus illis (si tamen scriptores, quorum *scripta ante auctores* moriuntur) quod Gallinis post exclusum ovum statim glocitantib. & veluti partum suum palam prædicantibus. Sed gestiens hic sua proferendi impetus, omni vi erit cohibendus, & il-

Præpropere scriptores gallinis comparati.

modum. Scapus namque, hoc est, caulis papyri, amputatis utrinque extremitatibus, utpote minùs ad chartas conficiendas idoneis, dividebatur secundum longitudinem in duas partes æquales: à quib. posteà abripiebantur singulares phyliræ, sive bracteæ, quæ quò longiùs ab extimo scapi cortice distabant, eò erant præstantiores, & quo cortici appropinquabant magis, eò deteriores. Unde varia chartarum genera apparabātur, de quib. posteà. Interim notandum, apud Plinium pro illis verbis, *diviso acu, &c.* legendum ex Guilandini sententia, *diviso Scapo* in prætenues, sed quam latissimas philyras, quando & dicat Auctor Schedas, hoc est, bracteas tanta constare longitudine, quanta potest esse scapi ipsius papyri, segminibus, i.e. extremitatibus utrinq; amputatis. Etenim extremitates caulium papyri amputabantur, quòd essent ad chartarum usum ineptæ: altera quidem, quam pomum vocari ait, propter nimiam meatuum laxitatem, qui nec in arte factis philyris coire solent; altera, quæ comam inutilem debilemque sustinet, sive, ut Plinii verbis utar, quæ thyrsi modo cacumen includit, propter gracilitatem, bracteas nec semidigitum latas continens; & ob ariditatem alioquin dividentibus minùs obediens. Taceo, quòd opus fuit ferro acutissimo subtilissimoque, tres digitos lato, quo ramenta sive philyræ à scapo divellebantur, acu eam ad rem nihil emolumenti præstante, sed inutili prorsus abjiciendaque.

Philyra homonyma. Ex philyris autem illis sive schedis aut tabulis (*philyra enim, ramentum, papyrum, tabula, scheda, cutis, plagula, corium, statumen. subtegmen, pagina, tænia*, pro uno eodemq; in hac disputatione usurpantur à Plinio) à caule papyri distractis, ex alteris quidem recto situ substratis, alteris transversa positione superinjectis, chartæ conficiebantur, vel, ut Plin. ait, texebantur, præbente glutinis vicem Nili aquâ; non illa clara & limpida, sed turbido liquore, ac pingui terrarum succo coinquinata. Cæterùm schedæ, quæ primò supina tabula, i.e. *recto philyra situ* substernebantur ea longitudine, quam thyrsus papyri, præsectis hinc inde extremitatibus, ut dixi, præ se ferebat, citò mox alteris pagellis in transversum superinductis, perfectionem suam consequebantur, à qua demùm accipiebant, ut Chartæ vocarentur, essentque. Porrò glutinatæ ita chartæ etiam malleo tundebantur, & rugatæ extendebantur ictibus atq; complanabantur. Docet hoc idem Plinius, cùm de glutino, quo Charta deterior iterum texebatur, in hæc verba scribit: Posteà malleo tenuatur, & iterum glutino percurritur; iterumq; constricta erugatur atq; extenditur malleo. *tundebatur malleo.* Quocirca Ulpian. inter *malleatos, & non malleatos libros* distinguens: Unde, inquit, non malè quæritur, si libri legati sint, an non contineantur nec dum perscripti? & non puto contineri: non magis quam vestis appellatione nondum detextam. Sed perscripti libri nondum malleati, vel ornati continebuntur. Proinde & nondum conglutinati vel emundati continebuntur. *Libri malleati.* *dict. leg. librorum. 52. §. Unde. 5. ff de legat. 3.* Octo autem chartarum species exponuntur à Plinio. 1. *Claudia*. quam Claudium Cæsarem primò confecisse ait ex Augusta, sive Hieratica, adjecta ad binas ejus philyras, quibus conserta erat, tertiâ bracteâ, & ad undecim digitorum latitudinem, aliorum duorum mensurâ. *Chartarū species.* 2. *Hieratica*, sic dicta, quòd prisci mortales eâ ad religiosa volumina utebantur: posteà verò adulatoriis nominibus *Augusta, Livianaq;* appellata: Sicuti & ob auctoritatem in epistolis ei relictam, *epistolaris*. & quoniam epistolæ adscriptam in limine salutem haberent, *Salutatrix* Martiali dicitur:

Mar-

Marcus amat nostras Antonius, Attice Musas.
Charta salutatrix si modò vera refert.

3. *Fanniana*: à Q. Rhemnio Fannio Palæmone, celebri Grammatico: quē Suetonius *in lib. de Illustribus Grammaticis*, scribit officinas promercalium chartarum exercuisse. Hic enim poliendo Romæ chartam Amphitheatricam, cùm ex proletaria, deterioreque augustiorem atque elegantiorem conformasset, visus est novam speciem constituisse, Fannianam de suo nomine appellans, relictâ in suo Amphitheatricâ non interpoli quæque mangonium sui artificii experta non erat. 4. *Amphitheatrica*, seu, ut mavult Guilandinus, *Athribitica* à confecturæ sive præfecturæ loco. Inter alias enim Ægypti præfecturas, quarum Sesostrim triginta sex constituisse Diodorus refert *lib.* 2. *Rerum Antiq. cap.* 1 erat etiam Athribitica: cujus Strabo, Ptolomæus, Stephanus, alii meminêre. Atq; hæc Amphitheatrica charta à Fanniana tantum discrepat, quantum adamas, smaragdus, carbunculus, gemmæ aliæ, à scalptis & perpolitis differunt; & quantum mulier, animalium fastuosissimum, surgēs è strato diffidētā seipsa postquam crines fluentes composuit, vultum lavit, & molli ac splendido amictu induta est. 5. *Saitica*, ab oppido Sai. 6. *Teniotica*. Guilandinus legendum docet Tanitica, à civitate Tani, quæ hodiè Damiata vocatur: eò ꝙ Tæniæ locus (cui ob angustam longitudinem hoc nomē est, & unde Tænioticam chartam dictam putamus) extra Deltam situs sit: Papyrum aūt in Ægypto extra Deltam non gigni, Plinius dixerit. 7. *Emporitica*, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων, i.e. à mercatoribus cognominata: quæ, quod scripturæ inepta erat, mercib. involucra præbebat. 8. *Macrocollum*: à majoribus coriis seu bracteis cognominatum. Nam κόλλα, auctore Hesychio, significat dorsi bovis corium, ex quo glutinum excoquitur. μακρὸς autem idem interpretatur μεγάλα. Quanquam autem Macrocolla magnitudine reliquas chartarum species longè excellerent, quippe quæ mensuram sedecim digitorum, nec rarò quatuor supra viginti attingebant: tamen quòd volentes unam ex eis membranam rescindere, non sine aliarum injuria tæniarum, & plurium dilaceratione plagularum moliri id possent, inter illaudatas habebatur. De *Membranis* verò, quæ & ipsæ scribendi materiam Veteribus suppeditabant, quid dicam? Equidem usum harum antiquissimum video. *11. in Membranis scriptum.* Nam & *Diphtheram* sunt qui interpretentur pellem Capræ, quæ Jovem lactârit: in qua creditum est antiquitus illum omnia scribere, quæ fierent. *Diphthera* Unde quæ nec in historicorum literis exstarent, nec in hominum memoria servarentur, ea velut ex *Jovis Diphthera* petita dicebantur. Discimus etiam ex Herodoto historiæ parente, Jonas olim byblos dixisse diphtheras, veterii ex consuetudine, quòd byblorum, hoc est, papyri sive chartę inopiâ, pellibus uterentur tum caprinis, tum ovillis. Prisca consuetudine (inquit in Terpsichore) chartas Jones appellant pelles, quòd aliquando penuriâ chartarum, pellibus caprinis ovillisq; utebantur. Adhuc quoq; ad eam usq; memoriam multi barbarorum in talibus pellibus scribunt, &c. Nec desunt, qui sub pelle velleris aurei, *Vellus aureum.* quod Argonautæ ex Colchide advexerunt, intelligant Diphtheram, hoc est, librum ex membranis Veterum more confectum, & arcana artis ejus, quam Chimiam vocant, pandentem, quo scilicet auri conficiendi scientia contineretur: Meritòque membranam eam appellatam fuisse auream, propter emolumētum, quod ex ea acquirebatur. Nec enim obscurum est Veteres ea dixisse aurea, quæ magnum *Aurea quæ lucrosa.* suppeditarent emolumentum & redi-

tum, sive agri bonitate, sive pecore aut lanificio. Hinc Martialis de Beti fluvio:

Betis olivifera crinem redimite corona,

Aurea qua nitidis vellera tingis aquis.

Quocirca factum est, ut pedes ipsæ aureas pelles habuisse ferantur: qualis fuit Argis Atrei, quam sibi Thyesten subduxisse queritur: ut in Colchide Æeta Rex, ad cujus arietis pellem Jason profectus est, & socii Argonautæ, regii sanguinis & animi, qui regionem gregibus & opibus nobilem invaserunt, si Varroni credimus *lib. 2. de Re rustic. cap. 1.* quem laudat & sequitur Stephanus Forcatulus *lib. 1. de Imper. & Philosof. Gallor.* A quibus etiam stare videtur Cœl. Rhodiginus, qui ex eodem Varrone vellus aureum in ovibus, charitatis nomine intelligendum asserit *lib. 25. Antiquarum lection. capit. 1.* Rectè charitatis nomine. Est enim Aurum hominibus charissimum, nec ullum ab his pluris fit metallum. Horatius *libro 1. Ode 5.* de Pyrrha:

Aurum, quam charum.

Qui te nunc fruitur credulus aureâ,

id est, charissimâ sibi, multumque amabili & optatâ. quo sensu etiam Mediocritatem videre est dictam auream *lib. 2. Ode 10.* quòd charissima nobis, optima & preciosissima esse debeat. Oves sanè tanto in honore habuerunt Veteres, ut ex iis solùmodò opes fieri existimarint: & pecuniam atq; peculium omne à pecudibus & gregum numero olim censuerint: eaque de causa Maronianus Corydon divitias ostentaturus suas, dixerit;

Divitiæ olim in pecore.

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

Ideoq; fictum, Oves olim lanam auream habuisse. Hinc *Mallophoros* Cereris cognomentum est in Megaride; ab iis fortè impositum, qui Mortalium primi Oves connutrire cœperint. Siquidem lanam Græci dicunt μαλλὸν ex quo & Idam μαλλοτὴν vocarunt, velut πολυπρόβατον, id est, ovibus abundantem. Similiter cùm Hercules ex Aphricana victoria nihil præter Oves abegisset *aurea mala* secum asportasse fabulosè dictus est. μῆλον enim veteri consuetudine *Ovis* capraque dicitur: & eadem locutione etiam *pomum* usurpatur. quod post Rhodigin. itidem & Joh. Pierius annotavit *lib. 10. Hieroglyph.* Sed ut ad membranas redeam, constat utique ex Josepho, Diphtheras illas, quæ antiquitus ad scribendum adhibebantur, nihil à Pergamenis, ex urbe Pergamo (unde illis nomen) ab Attalo rege missis differre. Sic enim *lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 2.* scribit, ex Gelenii interpretatione: Ut verò senes illi venerunt, cùm muneribus à Pontifice missis, & cùm membranis, quæ Legem aureis literis inscriptam continebant, primum de libris eos rogavit. ut verò ex involucris depromptos obtulerunt, multum diuq; miratus membranæ subtilitatem, & commissuras, quæ ita latebant, ut visu discerni non possent; gratias se illis habere dixit, qui venerint; & majores etiam ei, qui miserit: sed longè maximas Deo, cujus Leges attulerint. Loquitur autem Josephus de LXXII. Interpretibus, quos tam Græcæ, quàm Hebraicæ linguæ peritos Ptolomæus, non quidem *Lagus*, quòd Irenæus credidit, sed *Philadelphus*, tertius ab Alexandro Ægypti Rex, Tertulliano, Eusebio, Epiphanio, Philone, Josepho testibus, inflammatus desiderio sacros Judæorum libros cognoscendi, curavit ingentibus ab Judæa expensis Alexandriam adduci: quorum studio ac diligentia vetus, quod vocant, Testamentum monetâ percuteretur Græcâ. Sed veritus, ne, si invicem consultarent, veritatem absconderent; eo omnes in insula Pharo in singula contubernia separavit, jussitq; ut quisque pro se librum eundem transferret, atque eo in singulis libris ordine servato, opereque perfecto, omnibus mox convocatis, & per libros singulos interpretationem

Aurea mala.

Diphtheræ eadem, quæ pergamena.

LXXII. Interpretes.

nem suam unoquoque proferente, ita omnium sententiam eandem esse constituit, ac si ab uno tantùm traductiones omnes emanassent. Idque Philo Judæus, de quo illud circumfertur, aut Plato Philonizat, aut Philo Platonizat, *lib.2. de vita Moysis*; Justinus Martyr, *in orat. ad gentes*, & Irenæus *lib.3. advers. Hæreses, c.25.* incunctanter affirmant. licet August. *in Epistola quadam ad D. Hieron.* rem aliter gestam narret. Cæterum is quoque Josephi locus à nobis adductus argumento est, non tantùm Diphtheras Veterum nihil differre à membranis sive pergamentis, postea sic dictis: verùm etiam multò antiquiorem esse membranarum inventionem, quàm Varro tradidit, & Plinius credidit. Nam Eleazarus princeps sacerdotum, per illos LXXII. Interpretes libros sacros ad Ptolomæum Philadelphum tunc primùm regnare incipientem misit: at Æmulatio, quæ inter hunc Ptolemæum & Eumenem Pergami regem (quem Ælianus & Hieronymus Attalum vocat, communi omnibus Pergami Regib. nomine, sicuti Ægypti reges omnes Ptolomæi fuerunt indigitati) ob studiorum similitudinem in conquirendis toto terrarum orbe omnis generis libris, suborta fuit, seriùs aliquantò gliscere, incrementaque sumere cœpit, quàm sacra volumina in Græcum traducta fuerunt. Quò fit, ut seriùs etiam chartas Ptolomæus supprimere potuerit, & multò adhuc seriùs Eumenes membranarum copiam fieri curârit, qua chartarum penuria pensaretur. quemadmodum nec illud verum est, quod ex Varrone & Plinio Pancirollus tradidit, fundata ab Alexand. Urbe Alexandria, papyrum & chartam fuisse primùm inventam: cùm multis retrò seculis hanc in usu fuisse, evidentissimis rationibus evincat Melchior Guilandinus, in doctissimo suo tractatu *de Papyro*. Eum te, Lector, diligenter evolvisse, nunquam profectò pœnitebit. Equidem me bonam eorum partem, quæ ad hunc locum illustrandum facere videbantur, desumsisse, ingenuè fateor. Illud planè novum est chartæ sive papyri genus, in quam elementa hæc depingo. quæ ex linteolis concerptis, nulliusq; amplius usus, & aqua maceratis, ac posteà in lanuginem contritis cōficitur, ita ut plagulæ ejus glutini cohærescant. Quæ quidem confectio cum & satis dextrè è Joh. Ruellio Medico doctissimo descripta sit *l.1. de natur. stirp. c.109.* & prætereà passim nota sit, iis præsertim, qui ad chartæ id genus concinnandæ usum constitutas Molas vel semel tantùm oculis fuerint contemplati: ideò de hac re quicquam porro verborum facere supersedeo. at illud poteris ex Hieronym. Benzone Italo huic libro apponere, quod cum Hispani literas Indis ad aliquem perferendas darent, non potuerunt miselli illi barbari cogitando assequi: qua ratione charta illa nigro distincta eloqui posset: cujus rei talem ex Benzone *libro 2. historiar. nov. orbis capit.* 17. recenset historiam Gomara: mittebar, *ait*, Hispanus quidam ad amicum duodecim *Hutias*, (id est *Cuniculos* Indiæ occidentalis peculiares) assos, ne æstu corrumperentur. Indum, qui deferebat, cum vel obdormisset fessus de via, vel interquiesset, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias absumit: revertitur, literas ab amico illo ad Herum refert: Quibus ille de novem Hutiis ad se missis gratias amico agebat. Hispanus perlectis literis irascitur servo, ille duodecim reddidisse se affirmat: sed cum Indicio Epistolæ proderetur, rubore perfusus verum aperit: & suos ea de re populares commonefacit, ut sibi à *foliis & Chartis ejusmodi loquacibus* caverent. Nec dispar est, quod de Brasiliensibus scribit Johan. Lerius Burgundus *Navigat. Brasiliens. cap.6.* quod chartas

Membranarū usus etiam ante Eumenis æmulationem.

Charta usus etiam ante Alexandriæ fundationem.

Papyrus vel charta nostra.

Literarum usus Indis incognitus.

kk 3 tas

nus alia, de quibus Isidorus libro 1. Origin. cap. 22. *Sed hæc quoque potius abbreviaturæ erant, quàm Notæ. Cæsar ita literarum potestatem commutabat, ut primas literas quarta quæque succedens indicaret :* Augustus *subsequentem pro antecedente ponebat ; ut B. pro A. C. pro B. & deinceps eadem ratione cæteras , ut* Suetonius *&* Dio *referunt. Hæ veræ erant Notæ: ponebantur enim literæ, sed non intellectæ. Alii hunc excogitarunt modum, quo Numeros pro literis collocarunt, 1. pro a, 2. pro b. Alii suo pro arbitrio Alphabetum transmutarunt. Alii novos characteres efformarunt. Denique* Brixianus *quidam typis vulgavit modum quendam, quem intellectu credit impossibilem , nisi quis contrà exemplar istius habeat. Quod tamen falsum est. quandoquidem scripturam istam ipsemet explicari audivi & quod dici solet, quasi cum manu tetigi , nullas esse notas adeò difficiles aut obscuras , quæ non intelligantur ab iis , qui in hoc scribendi genere exercitati sunt : quorum multi Venetiis reperiuntur. Atque ipsemet domi meæ habui Hieronymum* D. Francisci Nani *, nobilis Veneti filium , iuvenem doctissimum , & artis huius inprimis gnarum: cui nullum Notarum genus, quam difficile etiam id esset offerebatur, quin ab ipso intelligeretur.* *1. Cæsar Augustus.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Expeditum est , & multorum confirmari potest auctoritatibus , Veteres Notis & signis plurimùm in scribendo fuisse usos. *Notæ veteribus usitata.* Nam ut de *Hieroglyphicis*, quas vocant, literis (cum de his doctè & copiosè scripserit Joh. Pierius) uti & de *Cabala*, de qua apud Johan. Langium in Epistolis Medicinalibus, & Picum Mirandulanum passim habetur, nihil hic dicam : juvat tamen de usitata apud Ægyptios pingendi scribendive consuetudine Ammianum Marcellinum audire disserentem. Non enim (inquit *lib. 16.*) ut nunc literarum numerus præstiturus & facilis exprimit quicquid humana mens concipere potest; ita prisci quoq; scriptitarunt Ægyptii, sed singulæ literæ singulis nominib. serviebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus. Quem etiam scribẽdi morem à Græcis celebratum fuisse, ex Solino *cap. 6.* comprobari potest. *Mos Græcis.* Refert enim ex M. Tullio olim quendam fuisse , qui universum Homeri poema ita subtiliter in membranis descriptum haberet , ut illud totum levi nucis putamine concluderet nimirum quod signis atq; notis & iis quidẽ valde exilibus, depictum esset. In quibus effingendis Myrmecidem Milesium, & Callicratidem Lacedæmonium potissimum excelluisse refert Ælianus *lib. 1. var. histor.* quos fama fuit in sesamo (quod minutissimum genus seminis est, milio panicoque simillimum) distichum elegiacum literis aureis , ut *ad Tit 10. in fin.* diximus inscripsisse; sed ut nonnulli hoc interpretantur, Notis quibusdam atq; signis. Raro enim Veteres integris in scribendo literis utebantur. Unde memoratur apud Galen. *lib. 7. de composit. Medicam.* Menecratis quondam Medici liber ἐλογραμμάτων, *quam Laquod integris literis exaratus esset. Recetinu.* ptus etiam aliquando est apud Rom. scribendi per literarum compendia mos, authore

tho re potissimùm Mecœnate, quem scribit Dio *lib.5.* invenisse primùm quasdam literarum notas, quibus celerrimè scribi posset, easque per Acilium libertum publicasse: quas in usu etiam suo tempore fuisse significat Quintilianus *lib. 11. cap.2.*

Etiam in legibus.

Et iis quidem Veteres etiam in Legibus, Senatusconsultis, Edictis scribendis usos, unicus Valerii Probi libellus abunde docet. Suntque in hanc sententiam elegantes Manilii versus, *in lib. Astronom.* quibus Notarum compendia qui tenuerit, eum Leges & jura populi Romani sciturum, & intra domesticos ac privatos parietes qualiter cuique jus reddendum sit, in promptu habiturum significat:

Hic etiam legum tabulas, & condita jura
Noverit, atque notis levibus pendentia verba,
Et licitum sciet, & vetitum quæ pœna sequatur,
Perpetuas populi privato in limine Prætor.

Notæ non erãt literæ.

Notæ autem illæ, non erant literæ, ut ex Pedio Paulus refert *in l. sed cum patrono. 6. §. fin. ff. de bonor. possess. & l. Lucius. 40. ff. de test. mil.* Sed compendia quædam dictionum, ut Cujacius interpretatur *lib.3. Observat. cap.3. & lib.12. cap. ult.* quæ Justiniani tempore *Sigla* dicebantur, ut apparet ex epistola ejus ad Antecessores §. *illud autem* 8. Græci, σημεῖα dicunt: ut & διὰ σημείων scribere: quod est Notis, sive per notas scribere. quo dicendi genere & Ciceronem usum video 13 *Ep. ad Atticum*: Et quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexti credo: quia διὰ σημείων scripseram. Adeò autem familiaris fuit illis temporibus Notarum usus, ut harum peritia etiam ancillæ censerentur; mentionem præsertim faciente Marcellino ancillæ cujusdam, quæ Assyriæ nomine literas Notis ad Barbationem pedestris militiæ rectorem scripserit. Quo minus etiam mirandum est, Scribas & librarios in

Nota etiã ancillis usitata.

describendis olim veterum JC. libris Notarum compendio usos fuisse. Quarum intelligentia cùm oppressis assidua bellorum rabie literarum & Jurisprudentiæ studiis paulatim obsolevisset: nec eæ minus difficultatis & negotii legentib. exhiberent, quàm res ipsæ Notis descriptæ: & multi prætereà subtili ac varia harum interpretatione in fraudem inducerentur, magnæq; insuper judicantib. & discentibus tenebræ inde offunderentur: disertè prohibuit Justinianus, ejusmodi posthac Notis & signis in describendis Jurisprudentiæ libris uti: ne qua malignis interpretibus, imperitisvè, verborum evertendorum ansa præberetur. Barnab. Brissonius *lib.4. Select. interpret. cap.21.* Quis enim, si ejusmodi velut stigmatum notis deformatos veteris Jurisprudentiæ libros Justinianus ad nos transmisisset, earum sese laqueis expedire potuisset, aut quis in illis reddendis exprimendisq; litium altercationumve finis fuisset, cum in earum interpretatione Tribonianus ipse frequenter hæsisse deprehendatur. Aliquando enim Notas malè reddidit, aliamque illis quàm præ se ferant, sententiam attribuit. Aliquando Notas pro non-Notis, nonnunquam etiam non-Notas pro Notis accepit. quod post Anton. Foquelinium *ad Tit. de vulgari substit.* multis exemplis demonstrat Joh. Thomas Freigius *in Epist. Pandect.*

Justinian. cur notas prohibuerit.

Triboniani error ex Notis.

Sed ut ad exempla à Pancirollo nostro proposita deveniamus: constat utiq; Scytalam illam Laconicam totidem, quot dixit, verbis descriptam esse à Gellio *libr.17. Noct. Attic. cap.9.* De eo autem scribendi modo, quo C. Cæsar in epistolis usus est ad C. Oppidum & Balbũ Cornelium, qui res ejus absentis curabant, exstat Probi Grammatici satis curiosus commentarius. Et de literarum commutandarum ratione, Augusto frequentata, circumvagatur

Scytala Laconica.

Cæsaris scribendi ratio.

Augusti.

ritur ejusdem hæc ad filium conscripta epistola: Quia innumera incidunt assiduè, quæ scribere alterutrum, & secreta esse oporteat: habeamus inter nos Notas, si vis, tales, ut, quicquid scribendum sit, pro unaquaq; litera succedentem scribamus hoc modo, ut pro A ponamus B; & C pro B; & de reliquis in hunc modum, & pro Z duplex AA, ut à novissima ad duplicatam redeamus, &c. Aliter Cicero, qui ex quorundam sententia, instar Dictionarii librum conscripsit, in quo singulis verbis singulas notas, quibus illa significarentur, præfixit; tantáque erat Notarum & verborum copia, ut quæcunque Latino sermone scribi possent, suis notis exprimerentur. Sed hæc qualia sint videamus. Scytalam certè ingeniosissimus Scaliger Laconica appellat nugalia. Nam tametsi, inquit, nulla mihi Scytala sit: tamen pusillo temporis momento unam dimetiar. Etenim primâ quaque notulâ deprehensâ, cæteræ ad jussa veniunt, *Exercitat.* 327. *ad Cardanum*. Notas verò & literarum transpositiones, quam attemidem Scaliger *imposturam* dicebat *& delirium*, qui aliter æstimabo: quam vanissimas, & quæ vel à pueris facilè agnosci queant? Observata enim Characterum potestate, qui sæpius repetuntur, nemo est quin videat, parum admodum ad scripti obscuritatem facere Characterum potestatem immutare, aut etiam figuram: siquidem ne latens scriptum mentis inquisitione eruatur, nihil interest, characterem vel barbaricum esse, vel aliam quamvis formam pro Charactere depingi; modo compertum sit, quo sermone charta concinnetur, isque sermo interceptori minimè obscurus existat. Ciceronis denique inventum quod attinet: quis tantum laborem in ejusmodi notis perquirendis citra nauseam subibit, ut tot sibi Characteres effingat, quot rebus singulis, quæ usu ve-

Ciceronis.

Ostenditur, quàm nihil sint modi illi.

Pancirol. lib. 2.

nire possunt, ut singuli aptentur, sufficiant. quibus quamvis tutò scribi possit, quomodo tamen paucis diebus, ne dicam horis, idem conscius interpretabitur, qui hunc verborum indicem retineat? Abeant igitur cum sua vetustate tam copiosa: & frivola Veterum commenta. Longè alios astus, longè aliam vafriciem ætas hæc videtur exposcere: in qua vel infantes cū balbutiunt adhuc, & quædam subdolæ mentis signa veluti primitiæ illis ingeruntur, quasi è nutricis uberibus simul cum lacte illam suxisse, imò à matris utero cōtraxisse videantur. Etsi autem in clandestina hac scribendi ratione docenda, diligentem operam præstitit Robertus Valturius *lib.7. de re militari, cap.*17. multò tamen diligentiùs ea omnia conquisita & pertractata sunt à Johan. Baptista Porta, *in lib. de Furtivis Literarum notis*, *& lib.*16. *Magiæ Nat.* quibus in locis rem omnem duo in membra partitur: quorum altero de iis tractat characteribus, vel notis & Ziferis, quæ sub aspectum quidem cadāt, sed technis aliquibus implicitæ sunt, quò minùs à quolibet possint intelligi: Altero modos explicat, quibus Notæ prorsus inconspicuæ fiant, & delitescant, nec unquam, nisi arte quadam adhibita, cerni queant. Utriusque exempla subjicit satis multa: quę tamen fido pectore contegenda monet, ne passim per manus ignari & gregarii hominis pervagantia vilescant. Eum tu, Lector, adire poteris. Nam singula huc transcribere mihi non fuit integrū, cum res peculiarem etiam tractatum desideret, & extet de hisce literarum Notis gravissimum Lipsii judicium *in centur.*1. *Epist. Belgic. ep.*27.

Seculi hujus astutia.

Notarum tractatio duorum generum.

Illud hîc placet adjicere, Notas istas, præter occultanda animi nostri sensa, etiam ob scribendi celeritatem fuisse excogitatas. Sic enim *Notarios* dictos constat à notis, quibus adscribendi co[...]n, dia

Notæ cur excogitatæ.

Notarii,

Gramina, nec teneras cursu lasisset aristas
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret aquore plantas.

Quibus versibus poeta haud dubiè ad *Iphiclum & Orionem* allusit: quorum alteri datum, ut per summas aristas ita leviter excurreret, ut ne summa quidem aristarum fastigia deturbaret. *Orion* verò quem ex Euryale Minois filia Neptunus sustulit, pater indulsit, ut suspensis vestigiis ita fluctus inambularet, ut neque summos pedes allueret. Cœlius Calcagninus *lib. 1. Epistolic. quæst. 8.*

Dixi suprà *ad Tit. 10. paulò ante fin.* Homerum à quodam depictum fuisse vomentem. quem locum de argumentorum & materiæ suppeditatione etiamnum potiùs, quàm de fundendorum carminum celeritate interpretor. qui sciam præcipitantiam illam Veteribus nunquam fuisse in laude. Sic enim M. Antonius librum de Ebrietate à se scriptum evomuisse, alicubi legitur, in probri loco. Et cum Agatharchus magnos sibi spiritus sumeret de pingendi celeritate; Zeuxis id intelligens, *Diu* (inquit) *ego pingo, quia pingo æternitati.* Similiter pictori parum perito de celeritate glorianti, demonstrataque pinace, illam modò se pictam dictitanti; respondit nobilissimus pictor Apelles: *Etiam tacente te res loquitur, ex tempore pictam.* Quanto commendabilius est Aristidæ sophistæ dictum, à Philostrato *lib. 2.* in scripta relatum? quo Marco Imperatori sciscitanti, quando ipsum auditurus foret, respondit: Hodiernum diem exime, at cras audies. Neque enim vomentium è numero sumus, sed elaborantium. Debet scilicet Philosophus non nisi ad dicendum paratus, meditatus excussis foculis, & omni supellectili oratoria ad dicendum prosilire: quod ipse etiam Georgius Remus monet *in Not. ad Themistii orat. 1. pag. 25.* Laudanturque à diligenti cura & mora scribendi *Virgilius, Euripides, Isocrates,* qui denos vel ut alii volunt, quindenos annos uno panegyrico scribendo insumsit. Huc pertinet illud Catulli *de Cinna Smyrna*, parvo libello:

Festinatio vituperata

At laudata cunctatio.

Smyrna mei Cinnæ nonam post denique messem
Quam cœpta est, nonamque edita post hyemem.

Cui operi tot annos utpote elucubrato, immortalitatem ominatur eo versu
Hinc arcana diu secula pervoluent.

Etsi enim multis placeat extemporalis quædam scriptitandi ratio & in conficiendis libris celeritas, velut expromti, atq; in numerato positi ingenii argumentum: cujusmodi scriptores Cic. *lib. 2. ad Q. Fratrem ep. 9.* μωσοπατάκτους quasi subitò Musarum furore percitos appellat: qui fundunt quidem, ne de in uno stantes multas versuum centurias, eas tamē, quas animo sedatiore, qui sunt, ne semel quidem possint perlegere: Ipsi tamen sua poemata præsertim ilico postquam ediderunt immoderatè ac stultè amant: ut *Paul. Manut.* locum istum interpretatur. at mihi (inquit Had. Jun. *lib. 4. Animadvers. cap. 16.*) secus videtur, probaturq; impensius diligentia accurata, longiore tempore judicii confirmatore expressa. Illic verba veluti primoribus in labris nata, aut superficiario ingenii æquore natantia eduntur, hic lectionis multifariæ opes tanquam è sanctiore quodam ærario reconditæ promūtur, & habito delectu rerum verborumque pondera examinantur felicius, & exhibentur. Quidquod celeriter nata, celeriter etiam intereunt? accidit nimirum scriptoribus illis (si tamen scriptores, quorum *scripta ante auctores* moriuntur) quod Gallinis post exclusum ovum statim glocerantib. & veluti partum suum palam prædicantibus. Sed gestiens hic sua proferendi impetus, omni vi erit cohibendus,

Præpropere scriptores gallinis comparati.

& illud animo etiam atque etiam versandum νεύων σπεύδωσι πόλει, ut monet Raderus Jesuita *ad Mart. Ep. 4. lib. 1.* Qua in re tamen Pausonis Sicyonii (Plin. Pausiam appellat *libr. 35. cap. 11.*) celeritatem meritò exceperis. Is accepto precio Equum conduxerat pingendum, qui se humi volutaret: cumq; locatori currentem exhibuisset, & quidem pulvere oppletum; isque expostularet, secundum conventionis legem haudquaquam præstitam sibi operam, inquit Ministro ille: Age puer, tabulam inverte, sicque picturam ejus oculis exhibe, quo facto, vidit locator emendatum esse quod sibi displicebat, nullumque esse amplius querimoniæ locum. Cernere enim erat equum in tergo jacentem, seque in pulvere volutantem. quod Lucianus Demosthenis encomio scripsit, ut *Pausonis equus* proverbialiter de iis usurpari possit rebus, quæ minimo negotio secundum cujusquam sententiam accommodantur. Alciat. *libro 4. parerg. c. 7.*

Pausonis equus.

DE CONSPICILIIS TIT. XV.

Conspicilia

MVlti dubitant, utrum Veteres conspicilia habuerint, nec ne: quoniam Plinius, *rerum omnium scriptor diligentissimus, nullum de his verbum faciat: Contrà verò mentio horum apud* Plautum *fiat, cum ait,*

Vitrum cedò, necesse est conspicilio uti.

Id quod nulla alia de re, quàm de specillis, quæ vulgò ocularia dicuntur, potest intelligi.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Becmann. NEgat *Christianus Becmannus* vir utriusq; literaturæ doctissimus, conspicilium rectè dici; sed *conspicillum*, idq; vigore originis & analogiæ; ut enim Baculus bacillus, Furcula furcilla, ita etiam formatur, speculum specillum, apud Varronem *lib. 5. Lat. ling.* & postea conspicillum quod initio hujus tituli monendum censui. Etsi autem, retenta communi enunciatione conspicilium quandoque locum denotat, ex quo aliquid possis conspicere, quemadmodum Nonius illud Plauti in Medico, ita interpretatur:

Conspicillum.

Conspicilii significatio.

In conspicilio adservabam pallium:

Tamen hic loci instrumentum id significat, quo adhibito res majores videantur. Quo etiam sensu illud Plauti incunctanter accipiendum est:

Vitrum cedò: necesse est conspicilio uti.

ut probabile hinc fiat, usum ejus satis vetustum esse: quandoquidem & Ptolomæi specillum, quo illo per sexcenta millia adventantes naves conspiciebat, memoretur à Johanne Baptista à Porta *lib. 17. Magia Natural. cap. 11.* confectionem inibi ejus specilli docente, quo & per aliquot millia passuum amicos queamus agnoscere, & visu debiles è loco dissito & remoto minutissimos etiam characteres possint legere. Rem mehercule humano usui cumprimis necessariam, &, ut ait, optices ratione constantem. Ideò autem Pancirollus caput hoc in posteriore hanc partem rejecit, quòd cùm nullibi ferè apud classicos scriptores Conspiciliorum fiat mentio, inter Noviter reperta non incommodè haberi posse videantur. Cæterùm hebescenti visui Conspicilia probè opitulari; inter omnes convenit. Iis enim omnia majora apparent, ac spiritus visorii instau-

Ptolomæi conspicilium.

Conspicilia visui opitulentur.

instaurantur atque in unum collecti minus evanescunt aut dissiliunt. Non tamen consultum putat Lemnius. *lib.* 4. *de occult. naturæ mirac. ca.* 6. ut viri plus satis maturè illis adsuescant: siquidem illis destituti, prorsus cæcutiant. Quòd enim hic caligant ac cæcutiunt, ex spirituum inopia ac defectu evenit. Quocirca & Specula visum reficiunt, quoniam reflecti ac retorqueri radios contingit, ac spiritibus robur concipere, novis subinde à cerebro eò sese conferentibus. Hinc tanti semper habita fuit speculi inspectio, ut ne Philosophi quidem ab hac sibi abstinédum putârint. *Socrates* certè ultrò etiam suasisse fertur discipulis suis, crebrò ut semet in speculo contemplarentur. ubi qui eorum foret pulchritudine sibi complacitus, impendio procuraret, ne dignitatem corporis malis moribus dedecoraret: qui verò minùs se commendabilem formâ putaret, sedulò operam daret, ut virtutis laude turpitudinem tegeret. Adeò vir omnium sapientissimus, speculo etiam ad disciplinam morum utebatur! *Demosthenem* verò primarium dicendi artificem, quis est, qui non sciat semper ante speculum, quasi ante magistrum, causas meditatum? Ita ille summus Orator, cùm à Platone Philosopho facundiam hausisset, ab Eubulide dialectico argumentationes edidicisset: novissimam pronunciandi congruentiam ab speculo petivit. Etsi enim in omnibus manu faciundis imaginibus opera diutinò sumitur, nunquam tamen similitudo æquè ac in speculis comparet. Deest enim & luto vigor, & saxo color, & picturæ rigor, & motus omnibus, qui præcipua fide similitudinem repræsentat. Cùm in eo visitur imago mirè relata, ut similis ita mobilis, & ad omnem nutum hominis sui morigera: eadem semper contemplantibus æquæva est, ab ineunte pueritia ad obeuntem senectam, tot ætatis vices induit, tam varias habitudines corporis participat: tot vultus ejusdem lætantis vel dolentis imitatur: ut graviter hac de re disserit L. Apulejus *in Apologia pro se prima*: quemadmodum & de speculi usu egregia quædam habet Pomponatius *in libro de inventationibus peculiari cap.* 4. ut Simon Majol. *part.* 1. *dier. can. colloq.* 18. *& pag.* 595. *& colloq.* 23. *pag.* 758. nec non Joh. Heidenfeld *in Sphynge cap.* 15. Jam cùm Philosophorum sit placitum, ex oculis & toto è corpore evaporare insensibilia corpuscula: quod specula demonstrant, quæ à mulieribus menstruo laborantibus inspecta conspurcantur, & veluti squalore quodam ex situ redduntur obsita: nil certè mirum est, homines visu quandoq; effascinari; non quidem omnium, sed eorum potissimum, quorum spiritus ex impuro sanguine procreati emittuntur, ut *Langius* dicebat, vel, ut *Fracastor.* quorum humores & spiritus adeò remoti sunt à natura aliorū, ut penè venena sint. Ii igitur cōcepto in infanté odio intentissimè intuentes, spiritus quosdā ex oculis, & tota è facie ejaculantur. qui teneros infantis spiritus applициti, eos uti venena sensim absumunt. Quam sententiam & Philip. Beroaldus *ad lib.* 10. *Apuleji* asserit his verbis: Oculus radiorum aculeos in contuentis è regione oculos jaculatur. hinc virulentus aculeus transverberat oculos, & hominis percussi præcordia corque convulnerat. Quid quod & ophthalmici & lippi oculos fixè intuentium inquinant? Causa est quia illi sanguinem in oculorum membranis multum & putridum habent, quem per halitum dissolvi oportet, cum præter naturam eum in locū collectus fuerit. Hinc ergo putres hi spiritus ex oculo exspirantes, oculum tenuiorem possunt offendere contagione; quemadmodum & lipporum oculi, ut qui pleni visantur muco & humoribus putridis. Atque inde forsan

Speculi inspectio.

Fascinum ex oculis.

est, quod Plinius *lib.7.cap.2.* & Gellius *lib.9.cap.4.* tradiderunt, esse in Triballis & Illyriis quasdam familias, quæ visu effascinent interimantq́;, quos diutius intueantur, iratis præcipuè oculis, easq́; gemina in oculis pupilla esse cognobiles, atque ejus mali contagione impuberes faciliùs affici. Sunt & hujus generis in Scythia & Ponto mulieres, quæ Bithyræ & Thibiæ dicuntur, & altero oculo geminam pupillam, altero equi habent effigiem. Adeò solers natura, quæ noxia & cavenda sunt, suis insignivit characteribus! Atque utinam in his terminis ea constitisset, & nec ad ipsam quoq; linguam fuisset progressa. Constat enim, virulenta quorundam lingua ipsam quoq; animam cum corpore quandoque inquinari: ut rectè dixerit Gregorius Nazianzen⁹, Linguâ nihil perniciosius, imò hanc ut equum effrenem esse, & telum promptissimum. Sic enim & Apostolus Jacobus, linguam appellaverat effrenem; incoercibile malum, plenam veneno mortifero: per quam benedicamus Deo patri, & maledicamus hominib. ad Dei effigiem conditis: ex eodem ut ore procedat benedictio, & maledictio. *Iacob.3.* Proinde idem Plin. & Gellius prodidêre, esse quasdam in terra Africa hominum familias, voce atq; lingua effascinantium: qui si impensiùs fortè laudaverint pulchras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregios equos, pecudes partu atque cultu optimas; emoriantur repentè hæc omnia, nulli alii causæ obnoxia. Cujus rei rationem adferens Fracastorius *de Sympath. & Antipath. c.24.* Existente, ait, natura quorundam perinde ac venenosa, & ejaculatis ex oculis eorum spiritibus perniciosis, nihil prohibet, non infantes solùm, sed & prandiotes fascino affici: laudando autem maximè: quoniam laus propria lætitiam parit, lætitia autem dilatationem tum cordis, tum spirituum facit, tum & totius faciei, & præcipuè oculorum; unde aditus quodammodò aperitur veneno, quod à fascinatore ejaculatur. Qua ex re natum forsitan est, ut quidpiam laudaturi, benè prius ominemur, ne verba nostra obsint, ita præfati, *Deus id conservet*, ut Langius *lib.2. Ep.36.* vel ut Fracastorius scripsit, *Verba mea tibi non noceant.* ex cujus etiam sententia, sunt qui, dum laudantur, faciem avertunt: non tantùm ut indicent molestam sibi esse laudationem, sed & ut à fascino sibi caveant. Jam enim in opinione est, per laudationes fascinum fieri. Veteres ad arcendum fascinum & invidiam, *Præfiscinè* præfari solebant, vel se, vel alios laudaturi. Sic servus ille Plautinus *in Asinaria, Act.2. Sc.ultim.*

Pupilla gemina.

Fascinum linguæ.

Fascinationis causa.

Præfiscine.

Præfiscinè, hoc nunc dixerim, nemo etiam me accusavit

Merito meo, neque me Athenis est alter hodie quisquam,

Cui credi rectè æquè putent.

Sic apud Titinnium laudante Charisio, cum muliercula sponsam nimiâ laude adfecisset, ab altera monetur, ut *Præfiscini* præfari velit:

—— *Paulla mea, amabo pol tu*

Ad laudem addito Præfiscini.

ne scilicet, addit Charisius, puella fascinetur. Sed de hoc videatur Muret. *lib.9. Variar. lection. cap.3.* & Joh. Guilielmus *libr.2. Verisimilium, cap.15.* & Josephus Scaliger *in castigation. in Catullum* ita scribit, superstitio veterum finitum numerum, obnoxium fascino credebat. Itaque laudantes aut numerantes dicebant *præfiscine*. Hoc verbo omnem invidiam amoliri putabāt. Sic Barnabas Brisson. *lib.8. de Formul. fol.738.* fascinationib. occūbunt peculiari voce ista præfiscine seu præfiscini: quæ ut Carisius Sosipater interpretatur, significabat sine fascino, quod Græci ἀβασκάντως dicunt. Quibus omninò addendus erit,

Fran-

Francisc. Vallesius, qui sententiam illam irridens, fascinationem nihil aliud esse concludit, quam superstitiosum quendam timorem, ex stulta credulitate & vulgari opinione profectum. *lib. singul. de sacra Philosoph. c. 69.* Quod si quis plura de *fascino* velit cognoscere, legat is Thomam Erastum *part. 1. disputat. de medicina nova Philippi Paracelsi à folio 91. usque ad fol.* 108. ubi satis disertè quid & quantum fascinationibus tribuendum sit, exponit, & aliorum opiniones de istis falsò conceptas doctè refellit. Cui planissimè consentiunt *Petrus Pomponatius* Mantuanus, seculi sui Philosophus doctissimus, peculiari sua de Incautionibus libello *cap. 3.* ut & Thomas Raderus à Vega Medicus Lusitanus omni exceptione major. *in comment. 411. Galeni lib. de differentiis febrium pag.* 510. *vol. 1.* Notandum verò inprimis est, etiam Ægyptiorum disciplinâ Oculis vim maximā fuisse attributam. Eorum enim tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum explicari; atque eos nimis argutos, quemadmodum animo affecti simus, loqui. Hinc celebre est Polemonis dictum, Oculos esse tanquam fores animi. Per illos enim animum emicare, indidemq; animum introspici. quo nonnulli Oculum *verum cordis nuntium* dictitarunt. Sic apud Ecclesiast. *c. ult.* hominis facies vocatur platea animæ; & Oculi, aspicientes per foramina: quia in facie sunt omnes sensus. quapropter illic videtur anima, ut in foro versari, ac negotiari cum rebus externis. Sensuum verò perfectissimus atq; exactissimus est visus. Quò pertinet illud *Matth. 6.* lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quod enim physici & physyognomici de *Corporali oculo* affirmant; *Qualis scil. is est, tale esse & totum corpus*: hoc Dominus transfert ad *oculum animi*, h.e. intellectum. quasi diceret: Ut oculus est lucerna corporis; ita mens seu intellectus, animæ, quæ est præcipua hominis pars, & per q̃ homo bonus aut malus dicitur. Quemadmodum igitur, ut valet oculus, ita valere agnoscitur totũ corpus: (quæ Hippoc. assertio est, *6. Epid. sect. 4.*) Ita ut valet intellectus, valet anima, ac per eam totus homo, qui nũc significatur nomine corporis. Si igitur, inquit, oculus tuus simplex, h.e. bonus est, totum corpus (per quod totus homo intelligitur) erit lucidum. Sin oculus est nequam, homo totus erit tenebrosus. Sic n. locum istum interpretatur Fr. Vallesius *lib. singul. de sacra philos. cap. 84.* Usq; adeò verò tota corporis vis in oculis incũbit, ut Zamolxis & Abaris philosophi totius corporis curatione opus esse dixerint, si quis oculis mederi vellet. quòd si corpus curare q̃s affectaret, animum inprimis depurgandum, quod relatum est à Jo. Pierio *in præf. lib. 31. Hieroglyph.* Porrò quemadmodum antiqua gẽtilium superstitio, singulas humani corporis particulas, singulos Deos obtinere existimavit: ita Amoris sedem in oculis potissimùm collocavit. Id certè Tiberianus *in Prometheo* ita extulit, ut dicat Deos singulares sui partes homini contribuisse, quas sibi vendicent, suæque tutelæ proprias agnoscant. Caput itaq; Jovi deferunt, Neptuno pectus, cinctum Marti frontem genio: unde Deum venerantes, ait Servius, frontem tangimus. Supercilia in Junonis tutela fuisse ait Sex. Pompejus; quod iis protegantur oculi, per quos luce fruimur, quam à Junone tribui putabant, Lucina inde dicta. Aurem Memoriæ consecratam refert Servius. Dextra Fidei sacra est: nam in fide porrigitur. Dorsum & posticæ partes Plutoni propriè adscribuntur ab Artemidoro. Pedes Mercurio,

Fascinationibus quantum tribuendum.

Oculorum vis.

Oculi fores animi.

Singula corporis partes à Diis.

rio, à Democrito. Genua Misericordiæ quod ea supplices attingant, ad hæc manus tendant, hæc ut Aras adorent, ut inquit Plinius *lib.* 11. *cap.* 45. Misericordiam autem in Dearum numero fuisse olim, testatur ejus apud Athenienses Ara, teste Pausania & Philostrato. Tali plantæve pedum in Thetidis potestate fuerunt. Digiti Minervæ consecrati, Servio teste: Ubera, renes & inguina Veneri, quò referri potest illud Epigrammatarii Rufini ita ab Hadr. Junio latinè redditum *li.* 4: *Animadversor. c.* 13.

Lumina Iunonis tibi sunt, digitique Minervæ,
Cum Thetidis talis, ubera Cyprigenæ.

ubi tamen per lumina intelligi debent Supercilia, ut modo innuimus. Nam oculos Cupidini, Veneris filio, in quibus excubet, ceu specula quadam, tribuit Philostratus. Optimè: Sunt enim oculi Veneris illices, & potentissimum amoris incitamentum: quorum fulgor & amabilis intuitus quodam quasi morsu vitalia populatur, & morsicatim medullas depascitur. quo spectant versus illi Musæi de Herone & Leandro: ita à *Casparo Barthio* amœnissimi homine ingenii latinè redditi

Oculi amoris sedes.

Fit via trans oculos, oculi figuntur, ab ictu
Vulnus in alta virum sensim præcordia manat.

Ubi in Notis suis Barthius in prædictum Musæi locum, præter alia illud ex Achille Tatio recenset: pulchritudo celerius cutem telo perfodit & per oculos in animam delabitur: oculus namq; via est amatorio vulneri. Unde Apulejus Fotidis suæ oculos *morsicantes* scitè appellat, *libro* 2. quemadmodum Horatius oculos *in Damalim putres* dixit, hoc est, in Damalis amorem solutos. ut verbo illo eorum exprimat habitum, qui validis Veneris compagibus hærentes sollicitant spacium decurrere amoris, hoc est, cum res ad effectum spectat: sic enim ille 2. *de arte:*

Adspicies oculos tremulo fulgore micantes
Ut sol in liquida sæpè refulget aqua.

Et Juvenalis: *oculosque in fine trementes*; quo sensu & Persio *Satyr.* 5. In Venerem putris est, qui in hanc solutus & profusus: ducta à Metaphora à solo, quod 2. *Georgic.* putre vocat Virgilius:

Et cui putre solum, namque hoc imitatur arando, &c.

significans optimum solum esse solutum. Nam cùm aramus, hoc agimus, ut terram solutam reddamus. Turnebus *lib.* 18. *Adversar.* cap. 27. de oculorum porrò vi ad excitandum amorem fidem facit illud ejusdem Apulei *lib.* 10. Isti enim tui oculi per meos ad intima delapsi præcordia, meis medullis acerrimum commovent incendium, quod nec ignotum fuit scriptoribus sanctis. Sic namque Ambrosius *homil.* 17. ipse enim vel adspectus mulieris telum est veneno litum, & *homil.* 20. *ait.* Cyrum abstinuisse ab aspectu elegantis fœminæ, ne caderet. Et Cyprianus *de zelo & livore*, de dæmonis illecebris disserens: offert, ait, oculis formas illices, & facilis (quid si *face* legas?) voluptatis, ut visu destruat castitatem. ut non omninò errare putentur, qui ducti hac sententia Græcum ἔρωτα dictum credant ἀπὸ τῆς ὁράσεως à visione.

Crescit enim assiduo spectando cura puellæ

dicebat Propertius, præter illud

Cynthia prima suis miserum me cœpit ocellis.

Et illud:

Si nescis oculi sunt in amore duces.

Idque pluribus exornat Joh. Ludov. de la Corda Jesuita in Comment. *ad Virg. eclog.* 8. *v.* 4. *n.* 4. à quibus non secludendum est, quod oculis venari amores, dixerunt veteres, sicuti Rittershusius *adversum Phædri* —— *tres reliquit filias* . . . .

Oculis venari amorem.

Unam

Unam formosam, sed oculis venantem viros. Velut & Ovidius dixit, *Amores venari.* Nam formosa fœmina, tanquam viscus volucres, sic ipsa adolescentes capit & attrahit: ut non absque ratione Juvenalis prodigii loco referre videatur de cœco amante

Qui nunquam visa flagrabat amore puella.

Oculorum gratia. Accedit ad oculorum gratiam, quòd vel solus illorum in homine quidem benevolo intuitus, non mediocrem generare videatur suavitatem. Sic enim Euripides:

Suave est viri benevoli oculos intueri.

quos cùm osculamur, ait Plinius *lib.* 11. *cap.* 33. animum ipsum videmur attingere. Hinc *Ocellissimum*, pro eo, quod est charissimum, apud Plautum & alios frequenter invenias, eo quod oculorum sensu nihil nobis esse queat charius, nihil jucundius. Idq; post Turneb. *lib.* 11. *cap.* 7. etiam Muretus notat ad illud Catull.

Ambobus mihi quid carius est oculis?

Lusci rogatio. Hinc illa Lusci hominis ad populum lata rogatio, ut quis sciens prudens oculum lusco eripuisset, utroque oculo ipse orbaretur. Huic rogationi ferendæ occasionem adversarius dederat, quod minas sæpius intentaret, oculum se illi erepturum, etiamsi pœnam legis laturus & oculo altero cariturus esset, populus æquitate, vel potiùs necessitate rationis persuasus legem jussit: qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodammodò cōmunis erat, derogabatur, qui enim malitiosè alterum excæcavisset, æquum erat, ut ipse excæcaretur, quod graviter disputat Johan. Bodinus *lib.* 4. *de Republica, capit.* 3.

DE SELLIS, STAPHIIS ET EQUORUM SOLEIS TIT. XVI.

Sellæ equorum. *Sellas equorum omnes credunt noviter inventas, aut saltem post Imperium Romanum introductas esse: quandoquidem in statuis antiquis non cernatur, quòd unquam Sellas equi habuerint; uti nec in ære, aut toreumatibus. Etsi igitur non usque adeò antiquæ sunt: usum tamen harum fuisse invenio, imperante Constantino Magni illius Constantini filio, hoc est, anno Christi CCCXL. Scribit enim* Zonaras, *quòd Constans cum fratre suo Constantino de Imperii divisione dimicaturus, in medium Constantini exercitum irruerit, & percussum eum equo & sellâ deturbarit. De sella etiam Theodosius Magnus loquitur, qui imperare cœpit anno CCCLXXXII. In quadam enim lege præcipit, ne sella cum frenis & averta, sexaginta libras auri transeat: ea comminatione, ut si quis præscripta moderaminis Imperatorii libramenta transcenderit, ejus sella in frusta cadatur, averta verò fisci juribus deputetur.* l. quoniam. C. de curs. publ. lib. 12. *Ejusdem sellæ mentio quoque fit in constitutione Leonis Imperatoris, qui solus imperare cœpit anno CCCCLXXII. Ea quippe lege prohibetur, ut nulli prorsus liceat in frenis & equestribus sellis, vel in baltheis suis margaritas, smaragdos, & hyacinthos adaptare.* l. unic. C. Nulli licere in frenis. libr. 11. Nicetas *quoque in vita Andronici Comneni de Theodoro quodam loquitur, qui ex*

equi sella descenderit, quam ἕδραν nominarant, h. e. sellam, in qua sedebatur. Sed & Zonaras idem nomen pro sella equestri usurpat, in vita Constantini Monomachi, ut ita extra omnem dubietatem sit, questri sellæ non admodum vetus inventum esse.

Staphia. Stapedes.

Staphiæ *quoque sive* Stapedes *quando introducti fuerint, non usq; adeò expeditum est. Sed quoniam horum nec vestigium in marmoribus aut æneis tabulis, & nec etiam nomen exstat: dicto non absurdum videtur, Eos post ruinam Imperii Romani fuisse inventos. Ideoque rei novæ necessum fuisse novum quoque excogitare vacabulum quod est Staphia, vel Stapes, Stapedis, hoc est locus in quo pes queat consistere.*

Soleæ equorum.

Sunt etiam, qui velint, ne calceatos quidem olim fuisse equos: eò quòd in equestribus statuis ferrea ista calceamenta non conspiciantur. Cujus rei caussam sanè haud scio. Legi tamen, Poppæam Sabinam, Neronis uxorem charissimam, delicatiorib. suis jumentis soleas ex auro induisse: cæteris verò ex argent. Id quod illi in mentem haud venisset, opinor, multò verò minus factitatum ab ipsa fuisset, nisi jam tum calceari consuevissent equi. Nicetas *circa finem historiæ suæ scriptum reliquit, Latinos pulcherrimam statuam equestrem, quæ Iesu filio Nave, vel, ut alii interpretantur, Bellerophonti sacra credebatur, destruxisse, & sub ferro calcibus abrupto, hominis effigiem invenisse. Credo igitur Equis ferreas soleas olim indutas fuisse.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Ephippia an veteribus in usu.

TRadidit Polydorus Virgilius *lib. 2. de Inventoribus rerum, cap. 12.* & Johan. Corasius *libr. 5. Miscellan. cap. 2.* Peletronios, qui Thessaliæ populi sunt, frenos & ephippia primos invenisse: quod ut assererent, adducti haud dubiè fuerunt illo Plinii loco, quo frenos & strata equorum Peletronium invenisse, scriptum exstat *lib. 7. cap. 56.* Crediderunt enim **Equorum stratis** Ephippia incunctanter significari. Minùs tamen consideratè, opinor: cùm eo verbo non tam equestris sella, quam quod equis injicitur, denotetur.

... stragulum.

Quicquid enim, ait Varro, insternebant, à sternendo stragulum appellabant: quale est illud, quod lectis operiẽdis insterni solet. Sic stratum & instratum etiam est operimentum equorum: cujusmodi Stragulæ Babylonicæ feruntur. Joh. Brechæus *in l. instratum. 45. ff. de verb. signif.* Quo fit, ut cùm Ephippiorum & sellarum equestrium neq; Plinius, neque etiam ullus alius idoneus auctor meminerit; usum earum priscis Romanor. temporibus nullum fuisse existimem. Nec mutat, quòd Ephippiorum fiat mentio apud Horatium *lib. 1. Epist. 14.*

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Nam si genuinam verbi significationem intueri volumus, deflectitur ἐφίππιον ἀπὸ τοῦ ἐφ' ἵππῳ, ab eo, qui equo insidet & eo vehitur; & propriè de milite equite dicitur; cui opponitur πεζὸς; pedes miles: Unde δρόμος ἐφίππιος, equestris cursus. & quandoq; etiam pro certamine currentium equorum ἐφίππιον accipitur: nihilq; absurdi est, ut pro strato sive instrato equi intel-

intelligatur, equorum autem ornatum quod attinet, constat eum veterib. valde fuisse in deliciis, præcipue verò principibus. Sic n. equi phalerati comti; imò equorum radiantibus Gemmis onustorum fit mentio apud C. Sollium Apollinarem *lib. 4. ep. 20.* ubi Joh. Savaro: olim inquit, æreæ & aureæ equorum gemmis tanquam stellulis illuminabantur; nec solum hæc sed et balthei & equestres sellæ. Sic Antiochus Rex Hannibali equitatum frenis, ephippiis, monilib. phaleris præfulgentem ostendisse memoratur à Gell. *lib. 5. Noct. Attic. c. 5.* de quo ornatu egregiè L. Apul. de Deo Socratis: Nec enim in emundis equis phaleras consideramus, & balthei molimina inspicimus, & ornatissimæ cervicis divitias contemplamur, si ex argento & auro gemmis monilia variæ gazæ dependent, si plura artis ornamenta capiti & collo circumjacent, si frena celata, si ephippia fucata, cingula aureata sint, & quæ sequuntur. Insigniter verò Frid. Barbarossæ equus à Gunthero *lib. 4.* sequentib. describitur versib.

Equorum ornatus.

Equi Barbarossæ descriptio.

Aurea nexilibus fastidit frena cathenis
Gemmatosq; lupos & fulvum masticat aurum,
Lucidus è media dependet fronte pyropus.
Lucida multisonis phalerantur pectora bullis.
Ipse ferox incerta vago vestigia gressu
Multiplicat, tenuesq; interdũ calcib. auras
Verberat, & tanto sonipes sessore superbit.

Quæ genuina & vera est φιλοτιμία equi generosi: quem ex omnibus animantibus constat maximè esse φιλότιμον, honoris sensum habere acerrimum. Ideoque poëta ei superbiam tribuit, & quasi intelligentiam sui vectoris: exemplo scilicet ejus quod de Bucephalo Alexandri M. equo Curtius *lib. 6. de rebus eius gestis* memoriæ prodidit: & à nobis relatum fuit ad hunc authorem nostrum *lib. 1. Rerum deperdit. tit. de equis*

Equus honoris appetens.

At vero adminicula, quibus & equi conscendentur facilius, & quibus pedes utrinq; inseruntur, ut quiescant, & commodior fiat sessio; noviter inventa esse, dubitandum non est. Nam ut in marmoribus & æneis statuis, itemque in arcubus triumphalibus Romæ conspicitur, antiqui adminiculo eo non utebantur: nec quo nomine appelletur, apud ullum Græcor. aut Latinorum auctorem legitur. Vulgus *Staffas, Staphias*, vel *Stapedes* vocat, quod in eis pes stet commodè. Cœl. Rhodigin. *subsellares*, quòd sub sella propendeant; Rob. Valturius, *ferrum scansile*. Saltu autem Veteres se conjecisse in equos, absq; illo, quo dixi, adminiculo, ostendit Virgilius *lib. 12.*

Scansilia veteribus incognita.

Infrenant alii currus, ac corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

Idem de Turno *eod. lib.*

Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat.——

Salitio in equos.

Clariùs verò etiam id docet Vegetius *lib. 1.* Non tantùm, inquit, à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus Salitio in equos districtè est semper exacta. quem usum ad hancusq; ætatem, licet cum dissimulatione, pervenisse manifestum est. Equi lignei sub tecto hyeme; æstate ponebantur in campo. Super hos tyrones primò inermes, dum consuetudine proficerent; deinde armati cogebantur ascendere. tantaque cura erat, ut non tantùm à dextris, sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent; evaginatos etiam gladios vel contos tenentes. hoc enim assidua meditatione faciebant scilicet, ut in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiosè exercebantur in pace. Livius *secundi belli Punici libro 3.* Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu: sed quibus Desultorum in mo-

dum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpè pugnam, in recentem equum ex fesso armatis trāsultare mos erat. Tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus! Xenophon Socraticus in eo libro, *qui Equitum præfectus inscribitur*: Postquàm verò, equites esse oporteat, dictum est; quanam parte Equites optimi comparentur, hoc in medium conabor exponere. Ex his igitur Juniores impellere atque abhortari debemus, ut in equos insilire discant: hujus autem rei magistrum præceptoremq; qui adhibuerit, jure laudabitur: Natu autem grandiores adsuefacere, ut in scandendis equis, Persico more, se invicem adjuvent, elegantem autem & festivam hujus rei historiam illum scādēdi in equum morem veterum non nihil veterum adumbrantem apud Guilelmum Stuckium *in Carolo Magno redivivo pag.* 40. quam amænitatis gratia lubet apponere. Cum Carolus Magnus Imperator, ait, in quendam presbyterum munus dignitatemque episcopi conferret, atque eum ad Pontificatum sibi donatum lætitia gestientem, & adhunc absque scamno sive suppedaneo, uno impetu alacriter in equum insilientem conspiceret: statim hominem novum revocavit: vales inquiens, ut video, viribus & eques haud malus es, opera itaque tua in bellis, ubi virtus tua enitescat indigeo. Proinde ignobili & imbecillo in ovium gregem dominiū relinque. Quia verò illa Equos ascendendi ratio nō facilè, & nec sine labore atque molestia expediri poterat, ab iis præsertim, qui viribus non valebant, nec habeant qui in equos ipsos tollerent: igitur ad minuēdum illum laborem Viocuri, seu qui vias militares sternebant, in lateribus viarum collocabant altiores quosdā lapides, & tanquā quædam pusilla suggesta excitabant, ex quibus parvo negotio quilibet, tenui etiam corporis firmitate, poterat se conjicere in dorsum equi. Idem etiam in vita C. Gracchi narrat Plutarchus: qui Cajus cum omni ratione consuleret commodis multitudinis: studeretque eunctorum Italiæ populorum animum sibi conciliare; in aliis etiam plures vias stravit, & cum ipsas commodas valdè fecisset atq; ornasset, curavit etiam ut lapidibus certa mensura positis, & columellis quibusdam notarentur millia passuum, & aliis itidem propinquioribus lapidibus effecit, ut qui equo veherentur, possent in eum facilè ascendere, sine instrumento illo, quo huic rei facto utebantur, cùm in equum imponi vellent. Præterea (inquit) dimenso viarum spatio, singulis Milliariis) est autem Milliarium paulò minus quā octo stadia) columnas lapideas spacii signa proferentes constituit: alios insuper lapides parum inter se distantes ex utraque viarum parte disposuit, ut ex illis faciliter, & sine saltu in equos esset adscensus. Quibus ex locis evidenter evincitur Staphias Romanis antiquitus in usu non fuisse; ideoq; inventionem harum novam esse, quod eleganter docuit Robertus Valturius *de re militari libr.* 10. *cap.* 2, & Petrus Victorius *Variar. lection. lib.* 37. *cap.* 15. Cæterùm ex illo Plutarchi loco etiam discimus, Romanos itinerum spacia miliaribus & lapidibus fuisse dimensos. Unde Quintus ab urbe lapis dicebatur, distans ab urbe quinque miliaribus: ut rectè supputat Didac. Covarr. *libr.* 2. *variar. resolut. cap.* 20. *num.* 5. Varia olim itinera & disertè etiam probat text. *in l. propter litem.* 21. §. *fin. ff. de excus. tutor. &* §. *qui excusare. Inst. eod. tit.* in tantum ut Lapis & Miliatium pro uno eodemque dicatur *in l.* 1. 1. §. *initio. ff. de officio pref. urb.* eò quòd singulis miliariis, auctore Graecho, lapideæ columnæ spaciorum signa inscripta habentes fuerunt positæ. Unde lapidibus quoq; itinerum dimensionem fieri in usum venit. Hoc & Quinilia-

Veterum adminicula, equos ascendēdi.

Miliaria lapidibus discreta.

tilianus indicat *lib. 4. cap. ult.* Reficit quoque (de partitione loquitur) audientem certo singularum partium fine, non aliter quàm facientibus iter multum detrahunt fatigationis notata inscriptis lapidibus spacia. Eoque Rutilius alludit iis versibus.

Intervalla viæ fessis prostare videtur
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Boëtius etiam *lib. 5. Geomet.* lapides quosdam, quos appellat *Cursorios* antiquitas, inscriptos fuisse ait, quibus itinera discriminarentur. Idque pluribus exsequitur Barnab. Brissonius *lib. 4. Selectar. antiquit. cap. 8.* quibus adiiciendum est, quod de Milliario aureo est proditum. Id enim columna quædam erat, in capite Romani fori prope ædem Saturni: in quam columnam omnes Italiæ viæ terminabantur. Plinius *lib. 3.* Roma dividitur in regiones 14. compita earum 265. pass. ejusdem spacii mensura currente à Milliario in capite Romani fori statuto, ad singulas portas, quæ sunt hodie numero 37. Cornelius Tacitus *lib. 17.* Otho innixus liberto per Tiberianam domum in velabrum, inde ad Milliarium aureum, sub ædem Saturni pergit. Idem & Tranquillus ait totidem pene verbis *in Othonis vita.* Plutarchus verò *in Galba*, his verbis Milliarium describit: In forum ibat ad eam partem, in qua steterat aurea columella, ad quam omnes Italiæ viæ terminabantur, hoc est, initium & finem capiebant, ab ea quippe columna milleni passus in viis omnibus, lapidibus notati, dirigebantur. Fr. Hotomannus *§. qui autem vult. Instit. de excus. tutor.* & Matthæus Raderus *ad Martial. lib. 1. Epigr. 15.*

Milliariũ aureum.

Signat vicina quartus ab urbe lapis.

Quam post ultimam hãc recognitionem primum vidi. Quid aũt in causa sit, quòd apud Æmilium Macrum, mille passus non à milliario Urbis (alii, *Muro urbis* legunt) sed à continentibus ædificiis numerandi sint *l. mille passus. 54. de verb. signif.* id à Juris nostri interpretibus ad eum locum, & ad *l. 2. d. t.* diligenter est explicatum, quib. adde quod Ant. Augustin. scribit. *lib. 4. Emendat. cap. 7.* & quomodo metienda sint milliaria, tam legalia, quam vulgaria, perspicuè tractatum habes apud Joh. Koppen. *in decisionibus* doctissimis pariter atq; utilissimis auro contra non æstimandis *q. 16.* post Schneidw. *in §. Rursus nu. 40. cum seqq. Instit. de Act.* De Equorum autem soleis dicta aliqua sunt *lib. 1. t. de Equis.* ubi *Poppiam Sabinam* Neronis initio pellicem, inde uxorem, jumentis suis delicatioribus soleas ex auro induere solitam, docui. De qua etiam scribunt historici, capillos eam habuisse succinos, ipsius quoq; Neronis, qui eam ad insaniam usque deperibat, sermonibus laudatos, versib. item nonnunquam ad Citharam decantatos. Exinde factum, ut puellæ omnes, Romanæ atque Italicæ eo tempore colorem illum magno studio affectarent, non in coma modo & capillis, sed in reticulis, annulis & omni genere ornamentorum. Quo ipso admonens stultitiæ cujusdam humanæ quam Græci κακοζηλίαν dicunt: qua obsessi homines magnorum virorum adfectant & cõcupiscunt, cum similitudinem eorum sperare non possunt, nec ad ἔργα eorum pertingere, confugiunt ad illorum ineptam & ridiculam imitationem, sectanturque πάρεργα, & pro virtutum ornamentis, Naturæ nævos aut consuetudinis vitia sibi affingunt & accommodãt, non aliter *inquit* Picartus *decad. 3. observ. Politicar. cap. 7.* quam teste Plutarcho facere pueri solent, qui induunt Musarum suarum grandiores cothurnos, galeas sive thoraces, & illo ornatu se majoribus suis jam pares aut similes esse persuadere postulant, idq; exemplis aliquot demonstrat Picartus; illud etiam de *Cleisopho* Philippi

Milliariũ metiendorum ratio.

Poppia Sabina capillis succinis.

κακοζηλία.

Cleisophus Philippo adulatur.

$\frac{22}{7}$

154 *Area circuli.*

Restat ut Quadratum inveniamus, huic aquale. quod ad hunc reperitur modum. Divisa, quemadmodum factum est, Diametro in 14. partes, ducenda est linea ab undecima parte ad circumferentiam, à puncto D. ad F. unde angulus fit rectus cum Diametro. Postea ab ultima parte Diametri ducenda est linea ad idem punctum F. & fit linea CF. atque ita Quadratum illud Circulo erit aquale. Quod ut verum esse deprehendatur, necessum est, ut ipsius Quadrati longitudinem metiamur. Metienda itaque erit linea CD. quam 11. pedum esse diximus. Numerus iste multiplicatus per 11. conficiet 121. postea mensuranda est linea DF. & longitudinem eius hoc modo deprehendes. Ducenda erit linea à puncto E, quod circuli centrum est, ad F, & nascetur triangulus DEF. Linea ista EF, aqualis est dimidiato Diametro, qui est 7. pedum; quandoquidem integer Diameter 14. pedibus constat. Numerus ille per 7. multiplicandus erit, & provenient 49. de quibus detrahendi 16. qui numerus est multiplicatus Linea ED. qua est pedum 4. qui multiplicati faciunt 16, Detractis igitur 16. à 49, restabunt 33. & ideò potentia Linea DF, erit 33. cum quo numero coniunctis supradictis 121. prosilient 154. Vnde apparet, potentiam Linea F, Quadratum constituere ex 154. quantam ipsam Aream Circuli diximus.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Quadrat Circuli an possibilis. QUæstionis hujus de Quadratura Circuli, an scil. ea possibilis sit, nec ne, jucunda quidem est inquisitio; at explicatio difficilis; cognitio autem cùm ad alia, tum ad multorum locorum Aristotelicorum intelligentiam perquàm utilis, ut testatur Benedictus Pererius, *de Communibus omn. rer. natural. princip. & affect. libro* 10. *c.* 19. Circulum autem quadrare conati sunt, apud Veteres, Antiphon, Bryso, Hippocrates Chius, Euclydes, Archimedes, Apollonius, Porus. E recentioribus Boëtius, Campanus, Cusanus, Regio montanus, Oroncius Finæus, qui si quàm multa docere atque demonstrare pollicitus & aggressus est, tam multa præstare & perficere potuisset, immortalem sanè gloriam fuisset consequutus. Ex ex Veterib. quidem Antiphon & Bryso satis nobiles perhibentur Mathematici, vel Aristot. reprehensione 1. *physic. text.* 11. 1. *Posterior. text.* 13. & 1. *Elench. cap.* 10. Nec enim adversus ignaros & inertes athletas Aristoteles luctatus est, ut discipulus ejus Alexander Reges athletas deposcebat; cum ad olympicam coronam invitaretur. *Antiphon. Bryso.* Hippocrates verò Chius præterquam quòd & ipse ab Aristotele itidem satis nobilitatus sit, admirabilis prorsus fuit Naturæ, dicam, an fortunæ miraculo? *Hippocrates Chius.* Hic enim, ut ait Philoponus *in primum Aristotelis Physi um*; Mercator, cum in piratarum navem incidisset, Athenas venerat prædones accusandi gratia: & cum diu Athenis persequendi criminis caussa moraretur, accessit ad Philosophos, quorum consuetudine tantum in Geometria profecit, ut duas res in Geometria maximas ten-

tentarit, valdeque promoverit, τὸν τετραγωνισμὸν, Quadraturam circuli, & duplicationem cubi. Circuli quidem quadraturam non invenit; sed cum quadraret lunulam, falsò arbitratus est ex hac Circulum quadrari. Nam ex lunula quadrata circulum quadratum esse arbitrabatur. Hæc Philoponus: Sed Hippocratis, ut & reliquorum omnium de Quadratura circuli demonstrationes, Johannes Buteon uno libello diligenter collegit, earumque demonstrationum vitia & errata subtiliter & accuratè patefecit quemadmodum & docta exstat eadem de re Petri Rami disputatio, *lib. 1. Scholar. Mathemat. & lib. 19. Geometr.* Adeò non absque ratione dixisse videtur Aristoteles: *multa sciri posse, quæ nondum scita sunt*, ut τὸν τετραγωνισμὸν circuli. Ejus enim scientiam nondum esse quidem, at ipsum tamen esse quiddā scibile, *in Categ. c. 2.* quo sensu Marin. *in protheoria Datorum* affirmat, Circuli scientiam, quamvis nondum percepta sit, percipi tamen posse. Idq; aliis quoq; in rebus usu venire credo pluribus: rectè ut possimus dicere, *Maximam partem eorum, quæ scimus, esse minimam partem eorum, quæ ignoramus, aut scire possumus*. quam in sententiam Cardinalis Cusanus librum conscripsit, *de Docta ignorantia*.

Ignorantia docta.

Cæterùm quæstionis istius nodum in diametri & peripheriæ, sive circumferentiæ ratione esse P. Ramus putat *in d. lib. 19.* Eam Pancirollus hoc capite nostro diligenter explicat. Cujus demonstratio sic habet. Demonstrandum est, Quadratum Lineæ FC æquare aream circuli propositi. Linea DC, est 11. partium talium, qualium tota Diameter est 14. Linea FE. est radius circuli, seu dimidia Diameter, id est 7. partium. In triangulo igitur rectangulo, DFE nota sunt duo latera, DE, 4. partium, & EF, 7. partium. Ex his duobus notis lateribus, *per penultimam proposit. primi* Euclidis, notum fit etiam tertium latus DF. Subtrahe quadratum lateris DE à quadrato lateris EF: residuum est quadratum lineæ DF.

Schematis demonstratio.

Latus DE est 4. partium, ejus Quadratum est 16.

Latus EF est 7. partium, ejus Quadratum est 49.

EF Quadrat.	49.
DE Quadrat.	16. Subtrahe,
DF. Quadrat.	33. Residuum.

Cognitis omnibus lateribus in triangulo rectangulo DEF. cognoscendum etiam idipsum in altero triangulo rectangulo DFC. in quo dantur duo latera nota. Lateris DF quadratum est 33. Lateris DC. quadratum est 121. Si enim undecim in seipsa multiplices, tot provenient. Ex horum duorum laterum Quadratis cognitis, investigatur etiam quadratum tertii lateris FC. quod ultimum est, & scopus propositus in hac demonstratione. Illud enim Quadratum est æquale areæ circuli propositi. Invenitur autem tertii illius lateris quadratum itidem *per penult. proposit. primi* Euclidis. Adde quadratum DF 33. ad quadratum DC. 121. Summa erit quadrati FC. 154. quæ etiam area Circuli fuit antè inventa, ut in ipso textu Pancirolli ostendimus.

Quadratum lineæ DC est	121.
Quadratum lineæ DF. est	33. Addend.
Quadrator. duorum summa est area Circuli	154.
Lineæ EF Quadrat.	49.
Lineæ DE Quadrat.	16. Subtrahe,
Lineæ DF Quadrat.	33. Residuum.

11
11

11
11

121.

121. Quadr. lineæ DC. | *Hæc duo quadrata addita sunt, & proveniet quadratum lineæ FC. quod quadratum æquale est Areæ Circuli.*
33. Quadr. lineæ DF.
154. Quadr. lineæ FC.

Hæc eadē summa provenit etiam, si per dimidiam diametrum, idest, per 7. multiplices dimidiam circumferentiam Circuli, quæ est 22.

22
7

154

Atque hæc quidem propositi à Pancirollo Schematis demonstratio, ut puto, vera est. de qua plura videre poteris, Lector, apud *Iac. Christmannum*, professorem Heidelbergensem, virum doctissimum, ineruditissimo scripto, cui titulum fecit, *de Quadratura Circuli*, quo in tractatu nihil fere aliud agit, quàm ut Schema istud explicet. Quod si quis certiora mihi demonstraverit, nunquam adeò perfrictæ frontis fuero & duræ cervicis, quin meliora docenti sim obsecundaturus. Neque enim ex eorum sum numero, qui suas opiniones adeò pertinaciter defendunt, ut refelli, turpe; vinci, nefas esse putent: aut qui de vita, quam de proposita susceptaq; opinione malint decedere, cùm præsertim hi neque sibi sint, neque suis civibus utiles, & perniciem Reipubl. afferre soleant: ut graviter censuit Johan. Bodinus in Methodo histor. *cap. 5. fol. 123.* de Christmanni autem studiis & moribus novem illum linguarum, præter vernaculam, cognitione & peritia, & de controversia inter ipsum & Joseph. Scaligerum agitata cognoscere poterit Lector ex Melchiore Adamo *in vita eius descriptione.*

Iac. Christmannus.

Pertinacia quorundā.

DE TORMENTIS MVRALIBVS ET BOMBARDIS TIT. XVIII.

Bombardarum inventio.

T*ormenta illa bellica, quæ Bombardæ dicuntur, inventa fuerunt à Germano quodam, circa annum Christi* 1378. *Eaq; primùm usurpata fuerunt à Venetis, cum Genuensibus* ad Fossas-Clodias *confligentibus, quas hi suo conabantur subiicere dominio, quibusvis pacis conditionibus spretis. Sed machinis tandem & instrumentis hisce fracti Genuenses, ad unum ferè omnes dati fuerunt internecioni.*

Denominatio.

Dictæ sunt Bombardæ à sono, quem edunt. Hinc excogitata fuerunt manualia illa tormenta, quæ vel funiculo incenso, vel rotâ agitata globulos proiiciunt, ut cotidiè videre est. Ideoq; copiosius de his disserere superfluum duco: sicuti & de pyrio pulvere, ad hunc usum præparato.

Sclopeti.

Sclopus, *Latina dictio est, à sono, qui ex inflationibus earum erumpit, de quo Persius:*

Nec sclopo tumidas intendis rumpere buccas,

qui versus de eo, quem iam dixi, sono erit accipiendus: non verò de illo, qui ex sclopetis nostratibus, qui tum temporis nondum exstiterunt, emittitur.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Bombarda. INter alia Germanorum inventa, non postremum locum merentur bellica illa tormenta, sive machinæ metallicæ, quæ ignis incendio, & sulphureo pulvere, glãdes æneas, flammeasque pilas, & globosa graviaque saxa convolventes, horrisono fragore ac tonitru longè lateque jactant, muros urbium quatientes, & obstantia quæque demolientes. *Unde dictæ.* dictæ Bombardæ, à bombo & sono quem edunt, quasi bombizatio quædam ardens, ut Robert. Valturius putavit, *de Re militari libro* 10. quibus cum si Catapulta Veterum, & antiqua belli tormenta conferantur, sanè hæc puerilia quædam ludicra, ex Bodini sententia videri possint, *in Methodo histori. c.*7. Quo fit, ut mirari satis nequeam, Valturium ipsi etiam *Archimedi* Bombardarum inventionem attribuisse eo tempore, quo Marcellus Syracusas obsidebat, ut Civium suorum libertatem tueretur, patriæque excidium vel averteret, vel differret. *horum an author an Archimedes.* Miror etiam, cur non *Demetrium* Macedoniæ regem illarum Inventorem laudaverit: quem constat in excogitandis & fabricandis machinis bellicis ita extulisse ingenium, ut πολιορκητὴς inde fuerit appellatus; obstupẽte Lysimacho, perspectâ machinę industriâ, qua Cilicios oppugnabat, & divinum vocante Demetrium, teste Plutarcho *in eius Vita.* *an Demetrium.* Sed de Archimede ea id fide dictum à Vulturio opinor, qua Consalvus Mendoza, Maffejus, alii, Rerum Indicarum Scriptores, à Chinensibus ut Typographiam (qua de re suo loco, & quidem *Tit.*12. diximus) ita & bellica ista tormenta excogitata, & multis jam retroactis seculis in usu fuisse, non dubitarunt asserere. *an Chinenses.* Quib. meritò annumeres, qui Machinas istas jampridem à *Mauris*, antequam earum ulla apud Germanos esset notitia, usurpatas fuisse dicunt. *an Mauri.* Cui enim persuadendo verisimile fieri poterit, Tormentorum istorum usum, quo Urbibus obsessis ad depellendos obsidentes nihil est salutarius, tanto temporis intervallo potuisse delitescere? cùm, quam primum Venetis Bombardarum, Romanis typographiæ usus esset ostensus, subitò ille ad alios atque item alios fuerit divulgatus, ut iis hodie ubivis gentium & locorum nihil frequentius videas. Magis verò etiam ridiculi sunt, qui Machinarum istarum authorem constituunt

—crudeles dantem Salmonea pœnas, *an Salmoneus.*
Dum flammas Iovis, & sonitus imitatur Olympi
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simulabat equorum,

ut est apud Virgilium 6. *Æneid.* Nam ut ex versibus istis rectè colligitur, Salmonei machinamentum illud sine noxa erat, adterrorem duntaxat incutiendum; ideoq; præter inanem sonum & strepitum fulmini nequaquam adæquandum. quo loco etiam habere possis sagittas igniferas apud Jul. Pollucem *lib.*1. *Onom. c.*10.

—& arsuras cæli per inania glandes,

ut ait Statius Papinius *lib.*10. *Thebaid.* Ex siquidem glandes plumbæ percalefactæ vi funditoris, liquataq; ardescebant, si experimento creditur, & Lucret. *lib.*6.

—plumbea verò
Glans etiam longo cursu volvenda liquescit.

Bombardarum & fulminis collatio. At Bombardarum ictus à fulmine, quoad sonum, ignem, ictum, itemque effectus (exceptis efficiente & materia) non tantum nihil differt, sed etiam illud superat. Si enim ad aliorum imitationem conferre illa libeat, Plinius monet *lib.* 2. *cap.*54. unum hominem non semper exstingui à fulmine; cætera verò animalia, quæ quidem fulmini obnoxia sint illicò perimi.

Natu-

Naturâ homini hunc quasi honorem tribuente., cùm alia animalia viribus longè præstent. Machinæ contra hæ homini minimè parcunt. Quinimò cum fulmen casu incidere soleat, ideoque inanimata plerunque petat, rarissimè hominem: hæ unius tantùm ferè læsionem intendunt. Præterea multa adferuntur ab Auctorib. contra fulminis ictum remedia: qualia à Plinio *lib. 2. cap. 55.* recensentur., Specus altiores quinque pedibus, in quibus se occultasse nonnullos memoriæ est proditum; Lauri frutices, unde lauream coronam gestatam ab aliquibus legimus; pelles vituli marini, ex quibus tabernacula sibi quidam obduxisse dicuntur; pennæ aquilæ, itemq; hyacinthi gestati. At machinarum istarum ictui & violentiæ non murus decempedalis., nedum ineptiæ illæ quicquam obsisterent. Adhæc Nubes, quarum concursu & collisione tonitru & fulmen excitatur, Nolarum seu æramentorum sono, itemq; tormentorum murmure & fragore disperguntur, & vel evanescunt, vel aliò depelluntur. At verò Machinarum bellicarum furor & vis., ab hostibus illata, nullo modò sisti aut leniri potest. Fulmen rursus unicum ferè tantum infert ictum, & unicum ferè., & quidem rarò, hominem interimit: Illarum autem ictus sunt perplures, & unico quoque multi sæpenumerò Mortales pereunt. Fulgur etiam lumine suo, quandoque etiam fragor ictum futurum prænunciat: Illæ contrà simul ferè & coruscant, & iciunt: & obmurmurando feriant, & feriendo obmurmurent; sicq; uno ferè momento globum intra corpus, & sonum intra aures mittant. Tandem multæ dantur regiones & tempora anni, frigidiora scilicet, ut Septentrionales & hyems; Item calidiora, ut Ægyptus & æstas intensior: quibus vel ob frigus nimium calor vaporis exstinguitur; vel ob caloris nimietatem vapor prorsus absumitur. Consequenter igitur nullæ tunc nubes, neque earum collisiones, neq; etiam fulmina. Contrà verò machinæ hæ per omnes regiones sparsæ sunt, & omni tempore effectum suum possunt producere. quemadmodùm latiùs hæc Francisc. Rota & Paræus inter se conferunt. Cùm itaque Machinæ hæ non tantū imitētur fulmen, sed etiam superent; fieri non potest, ut Salmoneus auctor illarum perhiberi possis, cùm poeta hunc dicat non imitabile fulmen simulasse: ut rectè collegit Franciscus Rota *cap. 1.* Laudat Plinius Apellem pictorem nobilem, quòd tonitrua, fulgetra & fulgura pinxerit, quæ picturâ exprimi vix possunt: At quanto ars hæc præstantior, tonitrua sono damnoque prorsus æmulans! ut possint incusare poetæ antiquum Prometheum, ad quem Fulgentius providentiam refert, quam Græci προμηθείαν dicunt, quare non præsenserit hoc machinæ bellicæ genus, & quare posteros milites ex marmore Pyreneo non potiùs informaverit, quam ex molli luto.

Apelles tonitrua pinxit.

Verius est., Machinæ istius Inventorem fuisse Germanum, consentientibus in hoc historicis., itemque Polydoro Vergilio *lib. 2. de inventor. rerum cap. 11.* Petro Ramo *lib. 2. Scholar. Mathemat*: & Stephan. Forcatulo *lib. 4. de imper. & Philos. Gallor.* sive Authoris ipsius nomen ignoretur, sive Monachus fuerit Friburgo oriundus, *Constantinus Anckl itzen*, sive *Bertholdus Svvartus*, ut à Forcatulo nominatur; & quidem vitæ monasticæ, ac certè ociosæ. Quia n. nihil agendo, ut dicebat M. Cato, malè agere discimus, ille metallis trāsformandis incumbens, præter opinionem æs subsilire cum fragore sensit, ignea vi & tenui pulvere tantum modò pulsatum. Chimistam n. hunc fuisse dicunt, & servâsse aliquādo domi in mortario pulverem sulphureum, cujusdam medicinæ faciendæ

nn 2 causa;

causa, illudque texisse lapide, ac inde contigisse, ut dum ignem ex silice propè excuteret, scintilla intro ceciderit, subitoque flamma eruperit, atque lapidem in altum tulerit. Indè ille ejus rei casu doctus, postea facta ferrea fistula, & pulvere confecto, mahinam repperisse dicitur. Ei igitur fortuna nihil tale meditati opus illud objecit, non secus atque Diocli Atheniensi harmoniam; dum vasa testacea ligno pulsaret. Suidas *verb.* ξυλυφίων. Adeò verum est, quod Aratus prodidit, Non omnia simul edoctos homines à Jove, sed adhuc pleraque occulta manere, quorum aliqua dabit & in posterum. Habet scil. Natura scientiarum thesauros innumerabiles, qui nullis ætatibus exhauriri possunt: ut Bodinus dicebat.

In ventoris & operis ipsius exsecratio.

Jam cùm inventionem hanc Germanis non possint eripere Invidi: ut tamen quod carpant habeant, cum Inventorem, tum opus ipsum exsecrantur. Authorem enim istum ad exitium humanum natum dicit Vergilius: ideoque nomen ejus exsecrabile putat Cardanus, quod tormenta illa ad damna humani generis potiùs, quàm ad utilitatem inventa videantur. *lib.* 17. *de artib. artificiosisq. rebus*, quæ & ipsa exsecratione digna censet idem Virgilius, quod ab humano ingenio nihil iis excogitari potuerit horribilius. Imò haud adduci se posse ait *lib.* 3. *cap.* 18. ut humanum ingenium invenisse hæc credat, sed potiùs malum quendam Dæmonem mortalibus monstrasse putat, ut inter se non modò armis, verum etiam fulminibus pugnaret. Ipsum etiam video Philippum Melanchthonem, in generis humani perniciem illud ferale bellicorum tormentorum genus dicere inventum, Monacho ministro & fabro, diabolo architecto: ut cum labasceret paulatim auctoritas insanæ superstitionis, quæ his auctoribus fascinatas hominum mentes præcipitaret in exitium æternum; succederet iisdem auctoribus aliud mali genus, quod in corpora sæviret, sed in mutuam perniciem horribili furore hominum instructum atq; displosum. *libr.* 5. *Chronic. sub VVeneslao Caroli IV. Filio.* In quam sententiam exstant elegantissimi versus *ad Quercetani Sclopetarium*, quos venustatis eorum gratiâ placuit apponere:

In pravas, spretâ, quum labes, Numinis ira
Se mortale genus, laxu immersit habenis,
Armipotens, scelerum vindex, iustissimus unus,
Ignivomas rutilo nubis fabricatus Olympo,
Torsit in indomitas ardentia fulmina terras.
At magis exarsit sceleris vesana libido,
Invisum cœlo & terris, è faucibus Orci
Vertici abrasi monstrum dum excitur, opacis,
Orbis dira lues, nostrique infamia secli.
Hoc nova namque novo cuduntur fulmina fabro,
Et Stygia erumpunt Stygio documenta Magistro,
Qualia Avernalis pandens mysteria templi
Torva Hecate dederat: monstrosa inclusa cucullo:
Lurida quum pariter permixto sulphura nitro
Tisiphone adiunxit, flammasque operasq; ue ministras.
Flammigera hinc retrò torquentur fulmine glandes,
Glandiferæque fremunt horrendo murmure flamma.
Vt reboent campi, montesque & magnus Olympus.
Mox rapidum latas infert se virus in oras,
Quod quatit (heu furiale malum!) tot fortia bello
Corpora, tot tetro raptim ulcere pascitur artus.
Crescente ut pœnâ, crescat quoque Numinis ira, &c.

Hinc

Hinc accusatur non immerito elegans quoque illud de Bombarda ternum fistularum distichon, quod ex Venetorum monumentis eorum itinerario suo inseruit Nathan Chytræus *fol. 99.*

Cerberus evomuit triplici de gutture flammas

Sulphura, sal, nitrum, fulmina bella globos.

Perilli taurus. Nec desunt, qui Machinarum æncarum authorem dignum censeant, qui ut Perillus taurum æneum, ita ipsemet tormentum hoc primus experiretur. Perillus enim Atheniensis, in fundendo ære celeberrimus, Taurum naturali staturâ majorem fabricârat, officiosumque animal & homini socium in ejusdem supplicium acerbissimum converterat, mugitus promittés igne subdito: & quia à simulachris Deorum atq; hominum avocaverat pulcherrimam artem, cruciatum primus experiri jussus est justiore sævitia, punito tormenti authore, talione decătata. Eandem prope exercuit Ludovicus XI. Francorum Rex, Caveas ferreas quovis carcere duriores facere monitus, in pœnam potiùs, quàm in custodiam miserorum, qui reatum qualem qualem sustinerent. *Cavea ferrea.* Nam Episcopus Verodunensis, qui excogitatis primùm his caveis sibi placebat, primâ earum inclusus totis quatuordecim annis ridiculus & mœrens obduravit. Philip. Comin. *in Ludovic. XI. cap. 136.* & Forcatul. *lib. 2. de Imperio & Philosoph. Gallor.*

Bombardarum utilitas. Verùm enim verò etsi machinâ illâ æneâ nihil pestilentius est Urbibus obsessis: negari tamen non potest, nihil quoq; hac esse salutarius, dum obsidentes arcentur, & missilis ignis regeritur. Et quid Natura boni dedit hominibus, sine aliquo malo? Duo præcipua elementa, Aqua & Ignis, hoc patefaciunt, quibus vita maximè fovetur, & maximè perditur, absorptis urbibus: nedum hominibus. Valdeque verisimile est; sivisse Deum singulari quodam judicio tam perniciosum tormentű recenter reperiri, ut mutuo terrore affecti mortales, nec viribus ita confidentes; facilius alerent concordiam, & bella detestarentur, incerti & mortiferi ictus timentes aleam. tantum abest, ut virorum virtus hac ætate perierit: sicuti olim questus fertur Agesilao Rege satus Archidamus, teli novum genus è Sicilia allatum demiratus: cùm potiùs hodiè non nisi audacibus & ferè desperatis sit præliandum inter grandines flammarum, ut ait Forcatulus *d. l. 4.* Hinc illa Herculis Ferrariæ principis querela. Cui cum *Spingarda* pila *Spingarda.* (Spingardas autem vocabăt minora tormenta tricubitalis longitudinis, glandem pruni majoris magnitudine violěter evomentes) calcaneum detersisset, malignè & barbaro more *Coleonem* Venetorum copiis præfectum fecisse dixit, qui viros fortes, gladio atq; hasta pro virtute & gloria dimicantes, inusitata atque horribili pilarem procella sternendos curaret. Ea enim humanitate milites ducesque extra cruorem, per id tempus in Italia depugnabant, ut eo prælio, funalibus accensis, cùm nox ingrueret, ampliùs quatuor millia cataphractorum equitum, admirabili ridendaq; hodie spectaculi contentione, concurrerint. Ut bella illa, si cum nostris hoc tempore conferantur, propemodum ludicra videri posse, Jovius scripserit. Atque ita esse, rés ipsa loquitur: cùm non solùm arma tam defensiva, quam offensiva mutata, & ad accelerandam mortem, atq; interficiendos homines, perniciosa arte inventa sint: verum etiam tormenta illa bellica tam majora, quam minora, frequentiore in usu, quàm antea, esse cœperint. quorum vim primi perpessi fuerunt Genuenses, in bello illo à Venetis contra ipsos ad Fossam-Clodiam suscepto, circa *Acrius hodie pugnatur, quàm olim.*

annum Christi millesimum trecentesimum octogesimum. Genuenses enim se quidem interfici sentiebant; quo tamen teli genere, non animadvertebant. Jam enim tum primùm novum hunc partum Mundus hic pepererat. Et quidem Bombarda primum usos fuisse Venetos etiam Simon Majolus testatur *part. 1. dier. canic. colloq. 23. pag. 760.* Et consuli de hoc poterit M. Antonius Sabellicus rem omnem accuratissimè perstringens, *de rerum & artium Inventio. pag. 119.* & Levinus Lemnius *libro 3. de occultis miraculorum. cap. 4.* Planè cùm bellum, ut Thucydides dicebat, non geratur certis pactis aut legibus, licebit sanè cuivis, quemadmodum Antigonus apud Plutarchum ajebat, aut dolo, aut vi, aut apertè, aut per insidias hostem aggredi. Sic enim & Archimedes, quem non tantùm nemo vituperat, sed omnes admirantur, & tantoperè extollunt, hostium naves instrumentis suis submersisse legitur. Quòd si bellicæ machinæ propterea execrandæ sunt, quòd noxiæ & lethales sint, ecquis unquam erit armorum usus? quamvis alia aliis magis vel minùs sint lethalia. Magis enim & minus non mutare speciem, ex Logicis discimus, ut idcircò abusus potiùs tormentorum istorum, quam usus legitimus videatur damnandus. Docet tamen Lipsius, non minorem olim & fortè majorem *Fundarum* vim atque impetum fuisse, quam bombardarum & sclopetorum nostratum *lib. 5. de militia Romana pag. 219.* in cujus rei fidem adduci possunt illi Guntheri versus *lib. 10.*

Venetí Bõbardis primum usi adversus Genuenses.

Turbine fulmineo magnos tormenta molares
Mœnibus infligunt, murosq; & tecta flagellant,
Fundaque contorto transverberat aera (plumbo
Et mediis liquida glandes in nubibus ardent.

Fundatorum olim major impetus quã hodie bombardarum

Quod cum ita scriberet Gunth. haud dubie ob oculos habuit istũ Lucr. locum *li. 6.*

Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
Percalefacta vides ardescere: plumbea verò
Glans etiam longè cursu volvenda liquescit.

Liquescit, sc. excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat, ait Simon. *lib. 2. Nat. quæst.* Si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit, Lucanus.

Inde faces & saxa volant, spatioque soluta
Aeris & calida liquefacta pondere glandes

Cum aliis quæ ad illum Guntheri locum exornandum collegit *Conradus Rittershus.* in elucubratissimis Notis *cap. 2. nu. 3.* Etsi autem tormenta majora & sclopetarii in præliis valde nocere soleant hostibus: ipsa tamen rerum magistra testatur experientia, in iis spem victoriæ non semper esse collocandam. *Iulianus* certè, Caroli Cæsaris atq; etiam Philippi filii præfectus peditum, Duci Sabaudiæ confessus est, se sæpe ad speciem solere uti sclopetariis, non ad necessitatem; sed post primum impetum etiam hostium subiisse celeriter & abjectis fulminalibus, gladiis comparasse victoriam: neque unquam hac ratione frustra pugnasse. *Henricus sane IV. Galliar. Rex* hoc ipsum sæpius in conflictibus acerrimis feliciter expertus est, & gladiis celeberrimas contra hostes victorias consequutus est. Id ipsum voluit olim innuere *Lacon* illa sagitta percussus, cum enim animam ageret: *non me movet*, inquit, *quod morior, sed quod ab imbelli sagittariâ ac muliercule simili percussus.* Sic quippe victis solatio esse, si virtute præstantis viri cadant. Quo spectat illud Virgilii

Non tam bombardis pugnandũ: quàm gladiis.

Lacon.

AEneæ magni dextra cadis.

Et quia Lacedæmoniis solitum & consuetum erat ensibus cominus pugnare; nihil virtutis in eo ponebant, qui procul missâ sagitta, quempiam interemisset, quando idem possunt & fœminæ. Philip. Camotarius *cent. 2. histor. subcis. capit. 29.* Horum plures sunt species; & omnibus cognitæ, ideò minùs hic referendæ. Minora tamè, qui-

Sclopeti. quibus pedites utuntur, *Sclopeti* vocantur, à sclopo: qui & ipse sonus est, ex buccarum inflatione erumpens. Aliis: *arcubusi* appellatur, ab arcu, cujus vicem gerit in bello (quemadmodum enim olim Sagittarii in primo pugnæ loco constituebantur, ita nostris temporibus Sclopetarii) & à *busio*, quod Itali foramen significat: quod scilicet per foramen ignis in tubulum seu canalem ingrediatur, & globum incenso pyrio illo pulvere propellat. *Pulvis pyrius.* De pulveris autem istius confectione videri poterit Langius *lib. 2. Epist. 32.* & unde sonus ille oriatur, ex Philosophorũ placitis contra Cardanum disputavit Jul. Cæs. Scalig. *Exercit.* 180. *cap.* 3. & alibi. De Bombardarum verò origine, violentia & impetu, multa ex variis historicorum monumentis decerpta & cognitione tum jucunda, tum utilia retulit clarissimus JC. Philip. Camerar. *Oper. succisiv. cent.* 2. *c.* 28. quibus ingentis nostræ laudem, ob Bombardarum, Horologiorum, & Typographiæ inventionem, illud Scaligeri, *Exercit.* 99. hîc lubet apponere: Bombarda Jovis iram imitati; Horologiis temporum comites genuimus rotarum circumactiones: tempus ipsum Librorum perpetuitate superavimus. quibus accedat lusus ille poeticus duorum amicorum, variis inter se distichis concertantium à Phil. Camer. d. c. 28. recitatis

1. *Cede age Salmonei flammas mentite polares*
Et tonitru. monachus dira magis reperit.
2. *Inventum Monachi tonitruq; & fulgura cœli*
Æmulor: innumeras adstyga mitto animas.
3. *Sum Monachi lusus, dirum mortalibus ignem*
Evomo: bombo imitor tela trisulca Iovis.
4. *Horrisonum sonitum mentitur Nata cucullos,*
Quando globũ longe pulverulenta jacit.
5. *Fistula feralis comes est mihi, vitaque morsq;*
Mors hosti Domini; vita meo Domino.
6. *Cum Calcographia Bombardam ætate senecta*
Orbis habet, quorum hæc quàm mala tam illa bona est.

Sed de *Typographia* cujus in postremo hoc disticho fit mentio, supra egimus *titulo peculiari*.

DE IGNI GRÆCO TIT. XIX.

Igni Græcus. I*Mperante Constantino Pogonato sive Barbato, excogitata fuit ars, qua ignis sub aqua concitaretur. Atq; hunc ignem Græcum dixerunt, quod auctorem habuit* Callinicum *Græcum, anno Christi DCLXX. Hic Constantinopolim delato, Constantinus in navali pugna contra Saracenos se defendit, ut* Zonaras *in vita Constantini prodidit.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Pila sub aqua ardentes. ETsi Veteribus quoque usitatum fuit, pilas fingere, quæ & & spontaneis accenderentur imbribus, & projectæ in amnes arderent, pontesque & naves accenderent; quem quidem Ignem & Græcum appellatum, & inventionem ejus M. Graccho accepto latam fuisse Johannes Langius asserit *lib. 2. Epist. 52.* de quo fortassis etiam exaudiendi erunt illi Lucani versus:

Quàm pelago diversa lues! nam pinguibus ignis
Affixus tædis, & tecto sulphure vivax
Spargitur: ac faciles præbent alimẽta carinæ.

Nunc

DE TORNEAMENTIS, QVÆ VVLGO GIOSTRE DICUNTUR TIT. XX.

Giostre, sive ludicra ista belli simulacra, inventa sunt à Manuele Comneno Imperatore Constantinopolitano, ut ait Nicetas, ***qui ad annum usque*** 1214. *scripsit. Ante eum non legitur sub Imperio Romano exercitium istud in usu fuisse. quod, ut strenuitatis & virtutis argumentum est, ita non caret ingenti periculo: quandoquidem multi per hoc internecioni fuerint dati. Nec enim ignotus est Regis Henrici casus & ego multos vidi commissos se mutuo conficere. Itaque Gemes Selimi Turcarum regis frater, Romæ Pontifice Alexandro interrogatus post multos ictus, Ecquid ipsi placerent ludicra hæc belli simulachra: Sancte Pater, respondit, Si seriò hoc sit, parum mihi esse videtur: Sin ioco, possit etiam id nimium esse.* Nicetas *lib. 3. fastuosum eiusmodi ludicrum recenset, quod Manuel Comnenus Antiochiæ Latinis exhibuit. Cùm enim hi terram sanctam occupaturi, strenuos sese in equis & lancea præberent; Manuel ostensurus Græcos Latinis inferiores non esse, neque his cessuros, ordinavit, ut stato die cum hastis velitaribus, ferro tamen non acuminatis: mutuò sibi occurrerent. Itaque in veste Imperatoria comparuit, Græcis probè munitis comitatus, & Latinorum duos è sella in terram deturbavit.*

Giostre, sive Torneamenta.

quàm periculosa.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Torneamenta.

Torneamenta, sive hastiludia, & ludicra illa belli simulachra, de quibus hoc differitur capite, Pontifex quasi quasdam nundinas appellat & ferias, in quibus Milites ex condicto (quidam ex *conducto*, alii *edicto* legunt) ad ostentationem virium suarum & audaciæ convenire solent, & tenerè congredi. *can. 1. Extr. de Torneamen.* Etsi autem exercitium istud, virtutis & strenuitatis argumentum est: quia tamen, ut Pancirollus rectè monuit, ingenti periculo non caret, quandoquidem, ut ab eodem rescriptum est pontifice, mortes hominum & animarum pericula sæpè inde proveniant: non immeritò id videtur canonum sanctionibus prohibitum: licet alioquin jure civili si in colluctatione, vel pancratio alius alium in publico occiderit, extra omnem pœnam sit, etiam Legis Aquiliæ actione cessante: quia gloriæ causa & virtutis, non injuriæ gratia videatur damnum datum, ut Ulpianus respondit *l. qua actione. 7. ff. ad L. Aquil.* Pancratium autem, quod & *Pentathlum & Quinquertium* dicitur, quinque ludorum generibus constitisse, nimirum Cursu, Luctu, Saltu, Jactu, & Pugilatu cum cestu, ostendimus *libr. 1. Tit. de Palestris.*

Cur prohibita.

Pancirol. lib. 2.

Torneamenta verò illa Duelli sive singularis certaminis imaginem esse res ipsa loquitur. Atqui duellum Stygii tyranni, bella mundo invehere meditantis rudimentum fuisse, & exinde digladiationis hujus usum vetustissimum esse, ambigendum non est. Tale fuit bellum illud, quod

à Damone inventa.

—*incidit inter*

Hectora Priamidem, animosum atque inter Achillem.
Ira fuit capitalis: ut ultima divideret mors.
Non aliam ob causam, nisi quod virtus in utroque
Summa fuit. &c.

ut est apud Horatium *lib. 1 Sermon. Satyra 7.* Nam si fortes dicimus, non qui patiuntur, sed qui propulsant injuriam: cur, quæso, non laudabimus Marcellos, Torquatos, Corvinos, qui provocantes hostes magna sua, suorumque gloria prostraverunt? Publicum Scipionem, qui posteà cognominatus est Africanus, laudant multi, quòd in Hispania Barbarum provocantem singulari certamine occiderit: Eutropius *libr. 4. de gest. Roman.* Et quis unquam vituperavit Alexandrum Macedonem, quòd ad Granicam pugnâ Spithrobatem quendam Joniæ præfectum, genere Persam, singulari certamine, lanceâ unâ per medium pectus transfixâ, atque aliâ subinde in faciem deductâ occidit? Diod. Siculus *de gestis Alex.* Alios, quorum infinita adduci possent exempla, sciens prudensque prætereo. Etsi enim decretis Pontificum, inprimis verò Nicolai Papę, omnis Monomachia Christianis est prohibita: eò quòd eam sectantes, Deum solummodò tentare videantur. *can. Monomachiam. 2. q. 5.* siquidem facilè fieri possit, ut vincatur is, cujus lis est justissima, & tamen cędes fiat. *c. 1. & ext. de purgat. vulg.* & possit in duello adversarium superare, qui reipsâ & coram Deo reus est, ut graviter censuit Lambert. Danæus *lib. 2. Ethic. Christian. c. 13.* Ideoque Duellum Hotomannus furiosum vocet remedium *in disputat. feudal. cap. 45.* quod omnib. divinis naturæq; legib. repugnat, & beluina potius sit furia, quàm humana insania, ut Damhaud. loquitur *in pract. c. 42.* contra tamen Frotho Danor. Rex legē tulisse memoratur, in omnis controversia aut lis ferro decerneretur. Existimabant n. speciosius esse viribus, quibus nos Deus & Natura dotârunt, quàm verbis confligere. Saxo *lib. 5. hist. Dan.* Solent quippe pugnantes Deum Opt. Max. veluti veritatis & æqui judicem in duello sibi constituere. Ecquis enim melius novit, sitne hujus an illius causa potior? Visnè in ea causa, de qua per testes, per probationes nihil liquet, sinceriorem certioremque judicem? At eum ipsum, qui duello vincit, Deo authore vicisse, nemo prorsus est, qui non fateatur. Atque quemadmodum Diocletianus & Maximianus Augusti sanciverunt, judicem, si inopia probationum laborat, causa cognita, jurejurando res decidere: contemptæ autem religionis jurisjurandi fide violatâ solus Deus ultor constituitur, *leg. 2. & 3. C. de rebus credit.* Ita & Deum ultorem & judicem duello statuere, si res non potest per homines, deficientibus probationibus judicari, sanctum sanè & religiosum videtur. Indeque est, quod etiamnum multis in locis duella consuetudine tolerentur, & certis etiam casibus admitti queát, ut videre est apud Cagnol. *in l. favorabiliores de reg. jur.* Atque ejus rei exempla satis multa cum ex sacris tum ex prophanis historiis recenset Fernand. Vasquius *lib. 1. illust. controvers. ca. 43.* Thomas Grammat. *de. 15. 1. n. 24.* & Joh. Borchold. *de Feudis c. 7. n. 50.* & nostro hoc litigioso & malitioso seculo aliquatenus reviviscere videas *manuariam illam justitiam* sive ἐγχειροδίκην conqueritur Ventura de Valentiis *in Parthenio litigioso lib. 2 cap. 2. n. 5.* quasi extremis morbis extrema quoq; remedia sint optima, ut ex Hippocrate Joh. Brechæus retulit *ad l. habere. 188. §. centum. nu. 8. ff de V. S.* Cum tralatitium sit similem morbum similem quoq; exigere medicinam, ut notat *gloss. in Auth. Quib. mod. nat. effic. cap. 2.* verb. ex qualitatibus, *arg. l. si quenquam. 30. in fi. C. de Episc. & cler.*

Scipio Africanus. *Alexand.* *Duellum* *Furiosum remedium.* *Frotho.* *Duella quando tolerantur.*

Cæte-

Cæterùm ne in infinitum protraheretur ista pugnandi licentia, certis quibusdã casibus, ultra quos Duellum non permittitur, ea est coarctata, qua de re consuli poterit Claud. Coteræus *lib. 3. de jure milit. c. 23.* & Andreas Alciatus cujus *de Singulari certamine* verè singularis & doctrina multijuga refertus extat lib. etiam ab Ant. Ufyllo commendatus in §. *item si quis n. 20. Instit. de act.* quib. adjungi omninò debet, quod in eandem rem literis consignavit Phil. Camer. *Oper succis. cent. 1. c. 19. 20. 21.* quib. rem omnem ita graphicè descripsit, ut tuis oculis, Lector, concertantium par quasi committendo subjecisse videatur.

Luscì provocatio. Interim illud hîc disquirere lubeat, cû in duello vel singulari illo certamine paritas quàm maximè attendi, & imparitas contrà justissimam rejectionis caussam præstare soleat: si provocatus vel claudus vel oculo captus sit, vel alio mancus membro: an provocatus & ipse claudicare, vel cocles fieri debeat, instarq; perduellis sui debilitari? Et quamvis sint, qui rei militaris peritos se asserentes arbitrentur, Cyclopis, vel Coclitis provocatori non satis esse, si lanam ob alterum oculum gerat, sed eruendum ipsi omninò oculum: nec enim æquæ conditionis fore, cum altero amisso, alter illi superesset, provocato aût nullus: Alciato tamen ea sententia meritò ridicula videtur, & illi non absimilis, qua crassus quidam & ventriosus, vadimonio cum pumiceo & macro contendebat, seq; illum cursu prævorsurum asseverabat, dû æquali meta parique lance omnia peragerentur. Deposito pignore petebat ventriosus, ut sicco tantum ponderis annecteretur, quando ipse propter abdomen illo gravior esset. Contra siccus vêtriosum inedia & fame ita macerandum ajebat, ut subductorie aqualiculo levior factus, æqualis lâce secum contendere posset. Sunt enim hæc, ait Alciatus, nimiæ subtilitatis, & in lege XII. tabb. qua talio permittebatur, consensu doctiorum, tacito usu abolita, ut apud Gellium eleganter disputat Sex. Cæcil. *lib. 20. Noct. Attic. c. 1.* Expeditius itaq; putaverit idem Alciat. ut si provocator ipse captus oculo sit, sibi imputet, qui integrum hominem compellaverit: prævidereq; debuit, posse provocatum cassidem eligere, utro maluerit oculo obtusam. Nec enim provocantis vitium provocato obesse debet, quim arbitratu suo eligat. Quod si provocatus tali vitio laboret, habebit unde se propter imbecillitatem excuset, cùm id juris ipsi competat; alioquin & ipse sibi imputet, qui certamen detrectare noluerit.

Victoris deducendi forma. à Diogene improbata. Nec verò silentio prætereundum est, quòd etsi is, qui hostem superaverat, domum cum tibicinibus & varia cum solennitate pomposè solebat deduci: Diogenes tamen Cynicus Cicernum è victoria Pancratii redeuntem, corona caput ornatum, palmam manu gerentem, sequente gratulantium maxima multitudine, conspicatus; Quænam te caussa, inquit, supra cæteros effert? Cùm respondisset, se omnes in colluctatione superasse: Agè, inquit Diogenes, fortioresne, an pares, an imbecilliores vicisti? Non enim te fortiores sunt, quos superasti: nec pares, cùm tu major illis inventus sis. Sequitur ergo, ut qui succubuerunt, inferiores sint. Atqui & ipse eos, qui me debiliores sunt, facilimè vincam, nullum enim hoc operæ precium est. Mitte igitur inhonoratum hoc certaminis genus, quo vires tuas experiris, quæ vel modica ægritudine, vel levi casu, vel saltem senectute quàm primùm comminuentur. quin potius, adversus animi vitia pro virtute contende, atque libidini, gulæ, luxuriæ, ambitioni, superbiæ, castitatem, parsimoniam, exilium, tolerantiam, humanarum rerum contemptum oppone; inque

his fortitudinem animi & industriam tuam exerceto. Sic enim beatus eris, miseram hanc vitam nihili facies. Quibus auditis, Cicermus palmam & coronam abjecit, fautoresque & comites missos fecit. Quod dictum & factum ego Pancratiastis etiam atque etiam cogitandum & imitandum suadeo. Dolet tamen Jo. à Schollenberg in Epistola quadam, gravem illam majorum nostrorum morum censuram, quæ nobiles in officio retinebat, una cũ celeberrimis hastiludiis simul interiisse. Malitiosi enim ignominia notabantur, worden zu Schelmen gemacht/quam vocem Cyperius *in tract. de jur. comm. cap. 13. nu. 4.* à Schildt/à scuto deducit, ut dicantur Schelmen quasi Schildnemẽ qui scutum deseruerunt, secundum illud Taciti *de moribus German*, scutum reliquisse gravissimum flagitium. quod relatum ita est à Ventura de Valentiis *in Parthenio litigioso lib. 2. cap. 6. nu. 29.* Hastiludiorum denique sive Torneamentorum per Germaniam editorum descriptionem elegãtissime in annalib. suis metricis repræsentavit Janus Dousa pater *lib. 2. fol. 33 cum seqq.* Ex ipsius Georgii Ruxneri commentariis Theutonico idiomate præclarè conscriptis, ac à Francisco demum Modæo Latia civitate donatis. Cujus equidem Ruxneri libertati ipsiusmet magni Douzæ judicio potissimum veterem hanc ludorum equestrium memoriam, in hoc usque seculum nunquam interrupta serie continuatam nos debere æquum est. Cæterum de hastiludiorum usu & incommoditate videatur & Douza Filius *Hollandiæ Annalium lib. 9. fol. 457.*

Zu Schelmẽ machẽ.

Scutum relinquere.

Torneamẽtorum descriptio.

Georgius Ruxnerus

DE QVINTANA TIT. XXI.

Quintana

QVintanæ usus satis quidem antiquus est, non ioci, sed exercitii gratiâ institutus. Romani enim in Castris quatuor faciebant Vias, ad instar magnæ cuiusdam Crucis: & ex una parte aliam insuper addebant, & hanc, quoniam quinta erat,* Quintanam *nominabant, ut ait* Vegetius. *In hac via grandem palum terræ infigebant, & ad eum exercebant se Milites, non secus ac si homo quispiam ibi fuisset constitutus. Atque istud exercitium,* ad palum *nuncupabant. Nostri* Quintanam *ab exercitio ad lusum & voluptatem transtulerunt, palum similiter fingentes, & ut hominem vestientes. Remansitque Quintanæ nomen, à modo dicta via Quintana, in qua milites exercitabantur.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

EXercitium M. Varro inde dictum autumat, quòd melior fiat exercitando. *lib. 4. de ling. Lat.* Nam cùm omnes artes, omniaque opera quotidiano usu & jugi exercitatione proficiant: idque in parvis verum sit; quanto magis, ait Vegetius, decet hoc in maximis custodiri. *libro 2. de re militari.* quibus militarem istam scientiam annumerare quid dubites? cùm, ut idem dicebat *in præfat. lib. 3.* sine hac aliæ artes esse non possint. Hinc Cassius, Miserum esse dicebat, cum exerceantur athletæ, venatores & gladiatores; non exerceri milites, quibus minor esset futurus labor, si consuetus esset. Nec enim dubium est Luxuria & otio tolli disciplinam militarem,

Exercitatio in re militari.

Luxuria & otium militibus fugiẽdum.

rem, auctore Livio, quæ sine usu & labore, non paratur, ut *Annibal* ait apud Stobæum. Sic & *Vegetius* exercitum labore proficere ait, otio consenescere. Et *C. Cæsar* Militum consiliis maximè otium contrarium esse duxit, utpote rem militiæ inimicissimam, teste *Velleio*. Et *Cyrus* apud Xenophontem: exercitum, si officio fungi velit, nunquam vaccare debere dicit, aut hostibus nocendo aut sibi commodando. Difficile est enim hominem alere otiosum: multò etiam difficilius domum: longè autem difficillimum, universum exercitum. Huc spectat illud Plauti *Rudente*.

Nihil est, qui piger est, nimisque id genus odi ego male: vigilare
Decet hominem, qui vult sua tempori conficere officia:
Non expectare illum oportet, dum herus se ad suum suscitet officium.
Nam qui dormiunt libenter sine lucro & cum malo quæsiunt.

Quæ diligenter congessit Nicol. Reusnerus *Class. 1. Symbol. Imperat.* 83. Apud Romanos igitur publicè adhibebantur *Campidoctores*, qui & vitandi & inferendi ictus subtiliorem, ut inquit Valerius, rationem milites docerent; & quidem punctim feriendi hostes: quod longè melius, quam cæsim esse existimavit Vegetius. Exercebantur itidem tyrones militari gradu, cursu ac saltu; & nec jaculis tantum atque arcu uti docebantur, sed & equos agitare, eruptionem facere, sese recipere, muris scalas admovere, in summum aggerem ascendere, tranare flumina, pugnare in orbem, cuneos facere, quadratis agminibus incedere, ordines usque servare, & alia ejusmodi, etiam in ludicris certaminibus: *Campidoctores.*

Ante Urbem pueri, & primævo flore Iuventus (curru,
Exercentur equis, domitantque in pulvere
Aut acres tendunt arcus, alii lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.

ut est apud Virgilium *lib. 7. AEneid.* Hinc illa in Equum *Salitio*, de qua paulò antè diximus *ad Tit. 16.* hinc etiam ista *ad Palum exercitatio*, quam Pancirollus *Quintanam* à via istius nominis appellatam rectè putavit. Cui ludo & *Palaria* nomen. Figebantur enim pali in terram, ut nutare non possent, & eminerent tamen tres cubitos aut pedes sex, justam viri staturam & imaginem. Hunc palum tyrones scuto & clava sive hasta & ense cominus, veluti cum hoste congressuri petebant: eminus missilib. procul ferire meditabantur, ut in vera pugna postea solutiores aptioresque essent. In quo id cavebatur inprimis, ne, dum ad palum ictus intendunt, ipsi hostium telis pateant: proinde oportebat eos animo & corpore intentos esse, non magis ad inferendos quàm ad cavendos declinandosque ictus. ut est apud Alexandrum ab Alexand. *lib. 1. Genial. dier. cap. 20.* A singulis nempe tyronibus, (ut explicatius hoc dicam) singuli pali defigebantur: Contra quem tanquam adversarium tyro cum crate illa & clava lignea, veluti cum gladio se exercebat; & scuto, ut nunc quasi caput aut faciem peteret, ut nunc quasi caput aut faciem peteret nunc à laterib. minaretur: & quæ sequuntur apud Vegetium *lib. 1. de re milit. cap. 11. & lib. 2. c. 23.* à Martiale. *Palaria sive Quintana, ludus & ejus descriptio.*

—— nudi stipitis usu hebes

appellatur *lib. 7. epigr. 31.* Allusit ad hanc ludi istius exercitationem Juvenalis *Satyra 6.*

—— Aut quis non vidit vulnera pali
Quam cavet assiduis sudibus, scutoque lacessit.
Atque omnes implet numeros.

Formam verò pali istiusmodi spectabis

Apud Dn. Marcum Vulturium in Augustanis monumentis. pag. 137. ubi pavimentum est expressum cum schematis gladiatorum & aurigarum, &c. inf. metas, teste Matth. Radero Jesuita *in comm. ad Mart. Ep.* 31. Discebant præterea Milites & arma simul & sarcinas, iter militari gradu facientes comportare. quò allusit Virgil. *Georg.* 3.

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit, & hostem
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Unde Cicero 2. *Tusculanar. quæst.* Nostri (inquit) exercitus primùm, unde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt: quæ quidem ita geruntur aptè, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, veluti membris pugnare possint. Sed & Romæ gladiatorios ludos ideò institutos ferunt, ut assuefierent pueri sanguinem ac vulnera cernere, ut postea in acie rem ut novam atque horribilem non expavescerent. Rectè enim Seneca: Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. *Epist.* 23. Quò referri potest illud Virgilii 3. *Georgic.*

Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
Arboris obnixus trunco; ventosq; lacessit
Ictibus, & sparsâ pugnam proludit arenâ,

ubi *Proludere*, est futuram pugnam meditari, & exercendarum virium causâ, cõfirmandiq; animi, simulachrum certaminis inire. ut Budæus explicat *in l. si prolisserio. 14. ff de appell.* & Alciatus *lib. 8. parerg. cap.* 24. Denique quicquid agere milites maluerunt, quàm desidia & otio marcescere, memores scilicet, quòd, ut ait Horatius,

Otiũ & Reges prius, & beatas perdidit urbes.

Id enim atque etiam expendens Maximinus: Marcet, inquit, sine adversario *virtus*: sicuti enim ex Euripidis sententia, virtus per labores incedit; ita per otia *vitium.* Semper enim, ait Lucanus

——*variam dant otia mentem.*

Hinc Appius Claudius dicere est solitus, pop. Rom. multò meliùs committit *negotium, quàm otium*: sentiens nimirum multitudinem bellis excitari ad virtutem; at pace defluere ad voluptatem & luxum. Ex quo nascitur otium & Rerum publ. exitium. Scipio igitur Nasica quibusdam adseverantibus Res Romanas jam in tuto esse, extinctis Carthaginensibus, & Græcis in servitutem redactis; imò verò, inquit, nũc demum summo in periculo sumus, quando nulli alii supersunt, quos vel metuamus, vel revereamur. Unde meritis laudibus ab Æmilio Probo extollitur *Iphicrates*, cum dicat, Neminem unquam in Græcia copias neque exercitatiores, neque magis dicto audientes habuisse. Et *Philippus* ignobile ante regnum Macedoniæ adeò auxit & illustravit, ut inter nobilissima regna pòst numeraretur. Id quod aliunde[ ]consequutus non fuerat, quàm quod tantam diligentiam in militibus exercendis adhibuisset. Cujus rei exempla plura peti poterunt à Vincentio Castellano *lib. 2. de off. Regis, c.* 16. & J. Lipsio *lib. 5. Politicor. cap.* 13.

DE MOLETRINIS TIT. XXII.

Mola aquaria. PRocopius *author est, Belisarium Iustiniani Ducem, in Vrbe Roma à Gothis obsessum, invenisse viam & rationem, ut Molæ aquâ agitatæ frumentum frangerent. quod &* Blondus *sequitur*, Plinius *tamen* lib. 18. c. 10. *mentionem*

tionem facit rotarum quas aqua obiter versabat. Sed usum istum aliquandiu intermissum credo, posteà verò à Belisario renovatum.

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Moletrina. Moletrinæ eodem inclinatu, quo furatrina, saratrina, & fœtutrina, Latinè rectè dicuntur: ut sint Molæ à molendo sic dictæ; velut ap. Varro. *lib. 4. de ling. Lat.* legit Scaliger, à molliendo, quòd harum motu eò conjecta molliatur. Per has hodiè intelliguntur, quæ aquarum rotatu circumaguntur: quas propterea Imp. Zeno Aquæ-molas appellat *in l. decernimus. 10. C. de aquaduct. lib. 11.* quarum usus an Veteribus quoque Romanis fuerit cognitus, non improbabiliter dubites. Servius certè Grammaticus incunctanter asserit, apud priscos nullum Molarum usum fuisse. Fruges enim inquit, torrebant, & deinde in pilis pinsebant. utque hoc molendi genus etiam suo tempore adhuc usurpatum ait. Eodemque pertinere illud Virgil. *Æneid. 1.* *(Aqua molæ.)* *(Veteribus an in usu fuerint.)*

> *Tunc Cererem corrept. am undis, Cerealiaque arma*
> *Expediunt fessi rerum, frugesque receptas*
> *Et torrere parant flammis & frangere saxo.*

Madefactas enim fruges siccabant prius, & injectas postea *pilis*, quæ vasa erant concava, quibus siccata frumenta immittebantur, pinsebant. quam pinsendi rationem & Plinius tradit *lib. 18. cap. 10.* dum ex Magonis sententia triticum aut hordeum ante perfundi aqua multa jubet, posteà evelli, deinde sole siccatum pilo repeti; sive rudo illo, quo major pars Italiæ utebatur, sive præferrato, quo in Hetruria spica farris tosti pinsebatur. Hinc & *pinsores* dicti sunt, qui nunc *pistores* vocantur. Sic enim à pinsendo JOVEM appellatum fuisse Pistorem, etiam Lactantius docet: Quo tempore, ait, Galli Capitolium obsidebant, Jovi pistori Ara posita fuit; quod *(Pila.)* *(Pinsores iidem qui pistores.)*

Romanos Deos in quiete monuisset, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, & in hostium castra jactarent: eoq; facto soluta est obsidio, desperantib. Gallis, inopia subigi posse Romanos. cujus & Livius, Frontinus, Plutarchus meminerunt. Similiter Fornacalia Festo dicebantur feriæ, institutæ farris torrendi gratiâ, quòd ad fornacem, quæ in pistrinis erat, Sacrificium fieri solebat. de quo apud Alexan. de Alexan. *lib. 3. cap. 12. & lib. 6. cap. 8.* Et mox: Fornacalia, inquit, sacra erant, cùm far in fornaculis torrebant. de quib. etiam apud Stuckium *in descript. sacrorum gentil.* Eodemq; sensu *Fornacarius* servus Ulpiano idem est, qui *Pistrinarius*, sive pistor: ut rectè notat Guiliel. Budæus *in l. si servus. 27. §. si fornacarius. 9 ff. ad L. Aquil.* cum anteà fornicarius absque sensu ibi legeretur: ut & *in l. cum inctur. 14. ff. de f. ndo instr.* ubi fornacator, & non *fornicator* legendum monet M. Mantua *in Paralip. 23.* ut Fornacator sive Fornacarius ita dictus putetur, quòd fornacem succēdat, quo sensu & *Furnarium* appellatum videmus *in l. fluminum 24. §. præterea. ff. de dam. inf.* cum, scil. qui furnariam exercet, cujus fit mētio ap. Sueton. *in Vitellio* & Jos. Scal. *ad Manil. p. 219. in fin.* Idemq; alio nomine & *Focarius* indigitatur, quod focū colat *in l. 1. §. Caupones. ff. naut. caup. stab.* Sicuti & *Focaria*, quæ circa focū occupata panem coquit *l. quasi. 12. §. 1. & 6. ff. de inst. & instr. leg.* quo ex loco et illud colligitur, fuisse olim pistorum munus servile, & sordidum ac vile eorum artificium *l. maximorū. C. de exc. mun. li. 10.* Eamq; ob causā pistores arcebātur à perfectissimatus dignitate *l. 1. C. de perfectis. dignitat. l. 11.* Ludol. Schrad. *cōs. 44. n. 6.* ut nō immerito Focarii nomē degeneraverit in vitiū. Nā & *Focaria* intelligūtur militū amicæ *(Fornacalia.)* *(Fornacator.)* *(Fornacarius.)* *(& Focarius.)* *(Pistorum munus olim vile.)* *(Focariæ militum amicæ.)*

quibus à militib. donari non potest, quippe quos Imperator à focariis suis hac ratione fictisq; adulationibus spoliari non vult *in l.1. C. de donat. int. vir. & uxor.* idque in favorem militis à jure introductum esse, Claudius Coteræus censet *lib. 2. de jure milit. cap. 2.* refragante non nihil Zonnetta *in tract. de Rom. Imper. nu. 12. & seqq.* ubi id ipsum favore magis Reipub. & disciplinæ militaris, quam militum gratia ita constitutum scribit. Cæteroquin affectionis gratia, neque honestæ neque inhonestæ donationes paganis videntur esse prohibitæ *l. affectionis 5. ff. de donat.* adeò ut eas in concubinam & scortum collatas revocari non posse responsum sit *in l. donat. 31. ff. d. t. VVes. cons. 163. n. 34.* & probant tex. *in l. qui concubinam 29. & item legato 94. § parvi autem refert, uxori an concubinæ quis leget.* sanè enim, nihil interest *ff. de legat. 3.*

Pagani non item.

Posteà excogitatæ fuerunt Molæ, sive machinæ versatiles & trusatiles: quæ vel jumentorum vel hominum opera circumagebantur, non absque ingenti labore & defatigatione virium. Propter quod factum est, ut *pistrinum* pro loco fatigationis pleno, & pro negotio operoso ac molesto, viresque conficiente ponatur. Nam servi, qui flagitium aliquod commiserant, pœnæ loco in pistrina trudebantur, & in servitutem eorum perpetuam circumagendi scilicet molas adjudicabantur. Et per asinum *machinarium* JConsultus intelligere videtur Molendarium, qui molit, id est, qui molam machinâ quadam inclusam volvit & torquet: cùm ita scribit: prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causâ empta parataq; essent; Alfenus putavit, etiam asinum machinarium legatum videri. *l. cùm quæreretur. 60. §. fin. de legat. 3.* Similiter pistrinalia pondera Ausonius vocat machinalia, eo versu:

Molæ versatiles: trusatiles.

Pistrinum.

Qui machinali saxa volvunt pondere.

Quemadmodum & amica de Machinis empta à Q. Cicerone *lib. de petit. consulat.* ea fortassis dicitur, quæ de pistrino vel Mola est. Præterea ad Fornacaliorum similitudinem etiam *Vestalia* sacra instituta accepi. quæ cum celebrarentur, convivia passim ante focos agitabantur, & cibi etiam virginibus Vestalibus à Civibus mittebantur Deæ Vestæ libandi. De Vestalibus autem illis sacris, & Vestalium virginum institutione ac ritib. videatur Simon Majolus *par. 2. dier. canicul. colloq. 1. pag. 72.* Nec non Joh. Rosinus *antiquit. Rom. libro 4. cap. 7. lit. G.* Sed & asini coronati, atque è pane quasi monilia quædam gerentes circumducebantur per Urbem: Molæ item sertis & floribus ornabantur & quiescebant. Quarum ceremoniarum & rituum caussas Ovidius diligenter inquirit & explicat; videlicet, quòd olim nullus Molarum usus fuerit, sed farra solummodò in furnis, Vestæ, hoc est, ignis beneficio torreri consueverint; indeq; mos servatus fuerit, ut hoc die & foci, & Domina focorum, quæ Vesta est, à pistoribus colerentur, & asini, qui primis temporib. Vestæ beneficio à circumagendis molis immunes essent, itidem vacarent & feriarentur. Cur autem iidem Asini floribus coronati, panes ex collo dependentes gestare solerent, hanc rationem affert; quia scil. asini Sileni clamore, Vesta è somnis excitata, insidias & libidinem Priapi effugissent, qua de re Ovid. *in Fastis:*

Vestalia sacra.

Venit in hos annos aliquid de more vetusto,

Fert missos Vesta pura patella cibos,

& quæ sequuntur. Verum quamvis ea ita se habeant: auctor tamen est Procopius, Molas olim Romæ in Tyberio paratas fuisse, ad molendi usum. quia, inquit, in angustum ibi primo aquarum ingens vis cogitur, ac per canalem mox in præceps acta, violentius defertur ac ruit. Quo nomine videntur Romani veteres collem Jani-

Molarum usus interpolatus.

Janiculi muro circummunisse, hostibus ad Molas assultus ne pateret, ut Cœlius Rhodigin. explicat *lib. 9. antiq. lect. cap. 19.* ut vel hinc probabile fiat, etiam Aquariarum molarum usum Veteribus non prorsum fuisse incognitum; ipso præsertim Plin. rotarum mentionem faciente, quas ad molendi usum aqua obiter versaret *libro 18. cap. 10.* Sed, ut vera est Pancirolli nostri sententia, potuit iste Molarum usus aliquandiu intermissus fuisse, & postea rursum introductus, quod in aliis quoque obtigisse, alibi à me fuit ostensum.

Molæ inveniendæ occasio. Molæ autem sive pistrini inveniendi, quænam fuerit occasio, Seneca docet *lib. 14. Epist. 91.* his verbis: Narrat enim (*Sapiens scilicet*) quemadmodum natura panem cœpit facere, receptas, inquit, in os fruges, concursant inter se, duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad ejusdem dentes lingua refertur. Tunc verò salivæ miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. Cùm pervenerit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit; ad similitudinem dêtium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat. Deinde utriusque attritu grana franguntur & sæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter tota redigantur. Tunc farinam aqua aspersit & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem, quem primò calidus cinis & fervens testa percoxit: deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum fervor serviret arbitrio. Nec ignorandum est duas molendi rationes apud Plautum indicari *in Asinaria act. 1. scen. 1.* Unam cum suspensa mola, fruges frangimus, ut in fabâ fresâ, & in polentâ crassiuncula: alteram cum molæ non suspenduntur, sed lapis lapidem terit, id est, mola molam, cum tenuior farina & minutior elicitur: quod *ex Turnebo* & aliis Taubmannus observavit.

Pancirol. lib. 2.

Molarum honor. Tanto autem olim in honore fuerunt Molæ, ut in comprecationibus Deûm immortalium, quæ referente Gellio *lib. 13. cap. 21.* ritu Romano fiebant, nominarentur & Molæ Martis. Fuerunt enim Martis filiæ creditæ, & Deæ indigitatæ Molæ: de *Molæ Deæ.* nomine credo Molarum; quòd ut Molis fruges terantur, ita & bellis homines Mars frangat & comminuat, ex Adriani Turnebi interpretatione *lib. 19. Advers. cap. 21.* Quo fit, ut, etsi pistrinorum Curatores personale munus ineant, *l. munerum. 18. ff. de vocat. & excus. mun.* à tutela tamê, quæ & ipsa personale munus est, excusentur, qui in pistorum collegio sunt constituti. *l. ult. ff. de excusat.* *Pistorum privilegia.* Hinc circa conficiendi pollinis curam, panis excoctioné, & pistrini obsequium, multa tam solicitè constituta legimus *in l. maximarum. 12. C. de excusat. mun. lib. 10.* in tantum, ut in pistorum causis, & his, quæ ad annonam publicam, qua carere nullo die possumus, pertinent, etiam feriarum nulla habeatur ratio. *l. publicas. 5. §. pistoriis. C. de feriis.* *ob annonâ nulla habetur feriarum ratio.* ipso etiam Pontifice facilè hoc casu indulgente, & contra divinam sanctionem dispensante *in ca. 3. ext. eod.* ita quidem, ut non tantum opus rurestre cuiquam facere liceret diebus dominicis & natalitiis martyrum (quo tempore memoria celebratur non tantum nativitatis; sed gloriosæ mortis martyrum pro fide intemerata, ex Cujacii interpretatione ad modo *d. c. 3. ex. de feriis* pluribus explicat Didac. Covarruv. *lib. 4. variarum resolut. cap. 19. nu. 9.*) sed & si halecum copiam mare egesserit in litus: quod non semper sed per vices facit, & certis temporibus; maximè post *æquinoctium Autumni* (*Junius hoc præcipitante diernum sam vere* fieri scribit) cum non habita ratione festorum dierum, cuilibet integrum sit, ad halecum capturam concurrere. *Festorum quando nô habenda ratio.* *Halecum captura.* Quorum piscatio quantum operæ pretium

tium, quantam reipubl. Hollandiæ utilitatem præstet se ignorare, quo ore efferat, idem Hadr. Junius ingenue fatetur, *in sua Batavia cap. 15. fol. 203.* Quando non unius sed plurium civitatum salus & fortuna inde pendere propemodum videatur. Inde & plebs urbana pariter & rustica victum quærunt, æs alienum dissolvunt, familias sustentant, opes qualescunq; conquirunt, aut partas tuentur. quinimò maximum momenti ad omnia positum in hujus piscationis fausta & adversa captura scribit. Cum fecunda namq; piscatione decrescere omnium ferme edulium pretium, adversa augescere atq; intendi. Neque sola, inquit, hujusce calamitatis vim regio nostra experitur, quin imò & ad alias celeriter transit doloris sensus, eo quod in magnam Europæ partem diffundatur ea merx, utcunque res ceciderint, vendibilis & expetita. Magna enim est ratio non interdicendæ illius piscationis, ne scil. occasione momenti pereat commoditas cœlesti provisione concessa, ut Constantinus rescripsit *in l. omnes. 3. C. eo.* quam tamen constitutionem Leo Imperat. gravibus de causis correxit *Novel. 54.* prætensam illam fructuum conservationem nullius momenti, req; vera futilè esse docens: cùm non agriculturæ diligentia, sed Solis virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiā suppeditet. Et cùm ex septem diebus unus in Domini honorem consecratus sit : religionis prorsus dissolutæ fuerit, nos aliorum dierum ad opera usu contentos non esse, neq; illum Domino eximium & inviolatum conservare; sed ipsum etiam vulgarem facere, nostrisq; operibus applicandum putare. qua in re vel ipsis etiam Judæis deteriores fuerimus, qui tantoperè Sabbathi diem venerabantur, ut ab omni prorsus opere abstinerent. Vel ideo quod Saturni diem putarunt actionibus civilibus bellicisq;

Imò habenda.

Sabbathū ignavum.

ineptum, contemplationibus aptum: eoque die divinum contra discrimina patrocinium observandum. Quod quidem impetrari posse adversum Martis & Saturni minas, Abraham & Samuel & Hebræorum Astrologi plures, elevatione mentis in Deum, votisque ac sacrificiis confitentur, illud Chaldæorum confitentes præceptum: *si mentem ad pietatis opus erexeris, corpus quoque caducum servabis.* de quo apud Ludovicum Cœl. Rhodigin. *lib. 13 lection. antiquarum cap. 21.* Hinc Juvenalis diem illum *Ignavum* vocat, *Satyra 14.*

Sed pater in causa, cui septima quaque fuit lux
Ignava——

in tantum, ut ne pedibus quidem iter eo die pro libitu facere liceret. quod expressisse videtur idem Poeta, *Satyr. 6.*

Observant ubi festa mero pede Sabbatha reges

verba enim illa, *Mero pede*, iter Sabbathi innuunt, quod circiter 2000. passuum erat minorum scil. sive mediocrium, quos J. Drusius bis mille cubitos interpretatur, *lib. 2. observ. c. 9.*

Iter Sabbathi.

Facit tamen enormis Latronum improbitas, ut ad meritum rapi supplicium quovis die festo possint, ne eo quidem excepto, qui de Diabolo ac morte gloriosissimè triumphāti Christo sacer est, & omnibus meritò solemnis esse debet. Sic enim Honorius & Theodos. rescripserunt: Provinciarum præsides moneantur, ut in quæstionibus latronum, & maximè Isaurorum, nullum Quadragesimæ tempus, & nec venerabilem Paschæ diem existiment excipiendum: ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quæ per latronum tormenta quærenda est; cum facillimè & in hoc summi Numinis speretur venia, per quod multorum salus & incolumitas procuratur. *l. pen. C. de feriis.* quo in loco obi-

Latronum captura etiam die feriato permissa.

Isauri, famosissimi latrones.

obiter sciendum est, per *Isauros* intelligi gentem illam Isauricam, Ciliciæ & Pamphiliæ proximam, quę latrociniis adeò infamis fuit, ut Probus Imper. facilius esse dixerit ex Isauria latrones arceri, quàm tolli: voluerit q; Isaurorum filios ab anno XVIII. in militiam mitti, ne ante latrocinari discerent, quàm militare: quemadmodum est apud Flav. Vopiscum. Isaurorum quoq; Strabo meminit *libr.* 12. quos cùm Servilius superasset & ad internecionem redegisset, *Isauricus* dici meruit. Eosdem Ammian. Marcellinus *lib.* 14. scribit sub Gal. Cæsare ad pristinas artes relapsos, piraticam quoq; exercuisse, & coacto valido exercitu, etiam à Legionib. Romanis se aliquandiu tutatos, cùm finitimos populos diripuissent. ut non immeritò horum audaciam ulturi prænominati Imper. ad constitutionem illam promulgandam fuerint permoti: & nemini mirū videri debeat, quòd Leo Imp. lege Julia de vi publica eos teneri sanxit, qui vel Isauros vel *Buccellarios* (alii *Buccellatos* legunt) domi alerent. *l. fi. C. ad l. Iul. de vi publ.* ubi qui Buccellarii dicantur, Alciatus explicat *lib.* 4. *Dispunct. c.* 20. quem Stephanus Forcatulus laudat in Necyomantia, *dial.* 96. *nu.* 12.

Buccellar.

Molarum hieroglyphicum.

Sed ut ad Molas sermonem conferamus; notant Hieroglyphici, per Molam humanæ vitæ commercium significari: propterea quòd molæ semper duæ, atque alterius ope altera ita indigeat, ut singulæ nullum opus faciant. Unde amicitiæ nostræ, Necessitudines appellantur, quòd unicuique necessum sit habere amicū, cum quo sua consilia conferat; qui se mutuò adjuvent, & alter alterius officiis sublevetur. Joh. Pierius *lib.* 49. *Hieroglyp.* Jam cùm nulla major possit esse necessitas, nulla cōjunctio arctior, quàm quæ Viri & Uxoris est: si laxato socialis lecti vinculo, alteri copiam sui fecerit Mulier, rectè eam dicemus alii molere. Sic enim illam Jobi imprecationem, *Molat alteri uxor*, J. Drusus de obscœno intellectu interpretatur *lib.* 5. *observ. c.* 5. Eaque interpretatio vera est; & non parum juvatur sequenti membro: *Incurvent se super eam alieni.* Nam incurvare eo in loco idem plane valet, quod *inclinare* apud Plautum *in Persa act* 4. *sc.* 8.

Uxor molens alteri.

> *Pol istuc quidem omne jam ego usurpabo domi.*
>
> *Nam jam inclinabo me cum liberta tua.*

Nec ignotum est, Horatium *alienas permolere uxores* eodem dixisse sensu. quo etiam accipiendi sunt illi Plauti versus *in milite glorioso act.* 2. *scen.* 2. ita à Palernio correcti

> *Nam mulier nunquam molitori supplicat, si quae est mala:*
>
> *Domi habet hortum, & condimenta ad omnes moles ma^ificas.*

Molitor.

Nam *molitor* quis sit, in vulgus notum est de illo, q. ex Horat. modo adduximus: quo insignificatu *Molēdi verbo* & Lucilius utitur. In illo a. moles allusum ad molas, in maleficas ac mellificas, analogia & agnatio soni quæsita. Hortum aūt quem dicat, non est Delphis petendum. *Horti*, sunt horti Hesperidarum, qui profectò non alii in fabulis quam id quod in puellis honeste nominari nequit: & in iisdem hortis *poma illa decantatissima*, nil nisi *Coli Lanuvini*. De quib. supra à nobis dictū est de Horolog. Nec desunt qui illa *in lib. Iud c.* 6. *v.* 21. verba: *Samsonem clausum in carcerem molere fecerunt*. Voluerunt n. Philisthæi, ut ex eo prolem robustam susciperēt. Nam *molere*, inq t Pet. Comestor, vulgo magister dict^9 *in histor. Sudeb. ad d. v.* 21. ē est subagitare vel coire: quod qui id agit, q. molere & terere videatur. Quem locū ita adducit Georg. Juhar. *in symb. ad Patro. p.* 69. *verb. frustra moluit.* Molarū hac occasione nō possum non meminisse *Hydromylarum*, quæ in Holandia tam crebro ob necessarium illa-

Horti.

Poma.

Hydromylæ in Holandia.

illarum usum, ad aquarum scilicet multitudinem, quæ demissioribus gravis est, & stagnantibus innatat, exonerandum frequentantur. Ita autem vocantur *molæ aquariæ*, quatenus instructæ alis, quæ vento operam dante circumaguntur, & pinnato tympano aquas in altum evehant, atq; in Euripos atq; inciles fessas ejectant, invento valde utili ac prope necessario: quæ altioribus aggeribus utrinque coercitæ & in majores latioresq; Aquæductus corrivatæ per emissaria opportunis locis fabricata, quotiescunque maris reciprocantis æstus refluit, in maris sinum aut amnem aquas effundunt, quam rem ne per somnium quidem cogitasse veteres colonos, Hadrianus Junius *in Batav. histor. c.* 15. Huic molarum tractatui Colophonis sive Mantissæ loco accedat proverbialis ille versiculus

Devitat quincunque molam vitat ille farinam.

Quo innuitur, eum qui industriam refugit, non fruiturum emolumentis. Nam qui fugit laborem, is fugit stipendiũ, quo se laboris fuga quodammodo facit indignum. Quod Paulus Apostolus quoque monet, *qui non laborat*, inquiens, *non manducet*. Sunt nempè qui molarum stridoribus offenduntur: cum tamen sine molis non liceat vivere. Sic quidam uxorum mores ferre non possunt, cum tamen liberos optent. Sed his tritum illud reponi poterit: *qui quærit ova Gallinarum cacalismum sive glocitationem ferat oportet*, ex Erasm. *Chil. 3. cent. 3. adag. 59.*

DE AUCUPIO, QUOD CUM ACCIPITRE, NISO, FALCONE ET ALIIS AVIBUS PERAGITUR

Tit. XXIII.

Aucupium antiquitus solùm fiebat cum retibus. Nam quod cum animalibus rapacibus, Accipitre puta, Niso & Falcone hodie peragitur, Veteribus planè fuit incognitum: ut Blondinus *scribit* Iovius *lib. 2. sua historia ubi de rebus tractat Muscoviticis.* Fridericus Barbarossa *cum Romam obsideret, hoc aucupii genus excogitasse creditur: quod ut utilissimum, ita frequentissimo hodie in usu est.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Venatio Dei munus. Venationem Xenophon Deorum munus appellavit, Chironi propter justitiam dono cõcessam, ab eo inde Heroibus traditam: quorum virtute, ex isto potissimum tyrocinio, patria defensa, miseri ubiq; terrarum calamitatibus levati, servati sint. Atque hoc pulcherrimum est Venationis elogium. Cui consentiens Eusebius: Atroces, inquit, bestias exercitationis bellicæ gratia divinitus productas ducimus. Nihil enim magis corpus ad laborem, animum ad resistendum hosti corroborat, quam Venatio. Ob id Alexander Macedo, Cyrus aliiq; Persarum reges, sedulam venationi operam navarunt: non ad saginam corporis, non ut penum locupletarent; sed ut vires corporis, caloremque naturalem sanitatis ergo foverent, & laboribus adversus hostem durarent, præterea & ferarum historiam atque naturam explorarent, exploratam posteris revelarent. Joh. Langius *lib. 2. Ep. 59.* Quinimò inter omnia exercitia, quæ præstantiæ laudem merentur, Venationem

[Ejus] utilitas.

num primum occupare locum, Josephus Quercetanus probat *in suo Diætet. polyhistor Sect. 2. cap. 11.* multis hanc in rem præstantissimorum Heroum & Ducum prolatis exemplis. Quamvis autem Salustius Venationis studium servile dixerit, minimè tamen damnavit illud *Jugurtha*: quem scribit in bello Jugurth. milenem se luxui & inertiæ corrumpendum dedisse, sed pleraque tempora venando transegisse. Sed & Virgilius decori observantissimus, venandi studium *in Ascanio* laudat; ut & Sidonius Apollinaris *in Avito Augusto*, & Herodotus *lib. 1. in Crœsi filio.* Plinius quidem secundus *lib. 1. Epist. 6. & lib. 9. Ep. 10.* ait Sylvas, solitudinem & silentium, quod venationi datur, magnæ cogitationis eruditæ esse incitamenta; nec Dionem magis montibus, quam Minervam inarare. Marcus Tullius *lib. 2. de nat. Deor.* Venationem ferarum laudat, quod illa exerceamur ad similitudinem bellicæ disciplinæ. Unde Capitolinus scribit, Maximinum solis venationibus frequenter legimus exercuisse. Plato verò *lib. 7. de legib. in fin.* Sacros vult esse venatores, qui cursu, jaculatione, viribus quadrupedes consectantur. Cæteros venatores rejicit, quæ ex jureti notis *ad Symmachi ep. 66. libro 5.* loco huic placuit inserere. Est tamen invenire nonnullos qui in venationibus ad congressus cum feris sunt animosi: cùm adversus arma atque hostes iidem sint ignavi: quidam ad belli usus, quoties viritim inter privatos res geritur, expediti sunt & solertes: in communi bello, & cum aliis in acie stantes sunt inutiles: adeò naturæ hominum non corporibus tantum: sed & multo quidem magis animis verè inter se diffident: ut idem homo partim aptus, partim ineptus inveniatur, non dicam ad diversas actiones, verum etiam ad nonnullas quæ generis sunt ejusdem: estque idem sæpe ingeniosissimus & tardissimus. Idque usu quemque experiri, qui voluerit attendere, Polybius prodidit. *lib. 4. cap. 8.* Et quidem venationis exercitium (quo scilicet ut cum Virgilio dicam *lib. 3. AEneid.*

Venatores Platoni sacri.

quidam adversus feras animosi: adversus hostē ignavi.

> *Venatu invigilant pueri sylvasquè fatigant.*)

Venationis exercitium apud Solos plane Germanos mansit.

quod attinet, existimat Jul. Cæsar Scalig. veteres hujus disciplinæ apud Germanos penè solos mansisse in occidente. Mysos quoque & Scythas eodem modo degere. *Nostratibus* (inquit porrò, id est, *Italis*) nihil præter luxum & jactantiam & Dei contemptum reliqui factum est *lib. 3. poetic. cap. 17.* Venationis autem tria sunt genera. Nam aut terrâ, aut mari, aut in ipso etiam aere peragitur. De prioribus nihil hîc attinet dicere: cum & omnibus nota sint, & omnibus etiam seculis credantur usurpata. illud tamen ad campestrem illam venationem, quæ per saltus & agros fit, lubet adjicere, quod *I. Scoppa* è quodam fragmento incerti authoris annotat, venatorum genera esse quatuor: *Investigatorum*, qui animalium vestiga investigant. *Indicatorum*, qui latibula noverunt: *Insidiatorum*, qui insidias & casses parant: *Alatorum*, qui equo succussante sensimque insultante, clamoreque animalia terrent, ne aliorsum, quam per medias tendiculas fugam arripiant: quos alio etiam nomine *Pressores* dixeris ex illo Virgil. *lib. 1. AEneid.*

Genera tria.

> *Aut spumantis apri cursum clamore prementem.*

& *lib. 3. Georg.*

> *Ingentem clamore premens ad retia cervum.*

Dum scilicet ut cum eodem loquar Virgilio,

> *—— inclusum in flumine nactus*
> *Cervum, aut puniciæ septum formidine pennæ*
> *Venator cursu canis & latratibus instat.*

Premere certè, ut & agitare, itemq; excitare, verba esse venatoria Turneb. notavit *lib. 12. advers. cap. 12.* & per *Formidinem* Virgilius funiculos illos extensos intelligit, quos etiam lineas appellabant, quib. intexebantur variarum avium pennæ, sandice quoq; & rubro tinctæ (unde eas *puniceas* vocat) ad feras terrendas & coercendas, ut in retia agerentur, quod Taubmannus ibi erudite explicat. At aereum hoc, de quo præsenti agitur capite, nec usurpatum Veteribus, nec cognitum, nec omninò cogitatū. Adeò non omnia sibi vendicat antiquitas! quod hactenus diligenter, ut puto, ostendimus. Miraculi isthæc planissima species, nisi frequentior usus, quod amat fieri, admirationem minueret. Illud interim omnium consensione convenit, hanc præstare Venationes reliquas tanto intervallo, ut inter viros principes nulla habeatur prior; tenuioribus ad eam nec aditus pateat. De quo videri poterit, quod Jos. Scaliger scripsit in Comment. *in Cirin. fol. 344.* Quod verò hanc Avium capturam Veteribus incognitam fuisse diximus, verum est, si vetustissimā antiquitatem interpreteris: cæteroquin ante annos MCC. hanc notam fuisse, ex Julio Firmico scimus, qui *lib. 5. cap. 8.* nutritores accipitrum, falconum, cæterarumq; avium, quæ ad aucupia pertinent, nominat. Atque ea fortassis antiquissima est hujus rei memoria, saltem quæ fidem mereatur. Nam quod quidam Ulissem ejus auctorem faciunt, aut Macchabæum, nugæ meræ sunt, uti illa de Virgilio & Marcello planissima fabula. Verum autem illud aucupium, hoc est, Artem venandi cum avibus, duobus libris exactissimè conscripsit Fridericus II. Henrici F. Friderici Barbarossæ N. Princeps & Imperator summis illis omnium temporum heroibus annumerandus: qui cum virtute & gloria bellica, excellentem in omni doctrinarum genere eruditionem conjunxerat. Ingenio quippe fuit tanto, ut præter patrias linguas Germanicam & Italicam, didicerit exactissimè plurimas alias, Latinam, Græcam, Saraconam, Francicam; & in singulis Philosophiæ partibus non tantum rudimenta prima degustaverit, sed fontes ipsos introspexerit atque exhauserit: magnanimus, liberalis, magnificus, in utraque fortuna constans & moderatus, acer in præliis & providus, manu pariter & consilio promptus, itemque à crudelitate alienissimus, cum quo majestatis antiquæ reliquias simul concidisse ac sepultas esse, existimat Philippus Melanchthon *libr. 5. Chronicor. mihi fol. 789.* Ejus igitur Friderici II. libri duo, quos dixi, de arte venandi cum avibus, inter alia præclarum monumentorum eruditionis singularis & rari ingenii, editi nuper sunt Augustæ Vindelicorum, ex autographo manuscripto membraneo, quod in Bibliotheca sua habuit, & pro utilitate publica liberaliter deprompsit *Ioachimus Camerarius Ioachimi F.* inclutæ Reipubl. Noricorum Medicus quondam solertissimus, adjecto etiam Alberti Magni de Falconibus, Asturibus & Accipitribus tractatu. Eos, Lector, artis hujus peritiam indipisci satagens, adire poteris; illud tamen etiam atque etiam monitus, ita scil. Venationi, cujuscunq; etiam illa sit generis, indulgeas, ne, quod multis usu venisse scio, aureo te piscatum hamo doleas, aut cum canibus opes tibi cucurrisse conquereris, avolasse cum accipitre.

Aucupii præstantia.

Id veterib. incognitū.

Artem venandi cum avib. scripsit Fridericus II.

hujus virtutes.

Attendite Venatores.

Venationis & aucupii tam crebra mentio, facit ut animo mecum cogitem, ecquid sit quod apud Ulpian. legitur, Pantheram ab Aucupe emere? *l. emptorem. actiones ex empto. 11. §. fin. de act. empt.* Venator, seu auceps omnes mihi feras, aut volucres quos hoc mense capiet, ducentis nummis vendidit: quæritur an locatio hæc sit, tanquam

Pantherā ab Aucupe emere.

quam

quam operas locaverit, an emptio potius? Et constat emptionem esse. Idq; Ulpianus respondit. quia idem sit, sive futurum jactum retis à piscatore emamus, aut indaginem plagis impositis à venatore, vel *Pantheram ab Aucupe.* Etsi n. sunt, qui Rete ea voce intelligant, quo universæ aviculæ capi possunt, & neutro genere πάνθηρον accipiant, exemplo τοῦ πανάγρου piscatorii: verius tamen est, πανθήραν fœmineo genere universam significare venationem, qualis in suprascripto exemplo venundata proponitur. quod Alciatus tradidit *lib.* 1. *parerg. c.*42. Ex cujus etiam *lib.* 9. *parerg. cap.*11. discimus, Allectatrices aves Aristoteli dici turtures, vel columbas, quæ aluntur, ut alias alliciant, & Aucupes ad congeneres capiendas adjuvent. quod in Coturnicibus fieri consuevit, itemque anatibus. de quibus ille hoc lusit Epigrammate:

Aves allectatrices.

Altilis allectator anas, & cærula pennas
Assueta ad dominos ire redire suos:
Congeneres cernens volitare per aera turmas,
Garrit, in illarum se recipitq; gregem;
Incautas donec pratensa in retia ducat:
Obstrepitant aliæ, conscia ad ipsa silet.
Perfida fraudatrix cognati sanguinis ales,
Officio, aliis, insidiosa suis.

Contrariæ prorsus naturę fuerit Ciconia; quam Pietatis cultricem non immeritò dixit Petron. Arbiter. Cujus pietatis insigne exemplum recenset Hadr. Jun. *in Bataviæ histor. c.*17. ubi Ciconiam scribit à pabulatione reducem, cùm flammas nido imminentes videret, conatam modis omnibus pullos grandiusculos, involucres tamen, eripere mediis ex ignibus tandem desperatâ omni ope & quasi conclamatâ, passis alis in nidum se pręcipitem dedisse, pullisque toto corpore obtectis incumbere visam fuisse, velùti depositâ vitæ spe ultrò cum carissimis pignoribus mortem oppetituram. Miraculo rei, & pietatis honorem versibus his consignare placuit:

Candida & obstreperis invisa Ciconia ranis,
Pignora ab ardenti Viderat igne premi.
Eripiatne suos, & aperta pericula tentet?
Hinc suadet pietas, Vitæ amor inde vetat.
Hanc luctam Pietas generosa diremit, & urna
Esse eadem & sobolis vult Libitina suæ.
Iam minor Assyrium Phœnicem fama loquatur,
Vivere quæ busto quærit: at ista mori.

Nec verò silentio prætereundum est, Venationes omnes sylvaticas cum avibus, accipitribus & falconibus, Ecclesiasticis personis Pontificum sanctionibus esse interdictas, in concilio Aurelianensi *can* 4. Agathensi *can.* 55. Epaunensi *can.*3. Idque postcà etiam ad eam Venationis speciem, quæ cum canibus & clamore peragitur, fuit extensum *tot. t. ext. de clerico venator.* Venatoria enim exercita athletica sunt & militaria: quæ procul abesse à cœlesti militia debent; cum nec militare Clericis permittatur. quandoquidem & Romulus sacerdotes per omnem vitam militaribus officiis solutos esse voluerit: & Cæsar id ipsum Druidibus quoque apud Gallos fuerit impertitus. Dion. Halicarn. *libro* 2. Cæsar *lib.*6. *de bello Gallico.* Quod tamen & nostris Monachis concessum non audet asserere Claud. Cotereius *lib.* 1. *de iure milit. cap.*14. tum quòd egregiè adipati illi ventres, siquando è cavea prodeant, aptissimi ad arma ferenda cęsebuntur: tum quòd inclusos carcer & immaniores & asperiores efficiat. Atque eam ob causam Valens Imperator legem tulit; Monachi militarent, ac repugnantes interfici jussit. Paulus Diaconus *lib.* 11. *de gest. Rom.* Sed id in contemptum religionis factum perfacilè existimaveris: cùm fieri non possit,

Venatio Clericis prohibita.

ut

ut Militia non affligat assuetum grassari. Quinimò neq; inter Seculares valdè probata fuit in sacris Literis Venatio, utpote quæ reddat homines crudeles, temerarios, & ad latrocinia pronos, quare & in illis male audierũt Cain, Lamed, Nemrod, Ismael, Esau, qui inter venatores ordinarios & robustos referuntur. Ibi insidiæ in beluas, crudelis audacia, facit facilè præludium & habitum, ut eadem audeant dolosè assueti in homines. Accedit jactura temporis, contemptus negotiorum, & suorum etiam domesticorum, ut liquet ex illo Horatii:

—— Manet sub sub Iove frigido
Venator teneræ conjugis immemor.

Sequitur & inde artium vitæ utilium neglectus, quæsitorum vel à Majoribus relictorum consumptio, pauperum contemptus, translatis granis in alimoniam canũ & avium: ut non ineleganter finxerint poetæ Actæonem magnum illum venatorem in cervũ conversum, nempè quòd Canes ejus substantiam devoraverint, & venatores; atq; ita bonis absumptis fame interierit, qua de re apud Ovid. *lib. 3. metam.* & in commentariis Apollonii *libr. 4.* Planè Piscationem, quam tertiam Venationis speciem diximus, ne Clericis quidem interdictam, probat Rainal. Corsus, *lib. 3. Indagat. iuris. c. 14.*

Illud de Venatione in universum sciendum est, In Icaro insula Dianæ templum fuisse: cumque nimio plus scaterent ibi agrestes & præpingues capræ, cum Dorcadibus & leporibus, venari cupientem à Dea rei pontificium esse comprecatum: pergentem indè præda onustum reversum, captis quæ concupisset. Quòd si petere supersedisset, inanem prorsum factam venationem, insuper & in eum expeditam audacioris conatus pœnam, ut est apud Cœl. Rhodigin. *lib. 23. Antiq. lect. c. 30.* qui itidem scito admodum & docto proverbio *Æthneum venatorem* usurpatum docet pro eo, cujus sit cassa inutilisque venatio quique, sicut inanis progreditur, ita etiamnum regreditur. *lib. 26. c. 20.* Sed & moris fuisse Veteribus, ut tenellos lepores studiosi venatores dimitterent, Deæ captantes gratiam. Quod superstitionis fuisse, nemo dubitârit: sicut & illud, si feram se in flumen præcipitare conspexissent, ne Legis prævaricatores fierent, universam solvere venationem consuevisse. *libr. 26. c. 31.* Quo haud scio, annon æquè referri debeat, quod venatores & de præda diis immolabant & partes quasdam de tholo suspensas consecrabant, ut notat Turnebus *libr. 2. adversf. cap. 21.* Quibus accedat elegans illa venationis descriptio apud Budæum *libr. 2. de philolog.* Ferâ, inquit, confecta & strata, tum Sinonum chorus ille Sitonumq; inclamatur, & venatores coeunt quoquo versus palantes. Quæ tanquã oratio est ob rem bene feliciterq; gestam. Quam deinde excipit visceratio extemporalis, & tanquam extispicina victimæ Dianæ immolatæ, quæ sic debetur ipsa canibus venaticis, ut libamentum capturæ accipitribus in aucupio volucri. Tergore detracto, caput abscindendum est molossoq; porrigendum & permittendũ. Has ei primitias peculiares placita majorum largiuntur, ob indicium feræ: ut in eo abrodendo in posterum irritetur is, cujus auspiciis & ductu rem alii executi sunt, & quę sequuntur. Non absimile huic Xenophontis præceptũ est: capto lepore, dandum esse catulis lacerandum. Cui bono, inquis? ut magis irritentur, gustato sanguine leporis, indagare, vi odora bestiam, quod in Protrepticen Themistii ad Valentem Imperatorem notavit *Dn. Remus.* Sed fessi à Venatu isto ad quietam Serici considerationem nos convertamus.

Venator Æthneus.

Venatores aliquid de præda immolabant.

Oratio venatoria.

DE

DE TEXTIS SERICIS TIT. XXIV.

Advehebatur olim Sericum à populis, qui Seres dicebantur, quorum regio hodie China nuncupatur. Procopius *scribit, regnante Iustiniano, circiter annum 150. Monachos quosdam ova Seris sive vermiculi illius, qui sericum solet deducere, Constantinopolin attulisse. Indeq; texta illa in Europa paulatim elaborari cœpta. Annis abhinc 50. in tantum excrevit textura ista, ut Veneta duntaxat regio, singulis annis 500. millia, & vel sola mea patria, quæ Rhegium est, 100000 aureorum, plus verò etiam multò Sicilia inde lucretur: ac, ut uno verbo dicam, artificium hoc tanquam unicus jam Mercatoribus nervus sit lucri, & certissimum laborantium fulcimentum. Fiunt hodie panni vel texta serica, Veteribus olim planè incognita: verbi causa,* Vngulata, *quæ quoniam Damasci inventa fuerunt,* Damascena *dicuntur: item* holoserica *villosa, à pilis, quos Latini villos dicunt, sic appellata. Item* rasa, *semirasa;* Ormesina, *ab insula Sinus Persici, quæ Ormes dicitur; & varij præterea generis. quorum omnium commemoratio nimis longa esset futura. Sanè plurimas horum species Veteribus ignotas, & ob Bombycum inopiam non elaboratas fuisse autumo. Scribit enim* Lampridius, Alexandrum Severum *nunquam holosericam gestasse vestem: cuiusmodi multas hodie, à plurimis etiam mediocris status hominibus atteri & lacerari videmus. Sed &* Vopiscus *prodidit,* Aurelianum *nunquam vestem ex integro serico contextam usurpasse, nec alijs, ut usurparent, aut investiario haberent, concessisse. Eundemque Vxori roganti, ut pallam ex purpureo serico textam gestare sibi permitteret; respondisse, Nunquam se commissurum, ut fila auro pensarentur. Ista enim tempestate sericum auro rependebatur.*

Serica ova Iustiniano allata.

horum proventus.

Texterum sericorum genera.

Alexand. Severus.

Aurelianus

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Serica olim Medica.

QUæ hodiè Serica appellatur vestis, eam olim Medicam fuisse dictam, Procop. scribit *lib. 2. de bello Vandalico,* his verbis: Vandali omnium sunt, quos sciam, mollissimi atque delicatissimi. Mensâ quotidie copiosâ utuntur, tum omnium rerum, quas Africa fert, refertâ. Gestant vestem Medicam ac sumptuosam, quam sericam vocant, &c. Nominis ratio inde fortassis desumpta est, quòd à Medis & Persis sericum advcheretur: donec Iustinianus Imper. Julianum legatum, Æthiopum & Homeritarum reges ambos rogatum misit, ob communem in Christum fidem, ut sibi contra Persas essent auxilio: ut Æthiopes quidē ex Indiis sericum mercantes, ac Romanis mittentes, ipsi quidem pecuniæ maximæ sint domini; Romæis verò causa existant, ut non amplius nummos in hostes, Serici emendi gratia, transferre cogantur: ex quo vestem conficere cōsueverunt, quam olim Medicam, nunc verò Sericam vocant. ut idem ait Procop. *lib. 1. de bello Persico.* dictâ appellatione à Seribus: de quibus Plinius: primi sunt hominum, inquit, qui noscantur, Seres lanifico sylvarum nobiles, perfusam aquâ depectentes frondeam canitiem *lib. 6. ca. 17.* quod

Seres Lanificio huic dediti.

quod ipsum & Virgil. *lib.* 2. *Georg.* expresserat, his versibus:

Quid nemora Aethiopum molli canentia lana
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres:

ex opere scil. Bombycum, ut supplendum monet Scaliger *exercit.* 158. *c.* 9. Seras inibi Tartarorum nũc *Hordam* esse affirmans, in extremis Persiæ civitatem: in eaq; tantum illius operis fieri, ut dena millia pondo serici in quotidianas operas dispensentur. In *Taprobane* quoque Sericum sine cultu ex arboribus detrahi à Bombycibus confectum, legere est *in Comment. Navigat.* cujus & *in China* tanta fertur copia, ut serica vestis incolis tam vulgaris sit, quàm nobis ex vili linteamine. Joh. Linschot. *c.* 23 quanquam hodiè in Europa quoq; satis magnus esse cœpit Serici proventus, posteaquam Justiniani tempestate duo Monachi, ex India seminarium Serici Byzantium ferentes, originem ejus declararunt, & ut ex perquam exiguis ovis per fotum vermes illi educerentur, educti foliis Mori nutrirentur; deinde ipsis naturâ magistrâ filum reddentibus, Sericum texeretur; non sine muneribus, quo Justinianus eos persequutus est, edocuerunt, ut Zonaras prodidit. Ipse tamen Julius Pollux ejusmodi quoque vermiculos ex ovis illis scaturientes subolui sse videtur, *lib.* 7. *c.* 17. *Dictionar.* Sunt etiam nonnulli, inquit, qui Seres ab aliis quibusdam animalibus telas suas colligere tradunt. Accedit Ovidianum illud, 15. *Metamorph.*

Taprabanes incolæ. *Chinenses.* *Europæi hodie, Justiniani auspicio.* *Jul. Pollux.*

Quaque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Fatali mutant cum papilione figuram.

Serici olim inopia unde.

Nec verò abs re est, quod Pancirollus hic tam varia pannorum sive textorum sericorum genera Veteribus ait fuisse incognita, ob Bombycum scilicet inopiam: quandoquidem de raritate hac ipsamet etiam Galenus testatur, 13. *Methodi* scribens, suo etiam tempore sericum in Urbibus Romanorum magnis tantùm, atque ibi penes mulieres opulentas duntaxat exstitisse. Inopiam hanc Mori inopiæ tribuit Hieronym. Mercurialis. Quia enim serici illi vermiculi Mori foliis potissimum nutriuntur, eisq; pinguefacti fœcundiores evadunt: consequens nimirum est, ut, quo tempore ejusmodi arbores copiosæ non fuerint, eodem quodq; nullus, aut saltem paucissimus illorum animalculorum, & proinde etiam Serici fuerit proventus. *lib.* 1. *Variar. lect. cap.* 24. Indeque est, opinor, quòd Aurelianus Imper. nulli permiserit Serico indui, ne uxori quidem, ut *blatteo serico* (quod ex Forcatuli interpretatione, coloris fuit in purpuram cœlestem desinentis) uteretur. Absit, inquiebat optimus princeps, ut auro fila pensentur: cùm libra Serici librâ auri rependeretur. Flavius Vopiscus *in vita Aureliani.* Serici igitur, ut nec purpuræ concessus erat privatis usus: aut ne hujus tingendæ quidem aut vendendi facultas data. Ita enim habebat constitutio. Fucandæ atque distrahendæ purpuræ, vel in Serico vel in lana, quæ blattea vel oxoblapta, atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere privatus. Sin autem aliquis supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum se suarum & capitis sciat se subiturum esse discrimen *l.* 1. *C. quæ res vendi non poss.* Ubi vellus muricis appellat lanam infectam murice. *Blatteum* autem dicitur purpureum. Nam quod Eutropius dicit in Nerone: retibus aureis piscabatur, quæ blatteis funibus extrahebat; Suetonius ita prodidit: piscatus est rete aureo purpura coccoque funibus textis. *Oxoblapta* verò dicuntur rubro tincta. Ὄξος enim, inquit Suidas, ἑψητὸν ἀπὸ τῶν φοινίκων. Nam φοῖνιξ, modo palmę arborē, modo colorē rubrū significat. *Hyacinthina* a. dicitur, secundum quosdā, quæ ferro ardēti similis est, & colore ferrugineo. Unde Virgilius

Aurelian. *Blatteum purpureum.* *Oxoblapta.* *Hyacinthina.*

—— *fer-*

—ferrugineos hyacinthos.

Qua de re copiose *Lazar. Bayseus de colorib.* Constitutionis autem illius, sicuti & *leg. 2.* rationem fuisse arbitratur Connan. tum rerum caritatem & immensum pretium, quas idcircò noluerint esse omnib. communes: tum ut his notari tanquam insignibus possent principes, & summi magistratus. Connan. *libr. 7. commentar. iur. civil. cap. 7. num. 1.*

Sericum hodie nimis vulgatum. Quæ cùm ita sint, acceptum Justiniano referre debemus Sericū, & vestes, in quibus Matronæ translucean, aut viri usque ad plebejos jam ornentur, toties vetitis lege sumptuariâ, tam sæpè quàm frustra promulgatâ. Solinus certè hoc illud esse Sericum dicebat, *capit. 63.* in usum publicum damno severitatis admissum; & quo ostentare potius corpora, quàm vestire, primò fœminis, nunc etiam viris persuasit Luxuriæ libido. Ejusmodi vestium tenuitatem, Sericarum præsertim, notavimus *libr. 1. Tit. de habitu Imper.* qualem Arbiter Petronius appellat ventum textilem: *Ventus textilis.*

Æquum est inducere nuptam ventum textilem.

vestem enim ventosam & tenuissimam, æquantemq; subtilitate propemodum ventos, significavit. Quo sensu item Petronius *nebulam lineam* posuit, pro tenui amiculo linteo quod nec panni crebritatem, nec telæ densitatem, sed nebulæ tenuitatem æmulatur pellucidam:

Nebula linea. *Palàm prostare nudam in nebula linea.*

Sic enim Turnebum id interpretatum video *lib. 1. Adversar. cap. 15.* ab hac tenuitate non procul fortassis abfuerunt Milesiarum texta, quæ omnium credita fuerunt mollissima, à *Mileto* urbe: quam totius quondam Joniæ belli pacisq; artibus principem fuisse scribit Pompon. Mela, Thaletis Astrologi, Themochi Musici, & Anaximandri Physici patriam *lib. 1. cap. 17.* & à lanarum præstantia commendat Colomella, eximii generis Milesias appellans lanas *lib. 7. cap. 2.* & Milesiam lanam pro pretiosissima positam à Virgilio notant interpretes *lib. 3. Georg.* *Milesiarū texta.* *Milesia lana summi precii.*

—quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Id est, quamvis lanæ Milesiæ magnum sit pretium purpurea Tyria infectæ: partura tamen caprarum & mulctra est copiosior, ut Petr. Gualtherius explicat ad illud Horat. *lib. 1. Epist. 1.*

alter Mileti textam, cane pejus & angue:
Vitabit chlamydem.

ubi vestem molliculam & parum severam indicat: qualis erat Milesiorum, quorum nimia notata fuit investitu mollicies. Nam ut Lacedæmoniorum severitas multorum literis fuit celebrata: ita Milesiorum luxus in hominum sermones abiit: adeò ut quicquid molle parumq; virile vellent intelligi, *Milesium* appellarent. Unde Aristides quidam libro suo fabulis obscœnis scatenti, titulum indidit Μιλησιακῶν. & Lucianus *in Amoribus*, sermones amatorios lascivos *Milesios* vocat, ut & Martianus Capella Μύθους poeticæ diversitatis nominat *delicias Milesiacas.* Quin & Apulejus carmine Jambico, quo Asinum suum aureum auspicari voluit, demulcentes & prurientes narrationes suas *sermonem Milesium* vocat. Idq; pluribus docet Erasm. *Chil. 1. cent. 4. adag. 8.*

Nec dissimulanda hoc loco est Batavorum felicitas: quos etsi lini copiosa affluētia deficit, ob agrorū opinor paucitatem: nulla tamen regna linificio, sive linearum telarum texturâ cōparari, multò minùs æquiparari cum illis valeant. Certè operum subtilitate Arachnæos laboras, ne dicam Palladias manus provocant Batav. lintea; toto orbe notissima, Regum ac Reginarū præcipuæ delitiæ: quorum cū nive certat candor, cum sindone tenuitas, cum bysso precium. Hadr. Jun. *in Batav. histor. cap. 15.* *Batavor. lintea.*

DE LIQVORIBVS, QVI VVLGO BOTARGE ET CAVIARO DICUNTUR.

Tit. XXV. et Ultimus.

Restat, ut de quibusdam ad gulam & palatum spectantibus dicamus, & veterum Garo ac Muriæ liquamina illa, vulgò Botarge & Caviaro dicta, opponamus, quæ etsi gravissimis auribus Serenissimæ Celsitudinis tuæ indigna sunt; necessum tamen est, ut, quemadmodum de superioribus illis diximus, ita & de his, pro cognitione eorum indipiscenda, verborum aliquid faciamus. Proinde non dedignabitur Illa, qualia hæc sint, breviter cognoscere.

Botarge. Botarge *igitur fiunt ex ovis cephali (Latini Mugilem dicunt) expolitis scilicet in duabus vesicis, cruore ejusdem piscis ac sale adhibito Recentioribus corrupto verbo* Botarcha *vocantur, quasi dicas* ὠοτάριχα, *hoc est, ova salita. Tanti autem hæc æstimantur, ut par ipsorum Venetiis duobus aut etiam quatuor aureis veneat.*

Caviaro. *Post hæc principatum inter salsamenta tenet* Caviaro *vulgò nuncupatum. Id verò ex Sturionis ovis ad litus Ponti Euxini præparatur: quæ stipata simul & condensata probè, sata conduntur, & in cados reponuntur.*

Zab: ch. *Eiusdem Sturionis pulpa condiuntur & ipsa: indeque caro conficitur, quam spinam sive dorsum paludis Mæotidos vocant. Hodiè* Zabach *nominatur. Solet etiam sale condiri piscis quidam quem Morenam dicunt, cuius nulla nobis est notitia. Eius tamen caro ex mari Danico advehitur. Apportantur & alii pisces saliti (quos Haleces dicunt) Sole indurati & exsiccati in Suetia & Nortvegia: Item Marluci vulgò dicti, quos duritie sua vel ligno adsimilare possis. Nullum verò horum piscium Veteribus in usu fuisse credo.*

Conclusio operis. *Atque hæc quidem, Serenissime Domine, sunt res illæ, item artes, mores & consuetudines, de quibus dicendum putavi, ostendendo nimirum, Earum aliquas antiquitus quidem fuisse, sed intercidisse posteà: & contrà aliquas noviter fuisse adinventas: ut hinc de Mundi huius maiestate, & multis præstantibus atque egregiis arcanis constare possit. Cætera, quæ non ita magni momenti videbantur, tanquam indigna auribus Serenissimæ Celsitudinis tuæ omisi. Quæ, si forsan satisfactum minus à me fuerit, non dedignetur tamen sincerum & bonum illum animum intueri, quem ad inserviendum Ipsi fero promptissimum, Eidemque cum humilima subiectione & reverentia manus exosculando me commendo.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Apitius archimagyrus. AD capitis hujus explicationem opus nobis esset Apitio illo, artis culinariæ ad omnem luxum archimagyro famosissimo, & tantum non *gurgite Neptuno*: qui inter alias lautitias, etiam Mullos pisces in garo enectos, sapidiores fieri docuit: quem-

quemadmodum & hœdi carnem à lupo morsam teneriorem fieri & delicatiorem esse; atque ideò aliis jucunditate præcellere fuit creditum; ut non injuria forsan à Martiali tantoperè laudetur

Hœdus & humani raptus ab ore lupi.

Equidem neque artis hujus scientiam mihi laudi admodum, neq; etiam inscitiam fraudi fore confido. Quod si quis tamen ita delicatus sit, ut & obsoniorum istorum cognitionem cum Pancirollo habere gestiat: poterit tam de Muria, quàm Garo (quibus *Botarge & Cavario* successisse videntur) tum etiam de utriusque speciebus, itemque confectione sive præparatione consulere Johan. Langium, diligentissimè illa explicantem *lib. 1. Epist. 59.* post Hermolaum Barbarum *lib. 2. corollar. in Dioscorid. cap. 234.* videatur & Dioscorides ipsemet *de materia Medica lib. 2. cap. 31.* ac qui in eum satis eleganter commentatus est Marcellus Virgilius *Secretarius Florentinus.* Et de ejusdem usu Paulus Aegineta *lib. 7. de his quæ inebriant à l. t. G.* Cæterum de garo novam opinionem prodidit Julius Cæsar Scaliger *exercit. 305. dist. 3.* ubi garum ex ovis non ex intestinis cujusdam piscis, quem *Præcopitæ Tartari Losar* appellant, esse dictitat. Legatur locus ipse. Descriptionem autem præparationemque gari quære apud Hieron. Cardanum *de subtilitate lib. 13. de sensibus sensibilibus folio mihi 498. editione Lugdunensi.* quemadmodum & apud Alexand. ab Alexand. *lib 4. dier. genial. cap. 17. inprin.* ubi garum ex piscibus, qui squamam non habent, incendia libidinum reprimere scribit. Illud tantùm monuero, laudatum inprimis fuisse, & nobilitatum maximè id Gari genus quod ex intestinis piscium, Scombrorum præsertim, cruenta illorum sanie eliquata in hunc modum præparabatur. Scombrorum enim intestina cum embrochiis, eorum cruore & sale conspersa in vase fictili menses ut plurimum duos sinebant tabescere, deinde fundo vasis pertuso id agebant, ut liquor iste in aliud vas illi substratum destillaret. qui tanti erat precii, ut nullus eo liquor, præter unguenta, pluris constiterit; singulis millibus aureorum permutantibus congios pari penè binos. Hinc liquamen istud fastuoso & superbo satis titulo appellatum fuit *Garum sociorum.* Sic enim Plin. *lib. 9. cap. 17.* M. Apicius, ait, ad omne luxus ingenium mirus, mullos in *sociorum garo* (nam ea quoq; res cognomen invenit) necari præcellens putavit. Et Auson. *ad Paulinum*: Scis, inquit, me id nomen Muriæ, quod in usu vulgi est, nec solere, nec posse dicere: cùm lectissimi Veterum & Græca vocabula fastidientes, Latinum in Gari appellatione non habeant. Sed quocunque nomine loquar, liquor iste *Sociorum* vocatur. Id Martialis significat, cum ait:

Exspirantis adhuc Scombri de sanguine primo
Accipe fastosum, munera cara, garum.

Fastuosum enim pro *fœtoso* (ut vulgò, habetur) rectè legi, ex manuscripto probat Hadrianus Junius *lib. 6. Animadvers. c. 17.* Seneca Garum preciosam malorum piscium saniem vocat *Ep. 96.* Cujus rei rationem docet Plin. *lib. 31. c. 3.* Sed & Manilio ita vocatur *lib. 5.*

Hinc sanies pretiosa fluit, floremq; cruoris
Evomit & misto gustum sale temperat oris.

Petronius *in convivio Trimalcionis*, garum piperatum, ait, currebat super pisces. Garo enim cōdiebantur pisces: & garo condiri solitum aromatis, aliis pro ratione cibi videtur, ex Johannis à Wouwer. sententia, ubi ad istum Petronii locum adducit illos Horatii versus *Sat. 8. lib. 2.*

His mistum jus est oleo, quod prima Venafri

Muria & Garum.

Scaligeri nova de garo opinio.

Garum laudatissimum.

Garum sociorum.

Garo condiebantur pisces & ipsum condiebatur aromatis.

DE LIQVORIBVS, QVI VVLGO BOTARGE ET CAVIARO DICUNTUR.

TIT. XXV. ET ULTIMUS.

Restat, ut de quibusdam ad gulam & palatum spectantibus dicamus, & veterum Garo ac Muriæ liquamina illa, vulgò Botarge & Caviaro dicta, opponamus. quæ etsi gravissimis auribus Serenissimæ Celsitudinis tuæ indigna sunt; necessum tamen est, ut, quemadmodum de superioribus illis diximus, ita & de his, pro cognitione eorum indipiscenda, verborum aliquid faciamus. Proinde non dedignabitur Illa, qualia hæc sint, breviter cognoscere.

Botarge. Botarge *igitur fiunt ex ovis cephali (Latini Mugilem dicunt) expolitis scilicet in duabus vesicis, cruore ejusdem piscis ac sale adhibito. Recentioribus corrupto verbo* Botarcha *vocantur, quasi dicas* ὠοτάριχα, *hoc est, ova salita. Tanti autem hæc æstimantur, ut par ipsorum Venetiis duobus aut etiam quatuor aureis veneat.*

Caviaro. *Post hæc principatum inter salsamenta tenet* Caviaro *vulgò nuncupatum. Id verò ex Sturionis ovis ad litus Ponti Euxini præparatur: quæ stipata simul & condensata probè, sata condiuntur, & in cados reponuntur.*

Zabach. *Eiusdem Sturionis pulpa condiuntur & ipsa: indeq; caro conficitur, quam spinam sive dorsum paludis Mæotidos vocant. Hodiè* Zabach *nominatur. Solet etiam sale condiri piscis quidam quem Moronam dicunt, cuius nulla nobis est notitia. Eius tamen caro ex mari Danteo advehitur. Apportantur & alii pisces saliti (quos Haleces dicunt) Sole indurati & exsiccati in Suetia & Nortvegia: Item Marluci vulgò dicti, quos duritie sua vel ligno adsimilare possis. Nullum verò horum piscium Veteribus in usu fuisse credo.*

Conclusio operis. *Atque hæc quidem, Serenissime Domine, sunt res illæ, item artes, mores & consuetudines, de quibus dicendum putavi, ostendendo nimirum, Earum aliquas antiquitus quidem fuisse, sed intercidisse posteà: & contrà aliquas noviter fuisse adinventas: ut hinc de Mundi huius maiestate, & multis præstantibus atque egregiis arcanis constare possit. Cætera, quæ non ita magni momenti videbantur, tanquam indigna auribus Serenissimæ Celsitudinis tuæ omisi. Quæ, si forsan satisfactum minus à me fuerit, non dedignetur tamen sincerum & bonum illum animum intueri, quem ad inserviendum Ipsi fero promptissimum, Eidemque cum humillima subiectione & reverentia manus exosculando me commendo.*

NOTÆ, SIVE COMMENTARII.

Apitius archimagyrus. AD capitis hujus explicationem opus nobis esset Apitio illo, artis culinariæ ad omnem luxum archimagyro famosissimo, & tantum non *gurgite Neptuno*: qui inter alias lautitias, etiam Mullos pisces in garo enectos, sapidiores fieri docuit: quem-

quemadmodum & hœdi carnem à lupo morsam teneriorem fieri & delicatiorem esse: atque ideò aliis jucunditate præcellere fuit creditum; ut non injuria forsan à Martiali tantoperè laudetur

Hœdus humani raptus ab ore lupi.

Equidem neque artis hujus scientiam mihi laudi admodum, neq; etiam inscitiam fraudi fore confido. Quod si quis tamen ita delicatus sit, ut & obsoniorum istorum cognitionem cum Pancirollo habere gestiat: poterit tam de Muria, quàm Garo (quibus *Botarge & Caviario* successisse videntur) tum etiam de utriusque speciebus, itemque confectione sive præparatione consulere Johan. Langium, diligentissimè illa explicantem *lib.1.Epist.* 59. post Hermolaum Barbarum *lib. 2. corollar. in Dioscorid. cap.* 234. videatur & Dioscorides ipsemet *de materia Medica lib. 2. cap.* 31. ac qui in eum satis eleganter commentatus est Marcellus Virgilius *Secretarius Florentinus*. Et de ejusdem usu Paulus Ægineta *lib. 7. de his quæ imbibant à l. 1. G.* Cæterum de garo novam opinionem prodidit Julius Cæsar Scaliger *exercit.* 305. *dist.* 3. ubi garum ex ovis non ex intestinis cujusdam piscis, quem *Pracopita Tartari Losar* appellant, esse dictitat. Legatur locus ipse. Descriptionem autem præparationemque gari quære apud Hieron. Cardanum *de subtilitate lib.* 13. *de sensibus sensibilibus folio mihi* 498. *editione Lugdunensi.* quemadmodum & apud Alexand. ab Alexand. *lib.* 4. *dier. genial. cap.* 27. *in prin.* ubi garum ex piscibus, qui squamam non habent, incendia libidinum reprimere scribit. Illud tantùm monuero, laudatum inprimis fuisse, & nobilitatum maximè id Gari genus quod ex intestinis piscium, Scombrorum præsertim, cruenta illorum sanie eliquata in hunc modum præparabatur. Scombrorum enim intestina cum embrochiis, eorum cruore & sale conspersa in vase fictili menses ut plurimum duos sinebant tabescere, deinde fundo vasis pertuso id agebant, ut liquor iste in aliud vas illi substratum destillaret. qui tanti erat precii, ut nullus eo liquor, præter unguenta, pluris constiterit; singulis millibus aureorum permutantibus congios pari penè binos. Hinc liquamen istud fastuoso & superbo satis titulo appellatum fuit *Garum sociorum*. Sic enim Plin. *lib. 9. cap.* 17. M. Apicius, ait, ad omne luxus ingenium mirus, mullos in *sociorum garo* (nam ea quoq; res cognomen invenit) necari præcellens putavit. Et Auson. *ad Paulinum*: Scis, inquit, me id nomen Muriæ, quod in usu vulgi est, nec solere, nec posse dicere: cùm scientissimi Veterum & Græca vocabula fastidientes, Latinum in Gari appellatione non habeant. Sed quocunque nomine loquar, liquor iste *Sociorum* vocatur. Id Martialis significat, cum ait:

Muria & Garum.

Scaligeri nova de garo opinio.

Garum laudatissimum.

Garum sociorum

Exspirantis adhuc Scombri de sanguine primo
Accipe fastosum, munera rara, garum.

Fastuosum enim pro *fœtoso* (ut vulgò, habetur) rectè legi, ex manuscripto probat Hadrianus Junius *lib. 6. Animadvers. c.* 17. Seneca Garum preciosam malorum piscium saniem vocat *Ep.* 96. Cujus rei rationem docet Plin. *lib.* 31. *c.* 3. Sed & Manilio ita vocatur *lib.* 5.

Hinc sanies pretiosa fluit, floremq; cruoris
Evomit & misto gustum sale temperat oris.

Petronius *in convivio Trimalcionis*, garum piperatum, ait, currebat super pisces. Garo enim cõdiebantur pisces: & garo condiri solitum aromatis, aliis pro ratione cibi videtur, ex Johannis à Wouwer. sententia, ubi ad istum Petronii locum adducit illos Horatii versus *Satyr.* 8. *lib.* 2.

Garo condiebantur pisces

& ipsum condiebatur aromatis

His mistum jus est oleo, quod prima Venafri

P st e tellegaro de succis piscis loveri.

Atque illo liquore sive liquamine, etiam scombrorum ova temperabantur. Martial.

——scombri temperat ova liquor.

Qui quidem liquor ex scombrorum tabe confectus garum dicebatur; *uti Muria ex tynnorum.* Hoc pauperum tantum erat. illud divitum, propterea *fastosum* sive preciosum appellatum, ut modo innuimus. A Muria porro arida ταρίχη piscium vocarunt Romani, quæ omnino uno nomine Septētrionalium lingua hodie dicuntur Stockfisch. Nam nisi diu aqua macerata, & rude ac bacillo verberata non coquuntur, ut Jul. Scaliger notavit *lib. 2. Ausonian. lectionum cap.* 28 Jacobus Cujacius id genus piscium *asellos* vocat, quod nisi ferula verberētur, igne percoqui non possunt *in Recitation. ad cap. 3. ex. de feriis.* Porrò luxuriei quoniam cum hoc titulo alibi crebra facta fuit mentio, in memoriam mihi venit ejus, quod Epicurum Philosophum ab omnib. ferè voluptatis extremæ incusatum video, quasi ille summum in se bonum constituerit. Ideoque in exprimendo Philosophorum habitu, quo statuæ eorum fuerunt exornatæ, sunt qui Epicurum ita effingunt, ut inter delitias curata cute niteat & voluptuetur. teste Cœlio Calcagnino *lib. 3. Epistolic. quæstion. Epist. 8. in fine.* Sed minuenda est hæc opinio. Nec enim corporis voluptatem amplexus est Epicurus, qua nullam capitaliorem pestem hominibus à natura datam dicebat *Archytas Tarentinus.* Impedit enim consilium voluptas, animi inimica, ac mentis, ut ita dicam, præstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. In voluptatis quippe regno virtutem consistere posse negat *Tullius*, divino illi muneri, menti nimirum à Deo sive Natura nobis datæ nihil tam esse inimicum asserens, quam voluptatem. At Epicurus *voluptatem animi* intellexit, ut Diogenes Laertius interpretatur *in ipsius vita, qui est liber decimus.* Eidemque adstipulatur Lactantius *lib. 3. divin. institut. cap* 7. ipso scilicet Epicuro parcè & continentissimè vitam exigente. Unde etiam illud frequenter usurpasse memoratur, *cui pauca non sufficiunt, ei nihil satis esse.* Ac proinde *se cum Iove paratum esse de felicitate certare dicebat, si aquam haberet & offam*: prout attestatur Ælianus *lib. 4. histor. cap.* 13. Atque hanc ejus sententiam à variis variè detortam sapienter explicat acerrimus ille Theatri Romani censor Seneca *capit. 12. de vita beata, & Epist. 18. ad Lucilium*, cum iis quæ annotavit Lipsius. Ea propter nemo frontem corruget, Epicurum cur tantopere veneratus sit Juvenalis, iis versibus.

——Non Epicurum

Suspicit, exigui latum plantaribus horti.

Admiratur enim Epicurum in voluptate summum collocantem bonum, & tamen paucis contentum olusculis: de quibus idem *Satyr. 15.*

——edam

In quantum sitis atq; fames & frigora possunt?

Quantum Epicure, tibi parvis suffecit in hortis.

Audiamus de hoc Alex. ab Alexand. testimonium. Epicurus *ait*, summus voluptatis assertor, victu frugali ac modesto contentus, aqua & polenta, aut pane hordeaceo vitam quæsivit, contraque paupertatem invictum animum gessit: non quod voluptates aversaretur; sed quod in tenui victu se plus voluptatis experiri ajebat, cujus rei argumentum est, quod oleribus & pomis, ac vilibus cibis, quibus vivendum censuit, libros refersit *lib. 3 genial. dier. c. 11.* cum quo plane consentit Ludovicus Cœlius Rhodignus *lib. 13. lection. antiquar.*

Aselli

Epicurus in voluptate summū bonum statuit.

sed animi voluptate.

nec non in corporis.

tiquar. c. 25. & lib. 19. cap. 17. Elegans sane extat Platonis dictum, volentis se dici Divitem virum: non, opulenter, inquit adjiciendum; sed cupiditati inexpletæ detrahendum. ad quæ omninò spectat illud Epicuri: *si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives: exiguum natura desiderat: opinio immensum.* Quod ex Seneca & aliis pulchrè explicat idem Rhodig. *lib.* 20. *cap.* 24. Quibus Mantissæ loco accedat, quod veluti ex oraculo depromptum videri possit illud Manilii

Victuros agimus semper nec vivimus unquam
Pauperiorq́; bonis quisq; est, qui plura requirit:
Nec quod habet, numerat: tantum quod non habet, optat.

Epicurus eur discipulis suis alliisq; adeo carus. Ab ejusmodi voto cum alienissimus fuerit Epicurus vel minimo etiam contentus: quid miret tam charum eum fuisse discipulis, ut & quibusdam aliis, ut imaginem ejus non modo annulis, sed & poculis ferrent insculptam, hos fausti ominis generi & nomini suo esse arbitrati: ut idem Alexander prodidit *lib.* 2. *cap.* 19. & *lib.* 3. *cap.* 18. Reliqua à *Gula proceribus*, *Gulæ proceres.* quos Plinius ita nominat *lib.* 6. *cap.* 17. erunt petenda: & ad hanc rem bene facientia scripsit Johan. Bruerinus *de Re cibaria lib.* 10. *cap.* 17. Ego hîc finem facio: & quę à candido hoc profecta sunt pectore, ea candori tuo, Lector benevole, commendo; nil dubitans, si quandoque exspaciatus fuerim longiùs, id ob floridam illam rerum varietatem cum utilitate, ut spero, conjunctam, tibi non ingratum fore: multo vero etiam gratius, quòd etsi ab aliorum sententia nonnunquam discessi, citra tamen illorum id fecerim injuriam; ab iis semper alienissimus, qui nisi obtrectatione & calumniis ad nomen nunquam se perventuros esse sperant. Quod si igitur hac moderatione mea tam oportuni silentii laudem, quàm tempestivæ vocis testimonium apud te fuero consequutus, equidem voti mei summam me contigisse arbitrabor.

APPENDIX AD TITULUM XII. DE Typographia.

De Typographia sive Artis Impressoriæ inventione, verissima historia.

ANno Dn. 1440. & pòst, fuit Moguntiæ ad Rhenum, quæ tunc adhuc civitas Imperialis erat, civis quidam ex honesta familia prognatus, Johan. Faustus nomine: cujus familiæ etiamnum hodie quidam ex Patriciis Francofurti ad Mœnum sunt superstites. Hic Johannes Faustus, pro eo, quo artes liberales & viros doctos prosequebatur, studio, cùm considerasset, penuriâ librorum, & magnis, qui ad eos describendos requirebantur, sumptibus, multa ingenia à studiis abstrahi atque avocari, de modo ac ratione cogitare cœpit, quâ minori labore ac sumptu libri & boni auctores divulgari ac comparari possent. Postquàm in eam rem sedulò intentus fuisset, initio hanc viam ope divinâ reperit, ut Tabulam Abecedariam characteribus eminentibus ligno incideret, & ad impressionem formaret, quos etiam atramento impressit. Sed quia atramentum fluebat, & characteres confundebat, re diu animo volutatâ, crassam & nigram materiam adin-

adinvenit, & tabulas illas minoribus prælis subiicere, librosq; hoc pacto excudere cœpit. Quòd opus, quia antehac incognitum erat, & Tabulæ illæ vili pretio comparari poterant, ab omnibus prædicabatur. Unde Faustus occasionem arripuit, non solùm Donatum eadem ratione integro ligno incidendi & excudendi, sed etiam in eam curam & cogitationem gnaviter incumbendi, quomodo artem, quā invenerat, magis ac magis excolere & elimare posset: præsertim quia integras columnas seu formas, ut hodie loquuntur, ligno incidere nimis molestum ac laboriosum erat. Quapropter hoc compendium excogitavit, ut priores asseres dissecaret, probos characteres retineret, & detritorum loco alios peculiares formaret: atque ita compositionem seu coagmentationem characterum exorsus est: tametsi multum temporis & laboris in singulis characteribus seorsum formandis impendendum videret.

Cæterùm in exercenda hac nova arte operis quibusdam usus est Faustus, in quibus fuit Petrus Schæffer Gernsheimensis, qui cùm heri sui institutum percepisset, magno illius artis studio incensus est: & quia ingenio valebat, animum ad illam amplificandam adjecit, ac singulari Dei instinctu rationem invenit, qua characteres matrici, ut vocant, inciderentur, & ex ea funderentur. Alphabeto hoc modo inciso, characteres inde fusos Fausto, hero suo, ostendit: quibus ille usque adeò exhilaratus est, ut ei protinus filiam unicam desponderet, ac paulo pòst in uxorem daret. Quamvis autem etiam in hoc genere characterum aliqua difficultas suborta esset, propterea quòd materia mollior esset, quàm ut prelluræ resistere posset: tamen mox ejusmodi mixtura inventa fuit, quæ vim præli aliquandiu sustinere potuit.

Rebus eò provectis, socer & gener domesticos suos jure jurando alegerunt, ut novum istud inventum summo silentio celaret, & asseres ac primordia artis, ipsos, que characteres ligneos funiculo involverunt atq; asservarunt, quę amicis, quando libuit, ostenderunt.

Eodem tempore Moguntiæ commorabatur Joh. Guttenbergius, honestis parentibus natus, qui proximè Fausti ædes habitabat. Hic cum animadvertisset, insignem hanc artem typographicam nō solùm omnium ore passim celebrari, sed etiam admodum lucrosam esse, familiaritatem cum Fausto contraxit, & quia opulentus erat, pecuniam ei ad sumptus necessarios obtulit. Quod Fausto minimè ingratum fuit, quandoquidem comperiebat, sumptus, quos in eam artem faciebat, quotidie crescere, & tunc opus chartæ pergamenæ imprimendum præ manibus habebat. Quapropter cum Guttenbergio convenit & pactus est, ut quicquid in illud opus impenderetur, communi utriusque lucro vel damno cederet. Quoniam verò Faustus plus insumseret, quàm Guttenbergius necessitatē postulasse arbitrabatur, hic dimidam suam partem exsolvere detractavit: qua ex re cùm lis orta esset, alter alterum Moguntiæ in jus vocavit: ubi, partibus auditis, pronunciatum fuit: si Johannes Faustus interposito juramento affirmare posset, omnem pecuniam, quam mutuam sumpsisset, in commune opus erogatam, non autem in proprios ipsius usus cōversam fuisse, Guttenbergium ad solvendum obligatum esse. Cui sententiæ Faustus paruit, sicut ex archetypo Instrumenti, quod etiamnum superest, & anno 1455. 6. Novembr. à Joh. Ulrico Helmaspergero Notario ea de re confectum fuit, liquidò demonstrari potest. Unde evidenter apparet, Guttenbergium nequaquam artis typographicæ invento-

ventorem & primum auctorem esse, sed aliquot annis postquàm ea inventa fuisset, à Johanne Fausto in consortium adscitum, pecuniam ei suppeditasse.

Cùm igitur Guttenbergius ad sumptus refundendos damnatus fuisset, & ex eo simultates inter ipsum & Faustũ magis exarsissent, ille a. interea artẽ vidisset & didicisset, siquidem inter tot operas, quæ ad eam exercendam requiruntur: fieri non poterat, ut ea diutius occultaretur, quod etiam Deus procul dubio noluit, Moguntiâ Argentinam se contulit, quò aliquot ex operis secum attraxit. Post illud discidium alii quoque, qui apud Faustum artem illam didicerant, eum deseruerunt, & Francofurtum atque in alia loca se receperunt, cùm præsertim anno 1462. Moguntia capta, & pristinâ suâ libertate privata fuisset: quo factum est, ut hæc præclara ars omnibus innotesceret, & publici usus fieret.

Hæc est vera historia de primis initiis & natalibus Typographiæ, ex vetustis documentis, quæ adhuc extant, petita: quæ ex multis præterea antiquis libris, illo tempore excusis, quorum non pauci passim reperiuntur, confirmari potest. Nam ipse Johannes Faustus & minister ejus Petrus Schæffer Gernsheimensis ad calcem librorum à se tunc excusorum palàm & nemine contradicente professi sunt, se Johannem Faustum artis Typographicæ inventorem, & se Petrum Schæfferum ejus adjutorem fuisse: sicut liquet ex pauculis, quæ sequuntur: qualia permulta adhuc proferri possunt.

In Bibliotheca Electorali Palatina extiterunt Biblia, è quibus sequentia in fine apposita descripta sunt:

Præsens rationalis divinorum Codex officiorum, venustate capitalium decoratus, rubricationibusq; distinctus, artificiosâ adinventione imprimendi ac characterizandi absque calami exaratione sic effigiatus, & ad Eusebiam Dei industriè est consummatus per Johan. Fust, civem Moguntinum, & Petrum Gernsheim clericum diœcesis ejusdem, Anno Domini 1459. sexto die Octobris.

In fine Officiorum Ciceronis ibidem extant sequentia.

Præsens Marci Tullii clarissimum opus Johannes Fust Moguntinus civis, non atramento plumali canna neq; cerea, sed arte quadam perpulchra Petri manu pueri mei feliciter effeci. Finitum Anno 1465.

In fine Decisionum Dominorum Rotæ in Bibliotheca Francofurtana.

Anno M. CCCC. LXXVII. pridie Nonis Januarii, gravi labore, maximisque impensis Romanam post impressionem, opus iterum emendatum, antiquarum novarumque Decisionum suis cum additionibus Dominorum de Rota, in civitate Moguntia, artis impressoriæ inventrice & climatrice prima Petr. Schæffer de Gernsheim suis consignando scutis arte magistrat, feliciter finivit.

In fine Institutionum Iuris Iustiniani cum notis Accursii: in Bibliotheca Francofurtana.

Anno Domini M. CCCC. LXXVI. X. Calend. Jun. Sanctissimo in Christo Patre ac Domino, Dom. Sixto Papa IIII. Invictissimo Domino, Domino Friderico III. Romanorum Imperatore semper Augusto, Generoso Domino Diethero de Isenburg, electo & confirmato Moguntino, in nobili urbe Maguncia Rheni, Impressoriæ artis inventrice elimatriceque prima, præsens Institutionum opus præclarũ Petrus Schæffer de Gernsheim suis consignando scutis, omnipotente favente Deo, feliciter consummavit.

Panciroll. lib. 2. rr LEGUM

LEGVM QVARVNDAM SENSVS HOC TRACTATU OBITER INDICATUS.

INDEX.

INDEX RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM.

A.

B.

pro-

Cor-

G.

Gua-

Ma-

Supel-

Vena

X.

Z.

FINIS.